کشف الباری

عما فی

صحیح البخاری

تصنیف

حضرت مولانا سلیم اللہ خان

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

کشف الباری

عما فی

صحیح البخاری

کتاب المغازی

علماء دیوبند کے علوم کا پاسبان
دینی وعلمی کتابوں کا عظیم مرکز ٹیلیگرام چینل
حنفی کتب خانہ محمد معاذ خان
درس نظامی کیلئے ایک مفید ترین
ٹیلیگرام چینل

تالیف ← صدر وفاق المدارس مولانا سلیم الله خان مدظله العالی
شیخ الحدیث جامعه فاروقیه کراچی

ترتیب وتحقیق ← مولانا ابن الحسن عباسی (مؤلف درس مقامات)

ترجمه ← مولانا شاه فیصل فاضل وفاق المدارس، امداد العلوم

خصوصیات

① داحادیثو تخریج
② د تعلیقات بخاری تخریج کول
③ د اسماء الرجال مختصر تعارف
④ دگرانو لغاتو لغوی صرفی او نحوی حل
⑤ ماقبل باب سره د ربط په باره کښې پوره تحقیق
⑥ د شرحې د هرې خبرې په حاشیه کښې حواله ورکول
⑦ د ترجمة الباب مقصد په بیانولو کښې پوره تحقیق
⑧ د مختلفو مذاهبو تحقیقی بیان او بیا د مذهب حنفی ترجیح
⑨ دحدیث اطراف بیانول چه په بخاری کښې داحدیث په کوم کوم ځائې کښې دي

جلد ۱۰

خورونکی فیصل کتب خانه محله جنګی پیښور
موبائل:- ۰۳۲۱۹۰۹۱۸۳۵

د کتاب ټول حقوق د مصنف او ناشر سره محفوظ دي

دکتاب نوم:- کشف الباری عما فی صحیح البخاری

جلد: کتاب المغازی

شارح: صدر وفاق المدارس شیخ الحدیث مولانا سلیم اللہ خان مدظلہ العالی

ترتیب وتحقیق: مولانا ابن الحسن عباسی استاذ جامعہ فاروقیہ کراچی

پښتو مترجم: مولانا شاه فیصل فاضل امداد العلوم ووفاق المدارس
ایم اے اسلامیات وعربی پیښور یونیورسټي

د کشف الباري د پښتو اور فارسۍ د ترجمې د حقوقو په حقله وضاحت

دا خبره دې په ذهن کښې وي چې فیصل کتب خانه د صدر وفاق المدارس العربیه مهتمم جامعه فاروقیه شیخ الحدیث مولانا سلیم الله خان مدظله العالي څخه د کشف الباري پښتو او فارسي ژبو کښې د ترجمو حقوق ترلاسه کړل اود حقوقو معاوضه ئې ورته ورکړه ددې څخه روسته هیڅ چاته دکشف الباري پښتو او فارسي ترجمه کولو او چهاپ کولو اجازت نشته او د هر یو جلد رجسټریشن ئې هم د حکومت پاکستان سره شوې دې.

د ملاویدو پتې: د فیصل کتب خانه پیښور څخه علاوه

- رشیدیه کتب خانه اکوړه خټک
- علمیه کتب خانه اکوړه خټک ۰۹۲۳۶۳۰۵۹۴
- مکتبه رشیدیه کوئټه ۰۸۱۲۶۶۲۲۶۳
- مکتبه عثمانیه کانسی روډ کوئټه ۰۳۰۱۳۷۳۷۰۳۰
- مکتبه یوسفیه کانسی روډ کوئټه ۰۳۲۱۰۸۲۸۹۳۰
- راشد کتب خانه چمن ۰۳۰۰۳۸۹۶۳۵۳
- مکتبه عمریه تاج میر روډ چمن بلوچستان
- مکتبه علوم اسلامیه تاج میر روډ چمن بلوچستان ۰۳۳۳۷۹۵۸۶۹۶
- مکتبه حقانیه چمن ۰۳۳۳۷۷۵۲۲۱۹
- صداقت کتب خانه قندهار افغانستان ۰۷۸۷۷۴۲۳۲۱
- مکتبهٔ رحمانیه قندهار افغانستان ۰۷۹۷۷۳۵۲۸۱
- مکتبه عبد الحي قندهار افغانستان ۰۷۰۰۸۲٤۳۳٤
- اسد الله کتب خانه قندهار افغانستان ۰۷۰۷٤۷۷۶۲۷
- مکتبهٔ غفاریه قندهار افغانستان ۰۷۰۰۳٤۱۷٤۹
- مکتبهٔ رشیدیه قندهار افغانستان ۰۷۷۲۲۱۰۷۰۹
- مکتبهٔ حبیبیه قندهار افغانستان ۰۷۹۹٤٤۷٤۱۳
- مکتبهٔ القدس قندهار افغانستان ۰۷۰۷۹٤۸۵۵۹
- قدرت کتب خانه کابل افغانستان ۰۷۹۹۲۱۹۲۰۳
- عبد المجید کتب خانه جلال آباد ۰۷۰۸۱۹۷۷۴۹
- شاهین کتب خانه خوست افغانستان
- بلال کتب خانه خوست افغانستان
- اسلامی کتب خانه خوسټ افغانستان ۰۷۹۹۳۱۰۲۴۷

فهرست مضامین

صفحه	مضمون	شمیره
۳۳	یو وضاحت	
۳۴	څه د خپل خان په باره کښې	
۳۴	اولنې تعلیم:	
۳۴	دعربۍ د تعلیم شروع:	
۳۶	دمولانا مسیح الله خان صاحب صحبت:	
۳۶	شیخ الاسلام مولانا حسین احمد مدنی رحمه الله :	
۳۷	څه د کتاب په باره کښې	
۳۹	درخواست د مرتب	
۴۲	د پیغمبرانو علیهم السلام بعثت انعام خداوندی دې	
۴۲	دګمراهۍ په تیاره کښې صرف دعقل نور کافي نه دې:	
۴۲	انبیاء علیهم السلام د انساني اعلی صفاتو حامل او د امتونو د هدایت په لاره راوستلو بې مثاله جذبه لرې:	
۴۳	د انبیاء نافرماني دالله تعالی د عذاب موجب ده:	
۴۴	جهاد کافرانو دپاره دالله تعالی چابك دې:	
۴۵	آیا دشمنی اوعداوت په دې دورکښې دتهذیب اوتمدن مدعی قومونه برداشت کولې شي؟	
۴۶	دجهاد اوقتال د مشروعیت په باره کښې د ټولونه اولنې نازل شوې آیت:	
۴۸	دجهاد دوه قسمونه دفاعي اواقدامي:	
۴۹	دجهاد آداب:	
۵۰	دجهاد غرض او مقصد	
۵۲	اسلام په زور او توره نه بلکه په خپل صداقت او خوبیانو سره خور شوې دې:	
۵۷	په اسلام کښې دغلامۍ مسئله	
۵۷	دغلامۍ دمسئلې ثبوت په قرآن او حدیث دواړو کښې شته:	

کتاب المغازي

باب غَزْوَةِ الْعُشَيْرَةِ أَوِ الْعُسَيْرَةِ

صفحه	مضمون	شمیره
۶۶	په غزوه اوسریه کښې فرق:	
۶۶	دجهاد دسلسلې شروع د غزواتو نه شوې وه که د سرایا نه؟	
۶۷	سریه حمزه بن عبدالمطلب	
۶۷	سریه عبیده بن حارث رضی الله عنه:	
۶۷	دکافرانو پنجې نه د مقداد او عتبه بن غزوان آزادي:	
۶۷	سریه د سعد بن ابی وقاص رضی الله عنه:	

شمیره	مضمون	صفحه
	غزوه ابواء:	٦٨
	غزوه بواط:	٦٨
	غزوه عشیره:	٦٨
	غزوه بدر اولی:	٦٩
	سریه د عبدالله بن جحش رضی الله عنه:	٦٩
	دغزواتو تعداد:	٧٥
	د سرایا شمار:	٧٥

بَابُ ذِكْرِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ يُقْتَلُ بِبَدْرٍ

شمیره	مضمون	صفحه
	غزوه بدر کبری:	٧٢
	دحضرت مقداد بن اسود رضی الله عنه تقریر:	٧٨
	دحضرت سعد بن معاذرضی الله عنه جانثارانه تقریر:	٧٩
	مقام بدر:	٨٠
	دابوسفیان ویره اود مکې خلقوته خبر ورکولو دپاره د سړی لیږل:	٨١
	دعاتکه بنت عبدالمطلب خوب	٨١
	دجهیم بن الصلت خوب:	٨٢
	دابوسفیان ویره او لټون:	٨٢
	د قریشو د واپسۍ دپاره د ابوسفیان پیغام:	٨٣
	د بنو زهره واپسی:	٨٣
	دجنګ په شپه د نبی علیه السلام دعا:	٨٥
	دمشرکانو صفونه جوړول:	٨٥
	دحکیم بن حزام عتبه ته د واپسۍ مشوره ورکول:	٨٦
	دعتبه دخپل ورور او پلار سره د مقابلې دپاره وتل:	٨٦
	دحضرت عفراء رضی الله عنها یوخصوصیت:	٨٦
	په انفرادی مقابله کښې د عتبه، شیبه او ولید قتلیدل:	٨٧
	دحضرت عبیده بن الحارث رضی الله عنه شهادت:	٨٧
	باقاعده د جنګ شروع:	٨٧
	دجنګ شروع کیدو نه پس د نبی علیه السلام دعا کښې مشغولیت	٨٨
	یواشکال اودهغې جواب:	٨٨
	په موټی خاورې سره د کافرانو اوتر کیدل:	٨٩
	د ابوالبختری قتل:	٩٠
	د عبیده بن سعید قتل:	٩٠
	د حضرت عباس رضی الله عنه نیول:	٩٠

شمیره	مضمون	صفحه
	د جنګ نه پس د قریشو د سردارانو لعشونه په کوهی کښې د غورځولو حکم:	۹۱
	د کافرانو مړو لعشونوته د نبی علیه السلام خطاب	۹۱
	مدينې منورې ته روانيدل او د دوو قيديانو قتل:	۹۲
	د مال غنيمت دتقسيم مسئله:	۹۳
	په غنيمت کښې حصه اخستونکی اته صحابه رضی الله عنهم:	۹۳
	مال خمس:	۹۴
	دبدر دقيديانو په باره کښې مشوره:	۹۴
	د حضرت عباس رضی الله عنه فديه:	۹۵
	نوفل بن حارث:	۹۵
	ابو العاص بن الربيع	۹۶
	دابوسفيان خوي عمرو:	۹۶
	سهيل بن عمرو:	۹۷
	د عميربن وهب قبول اسلام:	۹۷
	يو سوال اودهغې جواب:	۹۸
	د انبياء او فقهاؤ په اجتهاد کښې فرق:	۱۰۰

بَاب ذِكْرِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ يُقْتَلُ بِبَدْرٍ

	دغزوه بدر په آغاز کښې ددې ترجمة الباب وجه:	۱۰۱
	قوله: وَكَانَ أُمَيَّةُ إِذَا مَرَّ بِالْمَدِينَةِ نَزَلَ عَلَى سَعْدٍ وَكَانَ سَعْدٌ إِذَا مَرَّ بِمَكَّةَ نَزَلَ عَلَى أُمَيَّةَ:	۱۰۲
	قوله: فَلَمَّا قَدِمَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمَدِينَةَ انْطَلَقَ سَعْدٌ مُعْتَمِرًا فَنَزَلَ عَلَى أُمَيَّةَ:	۱۰۲
	قوله: فَخَرَجَ بِهِ قَرِيبًا مِنْ نِصْفِ النَّهَارِ فَلَقِيَهُمَا أَبُو جَهْلٍ	۱۰۲
	قوله: فَقَالَ يَا أَبَا صَفْوَانَ مَنْ هَذَا مَعَكَ فَقَالَ هَذَا سَعْدٌ فَقَالَ لَهُ أَبُو جَهْلٍ أَلَا أَرَاكَ تَطُوفُ:	۱۰۳
	قوله: فَقَالَ لَهُ سَعْدٌ وَرَفَعَ صَوْتَهُ عَلَيْهِ أَمَا وَاللَّهِ لَئِنْ مَنَعْتَنِي هَذَا لَأَمْنَعَنَّكَ مَا هُوَ أَشَدُّ عَلَيْكَ مِنْهُ:	۱۰۳
	قوله: طَرِيقَكَ عَلَى الْمَدِينَةِ:	۱۰۳
	قوله: فَقَالَ لَهُ أُمَيَّةُ لَا تَرْفَعْ صَوْتَكَ يَا سَعْدُ عَلَى أَبِي الْحَكَمِ سَيِّدِ أَهْلِ الْوَادِي:	۱۰۳
	قوله: فَقَالَ سَعْدٌ دَعْنَا عَنْكَ يَا أُمَيَّةُ:	۱۰۳
	قوله: فَلَمَّا خَرَجَ أُمَيَّةُ أَخَذَ لَا يَنْزِلُ مَنْزِلًا إِلَّا عَقَلَ بَعِيرَهُ فَلَمْ يَزَلْ بِذَلِكَ حَتَّى قَتَلَهُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ:	۱۰۴
	په جنګ بدر کښې د اميه بن خلف د قتل واقعه:	۱۰۴
	ترجمة الباب سره مناسبت:	۱۰۵

بَاب قِصَّةِ غَزْوَةِ بَدْرٍ

	فائده:	۱۰۶
	قوله: وَقَالَ وَحْشِيٌّ قَتَلَ حَمْزَةُ طُعَيْمَةَ بْنَ عَدِيِّ بْنِ الْخِيَارِ يَوْمَ بَدْرٍ:	۱۰۸

شمیره	مضمون	صفحه
	قوله: لَمْ أَتَخَلَّفْ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي غَزْوَةٍ غَزَاهَا إِلَّا فِي غَزْوَةِ تَبُوكَ:	١٠٨
	یوه نکته:	١٠٨
	قوله: وَلَمْ يُعَاتَبْ أَحَدٌ تَخَلَّفَ عَنْهَا إِنَّمَا خَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُرِيدُ عِيرَ قُرَيْشٍ:	١٠٩
	دشبلی نعمانی مرحوم رحمه الله یو غلط فهمی:	١٠٩

بَابُ قَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى: إِذْ تَسْتَغِيثُونَ رَبَّكُمْ فَاسْتَجَابَ لَكُمْ...

شمیره	مضمون	صفحه
	د مردفین معنی:	١١١
	یوه شبه اودهغې جواب:	١١١
	په بدرکښې د فرشتو د نزول فائدې:	١١٢
	قوله: ﴿وَيُنَزِّلُ عَلَيْكُمْ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً لِيُطَهِّرَكُمْ بِهِ﴾:	١١٢
	قوله: حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ حَدَّثَنَا إِسْرَائِيلُ عَنْ مُخَارِقٍ:	١١٢
	قوله: حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ حَوْشَبٍ:	١١٣

بَاب:

شمیره	مضمون	صفحه
	دبې ترجمې باب وجوهات:	١١٣
	دحضرت گنگوهی رحمه الله رائې:	١١۴
	دحضرت شیخ الحدیث رائې:	١١۴

بَابُ عِدَّةِ أَصْحَابِ بَدْرٍ

شمیره	مضمون	صفحه
	قوله: حدثنا مسلم بن ابراهیم حدثنا شعبة:	١١٦
	قوله: حدثنا عمرو بن خالد حدثنا زهیر:	١١٦
	قوله: حدثنی عبدالله بن رجاء حدثنا إسرائیل:	١١٦
	قوله: حدثنی عبدالله بن ابی شیبة...:	١١٦
	د اصحاب بدر په تعداد کښې اختلاف د روایاتو اوددې په مینځ کښې تطبیق:	١١٦
	په اصحاب بدر او اصحاب طالوت کښې مطابقت:	١١٧
	دلفظ ،،نیف،، تحقیق:	١١٧

بَابُ دُعَاءِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى كُفَّارِ قُرَيْشٍ شَيْبَةَ وَعُتْبَةَ وَالْوَلِيدِ وَأَبِي جَهْلِ بْنِ هِشَامٍ وَهَلَاكِهِمْ

شمیره	مضمون	صفحه
	دغزوه بدرسره د حدیث باب مناسبت:	١١٨
	یوسوال اودهغې جواب:	١١٩

بَابُ قَتْلِ أَبِي جَهْلٍ

شمیره	مضمون	صفحه
	د ترجمة الباب اوددې د تولو روایاتو په مینځ کښې دمطابقت بنه توجیه:	١٢١

صفحه	مضمون	شمیره
۱۲۱	په جنګ بدر کښې د ابوجهل د قتل واقعه:	
۱۲۴	قوله: هَلْ أَعْمَدُ مِنْ رَجُلٍ قَتَلْتُمُوهُ؟ وَهَلْ فَوْقَ رَجُلٍ قَتَلَهُ قَوْمُهُ أَوْقَالَ قَتَلْتُمُوهُ:	
۱۲۴	دوه مطلبې:	
۱۲۶	قوله: حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ الرَّقَاشِيُّ حَدَّثَنَا مُعْتَمِرٌ:	
۱۲۶	قوله: أَنَا أَوَّلُ مَنْ يَجْثُو بَيْنَ يَدَيِ الرَّحْمٰنِ لِلْخُصُومَةِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ:	
۱۲۶	د أَنَا أَوَّلُ مَنْ يَجْثُو معنی:	
۱۲۷	څوك دچا په مقابله كښې وو؟:	
۱۲۷	﴿هٰذٰنِ خَصْمٰنِ اخْتَصَمُوا فِي رَبِّهِمْ﴾ دا آيت دچا په باره کښې نازل شوې دې؟:	
۱۲۸	آيا مبارزه بالقتال جائزده؟:	
۱۲۹	دحضرت زبیررضی الله عنه په بدن کښې د تورې نښې:	
۱۲۹	قوله: أَخْبَرَنِي إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ يُوسُفَ عَنْ مَعْمَرٍ أَخْبَرَنَا هِشَامٌ عَنْ عُرْوَةَ قَالَ كَانَ فِي الزُّبَيْرِ ثَلَاثُ ضَرَبَاتٍ بِالسَّيْفِ إِحْدَاهُنَّ فِي عَاتِقِهِ إلخ:	
۱۲۹	د معمر رحمه الله روایت:	
۱۳۰	دعبدالله بن مبارك رحمه الله روايت:	
۱۳۰	قوله: حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ أَخْبَرَنَا هِشَامٌ:	
۱۳۱	قوله: فَضَرَبُوهُ ضَرْبَتَيْنِ عَلَى عَاتِقِهِ بَيْنَهُمَا ضَرْبَةٌ ضُرِبَهَا يَوْمَ بَدْرٍ:	
۱۳۱	د معمراو ابن مبارك رحمهما الله په روايتونو كښې تعارض:	
۱۳۱	دتعارض دحل دپاره مختلف توجيهات:	
۱۳۳	دحضرت ګنګوهی رحمه الله توجيه:	
۱۳۳	جنګ يرموك:	
۱۳۶	ترجمة الباب سره مطابقت:	
۱۳۷	قوله: إِنَّمَا قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّهُ لَيُعَذَّبُ بِخَطِيئَتِهِ وَذَنْبِهِ وَإِنَّ أَهْلَهُ لَيَبْكُونَ:	
۱۳۸	مسئله د سماع موتی:	
۱۳۸	سماع موتی د قائلینو دلائل:	
۱۳۹	د قائلين سماع موتى د طرفه د آيت قرانی توجيهات:	
۱۳۹	په دې اجتهادی مسئلې كښې غلو صحيح نه ده:	
۱۴۰	دعلماء ديوبند رحمهم الله مسلك:	
۱۴۰	دويمه مسئله:	
۱۴۰	قوله: إِنَّ الْمَيِّتَ يُعَذَّبُ فِي قَبْرِهِ بِبُكَاءِ أَهْلِهِ عليه:	
۱۴۱	وجوه تطبيق:	
۱۴۲	قوله: قَالَ قتادة أحياهم الله ثم أسمعهم قولهم:	

شميره	مضمون	صفحه

بَاب فَضْلُ مَنْ شَهِدَ بَدْرًا

حارثه بن سراقه رضی الله عنه: ۱۴۳
دحاطب بن ابی بلتعه رضی الله عنه دمشرکانو په نوم خط لیږل: ۱۴۴
قوله: فَلَمَّا رَأَتِ الْجِدَّ أَهْوَتْ إِلَى حُجْزَتِهَا: ۱۴۴
قوله: وَهِيَ مُحْتَجِزَةٌ بِكِسَاءٍ: ۱۴۴
یو اشکال: ۱۴۶
مختلف جوابونه: ۱۴۷
دحضرت گنگوهی رحمه الله تسلی بخش جواب: ۱۴۷
قوله: اعْمَلُوا مَا شِئْتُمْ فَقَدْ غَفَرْتُ لَكُمْ: ۱۴۸
یو اشکال او دهغې جوابونه: ۱۴۸
دحضرت شاه ولی الله صاحب رحمه الله رائې: ۱۴۹

بَاب

عبدالرحمن بن غسیل ....
....
ابو اسید ....
....
قوله: حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحِيمِ قَالَ حَدَّثَنَا أَبُو أَحْمَدَ الزُّبَيْرِيُّ: ۱۵۱
قوله: يَوْمٌ بِيَوْمِ بَدْرٍ وَالْحَرْبُ سِجَالٌ: ۱۵۲
قوله: قَالَ وَإِذَا الْخَيْرُ مَا جَاءَ اللَّهُ بِهِ مِنَ الْخَيْرِ بَعْدُ: ۱۵۲
قوله: وَثَوَابُ الصِّدْقِ الَّذِي آتَانَا بَعْدَ يَوْمِ بَدْرٍ: ۱۵۳
قوله: ثَوَابُ الصِّدْقِ: ۱۵۳
قوله: وَاقْتَرَبَتِ الْجُمُعَةُ وَتَرَكَ الْجُمُعَةَ: ۱۵۶
دجمعې په ورځ د سفر مسئله: ۱۵۷
دجمعې په ورځ د زوال نه پس جمعه پریخودل او دښارنه تلل: ۱۵۷
داحنافو رحمهم الله نه په دې مسئله کښې مختلف روایات مروی دی: ۱۵۷

بَاب شُهُودِ الْمَلَائِكَةِ بَدْرًا

قوله: مَا يَسُرُّنِي أَنِّي شَهِدْتُ بَدْرًا بِالْعَقَبَةِ: ۱۵۹

بَاب

حضرت قتاده بن النعمان رضی الله عنه: ۱۶۲
قوله: وَهُوَ مَوْلًى لِامْرَأَةٍ مِنَ الْأَنْصَارِ: ۱۶۴
قوله: وَكَانَ مَنْ تَبَنَّى رَجُلًا فِي الْجَاهِلِيَّةِ دَعَاهُ النَّاسُ إِلَيْهِ: ۱۶۴
قوله: فَجَاءَتْ سَهْلَةُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَذَكَرَ الْحَدِيثَ: ۱۶۴

شمیره	مضمون	صفحه
	حضرت ابوحذیفه رضی الله عنه:	۱۶۵
	یو اشکال او دهغې جوابونه:	۱۶۵
	قوله: وَجُوَيْرِيَاتٌ يَضْرِبْنَ بِالدُّفِّ:	۱۶۶
	قوله: يَنْدُبْنَ مَنْ قُتِلَ مِنْ آبَائِهِنَّ:	۱۶۶
	قوله: حَتّٰى قَالَتْ جَارِيَةٌ وَفِينَا نَبِيٌّ يَعْلَمُ مَا فِي غَدٍ:	۱۶۶
	قوله: لَاتَدْخُلُ الْمَلَائِكَةُ بَيْتًا فِيهِ كَلْبٌ وَلَا صُورَةٌ:	۱۶۷
	قوله: يُرِيدُ التَّمَاثِيلَ الَّتِي فِيهَا الْأَرْوَاحُ:	۱۶۷
	قوله: حَدَّثَنَا عَبْدَانُ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللهِ أَخْبَرَنَا يُونُسُ:	۱۶۸
	قوله: أَنَّ عَلِيًّا قَالَ كَانَتْ لِي شَارِفٌ مِنْ نَصِيبِي مِنَ الْمَغْنَمِ يَوْمَ بَدْرٍ:	۱۶۸
	قوله: فَلَمَّا أَرَدْتُ أَنْ أَبْتَنِيَ بِفَاطِمَةَ عَلَيْهَا السَّلَامُ بِنْتِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:	۱۶۹
	قوله: وَاعَدْتُ رَجُلًا صَوَّاغًا فِي بَنِي قَيْنُقَاعَ أَنْ يَرْتَحِلَ مَعِي فَنَأْتِيَ بِإِذْخِرٍ فَأَرَدْتُ أَنْ أَبِيعَهُ:	۱۶۹
	قوله: فَبَيْنَا أَنَا أَجْمَعُ لِشَارِفَيَّ مِنَ الْأَقْتَابِ وَالْغَرَائِرِ وَالْحِبَالِ:	۱۶۹
	قوله: وَشَارِفَايَ مُنَاخَانِ إِلَى جَنْبِ حُجْرَةِ رَجُلٍ مِنَ الْأَنْصَارِ:	۱۶۹
	قوله: حَتّٰى جَمَعْتُ مَا جَمَعْتُ:	۱۶۹
	قوله: فَإِذَا أَنَا بِشَارِفَيَّ قَدْ أُجِبَّتْ أَسْنِمَتُهُمَا وَبُقِرَتْ خَوَاصِرُهُمَا وَأُخِذَ مِنْ أَكْبَادِهِمَا:	۱۶۹
	قوله: فَلَمْ أَمْلِكْ عَيْنَيَّ حِينَ رَأَيْتُ الْمَنْظَرَ قُلْتُ مَنْ فَعَلَ هٰذَا قَالُوا فَعَلَهُ حَمْزَةُ بْنُ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ وَهُوَ فِي هٰذَا الْبَيْتِ فِي شَرْبٍ مِنَ الْأَنْصَارِ:	۱۶۹
	قوله: عِنْدَهُ قَيْنَةٌ وَأَصْحَابُهُ فَقَالَتْ فِي غِنَائِهَا أَلَا يَا حَمْزُ لِلشُّرُفِ النِّوَاءِ:	۱۷۰
	قوله: فَوَثَبَ حَمْزَةُ إِلَى السَّيْفِ فَأَجَبَّ أَسْنِمَتَهُمَا وَبَقَرَ خَوَاصِرَهُمَا وَأَخَذَ مِنْ أَكْبَادِهِمَا:	۱۷۰
	قوله: قَالَ عَلِيٌّ فَانْطَلَقْتُ حَتّٰى أَدْخُلَ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَعِنْدَهُ زَيْدُ بْنُ حَارِثَةَ وَعَرَفَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الَّذِي لَقِيتُ فَقَالَ مَا لَكَ:	۱۷۰
	قوله: وَهَلْ أَنْتُمْ إِلَّا عَبِيدٌ لِأَبِي:	۱۷۰
	قوله: أَنْفَذَهُ لَنَا ابْنُ الْأَصْبَهَانِيِّ:	۱۷۱
	حضرت خنیس بن حذافه:	۱۷۳
	حضرت ابومسعود رضی الله عنه:	۱۷۳
	قوله: أَنَّ عُمَرَ اسْتَعْمَلَ قُدَامَةَ بْنَ مَظْعُونٍ عَلَى الْبَحْرَيْنِ وَكَانَ شَهِدَ بَدْرًا:	۱۷۵
	حضرت قدامه بن مظعون رضی الله عنه:	۱۷۵
	قوله: قَالَ فَأَبْشِرُوا وَأَمِّلُوا مَا يَسُرُّكُمْ فَوَاللهِ مَا الْفَقْرَ أَخْشَى عَلَيْكُمْ وَلٰكِنِّي أَخْشَى أَنْ تُبْسَطَ:	۱۷۷

شميره	مضمون	صفحه

قوله: وَاللهِ لَا تَذَرُونَ مِنْهُ دِرْهَمًا: ١٧٨
قوله: فَقَالُوا ائْذَنْ لَنَا فَلْنَتْرُكْ لِابْنِ أُخْتِنَا: ١٧٨
قوله: لِابْنِ أُخْتِنَا عَبَّاسٍ رضى الله عنهما: ١٧٨
قوله: لَا تَقْتُلْهُ فَإِنْ قَتَلْتَهُ فَإِنَّهُ بِمَنْزِلَتِكَ قَبْلَ أَنْ تَقْتُلَهُ وَإِنَّكَ بِمَنْزِلَتِهِ قَبْلَ أَنْ يَقُولَ كَلِمَتَهُ: ١٧٩
قوله: قَالَ أَبُو جَهْلٍ فَلَوْ غَيْرُ أَكَّارٍ قَتَلَنِي: ١٨٠
د روايت د ترجمة الباب سره مطابقت: ١٨١
دويمه فتنه: ١٨٢
دريمه فتنه: ١٨٣
قوله: ثُمَّ وَقَعَتِ الثَّالِثَةُ فَلَمْ تَرْتَفِعْ وَلِلنَّاسِ طَبَاخٌ: ١٨٣
قوله: حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْمُنْذِرِ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ فُلَيْحٍ الخ: ١٨٤
قوله: حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى أَخْبَرَنَا هِشَامٌ: ١٨٤
د رواياتو تعارض اود هغې توجيهات: ١٨٤

بَابُ تَسْمِيَةِ مَنْ سُمِّيَ مِنْ أَهْلِ بَدْرٍ فِي الْجَامِعِ الَّذِي وَضَعَهُ أَبُو عَبْدِ اللهِ عَلَى حُرُوفِ الْمُعْجَمِ

باب: حَدِيثِ بَنِي النَّضِيرِ وَمَخْرَجِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَيْهِمْ فِي دِيَةِ الرَّجُلَيْنِ وَمَا أَرَادُوا مِنَ الْغَدْرِ بِرَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ١٨٦
د نبى عليه السلام مدينې منورې ته د راتلو په وخت كښې د كافرانو قسمونه: ١٨٧
د بنو قينقاع د يهودو جلاوطنې: ١٨٧
قوله: وَمَخْرَجِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَيْهِمْ فِي دِيَةِ الرَّجُلَيْنِ وَمَا أَرَادُوا مِنَ الْغَدْرِ: ١٨٨
غزوه بنو نضير: ١٨٨
قوله: وقول الله: هُوَ الَّذِي أَخْرَجَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مِنْ دِيَارِهِمْ لِأَوَّلِ الْحَشْرِ: ١٩٠
قوله: حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ نَصْرٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ أَخْبَرَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ عَنْ مُوسَى بْنِ عُقْبَةَ عَنْ نَافِعٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ حَارَبَتِ النَّضِيرُ وَقُرَيْظَةُ فَأَجْلَى بَنِي النَّضِيرِ وَأَقَرَّ قُرَيْظَةَ: ١٩٠
قوله: وَهَانَ عَلَى سَرَاةِ بَنِي لُؤَيٍّ حَرِيقٌ بِالْبُوَيْرَةِ مُسْتَطِيرُ قَالَ فَأَجَابَهُ أَبُو سُفْيَانَ بْنُ الْحَارِثِ: ١٩٢
د شعر مطلب ١٩٣
قوله: أَدَامَ اللهُ ذَلِكَ مِنْ صَنِيعٍ وَحَرَّقَ فِي نَوَاحِيهَا السَّعِيرُ سَتَعْلَمُ أَيُّنَا مِنْهَا بِنُزْهٍ وَتَعْلَمُ أَيَّ أَرْضَيْنَا: .. ١٩٣
قوله: وَهُمَا يَخْتَصِمَانِ فِي الَّذِي أَفَاءَ اللهُ عَلَى رَسُولِهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ بَنِي النَّضِيرِ: .. ١٩٥
قوله: تَذْكُرَانِ أَنَّ أَبَا بَكْرٍ عَمِلَ فِيهِ كَمَا تَقُولَانِ: ١٩٦
قوله: فَوَاللهِ الَّذِي بِإِذْنِهِ تَقُومُ السَّمَاءُ وَالْأَرْضُ لَا أَقْضِي فِيهِ بِقَضَاءٍ غَيْرِ ذَلِكَ حَتَّى تَقُومَ السَّاعَةُ: .. ١٩٧

صفحه	مضمون	شمیره
۱۹۷	قوله: فحدثت هذا الحديث عروة بن الزبير:	
۱۹۸	قوله: وهي صدقة رسول الله ﷺ حقاً:	
۱۹۸	ترجمة الباب سره مطابقت	
	بَاب قَتْلِ كَعْبِ بْنِ الْأَشْرَفِ	
۲۰۰	قوله: إِنَّ هٰذَا الرَّجُلَ قَدْ سَأَلَنَا صَدَقَةً وَإِنَّهُ قَدْ عَنَّانَا وَإِنِّي قَدْ أَتَيْتُكَ أَسْتَسْلِفُكَ:	
۲۰۱	قوله: وَقَدْ أَرَدْنَا أَنْ تُسْلِفَنَا وَسْقًا أَوْ وَسْقَيْنِ:	
۲۰۱	قوله: وَلٰكِنَّا نَرْهَنُكَ اللَّأْمَةَ:	
۲۰۲	قوله: فَنَزَلَ إِلَيْهِمْ مُتَوَشِّحًا وَهُوَ يَنْفَحُ مِنْهُ رِيحُ الطِّيبِ:	
۲۰۲	دا واقعه کله پیښه شوې وه:	
۲۰۲	محمد بن مسلمه رضی الله عنه:	
	بَاب: قَتْلِ أَبِي رَافِعٍ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ أَبِي الْحُقَيْقِ	
۲۰۴	ابورافع:	
۲۰۵	قوله: وَقَدْ غَرَبَتِ الشَّمْسُ وَرَاحَ النَّاسُ بِسَرْحِهِمْ:	
۲۰۵	قوله: فَإِنِّي مُنْطَلِقٌ وَمُتَلَطِّفٌ لِلْبَوَّابِ:	
۲۰۶	قوله: ثُمَّ عَلَّقَ الْأَغَالِيقَ عَلَى وَتَدٍ:	
۲۰۶	قوله: وَضَعَ مِفْتَاحَ الْحِصْنِ فِي كَوَّةٍ:	
۲۰۶	قوله: فَقُمْتُ إِلَى الْأَقَالِيدِ فَأَخَذْتُهَا فَفَتَحْتُ الْبَابَ:	
۲۰۶	قوله: وَكَانَ أَبُو رَافِعٍ يُسْمَرُ عِنْدَهُ وَكَانَ فِي عَلَالِيَّ لَهُ:	
۲۰۷	قوله: ثُمَّ وَضَعْتُ ظُبَةَ السَّيْفِ فِي بَطْنِهِ حَتَّى أَخَذَ فِي ظَهْرِهِ فَعَرَفْتُ أَنِّي قَتَلْتُهُ:	
	بَاب غَزْوَةِ أُحُدٍ	
۲۰۸	احد:	
۲۰۸	دجنګ احد سبب او د مشرکانو تیاری:	
۲۰۹	مسلمانانو ته د حضرت عباس رضی الله عنه د وړاندې نه اطلاع ورکول	
۲۰۹	د قریشو د لښکر حال معلومولو د پاره د صحابه کرامو رضی الله عنهم روانیدل	
۲۱۰	د نبی ﷺ د صحابو رضی الله عنهم سره مشوره	
۲۱۱	دمدینې منورې نه روانیدل	
۲۱۱	دمنافقانو جدا کیدل	
۲۱۲	داسلامي لښکر ترتیب او صف بندی	
۲۱۲	دابوعامر خروج او داسلامي لښکر جواب:	
۲۱۳	په انفرادی مقابله کښې د کافرانو سخت ماتې	

شمیره	مضمون	صفحه
	په نفیرعام کښې د مسلمانانو فتح	۲۱۳
	د کټلي جنګ په شکست کښې بدليدل	۲۱۳
	دنبی ﷺ د شهادت غلط خبر	۲۱۴
	هغه صحابه کرام ﷺ کوم چه د غل غوبل په وخت کښې د نبی ﷺ سره وو	۲۱۴
	د اوچتې بهادرئ ثبوت ورکونکی صحابه کرام رضی الله عنهم	۲۱۵
	په نبی ﷺ باندې حملې	۲۱۶
	د ابی بن خلف قتل	۲۱۶
	ـ حضرت عمروبن جموح رضی الله عنه شهادت	۲۱۶
	د حضرت جابررضی الله عنه د پلارحضرت عبدالله بن عمروشهادت	۲۱۷
	دحضرت ربیع شهادت	۲۱۷
	دحضرت اصیرم رضی الله عنه شهادت	۲۱۷
	د اویاؤ مسلمانانو شهادت د اسیران بدر د فدئې په بدله کښې وو	۲۱۸
	د نبی علیه السلام د خیریت دپاره د انصارو لیواله کیدل	۲۱۸
	په غزود احد کښې د شکست مصلحتونه	۲۱۹

بَاب غَزْوَةِ أُحُدٍ

شمیره	مضمون	صفحه
	قوله: وَقَوْلِهِ ((وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِيْنَ قُتِلُوْا فِيْ سَبِيْلِ اللهِ أَمْوَاتًا))	۲۲۰
	قوله: صَلَّى رَسُوْلُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى قَتْلَى أُحُدٍ بَعْدَ ثَمَانِيْ سِنِيْنَ كَالْمُوَدِّعِ	۲۲۲
	قوله: إِنِّيْ بَيْنَ أَيْدِيْكُمْ فَرَطٌ وَأَنَا عَلَيْكُمْ شَهِيْدٌ وَإِنَّ مَوْعِدَكُمُ الْحَوْضُ وَإِنِّيْ لَأَنْظُرُ إِلَيْهِ	۲۲۲
	یو د لطیفه	۲۲۲
	قوله: فَمَا عُرِفَ حَتَّى عَرَفَتْهُ أُخْتُهُ بِشَامَةٍ أَوْ بِبَنَانِهِ وَبِهِ بِضْعٌ وَثَمَانُوْنَ مِنْ طَعْنَةٍ وَضَرْبَةٍ وَرَمْيَةٍ بِسَهْمٍ	۲۲۲
	قوله: طَيْبَةُ تَنْفِي الذُّنُوْبَ كَمَا تَنْفِي النَّارُ خَبَثَ الْفِضَّةِ	۲۲۸

بَاب: إِذْ هَمَّتْ طَآئِفَتَانِ مِنْكُمْ أَنْ تَفْشَلَا وَاللهُ وَلِيُّهُمَا

شمیره	مضمون	صفحه
	قوله: فَكَرِهْتُ أَنْ أَجْمَعَ إِلَيْهِنَّ جَارِيَةً خَرْقَاءَ مِثْلَهُنَّ وَلَكِنْ امْرَأَةً تَمْشُطُهُنَّ وَتَقُوْمُ عَلَيْهِنَّ	۲۲۹
	قوله: فَلَمَّا حَضَرَ جِذَاذُ النَّخْلِ	۲۲۹
	یو تعارض او د هغې حل	۲۳۰
	قوله: حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا يَحْيَى عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيْدٍ	۲۳۱
	قوله: حَدَّثَنَا أَبُوْ مَعْمَرٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَارِثِ	۲۳۲
	قوله: لَمَّا كَانَ يَوْمُ أُحُدٍ انْهَزَمَ النَّاسُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَبُوْ طَلْحَةَ بَيْنَ يَدَيِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مُجَوِّبٌ عَلَيْهِ بِحَجَفَةٍ لَهُ	۲۳۲
	قوله: وَكَانَ الرَّجُلُ يَمُرُّ مَعَهُ بِجَعْبَةٍ مِنَ النَّبْلِ فَيَقُوْلُ انْثُرْهَا لِأَبِيْ طَلْحَةَ	۲۳۲

شمیرہ	مضمون	صفحہ

قوله: وَلَقَدْ رَأَيْتُ عَائِشَةَ بِنْتَ أَبِي بَكْرٍ وَأُمَّ سُلَيْمٍ وَإِنَّهُمَا لَمُشَمِّرَتَانِ أَرَى خَدَمَ سُوقِهِمَا تُنْقِزَانِ الْقِرَبَ عَلَى مُتُونِهِمَا تُفْرِغَانِهِ فِي أَفْوَاهِ الْقَوْمِ: ۲۳۲
بَاب قَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى: إِنَّ الَّذِينَ تَوَلَّوْا مِنْكُمْ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِ ۲۳۴
بَاب: إِذْ تُصْعِدُونَ وَلَا تَلْوُونَ عَلَى أَحَدٍ ۲۳۵
بَاب: ثُمَّ أَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ بَعْدِ الْغَمِّ أَمَنَةً نُعَاسًا ۲۳۶
قوله: يَظُنُّونَ بِاللَّهِ غَيْرَ الْحَقِّ ظَنَّ الْجَاهِلِيَّةِ: ۲۳۷
قوله: يُخْفُونَ فِي أَنْفُسِهِمْ مَا لَا يُبْدُونَ لَكَ: ۲۳۷

بَاب لَيْسَ لَكَ مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ أَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ أَوْ يُعَذِّبَهُمْ فَإِنَّهُمْ ظَالِمُونَ

قوله: قَالَ حُمَيْدٌ وَثَابِتٌ عَنْ أَنَسٍ شُجَّ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ أُحُدٍ فَقَالَ كَيْفَ يُفْلِحُ: ۲۳۸
د ایت اسباب نزول: ۲۳۹

بَاب ذِكْرِ أُمِّ سَلِيطٍ

قوله: فَإِنَّهَا كَانَتْ تَزْفِرُ لَنَا الْقِرَبَ يَوْمَ أُحُدٍ: ۲۴۰
حضرت ام سلیط رضی اللہ عنہا ۲۴۰
د روافضو خبث باطن: ۲۴۰

بَاب قَتْلِ حَمْزَةَ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ

قوله: هُوَ ذَاكَ فِي ظِلِّ قَصْرِهِ كَأَنَّهُ حَمِيتٌ: ۲۴۲
قوله: قَالَ وَعُبَيْدُ اللَّهِ مُعْتَجِرٌ بِعِمَامَتِهِ مَا يَرَى وَحْشِيٌّ إِلَّا عَيْنَيْهِ وَرِجْلَيْهِ: ۲۴۳
قوله: فَلَمَّا أَنْ خَرَجَ النَّاسُ عَامَ عَيْنَيْنِ وَعَيْنَيْنِ جَبَلٌ بِحِيَالِ () أُحُدٍ بَيْنَهُ وَبَيْنَهُ وَادٍ: ۲۴۳
قوله: يَا سِبَاعُ يَا ابْنَ أُمِّ أَنْمَارٍ مُقَطِّعَةِ الْبُظُورِ أَتُحَادُّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: ۲۴۴
قوله: كَأَنَّهُ جَمَلٌ أَوْرَقُ ثَائِرُ الرَّأْسِ: ۲۴۵

بَاب مَا أَصَابَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنَ الْجِرَاحِ يَوْمَ أُحُدٍ

قوله: حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ نَصْرٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ: ۲۴۵
قوله: حَدَّثَنِي مَخْلَدُ بْنُ مَالِكٍ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ الْأُمَوِيُّ: ۲۴۶
دحضرت شیخ الهند رحمه الله استدلال: ۲۴۷
قوله: حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ: ۲۴۷

بَاب ﴿الَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِلَّهِ وَالرَّسُولِ﴾

بَاب مَنْ قُتِلَ مِنَ الْمُسْلِمِينَ يَوْمَ أُحُدٍ ۲۴۸
قوله: حَدَّثَنِي عَمْرُو بْنُ عَلِيٍّ حَدَّثَنَا مُعَاذُ بْنُ هِشَامٍ: ۲۴۹
قوله: حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ: ۲۵۰

شمیره	مضمون	صفحه

قوله: وَقَالَ أَبُو الْوَلِيدِ عَنْ شُعْبَةَ: ۲۵۰

قوله: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ: ۲۵۰

قوله: وَرَأَيْتُ فِيهَا بَقَرًا وَاللَّهُ خَيْرٌ: ۲۵۰

بَاب أُحُدٌ يُحِبُّنَا وَنُحِبُّهُ قَالَهُ عَبَّاسُ بْنُ سَهْلٍ عَنْ أَبِي حُمَيْدٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ۲۵۰

بَاب غَزْوَةِ الرَّجِيعِ وَرِعْلٍ وَذَكْوَانَ وَبِئْرِ مَعُونَةَ

غزوه رجيع او غزوه بئرمعونه په يو باب کښې د ذکر کولو وجه ۲۵۲

غزوه رجيع ۲۵۴

قوله: فَلَمَّا انْتَهَى عَاصِمٌ وَأَصْحَابُهُ لَجَئُوا إِلَى فَدْفَدٍ: ۲۵۵

قوله: فَلَمَّا اسْتَمْكَنُوا مِنْهُمْ حَلُّوا أَوْتَارَ قِسِيِّهِمْ فَرَبَطُوهُمْ بِهَا: ۲۵۵

قوله: اسْتَعَارَ مُوسَى مِنْ بَعْضِ بَنَاتِ الْحَارِثِ لِيَسْتَحِدَّ بِهَا: ۲۵۵

د حضرت خبيب رضی الله عنه شهادت: ۲۵۶

د حضرت زيد بن دثنه رضی الله عنه شهادت: ۲۵۷

قوله: فبعث الله عليه مثل الظلة من الدبر فحمته من رسلهم: ۲۵۸

غزوه بئر معونه صفر ۵ هجری: ۲۵۹

قوله: يَكُونُ لَكَ أَهْلُ السَّهْلِ وَلِي أَهْلُ الْمَدَرِ أَوْ أَكُونُ خَلِيفَتَكَ أَوْ أَغْزُوكَ بِأَهْلِ غَطَفَانَ: ۲۶۳

قوله: بِأَلْفٍ وَأَلْفٍ: ۲۶۳

قوله: فَطُعِنَ عَامِرٌ فِي بَيْتِ أُمِّ فُلَانٍ فَقَالَ غُدَّةٌ كَغُدَّةِ الْبَكْرِ: ۲۶۳

قوله: فِي بَيْتِ امْرَأَةٍ مِنْ آلِ فُلَانٍ: ۲۶۳

قوله: فَانْطَلَقَ حَرَامٌ أَخُو أُمِّ سُلَيْمٍ وَهُوَ رَجُلٌ أَعْرَجُ وَرَجُلٌ مِنْ بَنِي فُلَانٍ: ۲۶۴

قوله: فَلَحِقَ الرَّجُلَ: ۲۶۴

قوله: قَالَ بِالدَّمِ هَكَذَا يعنى فعل بالدم هكذا: ۲۶۵

قوله: حَدَّثَنَا عُبَيْدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ: ۲۶۶

قوله: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الصُّحْبَةَ: ۲۶۷

قوله: وهي الجدعاء: ۲۶۷

د حضرت قاسم نانوتوی رحمه الله د اتباع سنت جذبه ۲۶۷

قوله: فَكَانَ عَامِرُ بْنُ فُهَيْرَةَ غُلَامًا لِعَبْدِ اللَّهِ بْنِ الطُّفَيْلِ: ۲۶۸

قوله: فَقُتِلَ عَامِرُ بْنُ فُهَيْرَةَ يَوْمَ بِئْرِ مَعُونَةَ: ۲۶۹

قوله: وَعَنْ أَبِي أُسَامَةَ قَالَ قَالَ هِشَامُ بْنُ عُرْوَةَ فَأَخْبَرَنِي أَبِي قَالَ لَمَّا قُتِلَ الخ: ۲۶۹

قوله: لَقَدْ رَأَيْتُهُ بَعْدَ مَا قُتِلَ رُفِعَ إِلَى السَّمَاءِ حَتَّى إِنِّي لَأَنْظُرُ إِلَى السَّمَاءِ بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْأَرْضِ: . ۲۶۹

شميره	مضمون	صفحه

قوله: أُصِيبَ يَوْمَئِذٍ فِيهِمْ عُرْوَةُ بْنُ أَسْمَاءَ بْنِ الصَّلْتِ فَسُمِّيَ عُرْوَةَ بِهِ وَمُنْذِرُ بْنُ عَمْرٍو سُمِّيَ بِهِ: ٢٧٠

بَاب غَزْوَةِ الْخَنْدَقِ وَهِيَ الْأَحْزَابُ

غزوه خندق: ٢٧١
دغزوه خندق په تاريخ وقوع كښې اختلاف ٢٧٥
وجه تسميه ٢٧٢
قوله: حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ: ٢٧٢
قوله: اللَّهُمَّ لَا عَيْشَ إِلَّا عَيْشُ الْآخِرَةِ فَاغْفِرْ لِلْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ: ٢٧٨
قوله: قَالَ يُؤْتَوْنَ بِمِلْءِ كَفَّيَّ مِنَ الشَّعِيرِ فَيُصْنَعُ لَهُمْ بِإِهَالَةٍ سَنِخَةٍ تُوضَعُ بَيْنَ يَدَيِ الْقَوْمِ: ٢٧٨
يو د شبه اود هغې جوابونه ٢٧٩
قوله: حَدَّثَنَا خَلَّادُ بْنُ يَحْيَى حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَاحِدِ بْنُ أَيْمَنَ عَنْ أَبِيهِ: ٢٨٠
قوله: فقَالَ إِنَّا يَوْمَ الْخَنْدَقِ نَحْفِرُ فَعَرَضَتْ كُدْيَةٌ شَدِيدَةٌ: ٢٨٠
قوله: وَلَبِثْنَا ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ لَا نَذُوقُ ذَوَاقًا فَأَخَذَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمِعْوَلَ فَضَرَبَ فِي الْكُدْيَةِ فَعَادَ كَثِيبًا أَهْيَلَ أَوْ أَهْيَمَ: ٢٨١
قوله: ثُمَّ جِئْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَالْعَجِينُ قَدِ انْكَسَرَ: ٢٨١
قوله: وَالْبُرْمَةُ بَيْنَ الْأَثَافِيِّ قَدْ كَادَتْ أَنْ تَنْضَجَ: ٢٨٢
قوله: كُلِي هَذَا وَأَهْدِي فَإِنَّ النَّاسَ أَصَابَتْهُمْ مَجَاعَةٌ: ٢٨٢
قوله: حَدَّثَنِي عَمْرُو بْنُ عَلِيٍّ حَدَّثَنَا أَبُو عَاصِمٍ: ٢٨٢
قوله: وَلَنَا بُهَيْمَةٌ دَاجِنٌ فَذَبَحْتُهَا: ٢٨٣
قوله: إِنَّ جَابِرًا قَدْ صَنَعَ سُورًا: ٢٨٣
قوله: فَحَيَّ هَلًا بِكُمْ: ٢٨٣
قوله: حَدَّثَنِي عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ حَدَّثَنَا عَبْدَةُ: ٢٨٣
قوله: حَدَّثَنَا مُسْلِمُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ: ٢٨۴
قوله: حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ: ٢٨۴
قوله: دَخَلْتُ عَلَى حَفْصَةَ وَنَوْسَاتُهَا تَنْطُفُ: ٢٨٢
قوله: مَنْ كَانَ يُرِيدُ أَنْ يَتَكَلَّمَ فِي هَذَا الْأَمْرِ فَلْيُطْلِعْ لَنَا قَرْنَهُ فَلَنَحْنُ أَحَقُّ بِهِ مِنْهُ وَمِنْ أَبِيهِ: ٢٨٢
د ترجمة الباب سره د روايت مناسبت ٢٨٧
قوله: حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ حَدَّثَنَا رَوْحٌ حَدَّثَنَا هِشَامٌ: ٢٨٨

شمیره	مضمون	صفحه

بَاب مَرْجِعِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنَ الْأَحْزَابِ وَمَخْرَجِهِ إِلَى بَنِي قُرَيْظَةَ وَمُحَاصَرَتِهِ إِيَّاهُمْ (غزوة بنى قريظة)

موکب جبریل علیه السلام: ۲۹۳
قوله: فَأَدْرَكَ بَعْضُهُمُ الْعَصْرَ فِي الطَّرِيقِ: ۲۹۴
د روایت مذکوره نه د حضرت گنگوهی رحمه الله استدلال: ۲۹۶
قوله: فَلَمَّا دَنَا مِنَ الْمَسْجِدِ: ۲۹۷
قوله: قَالَ لِلْأَنْصَارِ قُومُوا إِلَى سَيِّدِكُمْ أَوْ خَيْرِكُمْ: ۲۹۸
د قیام تعظیم مسئله: ۲۹۸
قوله: رَمَاهُ رَجُلٌ مِنْ قُرَيْشٍ يُقَالُ لَهُ حِبَّانُ بْنُ الْعَرِقَةِ، رَمَاهُ فِي الْأَكْحَلِ: ۳۰۰
قوله: فَأَتَاهُمْ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَنَزَلُوا عَلَى حُكْمِهِ: ۳۰۰
قوله: فَانْفَجَرَتْ مِنْ لَبَّتِهِ فَلَمْ يَرُعْهُمْ وَفِي الْمَسْجِدِ خَيْمَةٌ مِنْ بَنِي غِفَارٍ إِلَّا الدَّمُ يَسِيلُ إِلَيْهِمْ: ۳۰۱

غَزْوَةُ ذَاتِ الرِّقَاعِ

دغزوه ذات الرقاع د تاریخ په واقع کیدو کښې اختلاف: ۳۰۳
امام بخاری رحمه الله غزوه ذات الرقاع د غزوه خیبر نه وړاندې ولې ذکر کړه؟: ۳۰۵
قوله: وَهِيَ غَزْوَةُ مُحَارِبِ خَصَفَةَ مِنْ بَنِي ثَعْلَبَةَ مِنْ غَطَفَانَ: ۳۰۵
قوله: مِنْ بَنِي ثَعْلَبَةَ مِنْ غَطَفَانَ: ۳۰۶
قوله: فنزل نخلا وهي غزوة محارب خصفة وبني ثعلبة من غطفان: ۳۰۶
قوله: قَالَ عَبْدُ اللّٰهِ بْنُ رَجَاءٍ: ۳۰۶
قوله: أَخْبَرَنَا عِمْرَانُ الْقَطَّانُ: ۳۰۷
قوله: أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلَّى بِأَصْحَابِهِ فِي الْخَوْفِ فِي غَزْوَةِ السَّابِعَةِ غَزْوَةِ ذَاتِ الرِّقَاعِ: ۳۰۷
قوله: قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ صَلَّى النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْخَوْفَ بِذِي قَرَدٍ: ۳۰۷
قوله: وَقَالَ بَكْرُ بْنُ سَوَادَةَ حَدَّثَنِي زِيَادُ بْنُ نَافِعٍ عَنْ أَبِي مُوسَى أَنَّ جَابِرًا حَدَّثَهُمْ صَلَّى النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِهِمْ يَوْمَ مُحَارِبٍ وَثَعْلَبَةَ: ۳۰۸
قوله: حَدَّثَنِي زِيَادُ بْنُ نَافِعٍ: ۳۰۸
قوله: صَلَّى النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِهِمْ يَوْمَ مُحَارِبٍ وَثَعْلَبَةَ: ۳۰۹
قوله: وَقَالَ ابْنُ إِسْحَاقَ سَمِعْتُ وَهْبَ بْنَ كَيْسَانَ سَمِعْتُ جَابِرًا خَرَجَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى ذَاتِ الرِّقَاعِ مِنْ نَخْلٍ فَلَقِيَ جَمْعًا مِنْ غَطَفَانَ فَلَمْ يَكُنْ قِتَالٌ ۳۰۹
دحافظ ابن حجر رحمه الله خیال ۳۱۰
قوله: حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ عَنْ مَالِكٍ عَنْ يَزِيدَ بْنِ رُومَانَ: ۳۱۱

شمیره	مضمون	صفحه
	قوله: عَنْ صَالِحِ بْنِ خَوَّاتٍ عَمَّنْ شَهِدَ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:	۳۱۱
	قوله: قَالَ مَالِكٌ وَذٰلِكَ أَحْسَنُ مَا سَمِعْتُ فِي صَلَاةِ الْخَوْفِ:	۳۱۱
	قوله: حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ .... عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللّٰهِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا:	۳۱۳
	قوله: فَأَدْرَكَتْهُمُ الْقَائِلَةُ فِي وَادٍ كَثِيرِ الْعِضَاهِ:	۳۱۴
	قوله: فَتَهَدَّدَهُ أَصْحَابُ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:	۳۱۴
	قوله: فَصَلَّى بِطَائِفَةٍ رَكْعَتَيْنِ ثُمَّ تَأَخَّرُوا وَصَلَّى بِالطَّائِفَةِ الْأُخْرَى رَكْعَتَيْنِ وَكَانَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَرْبَعٌ وَلِلْقَوْمِ رَكْعَتَانِ:	۳۱۵
	قوله: وَقَالَ مُسَدَّدٌ عَنْ أَبِي عَوَانَةَ عَنْ أَبِي بِشْرٍ اسْمُ الرَّجُلِ غَوْرَثُ بْنُ الْحَارِثِ:	۳۱۶
	بَابُ غَزْوَةِ بَنِي الْمُصْطَلِقِ مِنْ خُزَاعَةَ وَهِيَ غَزْوَةُ الْمُرَيْسِيعِ	
	قوله: قَالَ ابْنُ إِسْحَاقَ وَذٰلِكَ سَنَةَ سِتٍّ:	۳۱۸
	قوله: وَقَالَ مُوسَى بْنُ عُقْبَةَ سَنَةَ أَرْبَعٍ:	۳۱۸
	قوله: وَقَالَ النُّعْمَانُ بْنُ رَاشِدٍ عَنِ الزُّهْرِيِّ كَانَ حَدِيثُ الْإِفْكِ فِي غَزْوَةِ الْمُرَيْسِيعِ:	۳۱۹
	غزوه مریسیع:	۳۱۹
	حضرت جویریه بنت حارث رضی الله عنهما:	۳۱۹
	قوله: مَا عَلَيْكُمْ أَنْ لَا تَفْعَلُوا مَا مِنْ نَسَمَةٍ كَائِنَةٍ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ إِلَّا وَهِيَ كَائِنَةٌ:	۳۲۱
	خاندانی منصوبه بندی او ددې حکم:	۳۲۱
	په روایت باب باندې یو اشکال او دهغې نه جواب:	۳۲۲
	بَابُ غَزْوَةِ أَنْمَارٍ	
	بَابُ حَدِيثِ الْإِفْكِ	۳۲۳
	قوله: وَالْأَفْكِ بِمَنْزِلَةِ النِّجْسِ وَالنَّجَسِ:	۳۲۴
	قوله: يُقَالُ إِفْكُهُمْ وَأَفْكُهُمْ وَأَفَكُهُمْ:	۳۲۴
	دحدیث افک ترجمه:	۳۲۸
	حدیث افک کښې د بعضو جملو تشریح:	۳۳۳
	قوله: قَالَتْ عَائِشَةُ كَانَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا أَرَادَ سَفَرًا أَقْرَعَ بَيْنَ أَزْوَاجِهِ:	۳۳۳
	په ازواج مطهراتو کښې خسنړې (قرعه) اچول او ددې حکم:	۳۳۳
	قوله: فَأَقْرَعَ بَيْنَنَا فِي غَزْوَةٍ غَزَاهَا فَخَرَجَ فِيهَا سَهْمِي:	۳۳۴
	قوله: فَخَرَجْتُ مَعَ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعْدَ مَا أُنْزِلَ الْحِجَابُ:	۳۳۴
	قوله: فَكُنْتُ أُحْمَلُ فِي هَوْدَجِي وَأُنْزَلُ فِيهِ:	۳۳۴
	قوله: فَإِذَا عِقْدٌ لِي مِنْ جَزْعِ ظَفَارِ قَدِ انْقَطَعَ:	۳۳۴

شمیره	مضمون	صفحه
	قوله: وَكَانَ النِّسَاءُ إِذْ ذَاكَ خِفَافًا لَمْ يُهَبَّلْنَ وَلَمْ يَغْشَهُنَّ اللَّحْمُ:	۳۳۵
	قوله: حَتَّى أَتَيْنَا الْجَيْشَ مُوغِرِينَ فِي نَحْرِ الظَّهِيرَةِ وَهُمْ نُزُولٌ:	۳۳۵
	قوله: وَيَسْتَمِعُهُ وَيَسْتَوْشِيهِ:	۳۳۵
	قوله: فَدَعَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَرِيرَةَ فَقَالَ أَيْ بَرِيرَةُ هَلْ رَأَيْتِ مِنْ شَيْءٍ يَرِيبُكِ:	۳۳۵
	قوله: غَيْرَ أَنَّهَا جَارِيَةٌ حَدِيثَةُ السِّنِّ تَنَامُ عَنْ عَجِينِ أَهْلِهَا فَتَأْتِي الدَّاجِنُ فَتَأْكُلُهُ:	۳۳۶
	قوله: فَقَامَ سَعْدُ بْنُ مُعَاذٍ فَقَالَ أَنَا يَا رَسُولَ اللَّهِ أَعْذِرُكَ:	۳۳۶
	قوله: فَقَالَ أَبِي وَاللَّهِ مَا أَدْرِي مَا أَقُولُ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:	۳۳۷
	قوله: فَأَخَذَهُ مَا كَانَ يَأْخُذُهُ مِنَ الْبُرَحَاءِ حَتَّى إِنَّهُ لَيَتَحَدَّرُ مِنْهُ مِنَ الْعَرَقِ مِثْلُ الْجُمَانِ وَهُوَ فِي يَوْمٍ شَاتٍ مِنْ ثِقَلِ الْقَوْلِ الَّذِي أُنْزِلَ عَلَيْهِ:	۳۳۸
	قوله: فَقُلْتُ وَاللَّهِ لَا أَقُومُ إِلَيْهِ فَإِنِّي لَا أَحْمَدُ إِلَّا اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ:	۳۳۸
	قوله: قَالَتْ عَائِشَةُ وَاللَّهِ إِنَّ الرَّجُلَ الَّذِي قِيلَ لَهُ مَا قِيلَ لَيَقُولُ سُبْحَانَ اللَّهِ فَوَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ مَا كَشَفْتُ مِنْ كَنَفِ أُنْثَى قَطُّ:	۳۳۹
	حضرت صفوان بن معطل رضی الله عنه:	۳۴۰
	قوله: حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ:	۳۴۰
	قوله: كَانَ عَلِيٌّ مُسَلِّمًا فِي شَأْنِهَا:	۳۴۰
	قوله: فَرَاجَعُوهُ فَلَمْ يَرْجِعْ وَقَالَ مُسَلِّمًا بِلَا شَكٍّ فِيهِ:	۳۴۱
	قوله: حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ:	۳۴۲
	قوله: اذْ وَلَجَتْ امْرَأَةٌ مِنَ الْأَنْصَارِ... قَالَتْ ابْنِي فِيمَنْ حَدَّثَ الْحَدِيثَ:	۳۴۲
	قوله: يَحْيَى:	۳۴۳
	قوله: عَنْ نَافِعِ بْنِ عُمَرَ:	۳۴۳
	قوله: قَالَ لَأَسُلَّنَّكَ مِنْهُمْ كَمَا تُسَلُّ الشَّعْرَةُ مِنَ الْعَجِينِ:	۳۴۴
	حضرت حسان بن ثابت رضی الله عنه:	۳۴۴
	بَابُ - غَزْوَةِ الْحُدَيْبِيَةِ	
	بیعت رضوان:	۳۴۹
	صلحه حدیبیه اوددې شرطونه:	۳۵۳
	د صلح حدیبیه په نتائجو یوه نظر:	۳۵۷
	قوله: عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي قَتَادَةَ:	۳۶۰
	قوله: تَعُدُّونَ أَنْتُمُ الْفَتْحَ فَتْحَ مَكَّةَ وَنَحْنُ نَعُدُّ الْفَتْحَ بَيْعَةَ الرِّضْوَانِ:	۳۶۰
	قوله: كُنَّا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَرْبَعَ عَشْرَةَ مِائَةً:	۳۶۱

شمیره	مضمون	صفحه

قوله: فَتَرَكْنَاهَا غَيْرَ بَعِيدٍ: ۳۶۱
قوله: ثُمَّ إِنَّهَا أَصْدَرَتْنَا مَا شِئْنَا نَحْنُ وَرِكَابَنَا: ۳۶۱
قوله: حَدَّثَنَا يُوسُفُ بْنُ عِيسَى: ۳۶۳
يوسوال اود هغې جواب ۳۶۳
داصحاب حديبيه په تعداد كښې اختلاف د رواياتو اوددې حل: ۳۶۴
قوله: حَدَّثَنَا الصَّلْتُ بْنُ مُحَمَّدٍ: ۳۶۴
قوله: تَابَعَهُ أَبُو دَاوُدَ: ۳۶۴
قوله: تَابَعَهُ مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ: ۳۶۵
قوله: حَدَّثَنَا علي حدثنا سُفْيَانُ: ۳۶۵
قوله: تَابَعَهُ الْأَعْمَشُ سَمِعَ سَالِمًا سَمِعَ جَابِرًا: ۳۶۵
قوله: وَقَالَ عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ مُعَاذٍ: ۳۶۵
قوله: وَكَانَتْ أَسْلَمُ ثُمُنَ الْمُهَاجِرِينَ: ۳۶۵
قوله: لَا أُحْصِي كَمْ سَمِعْتُهُ مِنْ سُفْيَانَ: ۳۶۶
قوله: حَتَّى سَمِعْتُهُ يَقُولُ لَا أَحْفَظُ مِنَ الزُّهْرِيِّ الْإِشْعَارَ وَالتَّقْلِيدَ: ۳۶۷
قوله: فَلَا أَدْرِي يَعْنِي مَوْضِعَ الْإِشْعَارِ وَالتَّقْلِيدِ أَوِ الْحَدِيثَ كُلَّهُ: ۳۶۷
قوله: وَاللَّهِ مَا يُنْضِجُونَ كُرَاعًا وَلَا لَهُمْ زَرْعٌ وَلَا ضَرْعٌ: ۳۶۹
قوله: وَخَشِيتُ أَنْ تَأْكُلَهُمُ الضَّبُعُ: ۳۶۹
قوله: مَرْحَبًا بِنَسَبٍ قَرِيبٍ: ۳۶۹
قوله: بَعِيرٍ ظَهِيرٍ: ۳۶۹
قوله: قَالَ محمود ثم أنسيتها بعد: ۳۷۰
قوله: حَدَّثَنَا مَحْمُودٌ: ۳۷۰
قوله: وَكَانَ مِنْ أَصْحَابِ الشَّجَرَةِ: ۳۷۱
قوله: وَكَانَ شَهِدَ مَعَهُ الْحُدَيْبِيَةَ: ۳۷۱
قوله: وَعَنْ مَجْزَأَةَ عَنْ رَجُلٍ مِنْهُمْ مِنْ أَصْحَابِ الشَّجَرَةِ اسْمُهُ أُهْبَانُ بْنُ أَوْسٍ: ۳۷۵
قوله: تَابَعَهُ مُعَاذٌ عَنْ شُعْبَةَ: ۳۷۵
مسئله د نقض وتر ۳۷۶
قوله: ثَكِلَتْكَ أُمُّكَ يَا عُمَرُ نَزَرْتَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ كُلُّ ذَلِكَ لَا يُجِيبُكَ: ۳۷۷
قوله: حَفِظْتُ بَعْضَهُ وَثَبَّتَنِي مَعْمَرٌ: ۳۷۸
قوله: وَبَعَثَ عَيْنًا لَهُ مِنْ خُزَاعَةَ: ۳۷۸

شمیره	مضمون	صفحه

قوله: حتى كان بغدير الأشطاط أتاه عينه...: ۳۷۸
يو اشكال او د هغې جواب: ۳۷۸
قوله: وَقَدْ جَمَعُوا لَكَ الْأَحَابِيشَ: ۳۷۹
قوله: فَقَالَ أَشِيرُوا أَيُّهَا النَّاسُ عَلَيَّ أَتَرَوْنَ أَنْ أَمِيلَ إِلَى عِيَالِهِمْ وَذَرَارِيِّ هَؤُلَاءِ الَّذِينَ يُرِيدُونَ أَنْ يَصُدُّونَا عَنِ الْبَيْتِ: ۳۷۹
قوله: فَإِنْ يَأْتُونَا كَانَ اللّٰهُ عَزَّ وَجَلَّ قَدْ قَطَعَ عَيْنًا مِنَ الْمُشْرِكِينَ: ۳۷۹
قوله: حدثني اسحاق.. حدثني ابن أخي بن شهاب: ۳۸۲
قوله: فَكَرِهَ الْمُؤْمِنُونَ ذٰلِكَ وَامْعَضُوا فَتَكَلَّمُوا فِيهِ: ۳۸۲
قوله: وَجَاءَتِ الْمُؤْمِنَاتُ مُهَاجِرَاتٍ...: ۳۸۲
قوله: حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ عَنْ مَالِكٍ: ۳۸۳
قوله: حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ: ۳۸۳
قوله: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللّٰهِ بْنُ مُحَمَّدٍ: ۳۸۳
قوله: قَالَ قَالَ أَبُو وَائِلٍ لَمَّا قَدِمَ سَهْلُ بْنُ حُنَيْفٍ مِنْ صِفِّينَ أَتَيْنَاهُ نَسْتَخْبِرُهُ: ۳۸۵
يو اشكال او د هغې جواب: ۳۸۵
قوله: اتَّهِمُوا الرَّأْيَ فَلَقَدْ رَأَيْتُنِي يَوْمَ أَبِي جَنْدَلٍ وَلَوْ أَسْتَطِيعُ أَنْ أَرُدَّ عَلَى رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَمْرَهُ لَرَدَدْتُ وَاللّٰهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ: ۳۸۲
قوله: وَمَا وَضَعْنَا أَسْيَافَنَا عَلَى عَوَاتِقِنَا لِأَمْرٍ يُفْظِعُنَا إِلَّا أَسْهَلْنَ بِنَا إِلَى أَمْرٍ نَعْرِفُهُ قَبْلَ هٰذَا...... ۳۸۷

بَاب - قِصَّةِ عُكْلٍ وَعُرَيْنَةَ

قوله: وَاسْتَوْخَمُوا الْمَدِينَةَ: ۳۸۹
قوله: إِنَّا كُنَّا أَهْلَ ضَرْعٍ وَلَمْ نَكُنْ أَهْلَ رِيفٍ: ۳۸۹
قوله: فَسَمَرُوا أَعْيُنَهُمْ وَقَطَعُوا أَيْدِيَهُمْ: ۳۸۹
قوله: قَالَ ابو عبد الله وَقَالَ شُعْبَةُ وَأَبَانُ وَحَمَّادٌ عَنْ قَتَادَةَ مِنْ عُرَيْنَةَ: ۳۸۹
قوله: وَقَالَ يَحْيَى بْنُ أَبِي كَثِيرٍ وَأَيُّوبُ عَنْ أَبِي قِلَابَةَ عَنْ أَنَسٍ قَدِمَ نَفَرٌ مِنْ عُكْلٍ: ۳۹۰
قوله: حَدَّثَنِي أَبُو رَجَاءٍ مَوْلَى أَبِي قِلَابَةَ: ۳۹۰
قوله: وَكَانَ مَعَهُ بِالشَّامِ: ۳۹۰

بَاب - غَزْوَةِ ذِي قَرَدٍ

قوله: أَنَا ابْنُ الْأَكْوَعِ وَالْيَوْمُ يَوْمُ الرُّضَّعِ: ۳۹۳
بَاب - غَزْوَةِ خَيْبَرَ ۳۹۳
د غزوه خيبر سبب: ۳۹۴

شمیره	مضمون	صفحه
	د نبی ﷺ روانیدل:	۳۹۴
	په خیبر باندې حمله او محاصره:	۳۹۵
	قوله: أَلَا تُسْمِعُنَا مِنْ هُنَيْهَاتِكَ:	۳۹۹
	یواشکال او دهغې جوابونه:	۴۰۰
	قوله: قَالَ رَجُلٌ مِنَ الْقَوْمِ وَجَبَتْ يَا نَبِيَّ اللَّهِ لَوْلَا أَمْتَعْتَنَا بِهِ:	۴۰۱
	قوله: قَلَّ عَرَبِيٌّ مَشَى بِهَا مِثْلَهُ:	۴۰۲
	قوله: حدثنا سليمان بن حرب.. فجعل عتقها صداقها:	۴۰۳
	قوله: حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ حَدَّثَنَا .... سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ السَّاعِدِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ:	۴۰۴
	قوله: فَقِيلَ مَا أَجْزَأَ مِنَّا الْيَوْمَ أَحَدٌ كَمَا أَجْزَأَ فُلَانٌ:	۴۰۵
	دحضرت شیخ الهند رحمه الله استدلال:	۴۰۵
	قوله: فَقَالَ رَجُلٌ مِنَ الْقَوْمِ أَنَا صَاحِبُهُ:	۴۰۶
	قوله: حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ..... إِنَّ اللَّهَ يُؤَيِّدُ الدِّينَ بِالرَّجُلِ الْفَاجِرِ:	۴۰۶
	قوله: تَابَعَهُ مَعْمَرٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ:	۴۰۶
	قوله: وَقَالَ شَبِيبٌ عَنْ يُونُسَ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ.... أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ قَالَ شَهِدْنَا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حُنَيْنًا:	۴۰۶
	قوله: وَقَالَ ابْنُ الْمُبَارَكِ عَنْ يُونُسَ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ سَعِيدٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:	۴۰۶
	قوله: تَابَعَهُ صَالِحٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ:	۴۰۷
	قوله: وَقَالَ الزُّبَيْدِيُّ أَخْبَرَنِي الزُّهْرِيُّ أَنَّ عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ كَعْبٍ أَخْبَرَهُ أَنَّ عُبَيْدَ اللَّهِ بْنَ كَعْبٍ قَالَ أَخْبَرَنِي مَنْ شَهِدَ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَيْبَرَ:	۴۰۷
	قوله: قَالَ الزُّهْرِيُّ وَأَخْبَرَنِي عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ وَسَعِيدٌ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:	۴۰۷
	قوله: نَظَرَ أَنَسٌ إِلَى النَّاسِ يَوْمَ الْجُمُعَةِ فَرَأَى طَيَالِسَةً فَقَالَ كَأَنَّهُمُ السَّاعَةَ يَهُودُ خَيْبَرَ:	۴۱۰
	دجهاد نه وړاندې د اسلام دعوت:	۴۱۱
	تنبیه:	۴۱۱
	قوله: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْغَفَّارِ...:	۴۱۲
	حضرت صفیه رضی الله عنها:	۴۱۲
	قوله: فَاصْطَفَاهَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِنَفْسِهِ:	۴۱۳
	قوله: ثُمَّ صَنَعَ حَيْسًا فِي نِطَعٍ صَغِيرٍ:	۴۱۴
	قوله: فَرَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُحَوِّي لَهَا وَرَاءَهُ بِعَبَاءَةٍ:	۴۱۴
	نکته:	۴۱۵
	حرمت متعه:	۴۱۵

شمیره	مضمون	صفحه
	د روافضو په نیز متعه او ددې مرتبه:	۴۱۶
	د روافضو متعه خالصه زنا ده:	۴۱۶
	د حلت متعه دپاره په آیت قرآنی باندې د روافضو غلط استدلال:	۴۱۶
	د آیت صحیح مفهوم:	۴۱۷
	په حرمت متعه باندې قرآنی آیاتونه:	۴۱۸
	په ابتداء اسلام کښې چه کومه متعه حلاله وه.هغه په حقیقت کښې نکاح موقت وه:	۴۱۹
	په نکاح موقت اود روافضو په متعه کښې فرق:	۴۲۰
	حضرت ابن عباس رضی الله عنهما طرف ته د جواز متعه نسبت:	۴۲۰
	قوله: نهی رسول الله ﷺ عن متعة النساء یوم خیبر:	۴۲۱
	قوله: حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ.....وَرَخَّصَ فِي الْخَيْلِ:	۴۲۳
	قوله: قَسَمَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ خَيْبَرَ لِلْفَرَسِ سَهْمَيْنِ وَلِلرَّاجِلِ سَهْمًا:	۴۲۴
	دخیبر دغنیمتونو تقسیم:	۴۲۴
	قوله: إِنَّمَا بَنُو هَاشِمٍ وَبَنُو الْمُطَّلِبِ شَيْءٌ وَاحِدٌ:	۴۲۵
	قوله: حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ...:	۴۲۶
	قوله: وَمِنْهُمْ حَكِيمٌ إِذَا لَقِيَ الْخَيْلَ أَوْ قَالَ الْعَدُوَّ قَالَ لَهُمْ إِنَّ أَصْحَابِي يَأْمُرُونَكُمْ:	۴۲۷
	د جهاد نه پس د راتلونکي کس په غنیمت کښې حصه:	۴۲۷
	قوله: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ...:	۴۲۹
	یو اشکال اود هغې جواب:	۴۳۰
	فائده:	۴۳۱
	قوله: حدثنا علی بن عبدالله...:	۴۳۲
	قوله: واعجباً لوبر تدلی من قدوم الضان:	۴۳۲
	قوله: ويذكر عن الزبیدی...:	۴۳۳
	قوله: فَقَدِمَ أَبَانُ وَأَصْحَابُهُ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِخَيْبَرَ بَعْدَ مَا افْتَتَحَهَا وَإِنَّ حُزُمَ:	۴۳۳
	تنبیه:	۴۳۴
	قوله: أَنَّ فَاطِمَةَ عَلَيْهَا السَّلَامُ بِنْتَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَرْسَلَتْ إِلَى أَبِي بَكْرٍ تَسْأَلُهُ مِيرَاثَهَا مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِمَّا أَفَاءَ اللَّهُ عَلَيْهِ بِالْمَدِينَةِ وَفَدَكٍ:	۴۳۵
	قوله: فَوَجَدَتْ فَاطِمَةُ عَلَى أَبِي بَكْرٍ فِي ذَلِكَ فَهَجَرَتْهُ فَلَمْ تُكَلِّمْهُ حَتَّى تُوُفِّيَتْ:	۴۳۶
	یو اشکال اود هغې جوابونه:	۴۳۶
	قوله: فلما توفیت،دفنها زوجها علی رضی الله عنه لیلاً:	۴۴۱
	قوله: ولم يؤذن بها أبابكر:	۴۴۱

شمیره	مضمون	صفحه

قوله: وصلی علیها علی رضی الله عنه: ۴۴۲
قوله: ولم یکن یبایع تلك الأشهر: ۴۴۳
فائده: ۴۴۴

بَاب - اسْتِعْمَالِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى أَهْلِ خَيْبَرَ

قوله: وَقَالَ عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ عَبْدِ الْمَجِيدِ عَنْ سَعِيدٍ أَنَّ أَبَا سَعِيدٍ وَأَبَا هُرَيْرَةَ حَدَّثَاهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعَثَ أَخَا بَنِي عَدِيٍّ مِنَ الْأَنْصَارِ إِلَى خَيْبَرَ فَأَمَّرَهُ عَلَيْهَا: ۴۴۶
قوله: وَعَنْ عَبْدِ الْمَجِيدِ عَنْ أَبِي صَالِحٍ السَّمَّانِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ وَأَبِي سَعِيدٍ مِثْلَهُ: ۴۴۶

بَاب - مُعَامَلَةِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَهْلَ خَيْبَرَ

بَاب - الشَّاةِ الَّتِي سُمَّتْ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِخَيْبَرَ ۴۴۷
بَاب - غَزْوَةِ زَيْدِ بْنِ حَارِثَةَ ۴۴۸
بَاب - عُمْرَةِ الْقَضَاءِ ذَكَرَهُ أَنَسٌ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ۴۴۹
قوله: فَأَخَذَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْكِتَابَ وَلَيْسَ يُحْسِنُ يَكْتُبُ فَكَتَبَ هَذَا مَا قَاضَى عَلَيْهِ مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ: ۴۵۱
آیا رسول الله ﷺ په لیکلو لوستلو پوهیدلو؟: ۴۵۱
قوله: فتبعته إبنة حمزة تنادی یا عم یا عم: ۴۵۳
قوله: فاختصم فیها علی وزید وجعفر: ۴۵۳
قوله: وقال لجعفر: أشبهت خلقی وخلقی: ۴۵۳
بَاب - غَزْوَةِ مُؤْتَةَ مِنْ أَرْضِ الشَّامِ ۴۵۵
فائده: کشف نبوت او کشف ولایت کښې فرق: ۴۵۹
قوله: أرغم الله أنفك ما أنت تفعل وما ترکت رسول الله ﷺ من العناء: ۴۶۱
یو شبه او دهغې جوابونه: ۴۶۱
تنبیه: ۴۶۳
تنبیه: ۴۶۴

بَاب بَعْثِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أُسَامَةَ بْنَ زَيْدٍ إِلَى الْحُرُقَاتِ مِنْ جُهَيْنَةَ

قوله: حَتَّى تَمَنَّيْتُ أَنِّي لَمْ أَكُنْ أَسْلَمْتُ قَبْلَ ذَلِكَ الْيَوْمِ: ۴۶۵
قوله: حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ: ۴۶۶
قوله: وَقَالَ عُمَرُ بْنُ حَفْصِ بْنِ غِيَاثٍ: ۴۶۶

شمیره	مضمون	صفحه

بَابٌ غَزْوَةِ الْفَتْحِ وَمَا بَعَثَ بِهِ حَاطِبُ بْنُ أَبِي بَلْتَعَةَ إِلَى أَهْلِ مَكَّةَ يُخْبِرُهُمْ بِغَزْوِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

د قریشو د طرفه د تجدید معاهدې کوشش: ۴۶۹
قوله: أنا أشفع لكم إلى رسول الله ﷺ؟ والله لو لم أجد إلا الذر لجاهدتكم به: ۴۶۹
دمکې د فتحې تیاری: ۴۶۹
د اسلامی لښکر روانیدل: ۴۷۰
قوله: مهلا يا عباس، فوالله لإسلامك يوم أسلمت كان أحب إلي من إسلام الخطاب لو أسلم، وما بي إلا أني قد عرفت أن إسلامك كان أحب إلى رسول الله من إسلام الخطاب: ۴۷۱
مکې مکرمې ته داخلیدل: ۴۷۲
مسجد حرام ته داخلیدل: ۴۷۳
د کعبې په چهت باندې اذان: ۴۷۴
عام بیعت: ۴۷۵
د هندد سره بیعت: ۴۷۵
مباح الدم کړځولی شوی مجرمان: ۴۷۶
① حضرت عکرمه بن ابی جهل رضی الله عنه: ۴۷۶
② حضرت عبدالله بن سعد بن ابی سرح: ۴۷۷
③ کعب بن زهیر: ۴۷۷
④ بهاء بن الاسود: ۴۷۷
⑤ حضرت وحشی بن حرب: ۴۷۸
⑥ عبدالله بن زبعری: ۴۷۸
⑦ هند د بنت عتبه: ۴۷۸
⑧ فرتنی: ۴۷۸
قتل کړې شوې مجرمان: ۴۷۸
① عبدالله بن خطل: ۴۷۸
② مقیس بن صبابه: ۴۷۸
③ حویرث بن نقید: ۴۷۹
④ حارث بن طلاطل: ۴۷۹
⑤ قریبه: ۴۷۹

بَاب - غَزْوَةِ الْفَتْحِ فِي رَمَضَانَ

قوله: ومعه عشرة آلاف: ۴۸۱

شمیره	مضمون	صفحه
	قوله: وَذَلِكَ عَلَى رَأْسِ ثَمَانِ سِنِينَ وَنِصْفٍ مِنْ مَقْدَمِهِ الْمَدِينَةَ:	۴۸۱
	قوله: قَالَ الزُّهْرِيُّ وَإِنَّمَا يُؤْخَذُ مِنْ أَمْرِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْآخِرُ فَالْآخِرُ:	۴۸۲
	قوله: حَدَّثَنِي عَيَّاشُ بْنُ الْوَلِيدِ..خَرَجَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي رَمَضَانَ إِلَى حُنَيْنٍ:	۴۸۲
	بَاب - أَيْنَ رَكَزَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الرَّايَةَ يَوْمَ الْفَتْحِ	
	قوله: حَدَّثَنَا عُبَيْدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ...فأسلم أبوسفيان:	۴۸۴
	قوله: عند حطم الجبل:	۴۸۴
	قوله: فقال سعد بن عبادة رضي الله عنه يا أباسفيان اليوم يوم الملحمة: اليوم تستحل الكعبة:	۴۸۴
	قوله: فقال أبوسفيان يا عباس حبذا يوم الذمار:	۴۸۴
	قوله: وأمر رسول الله يومئذ خالد بن وليد أن يدخل من أعلى مكة من كداء:	۴۸۴
	قوله: فقتل من خيل خالد يومئذ رجلان:	۴۸۵
	قوله: وَهُوَ يَقْرَأُ سُورَةَ الْفَتْحِ يُرَجِّعُ:	۴۸۵
	قوله: قَالَ مَعْمَرٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ أَيْنَ تَنْزِلُ غَدًا فِي حَجَّتِهِ وَلَمْ يَقُلْ يُونُسُ حَجَّتِهِ وَلَا زَمَنَ الْفَتْحِ:	۴۸۲
	قوله: وعلى رأسه المغفر:	۴۸۷
	قوله: قَالَ مَالِكٌ وَلَمْ يَكُنِ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِيمَا نُرَى وَاللَّهُ أَعْلَمُ يَوْمَئِذٍ مُحْرِمًا:	۴۸۷
	قوله: حَدَّثَنِي إِسْحَاقُ.....فَكَبَّرَ فِي نَوَاحِي الْبَيْتِ وَخَرَجَ وَلَمْ يُصَلِّ فِيهِ:	۴۸۸
	بَاب - دُخُولِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ أَعْلَى مَكَّةَ	
	قوله: وَقَالَ اللَّيْثُ حَدَّثَنِي يُونُسُ:	۴۸۹
	بَاب - مَنْزِلِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ الْفَتْحِ	
	باب	۴۹۰
	قوله: حَدَّثَنَا أَبُو النُّعْمَانِ:	۴۹۱
	قوله: حدثنا قتيبة، حدثنا الليث:	۴۹۳
	بَاب - مَقَامِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِمَكَّةَ زَمَنَ الْفَتْحِ	
	قوله: حدثنا أحمد بن يونس...وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ وَنَحْنُ نَقْصُرُ مَا بَيْنَنَا وَبَيْنَ تِسْعَ عَشْرَةَ:	۴۹۵
	دفتح مکې په موقع د نبی علیه السلام دقیام په موده کښې اختلاف او ددې حل:	۴۹۵
	بَاب	۴۹۲
	قوله: فكنت أحفظ ذاك الكلام، فكأنما يقر في صدري:	۴۹۷
	قوله: وكانت العرب تلوم بإسلامهم الفتح:	۴۹۸

شمیره	مضمون	صفحه

د ماشوم د امامت مسئله ۴۹۸
قوله: كَانَ عُتْبَةُ بْنُ أَبِي وَقَّاصٍ عَهِدَ إِلَى أَخِيهِ سَعْدٍ أَنْ يَقْبِضَ ابْنَ وَلِيدَةِ زَمْعَةَ: ۵۰۰
د حديث باب نه په ثبوت نسب باندې د درې امامانو استدلال ۵۰۱
قوله: حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ خَالِدٍ... ذَهَبَ أَهْلُ الْهِجْرَةِ بِمَا فِيهَا: ۵۰۴
قوله: فلقيت أبا معبد: ۵۰۴
قوله: وَقَالَ النَّضْرُ أَخْبَرَنَا شُعْبَةُ: ۵۰۵
قوله: حدثنا إسحاق، حدثنا أبو عاصم عن ابن جريج.. عن مجاهد: ۵۰۵

بَاب - قَوْلِ اللهِ تَعَالَى: لَقَدْ نَصَرَكُمُ اللهُ فِي مَوَاطِنَ كَثِيرَةٍ

قوله: حدثني محمد بن كثير: ۵۰۸
قوله: حدثنا أبو الوليد.. أنا النبي لا كذب أنا ابن عبد المطلب: ۵۰۹
قوله: هذا الذي بلغني عن سبي هوازن: ۵۱۱
قوله: سَأَلَ عُمَرُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ نَذْرٍ كَانَ نَذَرَهُ فِي الْجَاهِلِيَّةِ اعْتِكَافٍ: .. ۵۱۱
قوله: وَقَالَ بَعْضُهُمْ حَمَّادٌ عَنْ أَيُّوبَ عَنْ نَافِعٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ: ۵۱۲
قوله: وَرَوَاهُ جَرِيرُ بْنُ حَازِمٍ وَحَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ عَنْ أَيُّوبَ عَنْ نَافِعٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: ۵۱۲
قوله: لا يعطه أصيبغ من قريش: ۵۱۴

بَاب - غَزْوَةِ أَوْطَاسٍ

بَاب - غَزْوَةِ الطَّائِفِ ۵۱۷
قوله: وعندي مخنث: ۵۱۸
قوله: فسمعته يقول لعبد الله بن ابي امية: ۵۱۹
قوله: فإنها تقبل بأربع وتدبر بثمان: ۵۱۹
قوله: وكان تسور حصن الطائف في أناس: ۵۲۰
قوله: كُنْتُ عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ نَازِلٌ بِالْجِعْرَانَةِ بَيْنَ مَكَّةَ وَالْمَدِينَةِ: ۵۲۱
په روايت باب باندې يو اشكال او د هغې نه جوابونه: ۵۲۳
قوله: حدثنا موسى بن اسماعيل..... لما افاء الله على رسوله ﷺ يوم حنين: ۵۲۵
قوله: مؤلفة القلوب: ۵۲۵
قوله: فكأنهم وجدوا اذا لم يصبهم ما اصاب الناس او كأنهم وجدوا اذا لم يصبهم ما اصاب: ۵۲۶
قوله: فخطبهم: ۵۲۷
قوله: لولا الهجرة لكنت امرأ من الانصار: ۵۲۸

شمیره	مضمون	صفحه
	قوله: لوسلك الناس واديا وشعبا لسلكت وادى الانصار وشعبها:	۵۲۸
	قوله: الانصار شعار، والناس دثار:	۵۲۸
	قوله: انكم ستلقون بعدى أثرة فاصبروا حتى تلقونى على الحوض:	۵۲۹
	قوله: قال رجل من الانصار:	۵۲۹
	قوله: ومع النبى ﷺ عشرة آلاف من الطلقاء:	۵۳۰
	تنبیه:	۵۳۰

بَاب السَّرِيَّةِ الَّتِي قِبَلَ نَجْدٍ

	بَاب بَعْثِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَالِدَ بْنَ الْوَلِيدِ إِلَى بَنِي جَذِيمَةَ	۵۳۲
	بَاب سَرِيَّةُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ حُذَافَةَ السَّهْمِيِّ وَعَلْقَمَةَ بْنِ مُجَزِّزٍ الْمُدْلِجِيِّ وَيُقَالُ إِنَّهَا سَرِيَّةُ الْأَنْصَارِيِّ	۵۳۳
	قوله: لودخلوها ما خرجوا منها الى يوم القيامة:	۵۳۲
	بَاب بَعْثُ أَبِي مُوسَى وَمُعَاذٍ إِلَى الْيَمَنِ قَبْلَ حَجَّةِ الْوَدَاعِ	۵۳۷
	قوله: وبعث كل واحد منهما على مخلاف:	۵۳۷
	قوله: حدثني حبان:	۵۳۹
	قوله: قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ طَوَّعَتْ طَاعَتْ وَأَطَاعَتْ لُغَةٌ طِعْتُ وَطُعْتُ وَأَطَعْتُ:	۵۳۹
	په روایت باب باندې یو اشکال او دهغې جوابات:	۵۴۰
	فائده:	۵۴۰

بَاب بَعْثُ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ عَلَيْهِ السَّلَام وَخَالِدِ بْنِ الْوَلِيدِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ إِلَى الْيَمَنِ قَبْلَ حَجَّةِ الْوَدَاعِ

	قوله: فَغَنِمْتُ أَوَاقٍ ذَوَاتِ عَدَدٍ:	۵۴۱
	په روایت د باب باندې اشکال او دهغې جوابونه:	۵۴۲
	قوله: إِنَّهُ يَخْرُجُ مِنْ ضِئْضِئِ هَذَا قَوْمٌ يَتْلُونَ كِتَابَ اللَّهِ رَطْبًا لَا يُجَاوِزُ حَنَاجِرَهُمْ يَمْرُقُونَ مِنَ الدِّينِ كَمَا يَمْرُقُ السَّهْمُ مِنَ الرَّمِيَّةِ:	۵۴۴
	قوله: وَأَظُنُّهُ قَالَ لَئِنْ أَدْرَكْتُهُمْ لَأَقْتُلَنَّهُمْ قَتْلَ ثَمُودَ:	۵۴۴

بَاب غَزْوَةُ ذِي الْخَلَصَةِ

	قوله: حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ.....يُقَالُ لَهُ ذُو الْخَلَصَةِ وَالْكَعْبَةُ الْيَمَانِيَةُ وَالْكَعْبَةُ الشَّامِيَّةُ:	۵۴۸

بَاب غَزْوَةُ ذَاتِ السَّلَاسِلِ

	وجه تسمیه:	۵۴۹
	قوله: وَهِيَ غَزْوَةُ لَخْمٍ وَجُذَامَ قَالَهُ إِسْمَاعِيلُ بْنُ أَبِي خَالِدٍ:	۵۴۹
	قوله: وَقَالَ ابْنُ إِسْحَاقَ عَنْ يَزِيدَ عَنْ عُرْوَةَ هِيَ بِلَادُ بَلِيٍّ وَعُذْرَةَ وَبَنِي الْقَيْنِ:	۵۴۹

شمیره	مضمون	صفحه

د غزوه ذات السلاسل تاریخ وقوع: ۵۴۹
فائده. ۵۵۱

بَاب ذَهَابُ جَرِيرٍ إِلَى الْيَمَنِ

قوله: انكم معشر العرب، لن تزالوا بخير ما كنتم اذا هلك امير، تأمرتم في آخر، فاذا كانت بالسيف، كانوا ملوكا يغضبون غضب الملوك، ويرضون رضا الملوك: ۵۵۳
فائده: ذوكلاع او ذوعمرو: ۵۵۳

بَاب غَزْوَةُ سِيفِ الْبَحْرِ

قوله: فَأَصَابَنَا جُوعٌ شَدِيدٌ حَتَّى أَكَلْنَا الْخَبَطَ فَسُمِّيَ ذَلِكَ الْجَيْشُ جَيْشَ الْخَبَطِ: ۵۵۶
قوله: فَأَلْقَى لَنَا الْبَحْرُ دَابَّةً يُقَالُ لَهَا الْعَنْبَرُ: ۵۵۶
قوله: وَكَانَ رَجُلٌ مِنَ الْقَوْمِ نَحَرَ ثَلَاثَ جَزَائِرَ: ۵۵۷
قوله: فَأَكَلْنَا مِنْهُ نِصْفَ شَهْرٍ: ۵۵۷

بَاب حَجُّ أَبِي بَكْرٍ بِالنَّاسِ فِي سَنَةِ تِسْعٍ

دا حج په کوم سن کښې شوې وو؟: ۵۵۸
فائده: په دې حج د صدیق اکبر رضی الله عنه دحج فریضه ساقط شوې وه او که نه؟: ۵۵۹

بَاب- وَفْدُ بَنِي تَمِيمٍ

بَاب: قَالَ ابْنُ إِسْحَاقَ غَزْوَةُ عُيَيْنَةَ بْنِ حِصْنِ بْنِ حُذَيْفَةَ بْنِ بَدْرٍ بَنِي الْعَنْبَرِ مِنْ بَنِي تَمِيمٍ بَعَثَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَيْهِمْ فَأَغَارَ وَأَصَابَ ۵۶۱

بَاب وَفْدِ عَبْدِ الْقَيْسِ

وفد عبدالقیس په کوم سن کښې راغې؟: ۵۶۳
د وفد عبدالقیس د راتلو سبب: ۵۶۴
قوله: حدثنی اسحاق...: ۵۶۵
تنبیه. ۵۶۶

بَاب وَفْدِ بَنِي حَنِيفَةَ وَحَدِيثِ ثُمَامَةَ بْنِ أُثَالٍ

قوله: مسیلمه کذاب: ۵۶۸
قوله: وَقَدِمَهَا فِي بَشَرٍ كَثِيرٍ مِنْ قَوْمِهِ: ۵۶۸
قوله: فَأَقْبَلَ إِلَيْهِ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَمَعَهُ ثَابِتُ بْنُ قَيْسِ بْنِ شَمَّاسٍ: ۵۶۹
قوله: وَلَنْ تَعْدُوَ أَمْرَ اللَّهِ فِيكَ وَلَئِنْ أَدْبَرْتَ لَيَعْقِرَنَّكَ اللَّهُ: ۵۶۹
قوله: وَإِنِّي لَأَرَاكَ الَّذِي أُرِيتُ فِيهِ مَا رَأَيْتُ وَهَذَا ثَابِتٌ يُجِيبُكَ عَنِّي ثُمَّ انْصَرَفَ عَنْهُ: ۵۶۹
یو اشکال: ۵۷۰

شمیره	مضمون	صفحه
	فائده: مسیلمه کذاب د رسول الله ﷺ زیارت کړی دی او که نه؟	۵۷۰
	قوله: فَإِذَا دَخَلَ شَهْرُ رَجَبٍ قُلْنَا مُنَصِّلُ الأَسِنَّةِ فَلَا نَدَعُ رُمْحًا فِيهِ حَدِيدَةٌ وَلَا سَهْمًا فِيهِ حَدِيدَةٌ إِلَّا نَزَعْنَاهُ وَأَلْقَيْنَاهُ شَهْرَ رَجَبٍ:	۵۷۲
	قوله: فلما سمعنا بخروجه فررنا الى مسيلمة الكذاب:	۵۷۲

بَابُ قِصَّةِ الْأَسْوَدِ الْعَنْسِيِّ

شمیره	مضمون	صفحه
	قوله: عَنِ ابْنِ عُبَيْدَةَ بْنِ نَشِيطٍ وَكَانَ فِي مَوْضِعٍ آخَرَ اسْمُهُ عَبْدُ اللهِ:	۵۷۴

بَابُ قِصَّةِ أَهْلِ نَجْرَانَ

شمیره	مضمون	صفحه
	فائده: د مباهلې معنی:	۵۷۵

بَابُ قِصَّةِ عُمَانَ وَالْبَحْرَيْنِ

شمیره	مضمون	صفحه
	تنبیه:	۵۷۶
	بَابُ قُدُومِ الْأَشْعَرِيِّينَ وَأَهْلِ الْيَمَنِ	۵۷۷
	قوله: وَقَالَ أَبُو مُوسَى عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هُمْ مِنِّي وَأَنَا مِنْهُمْ:	۵۷۷
	قوله: فأمر لنا بخمس ذود:	۵۷۸
	قوله: الايمان هاهنا: واشار بيده الى اليمن:	۵۷۹
	قوله: والجفاء وغلظ القلوب فى الفدادين:	۵۷۹
	د فدادین معنی:	۵۷۹
	قوله: من حيث يطلع قرنا الشيطان ربيعة ومضر:	۵۸۰
	قوله: حدثنا محمد بن بشار..... هم ارق افئدة والين قلوبا:	۵۸۰
	قوله: والحكمة يمانية:	۵۸۰
	د حکمت معنی:	۵۸۰
	قوله: والفخر والخيلاء فى اصحاب الابل، والسكينة والوقار فى اهل الغنم:	۵۸۰
	قوله: أَمَا إِنَّكَ إِنْ شِئْتَ أَخْبَرْتُكَ بِمَا قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي قَوْمِكَ وَقَوْمِهِ:	۵۸۱
	قوله: شهدت رسول الله ﷺ يدعو لهذا الحيّ من النخع ويثني عليهم حتى تمنيت:	۵۸۱
	قوله: أَمَا إِنَّكَ إِنْ شِئْتَ أَخْبَرْتُكَ بِمَا قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي قَوْمِكَ وَقَوْمِهِ:	۵۸۲
	فائده:	۵۸۲
	حضرت علقمه رحمه الله:	۵۸۲

بَابُ قِصَّةِ دَوْسٍ وَالطُّفَيْلِ بْنِ عَمْرٍو الدَّوْسِيِّ

شمیره	مضمون	صفحه
	حضرت ابوهریره رضی الله عنه	۵۸۴
	تنبیه:	۵۸۴

شمیره	مضمون	صفحه

بَاب قِصَّةِ وَفْدِ طَيِّئٍ وَحَدِيثُ عَدِيِّ بْنِ حَاتِمٍ

حضرت عدی بن حاتم رضی الله عنه: ۵۸۲
بَاب حَجَّةِ الْوَدَاعِ ۵۸۲
د حجة الوداع ځلور نومونه: ۵۸۲
حج دپاره روانګی: ۵۸۷
د صحابو رضی الله عنهم تعداد: ۵۸۷
د حج ادائیګی او واپسی: ۵۸۸
قوله: حدثنی عمرو بن علی .... عن ابن عباس اذا طاف بالبیت فقد حل: ۵۸۹
د طواف قدوم نه پس د حلالیدو بحث: ۵۸۹
دحجت الوداع په موقع نبی علیه السلام بیت الله کښې داخل شوې وو: ۵۹۱
قوله: كُنَّا نَتَحَدَّثُ بِحَجَّةِ الْوَدَاعِ وَالنَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيْنَ أَظْهُرِنَا وَلَا نَدْرِي مَا حَجَّةُ الْوَدَاعِ: ۵۹۳
خطبه حجة الوداع: ۵۹۳
نبی کریم ﷺ څومره حجونه کړی دی؟: ۵۹۵

بَاب غَزْوَةِ تَبُوكَ وَهِيَ غَزْوَةُ الْعُسْرَةِ

غزوه تبوک لره دحجة الوداع نه د روستو ذکرکولو توجیهات: ۵۹۸
د غزوهٔ تبوک سبب: ۵۹۸
په تبوک کښې د قیام موده او واپسی: ۶۰۰
د "أَلَا تَرْضَى أَنْ تَكُونَ مِنِّي بِمَنْزِلَةِ هَارُونَ مِنْ مُوسَى" معنی ۶۰۲
د باب د روایت نه د روافضو غلط استدلال: ۶۰۲

بَاب حَدِيثُ كَعْبِ بْنِ مَالِكٍ وَقَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ: وَعَلَى الثَّلَاثَةِ الَّذِينَ خُلِّفُوا

د کعب بن مالک رضی الله عنه د حدیث ترجمه: ۶۰۸
قوله: اما بعد! فانه قد بلغنی ان صاحبك قد جفاك، ولم يجعلك الله بدار هوان ولا مضيعة: ۶۱۱
د کعب بن مالک رضی الله عنه دحدیث د بعضې جملو تشریح ۶۱۳
قوله: وَمَا أُحِبُّ أَنَّ لِي بِهَا مَشْهَدَ بَدْرٍ وَإِنْ كَانَتْ بَدْرٌ أَذْكَرَ فِي النَّاسِ مِنْهَا: ۶۱۳
قوله: وَلَمْ يَكُنْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُرِيدُ غَزْوَةً إِلَّا وَرَّى بِغَيْرِهَا: ۶۱۴
قوله: وَالْمُسْلِمُونَ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَثِيرٌ: ۶۱۴
قوله: حِينَ طَابَتِ الثِّمَارُ وَالظِّلَالُ: ۶۱۴
قوله: فَقَالَ رَجُلٌ مِنْ بَنِي سَلِمَةَ يَا رَسُولَ اللَّهِ حَبَسَهُ بُرْدَاهُ وَنَظَرُهُ فِي عِطْفِهِ: ۶۱۵
قوله: فَقَالَ مُعَاذُ بْنُ جَبَلٍ بِئْسَ مَا قُلْتَ: ۶۱۵
قوله: وَنَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمُسْلِمِينَ عَنْ كَلَامِنَا: ۶۱۵

صفحه	مضمون	شمیره
۲۱۲	قوله: فقال لی بعض اهلی:	
۲۱۲	قوله: سمعت صوت صارخ:	
۲۱۲	قوله: ورکض الیّ رجل فرساً:	
۲۱۲	قوله: فکسوته ایاهما ببشراه:	
۲۱۷	د اسلافو د محبت واقعه:	
۲۱۷	قوله: والله ما املك غيرهما يومئذ:	
۲۱۷	قوله: ابشر بخير يوم مر عليك منذ ولدتك امك:	
۲۱۷	قوله: وعلى الثلاثة الذين خلفوا:	
	بَاب نُزُولِ النَّبِيّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْحِجْرَ	
۲۱۹	قوله: حدثنا عبدالله بن محمد....لا تدخلوا مساكن الذين ظلموا انفسهم:	
۲۱۹	بَاب كِتَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى كِسْرَى وَقَيْصَرَ	
۲۲۰	د خط مبارك مضمون:	
۲۲۱	قوله: لَمَّا بَلَغَ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّ أَهْلَ فَارِسَ قَدْ مَلَّكُوا عَلَيْهِمْ بِنْتَ كِسْرَى:	
۲۲۲	د ښځي حکمرانی (د مرتب په قلم سره):	
۲۲۳	په حديث باندې دوه اعتراضونه:	
۲۲۵	قوله: اذا كان امراءكم خياركم واغنياءكم سمحائكم وامور كم شورى بينكم:	
۲۲۲	د ښځو په قيادت د مجوزينو دلائل:	
	بَاب مَرَضِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَوَفَاتِهِ	
۲۳۰	د مرض الوفات ابتداء:	
۲۳۰	د بيمارۍ ټوله موده:	
۲۳۱	دحضرت عائشه رضی الله عنها کورته منتقل کيدل:	
۲۳۲	آخری خطبه:	
۲۳۲	په مسجد نبوی کښې آخری مونځ:	
۲۳۴	وفات:	
۲۳۵	تاريخ وفات:	
۲۳۲	د وفات نه پس د صحابورض کيفيت:	
۲۳۷	قوله: من كان منكم يعبد محمداً فان محمداً قد مات، ومن كان يعبد الله فان الله:	
۲۳۷	تکفين او تدفين:	
۲۳۹	واقعۀ قرطاس:	
۲۳۹	قوله: فَقَالَ ائْتُونِي أَكْتُبْ لَكُمْ كِتَابًا لَنْ تَضِلُّوا بَعْدَهُ أَبَدًا:	

صفحه	مضمون	شميره

قوله: فَتَنَازَعُوا وَلَا يَنْبَغِي عِنْدَ نَبِيٍّ تَنَازُعٌ فَقَالُوا مَا شَأْنُهُ أَهَجَرَ اسْتَفْهِمُوهُ: ۲۳۹
قوله: أَهَجَرَ اسْتَفْهِمُوهُ: ۲۴۰
قوله: فَذَهَبُوا يَرُدُّونَ عَلَيْهِ فَقَالَ دَعُونِي فَالَّذِي أَنَا فِيهِ خَيْرٌ مِمَّا تَدْعُونِي إِلَيْهِ: ۲۴۲
قوله: وَأَوْصَاهُمْ بِثَلَاثٍ قَالَ أَخْرِجُوا الْمُشْرِكِينَ مِنْ جَزِيرَةِ الْعَرَبِ وَأَجِيزُوا الْوَفْدَ بِنَحْوِ مَا كُنْتُ أُجِيزُهُمْ وَسَكَتَ عَنِ الثَّالِثَةِ أَوْ قَالَ فَنَسِيتُهَا: ۲۴۳
د „ وَأَلْحِقْنِي بِالرَّفِيقِ ،، معنى: ۲۴۵
قوله: مات النبي ﷺ وانه لبين حاقنتي وذاقنتي: ۲۴۶
قوله: فلا اكره شدة الموت لاحد ابداً بعد النبي: ۲۴۶
قوله: فَأَخَذَ بِيَدِهِ عَبَّاسُ بْنُ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ فَقَالَ لَهُ أَنْتَ وَاللَّهِ بَعْدَ ثَلَاثٍ عَبْدُ الْعَصَا: ۲۴۷
قوله: إِنَّ مِنْ نِعَمِ اللَّهِ عَلَيَّ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تُوُفِّيَ فِي بَيْتِي وَفِي: ۲۴۸
قوله: حدثنا يحي بن بكير: ۲۵۰
قوله: بِأَبِي أَنْتَ وَأُمِّي وَاللَّهِ لَا يَجْمَعُ اللَّهُ عَلَيْكَ مَوْتَتَيْنِ: ۲۵۰
قوله: من كان منكم يعبد محمداً فان محمداً ﷺ قد مات: ۲۵۰
قوله: وَاللَّهِ مَا هُوَ إِلَّا أَنْ سَمِعْتُ أَبَا بَكْرٍ تَلَاهَا فَعَقِرْتُ حَتَّى مَا تُقِلُّنِي رِجْلَايَ وَحَتَّى أَهْوَيْتُ إِلَى الْأَرْضِ حِينَ سَمِعْتُهُ تَلَاهَا عَلِمْتُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ مَاتَ: ۲۵۰
قوله: لَا يَبْقَى أَحَدٌ فِي الْبَيْتِ إِلَّا لُدَّ وَأَنَا أَنْظُرُ إِلَّا الْعَبَّاسَ فَإِنَّهُ لَمْ يَشْهَدْكُمْ: ۲۵۱
واقعهٔ لدود ۲۵۱
قوله: يَا أَبَتَاهُ أَجَابَ رَبًّا دَعَاهُ يَا أَبَتَاهُ مَنْ جَنَّةُ الْفِرْدَوْسِ مَأْوَاهُ يَا أَبَتَاهُ إِلَى جِبْرِيلَ نَنْعَاهُ: ۲۵۳
قوله: يَا أَنَسُ أَطَابَتْ أَنْفُسُكُمْ أَنْ تَحْثُوا عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ التُّرَابَ: ۲۵۳

بَاب آخِرِ مَا تَكَلَّمَ بِهِ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

بَاب وَفَاةِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ۲۵۴
باب ۲۵۵
بَاب بَعْثِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أُسَامَةَ بْنَ زَيْدٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا فِي مَرَضِهِ الَّذِي تُوُفِّيَ فِيهِ ۲۵۶
باب ۲۵۶

بَاب كَمْ غَزَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟

قوله: حدثني احمد بن الحسن قال: حدثنا احمد بن محمد بن حنبل: ۲۵۷
فائده د امام بخاري اومسلم عالي سند روايات ۲۵۷
فائده په بخاري کښې د امام احمد بن حنبل رحمه الله روايات: ۲۵۸

شمیره	مضمون	صفحه
	غزاګانې لنډې لنډې ......(د مرتب دقلم نه)	
	غزوه بدر:	۲۵۹
	غزوه احد:	۲۵۹
	غزوه خندق اوبني قريظه:	۲۲۱
	غزوه ذات الرقاع:	۲۲۲
	غزوه بني المصطلق:	۲۲۲
	صلح حديبيه:	۲۲۳
	غزوه خيبر:	۲۲۳
	فتح مکه مکرمه:	۲۲۴
	غزوه حنين:	۲۲۵
	غزوه موته:	۲۲۲
	غزوه تبوک:	۲۲۲
	مصادر ومراجع کشف الباري دريم جلد	۲۲۸

یو وضاحت

په دې تقریر کښې چه مونږ د صحیح بخاری کومه نُسخه د متن په طور استعمال کړې ده.په هغې باندې ډاکټرمصطفٰی دیب البغا تحقیقی کار کړې دې.ډاکټردیب په احادیثو باندې د نمبرو لګولو سره سره داحادیثو د مواضع متکرّره په ګوته کولو اِلتزام هم کړې دې.که یَو حدیث روستو راتلونکې وی.نو دحدیث په آخر کښې په نمبرو سره هغه په ګوته کوی.یعنی چه په دې نمبر باندې حدیث راځی.اوکه حدیث تیرشوی وی. نو د نمبر نه وړاندې [ر:] لګوی. یعنی چه دې نمبر ته دې رجوع اوکړې شی.

بسم الله الرحمن الرحيم

څه د خپل ځان په باره کښې

حامداً ومصلياً وبعد:
ديوبندسره نزدې اود تهانه بهون سره تقريباً متصل قصبه حسن پور لوهاري ضلع مظفرنگر يوپي انډيا د احقر مولد او مسکن قديم دې.دا قصبه د افريدو پښتنو کلې دې. دې بستۍ ته دا شرف حاصل دې.چه حاجي امداد الله مهاجر مکي،حافظ ضامن شهيد،او دمولانا شيخ محمد تهانوي پيراومرشد اود حضرت سيد احمد شهيد رحمه الله معتعمد خاص ميانجي نور محمد جهنجهانوي قيام هم په دې بستۍ کښې پاتې شوې دې.اود تهانه بهون مذکور الصدر عارفين ثلاثه حسن پور لوهاري ته راغلي وو.اود ميانجي صاحب موصوف نه ئې استفاده کړې وه.او په مستفيدينوکښې بيا د حاجي صاحب فيض خوېه څلورکنجه دنيا کښې نن هم جاري اوساري دې.او انشاء الله تعالى ترقيامته پورې به جاري وي.
د احقر تعلق هم د دغه آفريدي پښتنود يومتوسط خاندان سره دې.چه پيشه ئې طبابت راروانه وه.زما والد محترم جناب عبدالعليم خانصاحب مرحوم لا ماشوم وو.چه د نيکه د وفات سره دوي يتيم پاتې شو.ددې وجې د دوي د تعليم معقول بندوبست اونشو.اوهغوي د طب تعليم حاصل نکړې شو.د دوي د يوناني دوايانو دوکان وو.او دوي عطار وو.
اولنې تعليم: زما اولنې استاذ منشي بنده حسن رحمه الله دچا نه چه ما د اردو او فارسۍ تعليم حاصل کړې وو. پرهيزګاراومتقي انسان وو.ما په خپل ژوند کښې د هغوي پشان ذاکر اود نوافلو په کثرت سره ادا کونکې چرته نه دې ليدلې.زما دويم استاذ منشي الله بنده رحمه الله وو.دچا نه چه ما د اردود او فارسۍ تعليم په دوران کښې قرآن کريم په ناظره وئيلې وو. هغوي به د مابنام نه پس کورکښې د اورولو دپاره تشريف راوړلو.په قناعت او د دنيا نه په بې رغبتۍ کښې بې نظيره وو.د هغوي معمول وو،چه روزانه به ئې يو قرآن کريم ختمولو. حال دا چه هغوي حافظ هم نه وو.
دعربۍ د تعليم شروع: د قرآن کريم او اردو او فارسۍ د تعليم نه د فراغت نه پس زه مدرسه مفتاح العلوم جلال آباد ضلع مظفرنگر کښې د حضرت مولانا مسيح الله خانصاحب رحمه الله په خدمت کښې حاضرکړې شوم.دلته مې د دوو کالو او شپږو مياشتو په موده کښې درجه رابعه پورې کتابونه اووئيل.بيا احقر ديوبند ته اوليږلې شو، هلته مې پنځه کاله تير کړل.د دارالعلوم رائج نصاب مې پوره کړل.جمله فنون منطق،فلسفه،ادب، اصول ،رياضي،فقه ،کلام او د حديث په نصاب کښې شامل ټول کتابونه مې ختم کړل.د دارالعلوم نه د فراغت په وخت کښې مې ۲۰ کاله عمر وو،او پاکستان نه وو جوړ شوې.
بيا مې تدريس شروع کړو،او پاکستان ته د هجرت نه وړاندې په جلال آباد مدرسه مفتاح العلوم کښې مې د درس نظامي پوره سره د جمله فنونو اودوره حديث اته کاله تدريس اوکړو.پاکستان ته د راتلو نه پس درې کاله په دارالعلوم الاسلاميه اشرف آباد ټنډوالله يار

كښې مدرس پاتې شوې ووم .بيا لس كاله په دارالعلوم كراچئ كښې او دارالعلوم سره سره يوكال په جامعة العلوم بنورى ټاؤن كښې هم د تدريس خدمات كول.په هره مدرسه كښې د حديثو د مركزى سبقونو نه علاوه په نورو فنونوكښې هم لوئې كتابونه زيردرس پاتې شوى وو.په ١٩٦٧ء كښې مې د جامعه فاروقيه كراچئ بنياد كيښودو.اود ٢٨ كالونه تراوسه پورې هم دلته كار كوم.

زما دوړوكوالى او د طالب علمئ زمانه په لوبو او د هلكوانئ په زمانه كښې تيره شوې ده. خو معلومه نه ده.چه وجه وه هم په دغه زمانه كښې داول نه واخله تر آخره پورې د استاذانو شفقت اوحسن ظن هميشه دپاره پاتې شوې دې.په دوى كښې د څه حضراتو د شفقت او د هغوى حسن ظن په وجه كله كله هغوى په دې نالائق شاګرد باندې ډير اعتماد اوفخر هم كړې دې.كوم چه په هغه وخت كښې هميشه دپاره زه شرمنده كړې يم.(١)

د ابتداء نه د څه درجه كښې دطالب علمئ استعداد كښې استحكام پيدا شوې وو.ددې وجې ئې د هلكوانې لاپرواهى څه زياته نقصانى ثابته نشوه.دا بيله خبره ده.كه پوره توجه ئې سبقونو،مطالعې اوتكرارته وركړې وه. نو يقيناً ډيرښه صورت حال به وو.بهرحال هغه نقصان خو اوشو.بيا مې دتدريس په زمانه كښې ډيرمحنت اوكړو.اوبه څه ناڅه طريقه د تدريس دا زمانه هم تيره كړه. (٢)

---

(١) ① حقيقت دا دې.چه الله تعالى مولانا ته غير معمولى صلاحيتونه وركړى دى.ددوى د حافظې واقعات چه واورې.نود قرون اولى د محدثينو د حافظې ياد تازه كيږى.دا واقعه به د ډيرو دپاره د تعجب باعث وى.چه په دې زمانه كښې هم داسې حضرات موجود دى.چاچه د يوې مياشتې نه په كمه موده كښې پوره قرآن پاك نه يوازې دا چه ياد كړې دې.بلكه د يادولو سره سره ئې په تراويحو كښې هم اورولې دې،،

هم د طالب علمئ په زمانه كښې دوى د دارالعلوم ديوبند نه د رمضان په تعطيلاتوكښې كور ته راغلو. خيال ورته راغلو.چه د چټيانوپه دې وقفه كښې د قرآن شريف څه حصه ياده كړم.رمضان رانزدې وو.مشوره دا اوشوه.چه روزانه به ربع پاره يادوى.او په تراويحوكښې به ئې اوروى.دغه شان به د رمضان تراويح هم كيږى.او دوى به اووه اته پارې هم يادې كړى وى.مولانا ته كيدې شي.پخپله هم د خپلې حافظې دقوت اندازه په هغه وخت كښې نه وه.نودوى روزانه د يو پؤ يادولو اراده اوكړه.دحفظ قرآن شروع ئې اوكه.خوچه كله د يادولو دپاره كيناستلو.نو روزانه به ئې د ربع پارې په ځاى يود نيمه پاره يادوله.اود شپې به ئې هغه په تراويحوكښې هم اوروله. يو طرف ته اوويشتمه شپه راغله.او بل طرف ته دوى ټول قرآن كريم حفظ كړاوپه تراويحوكښې ئې واورول.دعلاقې حافظانوته چه كله ددې خبر اوشو.نوډيرو ته يقين نه راتلو.خويوه واقعه كومه چه په وجود كښې راغلې وه.دهغې نه انكارځنګه ممكن وو۔

(٢) مولانا د فن تدريس شهسوار دې.دوى چه چرته هم پاتې شوى دى.د دينى علومو د تګو شمع به لګيدلې وه.ددې بوراګانود رونق نه دوى كله هم بې رونقه شوى نه دى.د دوى د ځوانئ په زمانه كښې هم به د طالبانو يوه ډله هميشه دپاره دوى سره د لوستلو په غرض ډيره وو.په هغه وخت كښې د حديث وئيلو خو استاذان داسې هم وو.چاچه د درس نظامى د ابتدائى درجې سبقونو نه واخله تر صحاح سته پورې ټول كتابونه د بل چا د شركت نه بغيرصرف د دوى نه وئيلې وو.په درس نظامى كښې په هغه وخت كښې داسې معيارى كتاب نه وو.دكوم چه دوى درس نه وركړې.په درس او تدريس كښې د دوى د محنت او شغف اندازه ددې نه لګولې شي.[بقيه حاشيه په راروانه صفحه...

دمولانا مسيح الله خان صاحب صحبت: زما په ژوند كښې د ټولونه زيات بدلون،د ديني جذباتو پرورش، داخلاقو او اعمالودحسن اوقبح احساس،د دې اصلاح ته توجه اوهميشه دپاره خپل ځان په رجال الدين كښې د شاملولو شوق اوجذبه،دحضرت مولانا مسيح الله خان صاحب په صحبت كښې چه پاتې شوم،نوپيدا شوه.دا بيله خبره ده.چه زه د نفس او شيطان د اغوا په وجه جوړ څه نه شوم.خوپه دې باندې شكرګذار يم.چه داهل حق علماؤ او اهل اصلاح په لمن كښې يم.او اميد وار يم.چه هم ددې تعلق په وجه به راسره الله تعالى د عفو او درګزر معامله اوكړي.اومغفرت به مې اوكړي.((وماذلك على الله بعزيز)).

شيخ الاسلام مولانا حسين احمد مدنى رحمه الله : داحقيت دې چه ماته زماد فن حديث سره تعلق د شيخ الاسلام حضرت مولانا حسين احمد مدنى نورالله مرقده د شاګردئ په وجه نصيب شوې دې.دحضرت د ترمذى درس روزانه به دوه دوه نيمې ګهنټې په داسې عجيبه انداز كښې وو.چه سترګوته هغه ښه منظرچرته بيا نه دې نصيب شوې.هغه شيخ د زمانې چه

...دتيرمخ بقيه] چه په كلونو ،به دوى د صحيح بخارى، صحيح مسلم ،صحيح ترمذى،سنن ابى داود او مشكواة شريف ټول جلدونه دوى مكمل په خپله ونيل.اودې سره سره به نې لا زياتى هم د څه كتابونو سبقونه ونيل.،،

د ښه او مقبول استاذ په تعريف كښې دا خبره هم داخله ده.چه هغه دګرانې نه ګرانه مسئله په لطيفوكښې ښانى.اوطالبان دهغوى په درس كښې سترې والې نه محسوسوى.يواستاذ چه په تفهيم و پوهولوكښې دغيرمعمولى صلاحيت او مهارت ولې نه وى.خوكه دهغه په انداز اوطرز تقرير نه په طالبانوباندې ذهنى بوج غورځيږى.نوهغه ته د فن تدريس د ټولوښه صفاتو حامل مدرس نشى وئيلې.الله تعالى مولانا ته د تفهيم د غيرمعمولى صلاحيت سره سره د انداز بيان او اسلوب تقرير داسې زړه رابښكونكې او خوښونكې صفت وركړې دې.چه په ګهنټوبه ته ددوى په درس كښې ناست ې.خوته به سترې والې بيخې نه محسوئ.داول نه آخره پورې به په درس كښې تازګى اوخوند خور وى.د دوى تدريسى ژوند تقريباً په نيمه صدئ باندې مشتمل دې.او اوس هم حالانكه دوى د قيمتى عمر ۶۸ منزلونه تيركړى دى.د دارالحديث معموره فضاء د دوى د درس بخارى نه ګونج كوى. (يعنى آواز نې په كښې راتمبيږى.،،

دشاګردانو وسيعه او مفيده حلقه،،

الله تعالى مولانا صاحب د شاګردانو په وسيع او مفيدې حلقې سره كامياب كړې دې.به دې وخت كښې د دنيا په مختلفو ملكونوكښې د مولانا صاحب شاګردان كوم اهم دينى خدمتونه كوى.هغه د شلو نه زيات ملكونه دى.په كوموكښې چه د پاكستان نه علاوه ناروې، جرمنى، ساوتهٔ افريقه، سعودى عرب،كويت،قطر،عرب امارات،عمان ،انګلينډ، استريليا، كوريا، افريقه، فرانس، ملاونشيا، رنګون،هندوستان،بنګله ديش،ايران او افغانستان وغيره ملكونه دى.ددوى د شاګردانو په دې وسيع حلقه كښې مصنفين هم دى.اومدرسين هم،مفتيان هم دى او عالمى سكالران هم،په جنګى محاذونوكښې دكافرانوسره مقابله كونكى هم،اوپه عالمى سطح باندې دينى فريضه پوره كونكى مبلغين هم،لوې لوې دينى ادارې قانمونكى اوچلونكى مهتممين هم،اود شيخ الحديث په منصب باندې ناست محدثين هم.،،

د دارالعلوم كراچئ صدر مدرس مفتى محمد رفيع عثمانى صاحب،جسټس مولانا محمد تقى عثمانى صاحب،دجامعه بنورى اسلاميه ټاؤن مهتمم مولانا حبيب الله مختار صاحب،د درس نظامى د بعضې كتابونواردو شارح مولانا حنيف ګنګوهى او مولانا مفتى نظام الدين شامزئ غوندى د علم ستنې ددوى د شاګردانوپه حلقه كښې داخل دى) ـ

دهغوى د دينى،ملى، سياسى،سماجى،اصلاحى، اوانتظامى خدماتوڅه حد نه وو.هغوى د استقامت او ثبات جبل اعظم وو.په مسند درس چه به كله هغوى كيناستل.نوبه مخ باندې به ئې د خوشحالئ آثارښكاره ښكاريدل.شخصيت ئې دومره زړه راښكونكې اوزړه ته پريوتونكې وو.چه زړونه به هغوى طرف ته راښكلې شو.كوم طالبان چه په ټول كال په درس كښې شريك وو.دهغوى دپاره به د حضرت په ذات گرامى كښې د اولنئ ورځ پشان نوې والې او جاذبيت وو.خيال راځى.چه د نبى ﷺ د عاشقانوكله دا شان دې .نود نبى ﷺ به څه شان وو.

دحضرت په درس ترمذى كښې به د حديثو په فنى مباحثوبنه تفصيل كولې شو. د اسناد،جرح وتعديل،تطبيق او ترجيح بحثونه،فقهى،كلامى،تاريخى مسائل،او اخلاقى اواصلاحى خبرې به ئې ښه په تفصيل سره كولې.دصحاح سته اونورو كتابونو سيټ به ورسره برابر پروت وو.دحوالې هره خبره به ئې په كتاب پرانستلو اودهغې د عبارت په وئيله او بيانوله.اوپه دې تفصيلى سبق كښې به دومره اطمينان وو.چه كله به هم دا نه محسوسيدله. چه د دوى ددې كارنه علاوه بل څه كار هم شته.دطالبانودهرقسم تپوسونو به ئې ډيره په ورونډ.تندى سره تفصيلى جواب وركول،كله به ئې په مخ باندې انقباض نه ښكاره كيدو،بلكه ډيرد انبساط او نشاط په كيفيت كښې به وو.

په دغه كال د حضرت شيخ الاسلام نورالله مرقده درس بخارى د زياتو سفرونو په وجه متاثرشو.دغه شان د حضرت شيخ په نيز د جامع ترمذى د درس اهتمام زيات وو.ددې وجې د درس بخارى درس به د درايت په انداز كم كيدې شو.ټول كتاب خو خير نه خو ۲۴ و ۲۵ پارې شلم ۲۰ شعبان باندې چه به امتحان ختميدل.نوتردغه وخته پورې به ئې قراءةً اودرايةً درس كولو او په ۲۸ شعبان به ئې كتاب پوره كول.

شيخ الادب والفقه مولانا اعزاز على رحمه الله د ابوداود درس هم معاون وو.دهغوى د درس نه هم احقرډيرڅه زده كړى دى.ترمذى شريف دكتاب السيرآخره پورې اوشمائل ترمذى هم احقرد حضرت شيخ الادب نه وئيلى دى.

احقر په زمانه د تدريس كښې دحضرت شيخ الحديث مولانا محمد زكريا رحمه الله د تصنيفاتو اوحواشو نه ډيره استفاده كړې ده.بلكه د تدريس دا ټوله زمانه د ،،الكوكب الدرى ،بذل المجهود، اوجزالمسالك، او لامع الدرارى، نه په استفاده كښې تيره شوې ده.د نورو تصانيفونه مې هم بغيردڅه شك نه استفاده كړې ده.اوبار بار مې كړې ده. خو د تعلق كوم كيفيت چه د حضرت شيخ د كتابونو سره پاتې شوې دې.هغه د نورو سره نه دې.ددې وجې د حضرت شيخ الاسلام نورالله مرقده نه پس كه په ما باندې دعلم حديث په باره كښې دچا د ټولونه زيات احسان وى.نوهغه د شيخ الحديث رحمه الله دې.

څه د كتاب په باره كښې

دصحيح بخارى كتاب المغازى دا درسى تقرير دترتيب وتحقيق د مراحلونه تير شو.اواوس ستاسوپه لاسونوكښې دې.لكه څنګه چه د كشف البارى جلد اول په ابتداء كښې عرض كړې وو.چه دا په اصل كښې د صحيح بخارى زما درسى تقرير دې.دا تقريرمولوى رشيد

احمد شريف كراچوى ټيپ كړې وو.دخپل څه درسى تقرير د ضبط كولوما چرته څه اهتمام نه دې كړې.اونه مې چرته ددې اراده وه.خود مولوى صاحب اصرارغالب شو.اود دغه كال د تقرير ټيپ كولواجازت مې وركړو.هغوى ډيرپه اهتمام سره د پوره صحيح بخارئ درس ډيرې پيسې خرچ كړې اوټيپ ئې كړو.دا درسى تقرير دكيسټونه منتقل كيږى.كاپيانوته، او بيا دهغه ځاې نه د ترتيب اوتحقيق د مراحلونه تيريږى. اوكتابى شكل كښې راتلل ئې شروع شوى دى.

ددې درس آغاز په ۲۱ شوال ۱۴۰۲ھ كښې شوې وو.اوپه ۱۰ رجب ۱۴۰۷ھ ته ختم شو.چه د لوې اختر،سه ماهى،شش ماهى امتحانونواودجمعې د ورځې چهټيانې ترې اوباسې. نو ددې درس ټوله موده شپږ نيمې مياشتې جوړيږى.روزانه تقريباً دوه ګهنټې جارى د صحيح بخارى دا درس په ۴۰۰ كيسټوكښې محفوظ شو.

ددې درس نه وړاندې احقرته څليريش خله دبخارى شريف اوددې نه زيات د ترمذى شريف لوستلونوبت راغلې دې.اونوركتب صحاح هم باربار لوستلى دى.بوخودا د څليريشت كالونو محنت وو.اوبيا مطبوعه اوغيرمطبوعه څومره مواد چه راسره وو. د هغې نه يوځل بيا د نوى سر نه د استفادې كوشش شوې دې.

د كرمانى،عسقلانى،عينى،قسطلانى،مهلب بن ابى صفر،ابن منير،ابن بطال، ابن التين، حضرت شاه ولى الله اومولانا انورشاه كشميرى رحمهم الله دشروحو نه،د شيخ الحديث مولانا زكريا رحمه الله د لامع الدرارى اومولانا محمد ادريس كاندهلوى رحمه الله د تراجمو نه مې ښه استفاده كړې ده.په غيرمطبوعه موادوكښې د خيرمولانا محمد جالندهرى رحمه الله د شرح بخارى، اود مظاهرالعلوم سهارنپور شيخ الحديث مولانا محمد يونس صاحب د درسى افاداتونه مې ښه استفاده اخستې ده.

امام بخارى رحمه الله غزوات ډيرپه اهتمام اوتفصيل سره بيان كړې دى. خو د احاديثو په تخريج، د بابونوپه ترتيب، اود تراجم ابواب او واقعاتوپه ترتيب كښې دوى خپل ځان ته جدا يو اسلوب لرى.اوهم هغه احاديث ذكركوى.كوم چه د دوى مخصوصو شرطونو سره برابر وى.ددې په وجه په بعضې ځايونوكښې ابهام پاتې كيږى.اوتركومې پورې چه د پوره ذكرشوې غزوې پس منظر وړاندې نه وى..نوخبره په پوهه كښې راتلل ګران وى.د بعضې غزواتو په تاريخ وقوع كښې دعام اهل سيرنه جدا دوى ځان ته يومستقله رائې لرى.ددې وجې دصحيح بخارى كتاب المغازى په درس كښې ددې خبرې ضرورت پېښيږى.چه د متعلقه غزوه تاريخى پس منظر،په تاريخ وقوع كښې د اصحاب سير اختلاف،اوقول راجح، دامام بخارى رجحان،اوچه ددوى رائې مربوطه بيان كړې شى.ددې نه پس به دبابونواود بخارى د احاديثو متعلق مباحثو بيان وى.نوپه دې تقرير كښې هم اول پوره تاريخى تفصيل سره متعلقه غزوه بيان شوې ده.په تاريخ وقوع وغيره كښې د اهل سيراختلاف، قول راجح،او د امام بخارى رحمه الله د رائې وضاحت شوې دې.ددې نه پس په ابواب اواحاديث بخارى باندې تفصيلى خبرې شوى دى.د غزواتو دبيانولونه وړاندې د مقدمې په توګه د جهاد مقصد ،ددې ضرورت،ددې قسمونه اود غلامئ په مسئله باندې رڼړا اچولې شوې ده.

دكتاب المغازى په دې جلد باندې د ترتيب اوتحقيق كارد جامعه فاروقيه استاذ د شعبهٔ تصنيف وتاليف ملګرې زما ګران مولوى ابن الحسن عباسى سلمه كړې دې.دوى ډير په محنت او شوق سره اصل مراجع طرف ته مراجعت كړې دې.اوحوالې ئې راويستې دى. مفيدې حاشې ئې پرې ليكلى دى.په بعضې ځايونوكښې ئې اضافې هم كړى دى.اوددې تقرير په محقق جوړولوكښې ئې ډيركوشش كړې دې.الله تعالى دې د بخارى دې درس ته قبوليت وركړى.اوداً دې زما دپاره اود مرتب دپاره صدقه جاريه اوګرځوى .آمين.

درخواست د مرتب

هغه ورځې زما د ژوند ښكلې ورځې وې.اوهغه شپې زما د ژوند ښائسته شپې وې.كله چه ما د سيرت نبوى يوځلنده باب پرانستل.اودغزواتو په تازه باغ كښې ورداخل شوم.هغه باغ چه دهغې د هريو ګل نه د وفا بوې ځى.كوم ځاې كښې چه د الفت د شهادتګاه بلبلان چغيږى.د خوشبواو نور هواګانې دهرطرف نه چليږى.دشهادت د سيلاب موجونه ليواله وى. چرته چه نظرد جلوو په طوفان كښې ډوبيږى.اود كفر او سركشئ طغيانى هم په نظر راځى. دحق اوباطل كشمكش دا تاريخى واقعات اميرالمؤمنين فى الحديث سيدنا امام بخارى ﷺ په خپل صحيح كښې د «كتاب المغازى» په نوم باندې مرتب كړى دى. استاذ المحدثين شيخ الحديث حضرت مولانا سليم الله خان صاحب په اردوكښې بيان كړې دې.اوپه دې باندې د تحقيق اوتعليق سعادت زما په حصه كښې راغلو.بيشكه په يوارخ مطالعه ،اوپه هغې باندې كاركول چه دالله تعالى د طرفه چاته ددې توفيق ملاؤ شى.نوډيرلوې سعادت دې.مبارك اوقابل رشك دې.د ژوند هغه ګهړئ چه د د دوارو جهانو د سردار،غاښلې نبى كريم ﷺ دحيات طيبه د خوشحالى وركونكى چينو نه په سيراب كيدوكښې تيرې شى.په دې سعادت باندې دخپل رب شكر څنګه اد كړم.هغه الفاظ دكوم ځاې نه راوړم.كوم چه زما د جذباتوعكاس او ترجمان جوړ شى.

نه گلم نه برگ سبزم، نه درخت سایه دارم — درخیتم که دہقان بچه کار کشت مارا

دصحيح بخارى په دې تقريرپه ترتيب،تحقيق اوتعليق كښې مې خپل كوشش كړې دې.اود لاندينى اموراهتمام مې كړې دې.

① د تقريرژبه كافى حده پورې د تقريرد اسلوب نه مختلفه وى.د ترتيب وركولوپه وخت كښې زبانى تقريرپه تحريرى قالب كښې داچولوځه حده پورې كوشش شوې دې.خوخيال ددې خبرې هم ساتلې شوې دې.چه د درسى ژبې نوعيت بيخى ختم نشى.او لوستونكى ددې اصل درسى فضا تصوير او جهلك محسوس كړې.ځكه چه هغه ددې يو پرتاثير اړخ دې.يودرسى تقريرچه د سلسيس نه سليس كړى شى.اوهغه بيخى ختم كړې شى.دا د ترتيب په محاسنوكښې نشى شمارلې.په دې كښې دكمال پيمانه او معيار دا دې.كه قارى ته د صاحب تقريرنه د براه راست استفادې موقع حاصله شوې وى.يا ورسره بالمشافه خبرې شوې وى.نوچه په مطالعې سره اوپه ذهن كښې دهغه طرز ادا ،اسلوب القاء اود صوت او صدا سره نقش شوې تصويرتازه شى.

② په تقرير كښې چه كوم واقعات،توجيهات،اوداحاديثو دتشريح سره متعلقه ټول مباحث د موجوده مراجع اومصادرو نه د جلد اوصفحې ذكركولوسره دنقل كولو اهتمام شوې دې.په ترتيب اوتحقيق كښې دا هم يوه مشكله مرحله وى.چه ډيرې خبرې مشهورې اود عوام او خواصو ژبه باندې وى.خوكله چه په اصل مراجعوكښې دهغې د معلومولو مرحله راشى. نو بعضې وخت كښې ګهنټې څه په ورځو پسې ورځې لګى.بيا چرته حواله ملاؤ شى.اويا بيا هم ملاؤ نشى.

③ كه د يوصحابى يا تابعى ذكر په تقرير كښې مختصر راغلى وى.نوپه حاشيه كښې په عربئ يا اردوكښې په اختصار سره دهغه د ژوند حالات بيانولې شى.

④ كه د مطالعې په دوران كښې د بحث سره متعلق څه نكته راته ملاؤ شوې ده. نو د لوستونكو د فائدې دپاره هغې ته هم په حاشيه كښې ځاې وركړې شوې دې.

⑤ كله كله د څه اشكال په جواب كښې يا د څه مسئلې په وضاحت كښې د ضرورت او اهميت په بناء باندې لږ اوږدې حواشى هم ليكلې شوى دى.داصل كتاب شروع كيدونه وړاندې د دعوت اوجهاد په خپل مينځ كښې په ربط باندې په حاشيه كښې يومضمون هم ددې سلسلې يوه كړئ ده.په دې وخت كښې په عالم اسلام كښې يوطرف ته د دعوت اوتبيلغ د خاموش انقلاب خاموشه قافله روانه ده.بل طرف ته دمجاهدينوقافله هم د جهاد اسلامى ايمان تازه كونكې تاريخ تازه كوى.په ذكرشوى مضمون كښې د دعوت اوجهاد په خپل مينځ كښې ربط،د امت مسلمه دپاره دهريواهميت اوضرورت، او غلو اومبالغې په خارداره حصه كښې د داخليدونه بغير،په حدودوكښې دننه دننه دانهماك د حده پورې د دواړو شعبوسره تعلق ساتلوباندې رڼړا اچولې شوې ده.(1)

⑥ په تقريركښې كه د بخارى يا د حديث په بل كتاب كښې كه چرې د روايت د تخريج د حوالې ذكر راغلى دې.نودمحوله كتاب اومقام نه ددغه روايت تخريج په ګوته كړې شوې دې.

⑦ دطالبانو د نكته نظرنه يوه اهم كاردا هم شوې دې.چه دكتاب په آخره كښې د ټولو لويو غزاګانوخلاصه ما په خپلو الفاظوكښې ليكلې ده.چونكه تفصيلا داكثرو طالب علمانو په علم كښې وى.البته د حافظې سره تعلق ساتونكى بعضې خبرې مثلاً د غزوه تاريخ وقوع، دشركاؤ او شهداؤ شمار،غونډې څيزونه د ذهن نه اوځى.ددې وجې په مختصرو الفاظو كښې د غزواتو خلاصه ،دمتعلقې غزوې اجمالى نقشه پيش كول .اود اهمو واقعاتو تصوير كشى كولو سره سره په مختصر وخت كښې مطالعه اوداهمو خبرو يادولو كښې به انشاءالله ممد اومعاون ثابت شى.

ددې امورويه اهتمام كښې دخپل طاقته پورې دتقريرپه محقق جوړولوكښې پوره كوشش اومحنت كړې شوې دې.خودعصمت دعوى دهرظلوم اوجهول انسان دپاره دلوې نه لويه

---

(1))دا مضمون په ۱۴۱۲ھ كښې ليكلې شوې وو.د ماهنامه الفاروق كراچئ (شماره شوال ۱۴۱۲ھ) نه علاوه ماهنامه الحسن لاهور(شوال ۱۴۱۲ھ) هم دا شائع كړې دې.

غلطي ده.په دې كتاب كښې به يقيناً غلطيانې وى.ددې كتابت د كمپيوټر دې.په كوم كښې چه د كتابت دغلطيانو احتمال نسبتاً زيات وى.عالمانو ته درخواست دې.چه قابل اصلاح ځيز ورته په نظرراشى.نومونږ دې ضرور دهغه نه خبر كړى.

دشيخ الحديث حضرت مولانا سليم الله خان صاحب مدظلهم شفقت،توجه ،نګرانى، اوهمت اوحوصله اوچتولو سره د ترتيب اوتحقيق مراحل په آسانتيا سره پوره كيږى.دلوستونكى نه د حضرت شيخ مدظلهم د صحت،عافيت او عمردرازئ دخصوصى دعاګانودرخواست دې. اودا چه الله تعالى د صحيح بخارى د دې ټول تقريرد ترتيب، تحقيق اوتعليق كارآسانواو پوره كولو لوتوفيق راكړى.چه دا كاردحضرت شيخ د افاداتو امين،اودهغوى علمى يادګار شى. اودمرتب د تورې عملنامې په توره شپه كښې روښانه سپوږمئ خو چه شى.انشاء الله دصحيح بخارى به په اردو ژبه كښې هم يوه ښه شرح وى.

د اسلامى تاريخ د غزواتودا ځلندهٔ باب په حق اوباطل كښې يو مركزى سبق وركوى.بيشكه قومونه په اوچتواخلاقو،دتهذيب اوتمدن په اعلى اوصالح قدرونو،اود ژوند په مختلفو شعبوكښې همه ګير،جامع ضابطه حيات،او اصولوسره اوچتيږى.ترقى كوى. او كاميابيږى. دقومونو، سلطنتونو،اوملكونود روښانه تهذيب ته د ژوند په جنګ كښې شكست وركونكې داسلامى تاريخ تيرشوې عظمت هم دا بنيادى راز دې.خودا خبره هم هيڅ كله مونږ لره هيرول نه دى پكار،چه داسلام تيرشوې عظمت،اومخكنې هيبت،اود دوباره پيدا كيدو راز د عزواتوتاريخ لوستلوكښې پټ دې.ددې دپاره د عزم اوايقان،جراءت اوايمان، دجذبه جهاد سره سره د مادى قوتونود حاصلولو ضرورت او اهميت په خپل ځاې منلې شوې دې.ځكه چه دجرم ضعيفى بهرحال سزا مرګ مفاجات دې.خوجغرافيائى نقطه نظرسره د دنيا په نقشه باندې د زنځيرد كړو پشان مربوط عالم اسلام الميه په دې وخت كښې د قوتونو كمې يا د افرادو عددى قلت نه دې.د ايمان او يقين كمزورى،د فانى دنيا سره محبت،دجهاد د جذبې نشتوالې،اودالله په لاره كښې مرګ ته په ژوند باندې ترجيح وركول هم دمسلمانانو دموجوده ذلت او ښكته والى اصلى سبب دې.دكوم ځيز پيشنګوئى په صدو وراندې د نبى ﷺ ژبې د «حب الدنيا وكراهية الموت» غوندې بليغو الفاظوكښې بيان كړې وه. كه دبدرفضا پيدا كړې شى.نو نن هم يقيناً فرشتې د نصرت دپاره دآسمان نه راكوزيدې شى. خودا په هغه وخت كښې ممكن ده.چه د غزواتود ايمان تازه كونكى تاريخ نه د مسلمانانو بچې بچې خبر وى.يوطرف ته دمسلمانانو د عام تعليمى ادارو د نظام تعليم دا الميه څه كمه نه ده.چه د مسلمانانو بچو ته په فرانس ،روس ،تركى، امريكې وغيره كښې واقع شوې انقلاباتو،اودهغې داسبابواو عواملو او پس منظرنه ښه خبر وركولې شى.خوبل طرف ته داسلامى تاريخ او غزواتو نه دوى ته سرسرى معلومات وركولى شى.د مسلمانانو په نوى نسل كښې د جهاد د جذبې نشونما ،دشهاد شوق، او داسلام د اوچتوالى په لاره كښې د ځان قربانولو عزم دغزواتو او اسلامى جهاد كښې دځان قربانولو جنګونود واقفيت پيدا كولونه بغيرڅنګه ممكن كيدې شى؟ په ګركسونو (يو قسم مارغان دى،چه مردارې خورى) كښې چه ا وسيږى هغه دهوكه وركړې شوى باز ته څه خبر دې.چه څه دې كارد باز،

حقيقت دا دي.چه د غزواتو عبرتناك تاريخ د مسلمانانو دپاره په نوي زمانه كښې په توره شپه كښې ايماني لالټين دې.په دې سره به دا حقيقت د دوی په ذهنونوكښې كينې.چه

برتر اندیشہ سود و زیاں ہے زندگی ہے کبھی جاں اور کبھی تسلیم جاں ہے زندگی

چرته ځان ؤی اوچرته د ځان سپارل وی ژوند ،هم په دې سره به دمسلمانانو اوده شوې د جهاد جذبه متحركه شي.اود اسلامي تاريخ ترتيب به د نوې سر نه ممكن شي.

ہاں دکھا دے اے تصور پھر وہ صبح و شام تو دوڑ پیچھے کی طرف اے گردش ایام تو

ابن الحسن عباسی

رفيق شعبه تصنيف واستاذ جامعه فاروقيه كراچي

۲۲ شعبان ۱۴۱۵هـ

••••••••••••••••••••••••••••••••

بسم الله الرحمن الرحيم

د پيغمبرانوعليهم السلام بعثت انعام خداوندي دې: دانبياء عليهم السلام بعثت دالله تعالى ډيرلوې انعام او احسان دې.كه پيغمبران عليهم السلام مبعوث شوی نه وو.اوهغوی تشريف نه وې راوړې.نودالله تعالى د ذات او صفاتو په باره كښې به مونږ ته څه علم نه ووحاصل شوې.دالله تعالى د مرضياتو اونامرضياتوعلم به راته نه وو.دالله تعالى د بندګئ اوعبادت طريقه به راته معلومه نه وه.دهدايت او ضلالت سعادت او شقاوت فرق به راته معلوم نه وو.دمعاش او معاد دين او دنيا،د غلامئ او حكمرانئ لارې به راته معلومې نه وې.دا دحضرات انبياء عليهم السلام د تشريف راوړو و دهغوی د بعثت صدقه اووجه ده.چه الله تعالى دهغوی په ذريعه ټول كارونه منكشف او ښكاره كړل.

دګمراهئ په تياره كښې صرف دعقل نور كافى نه دې: انسان ته عقل وركړې شوې دې.د علم حاصلولو ذرائع هم وركړې شوی دی.اوپه تجربې سره په عقل كښې زياتوالې هم كيږی. خود انسان عقل او علم نابالغ دې.د انبياء عليهم السلام د راهنمائې نه بغيردعقل اوانسانی علم دپاره صحيح لاره معلومول ګرانه بلكه ناممكنه ده.لكه ګوره ستا په سترګو كښې بينائی موجود ده.رڼا موجود ده.خوددې بينائې او رڼا باوجود په توره تياره كښې په سترګو باندې تاته څه په نظر نه راځي.ترڅو پورې چه خارجی رڼا مدد اونكړی.په ورځ كښې د نمر رڼا مدد ګاره وی.اود شپې د ډيوې اوبجلئ رڼا په كښې د سترګونه كار اخستې شي. دغه شان د ضلالت په تياره كښې اود ګمراهئ په ظلمت كښې دعقل نور اوددې رڼا د راهنمائئ نه قاصره اوعاجزه وی. ترڅو پورې چه د وحی نور د دې د امداد دپاره موجود نه وی.

انبياء عليهم السلام د انسانی اعلى صفاتو حامل او د امتونو د هدايت په لاره راوستلو بې مثاله جذبه لری: الله سبحانه وتعالى انبياء عليهم السلام مبعوث كړی دی.اوهغوی ته ئې خاندانی

شرافت وركړې دي.په انساني صفاتوکښې ئې هغوی ته اوچته درجه ورکړې ده.ددې وجې دهغوی شرافت،خوش اخلاقي،دهغوی صبر اوتحمل،اودهغوی دحسن سلوك جذبه بې مثاله وي .

ددې صفاتو سره سره الله تعالى هغوى ته د نبوت ثابتولودپاره حارق عادات يعنى معجزات هم ورکړې دی.هغوی راغلل.اودخپل قوم دهدايت فريضه ئې ادا کړه.او ددې دپاره هغوی د شپې او ورځې مسلسل محنت كولو.قرآن د حضرت نوح عليه السلام ذكركړې دې.اوفرمائي.

﴿قَالَ رَبِّ إِنِّي دَعَوْتُ قَوْمِي لَيْلًا وَنَهَارًا ۝ فَلَمْ يَزِدْهُمْ دُعَاءِي إِلَّا فِرَارًا ۝ وَإِنِّي كُلَّمَا دَعَوْتُهُمْ لِتَغْفِرَ لَهُمْ جَعَلُوا أَصَابِعَهُمْ فِي آذَانِهِمْ وَاسْتَغْشَوْا ثِيَابَهُمْ وَأَصَرُّوا وَاسْتَكْبَرُوا اسْتِكْبَارًا ۝ ثُمَّ إِنِّي دَعَوْتُهُمْ جِهَارًا ۝ ثُمَّ إِنِّي أَعْلَنْتُ لَهُمْ وَأَسْرَرْتُ لَهُمْ إِسْرَارًا ۝﴾ ([1])

نوح عليه السلام عرض اوکړو.اې پروردګاره ما خپل قوم د شپې او د ورځې مسلسل حق دين طرف ته راوبلل.نو زما په رابللو هغوی نور تختې.اوما چه کله هغوی ته دحق دعوت ورکړې دې. دې دپاره چه تاسو د ايمان په سبب دهغوی ګناهونه معاف کړې.نودغه خلقو په غوږونو کښې ګوتې ورکړې.اوپه جاموکښې ئې ځان اونغښتل.اوپه کفرباندې کلك پاتې شول.اوډيره سرکشي ئې اوکړه.بيا هم ما هغوی ته په اوچت آواز باندې دعوت ورکړو.او په ښکاره مې پوهه کړو.او په پټه مې پوهه کړو.

قرآن كريم دا ارشاد د حضرت نوح عليه السلام په باره کښې فرمائيلې دې.خو د ټولو پيغمبرانو عليهم السلام هم دا كيفيت وو.هغوی به په پوره دلسوزۍ بلکه په بې غرضۍ سره مسلسل اوپرله پسې محنت كولو.اودامت نيغې لارې ته راوستو دپاره به ئې خپل پوره طاقت خرچ کولو. بيا به څه کسانو د انبياء عليهم السلام په دعوت باندې لبيك وئيل.او،،مرده به دست زنده،، پشان به ئې خپل ځانونه پيغمبرانوعليهم السلام ته حواله کړل.اودهغوی د تعليماتو مطابق به ئې خپل ژوند تيرول.هغه خوش قسمه خلق وو.اوځه خلقو د انحراف او استكبار طريقه اختيارکړه.اودې سره سره ئې د انبياء عليهم السلام په تعليماتو پورې ټوقې كولې. هغوی دا سوچ نه کول.چه الله تعالى مونږ ته دا عزت راکړو.چه دخپلو اوامرو او نواهي ئې مونږ مخاطبين جوړ کړو.بلکه هغوی برابر د نفس اماره بالسوء او شيطان لعين تابعدارۍ ته ملا اوتړله.اوالله اودهغه د رسول ﷺ نه بې ويزاره كيدل.

د انبياء نافرمانى دالله تعالى د عذاب موجب ده: انبياء عليهم السلام چونکه دالله تعالى نائبين وي. اودهغه د طرفه مبعوث شوي وي.اوددې دنيا خالق الله تعالى دې.نودانسانانو دپاره ضروری ده.چه هغوی د الله تعالی اودهغه د نائبينو پيغمبرانوعليهم السلام اطاعت او تابعداری اوکړی.خوکله چه هغوی بغاوت اختيار کړی.اودالله تعالى د تابعدارۍ نه تختي.نوبيا دهغوی دپاره د الله تعالى د طرفه دعذاب بندوبست کيږی.اود هغوی د بغاوت په جرم کښې دهغوی دپاره دسزا فيصله كيږی.کله خوالله تعالى هغوی په عذاب کښې داسې اخته کړی.چه په زمکه کښې ئې ښخ کړی.کله هغوی په اوبوکښې غرق کوی.اوکله په

[1]) نوح:۵تا۹)_

هغوی باندې د آسمان نه د کاڼو باران کوی.کله سخت اوتنده سیلۍ دهغوی خاتمه کوی.
کله هغوی د خنزیرانو اوشادوګانوپه شکلونوکښې مسخ کړی.اودا عذاب د فرشتو په ذریعه
سره ورکوی.اودا د عذاب ډیرسخت قسم دې.په دې کښې مهلت نه وی.په دې کښې د رجوع
موقع لاس ته نه ورځی.اودغه شان هغه قومونه په چا باندې چه دا عذاب راشی.هغوی تهس
نهس اوتباه او برباد کړې شی.
دویم قسم د عذاب دا وی.چه الله تعالی خپل بندګان دهغوی د قتال اوجنګ او جهاد دپاره
اودروی.اودا صورت آسان دې.ځکه چه کله د قتال دپاره خلق مخامخ راشی. اوجنګ اوشی.
نوځه کسان یقیناً مړه شی.خوځه خلق ژوندی پاتې شی.اوچه کوم کسان ژوندی پاتې شی.نو
بهرحال هغوی ته موقع ملاویږی.چه هغه په خپل عمل باندې نظرثانی اوکړی.اوخپل عمل
بدل کړی.اوهغه خلق کوم چه د مقابلې دپاره راځی.اوقتلولې شی. نو هغوی ته هم موقعه
ملاوېږي.چه هغوی د جنګ د تیارۍ په دوران کښې سوچ اوکړی.که غواړی نواسلام قبول
کړی.اودالله تعالی اطاعت اوتابعداری منظوره کړی.دعذاب دا دواړه طریقې دی.کله اولنۍ
طریقه وی،یعنی د فرشتو په ذریعه عذاب ورکولې شی.اوپه دې کښې مهلت نه وی.اوکله
بله طریقه وی.په هغې کښې مهلت وی.اودالله تعالی نائبین اونیکان بندګان په میدان جنګ
کښې دکافرانو مقابله کوی.اوکله د عذاب دواړه طریقې جمع کولې شی.لکه څنګه چه د
جنګ بدر په موقع باندې الله تعالی فرشتې هم راولیږلې.اوهغوی په جنګ کښې حصه هم
واخستله.اومشرکان ئې جهنم ته اورسول. او نبی ﷺ هم د ځان سره خپل درې سوه او
دیارلس صحابه رضی الله عنهم راوستل.اودکافرانو سره ئې قتال اوکړو.
جهاد کافرانو دپاره دالله تعالی چابک دې: دا قتال په اصل کښې دالله تعالی د باغیانودپاره
اودالله تعالی په احکاماتو پورې توقې کونکو لره د منع کولودپاره اودالله تعالی نیکانو
بندګانوته په آرام اواطمینان سره د عبادت موقع ورکولو دپاره وی.ددې جهاد اوقتال مقصد
دا وی.چه د الله تعالی باغیان خپل انجام ته اورسولی شی.دالله تعالی په احکامو پورې
استهزاء اوټوقونه دوی منع کړې شی.په حقیقت کښې خو د دوی قتل کونکې الله تعای
دې.اودا دالله تعالی نائبین خو یوه واسطه او آله ده.لکه څنګه چه د صدر مملکت دطرفه د
یومجرم د پهانسۍ کولوحکم اوشی.اوجلاد هغه ته پهانسی ورکوی.نوهلته دا نشی وئیلې.
چه قتل کونکې جلاد دې.بلکه دغه صدر مملکت طرف ته د دې حکم نسبت کولې شی.
اولکه څنګه چه یوکس غشې اولیندۀ راواخلی.اودچا نښه واخلی.اوپه خپل غشی سره هغه
هلاك کړی.نوپه حقیقت کښې هلاکونکې هم هغه تیرویشتونکې دې. غشې اولیندۀ خو په
مینځ کښې یوه واسطه ده. په قرآن مجید کښې فرمائیلی شوی دی.چه ﴿قَاتِلُوهُمْ يُعَذِّبْهُمُ اللَّهُ
بِأَيْدِيكُمْ﴾ (١) ددې وجې په حقیقت کښې په جهاد کښې د کافرانود قتل نسبت الله تعالی
طرف ته شوې دې.اوپه دې باندې د څه اعتراض ګنجائش نشته.ځکه چه په دنیا کښې دا
خبره منلې شوې ده.چه کوم کس د حکومت باغی وی. دهغه جرم دمعافۍ قابل نه وی.ددنیا

١) سورة التوبة: ١٤_

دخو ورخو حكومت وى.او هغه باغى دغه حكومت نه وى پيدا كړې.هغه باغى دخپل ژوند تيرولو ددغه حكومت ذره برمحتاج نه وى.ددې باوجود عاقلان په دې باندې متفق دى.كه يوكس دحكومت باغى وى.نودهغه دغه جرم د معافۍ قابل نه دې.اودهغه سزا مرګ دې.اوالله تعالى خوددې دنيا خالق هم دې اومالك هم دې.الله تعالى دغه باغى هم پيدا كړې دې.هغه په خپل مستعار ژوند كښې هره لمحه هره لحظه دالله تعالى محتاج هم وى.ددې باوجود كه هغه د الله تعالى نه بغاوت اوكړى.د الله تعالى د نائبينو انبياؤ نه بغاوت اوكړى، نوددې جرم د معافۍ قابل كيدې شى؟ هرګز نه،دده سزا يقيناً هم مرګ پكار دې.ددې وجې كه اسلام جهاد مشروع كړې دې.اود دغې باغيانود ختمولودپاره اود الله تعالى په احكامو پورې دټوقوكولونه د هغوى منع كولودپاره،ئې دهغوى دا سزا مقرر كړې وى.چه دوى دې قتل كړې شى.اوددوى مالونه دې په اهل طاعت كښې تقسيم كړې شى.اوقيديان دې غلامان جوړ كړې شى.نودا خبره پكارده چه قابل اعتراض نه وى.

ايا دشمنى اوعداوت په دې دوركښې دتهذيب اوتمدن مدعى قومونه برداشت كولې شى؟: نن په دې دور كښې كوم قومونه چه د متمدن كيدو دعويدار دى.آيا هغوى دخپلو دشمنانوخلاف لښكرى حمله نه كوى؟ آيا هغوى دخپلو دشمنانوخلاف اعلان جنګ نه كوى؟ آيا دوى دهغوى په مالونو باندې قبضه نه كوى.اوبيا دغه مالونه په خپلوكسانو كښې نه تقسيموى؟ آيا هغوى خلق غلامان نه جوړوى؟په جنوبى افريقه كښې حكومت د سپينودې. ددوى ټوله آبادى څلور ملين ده.اوملك په حقيقت كښې د تورو دې.اودهغوى آبادى څليرشت ملين ده.دا څلور ملين اقليت په دې څليرشت ملين خلقو باندې حكومت كوى. اوهغوى ئې غلامان جوړ كړى دى.هغوى ته حقوق ملكيت حاصل نه دى.په كومو كورونو كښې چه هغوى اوسيږى.هغه كچه دى.اوهغوى د هغې مالكان نه دى.اوپه كومو شنو او ګڼړو وېټو كښې چه هغوى كار كوى.دغه كاركونكى دهغې مالكان نه دى.كوم پيداوار چه په دغه پټو كښې كيږى.نودوى دهغې د خوراك نه محرومه ساتلى شى.هغوى صرف جوار خورى. امريكه ددغه حكومت حمايت كوى.برطانيه ددغه حكومت حمايت كوى.ولې دغه شان فلسطينيان امريكې،برطانې اوروس په شريكه د اسرائيلو د سازش په ذريعه دغلام جوړولو كوشش نه دې كړې.نوبيا په اسلام باندې كوم اعتراض دې.حالانكه داسلام عدل انصاف رواداري او رعايت دومره دې.چه بل څوك ددې تصور هم نشى كولې.جهاد كه په اسلام كښې مشروع ګرځولې شوې دې.نودا ددې دپاره چه دالله باغيان خپل انجام ته اورسوى. اودهغوى په مالونوكه د مال غنيمت په صورت كښې قبضه اوكړې شى.نودا ددې دپاره چه د هغوى طاقت ختم كړې شى. او هغوى ته د فساد پيدا كولوموقع ملاؤ نشى.اوكه هغوى غلامان جوړ كړې شى.نو ددې دپاره چه دوى د اسلام په لاركښې ركاوټ جوړ نشى. خوپه اسلام كښې دغلام كيدو په صورت كښې دوى سره د ښه سلوك كولوډيرتاكيد شوې دې. د نبى كريم ﷺ ارشاد دې

«اخوانكم جعلهم الله فتية تحت أيديكم فمن كان أخوه تحت يده فليطعمه من طعامه ويلبسه من لباسه ولايكلفه مايغلبه فإن كلفه مايغلبه فليعنه» ([1])

دا غلامان ستاسو ورونړه دى.الله تعالى دوى ستاسود لاندې د غلامانوپه حيثيت سره مقرر كړى دى. نودكوم كس لاندې چه دده ورور وي.نوهغه ته دې دخپل خوراك نه خوراك وركوى. اود خپلو جامو نه دې ورته جامې اغوندوى.اوپه هغه دې دهغه د طاقت نه زيات بوج نه اچوى.كه يوكس دهغه د طاقت نه زياته ذمه وارى هغه ته حواله كړى. نو په خپله دې ورسره شامل شى.اودهغه دې په دغه كار كښې مدد كوى.

بهرحال دلته په مغازى كښې د جهاد بحث راخى.اورسول الله ﷺ چه كوم جهادونه كړى دى.دهغې تفصيلات راخى.ددې وجې ما په اول كښې تاسو ته اوخودل.چه دا جهاد په عقلى توګه باندې هم او په تاريخى اعتبارسره هم اوپه شرعى نقطه نظرسره هم ټيك اوبيخى صحيح دې.اوددې په نتيجه كښې چه كوم قتل،سلب د مالونو،اودغلام جوړولو كوم صورت حال پيدا كيږى.هغه هم بيخى صحيح دې.اوپه اقوام عالم كښې ددې نظيرونه مسلم اوپه موجوده وخت كښې هم رائج دى.نود دې وجې د اسلام په نظريه جهاد باندې د اعتراض كولوګنجائش نشته.

دجهاد اوقتال د مشروعيت په باره كښې د ټولونه اولنې نازل شوې ايت: دجهاد په باره كښې يوه خبره دا هم ياد ساتل پكار دى.چه نبى ﷺ تركومې پورې په مكه معظمه كښې وو.نود كافرانواومشركانو زور ظلم زياتى باوجود د ﴿فَاعْفُوا وَاصْفَحُوا حَتَّىٰ يَأْتِيَ اللَّهُ بِأَمْرِهِ﴾ حكم وو. دقتال اوجهاد اجازت نه وو وركړې شوې.كله چه نبى ﷺ مدينې منورې ته تشريف يوړو.نو د حضرت ابن عباس رضي الله عنهما د روايت مطابق كوم چه نسائى، ترمذى او احمد نقل كړې دې.([2]) اودغه شان د حضرت ابوهريره رضي الله عنه د روايت مطابق كوم چه منصف عبدالرزاق نقل كړې دې.دا آيت نازل شو.﴿أُذِنَ لِلَّذِينَ يُقَاتَلُونَ بِأَنَّهُمْ ظُلِمُوا ۚ وَإِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ نَصْرِهِمْ لَقَدِيرٌ ۝ الَّذِينَ أُخْرِجُوا مِن

---

[1]) الحديث أخرجه الترمذى فى كتاب البر والصلة باب ما جاء فى الإحسان إلى الخدم رقم الحديث ١٩٤٥ وقال هذا حديث حسن صحيح وأيضا أخرجه البخارى فى كتاب الأدب باب ما ينهى عن السباب واللعن رقم الحديث (٦٠٥٠) وفى كتاب الإيمان باب المعاصى من أمرالجاهلية رقم ٣٠ وفى كتاب العتق باب قول النبى ﷺ العبيد إخوانكم فأطعموهم مما تأكلون رقم الحديث (٢٥٤٥) وأخرجه ابن ماجه فى كتاب الأدب باب الإحسان إلى المماليك رقم الحديث (٣٦٩٠) وأبوداود فى كتاب الأدب باب فى حق المملوك رقم (٥١٥٨)

[2])الحديث أخرجه الترمذى فى كتاب التفسير عن ابن عباس أنه قال لما أخرج النبى ﷺ من مكة قال أبوبكر أخروا ا نبيهم ليهلكن فأنزل الله ﴿ أذن لللذين يقاتلون بأنهم ظلموا وإن الله على نصرهم لقدير ﴾ الآية فقال ابوبكرلقد علمت أنه سيكون قتال قال الترمذى هذا حديث حسن (الجامع للإمام الترمذى (٣٢٥/٥) رقم الحديث (٣١٧١) وأخرجه النسائى فى كتاب الجهاد(٥/٦٢) وزاد قال ابن عباس فهو أول آية نزلت فى القتال وأحمد فى مسند عبدالله بن عباسرضى الله عنهما (٢١٦/١) وأخرجه الحاكم فى المستدرك (٢٤٦/٢) فى كتاب التفسير وأقره الذهبى)_

دِيَارِهِمْ بِغَيْرِ حَقٍّ اِلَّآ اَنْ يَّقُوْلُوْا رَبُّنَا اللّٰهُ ؕ وَلَوْلَا دَفْعُ اللّٰهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَّهُدِّمَتْ صَوَامِعُ وَبِيَعٌ وَّصَلَوٰتٌ وَّمَسٰجِدُ يُذْكَرُ فِيْهَا اسْمُ اللّٰهِ كَثِيْرًا ؕ وَلَيَنْصُرَنَّ اللّٰهُ مَنْ يَّنْصُرُهٗ ؕ اِنَّ اللّٰهَ لَقَوِيٌّ عَزِيْزٌ ۝ اَلَّذِيْنَ اِنْ مَّكَّنّٰهُمْ فِي الْاَرْضِ اَقَامُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتَوُا الزَّكٰوةَ وَاَمَرُوْا بِالْمَعْرُوْفِ وَنَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ ؕ وَلِلّٰهِ عَاقِبَةُ الْاُمُوْرِ ۝﴾ ([1])

اوس دجنګيدو هغه خلقو ته اجازت ورکړي شو.چا سره چه کافران جنګيږی.ځکه چه په دوی باندې ډير ظلم شوې دې.اوبيشکه الله تعالی د دوی په مدد باندې قادر دې.دا هغه خلق دی.چه دخپلو کورونو نه بغيرد څه وجې نه ويستلې شوی دی.صرف په دې خبره چه دوی وائی. زمونږ رب الله تعالی دې.اوکه الله تعالی خلق بعضې په بعضې نورو باندې نه دفع کول.نوپه پخوانئ زمانه کښې به د راهبانو خلوتخانې اود نصارو او يهوديانو عبادتخانې اوپه دې زمانه کښې د مسلمانانو جماتونه په کوموکښې چه په کثرت سره دالله تعالی نوم يادولې شی.ټول به نړولې شوی وو.اوخوك چه د الله تعالی د دين مدد کوی.يقيناً الله تعالی به د هغه مدد اوکړی.اوبيشکه الله تعالی دقوت اوغلبې خاوند دې.دا خلق داسې دی.که مونږ دوی ته په دنيا کښې حکومت ورکړو.نو مونځ به قائموی.زکاة به ورکوی.اود نيکئ حکم به کوی.اود بدئ نه به منع کوی. او د ټولو کارونوپوره کول خو دالله تعالی په لاس کښې دی.

د ذکرشوو رواياتومطابق دا اولنې آيت دې.کوم چه د جهاد دپاره نازل شوې دې. او د بعضې حضراتو رائې دا ده.چه د جهاد دپاره اولنې آيت په دويمه پاره کښې د سورة بقره آيت ﴿وَقَاتِلُوْا فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ الَّذِيْنَ يُقَاتِلُوْنَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوْا ؕ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِيْنَ ۝﴾ ([2])اوجنګ کوئ هغه کسانو سرد چه تاسو سره جنګ کوی.اوزياتې مه کوئ.بيشکه الله تعالی زياتی کونکی نه خوښوی.نازل شوې دې.

د نورو حضراتو رائې دا ده.چه د جهاد دپاره اولنې آيت ﴿اِنَّ اللّٰهَ اشْتَرٰى مِنَ الْمُؤْمِنِيْنَ اَنْفُسَهُمْ وَاَمْوَالَهُمْ بِاَنَّ لَهُمُ الْجَنَّةَ ؕ يُقَاتِلُوْنَ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ فَيَقْتُلُوْنَ وَيُقْتَلُوْنَ﴾ الآية، ([3]) بيشکه الله تعالی د مسلمانانو نه ددوی نفسونه او ددوی مالونه ددې خبرې په بدله کښې اخستی دی.چه دوی ته به جنت ملاويږی.اودوی به دالله تعالی په لارکښې جنګيږی.نور به هم قتلوی.اوبه خپله به هم قتليږی.نازل شوې دې.

ددې درې واړه آياتونو په باره کښې ونيلې شوی دی.چه دا د جهاد په باره کښې د ټولونه اول نازل شوی دی.([4]) خوراجح قول د اولنی آيت متعلق دې.([5])

---

[1]) سورة الحج:۳۹ تا ٤١)_

[2]) سورة البقرة :۱۹۰)_

[3]) سورة التوبة :۱۱۱)_

[4])علامه آلوسی په روح المعانی کښې د ذکرشوی آيت په باره کښې دحضرت ابن عباس رضي الله عنهما د روايت ذکرکولونه پس د باقی دوو آيتونو په باره کښې ليکی.،،
واخرج ابن جرير عن أبی العالية إن أول آية نزلت فی القتال ﴿ وقاتلوا فی سبيل الله الذين يقاتلونکم ﴾ وفی الإکليل للحاکم إن أول آية نزلت فی ذلک ﴿ إن الله اشتری من المؤمنين ﴾ روح المعانی (١٤\٩) دغه شان اوګورئ (فتح الباری(۲۸۰\۷)_

[5]) ځکه چه ددې متعلق روايات د عدد په اعتبار سره زيات اود سند په اعتبار سره اقوی دی)-

دجهاد دوه قسمونه دفاعی اواقدامی: په دې باره کښې يوه خبره دا هم ياد ساتل پكاردى.چه يو جهاد دفاعى دې.اوبل جهاد اقدامى دې.هغه جهاد دكوم چه په آيت ﴿أُذِنَ لِلَّذِيْنَ﴾ كښې ذكر دې. دفاعى جهاد دې.او ﴿وَقَاتِلُوْا فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ﴾ كښې هم د دفاعى جهاد ذكردې.علامه شبلى نعمانى رحمه الله د اقدامى جهاد نه انكار كړې دې.(١) خودا سراسرغلط دې.ځكه چه په قرآن مجيد كښې د اقدامى جهاد په باره كښې ذكرشوې آياتونه هم موجود دى.

① ﴿فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِيْنَ حَيْثُ وَجَدْتُّمُوْهُمْ﴾ (٢)

② ﴿اَيْنَمَا ثُقِفُوْٓا اُخِذُوْا وَقُتِّلُوْا تَقْتِيْلًا﴾ (٣)

③ ﴿وَقٰتِلُوْهُمْ حَتّٰى لَا تَكُوْنَ فِتْنَةٌ وَّيَكُوْنَ الدِّيْنُ لِلّٰهِ﴾ (٤)

دا درې واړه آيتونه په اقدامى جهاد باندې دلالت كوى.(٥)

---

١) نو شبلى نعمانى مرحوم په خپل سيرت كښې غزوه بدر وغيره د اقدامى جهاد په ځاې دفاعى گرځولى دى.اوپه دې باره كښې هغوى د جمهورو عالمانو مخالفت كړې دې.اوگورئ سيرة النبى (١/٢٠٢)

٢) سورة التوبة :٥)_

٣) الأحزاب:٦١)_

٤) سورة الأنفال:٣٨)_

٥) په حقيقت كښې انگريزانودخپل استعمار په دور كښې په مسلمانانوكښې دجهاد جذبې سړولو دپاره د يومنظم شازش لاندې دا پروپيگنډه كړې وه.چه اسلام يو وينه تويونكې مذهب دې.اود خپل مطلق العنان حكمرانئ په وجه په دنيا باندې خور شوې وو.ددې دپاره ئې د غلام احمد قاديانى اودهغه د ملگروضميرئې واخستل.هغوى دجهاد د منسوخ كيدو بنه كوشش اوكړو.انگريزانوته ددې خبرې ويره وه.چه جهاد هميشه دپاره په مسلمانانوكښې د ايمانى جوش اود تحريك اسلامى سبب دى.كه ددې خلاف پروپيگنډه اونشوه.اوپه كوم وخت كښې هم په مسلمانانوكښې دا مذهبى جوش رابيدار شو.نوبيا ددې طوفان مخه نيول به دهغوى دپاره گران شى.هم دا وجه ده.چه ډير مغرب زده مسلمانان بلكه بعضې اهل علم هم دهغوى د پروپيگنډې نه متاثره شول.اوداسلام ددفاع دپاره ئې معذرت خوانه لهجه اختياركړه.اووې وئيل.چه اسلام د جهاد په صورت كښې چه دقتل او وينې تويولوكوم حكم وركړې دې.نوهغه صرف دخپلې دفاع دحده پورې محدود دې.اوښكاره ده.چه د دنيا هرمذهب دخپل ضرورت دپاره د وينې تويولو فتوى وركوى،،

خودا خبره د حقيقت نه خلاف ده.ځكه چه د اسلام پوره تاريخ د اقدامى جهاد د عنواناتونه ډك دى.اكثر هم اسلامى لښكراقدام كوى.نودغيرمسلمو ښارونوته دروازه ټكوى.د ټولونه وړاندې كافرانو ته د اسلام دعوت وركوى.كه هغوى اسلام قبول كړى.اودمسلمانانو وروڼره شى.اوكوم حقوق چه مسلمانانوته حاصل وى.په هغې كښې ورسره شريك شى.كه هغوى اسلام قبول نكړى. نوبيا به هغوى په جزيه وركولوباندې آماده كولې شى.اوكه د جزيه وركولونه هم انكار اوكړى. نو بيا دريم او آخرى صورت دجهاد او قتال دې.دا هم ددې اقدام نتيجه ده.چه په ځوكالونوكښې دننه دننه د قيصر اوكسرى په محلاتو باندې داسلام بيرغ رپيدل.اود دنيا د مضبوط طاقتونه داسلامى حكومت لاندې شول،،

پخپله نبى صلى الله عليه وسلم د غزوه خندق نه پس ارشاد فرمائيلې وو.((نغزوهم ولايغزونا)) د نن نه پس به مونږ دې كافرانوته د جنگ دپاره ورځو.اوهغوى به راسره جنگ نه كوى.هغوى به حمله كولوكښې په مونږ باندې وړاندې والى زړه نشى كولې.(صحيح بخارى كتاب المغازى[بقيه حاشيه په راروان مخ....

اواقدامی جهاد بیخی دعقل مطا بق دې.ځکه چه د جان او مال ډاکوان موجود وی.نو ددې نه وړاندې چه هغوی حمله اوکړی.دهغوی ختمول د عقل او هوښیارتیا عین مطابق دې.دغه شان که د ایمان ډاکوان اوپه ایمان باندې حمله کونکې موجود وی.نووړاندې ددې نه چه هغوی حمله اوکړی.اقدام کول اودهغوی ختمول عین عقلمندی ده.اولکه ځنګه چه ډاکوان، ماتونکی ځناور،اوزهریله ځناور،مار،لړم،که چرته موجود وی.نود هغې دحملې کولونه وړاندې دهغې خاتمه کول ضروری دی.اوکه انتظاربه کولې شی.چه هغوی په مونږ باندې حمله اوکړی.نوبیا به مونږ خپله دفاع کوو.اودهغې نه وړاندې به په هغې باندې اقدام نه کوو.نودا انتظارنشی کولې.بلکه د ((قتل الموذی قبل الإیذاء)) په اصولوبه عمل کول ضروری وی.ځکه دفاعی جهاد هم مشروع او ثابت دې.اواقدامی جهاد هم.

دجهاد اداب: ددې نه پس په دې پوهه شئ.چه د جهاد آداب څه دی؟ په دې باره کښې د قرآن شریف دا آیت زمونږ پوره راهنمائی کوی.

﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِذَا لَقِيتُمْ فِئَةً فَٱثْبُتُواْ وَٱذْكُرُواْ ٱللَّهَ كَثِيرًا لَّعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ۝ وَأَطِيعُواْ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ وَلَا تَنَٰزَعُواْ فَتَفْشَلُواْ وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ وَٱصْبِرُوٓاْ إِنَّ ٱللَّهَ مَعَ ٱلصَّٰبِرِينَ ۝ وَلَا تَكُونُواْ كَٱلَّذِينَ خَرَجُواْ مِن دِيَٰرِهِم بَطَرًا وَرِئَآءَ ٱلنَّاسِ وَيَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ وَٱللَّهُ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطٌ ۝﴾ (١)

.....دتیرمخ بقیه] باب غزوة الخندق (ص،۵۹۰)،.

د دې نه پس د الله تعالى پيغمبر ﷺ اقدام اوکړو.اومکه ئې فتح کړه.دغه شان غزوه بدراود نبی ﷺ آخری غزا تبوك هم په اقدامی زمره کښې راځی،،

دا خبره په خپل ځاې باندې صحیح ده.چه اسلام د امن او صلحې مذهب دې.خوددې امن اوصلحې د ثابتولوډپاره د اسلام د یوبدیهی حکم نه انکار ته ضرورت نشته.اودا خبره هم یوحقیقت دې.چه اسلام د توري په زور باندې نه دې خور شوې.د ده دا ښکاره اعلان دې.چه ﴿لَآ إِكْرَاهَ فِى ٱلدِّينِ قَد تَّبَيَّنَ ٱلرُّشْدُ مِنَ ٱلْغَىِّ﴾ دې دخپل ښکلې ضابطه حیات،اود ژوند په ټولوشعبوباندې جامع اصولوبه وجه عام شو.نورو قومونو هم په دې وجه دا قبول کړو.(د دارالعلوم دیوبند مهتمم حضرت مولانا حبیب الرحمن عثمانی په دې موضوع باندې یومستقل کتاب ،،کیا اسلام تلوار کے زور سے پھیلا؟،، په نوم باندې کتاب لیکلې دې.په کوم کښې چه ئې دا خبره په تاریخی اومضبوط دلائلو سره ثابته کړې ده.چه په قومونواوملکونوکښې د اسلام خوریدل د توري د زور نتیجه نه ده.بلکه دا ددغه ذاتی کشش اوخوبی ده) خوپه دې کښې هم څه شك نشته.چه کله د اسلام داشاعت په لاره کښې دکفر قوتونه رکاوټ کیږی.نوبیا د دې ((خاشا ک غیرالله)) ته پوهکې ورکول او د اسلام د تبلیغ په لار کښې د رکاوټ ختمولوډپاره اسلام هم د اقدام حکم کړې دې.اوچونکه د کفر اواسلام جنګ به همیشه دپاره وی.ددې وجې ،،اقدام،، د پوره امت په ذمه د فرض کفایه په حیثیت سره فرض کړې شوې دې.نوپه مسلمانانوکښې یوه ډله داسې پکار ده.چه کومه د امت مسلمه د طرفه دا فریضه أدا کوی.اوهم دې طرف ته نبی ﷺ اشاره کوی.اوفرمائی.چه ،،

الجهاد ماض منذ بعثني الله إلى أن يقاتل آخر أمتي الدجال لايبطله جور جائرولا عدل عادل.(رواه ابوداود فی کتاب الجهاد باب في الغزو مع أئمة الجور رقم الحديث (٢٥٣٢)،.

اوفرمائیلی ئی دی،((لا تزال طائفة من أمتي يقاتلون على الحق الظاهرين على من ناواهم حتى يقاتل آخرهم المسيح الدجال (رواه أبوداود فى كتاب الجهاد باب فى دوام الجهاد رقم الحديث ٢٤٨٤)_

(١) سورة الأنفال :٤٥تا ٤٧)_

اې دايمان خاوندانو! كله چه ستاسود يوې ډلې سره د مقابلې موقع راشي.نو(ددې ادابو خيال ساتئ:چه) په جهاد كښې ثابت قدم اوسيږئ.اود الله تعالى ډير ذكر كوئ. دې دپاره چه تاسوكامياب شئ.اوالله اودهغه د رسول د اطاعت خيال ساتئ.اوپه خپل مينځ كښې جهګړه مكوئ.ځكه چه په دې سره به تاسو بزدله شئ. اوستاسو باد به لاړ شي. او صبر كوئ.بيشكه الله تعالى د صبر كونكو سره دې.اودهغه كافرانو پشان مه كيږئ.(كوم چه هم په دې واقعه د بدركښې) دخپلو كورنونه په تكبر سره راوځى.اوخلقوته دښودنې دپاره راوځى.اوخلق دالله تعالى د لارې نه منع كول غواړى.اوالله تعالى ته د هغوى د ټولواعمالو علم دې.

دا آيت په دې خبره باندې دلالت كوى.چه مجاهدينوته پكار دى.چه دالله تعالى د ذكر ډيراهتمام كوى.دا آيت په دې خبره هم دلالت كوى.چه مجاهدينو لره د صبراوتحمل نه كار اخستل پكار دى.دغه شان دا آيت دلالت كوى.چه مجاهدين دې غرور،فخر اوتكبرنه اختياروى.اودا آياتونه مونږ ته ښائى.چه مجاهدينوته پكار دى.چه الله اودالله د رسول د اطاعت لمن اونيسى.په دې صفاتو سره جهاد كول پكار دى.اوهم دا د جهاد آداب دى.([1])

دجهاد غرض او مقصد: اوس ددې نه پس دا خبره په ذهن كښې اوساتئ:چه د جهاد غرض او غايت او مقصد څه دې؟ دجهاد غرض اوغايت صرف اعلاء كلمة الله دې.د نبىﷺ نه تپوس اوشو.چه يوكس د خپلې مړانې اوبهادرئ ښودلو دپاره قتال كوى.اويوكس د خپل وطن او قوم اوقبيلې په تعصب كښې (چه د اعلاء كلمة الله د جذبې نه خالى وى) قتال كوى.

په دوى كښې مجاهد فى سبيل الله كوم دې؟ نبىﷺ اوفرمائيل.«من قاتل لتكون كلمة الله هى العليا فهو فى سبيل الله» ([2])اوكه يوكس دخپل قوم او وطن د حفاظت دپاره جهاد په دې غرض باندې كوى.چه دا د قوم مسلمانانو قوم دې.اودا وطن دمسلمانانو وطن دې.نو دا به جهاد فى سبيل الله وى.ځوكه داسلام د خيال ساتلونه بغير صرف د قوميت او وطنيت په بناء باندې جنګيږى.نودا به جهاد فى سبيل الله نه وى.

---

[1]) نبى ﷺ فرمائيلى دى.(الغزو غزوان:. فأما من ابتغى وجه الله وأطاع الإمام وأنفق الكريمة وياسر الشريک واجتنب الفساد فإن نومه ونبهه أجركله وأما من غزا فخراً ورياءً وسمعة وعصى الإمام وأفسد الأرض فإنه لم يرجع بالكفاف) رواه ابوداود فى كتاب الجهاد، باب فيمن يغزو ويلتمس الدنيا رقم الحديث (٢٥١٥)_

[2])الحديث أخرجه البخارى فى الجهاد باب من قاتل لتكون كلمة الله هى العليا رقم ٢٨١ وفى الخمس باب من قاتل للمغنم هل ينقص ممن أجره رقم ٣١٢٦ وفى العلم باب من سأل وهو قائم عالماً جالساً رقم ١٢٣ وفى التوحيد باب قوله تعالى ﴿ ولقد سبقت كلمتنا لعبادنا المرسلين ﴾ رقم ٧٤٥٨ وأخرجه مسلم فى كتاب الإمارة باب من قاتل لتكون كلمة الله هى العليا رقم ٤٨٨٢ و٤٨٨٣ و ٤٨٨٤ و٤٨٨٥ وأخرجه أبوداود فى كتاب الجهاد باب من قاتل لتكون كلمة الله هى العليا رقم ٢٥١٧ والترمذى فى فضائل الجهاد باب ما جاء فيمن يقاتل رياءً وللدنيا رقم ١٦٤٦ وابن ماجه فى الجهاد باب النية فى القتال رقم ٢٧٨٣ والنسائى فى الجهاد باب من قاتل لتكون كلمة الله هى العليا (٥٧\١٢)_

امام بخاری رحمه الله يو باب قائم کړې دې.((باب لا يقول فلان شهيد)) (١)اوپه هغې کښې ئې يوه واقعه نقل کړې ده.چه يوکس کوم چه په پټه منافق وو.اودهغه نوم ،،قزمان ،، وو.(٢) هغه دمسلمانانو سره ملګرې شو.ښه جهاد ئې اوکړو.اوکافرانوته ئې ښه نقصان اورسولو. مسلمانانو ددغه کس په باره وئيل شروع کړل.چه ((ما أجزء منا اليوم أحد كما أجزأ فلان)) يعنى قزمان چه کومه کارنامه اوکړه.داسې کارنامه نن چا نه ده کړې.کله چه نبى عليه السلام دغه خبره واوريده.نو وې فرمائيل.((أما أنه من أهل النار)) خودا کس جهنمى دې.دا کس په جنګيدو جنګيدو کښې ډيرزخمى شو.اومرګ ته نزدې شو.نوحضرت قتاده بن نعمان رضی الله عنه دمرګ په وخت کښې ده ته ورغلو.اووې وئيل.((هنيألك الشهادة)) نوهغه اووئيل. ((والله إن ما قاتلت على دين وإنما قاتلت على حسب قومي)) زه خو د ددين اسلام دپاره نه جنګيدم.بلکه زه د خپل قوم په حميت کښې جنګيدم.په دې سره.د رسول الله صلى الله عليه وسلم پيشنګوئى صحيح ثابته شوه.(٣)

---

(١)جامع بخارى كتاب الجهاد باب نمبر:٧٧ (١\٤٠٦)_

(٢)ددغه کس نوم ،،قزمان ظفرى (بضم القاف والظاء) اوکنيت ،،ابوالغيداق،، وو.(فتح البارى (٧\٤٧٣)

(٣)د صحيح بخارى ذکر شوو بابونو کښې دغه شان په نورو کومو کومو خايونوکښې چه امام بخارى ددې حديث تخريج کړې دې.هلته واقعه څه داسې ده.چه کله نبى صلى الله عليه وسلم ددغه کس په باره کښې اوفرمائيل.((أما أنه من أهل النار)) نو په صحابو رضی الله عنهم کښې يوکس دده دعمل کتلو دپاره په دې غرض دقزمان سره سره اوسيدو.په جنګ کښې چه قزمان به چرته تلو.نو هغه به ورسره هم وو.کله چه قزمان سخت زخمى شو.اود زخمونو تاب ئې نشو راوړې.نوخپله توره ئې په زمکه کښې ښخه کړه.اود تورې په سوکه ئې خپله سينه کيخوده.اوپه هغې ئې خپل وزن ورواچولو.توره دهغه د بدن نه اخوا ته اووتله.اودغه شان خودکشى ئې اوکړه.اوختم شو.ورسره چه کوم صحابى وو(چه دهغه نوم علامه ابن حجر اکثم بن ابى الجون رضی الله عنه ليکلې دې.فتح البارى(٧\٤٧٣) دنبى کريم صلى الله عليه وسلم په خدمت کښې حاضر شو. او د هغه د خودکشئ خبرئې ورکړو،،

په تقرير کښې ذکرشوې د قتاده بن نعمان رضی الله عنه واقعه حافظ ابن حجر د علامه ابن الجوزى رحمه الله په حوالې سره نقل کړې ده.خو په آخر کښې ئې دا هم ليکلى دى.((وهذا الذى نقله أخذه من مغازى الواقدى وهو لا يحتج به إذا إنفرد فكيف إذا خالف (فتح البارى(٧\٤٧٦)).

د ابن جوزى رحمه الله خيال دې.چه ذکرشوې واقعه د جنګ احد ده.اوپه صحيح بخارى کښې د ابوهريره رضی الله عنه هغه روايت په کوم کښې چه د زهرى نه شعيب روايت کړې دې.اودکوم متابعت چه معمرهم کړې دې.په هغې کښې د ((شهدنا:خيبر)) تصريح ده.البته د زهرى نه د يونس په روايت کښې د خيبر په ځاې د ،،حنين،، تصريح ده.اوګورئ صحيح بخارى (١\٧٢٢) کتاب المغازى باب غزوة خيبر رقم الحديث (٤٢٠٣و ٤٢٠٤) اوپه صحيح مسلم کښې د ،،معمرعن الزهرى،، په روايت کښې هم د ،،حنين،، ذکردې.(صحيح مسلم (١\٧٢ کتاب الإيمان) خوشارح د مسلم امام نووى رحمه الله د قاضى عياض رحمه الله قول نقل کړې دې.چه ،،حنين،،غلط دې.((قال القاضى عياض صوابه خيبر)) اوګورئ شرح نووى (١\٧٣) بهرحال واقعه د واقدى او ابن جوزى رحمهما الله په قول که د ،،احد،، وى.يا د شعيب اومعمر رحمهما الله د روايت مطابق که د ،،خيبر،، وى.يا ديونس[بقيه حاشيه په راروانه صفحه....

سردارکائنات ﷺ ته چه کله دهغه حال اوخودلې شو.چه هغه داسې واثی.اوهغه خودکشی اوکړه. نو نبی ﷺ اوفرمائیل.«إن الله ليؤيد هذا الدين بالرجل الفاجر» (١)امام بخاری رحمه الله په ترجمة الباب کښې هم ددې خودلو دپاره نقل کړې ده.چه ترڅوپورې دالله تعالی په لار کښې کلمې اوچتولو دپاره جهاد اونکړې شی.نوترهغه وخته پورې هغې ته جهاد فی سبیل الله نشی ونیلې.

غرض دا چه جهاد صرف هغه دې.چه په هغې کښې ټول قوت او طاقت دې دپاره خرچ کولې شی.چه دالله تعالی نوم اوچت شی.اود الله تعالی په دین باندې عمل کونکی خلق په آرام او سکون سره په دې باندې عمل اوکړې .چه نه څوك په دې پورې استهزاء کوی.اونه څوك ټوقې کوی.اونه څوك ددوئ په عبادت کښې دخل اندازکيدې شی.د جهاد دا مقصد دې.

اسلام په زور او توره نه بلکه په خپل صداقت او خوبيانو سره خور شوې دې: اوس دلته دوه مسئلې دی.یوه دا چه د اسلام دشمنانود جهاد په حوالې سره دا خبره مشهوره کړې ده.چه اسلام د تورې په زور سره خور شوې دې.لکه چه د اسلام خپل صداقت ددې د خوریدو سبب نه دې.

دا اعتراض بیخی غلط دې.اوپه دې کښې هیڅ حقیقت نشته.ځکه چه نبی ﷺ کله د اسلام دعوت شروع کړو.نو دوی یواځې وو.نه د نبی ﷺ سره اقتدار وو.اونه ددوی په لاس کښې توره وه.

رسول الله ﷺ چه کله داسلام دعوت شروع کړو.نو هغه کسان چه دوی به ئې ،،صادق اوامین،، گڼړل.هم هغوی ئې دشمنان شول.اودخاندان هغه کسان چه عام طور دخاندانی تعلق په وجه مدد کوی.هغوی هم په دشمنئ او بغض کښې وړاندې وړاندې وو.په هغه وخت کښې رسول الله ﷺ دعوت ورکړو.اوقسم قسم تکلیفونه ئې برداشت کړل.د ظلم او ستم څه قسم داسې پاتې نشو.کوم چه کافرانو د دوی خلاف نه وی کړې.خوددې باوجود حضرت ابوبکر رضی الله عنه ایمان راوړو.حضرت عمربن الخطاب رضی الله عنه ایمان راوړو.حضرت عثمان بن عفان،

...دتیرمخ بقیه حاشیه] د روایت مطابق که د ،،حنین،، وی.خوپه دې کښې دڅا هم اختلاف نشته.چه دغه خودکشی کونکې کس د جهاد اوشهادت په تمنا باندې نه جنګیدل.بلکه د قوم د حمیت په وجه په جنګ کښې شریك وو.هم ددې نقطه نظر په بنیاد امام بخاری رحمه الله د دې حدیث ،ترجمة الباب،، ((لایقول فلان شهد)) په عنوان قائم کړو.حافظ ابن حجر رحمه الله دترجمة الباب اوحدیث مناسبت بیانوی اولیکی.،،

ووجه أخذ الترجمة منه أنهم شهدوا برجحانه فی أمرالجهاد فلوكان قتل لم يمتنع أن يشهدوا له بالشهادة وقد ظهر منه أنه لم يقاتل لله وإنما قاتل غضباً لقومه.فلا يطلق على كل مقتول فى الجهاد أنه شهيد.لإحتمال أن يكون مثل هذا (فتح الباری(۶/۹۰) کتاب الجهاد)_~

(١)الحدیث أخرجه البخاری فی کتاب الجهاد باب لایقول فلان شهید رقم الحدیث (۲۸۹۸) وفی المغازی باب غزوة خیبر رقم الحدیث (۴۲۰۲و ۴۲۰۳) من حدیث سهل بن سعد الساعدی و أبی هریرة وفی کتاب الرقاق باب الأعمال بالخواتیم وما یخاف منها رقم الحدیث (۶۴۹۳) وفی کتاب القدرباب العمل بالخواتیم رقم الحدیث (۶۶۰۶و ۶۶۰۷) وأخرجه مسلم فی کتاب الإیمان باب بیان غلظ تحریم قتل الإنسان نفسه وإن من قتل نفسه بشئ عذب به فی النار (۳۰۶)_

حضرت علی بن ابی طالب،حضرت طلحه بن عبیدالله، حضرت عبدالرحمن بن عوف، حضرت زبیربن العوامﷺ او نورو ډیروحضراتو ایمان راوړل.کوم چه د اسلام پرقیدونکی ستوری دی.کوم زور وو په هغه وخت کښې چه خلق ئې د اسلام په قبلولو باندې مجبوره کول؟ کومه توره وه.چه هغوی ئې د اسلام په قبلولو باندې مجبوره کول. دوی اسلام راوړو. نودمصیبتونو ښکار شول.په امتحان کښې پریوتل.خو ددې مصیبتونو او امتحاناتو باوجود هغوی اسلام پرې نخودل.نودا وئیل چه اسلام د تورې په زور باندې خور شوې دې.غلطه ده.

دویمه خبره دا ده.چه دا خلق چه کوم اعتراض کوی.نو دې جاهلانوته دا معلومه نه ده.چه په زور اوزیاتی په ذریعه چه کوم اسلام قبول کړې شی.هغه معتبر نه وی.که ته دا وایې.چه اسلام د تورې په زور سره خور شوې دې.نو ددې مطلب به دا وی.چه په زور باندې خلق مسلمانان ګرځولی شوی دی.د زړه په خوشحالئ سره هغوی اسلام نه دې قبول کړې.نوتاته دې دا خبره معلومه وی.چه کوم سړې صرف د ویرې د وجې د اسلام کلمه وائی.یا د څه طمعې او لالچ دپاره اسلام قبول کړی.نوهغه عندالله مسلمان نه دې.په قرآن مجید کښې فرمائیلی شوی دی.﴿ وَلَوْ شَآءَ رَبُّكَ لَاٰمَنَ مَنْ فِي الْاَرْضِ كُلُّهُمْ جَمِيْعًا ۭ اَفَاَنْتَ تُكْرِهُ النَّاسَ حَتّٰى يَكُوْنُوْا مُؤْمِنِيْنَ ﴾ (۱)اوکه ستا رب غوستل نو په مخ د زمکې به چه څومره خلق دی.ټولو به ایمان راوړې وې.آیا ته به خلقو باندې زور کولې شې.چه دوی ټول مسلمانان شی.

ایمان هغه معتبر دې.کوم چه په شوق او رغبت سره وی.په کوم کښې چه څه طمع څه لالچ او څه ویره نه وی.څه مجبوری نه وی.ددې وجې په زورسره د اسلام د خوریدو څه امکان نشته.

دریمه خبره دا ده.چه مونږ ته دې اوخودلې شی.چه آیا کوم کسان چه په زور او ظلم سره مسلمانان کړې شی.آیا هغوی داسلام دپاره داسې قربانی ورکولې شی.څنګه چه صحابه کرامﷺ ورکړې وې.په زور او زیاتی سره اسلام قبلونکو ته چه کله موقع ملاویږی.نو هغوی د اسلام نه خارجیږی.دهغوی نه خو د اسلام دپاره د قربانئ ورکول هیڅ تصور نشی کیدې.هغوی همیشه دپاره د تیختې لار لټوی.اوصحابه کرامﷺ چا چه اسلام قبول کړې دې.هغوی د اسلام دپاره خپل کورونه پریخودی دی.خپل عزت او آبرو ئې لوټ کړې ده.د خپلو ځانونو قربانئ ئې پیش کړی دی.هغوی د اسلام دپاره هرقسم تکلیفونه برداشت کړی دی.نو چه کوم خلق د اسلام دپاره هرقسم تکلیفونه برداشت کوی .دهغوی په باره کښې یو دعقل خاوند دا څنګه وئیلی شی.چه هغوی په زور او زیاتی سره اسلام قبول کړو.

ددې نه علاوه نبی ﷺ په مکه مکرمه کښې دیارلس کاله تیرکړی وو.د مکې مکرمې د قیام په زمانه کښې ۸۳ سړو او ۱۷ ښځو حبشې طرف ته دخپل حفاظت دپاره هجرت کړې وو.(۲) نو که هغوی په زوره باندې مسلمانان جوړولی شو.نو اول خو په مکه کښې په زور د

---

(۱)یونس:۹۹)_

(۲)په دې هجرت کښې د عربو دڅو قبیلو کسان شامل وو.د بنوهاشم نه یو د بنو امیه اود دوی حلیف قبیلو نه اووه،د بنو عبدالشمس نه دوه،د بنو نوفل نه یو،د بنو اسد نه څلورو، د عبدبن قصی نه یو ،د بنو عبدالدیارنه پنځه،د بنو زهره او ددوی د حلفاؤ نه[بقیه حاشیه په راروان مخ....

مسلمانولو موقع کوم ځای وه.په هغه وخت کښې د اسلام په لاس کښې نه اقتدار وو.او نه توره،دويمه خبره دا ده.چه هغوی د خپل اسلام دحفاظت دپاره حبشې ته هجرت ولې کړې وو.اوبيا چه حبشة ته اورسيدل.نوچه دحضرت جعفرطيار رضي الله عنه تقريرني واوريدو.اصحمه (١)کوم چه د حبشې بادشاه وو.مسلمان شو.په هغه باندې کوم زور وو.(٢)

.....دتيرمخ بقيه حاشيه] شپږ د بنو تميم نه دوه، د بنومخزوم او دهغوی د حلفاؤ نه اته،د بنوجمح نه يوولس،د بنو تميم نه څوارلس،د بنو عدی نه ښځو،اود بنو عامر اوبنو حارث نه اته اته سړی شامل وو.دغه شان چه حضرت عمار رضي الله عنه په کښې شامل کړې شي.نودا درې اتيا کسان جوړيږی.ګنی بيا دوه اتيا،دوی کښې اوولس ښځې هم شاملې وې.ابن هشام په خپل سرت کښې د هجرت کونکو سړو او ښځو تفصيلی ذکرنه پس ليکی.((فکان جميع من لحق بأرض الحبشة وهاجر إليها من المسلمين سوی أبنائهم الذين خرجوا بهم صغاراً أو ولدوا بها ثلاثة وثمانين رجلاً إن کان عمار بن ياسر رضي الله عنه فيهم وهو يشک فيه (السيرة النبوية لابن هشام (٣٣٠/١)-~

(١)أصفحة بن أبحر النجاشي ملک الحبشة وإسمه بالعربية عطية،والنجاشي لقب له ،أسلم علی عهد النبي صلی الله عليه وسلم ولم يهاجر إليها وکان ردا للمسلمين نافعاً (الإصابة فی تمييز الصحابة (١٠٩/١)_

(٢)حضرت جعفر رضي الله عنه په دې تقريرکښې دجاهليت د زمانې وحشت او داسلامي اقدارو داسې ښکلې تصورکشي کړې ده.چه دغه تقرير د جامعيت بيان نمونه ده.د عربي ادب ښکلې ګلدسته،اود تاريخ اسلام يو قيمتي شهادت جوړ شوې دې.د هغې ابتدائی څه حصه دا ده،،

((أيها الملک کنا قوماً أهل جاهلية نعبدالإصنام، ونأکل الميتة ونأی الفواحش ونقطع الأرحام، نسیئ الجوار،ويأکل القوی منا الضعيف.فکنا علی ذلک حتی بعث الله إلينا رسولاً منا،نعرف نسبه،وصدقه وأمانته وعفافه. فدعانا إلی الله لتوحده،ونعبده،ونخلع ما کنا نعبد نحن وأباؤنا من دونه من الحجارة والأوثان وأمرنا بصدق الحديث وأداء الأمانة وصلة الرحم، وحسن الجوار، و الکف عن المحارم والدماء . ونهانا عن الفواحش وقول الزور وأکل مال اليتيم وقذف المحصنات وأمرنا أن نعبدالله وحده لا نشرک به شيأ وأمرنا بالصلاة والزکاة والصيام . فصدقناه وآمنا به واتبعناه علی ما جاء به من الله ،فعبدنا الله وحده، فلم نشرک به شيأ وحرمنا ما حرم علينا وأحللنا ما أحل لنا. فعدا علينا قومنا فعذبونا وفتنونا عن ديننا ليردونا إلی عبادة الأوثان من عبادة الله تعالی وأن نستحل ما کنا نستحل من الخبائث فلما قهرونا وظلمونا وضيقوا علينا ،وحالوا بيننا و بين ديننا،خرجنا إلی بلادک وأخترناک علی من سواک ورغبنا فی جوارک ورجونا أن لا نظلم عندک أيها الملک (السيرة النبوية لابن هشام (٣٣٦/١)،،

په پښتو کښې ددې مفهوم دا دې،،اې بادشاه مونږ جاهلان وو.دبتانوعبادت به مو کولو.مرداري به مو خوړلې.دبې حيايې کارونه به مو کول.خپلولئ به مو کټ کولې.ګاونډيانو سره به مو بد سلوک کولو.مضبوط به کمزوري خوړل.نو دجاهليت هم دغه وحشت ښکار وو.چه الله تعالی هم په مونږ کښې يو پيغمبر راوليږلو. داسې پيغمبرچه دهغه حسب اونسب،د هغه صدق اوديانت، دهغه امانت او عفت دټولونه مونږ ښه خبر وو.هغه مونږ ته د توحيد رباني او عبادت الهي دعوت راکړو.مونږ او زمونږ پلار نيکونو چه د کومو بې روحه ګاڼړو او بتانوعبادت کولو.د هغې ټولو دپريخودو خوذنه نې راته اوکړه.دخبرې د رښتيا کولو اوخپلوانو سره خپلولئ ساتلو،اودګاونډيانو سره د حسن سلوک کولو.اد حرامو نه د بچ کيدو، اود فساد او وينې توېولو نه د منع کيدو حکم نې راته اوکړو.د بې حيائې نه نې مونږ منع کړو.د ناجائزه وينا کولو ممانعت نې اوکړو.ديتيم د مال خوړلو نه نې منع کړو.په پاکدامنو ښځويباندې دتهمت لګولونه د بچ کيدو تاکيد نې[باقي حاشيه په راروانه صفحه...

حضرت ابوذره غفارى ﷺ په ابتداء.داسلام كښې په مكه مكرمه كښې د نبى ﷺ په خدمت كښې حاضرشو.اواسلام ئې قبول كړو.اوواپس لاړو.خپلې قبيلې غفار ته ئې تبليغ اوكړو.نو نيمه قبيله دده په دعوت باندې مسلمانه شوه.(١)
دغه شان حضرت مصعب بن عمير ﷺ مدينې منورې ته تشريف اوړې وو.اود دوى په دعوت سره د بنو عبدالاشهل پوره قبيله مسلمانه شوه.(٢) هلته كوم يو زور وو؟
په انصاروكښې اويا كسان د حج په موقع د نبى ﷺ په لاس باندې مسلمانان شوى وو.(٣) هلته كوم زور وو.نودا وئيل چه اسلام په جبر او زور باندې خور شوې دې.بيخى غلطه ده.
ددې نه علاوه تاسو دا هم وئيلې شئ.كه اسلام په زور باندې خور شوې وى.نومونږ ته دا اوښائې.چه عيسايانواو يهوديانو په ځوځاپونو كښې حكومت كړې كړې.اوهغوى د عيسائيت اويهوديت د خورولو دپاره ښه پوره كوشش كړې دې.دويرې حربه ئې استعمال كړې ده.دطمعې او لالچ جال ئې خور كړې دې.خوددې باوجود عيسائيت او يهوديت ته دومره ترقى نه وه حاصله شوې.خومره چه اسلام ته حاصله شوې ده.كه چرته دا خبره وى. نو بيا خو پكارده.چه يهوديت او عيسائيت هم دومره خور شوې وو.څومره چه اسلام خور شوې دې.نن تاسو يورپ ته لاړ شئ اوګورئ نوحيران به شئ.چه انګريزان چا چه د برصغير نه داسلام او دمسلمانانو نوم ختمول غوستل.د هغوى په خپل ملك كښې نن په سوونو جماتونه

.....دتيرمخ بقيه حاشيه] راته اوكړو.او مونږ ته ئې حكم اوكړو.چه مونږ دالله تعالى سره څوك نه شريك نكړو.صرف دهغه عبادت كوو.اومونځ كوو.او زكاة وركوو.او روژې نيسو،،
نومونږ دهغه تصديق اوكړو.په هغه باندې مو ايمان راوړو.اودالله تعالى د طرفه چه هغوى څه راوړل.دهغې تابعدارى مو اوكړه.نو اوس مونږ صرف دالله تعالى عبادت كوو.اود شرك نه بچ كيږو.حلال ،حلال ګڼړو.اودحرامو نه منع كيږو.هم ددې وجې زمونږ قوم زمونږ دشمنان جوړ شول.مونږ ته ئې تكليفونه رارسول.اومونږ ئې دخپل دين په باره كښې په قسم قسم امتحانانو كښې اچولو.هغوى غواړى چه مونږ بيا د بتانو عبادت شروع كړو.بيا خبائث حلال ګڼړل شروع كړو،اويوخل بيا په دې كښې اخته شو.كله چه هغوى په مونږ باندې د زور زياتى انتهاء اوكړه.او په مونږ باندې ئې زمكه تنګه كړه.او زمونږ د دين په مينځ كښې حائل شول.نو مونږ ستا ملك طرف ته راوړتو.اوستا په ګاوندتوب كښې مو رغبت اوكړو.او ټول موپريخودل.ته مو خوښ كړې.زمونږ اميد دې.چه تاسو سره يو.نوپه مونږ به ظلم نه كيږى،،
ددې جوش پيدا كونكى تقرير نه پس حضرت جعفر ﷺ د سورة مريم ابتدائى آياتونه اولوستل.د نجاشى سترګې داوښكو نه ډكې شوې.دهغه شاهانه سترګو د اسلام رڼرا اوليده،دهغه زړه د اسلام د حقانيت ګواه جوړ شو.اودهغه ژبې د ((أشهد أن لا إله إلا الله وأن محمداً عبده ورسوله)) اووئيل. اود خپل خان دپاره ئې د سعادت ابدى اعلان اوكړو.په رجب نهمه هجرى كښې كله چه نجاشى وفات شو.نو نبى ﷺ صحابه كرام ﷺ په بقيع كښې جمع كړل.اودهغه د جنازې مونځ ئې اوكړو.(دتفصيل دپاره اوګورئ سيرت ابن هشام (١\٣٣٤تا ٣٤٣)_~
١) صحيح مسلم (٢\٢٩٦)_
٢) اوګورئ سيرت ابن هشام (١\٣٧٤)_~
٣) سيرة ابن هشام (١\٤٣٤)_

موجود دی.چرچ خرخیږی.اومسلمانان هغه اخلی.او جماتونه پرې جوړوی .یواځې په لندن ښار کښې څلور سوه جماتونه دی.
دا صورت حال ښکاره ده چه د زور،ویرې،او تورې نه دې.خلق په خپل شوق سره په اسلام کښې داخلیږی.حالانکه نن صبا مسلمانان د اسلام پوره نمائندګان هم نه دی. د صحابه کرامو ﷺ په دور کښې خود اسلام ښکاره داسې شخصیات موجود وو.چه خلقو به دهغوی اعمال او اخلاق کتل.نو مسلمانیدل به،ددې وجې د جبر اواکراه څه احتمال او سوال نشته.
ددې نه علاوه یوه بله خبره هم په دې باره کښې کولې شی.هغه دا چه داسلام دا حکم دې.که په یوکافرباندې توره کیخودې شی.اوهغه کلمه اووئیله.نوبیا دهغه قتلول جائز نه دی.اګرچه هغه دغه کلمه صرف دخپل ځان د بچ کولو دپاره وئیلې وی.اوپه حقیقت کښې هغه ایمان نه وی راوړې.یا په اصل کښې هغه اسلام کښې نه وی داخل شوې.په دواړو صورتونوکښې د هغه قتل جائز نه دې.انسان ته خپل ځان خوږ وی.هغه دخپل ځان د بچ کولو دپاره ډیر دروغ وائی.دلته هم که صرف د ځان بچ کولودپاره ئې کلمه وئیلی وی.اود زړه نه ئې اسلام نه وی قبول کړې.اوروسته د کفرپه دین باندې قائم پاتې شی.نودلته څه زور نشته.چه دې په زور سره مسلمان کړی.
حضرت خالدبن ولید ﷺ داسې کسان قتل کړی وو.چا چه دمسلمانیدو اقرار کړې وو.[1]
کله چه نبی ﷺ ته ددې علم اوشو.نو ډیر خفه شو.اووې فرمائیل.((اللهم إنی أبرأ إلیك مما صنع

---

[1])په شوال اتمه هجری تح مکې نه پس او د غزوه حنین نه وړاندې نبی ﷺ دحضرت خالدبن ولید ﷺ په قیادت کښې دانصارو او مهاجرینو درې سوه اوپنځوسو کسانویو لښکربنوجذیمه طرف ته د دوعوت اسلام په غرض اولیږل.هغه خلقو د اسلام اقرار په صحیح طریقه سره نشو کولې.د ((أسلمنا)) مونږ اسلام قبول کړو.په ځاې ((صبأنا)) (مونږ خپل دین بدل کړو) اووئیل.ځکه چه د قریشو کافرانویه د اسلام قبلونکی دپاره د ((أسلم فلان)) په ځاې ((صبأ فلان)) لفظ استعمالولو .
د دې وجې بنو جذیمه د اسلام اقرار په ((صبانا.. صبأنا)) لفظ وئیلو سره اوکړو.د((صبأ)) معنی د یو دین نه بل دین ته وتلو ته وائی.چونکه په دې لفظ کښې د اسلام داقرار مفهوم ښه واضح نه دې.ددې وجې خالد بن ولید په هغوی کښې بعضې قتل کړل.کله چه نبی ﷺ ته ددې خبر اوشو.نو ډیر خفه شو.او وې فرمائیل. ((أللهم إنی أبرأ إلیک مما صنع خالد)) اوبیا نبی ﷺ حضرت علی ﷺ ته مال ورکړو.او بنوجذیمه ته ئې اولیږل.اودغه ټولو مقتولینو دیت ئې د مسلمانانو دطرفه ورکړو.(اوګورئ فتح الباری(۵۷۸و ۵۸) وعمدة القاری(۳۱۳\۱۷)..
نسائی او بیهقی دحضرت ابن عباس رضی الله عنهما نه په صحیح سند سره یوه واقعه ذکر کړې ده.په دغه واقعه کښې د انسانی عشق اوچه کوم کسان مړه کیدل.په هغوی باندې د مړه کیدو یوه عجیبه واقعه نقل کړې ده.چه د بنو جذیمه په دغه قیدیانوکښې یوقیدی مسلمانانو ته اووئیل.چه زه د بنو جذیمه نه یم.زما په دوی کښې د یوښځې سره عشق دی.تاسودغه ښځو ته ما بوځئ.زما تمنا ده.چه دمرګ نه وړاندې یو نظر هغه اووینم.دغه قیدی ښځوطرف ته بوتلې شو. هلته کښې ئې څو اشعار ا ووئیل.نوچه څنګه دغه قیدی قتل کړې شو.نوخپل ځاې نه یوه ښځه راووته.اودهغه په لاش باندې پریوته.اود دوو دریو چغو نه پس د هغې د ژوند شمع هم مړه شوه.نبی ﷺ ته چه کله دا واقعه بیان شوه.نو وې فرمائیل((أما کان فیکم رجل رحیم)) فتح الباری (۵۸۱۸)_

خالد» اې الله زه د خالد د کړو نه بری یم.([1]) نودهغوی په اسلام باندې د اقرار کولونه پس دهغوی قتل جائز نه وو.که به هرنیت سره هغوی دغه اقرار کړې وو. د دې وجې دا وئیل چه په زور،زیاتی باندې خلق مسلمانان جوړ شوی دی.دا صحیح او تیك نه ده.

په اسلام کښې دغلامۍ مسئله: دویمه مسئله د غلامۍ سره متعلق ده.حریت او آزادی دهر انسانی پیدائشی حق دې.اوانسان د پیدائش د وخت نه فطرةً آزاد وی.دې غلام جوړول څنګه صحیح کیدې شی؟ددې په باره کښې دا خبره پیژندل پکار دی.چه دانسان حریت او آزادی دده د. صفت ملکوتی تابع دې.که په ده کښې دغه صفات حمیده اوصفات حسنه موجود وی.کوم چه الله تعالی بیان کړی دی.نو هغه به د حریت مستحق وی.ګنی بیا به هغه د آزادۍ مستحق نه وی.بلکه بیا هغه د بهائمو اوحیواناتو نه هم لاندې دې.دداسې خلقو په باره کښې الله تعالی فرمائیلی دی.﴿إِنْ هُمْ إِلَّا كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ﴾ (دا خلق دځناورو پشان دی. بلکه ددوی نه هم زیات ګمراه دی)([2]) اوفرمائیلی ئې دی﴿إِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِندَ اللَّهِ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ ([3]) بیشکه دالله په نیز کافران بدترین ځناور دی) اوښکاره ده چه ځناورو او څاروو ته د حریت حق حاصل نه وی.نوبه دې لحاظ سره کافرانو ته هم دحریت اوآزادۍ حق حاصل نه دې. الله تعالی انسان ته دعلم او قدرت،سمع اوبصر،ارادې او تکلم قوت ورکړې دې. اودې ئې د خپلو صفاتو مظهر جوړ کړې دې.دده فرض وو.چه په خپل ځان کښې ئې ملکوتی صفات پیدا کړی وو.اوصفات حمیده ئې روښانه کړی وو.خوکله چه ده د الله تعالی بغاوت ته ملاو اوتړله.او دالله تعالی نافرمانی ئې خپل شعار جوړ کړو.نوبیا دې د مقام تکریم نه اوغورځیدو اسفل السافلین ته لاړلو.اودې په نتیجه کښې په ده کښې د حریت استحقاق باقی پاتې نشو.اوس دې د دې خبرې مستحق دې.چه د ده سرقلم کړې شی.اودې د مخ د زمکې نه ورك کړې شی.خو الله تعالی دده سزا دا مقرر کړه.چه ده ته دې د غلامۍ طوق واچولې شی.ځکه چه هرکله ده خپل ځان د نافرمانۍ په جرم کښې بندیوان کړو.اوپه کفر او شرك سره ئې ګنده کړو.نو آزادی اوحریت کوم چه دالله تعالی انعام وو.هغه دده نه سلب کړې شو.اوغلامی دده په مقدر کښې شوه.

دغلامۍ دمسئلې ثبوت په قران او حدیث دواړو کښې شته: دویمه خبره دا پیژندل پکار دی.چه کوم خلق مسلمانان وی.اود غلامۍ په مسئله باندې اعتراض کوی.هغوی ته لږ دا سوچ پکار دې.چه د «ما ملكت أيمانكم» لفظ په قرآن پاك کښې پخلس ځله راغلې دې.([4]) که په

[1] الحديث أخرجه البخاري في كتاب المغازي باب بعث النبي ﷺ خالدبن وليد إلى بني جذيمة رقم الحديث (۴۳۳۹) وفي كتاب الأحكام باب إذا قضى الحاكم بجور أو خلاف أهل العلم فهو رد رقم الحديث (۷۱۸۹)

[2] سورة الأعراف:۱۸۹_

[3] سورة الأنفال:۵۵)_

[4]) دا لفظ په سورة نساء کښې څلورځله،په آیت نمبر(۳و ۳۶) په سورة نحل کښې یوځاې (آیت نمبر ۷۱) په سورة مومنون کښې یو ځل (آیت نمبر۶) په سورة نو ر[بقیه حاشیه په راروانه صفحه....

اسلام کښې د غلامۍ مسئله نه وه.نو قرآن مجيد پنځلس ځله د ((ماملکت أيمانکم)) ذکرپنځلس ځله ولې کړې دې. قرآن مجيد په کفاره، ظهار،کفاره يمين اوکفاره قتل خطا کښې د غلام آزادولو هدايت کړې دې.(١) که په اسلام کښې د غلامۍ مسئله نه وه.نوبيا دا هدايات به ولې وو.دغه شان قرآن پاك د ،،مکاتب،، ذکرکړې دې.(٢) اوښکاره ده غلام نه مکاتب جوړولې شي.اوېخپله مکاتب د بدل کتابت ادا کولو پورې غلام وي.
د رسول الله ﷺ خوې حضرت ابراهيم صاحب د ماريه قبطيه رضي الله عنها د بطن نه پيدا شوې وو. ماريه قبطيه د وينځې په حيثيت دنبي ﷺ سره وه.(٣) که دا قبيح اوناجائز وو.نوآيانبي ﷺ ته به ددې علم نه وو.
غرض دا چه دغلامۍ ثبوت د قرآن او حديث دواړو نه دې.اوپه دې کښې څه قباحت نشته. دا په مثال سره داسې زده کړئ.چه په يوکس باندې دانۀ راختلې وي.په داسې صورت کښې خو اول داسې کولې شي.چه په هغې باندې مرهم پټۍ اوکړي.په دې سره خوبه هغه ماده يا تحليل شي.اويا به بهرته راوځي.که مرهم فائده اونکړي.نوبيا نشتر لګولې شي.(زخم څيرلې شي) اود اپريشن په ذريعه هغه خرابه ماده راويستې شي.اوکه هغه ماده دومره زياته شوې وي.چه اوس په نشتر باندې دهغې اخراج کافي نه وي.اوهغه پوره اندام خرابوي.نوبيا په دې صورت کښې ټول اندام کټ کولې شي.اوبنه په رضا سره ئې خلق کټ کوي.ځکه که دغه اندام کټ نکړې شي.نو ټول بدن ته دهغې د خوريدو ويره وي.اودانسان د ختميدو خطره وي. دغه شان د پيغمبران عليهم السلام مواعظ او نصيحتونه د مرهم او پټو پشان دي.اود کافرانونه د کفرد مرض په لرې کولوکښې پيغمبران عليهم السلام ډير په دلسوزئ او محنت سره پرله پسې ددې د زائله کولو کوشش کوي.اوکله چه مواعظ اونصيحتونه کار ورنکړي. نوبيا غلامي د نشترپه طورسره استعمالولې شي.په کومې سره چه ددوی آزادي ختمه کړې

...دتیرمخ بقیه حاشیه] کښې درې ځاې (آيت نمبر۳۱ و ۳۳ و ۵۷، کښې په سورة روم کښې يو ځاې (آيت نمر۲) سورة احزاب کښې ځلور ځله (آيت نمبر ۵۰،کښې دوه ځله او آيت نمبر،۵۲ و ۵۵) په سورة معارج کښې يو ځاې (آيت نمبر، ۳۰) راغلی دی.دا ټول پنځلس مقامات دی)۔

(١) په کفاره ظهارکښې د غلام آزادولو حکم الله تعالی په سورة مجادله کښې په آيت نمبر ۳ کښې او په کفاره يمين کښې ئې دغلام آزادولو هدايت په سورة مائده آيت نمبر ۸۹ کښې اود کفاره قتل خطاء کښې د غلام آزادولو حکم ئې د سورة نساء په آيت نمبر ۹۲ کښې کړې دې)۔

(٢) سورة نور آيت نمر (۳۳) کښې دی.((وَالَّذِينَ يَبْتَغُونَ الْكِتٰبَ مِمَّا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ فَكَاتِبُوهُمْ إِنْ عَلِمْتُمْ فِيهِمْ خَيْرًا))

(٣) فی الإصابة (٤٠٤\١٤) مارية القبطية أم ولد رسول الله ﷺ ماتت فی المحرم سنة ست عشرة .. فی خلافة عمر رضي الله عنه فکان عمر رضي الله عنه يحشرالناس لشهودها وصلی عليها ودفنها بالبقيع وفی تهذيب الکمال (١٩٢\١١) وأول من ولد له ﷺ القاسم ثم زينب ثم رقية ثم فاطمة ثم أم کلثوم ثم فی الإسلام عبدالله ثم إبراهيم بالمدينة وأولاده کلهم من خديجة إلا إبراهيم فإنه من مارية القبطية وکلهم ماتوا قبله إلا فاطمة فإنها عاشت بعده ستة أشهر علی الصحيح)۔

شي.او ددوى د فساد بندولو دپاره اود عالم دامن دپاره لار همواره کولې شي. اوکه دا نسخه هم کارورنکړى .نوبيا دوى قتلوې شي.دې دپاره چه دکفر زور ختم شي.اوپه دنيا کښې امن اوامان قائم شي.لکه څنګه چه ټول بدن ته دنقصان رسيدو ويرې د وجې يو اندام کټ کولې شي.دغه شان د کفر اوشرك په مرض کښې اخته کسان اودالله تعالى نه د بغاوت په وجه چه د دنيا امن خرابيږى.ددې ويرې د وجې هغوى ختمولى شي.

بهرحال د وئيلو مقصد دا وو.چه د غلامئ دا مسئله د عام امن قائم ساتلو دپاره داسې ده.لکه څنګه چه په بدن کښې دننه فاسده ماده چه د نشتر په ذريعه د لرې کولو کوشش کولې شي.

دا داسلام ډير لوې احسان دې.چه ده دغلامانو سره د حسن سلوك ډيرتاکيد کړې دې.او د غلامانو د آزادئ ترغيب ئې ورکړې دې.نبى کريم ﷺ فرمائيلى دى.«من أعتق رقبة أعتق الله بكل عضو منه عضوا من النار» (١)که څوك يو غلام آزاد کړى.نودهغه د هر اندام په آزادئ کښې به د آزادونکى اندام دجهنم نه الله تعالى آزاد کړى.اونبى ﷺ چه څه وخت وفات کيدو.نو په هغه وخت کښې هغوى وصيت کړې وو.«الصلاة وماملكت أيمانكم» (٢) (دمونځ اود غلامانو زيات خيال ساتئ)

غرض دا چه د غلامئ په مسئله کښې داسلام په غلامانو باندې ډيرلوې احسان دې.اسلام چه ددوى په باره کښې کوم اصلاحات کړى دى.اودوى ته ئې چه کوم رعايتونه ورکړى دى.د هغې خو عشرعشير هم موجود نه دى.په اسلام باندې دظلم الزام لګول غلط دې.دغلامئ مسئله خو د وړاندې نه راروانه وه.(٣) اسلام دا نه ده شروع کړې.

---

(١)الحديث أخرجه البخارى فى كتاب الإيمان باب قول الله تعالى ﴿ أو تحرير رقبة وأى الرقاب أزكى رقم الحديث (٦٧١٥) وأخرجه مسلم فى كتاب العتق باب فضل العتق رقم الحديث (٣٧٦٩)_

(٢)الحديث أخرجه أبوداود فى كتاب الأدب باب فى حق المملوك رقم الحديث ٥١٥٦) وابن ماجه فى أبواب الوصايا رقم الحديث (٢٦٩٨)_

(٣)دمسئلې حاصل دا دې.چه غلامى اسلام نه ده پيدا کړې.د اسلام نه وړاندې د تهذيب اوتمدن د چمك دمك دعويدار،د روم او ايران حکومتونو اود دنيا په نورو قومونو اومذاهبو کښې دا عامه وه.په معمولى معمولى غلطو باندې به دانسانانو نه غلامان جوړولى شول.د وينځو اولاد به غلامان ګڼلى شول.اودجنګ قيدانو نه غلامان جوړول خومعلومه وه،،

بيا د يوکس دغلام جوړولو مطلب به دا وو.که دې ژوندې وى.نودځناورو پشان ژوند به تيروى. نه به هغه ته د ژوند په خوشحالو کښې دحصې اخستلو څه حق وو.اونه به د قدرت د نعمتونو نه د خپلې مرضئ مطابق د فائدې اخستلو ورته اختيار وو.ددنيادهر راحت نه د محروم غلام حيثيت د يوبې روحه کاڼى پشان وو.چه دهغې اوچتونکې که هغه کوم خوا اوپه کومه طريقه ويشتل غواړى. اولى ئې.د غلام حيثيت د يو بوجه اوړونکى ځناور نه زيات نه وو.په کوم باندې چه مالك څومره بوجه اوچول غوښتل.اچول به ئې پرې.اوچه څنګه به ئې شړل غوښتل.شړل به ئې،،

اسلام چه راغلو.نودغلام جوړولو نور ټول صورتونه ئې ختم کړل.صرف يو صورت ئې باقى پريخودل.اوهغه دا چه کله کافران دمسلمانانو د مقابلې دپاره ميدان جنګ ته راشى.اود الله تعالى

دا باغيان قيديان شى.نودغه بنديان غلامان جوړولى شى.خوپه دې صورت كښې هم غلام جوړول متعين نه دى.بلكه مسلمانانوته اختيار وركړې شوى دې.چه دغه قيديان قتل كړى.يا هغوى بغير فديه نه آزاد كړى.اوكه مناسب گنړى.فديه دې واخلى.اوهغوى دې پريږدى.اوكه غواړى نوغلامان دې ترې جوړ كړى.

بيا دغلامۍ په مسئله كښې د اسلام تصور هغه نه دى.كوم چه د جاهليت د زمانې يا نن د يورپ د غلامۍ تصور دې.اسلام چه څنگه انسان دپاره په دنيا كښې د ټولو نه زيات قابل احترام هستيانو والدينو سره د حسن سلوك حكم كړى دى.هلته ئې ورسره د ((وما ملكت أيمانكم)) زيادت هم كړې دې.فرمائى. ﴿وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَبِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَالْجَارِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَالْجَارِ الْجُنُبِ وَالصَّاحِبِ بِالْجَنبِ وَابْنِ السَّبِيلِ وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ﴾ سورة النساء (٣٦) ،،او نبى كريم ﷺ فرمائيلى دى. ((فأكرموهم كرامة أولادكم وأطعموهم مما تأكلون(ابن ماجه كتاب الأدب رقم الحديث (٣٦٩١) دخپل اولاد پشان د دوى خيال ساتئ.اوڅه چه په خپله خورئ.دوى باندې هم خوروئ.،،

غرض دا چه اسلام ټول نظام د سختۍ نه نرمۍ ته راويستل،د دشمنۍ نه دوستۍ ته راويستل، دحاكميت نه راويستل په ورورولۍ كښې ئې بدله كړه،،

بيا دا نه چه دا ټول خيزونه داسلام د عالمگيراو صالح قانون صرف د پاڼو د حده پورې بنانست دې.بلكه اسلام د دې نظام اوچته اخلاقى عملى نمونه خلقو ته پيش كړې ده.داسلام په تاريخ كښې د علم اومعرفت اوچتو درجو ته رسيدونكى خومره غلامان دى.چه د هغوى ژوند په سوونو آزادو كسانو دپاره د پسخيدو قابل دى.اوڅوك چه د علمى مهارت په وجه د زرگونو احرارو دپاره مرجع گرځيدلې دى.كه دمكې عطاء بن ابن رباح رحمه الله وى.اوكه د يمن طاوس بن كيسان رحمه الله ، كه د مصريزيدبن حبيب وى.اوكه د شام او حجاز مكحول او ضحاك رحمهما الله وى.دحديث اوفقه دا ټول روښانه ستورى هم غلامان وو.دغلامانوسره داسلام دې عادلانه نظام دعملى نمونې اقرار د مغرب خلقو هم كړې دې.انگريزې ښځې ،،بلنټ،، د عربود ښارونودسيل نه پس په دې عادلانه نظام باندې اقراركوى اوليكى: ،،دعربو دخپلو غلامانو سره د بدسلوكۍ يوه واقعه هم مونږ پيش نكړې شوه.اوحقيقت دا دې چه غلام دعربوسره دهغوى خادم نه وى.بلكه يوخوږ خوې گڼړلې شى،،

بيا اسلام د غلام دآزادۍ دپاره ځو مواقع وركړې دې.تاسو به په قرآن كښې په كفاره يمين، كفاره ظهاراوكفاره قتل خطا كښې د غلام آزادولو حكم اوموميئ.د نبى ﷺ په احاديثو كښې به تاسو ته په دې باندې نوره اضافه هم ملاؤ شى.نبى ﷺ فرمائيلى دى.((من لطم مملوكه او ضربه فكفارته أن يعتقه ((سنن أبى داود كتاب الأدب حديث نمبر٥١٦٨)) پخپله نبى ﷺ شپږ شپيته غلامان آزاد كړى وو.حضرت عائشې (٦٩) حضرت ابن عباس اويا حضرت عثمان دخپلې محاصرې په دوران كښې شل حضرت حكيم بن حزام سل حضرت عبدالله بن عمر يوزر.حضرت عبدالرحمن بن عوف ديرش زره،اوذوالكلاع حميرى په يو ورځ كښې اته زره غلامان آزاد كړى وو(رضي الله عنهم) د ذكرشوى اته حضراتو د آزاد كړو غلامانو تعداد يوكم څلويښت زره درې سوه دويشت (٣٩٣٢٢) جوړيږى... باقى،،

" قیاس کن زگلستان من بهار مرا،،

ددې ټولو اوصافو باوجود هم خلق په اسلام كښې دغلامۍ په مسئله باندې اعتراض كوى.نو ددوى په باره كښې ددې نه سوا بل څه ونيلى شى.چه دوى ته د بغض اودشمنۍ په وجه داسلام هريو خيزالټه په نظر راځى.

ان عقل کے اندھوں کو الٹی نظر آتی ہے — لیلیٰ نظر آتا ہے مجنون نظر آتی ہے

(دپورتنى تفصيل اوزياتى تحقيق دپاره اوگورئ تكمله فتح الملهم كتاب العتق (٢٦٣/١ و٢٧٢) ..

دعوت اوجهاد: داصل كتاب شروع كيدو نه وړاندې د دعوت اوجهاد اهميت په خپل مينځ كښې ربط باندې مونږ دلته لږ په تفصيل خبرې كوو،،
اسلام د پوره ژوند د پوره نظام او د انسانى ژوند د كاملې ضابطې نوم دې.اولكه څنګه چه د انسان ژوند په مختلفو شعبو كښې تقسيمېږى.دغه شان د ژوند د نظام كلى په مختلفو شعبو باندې مشتمل كيدل هم يو بديهى امر دى.هم دا وجه ده.چه په اسلام كښې شعبه معاشرت هم ده.او معيشت هم.شعبه سياست هم ده.اوحكومت هم.شعبه تصوف هم ده او خدمت خلق هم،شعبه تفسير هم ده اوحديث هم،شعبه فقه هم ده او افتاء هم،شعبه تاريخ هم ده او تحقيق هم،شعبه تبليغ هم ده او شعبه جهاد هم،داسلام روښانه تاريخ د زندګئ په هره شعبه كښې داسې داسې نامورې هستئ پيدا كړې دى.په كوموكښې چه د هريو وجود د اسلام د حقانيت دليل دې.داسلام په دې مختلفو شعبو كښې دوه شعبې د دعوت او دجهاد دى.ددعوت مطلب دا دې.چه د الله تعالى بندګان اسلام طرف ته او الله اودهغه د رسول پيغام طرف ته رابلل دى.بې خبره خبرول.اوباخبره منونكو منل ،منونكو ته د عمل ترغيب وركول.د بدو نه منع كول اوپه نيكو باندې اماده كول.دا ټول په دعوت اوتبليغ كښې داخل دى.اوهم دا د امت مسلمه مقصد اود دوى د پيدائش مقصد دې.دالله تعالى ارشاد دې((كُنتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنكَرِ)) ال عمران: ١١٠) اې مسلمانانو! تاسوغوره امت ئې.چه دخلقو دپاره رويستې شوې ئې.دښه كارونو حكم به كوئ.اود بدو كارونو نه به منع كوئ.،،
ددې آيت نه څو آياتونه وړاندې دا تصريح موجود ده.چه په هر دور كښې په امت مسلمه باندې فرض كفايه ده.چه د دوى يوه ډله په دې كاركښې لګيا وى.اوكه د دعوت كار ټول امت پرېږدى. نو ټول امت به ګناهګار وى.ارشاد دې((وَلْتَكُن مِّنكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنكَرِ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ)) (آل عمران:١١) اوپكارده چه په تاسو كښې يوه ډله داسې وى.چه خلقوته د دنيكئ دعوت وركوى.اودنيكئ د كارونو تعليم وركوى.اودګناه دخبرو نه ئې منع كوى.اودا هم هغه خلق دى.چه فلاح موندونكى دى.،،
ددې علمى ثبوت نه يواځې د نبى ﷺ د مكى ژوند نه نه، بلكه د ټول ژوند نه ملاوېږى.كله به نبى ﷺ د صفا په غرباندې اوختل.اودعوت به ئې وركولو.اوپه((فاصدع بما تؤمر)) (اې محمد! تاته چه دخه حكم كيږى.هغه په ښكاره باندې واوروه) عمل كولو.كله به دطائف سردارانو ته ورتلل. اوهغوى ته به ئې د اسلام دعوت وركولو.اوكله به د عربو مختلفو سردارانو ته كوم چه به منى ته راغلى وو.ورتلل.اودحق دين دعوت به ئې وركولو.كله به ئې قيصر اوقصرى ته دعوتى خطونه ليږل. اوكله به ئې د قاريانواومبلغين جماعتونه جوړول او روانول.دې دپاره چه هغوى نوى مسلمانانوته د قرآن او اسلام احكام اوښائى.اوغيرمسلموته د اسلام دعوت وركړى.اوپه آخر كښې د خپلې تاريخى خطبې حجة الوداع په موقع باندې اوفرمائيل.((هل بلغت))آيا ما د الله تعالى پيغام اورسول.خلقو په يوآواز سره اوونيل.((نعم))او جى،اوچونكه نبى ﷺ آخرى پيغمبر دې.د دوى نه پس ترقيامته پورې بل نبى نه راځى.ددې وجې د دعوت دا ذمه دارى ددوى نه پس د دوى په امت باندې پريوځى.د نبى ﷺ ارشاد دې((بلغوا عنى ولوآية)) زما يوه يوه خبره وړاندې اورسوئ.د دوى نه پس د دوى خان قربانونكى صحابه او مخلصان ملګرى رضى الله عنهم د دنيا ګوټ ګوټ ته د پيغام رسولو دپاره اووتل.كه ايران وى يا هندوستان،چين وى كه يونان،كه عرب وى اوكه شام،غرض دا چه دخپل راحت اوتكليف،دخلقو د سختئ اونرمئ اود موسم د يخنئ اوګرمئ پرواه ئې نه كوله.او مخلوق ته ئې د الله تعالى پيغام اورسولو.،،

ہاں گردش ایام کی زنجیر سے کہدو خوشبو کا سفر وقت کا پابند نہیں ہے

د صحابو رضى الله عنهم ددې مباركې قافلې دمحبت او درد . فكراو كوشش ،اود امت سره ددوى د درد او

هغوى د زړه د خيګرد سوزيدو نتيجه ده.چه نن پيغام محمدى ﷺ

دشت ميں دامن كہسار ميں ميدان ميں ہے
بحر ميں موج كى آغوش ميں طوفان ميں ہے
چين كے شہر مراقش كے بياباں ميں ہے
اور پوشيده مسلمان كے ايمان ميں ہے
چشم اقوام يہ نظاره ابد تك ديكھے
رفعت شان رفعنا لك ذكرك ديكھے

په مزه مزه د دعوت دا حلقه غټه شوه.اوپه مختلفو طبقو كښې تقسيم شوه.واعظانو او مقررينود تقرير په صورت كښې،مفسرينواو محدثينو ﷺ د درس قرآن او درس حديث په شكل كښې، مصنفينواو مؤلفينو د تصنيف اوتاليف په صورت كښې دعوت جارى اوساتل.
اوپه دې كښې هم څه شك نشته.كه تقريروى اوكه وعظ،كه درس قرآن وى اوكه درس حديث،كه تصنيف اوتاليف وى اوكه د تصوف د اصلاح نفس تعليم،په شرعى حيثيت سره دا ټول د دعوت اوتبليغ زمره كښې راځى.
خو د دعوت هغه خاص طريقه په كومه باندې چه ددې نقشې عكس په نظر راشى.كومه چه د پيغمبرانوعليهم السلام اوبيا خاص كرد نبى ﷺ په مكې دور كښې وه.هغه پريخودې شوې وه.په كومه كښې چه صرف طلب كونكو ته نه بلكه بې طلبوته تلل او د دې دعوت وركول دى.مولانا سيد سليمان ندوى رحمه الله د پيغمبرانوعليهم السلام د دعوت اصول بيانوى.اوليكى...
د دعوت اوتبليغ په هغه اصولوكښې كوم چه د نبى ﷺ په سيرت كښې ښكاره معلوميږى.يو عرض دې.يعنى نبى ﷺ به ددې انتظار نه كولو.چه خلق دې د دوى په خدمت كښې حاضر شى.بلكه دوى به په خپله او د دوى داعيان به خلقو ته په خپله ورتلل.او د حق دعوت به ئې وركولو.تردې چه كله كله به د خلقو كورونو ته پخپله اورسيدل.اودحق كلمې دعوت به ئې ورته پيش كولو.دمكې معظمې نه طائف ته لاړلو.اوهلته ئې د عبد ياليل د سردارانو په كورونو كښې د تبليغ فرض ادا كړو.دحج په موسم كښې به يوې يوې قبيلې ته ورتلل.او هغوى ته به ئې دحق پيغام رسولو.او دهغوى د سختو جوابونو پرواه به ئې نه كوله.آخر هم په دې لټون كښې د يثرب هغه بختور ملاؤ شول.دچا په لاسونوچه د ايمان او اسلام دولت د مكې نه مدينې منورې ته منتقل شو.(مقدمه مولانا محمد الياس او ان كى دينى دعوت از سيد سليمان ندوى صفحه ٢٥)،،
ددعوت دا خاص طريقه چه په دې كښې د طالبانو تخصيص نه وى.بلكه دټول امت فكر وى.د ډير وخت نه يا خو هډو ود نه،او يا كه وه خو په هغه عموميت او اهميت سره نه وه.دكوم چه ضرورت وو.اودكومې چه امت د ډير وخت نه انتظار كولو.په كروړاؤ رحمتونه دې نازل شى په حضرت مولانا محمد الياس رحمه الله باندې كوم چه الله تعالى عزوجل په اجتماعى توګه د دې كارد ژوندې كولودپاره منتخب كړو.بيخ دې وى قبرونه دهغه چا چه ورسره ئې مرسته كړې وه...،
د اسلام دويمه اهمه شعبه جهاد فى سبيل الله دې.جهاد دخپل شرعى معنى په اعتبار سره اګرچه عام دې.اوهرهغه محنت ته جهاد ونيلې شى.كوم چه د دين اسلام دپاره كيږى.خو په اصطلاحى اعتبار سره په عامه توګه د جهاد اطلاق په قتال فى سبيل الله باندې كيږى.د شريعت په اصطلاح كښې د جهاد تعريف دا دې...،

((بذل المجهود فى قتال الكفار مباشرة أو معاونة بالمال أو بالرأى أو بتكثير السواد أو غير ذلك ثم غلب فى الإسلام على قتال الكفار قال ابن الهمام: هو دعوتهم إلى الدين الحق وقتالهم إن لم يقبلوا (مرقاة شرح مشكاة ٢٦٣/٧)،،
د كافرانو سره جنګيدلو يا د جنګ كونكو مدد كولو ته جهاد وائى.برابره ده كه دغه مدد په مال يا په رائې او مشورې په صورت كښې وى.يا د مجاهدينو د تعداد زياتولوپه شكل كښې وى.ددې نه علاوه په هره طريقه چه د مجاهدينو سره مدد كول كولې شى.هغه په جهادكښې داخل دې.خوپه اسلامى اصطلاح كښې دكافرانو سره قتال كولوته جهاد وائى.علامه ابن الهمام رحمه الله د جهاد تعريف كړې دې.چه ،،جهاد خلقو ته د الله تعالى دحق دين دعوت وركول، اود دعوت نه قبلولو په صورت كښې دهغوى سره جنګ كولوته ونيلې شى.

په شرعي اعتبارسره د جهاد مفهوم عام کيدو نتيجه دا ده.چه دجهاد څو قسمونه دی.جهاد بالقلم،جهاد باللسان،جهاد بالسيف،دغه شان نبی ﷺ د يوې غزوې نه د واپسئ په موقع د نفس خلاف مجاهدې کولوته جهاد اکبر ونيلي وو.خو په دې کښې څه شک نشته.چه د جهاد د ټولو نه اهمه او لويه شعبه قتال دې.او چه جهاد فی سبيل الله اوونيلی شي.نو هم دا معنی ترې اخستې شي.اوهم ددې ذکر الله تعالی کړې دې.اوفرمائی.﴿وقاتلوهم حتى لا تكون فتنة ويكون الدين كله لله﴾ (سورة انفال :٣٩) اوتاسودغه کافرانو سره ترهغه وخته پورې جنګيږئ.چه په دوی کښې فساد (د شرك عقيده) پاتې نشي.اودين خالص شي.دغه شان په سورة بقره کښې ئې فرمائيلی دی.﴿ كتب عليكم القتال وهو كره لكم وعسى أن تكرهوا شيأ وهو خير لكم وعسى أن تحبوا شيأ وهو شرلكم والله يعلم وأنتم لا تعلمون﴾ (البقرة:٢١٦) جهاد کول په تاسو باندې فرض کړې شو.اودا به طبعاً تاسوته ګران ښکاری.اودا کيدې شي.چه تاسو يو څيز بد ګڼړئ.اوهغه ستاسو دپاره بهتر وی.اودا هم (ممکن ده) چه تاسو به يو څيز خوښ ګڼړئ.اوپه هغې کښې به ستاسو دپاره شر وی.اوالله تعالی ښه پوهيږی.اوتاسو نه پوهيږئ،،

ددې آيت کريمه نه د جهاد فرضيت ثابتيږی.مولانا اشرف علي تهانوی رحمه الله ددې آيت په تفسير کښې ليکی.،، جهاد فرض دې.کله چه ددې شرطونو موجود شی.کوم چه د فقه په کتابونوکښې مذکور دی.او فرض په دوه قسمه دی.فرض عين او فرض کفايه.. کله چه د دين دشمنانان په مسلمانانو باندې حمله اوکړی.نوبيا جهاد فرض عين دې.ګنی فرض کفايه دې.(حاشيه برقرآن از مولانا اشرف علي تهانوی رحمه الله)،،

يعنی جهاد دفرضيت په اعتبار سره په دوه قسمه دې.يوجهاد اقدامی او بل جهاد دفاعی،جهاد دفاعی(کله چه کافران په مسلمانانو باندې حمله اوکړی) نودا فرض عين دې.اوجهاد اقدامی (کله چه مسلمانان په کافرانوباندې حمله اوکړی) دا فرض ګفايه دې.دامت مسلمه نه يوه ډله داسې پکار ده.چه هغه د ټول امت د طرفه دا فرض ادا کوی.ګنی ټول امت به ګناهګار وی.د جهاد د مشروعيت نه پس د نبی ﷺ زيات عمرهم په جهاد کښې تيرشوې دې.ددې اندازه ددې نه لګی.چه دهجرت نه پس په لس کاله کښې نبی ﷺ په خپله په ٢٦ يا ٢٧ غزواتوکښې شرکت کړې دې.اودصحابورضی الله عنهم هغه لښکرې کومې چه نبی ﷺ ليږلې وې.دهغې شمار پنځه ديرش دی. کومې ته چه په اصطلاح کښې ،سريه،، وائی.،،

د نبی ﷺ دوفات نه پس صحابه کرام رضی الله عنهم د جهاد دپاره اووتل.د ګرمو علاقو اوسيدونکی دې مجاهدينوپه يخو شپوکښې اود طوفانونو نه ډکو ورځوکښې دالله تعالی د کلمې اوچتولو دپاره اود دين حق په ټولو باطلو دينونو باندې د اوچتولودپاره چه څپله وينه نې د اسلامی ونې د لويولو دپاره تويه کړې ده.د دنيا د قومونو په تاريخ کښې ددې مثال نه ملاويږی.د قرون اولی هم دا مسلمانان وو.چه هغوی ته د دنيا وسعتونه راټول شول.د قيصر اوکسری قوتونه ټکړې ټکړې شول.که تياره وه اوکه رڼرا ، که هوا وه او که اوبه،که د شمنانو کثرت به وويا طاقت،که صحراء به وه اوکه درياب،که ځنګل به وو اوکه غر،که وچه به وه که لونده،هيڅ يو څيزددې مجاهدينو په لار کښې رکاوټ نشو جوړيدې.کومو چه څپل سر په تلی کښې کيخودې وو.دشهادت د شوق نه ډک،د جهاد په جذبه مست،ددې مجاهدينو يو آواز،يوعزم،يو مقصد وو.،،اعلاء كلمة الله،، هم په دې اميد کښې به هغوی څپل ځانونه قربانول. چه

شب گریزاں ہوگی آخر جلوۂ خورشید سے … یہ چمن معمور ہوگا نغمۂ توحید سے

د اسلام د ونې هغه ګوري څانګې دکوم د آرام ورکونکی او پرسکون سيوری د لاندې چه نن د دنيا مسلمانان آرام کوی.چاته معلومه ده چه ددې شاخونو جړړو ته اوبه ورکولو او ددې د مضبوطولو دپاره دحجاز قافلې خومره وينه ورکړې ده.داقبال اشعارو ددې ډيرښکلې عکس اخستې دې.

تھے وہی ایک ترے معرکہ آراؤں میں — خشکیوں میں کبھی لڑتے کبھی دریاؤں میں
دیں آذانیں کبھی یورپ کے کلیساؤں میں — کبھی افریقہ کے تپتے ہوئے صحراؤں میں
شان آنکھوں میں نہ جچتی تھی جہانداروں میں — کلمہ پڑھتے تھے وہ چھاؤں میں تلواروں میں
وہ جو جیتے تھے تو جنگوں کی مصیبت کیلئے — اور مرتے تھے تیری نام کی عظمت کیلئے
تھی نہ کچھ تیغ زنی اپنی حکومت کیلئے — سربکف پھرتے تھے کیا دہر میں دولت کیلئے؟
جس کی ہیبت سے صنم سہمے ہوئے رہتے تھے — منہ کے بل گرکے ھواللہ احد کہتے تھے

په غیرمسلموکښې ددغه مجاهدینو د دعوت طریقه دا وه.چه عام طور به دمسلمانانو فوځ دهغوی ښارونه خبر کړل.اود تولو نه ورانديږ به ئې کافرانو ته د اسلام دعوت ورکړو.که هغوی به اسلام قبول کړو.نو دمسلمانانو ورونړه به شول.اوچه کوم حقوق به مسلمانانو ته حاصل وو.په هغې کښې به هغوی هم شریك شو.اوپه بل صورت کښې به هغوی د جزیه ورکولو ته تیارولې شول.اوکه د جزیه نه به ئې هم انکار اوکړو.نو دریم صورت د توري او قتال وو.دغه شان په څو کلونوکښې د قیصر او کسری په شاهی محلاتو باندې داسلام بیرغ اولګولې شو.اودهغه وخت د دنیا سپرطاقتونه داسلامی حکومت لاندې راغلل.د جهاد د تاریخ کړئ چه د هغې ابتداء د بد راو احد نه شوې وه.د څورلس سوه کالو په موده باندې خوره ده.که په مینځ کښې چرته څه انقطاع راغلې ده.نوهغه ډیره موده نه ده پاتې شوې.خود جنګ بلقان او طرابلس نه پس د جهاد جذبه په عالم اسلام کښې لږ غوندې یخه شوې ده.،

مرحبا صد مرحبا دافغانستان په هغه مجاهدینو،چا چه بغیرد سروسامان نه په الله تعالی باندې ډاډګیره اوکړه.اود جهاد بیرغ ئې پورته کړو.اومسلمانانو ته ئې د ذلت نه د وتلو لاره اوخودله.هم د دغه مجاهدینو د قربانۍ نتیجه ده.چه د روس طاقت دړې وړې شو.په دخپل واك په ریاستونو کښې تقسیم شو.هم ددې جهاد نتیجه ده.چه کشمیری مسلمانان راویخ شول.د برما او فلسطین مسلمانان رابیدار شول.اوتول عالم اسلام متحرك شو،

عروق مردہ مسلم میں خون زندگی دوڑا — سمجھ سکتے نہیں اس راز کو سینا وفارابی

د دعوت او جهاد په خپل مینځ کښې یوځان والی : جهاد او دعوت دواړه په خپل مینځ کښې مربوطې شعبې دی.هره یوه د بل نه بغیرناقصه اوناتمامه ده.جهاد که د فاسدې مادې اخراج،سکون قلب.انسداد د فتنې اوفساد زیرې دې.نو دعوت د نیکۍ په لاره روانونکې،د بدۍ نه منع کونکې، دصحت معاشرې آسمانی نسخه هدایت دې.جهاد ربانی که مسلمانان د ذلت دکندې نه راوباسی.په کافرانو باندې د اسلام رعب اچول اود دین فطرت باغیانواوسرکشانودپاره دالله تعالی تازیانه ده.نو دعوت مسلمانانوته د دوی د ژوند مقصد خودلو.ددې مقصد د مقام تعین کولو،د تعیش په وادیانو کښې ګرځیدونکو ته د لار خودلو الهی پیغام دې.جهاد که واسطه ده.ددې چه د کافرانو غلبه ختمه شی.اودهغوی حکومتونه د مسلمانانو ماتحت شی.اودین حق غالب شی.نو دعوت ذریعه ده د دې چه د نور ایمان نه ظلمت د کفر لرې شی.اوپه زړونو باندې داسلام غلبه اوحکومت پاتې شی.اولکه څنګه که دجهاد مقصد ،،اعلاء کلمة الله،، نه شی.نودا قتل اوفساد نه سوا بل څه نه دی.دغه شان دعوت که داشاعت اسلام د نیت او روح نه خالی وی.نود شګوګل د ښکاریدو نه سوا بل څه نه.دې.جهاد او دعوت د یوغشی دوه ښکاره دی.یا داسې اووایه.چه د یو ښکار دوه غشی دی.که صرف دعوت وی اوجهاد نه وی.نود کفر بربریت او ظلم به د اسلام په لار کښې رکاوټونه اچوی.اود تبلیغ اسلام لارې به بندیږی.وکه جهاد وی او دعوت نه وی.نوبیا هم اسلام ته د ډیرو خطرو پیښیدو ویره ده.په اسلامی تاریخ کښې دا واقعات موجود دی.چه د دعوت د اهمې فریضې په پریخودلو مسلمانانوته ډیرې خطرې پیدا شوی دی.د تاتاریانود فتنې اصلی وجه هم دا د دوعت الی الله پریخودل وو.مولانا ابوالحسن ندوی رحمه الله د تاتاریانود فتنې اسباب بیانوی اولیکی.

دخوارزم شاهی بادشاهانو نه په دې موقع هم هغه غلطی شوې وه..کومه چه په سپین کښې د عربو حاکمانو کړې وه.اوهغوی قانون مکافات معاف نکړل.یعنی دا چه هغوی خپل ټول طاقت د سلطنت په ډیرولو او استحکام،اود دشمنانو په مخالفت کښې صرف کړې دې.اوهغه انسانی آبادی کومه چه دهغوی د سرحد سره متصله وه.اوپخپله یوه دنیا وه.د تبلیغ اسلام او هغوی ته دالله تعالی آخری پیغام رسولو فکر نه وو.د دینی جذبې نه قطع نظر،.. د سیاسی فراست او دوربینۍ هم دا تقاضا وه.چه هغوی دا وسیعه آبادی خپل هم خیاله جوړه کړې.اود یوې عقیدې جوړولو کوشش اوکړی.اودغه شان د همیشه دپاره د دې خطرې نه به محفوظ شوې وې.کومه چه نه صرف دوی ته

بلکه پوره عالم اسلام ته پیښ شوه.(تاریخ دعوت وعزیمت جلد اول صفحه ۳۱۲)،،

اوحقیقت دا دې.که د دعوت اهمه فریضه ئې پریخودې نه وې.اوپه اخلاص او داعیانه طریقه باندې ئې دخپل ګاونډ دغه انسانی آبادۍ ته د اسلام دعوت ورکړې وو.نو د تاتاریانو دا حادثه چه د هغې دبربریت په عالم اسلام کښې څه چه په تاریخ عالم کښې هم نه ملاویږی.اونه به پیش شی.اګرچه په ظاهره د هغې سبب د خوارزم شاه د قراقرم نه د راتلونکی سوداګرو اود بیا د چنګیزخان د سفیر قتلول وو.خوپه اصل کښې ترك دعوت ددې سبب وو.هم دا وجه وه.چه کله روسته تاتاریانو ته د اسلام دعوت اورسیدو.نوپه یو کال کښې دننه دننه ټول تاتار قوم مسلمان شو..،

حرم رسوا ہوا پیر حرم کی کم نگاہی سے　　　جوانان تتاری کس قدر صاحب نظر نکلے

مولانا ابوالحسن علی ندوی رحمه الله لیکلی دی،،

نزدې وه چه ټول عالم اسلام د دې مصیبت په سیلاب کښې بهیدلې وو.اولکه څنګه چه دهغه وخت اهل نظراو درمندو مسلمانانو مصنفین ویره ظاهره کړې وه.چه د اسلام نوم او نشان به هم ختم شوې وو.خوپه دې کښې په تاتاریانو کښې اشاعت اسلام شروع شو.اوکوم کار چه د مسلمانانو تورو او د مسلمانانو بادشاهانو نشو کولې.هغه د اسلام داعیانو او دالله تعالی مخلص بندګانو

اوکړو..(تاریخ دعوت وعزیمت (۳۲۲\۱)،،

اوبیا هغه قوم چه عالم اسلام ډیر لوې نقصان رسولې وو.داسلام محافظین جوړ شول.اوپه هغوی کښې بیا لوې لوې مجاهدین ،عالمانو او فقهاء پیدا شول

ہے عیاں فتنۂ تاتار کے افسانے سے　　　پاسباں مل گئے کعبے کو صنم خانے سے

نن عالم اسلام ته د دعوت او جهاد دواړو ضرورت دې:

نن چه عالم اسلام د تاریخ اسلام د نازك دور نه تیریږی.غیرمسلم قومونه دخپل ټولواسبابواو وسائلو د مسلمانانو خلاف متحد دی.هر صبا او هر بیګاه د اسلامی اتحاد ختمولو دپاره نوې حمله د کفر سره ښکاره کیږی.د کشمیر په مسلمانانو باندې هغه تاریخ دوباره راوستې شی. کوم چه هندوانو په ۱۹۴۷ء کښې دپاکستان دمهاجرینو خلاف په هغه وخت کښې تیار کړې وو.په هندوستان کښې برهمنی سماج مذهبی سادهو د جماتونو نه مندرونه جوړولو باندې ګلك ولاړ دی.د برما او دفلسطین مسلمانان خالی لاس د جلا وطنۍ ژوند تیرولو باندې مجبور دی.داندلس هغه زمکه چه هغې اته سوه کاله د اسلام بیرغ پورته کتلې وه.نن د مسلمانانو په دې زمکه داسلام نوم او نشان هم نشته.د دې اندس هغه جمات چه د څلور سوه کالو نه د رسول الله صلی الله علیه وسلم د اذان په آوازونو باندې آباد وو.نن هغه د دنیا د سیلانو دپاره تفریح ګاه جوړه شوې ده.په بیت المقدس باندې د یهودیانو تسلط دې.اود الله تعالی دا مقدس کور د مسلمانانو د لاس نه بهر دې..،

دیدۂ انجم میں ہے تیری زمیں آسمان　　　آہ! کہ صدیوں سے ہے تیری فضا بے اذان

په داسې حالاتوکښې ددې فرصت چرته شته.چه ددعوت او جهاد په فرضیت یا عدم فرضیت اویا په ضرورت او عدم ضرورت باندې دمناظرو مجلسونه ښانسته کولې شی.یا د یوې شعبې سره د تعلق په وجه د بلې شعبې په عدم اهمیت باندې د دلائلو بازار ګرم ساتلې شی.

چمن بچاؤ غم آشیاں کا وقت نہیں ہے

[بقیہ حاشیہ پر راوانہ صفحہ.....

٦٧= كتاب المغازى

باب غزوة العُشَيْرَةِ أو العُسَيْرَةِ

قَالَ ابْنُ إِسْحَاقَ أَوَّلُ مَا غَزَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْأَبْوَاءَ ثُمَّ بُوَاطَ ثُمَّ الْعُشَيْرَةَ

[٣٦٤٣] حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا وَهْبٌ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ كُنْتُ إِلَى جَنْبِ زَيْدِ بْنِ أَرْقَمَ فَقِيلَ لَهُ كَمْ غَزَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ غَزْوَةٍ قَالَ تِسْعَ عَشْرَةَ قِيلَ كَمْ غَزَوْتَ أَنْتَ مَعَهُ قَالَ سَبْعَ عَشْرَةَ قُلْتُ فَأَيُّهُمْ كَانَتْ أَوَّلَ قَالَ الْعُسَيْرَةُ أَوِ الْعُشَيْرُ فَذَكَرْتُ لِقَتَادَةَ فَقَالَ الْعُشَيْرُ [ر: ٣٣٣٢ و ٣٢٠١]

په غزوه اوسريه كښې فرق: په كوم قتال اوجهاد كښې نبى ﷺ په خپله باندې شركت كړې وى.هغې ته د سيردعالمانوپه اصطلاح كښې ،،غزوه،، وائى.اوپه كوم قتال اوجهاد كښې نبى ﷺ په خپله شركت نه وى كړې.بلكه څوك ئې امير مقرر كړې وى.اودصحابو ﷺ ډله ئې د قتال اوجهاد دپاره ليږلې وى.هغه ته ،،سريه،، او ،،بعث،، وائى.

دجهاد دسلسلې شروع د غزواتو نه شوې وه كه د سرايا نه؟: خبره په دې كښې اوشود.چه د جهاد دمشروعيت نه پس د جهاد ابتداء د سرايا نه شوې وه كه د غزواتو نه،داكثرو اهل سير دا رائې ده.چه ابتداء د سرايا نه شوې وه.د محمد بن سعد او واقدى هم دا رائې ده.([1]) او ابن قيم رحمه الله په زاد المعاد كښې هم دا ليكلى دى.([2]) اوهم دا د حافظ ابن حجر رحمه الله او نورو محققينو رائې ده.([3])

اولنۍ سريه دحمزه بن عبدالمطلب رضى الله عنه وه.دويمه سريه د عبيده بن الحارث رضى الله عنه وه. دريمه سريه د سعدبن ابى وقاص رضى الله عنه وه.([4]) او بيا ددې نه پس غزوه ابواء چه ،،غزوه ودان،، ورته هم وئيلى شى.پيښه شوې وه.

.....دتيرمخ بقيه حاشيه] د ګيرچاپيره ماحول تقاضا دا ده.چه هرمسلمان د دعوت اوجهاد آوازجوړ شى.اوپه دوارو شعبو كښې د هرې شعبې سره يا كم ازكم د يوې سره منسلك وى.بلكه په حدودو كښې دننه دننه دې فكرمند شى اوكار دې كوى.ځكه چه عالم اسلام ته نن د دې څومره ضرورت دې.ګيدې شى چه چرته نه وو.

عالم همه ويرانه زچنگيزى افرنگ — معمار حرم باز به تعمير جهاں خيز
از خواب گراں، خواب گراں خواب گراں خيز

[1])اوګورئ طبقات ابن سعد (٦/٢) اوالكامل لابن الأثير (٧٨/٢)_

[2])زاد المعاد (١٢٩/١)_

[3])فتح البارى (٢٨٠/٦)_

[4])البته ابن اسحاق رحمه الله وغيره سريه عبيده بن الحارث ته اولنۍ سريه وائى.((قال ابن اسحاق فكانت راية عبيدة بن الحارث .. فيما بلغنى .. أول راية عقدها رسول الله ﷺ ...[بقيه حاشيه په راروانه صفحه....

سريه حمزه بن عبدالمطلب: سريه حمزه بن عبدالمطلب ﷺ په باره کښې دا حضرات وائي. چه په رمضان کال يو هجرى کښې حضرت حمزه بن عبدالمطلب ﷺ لره نبى ﷺ د ديرشو مهاجرينو د ډلې امير مقرر کړو.او ،،سيف البحر،، طرف ته ئې ورته د روانيدو حکم اوکړو. او وې فرمائيل چه د قريشو په درې سوو کسانو باندې مشتمله يوه قافله ددې تعاقب دې اوکړې شى.کومه چه د ابوجهل په قيادت کښې د شام نه راروانه وه.دا حضرات لاړل.اود قريشو د قافلې تعاقب ئې اوکړو.اودواړه مخامخ شو.خودقتال نوبت رانغلو.(١)

سريه عبيده بن حارث رضى الله عنه: ددې نه پس د شوال په مياشت کښې کال يو هجرى کښې نبى ﷺ حضرت عبيده بن الحارث ﷺ د شپيتو يا اتيا مهاجرينويوه ډله ،،رابغ،، ته اوليږله.اود قريشو د قافلې د تعاقب حکم ئې ورته ورکړو.دا حضرات اورسيدل.دلته هم مخامخ په مخامخ شول. حضرت سعدبن ابى وقاص ﷺ يوغشې دکافرانو طرف ته ګزار کړو.دا دمسلمانانو د طرفه نه د ټولو نه اولنې غشې وو.کوم چه د کافرانو سره په جهاد کښې ويشتلې شوې وو.خودلته هم د قتال نوبت رانغلو.(٢)

دکافرانود پنجې نه د مقداد او عتبه بن غزوان ازادى: يوه واقعه دا اوشوه.چه حضرت مقداد بن عمرو او عتبه بن غزوان ﷺ دواړه صحابه وو.ايمان ئې راوړې وو.خود کافرانو په پنجه کښې بنديوان وو.د هجرت موقع ورته نه ملاويده.دا دواړه د قريشو د قافلې سره شول.په دې خيال که چرته موقع ملاؤ شوه.نو اوبه تختي.او مدينې ته به اورسى.کله چه د دې شپيتو يا اتيا مهاجرينو سريه د قريشو د قافلې په تعاقب کښې دوى ته اورسيده.نو هغوى ته ډيره ښکلې موقع ملاؤ شوه، او د کافرانو نه اووتل.د مسلمانانو سره شامل شول.او مدينې طيبې ته راغلل .د قريشو د قافلې سردار عکرمه بن ابى جهل يا مکرزبن حفص وو.(٣)

سريه د سعد بن ابى وقاص رضى الله عنه: دې نه پس په ذى قعده يو هجرى کښې نبى ﷺ د حضرت سعد بن ابى وقاص ﷺ سره د شلومهاجرينو يوې ډله کښې اوليږل.وادى ،،حرار،،(٤) کومه چه جحفۀ سرد نزدې ده.هلته ئې ﷺ دوى ته د رسيدوحکم کړې وو.اود قريشو دقافلې دتعاقب دپاره ئې ورته وئيلى وو.دلته هم د قتال نوبت رانغلو.اودا حضرات واپس راغلل.(٥)

......دتيرمخ بقيه حاشيه....]فى الإسلام لأحد من المسلمين (السيرة النبوية لإبن هشام (١١\٥٩٥) او نورو د سيرت عالمانو سريه د حمزة بن عبد المطلب ﷺ ته اولنۍ وائي.حافظ ابن حجر رحمه الله ليکي.((وعند الأموى يقال أن حمزة بن عبد المطلب أول من عقد له رسول الله ﷺ فى الإسلام راية وكذا جزم به موسى بن عقبة وابو معشر والواقدى (فتح البارى (٧\٢٨٠)_

(١) طبقات ابن سعد(٢\٦)_

(٢) تاريخ الطبرى (٢\١٢١)_

(٣) أيضاً دغه شان سيرة ابن هشام (ص،٥٩٢)_

(٤) خرار .. موضع بالحجاز يقال هوقرب الجحفة وقيل واد من أودية المدينة وقيل ماء بالمدينة وقيل موضع بالخيبر (معجم البلدان (٢\٣٥٠)_

(٥) طبقات ابن سعد (٢\٨) وسيرة ابن هشام (١\٢٠٠)_

غزوه ابواء: بيا په صفر دويمه هجرى كښې د غزوه ابواء واقعه پيښه شوه.په دې كښې رسول الله ﷺ په خپله تشريف اوړې وو.اود مهاجرينو يوه لويه ډله دوى سره شوه.حضرت سعدبن عباده رضي الله عنه لره نبى ﷺ د مدينې منورې حاكم جوړ كړو.د نبى ﷺ مقصد په بنو ضمره باندې حمله كول وو.اود قريشو د قافلې تعاقب،كول وو[1] دقريشو قافله خو وتلې وه.البته د بنوضمره سره نبى ﷺ صلح اوكړه.په دې شرط چه هغوى به دمسلمانانو خلاف څه اقدام نه كوى.اود ضرورت په وخت به د مسلمانانو مدد كوى.اومسلمانان به د هغوى مدد كوى.[2] دلته هم قتال اونشو.،،ودان،، او ،،ابواء،، چونكه نزدې نزدې دى.ددې وجې دې ته ،،غزوه ابواء،، هم وائى.او ،،غزوه ودان،، هم.[3]

غزوه بواط: ددې نه پس په ربيع الاول كښې د ،،غزوه بواط،، واقعه پيښه شوه.بواط (بفتح الباء وبضم الباء) دواړه شان وئيلى شى.دا د يو غر نوم دې.كوم چه د ،،ينبع،، سره نزدې دې.[4] رسول الله ﷺ دې دپاره روان شو.او د دوى سره دلته هم يوه لويه ډله وه.صحابه كرام ﷺ ته په دې غزوه كښې هم د قتال نوبت رانغلو.د قريشو قافله د كومې په تعاقب كښې چه نبى ﷺ روان شوې وو.اوپه لږ څه كښې اووتله.او نبى ﷺ واپس تشريف راوړو په دې غزوه كښې نبى ﷺ سائب بن عثمان بن مظعون رضي الله عنه د مدينې حاكم جوړ كړې وو.[5]

غزوه عشيره: دې نه پس په جمادى الاولى دويمه هجرى كښې د ،،غزوه عشيره،، واقعه پيښه شوه.دا عشيره مقام هم د ،،ينبع،، سره نزدې وو.[6] دلته نبى ﷺ د مهاجرينو په دوو سوو يا دوه نيمو سووكسانو باندې مشتمل لښكر واخستل اولاړلو.دلته هم د قتال نوبت رانغلو. د قريشو قافله وتلې وه.نبى ﷺ په دې سفر كښې د بنى مدلج سره صلح اوكړه.[7]

---

[1]) طبقات ابن سعد (٧\٢) وسيرة ابن هشام (٥٩١\١) وفتح البارى (٢٧٩\٧)۔

[2])وفى هذه الغزوة وداع مخشى بن عمروالضمرى وكان سيدهم فى زمانه على أن لا يغزو بنى ضمرة ولايكثروا عليه جمعاً ولايعينو عدواً وكتب بينه وبينهم كتاباً (طبقات ابن سعد (٨\٢)۔

[3])الأبواء قرية ممن عمل الفرع بينها وبين الجحفة من جهة المدينة ثلاثة وعشرون ميلاً والأبواء (بفتح الهمزة وسكون الموحدة) و ،،ودان،، مكانان متقاربان بينهما ستة أميال أو ثمانية (انظر فتح البارى(٢٧٩\٧) وطبقات ابن سعد (٨\٢) قال موسى ابن عقبة أول غزوة غزاها النبى ﷺ يعنى بنفسه ،،الأبواء،، (فتح البارى(٢٧٩\٧)۔

[4])ينبع مدينة بين مكة والمدينة .. وهى قريبة من طريق الحاج الشامى أخذ أسمه من الفعل المضارع لكثرة ينابيعها (معجم البلدان (٤٥٠\٥) وفى طبقات ابن سعد وبين ينبع والمدينة تسعة برد (طبقات ابن سعد (١٠\٢)

[5]) سيرة ابن هشام (٥٩٨) د ابن سعد د بيان مطابق حضرت سعد بن معاذ رضي الله عنه د مدينې حاكم جوړ كړې شوې وو.اوګورئ (طبقات ابن سعد (٨\٢) والله اعلم۔

[6])قال الحافظ فى الفتح (٢٨٠\٧) وأما العشيرة فلم يختلف على أهل المغازى أنها بالمعجمة والتصغيروآخرها هاء قال ابن اسحاق هى ببطن ينبع)۔

[7])طبقات ابن سعد(٩\٢و ١٠)۔

په دې غزوه کښې ابوسلمه بن عبدالاسد مخزومي رضي الله عنه د مدينې حاکم مقرر کړې شوې وو.([1])
دا درې غزوات دی.د محمد بن اسحاق رائې دا ده.چه د ټولو نه وړاندې د ابواء واقعه پېښه شوې وه.اودا درې واړه سرايا کوم چه اکثر حضرات د اولنۍ هجرۍ واقعات ښائی.دا د غزوه ابواء نه پس شوی دی.او دا د دويمې هجرۍ واقعات دی.([2])

بهرحال امام بخاری رحمه الله د سرايا ذکر نه دې کړې.هغوی ذکر کړی دی.«أبواء ثم بواط ثم العشيرة» دا ترتيب د بخاری دی.او د جمهور هم دا رائې ده.اګرچه د بعضې خلقو رائې دا هم ده.چه په غزوات کښې ،،عشيره،، د ټولو نه وړاندې ده.([3])

غزوه بدر اولی: د غزوه عشيرة نه نبی صلی الله علیه وسلم په جمادی الاولی دويمه هجری کښې واپس راغلو. اس تقريبا لس ورځې د دوی شوې وې.چه کرزبن جابر فهری د مدينې طيبې په چراګاه باندې دشپې حمله اوکړه.نبی صلی الله علیه وسلم ته چه کله خبر ملاؤ شو.نو نبی صلی الله علیه وسلم د مهاجرينو يو جماعت سره دهغوی په تعاقب کښې روان شو.او مقام ،،سفوان،، ته اورسيدل.کوم چه د بدر سره نزدې دې.او هغه د نيولو او حملې نه بچ شو.نبی صلی الله علیه وسلم واپس راغلو.دې ته غزوه بدر اولی او غزوه سفوان هم وائی.په دې غزوه کښې هم قتال نه وو شوې.([4]) په دې غزوه کښې نبی صلی الله علیه وسلم حضرت زيدبن حارثه رضي الله عنه د مدينې حاکم مقرر کړې وو.([5])
کرزبن جابر فهری ته روستو الله تعالی د اسلام توفيق نصيب کړو.دعرنيين واقعه چه کله پېښه شوه.([6]) هم ددوی په قيادت کښې د صحابو رضي الله عنهم يوه ډله نبی صلی الله علیه وسلم د عرنيينو په تعاقب کښې اوليږله.

سريه د عبدالله بن جحش رضی الله عنه: ددې نه پس کله چه په رجب دويمه هجری کښې د عبدالله بن جحش دسرية واقعه پېښه شوه.دا سريه په دولسو کسانو باندې مشتمله وه.او

---

[1])طبقات ابن سعد(٩١٢)_

[2]) قال ابن اسحاق فی أمر کل هذه السرايا .. أن ذلک کله کان فی السنة الثانية من وقت التاريخ (تاريخ الطبری (١٢٠١٢)_

[3])دبخاری شريف د کتاب المغازی په اولنی حديث کښې زيد بن ارقم رضي الله عنه ،،غزوه عشيره،، ته اولنۍ غزا وئيلې ده.ددې تفصيل په دې حديث کښې راځی)_~

[4]) سيرة ابن هشام (٦٠٨) البته د سعد په نيز باندې دغزوه بدر اولی د غزوه عشيرة نه وړاندې ده.دهغوی په نيز غزوه بدر اولی په ربيع الاول دويمه هجرۍ کښې او غزوه عشيره په جمادی الاخری دويمه هجرۍ کښې پېښه شوې وه.(طبقات بن سعد (٩١٢)_~

[5])طبقات ابن سعد(٩١٢) وسيرة ابن هشام (٦٠١)_

[6])وفی الإصابة (٢٩٠١٣) کرزبن جابر رضي الله عنه القريشی الفهری کان من رؤساء المشرکين قبل أن يسلم .. ثم أسلم .. بعث النبی صلی الله علیه وسلم فی آثارهم (أی العرنيين) خيلاً من المسلمين أميرهم کرزبن جابر .. وأمر النبی صلی الله علیه وسلم خالدبن الوليد أن يدخل من أعلی مکة فقتل من خيل خالد يمئذ رجلان وهما حبيش بن الأشعر الخزاعی وکرزبن جابر الفهری)_

حضرت عبدالله بن جحش رضی الله عنه د دوی امیر مقرر کړې شوې وو.حضرت عبدالله بن جحش رضی الله عنه ته نبی صلی الله علیه وسلم یو خط ورکړو او دا ئې ورته اوونیل. چه دوه ورځې مزل کولونه پس به دا خط پرانیځې.اوکوم مضمون چه په دې کښې لیکلی شوې دې.دهغې مطابق به عمل اوکړې. نودا دولس کسان روان شول.دوه ورځې د مزل کولونه پس چه ئې کله خط پرانستلو .نو په هغې کښې لیکلی وو.چه تاسو د مکې او طائف په مینځ کښې ،،مقام نخله،، ته تاسو اورسئ.نود قریشو خبرمونږ ته راولیږئ.اوملګرو ته اختیار ورکړئ.چه د چا زړه غواړی. تاسو سره دې لاړ شی.اوچه د چا زړه غواړی.نو واپس دې راشی.حضرت عبدالله بن جحش رضی الله عنه هغه خط پرانستلو.او خپلې ملګرو ته ئې واورولو.ټول ملګری حضرت عبدالله بن جحش رضی الله عنه په تلو باندې تیار شول.([1])

په دوی کښې حضرت سعدبن ابی وقاص،حضرت عتبه بن غزوان،حضرت واقد بن عبدالله، حضرت مقداد بن عمرو،حضرت ابوحذیفه بن عتبه،حضرت عامر بن ربیعه، حضرت خالدبن بکیر،حضرت عامربن ایاس،حضرت عکاشه بن محصن،حضرت سهیل بن بیضاء،حضرت صفوان بن بیضاء رضی الله عنهم دا یوولس کسان وو.اودولسم حضرت عبدالله بن جحش رضی الله عنه امیر وو. ([2])

---

[1]) نبی صلی الله علیه وسلم په اول کښې د تلو یا ایساریدو اختیار نه وو ورکړې.بلکه فرمائیلې ئې وو.چه دوه ورځې د مزل کولو نه پس اختیار دې.چه دچا خوښه وی.لاړ دې شی.اوچه دچا خوښه وی واپس دې شی.په دې کښې مصلحت دا وو.که په اول کښې نبی صلی الله علیه وسلم اختیار ورکړې وو.نو ممکن وه.چه ټول په تلوباندې اماده شوی وو.ځکه چه سړی ته د سفرد مشقت اندازه د اول نه نه کیږی.او چه روسته د سفر تکلیف اووینی.کیدې شی.چه څوك پښیمانه شوې وو.چه نبی صلی الله علیه وسلم راته اختیار راکړې دې.نو بیا مونږ ولې نه پاتې کیږو.ددې وجې نبی صلی الله علیه وسلم د دوو ورځو سفر کولو نه پس د وړاندې تلو او واپس کیدو اختیار ورکړو.ځکه چه د دوو ورځو د سفر دمشقت اندازه به ټولو ته شوې وی.دوه ورځې مزل کولونه پس چه کله ورته خط واورولې شو.نو د ابن اسحاق او ابن هشام د روایت مطابق ټول ښه په رضا باندې لاړل.اوځوك هم واپس نشو.البته په معجم طبرانی کښې د جندب بجلی رضی الله عنه په روایت کښې دی.چه ((فرجع رجلان ومضی الباقون)) دوه کسان واپس شول.او نور ټول لاړل.والله اعلم، (اوګورئ سیرة ابن هشام (۶۰۱) وفتح الباری (۱۱\۱۵۵)دغه شان ابن کثیر رحمه الله د جندب بن عبدالله په روایت کښې هم د دوو کسانود واپس کیدو ذکرشته. اوګورئ تفسیرابن کثیر(۱\۲۵۲)_~

[2])حضرت عبدالله بن جحش رضی الله عنه جلیل القدر صحابی دې.په سابقین اولینو کښې دې.جنګ بدر کښې دهجرت او حبشه طرف ته د هجرت کولو سعادت دوی ته حاصل دې.نبی کریم صلی الله علیه وسلم چه کله دوی ددې سریه امیر جوړولو.نو وې فرمائیل.((لأبعثن علیکم رجلاً أصبرکم علی الجوع والعطش))زه په تاسو باندې داسې کس امیر جوړوم.چه هغه به په تاسو کښې د ټولونه زیات صبر کونکې وی.په جنګ احد کښې د دوی توره ماته شوه.نو نبی کریم صلی الله علیه وسلم دوی ته د قجورې لخته ورکړه.هغه لخته ددوی په لاس کښې توره شوه.روسته دا توره په دوه سوه دیناره باندې خرڅ کړې شوه .هم په جنګ احد کښې دوی دځپل ځان دپاره د شهادت دعا کړې وه.اودشهادت لویه درجه ئې بیا موندله.دسید الشهداء حضرت امیرحمزه رضی الله عنه سره په یو قبر کښې دفن کړې شو.رضی الله عنه ورضی عنه (اوګورئ الاصابة فی تمیزالصحابة (۲\۲۸۶و ۲۸۷)_~

دا حضرات چه کله مقام نخله ته اورسیدل.نو عمروبن الحضرمی د قریشو قافله اخستې وه.اودوی سره ملاؤ شو.حضرت واقدبن عبدالله په غشی باندې گزاراوکړو.په هغې باندې عمروبن الحضرمی اولگیدلو.اوهغه مړ شو.(۱) دهغه ملگری اوتختیدل.د هغوی په مالونوباندې مسلمانانو قبضه اوکړه.دااولنې غنیمت وو په اسلام کښې چه مسلمانانو ته په لاس راغلو.او عمروبن الحضرمی په تاریخ اسلام کښې دکافرانو اولنې مقتول وو.کوم چه د مسلمانانو دطرفه مړ کړې شو.

حضرت عبدالله بن جحش رضی الله عنه په خپل اجتهاد سره مال غنیمت تقسیم کړو.یوخمس ئې د بیت المال دپاره او ،،اربعة اخماس،، (څلورحصې) ئې په غانمینوکښې تقسیم کړو .بیا ددې نه پس مدینې منورې ته راغلل.او نبی صلی الله علیه وسلم ته ئې ټول حالات بیان کړل.هغه مال غنیمت ټولوسره محفوظ وو.

چونکه د رجب میاشت وه.او رجب په اشهرالحرم کښې وه.صحابه کرامو رضی الله عنهم دا گمان اوکړو.چه دا د جمادی الثانی آخرې تاریخ دې.او په اصل کښې هغه د رجب تاریخ وو.نوځکه مشرکانو دا وئیل شروع کړل.چه دوی په اشهرالحرم کښې هم قتال جائز اوگرځولو.د حضرت ابراهیم علیه السلام په ملت کښې په اشهرالحرم کښې د قتال اجازت نه وو. اشهرحرم ،ذی قعده،ذی الحجه،محرم او رجب څلور میاشتې دی.چونکه په ذی الحجه کښې حج کیدو.نو یوه میاشت ددې نه وړاندې کوم چه حج ته د راتلو دپاره ده.اویوه میاشت روسته کومه چه د حج نه دواپسۍ دپاره ده.اویوه میاشت دحج،په دې درې واړو کښې قتال حرام کړې شوې وو.دې دپاره چه خلق په آرام او اطمینان سره حج اوکړی.د رجب میاشت به د عمرې دپاره وه.پنځلس ورځې بیت الله ته د راتگ دپاره اوپنځلس ورځې د واپس تلو دپاره،دا میاشت هم د قتال دپاره ممنوع وه.

په دې میاشتوکښې یوخود حج او عمرې د احترام د وجې قتال ممنوع شوې وو.او دویمه خبره دا وه.چه هم هغه زمانه وه.چه په دې کښې به غلة یوځاې نه بل ځاې ته منتقل کیده.دې دپاره چه دا محفوظ پاتې شی.په دې څلورو میاشتوکښې دحضرت ابراهیم علیه السلام د زمانې راسې قتال ممنوع وو.(۲) اود ملت ابراهیمی په بقایا کښې دا خبره په مشرکانو کښې

---

(۱) وقالت اليهود تفاول بذلک علی رسول الله صلی الله علیه وسلم عمروبن الحضرمی قتله واقدبن عبدالله ،عمرو،عمرت الحرب، والحضرمي، حضرت الحرب،وواقدبن عبدالله وقدت الحرب، فجعل الله ذلک عليهم لا لهم (سيرة ابن هشام (۶۰۴/۱۱)_

(۲) وفی الروض الأنف للسهيلي: ثم جعل الله الأشهر الحرم أربعة، ثلاثة سرداً وواحداً فرداً وهو رجب.أما الثلاثة فليأمن الحجاج واردين إلى مكة وصادرين عنها شهراً قبل شهر الحج وشهراً بعده قدر ما يصل الراكب من أقصى بلاد العرب ثم يرجع حكمة من الله وأما رجب فللعمار يأمنون مقبلبين وراجعين نصف الشهر للإقبال ونصفه للإياب .. فكانت الأقوات تأتيهم فی المواسم وفی سائر العام تنقطع عنهم ذوبان العرب وقطاع السبل فكان في رجب أمان للسالكين إليها مصلحة لأهلها ونظراً من الله لهم دبره وإبقاءه من ملة إبراهيم لم يغير ،،حتى جاء الإسلام (الروض الأنف (۶۰/۱۲)_

مشهوره او رائجه وه.دا واقعه په ديرشم رجب باندې پيښه شوې وه.چه مشرکانو ډير شور جوړ کړو.نو الله تعالى دا آيات نازل کړو. ﴿يَسْـَٔلُوْنَكَ عَنِ الشَّهْرِ الْحَرَامِ قِتَالٍ فِيْهِ ۖ قُلْ قِتَالٌ فِيْهِ كَبِيْرٌ ۖ وَصَدٌّ عَنْ سَبِيْلِ اللّٰهِ وَكُفْرٌۢ بِهٖ وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ ۖ وَاِخْرَاجُ اَهْلِهٖ مِنْهُ اَكْبَرُ عِنْدَ اللّٰهِ ۚ وَالْفِتْنَةُ اَكْبَرُ مِنَ الْقَتْلِ ۗ وَلَا يَزَالُوْنَ يُقَاتِلُوْنَكُمْ حَتّٰى يَرُدُّوْكُمْ عَنْ دِيْنِكُمْ اِنِ اسْتَطَاعُوْا ۗ﴾ (١)

خلق تاسونه په شهرحرام کښې دقتال په باره کښې تپوس کوى.تاسو ورته اوفرمائى .چه په دې کښې (په قصد سره) قتال کول ډيره لويه گناه ده.خودالله تعالى د لارې نه څوك منع کول او دالله تعالى سره شرك کول اود مسجد حرام نه منع کول اواهل حرم دحرم نه ويستل دالله تعالى په نيزلوې جرمونه دى.او فتنه پيدا کول د قتل نه په څوچنده لويه گناه ده.اودا کافران به هميشه دپاره تاسو سره جنگ کوى.دې دپاره چه تاسو د دين نه واړوى.كه طاقت ئې کيږى.

مطلب دا دې.چه په کومه طريقه په اشهرالحرم کښې قتال کول حرام اوگناه ده.هم په دغه طريقه دمسجد حرام نه منع کول د دې نه لويه گناه ده.اودغه شان د الله تعالى سره کفر کول ددې نه لوې جرم دې.

کله چه دا آيت نازل شو.نو دغه مجاهدينو ته خيال راغلو.چه په دې قتال به مونږ ته اجر او ثواب هم ملاويږى كه نه؟ نو آيت نازل شو. ﴿اِنَّ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَالَّذِيْنَ هَاجَرُوْا وَجٰهَدُوْا فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ ۙ اُولٰٓئِكَ يَرْجُوْنَ رَحْمَتَ اللّٰهِ ۗ وَاللّٰهُ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ﴾ (٢)

کومو کسانو چه ايمان راوړې دې.اوهجرت ئې کړې دې.اودالله په لار کښې ئې جهاد کړې دې.هم داسې خلق د الله تعالى د رحمت اميد ساتى.الله بښونکى او مهربانه دې.

په دې آيت کښې دوى ته بشارت ورکړې شو.چه دوى دپاره اجر شته.نبى کريم ﷺ ددې آيت د نزول نه پس هغه مال غنيمت د کوم تقسيم چه عبدالله بن جحش رضي الله عنه په خپل اجتهاد سره کړې وو.د هغوى دغه تقسيم باقي اوساتلو.يو خمس ئې د بيت المال دپاره او څلور اخماس ئې د غانمينو دپاره مقرر کړو.(٣)

او يوه واقعه دا پيښه شوه.چه د حضرت سعد بن ابى وقاص رضي الله عنه او حضرت عتبه بن غزوان رضي الله عنه اوښ په لاره کښې ورك شو.دا دواړه د دغه اوښ په لټون کښې اووتل.اود دولسو صحابه کرامو رضي الله عنهم کومه ډله چه وه.(٤) هغوى سره مدينې ته اونه رسيدل.هلته دغه صحابو رضي الله عنهم د کافرانو دوه کسان حکم بن کيسان او عثمان بن عبدالله اونيول.

---

(١) سورة البقرة:٢١٧_

(٢) سورة البقرة:٢١٨_

(٣) تفسير ابن كثير (٢٥٤/١)_

(٤) دلته دې دا خبره ياده وى.چه د واقدى اوابن سعدد روايت مطابق دولس تعداد دې.او په ابن اسحاق،ابن هشام او طبرى کښې دعروه په روايت د جماعت د امير نه بغيرد دوى تعداد اته وو.او د اميرسره ئې نهه ذکر کړى دى.اود سدى په روايت کښې د اوو کسانو ذکردې.(اوگورئ سيرة ابن هشام (٦٠١) وتاريخ طبرى (١٢٤/٢و ١٢٦) وطبقات ابن سعد(١٠/٢) دغه شان فتح البارى (١٥٥/١) باب ما يذكرفى المناولة كتاب أهل العلم بالعلم إلى البلدان وتفسير ابن كثير (٢٥٢/١)_

قريشو د دغه دووكسانو فديه راوليږله.نبى ﷺ اوفرمائيل.چه زمونږدوه ملګرى سعد بن ابى وقاس اوعتبه بن غزوان رضی الله عنهما چه ترڅو پورې صحيح سالم نه وى راغلى.مونږ دا قيديان نه پريږدو.كه تاسو هغوى قتل كړل.نو مونږ به ستاسوكسان قتل كوو .
روسته حضرت سعداوعتبه رضی الله عنهما راورسيدل.نو نبى ﷺ د دغه قيديانو،فديه واخستله.او پرې ئې خودل.حكم بن كيسان رضی الله عنه خو مسلمان شو.او مكې ته واپس لانړلو.او دويم قيدى عثمان بن عبدالله واپس لاړو.اودكفر په حالت كښې مړ شو.
دغزواتو او سرايا په دې تاريخى منظرباندې د پوهيدو نه پس اوس لږكتاب طرف ته راشى.

امام بخارى رحمه الله ددې كتاب عنوان قائم كړې دې.«كتاب المغازى» مغازى د ،،مغزى،، جمع ده.مغزى مصدر ميمى هم كيدې شى.او ظرف مكان هم.دلته مصدرى معنى متعين ده.د «غزايغزو غزواًو مغزى» په معنى د قصد او ارادې راځى. (مغزى الكلام مقصده)

دلته دمغازى نه مراد «ماوقع من قصد النبى ﷺ الكفار بنفسه أولجيش من قبله» هغه قصد كوم چه نبى ﷺ كافرانو طرف ته كړې وى.برابره ده كه په هغې كښې نبى ﷺ په خپله شريك شوې وى.اوكه دخپل طرف نه ئې د يو لښكر په ليږلو باندې اكتفاء كړې وى.
امام بخارى رحمه الله په كتاب المغازى كښې د ټولو نه وړاندې د حضرت زيد بن ارقم رضی الله عنه روايت ذكركړې دې.چه د هغوى نه كله تپوس اوشو.چه د نبى ﷺ د غزواتو شمار څومره دې؟ نو هغوى اوفرمائيل.نورلس،تپوس كونكى تپوس اوكړوچه تاسو د نبى ﷺ سره په څومره غزاګانو كښې شركت كړې وو؟ نو وې فرمائيل.په اوولس غزاګانو كښې ،راوى تپوس اوكړو.چه د ټولونه وړاندې كومه غزا واقع شوې وه.حضرت زيد بن ارقم رضی الله عنه جواب وركړو.غزوه عشيره يا عسيره،د حديث راوى شعبه وائى.«فذكرت ذلك لقتادة رحمه الله فقال العشير»
تركومې پورې چه د غزوه عسيرة تعلق دې.نوهغه خو غزوه تبوك ده.دا د نبى ﷺ د ټولو نه آخرى غزوه وه.او په دې كښې مسلمانان د عسر او مشقت سره مخامخ شوى وو. هم ددې په باره كښې قرآن پاك ونيلى دى.﴿ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ فِي سَاعَةِ الْعُسْرَةِ ﴾ اوهم ددې وجې دې ته ،،عسيره،، وائى.
په حديث باب كښې دى.«قلت فأيهم كانت أول؟» دعربئ قواعدو په رڼا كښې «فأيها» يا «فأيتهن» پكار وه.ځكه چه د ضمير مرجع غزوة يا غزوات دى.هم دا وجه ده.چه د ترمذى په روايت كښې «فأيتهن» دى.بعضې تاويل كړې دې.چه «فأيهم» كښې مضاف محذوف دې. تقدير د عبارت دا دې.«فأى غزوتهم».
په دې حديث مبارك كښې حضرت زيدبن ارقم رضی الله عنه غزوه عشيره اولنئ غزوه ګرځولې ده. حالانكه ددې نه وړاندې غزوه ابواء اوغزوه بواط دوه غزاګانې واقع شوې وې.په دې لحاظ سره غزوه عشيره اولنئ نه دريمه غزوه ده.(دكومې تفصيل چه تيرشوې دې) علامه عينى رحمه الله په عمدة القارى كښې ددې په جواب كښې دا تاويلونه كړى دى.

① «إما أن يكون زيدبن ارقم لم يكن يومئذ أسلم»

(٢) ((أو كانت ثلاث غزوات صغيرة فإن من عد من الصحابة رضي الله عنهم ذكر أعظمها)) يعني په صحابو رضي الله عنهم كښې به ځنې حضراتو لوې لوې غزاګانې شمارلې.او ورې غزاګانې ئې نه شمارلې.اود غزوه عشيره نه وړاندې چه کوم درې غزاګانې شوې وې.هغه ورې وې.ددې وجې زيد بن ارقم رضي الله عنه د هغې ذکر اونکړو.اوغزوه عشيرې ته ئې اولنۍ غزا اووئيله.[1]

(٣) ((أو كانت .. بالنسبة إلى علمه))
علامه عينی رحمه الله دا درې واړه توجيهات کړی دی.په فتح الباری کښې حافظ ابن حجر رحمه الله په دې باره کښې ليکی.

(١) ((ففات زيد بن ارقم رضي الله عنه ذكر ثنتين منها ولعلهما الأبواء وبواط وكان ذلك خفي عليه لصغره))

(٢) ((ويحمل قول زيد بن ارقم على أن العشيرة أول ما غزا هو أى زيد بن ارقم والتقدير فقلت ما أول غزوة غزاها أى وأنت معه؟ قال العشير))

(٣) ((أو عد الغزوتين وتهين واحدة.))
(الف) ددې توجيهاتو خلاصه دا شوه.چه حضرت زيدبن ارقم رضي الله عنه غزوه عشيره ته اولنۍ غزا د خپل علم مطابق وئيلې دی.اود اولنو دوو غزاګانو دوی ته علم نه وو.ددې وجې چه په هغه وخت کښې دوی اسلام نه وو قبول کړې.اويا دخپلې کم عمرۍ د وجې هغوی ته علم نه وو.
(ب) حضرت زيدبن ارقم رضي الله عنه دخپل شرکت په اعتبار سره دې ته اولنۍ غزا وئيلې ده. چه دا د دوی اولنۍ غزا وه.چه دوی په کښې شرکت کړې وو.د ټولوغزاګانو په اعتبارسره اولنۍ غزا وئيل دهغوی مقصود نه وو.
(ج) چونکه ابواء،بواط او عشيره درې واړه غزاګانې په نزدې نزدې زمانه کښې شوې وې.ددې وجې حضرت زيدبن ارقم رضي الله عنه اولنۍ دوه غزاګانې مستقل شمار نکړې.لکه څنګه چه ځنې اصحاب سير د غزوه احزاب نه پس غزوه قريظه مستقله نه ده شمار کړې. ځکه چه هغه د غزوه احزاب سره بيخی متصل وه.اودغه شان ځنی حضراتو غزوه حنين او طائف دوه غزاګانې د قرب د وجې يو شمار کړی دی.
دعلامه عينی رحمه الله په دويمه توجيه باندې دا اشکال کيږی.چه که د وړو او معمولی کيدو په وجه ئې د دوو غزاګانو ذکرنه وی کړې.نوبيا د عشيره د غزا ذکرهم نه ووپکار،ځکه چه هغه هم څه لويه غزوه نه وه.اود ابواء اوبواط پشان په دې کښې هم قتال نه ووشوې.[2] والله اعلم.

---

[1] دغزوه عشيره نه وړاندې اکثر اهل سير د دوو غزواتو (ابواء او بواط) ذکر کړې دې.البته ابن سعد د درې غزواتو ذکرکړې دې.د هغوی په نيز غزوه بدر اولی (غزوه د کرزبن جابر) هم دغزوه عشيره نه وړاندې ده.علامه عينی رحمه الله په دې دويمه توجيه کښې ((أوكانت ثلاث غزوات)) دابن سعد د روايت په وجه وئيلی دی.اوګورئ طبقات ابن سعد (٢/٨-٩)_~
[2] اوګورئ عمدة القاری (١٧/٧٤) وفتح الباری (١٧/٢٨٠و ٢٨١)_~

دغزواتو تعداد: په حديث باب کښې دحضرت زيدبن ارقمؓ نه د غزواتو په باره کښې تپوس شوې دې.دغزواتو په تعداد کښې د اصحاب سيرمختلف اقوال دى.

① د ابن سعد،ابن اسحاق او واقدى رحمهم الله وغيره په نيز د غزواتو تعداد اوو ويش دى.

② په عبدالرزاق کښې په صحيح سند سره د حضرت سعيدبن المسيبرحمة الله عليه نه د غزواتو تعداد څلورويش منقول دې.

③ دحضرت جابربن عبدالله نه يوويش غزوات منقول دى.[1]

④ دحضرت بريدهؓ نه په يو روايت کښې د شپاړسو تعداد مروى دې.[2]

⑤ دبخارى په ذکرشوى حديث کښې حضرت زيدبن ارقمؓ د نورلس تعداد خودلې دې.

⑥ محمدبن جريرطبرى رحمة الله عليه په خپل تاريخ کښې د غزواتو تعداد شپږ ويش خودلې دې.[3] مشهوره او صحيح خبره هم دا ده،چه د نبى کريمﷺ د غزاګانو تعداد اوويش دې.[4] په دې اوويش غزواتو کښې نبىﷺ په نهه کښې قتال کړې وو. بدر، احد، خندق، قريظه ،مصطلق،خيبر ،فتح مکه،حنين او طائف.[5]

د سرايا شمار: دغزواتو په شمار کښې د اختلاف پشان د سرايا په تعداد کښې هم اختلاف دې.① په اصحاب سير کښې د ا بن اسحاق اوابن هاشم په نيز باندې د سرايا شمار اته ديرش دې.[6] ② ابن سعدرحمة الله عليه په طبقات کبرى کښې د سرايا تعداد اووه څلويښ ليکلى دى.[7] ③ د واقدى په نيزاته څلويښت دې.④ ابن جوزى رحمة الله عليه په تلقيح کښې د ۵۲ خودلې دې.⑤ د مسعودى په نيز د سرايا تعداد شپيته (۶۰) دې.[8] ⑥ محمدبن جريرطبرى رحمة الله عليه په خپل سند سره د محمد بن اسحاق نه د ۳۵ سرايا تعداد نقل کړې دې.[9]

دغزواتو او سرايا په تعداد کښې دا اختلاف څه حقيقى اختلاف نه دې.يوخو ددې وجې چه

---

[1])طبقات ابن سعد(۵\۲) سيرة ابن هشام مع الروض الأنف (۳۵۴\۲) وفتح البارى (۲۸۱\۷)_

[2])عمدة القارى (۳۳\۱۷)_

[3])علامه طبرى رحمة الله عليه ليکى،.((وکانت غزواته بنفسه ستا وعشرين غزوة ويقول بعضهم هن سبع وعشرون غزوة فمن قال هى ست وعشرون جعل غزوة النبىﷺ خيبر وغزوته من خيبر إلى وادى القرى غزوة واحدة .. ومن قال هى سبع وعشرون غزوة جعل غزوة خيبر وغزوة وادى القرى غزة أخرى فيجعل العدد سبعاً وعشرين (تاريخ الطبرى (۴۰۴\۲)

[4]) وړاندې ابن جرير ليکى،((قال محمد بن عمر: مغازى رسول اللهﷺ ليس فيها إختلاف بين أحد فى عددها وهى سبع وعشرون غزوة تاريخ الطبرى (۴۰۵\۲)_

[5])اوګورئ الکمال لابن الاثير (۲۰۷\۲) سيرة ابن هشام مع الروض الأنف (۳۵۴\۲)_

[6])سيرة ابن هشام مع الروض ا لأنف (۳۵۴\۲)_

[7])طبقات کبرى (۶\۲)_

[8]) فتح البارى (۲۸۱\۷)_

[9])تاريخ طبرى (۴۰۵\۲)_

عدد اقل د عدد اكثر نفي نه کوی.ممکن ده.چه ځنو ته د څه غزواتو علم نه وو.ددې وجې هرکس دخپل علم مطابق تعداد خودلې دې.
دويمه دا چه ځنې اصحاب سير قريب الوقوع يا په يو سفر کښې واقع کيدونکې غزوات يو شماری.ددې وجې د هغوی خودلې شوې تعداد کم دې.اونورو اصحاب سير غزوات اوسرايا جدا جدا شماری.نودهغوی په نيزتعداد زيات شوې دې.لکه امام مغازی موسی بن عقبه غزوه احزاب اوغزوه خندق د قريب الوقوع په وجه يو شمار کړې ده.دغه شان بعضې اهل سيرو حنين او طائف دواړه غزاګانې يوشمارلی دی.(١)
دغه شان ځنو غزوه خيبر او غزوه وادی قری په يوسفر کښې د واقع کيدو په وجه يوه شمارلې ده.اوبعضې اهل سيرجدا جدا شمارلی وی.(٢)

① بَاب غَزْوَةِ الْعُشَيْرَةِ ② بَاب ذِكْرِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ يُقْتَلُ بِبَدْرٍ ③ بَاب قِصَّةِ غَزْوَةِ بَدْرٍ ④ بَاب قَوْلِ اللهِ تَعَالَى إِذْ تَسْتَغِيثُونَ رَبَّكُمْ ⑤ باب بلا ترجمة ⑥ بَاب عِدَّةِ أَصْحَابِ بَدْرٍ ⑦ بَاب دُعَاءِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى كُفَّارِ قُرَيْشٍ ⑧ بَاب قَتْلِ أَبِي جَهْلٍ ⑨ بَاب فَضْلُ مَنْ شَهِدَ بَدْرًا ⑩ باب بلا ترجمة ⑪ بَاب شُهُودِ الْمَلَائِكَةِ بَدْرًا ⑫ باب بلا ترجمة ⑬ بَاب تَسْمِيَةُ مَنْ سُمِّيَ مِنْ أَهْلِ بَدْرٍ

امام بخاری په دې بابونو کښې دغزوه بدر سره متعلق هغه احاديث ذکر کړی دی.کوم چه ددوی د مخصوص شرطونو د دائرې لاندې راځی.اودخپل عادت مطابق ئې داسې احاديث هم راوړی دی.کوم چه غزوه بدر سره متعلق نه دی.خود څه خاص مناسبت په وجه ئې هغه ذکر کړی دی.
په تقريرکښې حضرت شيخ الحديث مد ظلهم غزوه بدر اول ښه پوره په تاريخی تفصيل سره مربوط کړې ده.اوبيان کړې ده.اوددې نه پس ئې د ابواب بخاری سره متعلقه لفظی او نور ضروری بحثونه کړی دی.تاسو اول دا تفصيلی قصه واورئ.وړاندې به د بابونو په تشريح کښې صرف دهغه مباحثو ذکر کيږی.کوم چه دحديث لفظی تشريح ،او ترجمة الباب سره متعلق وی.يا هغه واقعات کوم چه په ماقبل کښې نه وی ذکر شوی.(ازمرتب)

٢=بَاب ذِكْرِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ يُقْتَلُ بِبَدْرٍ

غزوه بدر کبری: نبی کريم ﷺ په غزوه عشيره کښې د قريشو کومې قافلې په تعاقب کښې وتلې وو. هغه قافله شام ته دتجارت په غرض باندې روانه وه.په هغه وخت کښې دغه قافله بچ شوه او په وتلو کښې کامياب شوه.اوس هم هغه قافله د سامان تجارت سره د شام نه مکې ته واپس راتلله.نبی کريم ﷺ ته معلومه شوه.چه قافله واپس راځی.نبی ﷺ صحابو ﷺ ته اوفرمائيل.اود دغه قافلې په تعاقب کښې د وتلو ذکرئې اوکړو.
په مسند احمد کښې دحضرت عبدالله بن عباس ﷺ د روايت مطابق درې سوه ديارلس او

---

(١) تاريخ طبری (٤٠٤١٢)_
(٢) تاريخ طبری (٤٠٤١٢)_

په معجم طبراني کښې د حضرت ابو ایوب انصاری ؓ د روایت مطابق دري سوه څوارلس اوپه بیهقي کښې دحضرت عبدالله بن عمروبن العاص ؓ د روایت مطابق دري سوه پنځلس صحابه کرام ؓ د نبی ﷺ سره د قریشو د قافلې د تعاقب دپاره روان شول.(۱) د رمضان دولسم تاریخ وو.(۲) چونکه د څه مسلح فوځ او مسلح لښکرسره د مقابلې موقع نه وه. په صحابه کرامو ؓ کښې چه څوك جمع وو.او څوك په تلوباندې آماده شول.هغوی لاړل.اوهغوی د جنګ څه تیارې نه ووکړې.(۳) دوه اسونه وو.یو دحضرت مقداد بن اسود او بل د حضرت زبیربن العوام ؓ وه.او اویا اوښان وو.(۴) دا حضرات په دې اوښانو باندې وار په وار سوریدل.د دوو دوو او دریو دریو په حصه کښې یو یو اوښ راغلې وو.د رسول الله ﷺ سره حضرت علي او حضرت ابولبابه بن عبدالمنذر ؓ وو.کله چه به د نبی ﷺ وار راغلو.نو نبی ﷺ به په اوښ باندې سور شو.اودا حضرات به پیدل روان وو.اوکله چه به دهغوی وار راغلو.نو یوبل پسې به سوریدل.او نبی ﷺ به پیدل تلل.حضرت علي ؓ په خپل وار باندې دوی ته درخواست اوکړو.چه حضرت تاسو په اوښ تشریف کیږدئ.زه به پیدل ځم.او حضرت ابولبابه ؓ هم دا درخواست کړې وو.خو نبی ﷺ اوفرمائیل.په تګ کښې تاسو زما نه زیات تکړه نه ئې.او زه په اجر کښې ستاسو نه زیات مستغني نه یم.ماته هم د ثواب ضرورت دې.(۵)

بیرابي عنبه کوم چه د مدینې طیبې سره بیخی نزدې د یومیل په فاصله باندې دې.چه هلته اوسیدل.نو نبی ﷺ دلښکرمعائنه اوکړه.اوپه دوی کښې چه کوم د کم عمر وو.هغوی ئې واپس کړل.د هغه ځاې نه روان شو.او مقام روحاء ته اورسیدل.هلته نبی ﷺ حضرت ابولبابه بن عبدالمنذر ؓ دخپل قائم مقام په حیثیت د مدینې حاکم جوړ کړو.او مدینې منورې ته ئې اولیږلو.(۶) بیا د روحاء نه نبی ﷺ روان شو.او په لاره کښې ئې بسبس بن عمروجهني

---

(۱) په جنګ بدر کښې د شریکو صحابو ؓ په شمار کښې اختلاف د روایاتو او په هغې کښې تطبیق د پورد تفصیل سره په ((باب عدة أصحاب البدر)) لاندې راځی.)_

(۲) طبقات ابن سعد(۱۲\۲)_

(۳) سیرة ابن هشام (۶۰۷) وطبقات ابن سعد (۱۲\۲) وفتح الباری (۲۸۵\۷)_

(۴) دحضرت مقداد ؓ داس نوم ,,سبحه،، وو.اود حضرت زبیر ؓ د اس نوم ,,سیل،، وو.په ځنی روایاتو کښې دی.چه دویم اس دحضرت مرثد بن ابی مرثد غنوی ؓ وو.اوګورئ (الکامل لابن الأثیر (۸۳\۲)

(۵) عن عبدالله قال کنا یوم بدر کل ثلاثة علی بعیر.وکان علی وأبو لبابة رضی الله عنهما زمیلی رسول الله ﷺ وکان إذا کانت عقبته قلنا إرکب حتی غشی فیقول (ﷺ) ما أنتما بأقوی منی وما أنا بأغنی عن الأجر منکم الحدیث أخرجه الحاکم فی المستدرک (۲۰\۳) وأقره الذهبی،،

په حضرت علي ؓ باندې خو ټول روایات متفق دی.البته د بل صحابی ؓ په نوم کښې اختلاف دې.دحاکم د ذکرشوی روایت مطابق حضرت ابولبابه ؓ دې.دابن اسحاق په نیز مرثدبن ابی مرثد غنوی ؓ دې.اوابونعیم د زید بن حارثه ؓ نوم لیکلې دې.اوګورئ سیرت ابن هشام (۶۱۳\۱) وکامل ابن اثیر (۸۳\۲) که په مختلفو وختونو او مراحلوباندې محمول کړې شی.نو مطابقت راتلې شی)

(۶) طبقات ابن سعد(۱۲\۲)_

اوعدی بن ابی الرغباء جهنی ﷺ ته حکم اوکړو.چه هغوی د قریشو حالات معلوم کړی.اود قافلې په باره کښې دې هم معلومه کړی.ددې نه پس نبی ﷺ مقام صفراء ته اورسیدل.(۱) نونبی ﷺ ته معلومه شوه.چه قریش د تجارتی قافلې د حفاظت په غرض یو لوې لښکر راروان کړې دې.دا خبر بسبس بن عمرو ﷺ او عدی بن ابی الرغباء ﷺ ورکړو.
تراوسه پورې څلور سرایا او یو غزوه بدر اولی پیښه شوې وه.اوپه یوه کښې هم انصارو شرکت نه وو کړې.دبیعت عقبه په موقع باندې هم دا معاهده شوې وه.(۲) چه انصار به په مدینه کښې دننه د نبی ﷺ امداد کوی.دمدینې نه بهر وتل اوپه دشمن باندې حملې کولو دپاره دانصارو سره څه معاهده نه وه شوې.اوس دلته نبی ﷺ د تجارتی قافلې په تعاقب کښې راوتلې وو.اودا ویره پیدا شوه.چه چرته لښکر ته مخامخ نشو.اود جنګ اوقتال نوبت رانشی.ددې وجې نبی ﷺ صحابوﷺ ته اووئیل.«أشيروا على أيها الناس» خلقو ماته مشوره راکړئ.د نبی ﷺ په دې ارشاد باندې حضرت ابوبکرﷺ اودریدل.او وې وئیل.اوپه ډیر مناسب انداز کښې ئې د وفادارئ او د خپل تعاون یقین ورکړو.نبی ﷺ بیا اوفرمائیل.
«أشيروا على أيها الناس» نوحضرت عمرﷺ اودریدل.اوهغوی هم په غوره عنوان سره دخپلې وفادارئ اود ډلې د وفادارئ اظهار اوکړو.

دحضرت مقداد بن اسود رضی الله عنه تقریر: خو نبی ﷺ بیا اوفرمائیل.«أشيروا على أيها الناس» نوحضرت مقداد بن اسود ﷺ اودریدلو.او وې فرمائیل.

«أمض لما أمرك الله فنحن معك والله لا نقول كما قالت بنو اسرائيل لموسى إذهب أنت وربك فقاتلا إنا ههنا قاعدون،، ولكن إذهب أنت وربك فقاتلا إنا معكما مقاتلون»

دا الفاظ محمد بن اسحاق نقل کړی دی.(۳) د بخاری په روایت کښې دی.«ولكن نقاتل عن يمينك وعن شمالك وبين يديك وخلفك»(۴)
نبی اکرم ﷺ چه کله دحضرت مقداد بن اسود ﷺ خبره واوریده.نو دخوشحالئ نه ئې مخ اوپړقیدو.اوټنی صحابه ﷺ فرمائی.چه مونږ ته خیال اوشو.چه کاش دا الفاظ مونږ وئیلی وو. اګرچه حضرت مقداد بن اسود ﷺ (۵) دټولو د زړه خبره کړې وه.خواظهار دهغوی په ژبه

---

(۱)وفي معجم البلدان (۴۱۲/۳) وادی الصفراء من ناحية المدينة .. وبينه وبين بدر مرحلة)_
(۲)وفي تاريخ الطبری (۱۴۰۱۲) وذلک أنهم حين بايعوه بالعقبة قالوا: يا رسول الله إنا براء من ذمامک حتى تصل إلى دارنا وصلت إلينا فأنت فی ذمامنا نمنعک مما نمنع منه أبناءنا ونساءنا)_
(۳)سيرة ابن هشام (۶۱۵/۱)_
(۴)بخاری کتاب المغازی باب نمبر ٤ حديث نمبر(۳۹۵۲)_
(۵)دحضرت مقداد ﷺ حقیقی پلار نوم عمرو دې.اسودبن عبدیغوث دې متنبی (په خوې توب سره نولې) جوړ کړې وو.ددې وجې دوی ته مقداد بن اسود ﷺ هم وئیلی شی.اوهم په دې نسبت باندې دوی مشهور دی.ددوی د وفات په باره کښې حافظ لیکی....[بقیه حاشیه په راروانه صفحه....

باندې اوشو.ددې وجې د نورو تمنا پيدا شوه.چه نبی ﷺ په دې خبره دومره خوشحاله شو. كاش چه مونږ ددې خوشحالئ سبب جوړ شوی وو.

دحضرت سعد بن معاذرضى الله عنه جانثارانه تقرير: ددې باوجود نبی ﷺ بيا اوفرمائيل.

«أشيروا على أيها الناس» نو صديق الانصار حضرت سعدبن معاذ رضی الله عنه اودريدلو.اوهغوی عرض اوكړو.يارسول الله داسې معلوميږی. چه تاسو د انصارو رائې معلومول غواړئ.ابوبكر رضی الله عنه د ټولو ترجمانی اوكړه.خوهغه مهاجر وو.عمر رضی الله عنه دټولو ترجمانی اوكړه.خوهغه مهاجر وو. مقداد بن اسود رضی الله عنه هم د زړه خبره اوكړه .خوهغه هم مهاجر وو.خبره هم هغه ده.چه نن د مدينې نه بهر د قتال كولو موقع راغله. او د انصارو سره د مدينې منورې نه بهر د كافرانو سره دمقابلې معاهده نه وه شوې.نو دوی ددې دپاره نن په خوشحالئ سره تيارهم دی كه نه دی؟ نددې وجی نبی ﷺ دانصارو رائې معلومول غوښتل. دحضرت سعد بن معاذ رضی الله عنه په تپوس كولو سره نبی ﷺ اوفرمائيل .آو،زه د انصارو رائې معلومول غواړم.په دې باندې حضرت سعد بن معاذ رضی الله عنه يوځان قربانونكې تقرير اوكړو.

«يا رسول الله قد آمنا بك وصدقناك وشهدنا أن ما جئت به هو الحق، وأعطيناك على ذلك عهوداً ومواثيقاً، على السمع والطاعة ولعلك يارسول الله خرجت لأمر فأحدث الله غيره.. فامض ..لما شئت وصل حبال من شئت،واقطع حبال من شئت،وسالم من شئت،وعاد من شئت،وخذ من أموالنا ما شئت،وأعطنا ما شئت،وما أخذت منا كان أحب إلينا مما تركت ،وما أمرت به من أمرنا فأمرنا نتبع لأمرك،لئن سرت حتى تأتي برك الغماد لنسيرن معنك فوالذى بعثك بالحق لو استعرضت بنا هذا البحر لخضناه ،وما تخلف منا رجل واحد،وما نكره أن نلقى عدونا إنا لصبر عند الحرب، صدق عند اللقاء،ولعل الله يريك منا ما تقربه عينك فسربنا على بركة الله»[1]

اې دالله رسوله مونږ په تا باندې ايمان راوړې دې.اوستاسو تصديق مو كړې دې. اوددې خبرې ګواهی مو وركړې ده.چه تاسو څه راوړی دی.هم هغه حق دی.اوتاسو ته مونږ په دې پخې وعدې اوميثاقونه هم دركړی دی.اې دالله رسوله تاسو د مدينې نه په يوه اراده راوتلې وئ.او الله تعالى بل صورت پيدا كړو.چرته چه غواړئ. لاړ شئ. چاسره چه غواړئ.تعلقات قائم كړئ.اوچا سره چه غواړئ تعلقات ختم كړئ.چا سره چه غواړئ.نو صلح اوكړئ.اوچا سره چه غواړئ.دشمنی اوكړئ.(او اې دالله رسوله) تاسو زمونږ په مالونوكښې چه څومره غواړئ.نو واخلئ.اوچه څومره غواړئ.مونږ ته ئې پريږدئ.اوتاسو چه زمونږ په مالونوكښې څه واخلئ.هغه به مونږ ته زيات خوښ وی.په مقابله دهغې چه تاسو ئې مونږ ته پريږدئ.

...دتيرمخ بقيه]((كان المقداد عظيم البطن وكان له غلام رومی فقال له أشق بطنک فأخرج من شحمه حتى تلطف فشق بطنه ثم خالطه فمات المقداد وهرب الغلام .. واتفقوا على أنه مات سنة ثلاث وثلاثين فى خلافة عثمان رضی الله عنه (الإصابة (۳\۴۵۵)_

[1])شرح مواهب لدنيه (۲\۱۳۱۱)_

اوتاسو چه څه حكم راكوئ.مونږ به د هغې تابعدارى كوى.كه تاسو مونږ برك الغماد پورې بوتلل غواړئ.نو مونږ به تاسو سره خامخا ځو.مونږ دالله په قسم سره وايو.چه تاسو ته چا دا حق دين دركړې دې.كه تاسو مونږ ته دپه سمندر باندې د وركډيدو حكم اوكړئ.نو مونږ به سمندر ته وركډ شو.اوپه مونږ كښې به يو كس هم پاتې نشى.د دشمن سره مقابله كول په مونږ باندې بوجهه نه دې.مونږ دشمن سره د جنګيدو په وخت كښې ثابت قدم يو.اې دالله رسوله اميد دې چه الله تعالى زمونږ نه تاسوته هغه عمل اوښائى.چه په هغې سره به ستاسو ستركې يخې شى. بس دالله په ډاډ باندې ځئ.

كله چه حضرت سعدبن معاذ رضي الله عنه (١) داسې په موثر انداز كښې دانصارو ترجمانى اوكړه.نو نبى ﷺ خوشحاله شو.او وې فرمائيل.الله تعالى ما سره وعده كړې ده.چه په تجارتى قافله اود قريشو په لښكر كښې به په يو باندې مونږ ته فتح راكوى.چونكه د فقر اومال د قلت زمانه وه.نو خواهش خو هم دا وو.چه د تجارتى قافلې سره مخامخ شى.خو دالله تعالى اراده بل څه وه.

وَإِذْ يَعِدُكُمُ اللَّهُ إِحْدَى الطَّائِفَتَيْنِ أَنَّهَا لَكُمْ وَتَوَدُّونَ أَنَّ غَيْرَ ذَاتِ الشَّوْكَةِ تَكُونُ لَكُمْ وَيُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُحِقَّ الْحَقَّ بِكَلِمَاتِهِ وَيَقْطَعَ دَابِرَ الْكَافِرِينَ ۝ لِيُحِقَّ الْحَقَّ وَيُبْطِلَ الْبَاطِلَ وَلَوْ كَرِهَ الْمُجْرِمُونَ ۝ (٢)

اوياد كړئ. هغه وخت كله چه الله تعالى په دوو ډلو كښې ديوې تاسو سره وعده كړې وه.چه هغه به ستاسو دپاره وى.اوتاسو خوښول.چه د قوت نه خالى ډلې سره تاسو مخامخ شئ. اوالله تعالى دا غوښتل.چه حق په خپل حكم سره ثابت كړى.اوباطل ختم كړى.اګرچه مجرمان په دې باندې خفه كيږى.

الله تعالى دا فيصله كړې وه.چه نن دكفر طاقت ختمول دى.اود كفرملا ماتول دى. د دې وجې يوم بدر الله تعالى ،،يوم الفرقان،، اوګرځولو.(٣) ځكه چه په دې كښې د خيراوشر په مينځ كښې فرق ښكاره شو.په دې كښې د نور اوظلمت په مينځ كښې فرق ښكاره شو. او ددې يوم الفرقان دپاره الله تعالى د رمضان د مياشت انتخاب كړې وو.په كومه كښې چه د فرقان حميد نزول شوې وو.دغه شان د رمضان روژې هم فرق كونكى وى.په مينځ دحق اود باطل كښې،چه څوك دالله تعالى غلامى كوى.اودهغه د حكم مطابق لوږه تنده زغمى.او څوك دخپلې خيټې غلام جوړيږى.اودالله تعالى حكم شا ته غورځوى.نوالله تعالى ددې دپاره د رمضان مياشت منتخب كړه.اودا يوم البدر ئې يوم الفرقان كړه.

مقام بدر: بدر د مدينې منورې نه د ٨٠ ميله په فاصله باندې ديو كلى نوم دې.وئيلى شى. چه بدر بن يخلد بن نضر بن كنانه دا آباد كړې وو.د ځنى خلقو خيال دې.چه بدر بن الحارث

(١) دمسلم شريف په روايت كښې دحضرت سعد بن عباده رضي الله عنه نوم دې. خو د اصحاب سير په ټولو رواياتو كښې د سعد بن معاذ رضي الله عنه نوم دې.ددې وجې د مسلم په روايت كښې د حضرت سعدبن عباده رضي الله عنه نوم د راوى وهم ګرځولې شوې دې.اوګورئ (تكملة فتح الملهم :باب غزوة بدر حديث نمبر ٤٣٨٥)
(٢) سورة الأنفال :٧)_
(٣) قال الله تعالى ﴿ وما أنزلنا على عبدنا يوم الفرقان يوم التقى الجمعان ﴾ سورة الأنفال:٤١)_

دا اباد كړي وو.اودخنو خيال دي.چه هلته يو كوهي وو.دهغې نوم بدر وو.ددې په بنياد ددې كلي نوم ، ،بدر، ، كيخودې شو.[1]

دابوسفيان ويره اود مكې خلقوته خبر وركولو دپاره د سړي ليږل: بل طرف ته ابوسفيان چه تجارتي قافله ئې د شام نه رانه راروانه كړې وه.او مكې ته تلو. هغه سره فكر شو.چه چرته محمد (ﷺ) او دهغه ملګرې زمونږ د قافلې تعاقب اونكړې. ددې وجې هغوى په تاكيد سره ددې په لټون اوتحقيق پسې شو.كله چه حجاز ته نزدې شو.نو هغه ته پته اولګيده.چه د نبى ﷺ د قافلې د تعاقب دپاره روان شوې دې.ابو سفيان ضمضم بن عمرو غفارى ته اجرت وركړو.او وې ليږلو.چه مكې ته زرترزره اورسه.اود خپلې تجارتي قافلې خبر وركړه.چه هغه په خطره كښې ده.نو ضمضم غفارى مكې مكرمې ته روان شو[2]

دعاتكه بنت عبدالمطلب خوب: اوس لا هغه رسيدلې هم نه وو.چه عاتكه بنت عبدالمطلب [3]يو خوب اوليدو.چه يو په اوښ سور كس په ، ،ابطح، ، كښې اوښ كينولې دې اواعلان كوى. ((ألاانفروا يا آل غدر لمصارعكم في ثلاث)) اې غدارانو! دخپل قتل ځايونو ته روان شئ. په درې ورځو كښې دننه دننه،

ددې نه پس دا كس مسجد حرام ته راځى.او هم دا اعلان كوى.او جبل ابى قبيس باندې خيژى.اودكانړى يوه ګټه ښكته راغورځوى.هغه ګټه ريزه ريزه كيږى.دمكې داسې يو كور پاتې نشى.چه دهغې ګټې ټوټې هغې كور كښې نه وې غورځيدلې[4]

عاتكه دا خوب خپل ورور عباس بن عبدالمطلب ته بيان كړو.اووې وئيل.داسې معلوميږى. چه ستا په قوم باندې څه مصيبت راتلونكې دې.او دا ئې ورته هم اووئيل.چه دا خوب چاته مه بيانوه.حضرت عباس داخوب خپل دوست وليدبن عتبه ته بيان كړو.اوهغه ته ئې اووئيل. چه دا مه بيانوه.وليد خپل پلار عتبه ته ددې ذكر اوكړو.اوخبره په ټول ښار كښې خوره شوه. حضرت عباس مسجد حرام ته لاړلو.نو ابوجهل پرې آواز راويستلو.او پيغور ئې وركړو. چه اوس خو ستاسو په خاندان كښې ښځې هم پيغمبرانې جوړيږى.[5] په دې دوران كښې ضمضم بن عمروغفارى راورسيدلو.ګريوان ئې شلولې وو.اود اوښ پوزه ئې پريكړې وه.او اعلان ئې كولو.((يا آل قريش أدركوا عيركم))[6]اې قريشو دخپلې قافلې خبر مو واخلئ.د ضمضم

---

[1])معجم البلدان (۱\۳۵۸)_

[2])ثقات ابن سعد(۲\۱۳) دغه شان سيرة ابن هشام (۱\۶۰۷)_~

[3])عاتكه بنت عبدالمطلب د نبىﷺ ترور او د ابوطالب سكه خور وه.اودام المومنين ام سلمه رضى الله عنها د پلار ابو اميه بن المغيره ښځه وه.ددوى په اسلام راوړو كښې اختلاف وو.د اكثرو رائې دا ده.چه دې اسلام قبول كړې وو(الإصابة (۳۵۸\٤)_~

[4])سيرة ابن هشام (۱\۶۰۸)_

[5])سيرة ابن هشام (۱\۶۰۸)_

[6])البدأية والنهاية (۳\۲۵۸)_

بن غفارى د پيغام رسيدو نه پس اوس د عاتكه بن عبدالمطلب دخوب حقيقت ذهنونوكښې راغلو.اوس خلق فكر مند شول[1]اوڅه خلقو سره دا فكرهم پيدا شو.چه څان بچ كړئ. خو دمكې يو كور هم داسې نه وو.چه دهغوى څه نا څه سرمايه په دې تجارتى قافله كښې نه وه لګيدلې.ځكه چه حالات بدل وو.قافلې د مسلمانان په ګيراو كښې وې.ددې وجې تجارت آزا نه وو.خودا لويه قافله وه.دابوسفيان غوندې مدبر ددې امير وو.ددې وجې ټولو خلقو خپله سرمايه راټوله كړې وه.اودې قافلې ته ئې حواله كړې وه.([2])

په دې خبر سره په ټوله مكه كښې يوه غوغا شوه.او ابوجهل خلق تيارول شروع كړل.ټول خلق تلو ته تيار شو.خو ابولهب لانړلو.دهغه په عاص بن هشام باندې څلور زره درهم قرض وو.او دا مقروض دخپلې غريبئ په وجه د قرض په ادا كولوقادر نه وو.نو ابولهب پرې دباؤ واچولو.چه يا زما قرض ادا كړه.اويا زما په ځاې ته لاړشه.هغه د قرض د وجې د ابو لهب په ځاې باندې په لښكر كښې شامل شو.([3])

دجهيم بن الصلت خوب: كله چه دا خلق روان شو.او مقام جحفة ([4]) ته اورسيدل.هلته جهيم بن الصلت خوب اوليدو.چه يوسړې په اس باندې سور دې.اوهغه سره يو اوښ دې.هغه سړې وائى.«قتل أمية بن خلف، قتل ابوالحكم بن هشام،قتل عتبة بن ربيع، قتل شيبة بن ربيعة» ددې اعلان نه پس هغه سړې اوښ په يوه نيزه باندې وهى.اود نيزې په لګيدو د اوښ د بدن نه وينه راوځى.اوهغه وينه داسې ده.چه څومره خيمې د قريشو په دغه ځاې كښې وې.هغه ټولو ته دهغې دارې ورغلې.هغه دا خوب بيان كړو.ابوجهل ته چه كله ددې خوب خبر اوشو.نو وې ونيل چه په بنو مطلب كښې دا دويم پيغمبر پيدا شو.كله چه صبا ته د بدر په مقام كښې مقابله اوشى،نو مونږ به دا اوښايو.چه څوك به قتليږى.([5])

دابوسفيان ويره او لټون: ابوسفيان برابرپه دې لټون كښې وو.چه محمد (ﷺ) چه زمونږد قافلې په تعاقب كښې دې.دهغوى حال معلوم كړى.د بدر په مقام باندې يوه ډيرئ وه.او هغې ډيرئ سره يوه چينه وه.دهغه چينې سره مجدى بن عمروجهنى او دوه ښځې وې.په هغې كښې د يوې ښځې په بله باندې قرض وو.اوهغې ترې دخپل قرض مطالبه كوله.اوقرض دارې ښځې دهغې نه مهلت غوستلو.اوهغې.ورته ونيل.چه د قريشو تجارتى قافله راروانه ده. هغه به دلته قيام كوى.ماته به د هغې دخدمت موقع ملاؤ شى.نو زه به مزدورى اوكړم .اوچه څه اوګټم.په هغې سره به ستا قرض خلاص كړم.د هغوى جګړه چه ئې

---

[1])البداية والنهاية (٢٥٨\٣)_

[2])طبقات ابن سعد (١٣\٢)_

[3])سيرة ابن هشام (٦١٠\١)_

[4]) الجحفة بالضم ثم السكون كانت قرية كبيرة .. على طريق المدينة من مكة على أربع مراحل وهى ميقات اهل مصر والشام إن لم يمروا على المدينة فإن مروا بالمدينة فميقاتهم ذو الحليفة (معجم البلدان (١١١\٢)_

[5])البداية والنهاية (٢٦٥\٣و ٢٦٦)_

اولیده.نو مجدی بن عمرودهغوی په مینځ کښې بچ بچاؤ اوکړو.اووې وئیل.او د قریشو قافله راروانه ده.په هغه وخت کښې به دا ستا قرض ادا کړی.(١)
بسبس او عدی کوم چه نبی ﷺ د ابو سفیان د قافلې په جاسوسئ کښې لیږلی وو.دا دواړه حضرات مقام بدر ته رارسیدلی وو.چه ددې دواړو ښځو او مجدی بن عمرو خبرې ئې واوریدې.نو د نبی ﷺ په خدمت کښې حاضر شول.او د حقیقت حال نه ئې خبر کړو(٢)اوس چه ابو سفیان بن حرب دلته راورسیدلو.نو مجدی بن عمرو ته ئې اووئیل.چه تا دلته د څه کسانو اوړیدل راوړیدل او ګرځیدل کتلی دی.مجدی ورته اووئیل.ما څوك نه دی لیدلی. البته یو دوه سوارهٔ راغلی وو.هغوی اوښانوته اوبه ورکړې.اومشك ئې ډك کړلو.اوبیا لاړل.
ابوسفیان چه اخوا دیخوا اوکتل.نود اوښ پچې هغه ته په نظر شوې.یوه پچه هغه راوچته کړه.اوهغه ئې ماته کړه.په هغې کښې دننه د قجورې هډوکې وو.چه دغه هډوکې ئې اولیدل.نوهغه سمدستی پوهه شو.چه دادیثرب(مدینې) دقجورو هډوکې دی.اودا د محمد (ﷺ) سړی وو.مونږ لره.پکاردی.چه خپله لاره بدله کړو.نوهغه لاره بدله کړه.اود سمندر غاړې لار باندې روان شو.(٣) اودغه شان د خپلې قافلې په بچ کولو کښې کامیاب شو.
د قریشو د واپسئ دپاره د ابوسفیان پیغام: کله چه دا اطمینان ورته اوشو.چه قافله اوس محفوظ ده.نو هغه قریشو ته پیغام اولیږلو.«إنکم إنما خرجتم لتمنعوا عیرکم ورجالکم وأموالکم وقد نجاها الله فارجعوا»(٤)تاسو ددې دپاره راوتلې وئ.چه د خپلې قافلې سړو او مالونوحفاظت اوکړئ.الله تعالی ټول بچ کړو.نو تاسو واپس لاړ شئ.
دقریشولښکر ته دا پیغام اورسیدو.خو ابوجهل اووئیل، نه،مونږ سره د ګډیدونکې ښځې دی.اود طنبل وهونکی سړی دی.دخوراك ډیرمعقول او ښه انتظام دې.مونږ به بدر ته ځو. درې ورځې به هلته خوشحالی کوو.او د هغې نه پس به واپس راځو.(٥)
د بنو زهره واپسی: دبنو زهره سردار اخنس بن شریق اووئیل.مونږ خو دخپلې قافلې د حفاظت دپاره راغلی وو.قافله په حفاظت سره مکې ته روانه ده.اوس مونږ ته د وړاندې تلو ضرورت نشته.هغه خپل کسان ځان سره واخستل. او واپس لاړل.(٦)
دا خلق د بدرمقام ته د مسلمانانو نه وړاندې رارسیدلی وو.اوهلته چه کوم غوره ځاې وو.په

(١)سیرة ابن هشام (٦١٧/١)_
(٢)ایضاً_
(٣)سیرة ابن هشام ((٦١٨/١)_
(٤)سیرة ابن هشام (٦١٨/١)_
(٥)فقال ابوجهل والله لا نرجع حتی نرد بدراً .. فنقیم علیه ثلاثاً فننحر الجزور ، ونطعم الطعام ونسقی الخمر،وتعزف علینا القیان، وتجمع بنا العرب بمسیرنا وجمعنا فلا یزالون یهابوننا أبداً بعدها فامضوا (السیرة النبویة (٦١٨) والبدایة والنهایة (٢٦٦/٣)_
(٦)طبقات ابن سعد (١٤/٢)_

هغې باندې دوی قبضه کړې وه.اوهلته چه د اوبو کومه چینه وه.په هغې باندې ئې هم قبضه کړې وه.مسلمانان روسته راورسیدل.هغوی ته چه کوم ځاې ملاؤ شو.هغه بس شګه وه.په هغې کښې به پښې ښخیدلې.الله تعالی باران اوکړو.([1]) قرآن کریم ددې ذکر په دې آیت کښې کړې دې.

﴿ وَيُنَزِّلُ عَلَيْكُمْ مِّنَ السَّمَاۤءِ مَاۤءً لِّيُطَهِّرَكُمْ بِهٖ وَيُذْهِبَ عَنْكُمْ رِجْزَ الشَّيْطٰنِ وَلِيَرْبِطَ عَلٰى قُلُوْبِكُمْ وَيُثَبِّتَ بِهِ الْاَقْدَامَ ﴾ ([2])

او الله تعالی باران اوکړو.دې دپاره چه تاسو پاك کړی.اوتاسو نه د شیطان پلیتی لرې کړی. او ستاسو زړونه مضبوط کړی.او ستاسو قدمونه مضبوط کلك کړی.

د باران نتیجه دا شوه.چه دهغې په وجه هغه شګه کلکه شوه.اوېه کوم ځاې کښې چه مشرکان وو.هلته خټې جوړې شوې.اوهغوی ته مشکلات او ګرانی پیدا شوه.

په دغه دوران کښې نبی ﷺ حضرت علی،حضرت سعدبن ابی وقاص.اوحضرت زبیربن العوام ﷺ اولیږل.چه لاړ شئ.لږه د قریشو جائزه واخلئ.او راشئ.([3]) اتفاقی خبره وه.چه د قریشو دوه غلامان ([4]) دوی ته لاس ورغلل.هغوی ئې اونیول.او رائې وستل.نبی ﷺ مونځ کولو.هغه حضراتو د دوو غلامانو نه د ابوسفیان د قافلې په باره کښې تپوس کولو.هغوی ورته اووئیل.مونږ د قریشو لښکرسره هغوی ته د اوبو ورکولو دپاره راغلی یو.دابوسفیان د قافلې مونږ ته علم نشته.کله چه به هغه غلامانو د ابوسفیان د قافلې په باره کښې دخپلې لا علمئ اظهار اوکړلو.نو دوی به هغوی لره وهل شروع کړل.چه کیدې شی.د دې ویرې نه د ابوسفیان د قافلې څه حال اوښائی.کله چه به هغوی وهل اوخوړل. نو هغوی به اووئیل. آو قافله شته.صحابوﷺ به دهغوی وهل پریخودل.اوبیا به ئې ترې د قریشو د قافلې په باره کښې تپوس شروع کړل.نو هغوی به بیا وئیل.چه مونږ د قریشو مشکیان یو.د قافلې مونږ ته څه علم نشته.صحابوﷺ به هغوی دوباره ویرول او دهمکی به ئې ورکوله.په دې دوران کښې نبی ﷺ سلام اوګرځولو.او وې فرمائیل.عجیبه خبره ده. کله چه هغوی دروغ وائی.نو تاسو ئې پریږدئ.اوچه کله رښتیا وائی.نو تاسو ئې وهئ.په الله قسم دا د قریشو سړی دی. بیا نبی ﷺ هغوی نه تپوس اوکړو.په لښکرکښې څومره کسان دی؟ هغوی ورته اووئیل. مونږ ته خو تعداد معلوم نه دې.البته دومره ده چه ډیر دی.نبی ﷺ ترې تپوس اوکړو.چه ښه

---

[1])سیرة ابن هشام (۲۶۶/۱)_

[2] سورة الأنفال :۱۱)_

[3])سیرة ابن هشام (۱/ ۶۱۶)_

[4]) په دوی کښې یو غلام د بنو الحجاج وو.دهغه نوم اسلم او دویم غلام د بنو العاص وو،دهغه نوم عریض ابو یسارلیکلې دې.(سیره ابن هشام (۶۱۶/۱) خو په کنز العمال کښې دمسند احمد وغیره په حوالې سره د حضرت علیﷺ روایت دې.چه مونږ ته دوه کسان ملاؤ شو.یو قریشی وو.او یو دعقبه بن ابی معیط غلام وو.قریش خو زمونږ نه ا ووتل اوتختیدل.اوغلام مونږ اونیولو.او دهغه نه مو تپوسونه شروع کړل... اوګورئ کنزالعمال (۳۹۴/۱۰) حدیث نمبر ۳۰۰۴۱)_

دا راته اوښائي.چه هغوی روزانه څواوښان ذبح کوی؟ نو غلامانو اووئيل. يوه ورځ نهه او بله ورځ لس،نو نبی ﷺ اوفرمائيل.د نهه سوو نه تر يو زر پورې تعدا دې.او واقعی هم دغه شان وه.(١)

دجنګ په شپه د نبی عليه السلام دعا: د حضرت علی رضی الله عنه روايت دې.چه په کوم صبا باندې جنګ کيدونکې وو.په دغه شپه ټول صحابه رضی الله عنهم اوده شول.خو نبی ﷺ اوده نشو.او نبی ﷺ برابر د الله تعالی نه دعا اوالتجاء کوله.(٢)

د حضرت انس رضی الله عنه روايت دې.چه نبی ﷺ په دغه شپه صحابه رضی الله عنهم ميدان بدر طرف ته بوتلل.او د مکې د کافرانو د قتل ځايونه ئې دوی ته اوخودل.(٣)

دحضرت سعد بن معاذ رضی الله عنه په تجويزباندې د نبی ﷺ دپاره د ډيرئ دپاسه سپر تيارکړې شو.په هغه سپرکښې نبی ﷺ په دعا اوزارئ اوعبادت کښې مصروف وو. حضرت ابوبکر رضی الله عنه دننه په سپرکښې ددوی سره موجود وو.او حضرت سعد بن معاذ رضی الله عنه بهر په دروازه باندې پهره ورکوله.(٤)

کله چه صبا شو.نو نبی ﷺ مونځ ورکړو.اوددې نه پس نبی ﷺ د صحابه کرامو رضی الله عنهم صفونه برابر کړل.يو بيرغ د حضرت علی رضی الله عنه په لاس کښې وه.اويو بيرغ د حضرت مصعب بن عمير رضی الله عنه په لاس کښې وه.يو بيرغ د يو انصاری رضی الله عنه صحابی رضی الله عنه په لاس کښې وه.(٥) دا د جمعې ورځ وه.اود رمضان د مياشتې اوولسم تاريخ وو.(٦)

دمشرکانوصفونه جوړول: يوخوا مشرکانو برابر صفونه جوړ کړی وو.او د جنګ دپاره ولاړ وو.اوس لا جنګ نه وو شروع شوې.چه يومشرك اووئيل.ماته اجازت اوکړئ.چه زه اوګورم. دمسلمانانو دامداد دپاره نور فوځ چرته په پټ ځاې کښې خو نشته؟ نوهغه په اس باندې سور شو. او د ګيرچاپيره چکر ئې اولګولو.او واپس راغلو وې وئيل.بس هم دا دی.کوم چه مخامخ دی.نور فوځ د امداد دپاره نشته.خوزه دا وينم.چه دې کسانو د مدينې منورې نه سور مرګ په خپلو اوښانو باندې بار کړې دې.او راغلی دی.د تورې نه سوا دوی سره نور څه نشته.اوزما دا اندازه ده.چه په دوی کښې به هيڅ يوکس تر هغه وخته پورې مرګ قبول نکړی.ترڅو چه خپل مد مقابل مړ نکړی.که زمونږ کسان هم د هغوی په برابرئ باندې مړه شول.نو بيا به د ژوند څه مزه پاتې شی؟ نوسوچ او فکر اوکړئ.اوڅه رائې قائمه کړئ (٧)

---

١)سيرة ابن هشام (٦١٧\١) كنزالعمال (٣٩٧\١٠) حديث نمبر(٢٩٩٤٤)_
٢)كنزل العمال (٣٩٧\١٠) حديث نمبر(٢٩٩٤٤)_
٣)كنز لالعمال (٤٢٤\١٠) حدث نمبر ٣٠٠٢٣)_
٤)سيرة ابن هشام (٦٢٠\١)_
٥)سيرة ابن هشام(٦١٢\١)_
٦)سيرة ابن هشام (٦٢٦\١)_
٧)ابن هشام دهغه الفاظ دا نقل كړی دی.((قال ما وجدت شيأ وقد رأيت يا معر قريش البلايا تحمل المنايا ،نواضح يثرب تحمل الموت الناقع ،قوم ليس لهم منعة ولا ملجأ إلا سيوفهم والله ما أرى أن يقتل رجل منهم حتى يقتل رجلاً منكم، فإذا أصابو منكم أعدادهم فما خيرالعيش بعد ذلک ؟ فروا رأيكم (سيرة ابن هشام (٦٢٢\١)

دحكيم بن حزام عتبه ته د واپسۍ مشوره ورکول: په دې دوران کښې حکيم بن حزام ،عتبه بن ربيعه ته ورغلو.او ورته ئې اووئيل.چه د عمروبن حضرمى خون بها په خپله ذمه واخله.او خلقو ته د واپس تلو اووايه.عتبه ددې دپاره تيار شو.دخلقو واپس تلو دپاره ئې خپله خطبه اووئيله.([1])

خوابوجهل هغه سره اختلاف اوکړو.او پيغور ئې ورکړو.چه دخپل خوى ابوحذيفه ﷺ د وجې د جنګ نه ډېره کوې.([2])چه هغه د مسلمانانو په لښکر کښې دې.په جنګ کښې د هغه د قتليدو ده ته وېره ده.

دعتبه دخپل ورور او پلار سره د مقابلې دپاره وتل: د ابوجهل د دې پيغور نتيجه دا راووته.چه عتبه دخپل ورور شيبه بن ربيعه اود خپل خوى وليد بن عتبه سره ميدان جنګ ته د مقابلې دپاره راووتلو.اودوى نعره اولګوله. «هل من مبارز؟» څوک مقابله کونکې شته.په مسلمانانو کښې درې انصارى صحابه حضرت عوف بن الحارث، حضرت معوذ بن الحارث، او حضرت عبدالله بن رواحه ﷺ د مقابلې دپاره راوړاندې شول.([3])

دحضرت عفراء رضى الله عنها يوخصوصيت: دحضرت عوف اوحضرت معوذ ﷺ دمور نوم حضرت عفراء دې.حضرت عفراء اولنې واده دحضرت حارث سره کړې وو.د حارث نه ددې درې خامن اوشول.حضرت عوف، حضرت معوذ او حضرت معاذ ﷺ.دحارث د وفات نه پس بيا حضرت عفراء د بکيربن ياليل سره واده اوکړو.اود بکيربن ياليل نه ددې څلور خامن پيدا شول.اياس عاقل خالد او عامر،دحضرت عفراء ﷺ دا خصوصيت وو.چه دهغې دا اووه خامن وو.او اووه په اووه واړه په جنګ بدر کښې شريك وو.([4]) بهرحال کله چه دا درې واړه صحابه د مقابلې دپاره راووتل.نو عتبه اووئيل «من أنتم» تاسو څوک ئې؟ هغوى ورته اووئيل «رهط من الأنصار» مونږ دانصارو ډله يو.عتبه اووئيل «ما لنا بكم حاجة» زمونږ تاسو

---

[1])وفى سيرة ابن هشام (٦٢٣\١١) ثم قام عتبة بن ربيعة خطيباً فقال يا معشرقريش إنكم والله ما تصنعون بأن تلقوا محمداً وأصحابه شيأ والله لئن أصبتموه لا يزال الرجل ينظر فى وجه رجل يكره ألنظر إليه قتل أبن عمه ، ابن خاله، أو رجلاً من عشيرته، فارجعوا وخلوا بين محمد وبين سائر العرب فإن أصابوه فذلک الذى أردتم وإن كان غير ذلک الفاكم ولم تعرضوا منه ما تريدون .)_

[2])أبوحذيفة بن عتبة بن ربيعة إسمه مهشم وقيل هشيم وقيل هاشم وقيل قيس.. كان من السابقين إلى الإسلام وهاجر الهجرتين وصلى إلى القبلتين .. ألم بعد ثلاثة وأربعين إنساناً ... كان ممن شهد بدراً استشهد يوم اليمامة وهو ابن ست وخمسين سنة (الإصابة (٤٢\٤ - ٤٣)_

[3])حضرت عبدالله بن رواحه ﷺ مشهور انصارى صحابى دې.د ليلة العقبة په بيعت اوپه جنګ بدر کښې دشرکت شرف ورته حاصل دې.په غزوه موته کښې چه کله حضرت جعفرطيار ﷺ شهيد شو.نو د نبى ﷺ د خودلى شوى ترتيب مطابق د اسلامى لښکربيرغ دوى واخستله.اوپه جنګيدو جنګيدو کښې د موتة په ميدان کښې ئې د شهادت پيالۍ اوڅکله.(الإصابة (٣٠٦\٢)_

[4])اوګورئ (الإصابة (٢٦٤\٤)_

سره څه کار نشته.بیا عتبه اوونیل ((یا محمد أخرج إلینا أکفاءنا من قومنا)) زمونږ د قوم کسان چه زمونږ پشان وی.هغوی د مقابلې دپاره راولیږه.نونبی ﷺ حضرت علی رضی الله عنه حضرت حمزه او حضرت عبیده بن الحارث رضی الله عنه ته اوفرمائیل.ور وړاندې شئ.دا درې واړه وروړاندې شول.

چونکه ددوی په مخونو باندې پرده وه.څکه عتبه تپوس اوکړو.((من أنتم؟)) دوی ورسره خپل تعارف اوکړو.نو عتبه اووئیل ((نعم أکفاء کرام)) آو دا کسان زمونږ پشان دی.اوعزتمند دی.[1] رسول الله ﷺ په دغه موقع باندې دا هم وئیلی وو.

((یا بنی هاشم قوموا قاتلوا بحقکم الذی بعث الله به نبیکم إذ جاؤوا بباطلهم لیطفئوا نور الله))[2]

اې بنوهاشم تاسود هغه حق سره اوځئ.کوم چه الله تعالی ستاسو نبی ته ورکړې او رالیږلې ئې دې.حالانکه دې کسانو باطل راوړې دې.اودالله تعالی نور (دین حق) مړکولو (ختمولو) دپاره راغلی دی.

په انفرادی مقابله کښې د عتبه، شیبه او ولید قتلیدل: حضرت علی حضرت حمزه او حضرت عبیده رضی الله عنهم انفرادی مقابلې دپاره اووتل. د حضرت علی رضی الله عنه مقابله د ولید سره اوشوه.اوهغه ئې جهنم ته اورسولو.اوحضرت حمزه رضی الله عنه مقابله د شیبه بن ربیعه سره اوشوه.اوهغوی هم په یو ګذار باندې دهغه کارختم کړو. اوحضرت عبیده بن الحارث رضی الله عنه مقابله د عتبه سره اوشوه.دواړه په یوبل باندې ګذارونه اوکړل.اوزخمیان شول.د عتبه ګذار باندې دحضرت عبیده پښه کټ شوه.حضرت علی اوحضرت حمزه رضی الله عنهما دخپل مقابل دقتلولونه پس دحضرت عبیده بن الحارث رضی الله عنه د مدد دپاره راغلل.اوچه راغلل نود عتبه کار ئې هم ختم کړو.[3]

دحضرت عبیده بن الحارث رضی الله عنه شهادت: حضرت عبیده بن الحارث هم د زخم په حالت کښې نبی ﷺ ته راوستې شو.حضرت عبیده تپوس اوکړو.یارسول الله زه شهید یم؟ نبی ﷺ ورته اوفرمائیل بالکل ته شهید ئې.دشهادت نه وړاندې هغوی دا شعر اووئیل.

فإن یقطعوا رجلی فإنی مسلم ... أرجی به عیشا من الله عالیاً

والبسنی الرحمن من فضل منه ... لباساً من الإسلام غطی المساویا

که دوی زما پښه کټ کړه.نود څه پرواه خبره نه ده.زه مسلمان یم.اوزه دالله تعالی نه ددې په بدله کښې د اوچت ژوند امید ساتم.

الله تعالی په خپل فضل او رحم سره ماته د اسلام داسې جامې واغوستې.کوم چه ټولې خطاګانې پټې کړې.[4]

باقاعده د جنګ شروع: ابوجهل د عتبه، شیبه او ولید د قتل نه پس لښکرته مخامخ تقریر

---

[1]) سیرة ابن هشام (۶۲۵|۱)_

[2]) طبقات ابن سعد (۱۷|۲)_

[3])سیرة ابن هشام (۶۲۵|۱)_

[4])سیرة مصطفی (۷۸|۲)_

اوكړو.چه دې كسانو د جلدبازئ نه كار واخستلو.څكه قتل شول.په لات او عزى مې دې قسم وى.مونږ به تر هغه وخته پورې نه څو.ترڅو پورې چه مونږ دوى په پړو باندې اونه تړو.[1] او سخت جنګ شروع شو.ابوجهل دعا اوكړه.اې الله څوك چه څپلولئ پريكوى.او د نيكئ په ځاى بدئ ته رواج وركوى.هغه تباه او برباد كړه.[2]

دجنګ شروع كيدو نه پس د نبى ﷺ په دعا كښې مشغوله كيدل: بل طرف نبى ﷺ د جنګ شروع كيدو نه پس په دعا الحاح او زارئ كښې مشغول شو.نبى ﷺ دعا اوكړه.

«اللهم إني أنشدك عهدك ووعدك اللهم إن شئت لم تعبد بعد اليوم أبداً»[3]

اې الله چه تا كومه وعده او عهد كړې وو.دهغې دپوره كيدو درخواست درته كوم.اې الله كه تاسو غواړئ.چه په مخ د زمكې دنن نه پس همشيه دپاره ستاسو عبادت اونشى.(نو ټيك ده. دا يو موتې مسلمانان به ختم شى) اوپه څنې رواياتوكښې راغلى دى.چه نبى ﷺ دا دعا كړې وه. «اللهم أنجز لي ما وعدتني اللهم إن تهلك هذه العصابة من أهل الإسلام لا تعبد في الأرض»[4]

اې الله تاسو چه ما سره كومه وعده كړې وه.هغه پوره كړئ.اې الله كه دمسلمانانو دا ډله هلاكه شى.نو بيا به په مخ د زمكې ستاسو عبادت اونشى.

په روايت كښې راځى.چه نبى ﷺ په دعا كښې دومره زارى او عاجزى اوكړه.چه د نبى ﷺ څادر مبارك د اوږې نه اوغورځيدل.حضرت ابوبكر رضي الله عنه دوى ته تشريف راوړو.او عرض ئې اوكړو.«كفاك مناشدتك ربك فإنه سينجزلك ما وعدك»[5] دخپل رب په در كښې دومره زارى او عاجزى كافى ده.بيشكه الله تعالى به خپله وعده پوره كوى.كومه چه ئې تاسو سره كړې ده.

يواشكال اودهغې جواب: دلته اشكال دا دې.چه نبى ﷺ په دعا كښې دومره مبالغه كوله.او زارى اوعاجزى ئې كوله.او حضرت ابوبكر رضي الله عنه دوى د نورې دعا نه منع كولو.چه الله تعالى تاسو سره وعده كړې ده.چه تاسو ته به غلبه دركوى.اوتاسو ته به كاميابى دركوى.نوآيا دالله تعالى په دغه وعده باندې دحضرت ابوبكر رضي الله عنه يقين وو.اود نبى ﷺ نه وو؟

نوددې په باره كښې تاسو دا وئيلې شئ.چه د مقام الوهيت او ربوبيت ادب هم دا دې.چه د وعدې باوجود سړې په ويره كښې وى.اود وعدې باوجود سړې اوغواړى.اودا ګڼړى چه د الله تعالى ذات بينيازه دې.«لايسئل عما يفعل» دهغه نه تپوس نشى كولې. چه هغه دا كار اوكړو. نو ولې ئې اوكړو؟

نبى ﷺ په مقام خوف كښې وو.هغوى د مقام الوهيت او مقام ربوبيت پوره پوره ادب كولو.

---

[1])سيرة مصطفى (۹۱\۲)_

[2])دابوجهل د دعا الفاظ داسې منقول دى ((اللهم اعطعنا للرحم، وأتانا لما لا يعرف ، فأحنه الغداة فكان هو المستفتح (سيرة ابن هشام (۶۲۸\۱)_

[3])البداية والنهاية (۲۷۶\۳)_

[4])كنزالعمال (۳۹۲\۱) رقم الحديث ۲۹۹۳۹)_

[5])كامل لابن اثير (۸۷\۲)_

او حضرت ابوبكر رضي الله عنه په مقام رجاء كښې وو.په هغوى باندې د رجاء غلبه وه (١)
دويمه خبره يو دا هم ده.هغه دا چه ممكن ده.نبى ﷺ دا ګڼړلې وى.چه الله تعالى خو وعده كړې ده.خو كيدې شى.چه ددې وعدې د تكميل دپاره څه شرطونه اوڅه اسباب داسې ضرورى وى.چه د هغې نه بغير دغه وعده پوره نشى.او زمونږ نه په دې شرطونو او دې اسبابو كښې كوتاهى اوشى.ددې وجې په نبى ﷺ باندې ويره غالبه وه.او نبى ﷺ دعا كوله. ددې نه پس نبى ﷺ د سپر نه رابهر شو.او نبى ﷺ اوفرمائيل.
((أبشر يا أبا بكر أتاك نصر الله هذا جبريل آخذ بعنان فرسه))(٢)
ابوبكر زيرې! دالله تعالى مدد راغلو.دا جبريل دې ،دوى د خپل اس واګې نيولې دې.
په موټى خاورې سره د كافرانو اوتركيدل: جنګ شروع شو.او سخت جنګ وو.نبى ﷺ د خاورو يو موټې راواخستل.او كافرانو طرف ته ئې اوويشتل.او ((شاهت الوجوه)) ئې درې ځله اوويئيل.هم ددې په باره كښې الله تعالى فرمائيلى دى.(٣) ﴿وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ رَمَىٰ﴾ (٤)
او تا نه دى ويشتلې هغه يو موټې خاورې كله چه تا ويشتل كول بلكه الله تعالى ويشتى دى.
د يو موټې خاورې به څه حقيقت وى.دكافرانو يو زر لښكر وو.خو ددې لښكر داسې يوكس هم پاتې نشو.چه د هغه په سترګو كښې دغه خاورې نه وى داخل شوې.هغه خاوره د هر يو كس په سترګو كښې ورداخل شوه.اوهغوى سترګې مګل شروع كړلې دې سره كافران اوتر شو.(٥) مسلمانانو به هغوى نيول.او قيد كول،او قتلول.

---

(١) حكى السهيلى عن شيخه أبى بكر بن العربى بأنه قال كان رسول الله ﷺ فى مقام الخوف والصديق فى مقام الرجاء وكان مقام الخوف فى هذا الوقت أكمل لأن الله أن يفعل ما يشاء فخاف أنا لا يعبد فى الأرض بعدها (البداية والنهاية (٣\٢٧٢)_
(٢) سيرة ابن هشام (١\٦٢٧) وفى الكامل (٢\٨٧ و ٨٨) وخرج رسول الله ﷺ وهو يقول ﴿ سيهزم الجمع ويولون الدبر﴾ وحرض المسلمين وقال والذى نفس محمد بيده لا يقاتلهم اليوم رجل فيقتل صابراً محتسباً مقبلا غير مدبر إلا أدخله الله الجنة فقال عميربن الحمام الأنصارى .. وبيده تمرات يأكلهن بخ بخ ما بينى وبين أن أدخل الجنة إلا أن يقتلنى هولاء ثم ألقى التمرات من يده وقاتل حتى قتل و رمى مهجمع مولى عمربن الخطاب بسهم فقتل فكان أول قتيل وفى البداية والنهاية (٣\٢٧٧) فأخرج عمير تمرات فجعل يأكل منهن ثم قال لئن أنا أحييت حتى آكل تراتى هذه إنها حياة طويلة فرمى مان كان معه من التمر ثم قاتلهم حتى قتل رحمه الله وهو يقول حين قاتل،،
ركضا إلى الله بغير زاد ۞ إلا التقى وعمل المعاد
والصبر فى الله على الجهاد ۞ وكل زاد عرضة النفاد
غير التقى والبر والرشاد
(٣) تفسير ابن كثير (٢\٢٩٥)_
(٤) سورة الأنفال:١٧)_
(٥) أيضاً)_

د ابوالبختری قتل: نبی ﷺ صحابو ﷺ ته په دغه دوران کښې دا هم فرمائیلی وو.څنې خلق د مسلمانانو د مقابلې دپاره راتلل نه غوستل.هغوی په زور باندې راوستې شوی دی.نو هغوی مه قتلوئ.په هغوی کښې حضرت عباس بن عبدالمطلب هم دې.او ابو البختری بن هشام هم په زور باندې راوستې شوې دې.
یوانصاری صحابی ﷺ ابوالبختری (۱) اونیولو.او ورته ئې اووئیل.چه رسول الله ﷺ ستا د قتل نه مونږ منع کړی یو.د ابو البختری یو ملګرې وو.هغه سره د مکې نه راغلې وو.هغه اووئیل.زما دا ملګرې (۲) هم مه قتلوئ.انصاری صحابی ﷺ اووئیل. هرګز نه، نبی ﷺ صرف ستا په باره کښې حکم کړې دې.ستا د ملګری په باره کښې نه دی وئیلی. مونږ هغه نه پریږدو.ابوالبختری اووئیل.بیا داسې نشی کیدې.چه زما ملګرې دې زما وړاندې قتلولې شی.او زه دې ژوندې یم.او دا شعر ئې وئیل. او د حملې دپاره راغلو.

لن یسلم ابن حرة زمیله　　حتی یموت أویری سبیله

د شریفې ښځې څوې خپل ملګرې قتل ته نه حواله کوی.تردې چه یا خو په خپله مړ شی.او یا بچ شی.خپله لار اووینی.آخری دا چه دغه انصاری صحابی ﷺ هغه مړ کړو.(۳)
د عبیده بن سعید قتل: عبیده بن سعید یو لوې کافر وو.د هغه د بدن هیڅ یوه حصه هم د زغرې نه بهر نه وه. صرف سترګې ئې په نظر راتلې.حضرت زبیر بن عوام ﷺ ورته په سوو (انتظار) کښې وو. او هغه ئې په نیزه په سترګه اووهلو.کومه چه د هغه د سر نه اخوا اووتله.او هغه راپریوتلو .اومړ شو.حضرت زبیر ﷺ فرمائی.چه ما د هغه په سینه باندې پښه کیخوده.او ښه په زور سره مې تړې نیزه راوویستله.او د هغه نیزې څوکې کږې شوې وې.رسول الله ﷺ د حضرت زبیر ﷺ نه دغه نیزه دیادګار په طور واخستله.اود نبی ﷺ نه پس بیا هغه د حضرت ابوبکر ﷺ سره وه.اود حضرت ابوبکر ﷺ نه پس د حضرت عمر ﷺ سره وه.بیا د حضرت عثمان ﷺ اوبیا دحضرت علی ﷺ او په آخر کښې حضرت عبدالله بن زبیر ﷺ ته راغله.(۴)
په دې جنګ کښې دقریشو تقریباً اویا کسان مړه شول.او اویا کسان قیدیان کړی شول(۵)
د حضرت عباس رضی الله عنه نیول: په قیدیانو کښې حضرت عباس بن عبدالمطلب ﷺ هم وو. حضرت عباس ډیر اوګدقدوالا،لحیم شحیم جسیم سړې وو.دې حضرت ابوالیسر ﷺ

۱) دده نوم مجزر بن ذیاد بلوی وو.اوګورئ البدایة والنهایة (۲۸۵\۳)_~
۲) دهغه نوم جناده بن ملیحه وو(البدایة (۲۸۵\۳)_
۳)البدایة والنهایة (۲۸۵\۳) وإنما نهی رسول الله ﷺ عن قتل أبی البختری لأنه کان أکف القوم عن رسول الله ﷺ وهو بمکة وکان لا یوذیه ولا یبلغه عنه شئ یکرهه وکان ممن قال فی نقض الصحیفة التی کتبت قریش علی بنی هاشم وبنی المطلب (سیرة ابن هشام (۶۲۹\۱)_
۴) اوګورئ بخاری غزوه بدر رقم الحدیث ۳۹۹۸)_ .
۵) طبقات ابن سعد (۱۸\۲۱)_

(۱) قید کړي وو.دې ډیر کم قد،ډیر زیات کمزورې او نرې پرې سړې وو.نبی ﷺ د دوی نه تپوس اوکړو،ابوالیسر تا عباس څنګه اونیولو؟ ابوالیسر ورته اووئیل.په حقیقت کښې ما دې په یواځې نه دې نیولې،یو سړی زما مدد کړې وو،هغه کس ما نه وړاندې لیدلې وو اونه روسته،نبی ﷺ ورته اوفرمائیل،هغه د آسمان فرښته وه،(۲)

د جنګ نه پس د قریشو د سردارانو لعشونه په کوهی کښې د غورځولو حکم: د جنګ د ختمیدونه پس نبی ﷺ کریم ﷺ د قریشو سرداران په یوکوهی کښې د اچولو فیصله اوکړه. نو نبی ﷺ د هغه سردارانو لعشونه چه تعداد ئې خلورویش وو.په کوهی کښې اوغورځولو. او باقی مقتولین ئې هم دغه شان کندې اوکنستلې.اوپټ ئې کړل.(۳)په سردارانو کښې د امیه بن خلف لعش چونکه ډیر خراب شوې وو.اوګله چه زغره دهغه د بدن نه اوویستې شوه.نو دهغه اندامونه جدا جدا شو.ددې وجې هغه هم په هغه ځاې کښې په خاورو کښې پټ کړې شو.او هغه په کوهی کښې اونه غورځولې شو. (۴)

د کافرانو مړو لعشونوته د نبی ﷺ خطاب: د نبی ﷺ دا عادت وو.چه کله به دوی په یو جنګ کښې فتح بیا مونده.نو د جنګ نه پس به ئې درې ورځې هلته قیام کولو.(۵) دوی دلته هم درې ورځې قیام اوکړو.کله چه دریمه ورځ شوه.نو نبی ﷺ د روانیدو حکم اوکړو نبی ﷺ زین برابر کړو.او په سورلئ باندې کیناستلو.او هغه کوهی طرف ته روان شو.په کوم کښې چه د قریشو سرداران غورځولې شوی وو.د صحابوﷺ خیال شو.چه د څه بل ضرورت دپاره به ځی.خو نبی ﷺ کوهی ته راغلو.او وې فرمائیل.

«یا أمیة، یا أباجهل بن هشام، یا عتبة بن ربیعة یا شیبة بن ربیعة هل وجدتم ما وعدربکم حقاً فإنی قد وجدت ما وعدنی ربی حقاً» اې امیه، اې ابوجهل اې عتبه اې شیبه الله تعالی چه کومه وعده تاسو سره کړې وه.آیا تاسو هغه صحیح اوبرحق بیا مونده.الله تعالی چه کومه وعده ما سره کړې وه.هغه خو ما په حق بیا مونده.

حضرت عمربن خطاب ﷺ اوفرمائیل.«هل تکلم من أجساد لا أرواح فیها؟» تاسو دې بې روحه مړو سره خبرې کوئ.نو نبی ﷺ اوفرمائیل.«والذی نفسی بیده ما أنتم بأسمع لما أقول منهم ولکن لا یستطیعون أن یجیبوا» قسم دې په هغه ذات د چا په قبضه کښې چه زما روح دې.د دوی په

---

۱) حضرت ابوالیسر انصار بدری صحابیﷺ دې.لیلة العقبه ته حاضر شوې وو.په مدنیه منوره کښې ۵۵ھ دوی وفات شوی وو.دې د تولو نه آخری بدری صحابی دې.چه په مدینه کښې وفات شوې دې.اوګورئ الاصابة فی تمییز الصحابة (۲۲۱\۴)۔

۲) تاریخ طبری (۱۶۱\۲)۔

۳) کامل لابن اثیر (۹۰\۲) البدایة والنهایة (۲۹۳\۳)۔

۴) سیرة ابن هشام (۶۳۸\۱)۔

۵) البدایة والنهایة (۲۹۳\۳)۔

مقابله كښې تاسو زما خبرې زياتې نه اورئ.خوصرف دومره ده چه دوى جواب نشى راكولې.[1]

مدينې منورې ته روانيدل او د دوو قيديانوقتل: ددې نه پس نبى اكرمﷺ ددې ځاې نه روان شو.[2] او انصارى صحابى عبدالله بن كعبؓ ته ئې د مال غنيمت حفاظت اوسپارلو.[3] مدينې منورې ته نزدې مقام صفراء ته چه كله نبىﷺ اورسيدل.نوپه قيديانوكښې د نضربن حارث په باره كښې حكم اوكړو.چه هغه دې قتل كړې شى.نوحضرت علىؓ هغه قتل كړو.[4] دمقام صفراء نه چه كله روان شو.اومقام عرق الظبيه ته اورسيدل.نونبىﷺ د عقبه بن ابى معيط دقتلولوحكم وركړو.نوعاصم بن ثابتؓ دهغه څټ قلم كړو.[5]

دا دواړه قولاً او فعلاً په دواړو طريقو نبىﷺ ته په تكليف رسولو كښې مشغول وو. ټوقې اومسخرې به ئې كولې.عقبه بن ابى معيط بدبخته په يوځل د نبىﷺ په مخ مبارك باندې لاړې (لعاب) توكلې وې.او يوځل نبىﷺ په مسجد حرام كښې مونځ كولو.اود اوښ پليتى او بچه دانئ ئې راوړه.د نبىﷺ په شا باندې ئې وروغورځوله.ددې وجې نبىﷺ دهغه د

---

[1] البداية والنهاية (۲۹۲\۳و ۲۹۳) په بعضې رواياتو كښې د نبىﷺ دخطاب الفاظ داسې نقل شوى دى.،يا أهل القليب بئس عشيرة النبىﷺ كنتم لنبيكم كذبتمونى وصدقنى الناس وأخرجتمونى وآوانى الناس وقاتلتمونى نصرنى الناس هل وجدتم ما وعد ربكم حقاً قد وجدت ما وعدنى ربى حقاً (البداية والنهاية (۲۹۲\۳) اهل قليب ته چه كله نبىﷺ خطاب اوكړو.نود حضرت ابوحذيفه په مخ باندې نبىﷺ د غم او خفګان آثار اوليدل.نبىﷺ اوفرمائيل.ابوحذيفه! كيدې شى د پلار دا حالت چه تا اوليدل.نو خفه شوې به ئې.وې ونيل نه،يارسول الله خبره صرف دومره ده.چه زما پلار د عقل او فضل مالك وو.كه ژوندې پاتې شوې وو.نو زما دا اميد ؤ.چه اسلام به ئې قبول كړې وو.اوس د كفر په حالت كښې دده مرګ ما خفه كوى.نبىﷺ چه جواب واوريدو.نو دده دپاره ئې د خير دعا اوكړه.(كامل ابن اثير(۹۰\۲)،

د نبى كريمﷺ مړو سره په خطاب كولو باندې حضرت عمرؓ ته اشكال پيښ شو.چه دبې روحه بدنونو سره خبرې كول څه معنى لرى؟ نبىﷺ چه كوم جواب وركړو.د هغې ته دا ښكاره ده.چه الله تعالى كله اوغواړى.او څومره اوغواړى.مړو ته اورول كولې شى.حضرت عائشه رضى الله عنها چونكه د سماع موتى قائله نه وه.ددې وجې به هغوى په داسې رواياتو كښې تاويل كولو. حافظ ابن كثير په البداية كښې تبصره كوى اوليكى.،،

قلت وهذا مما كانت عائشةرضى الله عنها تتاوله من الأحاديث وتعتقد أنه معارض لبعض الآيات وهذا المقام مما كانت تعارض فيه قوله ﴿ وما أنت بمسمع من فى القبور﴾ وليس هو بمعارض له والصواب قول الجمهور من الصحابةﷺ ومن بعدهم للأحاديث الدالة نصاً على خلاف ما ذهبت إليهﷺ (البداية والنهاية (۲۹۲\۳)،، د مسئله سماع موتى تفصيل وړاندې راځى)۔

[2])مدينې منورې ته د روانيدو نه وړاندې دفتحې خوشخبرئ ليږلو دپاره نبى كريمﷺ د مدينې پورته او ښكته دواړو طرفونو ته قاصد اوليږلو.پورته طرف ته عبدالله بن رواحهؓ او ښكته طرف ته زيد بن حارثهؓ لاړل.(طبقات ابن سعد(۱۹\۲)۔

[3])سيرة ابن هشام (۶۳۴\۱)۔

[4])كامل ابن اثير (۹۱\۲)۔

[5])كامل ابن اثير(۹۱\۲)۔

قتلولو حکم اوکړو.([1])

د مال غنیمت دتقسیم مسئله: ددې نه پس سوال پیدا شو د مال غنیت د تقسیم،مال غنیمت لا تقسیم شوې نه وو.په دې باره کښې په صحابوﷺ کښې اختلاف پیدا شو.چه کوم ځوانان وو. هغوی اووئیل.چه مونږ جنګ کړې دې.اوکافران مو قتل کړې اوبند کړی دی.نومال غنیمت مونږ ته ملاویدل پکار دی.اوچه کوم اکابرین او مشران وو.که وړاندې وو.اوکه روستو وو.هغوی وئیل.که تاسو شکست خوړلې وو.نو مونږ ته به راواپس کیدئ.تاسو وړاندې جنګ زمونږ په ډاډ او پشت پناهئ باندې ګټلې دې.ددې وجې مونږ ته هم په مال غنیمت کښې حصه ملاویدل پکار دی.اوهغه حضرات کوم چه د رسول الله د حفاظت دپاره مقرر وو.هغوی وئیل.چه دمال غنیمت مونږ زیات مستحق یو.په دې باندې د قرآن شریف آیت نازل شو﴿يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الْأَنفَالِ قُلِ الْأَنفَالُ لِلَّهِ وَالرَّسُولِ﴾ ([2]) دا خلق ستا نه د مال غنیمت د حکم تپوس کوی.تاسو ورته اووائې.چه دا د دالله اودهغه د رسول دپاره دې. بهرحال نبیﷺ دا مال بیا په ټولو مسلمانانو کښې برابر تقسیم کړل.([3])

په غنیمت کښې حصه اخستونکې اته صحابه رضی الله عنهم: اته کسان داسې وو.چه هغوی په جنګ بدر کښې شریك شوی نه وو.خو په مال غنیمت کښې دهغوی حصه هم مقرر شوه.([4])

① یو حضرت عثمانؓ وو.د نبیﷺ لور حضرت رقیهؓ دهغوی په عقد کښې ناسته وه.اوهغه د جنګ په وخت کښې بیماره وه.کله چه نبیﷺ دجنګ دپاره روانیدل. نو حضرت عثمانؓ ورسره تلل غوښتل.خو نبیﷺ ورته په مدینه کښې د پاتې کیدو حکم اوکړو. اودحضرت رقیه په تیمارداریٔ ئې هغه ماموره کړو.

(②-③) طلحه بن عبیدالله اوحضرت سعید بن زیدؓ دا د واړه عشره مبشره دی .دوی نبیﷺ په یو مهم باندې روان کړی وو.ددې وجې دوی په جنګ کښې شرکت اونکړې شو.په مال غنمیت کښې نبیﷺ دهغوی حصه هم مقرر کړه.

④ دحضرت ابولبابه بن المنذرؓ ذکر مخکښې تیرشوې دې.چه نبیﷺ دوی لره خپل قائم مقام جوړ کړو.اومدینې منورې ته ئې واپس لیږلې وو.ددې وجې دوی په جنګ کښې شریك نشو.هغوی هم نبیﷺ بدری شمار کړې وو.اوپه مال غنیمت کښې ئې هغوی ته هم حصه ورکړې وه.

⑤ حضرت عاصم بن عدیؓ دوی لره نبیﷺ د مدینې منورې په پورته طرف کښې پریخودې وو.دوی ته هم حصه ملاؤ شوه.

⑥ حضرت حارث بن حاطبؓ دوی هم نبیﷺ په څه وجه باندې واپس لیږلی وو.

---

[1])البدایة والنهایة (۳۰۶۱۳) دغه شان اوګورئ دلائل ابی نعیم (۴۷۱۱۲)_

[2])سورة الأنفال:۱)_

[3])البدایة والنهایة (۳۰۳۱۳)_

[4])په دغه اتو کښې درې حضرات حضرت عثمان،حضرت طلحه،حضرت سعیدمهاجرین وو. او باقی پنځو د انصارو سره تعلق ساتل)_~

(٧-٨) حضرت حارث بن صمه رضي الله عنه او حضرت خوات بن جبير رضي الله عنه .. دې دواړو ته هم په مال غنيمت كښې حصه وركړې شوې وه.(١)

مال خمس: د بدر د غنيمت نه خمس ويستې شوې وو كه نه؟ په دې كښې اختلاف دې.د بعضې حضراتو دا رائې ده.چه خمس نه وو ويستلې شوې.خو دمحققينو رائې دا ده.چه خمس ويستلې شوې وو.(٢)

دبدر دقيديانو په باره كښې مشوره: د بدرد قيديانو په باره كښې نبى ﷺ صحابه كرامو رضي الله عنهم سره مشوره اوكړه.چه دوى سره څه اوكړې شى؟ دحضرت عمربن الخطاب، حضرت سعد بن معاذ او حضرت عبدالله بن رواحه رضي الله عنه رائې دا وه.چه دوى قتل كړې شى.نبى ﷺ اوفرمائيل «انما أمكنكم الله منهم» الله تعالى تاسوته په دوى باندې قدرت دركړې دې.اشاره دې خبرې ته وه.چه كله په دشمن باندې قدرت حاصل شى.نومعاف كول ئې ښه دى.حضرت ابوبكر رضي الله عنه عرض اوكړو. يارسول الله چه دوى نه فديه واخستې شى.او آزاد كړې شى.كيدې شى.الله تعالى دوى ته د ايمان توفيق وركړى.او دوى زمونږ لاس او مټې جوړې شى.اود اسلام دفاع كوى.اود اسلام داشاعت او ترقۍ ذريعه جوړه شى.(٣) نبى ﷺ د فديه اخستلو فيصله اوكړه.اود يو زر نه واخله تر څلورو زرو درهمو پورې فديه ئې مقرر كړه.د هركس حيثيت ته كتلې شوى وو.كوم كسان چه غريبانان وو.او فديه ئې نشوه وركولې.نو هغوى ئې د فدې وركولو نه بغير آزاد كړل.(٤) او كوم كسان چه په دوى كښې په ليكلو پوهيدل.هغوى سره ئې دا شرط اولګول.چه هغوى به دمسلمانانو لسو لسو ماشومانوته ليكل ښائى. نو حضرت

---

(١) طبقات ابن سعد(١٢\٢)_

(٢) وقد زعم أبوعبيدة القاسم بن سلام رحمه الله أن رسول الله ﷺ قسم غنائم بدر على السواء بين الناس ولم يخمسها ثم نزل بيان الخمس بعد ذلك ناسخاً لما تقدم .. وفى هذا نظر والله أعلم فإن فى سياق الآيات قبل آية الخمس وبعدها كلها فى غزوة بدر فيقتضى أن ذلك نزل جملة فى وقت واحد غير متفاصل بتأخر يقتضى نسخ بعضه بعضا ثم فى الصحيحين عن على رضي الله عنه أنه قال فى قصة شار فيه اللذين إجتب أسنمتهما حمزة رضي الله عنه أن أحداهما كانت من الخمس يوم بدر ما يرد صريحاً على أبى عبيد ان غنائم بدر لم تخمس والله أعلم بل خمست كما هو قول البخارى وابن جرير وغيرهما وهو الصحيح الراجح والله أعلم (البداية والنهاية ٣\٣٠٣)

(٣) عن ابن عباس حدثنى عمربن الخطاب قال إستشار رسول الله ﷺ أبابكر وعلياً وعمر رضي الله عنهم فقال ابوبكر رضي الله عنه يا رسول الله هولا بنو العم والعشيرة والإخوان وإگى أرى أن تطخذ منهم الفدية فيكون ما أخذناه قوة على الكفار وعسى أن يهديهم الله فيكون لنا عضداً فقال رسول الهل ﷺ ما ترى يا ابن الخطاب؟ قال قلت والله ما أرى ما راى دبوبكر ولكن أرى أن تمكننى من فلان قريبب لعمر أضرب عنقه وتمكن علياً من عقيل فيضرب عنقه وتمك حمزة من فلان فيضرب عنقه حتى يعلم الله أنه ليست فى قلوبنا هوادة للمشركين وهولاء صناديهم وأئمتهم وقادتهم فهوى رسول الله ﷺ ما قال أبوبكر ولم يهو ما قلت وأخذ منهم الفداء (البداية ولانهاية (٣\٢٩٧)_

(٤) ابوعزه جمحى دوى لره نبى ﷺ بغيرفدې آزاد كړو.(طبقات ابن سعد (٢\١٨)_

زيد بن ثابت رضی الله عنه هم په دغه موقع باندې ليكل زده كړل.(۱)

د حضرت عباس رضی الله عنه فديه: حضرت عباس بن عبدالمطلب رضی الله عنه اوونيل.ما سره د فديې وركولو دپاره خو څه هم نشته.ما دغه شان آزاد كړئ.نبى صلى الله عليه وسلم دحضرت عباس رضی الله عنه فديه څلور زره روپئ مقرر كړې وې.دا د ټولونه زيات مقدار وو.(۲) كله چه حضرت عباس اوونيل.ما سره هيڅ هم نشته.نو نبى صلى الله عليه وسلم ورته اوفرمائيل.تا او ستا بى بى ام الفضل چه كوم مال موندلې وو.او په فلانى ځاى كښې مو ښخ كړې دې.ولې هغه تا سره نه دې؟ حضرت عباس رضی الله عنه ورته اوونيل. هغه مال خوزما او د ام الفضل نه سوا بل هيچا ته معلوم نه وو.تاسو ته د هغې په باره كښې علم اوشو.يقيناً ته دالله تعالى رښتينې رسول ئې.ددې نه پس عباس رضی الله عنه فديه وركړه.(۳) د قرآن مجيد آيت دې.﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِيُّ قُل لِّمَن فِيٓ أَيۡدِيكُم مِّنَ ٱلۡأَسۡرَىٰٓ إِن يَعۡلَمِ ٱللَّهُ فِي قُلُوبِكُمۡ خَيۡرٗا يُؤۡتِكُمۡ خَيۡرٗا مِّمَّآ أُخِذَ مِنكُمۡ وَيَغۡفِرۡ لَكُمۡۚ وَٱللَّهُ غَفُورٞ رَّحِيمٞ﴾ (۴)

دحضرت عباس رضی الله عنه بيان دې.چه په دې آيت كښې الله تعالى دوه وعدې كړې دى. يو دا چه كوم مال ستاسو نه واخستې شو.الله تعالى به ددې نه غوره دركړى.كه ستاسو په زړونوكښې خير راغلو.حضرت عباس رضی الله عنه فرمائى چه ددې نه پس ماته څلويښت غلامان ددې په عوض كښې راكړې شول.او هرغلام د مال په كټلو كښې ماهر وو.دويمه وعده د مغفرت ده.زما اميد دې.چه الله تعالى به خامخا زما مغفرت كوى.(۵)

نوفل بن حارث: دغه شان نوفل بن حارث يوبل قيدى وو.هغه نبى صلى الله عليه وسلم ته اوونيل. ما سره د فديې وركولو دپاره هيڅ څه نشته.نبى صلى الله عليه وسلم ورته اوفرمائيل.هغه په ،،حره،، كښې چه تا نيزې ايخودې دى.آيا هغه مال نه دې؟ نوهغه ډير حيران شو.او وې ونيل.دهغې نيزو خو چاته علم نشته.يقينى ده چه الله تعالى به تاسو ته خودلې وى.اوته دالله تعالى رښتونې رسول ئې.او كلمه ئې اوونيله مسلمان شو.(۶)

---

(۱)طبقات ابن سعد(۲۲\۲)_

(۲)حضرت عباس رضی الله عنه په دې موقع باندې دا هم وئيلى وو.چه ما اسلام قبول كړې دې.خود قريشو د بدو ردو ونيلو د وجې ما داسلام اعلان نشو كولې.نبى صلى الله عليه وسلم ورته اوفرمائيل.كه په حقيقت كښې تا اسلام قبول كړې وى.نو الله تعالى ښه پوهيږى تا ته به د هغې اجر ملاويږى.خو فديه به په هر حالت كښې وركوې.انصارو د حضرت عباس نه د فديې نه اخستلو درخواست كړې وو.خو نبى صلى الله عليه وسلم ورته اوفرمائيل.نه بلكه دې به فديه وركوى.ځكه چه حضرت عباس رضی الله عنه مالدار وو.نو نه يواځې دا چه نبى صلى الله عليه وسلم دهغه نه فديه واخستله.بلكه هغه ته ئې د هغه د وراره عقيل او حليف عتبه بن عمرو د طرفه د فديې وركولو هم اوونيل نو حضرت عباس د هغه دواړو د طرفه هم فديه وركړه.(اوګورئ تاريخ طبرى (۱۶۳\۲) حضرات عباس ټوله سل اوقيې سرۀ زر ادا كړى وو.دا دټولو نه زياته وه.

(۳)البداية والنهاية (۲۹۹\۳) دغه شان دلائل بيهقى (۱٤۱\۲)_

(۴)سورة الأنفال:۷۰)_

(۵)ايضاً)_

(۶)دلائل بيهقى (۱٤٤\۳)_

ابوالعاص بن الربیع: هم په دې قیدیانو کښې د نبی ﷺ زوم ابوالعاص بن الربیع هم وو.[1] حضرت زینب رضی الله عنها د مکې نه دخپل خاوند ابوالعاص په فدیه کښې هغه هار راولیږلو.کوم چه حضرت خدیجې رضی الله عنها د واده موقع باندې حضرت زینب رضی الله عنها ته ورکړې وو.کله چه نبی ﷺ ته هغه هار اورسیدل.نو دحضرت خدیجې رضی الله عنها یاد ورته تازه شو.اود خپلې لور د بیکسئ او غریبئ خیال ورته راغلو.او د نبی ﷺ په سترګو کښې اوښکې راغلې.او نبی ﷺ صحابو رضی الله عنهم ته اووئیل.که تاسو راضی ئې.نو دا هار به واپس کړې شی.اودې به بغیر فدیې آزاد کړې شی.ټولو صحابو رضی الله عنهم د زړه په خوشحالئ سره اجازت ورکړو.او نبی ﷺ ابوالعاص نه دا وعده واخستله.چه ته به مکې ته د رسیدو نه پس زینب مدینې ته رالیږې.هغه هار ئې ورته واپس کړو.او ابوالعاص ته ئې دتلو اجازت ورکړو .ابوالعاص د خپلې وعدې مطابق حضرت زینب رضی الله عنها روانه کړه.او نبی ﷺ حضرت زیدبن ثابت او یوانصاری صحابی د حضرت زینب رضی الله عنها د راوستلو دپاره اولیږل .دا دواړه لاړل.اوحضرت زینب رضی الله عنها ئې مدینې ته راوستله.[2]

دابوسفیان ځوي عمرو: په قیدیانو کښې د ابوسفیان ځوې عمرو هم وو.دابوسفیان او ځو نورو کسانو دا خیال وو.چه د یو قیدی فدیه دې هم ورنکړې شی.زمونږ دومره کسان مړه شول.او اوس به ورته مونږ د روپو ډیرې هم ورکوو.داسې مونږ نه کوو.خود مطلب بن ابی وداعه پلار چونکه په قیدیانو کښې وو.نو مطلب څلور زره روپئ په پټه مدینې ته اولیږلې.او خپل پلار ئې آزاد کړل.چه هغه ته ئې اوکتل.نو نورو خلقو هم فدیې لیږل شروع کړل.[3] خو ابوسفیان په خپله اولنئ خبره باندې ټینګ وو.هغه اووئیل.چه زما یو ځوې حنظله وژلې شوې دې.او اوس د دویم ځوې په بدله کښې زه دولت دهغوی په قدمونو کښې

[1]) ابوالعاص بن الربیع د قریشوپه شمارلې شوې امانت ګرسوداګرو کښې وو.حضرت خدیجه رضی الله عنها د دوی ترور وه.د نبوت ملاویدو نه وړاندې د حضرت خدیجې رضی الله عنها په وینا باندې نبی ﷺ خپله مشره لور د حضرت زینب نکاح ده سره کړې وه.کله چه نبی ﷺ ته نبوت ملاؤ شو.نوحضرت خدیجې او ددې ټولو لونړو ایمان راوړو.ابوالعاص په شرك باندې برقرار پاتې شو.قریشو ورته ډیر اونیل.کومه جینئ چه ستا خوښه وی.مونږ به د هغې واده تا سره اوکو.خو د محمد (ﷺ) لور پریږده.خو ابوالعاص تیار نشو.او حضرت زینب رضی الله عنها؟؟ د هغه په عقد کښې پاتې شوه.د غزوه بدر نه پس هغوی د وعدې مطابق حضرت زینب رضی الله عنها مدینې ته روانه کړه.څوکاله پس د تجارت په غرض شام ته تلې وو.په واپسئ کښې د سامان تجارت سره د مسلمانانو ورو لښکرو دې بندیوان کړو.دوی په پټه حضرت زینب رضی الله عنها ته اورسیدو.هغې ورته پناه ورکړه.نبی ﷺ اوفرمائیل.که مناسب ګنړئ.د ابوالعاص سامان واپس کړئ.صحابو رضی الله عنهم یو یو تار راوړل.او واپس ئې کړو.ابوالعاص ددې ځائې نه مکې ته واپس لاړلو.او ټول شریکان ئې په حساب پوهه کړل.اودخپل مسلمانیدو اعلان ئې اوکړو.او وې وئیل.زه ددې دپارهرډلته راغلم.حساب مې اوکړو.چه صبا تاسو دا نشی وئیلې.چه ابوالعاص زمونږ روپئ اوخوړلې اود مطالبې د ویرې د وجې مسلمان شو.د حضرت ابوبکر رضی الله عنه په دور خلافت کښې په ذی الحجه ۱۲ھ کښې وفات شورضی الله عنه (اوګورئ تاریخ طبری (۱۶۳\۲) دغه شان (الإصابة(۱۲۳\٤)_

[2])کامل ابن اثیر (۹٤\۲)_

[3])کامل ابن اثیر(۹۳\۲)_

واچوم.دا زما نه نه کیږی.حضرت سعدبن النعمان انصاریؓ دمدینې منورې نه د عمرې دپاره راغلې وو.ابوسفیان هغه بندی کړل.او اعلان ئې اوکړو.چه مسلمانانو ترڅو پورې زما خوې آزاد کړې نه وی.ترهغه وخته پورې به زه دې نه آزادوم.نو نبیﷺ د انصارو په وینا باندې دابوسفیان خوې آزاد کړو.اودهغه په بدله کښې حضرت سعدبن النعمانؓ آزادشو[1]

سهیل بن عمرو: سهیل بن عمرو هم په قیدیانو کښې وو.دې ډیر لوې شاعر وو.اواسلام ئې نه وو راوړې.ددې وجې به ئې د نبیﷺ خلاف اشعار وئیل.حضرت عمرؓ عرض اوکړو. یا رسول الله که اجازت وی.نو دده مخکنی دواړه غابښونه به مات کړم.چه ستا خلاف د شعر وئیلو قابل پاتې نشی.خو رحمة للعالمین ورته اوفرمائیل.نه ته دده دوه غابښونه مه ماتوه. کیدې شی.چه الله تعالی دده نه تاسو ته څه خوشحالی اوښائی.اودا ئې اوفرمائیل.زما سره ویرد دۀ.که زه دده مثله اوکړم.هسې نه چه الله تعالی زما مثله اوکړی.[2]

د عمیربن وهب قبول اسلام: مکې ته چه کله د قریشو دناکامۍ او قتل او بند خبر اورسیدل. نو یوه غوغا شوه.د اویا کسانو قتل او د اویا کسانو قید کیدل.څه معمولی نقصان نه وو.د قریشو خلق ډیرخفه او پریشانه وو.یوځل عمیربن وهب او صفوان بن امیه د خانه کعبې ددیوال په سیوری کښې ناست وو.او یوبل ته ئې وئیل.د ژوند مزه اوس ختمه شوه.د قریشو دسردارانو دقتل نه پس اوس د ژوند څه مزه پاتې نشوه.عمیر اووئیل. په ما باندې قرض دې.او زما د بچو د کفالت مسئله ده.که د قرض د بوج او دبچو دکفالت د بوج نه زه آزاد ووم.نویقیناً به مدینې ته تلې ووم.اومحمد (ﷺ) به مې قتل کړې وو.

صفوان بن امیه ورته اووئیل.ستا د قرض خلاصولو اود بچو د کفالت ذمه واری زه اخلم.که ته دا کار اوکړې.نوعمیر یوه توره جوړه کړه.اودهغې تیرۀ طرف ئې تیز کړو.اوپه زهرو کښې ئې غوپه کړو.اود نبیﷺ دقتل په اراده باندې مدینې منورې ته روان شو.دلته په مکه کښې صفوان خلقو ته دا خبره وئیل شروع کړله.چه په څو ورځو کښې دننه به تاسو ته دومره لویه خوشحالی واورم.چه ستاسو د خوشحالۍ به هډو څه انتها نه وی. د عمیر خوې هم دمسلمانانو په قید کښې وو.چه حضرت عمرؓ دې اولیدل.نو وې کتل. چه دې په څه بله اراده باندې راغلې دی.حضرت عمرؓ ورورانډې شو.اودهغه توره باندې ئې قبضه اوکړه. اود نبیﷺ په خدمت کښې ئې حاضر کړو.نبیﷺ تپوس اوکړو.ته د څه دپاره راغلې ئې.ده

---

[1])ایضاً(_

[2])البدایة والنهایة (۳۱۰/۳) حضرت عمرؓ دده د غابښونو ماتولو اجازت اوغوښتل.نو نبیﷺ ورته اوفرمائیل.((وأنه عسی أن یقوم مقاماً لاتدمه)) حافظ ابن کثیرؒ لیکی.((قلت وهذا هوالمقام الذی قام سهیل بمکة حین مات رسول الله ﷺ وارتد من ارتد من العرب ونجم النفاق بالمدینة وغیرها فقام بمکة فخطب الناس وثبتهم علی الدین الحنیف (البدایة والنهایة (۳۱۰/۳) وفی الإصابة (۹۴/۲) قال آبو سعد بن فضالة إصطحبت أنا وسهیل بن عمر إلی الشام فسمعته یقول سمت رسول الله ﷺ یقول مقام أحدکم فی سبیل الله ساعة من عمره خیر من عمله فی أهله قال سهیل فإنما أرابط حتی أموت لاأرجع إلی مکة قال فلم یزل مقیماً بالشام حتی مات فی طاعون عمواس سنة ثمان عشرة)_~

اوونيل.دخپل ځوې د خلاصولو دپاره راغلې يم.نبى ﷺ ترې بيا تپوس اوکړو.ده بيا اصلى خبره اونه خودله.نبى ﷺ ورته اوفرمائيل.د صفوان او ستا په مينځ کښې د خانه کعبې د ديوال لاندې چه تاسو ناست وئ.څه خبره شوې وه.اوس هغه حيران شو.او وې وئيل.«أشهدأن لاإله إلا الله وأشهد أنك رسول الله» او هغه مسلمان شو.هغه اووئيل.زما اود صفوان په مينځ کښې چه کومه خبره شوې وه.هغه دالله تعالى نه سوا او زمونږ دواړو نه علاوه بل هيڅ چاته معلومه نه وه.که ته دالله تعالى نبى نه وې.نو الله تعالى به تاته دا خبره نه وه کړې.ددې نه پس نبى ﷺ دهغه قيدى آزاد کړلو.او نبى ﷺ صحابو ؓ ته اوفرمائيل. خپل وررور عمير ته قرآن اوښائې.عمير اووئيل.يارسول الله ما چه د اسلام خلاف څومره کوششونه کړى دى.اوس تاسو ماته اجازت راکړئ.چه زه مکې ته لاړ شم.اودهغې تدارك اوکړم.اوهلته دکفرخلاف هغه ټول څه اوکړم.کوم چه ما تر اوسه پورې د اسلام خلاف کړى وو.نوعمير ددې ځاې نه واپس لاړلو.اوداسلام په دعوت اوتبليغ کښې لګيا شو.الله تعالى د دوى په وجه څو کسانوته داسلام دولت ورکړو.([1])

يو سوال اودهغې جواب: د اسيران بدر د فديې په باره کښې يوه قابل توجه خبره ده.هغه دا چه نبى ﷺ ته حضرت جبريل عليه السلام په دې موقع باندې راغلې وو.او خبر ئې ورکړې وو.چه ته خپلو صحابو ؓ ته اختيار ورکړه.که دوى غواړى.نو فديه دې واخلى.او د هغوى بنديان دې آزاد کړى.که فديه ئې واخستله او هغوى ئې آزاد کړل.نو په راروان کال کښې به د دوى اويا کسان شهيدان شى.او که غواړى نه دا قيديان دې قتل کړى([2]) لکه څنګه چه وړاندې تيرشو.چه دحضرت ابوبکرصديق،اود څه نورو کسانو رائې دا وه.چه ددې خلقو نه دې فديه واخستې شى.او آزاد دې کړې شى.اودحضرت عمر،حضرت سعدبن معاذ او حضرت عبدالله بن رواحه ؓ رائې دا وه.چه دا قيديان دې قتل کړې شى.نبى کريم ﷺ د حضرت ابوبکراود فديې اخستلو مشوره ورکونکو نورو حضراتو په رائې باندې عمل اوکړو.اوفديه ئې واخستله.او آزاد ئې کړل.نوپه دې باندې د قرآن کريم دا آيت نازل شو.

﴿مَا كَانَ لِنَبِيٍّ اَنْ يَّكُوْنَ لَهٗۤ اَسْرٰى حَتّٰى يُثْخِنَ فِى الْاَرْضِ ؕ تُرِيْدُوْنَ عَرَضَ الدُّنْيَا ۖ وَاللّٰهُ يُرِيْدُ الْاٰخِرَةَ ؕ وَاللّٰهُ عَزِيْزٌ حَكِيْمٌ ۝ لَوْلَا كِتٰبٌ مِّنَ اللّٰهِ سَبَقَ لَمَسَّكُمْ فِيْمَاۤ اَخَذْتُمْ عَذَابٌ عَظِيْمٌ ۝﴾ ([3]) د نبى ﷺ دشان سره مناسب نه

---

[1])اوګورئ دلائل بيهقى (۱۴۸\۳و ۱۴۹)..

حضرت عمير ؓ د حضرت عمر ؓ د دور خلافت پورې ژوندې وو.په جنګ احد اوتبوك وغيره کښې د نبى ﷺ سره شريك شوې وو.دحضرت عمر ؓ دخلافت په زمانه کښې دوى وفات شوى وو.(اوګورئ (الإصابة (۳۷\۳)_

[2])دا د حضرت على ؓ روايت دې.پوره حديث داسې دې.،

عن على ؓ عن رسول الله ﷺ أن جبريل هبط عليه فقال له خيرهم =يعنى أصحابک – فى أسارى بدر القتل والفداء على أن يقتل منهم قابلاً مثلهم قالوا الفداء ويقتل منا .. رواه الترمذى وقال هذا حديث غريب (مشكواة المصابيح كتاب الجهاد باب حكم الأسراء رقم الحديث ۳۹۷۳)_~

[3])سورة الأنفال:۶۷و ۶۸)_

دی.چه ددوی قیدیان باقی پاتې شی.(بلکه چه قتل کړې شی) ترڅوچه هغه په زمکه کښې د(دکافرانو) ښه وینه تویه نکړی.تاسو دنیا اوددې مال او اسباب غواړئ.او الله تعالی د آخرت (مصلحت) غواړی.اوالله تعالی د لوې حکمت خاوند دې.که دالله تعالی لیکل (د ازل) نه وو.نوکومه طریقه چه تاسو اختیار کړې ده.دهغې په باره کښې به په تاسو باندې لویه سزا واقع شوې وه.

په حدیث کښې راځی.چه نبی ﷺ نزدې یوې ونې طرف ته اشاره اوکړه.او وې فرمائیل.چه عذاب دې ونې ته نزدې راغلې وو.اووې فرمائیل.که عذاب راغلې وو.نود عمر او سعد بن معاذ رضی الله عنهما نه سوا به ترې بل څوک نه وو بچ شوی.(۱)

اوس سوال دا دې.چه دحضرت علی رضی الله عنه ددې روایت مطابق چه الله تعالی په قتلولو اوفدیه اخستلو کښې اختیار ورکړې وو.اوصحابو رضی الله عنهم د فدیې صورت اختیار کړو .نو په دې باندې دا وعید ولې نازل شو.

علامه طیبی رحمه الله په شرح دمشکاة کښې فرمائیلی دی.چه په اصل کښې دا اختیار دامتحان دپاره ورکړې شوې وو.کله څنګه چه د قرآن کریم په آیت ﴿يَاأَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِأَزْوَاجِكَ إِنْ كُنْتُنَّ تُرِدْنَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَزِينَتَهَا فَتَعَالَيْنَ أُمَتِّعْكُنَّ وَأُسَرِّحْكُنَّ سَرَاحًا جَمِيلًا ۝ وَإِنْ كُنْتُنَّ تُرِدْنَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَالدَّارَ الْآخِرَةَ فَإِنَّ اللَّهَ أَعَدَّ لِلْمُحْسِنَاتِ مِنْكُنَّ أَجْرًا عَظِيمًا ۝﴾ کښې ازواج مطهراتو ته اختیار د امتحان دپاره ورکړې شوې وو.دغه شان هاروت اوماروت دوه فرښتې چه د سحر دتعلیم دپاره کله راکوزې کړې شوې وې.نو د هغې مقصد هم امتحان وو.چه آیا دا خلق کفر کوی.او هلاکیږی. اوکه ددې نه بچ کیږی.او نجات مومی.دغه شان په معراج کښې نبی ﷺ ته د پیو اوشرابو پیاله ورکړې شوې وه.نبی ﷺ پئ اختیار کړلو.نو حضرت جبرئیل علیه السلام اوفرمائیل

.((لو أخذت الخمر لغوت أمتك)) هلته هم چه نبی ﷺ ته کوم اختیار ورکړې شوې وو.هغه د امتحان دپاره وو.دغه شان دلته هم صحابه کرامو رضی الله عنهم ته اختیار د امتحان دپاره ورکړې شوې وو.چه مسلمانان به ددې قیدیانو په باره کښې د قتل صورت اختیاروی .کوم چه د الله تعالی په نیز زیات خوښ وو.اوکه فدیه اخلی.کله چه مسلمانانو د فدیۀ صورت اختیار کړو.نو عتاب نازل شو.بهرحال علامه طیبی رحمه الله دا جواب ورکړې دې.(۲)

---

۱)سیرة مصطفی (۱۱٤/۲) بحواله د زرقانی (۳۳۲/۱)_~

۲) په اصل کښې دا اشکال واردیږی.د حضرت علی رضی الله عنه په ذکرشوی روایت باندې په کوم کښې چه داسیران بدر په باره کښې د قتل او فدیه اختیار دې.څکه چه اختیار دا تقاضا کوی.چه عتاب دې نازل نشی.دعتاب نزول ددې خبرې دلیل دې.چه اختیار نه وو ورکړې شوې.صحابو رضی الله عنهم دخپل طرف نه رائې قائم کړه.اوعمل ئې اوکړو.په دې سلسله کښې مروی ټولو احادیثو کښې د الله تعالی د طرفه د قتل او فدیۀ په مینځ کښې د اختیار ورکولو څه ذکر نشته.،،

ددې وجې دحضرت علی رضی الله عنه ذکرشوې روایت د قرآن پاك د عتاب د آیت سره اود احادیثو د ظاهری مفهوم سره په ظاهره صحیح نه ښکاری.هم دا وجه ده.چه حافظ ابن کثیر رحمه الله ددې حدیث د نقل کولو نه پس وائی.چه ((وهذا حدیث غریب جداً)) البدایة والنهایة (۲۹۸/۳)،،

علامه توربشتی رحمه الله ددې حدیث په باره کښې لیکی،، ....[بقیه حاشیه په راروانه صفحه....

دا خبره دې ضرور په ذهن کښې کينولې شى.چه پخپله د نبى ﷺ او دحضرت ابوبکر رضي الله عنه رائې دا وه.چه فديه دې واخستې شى.خو وعيد ددوى دپاره نه وو.ځکه چه دهغوى مقصد د فديه اخستو نه د اسلام فلاح اوکاميابى اود اسلام نفاذ وو.څه نور حضرات وو. چه د هغوى مقصد مال وو.اګرچه د فديه مال اخستل حلال وو.خو بيا هم د حلال مال اخستلو قصد د حضرات صحابه کرامو رضي الله عنهم د منصب سره مناسب نه وو.ددې وجې الله تعالى په دې باندې د خفګان اظهار اوکړو.دا په حقيقت کښې تربيت وو.دصحابو رضي الله عنهم چه دمحمد ﷺ په خدمت کښې د اوسيدو نه پس هم ستاسو نظر دنيا طرف ته ځى. ددې وجې د دې آيت نه بعضې عالمانو دا استدلال کړې دې.چه انبياء عليهم السلام هم کله اجتهاد کوى.او دوى کله په خپل اجتهاد کښې غلط او خطا کيږى هم.خوالله تعالى خپل يو پيغمبر هم په غلطئ باندې نه پريږدى.د وحى په ذريعه په هغې باندې تنبيه راليږى.

د انبياء او فقهاؤ په اجتهاد کښې فرق: دې سره سره دا خبره هم په ذهن کښې ساتل پکار دى. چه دنبى ﷺ اجتهاد د فقهاؤ د اجتهاد پشان نه دې.دا اصولى خبره په ذهن کښې کينول پکار دى.چه د انبياؤ عليهم السلام اجتهاد دوحى خفى په حکم کښې وى.اوکه په هغې باندې دالله تعالى د طرفه څه ترميم نازل نشو.نو بيا هغه وحى خفى ،وحى جلى ګرځى.اوکه دهغې په باره کښې څه ترميم راشى.دالله تعالى د طرفه، نو مونږ دا وئيلى شو.چه دهغه وحى خفى منسوخ شوه. په هغه وحى جلى سره کومه چه روستو د ترميم او تبديلئ دپاره

...دتيرمخ بقيه حاشيه]((هذا الحديث مشكل جداً لمخالفته ما يدل على ظاهر التنزيل ولما صح من الأحاديث فى أمرأسارى بدر أن أخذ الفداء كان رأياً راؤه .. فعوقبوا عليه ولوكان هناک تخيير بوحى سماوى لم يتوجه المعاقبة عليهم ...)) بيا وړاندې علامه توريشتى په دې حديث کښې تاويل کوى او ليکى.عين ممکن ده.چه دا حديث دغزوه احد په باره کښې وى.په هغه وخت کښې صحابو رضي الله عنهم ته اختيار ورکړې شوې وو.په راوى باندې اشتباه راغلې ده.اوهغه دا د بدرد قيديانو په باره کښې بيان کړو.دغه شان هغوى ددې حديث د تفرد په باره کښې ليکى،،

((ومما جرانا على هذا التقدير سوى ما ذكرناه هو أن الحديث تفرد به يحيى بن زكريا ابن ابى زائدة عن سفيان من بين أصحابه فلم يروه غيره والسمع قد يخطى والنسيان كثيراً يطرأ على الإنسان (شرح الطيبى (۱۹۱۸)

خو علامه طيبى رحمه الله دحضرت على رضي الله عنه اوقرآن کښې د عتاب آيت په مينځ کښې تطبيق کړې دې.هغوى ليکى،،

((أقول وبالله التوفيق لا منافاة بين الحديث والآية وذلک أن التخيير فى الحديث وارد على سبيل الإختبار والإمتحان ولله أن يمتحن عباده بما شاء إمتحن الله تعالى أزواج النبى ﷺ بقوله ﴿ ياايها النبى قال لأزواجک إن كنتن تردن الحياة الدنيا وزينتها فتعالين أمتعكن ﴾ الآيتين. وامتحن الناس بتعليم السحر فى قول تعالى ﴿ وما يعلمان من أحد حتى يقولا إنما نحن فتنة ﴾ امتحن الناس بالملكين وجعل المحنة فى الكفر والإيمان بأن يقبل العامل تعلم السحر فيكفر ويؤمن بترک تعلمه ولعل الله تعالى إمتحن النبى ﷺ وأصحابه بين أمرين القتل والفداء وأنزل جبرنيل عليه السلام بذلک هل هم يختارون ما فيه رضا الله تعالى من قتل أعدائه أم يؤثرون الأعراض العاجلة من قبول الفدية؟ فلما إختاروا الثانى عوتبوا بقوله ﴿ ماكان لنبى أن يكون له أسرى..﴾ (شرح الطيبى على مشكاة المصابيح (۱۹۱۸و ۲۰)_

راغلې ده.د انبياؤ په اجتهاد كښې د خطاء او غلطۍ احتمال نه وى.بلكه صرف د افضل او فاضل فرق وى.چه د كوم څيز د تبديلۍ حكم وركولې شى.هغه هم خطاء نه وى.البته هغه د ناسخ په مقابله كښې غيراولى اوغير افضل وى.دلته ډير لوئ دليل ددې خبرې دپاره موجود دې.چه رسول الله ﷺ د فديې فيصله اوكړه.او آيت نازل شو.﴿مَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَكُونَ لَهُ أَسْرَىٰ﴾ الآية، د آيت د دې حكم د نزول نه پس هم نبى ﷺ فديه برقرار اوساتله. نومعلومه شوه.چه دغه فيصله خطا نه وه.بلكه امتحان اخستې شوې وو.اود امتحان مقصد دا وو. چه اعلى افضل او اولى اختياروى.اوكه غير اولى او غير افضل اختياروى.نو اختيار كړې شو.غير اولى او غير افضل،اوبيا هغه ددې دپاره برقرار اوساتلې شو.چه هغه هم جائز وو.نو د انبياؤ په اجتهاد كښې چه كومه خطا او لغزش اوشى.هلته فرق د جائز او نا جائز اود خطاء اوثواب نه وى.بلكه هلته د راجح او ارجح، د فاضل او افضل اولى او غير اولى وى. ددې وجې چه د نبى ﷺ نه چرته هم په اجتهاد كښې خطا شوې ده.نودهغې مطلب دا نه دې. چه والعياذبالله نبى ﷺ حق پريخودې دې.اود باطل مرتكب شوې دې. بلكه دهغې مطلب دا دې.چه نبى ﷺ په هيره باندې د اولى او افضل په مقابله كښې خلاف اولى كار اوكړو. هغه لغزش اګرچه د نبى ﷺ د شان په اعتبار سره قابل مواخذه وى.خوبيا هم په هرحال هغه صحيح او جائز وو.

بَابُ ذِكْرِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ يُقْتَلُ بِبَدْرٍ

دغزوه بدر په اغاز كښې ددې ترجمة الباب وجه: امام بخارى رحمه الله دغزوه بدر شروع كوى.خود غزوه بدر شروع خو د وړاندې «باب قصة غزوة بدر» نه كيږى.سوال دا پيدا كيږى.چه امام بخارى رحمه الله لره پكار وو.چه دا ترجمه ئې ددې ځائې په ځائې دغزوه بدر په اختتام كښې راوړې وه.هغوى دا دلته د غزوه بدر نه وړاندې ولې ذكر كړه.دا ترجمه ئې وړاندې راوړه.په حقيقت كښې دې نكتې طرف ته اشاره وه.چه رسول الله ﷺ په جنګ بدركښې دقتليدونكو كسان ذكر د غزوه بدر واقعه پيښيدو نه وړاندې كړې وو.چونكه امام بخارى رحمه الله د نبى ﷺ په اتباع كښې ډير ممتاز وو.ددې وجې هغوى دده ذكر وړاندې اوكړو.

دا شو ددې ترجمې دغزوه بدر سره د تعلق په وجه د غزوه بدر نه د وړاندې ذكر كولو سبب، ددې نه پس روايت دې.

[٣٤٣٣] حَدَّثَنِي أَحْمَدُ بْنُ عُثْمَانَ حَدَّثَنَا شُرَيْحُ بْنُ مَسْلَمَةَ حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ يُوسُفَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ قَالَ حَدَّثَنِي عَمْرُو بْنُ مَيْمُونٍ أَنَّهُ سَمِعَ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ حَدَّثَ عَنْ سَعْدِ بْنِ مُعَاذٍ أَنَّهُ قَالَ كَانَ صَدِيقًا لِأُمَيَّةَ بْنِ خَلَفٍ وَكَانَ أُمَيَّةُ إِذَا مَرَّ بِالْمَدِينَةِ نَزَلَ عَلَى سَعْدٍ وَكَانَ سَعْدٌ إِذَا مَرَّ بِمَكَّةَ نَزَلَ عَلَى أُمَيَّةَ فَلَمَّا قَدِمَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمَدِينَةَ انْطَلَقَ سَعْدٌ مُعْتَمِرًا فَنَزَلَ عَلَى أُمَيَّةَ بِمَكَّةَ فَقَالَ لِأُمَيَّةَ انْظُرْ لِي سَاعَةَ خَلْوَةٍ لَعَلِّي أَنْ أَطُوفَ بِالْبَيْتِ فَخَرَجَ بِهِ قَرِيبًا مِنْ نِصْفِ النَّهَارِ فَلَقِيَهُمَا أَبُو جَهْلٍ فَقَالَ يَا أَبَا صَفْوَانَ مَنْ هَذَا مَعَكَ فَقَالَ هَذَا سَعْدٌ فَقَالَ لَهُ أَبُو جَهْلٍ أَلَا أَرَاكَ تَطُوفُ بِمَكَّةَ آمِنًا وَقَدْ أَوَيْتُمْ

الصُّبَاةَ وَزَعَمْتُمْ أَنَّكُمْ تَنْصُرُونَهُمْ وَتُعِينُونَهُمْ أَمَا وَاللّٰهِ لَوْلَا أَنَّكَ مَعَ أَبِي صَفْوَانَ مَا رَجَعْتَ إِلَى أَهْلِكَ سَالِمًا فَقَالَ لَهُ سَعْدٌ وَرَفَعَ صَوْتَهُ عَلَيْهِ أَمَا وَاللّٰهِ لَئِنْ مَنَعْتَنِي هٰذَا لَأَمْنَعَنَّكَ مَا هُوَ أَشَدُّ عَلَيْكَ مِنْهُ طَرِيقَكَ عَلَى الْمَدِينَةِ فَقَالَ لَهُ أُمَيَّةُ لَا تَرْفَعْ صَوْتَكَ يَا سَعْدُ عَلَى أَبِي الْحَكَمِ سَيِّدِ أَهْلِ الْوَادِي فَقَالَ سَعْدٌ دَعْنَا عَنْكَ يَا أُمَيَّةُ فَوَاللّٰهِ لَقَدْ سَمِعْتُ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ إِنَّهُمْ قَاتِلُوكَ قَالَ بِمَكَّةَ قَالَ لَا أَدْرِي فَفَزِعَ لِذٰلِكَ أُمَيَّةُ فَزَعًا شَدِيدًا فَلَمَّا رَجَعَ أُمَيَّةُ إِلَى أَهْلِهِ قَالَ يَا أُمَّ صَفْوَانَ أَلَمْ تَرَيْ مَا قَالَ لِي سَعْدٌ قَالَتْ وَمَا قَالَ لَكَ قَالَ زَعَمَ أَنَّ مُحَمَّدًا أَخْبَرَهُمْ أَنَّهُمْ قَاتِلِيَّ فَقُلْتُ لَهُ بِمَكَّةَ قَالَ لَا أَدْرِي فَقَالَ أُمَيَّةُ وَاللّٰهِ لَا أَخْرُجُ مِنْ مَكَّةَ فَلَمَّا كَانَ يَوْمُ بَدْرٍ اسْتَنْفَرَ أَبُو جَهْلٍ النَّاسَ قَالَ أَدْرِكُوا عِيرَكُمْ فَكَرِهَ أُمَيَّةُ أَنْ يَخْرُجَ فَأَتَاهُ أَبُو جَهْلٍ فَقَالَ يَا أَبَا صَفْوَانَ إِنَّكَ مَتَى مَا يَرَاكَ النَّاسُ قَدْ تَخَلَّفْتَ وَأَنْتَ سَيِّدُ أَهْلِ الْوَادِي تَخَلَّفُوا مَعَكَ فَلَمْ يَزَلْ بِهِ أَبُو جَهْلٍ حَتَّى قَالَ أَمَا إِذْ غَلَبْتَنِي فَوَاللّٰهِ لَأَشْتَرِيَنَّ أَجْوَدَ بَعِيرٍ بِمَكَّةَ ثُمَّ قَالَ أُمَيَّةُ يَا أُمَّ صَفْوَانَ جَهِّزِينِي فَقَالَتْ لَهُ يَا أَبَا صَفْوَانَ وَقَدْ نَسِيتَ مَا قَالَ لَكَ أَخُوكَ الْيَثْرِبِيُّ قَالَ لَا مَا أُرِيدُ أَنْ أَجُوزَ مَعَهُمْ إِلَّا قَرِيبًا فَلَمَّا خَرَجَ أُمَيَّةُ أَخَذَ لَا يَنْزِلُ مَنْزِلًا إِلَّا عَقَلَ بَعِيرَهُ فَلَمْ يَزَلْ بِذٰلِكَ حَتَّى قَتَلَهُ اللّٰهُ عَزَّ وَجَلَّ بِبَدْرٍ

حضرت سعدبن معاذ رضی الله عنه فرمائی.چه دې دوست وو دامیه بن خلف ددوی په مینځ کښې د جاهلیت د زمانې نه دوستانه تعلقات وو.

قوله: وَكَانَ أُمَيَّةُ إِذَا مَرَّ بِالْمَدِينَةِ نَزَلَ عَلَى سَعْدٍ وَكَانَ سَعْدٌ إِذَا مَرَّ بِمَكَّةَ نَزَلَ عَلَى أُمَيَّةَ: اوامیه چه به کله په مدینه تیریدو.یعنی د تجارت په غرض چه به ئې کله د شام تجارت کولو.اومدینه به په لاره کښې راتله.نودهغه قیام به د حضرت سعدبن معاذ رضی الله عنه سره وو.اوکله چه حضرت سعد په مکه باندې تیریدلو.مثلاً دا چه کله به هغه دحج یا عمرې دپاره تلو.نود امیه سره به دیره کیدو.

قوله: فَلَمَّا قَدِمَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمَدِينَةَ انْطَلَقَ سَعْدٌ مُعْتَمِرًا فَنَزَلَ عَلَى أُمَيَّةَ بِمَكَّةَ فَقَالَ لِأُمَيَّةَ انْظُرْ لِي سَاعَةَ خَلْوَةٍ لَعَلِّي أَنْ أَطُوفَ بِالْبَيْتِ: نوکله چه نبی صلی الله علیه وسلم مدینې منورې ته هجرت اوکړو.نو حضرت سعد رضی الله عنه دعمرې دپاره راغلو.اوامیه سره دیره شو.حضرت سعد رضی الله عنه امیه ته اووئیل.زما دپاره خانله وخت اوګوره.چه زه د بیت الله طواف اوکړم.

قوله: فَخَرَجَ بِهِ قَرِيبًا مِنْ نِصْفِ النَّهَارِ فَلَقِيَهُمَا أَبُو جَهْلٍ: نوامیه حضرت سعد رضی الله عنه د نصف النهار په وخت کښې بوتلو.او وې وئیل دا وخت د نمر دې.ګرمی زیاته وی.خلق په کورونو کښې دننه وی.څکه امیه دا وخت مناسب اوګڼړلو.خوپه لاره کښې ورته ابوجهل ملاؤ شو.

قوله: فَقَالَ يَا أَبَا صَفْوَانَ مَنْ هٰذَا مَعَكَ فَقَالَ هٰذَا سَعْدٌ فَقَالَ لَهُ أَبُو جَهْلٍ أَلَا أَرَاكَ تَطُوفُ بِمَكَّةَ آمِنًا وَقَدْ أَوَيْتُمُ الصُّبَاةَ وَزَعَمْتُمْ أَنَّكُمْ تَنْصُرُونَهُمْ وَتُعِينُونَهُمْ أَمَا وَاللّٰهِ لَوْلَا أَنَّكَ مَعَ أَبِي صَفْوَانَ مَا رَجَعْتَ إِلَى أَهْلِكَ سَالِمًا: ابوجهل اوونيل.اې ابوصفوانا دا تاسره څوك دى.(ابوصفوان د اميه كنيت دى) اميه ورته اوونيل.دا سعد دى.نوابوجهل سعد رضي الله عنه ته اوونيل.ولې زه نه ګورم.چه ته په مكه كښې داسې بغيرويرې په اطمينان سره ګرځې.حالانكه تاسو د خپل نيكه دين نه اوړيدونكى كسانو ته ځاې وركړې دې.(صباة. دصابى جمع ده.بعضې خلق وائى.صابى هغه كس ته وائى.چه د يو دين نه بل دين ته اوړيدلې وى.چونكه صحابو رضي الله عنهم د بت پرستئ طريقه پريخودې وه.او په دين اسلام كښې داخل شوى وو.ځكه ابوجهل ورته ،،صباة،، اوونيل.) اودا صرف نه چه ځاې مو ورته وركړې دې.بلكه ستاسو دا وينا هم ده.چه تاسوبه د هغوى مدد كوئ.په الله قسم كه ته د ابوصفوان سره نه وې.او ده تا ته پناه نه وه دركړې.نو ته به په خيريت سره خپل كور ته نه وې تلې.

قوله: فَقَالَ لَهُ سَعْدٌ وَرَفَعَ صَوْتَهُ عَلَيْهِ أَمَا وَاللّٰهِ لَئِنْ مَنَعْتَنِي هٰذَا لَأَمْنَعَنَّكَ مَا هُوَ أَشَدُّ عَلَيْكَ مِنْهُ طَرِيقَكَ عَلَى الْمَدِينَةِ: نوحضرت سعد رضي الله عنه ورته اوونيل.او خپل آواز ئې په هغه باندې اوچت كړو.(يعنى څومره په زوره چه ابوجهل خبره كړې وه.دهغې نه زياته په زوره خبره حضرت سعد رضي الله عنه جواب وركړو) په الله قسم كه تا زه په مكه كښې په اطمينان سره د ګرځيدو نه منع كړم.نو زه به خامخا تاسو دهغه څيز نه منع كړم.كوم چه به ستاسو دپاره زيات سخت اوګران وى.يعنى ستاسو لاره چه په اهل مدينه باندې تيريږى.

قوله: طَرِيقَكَ عَلَى الْمَدِينَةِ: منصوب دې.اوبدل واقع شوې دې.د «ما هو أشد عليك» نه،او«ما هو أشد عليك» مفعول ثانى دي.د «لأمنعن» دپاره،دويم صورت دا دې.چه «طريقك على أهل المدينة» تاسو مرفوع اووائې.او مبتدا محذوف «هو» اوګرځولې شى.

قوله: فَقَالَ لَهُ أُمَيَّةُ لَا تَرْفَعْ صَوْتَكَ يَا سَعْدُ عَلَى أَبِي الْحَكَمِ سَيِّدِ أَهْلِ الْوَادِي: اميه آخر كافر وو.او دابوجهل خيال ساتل دهغه مقصود وو.ددې وجې اميه حضرت سعد رضي الله عنه ته اوونيل.ته خپل آواز د «سيد أهل الوادى» په مقابله كښې مه اوچتوه.دا د ادب تعليم وركولې شى.چه دا د «أهل الوادى» سردار دې.ده سره په خبروكښې آواز پورته كول نه دى پكار.

قوله: فَقَالَ سَعْدٌ دَعْنَا عَنْكَ يَا أُمَيَّةُ: نو سعد رضي الله عنه اوونيل.اميه زمونږ نه اخوا شه.په الله قسم ما د رسول الله صلى الله عليه وسلم نه اوريدلى دى.چه د نبى صلى الله عليه وسلم ملګرى به تا قتلوى.

اوس د اميه نه د ابوجهل د ادب اواكرام خبره هيره شوه.هغه سره دخپل ځان فكر شو.ځكه چه هغه ته پته وه.چه د نبى صلى الله عليه وسلم ارشاد غلط نه وى.ددې وجې ئې سمدستى تپوس اوكړو. «قال بمكة» ما به په مكه كښې قتلوى. حضرت سعد بيا د عدم التفات اظهار اوكړو.او ورته ئې اوونيل.ماته څه پته نشته.«فَفَزِعَ لِذٰلِكَ أُمَيَّةُ فَزَعًا شَدِيدًا» په دې خبره سره اميه ډير وارخطا شو.

اميه چه کله کور ته راغلو.نو وې وئيل ام صفوان تاته معلومه نه ده.چه سعد څه اووئيل. ښځې ترې تپوس اوکړو.سعد تا ته څه اووئيل؟ وې وئيل سعد وائی.چه محمد (ﷺ) دوی ته خبر ورکړې دې.چه هغه کسان (صحابه رضي الله عنهم) به ما قتلوی.ما چه ترې کله تپوس اوکړو.چه په مکه کښې نوهغه د لاعلمئ اظهار اوکړو.ددې نه پس اميه اووئيل.((والله لا أخرج من مكة)) په الله قسم زه به د مکې نه بهرته نه اوځم.ځکه چه مکه خپل وطن دې. اوپه وطن کښې دننه د حفاظت اسباب په آسانيتا سره ملاويږی.هسې هم مکه حرم دې.اوحرم د امن ځاې دې.ددې وجې هغه سوچ اوکړو.چه دمکې نه بهرته وتل خطراتو ته دعوت ورکول دی.

کله چه د بدر ورځ شوه.نو ابوجهل دلښکر په صورت کښې د خلقو نه د وتلو مطالبه اوکړه. او وې وئيل چه د خپلې تجارتی قافلې حفاظت اوکړئ.(ددې تفصيل تير شوې دې) نواميه وتل نه خوښول.هغه سره ويره وه.که زه دمکې نه بهرته لاړم.نو وژلې به شم.ابوجهل راغلو. اوده ته ئې اووئيل.اې ابوصفوان! چه کله خلق تا اوګوری.چه ته روسته پاتې شوې.او لښکرکښې تلو ته تيار نه ئې.حالانکه ته د اهل مکه سردار ئې.نوهغوی به هم روسته پاتې شی.ابوجهل ورته مسلسل وينا کوله.آخردا چه اميه اووئيل.هرکله چه ته په ما باندې غالب شوې.نوپه الله قسم چه زه به د خپلې سورلئ دپاره د مکې غوره اوښ اخلم.(اوکه په لاره کښې راته کله موقع ملاؤ شی.نو زر به واپس راځم)

بيا اميه اووئيل اې ام صفوان (دا د اميه ښځه وه) زما تيارې مکمل کړه.ښځې ورته اووئيل تا د خپل يثربی ورور (حضرت سعد رضي الله عنه) خبره هيره کړه.وې وئيل نه هغه چرته هيرولې شم.ما خو د نزدې ځاې پورې د تلو اراده کړې ده.مطلب دا چه نور خلق دې اوګوری.او ورسته پاتې نشی.کله چه لښکر روان شو.نو د اميه خيال وو.چه موقع ورته څنګه ملاؤ شی.واپس به راشی.

قوله: فَلَمَّا خَرَجَ أُمَيَّةُ أَخَذَ لَا يَنْزِلُ مَنْزِلًا إِلَّا عَقَلَ بَعِيرَهُ فَلَمْ يَزَلْ بِذَلِكَ حَتَّى قَتَلَهُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ بِبَدْرٍ: اميه چه کله روان شو.نو په لاره کښې چه به په کوم منزل باندې هم کوزيدل.نو اميه به خپل اوښ تړل.مطلب دا چه کله په يوځاې کښې کوز شو.نو نورو خلقو به خپل اوښان د څريدو دپاره آزاد پريخودل.او اميه به خپل اوښ تړل.چه موقع ورته ملاؤ شی.نو په اوښ به سور شی.او مکې ته به واپس لاړ شی.اميه په ټوله لاره هم داسې کول.خو کامياب نشو.تردې چه الله تعالی هغه په بدر کښې هلاک کړو.

په جنګ بدر کښې د اميه بن خلف د قتل واقعه: دده د قتل واقعه داسې پيښه شوه.چه د حضرت عبدالرحمن بن عوف رضي الله عنه او اميه په مينځ کښې تعلقات وو.دحضرت عبدالرحمن بن عوف رضي الله عنه خواهش وو.چه اميه قتل نشې. کيدې شی.ده ته روسته د اسلام سعادت نصيب شی. ددې وجې حضرت عبدالرحمن رضي الله عنه د اميه اودهغه د خوې لاس اونيولو.حضرت بلال رضي الله عنه اوکتل.او نعره ئې اوچته کړه.((لا نجوت إن نجا أمية)) که اميه بچ شو.نو زه به ژوندې نه اوسم.او انصار ئې هغه طرف ته متوجه کړل.نو انصار وريسې شول.اول خو عبدالرحمن بن عوف رضي الله عنه داميه خوې هغوی ته مخامخ کړو.په دې خيال چه دده په قتلولو کښې به مشغول شی.او په

دومره وخت كښې به زه اميه اوباسم. خو انصارو ډير زر د اميه ځوې هلاك كړو.اوبيا ئې د اميه تعاقب شروع كړو.كله چه عبدالرحمن رضي الله عنه اوكتل.چه هغوى دوباره راځي.او اوس د تيختې څه لار نشته .نو هغه اميه لاندې سملولو.او په خپله دهغه په خيټه باندې سملاستلو.او مقصد ئې دا وو.چه ما ورباندې دپاسه اووينى.دا خلق به په دې خيال كه اميه قتلوى.هسې نه چه عبدالرحمن قتل شى.كيدې شى دې پريږدى.خودا كسان دهغې جذبې په وجه كومه چه د كفر په مقابله كښې ددوى په زړونو كښې موجود وه.مجبور وو.هغوى د عبدالرحمن دا چل هم ناكامه كړو.څكه چه د اميه لاش ښه غټ وو.عبدالرحمن رضي الله عنه چه كله دهغه دپاسه سملاستلو.نو دهغه قتلول نور هم ښه آسان شو.اوبه اذيت ناكه طريقه ئې هغه قتل كړوز. اوهغه دا چه دښكته نه ئې هغه په نيزو او په تورو باندې وهل.په دې كښې د عبدالرحمن پښه هم زخمى شوه.خو بې وسه شو.او اميه بن خلف هم هغوى جهنم ته اورسولو.
ترجمة الباب سره مناسبت: نبى صلى الله عليه وسلم چه دكومو كسانو د قتل پيشنګوئى كړې وه.په هغوى كښې اميه بن خلف هم وو.ددې وجې د ترجمة الباب «باب ذكر النبى صلى الله عليه وسلم من يقتل ببدر» سره مناسبت ښكاره دې.

٢=بَاب قِصَّةِ غَزْوَةِ بَدْرٍ

امام بخارى رحمه الله ددې ځاې نه غزوه بدر ذكر كوى.د غزوه بدر تفصيلات كوم چه تيرشو.هم دهغه تفصيلاتو اعاده به د بخارى په رواياتو اودبخارى د ابوابو په ضمن كښې كيږى.امام بخارى رحمه الله عنوان قائم كړې دې.«باب قصة غزوة بدر» او ددې نه پس ئې آيت ﴿وَلَقَدْ نَصَرَكُمُ اللّٰهُ بِبَدْرٍ وَّاَنْتُمْ اَذِلَّةٌ﴾ الآية .دا د امام بخارى رحمه الله عادت دې.چه دوى د ترجمة الباب سره اكثر د آياتونو ذكر هم كوى.د آياتونو ذكر يو خو ددې دپاره كوى.چه تاسو ته معلومه شى.چه په دې باب كښې چه د كوم مضمون ذكر دې.هغه په دې آيت كښې بيان شوې دې.اويوه وجه بله دا هم وى.چه امام بخارى رحمه الله دې خبرې طرف ته اشاره كوى.چه په باب كښې څومره تفصيلات بيان شوى دى.ټول ددې آيت نه ماخوذ دى.دا آيات ددې تفاصّيلو او مسائلو ماخذ دې.نود آيت تعلق هم د باب د مضمون سره خودل مقصود وى.اودا هم خودل وى.چه كوم تفصيلات مونږ بيانوو.هغه ټول ددې آيت نه ماخوذ دى. دلته ارشاد ربانى دې.

وَقَوْلِ اللّٰهِ تَعَالَىٰ ﴿وَلَقَدْ نَصَرَكُمُ اللّٰهُ بِبَدْرٍ وَّاَنْتُمْ اَذِلَّةٌ ۚ فَاتَّقُوا اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُوْنَ ۝ اِذْ تَقُوْلُ لِلْمُؤْمِنِيْنَ اَلَنْ يَّكْفِيَكُمْ اَنْ يُّمِدَّكُمْ رَبُّكُمْ بِثَلٰثَةِ اٰلٰفٍ مِّنَ الْمَلٰٓئِكَةِ مُنْزَلِيْنَ ۝ بَلٰٓى ۙ اِنْ تَصْبِرُوْا وَتَتَّقُوْا وَيَاْتُوْكُمْ مِّنْ فَوْرِهِمْ هٰذَا يُمْدِدْكُمْ رَبُّكُمْ بِخَمْسَةِ اٰلٰفٍ مِّنَ الْمَلٰٓئِكَةِ مُسَوِّمِيْنَ ۝ وَمَا جَعَلَهُ اللّٰهُ اِلَّا بُشْرٰى لَكُمْ وَلِتَطْمَىِٕنَّ قُلُوْبُكُمْ بِهٖ ۗ وَمَا النَّصْرُ اِلَّا مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ الْعَزِيْزِ الْحَكِيْمِ ۝ لِيَقْطَعَ طَرَفًا مِّنَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْٓا اَوْ يَكْبِتَهُمْ فَيَنْقَلِبُوْا خَآئِبِيْنَ ۝﴾

او الله تعالى ستاسو مدد اوكړو.دبدر په جنګ كښې حالانكه تاسو كمزورى وئ. نوتاسو دالله نه ويريږئ.دې دپاره چه تاسو شكر اوكړې شئ.كله چه تا مسلمانانو ته وئيل .ولې ستاسو دپاره كافى نه ده.چه ستاسو رب د آسمان نه راكوزيدونكو درې زره فرشتې ستاسو د مدد دپاره راوليږى.اوكه تاسو صبر اوكړو.او بچ پاتې شوئ.اوهغوى په تاسو هم هغه وخت راغلو.نو ستاسو رب به په ښه دارو اسونو باندې پنځه زره فرښتې راوليږى .اودا خو الله

تعالی ستاسو زړونه خوشحاله کړل.اودې دپاره چه ستاسو زړونوته په دې سره تسکین ملاؤ شی.او مدد صرف دالله تعالی د طرفه دې.چه زبردست اود حکمت خاوند دې.دې دپاره چه بعضې کافرانو لره هلاك کړی.یا هغوی ذلیل کړی.اوهغوی محرومه واپس شی.

«وأنتم أذلة» دلته د «أذلة» لفظ د کمزور د معنی دپاره دې.یعنی الله تعالی ستاسو مدد اوکړو. په داسې حالت کښې چه تاسو کمزوری وئې. تاسو ضعیفان او عاجزان وئې. اوپه تاسو کښې د مشرکانود لوې لښکر د مقابلې طاقت نه وو.«أذلة»چه د ذلیل جمع ده.ددې معنی دا نه ده.چه تاسو حقیر او سپك وئی.بلکه ددې معنی کمزورې او عاجز ده.

فائده: حضرت شاه اسماعیل شهید رحمه الله په یوځاې کښې لیکلی دی.(١) چه هرمخلوق د الله تعالی وړاندې ذلیل دې.نو هلته د حضرت شاه صاحب رحمه الله مطلب دا دې.چه د الله تعالی هرمخلوق کمزورې دې.او الله تعالی طاقتور دې.مخلوق ضعیف دې.او الله تعالی قوی دې.دحضرت شاه صاحب دکلام مطلب دا نه دې.چه مخلوق د الله تعالی وړاندې حقیر،ادنی اوخسیس دې.لکه څنګه چه بعضې حضراتو ددې دا مطلب راویستې دې.او وئیلې ئې دی.چه حضرت اسماعیل شهید رحمه الله دالله تعالی وړاندې مخلوق ته ذلیل وئیلی دی.او رسول الله ﷺ هم چونکه په مخلوق کښې شامل دې.د دې وجې شاه اسماعیل رحمه الله معاذالله د رسول الله ﷺ توهین کړې دې.

خودا الزام سراسر غلط او بهتان دې.وړاندې بیان اوشو.چه په آیت کښې د «أذلة» لفظ دکمزوری او ضعیف په معنی دې.دحقیر او خسیس په معنی کښې نه دې.دغه شان شاه صاحب چه څه وئیلی دی.چه هر مخلوق دالله تعالی په مقابله کښې ذلیل دې.د هغې مطلب دا دې.چه دالله تعالی وړاندې مخلوق کمزورې او عاجز دې.دحضرت شاه صاحب هرګزدا مطلب نه دې.چه مخلوق د الله تعالی وړاندې حقیر او سپك دې.

﴿إِذْ تَقُولُ لِلْمُؤْمِنِينَ أَلَنْ يَكْفِيَكُمْ﴾ په باره کښې د اکثرو حضراتو رائې دا ده. چه ددې تعلق د ﴿وَلَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ بِبَدْرٍ وَأَنْتُمْ أَذِلَّةٌ﴾ سره دې.اودامام بخاری رحمه الله دعمل نه هم دا ثابتیږی.ځکه چه دوی قصه د بدر بیانوی.اودهغې په ضمن کښې ﴿وَلَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ﴾ ذکر کوی.او ﴿إِذْ تَقُولُ لِلْمُؤْمِنِينَ....﴾ هم امام بخاری رحمه الله په غزوه بدر کښې بیان کړو.نو معلومه شوه.چه د امام بخاری رحمه الله په نیز هم د آیت ﴿وَلَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ﴾ تعلق د بدر سره دې.اودا آیت د غزوه بدر سره متعلق دې.خود حضرت عکرمه رحمه الله او بعضې نورو حضراتو رائې دا ده.چه د﴿إِذْ تَقُولُ لِلْمُؤْمِنِينَ....﴾ تعلق د ﴿وَإِذْ غَدَوْتَ مِنْ أَهْلِكَ تُبَوِّئُ الْمُؤْمِنِينَ مَقَاعِدَ لِلْقِتَالِ﴾ سره دې.اود ﴿وَإِذْ غَدَوْتَ﴾ دا آیت د غزوه احد سره متعلق دې.نودحضرت عکرمه رحمه الله ددې تفسیری قول په اعتبارسره د ﴿إِذْ تَقُولُ لِلْمُؤْمِنِينَ....﴾ تعلق هم د احد سره دې.د غزوه بدر سره نه دې.(٢)

---

(١) اوګورئ تالیفات رشیدیه (ص،٨٩)_

(٢) وأما قوله ﴿إذ تقول للمؤمنين﴾ فاختلف فيها أهل التاويل فمنهم من قال هى [بقیه حاشیه په راروان مخ...

خولکه څنګه چه معلومه شوه.چه امام بخاری رحمه الله دخپل طریقې نه دا ښکاره کړه.چه ددې آیت تعلق د غزوه بدر سره دې.د دې تائید د ابن ابي حاتم د روایت نه هم کیږی.کوم چه هغوی د شعبی نه په صحیح سند سره نقل کړې دې.(۱) چه په یوم بدر باندې مسلمانانو ته دا خبر ملاؤ شو.چه جابر فهری دمشرکانود امداد دپاره یولوې لښکر راروان کړې دې. راځی. نوپه هغه وخت کښې الله تعالی د مسلمانانود تسلۍ او اطمینان دپاره دا آیت نازل کړو. د ابن ابی حاتم د روایت نه ښکاره واضحه ده.چه ددې آیت تعلق د غزوه بدر سره دې.

ددې نه پس دلته ذکر دې د درې زره فرښتو او ددې نه پس د پنځو زرو فرښتو ذکر دې.او په سورة انفال کښې د یو زر فرښتو ذکر دې.نو سوال دا پیدا کیږی.چه دا درې زره او پنځه زره او یو زر فرښتې راغلې وې که نه؟

په دې باره کښې یوه خبره خو دا هم شوې ده.چه یو زر فرښتې راغلې وې.او ددې نه پس درې زره فرښتې راغلې وې.اودهغې نه پس پنځه زره راغلې وې.حضرت قتاده د حضرت ربیع بن انس رحمه الله نه هم دا نقل کوی.چه ترپنځو زرو پورې فرښتې راغلې وې.(۲) اوقاضی بیضاوی رحمه الله هم دا نقل کړی دی.او د بعضې حضراتو رائې دا ده.چه د پنځو زرو فرښتو د راتلو نوبت نه وو راغلې.اوپه یو زر او درې زره فرښتو سره مدد شوې وو.(۳)

دلته دې دا خبره په ذهن کښې وی.چه فرښتې خو په احد کښې هم راغلې وې.او په حنین کښې هم،او په بدر کښې هم ،خود بدر خصوصیت دا دې.چه د بدر په موقع فرښتو په قتال کښې هم شرکت کړې دې.اوپه حنین کښې د دوی نزول صرف د خیر اوبرکت دپاره وو.اود احد په باره کښې دا وئیلی شوی دی.چه هغوی په قتال کښې شرکت نه دې کړې.هغوی د رسول الله صلی الله علیه وسلم د حفاظت دپاره راغلې وې.

بهرحال چونکه د بدر واقعه ده.او دهغې یو عظیم الشان جزء دا دې.چه الله تعالی هلته د مسلمانانود مدد دپاره فرښتې رالیږلې وې.ددې وجې امام بخاری رحمه الله په دې آیت کښې د هغوی ذکر کړې دې.اوښودلې ئې دی.چه په بدر کښې د فرښتو نزول د امداد دپاره وو.

قال ابوعبدالله فورهم: غضبهم.

وَقَالَ وَحْشِيٌّ قَتَلَ حَمْزَةُ طُعَيْمَةَ بْنَ عَدِيِّ بْنِ الْخِيَارِ يَوْمَ بَدْرٍ

وَقَوْلُهُ تَعَالَى وَإِذْ يَعِدُكُمُ اللَّهُ إِحْدَى الطَّائِفَتَيْنِ أَنَّهَا لَكُمْ وَتَوَدُّونَ أَنَّ غَيْرَ ذَاتِ الشَّوْكَةِ تَكُونُ لَكُمُ الْآيَةَ(۴) الشَّوْكَةُ الْحَدُّ،

...دتیرمخ بقیه حاشیه] متعلقة بقوله ﴿نصركم﴾ فعلى هذا هي فى قصة بدر،وعليه عمل المصنف وهو قول الأكثر وبه جزم الداودی وقيل هی متعلقة بقوله﴿وإذ غدوت﴾ فعلى هذا فهى متعلقة بغزوة أحد وهو قول عكرمة وطائفة انظر فتح البارى (۲۸۵\۷)_

۱)فتح البارى(۲۸۵\۷)_

۲)فتح البارى (۲۸۵\۷)-

۳)ایضاً)_

۴)الأنفال:۷)_

[۳۷۳۵] حَدَّثَنِي يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ عُقَيْلٍ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ كَعْبٍ أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ كَعْبٍ قَالَ سَمِعْتُ كَعْبَ بْنَ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَقُولُ لَمْ أَتَخَلَّفْ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي غَزْوَةٍ غَزَاهَا إِلَّا فِي غَزْوَةِ تَبُوكَ غَيْرَ أَنِّي تَخَلَّفْتُ عَنْ غَزْوَةِ بَدْرٍ وَلَمْ يُعَاتَبْ أَحَدٌ تَخَلَّفَ عَنْهَا إِنَّمَا خَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُرِيدُ عِيرَ قُرَيْشٍ حَتَّى جَمَعَ اللَّهُ بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ عَدُوِّهِمْ عَلَى غَيْرِ مِيعَادٍ [ر: ۲۶۰۶]

قوله: وَقَالَ وَحْشِيٌّ قَتَلَ حَمْزَةُ طُعَيْمَةَ بْنَ عَدِيِّ بْنِ الْخِيَارِ يَوْمَ بَدْرٍ: دلته د طعيمه بن عدى بن الخيار ذكر دې.خو دا د راوى وهم دې.صحيح ((طعيمة بن عدى بن نوفل)) دې.دا حضرت وحشى دې.چه د حضرت حمزه ﷺ قاتل دې.دلته امام بخارى دا ښائى.چه حضرت حمزه ﷺ په جنګ احد كښې وحشى ولې قتل كړې وو؟ځكه چه حضرت حمزه ﷺ طعيمه بن عدى په بدر كښې قتل كړې وو.د طعيمه وارثانو د جنګ احد په موقع باندې حضرت وحشى ته لالچ وركړو.كه تا حمزه ﷺ قتل كړو.نومونږ به تا آزاد كړو.نوهغه د خپلې آزادئ په لالچ كښې په غزوه احد كښې حضرت حمزه ﷺ شهيد كړو.

دا واقعه به په تفصيل سره وړاندې راشى.دلته خو ئې صرف په دې مناسبت سره ذكر كوى.چه حضرت حمزه ﷺ طعيمه په جنګ بدر كښې قتل كړې وو.چونكه ذكر د بدر دې.اودا جزء هم چه د حضرت حمزه ﷺ طعيمه لره قتلول په جنګ بدر كښې پيښ شوې وو.ددې وجې ئې دلته بيان كړه.

وړاندې ددې نه پس دويم آيت دې.﴿وَإِذْ يَعِدُكُمُ اللَّهُ إِحْدَى الطَّائِفَتَيْنِ﴾ الآية، امام بخارى رحمة الله عليه دا ښائى.چه د الله تعالى دا وعده هم د بدر په باره كښې وه.د دې نه پس د حضرت كعب بن مالك ﷺ روايت دې.هغوى فرمائى.

قوله: لَمْ أَتَخَلَّفْ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي غَزْوَةٍ غَزَاهَا إِلَّا فِي غَزْوَةِ تَبُوكَ غَيْرَ أَنِّي تَخَلَّفْتُ عَنْ غَزْوَةِ بَدْرٍ وَلَمْ يُعَاتَبْ أَحَدٌ: يعنى زه د رسول الله ﷺ نه په هيڅ يوه غزوه كښې په كوم كښې چه هغوى شركت كړې وو.نه يم پاتې شوې.سوا د غزوه تبوك نه.خو په بدر كښې هم متخلف شوې ووم.

يوددوى تخلف دغزوه بدر نه دې.او بل ددوى تخلف د غزوه تبوك نه دې.ددې ددو غزواتو نه علاوه په باقى نورو ټولو غزواتو كښې دوى د نبى ﷺ سره شريك شوې وو.

يوه نكته: دلته په ظاهره اشكال دې.چه حضرت كعب بن مالك ﷺ ((الا فى غزوة تبوك وغزوة بدر)) ولې اونه وئيل.چه د ((إلا)) حرف استثناء نه پس ئې د غزوه تبوك سره غزوه بدر هم ذكر كړې وې.خو دوى داسې اونكړل.بلكه ((الا فى غزوة تبوك)) نه ئې د ((غزوه تبوك)) استثناء جدا ذكر كړه.او ((غير أنى تخلفت فى غزوة بدر)) سره ئې لفظ د ((غير)) راوړلو.او د غزوه بدر نه ئې تخلف جدا ذكر كړو.

ددې وجه دا ده.چه تخلف خو په غزوه تبوك کښې هم شوې وو.او په غزوه بدر کښې هم شوې وو.خو د دوارو تخلف یو شان نه وو.په «غیرأني تخلفت في غزوة بدر» کښې ئې لفظ د «غیر» راوړلو.اودا ښودل غواړي.چه د غزوه تبوك د تخلف نه د غزوه بدر تخلف مختلف دې.اودا ددې وجې مختلف وو.چه په غزوه بدر کښې په متخلفینو باندې عتاب نه وو.ځکه چه په غزوه بدر کښې نبی ﷺ د قتال په اراده باندې نه وو وتلی.هلته خود قریشو دقافلې تعاقب مقصود وو.ددې وجې چه څوك تلی وو.دهغوی دپاره فضیلت وو. اوچه څوك نه وو تلی.په هغوی باندې نکیر نه وو.په خلاف دغزوه تبوك، ځکه چه په غزوه تبوك کښې د تخلف اجازت نه وو.هلته چه کوم کسان روسته پاتې شوی وو.په هغوی باندې عتاب اوشو.ددې وجې په روایت کښې «إلا في غزوة تبوك» ئې جدا بیان کړو.او «غیرأني تخلفت في غزوة بدر» ئې جدا بیان کړو.(۱)

قوله: وَلَمْ يُعَاتَبْ أَحَدٌ تَخَلَّفَ عَنْهَا إِنَّمَا خَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُرِيدُ عِيرَ قُرَيْشٍ حَتَّى جَمَعَ اللَّهُ بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ عَدُوِّهِمْ عَلَى غَيْرِ مِيعَادٍ: دغزوه بدرنه چه کوم کسان روسته پاتې شوی وو.په هغوی باندې عتاب نه ووکړې شوې. حضرت کعب رضی الله عنه ددې وجه دا خودلې ده.چه د نبی ﷺ اراده خو د قریشو تجارتی قافلې پسې تګ وو.خوالله تعالی دبغیرد څه اندازې نه مسلمانان او ددوی دشمنان جمع کړل.

په دې تجارتی قافله کښې ټول دیرش کسان وو.په بعضې روایاتوکښې دی.چه ټول څلوېښت کسان وو.اوپه بعضوکښې د شپیتو کسانو ذکردې.په دې قافله کښې یوزر اوښان اود پنځوسو زرو دینارو سامان وو.(۲) رسول الله ﷺ دیرش یا څلوېښت یا د شپیتو کسانود تعاقب اراده کړې وه.دهغوی په مقابله کښې دمسلمانانو ډله درې سوه او دیارلس کافی وه.ددې وجې که هلته څوك ایسارشوې وو.نوپه هغه باندې دڅه قسم خفګان اظهار نه وو شوې.ددې په عکس په غزوه تبوك کښې نبی ﷺ د ډیرلوې دشمن د مقابلې په نیت باندې وتلې وو.دلته نبی ﷺ د نفیرعام اعلان کړې وو.اود معذورو کسانونه سوا بل هیچاته د تخلف اجازت نه وو.حضرت کعب بن مالك رضی الله عنه په بدرکښې متخلف وو.خوڅه عتاب پرې نه ووشوې.خوپه غزوه تبوك کښې کله چه دوی تخلف اختیارکړو.نو په دوی باندې ئې سخت خفګان اوکړو.ددې ذکر وړاندې په غزوه تبوك کښې راځی.(انشاءالله)

دشبلی نعمانی مرحوم رحمه الله یو غلط فهمی: ددې ځاې نه دا هم معلومه شوه.چه شبلی نعمانی مرحوم چه څه وئیلی دی.چه رسول الله ﷺ اقدامی جنګ نه دې کړې .اوپه اسلام کښې اقدامی جهاد نشته.ددوی دا وینا غلطه ده.ځکه چه نبی ﷺ دلته د قریشو د قافلې کومه اراده کړې وه.دا دنبی ﷺ د طرف نه هم اقدام وو.هغوی دا وائی.چه نه ،نبی ﷺ خو د

---

(۱)اوګورئ فتح الباری(۲۸۶/۷)_~

(۲)فتح الباری(۲۸۶/۷)_

قریشو دلښکرپه نیت (کوم چه په مدینه منوره باندې د حملې کولو په نیت د مکې نه راوتلی وو.) د دفاع اراده وه.([1])
خو ددوی دا وینا غلطه ده.ځکه چه د قریشو د لښکر روانیدو خوپه هغه وخت کښې وهم اوګمان هم نه وو.کله چه نبی ﷺ د قریشو د تجارتی قافلې دتعاقب اراده اوکړه .په روایت کښې هم دا دی ،چه((انما خرج رسول الله ﷺ یرید عیر قریش))دي نه ښکاره ظاهره ده.چه نبی ﷺ د قریشو د لښکر د دفاع دپاره نه وو وتلې.بلکه نبی ﷺ خو د تجارتی قافلې په تعاقب کښې وتلې وو.اودا د نبی ﷺ د طرفه اقدام وو.وړاندې په روایت کښې دی.((حتی جمع الله بینهم وبین عدوهم علی غیر میعاد)) د وتلو په وخت کښې خو د مسلمانانو په وهم او ګمان کښې هم دا خبره نه وه.چه د قریشو د لښکر سره به جنګ کیږی.نودا وئیل چه په بدر کښې مسلمانان د قریشو د حملې دفع کولودپاره وتلی وو .صحیح نه دی.اوددې روایت نه بیخی خلاف دی.

۴=باب قول الله تعالی ﴿إِذْ تَسْتَغِيثُونَ رَبَّكُمْ فَاسْتَجَابَ لَكُمْ

أَنِّي مُمِدُّكُمْ بِأَلْفٍ مِّنَ الْمَلَائِكَةِ مُرْدِفِينَ ۝ وَمَا جَعَلَهُ اللَّهُ إِلَّا بُشْرَىٰ وَلِتَطْمَئِنَّ بِهِ قُلُوبُكُمْ ۚ وَمَا النَّصْرُ إِلَّا مِنْ عِندِ اللَّهِ ۚ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ۝ إِذْ يُغَشِّيكُمُ النُّعَاسَ أَمَنَةً مِّنْهُ وَيُنَزِّلُ عَلَيْكُم مِّنَ السَّمَاءِ مَاءً لِّيُطَهِّرَكُم بِهِ وَيُذْهِبَ عَنكُمْ رِجْزَ الشَّيْطَانِ وَلِيَرْبِطَ عَلَىٰ قُلُوبِكُمْ وَيُثَبِّتَ بِهِ الْأَقْدَامَ ۝ إِذْ يُوحِي رَبُّكَ إِلَى الْمَلَائِكَةِ أَنِّي مَعَكُمْ فَثَبِّتُوا الَّذِينَ آمَنُوا ۚ سَأُلْقِي فِي قُلُوبِ الَّذِينَ كَفَرُوا الرُّعْبَ فَاضْرِبُوا فَوْقَ الْأَعْنَاقِ وَاضْرِبُوا مِنْهُمْ كُلَّ بَنَانٍ ۝ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ شَاقُّوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ ۚ وَمَن يُشَاقِقِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَإِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ۝﴾

هغه وخت یاد کړه.کله چه تاسو خپل رب ته فریاد کولو.(خپل قلت اود کافرانوکثرت چه مو اولیدل) بیا الله تعالی ستاسوخبره واوریده.چه زه به په یو زر فرشتو سره ستاسو مدد اوکړم. کومې چه به پرله پسې راځی.اوالله تعالی دا صرف د مسلمانانو د خوشحالئ او اطمینان قلب دپاره کړې وو.او فتح او نصرت خو د الله تعالی سره دې.بیشکه الله تعالی زبردست اود حکمت خاوند دې.هغه وخت یاد کړئ.کله چه الله تعالی په تاسو باندې پرکالی راوسته. دخپل طرف نه د آرام درکولودپاره، اودآسمان نه ئې اوبه راوورولې.چه تاسو پاك کړی.اود شیطان ناپاکی تاسو نه لرې کړی.او ستاسو زړونه مضبوط کړی.او ستاسو قدمونه کلك کړی.یاد کړئ.کله چه الله تعالی فرښتو ته حکم ورکولو.چه زه تاسو سره یم.نوایماندار ثابت قدم کړئ.زه به د کافرانو په زړونو کښې رعب واچوم.نوتاسو د کافرانو څټونه وهئ.اودوی په هریوبند باندې وهئ.ځکه چه دوی د الله تعالی اود هغه د رسول سره دشمنی کړې

[1] شبلی نعمانی مرحوم په خپل مشهور کتاب ((سیرة النبی) کښې په مستقل عنوان ((په غزوه بدر دوباره نظر)) قائم کړې دې.اوددې خبرې د ثابتولوکوشش ئې کړې دې.چه ددې غزا مقصد د قریشو د جنګی قافلې مقابله وه.د تجارت په قافله باندې حمله کول مقصد نه وو.اوګورئ ((سیرة النبی ﷺ (۲۰۲/۱)_.

ده.اوځوك چه الله تعالى اود هغه د رسول سره دشمنى كوى.الله تعالى (هغه ته) سخته سزا وركونكي دي.

① ﴿إِذْ تَسْتَغِيثُونَ رَبَّكُمْ﴾ ددې د ترکیب په باره کښې دا خبره شوې ده.چه دا د ﴿وَإِذْ يَعِدُكُمُ اللَّهُ إِحْدَى الطَّائِفَتَيْنِ﴾ نه بدل دې.(١)

② دويمه خبره دا شوې ده.چه ﴿لِيُحِقَّ الْحَقَّ وَيُبْطِلَ الْبَاطِلَ﴾ کښې د ﴿لِيُحِقَّ الْحَقَّ﴾ سره ددې تعلق دې.(٢)

③ اودريمه خبره دا هم شوې ده. چه ((اذكروا))د محذوف سره متعلق دې.(٣)

مسلمانانو چه كله اوكتل.چه دكافرانو دا دومره لوى لښكر دى.او زمونږ شمار دوى په مقابله کښې ډيركم دې.نو هغو ى اوويل.((رب انصرنا على عدوك، ياغياث المستغيثين أغثنا))(٤) د مسلمانانوپه دې درخواست باندې الله تعالى دا آيت نازل كړو.

د مردفين معنى: د،،مردفين،، معنى يا خو دا ده.چه دوى به د مومنانونه پس راځى.او دويمه معنى دا هم بيان شوې ده.چه هغوى به يوبل پسې راځى.(٥)

يوه شبه اودهغې جواب: دلته يوکس ته دا شبه كيدې شى.چه الله تعالى خو د يوې فرشتې په ذريعه هم د مسلمانانو مدد كولې شو.ددې يو زر او درې زرو او پنځو زرو د شمار څه ضرورت وو؟ يوې فرشتې ته دومره زيات طاقت وركړې شوې دې.چه هغه د زرګونو او لكهونو انسانانو د سترګې په رپ کښې خاتمه كولې شى.

نوتاسو دا وئيلې شئ.چه الله تعالى ته خو په دې باندې هم قدرت حاصل وو.چه هغه بغيرد فرشتې نه د((كن فيكون)) په ذريعه سره د كافرانو خاتمه كړې وه.خو چونكه ابليس په خپله د سراقه بن مالك په شكل کښې اودهغه لښكرد بنو مدلج د سړو په شكلونوكښې د كافرانود مدد دپاره راغلى وو.(٦) نودهغوى د مقابلې دپاره الله تعالى د فرشتو لښكر راوليږل.يو خو ابليس ته په مخامخ د جواب وركولو په طور الله تعالى د مسلمانانو د اطمينان اود دوى د خوشحالئ دپاره د فرشتو دا لښكر راوليږل.او دويمه خبره دا هم وه.چه ددې دنيا معاملات الله تعالى ددې دنياوى عادت مطابق كوى.اوپه دنيا کښې عادت هم دا دې.چه د يو سړى په ذريعه مدد نشى كولې.بلكه كوم امداد چه ليږلې شى.هغه د لښكرپه صورت کښې وى.نو ددې وجې الله تعالى دلته د فرشتو امداد د لښكر په شكل کښې راوليږل.

---

(١) عمدة القارى(٧٩\١٧)-
(٢) عمدة القارى(٧٩\١٧)_
(٣) تفسير كشاف(١٩٩\٢)_
(٤) عمدة القارى(٧٩\١٧)_
(٥) عمدة القارى(٧٩\١٧)_
(٦) تفسيرابن كثير(٣١٧\٢)_

په بدر کښې د فرشتو د نزول فائدې: ① دفرشتو کوم راتګ چه شوې وو.په هغې سره خو یو خیر او برکت پیدا شو ،اودغه خیراو برکت په وجه مسلمانانو ته فتح ملاؤ شوه.

② دویمه خبره دا اوشوه.چه الله تعالی دغه فرشتې ماموره کړې.چه هغوی د مسلمانانو په زړونوکښې د استقامت جذبه پیدا کړی.د ثابت قدمۍ جذبه پیدا کړی.ځکه چه فرشتو ته الله تعالی دا قدرت ورکړې دې.چه هغوی خپل خیالات په زړونوکښې اچوی.

③ دریمه فائده د فرشتو په راتګ کښې دا وه.چه د کافرانو په زړونوکښې رعب پیدا کړې شي.نود فرشتو په راتګ سره د کافرانوپه زړونوکښې رعب پیدا شو.

④ څلورمه فائده د فرشتو په راتګ سره دا هم اوشوه.چه الله تعالی باقاعده فرشتو ته د کافرانو په مقابله کښې د جنګ کولوحکم ورکړو.

قوله: ﴿وَيُنَزِّلُ عَلَيْكُم مِّنَ السَّمَآءِ مَآءً لِّيُطَهِّرَكُم بِهِ﴾: دلته په آیت کښې د باران د نازلیدو ذکر دې.وړاندې بیان شوی دی.چه کافران راغلل.اود بدر په میدان کښې ئې په ښه خاې باندې قبضه کړې وه.او مسلمانان روسته راورسیدل.ددې وجې مسلمانانو ته ښه خاې ملاؤ نشو.د اوبو چه کومه علاقه وه.هغه دهغوی په قبضه کښې وه.او مسلمانانو سره اوبه نه وې.اود مسلمانانو په علاقه کښې شګه هم زیاته وه.په هغې کښې به پښې په زمکه کښې ښخیدې.ددې وجې الله تعالی باران نازل کړو.د هغې په وجه شګه کلکه شوه.اومسلمانانو دپاره په هغې باندې قدم کیخودل آسان او سهل شو.اودې سره مسلمانانو ته اوبه هم په زیات مقدار کښې ملاؤ شوې.

بهرحال ددې امورو په دې آیاتونوکښې ذکر دې.کوم چه ټول په ټول د غزوه بدر سره متعلق دی.

[۳۷۳۶] حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ حَدَّثَنَا إِسْرَائِيلُ عَنْ مُخَارِقٍ عَنْ طَارِقِ بْنِ شِهَابٍ قَالَ سَمِعْتُ ابْنَ مَسْعُودٍ يَقُولُ شَهِدْتُ مِنَ الْمِقْدَادِ بْنِ الْأَسْوَدِ مَشْهَدًا لَأَنْ أَكُونَ صَاحِبَهُ أَحَبُّ إِلَيَّ مِمَّا عُدِلَ بِهِ أَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ يَدْعُو عَلَى الْمُشْرِكِينَ فَقَالَ لَا نَقُولُ كَمَا قَالَ قَوْمُ مُوسَى اذْهَبْ أَنْتَ وَرَبُّكَ فَقَاتِلَا وَلَكِنَّا نُقَاتِلُ عَنْ يَمِينِكَ وَعَنْ شِمَالِكَ وَبَيْنَ يَدَيْكَ وَخَلْفَكَ فَرَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَشْرَقَ وَجْهُهُ وَسَرَّهُ يَعْنِي قَوْلَهُ [۴۳۳۳]

[۳۷۳۷] حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ حَوْشَبٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَهَّابِ حَدَّثَنَا خَالِدٌ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ بَدْرٍ اللَّهُمَّ إِنِّي أَنْشُدُكَ عَهْدَكَ وَوَعْدَكَ اللَّهُمَّ إِنْ شِئْتَ لَمْ تُعْبَدْ فَأَخَذَ أَبُو بَكْرٍ بِيَدِهِ فَقَالَ حَسْبُكَ فَخَرَجَ وَهُوَ يَقُولُ سَيُهْزَمُ الْجَمْعُ وَيُوَلُّونَ الدُّبُرَ [رقم: ۱۷۵۸]

قوله: حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ حَدَّثَنَا إِسْرَائِيلُ عَنْ مُخَارِقٍ: دا دحضرت عبدالله بن مسعود ﷺ روایت دې.دوی فرمائی.چه ما مقداد بن اسود اولیدلو.په داسې مقام کښې چه په هغه مقام کښې کیدل زما دپاره زیات محبوب وو.دهرهغه خیزنه کوم چه د هغې په مقابله کښې راوستې شي.

مطلب دا دې.که د دنيا د لوې نه لوې دولت ماته راکړې شي.نودهغې په مقابله کښې به زه هغه خوښوم.چه کوم مقام حضرت مقدادبن اسود رضي الله عنه ته حاصل وو.هغه ماته حاصل وې. دهغه تقرير په وجه کوم چه هغوی د نبی ﷺ په وړاندې کړې وو.چه مونږ داسې نه يو.چه هغه شان اووايو.څنګه چه د حضرت موسى عليه السلام قوم وئيلی وو.چه ((اذهب أنت وربك فقاتلا)) ددې پوره تفصيل وړاندې تيرشوې دې.

قوله: حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ حَوْشَبٍ: په دې باب کښې دويم روايت د حضرت عبدالله بن عباس رضي الله عنهما دې.په هغې کښې نبی کريم ﷺ دهغه دعا ذکردې.کومه چه نبی ﷺ د بدر په ورځ کړې وه.په دغه دعا کښې د مختلفو مروی الفاظو تفصيل هم تيرشوې دې.

٥=باب:

[٣٧٤٢\٣٧٣٩]بَاب حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى أَخْبَرَنَا هِشَامٌ أَنَّ ابْنَ جُرَيْجٍ أَخْبَرَهُمْ قَالَ أَخْبَرَنِي عَبْدُ الْكَرِيمِ أَنَّهُ سَمِعَ مِقْسَمًا مَوْلَى عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْحَارِثِ يُحَدِّثُ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ أَنَّهُ سَمِعَهُ يَقُولُ لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنْ الْمُؤْمِنِينَ عَنْ بَدْرٍ وَالْخَارِجُونَ إِلَى بَدْرٍ[٤٣١٩]

دبې ترجمې باب وجوهات: امام بخاری رحمه الله د باب ذکرکړې دې.او ترجمه موجود نه ده.داسې اکثر پيښيږی. ددې مختلف تاويلونه کيدی شي.

① دلته تاسو داسې وئيلې شئ:چه دامام بخاری رحمه الله دا باب ((كالفصل من الباب السابق)) دې. دا د باب سابق فصل دې.نو د ترجمې ضرورت نشته.په باب سابق کښې د فرشتو د شرکت بيان وو.اوپه دې باب کښې د هغه مجاهدينو ذکردې.دچا تعلق چه د انسانانو د ډلو سره دې.اوپه بدر کښې هغوی شرکت کړې وو.نودمجاهدين بدر ذکرپه اولنی باب کښې وو.او د مجاهدين بدر ذکر په دې باب کښې هم دې.صرف دومره خبره ده. چه هلته مجاهدين فرشتې دی.اودلته مجاهدين انسانان دی.ددې وجې د ترجمې ضرورت اونه ګڼړلې شو.

② دويم يو صورت په داسې موقعو کښې دا هم کيدې شي.څنګه چه حضرت شيخ الهند رحمه الله ذکرکړې دې.چه امام بخاری کله کله د شاګردانو امتحان هم اخلی.نود باب ذکر کوی. اود ترجمې ذکرنه کوی.په دې سره ،،تشحيذ اذهان،، يعنی د ذهن تيزول مقصود وی.چه مونږ خو ترجمې لګوو.اوتاسو د تراجمو د اسلوب او انداز نه آشنا کوو.اوس تاسو اوښائې.

چه تاسو ته څومره واقفيت شوې دې.په دې باب کښې د حضرت ابن عباس رضي الله عنهما حديث ((لا يستوى القاعدون..)) امام بخاری رحمه الله بيانوی.اوتاسو اوګورئ چه په حديث کښې فرمائيلی شوی دی.چه کوم خلق بدرته تلی وو.په هغوی کښې اوخوک چه نه ووتلی.په هغوی کښې ډير لوې فرق دې.نوتاسو دلته داسې ترجمه لګولې شئ:((كم من فرق بين البدريين وغيرهم)) يا ((باب فرق المراتب بين البدريين وغيرهم)) چه په بريين او غير بدرين کښې ډير فرق دې.چه د بدريين درجه اوچته ده.او د غيربدريين درجه دهغوی سره برابر نه ده.هم داوجه وه.چه د صحابه

كراموﷺ په ډله كښې خودا خبره منلې شوې وه.چه د بدريين درجه اوچته ده.دغه شان حضرت جبرئيلعليه السلام د نبىﷺ په خدمت كښې حاضرشوې وو.او تپوس ئې كړې وو.چه ستاسو په نيز په بدريين او غيربدريين كښې څه فرق دې؟نو نبىﷺ اوفرمائيل.بدريين غوره دى.د غيربدريين نه،نوحضرت جبرئيلعليه السلام اووئيل.چه زمونږ په نيز په آسمان كښې هم كومې فرشتې په بدركښې شريكې شوې وې.هغوى د نورو فرشتو په مقابله كښې غوره شمارلى شى.(١)

امام بخارى رحمه الله د حضرت ابن عباسرضي الله عنهما روايت بيان كړې دې.ددې روايت حاصل دا دې.چه د قرآن شريف آيت ﴿لَا يَسْتَوِي الْقٰعِدُوْنَ﴾ د بدريين په باره كښې نازل شوې دې.چه كوم خلق په بدركښې شريك شوى نه وو.دهغوى اوكم خلق چه شريك شوى وو.دهغوى درجې برابر نه دى.

دحضرت ګنګوهى رحمه الله رائې: حضرت ګنګوهى رحمه الله په «لامع» او«الكوكب الدرى» كښې فرمائيلى دى.چه دا آيت صرف د برريينوپه باره كښې نه دې نازل شوې.بلكه دا عام دې.دعام كيدو مطلب دا دې.چه كوم خلق جهادته لاړ شى.د هغوى درجه اوچته ده.دهغه خلقو په مقابله كښې چاچه په جهاد كښې شركت نه وى كړې.بيا ددې عام حكم لاندې بدريين هم داخل دى.چه څوك جنګ بدرته تلى وو.د هغوى درجه اوځوك چه نه وو تلى دهغوى درجه د تلونكو په مقابله كښې كمه ده.(٢) حضرت شيخ الحديث د بحرمحيط او علامه عينى رحمه الله نه د «كوكب» په حاشيه كښې ددې تائيد هم نقل كړې دې.(٣) حافظ ابن حجر رحمه الله د ابن التينرحمه الله نه هم دا نقل كړى دى.چه دا آيت عام دې صرف د بدريينو په باره كښې نه دې نازل شوې.البته بدريين ددې حكم په عموم كښې داخل دى.(٤) او ابوالسعود رحمه الله دمقاتل نه نقل كوى.چه دا آيت د غزوه تبوك په باره كښې نازل شوې دې.(٥)

دحضرت شيخ الحديث رائې: اوس پاتې شوه دا خبره چه دا عام دې.اوكه بدريين په دې كښې داخل دى.يا دا چه دا صرف د بدريينوپه باره كښې نازل شوې دې.نودحضرت شيخ الحديث رحمه الله رائې دا ده.چه دا آيت د بدريينو په باره كښې نازل شوې دې.اوپه حديث كښې ﴿ لا يستوى القاعدون عن بدر﴾ نه دحضرت ابن عباسرضي الله عنهما هم دا مراد دى.

① اول خوددې وجې چه دامام بخارى رحمه الله د عمل نه ددې تائيد معلوميږى.څكه چه دوى په غزوه بدر كښې دا ذكركړې دې.ددې نه معلوميږى.چه دا آيت د غزوه بدر په باره كښې نازل شوې دې.

---

(١) ددې تفصيل په ((باب فضل من شهد بدراً)) كښې وړاندې راځى.~
(٢) لامع الدرارى (٢٥٠/٨)_
(٣) تعليقات لامع الدرارى از شيخ الحديث مولانا زكريا رحمه الله (٢٥٠/٨)_
(٤) فتح البارى(٢٦٢/٨)_
(٥) تعليقات لامع الدرارى (٢٥٠/٨)_

② ددې نه پس شيخ الحديث رحمه الله يوه خبره دا هم کړې ده.چه ددې آيت د تاريخ نزول نه هم ددې تائيد کيږی.چه دا د غزوه تبوک په باره کښې نه دې نازل شوې.نو که د تاريخ نزول اعتبار اوکړې شى.نودهغې نه هم د غزوه بدر تائيد کيږی.د غزوه تبوک تائيد ترې نه کيږی. ځکه چه ددې آيت نزول هم په هغه زمانه کښې شوې وو.کله چه جنګ بدر پيښ شوې وو.

③ دريمه خبره حضرت شيخ الحديث صاحب يوه بله بيان کړې ده.چه په ترمذی کښې د حجاج به محمد رحمه الله روايت دې.په هغې کښې فرمائيلې شوى دى.چه «لما نزلت غزوة بدر قال عبدالله بن جحش وابن أم مكتوم: إنا أعميان يا رسول الله فهل لنا رخصة فنزلت لايستوى القاعدون..الخ»[1]

د ترمذی په دې روايت کښې دا صراحت موجود دې.چه کله د جنګ بدر واقعه پيښه شوه.نوپه هغه وخت کښې حضرت عبدالله بن جحش او عبدالله بن ام مکتوم رضي الله عنهما نبى ﷺ ته راغلل. دواړه حضرات نابينا وو.هغې اووئيل.چه «هل لنا من رخصة؟» آيا مونږ ته به اجازت ملاؤ شى.که مونږ شرکت اونکړو.نو دا آيت نازل شو.

دامام ترمذی رحمه الله ددې روايت نه دا ثابته شوه.چه دا آيت د بدريينو رضي الله عنهم په باره کښې نازل شوې دې.

٦=بَاب عِدَّةِ أَصْحَابِ بَدْرٍ

[٣٧٤٢\٣٧٣٩] حَدَّثَنَا مُسْلِمُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ عَنْ الْبَرَاءِ قَالَ اسْتُصْغِرْتُ أَنَا وَابْنُ عُمَرَ حَدَّثَنِي مَحْمُودٌ حَدَّثَنَا وَهْبٌ عَنْ شُعْبَةَ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ عَنْ الْبَرَاءِ قَالَ اسْتُصْغِرْتُ أَنَا وَابْنُ عُمَرَ يَوْمَ بَدْرٍ وَكَانَ الْمُهَاجِرُونَ يَوْمَ بَدْرٍ نَيِّفًا عَلَى سِتِّينَ وَالْأَنْصَارُ نَيِّفًا وَأَرْبَعِينَ وَمِائَتَيْنِ

[٣٧٤٠] حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ خَالِدٍ حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ حَدَّثَنَا أَبُو إِسْحَاقَ قَالَ سَمِعْتُ الْبَرَاءَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَقُولُ حَدَّثَنِي أَصْحَابُ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِمَّنْ شَهِدَ بَدْرًا أَنَّهُمْ كَانُوا عِدَّةَ أَصْحَابِ طَالُوتَ الَّذِينَ جَازُوا مَعَهُ النَّهَرَ بِضْعَةَ عَشَرَ وَثَلَاثَ مِائَةٍ قَالَ الْبَرَاءُ لَا وَاللَّهِ مَا جَاوَزَ مَعَهُ النَّهَرَ إِلَّا مُؤْمِنٌ

[٣٧٤١] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ رَجَاءٍ حَدَّثَنَا إِسْرَائِيلُ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ عَنْ الْبَرَاءِ قَالَ كُنَّا أَصْحَابَ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَتَحَدَّثُ أَنَّ عِدَّةَ أَصْحَابِ بَدْرٍ عَلَى عِدَّةِ أَصْحَابِ طَالُوتَ الَّذِينَ جَاوَزُوا مَعَهُ النَّهَرَ وَلَمْ يُجَاوِزْ مَعَهُ إِلَّا مُؤْمِنٌ بِضْعَةَ عَشَرَ وَثَلَاثَ مِائَةٍ

[٣٧٤٢] حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ حَدَّثَنَا يَحْيَى عَنْ سُفْيَانَ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ عَنْ الْبَرَاءِ وحَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ عَنْ الْبَرَاءِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ

[1] الحديث أخرجه الترمذى فى كتاب تفسيرالقرآن باب ومن سورة النساء رقم ٣٠٣٢)۔

قَالَ كُنَّا نَتَحَدَّثُ أَنَّ أَصْحَابَ بَدْرٍ ثَلَاثُ مِائَةٍ وَبِضْعَةَ عَشَرَ بِعِدَّةِ أَصْحَابِ طَالُوتَ الَّذِينَ جَاوَزُوا مَعَهُ النَّهَرَ وَمَا جَاوَزَ مَعَهُ إِلَّا مُؤْمِنٌ"

قوله: حدثنا مسلم بن ابراهيم حدثنا شعبة: ① په دې باب کښې اولنۍ روايت د حضرت براء رضي الله عنه دې.دوی فرمائی.چه زه او ابن عمر رضي الله عنهما لره صغيراوګرخولی شول.ددې نه پس ،،تحويل،، دې.اوامام بخاري رحمه الله خپل دويم سند بيانوی.په ،،وحدثني محمود،، سره،هلته بيا حضرت براء رضي الله عنه راوی دې.فرمائی.چه زه او ابن عمر رضي الله عنهما په يوم بدرکښې صغيرګرخولی شوی وو.اومهاجرين په دغه ورځ دشپيتو نه څه زيات وو.او انصار د دوو سوو نه زيات وو.

قوله: حدثنا عمرو بن خالد حدثنا زهير: ② ددې نه پس د حضرت عمروبن خالد رحمه الله روايت امام بخاري رحمه الله نقل کوی.په دې کښې هم حضرت براء رضي الله عنه راوی دې.فرمائی.چه د محمد صلى الله عليه وسلم په ملګرو کښې چه کوم په بدرييونوکښې شامل او شريك شوی وو.هغوی ماته بيان کړې وو.چه بدريين د اصحاب طالوت د شمار برابر وو.څوك چه د طالوت سره د نهر نه تيرشوی وو.اوهغوی درې سوه لس وو.او درې پرې دپاسه وو.يعنی درې سوه او ديارلس وو. حضرت براء رضي الله عنه فرمائی.«لا والله ما جاوز معه النهر إلا مؤمن» په الله ... دلته ،،لا،، د قسم د تاکيد دپاره راوړې شوې ده.دطالوت سره صرف هغه کسان د نهر نه تيرشوی وو.څوك چه ايماندار وو.

قوله: حدثني عبدالله بن رجاء حدثنا إسرائيل: ③ ددې نه پس ددې باب دريم روايت دحضرت عبدالله بن رجاء دې.حضرت براء رضي الله عنه فرمائی.چه مونږ اصحاب محمد صلى الله عليه وسلم به په خپل مينځ کښې خبرې کولې.چه د اصحاب بدر شمارد طالوت د ملګرو د شمار برابر دې.څوك چه د طالوت سره د نهر نه تيرشوی وو. او د هغوی سره صرف اهل ايمان تيرشوی وو.چه د درې سوه او لسو نه څه زيات وو.

قوله: حدثني عبدالله بن ابي شيبة...: ④ ددې نه پس يو بل روايت راځی.د عبدالله بن ابی شيبه.دلته هم حضرت براء رضي الله عنه راوی دې.فرمائی.چه مونږ به خبرې کولې.چه اصحاب بدرددرې سروو اولسو نه څه زيات وو.اودهغوی سره صرف اهل ايمان د نهرنه تيرشوی وو.

د اصحاب بدر په تعداد کښې اختلاف د رواياتو اوددې په مينځ کښې تطبيق:

① رسول الله صلى الله عليه وسلم سره په بدر کښې درې سوه او ديارلس سرې وو.
② په بعضې رواياتوکښې درې سوه او څوارلسو ذکردې.
③ اوپه بعضې رواياتوکښې د درې سوه او پنځلسو ذکردې.
④ اوپه بعضې رواياتوکښې د درې سوه او نورلسو ذکردې.

که نبی صلى الله عليه وسلم او يوهغه صحابی څوك چه د شمارپه وخت موجود نه وو.خود لرې نه په اوښ باندې سور په نظر راتلو.شمار نکړې شی.نو تعداد به درې سوه او ديارلس شی.اوکه هغه صحابی شمارکړې شی.نوبيا به تعداد درې سوه او څوارلس شی.اوکه نبی صلى الله عليه وسلم ورسره هم

شمار کړې شي.نوبيا به تعداد درې سوه پنځلس شي.اوکه دغه څلور صحابه کرام ﷺ کوم چه صغيرالسن وو.اوهغوی ته په جهاد کښې د شرکت اجازت نه وو ملاو شوې.خو ورسره وو.نو تعداد به درې سوه او نورلس شي.(١)

په دغه څلور صغيرالسن صحابو ﷺ کښې يوحضرت انس ﷺ وو.يوحضرت عبدالله بن عمر ﷺ وو.او يو حضرت جابر ﷺ وو.اويو حضرت براء بن عازب ﷺ وو.

امام بخاری رحمه الله چه کوم روايات نقل کړی دی.په هغې کښې د اصحاب بدر تعداد د اصحاب طالوت برابر خودلې شوې دې.اود اصحاب طالوت تعداد درې سوه او ديارلس وو. ددې نه معلومه شوه.چه امام بخاری رحمه الله د درې سوه او ديارلس شمار اعتبارکړې دې.

په دې کښې د شپيتو نه زيات مهاجرين وو.اود دوه سوه او څلويښتو نه زيات انصاروو. شپيته او دوه سوه اوڅلويښت درې سوه شول.که ته داسې اووايې.چه شپږ شپيته مهاجرين وو.او دوه سوه او اووه څلويښت انصار وو.نو درې سوه او ديارلس به برابر شي.اومورخينو او اصحاب السير د شپږ شپيتو او دوه سوه او اووه څلويښتو عدد نقل کړې دې.

په اصحاب بدراواصحاب طالوت کښې مطابقت: دلته د اصحاب بدر شمار د اصحاب طالوت د شمارمطابق خودلې شوې دې.په شمارکښې خو موافقت دې چه دې.خو نور هم په څو وجوهاتو سره په دې دواړو ډلوکښې مطابقت شته.

① يو مطابقت دا دې.چه لکه څنګه د طالوت ملګری «فئة قليلة» وړوکې جماعت «فئة كثيرة» لوې جماعت باندې غالب راغلې وه.دغه شان د نبی ﷺ ملګری هم د «فئة قليلة» مصداق وو.اودغه شان ددوی دشمن د «فئة كثيرة» مصداق وو.

② لکه څنګه چه دلته اصحاب بدر په ايمان کښې کامل او اکمل اوګرځولې شول.دغه شان اصحاب طالوت هم په کمال ايمان باندې موصوف ګرځولی شوی وو.

③ لکه څنګه چه دلته اصحاب رسول ﷺ دالله تعالی په نصرت اودهغه په مددباندې بهروسه اوکړه.دغه شان هلته اصحاب طالوت هم دالله تعالی په نصرت او دهغه په امداد باندې بهروسه کړې وه.

مطلب دا چه په مختلفو وجوهاتوسره د بدرپه واقعه کښې د اصحاب طالوت د واقعې سره مشابهت موجود دې.

دلفظ ،،نيف،، تحقيق: «كان المهاجرون يوم بدر نيفا على ستين» دا لفظ «نيف» هم دې.او «نيّف»

---

(١) وفي الفتح (٢٩١/٧) كان أهل بدر ثلاثمائة وثلاثة عشر وعن أبي أيوب الأنصاري قال خرج رسول الله ﷺ إلى بدر فقال لأصحابه تعادوا فوجدوهم ثلاث مائة وأربعة عشر رجلاً ثم قال لهم تعادوا فتعادوا مرتين فأقبل رجل على بكرله ضعيف وهم يتعادون فتمت العدة ثلاث مائة وخمسة عشر وروى البيهقي عن عبدالله بن عمروبن العاص قال خرج رسول الله ﷺ يوم بدر ومعه ثلاث مائة وخمسة عشر وهذه الرواية لا تنافي التي قبلها لاحتمال أن تكون الأولى لم يعد النبي ﷺ ولا الرجل الذي أتى آخراً وأما الرواية التي فيها وتسعة عشر فيحتمل أنه ضم إليهم من أستصغر ولم يؤذن له في القتال كالبراء وابن عمر ﷺ وكذا أنس ﷺ .. والله أعلم)

بالتشديد ،هم دي، ،نيف، ، د ، ،بضع، ،په وزن باندې دې.او د ، ،بضع، اطلاق لكه څنګه چه د درې نه واخله ترنهو پورې كيږي.دغه شان د ، ،نيف، ، اطلاق هم د دريو نه واخله ترنهو پورې كيږي.

په روايت كښې فرمائيلى شوى دى.چه ((ولم يجاوز معه إلا مؤمن بضعة عشر وثلاث مائة)) په دې كښې دلته د ، ،بضع، ، لفظ د دريو دپاره استعمال شوې دې.يعنى ((ثلاثة عشر وثلاث مائة)) درې سوه اوديارلس تعداد مراد دې.

لكه چه امام بخارى د درې سوه څوارلس ،درې سوه پنځلس او درې سوه نورلس رواياتوپه مقابله كښې د درې سوه او ديارلس روايت ته ترجيح وركړې ده.اوهم دا زياته مشهوره ده.

دا خبره وړاندې خودلې شوې ده.چه اته صحابه كرام رضي الله عنهم هغه دى.كوم چه بدريان شمارلى شى.اګرچه هغوى په جنګ بدر كښې شركت نه وو كړې.دهغوى نومونه تيرشوى دى.

۷=بَابُ دُعَاءِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى كُفَّارِ قُرَيْشٍ شَيْبَةَ وَعُتْبَةَ وَالْوَلِيدِ وَأَبِي جَهْلِ بْنِ هِشَامٍ وَهَلَاكِهِمْ

رسول الله صلى الله عليه وسلم د كفارقريش يعنى شيبه،عتبه،وليداو ابوجهل دپاره خيرې كول اودهغوى دهلاكت بيان.

[۳۷۴۳]حَدَّثَنِي عَمْرُو بْنُ خَالِدٍ حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ حَدَّثَنَا أَبُو إِسْحَاقَ عَنْ عَمْرِو بْنِ مَيْمُونٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ اسْتَقْبَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْكَعْبَةَ فَدَعَا عَلَى نَفَرٍ مِنْ قُرَيْشٍ عَلَى شَيْبَةَ بْنِ رَبِيعَةَ وَعُتْبَةَ بْنِ رَبِيعَةَ وَالْوَلِيدِ بْنِ عُتْبَةَ وَأَبِي جَهْلِ بْنِ هِشَامٍ فَأَشْهَدُ بِاللَّهِ لَقَدْ رَأَيْتُهُمْ صَرْعَى قَدْ غَيَّرَتْهُمُ الشَّمْسُ وَكَانَ يَوْمًا حَارًّا[ر:۲۳۷]

روايت باب د حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه نه مروى دې.دوى فرمائى.چه نبى كريم صلى الله عليه وسلم كعبې طرف ته مخ كړلو.اود قريشو يوې ډلې ته نې خيرې اوكړې.په كومه كښې چه شيبه بن ربيعه،وليد بن عتبه،اوابوجهل بن هشام شامل وو.نبى صلى الله عليه وسلم اوفرمائيل.واورئ.زه الله تعالى ګواه جوړوم.اودا خبره كوم.چه ما د بدرپه ورځ دا ټول راپرځولې شوې كتلى دى.نمردهغوى بدنونه خراب كړى وو.يعنى دهغوى بدنونه پړسيدلى وو.اوړژيدلى وو د هغوى د بدنونو نه بدبوئې راتله.اوهغه د ګرمئ ورځ وه.

دغزوه بدرسره د حديث باب مناسبت: دلته امام بخارى رحمه الله دا روايت د بدر په باب كښې ذكركړې دې.حالانكه دا واقعه د بدر نه ده.دا دهغه وخت واقعه ده.چه نبى صلى الله عليه وسلم د خانه كعبې سره څواه كښې مونځ كولو.كله چه د مانځه په دوران كښې نبى صلى الله عليه وسلم سجدې ته لاړو.نود سجدې په حالت كښې د نبى صلى الله عليه وسلم په شا مباركه باندې عقبه بن ابى معيط د اوښې بچې دانه اچولې وه.ښكاره ده.چه په دې سره د نبى صلى الله عليه وسلم په مانځه كښې خلل راغلو.نو نبى صلى الله عليه وسلم ورته خيرې اوكړې.چه ((اللهم عليك بشيبة بن ربيعة ،اللهم عليك بعتبة ،اللهم عليك بالوليد،اللهم عليك بأبي جهل)) او دبدر واقعه د هجرت نه پس راغلې ده.اودا واقعه د هجرت نه وړاندې ده. خو

امام بخاري رحمه الله دا حديث دلته ددې وجې ذكركړو.چه د نبي ﷺ د خيرو په نتيجه كښې د بدر په موقع د دوى هلاكت واقع شو.اوددغه خيرو اثر د بدرپه ورځ ښكاره شو.

يوسوال اودهغې جواب: دلته يوسوال كيږي.چه نبي ﷺ خو رحمة للعالمين وو.اونبي ﷺ خو هميشه دپاره خپلو دشمنانو ته دعا كړې ده.چه «اللهم اهد قومى فإنهم لا يعلمون» اې الله زما قوم ته هدايت اوكړه.دوى نه پوهيږى.دوى زما مقام نه پيژنى.دلته په نبي ﷺ كښې دا تبديلى ولې راغله.نو ددې په باره كښې زمونږ استاذ شيخ الادب والفقه حضرت مولانا اعزاز على صاحب رحمه الله يوه عجيبه خبره كړې ده.هغوى فرمائى.وروره! خبره په اصل كښې دا وه.چه كله يوڅيز د خپلې فطرى تقاضې نه بند كړې شى.نوپه هغې كښې جوش پيدا شى. دا به تاسو كتلې وى.چه ريل ګاډې روان وى.او دانجن نه چليږى.د انجن نه څنګه چليږى؟دومره وزنى او دومره درون ريل او انجن دا اوړى.اودومره په تيزئ سره ئې اوړى. د كراچئ نه ترلاهوره پورې اووه نيم سوه ميلو سفر په اتلس ګهنټوكښې كوى.نوته به واې.چه وروره د ريل په انجن كښې براس پيدا كيږى.اوهغه براس دغه انجن او ريل ګاړى، براس څه څيز دې؟ نو مولانا صاحب اوفرمائيل.چه په اصل كښې داسې كيږى.چه د اوبونه يو لوښې ډك كړې شى. اود هغې لاندې اور اولګولې شى.د اور په لګيدو سره اوبه ګرمې شى.اودهغه اوبوپه ګرميدو سره براس پيدا شى.اوددغه براس فطرت دې.چه ته دا آزاد پريږده.چه دې په فضا كښې تحليل شى.خو ته دا كوې.چه دغه پيدا كيدونكې براس بندوې.اوهغه ډير لطيف څيز دى.ددې په وجه په دې كښې دومره طاقت پيدا شى.چه د هغې په ذريعه هغه په سوونو او زركونو ټنه وزنى ريل اوړى.او تيز روان وى. دا مثال د موټر او بس هم دې.

ددې نه پس هغوى اوفرمائيل.چه چونكه مونځ د نبي ﷺ د سترګو يخوالې وو.په دې موقع باندې نبي ﷺ مونځ كولو.اوپه مانځه كښې چه دنبي ﷺ اود الله تعالى په مينځ كښې چه كوم ربط او تعلق قائم وو.ددې مشركانوپه حركت سره په دغه تعلق كښې اوپه دې فطرتى عمل كښې خلل واقع شو.نو د نبي ﷺ په فطرى عمل كښې د ركاوټ اچولوپه وجه اونبي ﷺ دخپل فطرت خلاف عمل كولوباندې د مجبوره كولونتيجه دا شوه.چه د نبي ﷺ عام عادت وو.(اوهغه دا چه نبي ﷺ ته كه به قوم تكليف اورسولو.نو دوى به ورته دعا كوله) ددې په خلاف نبي ﷺ دلته دهغه خلقو په حق كښې خيرې اوكړې كوم چه په دې حركت كښې شريك وو.او نبي ﷺ دالله تعالى په دې تعلق او ربط كښې خلل برداشت نكړو.اوچونكه دا خيرې د نبي ﷺ د ژبې نه وتلې وې.اوداسې د كمزورئ په حالت كښې وې. چه د نبي ﷺ دپاره به ددې نه زياته بې بسى او كمزورى نوره څه كيدې شوه.نوالله تعالى دغه دعا قبوله كړه.

يوخو د نبي ﷺ هسې خيرې كول كافى وو.او بيا د مظلوميت په انتهائى حالت كښې، ددې خيرود ژبې مباركې نه وتل د قبوليت يوزياتى سبب جوړ شو.چه نتيجه ئې دا شوه.چه د كومو كومو كسانو نومونه نبي ﷺ اخستى وو.په هغوى كښې هريو الله تعالى خپل انجام ته اورسول.

۸=باب قتل أبي جهل

علامه عینی رحمه الله فرمائي.چه د ابوذر رحمه الله په نسخه کښې دا باب موجود نه دې.اوپه نورو نسخوکښې موجود دې.[1] اوکه دې طرف ته نظر اوکړې شی.چه په دې باب کښې د ابوجهل د قتل نه علاوه د نورو خلقو د قتل ذکر هم شته.نو مناسب دا ده.چه دا باب نه وې.ځکه چه ددې باب په احادیثو کښې صرف د ابوجهل قتل ذکرنه دې.بلکه د نورو ذکرپه کښې هم شته.خو علامه عینی دا هم فرمائیلی دی.چه چونکه په بعضې نسخوکښې ددې باب ترجمه داسې قائمه کړې شوې ده.((باب قتل أبي جهل وغيره)) یعنی د ابوجهل او ددې نه پس د((وغيره)) لفظ په کښې هم موجود دې.نود ابوجهل د قتل نه علاوه د نورو ذکر چه په کښې راغلې دې. هغه د ((وغيره)) لاندې راتلې شی.نوچه په ترجمه کښې د ((وغيره)) لفظ ته اوکتې شی. مناسب هم دا معلومیږی.چه دا باب وی.[2]

علامه عینی رحمه الله چه کومه خبره کړې ده.هغه صحیح ده.خو ناکافی ده.ځکه چه په باب کښې بیشکه بعضې روایات داسې دی.چه په هغې کښې د ابوجهل نه علاوه د نورو کسانو د قتل ذکردې.لکه د عتبه،شیبه، وغیره د قتل ذکرپه کښې راغلې دې.یقیناً دوی د ((وغيره)) د لفظ لاندې شاملولې شی.

خو د حضرت زبیربن العوام رضي الله عنه په سلسله کښې یو روایت راځی.په هغه روایت کښې د چا د قتل ذکر هم نشته.نودهغه روایت مناسبت به ترجمة الباب سره څنګه وی؟ علامه عینی د ترجمة الباب سره دهغې دمناسبت په باره کښې دافرمائیلی دی.چه په دې روایت کښې د حضرت زبیر بن العوام په جنګ بدر کښې شرکت بیان شوې دې.نو ددې مطابقت د ترجمې سره راغلو[3] خودعلامه عینی رحمه الله دا مناسبت بیانول کافی نه دی.ددې وجې د حضرت زبیر رضي الله عنه په غزوه بدر کښې دشرکت بیانولو سره د ((باب قتل أبي جهل وغيره)) سره مناسبت نه معلومیږی.ځکه چه په دغه روایت کښې نه د ابوجهل د قتل ذکرشته.اونه د غیر ابوجهل دقتل ذکر،نو صرف دا ونیل چه په دې سره د حضرت زبیر رضي الله عنه په جنګ بدر کښې شرکت ثابتیږی.اودا د باب سره مناسبت شو.خودا خبره کافی نه ده.[4]

---

[1])عمدة القارى(۸۵\۱۷)_

[2])دغه شان حافظ صاحب لیکی.((تثبت هذه الترجمة للأكثر وسقطت لأبي ذر.. وثبوتها أوجه إذ لا تعلق لحديثها بباب عدة أهل بدر(فتح البارى (۲۹۴\۷)_~

[3])علامه عینی رحمه الله د دې روایت د مطابقت په باره کښې لیکی.((مطابقته للترجمة ظاهرة فإنه يصرح بحضور الزبير بن العوام رضي الله عنه وقعة بدر فيدخل في العدة (عمدة القارى (۹۰\۱۷)_~

[4])خو لکه څنګه چه علامه عینی رحمه الله فرمائیلی دی.چه د ابوذرپه نسخه کښې دا باب موجود نه دې.په نورو نسخوکښې موجود دې.نو که د ابوذرد نسخې اعتبار اوکړې شی.نو د علامه عینی رحمه الله بیان کړې مطابقت به صحیح شی.ځکه چه ((باب عدة أهل بدر)) سره ددې روایت مناسبت ښکاره دې.اود ابوذرپه نسخه کښې دا روایت اود دې باب نورټول روایات د ((باب عدة أهل بدر)) لاندې راغلې دې.)

حافظ صاحب خو معامله بيخى ګول مول كړې ده.هغوى د مطابقت په باره كښې څه تسلى بخش خبره نه ده كړې.او زمونږ د بخارى شارحينو رحمهم الله هم ددې روايت د ترجمة الباب سره د مطابقت په باره كښې څه بحث نه دې كړې.حال دا چه د مطابقت مسئله اهمه ده.

د ترجمة الباب اوددې د ټولو رواياتوپه مينځ كښې دمطابقت ښه توجيه: په دې باره كښې يوه خبره دا كولې شي.چه ((باب قتل أبي جهل وغيره)) كښې ((وغيره)) كښې ضمير ابوجهل طرف ته نه دې راجع.(لكه څنګه چه علامه عينى رحمه الله ضميرده طرف ته راجع كړې دې) بلكه چه دا ضمير ،،قتل،، طرف ته راجع كړې شي.نو مسئله به بيخى ښكاره شي.

نواوس به د باب مطلب دا وى.چه په دې باب كښې د ابوجهل د قتل ذكر دې.او د قتل ابوجهل نه علاوه د بدر د نورو خيزنو ذكرهم دې.نو اوس د حضرت زبيربن العوام رضي الله عنه د روايت په باره كښې څه اشكال نه پاتې كيږى.ځكه چه په دې روايت كښې د ابوجهل يا غير ابوجهل د قتل ذكر نشته.خو دا ورايت بهر حال د جنګ بدر سره متعلق دې.او په دې كښې د حضرت زبير په جنګ بدر كښې د شركت بيان دې.اودغه شان په دې صورت كښې د باب د نورو روايتونه د ترجمة الباب سره مناسبت په آسانتيا سره راځى.

په جنګ بدركښې د ابوجهل د قتل واقعه: ددې باب په اولنو روايتونو كښې د ابوجهل د قتل بيان شوې دې.د دې واقعې تفصيل د حضرت عبدالرحمن بن عوف رضي الله عنه په روايت كښې دې.

دوى فرمائى.چه زه د بدر په ورځ په ميدان جنګ كښې ولاړ ووم.او د انصارو دوه هلكان زما ښى او ګس طرف ته ولاړ وو.زما په خيال كښې راغلل.كه ددې دوو هلكانو په مينځ كښې زه چا اوليدم.نو هغه به ما غير محفوظ اوګڼرى.اوپه ما به حمله اوكړى.ددې زما سره ويره شوه.زه هم په دغه خيال كښې وم.چه په دې كښې يو زما نه تپوس اوكړو.تره! تاسو ابوجهل پيژنئ.ما ورته اووئيل.آوزه ئې پيژنم.خوستاسودهغه سره څه كاردې؟ نوهغه اووئيل. چه ما اوريدلى دى.چه هغه به د رسول الله صلى الله عليه وسلم په شان كښې ګستاخى كوله.ددې وجې ما دا عهد كړې دې.چه كله هغه ماته په نظر راشى.نو ((يموت الأعجل منا)) چه په مونږ دواړوكښې چه د چا مرګ وړاندې ليكلې شوې وى.هغه به مرى.يابه زه مرم اويا به هغه وژنم.اوس لا يوخپله خبره نه وه ختمه كړې.چه بل رانه د ابوجهل په باره كښې تپوس اوكړو. مادهغه نه هم هغه تپوس اوكړو.اوهغه هم هغه خبره اوكړه.چه ابوجهل به د رسول الله صلى الله عليه وسلم په حق كښې بد رد وئيل.نوما دا عهد كړې دې.چه زما سيورې به دهغه د سيورى نه ترهغه وخته پورې نه جدا كيږى.ترڅوچه زه هغه ختم نكړم.حضرت عبدالرحمن رضي الله عنه فرمائى.چه ددې دواړو هلكانو خبرې چه ما واوريدې.زه په خپل اولنى خيال باندې ملامته شوم.په دې كښې ابوجهل په نظر راغلو.ما دغه ماشومانو ته اشاره اوكړه.چه ابوجهل دغه دې.نو لكه څنګه چه باز او شكرې په كونتره باندې حمله كوى.دغه شان دا دواړه هلكان په ابوجهل باندې حمله كونكى شو.اوهغوى ابوجهل زخمى كړلو.او د اس نه ئې راغزاركړلو.په دواړو هلكانو كښې د يو نوم معاذ او دبل معوذ وو.او دا دواړه د حضرت عفراء انصاريه ځامن وو.([1]) دا د بخارى كتاب المغازى روايت دې.اود بخارى د كتاب الجهاد په روايت كښې دى.چه د

[1])صحيح بخارى كتاب الجهاد،أبواب فرض الخمس باب من لم يخمس الأسلاب رقم ٣١٤١)_

ابوجهل په قتل کولوکښې حضرت معاذبن جموح وړاندې وو.([1])
حافظ ابن حجر رحمه الله فیصله کړې ده.چه د عفراء دواړه ځامن معاذ او معو هم په قتل کښې شریك وو.او معاذبن عمروبن جموح رضي الله عنه هم په دې کښې شریك وو.د حافظ ابن حجر رحمه الله وینا دا ده.چه د ابوجهل په قتل کښې زیاته حصه د معاذبن عمرو رضي الله عنه وه.اوهم ددې وجې نه نبی صلی الله علیه وسلم د ابوجهل سلب معاذبن عمروبن جموع ته ورکړې وه.([2])
په معاذبن حارث باندې د ابوجهل خوی عکرمه د ښځ پلار بدلې اخستلوډپاره په توره حمله اوکړه.د هغه لاس په دغه حمله باندې کټ شو.د لاس صرف یو رګ د بدن سره پاتې شوې وو.او باقی لاس بیکارزوړند وو.توله ورځ حضرت معاذ رضي الله عنه هم په دغه کیفیت کښې د کافرانو سره جنګیدل.او مابنام چه کله درد او تکلیف ئې زیات محسوس کولو. نو هغه خپله دغه لاس په زمکه باندې کیخودلو.او دپاسه ئې پرې پښه کیخوده.اوهغه ئې د بدن نه جدا کړو.دوی ددې نه پس تر څه مودې پورې ژوندې وو.البته ددوی ورور معوذ رضي الله عنه په غزوه بدرکښې شهید شو.
دجنګ نه پس نبی صلی الله علیه وسلم اوفرمائیل.لاړ شئ. اوګورئ د ابوجهل څه اوشو؟ نو حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه لاړلو.عجیبه انتخاب دې.د حضرت عبدالله بن عباس رضي الله عنهما په روایت کښې دی.چه په لیلة الجن کښې چه کله نبی صلی الله علیه وسلم تشریف اوړلو.نوفرمائیلی ئې وو.زما سره به هغه کس خی.چه دهغه په زړه کښې د ذرهٔ برابر تکبر نه وی.حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه اودریدل.او نبی صلی الله علیه وسلم هغه دخان سره بوتلې وو.لکه چه نبی صلی الله علیه وسلم دهغه تصدیق اوکړو.چه په ده کښې ذره برابر تکبر نشته.([3]) نو الله تعالی دلته د ابوجهل د سرکټ کولوډپاره د حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه انتخاب اوکړو.ځکه چه په هغه کښې د ذرې برابر تکبر نه وو.او ابوجهل د تکبر مجسمه وه.د الله تعالی د حکمت بالغه تقاضا هم دا وه.چه ددې تکبر او غرور نه ډك كس د روح ویتسلو سامان دحضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه په ذریعه باندې اوکړی.کوم چه د تواضع او عاجزئ مجسمه وه.نو حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه لاړلو.د ابوجهل په سینه باندې کیناستلو.او وې ونیل.«أخزاك الله یا عدوالله» اې دالله دشمنه! الله تعالی ته ذلیله کړې.بیا حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه دهغه سر د تنې نه جدا کړلو.په دغه وخت کښې ابوجهل اووئیل.سرمې لږ د لاندې نه کټ کړه.چه کله د سرنو قطار لګولی شی. نود سردار سر اوچت په نظرراځی.حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه دهغه سرکټ کړلو.او د نبی صلی الله علیه وسلم په خدمت کښې ئې پیش کړو.اووې ونیل.«هذا رأس عدوالله» نبی صلی الله علیه وسلم چه اوکتل نو وې فرمائیل.واقعی دا د ابوجهل سر دې.حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه اووئیل.په الله قسم دا دابوجهل سردې.نو نبی صلی الله علیه وسلم اوفرمائیل.«الحمدلله الذی أعزالإسلام وأهله» شکر دې دالله چا

---

[1])ایضاً_
[2]) فتح الباری (۶\۲٤۸) کتاب فرض الخمس وفتح الباری(۷\۲۹۶)_
[3])سیرة مصطفی (۱۲\۱۰۰) بحواله بنایة شرح هدایه للحافظ العینی (۱۱\۲۸۶)_

چه اسلام او اهل اسلام ته عزت او ترقی ورکړه.([1])
حضرت عبدالله بن مسعود ﷺ په دې موقع دا هم ونيلی دی.چه يارسول الله دې بدبخته د مرګ په وخت کښې ماته دا هم ونيلي وو.چه محمدته خبر ورکړه.چه زما په زړه کښې تاسره کوم بغض اودشمنی وه.په دې وخت کښې هم په هغې کښې څه کمې نه دې راغلې.بلکه د وړاندې نه زياته ده.نبی ﷺ اوفرمانيل.چه دا زما د امت فرعون دې.اود موسی علیه السلام اودبنی اسرائيلو د فرعون نه په کفر کښې زيات سخت دې.څکه چه د حضرت موسی علیه السلام په مقابله کښې چه کوم فرعون وو.هغه چه کله مړ کيدو.نوپه هغه وخت کښې ئې د موسی علیه السلام د کلمې ونيلو کوشش کړې وو.او کله چه دې مړ کيدو.نو په کفرکښې ئې د خپل کلک والی اظهار اوکړو.حضرت عبدالله بن مسعود ﷺ چونکه دهغه سرکټ کړې وو.ددې وجې نبی ﷺ دهغه توره عبدالله بن مسعود ﷺ ته ورکړه.([2])

[٣٧٤٤] حَدَّثَنَا ابْنُ نُمَيْرٍ حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ أَخْبَرَنَا قَيْسٌ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ أَتَى أَبَا جَهْلٍ وَبِهِ رَمَقٌ يَوْمَ بَدْرٍ فَقَالَ أَبُو جَهْلٍ هَلْ أَعْمَدُ مِنْ رَجُلٍ قَتَلْتُمُوهُ

[٣٧٤٥] حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ التَّيْمِيُّ أَنَّ أَنَسًا حَدَّثَهُمْ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ح وحَدَّثَنِي عَمْرُو بْنُ خَالِدٍ حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ عَنْ سُلَيْمَانَ التَّيْمِيِّ عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ يَنْظُرُ مَا صَنَعَ أَبُو جَهْلٍ فَانْطَلَقَ ابْنُ مَسْعُودٍ فَوَجَدَهُ قَدْ ضَرَبَهُ ابْنَا عَفْرَاءَ حَتَّى بَرَدَ قَالَ أَأَنْتَ أَبُو جَهْلٍ قَالَ فَأَخَذَ بِلِحْيَتِهِ قَالَ وَهَلْ فَوْقَ رَجُلٍ قَتَلْتُمُوهُ أَوْ رَجُلٍ قَتَلَهُ قَوْمُهُ قَالَ أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ أَنْتَ أَبُو جَهْلٍ
حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي عَدِيٍّ عَنْ سُلَيْمَانَ التَّيْمِيِّ عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ بَدْرٍ مَنْ يَنْظُرُ مَا فَعَلَ أَبُو جَهْلٍ فَانْطَلَقَ ابْنُ مَسْعُودٍ فَوَجَدَهُ قَدْ ضَرَبَهُ ابْنَا عَفْرَاءَ حَتَّى بَرَدَ فَأَخَذَ بِلِحْيَتِهِ فَقَالَ أَنْتَ أَبَا جَهْلٍ قَالَ وَهَلْ فَوْقَ رَجُلٍ قَتَلَهُ قَوْمُهُ أَوْ قَالَ قَتَلْتُمُوهُ
حَدَّثَنِي ابْنُ الْمُثَنَّى أَخْبَرَنَا مُعَاذُ بْنُ مُعَاذٍ حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ أَخْبَرَنَا أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ نَحْوَهُ [٣٧٤٥]

[٣٧٤٦] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ كَتَبْتُ عَنْ يُوسُفَ بْنِ الْمَاجِشُونِ عَنْ صَالِحِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ فِي بَدْرٍ يَعْنِي حَدِيثَ ابْنَيْ عَفْرَاءَ [ر: ٢٩٧٢]

اوس لږ دا روايتونه اوګورئ.ددې باب په شروع کښې په روايتونوکښې هم دا خبره بيان شوې ده.چه حضرت عبدالله بن مسعود ﷺ ابوجهل په ميدان جنګ کښې په زمکه باندې پريوتې اومندلو.نودهغه په سينه باندې کيناستلو.او ابوجهل ته ئې اووئيل.«أنت أبوجهل»

---

[1])عمدة القارى(١٧\٨٦)ـ
[2])السيرة ا لحلبية (١٢\١٧٤)ـ

قوله: هَلْ أَعْمَدُ مِنْ رَجُلٍ قَتَلْتُمُوهُ؟ وَهَلْ فَوْقَ رَجُلٍ قَتَلَهُ قَوْمُهُ أَوْ قَالَ قَتَلْتُمُوهُ:

دوه مطلبه: ابوجهل اووئيل.((هَلْ أَعْمَدُ (١) مِنْ رَجُلٍ قَتَلْتُمُوهُ)) يا ((وَهَلْ فَوْقَ رَجُلٍ قَتَلَهُ قَوْمُهُ أَوْ قَالَ قَتَلْتُمُوهُ))

① ددې جملې يو مقصد خو دا دې.چه په دې کښې ابوجهل دخپل تکبراظهار کوی.چه آيا دهغه کس نه زيات خوښ بل څوك شته.کوم چه تاسو قتلوئ؟ يا د هغه کس نه اوچت څوك شته.کوم چه تاسو قتل کړلو.يعنې ددېنه زيات خوښ او دده نه زيات لوې بل څوك نشته.

② خو علامه عيني،حافظ ابن حجر، علامه نووی او ابوعبيده وغيره ﷺ ددې يو بل مطلب هم بيان کړې دې.چه د ابوجهل ددې قول مقصد دا دې.چه زما قتلول ددې نه زيات څه نه دی.چه يو کس خپل قوم پخپله قتل کړلو.نو په دې کښې نه ستاسو دپاره څه د فخر خبره شته.او نه زما دپاره څه د پيغور خبره ده.(٢)

حافظ ابن حجر رحمة الله عليه ددې معنی په تائيد کښې د طبرانی نه د عمروبن ميمون يو روايت هم نقل کړې دې.په هغې کښې دی.چه حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه کله د ابوجهل په سينه باندې اوختلو.نوهغوی ورته اووئيل.((أی عدوالله قد أخزاك الله)) اې دالله دشمنه الله تعالى ته رسوا کړې.نو ابوجهل په جواب کښې اووئيل.((وبما أخزانی من رجل قتله قومه)) حافظ ابن حجر رحمة الله عليه فرمائی.چه ددې روايت نه معلوميږی.چه ابوجهل دا وئيل غوستل.چه ستاسو دپاره زما په قتل کښې څه کمال نشته.اوزما دپاره په دې کښې څه عار نشته.چه په هغې سره زه رسوا شم.ځکه چه يوکس هم خپل قوم قتل کړو.داځه درسوائې خبره نه ده.دا خوهم داسې کيږی(٣)

بهرحال دې ټولو حضراتو په ((أعمد من رجل قتلتموه)) کښې استفهام انکاری مراد اخستې دې.اودا مطلب ئې راوستې دې.چه په دې کښې ابوجهل دخپل تکبراوفخر خبره نه کوی.بلکه د خپلې رسوائې او ذلت دفاع کوی.والله اعلم.

دلته د باب دريم حديث کم چه د حضرت انس رضي الله عنه نه مروی دې.په هغې کښې ((أنت أبا جهل)) راغلې دې.اوپه بعضې نسخوکښې ((أنت أبوجهل)) راغلې دې.

د حافظ ابن حجر رحمة الله عليه رائې دا ده.چه دا ((أنت أبوجهل)) دحضرت انس رضي الله عنه په روايت کښې د بعضې راويانو نه اصلاح ده.دې راويانوچه کله اوکتل.چه ((أنت أبا جهل)) دقاعدې نه خلاف

(١) واعمد: افعل التفضيل من عمد أی هلک . يقال عمدالبعير يعمد عمداً بالتحريک إذا ورم سنامه من عض القتب .. ويکنی بذلک عن الهالک وقيل معنی اعمد : أعجب، وقيل بمعنی أغضب (فتح البارى ٧\٢٩٤)_

(٢) علامه عيني رحمة الله عليه ليکی.((هل أعمد من رجل أی هل أعجب من رجل قتله قومه يعنی ليس قتلکم لی إلا قتل رجل قتله قومه لا يزد علی ذلک ولا هو فخرلکم ولا عار علی)) عمدة القارى (١٧\٨٥)_

(٣) فتح البارى(٧\٢٩٤)_

دي. نوهغوی دحضرت انس رضي الله عنه په روايت كښې تصحيح اوكړه.او «أبا جهل» ئې په «أبوجهل» بدل كړو.څكه چه اسماء سته مكبره په حالت رفعي كښې په الف سره نه وی.بلكه په واو سره وی.خوحافظ رحمه الله فرمائی.چه د حضرت انس رضي الله عنه په روايت كښې معتبر اومعتمد هم دا دی. چه «أبا جهل» الف سره وئيلي شی.او بعضې راويانو دخپل طرف نه چه كومه اصلاح كړې ده.هغه صحيح نه ده. حافظ رحمه الله ددې وجه دا بيان كړې ده.چه يو خو به د جنګ بدر په آخر كښې روايت راشی.هلته «أنا أبا جهل» موجود دې.دويمه وجه دا ده.چه ددې حديث راوی سليمان تيمی رحمه الله تصريح كړې ده.چه حضرت انس رضي الله عنه ددې تلفظ په «أنت أبا جهل» الف سره كړې دې.دغه شان يحيى بن سعيد قطان هم ددې تلفظ په الف سره كړې دې.نو هركله چه دې دواړو حضراتو ددې تلفظ په «أبا جهل» الف سره كړې دې.نو بيا روسته د راويانودخپل طرف نه اصلاح څنګه تينك كيدې شی.ددې وجې صحيح خبره هم دا ده.چه دا لفظ «أنت أبا جهل» الف سره دې.(1) نو اوس به سوال كيږی.چه بيا به د نحوی قاعدې مطابق ددې توجيه څه وی.نو ددې متعلق څوتوجيهات شوی دی.

① يوه خودا چه «أنت» مبتدا ،او «مقتول» خبرمحذوف دې.او «أبا جهل» منادی دې.يعنی «أنت مقتول يا أبا جهل» (2)

② علامه عينی رحمه الله ددې توجيه كړې ده.«أنت تكون أبا جهل» (3)

③ داودی رحمه الله يوه بله خبره كړې ده.هغه دا چه حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه د ابوجهل د تحقير او تذليل دپاره د صحيح «أبوجهل» مرفوع په ځائې قصداً دغه غلط «أنت أبا جهل» منصوب اووئيل.(4)

④ يوه توجيه دا هم شوې ده.چه په اصل كښې بعضې دعرب، قبائل اسماء سته مكبره په حالت رفعي،حالت نصبي اوحالت جری درې واړو حالتونوكښې په الف سره وائی.نو دا د دغه قبائلو دلغت مطابق دې.(5)

[۳۷۴۷] حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ الرَّقَاشِيُّ حَدَّثَنَا مُعْتَمِرٌ قَالَ سَمِعْتُ أَبِي يَقُولُ حَدَّثَنَا أَبُو مِجْلَزٍ عَنْ قَيْسِ بْنِ عُبَادٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ أَنَا

---

(1) فتح البارى (۲۹۵\۷)-
(2) فتح البارى(۲۹۵\۷)-
(3) عمدة القارى(۸۵\۱۷)_
(4) فتح البارى(۲۹۵\۷)_
(5) فتح البارى(۲۹۵\۷)_

أَوَّلُ مَنْ يَجْثُو بَيْنَ يَدَيِ الرَّحْمَنِ لِلْخُصُومَةِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَقَالَ قَيْسُ بْنُ عُبَادٍ وَفِيهِمْ أُنْزِلَتْ هَذَانِ خَصْمَانِ اخْتَصَمُوا فِي رَبِّهِمْ قَالَ هُمُ الَّذِينَ تَبَارَزُوا يَوْمَ بَدْرٍ حَمْزَةُ وَعَلِيٌّ وَعُبَيْدَةُ أَوْ أَبُو عُبَيْدَةَ بْنُ الْحَارِثِ وَشَيْبَةُ بْنُ رَبِيعَةَ وَعُتْبَةُ بْنُ رَبِيعَةَ وَالْوَلِيدُ بْنُ عُتْبَةَ [ر: ٣٧٤٩و٤٤٦٧]

[٣٧٤٨] حَدَّثَنَا قَبِيصَةُ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ أَبِي هَاشِمٍ عَنْ أَبِي مِجْلَزٍ عَنْ قَيْسِ بْنِ عُبَادٍ عَنْ أَبِي ذَرٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ نَزَلَتْ هَذَانِ خَصْمَانِ اخْتَصَمُوا فِي رَبِّهِمْ فِي سِتَّةٍ مِنْ قُرَيْشٍ عَلِيٍّ وَحَمْزَةَ وَعُبَيْدَةَ بْنِ الْحَارِثِ وَشَيْبَةَ بْنِ رَبِيعَةَ وَعُتْبَةَ بْنِ رَبِيعَةَ وَالْوَلِيدِ بْنِ عُتْبَةَ [٣٧٥٠و٣٧٥١و٤٤٦٦]

[٣٧٤٩] حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الصَّوَّافُ حَدَّثَنَا يُوسُفُ بْنُ يَعْقُوبَ كَانَ يَنْزِلُ فِي بَنِي ضُبَيْعَةَ وَهُوَ مَوْلًى لِبَنِي سَدُوسَ حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ التَّيْمِيُّ عَنْ أَبِي مِجْلَزٍ عَنْ قَيْسِ بْنِ عُبَادٍ قَالَ قَالَ عَلِيٌّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فِينَا نَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ هَذَانِ خَصْمَانِ اخْتَصَمُوا فِي رَبِّهِمْ [ر: ٣٧٤٧]

[٣٧٥٠\٣٧٥١] حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ جَعْفَرٍ أَخْبَرَنَا وَكِيعٌ عَنْ سُفْيَانَ عَنْ أَبِي هَاشِمٍ عَنْ أَبِي مِجْلَزٍ عَنْ قَيْسِ بْنِ عُبَادٍ سَمِعْتُ أَبَا ذَرٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يُقْسِمُ لَنَزَلَتْ هَؤُلَاءِ الْآيَاتُ فِي هَؤُلَاءِ الرَّهْطِ السِّتَّةِ يَوْمَ بَدْرٍ نَحْوَهُ

[٣٧٥١] حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الدَّوْرَقِيُّ حَدَّثَنَا هُشَيْمٌ أَخْبَرَنَا أَبُو هَاشِمٍ عَنْ أَبِي مِجْلَزٍ عَنْ قَيْسِ بْنِ عُبَادٍ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا ذَرٍّ يُقْسِمُ قَسَمًا إِنَّ هَذِهِ الْآيَةَ هَذَانِ خَصْمَانِ اخْتَصَمُوا فِي رَبِّهِمْ نَزَلَتْ فِي الَّذِينَ بَرَزُوا يَوْمَ بَدْرٍ حَمْزَةَ وَعَلِيٍّ وَعُبَيْدَةَ بْنِ الْحَارِثِ وَعُتْبَةَ وَشَيْبَةَ ابْنَيْ رَبِيعَةَ وَالْوَلِيدِ بْنِ عُتْبَةَ [٣٧٤٨]

[٣٧٥٢] حَدَّثَنِي أَحْمَدُ بْنُ سَعِيدٍ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ مَنْصُورٍ السَّلُولِيُّ حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ يُوسُفَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ سَأَلَ رَجُلٌ الْبَرَاءَ وَأَنَا أَسْمَعُ قَالَ أَشَهِدَ عَلِيٌّ بَدْرًا قَالَ بَارَزَ وَظَاهَرَ

قوله: حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الرَّقَاشِيُّ حَدَّثَنَا مُعْتَمِرٌ: دا روايت د حضرت علی رضی الله عنه دې.دوی فرمائی.

قوله: أَنَا أَوَّلُ مَنْ يَجْثُو بَيْنَ يَدَيِ الرَّحْمَنِ لِلْخُصُومَةِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ: زه به اولنې سړې يم.چه د قيامت په ورځ به د رحمان مخامخ د فيصلې دپاره کينم.او قيس بن عباد فرمائی.چه هم ددې حضراتو په باره کښې دا آيت نازل شوې وو. ﴿هَٰذَانِ خَصْمَانِ اخْتَصَمُوا فِي رَبِّهِمْ﴾ دا هغه خلق دی.چاچه د جنګ بدره په ورځ مقابله او مبارزه اوکړه.د مسلمانانو دطرفه حضرت حمزه،حضرت علی اوحضرت عبيده رضی الله عنه وو.اود کافرانو دطرفه شيبه،عتبه او وليد وو.

دَأَنَا أَوَّلُ مَنْ يَجْثُو معنى: د،،يجثو،، معنى دہ.((من يقعد على الركبتين للخصومة)) حافظ ابن حجر رحمه الله

دلته یو قید لګولې دې.چه دا نې د مجاهدینوپه اعتبارسره «أول من یجثو» فرمائیلی دی. ځکه چه د اسلام دټولونه اولنۍ دمجاهدینوډله چا چه کافران قتل کړی وو.هغه د حضرت حمزه،حضرت علی او حضرت عبیده رضی الله عنهم ډله وه.نو «أنا أول من یجثو» هغوی په دې اعتبار سره فرمائیلی دی. (۱)

«أنا أول من یجثو للخصومة» کښې د خصومت نه څه مراد دې؟حضرت ګنګوهی رحمه الله فرمائیلی دی.چه د خصومت نه مراد دا دې.چه مشرکان به د قیامت په ورځ اووائی.چه مونږ په ظلم سره قتل کړې شوی وو.اودا حضرات به ددې په مقابله کښې دا ثابتوی.چه مونږ دوی په ظلم سره نه دی قتل کړی.بلکه د اعلاء کلمة الله او د اسلام د ترقۍ دپاره مو قتل کړی دی. (لامع الدراری ۲۵۳/۸)_ حضرت ګنګوهی رحمه الله داتوجیه ددې دپاره کړې ده.چه هغوی فرمائیلی دی.د اهل کفرکلام به دا وی.چه مونږ په ظلم سره قتل شوی یو.اود اهل اسلام کلام به دا وی.چه مونږ په قتل کولوکښې په حق وو(۲)

څوک دچا په مقابله کښې وو؟: دجنګ بدر په ابتداء کښې درې سړی د مسلمانانو د طرفه او درې کسان د کافرانو د طرفه راوتلی وو.دکوموچه په دې حدیث کښې ذکر دې.البته په دې روایت کښې دا نه دی خودلې شوې.چه څوک د چا په مقابله کښې وو.د ابن اسحاق او ابن سعد رحمهما الله د بیان مطابق حضرت عبیده رضی الله عنه،د عتبه په مقابله کښې او حضرت حمزه رضی الله عنه د شیبه په مقابله کښې او حضرت علی رضی الله عنه د ولید په مقابله کښې وو.خود موسی بن عقبه په روایت کښې دی.چه حضرت عبیده رضی الله عنه د شیبه په مقابله کښې وو.او حضرت حمزه رضی الله عنه د عتبه په مقابله کښې وو.بعضې عالمانو رحمهم الله فرمائیلی دی.دحضرت علی رضی الله عنه د ولید په مقابله کښې کیدل متفق علیه دی.خودا خبره صحیح نه ده.ځکه په بعضې روایاتوکښې دا هم شته.چه حضرت علی رضی الله عنه د عتبه په مقابله کښې وو.حافظ رحمه الله د ابوداود نه د حارثه بن نضر په طریق سره ددې په ثبوت کښې روایت نقل کړې دې.(۳) نودا خبره متفق علیه خو پاتې نشوه.البته معقول هم دا معلومیږی.چه حضرت علی رضی الله عنه د ولید په مقابله کښې وو.ځکه چه دا دواړه ځوانان وو.او حضرت حمزه رضی الله عنه او حضرت عبیده رضی الله عنه په مقابله کښې عتبه او شیبه وو.ځکه چه دوی د زیات عمر وو.د زیات عمرکسانود زیات عمرکسانوسره او د ځوان د ځوان سره مقابله معقوله په نظرراځی.(۴)

﴿هٰذٰنِ خَصۡمٰنِ اخۡتَصَمُوۡا فِیۡ رَبِّهِمۡ﴾ دا ایت دچا په باره کښې نازل شوې دې؟: دلته د بخاری د روایت نه معلومیږی.چه دا آیت د دې شپږو حضراتو په باره کښې نازل شوې دې.حالانکه صاحب جمل یو روایت نقل کړې دې.دهغې نه معلومیږی.چه دا آیت د اهل کتابو او اهل

---

(۱) فتح الباری(۲۹۷/۷)_

(۲) تعلیقات لامع الدراری ۲۵۳/۸)_

(۳) فتح الباری(۲۹۸/۷)_

(۴) أیضاً)_

اسلام په مينځ کښې د مخاصمه په باره کښې نازل شوې دې.(۱)

(۲۵۳)_ او علامه قسطلانی رحمه الله هم د حضرت قتاده رحمه الله په حوالې سره دا روايت نقل کړې دې.نود بخاری د روايت نه معلوميږی.چه دا آيت د اهل بدر په باره کښې نازل شوې دې.اود صاحب جمل او قسطلانی رحمهما الله د بيان نه معلوميږی.چه دا آيت د اهل کتابود مجادلې په باره کښې نازل شوې دې.(۲)

① مجاهد وئيلی دی.چه په اصل کښې په دې آيت کښې مثال بيان شوې دې.د مومن او د کافر،چه مومن د الله تعالی د دين اوچت والې غواړی.او ددې دپاره جنګيږی.اوکافر دالله تعالی د نور او د دين د ختمولو په کوشش کښې لګيا وی.حضرت شيخ الحديث رحمه الله فرمائی.چه د آيت دا توجيه زياته بنه ده.ځکه چه په دې صورت کښې دا په اهل بدر باندې هم منطبق کيږی.او په اهل اسلام او اهل کتابوپه دې مذاکره باندې هم منطبق کيږی.(۳)

② اوداسودا هم وئيلې شي،چه ممکن ده. دا آيت د اهل بدر په باره کښې نازل شوې وی. اود اهل اسلام او اهل کتابود مذاکرې په باره کښې هم نازل شوې وی.ځکه چه په کومه زمانه کښې د بدر واقعه پيښه شوې وه.داهل اسلام او اهل کتابو مناظره هم په دغه زمانه کښې شوې وه.نوچا داد بدر طرف ته منسوب کړې ده.اوچا داهل اسلام اواهل کتابوپه مينځ کښې مجادلې او مناظرې طرف ته منسوب کړې ده.

ايا مبارزه بالقتال جائزده؟: ددې روايت نه يوه خبره دا هم معلومه شوه.چه مبارزه بالقتال جائزده.حسن بصری رحمه الله مبارزه بالقتال ته ناجائز وائی.

امام اوزاعی،سفيان ثوری،امام احمد امام اسحاق رحمهم الله فرمائی.چه مبارزه باذن الامام جائزده.اوددې نه بغيرجائز نه ده.(۴)

دلته حضرت حمزه،حضرت عبيده او حضرت علی رضی الله عنهم مبارزه بالقتال کړې وه.ددې نه جواز معلوميږی.

[۳۷۵۳] حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ عَبْدِ اللهِ قَالَ حَدَّثَنِي يُوسُفُ بْنُ الْمَاجِشُونِ عَنْ صَالِحِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَوْفٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ قَالَ كَاتَبْتُ أُمَيَّةَ بْنَ خَلَفٍ فَلَمَّا كَانَ يَوْمَ بَدْرٍ فَذَكَرَ قَتْلَهُ وَقَتْلَ ابْنِهِ فَقَالَ بِلَالٌ لَا نَجَوْتُ إِنْ نَجَا أُمَيَّةُ [ر:۲۱۷۹]

په دې روايت کښې د اميه بن خلف د قتل واقعه ده.ددې تفصيل تيرشوې دې.

[۳۷۵۴] حَدَّثَنَا عَبْدَانُ بْنُ عُثْمَانَ قَالَ أَخْبَرَنِي أَبِي عَنْ شُعْبَةَ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ عَنِ الْأَسْوَدِ عَنْ عَبْدِ اللهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَرَأَ وَالنَّجْمِ فَسَجَدَ بِهَا

---

(۱) لامع الدراری (۲۵۳/۸)

(۲) لامع الدراری (۲۵٤/۸)_

(۳) لامع الدراری (۲۵٤/۸)_

(۴) دتفصيل دپاره اوګورئ المغنی لابن قدامة (۱۷۶/۹)_

وَسَجَدَ مَنْ مَعَهُ غَيْرَ أَنَّ شَيْخًا أَخَذَ كَفًّا مِنْ تُرَابٍ فَرَفَعَهُ إِلَى جَبْهَتِهِ فَقَالَ يَكْفِينِي هٰذَا قَالَ عَبْدُ اللَّهِ فَلَقَدْ رَأَيْتُهُ بَعْدُ قُتِلَ كَافِرًا [ر: ١٠١٧]

په دې روايت کښې د شيخ نه (چاچه سجده نه وه کړې او.روسته کافر مړشوې وو) مراد اميه بن خلف دې.دده قتل چونکه په بدر کښې شوې وو.په دې وجه ددې مناسبت د «باب قتل أبي جهل وغيره» سره ښکاره دې.

په دې روايت کښې د سجدې ذکردې.چه نبی ﷺ سجده اوکړه.او نورو خلقو هم سجده اوکړه.په هغوی کښې مسلمانان هم وو او کافران هم،ددې سجدې وجه څه وه.نودا په «أبواب السجود» کښې تيره شوې ده.

[٣٧٥٥/٣٧٥٦] أَخْبَرَنِي إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ يُوسُفَ عَنْ مَعْمَرٍ أَخْبَرَنَا هِشَامٌ عَنْ عُرْوَةَ قَالَ كَانَ فِي الزُّبَيْرِ ثَلَاثُ ضَرَبَاتٍ بِالسَّيْفِ إِحْدَاهُنَّ فِي عَاتِقِهِ قَالَ إِنْ كُنْتُ لَأُدْخِلُ أَصَابِعِي فِيهَا قَالَ ضُرِبَ ثِنْتَيْنِ يَوْمَ بَدْرٍ وَوَاحِدَةً يَوْمَ الْيَرْمُوكِ قَالَ عُرْوَةُ وَقَالَ لِي عَبْدُ الْمَلِكِ بْنُ مَرْوَانَ حِينَ قُتِلَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الزُّبَيْرِ يَا عُرْوَةُ هَلْ تَعْرِفُ سَيْفَ الزُّبَيْرِ قُلْتُ نَعَمْ قَالَ فَمَا فِيهِ قُلْتُ فِيهِ فَلَّةٌ فُلَّهَا يَوْمَ بَدْرٍ قَالَ صَدَقْتَ بِهِنَّ فُلُولٌ مِنْ قِرَاعِ الْكَتَائِبِ ثُمَّ رَدَّهُ عَلَى عُرْوَةَ قَالَ هِشَامٌ فَأَقَمْنَاهُ بَيْنَنَا ثَلَاثَةَ آلَافٍ وَأَخَذَهُ بَعْضُنَا وَلَوَدِدْتُ أَنِّي كُنْتُ أَخَذْتُهُ حَدَّثَنَا فَرْوَةُ حَدَّثَنَا عَلِيٌّ عَنْ هِشَامٍ عَنْ أَبِيهِ قَالَ كَانَ سَيْفُ الزُّبَيْرِ بْنِ الْعَوَّامِ مُحَلًّى بِفِضَّةٍ قَالَ هِشَامٌ وَكَانَ سَيْفُ عُرْوَةَ مُحَلًّى بِفِضَّةٍ

[٣٧٥٦] حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ أَخْبَرَنَا هِشَامُ بْنُ عُرْوَةَ عَنْ أَبِيهِ أَنَّ أَصْحَابَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالُوا لِلزُّبَيْرِ يَوْمَ الْيَرْمُوكِ أَلَا تَشُدُّ فَنَشُدَّ مَعَكَ فَقَالَ إِنِّي إِنْ شَدَدْتُ كَذَبْتُمْ فَقَالُوا لَا نَفْعَلُ فَحَمَلَ عَلَيْهِمْ حَتَّى شَقَّ صُفُوفَهُمْ فَجَاوَزَهُمْ وَمَا مَعَهُ أَحَدٌ ثُمَّ رَجَعَ مُقْبِلًا فَأَخَذُوا بِلِجَامِهِ فَضَرَبُوهُ ضَرْبَتَيْنِ عَلَى عَاتِقِهِ بَيْنَهُمَا ضَرْبَةٌ ضُرِبَهَا يَوْمَ بَدْرٍ قَالَ عُرْوَةُ كُنْتُ أُدْخِلُ أَصَابِعِي فِي تِلْكَ الضَّرَبَاتِ أَلْعَبُ وَأَنَا صَغِيرٌ قَالَ عُرْوَةُ وَكَانَ مَعَهُ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الزُّبَيْرِ يَوْمَئِذٍ وَهُوَ ابْنُ عَشْرِ سِنِينَ فَحَمَلَهُ عَلَى فَرَسٍ وَوَكَّلَ بِهِ رَجُلًا [ر: ٣٥١٦]

دحضرت زبيررضی الله عنه په بدن کښې د تورې نښې:

قوله: أَخْبَرَنِي إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ يُوسُفَ عَنْ مَعْمَرٍ أَخْبَرَنَا هِشَامٌ عَنْ عُرْوَةَ قَالَ كَانَ فِي الزُّبَيْرِ ثَلَاثُ ضَرَبَاتٍ بِالسَّيْفِ إِحْدَاهُنَّ فِي عَاتِقِهِ الخ:

د معمر رحمه الله روايت: دا روايت دې.«عن معمرعن هشام عن عروة» حضرت عروه د حضرت زبيربن العوام ﷺ خوې وو.فرمائی.چه د حضرت زبير ﷺ په بدن کښې درې زخمونه وو.يعنی د درې ګزارونو نښې وې.په دې کښې د يو ګزار نښه دحضرت زبير ﷺ په اوږه

كښې وه. حضرت عروه فرمائي.چه ما به خپلې ګوتې د دغه نښوبه سورو کښې داخلولې.په دې کښې دوه نښې په جنګ بدر کښې راغلې وې.اويوه نښه په جنګ يرموک کښې راغلې وه. حضرت عروه فرمائي.چه کله عبدالله بن زبير رضي الله عنه قتل کړې شو.نو عبدالملک بن مروان زما نه تپوس اوکړو،چه ته د حضرت زبير رضي الله عنه توره پيژنې؟ ما ورته اووئيل.آو،عبدالملک اووئيل.په هغې کښې څه نښه ده؟ ما ورته اووئيل.«فيه فلة أفلها يوم بدر» په هغې کښې خاپونه دې.(يعنى دهغې په تيره اړخ کښې لږه غوندې حصه ماته شوې ده) اودا خاپونه په کښې د بدرپه ورځ راغلې وو.عبدالملک اووئيل.صحيح واې.«بهن فلول من قراع الكتائب» [1] يعنى د لښکر سره د مقابلې په وجه په دې توروکښې خاپونه جوړ شوى دى. د حضرت زبير رضي الله عنه دا توره د عبدالملک سره وه.هغه بيا حضرت عروه رضي الله عنه ته دهغه د پلار توره واپس کړه.دعروه ځوې هشام وائى.چه مونږ په خپل مينځ کښې ددغه تورې درې زره درهمه قيمت لګولې وو.اوزمونږ بعضې وارثانو دغه په دې قيمت واخستله. [2] «ولوددت أنى كنت أخذته» زما زړه دا غواړى.چه کاش دا ما اخستې وه.يعنى ما په هغه وخت کښې وانخستله.او اوس زه په دې خبره خفه يم.اوماته افسوس دې.چه کاش هم ما اخستې وه.

په وړاندينى روايت کښې دى.دحضرت زبير رضي الله عنه او حضرت عروه رضي الله عنه توره په سپينو زرو سره ښائسته کړې شوې وه.يعنى د هغې د لاسکى په لاندينى موټى باندې د سپينو زرو خول لګولې شوې وو.

دعبدالله بن مبارک رحمه الله روايت:

قوله: حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ أَخْبَرَنَا هِشَامٌ: ددې نه وړاندې د «معمر عن هشام» روايت وو.او دا روايت د عبدالله بن مبارک رحمه الله دې.هغه د هشام نه نقل کوى.او هشام د خپل پلار عروه نه نقل کوى.چه په جنګ يرموک کښې د نبى کريم صلى الله عليه وسلم صحابو رضي الله عنهم حضرت زبير رضي الله عنه ته اووئيل.چه ته په روميانو باندې حمله ولې نه کوې؟ چه مونږ هم تاسره په حمله کښې شريک شو.نو حضرت زبير رضي الله عنه اووئيل.«إنى إن شددت كذبتم» که ما حمله اوکړه.نو

---

[1] دا د نابغه ذبيانى د شعر دويمه مصرعه ده.پوره شعر دا دې.
ولا عيب فيهم غير أن سيوفهم...
بهن فلول من قراع الكتائب. ..
فلول أى كلال، والقراع بكسر القاف المضاربة بالسيف، والكتائب جمع الكتيبة وهى الجيش (عمدة القارى ٩٠/١٧) د شعر ترجمه دا ده...
ددى خلقو په (توروکښې) ددې نه سوا بل څه عيب نشته.چه د لښکرو سره په مقابله کښې ددوى په توروکښې خاپونه جوړ شوى دى..
وهومن المدح فى معرض الذم لأن الفل فى السيف نقص حسى لكنه لما كان دليلاً على قوة ساعدصاحبه كان من جملة كماله (انظرفتح البارى ٧٣/١٧)_

[2] دا توره د هشام ورور عثمان بن عروه اخستې وه.(فتح البارى ٣٠/١٧)_

تاسو به دروغژن ثابت شئ.مطلب دا دې.چه تاسو خو وائې.چه مونږ به تا سره په حمله کښې شریك شو.خو چه کله زه حمله اوکړم.نو تاسو به بیا شرکت نه کوئ.صحابوﷺ اوونیل.مونږ به داسې نه کوو.نو حضرت زبیرؓ حمله اوکړه.او د رومیانو صفونه ئې څیرې کول او بل طرف ته اورسیدل.«ومامعه أحد» او دوی سره څوك هم نه وو.حضرت زبیرؓ ووئیلی وو.چه «إن إن شددت كذبتم» هغه خبره صحیح ثابته شوه.بیا حضرت زبیرؓ چه د رومیانو د صف نه په بل طرف واپس راغلو.نو رومیانو د حضرت زبیرؓ د اس واګې اونیولو.

قوله: فَضَرَبُوهُ ضَرْبَتَيْنِ عَلَى عَاتِقِهِ بَيْنَهُمَا ضَرْبَةٌ ضُرِبَهَا يَوْمَ بَدْرٍ: هغوی ئې په اوږه باندې دوه ګذاره اووهل.دهغه دووګذارونو په مینځ کښې یوګذار بل وو.کوم چه په جنګ بدر کښې دوی ته لګیدلې وو.

په دې جنګ کښې حضرت عبدالله بن زبیرؓ هم دوی سره وو.دوی په دغه وخت کښې د لسو کالو وو.

د معمراو ابن مبارک رحمهما الله په روایتونوکښې تعارض: تاسو ته وړاندې دوه روایتونه دی.یود «معمرعن هشام» روایت اوبل د «عبدالله عن هشام» په دې دواړو روایتونوکښې په ظاهره تعارض معلومیږی.د«معمرعن هشام» د روایت نه خو دا معلومیږی. چه د حضرت زبیرؓ په بدن کښې د توری درې نښې وې. په دغه دریو کښې دوه په بدرکښې لګیدلې وې.او یوه نښه په جنګ یرموك کښې،او د عبدالله بن مبارك رحمه الله د روایت نه معلومیږی.چه په جنګ یرموك کښې دوه زخمونه وو.او په جنګ بدر کښې یو ضرب وو.دغه شان د عبدالله بن مبارك د روایت نه معلومیږی.چه درې واړه زخمونه په اوږه کښې وو.ځکه چه په دغه روایت کښې تصریح ده.چه په اوږه کښې دیرموك د دوو زخمونوپه مینځ کښې یوزخم د بدر وو.اود معمر په روایت کښې دی.چه صرف یو ضرب په اوږه کښې وو.نوپه دواړو روایتونوکښې دوه قسمه تعارض راغلو.

① یو تعارض خو دا دې.چه د معمرد روایت نه معلومیږی.چه عاتق (اوږه) باندې یو ضرب وو.او د عبدالله بن مبارك رحمه الله د روایت نه معلومیږی.چه په عاتق باندې درې ضربونه وو.

② دویم تعرض دا دې.چه د معمر د روایت نه معلومیږی.چه په دې درې واړوکښې دوه د بدر او یو ضرب د یرموك وو.اود عبدالله بن مبارك رحمه الله د روایت نه معلومیږی.چه دوه د یرموك وو.او یو د بدر وو.

دتعارض دحل دپاره مختلف توجیهات: ① حافظ ابن حجر، علامه عینی او علامه قسطلانی رحمهم الله فرمائی.چه په دې دواړو روایتونوکښې اختلاف دې. اولنې روایت «معمرعن هشام» دې.او دویم روایت «عبدالله بن المبارك عن هشام» دې.او ابن مبارك «أثبت عن معمر» دې.دغه شان د معمرعن هشام په روایت کښې کلام هم شته.نو د عبدالله بن مبارك رحمه الله روایت ته به ترجیح وی.اودا به وئیلی شی.چه درې واړه ضربونه په عاتق وو.په دې کښې دوه د یرموك او یو د بدر وو.

② دويم جواب دې حضراتو دا ورکړې دې.چه په حقيقت کښې د حضرت زبير رضي الله عنه په بدن کښې درې نه بلکه پنځه ضربونه وو.په دې پنځو کښې درې د تورې وو.او دوه د نيزو وو.

نودمعمر په روايت کښې چه د کومو درې ضربونو ذکردې.په هغې کښې د ((بالسيف)) قيد دې.چه د تورې زخمونه درې وو. يوپه عاتق وو.او دوه په غير عاتق کښې وو.په اوږه کښې چه کوم زخم راغلې وو.هغه په بدرى منلې شى.او په غيرعاتق کښې چه د زخم کوم دوه نښې وې.په هغې کښې يو ضرب د بدر وو.اوبل د يرموك،

اود عبدالله بن مبارك رحمه الله په روايت کښې په اوږه باندې چه کوم درې ضربونه خودلى شوى دى.مينځنې بدرى خودلې شى.او هغه سيفى (يعنى د تورې گزار) وو.او کوم دوه چه يرموکى وو.هغه د نيزې وو.

نو په دې طريقه د يرموك ټول درې زخمونه وو.دوه په عاتق کښې وو.او يو په غير عاتق کښې،د عاتق دواړه زخمونه د نيزې وو.اود غيرعاتق زخم د تورې وو.اود بدر دواړه زخمونه يو په عاتق کښې او يو په غيرعاتق کښې وو.اودا دواړه د تورې وو.([1])

نوچه د زبير رضي الله عنه په بدن کښې پنځه زخمونه اومنلې شى.نود دواړو روايتونوپه مينځ کښې څه تعارض باقى نه پاتې کيږى.([2])

③ دريم جواب علامه کرمانى رحمه الله دا ورکړې دې.چه د معمر رحمه الله په روايت کښې ((احداهن فى عاتقه)) نه په عاتق کښې د يو ضرب ثبوت کيږى.اود ابن مبارك رحمه الله د رواياتو نه معلوميږى.چه درې واړه ضربونه په عاتق کښې وو.نو ددې ساده باده جواب دا دې.چه په عدد کښې د مفهوم مخالف اعتبارنه وى.نوکه د معمر رحمه الله په روايت کښې ((احداهن فى عاتقه)) دى.نوددې نه دا چرته لازميږى.چه په عاتق کښې بل ضرب نه وو.ځکه چه عدد اقل د عدد اکثر نفى نه کوى. نو د عبدالله بن مبارك رحمه الله روايت د معمر رحمه الله د روايت سره معارض نه دې.

④ علامه کرمانى رحمه الله يو جوب دا هم ورکړې دې.چه يو ضرب بيخى د اوږې په مينځ کښې

---

[1])دا ددې نقشې په مدد سره زده کړه.

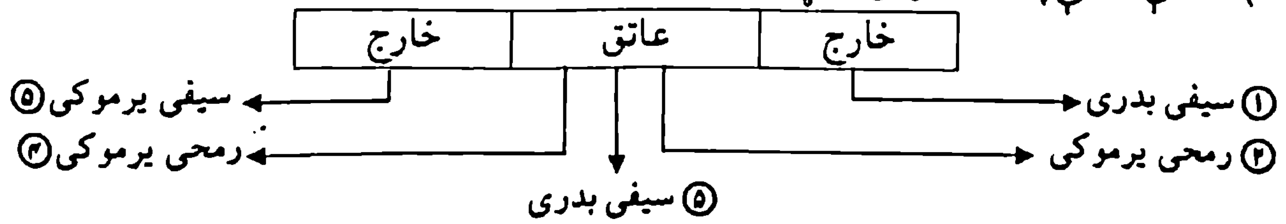

د ابن المبارك په روايت کښې د دويم دريم اوڅلور نشان ذکر دې.

دمعمرپه روايت کښې د اولنى دريم او پنځم نشان ذکر دې.

[2]) حافظ ابن حجر ليکى.((فإن کان إختلافاً على هشام فرواية ابن المبارک أثبت لأن فى حديث معمر عن هشام مقالاً وإلا فيحتمل أن يکون فى غير عاتقه ضربان أيضاً فيجمع بذلک بين الخبرين (فتح البارى ۲۹۹/۷) وکذا فى عمدة القارى(۹۰/۱۷)_~.

وو.او نور دوه هم په اوږه کښې وو،خوبیخی په مینځ کښې نه وو.بلکه طرفونو ته وو.د معمر په روایت کښې د ((احداهن فی عاتقه)) نه هغه بیخی مینځنی ضرب مراد دې. (۱)

علامه کرمانی رحمه الله دا دواړه خبرې د اولنی تعارض لرې کولو دپاره کړی دی.د روایتونو په مینځ کښې د تعارض لرې کولو دپاره هغوی هم هغه جواب ورکړې دې.کوم چه علامه عینی وغیره ورکړې دې.(۲)

دحضرت گنگوهی رحمه الله توجیه: خو حضرت گنگوهی ددې ټولو نه جدا خبره کړې ده. اوډیره معقوله توجیه ده.دوی فرمائی.چه د حضرت زبیر رضي الله عنه په بدن کښې ټول څلور ضربونه وو.اودهغې ترتیب دا وو.یرموک،بدر،یرموک ،بدر،دوه نښې د بدر وې.او دوه د یرموک وې. کله چه راوی د حضرت زبیر رضي الله عنه د جنګ بدر د بهادرئ ذکرکولو.نو د جنګ بدر د دوو ضربونو ذکر ئې اوکړو.اود جنګ یرموک د یو ضرب په بیان باندې ئې اکتفاء اوکړه .اوکله چه راوی د حضرت زبیر رضي الله عنه د جنګ یرموک د بهادرئ ذکرکولو.نو دجنګ یرموک د دوو ضربونو ذکر ئې اوکړو.اود جنګ بدرپه یوضرب باندې ئې اکتفاء اوکړه.

دمعمر رحمه الله په روایت کښې چونکه د راوی د حضرت زبیر رضي الله عنه د جنګ بدر د بهادرئ بیان مقصود وو.نو ځکه ئې په دې کښې د بدر د دوو ضربونو ذکر اوکړو.او د یرموک د یو ضرب،اود عبدالله بن مبارك په روایت کښې د راوی د حضرت زبیر رضي الله عنه په جنګ یرموك کښې د بهادرئ ذکرمقصود وو.نوځکه ئې په کښې د جنګ یرموك د دوو ضربونواود جنګ بدرد یوضرب بیان اوکړو. (۳) والله اعلم

جنګ یرموک: په دې روایت کښې دجنګ یرموك ذکر دې.یرموك د فلسطین سره نزدې د یوې علاقې نوم دې.بعضې وائی.چه دا د شام د یوې علاقې نوم دې.او بعضې وائی.چه یرموك د ،،اذرعات،، او ،،دمشق،، په مینځ کښې دیوځاې نوم دې.په کوم کښې چه د مسلمانانو او رومیانوپه مینځ کښې تاریخی جنګ شوې وو.کوم چه په تاریخ کښې د جنګ یرموك په نوم سره مشهور دې.(۴)

دابن جریرطبری رحمه الله د بیان مطابق د جنګ یرموك دا واقعه په ۱۳ھ کښې پیښه شوې ود.اود محمدبن اسحاق په نیز دا واقعه په ۱۵ھ کښې پیښه شوې وه.دا جنګ د حضرت

---

[1])شرح الکرمانی(۱۶۵\۱۵)_

[2])شرح الکرمانی (۱۶۵\۱۵)_

[3])په لامع الدراری کښې دی.فالحاصل أن الضربات صارت أربعاً لکل یوم ضربتان غیر أن ضربتی یوم الیرموک وقعتا بحیث صارت ضربة من ضربتی یوم بدر بینهما هکذا

[(۱ یرموك) (۱ بدر) (۱ یرموك)] وکانت الضربة الثانیة من ضربتی یوم بدر علی طرف الضربات صورتها [(۱ یرموک) (یرموک ۱) (۱ بدر) (۱ بدر)] وعلی هذا فلا خلاف بین الروایات فمن روی ضربة یوم الیرموک بالإفراد فمراده منها الضربة المتوسطة بینهما لا مطلقاً ..انظرلامع الدراری (۲۵۴\۸و ۲۵۵)_~

[4])عمدة القاری(۹۰\۱۷)_

عمر رضی الله عنه په زمانه کښې شوې وو.د اسلامی لښکر امیر حضرت ابوعبیده بن الجراح رضی الله عنه وو.اود رومیانو د لښکر جرنیل باهان ارمنی وو.علامه عینی رحمه الله د هغه نوم ماهان ارمنی خودلې دې.(۱)

په دې جنګ کښې څلور زره مسلمانان شهیدان شوی وو.اود رومیانو یولاکهه پنځه زره سړی قتل شوی وو.اوڅلوېښت زره بندیان شوی وو.(۲)

---

۱) عمدة القاری(۱۷\۹۰)_

۲) جنګ یرموك د تاریخ اسلام په عظیم جنګونوکښې دي.په دې جنګ کښې د شکست نه پس رومیان بیا جنګ ته نه دی سم شوی.کله چه د اسلام لښکر نه بندیدونکې سیلاب د جزیره عرب نه اووتل اود قیصر او کسری طرف ته ئې مخ کړل.اودمشق ،حمص اود شام سره نزدې علاقوکښې ئې رومیانو ته شکست ورکړو.نو رومیان د دې علاقونه اووتل.اوپه دارالخلافه انطاکیه کښې جمع شول.اوهرقل ته ئې فریاد اوکړو.چه عربوټول شام باندې قبضه اوکړه.هرقل ترې تپوس اوکړو.عرب ستاسو نه په قوت کښې په شمار کښې او سازوسامان کښې کم دی.بیا تاسو ولې دهغوی په مقابله کښې نشئ ټینګیدې.نو یو تجربه کار بوډا ورته جواب ورکړو.اودا وجې ئې ورته بیان کړه،،
دعربو اخلاق زمونږ نه ښه دی.هغوی د شپې عبادت کوی.او د ورځې روژې نیسی.ظلم نه کوی.اود یوبل سره د برابرئ سلوك کوی.زمونږ حال دا دې.چه مونږ شراب څکو.زناګانې کوو.د اصولو پابندی نه کوو.او ظلم کوو.ددې اثر دا دې.چه د هغوی په کار کښې جذبه او استقامت دې.او زمونږ هرکار ددې نه خالی دې.،،
•قیصر ته چه هرکله د هرښارنه عیسایان فریادی راتلل شروع شول.نو قیصر ډیر په جوش او جذبه کښې راغلو.اوخپل پوره طاقت ئې د عربوپه مقابله کښې خرچ کولو ته تیارشو.نود سلطنت ټولو طرفونو.قسطنطني،جزیره ،آرمیني، وغیره ته ئې حکمونه اولیږل.چه ټول فوځ په انطاکیه کښې جمع شی.ددې احکاموپه تعمیل کښې د فوځونوپوطوفان راغونډ شو.د انطاکیه څلورو طرفونوته د سترګوپه نظرد فوځونولښکرلکه د ملخانو خور شو.د بحر اوبرنه د راتلونکی فوځیانود جذبې دا حالت وو. چه فوځ به په کومه لاره باندې تلل،نو راهبان اود ګرجو عبادت ګذاربه راوتل.او فوځ سره به شامليدل.
•د رومیانود فوځ جمع کیدو خبر چه کله مسلمانانو ته ملاؤ شو.نود اسلامی فوځ جرنیل حضرت ابوعبیده بن الجراح رضی الله عنه په دغه وخت کښې حمص کښې وو.دمسلمانانو په مشوره د هغه ځاې نه روان شو.اوګیرچاپیره خور وور اسلامی لښکرئې.یرموك ته راجمع کړل.اودربارخلافت ته ئې د صورت حال نه خبرولودپاره خبر اولیږلو.حضرت عمر رضی الله عنه مهاجرین او انصار راجمع کړل. او صورت حال ئې ورته اوخودل.اومشوره اوشوه.چه یو زر نور امدادی فوځونه دې اولیږلی شی.او ورسره ئې د حضرت ابوعبیده رضی الله عنه په نوم یو پرتاثیرخط هم اولیکلو.اوقاصد ته ئې اوونیل.چه خط ورته واوره.او زبانی ورته دا پیغام ورکړه.
*العمر يقرئک السلام ويقول لکم يا أهل الإسلام أصدقوا اللقاء وشدوا عليهم شدالليوث. وليکونوا أهون عليکم من الذر.فإنا قد کنا علمنا إنکم علهيم منصورون،
•د رومیانو په دوه لاکهه فوځ باندې مشتمل لښکرراغلو.اویرموك ته مخامخ ،،دیرالجبل،، کښې دیره شول.د اسلامی لښکرتعداد د ۳۰ نه تر۳۵ زرو پورې وو.اوس دواړه فوځونه یوبل ته مخامخ وو.چه صبا شو.نو رومیان داسې په جوش اوجذبې سره راووتل.چه مسلمانان حیران شول.خالد بن ولید رضی الله عنه چاچه په جنګ امورو کښې غیرمعمولی صلاحیت لرلو.اسلامی لښکرپه ۳۶ حصو باندې تقسیم کړل.اوپه هره یو حصه باندې ئې بهادر، اودجنګ په امورو کښې چه ښه مهارت لرلو.جرنیل مقرر کړلو.په اسلامی لښکرکښې یو زر صحابه کرام رضی الله عنهم وو.... [بقیه حاشیه په بل مخ....

چونکه دحضرت عبدالله بن زبیر رضی الله عنه سره د حضرت زبیر رضی الله عنه زیات محبت وو.ددې وجې به حضرت زبیر رضی الله عنه دې خان سره جنګ ته هم بوتلو.په جنګ یرموك کښې د حضرت عبدالله بن زبیر رضی الله عنه (چه عمرئې د یوقول مطابق لس کاله اودبل قول مطابق دولس کاله وو.او د دولسو کالو قول صحیح دې.په حدیث کښې چه ئې لس کاله کوم وئیلی دی. نو دا ئې کسورحذف کړی دی.اووئیلي ئې دی) دحضرت زبیر رضی الله عنه سره وو.دوی به ئې په اس باندې سور کړې وو. حضرت زبیر رضی الله عنه چه به کله دحملې کولودپاره تلل.نوچونکه په حضرت عبدالله بن زبیر رضی الله عنه کښې د ماشوموالی نه د بهادرئ آثار ښکاریدل.ددې وجې هغوی یوسړې (چه نوم ئې معلوم نشو) مقررکړو.چه هغه حضرت عبدالله بن زبیر رضی الله عنه په قابو کښې ساتی. ځکه چه حضرت زبیر رضی الله عنه سره ویره وه.چه دې چرته د جنګ کولودپاره مجاهدینوسره په جنګ کښې شریك نشي.د دوی د کم عمرئ د وجې حضرت زبیر رضی الله عنه دا نه غوښتل.چه دوی په جنګ کښې شریك شي.خودعبدالله بن مبارك رحمه الله بیان دې.چه ددې باوجود حضرت عبدالله بن زبیر رضی الله عنه به د اس نه راکوزیدو.اوپه میدان جنګ به ئې زخمي کافران قتلول.(۱)

.....دتیرمخ بقیه حاشیه] یو سل هغه حضرات وو.چاته چه په جنګ بدر کښې دشرکت سعادت حاصل شوې وو.بل طرف ته د رومیانود د جوش دا حالت وو.چه دیرش زره کسانو به پښیوکښې بیړئ اچولې وې.اود واپس کیدو خیال ورته هم نه راتلل.د جنګ ابتداء د رومیانو د طرفه اوشوه.او دوه لاکهه لښکرسره راوړاندې شول.مسلمانان ډیروخته پورې ثابت قدم وو.خو حمله دومره زوراوره وه.چه د مسلمانانو میمنه ماته شوه.اود فوځ نه جدا شوه.او مسلمانان په واپس تلوتلو د ښځو خیموته اورسیدل.مسلمانانوښځوچه دا اولیدل.نوډیره غصه ورته ورغله.اود خیموکی ئې راوویستل. او چغې ئې کړې.نامرادو که په دې طرف راغلې.نوپه دې لرګو به ستاسو سرونه مات کړو.چه دا ئې واوریدل.نو د میمنه سپه سالارحضرت معاذبن جبل رضی الله عنه د اس نه راکوز شو.اوېیدل ئې حمله شروع کړه.دهغوی خوئ هم ورسره وو.اوداسې زبردسته حمله ئې اوکړله.چه دمسلمانانو خویدلی قدمونه بیا مضبوط شول.،،

"خالدفوځ روسته ایسارکړې وو.ناځاپه ئې صفونه مات کړل.اوداسې زوروره حمله ئې اوکړه.چه د رومیانو صفونه تربترر(اخوا دیخوا) شول.دابوجهل خوئ حضرت عکرمه رضی الله عنه اووئیل.په مرګ به خوك بیعت اوکړي.څلور سوه مجاهدینو ورسره په مرګ باندې بیعت اوکړو.اوداسې په ثابت قدمئ سره اوجنګیدل.چه په زرګونو رومیان ئې قتل کړل.اوخپله هم ټول شهیدان شول.،،

"د جنګ دواړه طرفونه تراوسه پورې برابر وو.چه ناځاپه د قیس بن هبیره رضی الله عنه کوم چه حضرت خالد بن ولید رضی الله عنه د فوځ دیوې حصې سره د میسرې شا ته متعین کړې وو.د شا نه راووتل .اوداسې حمله ئې اوکړه.چه رومی لښکرپه تیښته مجبوره شو.چه دجنګ نه پس اوکتلې شو.نو رومیانو یولاکهه پنځه زره لاشونه پریخودی وو.او تښتیدلی وو.اوځلویښت زره ژوندې بندیوان کړې شول.چه دربارخلافت ته ددې عظیم الشان فتحې خبر اورسیدل.نوحضرت عمر رضی الله عنه چه دا خبر واوریدو.په سجده پریوتلو.،، دصحیح روایت مطابق دجنګ یرموك دا واقعه په رجب ۱۵ھ کښې پیښه شوې وه.(تاریخ طبری ۳.۰) والله اعلم)~

(۱)عبدالله بن زبیریکنی أبا بکر الأسدی القرشی.کناه النبی صلی الله علیه وسلم بکنیة جده لأمه أبی بکرالصدیق وسماه باسمه وهو أول مولود ولد فی الإسلام للمهاجرین بالمدینة أول سنة من الهجرة أذن أبوبکر فی أذنه وولدته أمه أسماء (بقباء) وأتته به إلی النبی صلی الله علیه وسلم فوضعته فی حجره فدعا بتمرة...[بقیه حاشیه په راروانه صفحه.....

ترجمة الباب سره مطابقت: دترجمة الباب سره به ددې روايت مطابقت هم په داسې صورت کښې وی. چه دعلامه عینی رحمه الله بیان کړې شوې د «وغیره» لفظ ورسره په ترجمه کښې ملحوظ اوساتلې شی.او «وغیره» کښې ضمیر دابوجهل طرف ته نه بلکه قتل طرف ته راجع کړې شی.یعنی په دې باب کښې به د ابوجهل د قتل واقعه هم ذکرکیږی.اودقتل ابوجهل نه علاوه د نورو واقعاتو ذکربه په کښې هم راځی.
چونکه په دې روايت کښې د حضرت زبیر رضی الله عنه په بدن کښې د بدر په ورځ د زخم راتلو ذکردې.نو ددې وجې د «باب قتل أبي جهل وغيره» سره مناسبت ښکاره دې.

[۳۷۵۷] حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ سَمِعَ رَوْحَ بْنَ عُبَادَةَ حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ أَبِي عَرُوبَةَ عَنْ قَتَادَةَ قَالَ ذَكَرَ لَنَا أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ عَنْ أَبِي طَلْحَةَ أَنَّ نَبِيَّ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَمَرَ يَوْمَ بَدْرٍ بِأَرْبَعَةٍ وَعِشْرِينَ رَجُلًا مِنْ صَنَادِيدِ قُرَيْشٍ فَقُذِفُوا فِي طَوِيٍّ مِنْ أَطْوَاءِ بَدْرٍ خَبِيثٍ مُخْبِثٍ وَكَانَ إِذَا ظَهَرَ عَلَى قَوْمٍ أَقَامَ بِالْعَرْصَةِ ثَلَاثَ لَيَالٍ فَلَمَّا كَانَ بِبَدْرٍ الْيَوْمَ الثَّالِثَ أَمَرَ بِرَاحِلَتِهِ فَشُدَّ عَلَيْهَا رَحْلُهَا ثُمَّ مَشَى وَاتَّبَعَهُ أَصْحَابُهُ وَقَالُوا مَا نُرَى يَنْطَلِقُ إِلَّا لِبَعْضِ حَاجَتِهِ حَتَّى قَامَ عَلَى شَفَةِ الرَّكِيِّ فَجَعَلَ يُنَادِيهِمْ بِأَسْمَائِهِمْ وَأَسْمَاءِ آبَائِهِمْ يَا فُلَانُ بْنَ فُلَانٍ وَيَا فُلَانُ بْنَ فُلَانٍ أَيَسُرُّكُمْ أَنَّكُمْ أَطَعْتُمُ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَإِنَّا قَدْ وَجَدْنَا مَا وَعَدَنَا رَبُّنَا حَقًّا فَهَلْ وَجَدْتُمْ مَا وَعَدَ رَبُّكُمْ حَقًّا قَالَ فَقَالَ عُمَرُ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا تُكَلِّمُ مِنْ أَجْسَادٍ لَا أَرْوَاحَ لَهَا فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَالَّذِي نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ مَا أَنْتُمْ بِأَسْمَعَ لِمَا أَقُولُ مِنْهُمْ قَالَ قَتَادَةُ أَحْيَاهُمُ اللَّهُ حَتَّى أَسْمَعَهُمْ قَوْلَهُ تَوْبِيخًا وَتَصْغِيرًا وَنَقِيمَةً وَحَسْرَةً وَنَدَمًا [ر: ۲۹۰۰]

په دې روايت کښې د جنګ بدر په اختتام باندې د کفارقریش د سردارانو په کوهی کښې د غورځولو واقعه بیان شوې ده،چه رسول الله صلی الله علیه وسلم د صنادید قریشو په کوهی کښې د غورځولو حکم اوکړو.صنادید جمع د صندید دی.سردار ته وائی.نبی صلی الله علیه وسلم هغه کوهی ته لاړل.اوهغوی ته ئې خطاب اوکړو.نو د حضرت عمر رضی الله عنه شك پیدا شو.او هغوی تپوس اوکړو. «ما تكلم من اجساد لا أرواح لها؟» نو نبی صلی الله علیه وسلم اوفرمائیل.«والذی نفس محمد بیده ما أنتم بأسمع لما أقول منهم» حضرت قتاده رحمه الله فرمائی.چه الله تعالی دغه کافران د نبی صلی الله علیه وسلم د خبرو اوریدو دپاره ژوندی کړل.

.....دتیرمخ بقیه] فمضغها ثم تفل فی فیه، وحنكه فكان أول شئ دخل فی جوفه ريق رسول الله صلی الله علیه وسلم ثم دعا له وبرک علیه وكان أطلس لا شعرله فی وجهه ولا لحيته وكان كثيرالصيام والصلاة .. ذا أنفة شدد البأس قابلاً للحق وصولاً للرحم. إجتمع له مالم يجتمع لغيره.أبوه حوارى رسول الله صلی الله علیه وسلم أمه أسماءبنت الصديق وجدته صفية عمة رسول الله صلی الله علیه وسلم وخالته عائشةرضى الله عنها زوج النبی صلی الله علیه وسلم وبايع رسول الله صلی الله علیه وسلم وهو ابن ثمانی سنين قتله حجاج بمكة وصلبه يوم الثلثاء لسبع عشرة خلت من جمادى الأخرة سنة ثلاث وسبعين وكان بويع له بالخلافة سنة أربع وستين و روى عنه خلق كثير (انظرالإكمال فى أسماء الرجال لصاحب المشكاة،۲٦۸)_

[٣٧٥٨] حَدَّثَنَا الْحُمَيْدِيُّ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ حَدَّثَنَا عَمْرٌو عَنْ عَطَاءٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا الَّذِينَ بَدَّلُوا نِعْمَةَ اللَّهِ كُفْرًا قَالَ هُمْ وَاللَّهِ كُفَّارُ قُرَيْشٍ قَالَ عَمْرٌو هُمْ قُرَيْشٌ وَمُحَمَّدٌ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نِعْمَةُ اللَّهِ وَأَحَلُّوا قَوْمَهُمْ دَارَ الْبَوَارِ قَالَ النَّارَ يَوْمَ بَدْرٍ [ر: ٣٣٢٣]

دحضرت ابن عباس رضي الله عنهما روايت دې.دوى فرمائى.چه د ﴿الَّذِينَ بَدَّلُوا نِعْمَةَ اللهِ كُفْرًا﴾ مصداق قريش دى.چا چه د الله د رسول چه د الله تعالى لوئ نعمت او رحمت وو.دهغه اطاعت اونكړو. اوخپل قوم ئې دارالبوار يعنى په هلاكت كښې اوغورځول.

[٣٧٥٩] حَدَّثَنِي عُبَيْدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ عَنْ هِشَامٍ عَنْ أَبِيهِ قَالَ ذُكِرَ عِنْدَ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أَنَّ ابْنَ عُمَرَ رَفَعَ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ الْمَيِّتَ يُعَذَّبُ فِي قَبْرِهِ بِبُكَاءِ أَهْلِهِ عليه فَقَالَتْ وَهَلَ إِنَّمَا قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّهُ لَيُعَذَّبُ بِخَطِيئَتِهِ وَذَنْبِهِ وَإِنَّ أَهْلَهُ لَيَبْكُونَ عَلَيْهِ الْآنَ قَالَتْ وَذَاكَ مِثْلُ قَوْلِهِ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَامَ عَلَى الْقَلِيبِ وَفِيهِ قَتْلَى بَدْرٍ مِنَ الْمُشْرِكِينَ فَقَالَ لَهُمْ مَا قَالَ إِنَّهُمْ لَيَسْمَعُونَ مَا أَقُولُ إِنَّمَا قَالَ إِنَّهُمُ الْآنَ لَيَعْلَمُونَ أَنَّ مَا كُنْتُ أَقُولُ لَهُمْ حَقٌّ ثُمَّ قَرَأَتْ إِنَّكَ لَا تُسْمِعُ الْمَوْتَى وَمَا أَنْتَ بِمُسْمِعٍ مَنْ فِي الْقُبُورِ يَقُولُ حِينَ تَبَوَّءُوا مَقَاعِدَهُمْ مِنَ النَّارِ [ر: ١٢٠٥]

[٣٧٦٠] حَدَّثَنِي عُثْمَانُ حَدَّثَنَا عَبْدَةُ عَنْ هِشَامٍ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ وَقَفَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى قَلِيبِ بَدْرٍ فَقَالَ هَلْ وَجَدْتُمْ مَا وَعَدَ رَبُّكُمْ حَقًّا ثُمَّ قَالَ إِنَّهُمُ الْآنَ يَسْمَعُونَ مَا أَقُولُ فَذُكِرَ لِعَائِشَةَ فَقَالَتْ إِنَّمَا قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّهُمُ الْآنَ لَيَعْلَمُونَ أَنَّ الَّذِي كُنْتُ أَقُولُ لَهُمْ هُوَ الْحَقُّ ثُمَّ قَرَأَتْ إِنَّكَ لَا تُسْمِعُ الْمَوْتَى حَتَّى قَرَأَتِ الْآيَةَ [ر: ١٣٠٤]

حضرت هشام دخپل پلار عروه نه روايت كوى.فرمائى.چه د حضرت عائشې رضي الله عنها وړاندې ددې خبرې ذكر اوشو.چه حضرت ابن عمر رضي الله عنهما نبى صلى الله عليه وسلم ته نسبت كوى.او دا حديث بيانوى. چه «إن الميت ليعذب فى قبره ببكاء أهله» چه مړى ته په قبر كښې دده د كور دخلقو په ژړا باندې عذاب وركولې شى.نوحضرت عائشې رضي الله عنها اوفرمائل.

قوله: إِنَّمَا قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّهُ لَيُعَذَّبُ بِخَطِيئَتِهِ وَذَنْبِهِ وَإِنَّ أَهْلَهُ لَيَبْكُونَ عَلَيْهِ الْآنَ: يعنى نبى كريم صلى الله عليه وسلم خودا فرمائيلى دى.چه هلته مړى ته دده د خطاء او ګناه په وجه عذاب وركولې شى.او بل طرف ته دكور خلق په هغې پسې ژاړى.

بيا حضرت عائشې رضي الله عنها اوفرمائيل.چه د ابن عمر رضي الله عنهما قول هم داسې دې.لكه څنګه چه د هغوى قول دې.چه نبى صلى الله عليه وسلم د بدر په ورځ د «اهل قليب» په باره كښې فرمائيلى وو.چه «إنهم ليسمعون ما أقول» حالنكه نبى صلى الله عليه وسلم دا نه دى فرمائيلې.بلكله «إنهم الآن ليعلمون أن ما كنت أقول لهم حق» ئې فرمائيلى وو.بيا حضرت عائشې رضي الله عنها دا آيت اولوستلو. ﴿إِنَّكَ لَا تُسْمِعُ الْمَوْتَىٰ﴾

دلته دوه مسئلې دي.يوه مسئله د سماع موتى ده.او دويمه مسئله دمړي ته د هغه د كور د خلقوپه ژړا باندې د عذاب وركولو د.اوپه دواړو مسئلوكښې يوه رائې دحضرت عائشې رضي الله عنها ده.او يوه رائې د حضرت ابن عمر رضي الله عنهما ده.او په دواړو مسئلوكښې د حضرت ابن عمر رضي الله عنهما نه روايت صريحه صحيحه مرفوعه منقول دې.دكوم نه چه حضرت عائشه رضي الله عنها انكار كوى.

مسئله د سماع موتى: اولنۍ مسئله دا وه.چه نبى ﷺ قليب بدر ته تشريف يوړو.او ((انهم الآن يسمعون ما أقول لهم)) ئې اوفرمائل.حضرت ابن عمر رضي الله عنهما د ((ليسمعون)) لفظ نقل كړې دې.او حضرت عائشه رضي الله عنها ته چه ددې ذكر اوشو.نوهغوى اوفرمائيل.نبى ﷺ د((ليسمعون)) لفظ نه دې فرمائيلې.بلكه((ليعلمون)) ئې فرمائيلى دى.حضرت عائشه رضي الله عنها دسماع نفى كوى.اوعلم ثابتوى. ددوى دليل دا دې.چه په قرآن مجيد كښې ﴿إِنَّكَ لَا تُسْمِعُ الْمَوْتَىٰ﴾ (١) وارد دى.او په يو آيت كښې دى.﴿وَمَا أَنتَ بِمُسْمِعٍ مَّن فِي الْقُبُورِ﴾ (٢) په دې دواړو آياتونو كښې د سماع موتى نفى ده.
نو د ابن عمر رضي الله عنهما په روايت كښې د ((منهم الآن يسمعون)) څنګه ټيك كيدې شى.
دحضرت عائشې اوحضرت عبدالله بن عمر ﷺ اختلاف په دې مسئله كښې راغلو .دواړو ته شرف صحابيت حاصل دې.نو كه روستنى خلق په دې مسئله كښې اختلاف كوى.نو څه بد خبره نه ده.كوم كسان چه د سماع موتى قائل دى.هغوى د حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنهما په روايت سره استدلال كې.نو د دوى د ملامته كولو څه ګنجائش نشته.اوكوم خلق چه ددې نه انكار كوى.نو هغوى د حضرت عائشې رضي الله عنها په روايت باندې استدلال كوى.په هغوى باندې هم دڅه ملامتيا ګنجائش نشته.
خو يوه خبره ياد ساتئ.چه په سماع موتى كښې چه كوم اختلاف دې.دا د انبياء علهيم السلام په سماع كښې نه دې.د حضرات انبياء عليهم السلام سماع په اتفاق سره او په اجماع سره ثابته ده.البته د نورو مړو په باره كښې اختلاف دې.

سماع موتى د قائلينودلائل: ① دوى خو يو د حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنهما په ذكر شوى روايت باندې استدلال كوى.يعنى په قليب بدركښې د نبى ﷺ مړو ته خطاب كول اودهغوى دسماع تصريح.
② دويم دوى په هغه رواياتو باندې استدلال كوى.په كوموكښې چه مقبرې ته د تلو په وخت كښې د((السلام عليكم يا أهل القبور)) تصريح ده.(٣)
③ دغه شان د حضرت انس رضي الله عنه روايت دې.چه نبى ﷺ فرمائيلى دى.كله چه مړې په قبر كښې كيخودې شى.اوخلق واپس لاړ شى.نو ((انه يسمع قرع نعالهم)) نو هغه مړې د دوى د پيزار آواز اورى.(٤)

---
(١) سورة النمل:٨٠_
(٢) سورة فاطر:٢٢_
(٣) الحديث أخرجه الترمذى فى كتاب الجنائز باب ما يقول الرجل إذا دخل المقابر رقم ١٠٥٣)_
(٤) الحديث أخرجه البخارى فى كتاب الجنائز باب الميت يسمع خفق النعال (١٧٨١١)_

④ د مړو دپاره د علم ثبوت خو متفق عليه دې.لكه څنګه چه حضرت عائشه رضي الله عنها فرمائى.چه نبى ﷺ ((انهم ليعلمون)) فرمائيلى وو.دا حضرات وائى.چه كه په يو مړى كښې دا صلاحيت وى.چه هغه علم لرى.نوكه د هغه دپاره سماع هم ثابته شى.نوڅه اشكال دې؟ دعلم د صلاحيت د ثبوت نه پس د سماع د صلاحيت په ثبوت كښې څه استبعاد دې؟

د قائلين سماع موتى د طرفه د ايت قرانى توجيهات: ① د آيت ﴿إِنَّكَ لَا تُسْمِعُ الْمَوْتَىٰ﴾ او ﴿وَمَآ أَنتَ بِمُسْمِعٍ مَّن فِي الْقُبُورِ﴾ په باره كښې دا حضرات فرمائى.چه په دې دواړو آياتونو كښې د سماع نه نفى نه ده.د اسماع نفى ده.اودا ښيخى بديهى او ښكاره ده.چه په دواړو آياتونو صيغو كښې دباب افعال صيغې دى.نويقيناً په دې كښې به نفى د اسماع وى.د سماع به نه وى([1])

② حضرت شاه انورشاه كشميرى رحمه الله په فيض البارى كښې فرمائى.چه په آيت كښې د هغه سماع نفى ده.چه د هغې په جواب كښې مړې هم څه اووائى.د مطلق سماع نفى نه ده.بلكه د ،، خاص قسم سماع نفى ده.

③ حضرت شاه صاحب يوه توجيه د حضرت علامه سيوطى رحمه الله په حوالې هم نقل كړې ده.چه په دې دواړو آياتونوكښې دا خودلې شوې ده.چه ته دې كافرانوته د مړو پشان اورول اوكړې خو څه هدايت نشې كولې.لكه څنګه چه مړوته اورول اوشى.خوپه دې اورولو سره هغوى نيغې لارې ته نشى راتلې.نودغه شان دا كافران هم نه په هدايت كيږى.نوپه دې آيت كښې د سماع نفى نه ده.بلكه د انتفاع باسماع نفى ده.([2])

په دې اجتهادى مسئلې كښې غلو صحيح نه ده: بهرحال دا مسئله اجتهادى ده.اوپه صحابه كرامو رضي الله عنهم كښې په دې مسئله باندې اختلاف موجوددې.نوكوم خلق چه د سماع موتى قائل نه دى.د هغوى په باره كښې دا وئيل چه دوى د اهل سنت والجماعت نه خارج دى.يا كوم خلق چه د سماع موتى قائل دى.هغوى د اهل سنت والجماعت نه خارج ګڼړل دا غلو او زياتې دې.([3])

---

[1])اوداسماع نفى د سماع نفى لره مستلزم نه ده، او په آيت كښې ،،ته اورول نشى كولې،د دې نه دا نه لازميږى.چه هغوى اوريدل هم نشى كولې.دغه شان په قرآن په آيت كښې دى.چه ((إِنَّكَ لَا تَهْدِي مَنْ أَحْبَبْتَ)) يعنى ته چه چاته غواړې هدايت نشې كولې.ددې نه دا نه لازميږى.چه څوك د هدآيت ادراك هم نشى كولې.

[2])فيض البارى(۲\۴۶۸)_

[3])د مولانا اشرف على تهانوى رحمه الله نه تپوس اوشو.چه اهل قبور اورى كه نه،دوى ورته جواب وركړو.دواړو طرفونو ته اكابرين او دلائل دى.د داسې اختلافى مسئلې حل څوك راوستې شى.اود علمى او عملى ضروورياتوځنى هم نه ده.چه د يوطرف ترجيح كښې تدقيق اوكړې شى.امداد الفتاوى (۵\۳۷۹) په يو بل ځاې كښې فرمائى.دا مسئله نه د عقائد ضروريه سره تعلق ساتى.اونه د دين څه عمل په دې باندې موقوف دې.اونه د يو طرف جزم ضرورى دې.په دې كښې د اشتغال ما لايعنى اهتمام دې (امدادالفتاوى(۵\۴۳۷)_

دعلماء ديوبند رحمهم الله مسلک: د انبياء عليهم السلام د حيات په باره كښې د علماء ديوبند مسلك دا دې.چه انبياء عليهم السلام په خپلو قبرونوكښې د جسد عنصرى سره ژوندى دى. دا عقيده نه يواځې د علماء ديوبند ده.بلكه د ټول امت ده.حضرت مولانا خليل احمد سهارنپورى رحمه الله په ((المهند على المفند)) كښې ليكلى دى.((عندنا وعند مشائخنا حضرة الرسالة ﷺ حى فى قبره الشريف وحياته ﷺ دنيوية من غير تكليف وهى مختصة به ﷺ وبجميع الأنبياء صلوات الله عليهم والشهداء لابرزخية كما هى حاصلة لسائر المسلمين بل لجميع الناس))[1]

زمونږ او زمونږ د مشائخو په نيز نبى ﷺ په خپل قبر مبارك كښې ژوندې وې، اود دوى ژوند د دنيوى ژوند پشان دې.البته دا چه هغوى د احكامو مكلف نه دى.اودا حيات نبى كريم ﷺ اوټولو انبياوء او شهداء سره خاص دې.برزخى نه دې.كوم چه ټولو مسلمانانو بلكه ټولو خلقو ته حاصل دى.

تركومې پورې چه د عام سماع موتى تعلق دې.نو په دې كښې دواړو طرفونو ته د اكابرينو دلائل دى.البته معتدله خبره دا معلوميږى.چه په كومو مواقعوكښې په رواياتو صحيحو سره اوريدل ثابت دى.هلته په اوريدو باندې عقيده ساتل پكار دى.او په كوم ځاې كښې چه ثابت نه دى.هلته دواړه احتماله شته.ځكه نه د قطعى اثبات ګنجائش شته.اونه د قطعى نفى[2]

دويمه مسئله:

قوله: إِنَّ الْمَيِّتَ يُعَذَّبُ فِي قَبْرِهِ بِبُكَاءِ أَهْلِهِ عليه: دا روايت د حضرت عبدالله بن عمر رضى الله عنهما دې.خو دحضرت عمر رضى الله عنه نه دا هم منقول دى.چه كله دحضرت عمر رضى الله عنه آخرى وخت شونوصهيب رومى دوى ته راغلو.اوپه ژړاشو،حضرت عمر رضى الله عنه صهيب ته تنبيه وركړه.او وې فرمائيل.تاته معلومه نه ده.چه نبى ﷺ فرمائيلى دى.((إِنَّ الْمَيِّتَ يُعَذَّبُ فِي قَبْرِهِ بِبُكَاءِ أَهْلِهِ عليه))[3]

دغه شان د نورو صحابو رضى الله عنهم نه هم دا روايت منقول دې.خود ام المومنين حضرت عائشې رضى الله عنها مذهب ددې روايت د ظاهره نه خلاف دې.هغوى فرمائى.چه دا روايت د قرآن شريف د آيت ﴿وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَى﴾ او﴿وَأَن لَّيْسَ لِلْإِنسَانِ إِلَّا مَا سَعَىٰ﴾ نه خلاف دې.ځكه چه ددې دواړو آياتونو نه معلوميږى.چه هرانسان ته به هغه څه ملاويږى.څه چه ده كړې وى.اود يو انسان بوج به په بل نشى اچولې.نو بيا د كور د خلقوپه ژړا سره مړى ته څنګه عذاب ملاويدې شى؟ نو د حضرت عمر رضى الله عنه دا حديث چه كله حضرت عائشې رضى الله عنها ته اورسيدو.نو هغې اوفرمائيل.((رحم الله عمر رضى الله عنه والله ما حدث رسول الله ﷺ إن الله ليعذب المؤمن ببكاء أهله عليه ولكن رسول الله ﷺ قال إن الله ليزيد الكافر عذابا ببكاء أهله عليه))[4]

---

[1] المهند على المفند (ص،۳۸)_

[2] معارف القرآن موالنا مفتى محمد شفيع صاحب (۶/٤١۶)_

[3] فلما أصيب عمر رضى الله عنه دخل صهيب يبكى يقول واأخاه واصاحباه وقال عمر رضى الله عنه يا صيهب أتبكى على وقد قال رسول الله ﷺ إن الميت ليعذب ببعض بكاء أهله عليه أخرجه البخارى فى كتاب الجنائز. رقم ۱۲۸۷)

[4] أخرجه البخارى فى كتاب الجنائز رقم ۱۲۸۸)_

دا د بخاري د كتاب الجنائز روايت دي.اود بخاري په كتاب المغازي كښې د حضرت ابن عمر رضي الله عنهما روايت په باره كښې حضرت عائشه رضي الله عنها فرمائي.«إنما قال رسول الله ﷺ إنه ليعذب بخطيئته وذنبه وإن أهله ليبكون عليه الآن»

نوحضرت عائشې رضي الله عنها چه دا روايت وورېدو.نو دوه خبرې ئې بيان كړې.

① يوه دا چه «إن الميت ليعذب ببكاء أهله عليه» د كافر په باره كښې دې.د مومن په باره كښې نه دې.مومن ته به د اهل د ژړا په وجه عذاب نه وى.

② اودويمه خبره ئې دا اوكړه.چه رسول الله ﷺ فرمائيلى دى.چه سړى ته دخپلې غلطئ اوګناه په وجه عذاب وركولې شى.كومه ګناه چه ده په خپل ژوند كښې كړې وه.اودده د كور خلق اوس ژاړى.(نو دكور دخلقوپه ژړا هغه ته پكارده چه عذاب نه ملاوېږى)

وجوه تطبيق: علامه خطابى رحمه الله دا توجيه كړې ده.چه په «ببكاء أهله عليه» كښې ،،باء،، حاليه ده.او مطلب دا دې.«إن الميت ليعذب في حالة بكاء أهله عليه» يعنى دلته د كور خلق په هغې پسې ژاړى.او هلته مړى ته دهغه د بداعمالوپه وجه عذاب وركولې شى.دوى هم په مصيبت كښې اخته او هغه هم په مصيبت كښې بنديوان (¹)

② داحنافو رحمهم الله مسلك لكه څنګه چه در مختار نقل كړې دې.اود اكثرو شوافعو مسلك دا دې.چه مړى ته د اهل د ژړا په وجه عذاب په هغه وخت كښې وركولې شي.كله چه مړى خپل اهل ته د ژړا وصيت كړې وى.زما په مرګ به تاسو ما پسې ژړا كوئ) (²) كه ده وصيت نه وى كړې.اود كور خلق ژړا كوى.نود دوى په ژړا باندې مړى ته عذاب نه ملاوېږى.

③ بعضې حضراتو دا هم وئيلى دى.چه د كور دخلقو په ژړا باندې مړى ته دا عذاب په هغه وخت كښې وركولې شى.چه مړكيدونكى ته دا علم وى.چه د كور د خلقو طريقه اوعادت دا دې. چه مړى پسې ژړا كوى.او ددې باوجود ده د كور خلق د ژړا كولو نه منع نكړل.نو چونكه ده دكور خلق نه دى منع كړى.ددې وجې ده ته عذاب وركولې شى.

④ يوه توجيه دا هم شوې ده.چه «إن الميت ليعذب ببكاء أهله عليه» دا د عالم برزخ په باره كښې دې.اود قرآن شريف آيت ﴿وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ﴾ د آخرت په باره كښې دې.نو په دواړو كښې څه تعارض نشته.دا توجيه علامه كرمانى رحمه الله كړې ده.

⑤ حافظ ابن حجر رحمه الله ددې يوه بله توجيه كړې ده.هغه دا چه په زمانه د جاهليت كښې به خلقو ډاكې وهلې.قتلونه به ئې كول.اوددې پشان نور حرام كارونه به ئې كول.كله چه به څوك مړ شو.نو د كور خلقو به دهغه د بهادرئ،دهغه د قتل ،اوبه جنګونو كښې دلوټ مار

---

¹)حكاه الخطابى ولا يخفى ما فيه من التكلف (فتح البارى (١٥٤\٣)_

²)اودا ددې وجې چه په زمانه د جاهليت كښې به كله څوك مړ كيدلو،نو د مرګ په وخت كښې به هغه د كور خلقو ته د ژړا كولو وصيت اوتاكيد كولو.مشهورشاعر د طرفه شعر دې.،،

إذا مت فانعينى بما أنا أهله وشقى على الجيب يا إبنة معبد)_

ذکرپه ژړا کښې کولو.نو «إن المیت لیعذب ببکاء أهله علیه» مطلب دا دې.چه دا د کور خلق د مړی کومې کارنامې یادوی.او ژړا کوی.هم ددې کارونو په وجه ده ته عذاب ملاویږی.([1])
بهرحال دا مختلف توجیهات شوی دی.

قوله: قال قتادة أحیاهم الله ثم أسمعهم قولهم: د حضرت ابوطلحه د روایت په آخرکښې د قتادهؒ دا قول منقول دې.چه اهل قلیب ته الله تعالی د نبی کریم ﷺ د خطبې اوریدو دپاره ژوندی کړی وو.
حافظ ابن حجرؒ فرمائی.چه قتادهؒ په خپل دې قول سره د هغه کسانو رد کوی.څوک چه د سماع موتی نه انکار کوی.ځکه چه قتادهؒ د سماع موتی قائل وو.([2])
خو حضرت گنگوهی ؒ فرمائی.چه قتادهؓ د سماع موتی قائل نه وو.بلکه هغه د حضرت عائشې ؓ هم خیال وو.ددې وجې هغوی «أحیاهم الله» اووئیل.اوتاویل ئې اوکړل.
که حضرت قتاده ؒ د سماع موتی قائل وو.لکه څنګه چه حافظؒ ګڼړلې دی.نوبیا به «أحیاهم الله حتی أسمعهم» د تاویل څه ضرورت وو.([3])

۹=بَاب فَضْلُ مَنْ شَهِدَ بَدْرًا

حافظ ابن حجرؒ فرمائیلی دی.چه د امام بخاریؒ مقصد ددې باب نه د اهل بدر مطلق فضیلت بیانول نه دی.بلکه د افضیلت بیانول مقصود دی.یعنی دا بیانول مقصودنه دی. چه اهل بدر صاحب الفضل وو.بلکه دا بیانول مقصود دی.چه اهل بدر په ټولو صحابو ؓ کښې افضل وو.([4])

[۳۷۶۱] حَدَّثَنِي عَبْدُ اللهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا مُعَاوِيَةُ بْنُ عَمْرٍو حَدَّثَنَا أَبُو إِسْحَاقَ عَنْ حُمَيْدٍ قَالَ سَمِعْتُ أَنَسًا رَضِيَ اللهُ عَنْهُ يَقُولُ أُصِيبَ حَارِثَةُ يَوْمَ بَدْرٍ وَهُوَ غُلَامٌ فَجَاءَتْ أُمُّهُ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَتْ يَا رَسُولَ اللهِ قَدْ عَرَفْتَ مَنْزِلَةَ حَارِثَةَ مِنِّي فَإِنْ يَكُنْ فِي الْجَنَّةِ أَصْبِرْ وَأَحْتَسِبْ وَإِنْ تَكُ الْأُخْرَى تَرَى مَا أَصْنَعُ فَقَالَ وَيْحَكِ أَوَهَبِلْتِ أَوَجَنَّةٌ وَاحِدَةٌ هِيَ إِنَّهَا جِنَانٌ كَثِيرَةٌ وَإِنَّهُ فِي جَنَّةِ الْفِرْدَوْسِ [ر: ۲۶۵۴]

---

[1])ددې ټولو توجیهاتو دپاره اوګورئ فتح الباری (۱۵۴/۳او ۱۵۵او ۱۵۶) حافظ ابن حجرؒ ددې توجیهاتو یه تفصیل سره د ذکر کولو نه پس لیکی.((ویحتمل أن یجمع بین هذه التوجیهات فینزل علی إختلاف الأشخاص بأن یقال مثلاً من کانت طریقته النوح فمشی أهله علی طریقته أوبالغ فأوصاهم بذلک عذب بصنعه ومنا کان ظالماً فندب بأفعاله الجائرة عذب بما ندب به ومن کان یعرف من أهله النیاحة فأهمل نهیهم عنها .. عذب بالتوبیخ کیف أهمل النهی (وانظرفتح الباری ۱۵۵/۳)_~

[2])فتح الباری (۳۰۲/۷)_

[3])لامع الدراری (۲۵۶/۸)_

[4])فتح الباری(۳۰۵/۷)_

ددې باب اولنۍ روايت د حضرت انس ﷺ نه روايت دې.دوى فرمائى.چه حضرت حارثه ﷺ د بدر په ورځ شهيد شوې وو.اوهغه اوس لا هلك وو.د هغه مور د نبى ﷺ په خدمت كښې حاضره شوه.او وې وئيل.اې دالله رسوله! تاسو ته علم دې.چه د حارثه مقام زما په نيز څه وو؟(يعنى هغه زما خوښ خوږ وو) كه د شهادت نه پس هغه په جنت كښې وى.نو زه به صبر كوم.اود الله نه به د ثواب اميد ساتم.او كه بله خبره وى.(چه هغه په جنت كښې نه وى) نو تاسو به اوګورئ چه زه به څه كوم.(يعنى زه به ښه ډيره ژړا او ويركوم)

«فَقَالَ وَيْحَكِ»نو نبى ﷺ ورته اوفرمائې.«ويحك» په تا باندې افسوس دې.د «ويحك» په باره كښې داودى فرمائى.چه دا كلمه د زجر ده.خوصحيح خبره دا ده.چه دا كلمه د ترحم ده.نبى ﷺ دلته د ترحم دپاره «ويحك» فرمائيلى دى.د زجر او توبيخ دپاره نه دى.(١)

«أَوَهَبِلْتِ» آيا ستا عقل تلې دې؟(٢) آيا يو جنت دې.هلته خو ډير جنتونه دى. اوحارثه به په جنت الفردوس كښې وى.

حارثه بن سراقه رضى الله عنه: دحضرت حارثه ﷺ د پلار نوم سراقه وو.حضرت سراقه هم صحابي وو.او په جنګ حنين كښې شهيد شوې وو.دحضرت حارثه ﷺ د مور نوم ربيع بنت النضر ﷺ وو.اودا د حضرت انس ﷺ ترور وه.(دپلارخور) حضرت حارثه ﷺ په انصاروكښې اول شهيد وو.چه په جنګ بدر كښې شهيد شوې وو.دحوض نه ئې اوبه څكلې.چه حبان بن العرقه هغه په تير باندې اوويشتلو.او دوى شهيد شو.(٣)

[٣٧٦٣]حَدَّثَنِي إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ إِدْرِيسَ قَالَ سَمِعْتُ حُصَيْنَ بْنَ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ سَعْدِ بْنِ عُبَيْدَةَ عَنْ أَبِي عَبْدِ الرَّحْمَنِ السُّلَمِيِّ عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ بَعَثَنِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَبَا مَرْثَدٍ الْغَنَوِيَّ وَالزُّبَيْرَ بْنَ الْعَوَّامِ وَكُلُّنَا فَارِسٌ قَالَ انْطَلِقُوا حَتَّى تَأْتُوا رَوْضَةَ خَاخٍ فَإِنَّ بِهَا امْرَأَةً مِنَ الْمُشْرِكِينَ مَعَهَا كِتَابٌ مِنْ حَاطِبِ بْنِ أَبِي بَلْتَعَةَ إِلَى الْمُشْرِكِينَ فَأَدْرَكْنَاهَا تَسِيرُ عَلَى بَعِيرٍ لَهَا حَيْثُ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقُلْنَا الْكِتَابُ فَقَالَتْ مَا مَعَنَا كِتَابٌ فَأَنَخْنَاهَا فَالْتَمَسْنَا فَلَمْ نَرَ كِتَابًا فَقُلْنَا مَا كَذَبَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَتُخْرِجِنَّ الْكِتَابَ أَوْ لَنُجَرِّدَنَّكِ فَلَمَّا رَأَتِ الْجِدَّ أَهْوَتْ إِلَى حُجْزَتِهَا وَهِيَ مُحْتَجِزَةٌ بِكِسَاءٍ فَأَخْرَجَتْهُ فَانْطَلَقْنَا بِهَا إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ عُمَرُ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَدْ خَانَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَالْمُؤْمِنِينَ فَدَعْنِي فَلِأَضْرِبَ عُنُقَهُ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا حَمَلَكَ عَلَى مَا صَنَعْتَ قَالَ حَاطِبٌ وَاللَّهِ

---

(١) ايضاً_

(٢) أوهبلت ،الهمزة فيه للإستفهام والواو مفتوحة للعطف على مقدر .. من قولهم هبلته أى ثكلته وقد يرد بمعنى المدح والإعجاب (وانظر العمدة (١٧\٩٤) والفتح (٧\٣٠٥)_

(٣) عمدة القارى(١٧\٩٤)_

مَا بِي أَنْ لَا أَكُونَ مُؤْمِنًا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَرَدْتُ أَنْ يَكُونَ لِي عِنْدَ الْقَوْمِ يَدٌ يَدْفَعُ اللَّهُ بِهَا عَنْ أَهْلِي وَمَالِي وَلَيْسَ أَحَدٌ مِنْ أَصْحَابِكَ إِلَّا لَهُ هُنَاكَ مِنْ عَشِيرَتِهِ مَنْ يَدْفَعُ اللَّهُ بِهِ عَنْ أَهْلِهِ وَمَالِهِ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَدَقَ وَلَا تَقُولُوا لَهُ إِلَّا خَيْرًا فَقَالَ عُمَرُ إِنَّهُ قَدْ خَانَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَالْمُؤْمِنِينَ فَدَعْنِي فَلِأَضْرِبَ عُنُقَهُ فَقَالَ أَلَيْسَ مِنْ أَهْلِ بَدْرٍ فَقَالَ لَعَلَّ اللَّهَ اطَّلَعَ إِلَى أَهْلِ بَدْرٍ فَقَالَ اعْمَلُوا مَا شِئْتُمْ فَقَدْ وَجَبَتْ لَكُمُ الْجَنَّةُ أَوْ فَقَدْ غَفَرْتُ لَكُمْ فَدَمَعَتْ عَيْنَا عُمَرَ وَقَالَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ [ر:٢٨٤٥]

دحاطب بن ابی بلتعه رضی الله عنه دمشرکانوپه نوم خط لیږل: دا د حضرت علی رضی الله عنه روایت دی. په دې کښې د حضرت حاطب بن ابی بلتعه د خط ذکردې.کوم چه هغوی په پټه دمکې خلقو ته لیږلې وو.

حضرت علی رضی الله عنه فرمائی چه رسول الله صلی الله علیه وسلم زه او ابومرثد او زبیردرې وانړه په یو مهم باندې اولیږلو.(په بعضې روایاتو کښې د حضرت مقداد رضی الله عنه ذکر هم شته.نوبیا به څلور شی) او مونږ ټول په اسونو سوارهٔ وو.نبی صلی الله علیه وسلم اوفرمائیل.تاسو لاړ شئ.او،،روضهٔ خاخ،، ته اورسئ. دا مقام د مدینې منورې نه په دولس میله فاصله کښې دی. هلته به یوه ښځه (ساره) تاسوته ملاؤ شی.دهغې تعلق دمشرکانو سره دې.د هغې سره یو خط دې.کوم چه د حاطب بن ابی بلتعه د طرفه دمشرکانو په نوم لیږلې شوې دې.هغه ترې واخلئ. او راوړئ.وائی.چه حضرت حاطب رضی الله عنه دغه ښځې ته مزدوری ورکړې وه.بعضې حضراتو یودینارمزدوری نقل کړې ده.او بعضو دولس دینارونه نقل کړی دی.( )

حضرت علی رضی الله عنه فرمائی.چه مونږ دغه ښځه په داسې حالت کښې اولیده.چه هغه په اوښ سوره روانه وه.او هم په هغه ځاې کښې مو اولیده.دکوم ځاې په باره کښې چه نبی صلی الله علیه وسلم فرمائیلی وو.یعنی ،،روضهٔ خاخ،، کښې.((فقلنا الکتاب)) مونږ هغې ته اووئیل.خط راوباسه. هغې اووئیل.ما سره خط نشته.((فانخنا)) مونږ د هغې اوښه کینوله.او د هغې تلاشی مو شروع کړه.خو مونږ ته د هغې سره څه خط ملاؤ نشو.مونږ اووئیل.د رسول الله صلی الله علیه وسلم خبره خو غلطه نشی کیدې.ددې وجې مونږ هغې ښځې ته اووئیل.چه خط راکړه.کنې مونږ به تا بربنډه کړو.

قوله: فَلَمَّا رَأَتِ الْجِدَّ أَهْوَتْ إِلَى حُجْزَتِهَا: کله چه هغې زمونږ سخته رویه اوکتله. نو پوهه شوه.که خط نه ورکوم.نو دوی په رښتیا ما بربنډه کوی.نوهغه خپلې حجزه (بډې) طرف ته ښکته شوه.((حجزة)) معقد ازار ته وائی.په کوم ځاې چه لنګ تړلو شی.

قوله: وَهِيَ مُحْتَجِزَةٌ بِكِسَاءٍ: اوهغې په بډه باندې څادر تړلې وو.نو دې د هغې ځاې نه خط رااویسته.د بعضې روایاتو نه معلومیږی.چه دې د خپلو ویختو د کمسو نه خط را

[1])فتح البارى(٧/٥٢٠)_

اویسته.([1]) اودلته دی.چه دې د «حجزة» نه خط را اویستهٔ.دې تعارض د لرې کولو دپاره مختلف توجیهات شوی دی.

① یوه توجیه دا شوې ده.چه په اول کښې خط په «وقاص شعر» د ویختوپه کمسوکښې وو.او روسته ئې د هغې نه معقد ازار ته منتقل کړه.اوکیخوده.

② دویمه توجیه دا ده.چه کیدې شی.هغې سره دوه خطونه وو.یو ئې په وقاص شعر کښې کیخودې وو.اوبل ئې په معقد ازار کښې ،

③ دریمه توجیه دا شوې ده.چه «حجزة» معنی دمطلق ماخذ اومعقدده.که هغه د ویختو وی اوکه د ازار وی.

④ یوه توجیه دا هم شوې ده.چه په اصل کښې ددغه ښځې ویخته ډیر اوږده وو.دغه ښځې اول خط په کمسئ کړې ویختوکښې،کیخودې وو.اوپه ویختوکښې چه په کومه حصه کښې دغه خط پروت وو.هغه ئې په معقد ازار کښې پټ کړې وو.نو خط د ویختود کمسونه هم راووتهٔ،اود معقدازارنه هم،په یو روایت کښې د ویختود کمسو نه د راوستو ذکردې.اوپه بل کښې د معقد ازارنه د راوینستو ذکردې.اوراویستې شوې د دواړو نه وو.نو څه تعارض نشته.([2])

حضرت علی رضی الله عنه فرمائی.چه هغه تحریرمونږ رسول الله ﷺ ته راوړل.نو حضرت عمر رضی الله عنه اووئیل.یارسول الله حاطب الله اودهغه رسول سره اومومنانوسره خیانت اوکړو.ته ماته اجازت راکه.چه زه دده څټ قلم کړم.رسول الله ﷺ حضرت حاطب رضی الله عنه ته متوجه شو.اووې وئیل.ته کوم څیز په دې عمل باندې آماده کړې ئې؟ حاطب رضی الله عنه اووئیل په الله قسم دا خبره بیخی نشته.چه په الله اود هغه په رسول باندې زما ایمان باقی نه دې.زما مقصد صرف دا وو.که په کافرانو زما یو احسان اوشی.اوالله تعالی د هغه اسان په ذریعه زما د اهل اوزما د مال حفاظت اوکړی.او ستاسو په صحابو رضی الله عنهم کښې دهریو کس څه نه څه دخاندان کس په مکه کښې موجود دې.چه د هغه په ذریعه الله تعالی دهغه اودهغه د اهل اومال حفاظت کوی.نبی ﷺ اوفرمائیل«صدق» ده رښتینې اوصحیح خبره اوکړه.او تاسو دده په باره کښې د خیر نه سوا بل څه مه وائې .حضرت عمر رضی الله عنه بیا عرض اوکړو.یارسول الله ﷺ «انه قد خان الله ورسوله والمومنین» نونبی ﷺ اوفرمائیل. ولې دې په بدریانو کښې نه دې؟ الله تعالی بدریانو خبر دې.اود بدریانوپه باره کښې د الله تعالی ارشاد دې.«اعملوا ما شئتم فقد وجبت لکم الجنة» چه څه غواړئ. هغه کوئ.ستاسو دپاره جنت واجب دې. چه دا ئې واوریده.نو

---

[1])فتح الباری(۱۹۱/۶) کتاب الجهاد باب إذا إضطر الرجل إلى النظر فی شعورأهل الذمة)_

[2])د دې څلورو واړه جوابونو دپاره اوګورئ فتح الباری(۱۹۱/۶) کتاب الجهاد باب إذا إضطرالرجل إلى النظر)_

دحضرت عمر رضي الله عنه د سترګونه اوښکې روانې شوې. اووې وئيل «الله ورسوله أعلم» الله اودهغه رسول ښه پوهيږى

په دې روايت کښې دحضرت حاطب بن ابى بلتعه رضي الله عنه د مکې خلقو ته د خط ليږلو واقعه ذکر ده. دحديبيه په موقع نبى کريم ﷺ د مکې د مشرکانو سره د لسو کالو دپاره صلح کړې وه. خو اوس دې صلحې دوه کاله هم نه وو پوره شوې. چه مشرکانو ددې صلحې خلاف ورزى اوکړه.

اهل مکه ؤ د صلحې د تجديد کوشش اوکړو. خو هغوى کامياب نشول. اونبى ﷺ پټ په پټه په مکه باندې دحملې کولو تياريانې شروع کړې. دتيارئ داسلسله روانه وه. اودا پټه ساتلې شوه. په دې کښې حضرت حاطب بن ابى بلتعه دمشرکانو په نوم يو خط اوليکل. ددې خط مضمون څه داسې وو. چه نبى کريم ﷺ يو زبردست لښکر راولى. چه دهغې د دوړو نه به داسې تيارة خوره شى. لکه څنګه چه د شپې تياره وى. اورسول الله ﷺ که يواځې هم په تاسو حمله اوکړى. نو الله تعالى به د هغه مدد اوکړى. اوهغه ته به کاميابى ورکوى. تاسو خپل انتظام اوکړئ. والسلام (١)

چونکه دخط په مضمون کښې داسې څه خبره نه وه. چه په هغې باندې مسلمانانو ته د نقصان رسيدو ويره وه. بلکه دخط مضمون دمشرکانو د مکې د مرعوبه کولو يوه ښه ذريعه وه. خو چونکه بهرحال په هغې کښې د نبى ﷺ د راز ښکاره کول وو. ددې وجې نبى ﷺ ته د وحى په ذريعه خبر ورکړې شو. اوهغه خط مکې ته اونه رسيدهٔ.

حضرت حاطب رضي الله عنه د مکې اوسيدونکې نه وو. اودده اهل وعيال هم په مکه کښې وو. هلته دده د خاندان کسان نه وو. چه دده د اهل وعيال حفاظت اوکړى. ددې دپاره دوى خط اوليکل. چه په اهل مکه ؤ باندې دده احسان اوشى. چه دهغې په ذريعه دې دخپل اهل وعيال حفاظت اوکړى. (٢) د خط ليکلو مقصد دمسلمانانو سره دشمنى يا ددوى راز ښکاره کول نه وو. اونه د نفاق په وجه دوى داسې کړى وو. هم دا وجه وه. چه کله دوى نبى ﷺ ته خپل اصلى مقصد اوخودل. نو نبى ﷺ دده تصديق اوکړو.

يو اشكال دلته يو اشکال کيږى. چه کله رسول الله ﷺ دحاطب بن ابى بلتعه تصديق اوکړو. او وې فرمائيل «لاتقولوا له إلا خيراً» نو ددې باوجود حضرت عمر رضي الله عنه هغه ته، خائن، ولې اووئيل. اود هغه د څټ قلمولو اجازت ئې ولې غوښتلو. په ظاهره حضرت عمر رضي الله عنه د نبى کريم ﷺ

---

(١) دخط الفاظ داسې نقل دى. أما بعد يامعشر قريش، فإن رسول الله ﷺ جاءكم بجيش كالليل يسير كالسيل فوالله لوجاءكم وحده لنصره الله وأنجزله وعده. فانظروا لأنفسكم والسلام ..).
دا الفاظ علامه سهيلى رحمه الله نقل کړى دى. ددې نه مختلف الفاظ هم په بعضې رواياتو کښې منقول دى. اوګورئ (فتح البارى ٧/٥٢١)_

(٢) په بعضې رواياتو کښې د خط مضمون داسې نقل شوې دې...
إن رسول الله ﷺ أذن فى الناس بالغزو ولا أراه يريد غيركم وقد أحببت أن يكون لى عندكم يد (فتح البارى ٧/٥٢١)_

مخالفت کولو.ددې اشکال مختلف جوابونه ورکړې شوی دی.

مختلف جوابونه: ① دعلامه قسطلانی رحمه الله جواب دا دې.چه حضرت عمر رضی الله عنه د کفر اونفاق په باره کښې سخت وو.اوډيره دتشدد رويه ئې ساتله.د هغوی خيال وو.چه دا کس په ژبه باندې د اسلام اظهارکوی.خو د ده په زړه کښې د کافرانو سره تعلق او محبت موجود دې.نو ځکه ده دا خط ليکلې دې.ددې وجې حضرت عمر رضی الله عنه ده ته خائن او منافق اووئيل.([1])

② شيخ ابوالحسن سندهی رحمه الله په شرح بخاری کښې يو بل جواب ورکړې دې.دوی فرمائی.چه په اصل کښې حضرت عمر رضی الله عنه د کفراونفاق په مسئله کښې ډيرسخت وو. نو هغه مغلوب الحال شو.اود رسول الله صلی الله علیه وسلم قول چه ((لا تقولوا له إلا خيراً)) دده په پوهه کښې رانغلو.نو د غلبه حال د وجې هغوی حضرت حاطب رضی الله عنه ته خائن او منافق اووئيل. ([2])

③ علامه سندهی رحمه الله يو بل جواب دا هم ورکړې دې.چه حضرت عمر رضی الله عنه دا محسوس کړه. چه رسول الله صلی الله علیه وسلم د حاطب بن ابی بلتعه رضی الله عنه تاليف کوی.اوچونکه حضرت عمر رضی الله عنه د کفر او نفاق په باره کښې متشدد وو.ددې وجې د هغوی خپله رائې دا وه.چه دې د تاليف مستحق نه دې.بلکه د تاديب مستحق دې.دخپلې دې رائې په وجه دوی حضرت حاطب رضی الله عنه ته خائن اومنافق اووئيل.([3])

دحضرت ګنګوهی رحمه الله تسلی بخش جواب: خو يوجواب حضرت ګنګوهی رحمه الله ورکړې دې.او تاسو په خپله فيصله اوکړئ. چه دحضرت ګنګوهی رحمه الله په جواب کښې کم لطافت او حسن دې.دا جواب د ((لامع)) او ((کوکب)) دواړو ملاوولو نه تيارشوې دې.

دوی فرمائی.چه نبی کريم صلی الله علیه وسلم بيشکه د حاطب بن ابی بلتعه رضی الله عنه نه د کفر او نفاق نفی کړې وه.خوددې کفر او نفاق د نفی دا مطلب نه وو.چه ده نه په هيڅ اندازه کښې هم د خيانت صدور نه دې شوې.فی الجمله خيانت خو په هرحال د هغوی نه شوې وو.چه هغوی د نبی صلی الله علیه وسلم پټ راز کافرانوته د ښکاره کولوکوشش کړې وو.نو حضرت عمر رضی الله عنه د ((خان الله ورسوله)) نه هم د دې مطلق خيانت ذکرکړې وو.دکوم چه نبی صلی الله علیه وسلم نفی نه وه کړې.دغه شان د حضرت عمر رضی الله عنه په قول ((إنه منافق)) ([4])کښې څه فرمائيلی شوی دی. د دې نه نفاق فی العقيده مراد نه دې ،بلکه ددې نه نفاق عملی مراد دې.

خلاصه د کلام دا شوه. چه فی الجمله ارتکاب د خيانت هم شوې وو.نبی صلی الله علیه وسلم ددې نفی نه

---

[1] لامع الدراری (۲۵۹/۸)_

[2] تعليقات لامع الدراری (۲۵۹/۸)_

[3] اوګورئ تعليقات لامع الدراری (۲۵۹/۸)_

[4] په روايت باب کښې د حضرت عمر رضی الله عنه د طرفه حضرت حاطب ته دنفاق نسبت موجود نه دې.البته وړاندې د((باب غزوة الفتح)) په روايت کښې حضرت عمر رضی الله عنه دوی ته منافق وئيلی دی.(باب غزوة الفتح بخاری رقم ۴۲۷۴)_

وه کړې.دغه شان د نفاق فی العمل ارتکاب هم شوې وو.اونبی ﷺ د نفاق فی العمل نفی هم نه وه کړې.د نفاق فی العقیدې نفی ئې کړې وه.حضرت عمر رضی الله عنه هغوی ته ،،خائن،، او ،،منافق،، ددې فی الجمله خیانت او نفاق فی العمل د وجې کړې وو.نود حضرت عمر رضی الله عنه قول د نبی ﷺ د ارشاد سره متصادم او معارض نه وو.

پاتې شوه دا خبره چه حضرت عمر رضی الله عنه د حضرت حاطب رضی الله عنه د قتل اجازت غوستې وو.ددې نه خو دا معلومیږی.چه حضرت عمر رضی الله عنه ده لره منافق فی العقیده ګنړلې وو. نو حضرت ګنګوهی فرمائی.چه حضرت عمر رضی الله عنه د کفر د وجې یا د نفاق فی العقیده په وجه دا اجازت نه ووغوستې.بلکه د تعزیرپه طور ئې اجازت غوستې وو.اوپه داسې قسم خیانت کښې د تعزیز په طور دامام دپاره د قتل اجازت شته.دا جواب داسې دې.چه په دې سره اشکال بیخی ختمیږی.(١)

قوله: اعْمَلُوا مَا شِئْتُمْ فَقَدْ غَفَرْتُ لَكُمْ: الله تعالی د اهل بدر په باره کښې فرمائیلی دی.تاسوچه څه غواړئ.کوئ ما ستاسو مغفرت کړې دې.

یواشکال اودهغې جوابونه: دلته دا سوال پیدا کیږی.چه آیا الله تعالی اهل بدر د تکالیف شرعیه نه مستثنی کړی وو.ددې روایت د ظاهرنه خو هم دا معلومیږی.چه اهل بدر د تکالیف شرعیه نه مستثنی شوی وو.

① ددې یو جواب حافظ او نورو شارحینو رحمهم الله دا ورکړې دې.چه ((اعملوا ما شئتم فقد غفرت لکم)) د تیرو شوو ګناهونو په باره کښې دې.کوم چه اهل بدرنه په تیره شوې زمانه کښې صادر شوی وو.الله تعالی فرمائی.چه ما دغه ګناهونه معاف کړل.خو بیا دا اشکال کیږی.چه ((اعملوا)) دامرصیغه ده.کومه چه د مستقبل دپاره راځی.تاسو دا په ((ذنوب ماضیه)) باندې څنګه محمول کولې شئ.خو دوی وائی.چه د ((فقد غفرت لکم)) الفاظ په دې باندې دلیل دې.څکه چه ((غفرت)) د ماضی صیغه ده.

خودا جواب ضعیف دې.څکه چه د حضرت حاطب رضی الله عنه دا واقعه د بدر نه شپږ کاله پس واقع شوې وه.اوپه دغه موقع نبی ﷺ فرمائی.چه ((لعل الله اطلع علی أهل بدر فقال إعملوا ما شئتم فقد غفرت لکم)) د دې نه په ظاهره دا ښکاری.چه ددې تعلق د امور مستقبله سره دې.

پاتې شوه دا خبره چه په ((فقد غفرت لکم)) کښې ئې د ماضی صیغه ولې استعمال کړې ده.نوددې په باره کښې وئیلې شوی دی.چه د ماضی صیغه د تحقیق او تیقن دپاره استعمال شوې ده.(٢) چه کومه ګناه به په راروانه زمانه کښې کیږی.هغه به یقیناً بخښلې شی.اودا مغفرت به بیخی قطعی اویقینی وی.لکه څنګه چه ماضی قطعی اویقینی ده.

---

(١) د تفصیل دپاره اوګورئ لامع الدراری (٢٥٩/٨و ٢٦٠)_
(٢) فتح الباری(٣٠٥/٧) وتعلیقات لامع الدراری (٢٦٠/٨)_

② دويم جواب دا وركړي شوې دې.چه دا خطاب د تشريف اوتكريم دپاره دې.دفع د تكليف نړې مراد نه ده.مقصود دا دې.چه الله تعالى د اهل بدرذنوب ماضيه خو معاف كوى.اوپه مستقبل كښې د ګناهونود صادريدو په باره كښې به الله تعالى په اهل بدركښې داسې صلاحيت پيدا كړى.اود دوى ايمان به داسې مضبوط اوقوى كړى.چه په تقاضه د بشريت د دوى نه په راروان ژوند كښې څه ګناه اوشى.نوسمدستى به توبه اوباسى.اوالله تعالى طرف ته به رجوع كوى.اوپه استغفارسره به د هغې كمې پوره كوى. نودا خطاب د تشريف اوتكريم دپاره دې.د اهل بدرنه تكاليف شرعيه پورته كول مقصود نه دې.

③ بعضې حضراتو وئيلى دى.چه په دې كښې اهل بدر ته د عدم وقوع فى الذنوب بشارت وركړې شوې دې.چه د اهل بدر نه به په راروانه زمانه كښې ګناه نه صادريږى. خودا خبره صحيح نه ده.څكه چه په بدرى صحابوﷺ كښې داسې حضرات هم شته.چه د هغوى نه د بدر نه پس ګناه شوې ده.حضرت قدامه بن مظعون بدرى صحابىﷺ دې. او دحضرت عمرﷺ په زمانه كښې د هغوى نه د شرب خمرګناه صادره شوې وه.په هغه باندې حد جارى شوې وو.ددې وجې دا خبره محل دنظر ده.([1])

دحضرت شاه ولى الله صاحب رحمه الله رائې: حضرت شاه ولى الله محدث دهلوى ﷺ ډيره ښكلې خبره كړې ده.هغوى فرمائى.چه«اعملوا ماشئتم فقد غفرت لكم» تعلق د فضائلو او مندوباتو سره دې.د فرائضو او واجباتو سره ددې تعلق نه دې.هغوى فرمائى.چه مسئله بيانولې شى.نود هغې دپاره د عبارت يو خاص اسلوب وى.اوكومه خبره چه د محاورې په طور سره كولې شى. نو د هغې اسلوب جدا وى.په دې حديث كښې مسئله نشى بيانولې. بلكه په دې كښې د اهل بدر قربانى او په جنګ كښې د شركت عظمت بيانولې شى.نواهل بدرته دا خطاب د محاورې په طور شوې دې.دا مطلب نه دې.چه دوى د فرائضو نه مستثنى ګرځولې شوى دى.اودا مطلب هم نه دې.چه په آئنده كښې به اهل بدر د مندوباتو اهتمام نه كوى.بلكه مطلب دا دې.چه اهل بدرته الله تعالى د فضائلو اومندوباتو داهتمام نه بغيرهغه مقام وركړې دې.كوم چه اهل فضائلو ته نه نشى حاصليدې.([2]) والله اعلم

دا خبره دې په ذهن كښې وى،چه داهل بدر دپاره كوم بشارت بيان شوې دې، ددې تعلق د آخرت داحكامو سره دې،ددنياداحكامو سره د دې تعلق نشته.په دنيا كښې كه د يو بدرى نه څه غلطى اوشى(لكه څنګه چه د قدامه بن مظعون ﷺ نه غلطى شوې وه،چه شراب ئې څكلى وو،نوپه هغه باندې حدجارى شوې وو) نودنيوى احكام به په هغه باندې جارى كيږى.

---

[1] فتح البارى(٣٠١٧) وتعليقات لامع (٢٦١٨)_

[2] فيض البارى(٩١١٤) په حواله د ..المسوى والمصفى)_

١٠ - باب

دا باب د ترجمة الباب نه بغير دې.او د«فيما يتعلق ببدر» په معنى كښې دې.د بدر متعلق په دې كښې روايات ذكر كولى شى.

[٣٧٦٣] حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ الْجُعْفِيُّ حَدَّثَنَا أَبُو أَحْمَدَ الزُّبَيْرِيُّ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ الْغَسِيلِ عَنْ حَمْزَةَ بْنِ أَبِي أُسَيْدٍ وَالزُّبَيْرِ بْنِ الْمُنْذِرِ بْنِ أَبِي أُسَيْدٍ عَنْ أَبِي أُسَيْدٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ لَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ بَدْرٍ إِذَا أَكْثَبُوكُمْ فَارْمُوهُمْ وَاسْتَبْقُوا نَبْلَكُمْ حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحِيمِ حَدَّثَنَا أَبُو أَحْمَدَ الزُّبَيْرِيُّ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ الْغَسِيلِ عَنْ حَمْزَةَ بْنِ أَبِي أُسَيْدٍ وَالْمُنْذِرِ بْنِ أَبِي أُسَيْدٍ عَنْ أَبِي أُسَيْدٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ لَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ بَدْرٍ إِذَا أَكْثَبُوكُمْ يَعْنِي كَثَرُوكُمْ فَارْمُوهُمْ وَاسْتَبْقُوا نَبْلَكُمْ [ر: ٢٧٤٣]

په اولنى روايت كښې د امام بخارى رحمه الله استاذ عبدالله بن محمد الجعفى دې. ده ته عبدالله بن محمد مسندى هم وائى،دوى روايت كوى د ابواحمد زبيرى نه،اوهغه روايت كوى د عبدالرحمن بن غسيل نه،

عبدالرحمن بن الغسيل: ددوى د پلار نوم غسيل نه دې.بلكه سليمان دې.سلسله نسب ئې دا ده.«عبدالرحمن بن سليمان بن عبدالرحمن بن عبدالله بن حنظلة الغسيل» د غسيل د حنظله صفت دې. چونكه عبدالرحمن ددوى د اولاد په سلسله نسب كښې دې. ددې وجې دوى ته «ابن الغسيل» وائى.([1]) حضرت حنظله رضي الله عنه په جنګ احد كښې د جنابت په حالت كښې شهيد شوې وو.كله چه په مقتولين احد كښې ددوى لاش ملاؤ شو.نودده د سر د ويختو نه اوبه څڅيدې .رسول الله صلى الله عليه وسلم اوفرمائيل.فرښتو ده ته غسل وركړې دې.ددې وجې دده لقب «غسيل الملائكة» شو.([2])

ابواُسيد رضي الله عنه: دا صحابى رضي الله عنه دې.ددوى نوم مالك بن ربيعه دې.په انصاروكښې د خزرج قبيلې سره تعلق ساتى.فرمائى.چه رسول الله صلى الله عليه وسلم د بدرپه ورځ فرمائيلى وو.«إذا أكثبوا فارموهم» ددې معنى ده .«إذا قربوا منكم فأمكنوكم من أنفسهم فارموهم» ([3]) يعنى كله چه كافران تاسو ته نزدې راشى.او په خپلو نفسونو تاسو ته قدرت دركړى.نوبيا تاسو په هغوى باندې د غشو ګذارونه اوكړئ.ځكه كه دښمن لرې وى.اود غشو ګذارونه كولى شى.نو غشى به

---

[1])عمدة القارى(٩٦\١٧)_

[2])عمدة القارى(٩٦\١٧)_

[3])قال الحافظ فى الفتح (٣٠٦\٧) والهمزة فى قوله ..أكثبوكم ..للتعدية من كثب بفتحتين وهو القرب قال ابن فارس أكثب الصيد إذا أمكن من نفسه فالمعنى إذا قربوا منكم فأمكنوكم من أنفسهم فارموهم)_

ضائع كيږي.اود دشمن به څه نقصان نه كيږي.((واستبقوا نبلكم)) اوخپل غشي بچ كړئ.(چه ضائع نشي)

قوله: حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بن عبدالرحيم قَالَ حَدَّثَنَا أَبُو أَحْمَدَ الزُّبَيْرِيُّ: په دي روايت كښې محمدبن عبدالرحيم دامام بخاری رحمه الله استاذدي.دوی روايت كوی.چه د ابوامد زبيری نه وړاندې سند دې.((عبدالرحمن بن الغسيل عن حمزة بن أبي أسيد والمنذر بن أبي أسيد عن أبي أسيد))

د اولنی روايت سند وو.((عبدالرحمن بن الغسيل عن حمزة بن أبي أسيد والزبير بن المنذر بن أبي أسيد)) په اولنی روايت كښې د عبدالرحمن بن الغسيل دوه استاذان دی.يو حمزه بن ابی اسيد او بل زبيربن المنذر بن ابی اسيد،اوپه دويم روايت كښې د عبدالرحمن بن الغسيل په دوو استاذانوكښې يو خو هم هغه حمزه بن ابی اسيد دې.خو بل استاذ ((زبير بن المنذر بن أبي اسيد)) نه بلكه ((منذر بن أبي اسيد)) دې.

دلته د حافظ ابن حجر رحمه الله نه تسامح شوې ده.هغوی فرمائيلی دی.چه ددې باب په دويم روايت كښې امام بخاری كوم سند نقل كړې دې.په دې كښې امام بخاری رحمه الله د ،،زبيربن المنذربن ابی اسيد،، په ځاې ،،زبيربن ابی اسيد،،وئيلې دې.حالانكه امام بخاری رحمه الله په دې دويم سند كښې ،،زبيربن ابی اسيد،، نه دې وئيلې.بلكه هم ،،منذربن ابی اسيد،، ئې وئيلې دې.

حضرت ابواسيد رضي الله عنه فرمائی.چه رسول الله صلی الله عليه وسلم مونږ ته د بدر په ورځ فرمائيلی وو((إذا أكثبوكم)) يعنی ((أكثروكم — فارموهم)) حافظ او عينی رحمهما الله ((اكثركم)) نقل كړی دی.([1]) زمونږ په نسخوكښې ((كثبوكم)) مطلب دا دې.چه كله كافران په زيات تعداد كښې تاسو ته نزدې راشی.نو په دغه وخت كښې په هغوی باندې د غشو ګذارونه كوئ.داودی وئيلی دی.چه د ((فارموهم)) معنی ده.كله چه هغوی په زيات تعداد كښې تاسوته نزدې راشی.نو په دغه وخت كښې هغوی په كاڼړو باندې اولئ.([2])

[۳۶۷۳]حَدَّثَنِي عَمْرُو بْنُ خَالِدٍ حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ حَدَّثَنَا أَبُو إِسْحَاقَ قَالَ سَمِعْتُ الْبَرَاءَ بْنَ عَازِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ جَعَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى الرُّمَاةِ يَوْمَ أُحُدٍ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ جُبَيْرٍ فَأَصَابُوا مِنَّا سَبْعِينَ وَكَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَصْحَابُهُ أَصَابُوا مِنْ

---

[1])حافظ ابن حجر رحمه الله ليكلی دی.قوله: عن حمزة بن ابی اسيد والزبيربن المنذر بن ابی أسيد كذا فی هده الرواية ووقع فی التی بعدها الزبيربن أبی أسيد فقيل هو عمه وقيل هو هولكن نسب إلی جده والأول أصوب (فتح الباری (۳۰۶/۷)_

[2])فتح الباری(۳۰۶/۱) وعمدة القاری(۹۷/۱۷)_

الْمُشْرِكِينَ يَوْمَ بَدْرٍ أَرْبَعِينَ وَمِائَةً سَبْعِينَ أَسِيرًا وَسَبْعِينَ قَتِيلًا قَالَ أَبُو سُفْيَانَ يَوْمٌ بِيَوْمِ بَدْرٍ وَالْحَرْبُ سِجَالٌ [ر:۲۸۷۴]

دا د حضرت براء بن عازب رضی الله عنه روايت دې.دوى فرمائى.چه نبى ﷺ په جنګ احد كښې حضرت عبدالله بن جبير رضی الله عنه په غشى ويشتونكو باندې امير مقرر كړې وو.چونكه د دغه دستې نه غلطى اوشوه.اود نبى ﷺ د حكم تعميل ترې اونشو.ددې وجې حضرت عبدالله بن جبير رضی الله عنه او د هغه لس ملګرى شهيدان شول.او ګټلې شوې جنګ په شكست كښې بدل شو.نو حضرت براء رضی الله عنه فرمائى.چه په احد كښې كافرانو زمونږ اويا صحابه رضی الله عنهم شهيدان كړل.حالانكه نبى ﷺ او صحابو رضی الله عنهم د بدر په ورځ باندې يوسل څلويښتوكسانو ته نقصان رسولې وو.چه اويا په كښې قتل شوى وو.او اويا بنديوان شوى وو.په دغه وخت كښې ابوسفيان اووئيل.((يوم بيوم بدر)) يعنې نن د احد ورځ د بدر د ورځې بدله شوه.

قوله: يَوْمٌ بِيَوْمِ بَدْرٍ وَالْحَرْبُ سِجَالٌ: دلته سجال د ،،سجل،، جمع ده.ډول ته وائى.دا محاوره ده.چه په كومه طريقه د كوهى نه د ډول راويستلو په وخت كښې ډول كله په يولاس كښې وى.اوكله په بل كښې،دغه شان په جنګ كښې كاميابى هم كله د يو فريق وى.او كله د بل فريق،

[۳۷۶۵] حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ عَنْ بُرَيْدٍ عَنْ جَدِّهِ أَبِي بُرْدَةَ عَنْ أَبِي مُوسَى أُرَاهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ وَإِذَا الْخَيْرُ مَا جَاءَ اللَّهُ بِهِ مِنَ الْخَيْرِ بَعْدُ وَثَوَابُ الصِّدْقِ الَّذِي آتَانَا بَعْدَ يَوْمِ بَدْرٍ [ر:۳۴۲۵]

((أراه)) دا ياخو دابوبرده قول دې.دوى فرمائى.چه زما خيال دې.چه ابوموسى رضی الله عنه دا حديث د نبى ﷺ نه مرفوعاً نقل كړې دې.اودا هم احتمال شته.چه دا د ابوبرده قول نه وى.بلكه د ښكته يو راوى قول وى.

قوله: قَالَ وَإِذَا الْخَيْرُ مَا جَاءَ اللَّهُ بِهِ مِنَ الْخَيْرِ بَعْدُ: دا حديث امام بخارى رحمه الله په ((باب علامات النبوة)) كښې په تفصيل سره بيان كړې دې.او وړاندې په غزوه احد كښې به هم راشى.دلته ئې ددې حديث يو جزء نقل كړې دې.چه نبى ﷺ خوب اوليدلو.چه نبى ﷺ يوه توره اوخوزوله.اود هغې مخكنئ حصه ماته شوه.ددې نه پس نبى ﷺ هغه دوباره اوخوزوله.نودهغې نه په زيات ښه صورت كښې شوه.څنګه چه وړاندې وه.[۱] دلته چه كوم جزء نقل شوې دې.ددې ترجمه او ،،خير،، هغه دې.كوم چه روسته الله تعالى خير راوستل.

---

[۱])پوره حديث دا دې،،
عن أبي موسى عن النبي ﷺ قال رأيت في المنام أني أهاجر من مكة إلى أرض بها نخل فذهب وهلي إلى أنها اليمامة أوالهجر فإذا هي المدينة يثرب و رأيت في رؤياي أني هززت سيفاً فانقطع صدره فإذا هو ما أصيب من المؤمنين يوم أحد ثم هززته أخرى فعاد أشد ما كان فإذا هو ما جاء الله به من الفتح وإجتماع المؤمنين ورأيت فيها بقراً والله خير فإذا هم المؤمنون يوم أحد .وإذا الخير ما جاء الله به ممن الخير وثواب الصدق الذى أتانا الله بعد يوم بدر (باب علامات النبوة بخارى (۵۱۱۱۱)_

① بعضې حضراتو وئیلی دی.چه ددې خیرنه مراد د احد د شهیدانو شهادت دې.چونکه شهادت د مومن دپاره تحفه ده.(۱) د دې وجې ئې شهادت د دوی دپاره خیر اوګرځولو،

② بعضې حضراتووئیلی دی.چه ددې نه مراد د مسلمانانو ثابت قدمی او فتوحات دی.کوم چه الله تعالی د غزوه احد نه پس راوستی وو.(۲)

③ بعضې حضراتو وئیلی دی.چه ددې خیرنه په بدرکښې د مسلمانانو کامیابی ده.(۳)

قوله: وَثَوَابُ الصِّدْقِ الَّذِي آتَانَا بَعْدَ يَوْمِ بَدْرٍ: اوبهترین او ښه بدله او ثواب هغه دې.کوم چه الله تعالی مونږ ته د بدر نه پس راکړې دې.

قوله: ثَوَابُ الصِّدْقِ: ① بعضې حضراتو ددې ترجمه د صحیح او درست اعمالو په ثواب سره کړې ده.

② اوبعضې حراتو وئیلی دی.چه په دې کښې دموصوف اضافت صفت طرف ته کیږی. د دې معنی «الثواب الصالح» «الثواب المرضی» «الثواب الجید» ده.(۴)

حضرت شاه صاحب ددې دوه معنی بیان کړی دی.

① یوه دا چه «بعد» مبنی علی الضم ده.او مبدل منه دې،او «یوم بدر» ددې نه بدل دې. دا خو تاسو ته معلومه ده.چه «بعد» کله بغیرد اضافت نه وی.نو مبنی علی الضم وی. په دې صورت کښې به مطلب دا وی.چه بهترین ثواب او بدله هغه ده.کومه چه الله تعالی د بدر په ورځ مسلمانانو ته ورکړې وه.دکوم په وجه چه دوی ته مقام تشریف او تکریم حاصل شو.(۵)

② اوحضرت شاه صاحب رحمه الله دویمه توجیه دا کړې ده.چه «بعد» مضاف او «یوم بدر» مضاف الیه ده.او مطلب دا دې.چه بهترینه بدله او ثواب هغه دې.کوم چه الله تعالی مونږ ته دیوم بدرنه پس راکړو.خود «یوم بدر» نه پس خو «غزوة احد» پیښه شوې وه.اوپه هغې کښې مسلمانانو ته شکست شوې وو.ددې وجې شاه صاحب فرمائی.چه په دې صورت کښې د «یوم بدر» نه به بدرصغری،، مراد وی.(۶) واقعه د بدر صغری په ۴ھ کښې واقع شوې

---

(۱) عمدة القاری(۱۵۳\۱۶)_

(۲) عمدة القاری(۱۵۳\۱۶)_

(۳) فیض الباری(۹۱\٤)-

(۴) عمدة القاری (۹۱\٤)_

(۵) فیض الباری(۹۱\٤)_

(۶) غزوه بدر صغری ته ((غزوة السویق)) هم وائی.نبی ﷺ مقام بدر ته تشریف یوړو او اته ورځې هلته ایسار وو.ابوسفیان هم د مکې د قریشو یوه ډله راوسته.او ،،مقام مرالظهران،، یا ،،مقام عسفان ،، ته راغلل.اود هغه ځاې نه ئې اراده ملتوی کړه.اوواپس شو.په دې موقعه باندې نبی ﷺ حضرت عبدالله بن رواحه رضی الله عنه په مدینه کښې خپل قائم مقام جوړ کړې وو.اوګورئ (الکامل لابن الأثیر(۱۲۰\۲)_~

وه.داحد نه چه تلل.نو ابوسفیان ونیلی وو.چه په راروان کال به د بدریه مقام باندې مقابله کیږی.نو په راروان کال نبی ﷺ پنځلس سوه صحابه کرام رضی الله عنهم واخستل.او مقام بدر طرف ته ئې تشریف یوړو.خوابوسفیان ته د مقابلې کولوجرات اوهمت اونشو.
بهرحال مطلب دا دی.چه الله تعالی د بدر صغری نه پس چه مسلمانانوته کوم انعامات او فتوحات ورکړل.نبی ﷺ فرمائی.چه دا د الله تعالی د طرفه غوره او ښه بدله ده.

[۳۷٦٦] حَدَّثَنِي يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعْدٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ قَالَ قَالَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَوْفٍ إِنِّي لَفِي الصَّفِّ يَوْمَ بَدْرٍ إِذْ الْتَفَتُّ فَإِذَا عَنْ يَمِينِي وَعَنْ يَسَارِي فَتَيَانِ حَدِيثَا السِّنِّ فَكَأَنِّي لَمْ آمَنْ بِمَكَانِهِمَا إِذْ قَالَ لِي أَحَدُهُمَا سِرًّا مِنْ صَاحِبِهِ يَا عَمِّ أَرِنِي أَبَا جَهْلٍ فَقُلْتُ يَا ابْنَ أَخِي وَمَا تَصْنَعُ بِهِ قَالَ عَاهَدْتُ اللَّهَ إِنْ رَأَيْتُهُ أَنْ أَقْتُلَهُ أَوْ أَمُوتَ دُونَهُ فَقَالَ لِي الْآخَرُ سِرًّا مِنْ صَاحِبِهِ مِثْلَهُ قَالَ فَمَا سَرَّنِي أَنِّي بَيْنَ رَجُلَيْنِ مَكَانَهُمَا فَأَشَرْتُ لَهُمَا إِلَيْهِ فَشَدَّا عَلَيْهِ مِثْلَ الصَّقْرَيْنِ حَتَّى ضَرَبَاهُ وَهُمَا ابْنَا عَفْرَاءَ [ر:۲۹۷۲]

دا سند مسلسل بالآباء دی.په دې کښې هر راوی د خپل پلار نه روایت کوی[۱] په دې روایت کښې په ابوجهل باندې حمله کونکو هغه دوو انصاری ماشومانو واقعه بیان شوې ده.کوم چه د حضرت عبدالرحمن بن عوف رضی الله عنه سره ولاړ وو.ددې تفصیل تیرشوې دې.

[۳۷٦٧] حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ أَخْبَرَنَا ابْنُ شِهَابٍ قَالَ أَخْبَرَنِي عُمَرُ بْنُ أَسِيدِ بْنِ جَارِيَةَ الثَّقَفِيُّ حَلِيفُ بَنِي زُهْرَةَ وَكَانَ مِنْ أَصْحَابِ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ بَعَثَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَشَرَةً عَيْنًا وَأَمَّرَ عَلَيْهِمْ عَاصِمَ بْنَ ثَابِتٍ الْأَنْصَارِيَّ جَدَّ عَاصِمِ بْنِ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ حَتَّى إِذَا كَانُوا بِالْهَدَةِ بَيْنَ عُسْفَانَ وَمَكَّةَ ذُكِرُوا لِحَيٍّ مِنْ هُذَيْلٍ يُقَالُ لَهُمْ بَنُو لِحْيَانَ فَنَفَرُوا لَهُمْ بِقَرِيبٍ مِنْ مِائَةِ رَجُلٍ رَامٍ فَاقْتَصُّوا آثَارَهُمْ حَتَّى وَجَدُوا مَأْكَلَهُمُ التَّمْرَ فِي مَنْزِلٍ نَزَلُوهُ فَقَالُوا تَمْرُ يَثْرِبَ فَاتَّبَعُوا آثَارَهُمْ فَلَمَّا حَسَّ بِهِمْ عَاصِمٌ وَأَصْحَابُهُ لَجَئُوا إِلَى مَوْضِعٍ فَأَحَاطَ بِهِمْ الْقَوْمُ فَقَالُوا لَهُمْ انْزِلُوا فَأَعْطُوا بِأَيْدِيكُمْ وَلَكُمْ الْعَهْدُ وَالْمِيثَاقُ أَنْ لَا نَقْتُلَ مِنْكُمْ أَحَدًا فَقَالَ عَاصِمُ بْنُ ثَابِتٍ أَيُّهَا الْقَوْمُ أَمَّا أَنَا فَلَا أَنْزِلُ فِي ذِمَّةِ كَافِرٍ ثُمَّ قَالَ اللَّهُمَّ أَخْبِرْ عَنَّا نَبِيَّكَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَرَمَوْهُمْ بِالنَّبْلِ فَقَتَلُوا عَاصِمًا وَنَزَلَ إِلَيْهِمْ ثَلَاثَةُ نَفَرٍ عَلَى الْعَهْدِ وَالْمِيثَاقِ مِنْهُمْ خُبَيْبٌ وَزَيْدُ بْنُ الدَّثِنَةِ وَرَجُلٌ آخَرُ فَلَمَّا اسْتَمْكَنُوا مِنْهُمْ أَطْلَقُوا أَوْتَارَ قِسِيِّهِمْ فَرَبَطُوهُمْ بِهَا قَالَ الرَّجُلُ الثَّالِثُ هَذَا أَوَّلُ الْغَدْرِ وَاللَّهِ لَا أَصْحَبُكُمْ إِنَّ لِي بِهَؤُلَاءِ أُسْوَةً يُرِيدُ الْقَتْلَى فَجَرَّرُوهُ وَعَالَجُوهُ فَأَبَى أَنْ يَصْحَبَهُمْ فَانْطُلِقَ بِخُبَيْبٍ وَزَيْدِ بْنِ الدَّثِنَةِ حَتَّى بَاعُوهُمَا بَعْدَ وَقْعَةِ بَدْرٍ فَابْتَاعَ بَنُو الْحَارِثِ بْنِ عَامِرِ بْنِ نَوْفَلٍ خُبَيْبًا وَكَانَ خُبَيْبٌ هُوَ قَتَلَ الْحَارِثَ بْنَ عَامِرٍ يَوْمَ بَدْرٍ فَلَبِثَ خُبَيْبٌ عِنْدَهُمْ أَسِيرًا حَتَّى أَجْمَعُوا قَتْلَهُ

---

[۱] فتح الباری (۳۰۸/۷)_

فَاسْتَعَارَ مِنْ بَعْضِ بَنَاتِ الْحَارِثِ مُوسًى يَسْتَحِدُّ بِهَا فَأَعَارَتْهُ فَدَرَجَ بُنَيٌّ لَهَا وَهِيَ غَافِلَةٌ حَتَّى أَتَاهُ فَوَجَدَتْهُ مُجْلِسَهُ عَلَى فَخِذِهِ وَالْمُوسَى بِيَدِهِ قَالَتْ فَفَزِعْتُ فَزْعَةً عَرَفَهَا خُبَيْبٌ فَقَالَ أَتَخْشَيْنَ أَنْ أَقْتُلَهُ مَا كُنْتُ لِأَفْعَلَ ذَلِكَ قَالَتْ وَاللَّهِ مَا رَأَيْتُ أَسِيرًا قَطُّ خَيْرًا مِنْ خُبَيْبٍ وَاللَّهِ لَقَدْ وَجَدْتُهُ يَوْمًا يَأْكُلُ قِطْفًا مِنْ عِنَبٍ فِي يَدِهِ وَإِنَّهُ لَمُوثَقٌ بِالْحَدِيدِ وَمَا بِمَكَّةَ مِنْ ثَمَرَةٍ وَكَانَتْ تَقُولُ إِنَّهُ لَرِزْقٌ رَزَقَهُ اللَّهُ خُبَيْبًا فَلَمَّا خَرَجُوا بِهِ مِنَ الْحَرَمِ لِيَقْتُلُوهُ فِي الْحِلِّ قَالَ لَهُمْ خُبَيْبٌ دَعُونِي أُصَلِّي رَكْعَتَيْنِ فَتَرَكُوهُ فَرَكَعَ رَكْعَتَيْنِ فَقَالَ وَاللَّهِ لَوْلَا أَنْ تَحْسِبُوا أَنَّ مَا بِي جَزَعٌ لَزِدْتُ ثُمَّ قَالَ اللَّهُمَّ أَحْصِهِمْ عَدَدًا وَاقْتُلْهُمْ بَدَدًا وَلَا تُبْقِ مِنْهُمْ أَحَدًا ثُمَّ أَنْشَأَ يَقُولُ

فَلَسْتُ أُبَالِي حِينَ أُقْتَلُ مُسْلِمًا ... عَلَى أَيِّ جَنْبٍ كَانَ لِلَّهِ مَصْرَعِي

وَذَلِكَ فِي ذَاتِ الْإِلَهِ وَإِنْ يَشَأْ ... يُبَارِكْ عَلَى أَوْصَالِ شِلْوٍ مُمَزَّعِ

ثُمَّ قَامَ إِلَيْهِ أَبُو سِرْوَعَةَ عُقْبَةُ بْنُ الْحَارِثِ فَقَتَلَهُ وَكَانَ خُبَيْبٌ هُوَ سَنَّ لِكُلِّ مُسْلِمٍ قُتِلَ صَبْرًا الصَّلَاةَ وَأَخْبَرَ أَصْحَابَهُ يَوْمَ أُصِيبُوا خَبَرَهُمْ وَبَعَثَ نَاسٌ مِنْ قُرَيْشٍ إِلَى عَاصِمِ بْنِ ثَابِتٍ حِينَ حُدِّثُوا أَنَّهُ قُتِلَ أَنْ يُؤْتَوْا بِشَيْءٍ مِنْهُ يُعْرَفُ وَكَانَ قَتَلَ رَجُلًا عَظِيمًا مِنْ عُظَمَائِهِمْ فَبَعَثَ اللَّهُ لِعَاصِمٍ مِثْلَ الظُّلَّةِ مِنَ الدَّبْرِ فَحَمَتْهُ مِنْ رُسُلِهِمْ فَلَمْ يَقْدِرُوا أَنْ يَقْطَعُوا مِنْهُ شَيْئًا [ر: ٢٨٨٠]

عمروبن جاريه..ددوى په نوم كښې درې اقوال دى.عمرو.عمر. عمير. حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائيلى دى.چه صحيح هم دا ده.چه دده نوم ..عمرو.. دې.دده د پلار نوم ..اسيد.. دې.د اسيد كنيت ابوسفيان دې.د عمرو د نيكه نوم جاريه دې.كله هغه نيكه طرف ته منسوب كړې.او راوى ..عمروبن جاريه.. وائى.اوكله ئې دې د پلار نوم يا كنيت طرف ته منسوب كړې.او عمروبن اسيد يا عمروبن ابى سفيان.. هم وائى.ثقفى دې.او د بنو زهره حليف دې.([1])

په مخكنى روايت كښې د اصحاب بيرمعونه قصه بيان شوې ده.كومه چه به انشاء الله په غزوه رجيع كښې په تفصيل سره راشى.چونكه په اصحاب بيرمعونه كښې خبيب بن عدى، حضرت زيدبن دثنه او حضرت عاصم بن ثابت انصارى رضى الله عنهم په بدر كښې شريك شوى وو.اوپه دې روايت كښې د دوى په بدر كښې د قتال ذكر دې.په دې مناسبت سره امام بخارى رحمه الله دا حديث دلته ذكر كړې دې.ددې روايت په آخر كښې دى.

[٣٧٦٨] وَقَالَ كَعْبُ بْنُ مَالِكٍ ذَكَرُوا مُرَارَةَ بْنَ الرَّبِيعِ الْعَمْرِيَّ وَهِلَالَ بْنَ أُمَيَّةَ الْوَاقِفِيَّ رَجُلَيْنِ صَالِحَيْنِ قَدْ شَهِدَا بَدْرًا [ر: ٣٦٠٦]

دا دهغه اورد حديث يوه حصه ده.كوم چه به وړاندې په غزوه تبوك كښې په تفصيل سره راځى.دلته امام بخارى د كعب بن مالك رضى الله عنه په حواله سره بيان كوى. چه هغوى په غزوه تبوك كښې د خپل تخلف قصه بيانوى.او د مراره بن ربيع او هلال بن اميه رضى الله عنهما ذكر كوى.چه

[1])فتح البارى (٣١٠/٧)_

دا دواړه حضرات نیکان سړی وو.او حضرت کعب رضی الله عنه فرمائی.چه «قد شهدا بدراً» دا دواړه په بدر کښې شریك شوی وو.امام بخاری دا ،،تعلیق،، دلته بیان کړو.په اصل کښې امام بخاری رحمه الله د کعب بن مالك رضی الله عنه دا قول نقل کوی،اوپه هغه کسانو باندې رد کوی.څوك چه وائی. چه حضرت مراره بن ربیع او حضرت هلال بن امیه رضی الله عنهما په جنګ بدر کښې نه وو شریك شوی.ددې قول نسبت امام زهری رحمه الله طرف ته هم شوې دې.علامه دمیاطی او حافظ ابن القیم رحمهماالله هم ددې رائې اظهار کړې دې.چه دا دواړه حضرات په بدر کښې نه وو شریك شوی.نو امام بخاری رحمه الله ددې رائې رد کوی.دوی د کعب بن مالك رضی الله عنه په حوالې سره نقل کوی.چه دا دواړه حضرات په بدر کښې شریك شوی وو.اوښکاره ده چه د کعب بن مالك رضی الله عنه ددې تصریح نه پس د دغه خلقو د رائې څه اهمیت پاتې نشو.کومو سره چه د حضرت مراره بن ربیع او حضرت هلال رضی الله عنهما په جنګ بدر کښې د نه شرکت څه صریح دلیل نشته.(١)

[۳۷۶۹] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا لَيْثٌ عَنْ يَحْيَى عَنْ نَافِعٍ أَنَّ ابْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا ذُكِرَ لَهُ أَنَّ سَعِيدَ بْنَ زَيْدِ بْنِ عَمْرِو بْنِ نُفَيْلٍ وَكَانَ بَدْرِيًّا مَرِضَ فِي يَوْمِ جُمُعَةٍ فَرَكِبَ إِلَيْهِ بَعْدَ أَنْ تَعَالَى النَّهَارُ وَاقْتَرَبَتِ الْجُمُعَةُ وَتَرَكَ الْجُمُعَةَ

یعنی د حضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنهما نه ذکرشوی دی.چه ذکرکونکې څوك دې، حافظ اووئیل «لم أقف» (٢) ماته معلوم نه دی.خود مصنف ابن ابی شیبه په روایت کښې په صراحت سره موجود دی.چه ذکرکونکې د سعیدبن زید خوې وو. (٣) دوی ذکر کړې دې.چه سعیدبن زید د جمعې په ورځ ناجوړه شو. «فرکب إلیه بعد أن تعالی النهار» چه د هغه د بیمارئ خبر ئې واوریدو.نو حضرت عبدالله بن عمرد ورځ راختونه پس د دبیمارپرسئ په غرض هغه ته ورغلو.سعیدبن زید رضی الله عنه بدری صحابی دې.اوپه عشره مبشره کښې دې،دحضرت عمر رضی الله عنه خور حضرت فاطمه رضی الله عنها د دوی په نکاح کښې وه.نودې د حضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنهما د ترورخاوند وو.

قوله: وَاقْتَرَبَتِ الْجُمُعَةُ وَتَرَكَ الْجُمُعَةَ: د جمعې د مونځ وخت نزدې شو.خو حضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنهما جمع پریخوه.اودهغه د بیمارپرسئ دپاره لاړل.

دلته دا نه معلومه نشوه،چه ابن عمر رضی الله عنهما د بیمارپرسئ دپاره کوم ځای ته لاړلو؟ البته د ابن ابی شیبه د روایت نه معلومیږی.چه دحضرت سعیدبن زید قیام په ،،عقیق،، کښې وو.کوم چه د مدینې منورې نه د درې میلو په فاصله باندې دې.حضرت ابن عمر رضی الله عنهما دهغوی د عیادت دپاره هلته تلې وو.(٤)

---

١)فتح الباری(٣١١/٧)_

٢)فتح الباری(٣١١/٧)_

٣)مصنف ابن ابی شیبة (١٠٥/٢) کتاب الصلاة باب من رخص فی السفر یوم الجمعة)_

٤)مصنف ابن ابی شیبة کتاب الجمعة باب من رخص فی السفریوم الجمعة(١٠٥/٢)_

دجمعې په ورځ د سفر مسئله: دلته يو سوال دا كيدې شى.چه حضرت عبدالله بن عمر ﷺ دجمعې مونځ پريخودو.اوعيادت دپاره څنګه لاړلو.دجمعې مونځ پريخودل اود زوال نه وړاندې داسې تلل جائزدى؟

① داكثروحنابلو، اومالكيه ؤ او قول قديم كښې دامام شافعى ﷺ په نيز د زوال نه وړاندې دجمعې په ورځ تلل جائز دى.

② دامام مالك ﷺ نه يو روايت اودامام احمدنه يو روايت او دامام شافعى ﷺ د قول جديد مطابق داسې د جمعې په ورځ د زوال نه وړاندې دجهاد دپاره تلل جائزنه دى.

③احمد بن حنبل ﷺ يو روايت دا هم دې.كه سفر د جهاد دپاره وى.نو جائز دې. اوكه نه وى نوناجائز دې.(١)

④دبعضې شوافعو او امام الحرمين ﷺ په نيز كه سفر واجب او ضرورى وى. نوتلې شى. ګنى نشى تلې.

⑤ د اكثرو شوافو ﷺ راې دا ده.چه كه سفر د طاعت وى.(لكه دعيادت وغيهر نيك كار دپاره سفر وى) نو تلې شى.برابره ده كه سفرواجب وى اوكه نه وى.

دجمعې په ورځ د زوال نه پس جمعه پريخودل اودښارنه تلل: ① د جمهورو ﷺ په نيز ناجائز دى.② دامام اوزاعى ﷺ په نيز جائز دى.(٢)

داحنافو رحمهم الله نه په دې مسئله كښې مختلف روايات مروى دى: ① قاضى خان رحمهما الله د احنافو ﷺ مذهب دا نقل كړې دې.چه د زوال نه وړاندې هم تلى شى.او د زوال نه پس هم تلې شى.(٣)

② فتاوى ظهيريه دا نقل كړى دى.چه د زوال نه پس دجمعې مونځ پريخودل او تلل جائز نه دى.

③ په شرح منيه كښې ئې د احنافو ﷺ مذهب دا نقل كړې دې.چه د زوال نه وړاندې جائز دې او د زوال نه پس مكروه دې.او ابن عابدين هم دا فرمائيلى دى.(٤)

خوكه يو كس دا خيال كوى.كه ده سفر اونكړو.نود قافلې نه روسته پاتې كيږى.او بيا خانله د ده دپاره سفرْ كول ګران وى.اود مشكلاتوباعث وى.نود داسې كس دپاره دجمعې په ورځ د زوال نه پس هم جمعه مونځ پريخودل او تلل جائز دى.

---

١)د ذكرشوو درې واړه رواياتو دپاره اوګورئ المغنى لابن قدامة (١٠٨\٢) حكم السفر يوم الجمعة)_

٢)المغنى لابن قدامة)_

٣)إذا ارادالرجل أن يسافر يوم الجمعة لا بأس به إذا خرج من عمران المصر قبل خروج وقت الظهر لأن الجمعة إنما تجب فى آخر الوقت وانظر فتاوى قاضى خان على هامش الهندية (١٧٦\١) باب صلاة الجمعة والبحر الرائق (١٦٤\٢)_

٤)الدرالمختارعلى هامش ردالمختار (١٦٢\٢) باب الجمعة وغنية المستملى ص،۵۶۵فصل فى صلاة الجمعة)

[٣٧٧٠] وَقَالَ اللَّيْثُ حَدَّثَنِي يُونُسُ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ حَدَّثَنِي عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُتْبَةَ أَنَّ أَبَاهُ كَتَبَ إِلَى عُمَرَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْأَرْقَمِ الزُّهْرِيِّ يَأْمُرُهُ أَنْ يَدْخُلَ عَلَى سُبَيْعَةَ بِنْتِ الْحَارِثِ الْأَسْلَمِيَّةِ فَيَسْأَلَهَا عَنْ حَدِيثِهَا وَعَمَّا قَالَ لَهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ اسْتَفْتَتْهُ فَكَتَبَ عُمَرُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْأَرْقَمِ إِلَى عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُتْبَةَ يُخْبِرُهُ أَنَّ سُبَيْعَةَ بِنْتَ الْحَارِثِ أَخْبَرَتْهُ أَنَّهَا كَانَتْ تَحْتَ سَعْدِ بْنِ خَوْلَةَ وَهُوَ مِنْ بَنِي عَامِرِ بْنِ لُؤَيٍّ وَكَانَ مِمَّنْ شَهِدَ بَدْرًا فَتُوُفِّيَ عَنْهَا فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ وَهِيَ حَامِلٌ فَلَمْ تَنْشَبْ أَنْ وَضَعَتْ حَمْلَهَا بَعْدَ وَفَاتِهِ فَلَمَّا تَعَلَّتْ مِنْ نِفَاسِهَا تَجَمَّلَتْ لِلْخُطَّابِ فَدَخَلَ عَلَيْهَا أَبُو السَّنَابِلِ بْنُ بَعْكَكٍ رَجُلٌ مِنْ بَنِي عَبْدِ الدَّارِ فَقَالَ لَهَا مَا لِي أَرَاكِ تَجَمَّلْتِ لِلْخُطَّابِ تُرَجِّينَ النِّكَاحَ فَإِنَّكِ وَاللَّهِ مَا أَنْتِ بِنَاكِحٍ حَتَّى تَمُرَّ عَلَيْكِ أَرْبَعَةُ أَشْهُرٍ وَعَشْرٌ قَالَتْ سُبَيْعَةُ فَلَمَّا قَالَ لِي ذَلِكَ جَمَعْتُ عَلَيَّ ثِيَابِي حِينَ أَمْسَيْتُ وَأَتَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَسَأَلْتُهُ عَنْ ذَلِكَ فَأَفْتَانِي بِأَنِّي قَدْ حَلَلْتُ حِينَ وَضَعْتُ حَمْلِي وَأَمَرَنِي بِالتَّزَوُّجِ إِنْ بَدَا لِي

تَابَعَهُ أَصْبَغُ عَنِ ابْنِ وَهْبٍ عَنْ يُونُسَ وَقَالَ اللَّيْثُ حَدَّثَنِي يُونُسُ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ وَسَأَلْنَاهُ فَقَالَ أَخْبَرَنِي مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ ثَوْبَانَ مَوْلَى بَنِي عَامِرِ بْنِ لُؤَيٍّ أَنَّ مُحَمَّدَ بْنَ إِيَاسِ بْنِ الْبُكَيْرِ وَكَانَ أَبُوهُ شَهِدَ بَدْرًا أَخْبَرَهُ [ر: ٥٠١٣و٣٦٢٦]

په دې روايت کښې عبيدالله بن عبدالله بن عتبه وائی.چه د دوی پلارحضرت عبدالله بن عتبه عمروبن عبدالله بن ارقم زهری ته اوليکل.چه هغه دې سبيعه بنت الحارث اسلميه ته ورشی.اود هغې نه دې دهغه واقعه په باره کښې تپوس اوکړی. کومه چه هغې سره پيښه شوې وه.اورسول اللهﷺ هغې ته په دې معامله کښې څه ارشاد فرمائيلې وو.هغه معلوم کړی.نو عمروبن عبدالله بن ارقم حضرت سبيعهؓ ته ورغلو.او د هغې نه ئې د تحقيق کولونه پس عبدالله بن عتبه ته په جواب کښې اوليکل.چه حضرت سبيعهؓ ده ته دا خبر ورکړو.چه دا (سبيعه) د سعد بن خوله په نکاح کښې وه.او حضرت سعد په هغه خلقوکښې وو.کوم چه په بدرکښې شريك شوی وو(هم دا جمله د ترجمة الباب سره متعلق ده) دحجة الوداع په موقع باندې د حضرت سعد بن خوله وفات اوشو.او هغه (سبيعه)حامله وه.د خاوند د وفات نه پس څه ورځې تيرې شوې.چه د سبيعه بچې پيدا شو.د بچی د پيدائش نه پس کله چه سبيعه د نفاس نه پاکه شوه.نو پيغام راليږونکو دپاره دې ډول سنګارشروع کړو.بنی عبدالدارکښې يوکس ابوالسنابل بن بعکك دې ته راغلو.اودې ته ئې اووئيل.کيدې شی.ته د نکاح پيغام راليږونکودپاره ډول سنګار کوې.غالباً چه ستاسو دنکاح خيال دې.خوپه الله قسم ته واده نشې کولې.تردې چه په تا څلورمياشتې اولس ورځې تيرې شوې نه وی.د حضرت سبيعهؓ بيان دې.چه کله ابوالسنابل ماته دا خبره اوکړه.نوما هم مابنام خپلې جامې او څادر وغيره واچول.اود رسول اللهﷺ په خدمت کښې حاضره شوم.او د نبیﷺ نه مې د مسئلې تپوس اوکړو.نبیﷺ ماته فتوی راکړه.چه هرکله وضع د حمل شوې ده.نو اوس زه حلاله شوم.اوکه زما خواهش وی.نوزه نکاح کولې شم.

دي حديث سره متعلق فقهي مسائل به انشاء الله په كتاب النكاح كښې راځي. چونكه په دې كښې دحضرت سعدبن خوله په باره كښې دى.چه دې د بدر په شركاء كښې وو.په دې مناسبت سره امام بخارى رحمه الله په دې مقام كښې ددې تخريج اوكړو. والله اعلم.

١١= بَاب شُهُودِ الْمَلَائِكَةِ بَدْرًا

[٣٧٧١] حَدَّثَنِي إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ أَخْبَرَنَا جَرِيرٌ عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ عَنْ مُعَاذِ بْنِ رِفَاعَةَ بْنِ رَافِعٍ الزُّرَقِيِّ عَنْ أَبِيهِ وَكَانَ أَبُوهُ مِنْ أَهْلِ بَدْرٍ قَالَ جَاءَ جِبْرِيلُ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ مَا تَعُدُّونَ أَهْلَ بَدْرٍ فِيكُمْ قَالَ مِنْ أَفْضَلِ الْمُسْلِمِينَ أَوْ كَلِمَةً نَحْوَهَا قَالَ وَكَذَلِكَ مَنْ شَهِدَ بَدْرًا مِنْ الْمَلَائِكَةِ

حضرت جبرئيل عليه السلام نبى كريم ﷺ ته راغلو.! تپوس ئې اوكړو.چه داهل بدرستا په نيزخه مقام دې؟ نبى ﷺ اوفرمائيل.«من أفضل المسلمين» په ټولومسلمانانو كښې مونږ بدريان افضل شمارو.يا ددې پشان ئې بله څه كلمه اووئيله.نو جبرئيل عليه السلام اووئيل.هم دا شان د هغه فرښتو هم دې.كوم چه بدرته حاضرې شوې وې.

جنګ بدركښې د فرښتو د نزول فائدې او دې سره متعلقه نور بحثونه وړاندې تيرشوى دى.

[٣٧٧٢] حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا حَمَّادٌ عَنْ يَحْيَى عَنْ مُعَاذِ بْنِ رِفَاعَةَ بْنِ رَافِعٍ وَكَانَ رِفَاعَةُ مِنْ أَهْلِ بَدْرٍ وَكَانَ رَافِعٌ مِنْ أَهْلِ الْعَقَبَةِ فَكَانَ يَقُولُ لِابْنِهِ مَا يَسُرُّنِي أَنِّي شَهِدْتُ بَدْرًا بِالْعَقَبَةِ قَالَ سَأَلَ جِبْرِيلُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِهَذَا حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ مَنْصُورٍ أَخْبَرَنَا يَزِيدُ أَخْبَرَنَا يَحْيَى سَمِعَ مُعَاذَ بْنَ رِفَاعَةَ أَنَّ مَلَكًا سَأَلَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَحْوَهُ وَعَنْ يَحْيَى أَنَّ يَزِيدَ بْنَ الْهَادِ أَخْبَرَهُ أَنَّهُ كَانَ مَعَهُ يَوْمَ حَدَّثَهُ مُعَاذٌ هَذَا الْحَدِيثَ فَقَالَ يَزِيدُ فَقَالَ مُعَاذٌ إِنَّ السَّائِلَ هُوَ جِبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلَام

قوله: مَا يَسُرُّنِي أَنِّي شَهِدْتُ بَدْرًا بِالْعَقَبَةِ: دا د حضرت رافع انصارى رضي الله عنه قول دې.كوم چه دوى خپل ځوې ته كوى.د دوى ځوې حضرت رفاعه رضي الله عنه دې.حضرت رفاعه رضي الله عنه په جنګ بدركښې شريك شوې وو.خود دوى پلار حضرت رافع په جنګ بدركښې نه وو شريك شوې. البته په بيعت عقبه كښې شريك شوې وو.

① د دوى په دې قول كښې چه كومه ..ما.. ده.په دې كښې يو صورت خو دا دې. چه دا نافيه اومنلې شى.نو مطلب به دا شى.چه زما دپاره دا خبره د خوشحالۍ نه ده.چه زه د عقبه په ځاې په بدر كښې حاضر شوې وم.يعنى كه زه بدركښې نه يم حاضرشوې.نو زما په دې باندې خفګان نشته.ځكه چه زه د بدر په ځاې په عقبه ته حاضرشوې وم.ځكه چه عقبه خو هغه منزل وو.چه د هغې نه پس د نبى كريم ﷺ د هجرت اسباب پيدا شول.اوهم د بيعت عقبه په وجه اسلام ته د ترقۍ لارې پيدا شوې.اود اسلام دعوت اوتبليغ او ددې نشر او اشاعت په لويه پيمانه باندې شروع شو.

② دويم صورت دا دې چه ،،ما،، استفاميه تسليم کړې شي.نو په دې صورت کښې به مطلب دا وی.چه څه خوشحالی به وه ماته،چه د عقبه په ځاې زه بدر ته حاضر شوې وم.په دې صورت کښې دعقبه فضيلت بيانول مقصود نه دی.بلکه په بدر کښې د حاضرئ ارمان مقصود دې.([1])

[٣٧٧٣]حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى أَخْبَرَنَا عَبْدُ الْوَهَّابِ حَدَّثَنَا خَالِدٌ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ يَوْمَ بَدْرٍ هَذَا جِبْرِيلُ آخِذٌ بِرَأْسِ فَرَسِهِ عَلَيْهِ أَدَاةُ الْحَرْبِ[ر:٣٨١٥]

ددې روايت خصوصيت دا دې.چه دا روايت بعينه هم په دې سند سره اوهم په دې الفاظو سره وړاندې په غزه احد کښې راځی.([2]) دا خوزيات کيږی.چه يو روايت تير شی.اوبيا روايت هم په دغه سند سره راشی.خوپه متن کښې دالفاظو فرق وی.خودا روايت د سندا او متن په اعتبار سره بعينه مکرر راغلې دې.د بخاری شارحينو ﷺ د تحقيق مطابق داسې روايات د شلو نه څه زيات دی.چه په هغې کښې متن او سند بعينه مکرر دی.

خوکه يو کس ته توفيق ملاؤ شو.اوهغه ددې خبرې تحقيق اوکړی.نو هغه ته به د شلو نه زيات داسې روايات ملاؤ شی.چه په هغې کښې سند او متن بعينه مکرر وی.

١٢=بَاب

دا باب د ((فيمايتعلق ببدر)) په معنی کښې دې.

[٣٧٧٤]حَدَّثَنِي خَلِيفَةُ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الْأَنْصَارِيُّ حَدَّثَنَا سَعِيدٌ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ مَاتَ أَبُو زَيْدٍ وَلَمْ يَتْرُكْ عَقِبًا وَكَانَ بَدْرِيًّا

محمد بن عبدالله انصاری ،دامام بخاری رحمه الله د مشرانو استاذانو نه دې. امام بخاری رحمه الله د دوی نه براه راست هم روايات نقل کوی.دلته روايت د خليفه بن خياط په واسطه سره امام بخاری رحمه الله نقل کوی.

حضرت ابوزيد رضي الله عنه وفات شو.اود دوی نارينه اولاد نه وو.دوی بدری وو.

---

[1])علامه عينی ليکی.((ما يسرى نی ،، كلمة ما إستفهامية وفيه معنى التمنى لشهود بدر ويحتمل أن تكون نافية والباء فى ،،بالعقبة ،، باء البدل أى بدل العقبة (عمدة القارى (١٧\١٠٤)،،

البته کله چه ،ما،، نافيه اومنلې شی.نوپه دې صورت کښې اشکال کيدې شی.چه حضرت رافع بيعت عقبه ته په بدرباندې ولې ترجيح ورکوی.حالانکه نبی ﷺ تصريح کړې ده.چه اهل بدر په ټولو مسلمانانوباندې افضل دی.نو ددې اشکال جواب حافظ ابن حجر رحمه الله ليکی...

والذى يظهر أن رافع بن مالك لم يسمع من النبى ﷺ التصريح بتفضيل أهل بدرعلى غيرهم فقال ما قال بإجتهاد منه وشبهته أن العقبة كانت منشأ نصرة الإسلام وسبب الهجرة التى نشأ منها الإستعداد للغزوات كلها لكن الفضل بيدالله يؤتيه من يشاء (فتح البارى (٧\٣١٣)_~

[2])باب غزوة أحد.. رقم الحديث (٤٠٤١)_

حضرت ابوزيد رضي الله عنه: حضرت ابوزيد انصاري رضي الله عنه صحابي دې.د دوی د نوم په باره کښې مختلف اقوال دي.

① علامه ذهبي رحمة الله عليه په معجم الصحابة رضي الله عنهم کښې د دوی نوم ،،اوس بن السکن،، نقل کړې دې.([1]) ② بعضې حضراتو د دوی نوم ،،معاذ،، نقل کړې دې.([2])

③ يحی بن معين او حافظ دمياطي رحمهما الله د دوی نوم ،،ثابت بن زيد،، خودلې دې.([3])

خودوی په خپل کنيت سره مشهور دی.او په هغه صحابو رضي الله عنهم کښې دې.چاچه د نبی ﷺ په ژوند کښې ې قران پاك حفظ کړې وو.په بدر کښې شريك شوې وو.اود بدر نه علاوه په نورو تولو ،،مشاهد،، کښې هم شريك پاتې شوې دې.د حضرت عمربن الخطاب رضي الله عنه په دور خلافت کښې وفات شوی وو.([4])

[۳۷۷۵] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ قَالَ حَدَّثَنِي يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ عَنْ الْقَاسِمِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ ابْنِ خَبَّابٍ أَنَّ أَبَا سَعِيدِ بْنَ مَالِكٍ الْخُدْرِيَّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَدِمَ مِنْ سَفَرٍ فَقَدَّمَ إِلَيْهِ أَهْلُهُ لَحْمًا مِنْ لُحُومِ الْأَضَاحِيِّ فَقَالَ مَا أَنَا بِآكِلِهِ حَتَّى أَسْأَلَ فَانْطَلَقَ إِلَى أَخِيهِ لِأُمِّهِ وَكَانَ بَدْرِيًّا قَتَادَةَ بْنِ النُّعْمَانِ فَسَأَلَهُ فَقَالَ إِنَّهُ حَدَثَ بَعْدَكَ أَمْرٌ نَقْضٌ لِمَا كَانُوا يُنْهَوْنَ عَنْهُ مِنْ أَكْلِ لُحُومِ الْأَضْحَى بَعْدَ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ [ر: ۵۲۴۸]

د دې روايت په سند کښې مسلسل درې تابعيان راغلی دی.يحی بن سعيد ، قاسم بن محمد او ابن خباب ﷭ چه نوم ئې عبدالله دې.دا درې واړه تابعيان دی.

په دې روايت کښې دی چه حضرت ابوسعيد خدری رضي الله عنه د يو سفر نه واپس شو. دکور خلقو ورته د قربانئ غوښه وړاندې کړه.حضرت ابوسعيد رضي الله عنه اووئيل.زه خو نه خورم. ترڅو چه د نبی ﷺ نه تپوس اونکړم.(ځکه چه نبی ﷺ په اول کښې د دريو ورځو نه زيات د قربانئ د غوښې ساتلونه منع کړې وه.اودلته په دې وخت کښې د درې ورځو نه زياته موده تيره شوې وه) نو حضرت ابوسعيد رضي الله عنه دخپل مور شريك ورور حضرت قتاده بن النعمان رضي الله عنه ته ورغلو.

((وكان بدرياً)) اوقتاده رضي الله عنه بدری وو.(د دې جملې د مناسبت په وجه دا روايت امام بخاری رحمة الله عليه دلته ذکرکړې دې) د هغوی نه حضرت ا بوسعيد رضي الله عنه تپوس اوکړو.نو حضرت قتاده بن نعمان رضي الله عنه اووئيل.چه ستا په سفر باندې د تلونه پس هغه اولنې حکم مسوخ شوې دې.په کوم کښې چه به د قربانئ غوښه د درې ورځو نه زيات استعمالولو نه منع شوې وه.اوس د درې ورځو نه زيات د قربانئ د غوښې ساتلو اجازت شوې دې.نوتاسو د قربانئ غوښه خوړلې شئ.

---

[1])عمدة القاری(۱۷\۱۰۶)_

[2])عمدة القاری(۱۷\۱۰۶)_

[3])عمدة القاری(۱۷\۱۰۶)_

[4])فتح الباری(۸\۳۱٤) وعمدة القاری(۱۷\۱۰۶)_

حضرت قتاده بن النعمان رضی الله عنه: حضرت قتاده بن النعمان بدری ﷺ صحابی دي.اوپه انصارو کښې دې.د دوی کنيت ،،ابوعمر،، دې.انصارو دده کنيت ،،ابوعبدالله،، کيخودې وو. بعضو وئيلی دی.چه د دوی کنيت ،،ابوعثمان،، دې.[1] د دوی يوه سترګه په جنګ احد کښې بهرته راوتلې وه.بعضي خلقو وئيلی دی.چه په غزوه بدرکښې دا واقعه پيښه شوې وه.[2] اوبعضو وئيلی دی.چه په غزوه خندق کښې دا واقعه پيښه شوې وه.[3] خو صحيح دا ده.چه دا واقعه په جنګ احد کښې پيښه شوې وه.[4] دوی د نبی ﷺ په خدمت کښې حاضر شو.او وې وئيل.يارسول الله زما يوه ښځه ده.زما د هغې سره محبت دي.او هغه زما سره محبت کوی.زما دا سترګه بهرته راوتلې ده.که هغه ما اووينی.نو زما نه به نفرت کوی.تاسو زما دپاره دعا اوکړئ.نو نبی ﷺ د دوی دپاره دعا اوکړه.اوددوی هغه سترګه د وړاندې زياته ښه شوه.[5]

حضرت قتاده بن النعمان ﷺ په ۲۳ھ کښې د حضرت عمر ﷺ په دور خلافت کښې وفات شوې وو.۶۵ شپېته کاله عمر ئې وو.حضرت عمر ﷺ د دوی د جنازې امامت کړې وو. [6]

بهرحال د حضرت ابوسعيد خدری ﷺ د دې دويم روايت اصلی مقام خو «کتاب الأضاحی» دې.خوچونکه په دې روايت کښې دحضرت قتاده بن النعمان ﷺ په بدر کښې د شرکت ذکر وو.ددې وجې امام بخاری ﷺ دلته په غزوه بدرکښې ددې تخريج اوکړو.

[۳۷۷۶] حَدَّثَنِي عُبَيْدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ عَنْ أَبِيهِ قَالَ قَالَ الزُّبَيْرُ لَقِيتُ يَوْمَ بَدْرٍ عُبَيْدَةَ بْنَ سَعِيدِ بْنِ الْعَاصِ وَهُوَ مُدَجَّجٌ لَا يُرَى مِنْهُ إِلَّا عَيْنَاهُ وَهُوَ يُكْنَى أَبُو ذَاتِ الْكَرِشِ فَقَالَ أَنَا أَبُو ذَاتِ الْكَرِشِ فَحَمَلْتُ عَلَيْهِ بِالْعَنَزَةِ فَطَعَنْتُهُ فِي عَيْنِهِ فَمَاتَ قَالَ هِشَامٌ فَأُخْبِرْتُ أَنَّ الزُّبَيْرَ قَالَ لَقَدْ وَضَعْتُ رِجْلِي عَلَيْهِ ثُمَّ تَمَطَّأْتُ فَكَانَ الْجَهْدَ أَنْ نَزَعْتُهَا وَقَدْ انْثَنَى طَرَفَاهَا قَالَ عُرْوَةُ فَسَأَلَهُ إِيَّاهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَعْطَاهُ فَلَمَّا قُبِضَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَخَذَهَا ثُمَّ طَلَبَهَا أَبُو بَكْرٍ فَأَعْطَاهُ فَلَمَّا قُبِضَ أَبُو

---

[1] الإصابة (۲۲۵\۳)_

[2] بيهقی په دلائل النبوة کښې د ابن غسيل نه په دې باره کښې دوه روايتونه نقل کړی دی.اوپه دغه دواړو روايتونوکښې ددې واقعه په جنګ بدرکښې د کيدو تصريح ده.دلائل بيهقی (۲۵۲\۳)

[3] عمدة القاری(۱۰۶\۱۷)_

[4] ابن سعد په طبقات (۴۵۳\۳) کښې ابونعيم په دلائل النبوة (۴۸۳\۲) کښې ابوبکر هيثمی په مجمع الزوائد (۱۱۳\۶) کښې دغه شان په (۲۹۷\۸) کښې اوحافظ ابن حجر رحمه الله په الإصابة (۲۲۵\۳) کښې په غزوه احدکښې ددې واقعه د واقع کيدو روايات نقل کړی دی_

[5] دلائل أبی نعيم (۲۵۳\۲) وطبقات ا بن سعد(۴۵۳\۳)_

[6] الإصابة (۲۲۶\۳) وطبقات ابن سعد (۴۵۳\۳)_

بَكْرٍ سَأَلَهَا إِيَّاهُ عُمَرُ فَأَعْطَاهُ إِيَّاهَا فَلَمَّا قُبِضَ عُمَرُ أَخَذَهَا ثُمَّ طَلَبَهَا عُثْمَانُ مِنْهُ فَأَعْطَاهُ إِيَّاهَا فَلَمَّا قُتِلَ عُثْمَانُ وَقَعَتْ عِنْدَ آلِ عَلِيٍّ فَطَلَبَهَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الزُّبَيْرِ فَكَانَتْ عِنْدَهُ حَتَّى قُتِلَ

په دې روايت كښې د عبيده بن سعيد بن العاص د قتل ذكردې.كوم چه په بدر كښې حضرت زبيربن العوام رضی الله عنه قتل كړې وو.ددې تفصيل تيرشوې دې. (١)

دامام بخارى رحمه الله په دې مقام كښې د دې حديث ذكركولونه مقصود دا خودل دى.چه حضرت زبيربن العوام رضی الله عنه په جنګ بدر كښې شريك شوې وو.

[٣٧٧٧]حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنْ الزُّهْرِيِّ قَالَ أَخْبَرَنِي أَبُو إِدْرِيسَ عَائِذُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ أَنَّ عُبَادَةَ بْنَ الصَّامِتِ وَكَانَ شَهِدَ بَدْرًا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ بَايِعُونِي [ر:١٨]

په دې روايت كښې د حضرت عباده بن الصامت رضی الله عنه د بدرى كيدو ذكر دې. (٢) د دې وجې امام بخارى رحمه الله ددې تخريج دلته كړې دې.

[٣٧٧٨]حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ عُقَيْلٍ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ أَخْبَرَنِي عُرْوَةُ بْنُ الزُّبَيْرِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا زَوْجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّ أَبَا حُذَيْفَةَ وَكَانَ مِمَّنْ شَهِدَ بَدْرًا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَبَنَّى سَالِمًا وَأَنْكَحَهُ بِنْتَ أَخِيهِ هِنْدَ بِنْتَ الْوَلِيدِ بْنِ عُتْبَةَ وَهُوَ مَوْلًى لِامْرَأَةٍ مِنْ الْأَنْصَارِ كَمَا تَبَنَّى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ زَيْدًا وَكَانَ مَنْ تَبَنَّى رَجُلًا فِي الْجَاهِلِيَّةِ دَعَاهُ النَّاسُ إِلَيْهِ وَوَرِثَ مِنْ مِيرَاثِهِ حَتَّى أَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى ادْعُوهُمْ لِآبَائِهِمْ فَجَاءَتْ سَهْلَةُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَذَكَرَ الْحَدِيثَ [ر:٣٨٠٠]

حضرت ابوحذيفه رضی الله عنه كوم چه د نبى كريم صلی الله علیه وسلم سره په جنګ بدركښې شريك شوې وو.هغوى سالم بن معقبل متبنى (په خوى توب سره نيولې شوې)جوړ كړې وو.اود خپلې وريرې سره ئې د سالم واده كړې وو.د دوى د وريرې نوم ،،هند بنت الوليد،، وو.د بخارى ددې روايت نه علاوه د نسائى اوابوداود په رواياتوكښې هم ددوى نوم ،،هند بنت الوليد،، ذكردې.(٣) خود موطا امام مالك رحمه الله په روايت كښې د دې نوم ،،فاطمه،، خودلې شوې دې.اوحافظ ابن عبدالبر رحمه الله په شرح د موطاء كښې دامام مالك اقتداء كړې ده.دسالم د ښځې نوم ئې فاطمه بنت الوليد بيان كړې دې.(٤) ابن عبدلبر رحمه الله په ،،الاستيعاب، كښې په صحابياتو كښې د ،،هندبنت الوليد،، ذكرنه دې كړې.ابن سعدپه طبقات كښې هم ،،هندبنت الليد

---

١) اوګورئ د عبيده بن سعيد قتل (٦٧)_

٢)عبادة بن الصامت.. كان أحد النقباء بالعقبة وآخى رسول الله صلی الله علیه وسلم بينه وبين أبى مرثد الغنوى وشهد المشاهد كلها أنه كان طوالاً جميلاً جسيماً ومات بالرملة سنة أربع وثلاثين(وانظرالإصابة (٢\٢٦٩)_

٣)عمدة القارى(١٧\١٠٨)_

٤)عمدة القارى(١٧\١٠٨)_

ذکرپه صحابیاتوکښې نه دې کړې.(١) خودبخاری،ابوداود اونسائی په روياتونو کښې ددې نوم هندبنت ولید خودلې شوې دې.(٢)
په دواړه قسم رواياتوکښې تاسو تطبیق داسې کولې شئ.چه ممکن ده.چه ددې دوه نومونه وی.اودا هم ونیلې شئ.چه یو نوم وی.اوبل لقب وی.نو چا په نوم سره ذکرکړې ده.او چا په لقب ،نو اوس د بخاری او موطاء په روایتونوکښې تضاد پاتې نشو.

قوله: وَهُوَ مَوْلًى لِامْرَأَةٍ مِنَ الْأَنْصَارِ: او حضرت سالم د یو انصاری ښځې آزاد کړې غلام وو.دا انصاری میرمن «ثبیتة بنت یعار» وه.دلته اشکال کیږی.چه په کتاب المناقب کښې یو باب دې.«باب مناقب سالم مولی أبي حذیفة» هلته سالم «مولی أبي حذیفة» ونیلی دی.اوپه دې روایت کښې «هو مولی لإمرأة من الأنصار» دی.چه دا د یوې انصاریې آزاد کرده غلام وو.په ظاهره په دواړو کښې تعارض دې.
حافظ ابن حجر رحمه الله ددې جواب دا ورکړې دې.چه په اصل کښې آزاده کرده غلام هم د «ثبیته انصاریه،،» دې
په کتاب المناقب کښې چه حضرت سالم ته ، ،مولی ابی حذیفه،، ونیلی دی.هغه ئې ورته مجازاً ونیلی دی.ځکه چه حضرت سالم به د حضرت ابو حذیفه رضی الله عنه سره اوسیدل.اودهغوی سره ئې خصوصی تعلقات وو.ددې وجې هغوی ته ، ،مولی ابی حذیفه،، ونیلی دی.(٣)

قوله: وَكَانَ مَنْ تَبَنَّى رَجُلًا فِي الْجَاهِلِيَّةِ دَعَاهُ النَّاسُ إِلَيْهِ: اوپه زمانه د جاهلیت کښې چه به ئې څوك په خوی توب سره اونیولو.نوخلقو به دهغه نسبت هغه کس ته کولو.چاچه به دې متبنی نیولې وو.
اودا متبنی به دهغه متبنی نیونکی وارث هم وو.تردې چه الله تعالی د سورة احزاب دا آیت نازل کړو.﴿ادْعُوهُمْ لِآبَائِهِمْ﴾ (٤)

قوله: فَجَاءَتْ سَهْلَةُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَذَكَرَ الْحَدِيثَ: وړاندې هم هغه واقعه ده.چه سهله بنت سهیل کومه چه د حضرت ابوحذیفه ښځه وه.هغه نبی ﷺ ته راغله.اوددوی په خدمت کښې ئې عرض اوکړو.چه د حضرت سالم سره زمونږ محبت او تعلق دومره دې.چه دې مونږ خپل خوې جوړ کړې وو.اوس هرکله چه آیت نازل شو.نو سالم چه زمونږ کورته راځی.ابوحذیفه دا ښه نه ګڼړی.حالانکه سالم سره قطع تعلق کول هم زمونږ

---

١)فتح الباری(٣١٥/٧)_
٢)فتح الباری(٣١٥/٧)_
٣)فتح الباری(٣١٥/٧)_
٤)پوره آیت دا دې﴿ ادْعُوهُمْ لِآبَائِهِمْ هُوَ أَقْسَطُ عِنْدَ اللَّهِ فَإِنْ لَمْ تَعْلَمُوا آبَاءَهُمْ فَإِخْوَانُكُمْ فِي الدِّينِ وَمَوَالِيكُمْ وَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ فِيمَا أَخْطَأْتُمْ بِهِ وَلَكِنْ مَا تَعَمَّدَتْ قُلُوبُكُمْ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا ﴾ سورة الأحزاب:٥)_

دپاره ګران دی.نو نبی ﷺ اوفرمائیل.چه ته هغه ته پئ ورکړه.نوحضرت سهلې هغه ته خپل پئ ورکړل.اودغه شان هغه ددې رضاعی ځوې شو.په دې عمرکښې د پيو ورکول او رضاعت معتبر ګڼړل په خصوصیت باندې محمول دی.

ددې واقعه ددې باب سره څه تعلق نشته.په دې حدیث کښې چونکه د ا دی.چه حضرت ابوحذیفه رضی الله عنه په بدرکښې شریك شوې وو.ددې وجې امام بخاری رحمه الله دا حدیث دلته ذکرکړلو.

حضرت ابوحذیفه رضی الله عنه: حضرت ابوحذیفه رضی الله عنه بدری صحابی رضی الله عنه دې. ددوی نوم بعضې خلقو،،مهشم،، اوبعضو،،هشیم،، اوبعضو،،هاشم،، او بعضو،،قیس،، خودلې دې. دوی په فضلاء صحابه کرامو رضی الله عنهم کښې وو.او صاحب الهجرتین وو.د شپږ پنځوس کالو په عمرکښې د حضرت ابوبکرصدیق رضی الله عنه په دورکښې په جنګ یمامه کښې شهید شوې وو.([1])

[۳۷۷۹] حَدَّثَنَا عَلِيٌّ حَدَّثَنَا بِشْرُ بْنُ الْمُفَضَّلِ حَدَّثَنَا خَالِدُ بْنُ ذَكْوَانَ عَنِ الرُّبَيِّعِ بِنْتِ مُعَوِّذٍ قَالَتْ دَخَلَ عَلَيَّ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ غَدَاةَ بُنِيَ عَلَيَّ فَجَلَسَ عَلَى فِرَاشِي كَمَجْلِسِكَ مِنِّي وَجُوَيْرِيَاتٌ يَضْرِبْنَ بِالدُّفِّ يَنْدُبْنَ مَنْ قُتِلَ مِنْ آبَائِهِنَّ يَوْمَ بَدْرٍ حَتَّى قَالَتْ جَارِيَةٌ وَفِينَا نَبِيٌّ يَعْلَمُ مَا فِي غَدٍ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا تَقُولِي هَكَذَا وَقُولِي مَا كُنْتِ تَقُولِينَ [۴۸۵۲]

ربیع بنت معوذ فرمائی.چه ماته رسول الله ﷺ دهغې شپې په صبا باندې تشریف راوړو.په کومه شپه چه زما رخصتی شوې وه.(دعربودا رواج وو.چه هغوی به د ناوې ترهغه وخته پورې نه رخصت کوله.ترڅوچه به خاوند دهغې دپاره د جدا کور او مکان انتظام نه وو کړې.ددې وجې لفظ د ،،بنی،، د رخصتئ دپاره استعمالول شروع شو.ځکه چه رخصتی به په بناء (دکور په جوړولو.) موقوف وه. نو د «بنی علی» مطلب دا شو.چه په کومه شپه زه رخصت شوې ووم.(دپلاردکورنه د خاوند کورته) او رسول الله ﷺ راغلو.زما په بستره داسې کیناستلو.لکه څنګه اې خالدبن ذکوان! چه ته ناست ئې.

یواشکال اودهغې جوابونه: دلته دا اشکال کیدې شی. چه خلوة بالاجنبیه نبی ﷺ څنګه کړې وو؟

① یوجواب دا ورکړې شوې دې.چه دا واقعه د نزول حجاب نه وړاندې وه.

② دویم جواب دا دې.چه دلته خلوت نه و.دلته خو ماشومانو جینکو سندرې وئیلې.لکه څنکه چه په روایت کښې وړاندې راځی.

③ خوحافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی.چه د قوی دلائلو نه مونږ باندې دا خبره ښکاره شوې ده.چه د نبی ﷺ دپاره خلوت بالاجنبیه جائز وو.ځکه چه خلوت بالاجنبیه په شریعت کښې ددې وجې ناجائز دې، چه په دې کښې د فتنې ویره وی. او نبی ﷺ معصوم وو.دلته د فتنې

[1] الإصابة (۲۱/٤ و ۴۳)_

څه ويره موجود نه وه.(۱)

قوله: وَجُوَيْرِيَاتٌ يَضْرِبْنَ بِالدُّفِّ: دف بالضم هم وئيلى شى.او بالفتح هم وئيلى شى.يعنى ماشومانې جينكۍ وې.چه هغوى به طنبل وهل.(۲)

قوله: يَنْدُبْنَ مَنْ قُتِلَ مِنْ آبَائِهِنَّ: ،،ندب،، د مړى محاسنو ذكركولو ته وائى.نودلته ماشومانوچه په بدر كښې كوم حضرات شهيدان شوى ووى.دهغوى په باره كښې چه كومې مرثې وئيلې شوې وې. هغه ئې لوستلې.ددې حديث نه د طنبل وهلو اوددې د آواز اوريدو اجازت معلوميږى.خو ددې نه د نن ورځې د مزاميرو استعمال او د سندرو په جوازباندې استدلال كول صحيح نه دى.ځكه چه نن صبا كوم خلق سندرې وائى.يا ډهول وهى. هغوى ددې فن د زده كولو دپاره ډيرمشقت كوى.د فن استاذان او ماهرين فن چه كوم كار كوى.هغه ددې ماشومانو جينكو په فعل سره نشى جائزثابتولې.د نكاح په موقع د طنبل وهلو صرف دومره اجازت شته.چه په دې سره د نكاح اعلان اوشى.

قوله: حَتَّى قَالَتْ جَارِيَةٌ وَفِينَا نَبِيٌّ يَعْلَمُ مَا فِي غَدٍ:يوې ماشومې په كښې اووئيل.په مونږ كښې نبى موجود دې ،هغوى د راتلونكې زمانې خبرې پيژنى.نو نبى ﷺ اوفرمائيل.((لا تقولى هكذا)) داسې مه وايه.ځكه چه د مستقبل علم خو صرف الله تعالى ته وى. كه الله تعالى چاته د مستقبل د څه واقعې خبر وركړى.نوهغه بله خبره ده.خوبغيرد څه سبب نه اوبغيرد الله تعالى د خودلو نه هيڅوك ته د مستقبل علم نشى كيدې.

[۳۷۸۰] حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى أَخْبَرَنَا هِشَامٌ عَنْ مَعْمَرٍ عَنِ الزُّهْرِيِّ ح حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ قَالَ حَدَّثَنِي أَخِي عَنْ سُلَيْمَانَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي عَتِيقٍ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُتْبَةَ بْنِ مَسْعُودٍ أَنَّ ابْنَ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ أَخْبَرَنِي أَبُو طَلْحَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ صَاحِبُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَكَانَ قَدْ شَهِدَ بَدْرًا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ لَا تَدْخُلُ الْمَلَائِكَةُ بَيْتًا فِيهِ كَلْبٌ وَلَا صُورَةٌ يُرِيدُ التَّمَاثِيلَ الَّتِي فِيهَا الْأَرْوَاحُ [ر: ۳۰۵۳]

دا دحضرت ابن عباس رضي الله عنهما روايت دې.دوى فرمائى.چه حضرت ابوطلحه رضي الله عنه په بدركښې شريك شوې وو. حضرت ابوطلحه رضي الله عنه مشهور صحابى دې.اودحضرت ام سليم خاوند دې.(۳)

---

(۱) قال الكرمانى هو محمول على أن ذلک كان من وراء حجاب أوكان قبل نزل آية الحجاب وأجاز النظر للحاجة أو عند الأمن من الفتننة .. والآخر هو المعتمد والذى وضح لنا بالأدلة القوية أن من خصائص النبى ﷺ جواز الخلوة بالأجنبية والنظر إليها (فتح البارى ۹\۲۰۳) كتاب النكاح)_

(۲) عمدة القارى(۱۷\۱۰۹)_

(۳) قال الحافظ ابن حجر فى الإصابة (۱\۵٦۵و ۵٦٦) زيدبن سهل بن الأسود بن حرام.. الأنصارى الخزرجى أبوطلحة مشهور بكنية .. كان من فضلاء الصحابة رضي الله عنهم وهو زوج أم سليم....[بقيه حاشيه په راروانه صفحه....

قوله: لَا تَدْخُلُ الْمَلَائِكَةُ بَيْتًا فِيهِ كَلْبٌ وَلَا صُورَةٌ: په كوم كوركښې سپې يا تصوير وى.هغې ته فرشتې نه داخليږى.

قوله: يُرِيدُ التَّمَاثِيلَ الَّتِي فِيهَا الْأَرْوَاحُ: يا خوددې نه د ذى روح تصوير مراد دې.يا هغه بتان مراد دى.كوم چه د ذى روح څيزونو وى.(١) بهر حال داسې كورته فرشتې نه داخليږى. په كوم كښې چه سپې يا تصويرونه يا بتان وى.د فرشتونه مراد د رحمت فرشتې دى.بيا دلته سوال پيدا كيږى.چه ،،كلب،، عام دې.يا د ،،كلب،، نه مراد هغه ،،كلب دې.دكوم د ساتلو اجازت چه نه وى.دعلامه نووى او قرطبى رحمهما الله رايې دا ده.چه د دې نه عام كلب مراد دې.البته نور حضرات فرمائى.چه ددې نه هغه ،،كلب،، مراد دې.دكوم د ساتلو اجازت چه نشته.(ددې پوره تفصيل به په كتاب اللباس كښې راشى.انشاء الله) (٢)

[٣٧٨] حَدَّثَنَا عَبْدَانُ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ أَخْبَرَنَا يُونُسُ ح وحَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ صَالِحٍ حَدَّثَنَا عَنْبَسَةُ حَدَّثَنَا يُونُسُ عَنْ الزُّهْرِيِّ أَخْبَرَنَا عَلِيُّ بْنُ حُسَيْنٍ أَنَّ حُسَيْنَ بْنَ عَلِيٍّ عَلَيْهِمُ السَّلَام أَخْبَرَهُ أَنَّ عَلِيًّا قَالَ كَانَتْ لِي شَارِفٌ مِنْ نَصِيبِي مِنْ الْمَغْنَمِ يَوْمَ بَدْرٍ وَكَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَعْطَانِي مِمَّا أَفَاءَ اللَّهُ عَلَيْهِ مِنْ الْخُمُسِ يَوْمَئِذٍ فَلَمَّا أَرَدْتُ أَنْ أَبْتَنِيَ بِفَاطِمَةَ عَلَيْهَا السَّلَام بِنْتِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَاعَدْتُ رَجُلًا صَوَّاغًا فِي بَنِي قَيْنُقَاعَ أَنْ يَرْتَحِلَ مَعِي فَنَأْتِيَ بِإِذْخِرٍ فَأَرَدْتُ أَنْ أَبِيعَهُ مِنْ الصَّوَّاغِينَ فَنَسْتَعِينَ بِهِ فِي وَلِيمَةِ عُرْسِي فَبَيْنَا أَنَا أَجْمَعُ لِشَارِفَيَّ مِنْ الْأَقْتَابِ وَالْغَرَائِرِ وَالْحِبَالِ وَشَارِفَايَ مُنَاخَانِ إِلَى جَنْبِ حُجْرَةِ رَجُلٍ مِنْ الْأَنْصَارِ حَتَّى جَمَعْتُ مَا جَمَعْتُ فَإِذَا أَنَا بِشَارِفَيَّ قَدْ أُجِبَّتْ أَسْنِمَتُهَا وَبُقِرَتْ خَوَاصِرُهُمَا وَأُخِذَ مِنْ أَكْبَادِهِمَا فَلَمْ أَمْلِكْ عَيْنَيَّ حِينَ رَأَيْتُ الْمَنْظَرَ قُلْتُ مَنْ فَعَلَ هَذَا قَالُوا فَعَلَهُ حَمْزَةُ بْنُ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ وَهُوَ فِي الْبَيْتِ فِي شَرْبٍ مِنْ الْأَنْصَارِ عِنْدَهُ قَيْنَةٌ وَأَصْحَابُهُ فَقَالَتْ فِي غِنَائِهَا أَلَا يَا حَمْزُ لِلشُّرُفِ النِّوَاءِ فَوَثَبَ حَمْزَةُ إِلَى السَّيْفِ فَأَجَبَّ أَسْنِمَتَهُمَا وَبَقَرَ خَوَاصِرَهُمَا وَأَخَذَ مِنْ أَكْبَادِهِمَا قَالَ عَلِيٌّ فَانْطَلَقْتُ حَتَّى أَدْخُلَ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَعِنْدَهُ زَيْدُ بْنُ حَارِثَةَ وَعَرَفَ

....د تيرمخ بقيه حاشيه] خطب أبوطلحة أم سليم فقالت ياأباطلحة مامثلك برد ولكنك إمرؤ كافر وأنا مسلمة لا تحل لى فإن تسلم فذلك مهرى فأسلم فكان ذلك مهرها .. ووعن أنس رضي الله عنه أنه كان يرمى بين يدى النبى صلى الله عليه وسلم يوم أحد فرفع النبى صلى الله عليه وسلم ينظر فرفع أبوطلحة صدره وقال هكذا لا يصيبك بعض القوم سهامهم نحرى دون نحرك.. واختلف فى وفاته فقال الواقدى مات سنة أربع وثلاثين وصلى عليه عثمان وقيل قبلها بسنتين وقال أبوزرعة الدمشقى عاش بعد النبى صلى الله عليه وسلم أربعين سنة .. فعلى هذا يكون موته سنة خمسين أو سنة إحدى وخمسين .. وبه جزم المدائنى)_

[١])التماثيل جمع تمثال وهو الصورة (عمدة القارى(١١٠:١٧)_

[٢])صحيح مسلم (٢٠٠:١٢) كتاب اللباس والزينة باب تحريم تصوير صورة الحيوان)_

النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الَّذِي لَقِيتُ فَقَالَ مَا لَكَ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا رَأَيْتُ كَالْيَوْمِ عَدَا حَمْزَةُ عَلَى نَاقَتَيَّ فَأَجَبَّ أَسْنِمَتَهُمَا وَبَقَرَ خَوَاصِرَهُمَا وَهَا هُوَ ذَا فِي بَيْتٍ مَعَهُ شَرْبٌ فَدَعَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِرِدَائِهِ فَارْتَدَى ثُمَّ انْطَلَقَ يَمْشِي وَاتَّبَعْتُهُ أَنَا وَزَيْدُ بْنُ حَارِثَةَ حَتَّى جَاءَ الْبَيْتَ الَّذِي فِيهِ حَمْزَةُ فَاسْتَأْذَنَ عَلَيْهِ فَأَذِنَ لَهُ فَطَفِقَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَلُومُ حَمْزَةَ فِيمَا فَعَلَ فَإِذَا حَمْزَةُ ثَمِلٌ مُحْمَرَّةٌ عَيْنَاهُ فَنَظَرَ حَمْزَةُ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثُمَّ صَعَّدَ النَّظَرَ فَنَظَرَ إِلَى رُكْبَتِهِ ثُمَّ صَعَّدَ النَّظَرَ فَنَظَرَ إِلَى وَجْهِهِ ثُمَّ قَالَ حَمْزَةُ وَهَلْ أَنْتُمْ إِلَّا عَبِيدٌ لِأَبِي فَعَرَفَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ ثَمِلٌ فَنَكَصَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى عَقِبَيْهِ الْقَهْقَرَى فَخَرَجَ وَخَرَجْنَا مَعَهُ

قوله: حَدَّثَنَا عَبْدَانُ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ أَخْبَرَنَا يُونُسُ: دلته د امام بخاری رحمه الله شيخ عبدان دي.دا عبدالله بن عثمان بن جبله دي.او د دوی کنیت ابوعبدالرحمن دی.د حافظ ابن حجر رحمه الله رائې دا ده.چه د دوی نوم عبدالله دې. خلقو په دې کنبې ترمیم کړې دې.او عبدان ئې ترې جوړ کړې دې،او حافظ ابن طاهر فرمائی.چه د دوی نوم عبدالله او کنیت ابوعبدالرحمن دې. د دوی د نوم نه ئې ,,عبد،،اخستې دې.اودغه شان ئې ددوی د کنیت نه هم ،،عبد ،،اخستې دې.اود دواړو تثنیه نه ئې ،،عبدان،، جوړ کړې دې،او هم په دې سره دوی مشهور دی.[1]

قوله: أَنَّ عَلِيًّا قَالَ كَانَتْ لِي شَارِفٌ مِنْ نَصِيبِي مِنَ الْمَغْنَمِ يَوْمَ بَدْرٍ:

حضرت علی رضی الله عنه فرمائی.چه زما سره یوه اوبنه وه.کومه چه د جنګ بدر د مال غنیمت په حصه کښې زما رسیدلې وه.

«شارف» مسن اوبنې ته وائی[2]

«وَكَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَعْطَانِي مِمَّا أَفَاءَ اللَّهُ عَلَيْهِ مِنَ الْخُمُسِ يَوْمَئِذٍ» د «أعطانى» مفعول محذوف دې.یعنی «أعطانى شارفا»

اویوه بله اوبنه نبی صلی الله علیه وسلم ماته د هغه خمس نه راکړې وه.کوم چه الله تعالی نبی صلی الله علیه وسلم ته د بدر په ورځ ورکړې وو.

یعنی دغنیمت نه خمس وستې شوې وو.اوهغه خمس نبی صلی الله علیه وسلم بیا تقسیم کړې وو. نو په هغې کښې یوه بله اوبنه جضرت علی رضی الله عنه ته ملاؤ شوې وه.نودغه شان د حضرت عل رضی الله عنه سره دوه اوبنې شوې.

---

[1])عمدة القارى(٧٤/١١)_
[2])فتح البارى(١٩٩/٦)_

قوله: فَلَمَّا أَرَدْتُ أَنْ أَبْتَنِيَ بِفَاطِمَةَ عَلَيْهَا السَّلَامُ بِنْتِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: کله چه ما د حضرت فاطمه بنت نبی ﷺ د رخصتئ (واده کولو) اراده اوکړه.د ،،بناء،، او ،،ابتناء،، لفظ د رختصئ په معنی کښې استعمالیږی.

قوله: وَاعَدْتُ رَجُلًا صَوَّاغًا فِي بَنِي قَيْنُقَاعَ أَنْ يَرْتَحِلَ مَعِي فَنَأْتِيَ بِإِذْخِرٍ فَأَرَدْتُ أَنْ أَبِيعَهُ مِنَ الصَّوَّاغِينَ فَنَسْتَعِينَ بِهِ فِي وَلِيمَةِ عُرْسِي: نوما د بنی قینقاع د یو زرګرسره دا خبره کړې وه.چه هغه به ماسره ځی.او مونږ به د اذخرګیاه راوړو.ما اراده کړې وه.چه زه به دغه ګیاه په زرګرانو باندې خرڅوم.اوپه دې سره به د خپل واده په ولیمه مدد اخلم.

قوله: فَبَيْنَا أَنَا أَجْمَعُ لِشَارِفَيَّ مِنَ الْأَقْتَابِ وَالْغَرَائِرِ وَالْحِبَالِ: ①الاقتاب: د ،،قتب،، جمع ده.کتهې ته وائی.(یعنی هغه پیړه کپړه چه د خریا بل څه خاروی په شا باندې اچولې شی. چه د بوج په وجه دهغه ملا د خوږیدونه بچ وی ازمترجم)

②الغرائر:د ،،غرارة،، جمع ده.بورو ته وائی.(څه اذخرپه کښې جمع کړی از مترجم)

③الحبال: د ،،حبل،، جمع ده.رسئ ته وائی.

ترجمه: نوپه داسې وخت کښې چه ما دخپلو دواړو اوبنودپاره کتهې،بورئ او رسئ جمع کولې.

قوله: وَشَارِفَايَ مُنَاخَانِ إِلَى جَنْبِ حُجْرَةِ رَجُلٍ مِنَ الْأَنْصَارِ: اوزما دواړه اوبنې د یو انصاری د حجرې په خواه کښې ناستې وې.

قوله: حَتَّى جَمَعْتُ مَا جَمَعْتُ: تردې چه ما چه څه جمع کول هغه مې جمع کړل.

قوله: فَإِذَا أَنَا بِشَارِفَيَّ قَدْ أُجِبَّتْ أَسْنِمَتُهُمَا وَبُقِرَتْ خَوَاصِرُهُمَا وَأُخِذَ مِنْ أَكْبَادِهِمَا: ①اسنمة: د ،،سنام،، جمع ده.اوبن قب ته وائی.

② بقرت: ((أی شقت وقطعت)) څیرلې شوې وې.

③ خواصر: د ،،حاصر،، جمع ده.تشی ته وائی.

④ اکباد: د ،،کبد،، جمع ده.اینې (کلیجی) ته وائی.

نوناګهانه ما اوکتل.چه زما د دواړو اوبنو قبونه پرې کړې شوی دی.اودهغې تشی څیرلی شوی دی.او د دواړو اینې راوستې شوی دی.

قوله: فَلَمْ أَمْلِكْ عَيْنَيَّ حِينَ رَأَيْتُ الْمَنْظَرَ قُلْتُ مَنْ فَعَلَ هَذَا قَالُوا فَعَلَهُ حَمْزَةُ بْنُ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ وَهُوَ فِي هَذَا الْبَيْتِ فِي شَرْبٍ مِنَ الْأَنْصَارِ: کله چه ما دا منظراولیدل.نوما په خپلو سترګو قابو اونکړې شو،ما تپوس اوکړو دا چا کړی دی؟ خلقو راته اوونیل.چه (ستا تره) حمزه بن عبدالمطلب کړې دی.او دانصارو د شراب څکونکو یوې ډلې سره هغه په دې کورکښې موجود دې.

شرب: دا د ،،شارب،، جمع ده.لکه څنګه چه ،،راجل،، د ،،رجل،، جمع ده.مراد دی. شراب څکونکی خلق.

قوله: عِنْدَهُ قَيْنَةٌ وَأَصْحَابُهُ فَقَالَتْ فِي غِنَائِهَا أَلَا يَا حَمْزُ لِلشُّرُفِ النِّوَاءِ:

① قينة: سندرغاړې.

② شرف: دا د ،،شارف،، جمع ده.د پوخ عمراوښې ته وائی.

③ النواء:د ،،ناوية،، جمع ده.دا د ،،شرف،، صفت دې. په معنى د څربې او پيړې، دوی سره يوه سندرغاړې وه.اوددوی ملګری وو.نو سندرغاړې په خپله سندره کښې وئيلی وو.«أيايا حمزة للشرف النواء» اې حمزه، دغه پيړو څربو اوښو ته طرف ته ورشه.

قوله: فَوَثَبَ حَمْزَةُ إِلَى السَّيْفِ فَأَجَبَّ أَسْنِمَتَهُمَا وَبَقَرَ خَوَاصِرَهُمَا وَأَخَذَ مِنْ أَكْبَادِهِمَا: نوحمزه رضي الله عنه راټوب کړې.او توره ئې راواخستله.اود دواړو اوښو قبونه ئې کټ کړل.اودهغې تشی ئې اوڅیرل.اودهغې اينې ئې را اوويستلې.

قَالَ عَلِيٌّ فَانْطَلَقْتُ حَتَّى أَدْخُلَ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَعِنْدَهُ زَيْدُ بْنُ حَارِثَةَ وَعَرَفَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الَّذِي لَقِيتُ فَقَالَ مَا لَكَ: حضرت علی رضي الله عنه فرمائی.ماچه دا حالت اوليدل.نود نبی کريم ﷺ په خدمت کښې حاضر شوم.نبی ﷺ سره زيدبن حارثه هم و، نبی ﷺ زماپه غم اوپريشانئ باندې پوهه شو.نبی ﷺ تپوس اوکړو.په تا څه شوی دی؟ ما ورته اووئيل.يا رسول الله ما د نن ورځې پشان د غم منظر چرته نه دې ليدلې.نن حضرت حمزه رضي الله عنه زما په دوو اوښو باندې ظلم کړې دې.دهغې قبونه ئې کټ کړی دی.اودهغوی تشی ئې څيرلی دی. اوهغه اودهغه ملګری دلته په يو کور کښې موجود دی.نو نبی ﷺ خپل څادر راوغوښتل.او ئې واچول، او روان شو.زيدبن حارثه رضي الله عنه هم دوی پسې شاته راروان شو.اوهغه کور ته ورغلل.په کوم کښې چه حضرت حمزه رضي الله عنه وو.نبی ﷺ د دننه تلواجازت اوغوستلو.نو نبی ﷺ ته اجازت ملاؤ شو.چه دننه لاړلو.نو نبی ﷺ حضرت حمزه رضي الله عنه د هغوی په دې فعل باندې ملامته کول شروع کړل.«فاذا حمزة ثمل محمرة عيناه» ،،ثمل،، په نشه کښې د مدهوشه کيدوپه معنی کښې دې.يعنی حضرت حمزه رضي الله عنه د نشې په حالت کښې وو.اودواړه سترګې ئې سرې وې.حضرت حمزه رضي الله عنه نبی کريم ﷺ ته نظر راپورته کړو.(دپښو دطرف نه) اوبيا ئې نظرلږ نور پورته کړو.اود نبی ﷺ په زنګون نظرواچولو.اوبيا ئې نظر نور اوچت کړلو.او د نبی ﷺ مخ طرف ته ئې اوکتل.او وې وئيل.

قوله: وَهَلْ أَنْتُمْ إِلَّا عَبِيدٌ لِأَبِي: تاسوخلقو زما د پلار غلامان ئې.نبی ﷺ پوهه شو.چه دې په نشه کښې بيخوده دې.نو نبی ﷺ واپس دهغه ځاې نه په پوندو راغلو.اومونږ هم دهغوی سره راووتلو.

حضرت حمزه رضي الله عنه دلته نبی ﷺ او حضرت علی رضي الله عنه ته اوونيل.چه تاسو زما د پلار غلامان ئي.حافظ ابن حجر رحمه الله ددې توجيه دا کړې ده.چه چونکه نبی ﷺ د حضرت عبدالمطلب نمسي وو.او حضرت علی رضي الله عنه هم د هغوی نمسي وو.او حضرت حمزه رضي الله عنه دهغوی نمسي نه وو. بلکه خوئ وو.نو هغوی عبدالمطلب (چه د نبی ﷺ او حضرت علی رضي الله عنه نيکه اود عربو سردار وو) په منزله د سيد او مالك اوګرځول.او نبی ﷺ او حضرت علی رضي الله عنه ته ئي اوونيل.چه «هل أنتم إلا عبيد لأبي» اوپخپله چونکه دهغوی خوئ وو.او د عبدالمطلب سره دهغوی نسبت د نبی ﷺ او دحضرت علی رضي الله عنه په مقابله کښې زيات نزدې وو.نو ددې جملې نه د حضرت حمزه رضي الله عنه مقصود په دې خبره باندې فخر کول وو.چه زه ستاسو په نسبت عبدالمطلب ته زيات نزدې يم.(١)

خو حضرت ګنګوهی رحمه الله فرمائی.چه دحضرت حمزه رضي الله عنه په دې کلام کښې د توجيه کولو ضرورت څه دې؟ځکه چه هغوی په حالت د نشه کښې وو.د نشې په حالت کښې انسان نه عقل او هوش تلې وی.حضرت حمزه رضي الله عنه هم په دغه حالت کښې يوه بې معنی او بې مقصده خبره کړې وه.نوددې د توجيه ضرورت څه دې؟ (٢)

بهرحال امام بخاری رحمه الله دا حديث دلته د غزوه بدر په بيان کښې ځکه ذکر کړو.چه په دې حديث کښې دی.چه د جنګ بدر په مال غنيمت کښې حضرت علی رضي الله عنه ته اوښه ملاؤ شوې وه.ددې نه دحضرت علی رضي الله عنه بدری کيدل معلوم شو.او هم دا د امام بخاری رحمه الله مقصد دې.

[٣٧٨٧]حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ عَبَّادٍ أَخْبَرَنَا ابْنُ عُيَيْنَةَ قَالَ أَنْفَذَهُ لَنَا ابْنُ الْأَصْبَهَانِيِّ سَمِعَهُ مِنْ ابْنِ مَعْقِلٍ أَنَّ عَلِيًّا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ كَبَّرَ عَلَى سَهْلِ بْنِ حُنَيْفٍ فَقَالَ إِنَّهُ شَهِدَ بَدْرًا

دمحمدبن عباد کنيت ابوعبدالله دې.دامام بخاری رحمه الله استاذ دې.دووی قيام په بغداد کښې وو.ثقه او معروف او مشهور راوی دی.په ٢٣٤ھ کښې وفاتش وې دې.خصوصی خبره دا دد.چه د وی په بخاری کښې صرف دا يو روايت دې.(٣)

قوله: أَنْفَذَهُ لَنَا ابْنُ الْأَصْبَهَانِيِّ : د «ابن الأصفهاني» نوم ،،عبدالرحمن بن عبدالله،، دې. دکوفې اوسيدونکې وو.ددې جملې دوه مطلبه کيدې شی.

① يو مطلب دا دې.چه ابن الاصبهانی دا حديث مونږ ته په پوره سند سره تر آخره پورې بيان کړې دې.

② دويمه معنی دا کيدې شی.چه ابن الاصبهانی دا حديث مونږ ته ليکلې راليږلې دې.مونږ

---

(١)قال الحافظ أراد أن أباه عبدالمطلب جد للنبی ﷺ ولعلی رضي الله عنه أيضاً والجد يدعى سيداً وحاصله أن حمزة أراد الإفتخار عليهم بأنه أقرب إلى عبدالمطلب منهم (تعليقات اللامع (٢٦٨/٨)_

(٢)قال الشيخ رشيد أحمد الجنجوهی قدس سره فی قوله ((وما أنتم إلا عبيد لأبی،، وما أبعد التلطف لتوجيه صحته مع أنه من كلام سكران الذى لم يكن له عقل إذا ذاك (لامع الدرارى (٢٦٧/٨)_

(٣)عمدة القارى(١١١/١٧)_

دا حديث د هغه نه اوريدلې نه دې.چه نقل كوو ئې.بلكه بطريق المكاتبة ئې نقل كوو.(١)
په راروان روايت كښې دى.چه حضرت على رضي الله عنه د حضرت سهل بن حنيف په جنازه باندې تكبيرونه اووئيل.او وې فرمائيل.حضرت سهل رضي الله عنه بدرته حاضرشوې وو.دجنازې په مانځه كښې ئې څومره تكبيرونه وئيلى وو.د ابن عبدالبر او امام بغوى رحمهما الله د روايت مطابق ئې شپږ تكبيرونه وئيلى وو.او د حافظ ابوذر د روايت مطابق حضرت على رضي الله عنه پنځه تكبيرونه وئيلې وو.(٢)

[٣٧٨٣] حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ أَخْبَرَنِي سَالِمُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ أَنَّهُ سَمِعَ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا يُحَدِّثُ أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ حِينَ تَأَيَّمَتْ حَفْصَةُ بِنْتُ عُمَرَ مِنْ خُنَيْسِ بْنِ حُذَافَةَ السَّهْمِيِّ وَكَانَ مِنْ أَصْحَابِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ شَهِدَ بَدْرًا تُوُفِّيَ بِالْمَدِينَةِ قَالَ عُمَرُ فَلَقِيتُ عُثْمَانَ بْنَ عَفَّانَ فَعَرَضْتُ عَلَيْهِ حَفْصَةَ فَقُلْتُ إِنْ شِئْتَ أَنْكَحْتُكَ حَفْصَةَ بِنْتَ عُمَرَ قَالَ سَأَنْظُرُ فِي أَمْرِي فَلَبِثْتُ لَيَالِيَ فَقَالَ قَدْ بَدَا لِي أَنْ لَا أَتَزَوَّجَ يَوْمِي هَذَا قَالَ عُمَرُ فَلَقِيتُ أَبَا بَكْرٍ فَقُلْتُ إِنْ شِئْتَ أَنْكَحْتُكَ حَفْصَةَ بِنْتَ عُمَرَ فَصَمَتَ أَبُو بَكْرٍ فَلَمْ يَرْجِعْ إِلَيَّ شَيْئًا فَكُنْتُ عَلَيْهِ أَوْجَدَ مِنِّي عَلَى عُثْمَانَ فَلَبِثْتُ لَيَالِيَ ثُمَّ خَطَبَهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَنْكَحْتُهَا إِيَّاهُ فَلَقِيَنِي أَبُو بَكْرٍ فَقَالَ لَعَلَّكَ وَجَدْتَ عَلَيَّ حِينَ عَرَضْتَ عَلَيَّ حَفْصَةَ فَلَمْ أَرْجِعْ إِلَيْكَ قُلْتُ نَعَمْ قَالَ فَإِنَّهُ لَمْ يَمْنَعْنِي أَنْ أَرْجِعَ إِلَيْكَ فِيمَا عَرَضْتَ إِلَّا أَنِّي قَدْ عَلِمْتُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ ذَكَرَهَا فَلَمْ أَكُنْ لِأُفْشِيَ سِرَّ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلَوْ تَرَكَهَا لَقَبِلْتُهَا [٤٨٣٠و٤٨٣٦و٤٨٥٠]

په روايت كښې دى.چه حضرت حفصه بنتِ عمردخپل خاوند حضرت خنيس بن حذافه سهمى په وفات سره كونډه شوه.او حضرت خنيس رضي الله عنه د رسول الله ﷺ په صحابه كرامو رضي الله عنهم كښې وو.اوپه بدركښې شريك شوې وو.دووى وفات په مدينه منوره كښې شوې وو.چونكه حضرت حفصه اوس هم دواده د عمروه.نودهغوى خيال شو.چه واده اوكړى.نوپه دې سلسله كښې حضرت عمر فاروق رضي الله عنه حضرت عثمان رضي الله عنه سره ملاؤ شو.او وې وئيل. كه تاسو غواړئ.نوستاسو نكاح به د حفصې سره اوكړم.خو حضرت عثمان رضي الله عنه ورته اووئيل.زه به پرې سوچ اوكړم.او د سوچ نه پس ئې اووئې.زما فى الحال د نكاح كولو اراده نشته.حضرت عمر رضي الله عنه ددې نه پس حضرت ابوبكر رضي الله عنه سره ملاؤ شو.اوهغوى ته ئې د حضرت حفصې د نكاح په باره كښې اووئيل.حضرت ابوبكر چپ پاتې شو.او څه جواب ئې ورته ورنكړو.حضرت عمر رضي الله عنه فرمائى.چه حضرت ابوبكر رضي الله عنه ته د حضرت عثمان رضي الله عنه په مقابله

(١) قال الحافظ أنفذه لنا إبن الأصبهانى أى بلغ منتهاه من الرواية وتمام السياق فنفذ فيه ،كقولك : إنفذت السهم أى رميت به فاصبت وقيل المراد بقوله أنفذه لنا أى أرسله فكأنه حمله عنه مكاتبة أو إجازة وانظرفتح البارى (٣١٨/٧)_

(٢) فتح البارى(٣١٨/٧)_

كښې ماته زياته غصه راغله.(يوخودې وجې چه دوى څه جواب رانکړو.او دويم ددې وجې چه د دوى سره تعلقات هم د حضرت عثمان رضي الله عنه په مقابله كښې زيات وو.) بيا څو روځې پس نبى كريم صلى الله عليه وسلم پخپله حفصې ته دنكاح پيغام اوليږلو.نو دنبى صلى الله عليه وسلم سره دحفصې نكاح اوشوه. حضرت عمر رضي الله عنه فرمائى.چه روستو ما سره حضرت ابوبكر رضي الله عنه ملاو شو.او وې وئيل.كيدى شى.چه كله تاسو ته ما د حضرت حفصې دنكاح په باره كښې څه جواب درنكړو.نو ته به زما نه خفه شوې وې.ما ورته اووئيل.آو زه خفه شوې ووم.نو حضرت ابوبكر رضي الله عنه اوفرمائيل. ماتاسو ته ددې وجې جواب درنكړو.چه زما په علم كښې دا خبره راغلې وه.چه نبى صلى الله عليه وسلم د حضرت حفصې سره نكاح كول غواړى.نوما د رسول الله صلى الله عليه وسلم راز ښكاره كول نه غوښتل.كه نبى صلى الله عليه وسلم اراده پريخودې وه.نو ما به ضرور قبلوله.

په دې حديث كښې چونكه د حضرت خنيس بن حذافه رضي الله عنه د بدرى كيدو ذكر دې.ددې وجې امام بخارى دلته ذكركړو.والله اعلم.

حضرت خنيس بن حذافه: دوى د فضلاء صحابو رضي الله عنهم نه دې.او صاحب الهجرتين دې.په جنګ بدر كښې شريك وو.او په جنګ احد كښې زخمى شوې وو.اوهم ددغه زخم د وجې په مدينه منوره كښې وفات شو.دا د عبدالله بن حذافه ورور دې.(١)

وړاندې امام بخارى رحمه الله درې رواياتونه ذكركړې دى.اوپه دغه درې واړه رواياتونوكښې امام بخارى رحمه الله حضرت ابومسعود رضي الله عنه بدرى ثابتوى.

[٣٧٨٣] حَدَّثَنَا مُسْلِمٌ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ عَدِيٍّ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ يَزِيدَ سَمِعَ أَبَا مَسْعُودٍ الْبَدْرِيَّ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ نَفَقَةُ الرَّجُلِ عَلَى أَهْلِهِ صَدَقَةٌ [ر:٥٥]

[٣٧٨٥] حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ سَمِعْتُ عُرْوَةَ بْنَ الزُّبَيْرِ يُحَدِّثُ عُمَرَ بْنَ عَبْدِ الْعَزِيزِ فِي إِمَارَتِهِ أَخَّرَ الْمُغِيرَةُ بْنُ شُعْبَةَ الْعَصْرَ وَهُوَ أَمِيرُ الْكُوفَةِ فَدَخَلَ عَلَيْهِ أَبُو مَسْعُودٍ عُقْبَةُ بْنُ عَمْرٍو الْأَنْصَارِيُّ جَدُّ زَيْدِ بْنِ حَسَنٍ شَهِدَ بَدْرًا فَقَالَ لَقَدْ عَلِمْتَ نَزَلَ جِبْرِيلُ فَصَلَّى فَصَلَّى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَمْسَ صَلَوَاتٍ ثُمَّ قَالَ هَكَذَا أُمِرْتُ كَذَلِكَ كَانَ بَشِيرُ بْنُ أَبِي مَسْعُودٍ يُحَدِّثُ عَنْ أَبِيهِ [ر:٤٩٩]

[٣٧٨٦] حَدَّثَنَا مُوسَى حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ عَنِ الْأَعْمَشِ عَنْ إِبْرَاهِيمَ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ يَزِيدَ عَنْ عَلْقَمَةَ عَنْ أَبِي مَسْعُودٍ الْبَدْرِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْآيَتَانِ مِنْ آخِرِ سُورَةِ الْبَقَرَةِ مَنْ قَرَأَهُمَا فِي لَيْلَةٍ كَفَتَاهُ قَالَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ فَلَقِيتُ أَبَا مَسْعُودٍ وَهُوَ يَطُوفُ بِالْبَيْتِ فَسَأَلْتُهُ فَحَدَّثَنِيهِ [٤٧٢٢ و ٤٧٥٣ و ٤٧٦٣]

حضرت ابومسعود رضى الله عنه: د دوى نوم عقبه بن عمرو دې.او دې انصارى دې.دخزرج قبيلې سره ددوى تعلق دې. او په بيعت عقبه كښې شريك شوې وو.د دوى په بدرى كيدو كښې اختلاف دې.د ابن اسحاق او واقدى وغيره رحمهم الله رائې دا ده . چه دې په جنګ بدر

(١) الإصابة (٤٥٦/١)_

کښې نه وو شريك شوې.دوى ته بدرى ددې وجې وئيلې شى. چه د بدر په ځاى کښې اوسيدلو.خودامام بخارى،امام مسلم ،طبرانى وابوعتبه بن سلام رحمهم الله وغيره راې دا ده.چه دې په بدركښې شريك شوې وو.اوتاسوته معلومه ده.چه ((المثبت مقدم على المنفى)) چه مثبت ته په منفى باندې ترجيح وى. نو ځكه به دې بدرى شمارلې شى.(١)
امام بخارى رحمه الله دلت د ابومسعود رضي الله عنه د بدرى كيدو د ثبوت دپاره د درې روايتونوتخريج كړې دې.په اولنى روايت کښې ئې د دوى د نوم سره صرف ،،بدرى،،ذكركړې دې.په دې کښې دا احتمال وو.چه چونكه دوى په بدر کښې اوسيدل. د دې وجې دوى ته بدرى وئيلې شى.نو امام بخارى رحمه الله د دويم روايت تخريج اوكړو.په هغې کښې حضرت عروه د ((شهد بدرا)) تصريح كړې ده.دغه شان په دريم روايت کښې حضرت علقمه رحمه الله دوى ته بدرى وئيلى دى.بهر حال د دې باب په درې واړه رواياتوکښې امام بخارى د ابو مسعود انصارى رضي الله عنه بدرى كيدل ثابت كړى دى.

[٣٧٨٧] حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ عُقَيْلٍ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ أَخْبَرَنِي مَحْمُودُ بْنُ الرَّبِيعِ أَنَّ عِتْبَانَ بْنَ مَالِكٍ وَكَانَ مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِمَّنْ شَهِدَ بَدْرًا مِنَ الْأَنْصَارِ أَنَّهُ أَتَى رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
حَدَّثَنَا أَحْمَدُ هُوَ ابْنُ صَالِحٍ حَدَّثَنَا عَنْبَسَةُ حَدَّثَنَا يُونُسُ قَالَ ابْنُ شِهَابٍ ثُمَّ سَأَلْتُ الْحُصَيْنَ بْنَ مُحَمَّدٍ وَهُوَ أَحَدُ بَنِي سَالِمٍ وَهُوَ مِنْ سَرَاتِهِمْ عَنْ حَدِيثِ مَحْمُودِ بْنِ الرَّبِيعِ عَنْ عِتْبَانَ بْنِ مَالِكٍ فَصَدَّقَهُ [ر:٤٢٤]

په دې روايت کښې د حضرت عتبان بن مالك رضي الله عنه په باره کښې دى.چه دوى په جنګ بدر کښې شركت كړې وو.حضرت عتبان بن مالك رضي الله عنه انصارى خزرجى دې.دوى د خپلې قبيلې بنو سالم امام هم وو.د جمهورو په نيز دوى بدر دى.البته ابن اسحاق دوى په بدرينو کښې نه دې شمار كړې.د حضرت امير معاويه رضي الله عنه په دورخلافت کښې دوى وفات شوى وو.او دوى دهغه د جنازې مونځ وركړې وو.(٢)

[٣٧٨٨] حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ أَخْبَرَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَامِرِ بْنِ رَبِيعَةَ وَكَانَ مِنْ أَكْبَرِ بَنِي عَدِيٍّ وَكَانَ أَبُوهُ شَهِدَ بَدْرًا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّ عُمَرَ اسْتَعْمَلَ قُدَامَةَ بْنَ مَظْعُونٍ عَلَى الْبَحْرَيْنِ وَكَانَ شَهِدَ بَدْرًا وَهُوَ خَالُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ وَحَفْصَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ

دا حديث د عبدالله بن عامر رحمه الله نه مروى دې.د دوى پلار عامربن ربيع رضي الله عنه دې.په جنګ بدر کښې شريك شوې وو.حضرت عامربن ربيعه رضي الله عنه خطيب الاسلام دې.په مكه مكرمه

---

(١) الإصابة ٤٩٠/٢و ٤٩١)_
(٢) الإصابة ٤٥٢/٢)_

كښې نې ايمان راوړې وو.او حبشه طرف ته نې هجرت كړې وو. بيامدينې ته راغلې وو.د بدر نه عالوه د نوروو ټول مشاهدو كښې شريك شوې وو.د دوى خوى عبدالله بن عامر كوم چه د دې حديث راوى دې.په ٦ ه كښې پيدا شوې وو.د حضرت عامر رضي الله عنه يو بل خوې هم وو. د هغه نوم هم عبدالله وو.او هغه په جنګ طائف كښې شريك شوې وو.او هم په هغې كښې شهيد شوې وو.د حضرت عامر بن ربيعه وفات په ٣٢ه يا ٣٣ه يا ٣۵ه كښې شوې وو.(١)

قوله: أَنَّ عُمَرَ اسْتَعْمَلَ قُدَامَةَ بْنَ مَظْعُونٍ عَلَى الْبَحْرَيْنِ وَكَانَ شَهِدَ بَدْرًا:

حضرت عمر رضي الله عنه حضرت قدامه بن مظعون رضي الله عنه د بحرين عامل جوړ كړې وو.او حضرت قدامه رضي الله عنه په جنګ بدر كښې شريك شوې وو.

حضرت قدامه بن مظعون رضى الله عنه: حضرت قدامه بن مظعون رضي الله عنه د حضرت عثمان بن مظعون او عبدالله بن مظعون رضي الله عنهما ورور وو.اود حضرت عبدالله بن عمر او حضرت حفصې رضي الله عنهما ما ما وو.د دوى خور حضرت زينب بنت مظعون د حضرت عمر رضي الله عنه بى بى وه.دوى په جنګ بدر كښې شريك شوى وو،حضرت عمر رضي الله عنه دوى د بحرين عامل جوړ كړې وو.حضرت عمر ته شكايت ملاؤ شو.چه قدامه رضي الله عنه مسكر استعمال كړې دې.دوى تحقيق اوكړو.او ددې نه پس ئې حضرت قدامه رضي الله عنه معزول كړلو.اوپه دوى باندې ئې حد جارى كړو.او د دوى په ځاې ئې حضرت عثمان بن ابى العاص رضي الله عنه د بحرين والى مقرر كړو.(٢)

[٣٧٨٩] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ أَسْمَاءَ حَدَّثَنَا جُوَيْرِيَةُ عَنْ مَالِكٍ عَنِ الزُّهْرِيِّ أَنَّ سَالِمَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ أَخْبَرَهُ قَالَ أَخْبَرَ رَافِعُ بْنُ خَدِيجٍ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ أَنَّ عَمَّيْهِ وَكَانَا شَهِدَا بَدْرًا أَخْبَرَاهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى عَنْ كِرَاءِ الْمَزَارِعِ قُلْتُ لِسَالِمٍ فَتُكْرِيهَا أَنْتَ قَالَ نَعَمْ إِنَّ رَافِعًا أَكْثَرَ عَلَى نَفْسِهِ [ر:٢٢٠٢]

په دې حديث كښې هم دا خودل مقصود دى.چه د حضرت رافع بن خديج رضي الله عنه دوه ترونه وو.او دواړه جنګ بدر ته حاضر شوى وو.په دوى كښې د يونوم ،،ظهير ،،(په تصغيرسره) اودبل نوم ،،مظهر،، وو.ظهير په عقبه ثانيه كښې شريك شوې وو.مظهر دده دووغلامانوپه خيبر كښې د يهودو په سازش سره قتل كړې وو.دا د حضرت عمر رضي الله عنه زمانه وه.حضرت

---

(١) عمدة القارى(١٧\١١٣و ١١٤)_

(٢) وقد اورد الحافظ القصة عن عبدالرزاق فى مصنفه وقال فقدم الجارود العقدى على عمر فقال إن قدامة سكر،فقال من يشهد معک؟ فقال أبوهريرة فشهد أبوهريرة أنه سكران يقى فأرسل إلى قدامة فقال له الجارود أقم عليه الحد فقال له عمر إخصم أنت أم شاهد رضي الله عنه فصمت ثم عاوده فقال لتمسكن .أ و لأسوانک فقال ليس فى الحق أن يشرب إبن عمک وتسوءنى فأرسل عمر إلى زوجته هند بنت الوليد فشهدت على زوجها فقال عمر لقدامة إنى أريد أن أحدک فقال ليس لک ذلک لقول الله عزوجل ﴿ليس على الذين آمنوا وعملوا الصالحات جناح فيما طعموا﴾ فقال أخطأت التاويل فإن بقية الآية ((إذا ما إتقوا)) فإنک إذا إتقيت أجتنبت ما حرم الله عليک ثم أمربه فجلد فغاضبه قدامة ثم حجاً جميعاً فاستيقظ عمر من نومه فزعاً فقال عجلوا بقدامة أتانى آت فقال صالح قدامة فإنه أخوک فاصطلحا (وانظرفتح البارى(٣٢٠\١٧)_

عمر رضي الله عنه ددې واقعه په وجه د يهوديانو د خيبر نه د جلا وطنۍ حکم اوکړو.اودغه شان يهود د خيبر نه هم اووتل.(١) په حديث کښې وړاندې د. كراء الارض مسئله ده.کومه چه به په كتاب المزارعة کښې راشي. (انشاء الله)

[٣٧٩٠] حَدَّثَنَا آدَمُ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ حُصَيْنِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ قَالَ سَمِعْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ شَدَّادِ بْنِ الْهَادِ اللَّيْثِيَّ قَالَ رَأَيْتُ رِفَاعَةَ بْنَ رَافِعٍ الْأَنْصَارِيَّ وَكَانَ شَهِدَ بَدْرًا

په دې روايت کښې د حضرت رفاعه بن رافع په باره کښې دی.چه دوی په جنګ بدر کښې شريك وو.(٢)

[٣٧٩١] حَدَّثَنَا عَبْدَانُ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ وَيُونُسُ عَنْ الزُّهْرِيِّ عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ أَنَّهُ أَخْبَرَهُ أَنَّ الْمِسْوَرَ بْنَ مَخْرَمَةَ أَخْبَرَهُ أَنَّ عَمْرَو بْنَ عَوْفٍ وَهُوَ حَلِيفٌ لِبَنِي عَامِرِ بْنِ لُؤَيٍّ وَكَانَ شَهِدَ بَدْرًا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعَثَ أَبَا عُبَيْدَةَ بْنَ الْجَرَّاحِ إِلَى الْبَحْرَيْنِ يَأْتِي بِجِزْيَتِهَا وَكَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هُوَ صَالَحَ أَهْلَ الْبَحْرَيْنِ وَأَمَّرَ عَلَيْهِمْ الْعَلَاءَ بْنَ الْحَضْرَمِيِّ فَقَدِمَ أَبُو عُبَيْدَةَ بِمَالٍ مِنْ الْبَحْرَيْنِ فَسَمِعَتْ الْأَنْصَارُ بِقُدُومِ أَبِي عُبَيْدَةَ فَوَافَوْا صَلَاةَ الْفَجْرِ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَمَّا انْصَرَفَ تَعَرَّضُوا لَهُ فَتَبَسَّمَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ رَآهُمْ ثُمَّ قَالَ أَظُنُّكُمْ سَمِعْتُمْ أَنَّ أَبَا عُبَيْدَةَ قَدِمَ بِشَيْءٍ قَالُوا أَجَلْ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ فَأَبْشِرُوا وَأَمِّلُوا مَا يَسُرُّكُمْ فَوَاللَّهِ مَا الْفَقْرَ أَخْشَى عَلَيْكُمْ وَلَكِنِّي أَخْشَى أَنْ تُبْسَطَ عَلَيْكُمْ الدُّنْيَا كَمَا بُسِطَتْ عَلَى مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ فَتَنَافَسُوهَا كَمَا تَنَافَسُوهَا وَتُهْلِكَكُمْ كَمَا أَهْلَكَتْهُمْ [ر:٢٩٨٨]

حضرت مسعودبن مخرمه رضي الله عنه فرمائي.چه عمروبن عوف کوم چه د بنی عامر بنی لوی حليف وو.اوپه جنګ بدر کښې د نبی صلی الله علیه وسلم سره شريك وو.بيان کړی دی.چه نبی صلی الله علیه وسلم ابوعبيده بن الجراح رضي الله عنه بحرين ته اوليږلو.چه دهغه ځای نه جزيه راوړی.او نبی صلی الله علیه وسلم د اهل بحرين سره صلح کړې وه.او حضرت علاء بن حضرمی رضي الله عنه ئې په هغوی امير مقرر کړې و.دحضرت علاء بن حضرمی رضي الله عنه د پلار نوم عبدالله بن عماد حضرمی دی.علاء بن حضرمی د حضرت ابوبكر رضي الله عنه او حضرت عمر رضي الله عنه په زمانه کښې هم د بحرين امير پاتې شوې دی.په ١٤هـ کښې وفات شوی وو.ددوی نه پس حضرت عمر رضي الله عنه حضرت ابوهريره رضي الله عنه د بحرين امير مقرر کړو.(٣) دحضرت ابوهريره رضي الله عنه نه پس ئې حضرت قدامه بن مظعون رضي الله عنه او بيا حضرت عثمان بن ابی العاص رضي الله عنه د بحرين امير مقرر کړو.حضرت ابوعبيده بن الجراح د رضي الله عنه د

---

(١) عمدة القاری(١٧\١١٤)_

(٢) حضرت رفاعه بن رافع د انصارو د قبيلې خزرج سره تعلق ساتلو.دوی او ددوی پلار دواړه عقبه او نورو مشاهدو ته حاضرشوی وو.په يوځلوېښت يا دوه ځلوېښت هجرئ کښې وفات شوې وو. الإصابة (١\٥١٧)_

(٣) عمدة القاری(١٧\١١٥)_

بحرين نه مال راوړول. او راغلل.حضرات انصارو چه د ابوعبيده رضي الله عنه د راتلو خبر واو ريدو.نود نبى ﷺ سره د صبا په مانځه كښې د ملاويدودپاره حاضر شول.نوكله چه نبى ﷺ د مانځه نه فارغ شو.انصار ورته مخامخ راغلل.نبى ﷺ چه دوى اوليدل نو مسكې شو.او بيا دوى ته مخاطب شو.او وې فرمائيل.زما خيال دې چه تاسو خلقو د ابوعبيده رضي الله عنه د راتلو خبراوريدلې دې.چه هغه (دبحرين) نه څه (مال) راوړې دې.حضرات انصاورو رضي الله عنهم جواب وركړو.آو،يا رسول الله! وئيل چه نبى ﷺ اوفرمائيل.

قوله: قَالَ فَأَبْشِرُوا وَأَمِّلُوا مَا يَسُرُّكُمْ فَوَاللَّهِ مَا الْفَقْرَ أَخْشَى عَلَيْكُمْ وَلَكِنِّي أَخْشَى أَنْ تُبْسَطَ عَلَيْكُمُ الدُّنْيَا كَمَا بُسِطَتْ عَلَى مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ فَتَنَافَسُوهَا كَمَا تَنَافَسُوهَا وَتُهْلِكَكُمْ كَمَا أَهْلَكَتْهُمْ: ناسوته دې زيرې وى.او كوم څيز چه تاسو خوشحاله كوى.د هغې اميد ساتئ.(يعنى مال او دولت) په الله قسم زما په تاسو د فقر او محتاجئ ويره او خوف نشته.بلكه زه ددې خبرې نه ويريږم.چه دنيا به په تاسو داسې فراخه كړې شى.لكه څنګه چه ستاسو نه په وړاندې خلقو فراخه كړې شوې وه.او تاسو به دې طرف ته مائله شئ.لكه څنګه چه مخكنى خلق مائله شوى وو.او دا دنيا به تاسو تباه او برباد كړى.لكه څنګه چه ئې ستاسونه وړاندې خلق تباه كړى وو.

په دې واقعه كښې د حضرت عمروبن عوف رضي الله عنه بدرى ذكردې.ددې وجې امام بخارى رحمه الله دا دلته ذكر كړه.

[٣٧٩٣] حَدَّثَنَا أَبُو النُّعْمَانِ حَدَّثَنَا جَرِيرُ بْنُ حَازِمٍ عَنْ نَافِعٍ أَنَّ ابْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا كَانَ يَقْتُلُ الْحَيَّاتِ كُلَّهَا حَتَّى حَدَّثَهُ أَبُو لُبَابَةَ الْبَدْرِيُّ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى عَنْ قَتْلِ جِنَّانِ الْبُيُوتِ فَأَمْسَكَ عَنْهَا [ر:٣١٣٠]

په دې روايت كښې دى.چه حضرت ابن عمر رضي الله عنهما به هرقسم ماران وژل. تردې چه حضرت ابولبابه بدرى رضي الله عنه دوى ته بيان اوكړو.چه «أن النبى ﷺ نهى من قتل جنان البيوت» يعنى رسول اكرم ﷺ د ،،جنان البيوت،، د قتل نه منع كړې ده.

«جنان:بكسرالجيم، وتشديدالنون» جمع ده.د،،جان،،دسپين رنګ مارته وائى. بعضې حضراتو فرمائيلى دى.چه نرې غوندې مار دې.هغې ته ،،جان،، وائى.(١)

كله چه حضرت ابولبابه رضي الله عنه دا حديث حضرت ابن عمر رضي الله عنهما ته واورول. نوهغوى بيا د مارانو د قتل كولونه منع شو.(٢) بهرحال په دې حديث كښې چونكه ابولبابه رضي الله عنه ته بدرى وئيلې دې،ددې وجې امام بخارى دا دلته بيان كړو.

حضرت انس رضي الله عنه فرمائى.چه د انصارو څو كسانود نبى ﷺ نه اجازت اوغوستلو اووې وئيل.چه تاسو مونږ ته اجازت راكړئ.چه مونږ د خپل خورييى حضرت عباس رضي الله عنه فديه

(١) عمدة القارى(١٧\١١٥)۔

(٢) ددې حديث تشريح په «بدء الخلق» كښې تيره شوې ده)۔

پريږدو.نو نبی ﷺ اوفرمائيل.په الله قسم،يو درهم به هم په دې کښې نه پريږدئ.(ددې تفصيل تير شوی دی) چونکه په دې کښې د انصارو د هغه کسانو ذکردې،کوم چه بدر ته حاضر شوی وو.ددې وجې امام بخاری رحمه الله دا روايت دلته بيان کړو.

[۳۷۹۳]حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْمُنْذِرِ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ فُلَيْحٍ عَنْ مُوسَى بْنِ عُقْبَةَ قَالَ ابْنُ شِهَابٍ حَدَّثَنَا أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ أَنَّ رِجَالًا مِنَ الْأَنْصَارِ اسْتَأْذَنُوا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالُوا ائْذَنْ لَنَا فَلْنَتْرُكْ لِابْنِ أُخْتِنَا عَبَّاسٍ فِدَاءَهُ قَالَ وَاللَّهِ لَا تَذَرُونَ مِنْهُ دِرْهَمًا [ر:۲۴۰۰]

قوله: وَاللَّهِ لَا تَذَرُونَ مِنْهُ دِرْهَمًا: «لاتذرن» هغه فعل دې چه ماضی ،مصدراو اسم فاعل ئې مستعمل نه دې. که څنګه چه د «يدع» ، ماضی مستعمل نه دې.(۱)

قوله: فَقَالُوا ائْذَنْ لَنَا فَلْنَتْرُكْ لِابْنِ أُخْتِنَا: د «فلنترك» په باره کښې حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائيلی دی.چه دا د امر صيغه ده.او لام د مبالغې دپاره دې.(۲)

علامه عينی رحمه الله فرمائيلی دی.دې ته فعل امر هغه کس وئيلې شی.دچا چه دعلم صرف سره هيڅ واقفيت نه وی.دوی وائی.چه دا فعل مضارع ده.اولام د تاکيد دپاره دې.(۳)

قوله: لِابْنِ أُخْتِنَا عَبَّاسٍ رضی الله عنهما: حضرات انصارو رضی الله عنهم حضرت عباس رضی الله عنه ته خوريې اووئيل.دحضرت عباس رضی الله عنه مور د انصارو څنې نه وه.بلکه د دوی نيا د عبدالمطلب مور سلمی بنت عمرو د انصارو نه وه.حضرت عباس رضی الله عنه ته هغوی خوريې مجازاً وئيلی دی.(۴)

[۳۷۹۴]حَدَّثَنَا أَبُو عَاصِمٍ عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَزِيدَ عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ عَدِيٍّ عَنِ الْمِقْدَادِ بْنِ الْأَسْوَدِ حَدَّثَنِي إِسْحَاقُ حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ بْنِ سَعْدٍ حَدَّثَنَا ابْنُ أَخِي ابْنِ شِهَابٍ عَنْ عَمِّهِ قَالَ أَخْبَرَنِي عَطَاءُ بْنُ يَزِيدَ اللَّيْثِيُّ ثُمَّ الْجُنْدَعِيُّ أَنَّ عُبَيْدَ اللَّهِ بْنَ عَدِيِّ بْنِ الْخِيَارِ أَخْبَرَهُ أَنَّ الْمِقْدَادَ بْنَ عَمْرٍو الْكِنْدِيَّ وَكَانَ حَلِيفًا لِبَنِي زُهْرَةَ وَكَانَ مِمَّنْ شَهِدَ بَدْرًا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَخْبَرَهُ أَنَّهُ قَالَ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَرَأَيْتَ إِنْ لَقِيتُ رَجُلًا مِنَ الْكُفَّارِ فَاقْتَتَلْنَا فَضَرَبَ إِحْدَى يَدَيَّ بِالسَّيْفِ فَقَطَعَهَا ثُمَّ لَاذَ مِنِّي بِشَجَرَةٍ فَقَالَ أَسْلَمْتُ لِلَّهِ أَأَقْتُلُهُ يَا رَسُولَ اللَّهِ بَعْدَ أَنْ قَالَهَا فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ

---

۱)مختار الصحاح (۷۱۵) ماده «و. ذ. ر»_

۲)فتح الباری(۳۲۲/۷)_

۳)عمدة القاری(۱۱۶/۱۷)_

۴)فتح الباری(۳۲۲/۷) د حضرت عباس رضی الله عنه د مور نوم نشيله وو.د «تيم الله بن النمر» په اولاد کښې وه.(عمدة القاری (۱۱۶/۱۷) البته حافظ ابن حجر رحمه الله د دوی نوم «نتيله» په «تا» سره ليکلې دې.فتح الباری(۳۲۲/۷)_

صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا تَقْتُلْهُ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّهُ قَطَعَ إِحْدَى يَدَيَّ ثُمَّ قَالَ ذَلِكَ بَعْدَ مَا قَطَعَهَا فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا تَقْتُلْهُ فَإِنْ قَتَلْتَهُ فَإِنَّهُ بِمَنْزِلَتِكَ قَبْلَ أَنْ تَقْتُلَهُ وَإِنَّكَ بِمَنْزِلَتِهِ قَبْلَ أَنْ يَقُولَ كَلِمَتَهُ الَّتِي قَالَ [ر:۲۷۴۲]

حضرت مقداد بن عمروکندی کوم چه د بنو زهره حلیف او د شرکاء بدرنه وو. فرمائی. چه دوی نبی ﷺ ته عرض اوکړو.چه په دې باره کښې تاسو د خپلې رايې ارشاد اوفرمائي.که د یو کافر سره زما مقابله شی.او مونږ د یوبل د قتل کولو کوشش کوو.په دې کښې هغه زما یو لاس په توره باندې کټ کړی.او بیا هغه زما نه دبچ کیدو دپاره دیوې ونې پناه واخلی.اود ونې شاته شی.ا واووائی .«أسلمت لله» زه مسلمان شوم.نو یارسول الله ﷺ دده د دې وینا نه پس زه دې قتلولې شم؟ نبی ﷺ ورته اوفرمائیل.«لاتقتله» ته هغه مه قتلوه.حضرت مقداد عرض اوکړو. یارسول الله هغه خو وړاندې زما یو لاس کټ کړې دې. اود هغې نه پس هغه بیا «أسلمت لله» اووئیل.د حضرت مقداد ﷺ مطلب دا وو.چه هغه دا اقراردځان بچ کولودپاره کوی.نو دده قتل پکارده چه جائز وی.نو نبی ﷺ اوفرمائیل

قوله: لَا تَقْتُلْهُ فَإِنْ قَتَلْتَهُ فَإِنَّهُ بِمَنْزِلَتِكَ قَبْلَ أَنْ تَقْتُلَهُ وَإِنَّكَ بِمَنْزِلَتِهِ قَبْلَ أَنْ يَقُولَ كَلِمَتَهُ الَّتِي قَالَ: ته هغه مه قتلوه.که تا هغه قتل کړو،نو هغه به ستا هغه درجې ته اورسی. کومه چه د هغه د قتلولو نه وړاندې ستا وه.اوته به د هغه په هغه درجه کښې شې. کومه چه د کلمې وئیلو (اواسلام اعلان کولو) نه وړاندې دهغه وه.

دلته دوه تشبیهات دی.یوه تشبیه په ،،عصمت دم،، کښې ده.او دویمه تشبیه په ،،اباحت دم،، کښې ده.«فإنه بمنزلتك قبل أن تقتله» دا تشبیه ده.د عصمت دم،چه دده د قتل کولو نه وړاندې ته معصوم الدم وې.او هغه چه کلمه د اسلام اووئیله.او اوس هغه داسې معصوم الدم شو.لک څنګه چه ته د هغه د قتل نه وړاندې معصوم الدم وې.(څکه چه د اسلام دکلمې وئیلونه پس هغه مسلمان شو، اومسلمان معصوم الدم وی. «وإنك بمنزلته التى قبل أن يقول كلمته التى قال» د تشبیه په اباحت دم کښې ده.چه دهغه د قتلولونه پس ته داسې مباح الدم اوګرځیدې شې.لکه څنګه چه د اسلام دکلمې وئیلونه وړاندې هغه مباح الدم وو.(څکه څوک چه کلمه داسلام اووائی.نودهغه قتل موجب د قصاص دې.اوپه قصاص کښې قتل کیدونکې سړې مباح الدم وی.([1])

[۳۷۹۵] حَدَّثَنِي يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ حَدَّثَنَا ابْنُ عُلَيَّةَ حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ التَّيْمِيُّ حَدَّثَنَا أَنَسٌ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ بَدْرٍ مَنْ يَنْظُرُ مَا صَنَعَ أَبُو جَهْلٍ

---

[1])قال الخطابى معنى هذا أن الكافر مباح الدم بحكم الدين قبل أن يقول كلمة التوحيد فإذا قالها صار محظورالدم كالمسلم فإن قتله المسلم بعد ذلک صار دمه مباحاً بحق القصاص كالكافر بحق الدين)_

فَانْطَلَقَ ابْنُ مَسْعُودٍ فَوَجَدَهُ قَدْ ضَرَبَهُ ابْنَا عَفْرَاءَ حَتَّى بَرَدَ فَقَالَ آنْتَ أَبَا جَهْلٍ قَالَ ابْنُ عُلَيَّةَ قَالَ سُلَيْمَانُ هَكَذَا قَالَهَا أَنَسٌ قَالَ أَنْتَ أَبَا جَهْلٍ قَالَ وَهَلْ فَوْقَ رَجُلٍ قَتَلْتُمُوهُ قَالَ سُلَيْمَانُ أَوْقَالَ قَتَلَهُ قَوْمُهُ قَالَ وَقَالَ أَبُو مِجْلَزٍ قَالَ أَبُو جَهْلٍ فَلَوْ غَيْرُ أَكَّارٍ قَتَلَنِي [ر: ٢٨٣٥]

په دې روايت كښې د حضرت معاذ او حضرت معوذ په جنګ بدر كښې د شركت بيان دې، چه هغوى په ابوجهل باندې حمله كړې وه.(تفصيل ئې تيرشوې دې) ددې روايت په آخر كښې د ابوجهل دا قول ((ابومجلز)) نقل كړې دې.

قوله: قَالَ أَبُو جَهْلٍ فَلَوْ غَيْرُ أَكَّارٍ (١) قَتَلَنِي: ابوجهل د مرګ په وخت كښې وئيلى وو.ارمان د زميندارو نه علاوه بل چا زه قتل كړې وم.دا ددې وجې ده اووئيل چه حضرت معاذ او حضرت معوذ دواړه د انصارو ځنى وو.،او انصاروبه د زراعت او زميندارى كوله.

[٣٧٩٦] حَدَّثَنَا مُوسَى حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَاحِدِ حَدَّثَنَا مَعْمَرٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنِي ابْنُ عَبَّاسٍ عَنْ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ لَمَّا تُوُفِّيَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قُلْتُ لِأَبِي بَكْرٍ انْطَلِقْ بِنَا إِلَى إِخْوَانِنَا مِنَ الْأَنْصَارِ فَلَقِينَا مِنْهُمْ رَجُلَانِ صَالِحَانِ شَهِدَا بَدْرًا فَحَدَّثْتُ بِهِ عُرْوَةَ بْنَ الزُّبَيْرِ فَقَالَ هُمَا عُوَيْمُ بْنُ سَاعِدَةَ وَمَعْنُ بْنُ عَدِيٍّ [ر: ٢٣٣٠]

دا روايت د حضرت عمرفاروق رضی الله عنه نه مروى دې.دوى فرمائى.چه كله نبى ﷺ وفات شو.نو ما حضرت ابوبكر رضی الله عنه ته اووئيل.چه تاسو ماسره زمونږ انصارو ورونړو ته لاړ شه.نو په هغوى كښې دوه داسې نيكان كسان زمونږ سره ملاؤ شو.كوم دواړه چه په جنګ بدر كښې شريك وو.دحديث راوى عبدالله وائى.چه ما دا روايت حضرت عروه رحمه الله ته واورولو.نو هغوى اوفرمائيل.هغه دوه كسان عويم بن ساعده او معن بن عدى رضی الله عنهما وو.(٢)

[٣٧٩٧] حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ سَمِعَ مُحَمَّدَ بْنَ فُضَيْلٍ عَنْ إِسْمَاعِيلَ عَنْ قَيْسٍ كَانَ عَطَاءُ الْبَدْرِيِّينَ خَمْسَةَ آلَافٍ خَمْسَةَ آلَافٍ وَقَالَ عُمَرُ لَأُفَضِّلَنَّهُمْ عَلَى مَنْ بَعْدَهُمْ

دا روايت د حضرت قيس رضی الله عنه نه مروى دې.دوى فرمائى چه د بدريانود بيت الله نه سالانه وظيفه پنځه پنځه زره روپۍ وه.حضرت عمر رضی الله عنه اوفرمائيل.چه زه به دې بدريينو ته په هغه كسانو ترجيح وركوم.څوك چه د دوى نه پس مسلمانان شوى دى.په دې روايت كښې چونكه د بدرى صحابو رضی الله عنهم ذكر دې.ددې وجې امام بخارى رحمه الله دلته بيان كړو.

---

(١) والأكار :بفتح الهمزة ،وتشديد الكاف ،الزراع والفلاح ،وكان الذين قتلوه من الأنصار وهم أهل الزراعة يريد بذلك إستخفافهم (عمدة القارى (١٧\١١٨)_

(٢)عويم بضم العين .. وفتح الواو وسكون الياء .. ابن ساعدة .. شهد العقبتين جميعاً وشهدا بدراً وأحداً والخندق ومات فى خلافة عمر رضی الله عنه بالمدينة وهو ابن خمس أو ست وستين سنة .. ومعن بفتح الميم وسكون العين .. ابن عدى شهد العقبة وبدراً وأحداً والخندق وسائر المشاهد مع النبى ﷺ وقتل يوم اليمامة شهيداً فى خلافة أبى بكرصديق رضی الله عنه (عمدة القارى (١٧\١١٨)_

[۳۷۹۸]حَدَّثَنِي إِسْحَاقُ بْنُ مَنْصُورٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ عَنْ الزُّهْرِيِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ جُبَيْرٍ عَنْ أَبِيهِ قَالَ سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْرَأُ فِي الْمَغْرِبِ بِالطُّورِ وَذَلِكَ أَوَّلَ مَا وَقَرَ الْإِيمَانُ فِي قَلْبِي [ر:۷۳۱]

[۳۷۹۹]وَعَنْ الزُّهْرِيِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ جُبَيْرِ بْنِ مُطْعِمٍ عَنْ أَبِيهِ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ فِي أُسَارَى بَدْرٍ لَوْ كَانَ الْمُطْعِمُ بْنُ عَدِيٍّ حَيًّا ثُمَّ كَلَّمَنِي فِي هَؤُلَاءِ النَّتْنَى لَتَرَكْتُهُمْ لَهُ [ر:۲۹۷۰]

امام زهری رحمه الله دمحمدبن جبیر نه اوهغه دخپل پلارجبیربن مطعم رضی الله عنه نه نقل کوی.چه حضرت جبیربن مطعم رضی الله عنه فرمائیلی دی.ما د نبی کریم صلی الله علیه وسلم نه واوریدل .چه هغوی د مابنام په مانځه کښې دسورة طور تلاوت کولو.اودا اولنئ موقع وه.چه ایمان زما په زړه کښې ځاې اونیولو.

د روایت دترجمة الباب سره مطابقت: دلته امام بخاری رحمه الله صرف دومره حصه ذکرکړې ده.چه دهغې د جنګ بدرسره په ظاهره څه تعلق نه معلومیږی.خوپه کتاب الجهاد کښې دا دا روایت تیرشوې دې.په هغې کښې دی.چه حضرت جبیربن مطعم رضی الله عنه نبی کریم صلی الله علیه وسلم ته د بدرد دقیدیانوپه باره کښې راغلې وو.نوپه دې لحاظ سره د بدر سره ددې روایت تعلق بنکاره دې.(۱) وړاندې ددې ماقبل سند سره امام بخاری نقل کړی دی.چه حضرت جبیربن مطعم رضی الله عنه فرمائی.چه نبی کریم صلی الله علیه وسلم د جنګ بدرد قیدیانوپه باره کښې فرمائیلی وو.((لوكان المطعم بن عدی حیاثم کلمنی فی هولاء النتنی (۲) لترکتهم له))

که مطعم بن عدی ژوندې وو.او ددې بدبودارو خلقو (د بدرقیدیانو) په باره کښې ئې ما ته سفارش کړې وو.نو ما به د هغوی په خاطر دا قیدیان بغیرد فدیې نه پریخودی وو.

دمطعم بن عدی په نبی صلی الله علیه وسلم باندې ډېر احسانات وو.کله چه نبی صلی الله علیه وسلم د طائف نه واپس راغلو.اواهل طائف نبی صلی الله علیه وسلم ته ډیرتکلیف رسولې وو.نو اهل مکه نبی صلی الله علیه وسلم ته په مکې کښې د اوسیدو اجازت ورکولو ته تیار نه وو.په دې موقع باندې مطعم بن عدی اعلان کړې وو.چه زه محمدپه خپله پناه کښې اخلم.او خپل ځلورو واړه ځامن ئې مسلح کړل.اود بیت الله په څلورو واړه ګوټونوکښې د نبی صلی الله علیه وسلم د حفاظت دپاره اودرول.قریشوته چه کله خبر ملاؤ شو.نووې وئیل.((أنت الرجل الذی لاتخفرذمتك)) ته داسې سړې ئې.چه ستاسو عهد او پیمان نشی ماتولې.

دغه شان په شعب ابی طالب کښې بنوهاشم محصور کړې شوی وو.اودمکې قریشود

---

(۱) حافظ لیکی.((ووجه إیراده هنا ما تقدم فی الجهاد أنه کان قدم فی أساری بدر أی فی طلب فدائهم .. (فتح الباری(۳۲٤\۷)_

(۲) النتنی:بنونین مفتوحتیین بینهما تاء مثناة من فوق وهو جمع ..نتن.. بفتح لانون وکسرالتاء کز من یجمع علی زمنی سمی أساری بدرالذین قتلوا وصاروا جیفاً بالنتنی لکفرهم کقوله تعالی ((إنما المشرکون نجس)) عمدة القاری (۱۱۹\۱۷)_~

مقاطعۀ معاهده کړې وه.ددې معاهدې په ختمولوکښې مطعم بن عدی لوئې کردار ادا کړې وو. (١) ددې وجې نبي اوفرمائيل.که مطعم ژوندې وو.اوسفارش ئې کړې وو.نو ما به دا قيديان بغيرد فديه نه آزاد کړی وو.

[۳۸۰۰]وَقَالَ اللَّيْثُ عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ وَقَعَتْ الْفِتْنَةُ الْأُولَى يَعْنِي مَقْتَلَ عُثْمَانَ فَلَمْ تُبْقِ مِنْ أَصْحَابِ بَدْرٍ أَحَدًا ثُمَّ وَقَعَتْ الْفِتْنَةُ الثَّانِيَةُ يَعْنِي الْحَرَّةَ فَلَمْ تُبْقِ مِنْ أَصْحَابِ الْحُدَيْبِيَةِ أَحَدًا ثُمَّ وَقَعَتْ الثَّالِثَةُ فَلَمْ تَرْتَفِعْ وَلِلنَّاسِ طَبَاخٌ

دا تعليق دې.د سند ابتدائی حصه ذکر نه ده.يحيی بن سعيد انصاری د حضرت سعيدبن المسيب رحمه الله نه نقل کوی.چه اولنۍ فتنه يعنی د حضرت عثمان رضي الله عنه د شهيد کولوفتنه واقع شوه. نو هغې په اصحاب بدرکښې څوك پرې نه خودل.

مطلب دا دې.چه دحضرت عثمان رضي الله عنه د شهيدکولوکومه فتنه چه پيښه شوې وه.(٢) ددې نه پس بدری صحابه يوپه بل پسې وفات کيدل شروع شول.دا مطلب نه دې.چه په دې فتنه کښې هغوی قتل شوی وو.ځکه چه ددې واقعه نه پس حضرت علی،حضرت طلحه ،حضرت زبير،او حضرت سعدبن ابی وقاص رضي الله عنهم وغيره بدری صحابه کرام رضي الله عنهم ژوندی وو.

دويمه فتنه: دويمه فتنه واقعه شوه. يعنی د ،،حره،، واقعه،نودې په اصحاب حديبيه کښې څوك پرې نه خودل.مطلب دادې.چه دواقعه،،حره،،نه پس اصحاب حديبيه پرله پسې وفات شول.

د ،،حره،، دواقعه تفصيل خو به په کتاب الفتن کښې په تفصيل سره راشی. دلته دومره خبره زده کړئ.چه دحضرت معاويه رضي الله عنه د وفات نه پس کله چه يزيد خليفه شو.نواهل مدينې د يزيدپه لاس د بيعت کولونه انکار اوکړو.نو يزيد د مسلم بن عقبه په سرکردګۍ کښې د ۲۷ زرد کسانو يو لښکر روان کړلو.په کوم کښې چه دولس زره شهسواران وو.اوپنځلس زره پيدل وو.اوپه مدينه منوره کښې په حره مقام کښې کومه چه کاڼرېژنه زمکه ده.دغه لښکرقيام اوکړو.(د دې وجې دې فتنې ته فتنه حره وائی) او په مدينه منوره باندې ئې حمله اوکړه.د انصارو او مهاجرينو تقريباً اووه سوه کسان په دې واقعه کښې شيهدان کړې شول. دا واقه په ۶۲ ھ يا ۶۳ھ کښې پيښه شوې وه.(٣) د يحيی بن سعيد انصاری بيان دې. چه د عثمان رضي الله عنه د شهادت د واقعه په وخت کښې په مسجد نبوی کښې اذان اومونځ موقوف شوې وو.اود فتنه حره د واقع کيدو په وخت کښې هم په مسجد نبوی کښې اذان او مونځ موقوف شوې وو.(٤)

---

١)د تفصيل دپاره اوګورئ فتح الباری (۳۲٤\۱۷)_

٢)وكان مقتل عثمان رضي الله عنه يوم الجمعة لثمان ليال خلت من ذی الحجة يوم التروية سنة خمس وثلاثين قاله الواقدی وعنه أيضاً أنه قتل يوم الجمعة لیلتين بقيتا من ذی الحجة وحاصروه تسعة وأربعين يوماً.. عمدة القاری (۱۱۹\۱۷)_

٣)عمدة القاری(۱۱۹\۱۷)_

٤)فتح الباری(۳۲۵\۱۷)_

دريمه فتنه:

قوله: ثُمَّ وَقَعَتُ الثَّالِثَةُ فَلَمْ تَرْتَفِعْ وَلِلنَّاسِ طَبَاخٌ: بيا دريم فتنه واقع شوه.نو هغه ختمه شوې نه وه.په داسې حال كښې چه په خلقوكښې عقل اوخيرباقى وو.

«طباخ» بفتح الطاء، والباء» قوت او شدت ته وائى.خو د عقل او هوښيارتيا او خيردپاره هم استعماليږى.(۱) مطلب دا دې.چه كله دريمه فتنه واقع شوه.نو د خلقو نه عقل او هوښيارتيا او خير تلې وو.

ددې دريمې فتنې نه كومه فتنه مراد ده.دلته په روايت كښې ددې ذكر نشته. د اكثرو حضراتو رائې دا ده.(۲) چه ددې نه د ابوحمزه خارجى واقعه مراد ده.كومه چه په ۱۳۰ھ كښې پيښه شوې وه.واقعه دا ده،چه د ،حضر موت،، مقام نه ابو حمزه خارجى د خپل ځان سره اووه سوه (۷۰۰) سوارۀ واخستل.اوحجاز طرف ته روان شو.په هغه زمانه كښې مروان بن محمد بن مروان بن الحكم خليفه وو. ابو حمزه خارجى د مكې ،مدينې او طائف حاكم عبدالواحد بن سليمان د ځان سره ملګرې كړلو.او د مروان بن محمد خلاف ئې د بغاوت اعلان اوكړو.او لاړل په مكه مكرمه باندې ئې قبضه اوكړه.مروان ته چه كله خبر ملاؤ شو.نوهغه د خپل فوځ نه څلور زره كسان منتخب كړل.اود ابوحمزه د ختمولودپاره ئې روان كړل.عبدالملك بن محمدبن عطيه ئې ددې لښكر جرنيل او اميرمقرر كړو.د دواړو فوځونو په مينځ كښې جنګ اوشو.ابو حمزه خارجى اودهغه اوو سوه كسان قتل كړې شول. اود هغه حمايت كونكو نورو خلقوته هم شكت اوشو.(۳)

امام بخارى رحمه الله د حضرت ليث دا تعليق دلته ددې دپاره ذكر كړو.چه په دې كښې د اصحاب بدر ذكر دې.(يعنى د اولنۍ فتنې په بيان كښې چه په كوم ځاې كښې د «فلم تبق من أصحاب بدر أحداً» ئې وئيلى دى)

[۳۸۰۱] حَدَّثَنَا الْحَجَّاجُ بْنُ مِنْهَالٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ النُّمَيْرِيُّ حَدَّثَنَا يُونُسُ بْنُ يَزِيدَ قَالَ سَمِعْتُ الزُّهْرِيَّ قَالَ سَمِعْتُ عُرْوَةَ بْنَ الزُّبَيْرِ وَسَعِيدَ بْنَ الْمُسَيَّبِ وَعَلْقَمَةَ بْنَ وَقَّاصٍ وَعُبَيْدَ اللَّهِ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ حَدِيثِ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا زَوْجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كُلٌّ حَدَّثَنِي طَائِفَةً مِنَ الْحَدِيثِ قَالَتْ فَأَقْبَلْتُ أَنَا وَأُمُّ مِسْطَحٍ فَعَثَرَتْ أُمُّ مِسْطَحٍ فِي مِرْطِهَا فَقَالَتْ تَعِسَ مِسْطَحٌ فَقُلْتُ بِئْسَ مَا قُلْتِ تَسُبِّينَ رَجُلًا شَهِدَ بَدْرًا فَذَكَرَ حَدِيثَ الْإِفْكِ [ر: ۲۴۵۳]

په دې حديث كښې د قصه افك بيان دې .دا حديث به په تفصيل سره وړاندې راشى.چه په حديث كښې چونكه د حضرت مسطح رضي الله عنه د بدرى كيدو ذكر ددې.ددې وجې امام بخارى دا حديث دلته بيان كړو.

---

(۱) عمدة القارى(۱۷/۱۲۰)_

(۲) د داودى خيال دې.چه ددې نه فتنه ،،ازارقه،، مراد ده (عمدة القارى(۱۷/۱۲۰)_

(۳) فتح البارى(۷/۳۲۵)_

[٣٨٠٢] حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْمُنْذِرِ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ فُلَيْحِ بْنِ سُلَيْمَانَ عَنْ مُوسَى بْنِ عُقْبَةَ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ هَذِهِ مَغَازِي رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَذَكَرَ الْحَدِيثَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ يُلْقِيهِمْ هَلْ وَجَدْتُمْ مَا وَعَدَكُمْ رَبُّكُمْ حَقًّا قَالَ مُوسَى قَالَ نَافِعٌ قَالَ عَبْدُ اللَّهِ قَالَ نَاسٌ مِنْ أَصْحَابِهِ يَا رَسُولَ اللَّهِ تُنَادِي نَاسًا أَمْوَاتًا قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا أَنْتُمْ بِأَسْمَعَ لِمَا قُلْتُ مِنْهُمْ [ر: ٣٠٤٢]

[٣٨٠٣] قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ فَجَمِيعُ مَنْ شَهِدَ بَدْرًا مِنْ قُرَيْشٍ مِمَّنْ ضُرِبَ لَهُ بِسَهْمِهِ أَحَدٌ وَثَمَانُونَ رَجُلًا وَكَانَ عُرْوَةُ بْنُ الزُّبَيْرِ يَقُولُ قَالَ الزُّبَيْرُ قُسِمَتْ سُهْمَانُهُمْ فَكَانُوا مِائَةً وَاللَّهُ أَعْلَمُ
حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى أَخْبَرَنَا هِشَامٌ عَنْ مَعْمَرٍ عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ الزُّبَيْرِ قَالَ ضُرِبَتْ يَوْمَ بَدْرٍ لِلْمُهَاجِرِينَ بِمِائَةِ سَهْمٍ

قوله: حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْمُنْذِرِ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ فُلَيْحٍ إلخ: په دې روايت كښې په بدر كښې اهل قليب ته د نبى ﷺ د خطاب ذكر دې.ددې تفصيل بيان شوې دې.ددې روايت په آخر كښې د امام بخارى خپل قول دې. يا د موسى بن عقبه قول دې.چه په بدر كښې د شريك شوو قريشو تعداد ٨١ سړى وو.چاته چه په مال غنيمت كښې حصه وركړې شوې وه. او حضرت عروه د حضرت زبير رضی الله عنه په حواله سره وائى.چه دچا حصې تقسيم شوې وې.(په مهاجرينو كښې) نو هغه سل كسان وو.

قوله: حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى أَخْبَرَنَا هِشَامٌ: ددې باب دا آخرى روايت د حضرت زبير رضی الله عنه نه مروى دى.دوى فرمائى.چه د بدر په ورځ د مهاجرينو دپاره سل حصې مقررشوې وې.

د رواياتو تعارض اود هغې توجيهات: دلته پورته د موسىٰ بن عقبه په روايت كښې دى.چه د يو اتيا مهاجرينودپاره په جنګ بدر كښې حصې مقرر شوې وې.اود حضرت زبير رضی الله عنه په روايت كښې دى.چه سل حصې مقرر شوې وې.په ظاهره په دواړو روايتونوكښې تعارض دې.

① په دواړو رواياتوكښې د تطبيق مختلف توجيهات شوى دى.داودى وئيلى دى. چه ممكن ده.حضرت زبير رضی الله عنه ته اشتباه شوى وى.اودهغه اشتباه په وجه هغوى ١٠٠ وئيلى وى.[1]

② ممكن ده.چه دحضرت زبير رضی الله عنه نه چه چا روايت كړې وى.هغوى ته اشتباه شوى وى.اوهغوى تعداد غلط خودلى وى.[2] كنى تحقيقى خبره هم دا ده.چه مهارين سل نه وو.

③ داودى رحمه الله دريمه توجيه دا كړې ده.چه ټول مهاجرين څلور اتيا وو.او دوى سره درې اسونه وو.دوه حصې د هريواس وى.دغه شان شپږ حصې د اسونو شوې. څلور اتيا او شپږ لس كم سل شوې.او لس كسان هغه وو.كوم چه په جنګ كښې شريك شوى نه وو.خونبى ﷺ د هغوى دپاره حصې مقرر كړې وې.په دې حساب سره ټولې حصې سل شوې.نوبعضې

[1])فتح البارى(٣٢۶/٧)_
[2])فتح البارى(٣٢۶/٧)_

راویان ټول جمع کوی.او بیان کوی.اوبعضې حضرات صرف په جنګ کښې د شریکو خلقو حصه بیانوی.نودهغوی خودلې شوې تعداد کمیږی.

④ حافظ ابن حجر رحمه الله دا جواب ورکړې دېرچه په مال غنیمت کښې چه کومې حصې مهاجرینوته ملاؤ شوې وې، هغه اتیا وې،او شل حصې روسته په مال خمس کښې دوی ته ملاؤ شوې وې.په دې حساب سره ټولې حصې سل شوې.په بعضې روایاتوکښې د مال غنیمت او مال خمس دواړو تعداد خودلې شوې دې.اوپه بعضوکښې صرف د مال غنیمت د حصو تعداد خودلې شوې دې.نو د دې وجې په دواړه قسمه روایاتوکښې څه تعرض نشته.(١)

١٣-بَاب تَسْمِيَةُ مَنْ سُمِّيَ مِنْ أَهْلِ بَدْرٍ فِي الْجَامِعِ الَّذِي وَضَعَهُ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عَلَى حُرُوفِ الْمُعْجَمِ

⊙النَّبِيُّ مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الْهَاشِمِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ⊙ إِيَاسُ بْنُ الْبُكَيْرِ ⊙ بِلَالُ بْنُ رَبَاحٍ مَوْلَى أَبِي بَكْرٍ الْقُرَشِيِّ ⊙ حَمْزَةُ بْنُ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ الْهَاشِمِيُّ ⊙ حَاطِبُ بْنُ أَبِي بَلْتَعَةَ حَلِيفٌ لِقُرَيْشٍ ⊙ حَارِثَةُ بْنُ الرَّبِيعِ الْأَنْصَارِيُّ قُتِلَ يَوْمَ بَدْرٍ وَهُوَ حَارِثَةُ بْنُ سُرَاقَةَ كَانَ فِي النَّظَّارَةِ ⊙ خُبَيْبُ بْنُ عَدِيٍّ الْأَنْصَارِيُّ ⊙ خُنَيْسُ بْنُ حُذَافَةَ السَّهْمِيُّ ⊙ رِفَاعَةُ بْنُ رَافِعٍ الْأَنْصَارِيُّ ⊙ رِفَاعَةُ بْنُ عَبْدِ الْمُنْذِرِ ⊙ أَبُو لُبَابَةَ الْأَنْصَارِيُّ ⊙ الزُّبَيْرُ بْنُ الْعَوَّامِ الْقُرَشِيُّ ⊙ زَيْدُ بْنُ سَهْلٍ ⊙ أَبُو طَلْحَةَ الْأَنْصَارِيُّ ⊙ أَبُو زَيْدٍ الْأَنْصَارِيُّ ⊙ سَعْدُ بْنُ مَالِكٍ الزُّهْرِيُّ ⊙ سَعْدُ بْنُ خَوْلَةَ الْقُرَشِيُّ ⊙ سَعِيدُ بْنُ زَيْدِ بْنِ عَمْرِو بْنِ نُفَيْلٍ الْقُرَشِيُّ ⊙ سَهْلُ بْنُ حُنَيْفٍ الْأَنْصَارِيُّ ⊙ ظُهَيْرُ بْنُ رَافِعٍ الْأَنْصَارِيُّ ⊙ وَأَخُوهُ ⊙ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُثْمَانَ ⊙ أَبُو بَكْرٍ الصِّدِّيقُ الْقُرَشِيُّ ⊙ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْعُودٍ الْهُذَلِيُّ ⊙ عُتْبَةُ بْنُ مَسْعُودٍ الْهُذَلِيُّ ⊙ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَوْفٍ الزُّهْرِيُّ ⊙ عُبَيْدَةُ بْنُ الْحَارِثِ الْقُرَشِيُّ ⊙ عُبَادَةُ بْنُ الصَّامِتِ الْأَنْصَارِيُّ ⊙ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ الْعَدَوِيُّ ⊙ عُثْمَانُ بْنُ عَفَّانَ الْقُرَشِيُّ خَلَّفَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى ابْنَتِهِ وَضَرَبَ لَهُ بِسَهْمِهِ ⊙ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ الْهَاشِمِيُّ ⊙ عَمْرُو بْنُ عَوْفٍ حَلِيفُ بَنِي عَامِرِ بْنِ لُؤَيٍّ ⊙ عُقْبَةُ بْنُ عَمْرٍو الْأَنْصَارِيُّ ⊙ عَامِرُ بْنُ رَبِيعَةَ الْعَنَزِيُّ ⊙ عَاصِمُ بْنُ ثَابِتٍ الْأَنْصَارِيُّ ⊙ عُوَيْمُ بْنُ سَاعِدَةَ الْأَنْصَارِيُّ ⊙ عِتْبَانُ بْنُ مَالِكٍ الْأَنْصَارِيُّ ⊙ قُدَامَةُ بْنُ مَظْعُونٍ ⊙ قَتَادَةُ بْنُ النُّعْمَانِ الْأَنْصَارِيُّ ⊙ مُعَاذُ بْنُ عَمْرِو بْنِ الْجَمُوحِ ⊙ مُعَوِّذُ بْنُ عَفْرَاءَ ⊙ وَأَخُوهُ ⊙ مَالِكُ بْنُ رَبِيعَةَ ⊙ أَبُو أُسَيْدٍ الْأَنْصَارِيُّ ⊙ مُرَارَةُ بْنُ الرَّبِيعِ الْأَنْصَارِيُّ ⊙ مَعْنُ بْنُ عَدِيٍّ الْأَنْصَارِيُّ ⊙ مِسْطَحُ بْنُ أُثَاثَةَ

(١) فتح الباري (٣٢٦/٧)_

بْنِ عَبَّادِ بْنِ الْمُطَّلِبِ بْنِ عَبْدِ مَنَافٍ ⊙ مِقْدَادُ بْنُ عَمْرٍو الْكِنْدِيُّ حَلِيفُ بَنِي زُهْرَةَ ⊙ هِلَالُ بْنُ أُمَيَّةَ الْأَنْصَارِيُّ رضی الله عنهم

په دې باب کښې امام بخاری رحمه الله په شرکاء بدر کښې د هغه حضراتو نومونه بيان کړی دی.د چا د شرکت تصريح چه په بخاری شريف کښې راغلې ده.د ټولو بدريانود نومونو ذکر مقصود نه دې.دغه شان بعضې داسې حضرات چه د هغوی په بدری کيدو کښې دچا اختلاف نشته.بلکه پخپله په صحيح بخاری کښې هم د هغوی د بدری کيدو ذکرموجود دې.خوچونکه په تنصيص او تصريح سره نه دېزددې وجې د هغوی نومونه امام بخاری دلته ذکرنکړل.لکه حضرت عبيده بن الجراح رضی الله عنه شو.ددوی د بدری کيدو ذکر خود په بخاری کښې موجود دې.خوچونکه په تنصيص او تصريح «أنه شهد بدرا» الفاظو سره موجود نه دې. ددې وجې د نومونو په دې فهرس کښې د هغوی نومونه نشته.(1)

امام بخاری رحمه الله دلته د څلور څلويښتو نومونو ذکر د حروف تهجی په ترتيب سره کړې دې.

د بدر د شرکاء تعداد د مشهور روايت مطابق درې سوه او ديارلس دې.ددې ټولو د نومونو ذکر حافظ ضياء الدين مقدسی په ،،کتاب الاحکام،، کښې په استيعاب سره کړې دې.ابن سيدالناس او ابن اسحاق رحمهما الله په تفصيل سره د بدريين صحابو رضی الله عنهم نومونه ذکرکړی دی..

امام بخاری رحمه الله چه دلته کوم نومونه ذکر کړی دی. ددې په باره کښې مشهوره دا ده.چه کله دا نومونه اولوستې شی.نوپه هغه وخت کښې دعا قبليږی.

بَاب: حَدِيثِ بَنِي النَّضِيرِ وَمَخْرَجِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَيْهِمْ فِي دِيَةِ الرَّجُلَيْنِ وَمَا أَرَادُوا مِنَ الْغَدْرِ بِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

قَالَ الزُّهْرِيُّ عَنْ عُرْوَةَ كَانَتْ عَلَى رَأْسِ سِتَّةِ أَشْهُرٍ مِنْ وَقْعَةِ بَدْرٍ قَبْلَ أُحُدٍ وَقَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى ﴿هُوَ الَّذِي أَخْرَجَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مِنْ دِيَارِهِمْ لِأَوَّلِ الْحَشْرِ مَا ظَنَنْتُمْ أَنْ يَخْرُجُوا﴾ (2) وَجَعَلَهُ ابْنُ إِسْحَاقَ بَعْدَ بِئْرِ مَعُونَةَ وَأُحُدٍ

[٣٨٠٤] حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ نَصْرٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ أَخْبَرَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ عَنْ مُوسَى بْنِ عُقْبَةَ عَنْ نَافِعٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ حَارَبَتِ النَّضِيرُ وَقُرَيْظَةُ فَأَجْلَى بَنِي النَّضِيرِ وَأَقَرَّ قُرَيْظَةَ وَمَنَّ عَلَيْهِمْ حَتَّى حَارَبَتْ قُرَيْظَةُ فَقَتَلَ رِجَالَهُمْ وَقَسَمَ نِسَاءَهُمْ وَأَوْلَادَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بَيْنَ الْمُسْلِمِينَ إِلَّا بَعْضَهُمْ لَحِقُوا بِالنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَآمَنَهُمْ وَأَسْلَمُوا وَأَجْلَى يَهُودَ الْمَدِينَةِ كُلَّهُمْ بَنِي قَيْنُقَاعَ وَهُمْ رَهْطُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سَلَامٍ وَيَهُودَ بَنِي حَارِثَةَ وَكُلَّ يَهُودِ الْمَدِينَةِ

امام بخاری رحمه الله دلته د بنو نضيرو واقعه نقل کوی.غزوه بنو نضير کله پيښه شوې وه؟ په دې باره کښې امام بخاری رحمه الله يوه رائې د حضرت عروه نه نقل کړې ده.او يوه رائې ئې د

(1) فتح البارى(٧\٣٢٩) وعمدة القارى(١٧\١٢١)_

(2) الحشر:٢)_

ابن اسحاق نقل کړې ده.د حضرت عروه رائې دا ده. چه کله د غزوه بدر نه پس شپږ میاشتې تیرې شوې.نو د غزوه بنو نضیرواقعه پیښه شوې وه.او د ابن اسحاق رحمه الله رائې امام بخاری رحمه الله دا نقل کړی ده.چه د بنو نضیر دا واقعه د غزوه بیر معونه او جنګ احد نه پس رواقع شوې ده.

د نبی علیه السلام مدینې منورې ته د راتلو په وخت کښې د کافرانو قسمونه: نبی ﷺ چه کله مدینې منورې ته تشریف راوړې وو.په هغه وخت کښې د کافرانو درې قسمونه وو.

① دکافرانو یو قسم هغه وو.چه چه به ښکاره د دشمنۍ اعلان کولو.-اوجنګ کولوته تیار وو.

② دویم قسم د هغه خلقو وو.کوم چه په دې انتظار کښې وو.چه د مسلمانانو انجام به څه وی.که غالب شی نو مونږ به هم د دوی سره شو.ګنی د خپل پلار نیکه په دین باندې به قائم پاتې یو.بیا په دوی کښې بعضو د زړه نه د مسلمانانو غلبه غوستله.لکه بنو خزاعه،اوځه کسانود زړه نه د مسلمانانو غلبه نه غوښتله.

③ دریم قسم د مدینې د یهود، وو.د مدینې په یهودوکښې اصل دوه قبیلې وې.یو بنو قریظه او بله بنو نضیر،د بنو قینقاع او بنو حارثه ذکر هم راځی.خوپه حقیقت کښې هغه د بنو قریظه او بنو نضیر شاخونه وو(١)

د مدینې د یهودی قبیلو د مسلمانانو سره د امن معاهده شوې وه.چه نه به د یو بل سره جنګ کوو.اونه به د یوبل خلاف د بلې قبیلې سره مدد کوو.(٢) خو یهودیانو،ددې معاهدې پابندی او خیال اونه ساتلو.نود ټولو نه وړاندې بنو قینقاع دا معاهده ماته کړه.اوپه یهودو کښې د ټولونه وړاندې بنو قینقاع د مدینې منورې نه جلا وطن کړې شول(٣)

د بنو قینقاع د یهودو جلاوطنی: کله چه نبی ﷺ په جنګ بدر کښې د کامیابۍ حاصلولو نه پس مدینې منورې ته تشریف راوړو.نو نبی ﷺ د مدینې یهود راجمع کړل.او هغوی ته ئې د اسلام دعوت ورکړل.او هغووی ته ئې اوفرمائیل.دالله نه اوویریږئ.تاسوته دا خبره ښه معلومه ده.چه زه د الله رسول یم.چه چرته داسې اونشی.(چه زما د مخالفت په وجه) په تاسو هم داسې عذاب نازل شی.لکه څنګه په بدر کښې په قریشو نازل شو.نو اسلام قبول کړئ.(٤)

د بنوقینقاع یوهود د نبی ﷺ په دې خبره غصه شول.او وې وئیل.چه تاته د قریشو په مقابله کښې کامیابی حاصله شوه.خودا دې تا په غلطه فهمۍ کښې وانچوی.قریشوچونکه د جنګ تجربه نه لرله.ددې وجې هغوی قتل کړې شول.کله چه زمونږ سره ستا مقابله راشی.نو بیا به معلومه شی.چه څوك به غالب راځی.کله چه بنو قینقاع جنګ ته اماده شول.او وعده ئې

---

(١)فتح الباری(٧/٣٣٠)-

(٢)فتح الباری(٧/٣٣٠)_

(٣)کالم ابن اثیر(٢/٩۶)_

(٤)ابن کثیر د نبی ﷺ د خطاب الفاظ داسې ذکر کړی دی.یا معشریهود أحذروا من الله مثل ما نزل بقریش من النقمة وأسلموا فإنکم قد عرفتم أن نبی مرسل تجدون ذلک فی کتابکم وعهدالله إلیکم (البدایة والنهایة (٣/٤)_

ماته کړه.نو نبی ﷺ هغوی طرف ته خرج اوکړو.مسلمانانو ترڅو ورځو پورې د هغوی محاصره کړې وه.آخر دا چه دا خلق مجبوره شول.اود قلعې نه رابهر شول.نبی ﷺ دوی قتل کول غوښتل.خود منافقانو سردارعبدالله بن ابی سفارش اوکړو.چه دوی مه قتلوه.نبی ﷺ دوی قتل خونکړل.خودوی ته ئې د مدینې پریخود حکم اوکړو.دا واقعه په پنځلسم شوال ۲ھ پیښه شوې وه.(۱)

قوله: وَمَخْرَجِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَيْهِمْ فِي دِيَةِ الرَّجُلَيْنِ وَمَا أَرَادُوا مِنْ الْغَدْرِ بِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: د نبی ﷺ د دوو کسانود دیت په باره کښې بنو نضیرطرف ته تلل،اوهغه غداری کومه چه بنو نضیر د نبی ﷺ سره کول غوښتل. دهغې بیان.

غزوه بنو نضیر: په یهودیانوکښې د بنو قینقاع د غدارئ نه پس اوس بنو نضیرو وعه ماته کړه.ددې تفصیل دا دې.چه عمروبن امیه ضمری دبیرمعونه د واقعه نه اتفاقی طور ژوندې بچ شو.(د بیر معونه تفصیل وړاندې راځی) د هغه ځائې نه مدینې منورې ته په راتلوکښې هغه ته دوه کافران ملاؤ شول.کوم چه، د بنو عامرنه وو.نو عمروبن امیه دا اوکښل.چه ددې قبیلې سردار عامربن طفیل اویا مسلمانان (په بیر معونه کښې) شهیدان کړل.دغه دواړه ئې قتل کړل.عمروبن امیه رضی الله عنه ته دا معلومه نه وه.چه د مقتولینو د قبیلې سره نبی ﷺ معاهده کړې ده.کله چه نبی ﷺ ته خبراوشو.نو نبی ﷺ اوفرمائیل.هغوی سره خو زمونږ معاهده وه.نو دیت ورکول ضروری دی.(اګرچه عامربن طفیل معاهده ماته کړې وه.او اویا مسلمانان ئې شهیدان کړی وو.خوپه دې عهد شکنئ کښې ټوله قبیله شریکه نه وه.ددې وجې نبی ﷺ د بنو عامر د دغه دوو مقتولینو دیت ورکول ضروری اوګڼل)

بنوعامرلکه څنګه چه د مسلمانان حلیف وو.دغه شان د بنو نضیر هم حلیف وو.نود عربو د دستور مطابق په دیت کښې څه حصه د بنو نضیرو په ذمه هم واجب الاداء وه.نو نبی ﷺ ددې دیت په باره کښې حضرت ابوبکر حضرت عمر ا څو نرو صحابه کرام رضی الله عنهم واخستل.او بنو نضیر ته ئې تشریف یوړلو،هلته چه لاړلو.نونبی ﷺ د یودیوال لاندې کیناستل.

په دغه دوران کښې بنو نضیر په خپل مینځ کښې دا مشوره اوکړه.چه یوکس د کور چت ته اوخیژی.اود پورته نه یوه غټ کاڼړې په نبی ﷺ باندې راغوزار کړی.چه په دې طریقه نبی ﷺ قتل کړې شی.نبی ﷺ ته د وحی په ذریعه ددې سازش خبر ملاؤ شو.نبی ﷺ دهغه ځاې نه پاسیدل.لکه چه د څه کار دپاره پاسیدلو.او اوس واپس راځی.او مدینې منورې ته ئې تشریف یوړلو.کله چه د نبی ﷺ په واپسئ کښې روستوالې اوشو.نو یهودیان ډیر ملامته شول.او مایوس شول.او صحابه کرام رضی الله عنهم دهغه ځاې نه پاسیدل.د نبی ﷺ په لټون کښې مدینې منورې ته راورسیدل.صحابه کرام رضی الله عنهم چه کله نبی ﷺ ته راورسیدل.نو نبی ﷺ ورته اوفرمائیل.بنو نضیرو معاهده ماته کړې ده.نو د دوی محاصره دې اوکړې شی.

---

(۱) البداية والنهاية (۳/۱٤)_

عبدالله بن ام مكتوم رضي الله عنه نبى ﷺ د مدينې منورې عامل مقرر كړلو.(۱) او صحابه ئې واخستل.اود بنو نضيرو محاصره ئې اوكړه.

عبدالله بن ابى بنو نضيروته پيغام اوليږلو.چه مونږ تاسو سره يو.د ويرې ضرورت نشته.خود منافقانو په زړونوكښې الله تعالى رعب واچولو.اوهغوى د مسلمانانو د مقابلې دپاره رانغلل.

پنځلس ورځو د محاصرې كولونه پس بنو نضير مجبوره شول.اونبى ﷺ ته ئې درخواست اوكړو.چه مونږ ته دې امن راكړې شى.نبى ﷺ ورته اوفرمائيل.د لسو ورځو مهلت دې.په لسو ورځو كښې دننه تاسو د مدينې نه اوځئ.اوځومره سامان چه تاسو خان سره اوړې شئ.نودهغې اجازت درته شته.خود وسلې د وړلو اجازت نشته.يهوديانود خپلو كورونو دروازې اوچوكاټونه راويستل هم شروع كړل .اوپه لسو ورځوكښې دننه د مدينې نه اووتل.څه شام ته لاړل.اوڅه په خيبر كښې آباد شول.اودغه شان مدينه منوره نه د يهوديانوشرارت ختم شو.يامين بن عمير او ابوسعيدبن وهب دا دواړه كسان په دوى كښې مسلمانان شول.نودوى

جلاوطن نكړې شول.اونه دوى دمال او اسباب نه محروم كړې شول.(۲)

ابن اسحاق چه د غزوه بنو نضيركومه واقعه ليكلې ده.هغه دا وه.(۳) ددې نه به تاسو ته معلومه شوې وى.چه په بيرمعونه كښې د اويا قاريانو د شهادت نه پس عمروبن اميه ضمرى چه د بنو عامر دوه كسان قتل كړل.اودهغوى د ديت په باره كښې نبى ﷺ بنو نضيرو ته تشريف اوړې وو.نوددې نه ثابته شوه.چه دا واقعه د بيرمعونه نه پس شوې ده.خود حضرت عروه د بيان مطابق دا واقعه د احد او بيرمعونه نه وړاندې ده.دوى فرمائى.چه غزوه بنو نضيرد جنګ بدرنه صرف شپږ ميشاتې پس شوې ده.نو كه د حضرت عروه روايت اومنلې شى.نو بيا به د بنو نضير د غزوه سبب كوم څيز وى.ښكاره ده چه په دې صورت كښې د عمروبن اميه ضمرى د دوو كسانو قتل اود هغوى د ديت په باره كښې د نبى ﷺ يهودو د بنو نضيرته تلل اود يهوديانو غدارى سبب نشى جوړيدې.ځكه چه د دوو كسانود قتل دا واقعه د احد نه لاڅه چه د غزوه بيرمعونه نه هم روستو خبره ده)

نود دې په باره كښې وئيلې شوى دى.چه ابن مردويه رحمه الله په صحيح سند سره د زهرى نه يو روايت نقل كړې دې.دهغه روايت حاصل دا دې.چه كله د جنګ بدر واقعه پيښه شوه.او مسلمانانو ته كاميابى ملاوه شوه.نود مكې مشركانو د مدينې يهودو ته خط اوليكل.چه تاسو سره قلعې او د جنګ سازوسمان شته.تاسو د مسلمانانو خلاف ولې آواز نه اوچتوئ.نو بنونضيرو ددې خط نه پس د يو سازش فيصله اوكړه.اوهغه دا چه نبى ﷺ ته ئې پيغام اوليږل. چه تاسو خان سره درې كسان راولئ.او زمونږ درې عالمان به تاسو سره مذاكره

---

۱)البداية والنهاية (۷۵\۱٤)_

۲)فتح البارى(۳۳۱\۷)_

۳)د پوره تفصيل دپاره اوګورئ البداية والنهاية (۷٤\۱٤و ۷۶)_~

اوكړى.كه په دې مذاكره كښې زمونږ دغه درې كسان مطمئن شول.نو مونږ به اسلام قبول كړو.اوبه خپل مينځ كښې ئې دغه درې عالمانوته اووئيل.چه خپل ځان سره خنجر پټ اوساتئ .اوچه موقع ملاؤ شى.نو دې قتل كړئ.په بنو نضيروكښې يوانصارى ښځه وه.د هغې ورور مسلمان وو.هغې ددې سازش خبر خپل ورور ته وركړو.ورور ئې راغلو. او نبى ﷺ ته ئې دهغې خبر وركړو.نبى ﷺ د مذاكرې فيصله پريخوده.اوبه هغوى باندې ئې د حملې پروګرام جوړ كړو.(١)

كه دحضرت عروه رحمه الله روايت اومنلې شى.نوپه دغه وخت كښې د غزوه بنو نضير سبب به دا واقعه وى.په دې كښې د بيرمعونه ذكرنشته.خواكثراصحاب سيردمحمدبن اسحاق سره موافقت كړې دې.او وئيلې ئې دى.چه غزوه بنونضيرد احد او غزوه بير معونه نه پس شوې وه.اودا د ۴هـ د اولنو ورځو واقعه وه.

امام بخارى رحمه الله د ابن اسحاق او حضرت عروه رحمهما الله دواړو قولونه ذكر كړى دى.اوبه ترجمة الباب كښې ئې آيت ذكركړې دې.

قوله: وَقَوْلِ اللهِ: هُوَ الَّذِي أَخْرَجَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مِنْ دِيَارِهِمْ لِأَوَّلِ الْحَشْرِ: الله تعالى هغه ذات دې.چه راوې ويستل. اهل كتابوكښې كافران،د هغوى د كورونو نه په اول حشركښې،

د اول حشر نه د بنو نضيرود يهودو جلاوطنى ده.هسې خود بنو قينقاع جلا وطنى ددې نه وړاندې شوې وه.اول خوهغه څه لويه قبيله نه وه.بلكه يوشاخ وو.اودويمه دا چه د بنو نضير د دې جلاوطنئ واقعه دهغې په نسبت ډيره لويه واقعه وه.ددې وجې قرآن پاك دې ته ،،اول حشر،، اووئيل.

قوله: حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ نَصْرٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ أَخْبَرَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ عَنْ مُوسَى بْنِ عُقْبَةَ عَنْ نَافِعٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ حَارَبَتِ النَّضِيرُ وَقُرَيْظَةُ فَأَجْلَى بَنِي النَّضِيرِ وَأَقَرَّ قُرَيْظَةَ: قريظه او نضيرمحاربه اوكړه.ددې محاربې نه مراد دا دې.چه د مكې قريشو دجنګ بدر نه پس بنى قريظه اوبنى نضيروته خط اوليكلو. او د مسلمانانو مخالفت ته ئې هغوى اماده كړل.نو دې دواړو قبيلو دمعاهدې ماتولو منصوبه جوړه كړه.نو مسلمانانوبنو نضير جلاوطن كړل.او د بنو قريظه سره ئې تجديد دمعاهدې اوكړو. هغوى برقرار پريخودل.تردې چه د غزوه خندق په موقع بنو قريظه دوباره عهد شكنى اوكړه.نو بيا دهغوى سړى قتل كړلاوښځې ،بچې او مالونه ئې په مسلمانانو تقسيم كړل. (دغزوه قريظه تفصيل د غزوه خندق نه روستو راځى)

---

(١) فتح البارى(٣٣١/٧)_

[۳۸۰۵] حَدَّثَنِي الْحَسَنُ بْنُ مُدْرِكٍ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ حَمَّادٍ أَخْبَرَنَا أَبُو عَوَانَةَ عَنْ أَبِي بِشْرٍ عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ قَالَ قُلْتُ لِابْنِ عَبَّاسٍ سُورَةُ الْحَشْرِ قَالَ قُلْ سُورَةُ النَّضِيرِ تَابَعَهُ هُشَيْمٌ عَنْ أَبِي بِشْرٍ [ر: ۳۳٦۸و۳٦۰۰و۳٦۰۱]

حضرت سعيد بن جبير رحمه الله فرمائى، چه ما د ابن عباس رضي الله عنهما وړاندې د ،،سورة الحشر،، ټکې اووئيل. نو دوی رضي الله عنه اوفرمائيل. ((قل : سورة النضير)) دې سورة ته سورة نضير وايه.

مقصدا دې چه دا سورت د بنو نضير په باره کښې نازل شوې دې، نو دې ته ،،سورة النضير،، هم وئيلې شی، او ،،سورة الحشر،، هم.

[۳۸۰٦] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي الْأَسْوَدِ حَدَّثَنَا مُعْتَمِرٌ عَنْ أَبِيهِ سَمِعْتُ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ كَانَ الرَّجُلُ يَجْعَلُ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ النَّخَلَاتِ حَتَّى افْتَتَحَ قُرَيْظَةَ وَالنَّضِيرَ فَكَانَ بَعْدَ ذَلِكَ يَرُدُّ عَلَيْهِمْ [ر: ۲۹٦۰]

حضرت انس رضي الله عنه فرمائى. چه انصار صحابو رضي الله عنهم به د نبى ﷺ په خدمت کښې د قجورو ونې پيش کولې، او وئيل به ئې چه تاسو دا په مهاجرينو کښې تقسيم کړئ. او د خپل ځان دپاره هم اوساتئ، کله چه ﷺ نبى ﷺ قريظه او بنو نضير فتح کړل، نو بيا نبى ﷺ انصارو ته هغه ونې واپس کړې، ددې تفصيل دا دې، چه کله نبى ﷺ قرظه او نضير فتح کړل. او د هغوی مالونه مسلمانانو ته په لاس راغلل، نو په هغه وخت کښې نبى ﷺ انصارو ته اووئيل. که تاسو خوښوئ، نو زه به دا مالونه په مهاجرينو کښې تقسيم کړم، او ستاسو چه کومې ونې دی، هغه به تاسو ته واپس کړم، د انصارو سردارانو حضرت سعد بن معاذ رضي الله عنه او حضرت سعد بن عباده رضي الله عنه اووئيل، يارسول الله! زمونږ خو خوښه ده، چه دا مالونه هم تاسو ټول په مهاجرينو کښې تقسيم کړئ، او زمونږ چه کوم مالونه دوی سره دی، هغه هم دوی سره پريږدئ، نبى ﷺ د هغوی د دې پرزونې تعريف اوکړو، خود انصارو کوم مالونه چه د مهاجرينو سره وو، هغه ئې هغوی ته واپس کړل، او د يهوديانو نه چه کوم مالونه ملاؤ شوی وو، هغه ئې په مهاجرينو کښې تقسيم کړل.(۱)

خود مهاجريو سره نبى ﷺ په انصارو کښې حضرت ابودجانه انصارى رضي الله عنه او سهل بن حنيف انصارى رضي الله عنه ته هم حصه ورکړه، ځکه چه د دې دواړو حضراتو مالى حالت ډير کمزورې وو.(۲)

[۳۸۰۷/۳۸۰۸] حَدَّثَنَا آدَمُ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ نَافِعٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ حَرَّقَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَخْلَ بَنِي النَّضِيرِ وَقَطَعَ وَهِيَ الْبُوَيْرَةُ فَنَزَلَتْ مَا قَطَعْتُمْ مِنْ لِينَةٍ أَوْ تَرَكْتُمُوهَا قَائِمَةً عَلَى أُصُولِهَا فَبِإِذْنِ اللَّهِ

---

(۱) فتح البارى (۳۳۳/۷)_

(۲) علامه سهيلى د حضرت ابودجانه او حضرت سهل سره د انصارو نه د حضرت حارث بن صمه نوم هم ذکر کړې دې،... اوګورئ البداية والنهاية (۷٦/۴)_

[٣٨٠٨] حَدَّثَنِي إِسْحَاقُ أَخْبَرَنَا حَبَّانُ أَخْبَرَنَا جُوَيْرِيَةُ بْنُ أَسْمَاءَ عَنْ نَافِعٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَرَّقَ نَخْلَ بَنِي النَّضِيرِ قَالَ وَلَهَا يَقُولُ حَسَّانُ بْنُ ثَابِتٍ

وَهَانَ عَلَى سَرَاةِ بَنِي لُؤَيٍّ حَرِيقٌ بِالْبُوَيْرَةِ مُسْتَطِيرُ

قَالَ فَأَجَابَهُ أَبُو سُفْيَانَ بْنُ الْحَارِثِ

أَدَامَ اللَّهُ ذَلِكَ مِنْ صَنِيعٍ وَحَرَّقَ فِي نَوَاحِيهَا السَّعِيرُ

سَتَعْلَمُ أَيُّنَا مِنْهَا بِنُزْهٍ وَتَعْلَمُ أَيَّ أَرْضَيْنَا تَضِيرُ [ر:٢٢٠١]

حضرت ابن عمر ﷺ فرمائی، چه نبی ﷺ د بن نضیرو د قجورو وونې سوزولې او کټ کړې وې، او هغه باغ کوم ځائې کښې چه دا عمل کړې شوې وو، ،بویره،، وو،نو په دې باندې دا آیت نازل شو ((ماترکتم من لینة...))

یهودیانو دا اعتراض کړې و، چه دا څنګه پیغمبر دې، چه باغونه او د خلقو په کارلاتلونکې څیزونه کټ کوی او سوزوی، چه ختم شی، نو الله تعالی د پیغمبر د طرف نه جواب ورکړو، چه کومې وونې تاسو کټ کړی دی، اویا مو پریخودې دی، چه تر اوسه پورې هغه په خپلو جرړو ولاړې دی، دا ټول د الله تعالی په حکم سره دی.(١)

یعنی هریو په دواړو کښې د مصلحت نه خالی نه دی، په سوزولو او کټ کولو کښې په کافرانو باندې د رعب او غلبې اظهار دې، او په سالم پریخودو کښې د مسلمانانو دنیوی فائده ده.

البویرة (بضم الباء وفتح الواو....) دا د ،،بورة،، تصغیر دې،، بورة ،، کندې ته وائی، د مدینې منورې سره نزدې په کوم ځائې کښې چه د بنو نضیرو باغ واقع وو، چونکه هغه بنکته ځائې وو، ددې وجې دغه باغ ته ،،بویره،، وئیلې شو.(٢)

((لینة)) یو خاص قسم قجورې ته وائی.(٣)

حضرت ابن عمر ﷺ فرمائی، نبی ﷺ چه کله د بنو نضیر وونې اوسوزولې، نو د هغې په باره کښې حضرت حسان بن ثابت ﷺ دا شعر وئیلې وو.

قوله: وَهَانَ عَلَى سَرَاةِ بَنِي لُؤَيٍّ حَرِيقٌ بِالْبُوَيْرَةِ مُسْتَطِيرُ قَالَ فَأَجَابَهُ أَبُو سُفْيَانَ بْنُ الْحَارِثِ: اوآسان شو د بنو لوی د سردارانو دپاره په مقام بویره کښې داسې اور لګول چه د هغې لمبې خورې وې.

سراة: (بفتح السین) دا د ،،سری،، جمع ده، سردار ته وائی، یعنی د قریشو سردار مراد

---

(١) اوګورئ تفسیر ابن کثیر (٣٣٤\٤)۔
(٢) فتح الباری (٣٣٣\٧) وعمدة القاری (١٢٨\١٧)۔
(٣) عمدة القاری (١٢٨\١٧)۔

نبى ﷺ او نور قريشى مهاجرين صحابه ﷺ دى.ډيرو حضراتو ، د ،،سراة بنى لوئى،، نه د قريشو كافر سرداران مراد دى، په دواړو صورتونوكښې مطلب مختلف دې.

د شعرمطلب حضرت حسان بن ثابت ﷺ فرمائى،چه نبى ﷺ او د دوى صحابوﷺ بغير د څه جنګ نه ډير په آسانئ سره په مقام بويره كښې باغوو ته اور اولګولو،په دې شعر كښې حضرت حسان د مكې قريشو ته پيغور وركوى،ځكه چه قريشو بنو نضير په جنګ باندې راپارولى وو.

اوكه د ،،سراة بنى لوى،، نه د قريشو كافر سرداران مراد وى.نو مطلب به دا وى،چه د قريشو سردارانو په مقام بويره كښې د اور لګولو معامله ډيره آسانه او وړه اوګڼله،دا طنز (توقې) دى،چه قريشو بنو نضير او بنو قريظه ته دا باور وركړې وو،چه د مسلمانانو سره د جنګ په وخت كښې به دوى (كافران) د هغوى سره مدد كوى،اوس چه هركله په دوى باندې مصيبت راغلو،او د دوى باغونه اوسوزولى شول،نو په قريشو كښې څوك هم مدد ته رانغلو،لكه چه دا څه لويه واقعه نه ده.

كله چه حضرت حسان ﷺ دا شعر اووئيل.نو د دې په جواب كښې ابو سفيان بن الحارث (چه د نبى ﷺ د تره څوئې وو،اوتردغه وخته پورې ئې اسلام نه وو راوړې) دا اشعار اووئيل.

قوله: أَدَامَ اللَّهُ ذَلِكَ مِنْ صَنِيعٍ وَحَرَّقَ فِي نَوَاحِيهَا السَّعِيرُ سَتَعْلَمُ أَيُّنَا مِنْهَا بِنُزْهٍ وَتَعْلَمُ أَيَّ أَرْضَيْنَا تَضِيرُ: ① الله دې دا اور چه په بويره كښې لګيدلې دې،هميشه دپاره قائم ساتى.اود بويره چارچاپيردې هم دغه شان اوسوزوى.

② تاسو به ډير زر پوهه شئ،چه څوك د دې بويره (او د دې د اور نه) لرې دې،او تاسوته به دا پته هم اولګى،چه په مونږ كښې د چا زمكې ته دا اور نقصان رسوى.

ابو سفيان په اولنى شعر كښې خيرې كړى دى،چه بويره او ددې نه چارچاپيره يعنى مدينه كښې دې دغه شان اور بليږى.او په دويم شعر كښې حضرت حسان ﷺ ته وائى، چه په بويره كښې د اور پيغور مونږ ته څه راكوې،د بويره نه ګيرچاپيره خو تاسو اوسيږئ،په دې سره مونږ او زمونږ زمكو ته څه نقصان نه رسى.هم ستاسو د استوګنې زمكه به سوزى.[1]

[۳۸۰۹] حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ أَخْبَرَنِي مَالِكُ بْنُ أَوْسِ بْنِ الْحَدَثَانِ النَّصْرِيُّ أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ دَعَاهُ إِذْ جَاءَهُ حَاجِبُهُ يَرْفَا فَقَالَ هَلْ لَكَ فِي عُثْمَانَ وَعَبْدِ الرَّحْمَنِ وَالزُّبَيْرِ وَسَعْدٍ يَسْتَأْذِنُونَ فَقَالَ نَعَمْ فَأَدْخِلْهُمْ فَلَبِثَ قَلِيلًا ثُمَّ جَاءَ فَقَالَ هَلْ لَكَ فِي عَبَّاسٍ وَعَلِيٍّ يَسْتَأْذِنَانِ قَالَ نَعَمْ فَلَمَّا دَخَلَا قَالَ عَبَّاسٌ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ اقْضِ بَيْنِي وَبَيْنَ هَذَا وَهُمَا يَخْتَصِمَانِ فِي الَّذِي أَفَاءَ اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ بَنِي النَّضِيرِ فَاسْتَبَّ عَلِيٌّ وَعَبَّاسٌ فَقَالَ الرَّهْطُ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ اقْضِ

---

[1] بنزه:بضم النون وسكون الزاى ذى ببعدوزناً ومعنى وهو فى الدصل من النزاهى. وهى البعد من السوء وجاء فيه فتح النون (عمدى القارى :۱۷\۲۹۱)_

بَيْنَهُمَا وَأَرِحْ أَحَدَهُمَا مِنَ الآخَرِ فَقَالَ عُمَرُ اتَّئِدُوا أَنْشُدُكُمْ بِاللَّهِ الَّذِي بِإِذْنِهِ تَقُومُ السَّمَاءُ وَالأَرْضُ هَلْ تَعْلَمُونَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَا نُورَثُ مَا تَرَكْنَا صَدَقَةٌ يُرِيدُ بِذَلِكَ نَفْسَهُ قَالُوا قَدْ قَالَ ذَلِكَ فَأَقْبَلَ عُمَرُ عَلَى عَبَّاسٍ وَعَلِيٍّ فَقَالَ أَنْشُدُكُمَا بِاللَّهِ هَلْ تَعْلَمَانِ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ قَالَ ذَلِكَ قَالَا نَعَمْ قَالَ فَإِنِّي أُحَدِّثُكُمْ عَنْ هَذَا الأَمْرِ إِنَّ اللَّهَ سُبْحَانَهُ كَانَ خَصَّ رَسُولَهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي هَذَا الْفَيْءِ بِشَيْءٍ لَمْ يُعْطِهِ أَحَدًا غَيْرَهُ فَقَالَ جَلَّ ذِكْرُهُ وَمَا أَفَاءَ اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ مِنْهُمْ فَمَا أَوْجَفْتُمْ عَلَيْهِ مِنْ خَيْلٍ وَلَا رِكَابٍ إِلَى قَوْلِهِ قَدِيرٌ فَكَانَتْ هَذِهِ خَالِصَةً لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثُمَّ وَاللَّهِ مَا احْتَازَهَا دُونَكُمْ وَلَا اسْتَأْثَرَهَا عَلَيْكُمْ لَقَدْ أَعْطَاكُمُوهَا وَقَسَمَهَا فِيكُمْ حَتَّى بَقِيَ هَذَا الْمَالُ مِنْهَا فَكَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُنْفِقُ عَلَى أَهْلِهِ نَفَقَةَ سَنَتِهِمْ مِنْ هَذَا الْمَالِ ثُمَّ يَأْخُذُ مَا بَقِيَ فَيَجْعَلُهُ مَجْعَلَ مَالِ اللَّهِ فَعَمِلَ ذَلِكَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَيَاتَهُ ثُمَّ تُوُفِّيَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ فَأَنَا وَلِيُّ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَبَضَهُ أَبُو بَكْرٍ فَعَمِلَ فِيهِ بِمَا عَمِلَ بِهِ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَنْتُمْ حِينَئِذٍ فَأَقْبَلَ عَلَى عَلِيٍّ وَعَبَّاسٍ وَقَالَ تَذْكُرَانِ أَنَّ أَبَا بَكْرٍ فِيهِ كَمَا تَقُولَانِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ إِنَّهُ فِيهِ لَصَادِقٌ بَارٌّ رَاشِدٌ تَابِعٌ لِلْحَقِّ ثُمَّ تَوَفَّى اللَّهُ أَبَا بَكْرٍ فَقُلْتُ أَنَا وَلِيُّ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَبِي بَكْرٍ فَقَبَضْتُهُ سَنَتَيْنِ مِنْ إِمَارَتِي أَعْمَلُ فِيهِ بِمَا عَمِلَ فِيهِ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَبُو بَكْرٍ وَاللَّهُ يَعْلَمُ أَنِّي فِيهِ صَادِقٌ بَارٌّ رَاشِدٌ تَابِعٌ لِلْحَقِّ ثُمَّ جِئْتُمَانِي كِلَاكُمَا وَكَلِمَتُكُمَا وَاحِدَةٌ وَأَمْرُكُمَا جَمِيعٌ فَجِئْتَنِي يَعْنِي عَبَّاسًا فَقُلْتُ لَكُمَا إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَا نُورَثُ مَا تَرَكْنَا صَدَقَةٌ فَلَمَّا بَدَا لِي أَنْ أَدْفَعَهُ إِلَيْكُمَا قُلْتُ إِنْ شِئْتُمَا دَفَعْتُهُ إِلَيْكُمَا عَلَى أَنَّ عَلَيْكُمَا عَهْدَ اللَّهِ وَمِيثَاقَهُ لَتَعْمَلَانِ فِيهِ بِمَا عَمِلَ فِيهِ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَبُو بَكْرٍ وَمَا عَمِلْتُ فِيهِ مُنْذُ وَلِيتُ وَإِلَّا فَلَا تُكَلِّمَانِي فَقُلْتُمَا ادْفَعْهُ إِلَيْنَا بِذَلِكَ فَدَفَعْتُهُ إِلَيْكُمَا أَفَتَلْتَمِسَانِ مِنِّي قَضَاءً غَيْرَ ذَلِكَ فَوَاللَّهِ الَّذِي بِإِذْنِهِ تَقُومُ السَّمَاءُ وَالأَرْضُ لَا أَقْضِي فِيهِ بِقَضَاءٍ غَيْرِ ذَلِكَ حَتَّى تَقُومَ السَّاعَةُ فَإِنْ عَجَزْتُمَا عَنْهُ فَادْفَعَا إِلَيَّ فَأَنَا أَكْفِيكُمَاهُ

قَالَ فَحَدَّثْتُ هَذَا الْحَدِيثَ عُرْوَةَ بْنَ الزُّبَيْرِ فَقَالَ صَدَقَ مَالِكُ بْنُ أَوْسٍ أَنَا سَمِعْتُ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا زَوْجَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَقُولُ أَرْسَلَ أَزْوَاجُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عُثْمَانَ إِلَى أَبِي بَكْرٍ يَسْأَلْنَهُ ثُمُنَهُنَّ مِمَّا أَفَاءَ اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَكُنْتُ أَنَا أَرُدُّهُنَّ فَقُلْتُ لَهُنَّ أَلَا تَتَّقِينَ اللَّهَ أَلَمْ تَعْلَمْنَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَقُولُ لَا نُورَثُ مَا تَرَكْنَا صَدَقَةٌ يُرِيدُ بِذَلِكَ نَفْسَهُ إِنَّمَا يَأْكُلُ آلُ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي هَذَا الْمَالِ فَانْتَهَى أَزْوَاجُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى مَا أَخْبَرَتْهُنَّ قَالَ

فَكَانَتْ هَذِهِ الصَّدَقَةُ بِيَدِ عَلِيٍّ مَنَعَهَا عَلِيٌّ عَبَّاسًا فَغَلَبَهُ عَلَيْهَا ثُمَّ كَانَ بِيَدِ حَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ ثُمَّ بِيَدِ حُسَيْنِ بْنِ عَلِيٍّ ثُمَّ بِيَدِ عَلِيِّ بْنِ حُسَيْنٍ وَحَسَنِ بْنِ حَسَنٍ كِلَاهُمَا كَانَا يَتَدَاوَلَانِهَا ثُمَّ بِيَدِ زَيْدِ بْنِ حَسَنٍ وَهِيَ صَدَقَةُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَقًّا [ر:٢٧٤٨]

[٣٨١٠] حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى أَخْبَرَنَا هِشَامٌ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ عُرْوَةَ عَنْ عَائِشَةَ أَنَّ فَاطِمَةَ عَلَيْهَا السَّلَامُ وَالْعَبَّاسَ أَتَيَا أَبَا بَكْرٍ يَلْتَمِسَانِ مِيرَاثَهُمَا أَرْضَهُ مِنْ فَدَكٍ وَسَهْمَهُ مِنْ خَيْبَرَ فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ لَا نُورَثُ مَا تَرَكْنَا صَدَقَةٌ إِنَّمَا يَأْكُلُ آلُ مُحَمَّدٍ فِي هَذَا الْمَالِ وَاللَّهِ لَقَرَابَةُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَحَبُّ إِلَيَّ أَنْ أَصِلَ مِنْ قَرَابَتِي [ر:٢٩٢٦]

مالك بن اوس بن الحدثان بیان کوی.چه حضرت عمر رضی الله عنه زه راوغوستم.ناڅاپه حضرت عمر رضی الله عنه ته د هغه دربان ((یرفاء)) راغلو[1] او ووې وئیل.چه حضرت عثمان ،حضرت عبدالرحن بن عوف او حضرت زبیر او حضرت سعد بن ابی وقاص رضی الله عنهم د دننه راتلو اجازت غواړی.حضرت عمر رضی الله عنه اوفرمائیل.آو هغوی دننه راوله.اوس لږ غوندې وخت تیر شوی وو.چه یرفاء دوباره راغلو.او حضرت عمر رضی الله عنه ته ئې اووئیل.چه حضرت عباس او حضرت علی رضی الله عنهما راغلی دی.او دننه راتلل غواړی.حضرت عمر رضی الله عنه اجازت ورکړو.کله چه دواړه حضرات دننه داخل شو.نو حضرت عباس رضی الله عنه اووئیل.اې امیرالمومنین زما او دده (حضرت علی رضی الله عنه) په مینځ کښې فیصله اوکړه.

قوله: وَهُمَا يَخْتَصِمَانِ فِي الَّذِي أَفَاءَ اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ بَنِي النَّضِيرِ: اودې دواړو جګړه کوله د بنو نضیرو نه چه کوم مال فئ نبی صلی الله علیه وسلم ته ملاو شوې وو.د هغې په باره کښې (دا جمله د ترجمة الباب سره متعلق ده)

د بنو نضیرو نه چه کوم مال فئ نبی کریم صلی الله علیه وسلم ته ملاؤ شوې وو.هغه نبی صلی الله علیه وسلم په مهاجرینو کښې تقسیم کړې وو.البته د هغې څه حصه نبی صلی الله علیه وسلم د خپل ځان سره ایساره کړې وه.کومه چه به ئې د مسلمانانو په حاجتوونو باندې خرچ کوله.او نبی صلی الله علیه وسلم به خپلو رشته دارانو ته هم په هغې کښې حصه ورکوله.هم ددغه مال په باره کښې د حضرت عباس او حضرت علی رضی الله عنهما په مینځ کښې اختلاف راغلې وو.دحضرت عمر رضی الله عنه په مجلس کښې ددې دواړو په مینځ کښې توتو مېن مېن هم اوشو.نو د دوی نه وړاندې چه کم حضرات صحابه کرام رضی الله عنهم راغلی وو.هغوی اووئیل .اې امیر المومنین د دوی په مینځ کښې فیصله اوکړه.او یودبل نه خلاص کړه.نو حضرت عمر رضی الله عنه اوفرمائیل. ((اتئدوا)) ([2])ایسار شئ.جلتی مکوئ.زه تاسو خلقو ته د هغه ذات قسم درکوم.چه د هغه په حکم آسمان او زمکه ولاړدی.آیا تاسوته

---

[1])یرفاء بفتح الیاء وسکون الراء (عمدة القاری(١٣٠\١٧)_

[2])اتئدوا: أی لا تستعجلوا وهی من التؤدة وهی التانی والمهلة عمدة القاری :١٣٠\١٧)_

معلومه ده.چه رسول الله ﷺ فرمائیلی دی.((لانورث ما ترکنا صدقة..)) زمونږ د پیغمبرانو د مال څوك وارث نه وی.څه چه مونږ پریږدو.نو هغه صدقه وی.
ددې نه نبی ﷺ خپله خپل ځان مراد اخستو.چه د وفات نه پس چه کوم مالونه زه پریږدم.هغه به د صدقې مالونه وی.اوپه هغې کښې به میراث نه جاری کیږی. هلته چه کوم صحابه کرام ﷺ موجود وو.هغوی د حضرت عمر ﷺ تصدیق اوکړو.او حضرت عمر ﷺ بیا حضرت عباس او حضرت علی ﷺ طرف ته متوجه شو.اوهغوی ته ئې اووئیل.چه زه تاسو ته دالله تعالی قسم درکوم.آیا تاسوته معلومه ده.چه نبی کریم ﷺ دا حدیث فرمائیلې دې.هغه دواړو جواب ورکړو.چه ،،نعم،، آو جی. او د دغه حدیث په باره کښې ئې د حضرت عمر ﷺ تصدیق اوکړو.حضرت عمر ﷺ اوفرمائیل.اوس زه ددې معاملې په باره کښې تاسوته بیان کوم.چه د (بنو نضیر) دغه مال فئ الله تعالی دخپل رسول دپاره خاص کړې وو.اوپه هغې کښې بل چاته حق نه دې ورکړې.دالله تعالی ارشاد دې.
وَمَآ اَفَآءَ اللّٰهُ عَلٰى رَسُوْلِهٖ مِنْهُمْ فَمَآ اَوْجَفْتُمْ عَلَيْهِ مِنْ خَيْلٍ وَّلَا رِكَابٍ وَّلٰكِنَّ اللّٰهَ يُسَلِّطُ رُسُلَهٗ عَلٰى مَنْ يَّشَآءُ ۗ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ۝ (۱)
نو دا مال صرف دالله اود هغه د رسول دپاره خاص دې.خوپه الله قسم نبی ﷺ دا مال صرف د خپل ځان دپاه نه وو جمع کړې او ساتلې،اونه ئې خپل ذات ته ترجیح ورکړې وه.بلکه دا مال ئې په تاسو خلقوکښې تقسیم کړې وو.تردې چه په هغې کښې د مال دا حصه باقی پاتې شوه.رسول الله ﷺ به هم د هغې نه په خپل اهل وعیال باندې خرچ کولو.د ټول کال خرچ به ئې هم د هغې نه ورکړه.او نوره به ئې دالله تعالی په لار (جهاد وسله او نورو داسې قسم کارونو کښې) خرچ کوله.نبی ﷺ به په خپل ژوند کښې هم داسې کولو.بیا نبی ﷺ وفات شو.نو حضرت ابوبکر ﷺ اووئیل.بیشك زه د الله تعالی د رسول ولی (او خلیفه) یم.نودا مال حضرت ابوبکر ﷺ په خپل لاس کښې واخستلو،اوو د رسول الله ﷺ د عمل مطابق به ئې په دغه مال کښې تصرف کولو.یعنی هم په هغه مصارفوکښې به ئې ددې ګټه خرچ کوله .په کوموکښې چه به نبی ﷺ خرچ کوله.او تاسو ټول خلق په هغه وخت کښې موجود وې.(اوتاسو ته علم دې) بیا حضرت عمر ﷺ حضرت عباس او حضرت علی ﷺ طرف ته متوجه شو.او وې وئیل.

قوله: تَذْكُرَانِ أَنَّ أَبَا بَكْرٍ عَمِلَ فِيهِ كَمَا تَقُولَانِ: تاسو دواړه دا ذکر کوئ.او وائې.چه ابوبکر ﷺ ددې مال په تصرف کښې هم هغه شان وو. څنګه چه تاسو وائې.خودل دا دی.چه ستاسو خیال دا وو.چه تصرف کول هم مونږ لره پکار دې.او تولیت زمونږ په لاس کښې پکار دې.ابوبکر ﷺ په خپل لاس کښې دا تصرف ساتلې دې او زیاتې ئې کړې دې. حالانکه ابوبکر ﷺ په دې تصرف کښې رښتینې او مخلص وو.په سمه لاره او په حق وو. (حضرت عباس اوحضرت علی ﷺ ته د ابوبکر ﷺ نه ګله په دې خبره وه.چه ددې مال

(۱) سورة الحشر)_

توليت ئې مونږ ته ولې حوالنه نكړل،ولې ابوبكر رضي الله عنه مونږ عادلان او قابل اعتماد نه ګڼړى.د دې دواړو بزرګانو د حضرت ابوبكر رضي الله عنه نه ددې خبرې ګله نه وه.چه دا مال مونږ ته په ميراث كښې ولې ملاؤ نشو.ځكه چه هغوى ته هم دا معلومه وه.چه د نبى صلى الله عليه وسلم ميراث نه وى.ګله صرف د توليت اوپه دغه مال كښې د تصرف اختيارنه وركولو وه.دا خو دهغوى نقطه نظر وو.خود ابوبكر رضي الله عنه نقصه نظردا وو.كه په دې وخت كښې په دې مال كښې د تصرف اختيار او ددې توليت دوى ته حواله كړې شى.نو په دې سره به خلقو ته دا شك شى.چه د نبى صلى الله عليه وسلم ميراث تقسيم شوې وى.نو ددې شبې د وجې حضرت ابوبكر رضي الله عنه حضرت عباس او حضرت على رضي الله عنهما ته په هغې كښې د تصرف اختيار نه وو وركړې.حضرت عمر رضي الله عنه فرمائى.چه د حضرت ابوبكر رضي الله عنه طرز عمل صحيح وو)

بيا حضرت ابوبكر رضي الله عنه وفات ش.نو زه د نبى صلى الله عليه وسلم اود حضرت ابوبكر رضي الله عنه په ځاې كيناستم.اوخليفه جوړ شوم.او ما دا مال د خپل امارت په اولنو دوو كالوكښې په خپله قبضه كښې اوساتلو.اوپه دې كښې مې هم هغه عمل كولو.كوم چه نبى كريم صلى الله عليه وسلم او حضرت ابوبكر رضي الله عنه كولو.بيا تاسو دواړه ماته راغلئ.اوپه هغه وخت كښې ستاسو د دواړو خبره يوه وه.او ستاسوخبره اتفاقى وه.نو ما تاسودواړو ته اوويل. چه رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمائيلى دى.«لا نورث ما تركنا صدقة» بيا چه كله دوه كاله تير شو.نوزما اطمينان راغلو.كه اوس ددې مال تصرف تاسو دواړو ته حواله كړې شى. نو په دې كښې به څه قباحت نه وى.نو ما تاسو ته ونيلى وو.كه تاسو غواړئ.نو زه به دا جدائداد تاسوته حواله كړم.خو په دې شرط سره چه تاسو به د الله تعالى سره عهد او وعده كوئ.چه تاوسو به په دې جائيداد كښې هم هغه عمل كوئ.كوم چه به نبى كريم صلى الله عليه وسلم او حضرت ابوبكر او ما كولو.ګنى تاسو په دې باره كښې زما سره خبرې مكوئ.تاسو دواړو ونيلى وو.چه هم په دې وعدې سره تاسو دا مال زمونږ حواله كړئ.نو ما تاسو دواړو ته حواله كړې وو.او چه اوس تاسو دواړه ماته راغلې ئې.آيا ددې نه علاوه تاسو په ما باندې څه بله فيصله كول غواړئ.

قوله: فَوَاللَّهِ الَّذِي بِإِذْنِهِ تَقُومُ السَّمَاءُ وَالْأَرْضُ لَا أَقْضِي فِيهِ بِقَضَاءٍ غَيْرِ ذَلِكَ حَتَّى تَقُومَ السَّاعَةُ: په هغه الله قسم،د چا په حكم چه زمكه او آسمان ولاړ دى.ترقيامته پورې به زه په دې كښې ددې نه سوا بله فيصله اونكړم.

كه تاسو دواړ ددې د انتظام نه عاجزه شوې ئې.نوماته ئې واپس كړئ.زه به ددې انتظام پخپله كوم.

قوله: فَحَدَّثْتُ هَذَا الْحَدِيثَ عُرْوَةَ بْنَ الزُّبَيْرِ: دا د زهرى رحمه الله قول دې.دوى فرمائى.چه ما دا حديث حضرت عروه بن الزبير رضي الله عنه ته بيان كړلو.نو عروه اوويل.چه مالك بن اوس صحيح ونيلى دى.ما هم د حضرت عائشې رضي الله عنها نه اوريدلى وو.چه فرمائيل ئې.د نبى صلى الله عليه وسلم ازواج مطهراتو رضي الله عنهن حضرت عثمان رضي الله عنه حضرت ابوبكرصديق رضي الله عنه ته ليږلى وو.ازواج مطهراتود حضرت ابوبكر رضي الله عنه نه په هغه مال فئ كښې د خپلې اتمې حصې مطالبه كوله.كومه چه الله تعالى خپل نبى كريم صلى الله عليه وسلم ته وركړې وه.نو ما هغوى (ازواج مطهرات) منع كړلئ.اوما هغوى

ته ونيل.چه تاسو دالله تعالى نه نه ويريږئ. تاسو ته معلومه نه ده.چه نبى ﷺ فرمائيلى دى.«لانورث ماتركنا صدقة» اوددې نه مراد د نبى ﷺ خپل ذات وو.البته د آل محمد نفقه به د هغه مال نه وى.حضرت عائشه رضي الله عنها فرمائى، چه ما ازواج مطهراتوته كله دا حديث واورولو.نو هغوى منع شوې.(او هغوى په ميراث كښې دخپلې حصې مطالبه پريخوده)

حضرت عروه رحمه الله فرمائى.چه دا مالونه كوم چه د صدقې وو.د حضرت على رضي الله عنه سره وو. حضرت على رضي الله عنه حضرت عباس رضي الله عنه ددې نه جدا كړو.(اوپه انتظامى اومورو كښې داختلاف په وجه ئې حضرت عباس رضي الله عنه په دې كښې شريك نكړو) او په هغوى باندې زورآور پاتې شو.بيا دا اموال صدقه د حضرت حسن بن على رضي الله عنه په قبضه كښې وو.اوبيا هغه د حضرت حسين بن على رضي الله عنه په لاس كښې راغلل.اوبيا د على بن حسين او حسن بن حسن په لاس كښې وو.او هغوى دواړو به وار په وار ددې انتظام كولو.او بيا دا د زيد بن حسن په قبضه كښې راغلل.

قوله: وهي صدقة رسول الله ﷺ حقاً: اودا يقينى طور د رسول الله ﷺ صدقه وه.(ددې وجې په دې مال كښې نه ميراث جارى شو.اونه دغه حضراتود ذاتى ملكيت په طور دا استعمال كړې دى)

ترجمة الباب سره مطابقت: چونكه په دې روايت كښې چه د حضرت عباس او حضرت على رضي الله عنهما دكومې مخاصمې ذكردې.هغه دهغه مالونوپه باره كښې وه.كوم چه د بنو نضيرو نه د فئ په طور حاصل شوى وو.ددې وجې امام بخارى رحمه الله دا حديث په «باب حديث بنى النضير» كښې دلته ذكر كړو.([1])

بَابُ قَتْلِ كَعْبِ بْنِ الْأَشْرَفِ

[٣٨١١] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ قَالَ عَمْرٌو سَمِعْتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا يَقُولُ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ لِكَعْبِ بْنِ الْأَشْرَفِ فَإِنَّهُ قَدْ آذَى اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَامَ مُحَمَّدُ بْنُ مَسْلَمَةَ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَتُحِبُّ أَنْ أَقْتُلَهُ قَالَ نَعَمْ قَالَ فَأْذَنْ لِي أَنْ أَقُولَ شَيْئًا قَالَ قُلْ فَأَتَاهُ مُحَمَّدُ بْنُ مَسْلَمَةَ فَقَالَ إِنَّ هَذَا الرَّجُلَ قَدْ سَأَلَنَا صَدَقَةً وَإِنَّهُ قَدْ عَنَّانَا وَإِنِّي قَدْ أَتَيْتُكَ أَسْتَسْلِفُكَ قَالَ وَأَيْضًا وَاللَّهِ لَتَمَلُّنَّهُ قَالَ إِنَّا قَدِ اتَّبَعْنَاهُ فَلَا نُحِبُّ أَنْ نَدَعَهُ حَتَّى نَنْظُرَ إِلَى أَيِّ شَيْءٍ يَصِيرُ شَأْنُهُ وَقَدْ أَرَدْنَا أَنْ تُسْلِفَنَا وَسْقًا أَوْ وَسْقَيْنِ وَحَدَّثَنَا عَمْرٌو غَيْرَ مَرَّةٍ فَلَمْ يَذْكُرْ وَسْقًا أَوْ وَسْقَيْنِ أَوْ فَقُلْتُ لَهُ فِيهِ وَسْقًا أَوْ وَسْقَيْنِ فَقَالَ أُرَى فِيهِ وَسْقًا أَوْ وَسْقَيْنِ فَقَالَ نَعَمِ ارْهَنُونِي قَالُوا أَيَّ شَيْءٍ تُرِيدُ قَالَ ارْهَنُونِي نِسَاءَكُمْ قَالُوا كَيْفَ نَرْهَنُكَ نِسَاءَنَا وَأَنْتَ أَجْمَلُ الْعَرَبِ قَالَ فَارْهَنُونِي أَبْنَاءَكُمْ قَالُوا كَيْفَ نَرْهَنُكَ أَبْنَاءَنَا فَيُسَبُّ

[1])ددې حدې سره متعلق نور مباحث په ((باب فرض الخمس)) كښې اوګورئ.

أَحَدُهُمْ فَيُقَالُ رُهِنَ بِوَسْقٍ أَوْ وَسْقَيْنِ هَذَا عَارٌ عَلَيْنَا وَلَكِنَّا نَرْهَنُكَ اللَّأْمَةَ قَالَ سُفْيَانُ يَعْنِي السِّلَاحَ فَوَاعَدَهُ أَنْ يَأْتِيَهُ فَجَاءَهُ لَيْلًا وَمَعَهُ أَبُو نَائِلَةَ وَهُوَ أَخُو كَعْبٍ مِنَ الرَّضَاعَةِ فَدَعَاهُمْ إِلَى الْحِصْنِ فَنَزَلَ إِلَيْهِمْ فَقَالَتْ لَهُ امْرَأَتُهُ أَيْنَ تَخْرُجُ هَذِهِ السَّاعَةَ فَقَالَ إِنَّمَا هُوَ مُحَمَّدُ بْنُ مَسْلَمَةَ وَأَخِي أَبُو نَائِلَةَ وَقَالَ غَيْرُ عَمْرٍو قَالَتْ أَسْمَعُ صَوْتًا كَأَنَّهُ يَقْطُرُ مِنْهُ الدَّمُ قَالَ إِنَّمَا هُوَ أَخِي مُحَمَّدُ بْنُ مَسْلَمَةَ وَرَضِيعِي أَبُو نَائِلَةَ إِنَّ الْكَرِيمَ لَوْ دُعِيَ إِلَى طَعْنَةٍ بِلَيْلٍ لَأَجَابَ قَالَ وَيُدْخِلُ مُحَمَّدُ بْنُ مَسْلَمَةَ مَعَهُ رَجُلَيْنِ قِيلَ لِسُفْيَانَ سَمَّاهُمْ عَمْرٌو قَالَ سَمَّى بَعْضَهُمْ قَالَ عَمْرٌو جَاءَ مَعَهُ بِرَجُلَيْنِ وَقَالَ غَيْرُ عَمْرٍو أَبُو عَبْسِ بْنُ جَبْرٍ وَالْحَارِثُ بْنُ أَوْسٍ وَعَبَّادُ بْنُ بِشْرٍ قَالَ عَمْرٌو جَاءَ مَعَهُ بِرَجُلَيْنِ فَقَالَ إِذَا مَا جَاءَ فَإِنِّي قَائِلٌ بِشَعَرِهِ فَأَشَمُّهُ فَإِذَا رَأَيْتُمُونِي اسْتَمْكَنْتُ مِنْ رَأْسِهِ فَدُونَكُمْ فَاضْرِبُوهُ وَقَالَ مَرَّةً ثُمَّ أُشِمُّكُمْ فَنَزَلَ إِلَيْهِمْ مُتَوَشِّحًا وَهُوَ يَنْفَحُ مِنْهُ رِيحُ الطِّيبِ فَقَالَ مَا رَأَيْتُ كَالْيَوْمِ رِيحًا أَيْ أَطْيَبَ وَقَالَ غَيْرُ عَمْرٍو قَالَ عِنْدِي أَعْطَرُ نِسَاءِ الْعَرَبِ وَأَكْمَلُ الْعَرَبِ قَالَ عَمْرٌو فَقَالَ أَتَأْذَنُ لِي أَنْ أَشَمَّ رَأْسَكَ قَالَ نَعَمْ فَشَمَّهُ ثُمَّ أَشَمَّ أَصْحَابَهُ ثُمَّ قَالَ أَتَأْذَنُ لِي قَالَ نَعَمْ فَلَمَّا اسْتَمْكَنَ مِنْهُ قَالَ دُونَكُمْ فَقَتَلُوهُ ثُمَّ أَتَوُا النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَخْبَرُوهُ [ر:٢٣٧٥]

په جنګ بدرکښې کله چه مسلمانانو ته فتح نصیب شو.نوکعب بن اشرف ډیر خفه شو.چه مسلمانانو ته غلبهٔ حاصلیږی.ږې وئیل.اوس په دنیا کښې د ژوند مزه او خوند باقی پاتې نشو.اوس خو «بطن الأرض خير من ظهرها» کیفیت دی، د مکې د قریشو تعزیت دپاره دې مکې ته اورسیدل.او د قریشو چه کوم خلق قتل شوی وو.ده د هغوی مرثې اولیکلې.اوهغه مرثې به ئې په اجتماعاتوکښې اورولې. په خپله به ئې هم ژړل.او خلق به ئې هم ژړول.د خانه کعبې غلاف ئې اونیولو.او خلقو ته ئې اووئیل.تاسو هم د خانه کعبې غلاف اونیسئ.اوعهد اوکړئ.چه تول به یوځاې کیږو.اودمسلمانانو خلاف به یو فیصله کن جنګ کوو.(١) چه مدینې ته راغلو.نو ده د مسلمانانو ښځو په باره کښې په ،،تشبیب،، (٢) عشقیه اشعار وئیل شروع کړل.او دوی سره به ئې د خپل عشق او محبت تذکره کول شروع کړل. ښکاره خبره ده.چه ددې ښځوپاره دا خبره ډیره دردناکه اود پریشانۍ باعث وه. اود هغوی د

---

[1])البداية والنهاية (٦\١٤)..
ددې حرکتونونه علاوه دده د قتل یوبل سبب هم بیان شوې دې.حافظ لیکی.
((ووجدت فى فوائد عبدالله بن اسحاق .. لقتل كعب سببا آخر وهو أنه صنع طعاماً وواطأ جماعة من اليهود أنه يدعوا النبى ﷺ إلى الوليمة فإذا حضر فتكوا به (أى اقتلوه) ثم دعاء فجزم ومعه بعض أصحابه فأعلمه جبريل بما أضمروه بعد أن جالسه فقام فستره جبريل بجناحه فخرج فلما فقدوه تفرقوا فقال حينئذ :من ينتدب لقتل كعب ؟ ويمكن الجمع بتعدد الأسباب .. فتح البارى (٣٣٨\٧)_

[2])تشبیب د قصیدې په شروع کښې د عشق او محبت کوم اشعار وی.هغې ته وائی.)_

سرودپاره هم دا خبره ډیره د تکلیف او افسوس وه.بیا ئې په دې باندې هم بس اونکړو..د نبی ﷺ په شان کښې ئې د هجو قصیدې لکیل شروع کړې.(١)

کله چه دا حرکتونه ډیر زیات شو.نو نبی ﷺ یوه ورځ اوفرمائیل.«من لکعب بن أشرف؟ فإنه قد آذی الله ورسوله» څوك دې چه دې (دا یهودی) کعب بن اشرف قتل کړی.ده الله اودهغه رسول ته تکلیف اورسولو.حضرت محمدبن مسلمه اودریدل ،اوهغوی اووئیل.تاسودا خوښه وئ.چه زه هغه قتل کړم؟ نبی ﷺ ورته اوفرمائیل. ،نعم،، .(آو) نو حضرت محمدبن مسلمه عرض اوکو.«فاذن لی أن أقول شیأ» تاسو ماته اجازت راکړئ.که زه (مجمل او مبهم اندازکښې) څه خبرې اوکړم.(چه په هغې سره هغه خوشحالیږی.او بیا زما دپاره دهغه قابوکول آسان شی) نو نبی ﷺ ورته اجازت اوکړو.

دا خود بخاری روایت دې.د ابن اسحاق په روایت کښې دی.چه محمد بن مسلمه ﷺ ته کله نبی ﷺ د کعب بن اشرف د قتل اجازت ورکړونو دې فکر مند شو. اوسوچ ئې کول.چه کومه طریقه اختیارکړې شی.دوه درې ورځې د سوچ کولونه پس د نبی ﷺ په خدمت کښې حاضرشو.او عرض ئې اوکړو،حضرت ددې اجازت شته.چه زه هغه سره ملاؤ شم.اود ملاویدو نه پس د هغه د مطمئن کولودپاره د ابهام او اجمال په صورت کښې هغه سره څو خبرې اوکړم.نو نبی ﷺ ورته اجازت ورکړو.(٢)

نومحمدبن مسلمه ﷺ د کعب بن اشرف د قتل په اراده باندې روان شو.د دوی سره ابونائله او د حضرت سعد بن معاذ ﷺ ورارهٔ حارث بن اوس هم وو.کعب بن اشرف ته راغلل.اوهغه ته ئې اووئیل.

قوله: إِنَّ هَذَا الرَّجُلَ قَدْ سَأَلَنَا صَدَقَةً وَإِنَّهُ قَدْ عَنَّانَا وَإِنِّي قَدْ أَتَيْتُكَ أَسْتَسْلِفُكَ: دا سړې (مراد نبی کریم ﷺ دې) زمونږ نه د صدقې مطالبه کوی.او مونږ ئې په مشقت کښې اچولی یو.زه تاسو ته د قرض غوستلو دپاره راغلې یم.کعب بن اشرف چه دا واوریدل.نو وې وئیل.«وأیضا والله لتملنه» په الله قسم تاسو به ددې نه زیات تنګ شئ.یعنی اوس خو لا شروع ده.وړاندې به اوګورئ چه څه صورتال به پیدا کیږی.اوس خو به لا نور تنګیدل وئ.

محمد بن مسلمه ورته اووئیل.مونږ د هغه تابعداری کړې ده.نواوس نه غواړو.چه هغه پریږدو.تردې چه مونږ اوګورو چه انجام به څه وی؟ دمحمد بن مسلمه ﷺ مقصد دا دې.چه زمونږ د اسلام د غلبې انتظار دې.اوس خو په امتحان کښې راغلی یو.او ان شاء الله اسلام ته به غلبه حاصلیږی.اود «یدخلون فی دین الله أفواجا» شان به ښکاره کیږی.خوکعب بن اشرف دخپل ذهنیت په وجه ددې کلام نه دا اوګڼړل.چه مونږ چونکه دده اتباع کړې ده.او مونږ عرب خلق یو.دخپل قول او وعدې نه انحراف خو نشو کولې.ددې وجې اوس مونږ په دې

---

(١) البدایة والنهایة (٦\١٤)..

(٢) البدایة والنهایة (٧\١٤)_

انتظارکښې يو.چه ددوى خاتمه به کله کيږى.چه خاتمه ئې اوشى.نو زمونږ خان به خلاص شى.کعب بن اشرف دمحمدبن مسلمه ﷺ د کلام نه د خپل ذهنيت مطابق دا تاثر واخستلو.

قوله: وَقَدْ أَرَدْنَا أَنْ تُسْلِفَنَا وَسْقًا أَوْ وَسْقَيْنِ : مونږ غواړو.چه ته مونږ ته قرض راکړې.يو وسق يا (راوى وئيلى دى) دوه وسق،کعب بن اشرف اووئيل.ها،اوس دده خبث باطن ته اوګورئ.وې وئيل.ما سره څه څيزګانړه کيږدئ.محمد بن مسلمه ﷺ اود هغه ملګرو اووئيل.ته څه څيز غواړې .مونږ کوم څيز تاسره ګانړه کيږدو.وې وئيل.خپلې ښځې ماسره ګانړه کړئ.هغوى ورته اووئيل.مونږ خپلې ښځې تا سره څنګه ګانړه کړو.ته خو د عربو ډيرښکلې سړې ئې.(ښځې ډير په ښائست باندې عاشقې کيږى.که هغوى په تا عاشقانې شوې.نو زمونږ به څه کيږى) نو وې وئيل.ښه بيا خپل خامن زما سره ګانړه کړئ. دوى ورته اووئيل.خپل خامن تا سره څنګه ګانړه کولې شو.روستو به ټول عمر هغوى ته پيغور ورکولې شى.چه دا هغه دى.چه په وسق دوو وسقو کښې ګانړه شوى وو.دا زمونږ دپاره شرم دې.

قوله: وَلَكِنَّا نَرْهَنُكَ اللَّأْمَةَ :(١) البته مونږ به تا سره خپلې وسلې ګانړه کيږدو.سفيان وائى.((اللامة)) نه مراد وسله اوهتيار دى.

نو محمد بن مسلمه هغه سره د راتلو وعده اوکړه.اودشپې هغه ته راغلو.دوى سره ابونائيله ﷺ هم وو.کوم چه د کعب بن اشرف رضاعى ورور وو.(د ابونائله نوم سلکان بن سلامه دې) کعب دوى قلعې ته راوغوښتل.اوپه خپله دقلعې نه هغه طرف ته راکوز شو.ښځې کعب ته اووئيل.د شپې په دې تياره کښې چرته ځې.نو کعب ورته اووئيل.صرف محمد بن مسلمه او زما ورور ابونائله دې.

دعمروبن دينار نه علاوه د بل راوى بيان دې.چه د کعب بن اشرف ښځې په دې موقع دا هم وئيلى وو.چه ما خو داسې آواز واوريدل.لکه چه د هغې نه د وينې قطرې څاځى.نو ته د کور نه مه اوځه.(٢)

کعب اووئيل.خپل ورو محمد بن مسله او پئ شرك ابونائلة ته ورخم.هغوى مې غواړى.څکه چه ((إِنَّ الْكَرِيمَ لَوْ دُعِيَ إِلَى طَعْنَةٍ بِلَيْلٍ لَأَجَابَ)) شريف سړې که د شپې د نيز بازئ دپاره راوبللې شى.نو هغه ئې قبلوى.

محمد بن مسلمه خپل ځان سره ابوعبس بن جبر،حارث بن اوس او عباد بن بشر ﷺ راوستى وو.يعنى عمرو وائى.چه هغه ځان سره دوه کسان راوستې وو.او د عمر نه علاوه بل

---

[1])الأمة بتشديد اللام وس٠-٠كون الهمزة قال سفيان يعنى السلاح وقال غيره من أهل اللغة الدرع (فتح البارى ٣٣٩/٧)_

[2])وفى البداية والهنهاية (٤/٧) فاخذت إمراة بناحيتها وقال أنت إمرو محارب وإن أصحاب الحرب لا ينزلون فى هذه الساعة قال إنه أبونائلة لو وجدنى نائماً ما أيظنى فقالت والله إنى لأعرف فى صوته الشر)_

راوی وائی.چه هغه دا درې کسان خان سره راوستي وو.(۱)
محمدبن مسلمه خپلو ملګروته وئيلی وو.چه کله کعب راشي.نو زه به د هغه ويخته د بويولوډپاره اونيسم.کله چه تاسو ته يقين اوشي.چه ما د هغه په سر باندې مکمل قابو بيا موندو.نو تاسو به ئې اونسئ.اوقتل به ئې کړئ.

قوله: فَنَزَلَ إِلَيْهِمْ مُتَوَشِّحًا وَهُوَ يَنْفَحُ مِنْهُ رِيحُ الطِّيبِ: نو کعب څادر اغوستې وو.او د هغوی طرف ته راکوز شو.دهغه د بدن نه خوشبوئی تله.نو محمدبن مسلمه اووئيل.چه د نن پشان خوشبوی چرته نه ده محسوس کړې.کعب اووئيل.ما سره د عربو هغه حسين اوجميل ښځه ده.کومه چه هروخت په عطرواوخوشبوئې کښې اوسيږی.په دې باندې محمدبن مسلمه اووئيل. که تاسو اجازت راکوئ.چه زه ستاسو سر بوی کړم.کعب اووئيل.بوئې کړه.نو محمد بن مسلمه دهغه سره بوی کړه.اوخپلو ملګروته ئې هم د بويولوډپاره اووئيل.محمد بن مسلمه دوباره د بويولواجازت اوغوستل.کعب بن اشرف ورته دوباه اجازت ورکړو.کله چه په بويول بويولو کښې محمد بن مسلمه ﷺ دهغه سره قابو کړو.نو خپلو ملګرو ته ئې اووئيل،((دونك)) حمله کوئ.نو هغوی حمله اوکړه. اودې ئې قتل کړو.اورغلل نبی ﷺ ته ئې خبر ورکړو.نبی ﷺ چه د دې شاتم رسول او موذی رسول د قتل خبر واوريدو.نو دالله تعالی شکرئې ادا کړو.روسته يهوديان دخپل سردار دقتل تپوس کولوډپاره نبی ﷺ ته راغلل.نو نبی ﷺ ورته دهغه د حرکتونو تفصيل اوخودل.نوهغوی چپ واپس شول.(۲)

دا واقعه کله پيښه شوې وه: ① بعضې حضراتو په نيز د کعب بن اشرف د قتل واقعه په ۱۴ ربيع الاول ۳ھ کښې پيښه شوې وه.

② دمحمدبن اسحاق رائې دا ده.چه په رمضان ۳ھ کښې دا واقعه پيښه شوې وه.(۳)

محمدبن مسلمه رضی الله عنه: ددوی تعلق د انصارو د اوس قبيلې سره وو.په بدر او نورو ټولو جنګوکښې شريك شوې وو.ددوی وفات په ۴۳ھ يا ۴۷ھ يا ۴۶ھ په مدينه منوره کښې د دوه اويا کالو په عمر کښې شوې دې. مروان بن حکم کوم چه په هغه وخت کښې دمدينې منورې حاکم وو.هغه ددوی د جنازې مونځ کړې وو.(۴)

---

(۱) په بعضې رواياتوکښې د محمد بن مسلمه سره صرف د ابونائيله ذکر دې.په بعضوکښې د دوو سړو ذکر دې.خوپه حقيقت کښې دا ټول پنځه ملګری وو.①محمدبن مسلمه② ابونائله③ ابوعبس بن جبر④ حارث بن اوس ⑤ اوعباد بن بشر(فتح الباری(۷\۳۳۹)_

(۲) فتح الباری(۷\۳٤۰)_

(۳) عمدة القاری(۱۷\۱۳۱)_

(۴) عمدة القاری(۱۷\۱۳۲)_

بَاب = قَتْلِ أَبِي رَافِعٍ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ أَبِي الْحُقَيْقِ

وَيُقَالُ سَلَّامُ بْنُ أَبِي الْحُقَيْقِ كَانَ بِخَيْبَرَ وَيُقَالُ فِي حِصْنٍ لَهُ بِأَرْضِ الْحِجَازِ وَقَالَ الزُّهْرِيُّ هُوَ بَعْدَ كَعْبِ بْنِ الْأَشْرَفِ

[٣٨١٢\٣٨١٣] حَدَّثَنِي إِسْحَاقُ بْنُ نَصْرٍ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ آدَمَ حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي زَائِدَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ عَنِ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ بَعَثَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَهْطًا إِلَى أَبِي رَافِعٍ فَدَخَلَ عَلَيْهِ عَبْدُ اللّٰهِ بْنُ عَتِيكٍ بَيْتَهُ لَيْلًا وَهُوَ نَائِمٌ فَقَتَلَهُ

[٣٨١٣] حَدَّثَنَا يُوسُفُ بْنُ مُوسَى حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللّٰهِ بْنُ مُوسَى عَنْ إِسْرَائِيلَ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ عَنِ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ قَالَ بَعَثَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى أَبِي رَافِعٍ الْيَهُودِيِّ رِجَالًا مِنَ الْأَنْصَارِ فَأَمَّرَ عَلَيْهِمْ عَبْدَ اللّٰهِ بْنَ عَتِيكٍ وَكَانَ أَبُو رَافِعٍ يُؤْذِي رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَيُعِينُ عَلَيْهِ وَكَانَ فِي حِصْنٍ لَهُ بِأَرْضِ الْحِجَازِ فَلَمَّا دَنَوْا مِنْهُ وَقَدْ غَرَبَتِ الشَّمْسُ وَرَاحَ النَّاسُ بِسَرْحِهِمْ فَقَالَ عَبْدُ اللّٰهِ لِأَصْحَابِهِ اجْلِسُوا مَكَانَكُمْ فَإِنِّي مُنْطَلِقٌ وَمُتَلَطِّفٌ لِلْبَوَّابِ لَعَلِّي أَنْ أَدْخُلَ فَأَقْبَلَ حَتَّى دَنَا مِنَ الْبَابِ ثُمَّ تَقَنَّعَ بِثَوْبِهِ كَأَنَّهُ يَقْضِي حَاجَةً وَقَدْ دَخَلَ النَّاسُ فَهَتَفَ بِهِ الْبَوَّابُ يَا عَبْدَ اللّٰهِ إِنْ كُنْتَ تُرِيدُ أَنْ تَدْخُلَ فَادْخُلْ فَإِنِّي أُرِيدُ أَنْ أُغْلِقَ الْبَابَ فَدَخَلْتُ فَكَمَنْتُ فَلَمَّا دَخَلَ النَّاسُ أَغْلَقَ الْبَابَ ثُمَّ عَلَّقَ الْأَغَالِيقَ عَلَى وَتَدٍ قَالَ فَقُمْتُ إِلَى الْأَقَالِيدِ فَأَخَذْتُهَا فَفَتَحْتُ الْبَابَ وَكَانَ أَبُو رَافِعٍ يُسْمَرُ عِنْدَهُ وَكَانَ فِي عَلَالِيَّ لَهُ فَلَمَّا ذَهَبَ عَنْهُ أَهْلُ سَمَرِهِ صَعِدْتُ إِلَيْهِ فَجَعَلْتُ كُلَّمَا فَتَحْتُ بَابًا أَغْلَقْتُ عَلَيَّ مِنْ دَاخِلٍ قُلْتُ إِنِ الْقَوْمُ نَذِرُوا بِي لَمْ يَخْلُصُوا إِلَيَّ حَتَّى أَقْتُلَهُ فَانْتَهَيْتُ إِلَيْهِ فَإِذَا هُوَ فِي بَيْتٍ مُظْلِمٍ وَسْطَ عِيَالِهِ لَا أَدْرِي أَيْنَ هُوَ مِنَ الْبَيْتِ فَقُلْتُ يَا أَبَا رَافِعٍ قَالَ مَنْ هَذَا فَأَهْوَيْتُ نَحْوَ الصَّوْتِ فَأَضْرِبُهُ ضَرْبَةً بِالسَّيْفِ وَأَنَا دَهِشٌ فَمَا أَغْنَيْتُ شَيْئًا وَصَاحَ فَخَرَجْتُ مِنَ الْبَيْتِ فَأَمْكُثُ غَيْرَ بَعِيدٍ ثُمَّ دَخَلْتُ إِلَيْهِ فَقُلْتُ مَا هَذَا الصَّوْتُ يَا أَبَا رَافِعٍ فَقَالَ لِأُمِّكَ الْوَيْلُ إِنَّ رَجُلًا فِي الْبَيْتِ ضَرَبَنِي قَبْلُ بِالسَّيْفِ قَالَ فَأَضْرِبُهُ ضَرْبَةً أَثْخَنَتْهُ وَلَمْ أَقْتُلْهُ ثُمَّ وَضَعْتُ ظُبَةَ السَّيْفِ فِي بَطْنِهِ حَتَّى أَخَذَ فِي ظَهْرِهِ فَعَرَفْتُ أَنِّي قَتَلْتُهُ فَجَعَلْتُ أَفْتَحُ الْأَبْوَابَ بَابًا بَابًا حَتَّى انْتَهَيْتُ إِلَى دَرَجَةٍ لَهُ فَوَضَعْتُ رِجْلِي وَأَنَا أُرَى أَنِّي قَدِ انْتَهَيْتُ إِلَى الْأَرْضِ فَوَقَعْتُ فِي لَيْلَةٍ مُقْمِرَةٍ فَانْكَسَرَتْ سَاقِي فَعَصَبْتُهَا بِعِمَامَةٍ ثُمَّ انْطَلَقْتُ حَتَّى جَلَسْتُ عَلَى الْبَابِ فَقُلْتُ لَا أَخْرُجُ اللَّيْلَةَ حَتَّى أَعْلَمَ أَقَتَلْتُهُ فَلَمَّا صَاحَ الدِّيكُ قَامَ النَّاعِي عَلَى السُّورِ فَقَالَ أَنْعَى أَبَا رَافِعٍ تَاجِرَ أَهْلِ الْحِجَازِ فَانْطَلَقْتُ إِلَى أَصْحَابِي فَقُلْتُ النَّجَاءَ فَقَدْ قَتَلَ اللّٰهُ أَبَا رَافِعٍ فَانْتَهَيْتُ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَحَدَّثْتُهُ فَقَالَ ابْسُطْ رِجْلَكَ فَبَسَطْتُ رِجْلِي فَمَسَحَهَا فَكَأَنَّهَا لَمْ أَشْتَكِهَا قَطُّ

[٣٨١٣] حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ عُثْمَانَ حَدَّثَنَا شُرَيْحٌ هُوَ ابْنُ مَسْلَمَةَ حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ يُوسُفَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ قَالَ سَمِعْتُ الْبَرَاءَ بْنَ عَازِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ بَعَثَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى أَبِي رَافِعٍ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عَتِيكٍ وَعَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُتْبَةَ فِي نَاسٍ مَعَهُمْ فَانْطَلَقُوا حَتَّى دَنَوْا مِنَ الْحِصْنِ فَقَالَ لَهُمْ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَتِيكٍ امْكُثُوا أَنْتُمْ حَتَّى أَنْطَلِقَ أَنَا فَأَنْظُرَ قَالَ فَتَلَطَّفْتُ أَنْ أَدْخُلَ الْحِصْنَ فَفَقَدُوا حِمَارًا لَهُمْ قَالَ فَخَرَجُوا بِقَبَسٍ يَطْلُبُونَهُ قَالَ فَخَشِيتُ أَنْ أُعْرَفَ قَالَ فَغَطَّيْتُ رَأْسِي وَجَلَسْتُ كَأَنِّي أَقْضِي حَاجَةً ثُمَّ نَادَى صَاحِبُ الْبَابِ مَنْ أَرَادَ أَنْ يَدْخُلَ فَلْيَدْخُلْ قَبْلَ أَنْ أُغْلِقَهُ فَدَخَلْتُ ثُمَّ اخْتَبَأْتُ فِي مَرْبِطِ حِمَارٍ عِنْدَ بَابِ الْحِصْنِ فَتَعَشَّوْا عِنْدَ أَبِي رَافِعٍ وَتَحَدَّثُوا حَتَّى ذَهَبَتْ سَاعَةٌ مِنَ اللَّيْلِ ثُمَّ رَجَعُوا إِلَى بُيُوتِهِمْ فَلَمَّا هَدَأَتِ الْأَصْوَاتُ وَلَا أَسْمَعُ حَرَكَةً خَرَجْتُ قَالَ وَرَأَيْتُ صَاحِبَ الْبَابِ حَيْثُ وَضَعَ مِفْتَاحَ الْحِصْنِ فِي كَوَّةٍ فَأَخَذْتُهُ فَفَتَحْتُ بِهِ بَابَ الْحِصْنِ قَالَ قُلْتُ إِنْ نَذِرَ بِي الْقَوْمُ انْطَلَقْتُ عَلَى مَهَلٍ ثُمَّ عَمَدْتُ إِلَى أَبْوَابِ بُيُوتِهِمْ فَغَلَّقْتُهَا عَلَيْهِمْ مِنْ ظَاهِرٍ ثُمَّ صَعِدْتُ إِلَى أَبِي رَافِعٍ فِي سُلَّمٍ فَإِذَا الْبَيْتُ مُظْلِمٌ قَدْ طَفِئَ سِرَاجُهُ فَلَمْ أَدْرِ أَيْنَ الرَّجُلُ فَقُلْتُ يَا أَبَا رَافِعٍ قَالَ مَنْ هَذَا قَالَ فَعَمَدْتُ نَحْوَ الصَّوْتِ فَأَضْرِبُهُ وَصَاحَ فَلَمْ تُغْنِ شَيْئًا قَالَ ثُمَّ جِئْتُ كَأَنِّي أُغِيثُهُ فَقُلْتُ مَا لَكَ يَا أَبَا رَافِعٍ وَغَيَّرْتُ صَوْتِي فَقَالَ أَلَا أُعْجِبُكَ لِأُمِّكَ الْوَيْلُ دَخَلَ عَلَيَّ رَجُلٌ فَضَرَبَنِي بِالسَّيْفِ قَالَ فَعَمَدْتُ لَهُ أَيْضًا فَأَضْرِبُهُ أُخْرَى فَلَمْ تُغْنِ شَيْئًا فَصَاحَ وَقَامَ أَهْلُهُ قَالَ ثُمَّ جِئْتُ وَغَيَّرْتُ صَوْتِي كَهَيْئَةِ الْمُغِيثِ فَإِذَا هُوَ مُسْتَلْقٍ عَلَى ظَهْرِهِ فَأَضَعُ السَّيْفَ فِي بَطْنِهِ ثُمَّ أَنْكَفِئُ عَلَيْهِ حَتَّى سَمِعْتُ صَوْتَ الْعَظْمِ ثُمَّ خَرَجْتُ دَهِشًا حَتَّى أَتَيْتُ السُّلَّمَ أُرِيدُ أَنْ أَنْزِلَ فَأَسْقُطُ مِنْهُ فَانْخَلَعَتْ رِجْلِي فَعَصَبْتُهَا ثُمَّ أَتَيْتُ أَصْحَابِي أَحْجُلُ فَقُلْتُ انْطَلِقُوا فَبَشِّرُوا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَإِنِّي لَا أَبْرَحُ حَتَّى أَسْمَعَ النَّاعِيَةَ فَلَمَّا كَانَ فِي وَجْهِ الصُّبْحِ صَعِدَ النَّاعِيَةُ فَقَالَ أَنْعَى أَبَا رَافِعٍ قَالَ فَقُمْتُ أَمْشِي مَا بِي قَلَبَةٌ فَأَدْرَكْتُ أَصْحَابِي قَبْلَ أَنْ يَأْتُوا النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَبَشَّرْتُهُ [ر: ٢٨٥٩]

په دې باب کښې د ابو رافع عبدالله بن ابی الحقیق د قتل بیان دې.ده ته سلام بن ابی الحقیق هم وائي.دې په خیبر کښې اوسیدل.یو قول دا هم دې.چه د حجاز په زمکه کښې په خپله یوه قلعه کښې اوسیدل.کیدې شی.چه دده قلعه د خیبر اوحجاز په مینځ کښې چه کوم سرحد وو.دهغې په مینځ کښې وه.په دې طریقه به په دواړو قولونو کښې تطبیق راشی.

ابورافع: ابورافع په مالدارویهودیانو کښې د کعب بن اشرف په هم خیالوخلقو کښې وو.. دغطفان قبیلو ته د مسلمانانو خلاف ده ډیر لوې امداد ورکړې وو.په انصاروکښې چه کله د اوس د قبیلې حضراتو د کعب بن اشرف قصه ختمه کړه.نو خزرج قبیلې د ابو رافع د قتل کولو اراه اوکړه.خکه چه د انصارو دې دوو قبیلو په نیکو کښې د یوبل نه د وړاندې والی کوشش کولو.

نو عبدالله بن عتیک رضی الله عنه اوده سره څو خزرجی صحابو رضی الله عنهم د نبی ﷺ نه اجازت اوغوستل.

چه ابو رافع قتل کړی.نبی ﷺ ورته اجازت ورکړو.([1])
ددوی د قتل واقعه کله پیښه شوې وه.په دې کښې مختلف اقوال دی.

① د بعضې حضراتو رائې دا ده.چه په رجب کال ۳ھ کښې دې قتل شوې وو.

② د بعضې حضراتو په نیز په کال ۴ھ کښې دا واقعه پیښه شوې وه.

③ بعضې حضرات وائی.چه په کال ۵ھ ابو رافع قتل شوې وو.

④ د واقدی خیال دې.چه دا واقعه د کال ۶ھ وه.د واقدی خیال ته علامه عینی رحمه الله وهم وئیلې دې.خو حافظ ابن کثیر رحمه الله د غزوه خندق نه پس په ۶ھ کښې د ابو رافع قتل راجح ګرځولې دې،حافظ ابن حجر رحمه الله هم د ابن سعد په حوالې سره «سنة ست» نقل کړې دې.([2])
امام بخاری رحمه الله د زهری رحمه الله د قول نه صرف دومره اوخودله.چه د کعب بن اشرف د قتل نه پس د ابورافع د قتل واقعه پیښه شوې وه.او د کعب بن اشرف د قتل واقعه په ۳ھ شوې وه.
د ابورافع د قتل تفصیل بیانوی.حضرت براء بن عازب رضی الله عنه فرمائی.([3]) چه نبی ﷺ د ابورافع یهودی د قتل دپاره د انصارو څو کسان اولیږل... کله چه دا کسان د ابو رافع قلعه ته نزدې اورسیدل.

قوله: وَقَدْ غَرَبَتِ الشَّمْسُ وَرَاحَ النَّاسُ بِسَرْحِهِمْ: په دغه وخت کښې نمر پریوتې وو.او خلقوخپل څاروی څرولی وو.اوواپس شوی وو.
سرح: هغه څاروو ته وائی.چه په هغې کښې اوښ،غوا،چیلۍ او ګډې دی وی.([4]) عبدالله بن عتیك خپلو ملګرو ته وئیلی وو.تاسو هم دلته ایسار شئ.

قوله: فَإِنِّي مُنْطَلِقٌ وَمُتَلَطِّفٌ لِلْبَوَّابِ: زه لړ څم دربارن سره څه چل ول کوم.کیدې شی.چه دننه د تلو موقع ملاؤ شی.
نو دروازې ته نزدې راغلو.او خپلو جامو کښې ئې ځان داسې پټ کړلو،لکه چه د اودس ماتی دپاره ناست دې.کله چه قعلې ته ټول خلق دننه شول.نو دربان ورته آواز ورکړو.اې د الله بنده که دننه د راتلو اراده دې وی.نو راشی.زه دروازه بندوم.حضرت عبدالله بن عتیك رضی الله عنه فرمائی.چه دا آواز مې واوریدې.نود نورو خلقوسره یوځائې زه دننه داخل شوم.او د قلعې د دروازې دننه د خرو په غوجل کښې زه پټ کیناستم.کله چه ټول خلق دننه داخل شول.نو دربان دروازه بنده کړه.

---

[1])فتح الباری(۳٤۳/۷و ۳٤۲) والبدایة والنهایة (۱۳۷/٤)_
[2])عمدة القاری(۱۳٤/۱۷) وفتح الباری(۳٤۳/۷) والبدایة والنهایة (۱۳۷/٤)_
[3])امام بخاری رحمه الله د حضرت براء بن عازب رضی الله عنه دوه روایتونه د اسرائیل او یوسف په طریق سره تفصیلاً ذکر کړی دی.د ابو رافع د قتل واقعه چه دواړه روایاتوته نظراوکړې شی.بیان شوې ده.په دواړو روایاتوکښې په کوم ځاې کښې اختلاف دې.د هغې خودلې هم شوې ده._
[4])عمدة القاری(۱۳٦/۱۷)_

قوله: ثُمَّ عَلَّقَ الْأَغَالِيقَ عَلَى وَتَدٍ: بيا ئې چابیانې یو میخ ته زوړندې کړې.
((وتد)) (فتح الواو وتشديد الدال) وقد (میخ) ته وائي. علامه کرمانی رحمه الله فرمائي. ((وتد)) کښې ،،تاء،، په ،،دال،، بدله شوې ده. اوبه دال کښې مدغمه شوې وه. ود ترې جوړ شوې دې.([1])

قوله: وَضَعَ مِفْتَاحَ الْحِصْنِ فِي كَوَّةٍ: دربان د قلعې چابیانې په یو تاخ کښې زوړندې کړې، په تاخ کښې یو میخ وو. هغې میخ ته به چابیانې زوړندولې شوې.
الاغاليق: دا د ،،غلق،، جمع ده. ددې نه مراد چابیانې دی.([2]) په اصل کښې ،،غلق،، تالې ته وائي. خو چونکه په چابی باندې تاله کهولاویږی. ددې وجې چابئ ته هم ،،غلق،، وئیلې شی.
الكوة: روشن دا ته وائي. مراد ترې دلته تاخ دې.

قوله: فَقُمْتُ إِلَى الْأَقَالِيدِ فَأَخَذْتُهَا فَفَتَحْتُ الْبَابَ: عبدالله بن عتیك رضی الله عنه فرمائي. چه زه ورغلم. چابیانې مې راوچتې کړې. او دروازه مې پرانسته. یعنی د قلعې دروازه مې پرانسته. لکه څنګه چه په وړاندې روایت کښې راځی.
الاقاليد: دا د ،،اقليد،، جمع ده. چابئ ته وائي.

قوله: وَكَانَ أَبُو رَافِعٍ يُسْمَرُ عِنْدَهُ وَكَانَ فِي عَلَالِيَّ لَهُ: علالي: دا د ((علية)) (بضم العين وكسرها وكسر اللام وتشديدها وتشديد الياء) جمع ده. بالاخانې ته وائي.
نوكله چه قصه بر (قصې بیانونکی) خلق د ابورافع نه لاړل. نو زه د کمرې طرف ته ورغلم. کله چه به مې یوه دروازه پرانستله. نو د دننه به مې بندوله. ددې دپاره که چرته شور جوړ شی. او بته اولګی نو چه څوك دننه نشی راتلې. ترخوچه ما دې قتل کړې نه وی. نو زه ابو رافع ته اورسیدم. هغه په یوه تیاره کمره کښې دخپل اهل وعیال سره یوځای ملاست وو. خوماته دا معلومه نه وه. چه ابو رافع په کور کښې کوم ځای دې؟ ددې وجې ما آواز اوکړو ابو رافع، هغه اووئیل؟ څوك نې؟ د کوم طرف نه چه دا آواز راغلو. هغ طرف ته زه ورووړاندې شوم. اوبه توره مې یو ګذار اوکړو. خوم زه ویریدم. ددې وجې کامیاب نشم. کله چه هغه چغه کړې. نو زه د کمرې نه رابهرشوم. اولږ وخت بهرایسارشوم. بیا کمرې ته ورغلم. او آواز مې بدل کړو. ما اووئیل. ابورافع دا په کمره کښې څه آواز وو. هغه اووئیل. ستا مور دې هلاکه شی. یوکس اوس لږ غوندې وړاندې په توره په ما ګذار اوکړو.([3]) کله چه ما بنه تسلی اوړه. چه د کومې ځای نه خبرې کوی. نو یو مضبوط ګذار مې پرې اوکړو. نو قتل نشو.

---

[1]) عمدة القارى (۱۷\۱۳۷)_
[2]) غلق.. ما يغلق به الباب والمراد بها المفاتيح كأنه كان يغلق بها وفتح بها (فتح البارى(۱۷\۳٤۳)_
[3]) وزاد فى رواية قال فعمدت له أيضا فأضربه أخرى فلم تغن شيأ فصاح وقام أهله ثم جئت وغيرت صوتى كهيئة المستغيث فإذا هو مستلق على ظهره وفى رواية ابن اسحاق فصاحت إمرأته فنوهت بنا فجعلنا نرفع السيف عليها ثم نذكر نهى رسول الله ﷺ عن قتل النساء فنكف عنها (فتح البارى(۱۷\۳٤٤)_

قوله: ثُمَّ وَضَعْتُ ظُبَةَ السَّيْفِ فِي بَطْنِهِ حَتَّى أَخَذَ فِي ظَهْرِهِ فَعَرَفْتُ أَنِّي قَتَلْتُهُ: [1]
بيا ما د توري تيره طرف دهغه په خيټه باندې کيخودو.تردې چه هغه دهغه د شا پورې اورسيدل.او زما يقين راغلو.چه ما هغه قتل کړو.

ضبيب السيف: د ضبيب معنى د وينې توبول راځى.د علامه خطابى رحمه الله خيال دې، چه دا لفظ دلته صحيح نه دې.صيحح لفظ «ظبة السيف» دې.چه معنى ئې د تورې تيرۀ طرف راځى. د «ظبة» جمع «ظبات» ده.[2]

اوس زه واپس شوم.اويوه يوه دروازه کومه چه ما د ننه نه بنده کړې وه.هغه به مې کهولاوهله. تردې چه زه پوړو ته راورسيدم.ما دا اوګڼړل اوخپله ښپ پښه مې لاندې کيخوده. چه جوړې زه زمکې ته راورسيدم.حالانکه زمکه لا لرې وه.دغه شان زه د پوړو نه راګذار شوم.دخوارلسمې سپوږمۍ شپه وه.د راپريوتو په وجه زما پنډۍ ماته شوه.نوما په خپل پټکى باندې هغه اوتړله.

په يو روايت کښې «فانكسرت ساق» دى.پنډۍ مې ماته شوه.او په دويم روايت کښې «فانخلعت رجلى»زما ديښې جوړ بې ځايه شو.په دواړو رواياتونو کښې تعرض دې.ددې جواب دا دې.چه دواړه خبرې به شوې وى.جوړ به ئې هم بې ځايه شوې وى.اوپنډۍ به ئې هم مات شوې وى.يا داسې اووايه.چه د جوړ بې ځايه کيدو نه ئې د پنډۍ په ماتيدو سره تعبير کړې دې.

فرمائى.چه ما دا فيصله اوکړه.چه ددې ځاى نه به ترهغه وخته پورې نه ځم. ترڅو چه دا معلومه شوې نه وى.چه ابورافع قتل شوې دې.نو زه د قلعې د دروازې سره ناست وم.کله چه چرګه د صبا د وخت آذان اوکړو.نودمرګ خبر ورکونکې د قلعې په ديوال باندې اوختل.او وې وئيل.«أنعى أبا رافع تاجرأهل الحجاز» د اهل حجاز دسوداګرابورافع د مرګ اعلان کوم. دعربويرواج وو.چه کله به څوك لوى سړې مړ شو،نو په اوچت ځاى به اوختل. اودهغه د مرګ اعلان به ئې کولو.چه فلانى سړې مړ شو.

چه دا خبر مې واوريدو.نو زه خپلوملګروته راورسيدم.هغوى ته ما اووئيل. «النجاء» تادى کوئ. الله ابورافع قتل کړو.

په دويم روايت کښې دى. «أَضَعُ السَّيْفَ فِي بَطْنِهِ ثُمَّ أَتَكِئُ عَلَيْهِ» يعنى ما دهغه په خيټه باندې توره کيخوده.اوبيا مې هغې ته زور وکړو،.تردې چه هغه هډوکى ته اورسيده،په دغه دويم روايت کښې دا هم دى.چه دابورافع د مرګ د اعلان نه پس چه زه راپسيدم.او راروان شوم.نودډيرې زياتې خوشحالۍ دوجې ماته دخپلې پښې د درداحساس نه کيدل.درد خو وو.

[1])وفى رواية يوسف: فاضع السيف فى بطنه ثم أتكى عليه حتى سمعت صوت العظم)_
[2])فتح البارى(٣٤٤/٧)_

خود خوشحالئ د وجې په هغه وخت کښې دهغې درد احساس ختم شوې وو.
دنبى ﷺ په خدمت کښې حاضر شوم.اوتفصيل مې ورته واورول.نبى ﷺاوفرمائيل.خپله پښه دې اوغزوه.ما پښه اوغزوله.نبى ﷺپرې لاس راښکل.پښه داسې ټيک شوه.لکه چه ما هډو په دې کښې څه تکليف نه وو محسوس کړې.
ددې مهم دپاره نبى ﷺشپږ صحابه کرام ليږلى وو.① عبدالله بن عتيك② مسعود بن سنان③ عبدالله بن انيس④ ابوقتاده⑤ خزاعى بن اسود⑥ او عبدالله بن عتبه.. نبى ﷺ حضرت عبدالله بن عتيك ﷺ دهغوى امير جوړ کړې وو.اوهم هغه ابو رافع قتل کړو.
حضرت عبدالله بن عتيك ﷺ په جنګ احد کښې شريك وو.اوپه جنګ يمامه کښې دوى شهيد شوى وو.بعضې حضرات وائى.چه عبدالله بن عتيك په جنګ صفين کښې دحضرت على ﷺ سره ملګرې وو.اود جنګ صفين نه پس وفات شوى دى.[1] والله اعلم.

بَاب غَزْوَةِ أُحُدٍ

امام بخارى رحمه الله غزوه احد په دولس بابونوکښې بيان کړې ده.

① بَاب غَزْوَةِ أُحُدٍ ② بَاب إِذْ هَمَّتْ طَائِفَتَانِ مِنْكُمْ أَنْ تَفْشَلَا ... ③ بَاب قَوْلِ اللهِ تَعَالَى إِنَّ الَّذِينَ تَوَلَّوْا مِنْكُمْ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِ ④ بَاب إِذْ تُصْعِدُونَ وَلَا تَلْوُونَ ⑤ بَاب ثُمَّ أَنْزَلَ عَلَيْكُمْ ... ⑥ بَاب لَيْسَ لَكَ مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ ... ⑦ بَاب ذِكْرِ أُمِّ سَلِيطٍ ⑧ بَاب قَتْلِ حَمْزَةَ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ⑨ بَاب مَا أَصَابَ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنَ الْجِرَاحِ يَوْمَ أُحُدٍ ⑩ بَاب الَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِلَّهِ وَالرَّسُولِ ⑪ بَاب مَنْ قُتِلَ مِنَ الْمُسْلِمِينَ يَوْمَ أُحُدٍ ⑫ بَاب أُحُدٌ جَبَلٌ يُحِبُّنَا وَنُحِبُّهُ

دغزوه بدرپشان غزوه احد هم حضرت شيخ الحديث مد ظلهم اول په تاريخى تفصيل سره بيان کړې ده.اوددې نه پس ئې ذ ابواب بخارى او په دې کښې د ذکرشوو احاديثو تشريح بيان کړه.البته د تکرار نه د بچ کيدو دپاره کوم واقعات چه د بخارى په احاديث کښې په تفصيل سره راروان دى.هغه ئې په ابتداء کښې نه دى ذکرکړې.لك دحضرت حمزه ﷺ د قتل واقعه ،چونکه دا واقعه پخپله په بخارى کښې د مستقل باب لاندې په تفصيل سره بيان شوې ده.څکه په شروع کښې نه ده ذکرشوې.
دې ځاې نه امام بخارى جنګ احد بيانوى.
احد: احد د يو غر نوم دې.کوم چه د مدينې منورې نه درې ميله فاصله باندې واقع دې.دې غرته احد ددې وجې وائى.چه دا جدا او يودې.[2]
دجنګ احد سبب او د مشرکانو تيارى: په جنګ بدرکښې چونکه د قريشو کافرانو ته سخت زخم لګيدلې وو.ددې وجې هغوى سوزيدل.اودمسلمانانو نه د انتقام اخستلوسوچ ئې

---

[1])عمدة القارى(۱۷\۱۳۵)_
[2])البداية والنهاية)_

کول.د ابوسفیان قافله د تجارت دکومې په تعاقب کښې چه مسلمانان د مدینې منورې نه وتلي وو.هغه صحیح سلامت مکې ته رسیدلې وه.په دغه قافله کښې چه کوم سامان وو.هغه ډیر زیات وو.ابوسفیان بن حرب، عکرمه بن ابی جهل، صفوان بن امیه او حارث بن هشام وغیره د قریشو سرداران په ،،دارندوه،، کښې جمع شول، اوهغوی دا فیصله اوکړه.چه په دې قافله کښې چه کوم سامان تجارت وو.د هغې اصلی رقم (یعنی راس المال) خوبه ټولو ته واپس کړې شی.البته کومه ګټه چه شوې ده.هغه به د محمد(ﷺ) خلاف د جنګ په تیارئ کښې خرچ کولې شی.دې سره سره هغوی خواه اوشا قبیلو ته هم خبر اوکړو.او ورته ئې اووئیل.چه د مسلمانانود مقابلې دپاره مونږ ډیرپه لویه تیارئ سره خو.تاسو خلق هم زمونږ سره شریك شئ.([1])

دغه شان دوی د درې زره ډیرلوې لښکرجمع کولوکښې کامیاب شول.دا لښکرپه ۵ شوال ۳هـ کښې د مکې نه روان شو.په لښکر کښې اووه سوه په زرغو کښې پټ کسان وو.([2]) درې زره اوښان وو.دوه سو اسونه وو.اوپنځلس ښځې هم په دې ارادې سره ورسره شوې وې.چه دوی به رجزیه اشعار وائی.([3]) اوجنګیدونکی به تیزوی.دغه شان د دوی د عزت او ناموس د وجې به خلق په جوش او جذبې سره جنګیږی.([4])

مسلمانانوته د حضرت عباس رضی الله عنه د وړاندې نه اطلاع ورکول: حضرت عباس بن عبدالمطلب ﷺ کوم چه په دغه وخت کښې په مکه مکرمه کښې مقیم وو.هغوی سمدستی یو تیز تلونکې قاصد ته خط ورکړو.او مکې ته ئې روان کړو.اوورته ئې اووئیل.چه ته زر ترزره مدینې ته اورسه.او نبی ﷺ ته د قافلې خبر ورکړه.په درې ورځو کښې دننه ستا دپاره رسیدل پکار دی.نو هغه سور نبی ﷺ ته اورسیدل.او د صورتحال نه ئې دخبرولوخط نې دوی ته ورکړو.([5])

د قریشو د لښکرحال معلومولودپاره د صحابه کرامو رضی الله عنهم روانیدل: نبی ﷺ دوه انصاری صحابه حضرت انس او حضرت مونس ﷺ مقرر کړ.چه دوی لاړ شی.اود قریشو د لښکر حال معلوم کړی.دا حضرات لاړل.او واپس راغلل.خبر ئې ورکړو.چه لښکرنزدې رارسیدلی دې.حضرت حباب بن منذر ﷺ نبی ﷺ اولیږلو.چه ته لاړه شه.او اوګوره چه د لښکرشمار څومره دې؟ هغوی لاړل اوټیك ټیك اندازه ئې اوکړه.او واپس راغلو.خبر ئې ورکړ، چه درې زرو ته نزدې کسان دی.([6])

---

[1])الکامل لابن اثیر(۱۰۳\۲) وسیرة ابن هشام (۶۴\۳)
[2])تاریخ الطنبری (۱۹۰\۲)_
[3])ابن هاشم په خپل سیرت کښې ددې ښځو نومونه او د قبیلو ذکر کړې دې. سیرة ابن هشام (۶۶\۳)
[4])تاریخ الطبری (۱۹۰\۲)_
[5])طبقات ابن سعد (۳۷\۲) سیرة المصطفی (۱۸۷\۲) السیرة الحلبیة (۲۱۷\۲)_
[6])طبقات ابن سعد(۳۷\۲) السیرة الحلبیة (۲۱۸\۲)_

د نبي ﷺ د صحابو رضی الله عنهم سره مشوره: د شپې حضرت سعد بن معاذ، حضرت سعد بن عباده او حضرت اسید بن حضیر رضی الله عنهم د نبي ﷺ د كورنه ګیرچاپیره څوكیرداری اوكړه.او څه دستې مقرر كړې شول.چه هغوی مدینې منورې ته چه كومې لارې د داخلیدو دی.په هغې باندې كینی.دې دپاره چه د شپې ناڅاپی حمله دفع كړې شی.([1]) راروان صبا د جمعې ورځ وه.نبی كریم ﷺ صحابه كرام رضی الله عنهم جمع كړل.اوهغوی سره ئې مشوره اوكړه.چه څه صورت اختیارول پكار دی؟ نبی ﷺ اوفرمائیل.چه ما خوب لیدلې دې.چه زه په یوه قلعه كښې یم.او یوه غوا ذبح كړې شوه.اوما خپله توره اوخوزوله.نودهغې مخكښې حصه ماته شوه.بیا ما دوباره اوخوزوله.نوهغه د اولنی صورت نه په زیات ښه حالت كښې شوه.صحابو رضی الله عنهم ترې دخوب د تعبیرتپوس اوكړو.نو نبی ﷺ اوفرمائیل. قلعه كومه چه ما په خوب كښې لیدله ده.هغه مدینه منوره ده.كه هم دلته پاتې شو.اومقابله اوكړې شی.نو لكه څنګه چه په قلعه كښې په موجودتیا سره حفاظت وی.نودلته چه پاتې شو.هم به حفاظت وی.اود غوا ذبح كیدو تعبیر دا دې.چه زمونږ څه صحابه به شهیدان كیږی.او توره خوزول جنګ دې.اوددې مخكښې حصه ماتیدل په دې كښې چه كوم ناخوښه حالات دی.دهغې راپیښیدل دی.اود تورې دوباره خوزیدو سره د اولنی نه زیاته ښه كیدل ددې جنګ نه پس چه كوم حالات دی.هغه به د اولنی حالاتو په نسبت سره ښه اوموافق وی.([2])

دنبی ﷺ او نورو څو مشرانو صحابو رضی الله عنهم رائې دا وه.چه په مدینه كښې پاتې شو.اومقابله دې اوكړې شی،او د مدینې نه بهرته اونه ځو.خود ډیرو صحابو رضی الله عنهم رائې دا وه.چه د مدینې نه بهرته وتل اومقابله پكار ده.خاص كرهغه حضرات كوم چه په جنګ بدر كښې شریك شوی نه وو.هغوی د شهادت ارمان په خپلو زړونوكښې اخستې وو.دهغوی شوق وو.چه بهرته دې اوځو.اومقابله دې اوكړو.نود شهادت دجام څكلو موقع به راته ښه ملاؤ شی.كه په مدینه كښې دننه مقابله اوكړې شی.نوكیدې شی.ددې نوبت رانشی.حضرت حمزه رضی الله عنه خو قسم اوخوړلو . «والله الذی أنزل علیك الكتاب لا أطعم الیوم طعاماً حتی أجادلهم بسیفی خارج المدینة» ([3]) زما دې په هغه ذات قسم وی.چاچه په تاسو باندې كتاب نازل كړې دې.زه به ترهغه وخته پورې خوراك نه كوم.ترڅو چه مې د مدینې نه بهر د كافرانو سره په خپله توره باندې مقابله نه وی كړې.

حضرت سعد بن عباده او نورو بعضې مشرانوصحابو رضی الله عنهم هم دا رائې پیش كړه.كه په مدینه كښې ایسار شو. مونږ دفاع كوو.نو كافران به اوګڼړی.چه مونږ كمزوری او ډارپوك یو.ددې

---

[1])طبقات ابن سعد(٣٧\٢) السیرة الحلبیة (٢١٨\٢)_

[2])البدایة والنهایة (١٢\٤)_

[3])په دې موقع باندې د بعضې صحابو رضی الله عنهم د شهادت عجیبه شوق وو.حضرت نعمان بن مالك انصاری رضی الله عنه د نبی ﷺ په خدمت كښې حاضر شو.او وې فرمائیل.((یارسول الله لاتحرمنی الجنة فوالذی بعثک بالحق لأدخلن الجنة فقال له بم؟قال بأنی أشهد أن لا إله إلا الله وأنک رسو لاله وإنی لا أفرمن الزحف قال صدقت فقتل یومئذ(تاریخ الطبری (٨٩\٢) والبدایة والنهایة (١٢\٤)_ ~

وجي بهرته وتل مناسب دی.عبدالله بن ابی رئیس المنافقین هم یوتجربه کارسړی وو.هغه خپل خان په مسلمانانوکښې شامل کړې وو.دهغه نه هم نبیﷺ مشوره اوغوستله.هغه اوونیل.خبره په اصل کښې دا ده.چه په مدینه کښې چه کله هم داسې قسم واقعه پیښه شوې ده.نو که د مدینې خلق په ښارکښې پاتې شوی دی.اومقابله ئې کړې ده.نودوی ته کامیابی ملاؤ شوې ده.او که دوی د مدینې نه بهرته وتلی دی.اومقابله ئې کړې ده.نوناکامه شوی دی.ددې وجې زما رائې دا ده.چه هم دننه پاتې شو.اومقابله اوکړې شی(۱)

خود ځوانانونه سوا بعضې مشران صحابه کرامؓ هم نبیﷺ په دې خبره باندې کلك اولیدل.چه د مدینې نه بهرته وتل اومقابله کول پکار دی.نو چه د مازیگردمانځه نه فارغ شو.نبیﷺ کورته تشریف یوړو.په دغه دوران کښې حضرت سعد بن معاذ او حضرت اسید بن حضیرؓ باقی صحابوؓ ته اوونیل. تاسوخلقو رسول اللهﷺ د ښارنه په بهرته وتلو باندې مجبوره کړو.د نبیﷺ د رائې خلاف اصرار کول مناسب نه وو.بهولوته د خپلې غلطۍ احساس اوشو.اوکله چه نبیﷺ مسلح شو.او بهرته ئې تشریف راوړو.نو صحابوؓ عرض اوکړو.زمونږ نه غلطی اوشوه.مونږ ته په خپله رائې باندې کلکیدل نه وو پکار،ستاسو چه څنګه رائې وی.هم د هغې مطابق عمل اوکړئ.نبیﷺ اوفرمائیل.دهیڅ پیغمبردپاره دا مناسب نه دی.چه هغه یوځل وسله واچوی.اود دشمن سره د مقابلې نه بغیراوباسی.اوس خو بس بهرته وتل دی.(۲)

دمدینې منورې نه روانیدل: نبیﷺ خان سره د زرکسانو لښکر واخستل.او د جمعې په ورځ په ۱۵شوال ۳هـ د مدینې نه احد طرف ته روان شو.او عبدالله بن ام مکتم ئې په مسجد نبوی کښې په امامت باندې مقرر کړو(۳) دجمعې ورځ وه.احد خو نزدې وو.خو روانیدل چونکه د ماښام نه لږ غوندې وړاندې وو.ددې وجې په لاره کښې په یوځای ،،شیخین،، کښې نبیﷺ د شپې تیرولو اراده اوکړه.(۴)

دمنافقانو جدا کیدل: په راروانه ورځ دخالی په سحر نبی چه کله احد طرف ته د روانیدو اراده اوکړه.نو عبدالله بن ابی د خپلو درې سوو ملګرو سره دا اوونیل.اوواپس شو.چه مونږ بغیرد څه وجې نه خپل ځانونه په هلاکت کښې نشو اچولی.تا زمونږ په مشوره عمل اونکړو.(۵)

---

(۱)تاریخ طبری (۱۸۹\۲)_

(۲)سیرة ابن هشام (۶۸\۳) والبدایة والنهایة (۱۳\۴)_

(۳)په مدینه منوره کښې نبیﷺ حضرت عبدالله بن ام مکتومؓخپل قائم مقام جوړ کړې وو(الکامل لابن الأثر(۱۰٤\۲)_

(۴)طبقات ابن سعد (۳۹\۲)_

(۵)په دې موقع د حضرت جابرؓ پلار حضرت عبدالله بن حرامؓ دغه منافقانو ته لاړلو.اوهغوی ئې ډیر پوهه کړل.چه د الله تعالی پیغمبر داسې پریخودل٬په هیڅ طریقه مناسب نه دی.خو خو منافقانو جواب ورکړو((لونعلم أنم تقاتلون ما أسلمناکم)) حضرت عبدالله بن حرامؓ اوفرمائیل.اې دالله دشمنانو الله تعالی به خپل پیغمبر ستاسو نه بې پرواه کړی.د سورة آل عمران آیت ﴿ وَلِيَعْلَمَ الَّذِينَ نَافَقُوا وَقِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا قَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَوِ ادْفَعُوا قَالُوا... [بقیه حاشیه په راروانه صفحه....

د خزرج د قبيلې د يوشاخ بنو سلمه او د اوس د قبيلې د يو شاخ بنوحارثه قدمونه اوخويدل. اوهغوى ته دا خيال شو.چه مونږ به هم واپس لاړ شو.نوالله تعالى دهغوى مدد اوكړو.د قرآن شريف آيت ﴿اِذْ هَمَّتْ طَّآىِٕفَتٰنِ مِنْكُمْ اَنْ تَفْشَلَا ۙ وَاللّٰهُ وَلِیُّهُمَا﴾ كښې هم ددې دوو قبيلو ذكردې. چونكه دا دواړه په اسلام كښې مخلصې وې.اود بشرى كمزورئ په وجه دوى ته دا خيال راغلې وو.ددې وجې الله تعالى دهغوى د اخلاص په بركت د هغوى حفاظت اوكړو.(۱)

د منافقانو د جدا كيدو په وجه د مسلمانانولښكر كم شو.او اووه سوه شو.په دې اووه سوه كسانوكښې سلو زغرې اچولې وې.يو اس د نبى ﷺ وو.او يو اس د حضرت ابوبرده بن نيار حارثى رضی الله عنه وو.په پوره لښكركښې صرف دا دوه اسونه وو.(۲)

داسلامى لښكر ترتيب او صف بندى: په پنځلسم شوال خالى په ورځ د صبا مونځ نبى ﷺ د احد سره نزدې ادا كړل.اوددې نه پس د لښكرترتيب ته متوجه شو.د فوج ترتيب ئې داسې قائم كړو. چه مدينه دوى ته مخامخ وه.اواحد ددو شا ته وو.چونكه داحد د شا طرف نه د كافرانو دحملې كولوخطره وه.ددې وجې نبى ﷺ د پنځوسو بهترينو تيراندازو انتخاب اوكړو.اود احد شا ته ئې هغوى كينول.اودا تاكيد ئې ورته اوكړو.كه مونږ غالب شو. اوكه مغلوب،په هيڅ صورت كښې تاسو خپل ځاې مه پريږدئ.د تيراندازو باندې ئې ددوى د دستې حضرت عبدالله بن جبير رضی الله عنه اميرمقرر كړو،(۳)

دابوعامرخروج او داسلامى لښكرجواب: د فريقينوصفنونه يوبل ته مخامخ وو.داسلامى لښكر بيرغ د حضرت مصعب بن عمير رضی الله عنه سره وه.د عربو د جنګى قاعدې مطابق په اول كښې د انفرادى مقابلې دپاره خلق راغلل.خود انفرادى مقابلې شروع كولونه وړاندې ابوعامر كوم چه داسلام نه وړاندې د قبيله اوس سردرا وو.د كافرانود لښكر نه راووتل.ابوعامر د ظهور اسلام نه پس د نبى ﷺ ډير لوې دشمن جوړ شوې وو.اود مدينې نه تلې وو.په مكه كښې مقيم شوې وو.هلته كه ده قريشو ته دجنګ ترغيب وركړې وو.اوورته ئې وئيلى وو.چه په ميدان جنګ كښې ما اووينى.نو د اوس خلق به زما طرف ته راشى.اودغه شان به د مسلمانانو لښكر كم شى.نود كافرانود لښكر نه راووتل.او آواز ئې اوكړو.اې د اوس خلقو زه ابو عامر يم.د اوس خلقو د ابوعامر د توقع نه بيخى خلاف جواب وركړو.«لاأنعم الله بك عيناً يافاسق» (۴) اې فاسقه الله تعالى دې ستا سترګې چرته هم يخې نكړى.ابوعامر چه دا

......دتير مخ بقيه حاشيه] لَوْ نَعْلَمُ قِتَالًا لَّاتَّبَعْنٰكُمْ ؕ هُمْ لِلْكُفْرِ يَوْمَئِذٍ اَقْرَبُ مِنْهُمْ لِلْاِيْمَانِ ۚ يَقُوْلُوْنَ بِاَفْوَاهِهِمْ مَّا لَيْسَ فِىْ قُلُوْبِهِمْ ؕ وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا يَكْتُمُوْنَ ﴾هم ددې خلقو په باره كښې نازل شوې دې.(البداية والنهاية (۱۴۱۴)_

(۱) ددې تفصيل وړاندې باب كښې راځى)_

(۲) تاريخ الطبرى(۱۹۰۱۲)_

(۳) الكامل لابن الأثير(۱۰۵۱۲)_

(۴) ابو عامر په جاهليت كښې په ،راهب،، مشهور وو.رسول الله ﷺ دده نوم فاسق كيخودې وو.ددې وجې د اوس خلقو ده ته ،،يافاسق،،اووئيل.(سيرة ابن هشام (۷۱۱۳)_

جواب واوریدو. نو مایوسه شو.اوقریشو ته واپس شو.او دا ئې اوونیل.چه زما د تلو نه پس زما د قوم حالت بدل شوې دې.

په انفرادی مقابله کښې د کافرانو سخت ماتې: دمشرکانود طرفه د ټولونه وړاندې د مبارزت دپاره طلحه بن ابی طلحه میدان ته راووتل.او مسلمانانوته ئې د مقابلې دعوت ورکړو.د اسلای ملښکرنه حضرت علی ﷺ وراووتل.اوهغه ئې قتل کړو.ددې نه پس دطلحه بن ابی طلحه وروړعثمان بن ابی طلحه دکافرانو د لښکرنه راووتل.حضرت حمزه ﷺ دهغه د مقابلې دپاره وراووتل.اوهغه ئې قتل کړو.بیا ابوسعد بن ابی طلحه دریم وروړ دکافرانو د لښکرنه د مقابلې دپاره راووتل.د مسلمانانو دطرفه حضرت سعدبن ابی وقاص ﷺ راووتل. اوهغه ئې جهنم ته اورسول.ددې نه پس د کافرانو د طرفه مسافع بن طلحه راووتل.حضرت عاصم بن ثابت ﷺ بس په یو ګذار سره هغه ختم کړو.بیا دهغه وروړ حارث بن طلحه راغلل. حضرت عاصم بن ثابت ﷺ هغه هم قتل کړو.ددې نه پس دریم وروړ جلاس بن طلحه راووتل.اودمبارزت دعوت ئې ورکړو.هغه طلحه بن عبید ﷺ قتل کړو.([1])

په نفیرعام کښې دمسلمانانوفتح: دغه شان په انفرادی مقابله کښې دکافرانو ډیرتعداد قتل شول.اوښکاره ده چه په دې کښې د مسلمانانو تلۀ درنده شو.ددې نه پس عام جنګ شروع شو.حضرت ابودجانه د ډیرې بهادرئ مظاهره اوکړه.([2])حضرت علی اوحضرت حمزه ﷺ هم ډیر په بهادرئ سره جنګیدل.ددې د وجې د کافراو قدمونه اوخویدل.سرې اوښخې ټول دغرطرف ته په تیښته باندې مجبوره شول.او مسلمانانو مال غنیمت جمع کول شروع کړل.

دګټلې جنګ په شکست کښې بدلیدل: د احد شا ته چه دحضرت عبدالله بن جبیر ﷺ په امیرئ کښې د تیراندازوکومه د پنځوسو کسانودسته نبی ﷺ مقرر کړې وه.هغوی چه کله دا حالت اولیدل.نو هغوی هم د مال غنیمت راجمع کولوپه غرض خپل خاې پریخودل.حضرت عبدالله

---

[1])تاریخ الطبری (۱۹۴/۲) البدایة والنهایة (۲۰۱/٤) الکامل لابن الأثیر(۱۰۶/۲) طبقات ابن سعد(٤١/٢)۔

[2])نبی ﷺ اعلان اوکړو.چه څوك دې.چه زه ورته خپله توره ورکړم.اوهغه ددې حق ادا کړی.ددې دپاره مختلف لاسونه پورته شول.خو نبی ﷺ توره حضرت ابودجانه ﷺ ته ورکړه.حضرت زبیربن العوام ﷺ هم لاس اوچت کړې وو.خو هغه ته نه وه ملاوْ شوې.حضرت زبیر ﷺ اوونیل.((وجدت فی نفسی حین سألت رسول الله ﷺ السیف فمنعنیه وأعطاه أبودجانة وقلت أنا ابن صفیة عمته ومن قریش وقد قمت إلیه فسألته إیاه قبله فأعطاه إیاه وترکنی والله لأنظر ما یصنع فأتبعته فأخرج عصابة له حمراء فعصب بها رأسه فقالت الأنصار إخرج أبودجانة عصابة الموت وهکذا کانت تقول له إذا تعصب بها فخرج وهو یقول..

أنا الذی عاهدنی خلیلی ونحن بالسفح لدی النخیل

ألا أقوم الدهر فی الکیول أضرب بسیف الله والرسول

فجعل لا یلقی أحد إلا قتله.وکان فی المشرکین رجل لا یدع لنا جریحاً إلا وقف علیه.فجعل کل واحد منهما یدنو من صاحبه .فدعوت الله أن یجمع بینهما .فالتقیا. فاختلفا ضربتین .فضرب المشرک أبادجانة فاتقاه بدرقته.. وضربه أبودجانة فقتله. ثم رأیته .قد حمل السیف علی مفرق رأس هند بنت عتبة ثم عدل السیف عنها قال الزبیر فقلت الله ورسوله أعلم (وانظر سیرة ابن هشام (۷۳/۳)۔

بن جبير ﷺ ورته د نبی ﷺ ارشاد وریاد کړو.د نبی ﷺ حکم یادولونه پس هغوی اوونیل.بیشکه نبی ﷺ دا حکم کړې وو.خو د نبی ﷺ مقصد دا وو.چه د جنګ د فیصلې نه وړاندې تاسو دا مورچه مه پریږدئ.او اوس خو فصله شوې ده.نو اوس دلته د ایساریدو څه ضرورت نشته ﷺنتیجه دا شوه.چه حضرت عبدالله بن جبیر ﷺ سره صرف لس کسان پاتې شول.او نور ټول راغلل.

خالد بن ولید ﷺ کوم چه په دغه وخت کښې دکافرانود لښکر د میمنه امیر وو.هغوی چه د احد دا غاښې خالی اولیدل.نو د هغه طرف نه ئې حمله اوکړه.هلته چه دمسلمانانو دسته کوم چه یوولس کسان وو.هغه ټول ئې شهیدان کړل.اودښا نه ئې په مسلمانانو باندې حمله اوکړه.دا حمله دومره ناځاپي وه.چه دا د مسلمانانو په خوا خاطرکښې هم نه وه.ددې حملې په وجه صورتحال بیخی بدل شو. او د کافرانوکوم لښکر چه تښتیدلې وو.هغوی هم واپس راغلل.اوس مسلمانان د دواړو طرفونو نه ګیرشول.اود دوست او دوشمن امتیاز پاتې نشو.نتیجه دا شوه. چه بعضې مسلمانان پخپله دخپلو مسلمانانو دلاسه شهیدان شول.(١)

دحضرت حذیفه ﷺ پلار حضرت یمان هم د مسلمانانو د لاسه شهید شو، حضرت حذیفه ﷺ چه کله اوکتل.چه زما په پلار باندې مسلمانان حمله کوی. نو هغه ډیرشورجوړکړو.خود چا خیال اونشو.په جنګ کښې هم داسې حالت پیښیږی. (٢)

دنبی ﷺ دشهادت غلط خبر: حضرت مصعب بن عمیر ﷺ دنبی ﷺ سره په شکل کښې مشابه وو.هغه یو کافر شیهد کړلو. اودا ئې مشهوره کړه.چه نبی ﷺ شهید شو.(٣) په دې خبر سره د مسلمانان وبه زړونو باندې یوه بې همتې غونده خوره شوه.اودبعضې مسلمانانو دا خیال شو.چه نبی ﷺ خو وفات شو.اوس دجنګ جاری ساتلو څه فائده ده.دحضرت عثمان ﷺ هم دا حال و.(٤) دغه شان مسلمانان د غل غوبل په حالت کښې مبتلاء شو.

هغه صحابه کرام ﷺ کوم چه د غل غوبل په وخت کښې د نبی ﷺ سره وو: ددغې غل غوبل په وخت کښې د نبی ﷺ سره چه کوم صحابه کرام ﷺ موجود وو.هغه دا دی.① حضرت ابوبکرصدیق ② حضرت عمرفارق③ حضرت عبدالرحمن بن عوف ④ حضرت ابوعبیده بن الجراح⑤ حضرت سعد بن ابی وقاص⑥ حضرت طلحه بن عبیدالله ⑦ حضرت زبیربن العوام ﷺ دا اووه په مهاجرینوکښې وو.

اواووه انصاری صحابه کرام ﷺ وو.① حضرت سعد بن معاذ ② حضرت سهل بن حنیف③ حضرت ابودجانه④ حضرت اسید بن حضیر⑤ حضرت عاصم بن ثابت⑥ حضرت حباب بن المنذر ⑦ اوحضرت حارث بن صمه ﷺ وو.

---

١) اوګورئ طبقات ابن سعد (٤٢/٢)۔
٢) اوګورئ بخاری کتاب المغازی رقم الحدیث ٤٠٦٥ وکامل ابن اثیر (١١٣/٢)۔
٣) الکامل لابن الأثیر(١٠٨/٢)۔
٤) الکامل لابن الأثیر(١١٠/٢)۔

په بخاري شريف كښې دحضرت براء بن عازب رضی الله عنه په روايت كښې د دولسو صحابو رضی الله عنهم ذكردي.اوپه نسائي او دلائل بيهقي كښې د يولسو ذكردي.(١) او امام مسلم رحمه الله دحضرت انس رضی الله عنه نه روايت نقل كړې دې،په هغې كښې د اووه ذكر دې،خودا څه حقيقي تعارض نه دې.په مختلفو وختونوكښې مختلف صحابه كرام رضی الله عنهم د نبي ﷺ سره موجود وو.ددې وجې په بعضې رواياتوكښې زيات او په بعضو كښې د كم ذكر دې.خوپه هرحال ټول شمار څوارلس وو.(٢)

د اوچتې بهادرۍ ثبوت وركونكي صحابه كرام رضى الله عنهم: په دې موقع باندې بعضې صحابه كرامو رضی الله عنهم دډيرې بهادرۍ ثبوت وركړو.كله چه كافرانو په نبي ﷺ د غشو باران شروع كړل. نوحضرت ابودجانه رضی الله عنه دكافرانو طرف ته شا كړه.او اودريدو.اودغه شان چه نبي ﷺ ته څومره غشي راتلل.هغه به ئې پخپله شا باندې تنبول.د ده په شا باندې اوياو ته نزدې زخمونه راغلي وو.خوالله تعالى هغه ژوندې اوساتل.(٣) دغه شان حضرت طلحه رضی الله عنه هم د ډيرې مړانې اوبهادرۍ مظاهره اوكړه.حافظ ابن حجر رحمه الله د ابوداود طيالسي په روايت سره د حضرت ابوبكرصديق رضی الله عنه قول نقل كړې دې.چه كله به دوى د غزوه احد ذكركولو.نو فرمائيل به ئې.((كان ذلك اليوم كله لطلحة)) (٤) د احد ټوله ورځ د طلحه رضی الله عنه په بهادرۍ كښې وه.حضرت طلحه رضی الله عنه د نبي ﷺ دحفاظت دپاره برابر هلته موجود وو. اوهغوى د غشو نه د نبي ﷺ حفاظت دپاره خپل لاس ډهال جوړ كړې وو.تردې چه د ده لاس شل شو.حاكم په اكليل كښې نقل كړې دى.چه دحضرت طلحه رضی الله عنه په بدن باندې پنځه ديرش يا يوكم څلويښت زخمونه راغلي وو.(٥) خود طيالسي په روايت كښې دى.چه دده په بدن اويا زخمونه راغلي وو.

دغه شان دحضرت انس رضی الله عنه ميرنې پلارحضرت ابوطلحه انصارى رضی الله عنه بې مثاله كردار ادا كړې وو.چه كوم كس به ورسره هم تيريدل.نو نبي ﷺ به ورته ونيل.دخپل تركش نه غشي راوباسه.او ابوطلحه ته ئې وركړه.حضرت ابوطلحه رضی الله عنه په دې جنګ كښې څو كمانونه مات كړي وو.(٦)

دغه شان سعدبن ابى وقاص رضی الله عنه هم په هغه صحابه كرامو رضی الله عنهم كښې وو.چاچه د بهادرۍ

---

١) د ذكرشوو نومونو اونورو صحابه كرامو رضی الله عنهم دتفصيل دپاره اوګورئ (فتح البارى ٧/٣٦٠) البته په مهاجرينوكښې د حضرت عمرفاروق رضی الله عنه په ځاې دحضرت علي رضی الله عنه نوم ئې ذكركړې دې.والله أعلم

٢) ابن سعد ليكلي دى.(وثبت منعه عصابة من أصحابه أربعة عشر رجلاً سبعة من المهاجرين .. وسبعة من الأنصار(طبقات ابن سعد(٤٢/٢)_

٣)سيرة ابن هشام(٧٨/٢)_

٤)فتح البارى(٣٦١/٧)_

٥)فتح البارى(٣٦١/٧)_

٦)بخارى كتاب المغازى باب ﴿إذا همت طائفتان منكم أن تفشلا﴾ رقم الحديث (٤٠٥٥)_

مظاهره کړې وه.نبی ﷺ به دخپل ترکش نه غشی راویستل.اوده ته به ئې ورکول.اوفرمائیل به ئې.«ارم فداك ابی وامی» (۱)

حضرت علی رضی الله عنه فرمائی.چه ما د نبی ﷺ نه چرته نه وو اوریدلی.چه نبی ﷺ چاته «فداك ابی وامی» وئیلی وی.سوا دحضرت سعدبن ابی وقاص رضی الله عنه نه.

په نبی ﷺ باندې حملې:دحضرت سعدبن ابی وقاص رضی الله عنه ورور عتبه بن ابی وقاص موقع اولیده.نو په نبی ﷺ باندې ئې د کاڼی ګذاراو کړل.په کوم سره چه د نبی ﷺ لاندینی غاښ مبارك شهید شو.او شونډې زخمی شوې.عبدالله بن قمبه په نبی ﷺ باندې حمله اوکړه.په کوم سره چه د خود دوه کړئ په مخ مبارك کښې ورخخې شوې.عبدالله بن شهاب زهری نبی ﷺ په کاڼی باندې اوویشته.په کوم سره چه د نبی ﷺ تندې مبارك د وینو نه رنګ شو.(۲) حضرت مالك بن سنان رضی الله عنه دغه وینه اوڅکله(یعنی خوله ئې پرې دپاسه کیخوده،او وې څکله)اوصفا کړه.نبی ﷺ په دغه موقع باندې اوونیل.دچا په خیټه کښې چه د نبی وینه وی.دجهنم اور هغه ته نشی رسیدې.(۳) ابوعامرفاسق د مسلمانانو دپاره یوه کنده تیاره کړې وه.نبی ﷺ د دغه زخمونونه د متاثر کیدو نه پس په دغه کنده کښې اوغورځیده. حضرت علی رضی الله عنه د نبی ﷺ لاس اونیولو.او رابهر ئې کړو.او حضرت طلحه بن عبیدالله رضی الله عنه د نبی ﷺ شا اونیوله.نوهله نبی ﷺ اودریده، (۴)

د ابی بن خلف قتل: ابی بن خلف یو اس ساتلې وو.د هغه خیال وو.چه په دیر اس به سوریږم. او نبی ﷺ به شهید کوم.کله چه هغه اس ته پونده ورکړه.او د نبی ﷺ طرف ته راروان شو.نو نبی ﷺ اوفرمائیل.دې به زه په خپل لاس باندې قتلوم.بل څوك دې ده ته څه نه وائی.کله چه هغه نزدې راغلو.نو نبی ﷺ د حضرت حارث بن صمه رضی الله عنه نه د هغه نیزه واخستله.او ابی بن خلف ئې په څټ باندې یومعمولی غونډې ګذار اوکړو . هغه چغه کړې.اوشور ئې جوړ کړو. واپس شو.او وئیل ئې.په الله قسم محمد (ﷺ) زه قتل کړم.خلقو هغه ته اووئیل.دا خو معمولی غونډې زخم دې.ته دومره چغې ولې وهې.وې وئیل.په الله قسم ددې زخم تکلیف که په ټول اهل حجاز باندې تقیم کړې شی.نو هغوی ټول به د دې د تکلیف د وجې هلاك شی.دغه شان هغه چغې وهلې.د مکې معظمې نه نهه لس میله فاصله باندې په مقام سرف کښې جهنم ته اورسیدل (۵)

د حضرت عمروبن جموح رضی الله عنه شهادت: د حضرت جابربن عبدالله رضی الله عنه پلار عبدالله بن عمروبن حرام غزوه احد کښې شیهد شو.د هغه دخور خاوند حضرت عمروبن جموح رضی الله عنه

---

(۱)بخاری کتاب المغازی باب ﴿إذا همت طائفتان منکم﴾ رقم الحدیث (۴۰۶۴)_

(۲)دتفصیل دپاره اوګورئ سیرة ابن هشام (۸۴۱۳و ۸۵)_

(۳)سیرة ابن هشام (۸۵۱۳)_

(۴)الکامل لابن اثیر(۱۱۰۱۲)_

(۵)د تفصیل دپاره اوګورئ (البدایة والنهایة (۳۲۱۴)_

د پښو نه معذوره وو.هغه خپلو ځامنوته اوونیل.چه زه هم احد ته د جنګ دپاره ځم.ځامنو ورته اوونیل.ته معذور نې.ددې وجې تاسو هم دلته ایسارشئ.عمروبن جموح رضی الله عنه د نبی ﷺ په خدمت کښې حاضر شو.او وې وئیل.زما د شهادت شوق دې.اوزما ځامن ما جنګ ته د تلو نه منع کوی.نبی ﷺ اوفرمائیل.ته معذوره نې.اوستا دپاره رخصت دې.خوبیا هم چه دهغه شوق ا اصرار ئې اولیدلو.نو نبی ﷺ ورته اجازت ورکړو.اوهغه په احد کښې شهید شو.(۱)

د حضرت جابررضی الله عنه د پلارحضرت عبدالله بن عمروشهادت: دحضرت جابربن عبدالله رضی الله عنه دپلار حضرت عبدالله بن حرام رضی الله عنه په باره کښې امام ترمذی په کتاب التفسیر کښې یو روایت نقل کړې دې.چه رسول الله ﷺ حضرت جابر رضی الله عنه ته اوونیل.تاته معلومه ده.چه ستا پلارسره الله تعالی څه معامله اوکړه؟ هغه عرض اوکړو.تاسو اوفرمائیې.نو نبی ﷺ اوفرمائیل.ستا پلارسره الله تعالی براه راست مکالمه اوکړه.او د نورو شهیدانو سره ئې من وراء حجاب خبرې اوکړې.(۲)

علامه ابن القیم رحمه الله په زاد المعاد کښې نقل کړی دی.چه حضرت عبدالله بن عمروبن حرام رضی الله عنه د احد نه وړاندې یو خوب لیدلې وو.په خوب کښې هغه مبشربن عبدالمنذر اولیدل.چه هغه ورته وائی.اې عبدالله ته هم ډیرزر مونږ ته راتلونکې ئې.عبدالله ورته اوونیل.ته کوم ځاې ئې.نو مبشرورته اوونیل.مونږ په جنت کښې یو.او په جنت کښې چه چرته زمونږ زړه غواړی.سیل کوو.عبدالله اوونیل.ته خو په بدرکښې شهید شوې نه وې؟ نو هغوی اوونیل.شهید شوې وم. خکه خو جنت ته تلې یم.(۳)

دحضرت ربیع شهادت: په شهید شوو کښې یو صحابی حضرت سعد بن الربیع رضی الله عنه دې،د جنګ نه پس نبی ﷺ اوفرمائیل،لږ اوګورئ چه سعد کوم ځائې کښې دې؟ په لټون لټون په مقتولینو کښې ملاؤ شو،اوس په کښې لا ساه باقی وه،لټونکې صحابی رضی الله عنه اوونیل ،زه نبی ﷺ ستا د لټون دپاره رالیږلې یم،حضرت سعد بن الربیع رضی الله عنه اوونیل ،چه نبی ﷺ ته زما سلام کوه،او زما ذ شهادت خبر ورکولو نه پس انصارو ته اووایه،چه ستاسو دپاره څه عذر قابل قبول نه دې،تاسو ته پکار دی،چه په هر حالت کښې د نبی ﷺ نصرت اوکړئ،خکه چه هم د نبی ﷺ په نصرت کښې انصارو فائده ده.(۴)

دحضرت اصیرم رضی الله عنه شهادت: یو بل عجیب اوناشنا صحابی حضرت اصیرم انصاری دې.ده دجنګ احد نه وړاندې اسلام نه وو راوړې،کله چه د احد واقعه پیښه

---

۱)سیرة ابن هشام (۹۶\۳)_

۲)أخرج الترمذی من طریق طلحة بن خراش سمعت جابربن عبدالله یقول لقینی رسول الله ﷺ فقال لی یا جابر مالی اراک منکسراً؟ قلت یا رسول الله استشهد أبی قتل یوم أحد وترک عیلاً ودیناً قال أفلا أبشرک بما لقی الله به أباک ؟ قال قلت بلی یارسول الله قال ما کلم الله أحداً إلا من وراء حجاب وأحیا أباک فکلمه کفاحاً..... وانظر الجامع للإمام الترمذی کتاب التفسیر باب من سورة آل عمران رقم ۳۰۱۰)_

۳)سیرة المصطفی (۲\۲۲۱و ۲۳۲) په حواله د زادالمعاد)_

۴)اوګورئ البدایة والنهایة (۳۹\۴)_

شوه،نو دې هم په زخميانو كښې بيا موندې شو،او شهادت ته نزدې وو،خلقو چه كله هغه اوليدل،نو تپوس ئې اوكړو،ته دلته څنګه ئې؟ د اسلام د رغبت په وجه جنګيدلې ئې،او كه د قومي او قبائلي حميت په وجه،حضرت اصيرم رضي الله عنه اووئيل،زه د اسلام د دفاع، حفاظت او ترقئ دپاره په جنګ كښې شريك شوې يم،د شهيد كيدو نه پس كله چه نبي ﷺ ته د هغه قصه بيان كړې شوه،نو نبي ﷺ اوفرمائيل،«إنه لمن أهل الجنة» (١)

حافظ ابن حجر رحمه الله په،،الاصابه،، كښې نقل كړى دى،چه حضرت ابوهريره رضي الله عنه به فرمائيل،حضرت اصيرم رضي الله عنه هغه صحابى دې،چه د يو وخت مونځ ئې هم نه وو كړې،او جنت ته داخل شو.

د اوياؤ مسلمانانو شهادت د اسيران بدر د فدې په بدله كښې وو: د بدر د بنديانو په باره كښې مسلمانو ته اختيار وركړې شوې وو،كه دوى غواړى،نو دا ټول قيديان دې ختم كړى او كه غواړى، نو د دوى نه دې فديه واخلى،او آزاد دې كړى،خو د فديه په صورت كښې به په راروان كال اويا كسان د مسلمانانو نه شهيدان كيږى.چونكه مسلمانانو فديه اخستې وه،او دغه بنديان ئې آزاد كړى وو،ددې وجې په غزوه أحد كښې د اويا صحابو رضي الله عنهم د شهادت واقعه پيښه شوه،په هغوى كښې حضرت حمزه، حضرت مصعب بن عمير، حضرت انس بن النضر ،حضرت معاذبن عمروبن جموح،حضرت ربيع بن انس، حضرت اصيرم رضي الله عنهم چه (نوم ئې عمروبن ثابت دې) وغيره اويا ته نزدې صحابه رضي الله عنهم شامل وو،په دوى كښې زيات شمار د انصارو وو.(٢)

د نبي عليه السلام د خيريت دپاره د انصارو ليواله كيدل: د حضرت مصعب بن عمير رضي الله عنه په شهادت سره چونكه دا خبر مشهور شوې وو ،چه نبي ﷺ شهيد شوې دې،ددې وجې بعضې صحابو رضي الله عنهم جنګ پريخودې وو ،اومدينې ته واپس تلى وو،او وئيلى ئې وو،چه كله نبي ﷺ شهيد شو،نو په ميدان جنګ كښې د جنګيدو څه فائده ! ددې خبر په وجه په مدينه كښې يود غوغا شوه،او سړى ،ښځې ،ماشومان او بوډاګان ټول د نبي ﷺ د عافيت او سلامتيا دپاره ليواله شول،د يو انصارى ميرمن خاوند ،ورور،او پلار ټول په دې غزا كښې شهيدان شوى وو،كله چه دغه ښځې ته ددوى د شهادت خبر وركړې شو،نو وې وئيل،ماته دا اووايې ،چه نبي ﷺ په عافيت سره دې كه نه؟ خلقو ورته اووئيل،نبي ﷺ په خيريت او عافيت كښې دې،نو وې وئيل،زما تر هغه وخته پورې تسلى نه كيږى،تر څو چه مې په خپلو سترګو د نبي ﷺ زيارت نه وى كړې،چه نبي ﷺ ئې اوليدل،نو مطمئنه شوه،او وې وئيل «كل مصيبة بعدك جلل» (٣) چه تاسو په خير خيريت ئې،نو ددې نه پس ټول مصيبتونه آسان دى،

په دې غزا كښې د مشركانو ټول ٢٢ كسان قتل شوى وو.(٤)

---

١) د تفصيل دپاره اكورئ (البداية والنهاية (٣٧\٤)_

٢) فتح البارى (٧\٣٥١و ٣٥٢)_

٣) الكامل لابن الثير (١١٣\٢)_

٤) سيرة ابن هشام (١٣٥\٣)_

په غزوه احد کښې د شکست مصلحتونه: په جنګ احد کښې ډېر مسلمانان شهيدان شول.او مسلمانانوشکست بيا موندو.په دې کښې د الله سبحانه وتعالى د طرفه څو مصلحتونه وو.

① په دې جنګ کښې په اولنۍ مرحله کښې ميدان د مسلمانانو په لاس کښې وو.او کافرانو ته شکست ملاويدو.تردې چه هغوى د ميدان په پرېخودواو تختيدو مجبوره شول، خو کله چه د غشو ويشتونکې دستې خپل ځاى پرېخودو ، او د نبى ﷺ د حکم نافرمانى ئې اوکړه،نو د جنګ نقشه بدله شوه.ددې نه د رسول الله ﷺ په حکم د عمل اهميت او د نبى ﷺ د حکم د نافرمانۍ په صورت کښې د سوء عاقبت اندازه او احساس د مسلمانانو په زړونو کښې نور هم مضبوط اوزيات شو

② يو مصلحت په دې کښې دا هم وو،چه د اسلام په باره کښې د مخلصينو او منافقينو امتياز اوشى،الله ته اګرچه د مخلصينو او منافقينو دواړو علم وو.خو په دې سره ئې مسلمانانو ته ښکاره کړه،چه څوک مخلص دې او څوک منافق.

③ دغه شان ډېرو صحابو رضی اللہ عنہم ته د شهادت اوچته درجه ملاؤ شوه.او د الله د دين د ترقۍ دپاره هغوى خپل خانونه قربان کړل.

④ د جنګ په شکست کښې چه ثابت قدم پاتې شول،نو مسلمانان د الله تعالى د طرف نه د لوې اجر او ثواب مستحق شول.

دغه شان نور څو مصلحتونه دى.کوم چه حافظ ابن حجر رحمہ اللہ په تفصيل سره بيان کړى دى.[1]

۱ = بَابُ غَزْوَةِ أُحُدٍ

قَوْلِ اللّٰهِ تَعَالٰى ((وَإِذْ غَدَوْتَ مِنْ أَهْلِكَ تُبَوِّئُ الْمُؤْمِنِينَ مَقَاعِدَ لِلْقِتَالِ ۗ وَاللّٰهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ)) [2]

اوهغه وخت ياد کړه،کله چه ته د صبا په وخت کښې د خپل کور د خلقو نه راووتلې، تا مسلمانان دجنګ په مورچو باندې کينول.او الله تعالى ښه اوريدونکې اوپيژندونکې دې.

دلته په ((وَإِذْ غَدَوْتَ مِنْ أَهْلِكَ)) او ((تُبَوِّئُ الْمُؤْمِنِينَ)) کښې فصل دې، ځکه چه مسلمانان په مورچو باندې نبى ﷺ د خالى په ورځ دصبا په وخت کښې کينولى وو.اودجنګ احد دپاره د صحابه کرامو رضی اللہ عنہم سره د مشورې کولو دپاره د جمعې په ورځ صبا وتل شوى وو.

اودا هم وئيلى شى،چه چونکه په دې غزوه کښې حضرت عائشه رضی اللہ عنہا ورسره وه،او کومه خيمه چه د نبى ﷺ دپاره هلته لګولې شوې وه،په هغې کښې حضرت عائشه رضی اللہ عنہا موجود وه،نو د دغه خيمې نه د خالى په ورځ د صبا په وخت کښې راووتل،او صفونه ئې برابرول،په دې صورت کښې به فصل نه وى.چه دِ کور دخلقو نه راوتل او د مجاهدينو صفونه برابرول دواړه د خالى په صبا شوى وو.

---

[1] اوګورئ فتح البارى (۷/۳۴۷)۔
[2] سورة ال عمران:۱۲۱)۔

ابن جرير طبري په غريب سند سره يو روايت د حضرت ابن عباس رضي الله عنهما نه نقل کړې دې،چه دا آيت د غزوه احد په باره کښې نازل شوې دې.(١) خود جمهور مفسرينو او محدثينو په دې باندې اعتماد نشته،دجمهورو رائې دا ده،چه ذکر شوې آيت د غزوه احد په باره کښې نازل شوې دې.ددې وجې امام بخاري دا آيت په غزوه احد کښې ذکر کړې دې.

قَوْلِهِ جَلَّ ذِكْرُهُ ((وَلَا تَهِنُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَأَنْتُمُ الْأَعْلَوْنَ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ۝ إِنْ يَمْسَسْكُمْ قَرْحٌ فَقَدْ مَسَّ الْقَوْمَ قَرْحٌ مِثْلُهُ ۚ وَتِلْكَ الْأَيَّامُ نُدَاوِلُهَا بَيْنَ النَّاسِ وَلِيَعْلَمَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَيَتَّخِذَ مِنْكُمْ شُهَدَاءَ ۗ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ ۝ وَلِيُمَحِّصَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَيَمْحَقَ الْكَافِرِينَ ۝ أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَعْلَمِ اللَّهُ الَّذِينَ جَاهَدُوا مِنْكُمْ وَيَعْلَمَ الصَّابِرِينَ ۝ وَلَقَدْ كُنْتُمْ تَمَنَّوْنَ الْمَوْتَ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَلْقَوْهُ فَقَدْ رَأَيْتُمُوهُ وَأَنْتُمْ تَنْظُرُونَ ۝))

وَقَوْلِهِ ((وَلَقَدْ صَدَقَكُمُ اللَّهُ وَعْدَهُ إِذْ تَحُسُّونَهُمْ بِإِذْنِهِ ۖ حَتَّىٰ إِذَا فَشِلْتُمْ وَتَنَازَعْتُمْ فِي الْأَمْرِ وَعَصَيْتُمْ مِنْ بَعْدِ مَا أَرَاكُمْ مَا تُحِبُّونَ ۚ مِنْكُمْ مَنْ يُرِيدُ الدُّنْيَا وَمِنْكُمْ مَنْ يُرِيدُ الْآخِرَةَ ۚ ثُمَّ صَرَفَكُمْ عَنْهُمْ لِيَبْتَلِيَكُمْ ۖ وَلَقَدْ عَفَا عَنْكُمْ ۗ وَاللَّهُ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ ۝))

قوله: وَقَوْلِهِ ((وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا)): الآية (٢) اومه کمزوري کيږئ چه همت بيلئ،اومه غمژن کيږئ،که تاسو مومنان ئې،نو غالب به ئې،که (په دې غزا کښې) تاسو ته زخمونه اورسيدل،نو (ددې نه وړاندې په غزوه بدر کښې) هغه قوم (کافر) ته هم دغه شان زخمونه رسيدلي وو،اود خلقو په مينځ کښې مونږ د هغوی ورځې اړوو راړوو، (چه کله يو ډله غالبه شي،اوکله بله ډله،او دا تاسو چه مغلوب شوئ،او ستاسو ملګري شهيدان شول،دا دې دپاره) چه الله تعالى په تاسو کښې څه کسانو ته د شهادت مرتبه ورکړه،او الله تعالى ظالمانو سره محبت نه کوي.او (يو حکمت په دې کښې دا هم دې) چه الله تعالى (د ګناهونو او معاصي) خيرې د ايمان دارونه صفا کړي.او کافران ختم کړي.(چه د غالب راتلو په صورت کښې به د کافرانو جراءت زيات شي.او هغوی به د مقابلې دپاره دوباره راشي.او هلاك به شي،يا دا چه په مسلمانانو به ظلم کوي. د الله تعالى په غضب کښې به اخته شي.او تباه به شي) آيا تاسو دا خيال کوئ،چه تاسو به جنت ته داخل شئ،حال دا چه تر اوسه پورې الله تعالى هغه خلق نه دي ليدلي ،چا چه (ښه) جهاد کړې دې،او نه ئې هغوی ليدلي دي،څوك چه (په جنګ کښې) ثابت قدم پاتې کيدونکي دي.او تاسو خو(ددې غزا نه) وړاندې د شهادت ډير ارمان کولو،نو اوس تاسو په خپلو سترګو اوليدلو(٣)

---

١) فتح البارى (٣٤٧/٧)_

٢) آل عمران:١٣٩-١٤٣)_

٣) چونکه مسلمانان په جنګ کښې د شکست په وجه ډير خفه وو.ځکه الله تعالى په دې آياتونو کښې تسلي ورکړه،او د جنګ د شکست مصالح او اسباب ئې بيان کړل. داامام زهري نه په دې باره کښې دا روايت نقل کړې دې: ((کثر فى أصحاب النبى ﷺ القتل والجراح حتى خلص إلى کل امرئ منهم نصيب فاشتد حزنهم فعزاهم الله أحسن تعزية)) ومن طريق قتادة نحوه، قال ((ففعزاهم وحثهم على قتال عدوهم ونهاهم عن العجز) فتح البارى (٤٥٧/٧)_

وقوله «وَلَقَدْ صَدَقَكُمُ اللَّهُ وَعْدَهُ إِذْ تَحُسُّونَهُمْ بِإِذْنِهِ حَتَّى إِذَا فَشِلْتُمْ وَتَنَازَعْتُمْ فِي الْأَمْرِ وَعَصَيْتُمْ مِنْ بَعْدِ مَا أَرَاكُمْ مَا تُحِبُّونَ مِنْكُمْ مَنْ يُرِيدُ الدُّنْيَا وَمِنْكُمْ مَنْ يُرِيدُ الْآخِرَةَ ثُمَّ صَرَفَكُمْ عَنْهُمْ لِيَبْتَلِيَكُمْ وَلَقَدْ عَفَا عَنْكُمْ وَاللَّهُ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ» (۱)

وقوله «وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا» الآية (۲)

او یقیناً الله تعالی تاسو سره خپله وعده رښتیې کړه، او وې خودله، په کوم وخت کښې چه تاسو دغه کافران د الله په حکم سره قتلول. یعنی قتلول مو اوجرړه مو ورله ختموله، تردې چه هم تاسو کمزوری شوئ. (چه په مورچه مقرر شوې پنځوسو کسانو کښې بعضو په غلط فهمئ سره خپل ځائې پریخودلو) او په خپل مینځ کښې په حکم کښې ئې اختلاف شروع کړو، (چه بعضو وئیل، دلته کیناستل پکار دی، او بعضې پاسیدل ځائې ئې پریخودل) اود رسول الله ﷺ د حکم نافرمانی ئې اوکړه، پس دددې نه چه تاسو څه غوښتل، الله درته هغه اوخودل، په تاسو کښې بعضې هغه وو، چه دنیا ئې غوښتله، او بعضې د آخرت طلبګار وو، نو الله تعالی تاسو په دغه کافرو باندې د غالب راتلو نه واړولئ. چه په تاسو امتحان اوکړی، او الله تعالی تاسو معاف کړی ئې، او الله تعالی په مومنانو ډیر فضل کونکې دې.

[۳۸۱۵] حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى أَخْبَرَنَا عَبْدُ الْوَهَّابِ حَدَّثَنَا خَالِدٌ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ أُحُدٍ هَذَا جِبْرِيلُ آخِذٌ بِرَأْسِ فَرَسِهِ عَلَيْهِ أَدَاةُ الْحَرْبِ [ر:۳۷۷۳]

دا روایت د غزوه بدرپه بیان کښې تیرشوې دې. ددې روایت تعلق د غزوه بدر سره دې. دلته په روایت کښې د غزوه احد لفظ غلط دې. هم دا وجه ده. چه د بخاری په نورو ټولو نسخو کښې دا روایت دلته ذکرنه دې. صرف ابوالوقت او اصیلی دلته د «یوم احد» قیدلګولو سره دا روایت ذکرکړې دې. (۳)

[۳۸۱۶] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحِيمِ أَخْبَرَنَا زَكَرِيَّاءُ بْنُ عَدِيٍّ أَخْبَرَنَا ابْنُ الْمُبَارَكِ عَنْ حَيْوَةَ عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي حَبِيبٍ عَنْ أَبِي الْخَيْرِ عَنْ عُقْبَةَ بْنِ عَامِرٍ قَالَ صَلَّى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى قَتْلَى أُحُدٍ بَعْدَ ثَمَانِي سِنِينَ كَالْمُوَدِّعِ لِلْأَحْيَاءِ وَالْأَمْوَاتِ ثُمَّ طَلَعَ الْمِنْبَرَ فَقَالَ إِنِّي بَيْنَ أَيْدِيكُمْ فَرَطٌ وَأَنَا عَلَيْكُمْ شَهِيدٌ وَإِنَّ مَوْعِدَكُمُ الْحَوْضُ وَإِنِّي لَأَنْظُرُ إِلَيْهِ مِنْ مَقَامِي هَذَا وَإِنِّي لَسْتُ أَخْشَى عَلَيْكُمْ أَنْ تُشْرِكُوا وَلَكِنِّي أَخْشَى عَلَيْكُمُ الدُّنْيَا أَنْ تَنَافَسُوهَا قَالَ فَكَانَتْ آخِرَ نَظْرَةٍ نَظَرْتُهَا إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [ر:۱۲۷۹]

حضرت عقبه بن عامر ﷺ فرمائی.

---

(۱) سورة آل عمران:۱۵۲)_

(۲) آل عمران:۱۶۹)_

(۳) فتح الباری(۳۴۹/۷) وعمدة القاری(۱۴۱/۱۷)_

قوله: صَلَّى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى قَتْلَى أُحُدٍ بَعْدَ ثَمَانِي سِنِينَ كَالْمُوَدِّعِ لِلْأَحْيَاءِ وَالْأَمْوَاتِ: نبى كريم ﷺ د شهداء احد مونځ اته كاله پس كړې وو. په داسې انداز كښې چه نبى ﷺ رخصت كوى ژوندى هم او مړى هم.(١) د مړو د رخصت كولو دپاره. نبى ﷺ په دوى باندې دجنازې مونځ اوكړو. او د ژوندو د رخصت كولو ،،الوداع ،، ونيلو دپاره نبى ﷺ خطاب اوكړو.

قوله: إِنِّي بَيْنَ أَيْدِيكُمْ فَرَطٌ وَأَنَا عَلَيْكُمْ شَهِيدٌ وَإِنَّ مَوْعِدَكُمُ الْحَوْضُ وَإِنِّي لَأَنْظُرُ إِلَيْهِ مِنْ مَقَامِي هَذَا وَإِنِّي لَسْتُ أَخْشَى عَلَيْكُمْ أَنْ تُشْرِكُوا وَلَكِنِّي أَخْشَى عَلَيْكُمُ الدُّنْيَا أَنْ تَنَافَسُوهَا: فرط: هغه كس ته وائى چه هغه د قافلې نه وړاندې لاړ شى. او په راروان منزل كښې د قيام وغيره دپاره انتظام كوى. نبى ﷺ فرمائيلى دى.
،،زه ستاسو د قيام د انتظار دپاره ستاسو نه وړاندې ځم. او زه ستاسو په حق كښې ګواه يم. (چه تاسو ايمان راوړې دې. اودايمان اواسلام دپاره مو خپل ټول هرڅه قربان كړل) او اوس تاسو سره د ملاقات ځاې حوض كوثر دې. اوزه ددې ځاې نه حوض كوثر وينم. اوستاپه باره كښې زما د ويره نشته. چه تاسو به په شرك كښې اخته شئ. بلكه ما سره د دې ويره ده. چه تاسو به دنيا طرف رغبت اوكړئ.
عقبه بن عامر ﷺ فرمائى. چه دا د نبى ﷺ آخرى ديدار وو. كوم چه ما كړې وو.

يوه لطيفه: په دې حديث كښې دى. چه رسول الله ﷺ اته كاله پس په شهداء احد باندې د جنازې مونځ اوكړو. مسئله خو د كتاب الجنائز ده. دلته يوه لطيفه اوروم. علامه كرمانى ﷺ چه كله دا روايت اوليدلو. نو چونكه هغه شافعى وو. او شوافع په شهداو باندې د جنازې د مونځ قائل نه دى. ددې وجې هغوى په دې حديث كښې تاويل اوكړو. چه دلته د ((صلاة)) نه مراد دعا ده. چه نبى ﷺ د احد د شهيدانو دپاره دعا اوكړه. نو ددې نه په شهيد باندې د جنازې د مونځ ثبوت نه كيږى.
علامه عينى ﷺ فرمائى ((حفظ شيأ وغابت عنه أشياء)) عينى فرمائى. چه هم دا روايت په بخارى او مسلم كښې په دې الفاظو سره مروى دې. ((أن النبى ﷺ خرج يوما فصلى على شهداء أحد صلاته على الميت)) په دې كښې د ((صلاته على الميت)) الفاظ په دې خبره كښې نص دې. چه نبى ﷺ د جنازې مونځ اوكړو. نوبيا د علامه كرمانى ﷺ تاويل څنګه صحيح كيدې شى. دغه شان عبدالله بن عباس ﷺ عبدالله بن زبير ﷺ سعيدبن المسيب، حسن بصرى، امام اوزاعى، سفيان ثورى او امام مزنى ﷺ د دې ټولو دا مذهب دې. چه په شهيد باندې به د جنازې

---

١)وتوديع الأحياء ظاهر لأن سياقه يشعر بأن ذلك كان فى آخر حياته ﷺ وأما توديع الأموات فيحتمل أن يكون الصحابى أراد بذلك إنقطاع زيارته الأموات بجسده .. ويحتمل أن يكون المراد بتوديع الأموات ما أشار إليه فى حديث عائشة رضى الله عنها من الإستغفار لأهل البقيع (فتح البارى (٣٤٩/٧)_

مونځ کولې شي.صرف احناف ﷺ د دې قائل نه دی.بلکه د دوی ټولو دا قول دې.(1)

[۳۸۱۷] حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ مُوسَى عَنْ إِسْرَائِيلَ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ عَنْ الْبَرَاءِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ لَقِينَا الْمُشْرِكِينَ يَوْمَئِذٍ وَأَجْلَسَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جَيْشًا مِنْ الرُّمَاةِ وَأَمَّرَ عَلَيْهِمْ عَبْدَ اللَّهِ وَقَالَ لَا تَبْرَحُوا إِنْ رَأَيْتُمُونَا ظَهَرْنَا عَلَيْهِمْ فَلَا تَبْرَحُوا وَإِنْ رَأَيْتُمُوهُمْ ظَهَرُوا عَلَيْنَا فَلَا تُعِينُونَا فَلَمَّا لَقِينَا هَرَبُوا حَتَّى رَأَيْتُ النِّسَاءَ يَشْتَدِدْنَ فِي الْجَبَلِ رَفَعْنَ عَنْ سُوقِهِنَّ قَدْ بَدَتْ خَلَاخِلُهُنَّ فَأَخَذُوا يَقُولُونَ الْغَنِيمَةَ الْغَنِيمَةَ فَقَالَ عَبْدُ اللَّهِ عَهِدَ إِلَيَّ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ لَا تَبْرَحُوا فَأَبَوْا فَلَمَّا أَبَوْا صُرِفَتْ وُجُوهُهُمْ فَأُصِيبَ سَبْعُونَ قَتِيلًا وَأَشْرَفَ أَبُو سُفْيَانَ فَقَالَ أَفِي الْقَوْمِ مُحَمَّدٌ فَقَالَ لَا تُجِيبُوهُ فَقَالَ أَفِي الْقَوْمِ ابْنُ أَبِي قُحَافَةَ قَالَ لَا تُجِيبُوهُ فَقَالَ أَفِي الْقَوْمِ ابْنُ الْخَطَّابِ فَقَالَ إِنَّ هَؤُلَاءِ قُتِلُوا فَلَوْ كَانُوا أَحْيَاءً لَأَجَابُوا فَلَمْ يَمْلِكْ عُمَرُ نَفْسَهُ فَقَالَ كَذَبْتَ يَا عَدُوَّ اللَّهِ أَبْقَى اللَّهُ عَلَيْكَ مَا يُخْزِيكَ قَالَ أَبُو سُفْيَانَ اعْلُ هُبَلُ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَجِيبُوهُ قَالُوا مَا نَقُولُ قَالَ قُولُوا اللَّهُ أَعْلَى وَأَجَلُّ قَالَ أَبُو سُفْيَانَ لَنَا الْعُزَّى وَلَا عُزَّى لَكُمْ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَجِيبُوهُ قَالُوا مَا نَقُولُ قَالَ قُولُوا اللَّهُ مَوْلَانَا وَلَا مَوْلَى لَكُمْ قَالَ أَبُو سُفْيَانَ يَوْمٌ بِيَوْمِ بَدْرٍ وَالْحَرْبُ سِجَالٌ وَتَجِدُونَ مُثْلَةً لَمْ آمُرْ بِهَا وَلَمْ تَسُؤْنِي [ر: ۲۸۷۴]

دریم روایت د حضرت براء رضي الله عنه دې.د روایت په اول کښې د تیر انداز د هغه دستې ذکر دې.کومه چه نبی ﷺ د احد د غرپه شا مقرر کړې وه.او تاکید ئې ورته کړې وو.چه دځپل ځاې نه به په هېڅ حالت کښې نه اخوا کیږی.خو چه کله هغه کسان اخوا شو.نو ګټلې شوې جنګ په شکست کښې بدل شو.ددې نه پس ابوسفیان په غر باندې اوختلو.او ووې وئیل.

((أفي القوم محمد؟)) آیا په قوم کښې محمد (ﷺ) شته؟ نبی ﷺ اوفرمائیل.تاسو ورته جواب مه ورکوئ.ابوسفیان بیا اووئیل.((أفي القوم ابن أبي قحافة؟)) آیا په قوم کښې ابن ابی قحافه (حضرت ابوبکر رضي الله عنه) شته؟ نبی ﷺ اوفرمائیل.جواب مه ورکوئ.او سفیان بیا آواز اوکړو.((أفي القوم عمر ابن الخطاب؟)) آیا عمر بن الخطاب شته؟ کله چه ورته جواب ملاؤ نشو.نو وې وئیل.دا ټول قتل شوی دی.که دا خلق ژوندی وو.نو خامخا به ئې جواب راکړې وو.په دې باندې حضرت عمرفاروق رضي الله عنه خپل ځان په قابوکښې اونشو ساتلې.او ووې وئیل.((كذبت يا عدو الله أبقى الله عليكم ما يخزيك)) اې د الله دشمنه ته دروغ وایې.الله تعالی ستا د رسوا کولو دپاره دا ټول ژوندی ساتلی دی.ابوسفیان اووئې.((أعل هبل)) اې هبل ته دې اوچت اوسه،((هبل)) دیوبت نوم وو.کوم چه عمروبن لحی قریشتو ته راوړې وو.او په کعبه کښې ئې

(1) د تفصیل دپاره اوګورئ عمدة القاری(۱۷/۱٤۲)_

كيخودې وو.نبى ﷺ ددې جواب صحابه كرامو رضي الله عنهم ته اوخودل.چه تاسو اووايئ.«الله أعلى وأجل» الله تعالى د ټولو نه زيات اوچت او لوئ دې،ابوسفيان اووئيل.«لنا العزى ولا عزى لكم» زمونږ دپاره عزى شته اوستا عزى نشته.عزى د بت نوم وو.صحابو رضي الله عنهم د نبى ﷺ په حكم سره داسې جواب وركړو«الله مولانا ولا مولى لكم» الله تعالى زمونږ مددګار دې. او ستاسو مددګارنشته.

بيا ابوسفيان اووئې.نن ورځ د بدر د ورځې بدله شوه.اوجنګ د ډول پشان وى.(چه كله ډوى د يو په لاس كښې وى.اوكله د بل په لاس كښې وى.دغه شان كاميابى كله د يوپه لاس كښې وى. اوكله د بل په لاس كښې وى)

چونكه ابوسفيان په جنګ كښې د دمكې د قريشو سردار وو.ددې وجې هغه اووئيل.تاسوبه په خپلو مړو كښې مثله اوومئ.ما ددې حكم نه ووكړې.خوكله چه ماته ددې علم اوشو.نو ماته بده هم ښكاره نشوه.

[٣٨١٨] أَخْبَرَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ عَمْرٍو عَنْ جَابِرٍ قَالَ اصْطَبَحَ الْخَمْرَ يَوْمَ أُحُدٍ نَاسٌ ثُمَّ قُتِلُوا شُهَدَاءَ [ر:٢٦٦٠]

دحضرت جابر رضي الله عنه نه روايت دې.چه د احد په ورځ ډيرو مسلمانانو شراب څكلى وو اوهم په دغه ورځ هغوى شهيدان شول.خودل دا دى.چه تردغه وخته پورې شراب حرام شوى نه وو.

[٣٨١٩] حَدَّثَنَا عَبْدَانُ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ أَخْبَرَنَا شُعْبَةُ عَنْ سَعْدِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ إِبْرَاهِيمَ أَنَّ عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ عَوْفٍ أُتِيَ بِطَعَامٍ وَكَانَ صَائِمًا فَقَالَ قُتِلَ مُصْعَبُ بْنُ عُمَيْرٍ وَهُوَ خَيْرٌ مِنِّي كُفِّنَ فِي بُرْدَةٍ إِنْ غُطِّيَ رَأْسُهُ بَدَتْ رِجْلَاهُ وَإِنْ غُطِّيَ رِجْلَاهُ بَدَا رَأْسُهُ وَأُرَاهُ قَالَ وَقُتِلَ حَمْزَةُ وَهُوَ خَيْرٌ مِنِّي ثُمَّ بُسِطَ لَنَا مِنَ الدُّنْيَا مَا بُسِطَ أَوْ قَالَ أُعْطِينَا مِنَ الدُّنْيَا مَا أُعْطِينَا وَقَدْ خَشِينَا أَنْ تَكُونَ حَسَنَاتُنَا عُجِّلَتْ لَنَا ثُمَّ جَعَلَ يَبْكِي حَتَّى تَرَكَ الطَّعَامَ [ر:١٢١٥]

دحضرت عبدالرحمن بن عوف رضي الله عنه خوئ ابراهيم فرمائى.چه يوه ورځ حضرت عبدالرحمن رضي الله عنه ته د روژه ماتى په وخت كښې روټئ راوړې شوه.دوى په دغه ورځ روژه وو.نو دوى اوفرمائيل.حضرت معصب بن عمير رضي الله عنه په جنګ احد كښې شهيد شوې وو.اوهغه زما نه غوره او افضل وو.په يو څادر كښې هغه كفن كړې شو.خو هغه څادر دومره وركوټې وو.كه دهغه سر به پټولې شو.نو پښې به ئې ښكاره كيدې.اوكه پښې به ئې پټولې شوې.نوسر به ئې ښكاره كيدو.اوحضرت حمزه په احد كښې قتل شوې وو.هغه هم زما نه غوره او افضل وو.ددې نه پس په مونږ باندې دنيا فراخه شوه.مونږ ته خو ددې خبرې ويره ده.چه هسې نه زمونږ د ټولو نيكو بدله هم په دنيا كښې راكولې شى.دا ئې اووئيل.او حضرت عبدالرحمن بن عوف رضي الله عنه په ژړا شو.تردې چه روټئ ئې هم نشوه خوړې.

چونكه په دې روايت كښې د حضرت مصعب او حضرت حمزه رضي الله عنهما د احد په جنګ كښې د شهادت ذكر دې.ددې وجې امام بخارى دا روايت دلته نقل كړو.

[۳۸۲۰] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ عَمْرٍو سَمِعَ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ قَالَ رَجُلٌ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ أُحُدٍ أَرَأَيْتَ إِنْ قُتِلْتُ فَأَيْنَ أَنَا قَالَ فِي الْجَنَّةِ فَأَلْقَى تَمَرَاتٍ فِي يَدِهِ ثُمَّ قَاتَلَ حَتَّى قُتِلَ

حضرت جابربن عبدالله رضی الله عنه فرمائی.چه د احد په ورځ یو سړی د نبی ﷺ نه تپوس اوکړو.که زه جنګ کوم. اوپه دې کښې قتل شم.نو کوم ځائې کښې به یم.؟ نبی ﷺ اوفرمائیل.په جنت کښې.نودهغه په لاس کښې قجورې وې.هغه نې اوغورځولې.او میدان جنګ ته ورګډ شو.تردې چه شهید شو.

ددې صحابی رضی الله عنه د نوم په باره کښې حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی.«لم أقف علی إسمه» ([1]) د ابن بشکوال خیال دې.چه دا صحابی عمیربن الحمام دې.([2]) دغه شان یوه واقعه په غزوه بدرکښې هم تیره شوې وه.د علامه عینی رحمه الله رائې دا ده.چه دا دواړه د جدا جدا کسانو واقعات دی.([3])

[۳۸۲۱] حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ عَنْ شَقِيقٍ عَنْ خَبَّابِ بْنِ الْأَرَتِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ هَاجَرْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَبْتَغِي وَجْهَ اللَّهِ فَوَجَبَ أَجْرُنَا عَلَى اللَّهِ وَمِنَّا مَنْ مَضَى أَوْ ذَهَبَ لَمْ يَأْكُلْ مِنْ أَجْرِهِ شَيْئًا كَانَ مِنْهُمْ مُصْعَبُ بْنُ عُمَيْرٍ قُتِلَ يَوْمَ أُحُدٍ لَمْ يَتْرُكْ إِلَّا نَمِرَةً كُنَّا إِذَا غَطَّيْنَا بِهَا رَأْسَهُ خَرَجَتْ رِجْلَاهُ وَإِذَا غُطِّيَ بِهَا رِجْلَاهُ خَرَجَ رَأْسُهُ فَقَالَ لَنَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ غَطُّوا بِهَا رَأْسَهُ وَاجْعَلُوا عَلَى رِجْلِهِ الْإِذْخِرَ أَوْ قَالَ أَلْقُوا عَلَى رِجْلِهِ مِنَ الْإِذْخِرِ وَمِنَّا مَنْ قَدْ أَيْنَعَتْ لَهُ ثَمَرَتُهُ فَهُوَ يَهْدِبُهَا [ر: ۱۲۱۷]

دامام بخاری رحمه الله استاذ احمدبن یونس رحمه الله د زهیر رحمه الله نه نقل کوی. دا ,,زهیربن معاویه،، دې.هغه نقل کوې.د اعمش نه.دا ,,سلیمان اعمش،، دې. هغه د ,,شقیق بن سلمه،، نه نقل کوی.هغه د حضرت خباب بن الارت رضی الله عنه نه روایت کوی.چه حضرت خباب رضی الله عنه فرمائی.مونږ د نبی کریم ﷺ سره د الله تعالی د رضا او خوشحاله کولو دپاره هجرت کړې وو.د الله د وعدې مطابق الله سره زمونږ اجر یقینی دې.زمونږ بعضې ملګری خو لاړل.او هغوی خپل اجر کښې (ددې دنیا نه) څه اونه خوړل.په هغوی کښې حضرت مصعب بن عمیر رضی الله عنه هم وو.«منا من إینعت له ثمرته فهو يهدبها» ناو په مونږ کښې څه لق هغه دی.چه د هغوی دپاره د هغوی میوه په دنیا کښې پخه شوه.او هغوی دغه میوې ګوری.«يهدبها أی يجنيها»

[۳۸۲۲] أَخْبَرَنَا حَسَّانُ بْنُ حَسَّانَ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ طَلْحَةَ حَدَّثَنَا حُمَيْدٌ عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ عَمَّهُ غَابَ عَنْ بَدْرٍ فَقَالَ غِبْتُ عَنْ أَوَّلِ قِتَالِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَئِنْ

---

[1])فتح الباری(۳۵۴۱۷)_

[2])فتح الباری(۳۵۴۱۷)

[3])عمدة القاری(۱۴۴۱۱۷)_

أشهدني الله مع النبي صلى الله عليه وسلم ليرين الله ما أجد فلقي يوم أحد فهزم الناس فقال اللهم إني أعتذر إليك مما صنع هؤلاء يعني المسلمين وأبرأ إليك مما جاء به المشركون فتقدم بسيفه فلقي سعد بن معاذ فقال أين يا سعد إني أجد ريح الجنة دون أحد فمضى فقتل فما عرف حتى عرفته أخته بشامة أو ببنانه وبه بضع وثمانون من طعنة وضربة ورمية بسهم [ر:٢٦٥١]

حضرت انس بن مالك ﷺ فرمائی.چه دده تره حضرت انس بن نضر ﷺ په جنګ بدر کښې نه وو شريك شوې.هغوی ته د نبی ﷺ سره اولنی جهاد (بدر) کښې د نه حاضريدو ډير خفګان وو.فرمائيل به ئې.که الله تعالى ماته آئنده د نبی ﷺ سره په جنګ کښې د حاضرئ توفيق راکړو.نو الله تعالى به په هغې کښې زما کوشش اوګورى.نو په جنګ احد کښې دوى لاړل.کله چه مسلمانانوته شکست اوشو.نو حضرت انس بن نضر ﷺ اوفرمائيل.اې الله زه د مسلمانانو د طرفه (يعنى په جنګ کښې د دوی د تختيدو د غلطئ) تاسوته معذرت وړاندې کوم.او زه ويزارى ښکاره کوم.د مشرکانو د حرکاتونه.بيا ئې په لاس کښې توره واخستله.او وړاندې شو.نو دحضرت سعد بن معاذ ﷺ سره ئې ملاقات اوشو.وې وئيل اې سعد! چرته؟ زه د احد نه د جنت خوشبوئى محسوسوم.([1]) نو وړاندې شو.او شهيد شو.

قوله: فما عرف حتى عرفته أخته بشامة أو ببنانه وبه بضع وثمانون من طعنة وضربة ورمية بسهم: بيا د دوی لاش نشو پيژندلې.تردې چه د دوی خور (ربيع بنت نضر) په يو تور داغ (چه پښتو کښې ورته ماما وائى) يا د ګوتو په يو بند باندې ددوی لاش اوپيژندلو.د دوی په بدن کښې د نيزو.تورو او تيرونو د اتيا (۸۰) زخمونونه زيات وو.

شامة: په څرمن باندې چه تور غونډې کوم ټاکې وی.هغې ته ،،شامه،، وائى .په پښتو کښې ورته ،،ماما،، وائى.

[۳۸۲۳] حدثنا موسى بن إسماعيل حدثنا إبراهيم بن سعد حدثنا ابن شهاب أخبرني خارجة بن زيد بن ثابت أنه سمع زيد بن ثابت رضي الله عنه يقول فقدت آية من الأحزاب حين نسخنا المصحف كنت أسمع رسول الله صلى الله عليه وسلم يقرأ بها فالتمسناها فوجدناها مع خزيمة بن ثابت الأنصاري من المؤمنين رجال صدقوا ما عاهدوا الله عليه فمنهم من قضى نحبه ومنهم من ينتظر فألحقناها في سورتها في المصحف [ر:٢٦٥٢]

حضرت زيد بن ثابت ﷺ فرمائی.کله چه مونږ مصحف ليکل.نود سورة احزاب يو آيت ماته ملاؤ نشو.ما د رسول الله ﷺ نه هغه آيت اوريدل.نو مونږ د هغه آيت لټون شروع کړو.نود

---

[1])يحتمل أن يكون ذلک على الحقيقة بأن يكون شم رائحة طيبة زائدة عما يعهد فعرف أنها ريح الجنة ويحتمل أن يكون أطلق ذلک بإعتبار ما عنده من اليقين حتى كان الغائب عنه صار محسوساً عنده والمعنى أن الموضع الذى أقاتل فيه يئول بصاحبه إلى الجنة .. (فتح البارى(۳۵۵/۷)_

حضرت خزيمه بن ثابت انصارى رضي الله عنه سره هغه آيت مونږ ته ملاؤ شو.

﴿مِنَ الْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللَّهَ عَلَيْهِ ۖ فَمِنْهُم مَّن قَضَىٰ نَحْبَهُ وَمِنْهُم مَّن يَنتَظِرُ﴾

په مومنانوكښې څه خلق داسې دى.چه هغوى الله تعالى سره كومه وعده كړې وه.هغه ئې پوره كړه.اوپه هغې كښې رښتينې ثابت شول.اوبعضې په كښې هغه دى.چا چه خپل حاجت پوره كړې دې.(اوشهيدشوى دى) اوڅه خلق هغه دى.چه اوس(د شهادت) انتظاركونكى دى.

ددې حديث بحث خو د كتاب فضائل القرآن سره متعلق دې.خو چونكه په دې آيت كښې د ﴿فَمِنْهُم مَّن قَضَىٰ نَحْبَهُ﴾ مصداق هغه حضرات صحابه كرام رضي الله عنهم دى.كوم چه په احد كښې شهيدان شوى وو.ددې وجې امام بخارى رحمه الله دا روايت دلته ذكركړو.

[۳۸۲۴] حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ عَدِيِّ بْنِ ثَابِتٍ سَمِعْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ يَزِيدَ يُحَدِّثُ عَنْ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ لَمَّا خَرَجَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى أُحُدٍ رَجَعَ نَاسٌ مِمَّنْ خَرَجَ مَعَهُ وَكَانَ أَصْحَابُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِرْقَتَيْنِ فِرْقَةٌ تَقُولُ نُقَاتِلُهُمْ وَفِرْقَةٌ تَقُولُ لَا نُقَاتِلُهُمْ فَنَزَلَتْ فَمَا لَكُمْ فِي الْمُنَافِقِينَ فِئَتَيْنِ وَاللَّهُ أَرْكَسَهُمْ بِمَا كَسَبُوا وَقَالَ إِنَّهَا طَيْبَةُ تَنْفِي الذُّنُوبَ كَمَا تَنْفِي النَّارُ خَبَثَ الْفِضَّةِ

حضرت زيد بن ثابت انصارى رضي الله عنه فرمائى.چه كله نبى صلى الله عليه وسلم د جنګ احد دپاره اووتل.نو كوم كسان چه دوى سره وتلى وو.په هغوى كښې څه واپس شو.(مراد ددې نه عبدالله بن ابى او دده درې سوه ملګرى وو.كوم چه په لار كښې واپس شوى وو) د نبى صلى الله عليه وسلم صحابه رضي الله عنهم دهغوى په باره كښې په ددو ډلوكښې تقسيم شول.يوې ډلې وئيل.مونږ به دوى سره قتال كوو.ځكه چه دوى زمونږ ملګرتيا پريخوده.او دهوكه ئې اوكړه.نو دوى مسلمانان نه دى.دويمې ډلې وئيل.چه په واپس تللو باندې اګرچه دوى ګناه اوكړه.خو د دوى سره قتال كول نه دې پكار.په دې باندې د قرآن پاك آيت نازل شو.﴿فَمَا لَكُمْ فِي الْمُنَافِقِينَ فِئَتَيْنِ وَاللَّهُ أَرْكَسَهُم بِمَا كَسَبُوا﴾ تاسوته د منافقانو په باره كښې څه اوشو.چه په دوو ډلو كښې تقسيم شوئ.حالانكه الله تعالى هغوى د هغوى دعمل د سپيرتوپ په وجه واپس كړى دى.

ددې آيت په شان نزول كښې نور هم ډير روايتونه دى.يو روايت دا دې.چه د افك د واقعه متعلق كله چه نبى صلى الله عليه وسلم خطبه وركوله. او وې وئيل.زما د كور والا په باره كښې ماته تكليف رسولې شوې دې.عبدالله بن ابى په دې كښې لويه برخه اخستې وه.نو په دغه موقع باندې د عبدالله بن ابى په باره كښې د اوس او خزرج سره تعلق ساتونكې صحابو رضي الله عنهم كښې اختلاف پيدا شو.اوذكرشوې آيت د دوى په باره كښې نازل شوې دې.

خوراجح قول هم دا دې.چه دا د غزوه احد په موقع باندې نازل شوې وو.[۱]

---

[۱])قال الحافظ هذا هو الصحيح في نزولها وأخرج ابن أبي حاتم .. عن ابى سعيد بن معاذ قا ل(نزلت هذه الآية فى الأنصار خطب رسول الله صلى الله عليه وسلم فقال من لى بمن يؤذينى ؟ فذكر منازعة سعد بن معاذ وسعد بن عبادة واسيدبن حضير ومحمد بن مسلمة قال فأنزل الله هذه الآية وفى سبب نزولها قول آخر أخرجه أحمد .. إن قوما أتو المدينة فأسلموا فأصابهم الوباء فرجعوا واستقبلهم ناس من الصحابة فأخبرهم فقال بعضهم نافقوا وقال بعضهم لا فنزلت .. فإن كان محفوظاً أحتمل أن تكون نزلت فى الأمرين جميعاً (وانظرفتح البارى (۳۵۶/۷)

اوهم ددې وجې امام بخاري رحمه الله دا حديث دلته ذکر کړو.د روايت په اخر کښې دی.

قوله طَيِّبَةٌ تَنْفِي الذُّنُوبَ كَمَا تَنْفِي النَّارُ خَبَثَ الْفِضَّةِ: دا مدينه منوره پاك ځاې دې دا ګناهونه داسې ختموی.لکه څګه چه اور د سپينو زرو نه خيرې او زنګ ختموی. مطلب دا دې.چه کومو کسانو منافقانه حرکات کړی وی.الله تعالی به يقيناً هغوی بيل اوجدا کړی.اود هغوی حثيت به مشتبه پاتې نشي.

۲=بَاب ﴿إِذْ هَمَّتْ طَّائِفَتَانِ مِنكُمْ أَن تَفْشَلَا وَاللَّهُ وَلِيُّهُمَا ۗ وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ﴾(1)

دا خبره په ماقبل کښې تيره شوې ده.چه بنو سلمه د قبيلې خزرج يو شاخ دې.اوبنو حارثه د قبيلې اوس يو شاخ دې.نوپه کوم وخت کښې چه عبدالله بن ابی درې سود کسان واخستل اود مقام ،،شيخين،، نه واپس شو.نو د بنو سلمه او بنو حارثه په زړه کښې هم د واپسۍ خيال راغلو.خوچونکه دا خلق مخلص وو،څکه الله تعالی د دوی امداد اوکو.اود واپسۍ اراد ئې د زړه نه اوويستله.دقران په دې آيت کښې هم د دې ذکردې.

[۳۸۲۵] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُوسُفَ عَنِ ابْنِ عُيَيْنَةَ عَنْ عَمْرٍو عَنْ جَابِرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ نَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ فِينَا ﴿إِذْ هَمَّتْ طَائِفَتَانِ مِنكُمْ أَن تَفْشَلَا﴾ بنى سلمة وبنى حارثة وما أحب أنها لم تنزل والله يقول ﴿وَاللَّهُ وَلِيُّهُمَا﴾ [ر:۴۲۸۲]

حضرت جابر رضي الله عنه چونکه هم ددې قبيلو سره تعلق ساتل.ددې وجې دوی فرمائی.چه ﴿إِذْ هَمَّتْ طَائِفَتَانِ﴾ دا آيت د بنو سلمه او بنو حارثه په باره کښې نازل شوې وو.اوزه دا نه غواړم.چه دا آيت نه وی نازل شوې.ځک چه په دې کښې الله تعالی ﴿وَاللَّهُ وَلِيُّهُمَا﴾ فرمائيلی دی.يعنی په دې آيت کښې اګرچه د دې دواړو قبيلو د بزدلئ او کمزورئ ذکر دې.خو په دې کښې ﴿وَاللَّهُ وَلِيُّهُمَا﴾ زبردست انعام هم شته.ددې وجې د دې آيت په نزول مونږ خوشحاله يو.

[۳۸۲۶] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ أَخْبَرَنَا عَمْرٌو عَنْ جَابِرٍ قَالَ قَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هَلْ نَكَحْتَ يَا جَابِرُ قُلْتُ نَعَمْ قَالَ مَاذَا أَبِكْرًا أَمْ ثَيِّبًا قُلْتُ لَا بَلْ ثَيِّبًا قَالَ فَهَلَّا جَارِيَةً تُلَاعِبُكَ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ أَبِي قُتِلَ يَوْمَ أُحُدٍ وَتَرَكَ تِسْعَ بَنَاتٍ كُنَّ لِي تِسْعَ أَخَوَاتٍ فَكَرِهْتُ أَنْ أَجْمَعَ إِلَيْهِنَّ جَارِيَةً خَرْقَاءَ مِثْلَهُنَّ وَلَكِنِ امْرَأَةً تَمْشُطُهُنَّ وَتَقُومُ عَلَيْهِنَّ قَالَ أَصَبْتَ [ر:۴۳۲]

حضرت جابر رضي الله عنه فرمائی.چه نبی ﷺ زمانه تپوس اوکړو،جابره! تا نکاح اوکړه.ما ورته عرض اوکړو،آو جی،نو نبی ﷺ اوفرمائيل.باکرې سره که ثيبه سره؟ ما اووئيل. ثيبه سره، نبی ﷺ اوفرمائيل.د باکرې سره تا ولې نکاح اونکړه.چه هغې تاسره لوبې کولې اوتا هغې

---

(1) آلعمران:۱۲۲)_

سره، «او ويل سره مو محبت كولى» ما اووئيل. يارسول الله زما پلار په احد كښې شهيد شوې وو. او هغوى نهه لونړه پريخودې وې. نو زما نهه خويندې دى.

قوله: فَكَرِهْتُ أَنْ أَجْمَعَ إِلَيْهِنَّ جَارِيَةً خَرْقَاءَ مِثْلَهُنَّ وَلَكِنْ امْرَأَةً تَمْشُطُهُنَّ وَتَقُومُ عَلَيْهِنَّ: ددې وجې ما دا مناسب اونه ګنړل. چه زه دوى ته هم د دوى پشان ناتجربه كاره جينۍ راولم. ما اوغوښتل. چه داسې ښځه وى. چه هغه د دوى سرونه ګومنځوى. او تربيت ئې كوى.

خرقاء: داسې جينۍ ته وائى. كومه چه كم عقله وى. اود كور په كارونو كښې ماهره نه وى.

نبى ﷺ ورته اوفرمائيل «أصبت» تا ټيك كړى دى.

دلته يوه خبره خو دا معلومه شوه. چه حضرت جابر رضي الله عنه واده اوكړو. او نبى ﷺ ته پته نه وه. نن صبا چه په مونږ كښې ودونه كيږى. نو هنګامې او ډرامې وى. ټولې دنيا ته د خبر وركولو اهتمام كولې شى. د نبى ﷺ نه زيات محبوب د صحابو رضي الله عنهم په نظر كښې څوك كيدې شو؟ خو ددې باوجود دنبى كريم ﷺ ديوصحابى رضي الله عنه هم په مدينه كښې وادۀ كيږى. خو هغوى ددې خبرې ضرورت محسوس نكړو. چه نبى ﷺ ته خبر وركړى. دنكاح دپاره اعلان كول پكار دى. او هغه د څوكسانو په موجودګۍ كښې كيږى. ددې دپاره د كارډ چهاپ كول او شاميانې لګول او هال بك كول او د جشن منظر جوړول څه ضرورى دى. د صحابه كرامو رضي الله عنهم په دور كښې دا تكلفات نه وو.

[۳۸۲۷] حَدَّثَنِي أَحْمَدُ بْنُ أَبِي سُرَيْجٍ أَخْبَرَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ مُوسَى حَدَّثَنَا شَيْبَانُ عَنْ فِرَاسٍ عَنْ الشَّعْبِيِّ قَالَ حَدَّثَنِي جَابِرُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّ أَبَاهُ اسْتُشْهِدَ يَوْمَ أُحُدٍ وَتَرَكَ عَلَيْهِ دَيْنًا وَتَرَكَ سِتَّ بَنَاتٍ فَلَمَّا حَضَرَ جِذَاذُ النَّخْلِ قَالَ أَتَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقُلْتُ قَدْ عَلِمْتَ أَنَّ وَالِدِي قَدْ اسْتُشْهِدَ يَوْمَ أُحُدٍ وَتَرَكَ دَيْنًا كَثِيرًا وَإِنِّي أُحِبُّ أَنْ يَرَاكَ الْغُرَمَاءُ فَقَالَ اذْهَبْ فَبَيْدِرْ كُلَّ تَمْرٍ عَلَى نَاحِيَةٍ فَفَعَلْتُ ثُمَّ دَعَوْتُهُ فَلَمَّا نَظَرُوا إِلَيْهِ كَأَنَّهُمْ أُغْرُوا بِي تِلْكَ السَّاعَةَ فَلَمَّا رَأَى مَا يَصْنَعُونَ أَطَافَ حَوْلَ أَعْظَمِهَا بَيْدَرًا ثَلَاثَ مَرَّاتٍ ثُمَّ جَلَسَ عَلَيْهِ ثُمَّ قَالَ ادْعُ لِي أَصْحَابَكَ فَمَا زَالَ يَكِيلُ لَهُمْ حَتَّى أَدَّى اللَّهُ عَنْ وَالِدِي أَمَانَتَهُ وَأَنَا أَرْضَى أَنْ يُؤَدِّيَ اللَّهُ أَمَانَةَ وَالِدِي وَلَا أَرْجِعَ إِلَى أَخَوَاتِي بِتَمْرَةٍ فَسَلَّمَ اللَّهُ الْبَيَادِرَ كُلَّهَا وَحَتَّى إِنِّي أَنْظُرُ إِلَى الْبَيْدَرِ الَّذِي كَانَ عَلَيْهِ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَأَنَّهَا لَمْ تَنْقُصْ تَمْرَةً وَاحِدَةً [ر: ۲۰۲۰]

دا روايت هم د حضرت جابر رضي الله عنه نه دې. دوى فرمائى. چه زما پلار په جنګ احد كښې شهيد شو. اوډير قرض ئې پريخودو. شپږ لونړه هم هغوى پريخودې وې.

قوله: فَلَمَّا حَضَرَ جِذَاذُ النَّخْلِ: كله چه د قجورو كټ كولووخت راغلو.

جذاذ: دجيم په كسرې او فتحې دواړو سره وئيلې شى. كټ كول اوريكولو ته وائى.

حضرت جابر رضي الله عنه فرمائى. چه زه په هغه موقع نبى ﷺ ته راغلم. اود نبى ﷺ په خدمت كښې مې عرض اوكړو. چه يا رسول الله تاسو ته معلومه ده. چه زما پلار په جنګ احد كښې شهيد

شوي دي.اودهغه په ذمه ډيرقرض دي.زه دا غواړم.چه قرض غوښتونكى تاسو اووينى. (ممكن ده.چه ستاسو په كتلو هغه څه رعايت او نرمى اوكړي) نو نبى ﷺ ورته اوفرمائيل.
«اذهب فبيدر كل تمر على ناحية» څه لاړه شه. او هرقسم قجورو نه جدا جدا ډيرې جوړ كړه.
نوما د نبى ﷺ د حكم مطابق جدا جدا ډيرې جوړ كړو.او بيا مې نبى ﷺ راوبلل كله چه دغه قرض غوښتونكو نبى ﷺ اوليدو.چه راغې.(نوچونكه هغوى يهوديان وو.په دغه موقع د نبى ﷺ راتلل دهغوى ډيرناخوښه وو) نوداسې ښكاريده.لكه چه اوس هغوى په ما باندې حمله كوى.(چه په قرض كښې د نرمئ كولو دپاره ما نبى ﷺ ولې راوغوښتل)
كله چه نبى ﷺ دهغوى اندازه واخستله.نونبى ﷺ د ټولونه غټ ډيرې نه ګير چاپيره درې چكرې اولګولې.او بيا شاه كړې كيناستلو.اووې فرمائيل.خپل قرض غوښتونكې راوغواړه.نبى ﷺ شروع شو.مسلسل ئې تلل كول.اودهغوى قرضونه ئې خلاصول.تردې چه الله تعالى زما د پلار په ذمه چه څومره قرضونه وو.هغه ادا كړل.زه په دې خبره هم خوشحاله وم.چه الله تعالى زما دپلار قرضونه خلاص كړى. او زه خپلو خويندو ته يوه قجوره هم يونسم. (خو د نبى ﷺ بركت داسې ښكاره شو. چه) الله تعالى هغه ټول ډيرى محفوظ اوساتل.اوپه كوم ډيرى سره چه نبى ﷺ تشريف فرما وو.په هغې كښې ماته يوه قجوره هم ماته كمه نه ښكاريده.
يوتعارض اودهغې حل: په دې روايت كښې حضرت جابر رضي الله عنه فرمائى.چه زما پلار شپږ لونړه پريخودې وې.اودېې نه وړاندينى روايت كښې دى.چه د دوى پلار نهه لونړه پريخودې وې.
حضرات شارحينو رحمهم الله ددې داسې تطبيق كړې دې.چه په اصل كښې نهه لونړه د حضرت جابر رضي الله عنه پلار رضي الله عنه پريخودې وې.خوپه هغې كښې درې وادۀ شوې وې. د دې وجې په دې روايت كښې د دريو ذكرنه دې شوې.اوپه اولنى روايت كښې دهغوى ذكرهم شته.([1])
په دې دواړو رواياتوكښې چونكه د حضرت جابر رضي الله عنه د پلار په جنګ احد كښې دشهادت ذكر دې.ددې وجې امام بخارى رحمه الله دلته د دې تخريج اوكړو.

[٣٨٢٨] حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعْدٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ عَنْ سَعْدِ بْنِ أَبِي وَقَّاصٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ أُحُدٍ وَمَعَهُ رَجُلَانِ يُقَاتِلَانِ عَنْهُ عَلَيْهِمَا ثِيَابٌ بِيضٌ كَأَشَدِّ الْقِتَالِ مَا رَأَيْتُهُمَا قَبْلُ وَلَا بَعْدُ [ر: ٥٤٨٨]

حضرت سعدبن ابى وقاص رضي الله عنه فرمائى.چه ما د احد په ورځ د نبى كريم ﷺ سره دوه سړى اوليدل.چا چه د دوى د طرفه جنګ كولو.هغه دواړه په سپينو جاموكښې پټ وو.ما هغوى نه ددې نه وړاندې يدلى وو.اونه روستو.دا دواړه فرشتې وې. يو حضرت جبرئيل او بل حضرت ميكائيل عليهما السلام وو.([2]) په احد كښې د فرشتو نزول شوې و.خو هغوى په عام جنګ كښې حصه نه وه اخستې.صرف د نبى ﷺ د دفاع دپاره په جنګ كښې شريكې شوې وې.

---

[1])فتح البارى(٣٥٨|٧)۔
[2])فتح البارى(٣٥٩|٧)۔

[٣٨٢٩\٣٨٣١] حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا مَرْوَانُ بْنُ مُعَاوِيَةَ حَدَّثَنَا هَاشِمُ بْنُ هَاشِمٍ السَّعْدِيُّ قَالَ سَمِعْتُ سَعِيدَ بْنَ الْمُسَيَّبِ يَقُولُ سَمِعْتُ سَعْدَ بْنَ أَبِي وَقَّاصٍ يَقُولُ نَثَلَ لِي النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كِنَانَتَهُ يَوْمَ أُحُدٍ فَقَالَ ارْمِ فِدَاكَ أَبِي وَأُمِّي

[٣٨٣٠] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا يَحْيَى عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ قَالَ سَمِعْتُ سَعِيدَ بْنَ الْمُسَيَّبِ قَالَ سَمِعْتُ سَعْدًا يَقُولُ جَمَعَ لِي النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَبَوَيْهِ يَوْمَ أُحُدٍ

[٣٨٣١] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ حَدَّثَنَا لَيْثٌ عَنْ يَحْيَى عَنِ ابْنِ الْمُسَيَّبِ أَنَّهُ قَالَ قَالَ سَعْدُ بْنُ أَبِي وَقَّاصٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ لَقَدْ جَمَعَ لِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ أُحُدٍ أَبَوَيْهِ كِلَيْهِمَا يُرِيدُ حِينَ قَالَ فِدَاكَ أَبِي وَأُمِّي وَهُوَ يُقَاتِلُ [ر: ٣٥١٩]

[٣٨٣٢\٣٨٣٢] حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ حَدَّثَنَا مِسْعَرٌ عَنْ سَعْدٍ عَنِ ابْنِ شَدَّادٍ قَالَ سَمِعْتُ عَلِيًّا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَقُولُ مَا سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَجْمَعُ أَبَوَيْهِ لِأَحَدٍ غَيْرَ سَعْدٍ

[٣٨٣٣] حَدَّثَنَا يَسَرَةُ بْنُ صَفْوَانَ حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ شَدَّادٍ عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ مَا سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جَمَعَ أَبَوَيْهِ لِأَحَدٍ إِلَّا لِسَعْدِ بْنِ مَالِكٍ فَإِنِّي سَمِعْتُهُ يَقُولُ يَوْمَ أُحُدٍ يَا سَعْدُ ارْمِ فِدَاكَ أَبِي وَأُمِّي [ر: ٢٧٤٩]

حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا مَرْوَانُ

حضرت سعدبن ابی وقاص رضی الله عنه فرمائی «نَثَلَ لِي النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كِنَانَتَهُ يَوْمَ أُحُدٍ فَقَالَ ارْمِ فِدَاكَ أَبِي وَأُمِّي» چه نبی ﷺ دخپل ترکش تیر راوویسته اوماته ئې راکړو.او وې فرمائیل.زما مور پلار دې په تا قربان شي.غشي اوله.

«نثل»(ازباب ضرب ونصر)معنی ده.دترکش نه غشی راوباسه.«کنانة» ترکش ته وائی.

قوله: حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا يَحْيَى عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ: په دې روايت کښې هم هغه خبرد ده.چه نبی ﷺ دحضرت سعد بن ابی وقاص رضی الله عنه دپاره خپل والدين (په تفديه) کښې جمع کړل.دا محاوره ده.کله چه چا سره ډير زيات محبت وی.اودخپلې رضا اظهار مقصود وی.نو«فداك أبي وأمي» وائی.

[٣٨٣٤] حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ عَنْ مُعْتَمِرٍ عَنْ أَبِيهِ قَالَ زَعَمَ أَبُو عُثْمَانَ أَنَّهُ لَمْ يَبْقَ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي بَعْضِ تِلْكَ الْأَيَّامِ الَّتِي يُقَاتِلُ فِيهِنَّ غَيْرُ طَلْحَةَ وَسَعْدٍ عَنْ حَدِيثِهِمَا [ر: ٣٥١٧]

[٣٨٣٥] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي الْأَسْوَدِ حَدَّثَنَا حَاتِمُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ يُوسُفَ قَالَ سَمِعْتُ السَّائِبَ بْنَ يَزِيدَ قَالَ صَحِبْتُ عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ عَوْفٍ وَطَلْحَةَ بْنَ عُبَيْدِ اللَّهِ وَالْمِقْدَادَ وَسَعْدًا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ فَمَا سَمِعْتُ أَحَدًا مِنْهُمْ يُحَدِّثُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَّا أَنِّي سَمِعْتُ طَلْحَةَ يُحَدِّثُ عَنْ يَوْمِ أُحُدٍ [ر: ٢٦٦٩]

[۳۸۳٦] حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ حَدَّثَنَا وَكِيعٌ عَنْ إِسْمَاعِيلَ عَنْ قَيْسٍ قَالَ رَأَيْتُ يَدَ طَلْحَةَ شَلَّاءَ وَقَى بِهَا النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ أُحُدٍ [ر: ۳۵۱۸]

[۳۸۳۷] حَدَّثَنَا أَبُو مَعْمَرٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَارِثِ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ لَمَّا كَانَ يَوْمَ أُحُدٍ انْهَزَمَ النَّاسُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَبُو طَلْحَةَ بَيْنَ يَدَيِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مُجَوِّبٌ عَلَيْهِ بِحَجَفَةٍ لَهُ وَكَانَ أَبُو طَلْحَةَ رَجُلًا رَامِيًا شَدِيدَ النَّزْعِ كَسَرَ يَوْمَئِذٍ قَوْسَيْنِ أَوْ ثَلَاثًا وَكَانَ الرَّجُلُ يَمُرُّ مَعَهُ بِجَعْبَةٍ مِنَ النَّبْلِ فَيَقُولُ انْثُرْهَا لِأَبِي طَلْحَةَ قَالَ وَيُشْرِفُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَنْظُرُ إِلَى الْقَوْمِ فَيَقُولُ أَبُو طَلْحَةَ بِأَبِي أَنْتَ وَأُمِّي لَا تُشْرِفْ يُصِيبُكَ سَهْمٌ مِنْ سِهَامِ الْقَوْمِ نَحْرِي دُونَ نَحْرِكَ وَلَقَدْ رَأَيْتُ عَائِشَةَ بِنْتَ أَبِي بَكْرٍ وَأُمَّ سُلَيْمٍ وَإِنَّهُمَا لَمُشَمِّرَتَانِ أَرَى خَدَمَ سُوقِهِمَا تُنْقِزَانِ الْقِرَبَ عَلَى مُتُونِهِمَا تُفْرِغَانِهِ فِي أَفْوَاهِ الْقَوْمِ ثُمَّ تَرْجِعَانِ فَتَمْلَآنِهَا ثُمَّ تَجِيئَانِ فَتُفْرِغَانِهِ فِي أَفْوَاهِ الْقَوْمِ وَلَقَدْ وَقَعَ السَّيْفُ مِنْ يَدَيْ أَبِي طَلْحَةَ إِمَّا مَرَّتَيْنِ وَإِمَّا ثَلَاثًا [ر: ۲۷۲۴]

قوله: حَدَّثَنَا أَبُو مَعْمَرٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَارِثِ: حضرت انس رضي الله عنه فرمائی.

قوله: لَمَّا كَانَ يَوْمَ أُحُدٍ انْهَزَمَ النَّاسُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَبُو طَلْحَةَ بَيْنَ يَدَيِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مُجَوِّبٌ عَلَيْهِ بِحَجَفَةٍ لَهُ: داحد په ورځ كله چه خلقو شكست اوخوړلو.او د نبی ﷺ نه منتشر شول.نوحضرت ابوطلحه رضي الله عنه د نبی ﷺ مخامخ د خپلې ځرمنې ډال اخستې وو.اوپرده شوې وو.

محوّب: اسم فاعل صيغه ده.

حجفة: (دحاء او جيم په فتحې سره (ډهال ته وائی.حضرت ابوطلحه رضي الله عنه ډير تير اندازوو. اوډيرپه تيزه به غشی راښكل (يعنی ليندِه به ئې راښكله).دوه درې ليندې په دغه ورځ دوی ماتې كړې وې.

قوله: وَكَانَ الرَّجُلُ يَمُرُّ مَعَهُ بِجَعْبَةٍ مِنَ النَّبْلِ فَيَقُولُ انْثُرْهَا لِأَبِي طَلْحَةَ: كله چه به څوك سړی د مسلمانانو نه دوی سره نزدې تيريدو.اودهغه په لاس كښې به دغشو تركش وو.نو نبی ﷺ به ورته فرمائيل.غشی ابوطلحه ته راوغورځوه.

جعبة: (دجيم په فتحه اوعين په سكون سره) تركش ته وائی.كله چه به نبی ﷺ د كافرانو. ليدلو دپاره كتل.نوحضرت ابوطلحه رضي الله عنه به ورته ونيل.زما مور پلار دې په تاسو قربان وی.تاسو مه ګورئ.هسې نه چه د كافرانوپه غشی اولګی.زما سينه ستاسو د سينې وړاندې ده.(كه غشی راځی.نو زما په سينه كښې به ننوځی)

قوله: وَلَقَدْ رَأَيْتُ عَائِشَةَ بِنْتَ أَبِي بَكْرٍ وَأُمَّ سُلَيْمٍ وَإِنَّهُمَا لَمُشَمِّرَتَانِ أَرَى خَدَمَ سُوقِهِمَا تُنْقِزَانِ الْقِرَبَ عَلَى مُتُونِهِمَا تُفْرِغَانِهِ فِي أَفْوَاهِ الْقَوْمِ: اوماحضرت عائشه او

حضرت ام سليم رضي الله عنها ليدلې وې.چه هغوى خپلې پينسې اوچتې کړې وې.اوما دهغوى د پنډو پانزيب ليدل.هغوى دواړو به په خپلو شاګانو باندې مشکونه راوړل.اوخلقوته به ئې اوبه ورکولې.

«تنقزان القرب» ترجمه حضرت شاه ولى الله رحمه الله دا کړې ده.چه مشکونه به ئې برجق (پوره ډك شوې) راوړل.يعنى مشکونه به دومره ډك وو.چه اوبه به ترې بهر وتلې.([1])

په روايت کښې دى.چه دحضرت ابوطلحه رضي الله عنه نه دوه يا درې خله توره اوغورځيده چونکه په دې جنګ کښې الله تعالى په مسلمانانو باندې سکينه نازل کړې وه.د کومې ذکرچه د قرآن پاك په آيت ﴿ إِذْ يُغَشِّيكُمُ النُّعَاسَ أَمَنَةً مِّنْهُ ﴾ کښې دى. د دې پرکالې او سکينې په وجه د حضرت ابوطلحه رضي الله عنه نه دوه درې خله توره وغورځيده ([2])

[٣٨٢٨]حَدَّثَنِي عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ لَمَّا كَانَ يَوْمَ أُحُدٍ هُزِمَ الْمُشْرِكُونَ فَصَرَخَ إِبْلِيسُ لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَيْهِ أَيْ عِبَادَ اللَّهِ أُخْرَاكُمْ فَرَجَعَتْ أُولَاهُمْ فَاجْتَلَدَتْ هِيَ وَأُخْرَاهُمْ فَبَصُرَ حُذَيْفَةُ فَإِذَا هُوَ بِأَبِيهِ الْيَمَانِ فَقَالَ أَيْ عِبَادَ اللَّهِ أَبِي أَبِي قَالَ قَالَتْ فَوَاللَّهِ مَا احْتَجَزُوا حَتَّى قَتَلُوهُ فَقَالَ حُذَيْفَةُ يَغْفِرُ اللَّهُ لَكُمْ قَالَ عُرْوَةُ فَوَاللَّهِ مَا زَالَتْ فِي حُذَيْفَةَ بَقِيَّةُ خَيْرٍ حَتَّى لَحِقَ بِاللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ بَصُرْتُ عَلِمْتُ مِنَ الْبَصِيرَةِ فِي الْأَمْرِ وَأَبْصَرْتُ مِنْ بَصَرِ الْعَيْنِ وَيُقَالُ بَصُرْتُ وَأَبْصَرْتُ وَاحِدٌ [ر:٣١١٦]

حضرت عائشه رضي الله عنها فرمائى.چه کله په جنګ احد کښې مشرکانو ته شکست اوشو.نوابليس آواز اوکړو.يا عبادالله خپل روستو خيال اوکړئ.چه د شانه په تاسوحمله اونکړې شى.نو مخکنئ ډله شاته شوه.اود شاتنئ ډلې سره مخامخ شول.اومسلمانانوپه خپل مينځ کښې جنګ شروع کړو.

داواقعه هغه وخت کښې پيښه شوې وه.کله چه تيراندازو خپل ځاى پريخودل او د مال غنيمت جمع کولو دپاره راکوز شول.نو په دغه موقع د حضرت حذيفه رضي الله عنه پلار،حضرت يمان د مسلمانانو د لاسه شهيدشو.حضرت حذيفه رضي الله عنه د مسلمانانو دلاسه خپل پلار په قتليدو باندې ليدلې وو.خوچونکه په غلطئ سره داسې شوى وو.ددې وجې به هغوى د مسلمانانو په حق د مغفرت دعا کوله.حضرت عروه فرمائى.چه په حضرت حذيفه رضي الله عنه کښې د خير دا اثر هميشه دپاره وو.يعنى هغوى به دخپل پلار قاتلانومسلمانانو دپاره هميشه دپاره دمغفرت دعا کوله.تردې چه هغه خپل رب سره ملاؤ شو.

....

[1])فيض البارى (٤٣٤/١٣) تنقزان ضبط بعضهم هذا اللفظ بضم القاف من نصر وبعضهم بضم أوله من الإنقاذ)

[2])حضرت ابوطلحه انصارى رضي الله عنه حالات وړاندې په حاشيه باندې اوګورئ.)

٣=بَاب قَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى: إِنَّ الَّذِينَ تَوَلَّوْا مِنكُمْ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِ إِنَّمَا اسْتَزَلَّهُمُ الشَّيْطَٰنُ بِبَعْضِ مَا كَسَبُوا ۖ وَلَقَدْ عَفَا اللَّهُ عَنْهُمْ ۗ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ حَلِيمٌ ﴿١٥٥﴾[1]

هغه خلق چا چه تاسوته شا كړې وه.په هغه ورځ كله چه (د مسلمانانو او كافرانو) دوه ډلې (دجنګ دپاره) يوبل ته مخامخ شوې.سوا ددې نه نۀ چه شيطان دوى په لغزش كښې مبتلا كړې وو.دوى د بعضې اعمالوپه وجه (يعنى د نبى ﷺ د حكم نافرمانئ ئې كوله او د تيراندازو خپل ځاې پرېخودلوپه وجه) اوالله تعالى دوى معاف كړى دى.بيشكه الله تعالى غفور او رحيم دې.

[٣٨٣٩] حَدَّثَنَا عَبْدَانُ أَخْبَرَنَا أَبُو حَمْزَةَ عَنْ عُثْمَانَ بْنِ مَوْهَبٍ قَالَ جَاءَ رَجُلٌ حَجَّ الْبَيْتَ فَرَأَى قَوْمًا جُلُوسًا فَقَالَ مَنْ هَؤُلَاءِ الْقُعُودُ قَالُوا هَؤُلَاءِ قُرَيْشٌ قَالَ مَنْ الشَّيْخُ قَالُوا ابْنُ عُمَرَ فَأَتَاهُ فَقَالَ إِنِّي سَائِلُكَ عَنْ شَيْءٍ أَتُحَدِّثُنِي قَالَ أَنْشُدُكَ بِحُرْمَةِ هَذَا الْبَيْتِ أَتَعْلَمُ أَنَّ عُثْمَانَ بْنَ عَفَّانَ فَرَّ يَوْمَ أُحُدٍ قَالَ نَعَمْ قَالَ فَتَعْلَمُهُ تَغَيَّبَ عَنْ بَدْرٍ فَلَمْ يَشْهَدْهَا قَالَ نَعَمْ قَالَ فَتَعْلَمُ أَنَّهُ تَخَلَّفَ عَنْ بَيْعَةِ الرِّضْوَانِ فَلَمْ يَشْهَدْهَا قَالَ نَعَمْ قَالَ فَكَبَّرَ قَالَ ابْنُ عُمَرَ تَعَالَ لِأُخْبِرَكَ وَلِأُبَيِّنَ لَكَ عَمَّا سَأَلْتَنِي عَنْهُ أَمَّا فِرَارُهُ يَوْمَ أُحُدٍ فَأَشْهَدُ أَنَّ اللَّهَ عَفَا عَنْهُ وَأَمَّا تَغَيُّبُهُ عَنْ بَدْرٍ فَإِنَّهُ كَانَ تَحْتَهُ بِنْتُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَكَانَتْ مَرِيضَةً فَقَالَ لَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ لَكَ أَجْرَ رَجُلٍ مِمَّنْ شَهِدَ بَدْرًا وَسَهْمَهُ وَأَمَّا تَغَيُّبُهُ عَنْ بَيْعَةِ الرِّضْوَانِ فَإِنَّهُ لَوْ كَانَ أَحَدٌ أَعَزَّ بِبَطْنِ مَكَّةَ مِنْ عُثْمَانَ بْنِ عَفَّانَ لَبَعَثَهُ مَكَانَهُ فَبَعَثَ عُثْمَانَ وَكَانَتْ بَيْعَةُ الرِّضْوَانِ بَعْدَ مَا ذَهَبَ عُثْمَانُ إِلَى مَكَّةَ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِيَدِهِ الْيُمْنَى هَذِهِ يَدُ عُثْمَانَ فَضَرَبَ بِهَا عَلَى يَدِهِ فَقَالَ هَذِهِ لِعُثْمَانَ اذْهَبْ بِهَذَا الْآنَ مَعَكَ [ر:٢٩٦٢]

عثمان بن موهب رحمه الله وائى.چه يوكس د بيت الله د حج دپاره راغلو.غالباً دا خوك مصرى وو.ځكه چه هم په مصر كښې د هغه ډلې وراندې د حضرت عثمان رضي الله عنه خلاف بغاوت پورته شوې وو.دا كس د حضرت عثمان رضي الله عنه په مخالفينوكښې وو.هغه د حضرت عثمان رضي الله عنه په باره كښې درې اعتراضونه اوكړل.اوكله چه حضرت ابن عمر رضي الله عنهما د هغه د خيالاتو تائيد اوكړو.او ((نعم)) ئې اووئيل.نو هغه ډير خوشحاله شو.او د الله اكبر نعره ئې اوچته كړه.

هغه د حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنهما نه اولنې سوال دا اوكړو.آيا تا ته معلومه ده.چه حضرت عثمان رضي الله عنه د جنګ احد په ورځ تختيدلې وو؟حضرت ابن عمر رضي الله عنهما اوفرمائيل ،،نعم،، آو.هغه تپوس اوكړو.آيا تاته معلومه ده.چه حضرت عثمان رضي الله عنه په جنګ بدركښې شريك شوې نه وو.حضرت ابن عمر رضي الله عنهما اووئيل،،نعم،، آو.هغه تپوس اوكړو.،آيا تاته معلومه ده.چه حضرت عثمان رضي الله عنه په بيعت الرضوان كښې روستو پاتې شوې وو.ابن عمر رضي الله عنهما

[1])آل عمران:١٥٥(_

اووئیل، ، نعم، ،او، په دې باندې دغه سائل ، ،الله اکبر، ، اووئیل حضرت ابن عمر رضی الله عنهما ورته اوفرمائیل.راشه ته چه زه تاته ستا د دې درې سوالونو تفصیل اوښایم. ترکومې پورې چه دحضرت عثمان رضی الله عنه د جنګ احد نه د تختیدو تعلق دې.نوزه ددې خبرې ګواهی ورکوم،چه الله تعالی دوی معاف کړی دی.(ځکه چه په قرآن پاك کښې الله تعالی د ﴿وَلَقَدْ عَفَا اللَّهُ عَنْهُمْ﴾ اعلان کړې دې) پاتې شوحضرت عثمان رضی الله عنه د جنګ بدرنه غائب کیدل.نو ددې وجه دا وه.چه دحضرت عثمان رضی الله عنه په نکاح کښې د نبی ﷺ لور بی بی وه.هغه ته ئې په مدینه کښې د خپلې بی بی د تیمارداریٔ حکم کړې وو.اودوی ته نې وئیلې وو.چه تاته به دومره اجراوپه مال غنیمت کښې حصه ملاویږی.څومره چه شریکو کسانوکښې یوته ملاویږی.(نوهغه د رسول الله ﷺ په حکم سره په مدینه کښې پاتې شو.اوحکماً هغه بدری دې) باقی پاتې شوه ستا دریمه خبره،چه حضرت عثمان رضی الله عنه د بیعت رضوان نه روسته پاتې شوې وو.نوکه په وادی مکه کښې د حضرت عثمان رضی الله عنه نه څوك زيات معزز وو.نو نبی ﷺ به هم هغه لیږلې وو.(خوچونکه په وادی مکه کښې د ټولونه زیات معزز هغه وو.ددې وجې نبی ﷺ د دوی انتخاب اوکړو) کله چه حضرت عثمان رضی الله عنه مکې ته لاړل.نودبیعت رضوان واقعه پیښه شوه.چونکه حضرت عثمان رضی الله عنه په دغه موقع موجود نه وو.ددې وجې نبی ﷺ خپل ښې لاس اوچت کړو.او وې فرمائیل.((هذه ید عثمان))دا دعثمان لاس دې.اوهغه ئې خپل ګس لاس ته راپریخودل.او وې فرمائیل ((هذه لعثمان)) دا دعثمان بیعت دې.

حضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنهما د سائل د درې واړو تپوسونو تفصیلی جواب ورکولونه پس اووئیل.((اذهب بهذا الآن معك)) اوس ځان سره دا تفصیل واخله او لاړ شه.

چونکه په دې روایت کښې د حضرت عثمان رضی الله عنه په جنګ احد کښې په شا کیدو ذکردې.هم په دې مناسبت سره دا روایت امام بخاری دلته په غزوه احد کښې ذکرکړو.والله اعلم.

۴=بَاب: إِذْ تُصْعِدُونَ وَلَا تَلْوُونَ عَلَىٰ أَحَدٍ

وَالرَّسُولُ يَدْعُوكُمْ فِي أُخْرَاكُمْ فَأَثَابَكُمْ غَمًّا بِغَمٍّ لِّكَيْلَا تَحْزَنُوا عَلَىٰ مَا فَاتَكُمْ وَلَا مَا أَصَابَكُمْ وَاللَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ (آل عمران:۱۵۳) تُصْعِدُونَ تَذْهَبُونَ أَصْعَدَ وَصَعِدَ فَوْقَ الْبَيْتِ

هغه وخت یاد کړئ.کله چه تاسو ختئ.او تاسو شا ته دچا طرف ته نه راګرځیدئ.،او پیغمبر علیه السلام ستاسو د شا طرفه تاسورابللې،(خوتاسودهغوی آواز نه اوریدل) نو الله تعالی (ستاسوپیغمبرته) د غم رسولو په وجه تاسوته غم اورسولو. (اود دې دپاره چه په تاسو کښې استقامت پیدا شی.چه د هغې پس) تاسو غمګین نشئ.په هغه څیزکوم چه ستاسو دلاس نه اوځی.او نه په هغه مصیبت کوم چه تاسو ته اورسیږی.اوالله تعالی ښه پوهیږی.په هغه کارونوکوم چه تاسو کوئ.

په دې آیت کریمه کښې هم هغه واقعه بیان شوې ده.کله چه حضرت عبدالله بن جبیر رضی الله عنه د خپلو لسو ملګروسره شهید کړې شو.کوم چه ئې د احد په مورچه باندې مقرر کړی وو. او نورو د امیردحکم مخالفت اوکړو.او مورچه ئې پریخودله.د دوی د شهادت نه پس کافرانو

شا طرف نه ناڅاپي حمله اوکړه.په هغه وخت کښې غل غوبل جوړ شو.نبی ﷺ صحابو ﷺ ته چغې وهلې.خوهغوی په دغه حالت کښې د نبی ﷺ آواز نه اوريدل.

په ﴿فَأَثَابَكُمْ غَمًّا بِغَمٍّ﴾ کښې د دوو غمونوذکردې.مفسرينو فرمائيلی دی. چه اولنی غم نه د شکست غم وو.او د دويم غم نه هغه غم مراد دې.کوم چه رسول الله ﷺ ته د هغوی د حکم د نافرمانۍ په وجه رسولې شوې وو.نبی ﷺ حکم ورکړې وو.چه مورچه به په هيڅ حالت کښې نه پريږدئ.خوهغوی پريخودله.په دې باندې د الله تعالى پيغمبرته غم اورسيدو.اوددغه غم په وجه مسلمانانوته شکست ملاؤ شو.[۱] په روايت باپ کښې حضرت براء ﷺ هم دا خبره کړې ده.

[۳۸۳۰] حَدَّثَنِي عَمْرُو بْنُ خَالِدٍ حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ حَدَّثَنَا أَبُو إِسْحَاقَ قَالَ سَمِعْتُ الْبَرَاءَ بْنَ عَازِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ جَعَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى الرَّجَّالَةِ يَوْمَ أُحُدٍ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ جُبَيْرٍ وَأَقْبَلُوا مُنْهَزِمِينَ فَذَاكَ إِذْ يَدْعُوهُمُ الرَّسُولُ فِي أُخْرَاهُمْ [ر: ۲۸۷۴]

۵=بَاب: ثُمَّ أَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ بَعْدِ الْغَمِّ أَمَنَةً نُعَاسًا

يَغْشَى طَائِفَةً مِنْكُمْ وَطَائِفَةٌ قَدْ أَهَمَّتْهُمْ أَنْفُسُهُمْ يَظُنُّونَ بِاللَّهِ غَيْرَ الْحَقِّ ظَنَّ الْجَاهِلِيَّةِ يَقُولُونَ هَلْ لَنَا مِنَ الْأَمْرِ مِنْ شَيْءٍ قُلْ إِنَّ الْأَمْرَ كُلَّهُ لِلَّهِ يُخْفُونَ فِي أَنْفُسِهِمْ مَا لَا يُبْدُونَ لَكَ يَقُولُونَ لَوْ كَانَ لَنَا مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ مَا قُتِلْنَا هَاهُنَا قُلْ لَوْ كُنْتُمْ فِي بُيُوتِكُمْ لَبَرَزَ الَّذِينَ كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقَتْلُ إِلَى مَضَاجِعِهِمْ وَلِيَبْتَلِيَ اللَّهُ مَا فِي صُدُورِكُمْ وَلِيُمَحِّصَ مَا فِي قُلُوبِكُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ﴾[۲]

بيا نازل کړو الله تعالى د اطمينان قلب دپاره په تاسو باندې پرکالی چه هغه خوريده. په تاسو کښې يوې ډلې باندې،او يوه ډله (کومه چه دمنافقانووه) هغوی ته هم دځپل ځان فکروو.دغه خلقو الله تعالى سره خلاف حقيقت دجاهليت ګمان کولو.(او) وئيل ئې.چه زمونږ څه اختيارنشته؟ ته ورته اووايه.چه ټوله معامله او اختيارخو دالله تعالى په لاس کښې دې.دغه خلق په ځپلو زړونوکښې داسې خبرې پټې ساتی.چه دهغې اظهارتاسوته نه کوی.وائی.که زمونږ اختيار چليدل.(اوزمونږ خبره منلې شوې وه) نو مونږ به دلت نه وو قتل شوی.ته ورته اووايه.که تاسو په ځپلو کورونوکښې ئې.نوبيا هم چه دکوموکسانودپاره قتل کيدل ليکلی شوی وو.هغو به دځپل قتل ځايونوته وتل.اودا ټول هرڅه ددې وجې راپيښ شول.چه الله تعالى امتحان اوکړی.دهغه ايمان کوم چه ستاسوپه زړونوکښې دې.اوچه الله تعالى پاك کړی.هغه خيرې کوم چه ستاسو د ګناهونو په وجه ستاسوپه زړونوکښې پيدا شوی دې.اوالله تعالى خو د زړونو په خبروښه پوهيږی.

﴿ثُمَّ أَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ بَعْدِ الْغَمِّ أَمَنَةً نُعَاسًا يَغْشَى طَائِفَةً مِنْكُمْ﴾

په ﴿أَمَنَةً نُعَاسًا﴾ کښې دنحوی ترکيب په اعتبارسره څو احتمالات دی.

---

[۱] تفسير قرطبى (۲۴۰/۴)_
[۲] آل عمران: ۱۵۴)_

① يو احتمال دا دې.چه ((اَمَنَةً)) مبدل منه د او ((نُعَاسًا)) بدل دې.اوبدل او مبدل منه چه دواړه ملاؤ شى.نو د ((اَنْزَلَ)) دپاره مفعول به دې.

② دويم احتمال دا دې،چه ((اَمَنَةً)) حال مقدم او ((نُعَاسًا)) ذوالحال موخر دې،لكه((رأيت راكباً رجلاً)) كښې چه ((راكباً)) حال مقدم او ((رجلاً)) ذوالحال موخردې.

③ دريم احتمال دا دې.چه ((اَمَنَةً)) مفعول له دې.د ((اَنْزَلَ)) دپاره،او ((نُعَاسًا)) د ((اَنْزَلَ)) مفعول به دې.او ﴿يَّغْشٰى طَآىِٕفَةً مِّنْكُمْ﴾ صفت دې.د ((نُعَاسًا)) دپاره.(١)

قوله: يَظُنُّوْنَ بِاللّٰهِ غَيْرَ الْحَقِّ ظَنَّ الْجَاهِلِيَّةِ ط: په ﴿غَيْرَ الْحَقِّ ظَنَّ الْجَاهِلِيَّةِ﴾ كښې ﴿غَيْرَ الْحَقِّ﴾ مبدل منه دې.او﴿ظَنَّ الْجَاهِلِيَّةِ﴾ بدل دې،يعنى منافقان د الله تعالى سره خلاف حقيقت دجاهليت گمان ساتى.ذمنافقانو گمان دا وو.چه الله تعالى به دمسلمانانو مدد نه كوى.(٢)

قوله: يُخْفُوْنَ فِيْٓ اَنْفُسِهِمْ مَّا لَا يُبْدُوْنَ لَكَ ط: دغه منافقانوپه خپلو زړونوكښې داسې خبرې پټوى.چه تاته ئې نه ښكاره كوى.منافقانوپه خپلو زړونوكښې څه پټ كړى وو؟

① يو احتمال دا خودلې شوې د.چه شرك كفر اوتكذيب ئې پټ كړې وو(٣)

② دويم احتمال دا خودلې شوې دې.چه دوى په زړه زړه كښې وئيل.كه په مدينه كښې پاتې شوى وو.نو دقتل نه به بچ وو.نبى ﷺ ته خو ئې دخپل خيال اظهارنه كولو.خوپه زړه كښې ئې دا خبره پټه كړې وه.(٤)

③ يو احتمال دا بيان شوې دې.چه په جنگ احد كښې په شركت سره دوى ته پيښمانتيا، افسوس اوپريشانى وه.خوپه ژبه ئې ددې اظهارنه كولو.(٥)

④ څلورم احتمال دا بيان شوې دې.چه د دوى په زړونوكښې دا خيال وو.چه دالله تعالى دطرفه به د نبى ﷺ مدد او نصرت اونشى.(٦)

خوپه دې اقوالوكښې څه تضاد نشته.ممكن ده.چه د هغوى په زړونوكښې دا ټول خيالات وو.

[٣٨٣١]وَقَالَ لِي خَلِيفَةُ حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ زُرَيْعٍ حَدَّثَنَا سَعِيدٌ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ أَنَسٍ عَنْ أَبِي طَلْحَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ كُنْتُ فِيمَنْ تَغَشَّاهُ النُّعَاسُ يَوْمَ أُحُدٍ حَتَّى سَقَطَ سَيْفِي مِنْ يَدِي مِرَارًا يَسْقُطُ وَآخُذُهُ وَيَسْقُطُ فَآخُذُهُ[ر:٣٨٢٦]

---

(١) د ذكرشوى تركيبى احتمالاتو دپاره اوگورئ تفسير كبير (٩\٤٤)_

(٢) عمدة القارى(١٧\١٥٤)_

(٣) تفسير قرطبى (٤\٢٤٢)_

(٤) عمدة القارى(١٧\١٥٤)_

(٥) عمدة القارى(١٧\١٥٤)_

(٦) عمدة القارى(١٧\١٥٤)_

دلته امام بخاری رحمه الله انداز بدل کړو.«حدثنا خلیفة» ئې اونه ونیل.علامه عینی رحمه الله فرمائی.
چه «قال لی خلیفة» ئې ددې وجې اووئیل.چه د تحدیث او اخبارپه طورخلیفه.دا خبره امام بخاری رحمه الله ته نه وه بیان کړې.بلکه څه علمی مذاکره وه.په هغې کښې دوی د دې تذکره کړې وه.(۱)
په روایت الباب کښې حضرت ابوطلحه انصاری رضی الله عنه فرمائی.چه په جنګ احد کښې په ما باندې پرکالی غالبه شوه.زما دلاس نه به توره پریوتله.اوما به بار بار راوچتوله.

۲۶=بَاب لَيْسَ لَكَ مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ أَوْيَتُوبَ عَلَيْهِمْ أَوْيُعَذِّبَهُمْ فَإِنَّهُمْ ظَالِمُونَ

قَالَ حُمَيْدٌ وَثَابِتٌ عَنْ أَنَسٍ شُجَّ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ أُحُدٍ فَقَالَ كَيْفَ يُفْلِحُ قَوْمٌ شَجُّوانَبِيَّهُمْ فَنَزَلَتْ لَيْسَ لَكَ مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ(۲)

دلته په «لیس لك» کښې ..لام.،د..الی.. په معنی کښې دې.یعنی «لیس إلیك من الأمرشئ» په دې معامله کښې ستا څه اختیار نشته.یعنی تاسو چه د دوی دپاره کومې خیرې کوندې دې اجازت تاسوته نشته.

«أویتوب علیهم» کښې ..او.. د ..حتی.. په معنی کښې دې.تردې چه الله تعالی دوی ته د توبې توفیق ورکړی.اویا دوی ته عذاب ورکړی.دا د الله تعالی کار دې.اودهغه په اختیار کښې دې.

قوله: قَالَ حُمَيْدٌ وَثَابِتٌ عَنْ أَنَسٍ شُجَّ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ أُحُدٍ فَقَالَ كَيْفَ يُفْلِحُ قَوْمٌ شَجُّوانَبِيَّهُمْ فَنَزَلَتْ لَيْسَ لَكَ مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ: دا تعلیق دې.
سند نه دې بیان کړې.چه د احد په ورځ د نبی صلی الله علیه وسلم سر زخمی شې وو.د «شج» اطلاق د سر په زخم باندې کیږی.خو دلته صرف د سر زخم مراد نه دې.ځکه چه د نبی صلی الله علیه وسلم سرمبارك هم زخمی شوې وو.او مخ مبارك هم زخمې شوې وو.نو په دې موقع باندې نبی صلی الله علیه وسلم اوفرمائیل.
داسې قوم به څنګه کامیاب شی.چا چه خپل پیغمبر زخمی کړو.نو دا آیت نازل شو.(لَيْسَ لَكَ مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ)

[۳۸۴۲]حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ عَبْدِ اللَّهِ السُّلَمِيُّ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ حَدَّثَنِي سَالِمٌ عَنْ أَبِيهِ أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ مِنَ الرُّكُوعِ مِنَ الرَّكْعَةِ الْآخِرَةِ مِنَ الْفَجْرِ يَقُولُ اللَّهُمَّ الْعَنْ فُلَانًا وَفُلَانًا وَفُلَانًا بَعْدَ مَا يَقُولُ سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ رَبَّنَا وَلَكَ

---

(۱) عمدة القاری (۱۷\۱۵۵)_
(۲) آل عمران:۱۲۸)_

الْحَمْدُ فَأَنْزَلَ اللَّهُ لَيْسَ لَكَ مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ إِلَى قَوْلِهِ فَإِنَّهُمْ ظَالِمُونَ

وَعَنْ حَنْظَلَةَ بْنِ أَبِي سُفْيَانَ سَمِعْتُ سَالِمَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ يَقُولُ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَدْعُو عَلَى صَفْوَانَ بْنِ أُمَيَّةَ وَسُهَيْلِ بْنِ عَمْرٍو وَالْحَارِثِ بْنِ هِشَامٍ فَنَزَلَتْ لَيْسَ لَكَ مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ إِلَى قَوْلِهِ فَإِنَّهُمْ ظَالِمُونَ [ر: ۴۲۸۳و۶۹۱۳]

د ایت اسباب نزول د ذکرشوی اایت په شان نزول کښې اختلاف دې.

① یو قول خو هم دا دې چه کله کافرانو په جنګ احد کښې نبی ﷺ زخمی کړو.نو په دغه وخت کښې دا آیت نازل شو.

② بعضې حضراتو ونیلی دی.چه نبی ﷺ کله حضرت حمزه رضی الله عنه اولیدلو.چه هغه شهید کړې شوې دې.نو په هغه وخت کښې هغوی د کافرانو په حق کښې خیرې اوکړې.نو دا آیت نازل شو.[1]

③ د بعضو خیال دې.چه نبی ﷺ دهغه مسلمانانو دپاره د خیرو اراده کړې وه.کوم چه د ګډوډ حالت پیښیدو په وخت کښې د میدان جنګ نه تلی وو او مدینې ته رغلی وو.نو په دغه وخت کښې دا آیت نازل شو.[2]

④ د دې باب په روایت کښې دی.چه حضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنهما فرمائیلی دی.چه دوی د نبی ﷺ نه د صبا په مانځه کښې د دویم رکعت د رکوع نه سر پورته کولو په وخت کښې اوریدلی وو.چه دوی فرمائیل.«اللهم العن فلاناً وفلاناً وفلاناً» دا خیرې به نبی ﷺ د «سمع الله لمن حمده» نه پس کولې.نو په دې باندې د ﴿لَيْسَ لَكَ مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ﴾ نه تر ﴿فَإِنَّهُمْ ظٰلِمُونَ﴾ پورې آیت نازل شو.

امام بخاری رحمه الله ددې نه پس هم په دې طریق سره د «حنظله بن ابی سفیان» نه نقل کوی.چه دا خیرې نبی ﷺ د صفوان بن امیه،سهیل بن عمرو اوحارث بن هشام په حق کښې کړې وې. خکه چه دا د قریشو سرداران وو.اوددوی په مشرئ کښې مسلمانانوته نقصان رسیدلې وو. دا درې واړه حضرات د فتح مکه په موقع باندې مسلمانان شوی وو.چونکه د دوی په قسمت کښې اسلام وو.ددې وجې الله تعالی خپل نبی ﷺ د خیرو کولونه منع کړو.[3]
بهرحال ددې آیت په شان نزول کښې مختلف اقوال دی.خو راجح هم دا دې. چه واقعه داحد ددې آیت د نزول سبب دې.[4] والله اعلم

---

[1])عمدة القای ر(۱۷\۱۵۵)_
[2])عمدة القاری (۱۷\۱۵۵)_
[3])فتح الباری(۷\۳۶۶)_
[4])ایضاً)_

٧= بَاب ذِكْرِ أُمِّ سَلِيطٍ

[٣٨٤٣] حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ يُونُسَ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ وَقَالَ ثَعْلَبَةُ بْنُ أَبِي مَالِكٍ إِنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَسَمَ مُرُوطًا بَيْنَ نِسَاءٍ مِنْ نِسَاءِ أَهْلِ الْمَدِينَةِ فَبَقِيَ مِنْهَا مِرْطٌ جَيِّدٌ فَقَالَ لَهُ بَعْضُ مَنْ عِنْدَهُ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ أَعْطِ هَذَا بِنْتَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الَّتِي عِنْدَكَ يُرِيدُونَ أُمَّ كُلْثُومٍ بِنْتَ عَلِيٍّ فَقَالَ عُمَرُ أُمُّ سَلِيطٍ أَحَقُّ بِهِ وَأُمُّ سَلِيطٍ مِنْ نِسَاءِ الْأَنْصَارِ مِمَّنْ بَايَعَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ عُمَرُ فَإِنَّهَا كَانَتْ تُزْفِرُ لَنَا الْقِرَبَ يَوْمَ أُحُدٍ [ر:٢٧٢٥]

حضرت عمر رضی الله عنه د مدينې منورې په ښځوباندې څادرونه تقسيم کړل.يو ښه څادر باقي پاتې شو.نودحضرت عمر رضی الله عنه سره نزدې يو سړې ناست وو.هغه اووئيل .اميرالمومنين دا څادر بنت رسول صلی الله علیه وسلم ته ورکړئ.کومه چه ستاسوپه نکاح کښې دې.د بنت رسول صلی الله علیه وسلم نه د هغه کس مراد د نبی صلی الله علیه وسلم نمسۍ وه.يعنی د حضرت علی رضی الله عنه لور، ،ام کلثوم، ، کوم چه دحضرت عمر رضی الله عنه په نکاح کښې وه.حضرت عمر رضی الله عنه اوفرمائيل .ام سليط ددې څادرزياته حقداره ده.
مروط: (بضمتين) د ، ،مرط، ،(بکسرالميم) جمع ده.د سوت يا ريښمو څادرته وائی.

قوله فَإِنَّهَا كَانَتْ تُزْفِرُ لَنَا الْقِرَبَ يَوْمَ أُحُدٍ: ځکه چه دې به په احد کښې زمونږ دپاره مشکونه راوړل.

د ، ،تزفر، ،معنی ده.څه څيز په شا باندې اوچتول.بعضې حضراتو وئيلی دی.چه ، ،تزفر، ، د ، ،تخيط، ، په معنی کښې دې.يعنی ام سليط رضی الله عنها به داحد په ورځ شليدلی مشکونه ګنډل.([1])

حضرت ام سليط رضی الله عنها : دا دحضرت ابوسعيد رضی الله عنه مور وه.ددوی اولنې خاوند حضرت ابوسليط وفات شو.دوی بيا دمالك بن سنان رضی الله عنه سره نکاح اوکړه.اود هغوی نه ورله الله تعالی حضرت ابوسعيدخدری رضی الله عنه ورکړو.دوی ته د رسول الله صلی الله علیه وسلم سره دبيعت او په جنګ احد کښې د شرکت شرف حاصل دی.([2])

د روافضو خبث باطن: هم په دې روايت کښې دی.چه دحضرت علی رضی الله عنه لور د حضرت عمر رضی الله عنه په عقد نکاح کښې وه.دا ددې خبرې ډير لوی دليل دې.چه حضرت علی رضی الله عنه د حضرت عمر رضی الله عنه نه بيخی خفه نه وو.اوددوی په مينځ کښې دومره ښه تعلقات وو.چه حضرت علی رضی الله عنه خپله لور دوی ته په نکاح کړې وه.چه دا ښه تعلق ئې اوليدلو.نو روافض لمبه شول.اوهغوی وئيل شروع ،کړو.چه دحضرت علی رضی الله عنه دا لور دحضرت فاطمې رضی الله عنها د خيټې نه نه وه.بيوقوف دا نه ګوری.چه دا دحضرت فاطمې رضی الله عنها د بطن نه نه وه.نوبيا په

[1])عمدة القاری(١٥٧\١٧)_
[2])فتح الباری(٣٦٧\٧)_

روايت كښې دې ته ، ،بنت رسول،، ولې وائى. دوى ته بنت رسول خو هم ددې وجې وائى.چه هغه د حضرت فاطمې رضي الله عنها د بطن نه وه.بعضې روافض دا هم وائى.چه ،،ام كلثوم،، دحضرت على رضي الله عنه سره پرورش بياموندې وو.خود دوى لور نه وه.دبنت على رضي الله عنه ونيلو سره ددې خيال هم ترديد اوشو.

كله چه روافضو اوكتل.چه د تيختې څه لارنشته.نووې وئيل.چه حضرت عمر رضي الله عنه په زرو دحضرت على رضي الله عنه نه دا لور اخستې وه.«أول فرج غصب منا» الفاظ دې بدبختانو استعمال كړى دى.(١) هغوى ته څه بل تعبير هم ملاو نشو.اوددې مسئلې دپاره هغوى دا مكروه ترين عنوان اختيار كړو.

سوال دا دې.چه يومعمولى غوندې سړې چه دهغه ديانت او شرافت خاص طورقابل ذكر نه وى.كه د داسې كس لور څوك په زور سره واخلى.نوهغه د ژوند پرواه نه كوى.اوشريعت هم هغه ته دخپلې لور د حفاظت دپاره د ځان قربانولو اجازت وركړې دې.نوحضرت على رضي الله عنه چه دهغوى ديانت او شرافت ډير اوچت دې. اودچا طاقت قوت او بهادرى چه منلې شوې ده.دهغه لور غصب كولې شى. او د حضرت عمر رضي الله عنه نه دهغې بچې پيدا كيږى.خوحضرت على رضي الله عنه په دې باندې څه احتجاج نه كوى.كه د روافضو دا خبره اومنلې شى.نوبه دې سره دحضرت على رضي الله عنه معاذالله بزدلى ثابتيږى.چه ئې وئيلى دى.نو په دې وينا روافض دحضرت على رضي الله عنه په شان كښې د ډيرې سختې گستاخۍ مرتكب شوى دى.اوددې باوجود د ،،مولى على،، دمحبت دعوې كوى.دا ټول ددوى فريب اودهوكه ده.

٨=بَاب قَتْلِ حَمْزَةَ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ

[٣٨٤٣] حَدَّثَنِي أَبُوجَعْفَرٍ مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا حُجَيْنُ بْنُ الْمُثَنَّى حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي سَلَمَةَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْفَضْلِ عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ يَسَارٍ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ عَمْرِو بْنِ أُمَيَّةَ الضَّمْرِيِّ قَالَ خَرَجْتُ مَعَ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ عَدِيِّ بْنِ الْخِيَارِ فَلَمَّا قَدِمْنَا حِمْصَ قَالَ لِي عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ عَدِيٍّ هَلْ لَكَ فِي وَحْشِيٍّ نَسْأَلُهُ عَنْ قَتْلِ حَمْزَةَ قُلْتُ نَعَمْ وَكَانَ وَحْشِيٌّ يَسْكُنُ حِمْصَ فَسَأَلْنَا عَنْهُ فَقِيلَ لَنَا هُوَ ذَاكَ فِي ظِلِّ قَصْرِهِ كَأَنَّهُ حَمِيتٌ قَالَ فَجِئْنَا حَتَّى وَقَفْنَا عَلَيْهِ يَسِيرًا فَسَلَّمْنَا فَرَدَّ السَّلَامَ قَالَ وَعُبَيْدُ اللَّهِ مُعْتَجِرٌ بِعِمَامَتِهِ مَا يَرَى وَحْشِيٌّ إِلَّا عَيْنَيْهِ وَرِجْلَيْهِ فَقَالَ عُبَيْدُ اللَّهِ يَا وَحْشِيُّ أَتَعْرِفُنِي قَالَ فَنَظَرَ إِلَيْهِ ثُمَّ قَالَ لَا وَاللَّهِ إِلَّا أَنِّي أَعْلَمُ أَنَّ عَدِيَّ بْنَ الْخِيَارِ تَزَوَّجَ امْرَأَةً يُقَالُ لَهَا أُمُّ قِتَالٍ بِنْتُ أَبِي الْعِيصِ فَوَلَدَتْ لَهُ غُلَامًا بِمَكَّةَ فَكُنْتُ أَسْتَرْضِعُ لَهُ فَحَمَلْتُ ذَلِكَ الْغُلَامَ مَعَ أُمِّهِ فَنَاوَلْتُهَا إِيَّاهُ فَلَكَأَنِّي نَظَرْتُ إِلَى قَدَمَيْكَ قَالَ فَكَشَفَ عُبَيْدُ اللَّهِ عَنْ وَجْهِهِ ثُمَّ قَالَ أَلَا تُخْبِرُنَا بِقَتْلِ حَمْزَةَ قَالَ نَعَمْ إِنَّ حَمْزَةَ قَتَلَ طُعَيْمَةَ بْنَ عَدِيِّ بْنِ الْخِيَارِ بِبَدْرٍ فَقَالَ لِي مَوْلَايَ جُبَيْرُ بْنُ مُطْعِمٍ إِنْ قَتَلْتَ حَمْزَةَ بِعَمِّي فَأَنْتَ حُرٌّ قَالَ

---

(١) دشيعيت كى اصلى روپ (ص، ٢٧٦) په حواله د ،،فروع كافى،، (٥/٤٤٦) طبع تهران)_~

فَلَمَّا أَنْ خَرَجَ النَّاسُ عَامَ عَيْنَيْنِ وَعَيْنَيْنِ جَبَلٌ بِحِيَالِ أُحُدٍ بَيْنَهُ وَبَيْنَهُ وَادٍ خَرَجْتُ مَعَ النَّاسِ إِلَى الْقِتَالِ فَلَمَّا أَنْ اصْطَفُّوا لِلْقِتَالِ خَرَجَ سِبَاعٌ فَقَالَ هَلْ مِنْ مُبَارِزٍ قَالَ فَخَرَجَ إِلَيْهِ حَمْزَةُ بْنُ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ فَقَالَ يَا سِبَاعُ يَا ابْنَ أُمِّ أَنْمَارٍ مُقَطِّعَةِ الْبُظُورِ أَتُحَادُّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ ثُمَّ شَدَّ عَلَيْهِ فَكَانَ كَأَمْسِ الذَّاهِبِ قَالَ وَكَمَنْتُ لِحَمْزَةَ تَحْتَ صَخْرَةٍ فَلَمَّا دَنَا مِنِّي رَمَيْتُهُ بِحَرْبَتِي فَأَضَعُهَا فِي ثُنَّتِهِ حَتَّى خَرَجَتْ مِنْ بَيْنِ وَرِكَيْهِ قَالَ فَكَانَ ذَاكَ الْعَهْدَ بِهِ فَلَمَّا رَجَعَ النَّاسُ رَجَعْتُ مَعَهُمْ فَأَقَمْتُ بِمَكَّةَ حَتَّى فَشَا فِيهَا الْإِسْلَامُ ثُمَّ خَرَجْتُ إِلَى الطَّائِفِ فَأَرْسَلُوا إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَسُولًا فَقِيلَ لِي إِنَّهُ لَا يَهِيجُ الرُّسُلَ قَالَ فَخَرَجْتُ مَعَهُمْ حَتَّى قَدِمْتُ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَمَّا رَآنِي قَالَ آنْتَ وَحْشِيٌّ قُلْتُ نَعَمْ قَالَ أَنْتَ قَتَلْتَ حَمْزَةَ قُلْتُ قَدْ كَانَ مِنْ الْأَمْرِ مَا بَلَغَكَ قَالَ فَهَلْ تَسْتَطِيعُ أَنْ تُغَيِّبَ وَجْهَكَ عَنِّي قَالَ فَخَرَجْتُ فَلَمَّا قُبِضَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَخَرَجَ مُسَيْلِمَةُ الْكَذَّابُ قُلْتُ لَأَخْرُجَنَّ إِلَى مُسَيْلِمَةَ لَعَلِّي أَقْتُلُهُ فَأُكَافِئَ بِهِ حَمْزَةَ قَالَ فَخَرَجْتُ مَعَ النَّاسِ فَكَانَ مِنْ أَمْرِهِ مَا كَانَ قَالَ فَإِذَا رَجُلٌ قَائِمٌ فِي ثَلْمَةِ جِدَارٍ كَأَنَّهُ جَمَلٌ أَوْرَقُ ثَائِرُ الرَّأْسِ قَالَ فَرَمَيْتُهُ بِحَرْبَتِي فَأَضَعُهَا بَيْنَ ثَدْيَيْهِ حَتَّى خَرَجَتْ مِنْ بَيْنِ كَتِفَيْهِ قَالَ وَوَثَبَ إِلَيْهِ رَجُلٌ مِنْ الْأَنْصَارِ فَضَرَبَهُ بِالسَّيْفِ عَلَى هَامَتِهِ قَالَ قَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الْفَضْلِ فَأَخْبَرَنِي سُلَيْمَانُ بْنُ يَسَارٍ أَنَّهُ سَمِعَ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ يَقُولُ فَقَالَتْ جَارِيَةٌ عَلَى ظَهْرِ بَيْتٍ وَاأَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ قَتَلَهُ الْعَبْدُ الْأَسْوَدُ

حضرت جعفربن عمروبن اميه ضمرى فرمائى.چه زه عبيدالله بن عدى بن الخيارسره د سفر دپاره اووتم.کله چه مونږ د شام ښار ،،حمص،، ته اورسيدو.نو عبيدالله بن عدى ماته اووئيل.چه ستا د وحشى سره د ملاقات شوق شته.چه دهغه سره ملاؤ شي.اوحضرت حمزهؓ د قتل متعلق ترې تپوس اوکړې.(چه هغوى د حضرت حمزهؓ غوندې بهادرکس څنګه قتل کړې وو) ما ورته اووئيل.ټيك ده. (هغه ته ورځو) حضرت وحشىؓ په حمص كښې استوګنه كوله.مونږ دهغه په باره كښې تپوس اوكړو.(چه هغه چرته دې) نومونږ ته اوخودلې شو.چه

قوله: هُوَ ذَاكَ فِي ظِلِّ قَصْرِهِ كَأَنَّهُ حَمِيتٌ: هغه هلته دخپل محل په سورى كښې موجود دې.(كله چه مونږ اوكتل. نو داسې معلوميده.) لكه چه هغه ډك شوې مشك وى.(چه په د پاسه ويخته وغيره نه وى. او د تور رنګ وى.حضرت وحشىؓ هم دغه شان غټ اوتور وو)

((حميت)) د رغيف په وز باندې ډك شوى غټ مشك ته وائى.

حضرت جعفر وائى.چه بيا مونږ هغه ته ورغلو.او لږ ساعت هغه سره ولاړ وو. بيا ورته مونږ سلام اوكړو.او هغوى د سلام جواب راكړو.

قوله: قَالَ وَعُبَيْدُ اللّٰهِ مُعْتَجِرٌ بِعِمَامَتِهِ مَا يَرَى وَحْشِيٌّ إِلَّا عَيْنَيْهِ وَرِجْلَيْهِ: حضرت جعفر وائی.چه عبيدالله خپل پټکي داسې تاؤ کړې وو.چه وحشى صرف دهغه سترګې او پښې ليدې شوې.

د «معتجر» معنى ده رانښتلو ده.يعنى عبيدالله په سر او مخ دواړو باندې پټکي راتاؤ کړې وو.صرف د دوى سترګې ښکاريدې.او پښې ئې ښکاريدې.باقى ټول بدن ئې په جامو کښې پټ وو.عبيدالله تپوس اوکړ،. جناب وحشى صاحب آيا تاسو ما پيژنې؟

حضرت وحشى رضي الله عنه ده طرف ته اوکتل.او وې وئيل.په الله قسم نور خو ستا په باره کښې څه نه پيژنم.البته دومره خبره زما په علم کښې شته.چه عدى بن الخيار د يوې ښځې سره واده کړې وو.چا ته چه «أم القتال بنت أبي العيص» وئيلې شو.د هغه ښځې نه د عدى په مکه کښې يو بچې پيدا شوې وو.ما دهغه ماشوم دپاره د مرضعې لټون کړې و،.هغه ماشوم ما اوچت کړې وو.او دهغه (مرضعه) مور ته مې بوتلې وو.اوس چه زه ستا دا قدمونه وينم.ماته دا محسوسيږى.چه دا دهغه ماشوم قدمونه دى.

ددې نه پس عبيدالله د مخ نه ځادر لرې کړو،او هغوى ته ئې اووئيل.تاسو به ماته اوښائې. چه تاسو حضرت حمزه رضي الله عنه څنګه قتل کړې وو؟

وحشى رضي الله عنه اووئيل.آو.ددې قصه دا ده.چه حضرت حمزه طعيمه بن عدى بن الخيار قتل کړې وو،([1]) نو زما مالك مولى جبيربن مطعم ماته اووئيل.که تا زما د تره په بدله کښې حمزه قتل کړو.نوته به آزاد ئې.

قوله: فَلَمَّا أَنْ خَرَجَ النَّاسُ عَامَ عَيْنَيْنِ وَعَيْنَيْنِ جَبَلٌ بِحِيَالِ ([2]) أُحُدٍ بَيْنَهُ وَبَيْنَهُ وَادٍ: وحشى اووئيل.بيا کله چه خلق د عينين په کال د جنګ دپاره اووتل.اوعينين احد ته مخامخ يو غر دى.د دواړو په مينځ کښې يوه وادى حائل ده.

(چونکه مشرکانو په جنګ احد کښې د جبل عينين په لمن کښې ډيره اچولې وه. ددې وجې د مشرکانو په نيزددې نوم جنګ عينين مشهور وو.وحشى رضي الله عنه چونکه په دغه وخت کښې دمشرکانودطرفه په جنګ کښې شريك شوې وو.ددې وجې هغوى د احد کال ته ،،عام عينين،، وئيل.

کله چه خلقو د جنګ دپهر صفونه جوړ کړل.نو دقريشو د طرفه سباع بن عبد العزى راووتل. هغه د «هل من مبارز؟» نعره اولګوله. د هغه په مقابله کښې حضرت حمزه رضي الله عنه

[1])قوله طعيمة بن عدى بن الخيار وهو وهم والصحيح طعيمة بن عدى بن نوفل وإلا لا يصح قوله بعد ذلك إن قتلت حمزة بعمى، لأن طعيمة إن كان ابن عدى بن الخيار كان ابن أخيه لا عمه فافهم والنظرلامع الدرارى (۳۰۵/۸)_

[2])قوله وعينين جبل بحيال أحد أى من ناحية أحد يقال فلان بحيال كذا (بكسر الحاء المهملة وتخفيف الياء) أى بمقابله وانظر عمدة القارى (۱۵۹/۱۷)_

راووتلو. او وې وئیل.

قوله: يَا سِبَاعُ يَا ابْنَ أُمِّ أَنْمَارٍ مُقَطِّعَةِ الْبُظُورِ[1] أَتُحَادُّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: اې سباع! اې د ام انمار بچیه،چه د خلقو ختنه کونکې وه.ته الله اودهغه د رسول سره د جنګ دپاره راغلې ئې.

بیا حضرت حمزه ﷺ په هغه باندې حمله اوکړه.اوهغه د تیر شوی صبا پشان نیست او نابود شو. وحشی وائی.چه زه حضرت حمزه ﷺ ته په انتظار کښې د یو غټ ګټ لاندې پټ ووم.کله چه هغه زما خوا ته تیریدو.نو ما هغه په خپله نیزه باندې اووهلو .اوهغه نیزه د هغه د شا نه اووتله.اوهم د هغې نه هغه شهید شو.

بیا چه کله خلق واپس شو.نو زه هم دخلقو سره واپس شوم.زه هم په مکه کښې مقیم وو.تردې چه هلته اسلام خور شو.نو زه د مکې نه اووتم.او طائف ته لاړم.د طائف خلقو (داسلام قبلولودپاره) نبی ﷺ ته د وفد لیږلو اراده اوکړه.نوماته چا اووئیل.چه نبی ﷺ قاصدانوته نه غصه کیږی.(ته هم لاړ شه.اواسلام قبول کړه) نو ددغه وفد سره زه هم لاړم.د نبی ﷺ په خدمت کښې حاضرشوم.کله چه نبی ﷺ زه اولیدم.نو ماته ئې اووئیل.ته وحشی ئې؟ ماورته عرض اوکړو.آو.نبی ﷺ راته اوفرمائیل.آیاتا حمزه ﷺ قتل کړې وو؟ ما ورته اووئیل. آو. څنګه چه تاسو ته خبر دررسیدلې دې.هم دغه شان شوی وو.([2]) (یعنی دحضرت حمزه ﷺ دشهادت په باره کښې چه تاسو ته کوم خبر دررسیدلې دې.چه وحشی هغه قتل کړې دې.نودغه خبر صحیح دې.)

نبی ﷺ اوفرمائیل.آیا ته داسې کولې شې.چه خپل شکل زما نه پټ ساتې. (اوماته نه مخامخ کیږې)

نبی ﷺ دحضرت وحشی ﷺ اسلام قبول کړو.او ((الإسلام يهدم ما كان قبله)) یعنی په اسلام سره سابقه ګناهونه معاف کیږی.خوددې باوجود نبی ﷺ وحشی ﷺ ته اوفرمائیل.که کیدې شی.نوزما مخکښې مه راځه.په دې کښې په یو لحاظ سره د شفقت اړخ وو.که وحشی ﷺ نبی ﷺ ته مخامخ راتلو.نو نبی ﷺ ته به د خپل تره د قتل واقعه وریادیده.اوپه دې باندې به د نبی ﷺ په زړه کښې د بشریت د تقاضا مطابق دوحشی دپاره انقباض پیدا کیدو.اود یوکس دپاره د نبی ﷺ په زړه کښې انقباض پیدا کیدل دهغه کس دپاره د نقصان سبب جوړیدې شی.ددې وجې نبی ﷺ هغ ته اووئیل.چه زما مخې ته مه راځه.څکه چه په دې کښې هم دهغه فائده وه. ([3])

---

[1])البظور: جمع بطر وهى اللحمة التى يقطع من فرج المرأة عند الختان قال ابن اسحاق كانت أمه ختانة بمكة تختن النساء والعرب تطلق هذا اللفظ فى معرض الذم (فتح البارى(۳۶۹/۷)_

[2])دحضرت وحشی بلاغت او ادب ته اوګورئ.دا ئې ورته اونه وئیل.چه آو ما قتل کړې وو.بلکه ذکر شوې تعبیرئې اختیارکړو.دې دپاره چه د نبی ﷺ زړه نور خفه نشی._

[3]) اوګورئ لامع الدراری (۲۰۷/۸)

حضرت وحشی رضی الله عنه وائی چه زه د هغه ځای نه لاړم.کله چه نبی ﷺ وفات شو.نو مسیلمه کذاب فتنه (د دعوی د نبوت) شروع کړه(هسې خو ده د نبوت دعوه د نبی ﷺ په ژوند کښې کړې وه.خو په هغه وخت کښې د ده څه اثراو رسوخ نه وو.د نبی ﷺ په وفات باندې دهغه په اثر او رسوخوکښې زیادت اوشو.) حضرت وحشی رضی الله عنه فرمائی.ما په خپل زړه کښې اووئیل. چه زه د مسیلمه د مقابلې دپاره څم.کیدې شی.چه زه هغه قتل کړم.او دحضرت حمزه رضی الله عنه د قتل تدارك اوکړم.(حضرت حمزه رضی الله عنه د الله تعالی په مخلصو بندګانوکښې اوچته مرتبه لرله. نو دهغوی دقتل د تدارك دپاره ضروری وه.چه څوك لوی کافرقتل کړې شی.اود مسیلمه کذاب نه لوې کافربل څوك کیدې شو.ددې وجې د هغوی خواهش پیدا شو.چه مسیلمه کذاب قتل کړی.) نو زه دخلقو سره شوم.(اود مسیلمه د مقابلې دپاره اووتم) ناڅاپه ما اوکتل.چه یوسړې د دیوال په چوند کښې ولاړ دې.

قوله: كَأَنَّهُ جَمَلٌ أَوْرَقُ ثَائِرُ الرَّأْسِ: لکه چه د خاکی رنګ اوښ دې.دسر ویخته ئې خواره وو.(دا مسیلمه کذاب وو) حضرت وحشی رضی الله عنه وائی.چه ما دهغه د دواړو سینو د مینځ نبه مې واخستله .اوهغه طرف ته مې خپله نیزه اوویشتله.اوهغه نیز دهغه د دواړو اوږو په مینځ کښې ورخخه شوه.او اووتله.(ښکاره ده.چه ددې په وجه به هغه غوزیدلی وی) په دې کښې یو انصاری هغه طرف ته ورټوپ کړې.اوپه توره باندې ئې دهغه کپرئ اووهله.اوهغه ئې ختم کړو.

(دمسیلمه کذاب واقعه وړاندې د وفودو په بیان کښې راغلی) نو یوه جینئ په چت باندې ولاړه وه. هغې اووئیل.امیرالمومنین یو حبشی غلام قتل کړو.

,,امیرالمومنین،، مسیلمه کذاب ته وئیلې شو.مسیلمه خپل ځان ته نبی او رسول وئیل. اوامیرالمومنین هم وئیل.

۹-بَابُ مَا أَصَابَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنَ الْجِرَاحِ يَوْمَ أُحُدٍ

په جنګ احد کښې چه نبی ﷺ ته کوم زخمونه رسیدلی وو.د هغې بیان په دې باب کښې کیږی.

[۳۸۴۵] حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ نَصْرٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ عَنْ هَمَّامٍ سَمِعَ أَبَا هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اشْتَدَّ غَضَبُ اللَّهِ عَلَى قَوْمٍ فَعَلُوا بِنَبِيِّهِ يُشِيرُ إِلَى رَبَاعِيَتِهِ اشْتَدَّ غَضَبُ اللَّهِ عَلَى رَجُلٍ يَقْتُلُهُ رَسُولُ اللَّهِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ

[۳۸۴۶] حَدَّثَنِي مَخْلَدُ بْنُ مَالِكٍ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ الْأُمَوِيُّ حَدَّثَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ عَنْ عَمْرِو بْنِ دِينَارٍ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ اشْتَدَّ غَضَبُ اللَّهِ عَلَى مَنْ قَتَلَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ اشْتَدَّ غَضَبُ اللَّهِ عَلَى قَوْمٍ دَمَّوْا وَجْهَ نَبِيِّ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [ر:۳۸۴۸]

قوله: حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ نَصْرٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ: ددې باب اولنې روایت دحضرت ابوهریره رضی الله عنه نه مری دې.دوی فرمائی.چه رسول الله ﷺ فرمائیلی دی.د الله تعالی سخت

غضب دې وي.په هغه قوم باندې چا چه دخپل نبى سره دا كار اوكړو.دوى اشاره كوله خپل رباعى غاښونو طرف ته ،(يعنى كومو كسانو چه غاښونه شهيدان كړل.دالله تعالى سخت غصب دې وي.په هغوى باندې) دا ترجمه په هغه صورت كښې ده.كله چه دا جمله خبري اوګڼړلې شي.اوكه دا جمله خبريه شي.نوبيا به ترجمه داسې وي.دالله تعالى غضب سخت وي.په هغه كسانوځوك چه دخپل پيغمبر سره داسې معامله اوكړى.اوپه هغه كس باندې چا لره چه د الله تعالى نبى ﷺ په جهاد كښې قتل كړى.په ماقبل كښې د ابى بن خلف د قتل ذكر په تفصيل سره تيرشوې دې.

دلته په روايت كښې د«فى سبيل الله» قيد ياد ساتئ.كه دالله تعالى رسول څوك په قصاص يا حد كښې قتل كړى.نو د هغې حكم دا نه دې،دا حكم د هغه كس په باره كښې دې.څوك چه په جهاد كښې دالله تعالى د رسول د مقابلې دپاره مخامخ راشى.يعنى د الله تعالى رسول قتلول غواړى.نو د الله تعالى رسول چه كله هغه قتل كړى.په هغه باندې د الله تعالى غصه زياته وى.

قوله: حَدَّثَنِي مَخْلَدُ بْنُ مَالِكٍ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ الْأُمَوِيُّ: يويحيى بن سعيد انصارى ﷺ دې.خو دلته په روايت كښې يحيى بن سعيد انصارى ﷺ مراد نه دې.ځكه ئې د ،،اموى،، قيد لګولې دې.د بنو اميه تعلق د مكې سره وو.نو ځكه دې انصارى نشى كيدې.دا روايت دحضرت ابن عباس ﷺ نه مروى دې.دوى فرمائى.چه دالله تعالى غصه زياته وى.په هغه كس باندې چا لره چه د الله تعالى نبى په جهاد كښې قتل كړى.اودالله تعالى غضب به هغه قوم باندې زيات وى.څوك چه دخپل پيغمبر مخ د وينې نه رنګ كړى.

د دې باب دواړه روايتونه په مراسيل صحابه كښې داخل دى.اولنى روايت د حضرت ابوهريره ﷺ نه دې.او دويم روايت دحضرت ابن عباس ﷺ نه دې. اوښكاره ده.چه دا دواړه حضرات په غزوه احد كښې شريك شوى نه وو.ددې وجې وئيلى شى.چه دوى د نورو صحابو ﷺ نه دا اوريدلى دى.اګرچه دا احتمال پاتې كيږى.چه په څه موقع باندې نبى ﷺ د دوى مخامخ هم ددې ذكر كړې وى.نوپه دغه صورت كښې به روايت مرسل نه وى.

[٣٨٤٧] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ عَنْ أَبِي حَازِمٍ أَنَّهُ سَمِعَ سَهْلَ بْنَ سَعْدٍ وَهُوَ يُسْأَلُ عَنْ جُرْحِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ أَمَا وَاللَّهِ إِنِّي لَأَعْرِفُ مَنْ كَانَ يَغْسِلُ جُرْحَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَمَنْ كَانَ يَسْكُبُ الْمَاءَ وَبِمَا دُووِيَ قَالَ كَانَتْ فَاطِمَةُ عَلَيْهَا السَّلَام بِنْتُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَغْسِلُهُ وَعَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ يَسْكُبُ الْمَاءَ بِالْمِجَنِّ فَلَمَّا رَأَتْ فَاطِمَةُ أَنَّ الْمَاءَ لَا يَزِيدُ الدَّمَ إِلَّا كَثْرَةً أَخَذَتْ قِطْعَةً مِنْ حَصِيرٍ فَأَحْرَقَتْهَا وَأَلْصَقَتْهَا فَاسْتَمْسَكَ الدَّمُ وَكُسِرَتْ رَبَاعِيَتُهُ يَوْمَئِذٍ وَجُرِحَ وَجْهُهُ وَكُسِرَتْ الْبَيْضَةُ عَلَى رَأْسِهِ [ر:٢٤٠]

[٣٨٤٨] حَدَّثَنِي عَمْرُو بْنُ عَلِيٍّ حَدَّثَنَا أَبُو عَاصِمٍ حَدَّثَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ عَنْ عَمْرِو بْنِ دِينَارٍ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ اشْتَدَّ غَضَبُ اللَّهِ عَلَى مَنْ قَتَلَهُ نَبِيٌّ وَاشْتَدَّ غَضَبُ اللَّهِ عَلَى

مَنْ دَمِي وَجْهَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [ر:٣٨٣٦]

دحضرت شيخ الهند رحمه الله استدلال:

قوله: حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ.....: په دې روايت كښې دى.چه كله په جنګ احد كښې د نبى ﷺ مخ مبارك زخمى شو.نو د نبى ﷺ لور حضرت فاطمې رضي الله عنها ورته مخ وينځل.او حضرت على رضي الله عنه به د ډول نه اوبه اچولولې.خوچه وينې په خيځ صورت نه بنديده.نو حضرت فاطمې رضي الله عنها د پوزكى ټكړه اوسوزوله.اوكله چه ئې دهغې ايره په زخم باندې اولګولو.نووينه بنده شوه.حضرت شيخ الهند رحمه الله فرمائى.چه ددې روايت نه دا معلوميږى.چه د «مس إمرأة» ناقض د اودس نه دى.ځكه چه دا خوظاهره ده.چه دجهاد پشان مقدسه فريضه به نبى ﷺ په اودس كښې كوله.نوكه «مس إمرأة» د اودس ماتونكې وو.نونبى ﷺ به حضرت فاطمې نه د اوبو اچولو كاراخستلو.اود زخمونو وينځول كاربه حضرت على رضي الله عنه كولو.

پاتې شو دا اشكال چه د نبى ﷺ د مخ نه خو وينه بهيدله.اوخروج د دم ناقض د اودس دې.نو ددې جواب دا دې.چه دكومو حضراتو په نيز «مس إمرأة» د اودس ماتونكې ده.د هغوى په نيز په خروج د دم سره اودس نه ماتيږى.ددې حديث نه صرف په دې باندې دليل قائمول مقصود دى.دخپل مسلك اثبات مقصود نه دې.

١٠-بَاب ﴿الَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِلَّهِ وَالرَّسُولِ﴾[1]

[٣٨٣٩] حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ عَنْ هِشَامٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا الَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِلَّهِ وَالرَّسُولِ مِنْ بَعْدِ مَا أَصَابَهُمُ الْقَرْحُ لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا مِنْهُمْ وَاتَّقَوْا أَجْرٌ عَظِيمٌ قَالَتْ لِعُرْوَةَ يَا ابْنَ أُخْتِي كَانَ أَبَوَاكَ مِنْهُمُ الزُّبَيْرُ وَأَبُو بَكْرٍ لَمَّا أَصَابَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا أَصَابَ يَوْمَ أُحُدٍ وَانْصَرَفَ عَنْهُ الْمُشْرِكُونَ خَافَ أَنْ يَرْجِعُوا قَالَ مَنْ يَذْهَبُ فِي إِثْرِهِمْ فَانْتَدَبَ مِنْهُمْ سَبْعُونَ رَجُلًا قَالَ كَانَ فِيهِمْ أَبُو بَكْرٍ وَالزُّبَيْرُ

حضرت عروه دحضرت عائشې رضي الله عنها نه نقل كوى.چه هغوى فرمائيلى دى.﴿الَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِلَّهِ وَالرَّسُولِ مِنْ بَعْدِ مَا أَصَابَهُمُ الْقَرْحُ لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا مِنْهُمْ وَاتَّقَوْا أَجْرٌ عَظِيمٌ﴾ كومو كسانو چه د الله اودهغه درسول په قول باندې لبيك اووئيل ددې نه پس چه هغوى ته زخمونه رسيدلى وو.په دوى كښې چه څوك نيكان اومتقيان دى.د هغوى دپاره لوى اجر دى.حضرت عائشې رضي الله عنها حضرت عروه ته اووئيل.ستا پلا رزبير رضي الله عنه (اوستا نيكه) حضرت ابوبكر د اجرعظيم په دې مستحقينوكښې دى.

كله چه نبى ﷺ داحد په ورځ تكليف برداشت كړل.اومشركان واپس لاړل.نو نبى ﷺ ته ويره شوه.چه مشركان چرته واپس رانشى.او افواه هم خوره شوې وه.چه مشركان واپس راځى.او

---

[1])آل عمران:١٧٢(_

دوباره حمله کوی.ددې وجې نبﷺ اعلان اوکړو.«من يذهب في أثرهم» څوك به دهغوی په تعاقب کښې لاړ شي؟ په دغه وخت کښې اويا کسانو لبيك اوونيل.په دغه اويا کسانو کښې حضرت ابوبکراو حضرت زبير رضي الله عنهما هم وو.(۱)

۱۱=باب مَنْ قُتِلَ مِنَ الْمُسْلِمِينَ يَوْمَ أُحُدٍ

مِنْهُمْ حَمْزَةُ بْنُ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ وَالْيَمَانُ وَأَنَسُ بْنُ النَّضْرِ وَمُصْعَبُ بْنُ عُمَيْرٍ

په جنګ احد کښې چه کوم مسلمانان شهیدان شوی وو.دا باب د هغوی په بیان کښې دې.

[۳۸۵۰] حَدَّثَنِي عَمْرُو بْنُ عَلِيٍّ حَدَّثَنَا مُعَاذُ بْنُ هِشَامٍ قَالَ حَدَّثَنِي أَبِي عَنْ قَتَادَةَ قَالَ مَا نَعْلَمُ حَيًّا مِنْ أَحْيَاءِ الْعَرَبِ أَكْثَرَ شَهِيدًا أَعَزَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مِنَ الْأَنْصَارِ قَالَ قَتَادَةُ وَحَدَّثَنَا أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ أَنَّهُ قُتِلَ مِنْهُمْ يَوْمَ أُحُدٍ سَبْعُونَ وَيَوْمَ بِئْرِ مَعُونَةَ سَبْعُونَ وَيَوْمَ الْيَمَامَةِ سَبْعُونَ قَالَ وَكَانَ بِئْرُ مَعُونَةَ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَيَوْمُ الْيَمَامَةِ عَلَى عَهْدِ أَبِي بَكْرٍ يَوْمَ مُسَيْلِمَةَ الْكَذَّابِ

[۳۸۵۱] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ كَعْبِ بْنِ مَالِكٍ أَنَّ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَخْبَرَهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَجْمَعُ بَيْنَ الرَّجُلَيْنِ مِنْ قَتْلَى أُحُدٍ فِي ثَوْبٍ وَاحِدٍ ثُمَّ يَقُولُ أَيُّهُمْ أَكْثَرُ أَخْذًا لِلْقُرْآنِ فَإِذَا أُشِيرَ لَهُ إِلَى أَحَدٍ قَدَّمَهُ فِي اللَّحْدِ وَقَالَ أَنَا شَهِيدٌ عَلَى هَؤُلَاءِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَأَمَرَ بِدَفْنِهِمْ بِدِمَائِهِمْ وَلَمْ يُصَلِّ عَلَيْهِمْ وَلَمْ يُغَسَّلُوا [ر:۱۲۷۸]

[۳۸۵۲] وَقَالَ أَبُو الْوَلِيدِ عَنْ شُعْبَةَ عَنِ ابْنِ الْمُنْكَدِرِ قَالَ سَمِعْتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ لَمَّا قُتِلَ أَبِي جَعَلْتُ أَبْكِي وَأَكْشِفُ الثَّوْبَ عَنْ وَجْهِهِ فَجَعَلَ أَصْحَابُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ

---

(۱) مورخينو او سيرت نګارو دا يوه مستقله غزوه ،،حمراء الاسد،، په نوم باندې ذکرکړې ده.د کافرو لښکرکله چه د احد نه روان شو.او مقام روحاء ته اورسيدل.نوابوسفيان وغيره ته خيال راغلو.چه کار پوره اونشو.په مدينه باندې حمله کول پکار دی.چه د مسلمانانو پاتې شوې طاقت هم ختم کړې شي.بل طرف ته رسول اللهﷺ ته د وراندې نه ويره وه. نو نبیﷺ اعلان اوکړو.چه په کافرانو پسې وتل دی.اوصرف هغه کسان دې لاړ شي.کوم چه پرون په احد کښې شريك وو.نو نبیﷺ د ،،حمراء الاسد،، پورې کومه چه د مدينې منورې نه اووه ميله لرې دې. تشريف يوړو.خزاعه قبيله اګرچه هغوی تر هغه وخته پورې اسلام نه وو راوړې.خوبې په پټه د مسلمانانوطرفداره وه.دهغوی سردار ،،معبدخزاعی،، چه د شکست خبر واوريدو.نو د نبیﷺ په خدمت کښې حاضر شو.غمرخی نې اوکړه.او ددې ځاې نه لاړو. ابوسفيان سره ملاو شو. ابوسفيان په مسلمانانو باندې د دوباره حملې کولو اراده ښکاره کړه.معبدخزاعی ورته اووئيل.محمدﷺ يو ډيرلوې لښکر راوران کړې دې.زما تا ته دا مشوره ده.چه واپس مکې ته نيغ لاړ شه.نوابوسفيان اراده پريخوده.اوواپس لاړلو.نبیﷺ په حمراء الاسد کښې د ګل،نهې او چارشنبې درې ورځې ايسار وو.اوددې نه پس مدينې منورې ته نې واپس تشريف يوړو.الکامل لابن عدی (۱۱٤۱۲)_~

وَسَلَّمَ يَنْهَوْنِي وَالنَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمْ يَنْهَهُ وَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا تَبْكِيهِ أَوْمَا تَبْكِيهِ مَا زَالَتِ الْمَلَائِكَةُ تُظِلُّهُ بِأَجْنِحَتِهَا حَتَّى رُفِعَ [ر: ۱۱۸۷]

[۳۸۵۳] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ عَنْ بُرَيْدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي بُرْدَةَ عَنْ جَدِّهِ أَبِي بُرْدَةَ عَنْ أَبِي مُوسَى رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أُرَى عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ رَأَيْتُ فِي رُؤْيَايَ أَنِّي هَزَزْتُ سَيْفًا فَانْقَطَعَ صَدْرُهُ فَإِذَا هُوَ مَا أُصِيبَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ يَوْمَ أُحُدٍ ثُمَّ هَزَزْتُهُ أُخْرَى فَعَادَ أَحْسَنَ مَا كَانَ فَإِذَا هُوَ مَا جَاءَ بِهِ اللَّهُ مِنَ الْفَتْحِ وَاجْتِمَاعِ الْمُؤْمِنِينَ وَرَأَيْتُ فِيهَا بَقَرًا وَاللَّهُ خَيْرٌ فَإِذَا هُمُ الْمُؤْمِنُونَ يَوْمَ أُحُدٍ [ر: ۳۴۲۵]

[۳۸۵۴] حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ عَنْ شَقِيقٍ عَنْ خَبَّابٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ هَاجَرْنَا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَنَحْنُ نَبْتَغِي وَجْهَ اللَّهِ فَوَجَبَ أَجْرُنَا عَلَى اللَّهِ فَمِنَّا مَنْ مَضَى أَوْ ذَهَبَ لَمْ يَأْكُلْ مِنْ أَجْرِهِ شَيْئًا كَانَ مِنْهُمْ مُصْعَبُ بْنُ عُمَيْرٍ قُتِلَ يَوْمَ أُحُدٍ فَلَمْ يَتْرُكْ إِلَّا نَمِرَةً كُنَّا إِذَا غَطَّيْنَا بِهَا رَأْسَهُ خَرَجَتْ رِجْلَاهُ وَإِذَا غُطِّيَ بِهَا رِجْلَاهُ خَرَجَ رَأْسُهُ فَقَالَ لَنَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ غَطُّوا بِهَا رَأْسَهُ وَاجْعَلُوا عَلَى رِجْلَيْهِ الْإِذْخِرَ أَوْ قَالَ أَلْقُوا عَلَى رِجْلَيْهِ مِنَ الْإِذْخِرِ وَمِنَّا مَنْ أَيْنَعَتْ لَهُ ثَمَرَتُهُ فَهُوَ يَهْدِبُهَا [ر: ۱۲۱۷]

قوله: حَدَّثَنِي عَمْرُو بْنُ عَلِيٍّ حَدَّثَنَا مُعَاذُ بْنُ هِشَامٍ: حضرت قتاده رحمه الله فرمائي چه مونږ ته علم نشته.چه د عربو په ټولو قبيلوکښې د شهيدانو په اعتبار سره د انصارو د تعداد نه زيات تعداد به دچا وی.اود قيامت په ورځ به د انصارو په مقابله کښې د زيات عزت خاوندان څوك وی.(انصاروچه د شهادت په صورت کښې کومې قربانيانې ورکړی دی.بل چا نه دی ورکړی.اوانصارچه به ددې شهادت په وجه د قيامت په ورځ څومره عزت حاصل کړی.دومره به بل څوك حاصل نکړې شی)

قتاده وائی.چه حضرت انس رضي الله عنه مونږ ته خودلی وو.چه د انصارونه په جنګ احد کښې ټول اويا کسان شهيدان شوی وو.([1]) اوپه مهاجرينو صحابو رضي الله عنهم کښې ټول څلور يا د بل روايت مطابق شپږ کسان شهيدان شوی وو.او په بئر معونه کښې اويا انصاری شهيدان شوی وو.اوپه جنګ يمامه کښې هم اويا انصاری شهيدان شوی وو.بئر معونه د نبی صلى الله عليه وسلم په زمانه کښې شوې وه،اود يمامه واقعه د حضرت ابوبکرصديق رضي الله عنه په دور کښې پيښه شوې وه.

[1])د احد د شهيدان په تعداد کښې د اصحاب سير مختلف روايات دی.مشهور روايت د (۷۰) دې. په کوم کښې چه د يو روايت مطابق مهاجرين څلور او باقی انصار وو.په مهاجرينوکښې حضرت حمزه رضي الله عنه حضرت مصعب بن عمير.حضرت عبدالله بن جحش، او حضرت شماس بن عثمان رضي الله عنهم وو.البته د حاکم او ابن حبان په روايت کښې د مهاجرينو تعداد شپږ خودلې شوې دې.هغوی د دې څلورو سره حضرت سعد مولی حاطب بن ابی بلتعه او يوسف بن عمرو اسلمی هم زياتوی.داولنی روايت مطابق د انصار شهداو تعداد شپږ شپيته دی.اود دويم روايت په بناء د دوی تعداد څلور شپيته دی)-

قوله: حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ: حضرت جابر رضي الله عنه فرمائی.چه نبی کریم ﷺ به شهیدانو نه دوه دوه کسان په یوه جامه کښې جمع کول.اودوی به ئې په یو قبر کښې ښخول.او نبی ﷺ به تپوس کولو.په دوی کښې چاته زیات قرآن یاد وو؟ دچا طرف ته به چه اشاره اوشوه.هغه به ئې قبلې طرف ته مقدم کولو.او نبی ﷺ اوفرمائيل.زه گواه یم.ددې خلقو په حق کښې د قيامت په ورځ ،اونبی ﷺ هغوی لره په وينوکښې د ښخولوحکم کړې وو.نه ئې ورته غسل ورکړې وو.اونه ئې پرې دجنازې مونځ کړې وو.

قوله: وَقَالَ أَبُو الْوَلِيدِ عَنْ شُعْبَةَ: دا روايت هم د حضرت جابر رضي الله عنه نه دې.دوی فرمائی.چه کله زما پلار په جنګ احد کښې شهيد شو.نو زه په ژړا شو.اودهغه د مخ نه مې څادر لرې کړو.د هغه ديدن مې کولو.نو د نبی ﷺ صحابو رضي الله عنهم زه منع کولم.(چه څادرمه اچتوه.اومه ئې ګوره) خو نبی ﷺ زه نه منع کولم.نبی ﷺ اوفرمائيل.

«لاتبكيه» که دا مضارع وی.نو وئيلې به شی.چه خبر په معنی د انشاء کښې دې.اوکه د نهی صيغه وی.نوبيا په خپل ظاهرباندې ده.خوپه دې صورت کښې به «لاتبكه» وی. ته په ده باندې ژړا کوې.فرشتو برابر په خپلو وزرو په ده باندې سيورې کړې وو.تردې چه جنازه ئې اوچته شوه.

قوله: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ: په دې روايت کښې دجنګ احد نه وړاندې دنبی ﷺ دخوب ذکردې.چه تفصيل ئې تيرشوې دې.البته په دې کښې يوه جمله ده.

قوله: وَرَأَيْتُ فِيهَا بَقَرًا وَاللَّهُ خَيْرٌ: ① يا خو ددې معنی ده.«وثواب الله خير» يعنی الله تعالی چه کوم اجرورکوی.لکه څنګه چه دې شهيدانوته ورکړې شو.هغه ډير ښه دې.

② اويا ئې معنی ده.«صنع الله بالشهداء خير» يعنی الله تعالی چه دوی سره کومه معامله اوکړه. هغه ډيره ښه ده.ددوی په دنيا کښې د ژوندی پاتې کيدوپه مقابله هغه معامله ډيره ښه ده.[1]

١٢=بَابُ أُحُدٌ يُحِبُّنَا وَنُحِبُّهُ قَالَهُ عَبَّاسُ بْنُ سَهْلٍ عَنْ أَبِي حُمَيْدٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

[٣٨٥٥/٣٨٥٦] حَدَّثَنِي نَصْرُ بْنُ عَلِيٍّ قَالَ أَخْبَرَنِي أَبِي عَنْ قُرَّةَ بْنِ خَالِدٍ عَنْ قَتَادَةَ سَمِعْتُ أَنَسًا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ هَذَا جَبَلٌ يُحِبُّنَا وَنُحِبُّهُ

[٣٨٥٦] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ أَخْبَرَنَا مَالِكٌ عَنْ عَمْرٍو مَوْلَى الْمُطَّلِبِ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ طَلَعَ لَهُ أُحُدٌ فَقَالَ هَذَا جَبَلٌ يُحِبُّنَا وَنُحِبُّهُ

---

[1])فتح البارى(٣٧٧/٧) وعمدة القارى (١٦٤/١٧)_

اللّٰهُمَّ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ حَرَّمَ مَكَّةَ وَإِنِّي حَرَّمْتُ مَا بَيْنَ لَابَتَيْهَا [ر:۲۷۳۲]

[۳۸۵۷] حَدَّثَنِي عَمْرُو بْنُ خَالِدٍ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي حَبِيبٍ عَنْ أَبِي الْخَيْرِ عَنْ عُقْبَةَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَرَجَ يَوْمًا فَصَلَّى عَلَى أَهْلِ أُحُدٍ صَلَاتَهُ عَلَى الْمَيِّتِ ثُمَّ انْصَرَفَ إِلَى الْمِنْبَرِ فَقَالَ إِنِّي فَرَطٌ لَكُمْ وَأَنَا شَهِيدٌ عَلَيْكُمْ وَإِنِّي لَأَنْظُرُ إِلَى حَوْضِي الْآنَ وَإِنِّي أُعْطِيتُ مَفَاتِيحَ خَزَائِنِ الْأَرْضِ أَوْ مَفَاتِيحَ الْأَرْضِ وَإِنِّي وَاللّٰهِ مَا أَخَافُ عَلَيْكُمْ أَنْ تُشْرِكُوا بَعْدِي وَلَكِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ أَنْ تَنَافَسُوا فِيهَا [ر:۱۲۷۹]

په دې باب کښې بيان شوې دې.چه نبی کريم ﷺ فرمائيلی دی.چه احد (يعنی داحد غر) زمونږ سره مبحت کوی.اومونږ ده سره محبت کوو.

① بعضې حضراتو وئيلی دی.چه د احد نه مراد ،،اهل احد،، يعنی د مدينې انصاردی. او مطلب دادې.چه اهل احد يعنی انصار زمونږ سره محبت کوو.او زمونږ ددوی سره محبت دې.([1])

② خوکه د احد غر طرفته د محبت نسبت اوشی.نو هم په دې کښې څه استبعاد نشته.([2])

تاسو به د کدو ونه کتلې وی.کله چه هغه په زمکه باندې سر راوباسی.او لويديل ئې شروع شی.نوکه د پورت نه په لاره کښې څه رکاوټ پيدا شی.نو هغه ددغه رکاوټ نه وړاندې تاؤ شی.اوخپله لار بدله کړی.دغه شان يو بوټې دې. ډير شرميدونکې اوحيا ناك دې.هغه ته په اردوکښې د ،چهونی موئی،، بوټې وائی. دې بوټې ته که لاس وروړې شی.نوسمدستی مراوې شی.اود هغې تازګی او شادابی انبساط او خوريدل ټول هرڅه ختم شی.د سړی په مـــه کولوسره هغه سمدستی منقبض شی.دا خو دمشاهدې څيزونه دی.و ددې اقرار هغه خلق هم کوی.څوك چه په الله او د هغه په رسول باندې ايمان نه ساتی.خو چه کوم خلق په الله او په رسول باندې ايمان بالغيب راوړی.د هغوی دپاره که مشاهده نه وی.نوهم هغوی د قرآن او حديث هرې خبرې منلو ته غاړه بسته وی.په قرآن کښې دی.﴿وَإِن مِّن شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ وَلَٰكِن لَّا تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ﴾ ([3])اوپه يو بل ځاې کښې دی.﴿وَأَوْحَىٰ رَبُّكَ إِلَى النَّحْلِ أَنِ اتَّخِذِي مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا﴾ ([4]) او رسول الله ﷺ ته چه څه وخت نبوت نه وو ملاؤ شوې.اود نبوت بنياد اچولې شو.نو ونو به نبی ﷺ ته سلام کولو.د نبی ﷺ ارشاد دې.چه زه هغه ونه پيژنم.کومې سره چه به زه تيريدم.نوماته به ئې سلام اچولو.

داسې قسم واقعات کوم چه شرعی او عرفی لحاظ سره معلومې وی.که وړاندې کيخودې شی.نوکه داحد دطرفه د محبت اسناد حقيقی وی.په دې کښې څه استبعاد نشته.نبی ﷺ هم دې احد ته يو ځل تشريف يوړو.اود نبی ﷺ سره حضرت صديق اکبر،حضرت عمرفاروق

---

[1])عمدة القاری(۱۷۳\۱٤) کتاب الجهادباب فضل الخدمة فی الغزو)_

[2])عمدة القاری(۱۷۳\۱٤)_

[3])سورة بنی اسرائيل (٤٤)_

[4])سورة النحل:۶۸)_

او حضرت عثمان رضی الله عنه وو.کله چه دا حضرات په دې باندې اوختل.نواوحد رپيدل شروع کړل.نو نبی ﷺ احد په پښه باندې اووهل.او وې فرمائيل.«أثبت أحد فإنما عليك نبی وصديق وشهيدان» (1) نو احد په قلارشو.اوهغه خوزيدل بند کړو.په دې وجه که دا اسناد حقيقی هم شی. نو څه باك په کښې نشته.

وړاندې دی.چه حضرت ابراهيم علیه السلام مکه حرام ګرځولې وو.اوزه مدينه حرامه ګرځوم.کومه چه د کاڼړی ژنه زمکې په مينځ کښې ده.

داحنافو په نيزدا حرمت اصطلاحی نه دې.بلکه ددې نه د نبی ﷺ مقصد دا وو. چه د مدينې منورې شينکئ او باغونه دې شاړ نکړې شی.او ددې رونق او تازګی دې برقراره پاتې کړې شی.دا مسئله د کتاب الحج ده.

بَاب غَزْوَةِ الرَّجِيعِ وَرِعْلٍ وَذَكْوَانَ وَبِئْرِ مَعُونَةَ

وَحَدِيثِ عَضَلٍ وَالْقَارَةِ وَعَاصِمِ بْنِ ثَابِتٍ وَخُبَيْبٍ وَأَصْحَابِهِ قَالَ ابْنُ إِسْحَاقَ حَدَّثَنَا عَاصِمُ بْنُ عُمَرَ أَنَّهَا بَعْدَ أُحُدٍ

د دې ځاې نه امام بخاری رحمه الله د دوو غزاګانو بيان کوی.يوه غزوه رجيع او بله غزوه بئر معونه.کومې ته چه «سرية القراء» هم وئيلی شی.

غزوه رجيع او غزوه بئرمعونه په يو باب کښې د ذکر کولو وجه: د غزوه رجيع په باره کښې د ابن اسحاق رائې دا ده.چه دا غزوه په ٣هجرئ کښې شوې ده.(2) اود واقدی ابن سعد او ابن حبان رحمهم الله رائې دا ده.چه دا د ٤ھ واقعه ده.(3)

د غزوه بئر معونه په باره کښې د ټولو اهل سير تقريباً اتفاق دې.چه دا د ٤ هجرئ واقعه ده.

امام بخاری رحمه الله دواړه غزوات په يو باب کښې جمع کړې.کيدې شی.په دې کښې د واقدی،ابن سعد او ابن حبان رحمهم الله د رائې تائيد مقصود وی.

ابن عبدالبر رحمه الله په ،،الاستيعاب،، کښې کله دا د ٣هجرئ واقعه ښائی. اوکله د ٤ هجرئ روايت نقل کوی.

بهرحال د امام بخاری رحمه الله دا دواړه غزوات په يو باب کښې جمع کول د حکمت نه خالی نه دی.اودغه حکمت په ظاهره هم دا دې.چه دا دواړه غزوات په ٤هجرئ کښې شوی دی.

د امام بخاری رحمه الله د ترجمة الباب د عبارت نه يوه غلط فهمی پيدا کيږی. په باب کښې د غزوه رجيع نه پس دوی د «رعل و ذکوان» ذکر کړې دې.د کوم نه چه په ظاهره دا معلوميږی.

---

1)صحيح بخاری (٥١٩١١) کتاب المناقب باب فضل أبی بکر)_

2)سيرة ابن هشام (١٧٨١٣)_

3)البداية والنهاية (٦٢١٤) وطبقات ابن سعد(٥٥١٢) وتاريخ الطبری (٢١٣١٢)_

چه غزوه رجیع د قبیله رعل او ذکوان د خلقو سره پیښه شوې وه.حالانکه داسې نه ده.لکه څنګه چه به د تفصیل نه معلومه شي.

دغه شان وړاندې د ترجمة الباب کښې عبارت دې.((وبئرمعونة وحديث عضل والقارة)) ددې عبارت نه دا شبه پیدا کیږي.چه د غزوه بئر معونه تعلق د قبیله عضل او قاره سره دې. حالانکه دا غلطه ده.په حقیقت کښې د رعل اوذکوان تعلق د بئر معونه سره دې.او د عضل او قاره تعلق د غزوه رجیع سره دې.

رعل(د راء په کسره او عین په سکون سره) او ذکوان قبیله د بنو سلیم شاخونه دی.او عضل او قاره د بنوالهول شاخونه دی.

[۳۸۵۸]حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى أَخْبَرَنَا هِشَامُ بْنُ يُوسُفَ عَنْ مَعْمَرٍ عَنْ الزُّهْرِيِّ عَنْ عَمْرِو بْنِ أَبِي سُفْيَانَ الثَّقَفِيِّ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ بَعَثَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَرِيَّةً عَيْنًا وَأَمَّرَ عَلَيْهِمْ عَاصِمَ بْنَ ثَابِتٍ وَهُوَ جَدُّ عَاصِمِ بْنِ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ فَانْطَلَقُوا حَتَّى إِذَا كَانَ بَيْنَ عُسْفَانَ وَمَكَّةَ ذُكِرُوا لِحَيٍّ مِنْ هُذَيْلٍ يُقَالُ لَهُمْ بَنُو لَحْيَانَ فَتَبِعُوهُمْ بِقَرِيبٍ مِنْ مِائَةِ رَامٍ فَاقْتَصُّوا آثَارَهُمْ حَتَّى أَتَوْا مَنْزِلًا نَزَلُوهُ فَوَجَدُوا فِيهِ نَوَى تَمْرٍ تَزَوَّدُوهُ مِنْ الْمَدِينَةِ فَقَالُوا هَذَا تَمْرُ يَثْرِبَ فَتَبِعُوا آثَارَهُمْ حَتَّى لَحِقُوهُمْ فَلَمَّا انْتَهَى عَاصِمٌ وَأَصْحَابُهُ لَجَئُوا إِلَى فَدْفَدٍ وَجَاءَ الْقَوْمُ فَأَحَاطُوا بِهِمْ فَقَالُوا لَكُمْ الْعَهْدُ وَالْمِيثَاقُ إِنْ نَزَلْتُمْ إِلَيْنَا أَنْ لَا نَقْتُلَ مِنْكُمْ رَجُلًا فَقَالَ عَاصِمٌ أَمَّا أَنَا فَلَا أَنْزِلُ فِي ذِمَّةِ كَافِرٍ اللَّهُمَّ أَخْبِرْ عَنَّا نَبِيَّكَ فَقَاتَلُوهُمْ حَتَّى قَتَلُوا عَاصِمًا فِي سَبْعَةِ نَفَرٍ بِالنَّبْلِ وَبَقِيَ خُبَيْبٌ وَزَيْدٌ وَرَجُلٌ آخَرُ فَأَعْطَوْهُمْ الْعَهْدَ وَالْمِيثَاقَ فَلَمَّا أَعْطَوْهُمْ الْعَهْدَ وَالْمِيثَاقَ نَزَلُوا إِلَيْهِمْ فَلَمَّا اسْتَمْكَنُوا مِنْهُمْ حَلُّوا أَوْتَارَ قِسِيِّهِمْ فَرَبَطُوهُمْ بِهَا فَقَالَ الرَّجُلُ الثَّالِثُ الَّذِي مَعَهُمَا هَذَا أَوَّلُ الْغَدْرِ فَأَبَى أَنْ يَصْحَبَهُمْ فَجَرَّرُوهُ وَعَالَجُوهُ عَلَى أَنْ يَصْحَبَهُمْ فَلَمْ يَفْعَلْ فَقَتَلُوهُ وَانْطَلَقُوا بِخُبَيْبٍ وَزَيْدٍ حَتَّى بَاعُوهُمَا بِمَكَّةَ فَاشْتَرَى خُبَيْبًا بَنُو الْحَارِثِ بْنِ عَامِرِ بْنِ نَوْفَلٍ وَكَانَ خُبَيْبٌ هُوَ قَتَلَ الْحَارِثَ يَوْمَ بَدْرٍ فَمَكَثَ عِنْدَهُمْ أَسِيرًا حَتَّى إِذَا أَجْمَعُوا قَتْلَهُ اسْتَعَارَ مُوسًى مِنْ بَعْضِ بَنَاتِ الْحَارِثِ لِيَسْتَحِدَّ بِهَا فَأَعَارَتْهُ قَالَتْ فَغَفَلْتُ عَنْ صَبِيٍّ لِي فَدَرَجَ إِلَيْهِ حَتَّى أَتَاهُ فَوَضَعَهُ عَلَى فَخِذِهِ فَلَمَّا رَأَيْتُهُ فَزِعْتُ فَزْعَةً عَرَفَ ذَاكَ مِنِّي وَفِي يَدِهِ الْمُوسَى فَقَالَ أَتَخْشَيْنَ أَنْ أَقْتُلَهُ مَا كُنْتُ لِأَفْعَلَ ذَاكِ إِنْ شَاءَ اللَّهُ وَكَانَتْ تَقُولُ مَا رَأَيْتُ أَسِيرًا قَطُّ خَيْرًا مِنْ خُبَيْبٍ لَقَدْ رَأَيْتُهُ يَأْكُلُ مِنْ قِطْفِ عِنَبٍ وَمَا بِمَكَّةَ يَوْمَئِذٍ ثَمَرَةٌ وَإِنَّهُ لَمُوثَقٌ فِي الْحَدِيدِ وَمَا كَانَ إِلَّا رِزْقٌ رَزَقَهُ اللَّهُ فَخَرَجُوا بِهِ مِنْ الْحَرَمِ لِيَقْتُلُوهُ فَقَالَ دَعُونِي أُصَلِّي رَكْعَتَيْنِ ثُمَّ انْصَرَفَ إِلَيْهِمْ فَقَالَ لَوْلَا أَنْ تَرَوْا أَنَّ مَا بِي جَزَعٌ مِنْ الْمَوْتِ لَزِدْتُ فَكَانَ أَوَّلَ مَنْ سَنَّ الرَّكْعَتَيْنِ عِنْدَ الْقَتْلِ هُوَ ثُمَّ قَالَ اللَّهُمَّ أَحْصِهِمْ عَدَدًا ثُمَّ قَالَ

مَا أُبَالِي حِينَ أُقْتَلُ مُسْلِمًا : عَلَى أَيِّ شِقٍّ كَانَ لِلَّهِ مَصْرَعِي
وَذَلِكَ فِي ذَاتِ الْإِلَهِ وَإِنْ يَشَأْ : يُبَارِكْ عَلَى أَوْصَالِ شِلْوٍ مُمَزَّعِ

ثُمَّ قَامَ إِلَيْهِ عُقْبَةُ بْنُ الْحَارِثِ فَقَتَلَهُ وَبَعَثَتْ قُرَيْشٌ إِلَى عَاصِمٍ لِيُؤْتَوْا بِشَيْءٍ مِنْ جَسَدِهِ يَعْرِفُونَهُ وَكَانَ عَاصِمٌ قَتَلَ عَظِيمًا مِنْ عُظَمَائِهِمْ يَوْمَ بَدْرٍ فَبَعَثَ اللَّهُ عَلَيْهِ مِثْلَ الظُّلَّةِ مِنَ الدَّبْرِ فَحَمَتْهُ مِنْ رُسُلِهِمْ فَلَمْ يَقْدِرُوا مِنْهُ عَلَى شَيْءٍ [ر: ٢٨٨٠]

[٣٨٥٩] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ عَمْرٍو سَمِعَ جَابِرًا يَقُولُ الَّذِي قَتَلَ خُبَيْبًا هُوَ أَبُو سِرْوَعَةَ

غزوه رجيع: رجيع د يو ځاې نوم دې.کوم چه د بنو هذيل په قبضه کښې وو.([1]) چونکه دا غزوه هم په دې مقام کښې پېښه شوې وه.ددې وجې دې ته «غزوة رجيع» وائې. حضرت ابوهريره رضي الله عنه بيان کوي.چه نبي ﷺ په لسو کسانو باندې مشتمله يوه سريه د جاسوسئ په غرض باندې ليږلې وه.او حضرت عاصم بن ثابت رضي الله عنه ئې په دوی باندې امير مقرر کړې وو. داخود بخاري روايت دې.ابن سعد رحمه الله چه کوم روايت نقل کړې دې.په هغې کښې دی.چه دنبي ﷺ په خدمت کښې د عضل اوقاره خلق راغلل.او هغوی درخواست اوکړو.چه زمونږ قوم ته د قرآن تعليم ورکوول دپاره يو څوي صحابه رضي الله عنهم تاسو راوليږئ.([2]) نو نبي ﷺ دوی سره دا لس کسان اوليږل.

خويه دواړوروايا توکښې تطبيق کيدې شي.چه د مشرکانو د حالاتو معلومولو په غرض ددې کسانو د وليږلو د وړاندې نه اراده وه.خو کله چه د عضل او قاره درخواست راغلو.نو نبي ﷺ داکار دوی ته اوسپارل.چه هلته لاړ شئ.اود قرآن تعليم ورته هم ورکړئ.

ددې جماعت د امير حضرت عاصم بن ثابت انصاري رضي الله عنه نه سوا چه په دې کښې کوم حضرات شامل وو.هغوی حضرت خبيب بن عدی،حضرت عبدالله بن طارق، حضرت زيد بن دثنه،حضرت مرثد بن ابی مرثد غنوی،او حضرت خالد بن ابی البکير رضي الله عنهم شامل ووکله چه دا حضرات د مکې او عسفان په مينځ کښې مقام ،،هداة،، ته اورسيدل.نود عضل او قاره خلقو غداری اودهوکه اوکړه.اود قبيله هزيل يوې قبيلې بنو لحيان ته ئې تذکره اوکړه.چه د محمد(ﷺ) ملګری راغلی دی. اوددغه قبيلې سلوتيراندازو ددې صحابو رضي الله عنهم تعاقب اوکړو.اودقدمونوپه نښو باندې روان ووتردې چه داسې ځاې ته اورسيدل.کوم ځاې کښې چه د صحابو رضي الله عنهم دې ډلې دمه کړې وه.دې خلقو په دې مقام کښې د قجورو هډوکی بيامونډل.او وې وئيل. دا خود يثرب قجورې دی.نود قدمونو په نښو باندې ئې لټون شروع کړو.اوبيا روان شو.آخر دا چه د مسلمانانو دغه ډلې ئې بيامونده.

---

[1])وفی معجم البلدان (٢٩١٣) الرجيع ماء لهذيل قرب الهداة بين مكة وطائف وفی طبقات ابن سعد(٥٥١٢) هو ماء لهذيل بصدور الهدة والهدة على سبعة أميال منها)_

[2])طبقات ابن سعد(٥٥١٢) وسيرة بن هشام (١٧٨١٣) و كامل لابن اثير(١١٠١٢) البته په سيرة ابن هشام او کامل ابن اثيرکښې د لسو په ځاې د شپږوکسانو دليږلو ذکردې.خوراجح او قوی د بخاری او ابن سعد رحمهما الله روايت دې)-

قوله: فَلَمَّا انْتَهَى عَاصِمٌ وَأَصْحَابُهُ لَجَئُوا إِلَى فَدْفَدٍ: كله چه عاصم او هغه ملګرى د تلو نه منع شول.نوهغوى يوې اوچتې ډيرئ دپاسه پناه واخسته.

«فدفد» (د دوارو فاء فتحې سره) اوچتې اولوړې ډيرئ ته وائى.

كافران راغلل.اوددې ډيرئ نه ګيرچاپيره ئې مسلمانان راګيركړل.او ووې وئيل.تاسوسره وعده اومعاهده ده.چه تاسو ركوز شوئ.اومونږ ته مو ځان حواله كړو.نوپه تاسوكښې به څوك نه قتلوو.

په دې باندې د ډلې اميرحضرت عاصم رضي الله عنه اووئيل.زه دكافر په پناه كښې نه كوزيږم.اودا دعا ئې اوكړه.«اللهم أخبرعنا نبيك» اې الله زمونږ دحالت نه خپل پيغبرخبركړئ.اوبياكافرانو دوى سره جنګ شروع كړو.او په تيرونو سره ئې حضرت عاصم رضي الله عنه اود هغه شپږ ملګرى شيهدان كړل.(١)

حضرت خبيب،حضرت زيد او يو بل سړى يعنى حضرت عبدالله بن طارق رضي الله عنهم پاتې شول.كافرانو هغوى سره دامان وعده اوكړه.ددوى دامان په وعده باندې درې واړه د ډيرئ نه راكوز شول.

قوله: فَلَمَّا اسْتَمْكَنُوا مِنْهُمْ حَلُّوا أَوْتَارَ قِسِيِّهِمْ فَرَبَطُوهُمْ بِهَا: كله چه كافرانو په دوى باندې قابو بيا موندو.نو ددوى د ليندو مزى ئې پرانستل.اوپه هغه مزو باندې ئې دا درې واړه اوتړل.

«أوتار» د وتر جمع ده.د ليندې مزى ته وائى.«قسى» ليندې ته وائى.

په دې باندې عبدالله بن طارق رضي الله عنه اووئيل.دا اولنئ غدارى ده.اوهغوى سره ئې د تلو نه انكار اوكړو.كافرانو هغه راښكل.اود هغه ئې د خپل ځان سره د بوتلو كوشش اوكړو.خو حضرت عبدالله بن طارق رضي الله عنه هغوى سره تلو ته تيار نه وو. نو كافرانو هغه قتل كړو.اوحضرت خبيب او حضرت زيد رضي الله عنهما ئې بوتلل اوپه مكه كښې ئې خرڅ كړل.حضرت خبيب دحارث بن عامربن نوفل ځامنو واخستل .چونكه حارث لره خبيب رضي الله عنه په جنګ بدر كښې قتل كړې وو.ددې وجې د پلار د قصاص دپاره دحارث ځامنو دې واخستلو.حضرت خبيب رضي الله عنه دوى سره قيدى شو. تردې چه كله هغوى د خبيب رضي الله عنه د قتلولو عزم اوكړو.

قوله: اسْتَعَارَ مُوسًى مِنْ بَعْضِ بَنَاتِ الْحَارِثِ لِيَسْتَحِدَّ بِهَا: نوحضرت خبيب رضي الله عنه د حارث ديوې لور نه پاكى(د نائى جاړه) اوغوښتله.چه د زيرناف صفائى پرې اوكړي.

---

(١)قال ابن هشام (١٧٩/٣) فأما مرثد بن ابى مرثد وخالدبن البكيروعاصم بن ثابت فقالوا والله لا نقبل من مشرك عهداً ولا عقداً أبداً فقال عاصم بن ثابت رضي الله عنه :

ما علتى وأنا جلد نابل والقوس فيها وتد عنابل ... تزل عن صفحتها المعابل الموت حق والحياة باطل
وكل ما حم الإله نازل بالمرء والمرء إليه آئل ... إن لم أقاتلكم فأمى هابل...

النابل صاحب النبل،عنابل: غليظ شديد.المعابل : جمع معبلة وهو نصل عريض، حم الإلة: قدرة آئل: صائر..)

«بعض بنات الحارث» نه مراد «زينب بنت الحارث» ده.په بعضې رواياتوکښې ددې ښځې نوم ماريه راغلې دې.خو په دواړو کښې تطبيق داسې کيدې شى.چه د کومې ښځې په کور کښې چه حضرت خبيب رضي الله عنه بندى وو.هغه ماريه وه.او کومه ښځه چه دحضرت خبيب رضي الله عنه په نگرانئ باندې مقرروه.هغه زينب وه.روسته مسلمانانه شوې وه.(١)

ددې نه يوه خبره دا هم معلومه شوه.کله چه يوسړې قتل کولې شى.نودقتل نه وړاندې هغه ته پکار دى.چه دخپلو نوکونواو زيرناف وختو صفائى اوکړى.

دغه ښځې ورته عارية پاکى(دنائى جاړه) ورکړه.ددغه ښځې بيان دې.چه زه د خپل يو بچى نه غافله شوم.(اوزما خيال نه وو) هغه ماشوم دخبيب طرف ته ورغلو.حضرت خبيب رضي الله عنه ماشوم په خپل پتون باندې کينولې وو.کله چه ما ماشوم د هغه سره اوليدلو.نو زه اوويريدم. حضرت خبيب رضي الله عنه زما په ويره باندې پوهه شو.نو ووې وئيل.آيا ته ددې خبرې نه ويريږې.چه زه به دې قتل کړم.انشاءالله زه داسې نکوم.(٢) هغه ښځه وائى.

«ما رأيت أسيراً قط خيرا من خبيب لقد رأيته يأكل من قطف عنب وما بمكة يومئذ ثمرة وإنه لموثق فى الحديد وماكان إلا رزق، رزقه الله»

ما دخبيب پشان ښه بندى نه دې ليدلې.ما هغه ليدل.چه د انگورد غنچو نه ئې خوراك کولو.حالانکه په دغه وخت کښې په مکه کښې ميوه نه وه موجود ،اوهغه داوسپنې په بيړو کښې تړلې شوې وو.داصرف دالله تعالى دطرفه رزق وو.چه هغه ته الله تعالى ورکولو.

دحضرت خبيب رضي الله عنه شهادت: بيا دې خلقو حضرت خبيب رضي الله عنه د قتل دپاره د حرم نه بهرته بوتلل.حضرت خبيب رضي الله عنه ورته اووئيل.ماته موقعه راکړئ.چه زه دوه رکعته مونځ اوکړم.نو هغوى پريخودو.دوې دوه رکعته مونځ اوکړو.اوددې نه پس هغه خلقو ته متوجه شو.او وې وئيل.کا ما سره د دې خبرې ويره نه وه.چه تاسو به دا اوگنړى،چه گنى زه د مرگ نه ويريږم.(ددې وجې زه مونځ اوږدوم) نو ما به نور زيات (اوږد مونځ) کړې وو. (خوچونکه ماته ستاسود گمان ويره وه.ځکه ما مختصر مونځ اوکړو) بيا دوى رضي الله عنه خلقوته خيرې اوکړې.

چه«اللهم أحصهم عدداً»(٣) اې الله دوى يويوکس په شمارباندې اونيسه.اودوى دا شعر اووئيل.

---

(١)فتح البارى (٣٨٢\٧) وعمدة القارى(١٦٨\١٧)۔

(٢)ددغه ماشوم نوم ئې ابوحسين بن الحارث بن عدى ليکلې دې.په يو روايت کښې دى.چه حضرت خبيب رضي الله عنه د ماشوم لاس اونيولو.او ښځې ته ئې اووئيل.الله تعالى ماته هم په په تاسو قدرت راکړې دې.ښځې اووئيل.زما ستا نه دا ويره نشته.(چه ته به دا ماشوم قتل کړې) حضرت خبيب رضي الله عنه پاکى ښځې طرف ته اوغورځوله.او ووې وئيل.مادرسره ټوقې کولې. فتح البارى (٢٨٣\٧)

(٣)وفى سير ابن هشام (١٨٢\٣) فلما أوثقوه (أى خبيباً) قال اللهم إنا قد بلغنا رسالة رسولک فبلغه الغداة ما يصنع بنا ثم قال اللهم أحصهم عدداً وقتلهم بدداً ولا تغادرمنهم أحداً. فکمان معاوية بن ابى سفيان يقول حضرته يومئذ فيمن حضره مع ابى سفينان فلقد رأيته يلقينى إلى الأرض فرقا من دعوة خبيب وکانوا يقولون إن الرجل إذا دعى عليه فاضطجع لجنبه زالت عنه)۔

مَا أُبَالِي حِينَ أُقْتَلُ مُسْلِمًا عَلَى أَيِّ شِقٍّ كَانَ لِلّٰهِ مَصْرَعِي

وَذٰلِكَ فِي ذَاتِ الْإِلٰهِ وَإِنْ يَشَأْ يُبَارِكْ عَلَى أَوْصَالِ شِلْوٍ مُمَزَّعِ

① هرکله چه زه د مسلمانۍ په حالت کښې وژلې کيږم.نوزما په دې خبره څه پرواه نشته.چه دالله تعالى دپاره په کوم اړخ باندې زه (په زمکه) راغورځولې شم.

② اودا زما قتليدل د الله تعالى د رضا دپاره دى.که هغه اوغواړى.نو د ټکړې شوى اندامونو په هرجوړ به برکت نازل کړى.

«أوصال» د وصل جمع ده.جوړ ته وائى.

«شلو» د شين په کسرې سره اندام ته وائى.

«ممزع» ټکړې ټکړې کړې شوى ته وائى.

بيا عقبه بن حارث هغه طرف ته پاځيدو.او هغه ئې قتل کړو.(۱) کافرانو د حضرت خبيب رضي الله عنه لاش په سولۍ زوړند پريخودو.طبرى په خپل تاريخ کښې ليکلى دى.چه نبى صلى الله عليه وسلم حضرت زبير او حضرت مقداد رضي الله عنهما دهغوى د لاش راوړلو دپاره اوليږل.دا حضرات هلته اورسيدل.چه وې کتل نو مشرکان د لاش نه ګير چاپيره د څوکۍ کولو دپاره پراته دى.چه هغوى ئې غافله اوليدو.نو حضرت زبير او حضرت مقداد رضي الله عنهما لاش راوکوز کړل.بيخى تروتازه وو.حالانکه چه دوى شهيدشوى وو.نو څلويښت ورځې شوې وې.لاش ئې په خپل اوښ باندې کيخودو .او راروان شو.کله چه د مشرکانو سترګې غړې شوې.چه او ئې کتل نو لاش نشته، په منډو شو.اوحضرت زبيراوحضرت مقداد رضي الله عنهما ئې په لاره کښې اونيول .حضرت زبير رضي الله عنه په دې غرض چه بې حرمتى اونشى.لاش په آرام سره د اوښ نه په زمکه کيخودو.سمدستى زمکه څيرې شوه.اودحضرت خبيب رضي الله عنه لاش په هغې کښې غائب شو.(۲)

هم ددې خائې نه د «بليع الأرض» په لقب سره مشهور شو.(۳)

دحضرت زيدبن دثنه رضى الله عنه شهادت: د بخارى په روايت کښې د حضرت خبيب رضي الله عنه د شهادت واقعه ذکرده.د دويم بندى حضرت زيد بن الدثنه رضي الله عنه قصه ذکر نه ده.

حضرت زيد بن الدثنه، صفوان بن اميه دخپل پلار اميه بن خلف د قتل د بدلې کښې

---

(۱) دا عقبه بن حارث روسته مسلمان شوې دې.ابن اسحاق د عقبه دا قول هم نقل کړې دې.،،
ما أنا والله قتلت خبيباً لأنى كنت أصغر من ذلك ولكن أبا ميسرة أخا بنى عبدالدارأخذ الحربة فجعلها فى يدى ثم أخذ بيدى وبالحربة ثم طعنه بها حتى قتله (وانظرسيرة ابن هشام (١٨٢/٣) والبداية (٦٣/٤)_

(۲) تاريخ الطبرى (٢١٦/٢)_

(۳) حافظ ابن حجر رحمه الله په ((الإصابة فى تميز الصحابة)) کښې د ذکرشوې واقعه نقل کولونه پس داهم ليکلى دى.چه حضرت خبيب رضي الله عنه کله شهيد کړې شو.نو مشرکانو په سولۍ باندې ددوى مخ دقبلې نه واړولو.خودهغوى مخ به په خپله قبلې طرف ته کيدو.کافرانو څوځله دهغه دمخ اړولو کوشش اوکړو.هوبه هرځل به هم دغه شان کيدو.آخردا چه عاجزه شول.اولاش ئې هم دغه شان قبلې طرف ته پريخودو. اوګورئ (الإصابة (٤١٩/٢)_

واخستلو. صفوان خپل غلام نسطاس رومی ته زید ﷺ حواله کړو.چه مقام تنعیم ته ئې بوځه. اوهلته دې قتل کړه.دتماشې کتلو دپاره د قریشو یوه ډله مقام تنعیم کښې جمع شول. کله چه د شهید کولو دپاره دې مخامخ راوستې شو.نو ابو سفیان ورته اوونیل.اې زید! آیا ته دا خبره خوښوې.چه ستا ځان بچ کړې شی. اوستا په ځاې محمد (ﷺ) قتل کړې شی. حضرت زیدبن الدثنه ﷺ په غصه شو. او هغه ئې اورټل.اووې وئیل.په الله قسم زه دا هم نشم برداشت کولې.چه دمحمد ﷺ په پښه کښې ازغې ننوځی.اوزما ځان دهغې په بدله کښې بچ شی.ابوسفیان چه جواب واوریدو.نو وې وئیل.په الله قسم ما داسې مخلص او عاشق نه دې دلیدلې.لکه څنګه چه دمحمد (ﷺ) ملګری دهغه عاشقان او وفادار دی.(۱)
ددې نه پس نسطاس دې شهید کړو.دانسطاس روسته دفتح مکې په موقع مسلمان شوې وو.(۲)
بل خوا چه قریشو ته د حضرت عاصم بن ثابت انصاری ﷺ د قتل اطلاع ملاؤ شوه.نو هغوی څو کسان اولیږل.چه دعاصم د بدن څه حصه راوړی.چه په هغې سره هغه پیژندې شی.ځکه چه حضرت عاصم ﷺ په جنګ بدر کښې د قریشو یو سردار قتل کړې وو.او ابن اسحاق په روایت کښې دی.چه حضرت عاصم ﷺ عقبه بن ابی معیط د نبی ﷺ په حکم باندې قتل کړې وو.(۳)
د بعضې اهل سیرو په روایاتوکښې دا هم دی.چه حضرت عاصم ﷺ د سلافه بنت سعید دوه ځامن قتل کړې وو.ددې وجې سلافه دا نذر منلې وو.چه د عاصم د سرپه کنډول کښې به شراب څکم.اواعلان ئې کړې وو.چه کوم کس دعاصم سر راوړو.نو هغه ته به سل اوښان په انعام کښې ورکولې شی.(۴)
بل طرف ته حضرت عاصم ﷺ دا وعده کړې وه.چه زه به دکافر د بدن سره خپل بدن نه لګوم.اودا دعا ئې کړې وه.چه «اللهم احمی لك الیوم دینك فاحمی لی لحمی» (۵) اې الله نن زه ستا د دین حفاظت کوم.ته زما د بدن حفاظت اوکړه.الله تعالی دهغه دعا قبولې کړې وه.اودلته د بخاری په روایت کښې دی.

قوله: <u>فبعث الله علیه مثل الظلة من الدبر فحمته من رسلهم</u>: الله تعالی دحضرت عاصم دبدن دپاره د څپر (دسیوری ځاې) پشان د ډمبرو یوه ډله راولیږله.هغوی د قریشو لیږلو شوو خلقو نه د دوی حفاظت اوکړل.

«الظلة» د ظاء په ضمه سره،څپر، (دسیوری ځاې) ته وائی.

«الدبر» د دال په فتح او باء په سکون سره، د ډنبرواو مچو ډلې ته وائی.

---

۱) سیرة ابن هشام (۱۸۱/۳) وتاریخ الطبری (۲۱۶/۲)
۲) الإصابة (۵۵۳/۳)
۳) ددې تفصیل په غزوه بدر کښې تیرشوې دې.
۴) تاریخ الطبری (۲۱٤/۲) والبدایة والنهایة (٦٤/۳)
۵) فتح الباری (۳۸۱/۱۷)

چه ډنبرې ئې اوليدې.نو هغه خلقو اووئيل.چه دشپې كله مچئ لاړې شى.نو رابه شو.او ده سره به كټ كړو.خوكله چه شپه راغله.نوالله تعالى يو سيلاب راوستل.اوپه هغې كښې لاش غائب شو.اوبعضې حضراتو وئيلى دى.چه زمكه اوچوده.اوپه هغې كښې دحضرت عاصم رضي الله عنه لاش پټ شو.بهرحال كافرانوته دهغه په بدن باندې طاقت حاصل نشو.(١)

غزوه بئر معونه صفر ۵ هجرى د بئر معونه واقعه داسې پېښه شوه.چه د قبيلې بنو عامر سردار عامر بن مالك د نبى ﷺ په خدمت كښې حاضر شو.او خان سره ئې هديه هم راوړه. نبى ﷺ هغه ته د اسلام دعوت وركړو.نو هغه خو نه اسلام قبول كړو.اونه ئې انكار اوكړو. بلكه دا درخواست ئې اوكړو.چه ته خپل سړى زمونږ قبيلې ته د اسلام د دعوت په غرض راوليږه. نبى ﷺ ورته اوفرمائيل.ماته د اهل نجد نه ويره ده.چه هغوى به زمونږ ملګرو ته نقصان اورسوى.عامر بن مالك چه كنيت ئې ،،ابوبراء،، وو. اووئيل.زه ستا ملګرو ته پناه وركوم.(٢) نو نبى ﷺ د هغه په غوښتنه د اويا قاريانو ليږلو فيصله اوكړه.د بخارى په كتاب الجهاد كښې دا هم دى.چه د رعل او ذكوان د قبيلې خلق د نبى ﷺ په خدمت كښې حاضر شول.اوهغوى د اسلام اظهار اوكړو .اونبى ﷺ ته ئې درخواست اوكړو.چه زمونږ د دشمنانو په مقابله كښې زمونږ مدد اوكړئ.د هغوى د مدد په غرض سره نبى ﷺ هغوى سره د اويا صحابو رضي الله عنهم يوه ډله اوليږله.(٣)

خودواړه خبرې جمع كيدې شى.عامر بن مالك چه كوم درخواست كړې وو،د هغه خواهش هم پوره كول وو.او د رعل او ذكوان امداد كول هم مقصود وو.

نودا حضرات روان شول.د دوى امير نبى ﷺ منذر بن عمرو ساعدى رضي الله عنه مقرر كړو.او حضرت حرام بن ملحان رضي الله عنه ته نبى ﷺ خط د بنو عامر د سردارد عامر بن طفيل په نوم باندې اوليكلو.دا عامر بن طفيل د عامربن مالك وراره وو.حضرت حرام رضي الله عنه د خپلو ملګرو سره هلته اورسيدل.اوخپل ملګرو ته ئې اووئيل.چه تاسو روستو ايسارشئ.زه عامر بن طفيل ته خط وركوم.كه هغه ماته امن راكړو.نو تاسو هم دلته اوسئ.اوكه هغه زه قتل كړم.نو تاسو د نورو ملګرو خاې ته څئ.حضرت حرام رضي الله عنه لكه څنګه چه وړاندې په روايات كښې تفصيل راغى.شهيد كړې شو.او بنو عامرئې دنورو ملګرو په قتل باندې راپار كړو. دعامر بن طفيل تره عامربن مالك ورته اووئې.چه ما دې كسانو ته امن وركړې دې.دوى ته څه نقصان مه رسود. خوعامربن طفيل د خپل تره خبره اونه منله.خوبنو عامر اووئيل.هركله چه دوى ته امن وركړې شوې دې.نو بيا غدارى او وعده ماتول نه دى پكار.(٤) كله چه بنو

---

١) حضرت عاصم بن ثابت انصارى رضي الله عنه جليل القدرصحابى رضي الله عنه وو.اوپه سابقين اولين كښې وو،په غزوه بدركښې ئې شركت كړې وو.اوپه ليلة العقبه ورته د بيعت شرف حاصل شوې وو.د حالاتودپاره اوګورئ (الإصابة (۲۴۴/۳)_

٢)طبقات ابن سعد(۵۲/۲) وسيرة ابن هشام (۱۹۳/۳، ۱۹۴)_

٣)فتح البارى(۳۸۶/۷)_

٤)سيرة ابن هشام (۱۹۴/۳)_

عامرد عامربن طفيل خبره اونه منله.نو عامر د رعل او ذكوان نه مدد اوغوستل .رعل او ذكوان سره ددې نه چه د نبی ﷺ نه د صحابو رضی الله عنهم لیږلو درخواست کړې وو.د وعده ماته کړه.اود عامر بن طفیل سره ملاؤ شو.اوصحابه رضی الله عنهم ئې شهیدان کړل.

صرف درې صحابه بچ شول.یو حضرت کعب بن زید انصاری رضی الله عنه وو.دده په باره کښې دا اوګنړلی شو.چه دا مړې شوې دې.حالانکه هغه ژوندې وو.حضرت کعب بن زید رضی الله عنه روستو د غزوه خندق په موقع باندې شهید شوې وو.نور دوه صحابو کښې یو منذر بن محمد رضی الله عنه وو.او یو عمروبن امیه ضمری رضی الله عنه وو.دا دواړه حضرات د څاروو څرڅولوډپاره ځنګل ته تلی وو.ناڅاپه هغوی ته په آسمان کښې مرغۍ الوتونکې په نظرراغلې.چه مرغۍ ئې اولیدې.نودا دواړه اوویریدل.اووې وئیل.چه څه حادثه ضرور پیښه شوې ده.کله چه نزدې ورغلل.چه وې کتل. نو ټول صحابه شهیدان شوی وو.دواړو مشوره اوکړه.چه څه کول پکار دی.عمروبن امیه رضی الله عنه اووئیل.مدینې ته تلل پکار دی.او نبی ﷺ ته خبر ورکول دی.خو منذ ربن محمد رضی الله عنه اووئیل.په کوم ځاې کښې چه منذر بن عمرو(د ډلې امیر) شهید کړې شوې دې، د هغه ځاې نه زه ولې اوتختم. ورورانده شو.اودکافرانو سره اوجنګیدو.اود شهادت پیالۍ اوڅکله.عمروبن امیه خلقو ژوندې ګرفتار کړو.او عامربن طفیل ته ئې حواله کړو. عامر دهغه د سر ویخته اونیول.او وې وئیل.دې پریږدئ.څکه چه زما مور د یوغلام آزادولو نذر منلې وو.دا دهغې دطرفه شو.([1])

کله چه نبی ﷺ ته خبراوشو.نو هغوی د رعل اوذکوان په حق کښې تریوې میاشتې پورې په قنوت نازله کښې خیرې کولې.په دې حادثه باندې نبی ﷺ ته دومره تکلیف ملاؤ شوې وو. چه په ټول عمرکښې ورته دومره تکلیف نه وو ملاؤشوې.اوس لږ د بخاری روایتونه اوګورئ.

[٣٨٦٠\٣٨٦٥]حَدَّثَنَا أَبُو مَعْمَرٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَارِثِ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ بَعَثَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَبْعِينَ رَجُلًا لِحَاجَةٍ يُقَالُ لَهُمُ الْقُرَّاءُ فَعَرَضَ لَهُمْ حَيَّانِ مِنْ بَنِي سُلَيْمٍ رِعْلٌ وَذَكْوَانُ عِنْدَ بِئْرٍ يُقَالُ لَهَا بِئْرُ مَعُونَةَ فَقَالَ الْقَوْمُ وَاللَّهِ مَا إِيَّاكُمْ أَرَدْنَا إِنَّمَا نَحْنُ مُجْتَازُونَ فِي حَاجَةٍ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَتَلُوهُمْ فَدَعَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَيْهِمْ شَهْرًا فِي صَلَاةِ الْغَدَاةِ وَذَلِكَ بَدْءُ الْقُنُوتِ وَمَا كُنَّا نَقْنُتُ قَالَ عَبْدُ الْعَزِيزِ وَسَأَلَ رَجُلٌ أَنَسًا عَنِ الْقُنُوتِ أَبَعْدَ الرُّكُوعِ أَوْ عِنْدَ فَرَاغٍ مِنَ الْقِرَاءَةِ قَالَ لَا بَلْ عِنْدَ فَرَاغٍ مِنَ الْقِرَاءَةِ

دباب په اولنی روایت کښې د غزوه رجیع بیان شوې دې.او دباب د دویم روایت نه واخله تر آخره پورې ټول روایات د غزوه بئر معونه سره متعلق دی.

دغزوه بئر معونه سره متعلق اولنې روایت د حضرت انس رضی الله عنه دې.دوی فرمائی.

چه رسول الله ﷺ اویا کسان د یو کار دپاره لیږلی وو.چه هغو ته به «قراء» وئیلی شو.د بنو سلیم دوه قبیلې رعل او ذکوان دوی ته په لارکښې یوکوهی سره چه ،،بئر معونه ،، ورته

---

[1])تاریخ طبری (۲۲۰۱۲) وسیرة ابن هشام (۱۹۵۱۳)_

ونیلې شو.مخامخ راغلل.صحابو ﷺ ورته اووئیل.تاسو زمونږ لاره نیسئ؛په الله قسم مونږ ستاسو په اراده باندې نه یو راغلی.مونږ خو نبی ﷺ د یوکاردپاره راالیږلی یو.خو هغه خلقو صحابه ﷺ قتل کړل.نبی ﷺ تر یوې میشاتې پورې د رعل او ذکوان په حق کښې خیرې کولې.او هم ددې نه د قنوت نازله شروع اوشوه.ددې نه وړاندې به مونږ قنوت نه وئیل.

حضرت عبدالعزیز بن صهیب فرمائی.چه یو سړی حضرت انس ﷺ ته اووئې. چه قنوت د رکوع نه پس دی او که د قراءت د فراغت نه پس او د رکوع نه وړاندې؟ حضرت انس ﷺ ورته اوفرمائیل.د قراءت نه د فارغ کیدو نه پس اود رکوع نه وړاندې،اوظاهره ده.چه د وترو قنوت د رکوع نه وړاندې وی.

[۳۸۶۱]حَدَّثَنَا مُسْلِمٌ حَدَّثَنَا هِشَامٌ حَدَّثَنَا قَتَادَةُ عَنْ أَنَسٍ قَالَ قَنَتَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شَهْرًا بَعْدَ الرُّكُوعِ يَدْعُو عَلَى أَحْيَاءٍ مِنَ الْعَرَبِ

د بئر مونه سره متعلق دویم روایت هم د حضرت انس ﷺ نه مروی دې.دلته حضرت قتاده. د حضرت انس ﷺ نه روایت کوی.په دې کښې دی چه د رکوع نه پس نبی ﷺ یو میاشت قنوت ونیلې وو.مراد ترې قنوت نازله دې.د عربو د څو قبیلو دپاره نبی ﷺ خیرې کولې.

[۳۸۶۲]حَدَّثَنِي عَبْدُ الْأَعْلَى بْنُ حَمَّادٍ حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ زُرَيْعٍ حَدَّثَنَا سَعِيدٌ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ رِعْلًا وَذَكْوَانَ وَعُصَيَّةَ وَبَنِي لَحْيَانَ اسْتَمَدُّوا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى عَدُوٍّ فَأَمَدَّهُمْ بِسَبْعِينَ مِنَ الْأَنْصَارِ كُنَّا نُسَمِّيهِمُ الْقُرَّاءَ فِي زَمَانِهِمْ كَانُوا يَحْتَطِبُونَ بِالنَّهَارِ وَيُصَلُّونَ بِاللَّيْلِ حَتَّى كَانُوا بِبِئْرِ مَعُونَةَ قَتَلُوهُمْ وَغَدَرُوا بِهِمْ فَبَلَغَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَنَتَ شَهْرًا يَدْعُو فِي الصُّبْحِ عَلَى أَحْيَاءٍ مِنْ أَحْيَاءِ الْعَرَبِ عَلَى رِعْلٍ وَذَكْوَانَ وَعُصَيَّةَ وَبَنِي لَحْيَانَ قَالَ أَنَسٌ فَقَرَأْنَا فِيهِمْ قُرْآنًا ثُمَّ إِنَّ ذَلِكَ رُفِعَ بَلِّغُوا عَنَّا قَوْمَنَا أَنَّا لَقِينَا رَبَّنَا فَرَضِيَ عَنَّا وَأَرْضَانَا

دغزوه بئر معونه سره متعلق دریم روایت د «سعید عن قتادة عن أنس ﷺ» دې.حضرت انس ﷺ فرمائی.

رعل اوذکوان عصیه اوبنی لحیان د نبی ﷺ نه د دشمن خلاف مدد اوغوښتلو .نو نبی ﷺ اویا انصار د هغوی دمدد دپاره ورکړو.چاته چه مونږ ،،قراء،، وئیل.د هغوی په زمانه کښې (یعنی په هغه زمانه کښې چه نبی ﷺ هم لاژوندې وو.اولوې لوې صحابه ﷺ هم موجود وو.هغوی ته ،،قراء،،وئیلی شو) دې خلقوبه د ورځې لرګی راجمع کول.(اوهغه به ئې خرڅول.اوخپل ضروریات به ئې پوره کول) اودشپې به ئې مونځونه کول.

دلته په روایت کښې د بنو لحیان ذکر شوې دې.حالانکه د بنو لحیان تعلق د غزوه رجیع سره دې.ددې وجې د بنو لحیان ذکر وهم ګرځولې شوې دې.څکه چه دا روایت د غزه رجیع سره نه بلکه غزوه بئر معونه سره متعلق دې.(١) حضرت انس ﷺ فرمائی.چه ددې اویا

---

(١)فتح الباری(۳۸۷/۷)_

قاريانوپه باره كښې مونږ د قرآن يوايت لوستل.خوبيا هغه آيت پورته كړې شو.(اودهغې تلاوت منسوخ شو.) هغه آيت دا وو.((بلغوا عنا قومنا أنا لقينا ربنا فرضي عنا وأرضانا)) زمونږ دطرفه زمونږ قوم (مسلمانانو) ته دا خبر ورکړئ.چه مونږ د خپل رب سره ملاقات اوکړو. نو هغه زمونږ نه راضى شو.اومونږ دهغه نه راضى يو.په دې آيت كښې د ((قراء سبعين)) قول نقل شوې دې.

[۳۸۶۳]وَعَنْ قَتَادَةَ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ حَدَّثَهُ أَنَّ نَبِيَّ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَنَتَ شَهْرًا فِي صَلَاةِ الصُّبْحِ يَدْعُو عَلَى أَحْيَاءٍ مِنْ أَحْيَاءِ الْعَرَبِ عَلَى رِعْلٍ وَذَكْوَانَ وَعُصَيَّةَ وَبَنِي لِحْيَانَ زَادَ خَلِيفَةُ حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ زُرَيْعٍ حَدَّثَنَا سَعِيدٌ عَنْ قَتَادَةَ حَدَّثَنَا أَنَسٌ أَنَّ أُولَئِكَ السَّبْعِينَ مِنَ الْأَنْصَارِ قُتِلُوا بِبِئْرِ مَعُونَةَ قُرْآنًا كِتَابًا نَحْوَهُ

ددې روايت سند دماقبل سره ملاؤ نه دې.دا خانله تعليق دې.ددې روايات په باره كښې امام بخارى رحمه الله فرمائى.چه زما استاذ خليفه (بن خياط) دا اضافه كړې ده.چه يزيد بن زريع مونږ ته بيان كړې وو.چه ((أن أولئك السبعين من الأنصار قتلوا ببئر معونة)) چه اويا صحابه رضى الله عنهم كوم چه په بئر معونه كښې شهيد كړې شوى وو.هغه د انصارو ځنې وو.

((قرآنا كتاباً نحوه)) په پورتنى روايت كښې د حضرت انس رضى الله عنه قول وو.او ((وقرأنا فيهم قرآنا)) دلته ئې ((قرآنا كتاباً)) اووئيل.دا ئې اوخودل.چه دقرآن نه مراد كتاب الله دې.اومطلب دا دې.چه ددې قاريانو د شهادت نه پس ددوى په باره كښې آيت نازل شو.([1])

په دې ذكرشو څلورو واړو روايتونو كښې دى.چه نبى صلى الله عليه وسلم قنوت وئيل.د ((عبدالعزيز عن أنس رضى الله عنه)) په روايت كښې ددې تصريح ده.چه دا قنوت قبل الركوع وو.او د ((قتادة عن أنس رضى الله عنه)) په روايت كښې دى.چه دا قنوت بعدالركوع وو.

په دواړو روايتونو كښې تطبيق ښكاره دې.چه په اولنى روايت كښې د كوم قنوت ذكر دې.هغه د وترو قنوت دې ،او په دويم روايت كښې قنوت نازله مراد دې.او قنوت نازله د ركوع نه پس وى.په دريم روايت كښې د ((صلاة الصبح)) تصريح ده.وړاندې هم په دې باب كښې يوبل روايت راځى.هغه د فيصله كن درجه لرى.چه د صبا په مانځه كښې قنوت صرف يومياشت پورې وئيلى شو.اوهغه قنوت نازله وو.اوددې نه علاوه چه نور كوم قنوت دى.هغه د وترو قنوت دى.كوم چه قبل الركوع دى.

[۳۸۶۴]حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا هَمَّامٌ عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي طَلْحَةَ قَالَ حَدَّثَنِي أَنَسٌ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعَثَ خَالَهُ أَخٌ لِأُمِّ سُلَيْمٍ فِي سَبْعِينَ

---

[1])علامه عينى ليكى. ((قرانا كتاباً نحوه غرضه تفسير القرآن بالكتاب كما ذكرناه قوله ،،نحوه،، أى نحو رواية عبدالأعلى بن حماد عن يزيد بن زريع إلى آخره وانظر عمدة القارى (۱۷۰/۱۱۷)_~

رَاكِبًا وَكَانَ رَئِيسَ الْمُشْرِكِينَ عَامِرُ بْنُ الطُّفَيْلِ خَيَّرَ بَيْنَ ثَلَاثِ خِصَالٍ فَقَالَ يَكُونُ لَكَ أَهْلُ السَّهْلِ وَلِي أَهْلُ الْمَدَرِ أَوْ أَكُونُ خَلِيفَتَكَ أَوْ أَغْزُوكَ بِأَهْلِ غَطَفَانَ بِأَلْفٍ وَأَلْفٍ فَطُعِنَ عَامِرٌ فِي بَيْتِ أُمِّ فُلَانٍ فَقَالَ غُدَّةٌ كَغُدَّةِ الْبَكْرِ فِي بَيْتِ امْرَأَةٍ مِنْ آلِ فُلَانٍ ائْتُونِي بِفَرَسِي فَمَاتَ عَلَى ظَهْرِ فَرَسِهِ فَانْطَلَقَ حَرَامٌ أَخُو أُمِّ سُلَيْمٍ هُوَ وَرَجُلٌ أَعْرَجُ وَرَجُلٌ مِنْ بَنِي فُلَانٍ قَالَ كُونَا قَرِيبًا حَتَّى آتِيَهُمْ فَإِنْ آمَنُونِي كُنْتُمْ وَإِنْ قَتَلُونِي أَتَيْتُمْ أَصْحَابَكُمْ فَقَالَ أَتُؤْمِنُونِي أُبَلِّغْ رِسَالَةَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَجَعَلَ يُحَدِّثُهُمْ وَأَوْمَئُوا إِلَى رَجُلٍ فَأَتَاهُ مِنْ خَلْفِهِ فَطَعَنَهُ قَالَ هَمَّامٌ أَحْسِبُهُ حَتَّى أَنْفَذَهُ بِالرُّمْحِ قَالَ اللَّهُ أَكْبَرُ فُزْتُ وَرَبِّ الْكَعْبَةِ فَلُحِقَ الرَّجُلُ فَقُتِلُوا كُلُّهُمْ غَيْرَ الْأَعْرَجِ كَانَ فِي رَأْسِ جَبَلٍ فَأَنْزَلَ اللَّهُ عَلَيْنَا ثُمَّ كَانَ مِنَ الْمَنْسُوخِ إِنَّا قَدْ لَقِينَا رَبَّنَا فَرَضِيَ عَنَّا وَأَرْضَانَا فَدَعَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَيْهِمْ ثَلَاثِينَ صَبَاحًا عَلَى رِعْلٍ وَذَكْوَانَ وَبَنِي لِحْيَانَ وَعُصَيَّةَ الَّذِينَ عَصَوُا اللَّهَ وَرَسُولَهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

حضرت انس رضي الله عنه فرمائي.چه نبی کریم ﷺ ددوی ماما چه د ام سلیم ورور وو.په اویا سورو کښې لیږلې وو.دمشرکانو سردار عامربن طفیل وو.دې مدینې منورې ته راغلې وو.اونبی ﷺ ته ئې په دریو خبروکښې د یوې خبرې اختیارورکړې وو.نوهغه اووئیل.

قوله: يَكُونُ لَكَ أَهْلُ السَّهْلِ وَلِي أَهْلُ الْمَدَرِ أَوْ أَكُونُ خَلِيفَتَكَ أَوْ أَغْزُوكَ بِأَهْلِ غَطَفَانَ بِأَلْفٍ وَأَلْفٍ: په کلوبه ستا حکومت وی.اوپه ښارونو به زما حکومت وی.یا ستا نه پس به ستا خلیفه زه یم.(که په دې دواړو خبروکښې درته یوهم منظور نه وی نو) بیا به د غطفان په زرګونوکسان راولم.اوتا سره به جنګ کوم.

قوله: بِأَلْفٍ وَأَلْفٍ: ددې یومطلب خو دا دې.چه چه یو زر سواره به وی.او یو زر اسونه به وی.او یو مطلب دا اخستې شی.چه یو زر اسونه به سره وی.او یو زر اسونه به سره او سپین وی. اوښکاره دا چه کله دوه زره اسونه وی.نو دوه زره سواره به هم وی[1] مقصد دا چه ډیر لوې فوځ به راولم.اوتاسره به جنګیږم.

قوله: فَطُعِنَ عَامِرٌ فِي بَيْتِ أُمِّ فُلَانٍ فَقَالَ غُدَّةٌ كَغُدَّةِ الْبَكْرِ: بیا عامر د ام فلان په کور کښې په طاعون کښې اخته شو.لکه څنګه چه د خوان اوښ په بدن کښې غټه دانه راوخیژی.دغه شان دهغه په بدن کښې هم غټه دانه راوخته.

قوله: فِي بَيْتِ امْرَأَةٍ مِنْ آلِ فُلَانٍ: دلته خو وضاحت نشته.خو داهل سیر یو روایت نقل کړې دې.چه د آل سلول د یوښځې په کور کښې په ده باندې د طاعون دانه راوخته.[2]

[1])فتح الباری(۷\۳۸۷) وعمدة القاری(۱۷\۱۷۱)
[2])فتح الباری(۶\۳۸۷) وعمدة القاری(۱۷\۷۱)_

هغه مرګ ته نزدې شو.نوهغه اوونيل.زما اس راوله.-(زه به په بستره باندې نه مرم) او سور شو.اود اس په شا باندې مړ شو.دا روايت د غزوه بئر معونه د قصې سره متعلق دې.خو چونکه په بئر معونه کښې د شهيدشو صحابه کرامو رضي الله عنهم اصلي قاتل عامر بن طفيل وو.نو ځکه د جمله معترضه په طور په مينځ کښې دهغه قصه بيان شوه.

قوله: فَانْطَلَقَ حَرَامٌ أَخُو أُمِّ سُلَيْمٍ وَهُوَ رَجُلٌ أَعْرَجُ وَرَجُلٌ مِنْ بَنِي فُلَانٍ: دلته په عبارت کښې غلطي شوې ده.صحيح عبارت دا دې.((فانطلق حرام هو ورجل أعرج ورجل من بني فلان)) دا ،،واو،، د ،،هو،، نه پس دې.ځکه که ((وهو رجل أعرج)) اولوستې شي.نودوه خرابيانې لازميږي.

① يودا چه په دې صورت کښې د حضرت حرام رضي الله عنه اعرج کيدل ثابتيږي.حالانکه حضرت حرام اعرج (يعني ګډ) نه وو.

② دويمه دا چه په دې صورت کښې به ترجمه داسې وی.چه يوحضرت حرام رضي الله عنه لاړلو.کوم چه اعرج وو.اويوسړې د بني فلان نه لاړو.حالانکه تلونکي درې کسان وو.يو حضرت حرام بن ملحان رضي الله عنه.دويم اعرج چه نوم ئې کعب بن زيد رضي الله عنه خودلې شوې دې.اودريم منذرين محمد رضي الله عنه وو.

په وړاندينی روايت کښې د حضرت حرام رضي الله عنه قول دې.((كونا قريباً)) تاسو دواړه نزدې اوسئ.ددې خبرې دليل ښکاره دې.چه د دوی رضي الله عنهما سره دوه کسان وو. دغه شان په يوبل روايت کښې دی.((فانطلق حرام ورجلان معه ،رجل أعرج ورجل من بني فلان)) ددې وجې پکارده چه ،،واو،، د ،،هو،، نه پس وې.خود غلطۍ نه ،،واو،، مقدم شوې دې.([1])

په وړاندی روايت کښې هم هغه خبره ده.چه عامربن طفيل ته کله حضرت حرام بن ملحان رضي الله عنه د نبی صلی الله علیه وسلم خط يوړلو.نوحرت حرام رضي الله عنه هم هلته شهيد کړې شو.او رعل ذکوان او عصيه درې واړو په شريکه نور صحابه کرام رضي الله عنهم ئې شهيدان کړل.

قوله: فَلُحِقَ الرَّجُلُ: ① په دې کښې يوصورت خو دا دې.چه ((لحق)) معروف اووئلی شي.او ((الرجل)) نه مراد هغه کافرواخستې شي.چاچه حضرت حرام رضي الله عنه په نيزه وهلو باندې شهيد کړې وو.او بيا دخپلوکافرانو ملګروسره ملاؤ شوې وو.يعنی ((لحق الرجل بالمشركين بعد قتل حرام بن ملحان رضي الله عنه))

② دويم صورت دا دې،چه ((لحق الرجل)) کښې ((الرجل)) نه مراد دحضرت حرام رضي الله عنه ملګرې شی.چه هغه د حضرت حرام رضي الله عنه د شهادت نه پس د خپلو مسلمانانوملګرو سره ملاؤ شو.

يعنی ((لحق الرجل بالمسلمين))

[1])فتح الباری(۳۸۷\۷) وعمدة القاری (۱۷\۱۷)۔

③ دريم صورت دا دې،چه «لحق» مجهول اولوستې شي.او «الرجل» نه مراد حضرت حرام رضي الله عنه و.په دې صورت كښې به مطلب دا شي.چه حضرت حرام رضي الله عنه په نيزه اووهلې شو.نو هغوى «الله أكبر فزت ورب الكعبة» اووئيل.او وفات شو.اودمرګ په غيږه كښې ورغلو.يعنى «لحق الرجل بالموت»

④ يو صورت دا دې.چه «الرجل» (دجيم په سكون سره وى) د«راجل» جمع شى.
اود«رجل» نه مراد د مشركانو ډله واخستې شى.په دې صورت كښې به مطلب دا وى.چه «لحق الرجل المشركون بالمسلمين فقتلوهم»يعنى دكافرانوپيدله ډله د مسلمانانو سره ملاؤ شوه.او هغوى ئې شهيدان كړل.(١)

[٣٨٦٥] حَدَّثَنِي حِبَّانُ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ قَالَ حَدَّثَنِي ثُمَامَةُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَنَسٍ أَنَّهُ سَمِعَ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَقُولُ لَمَّا طُعِنَ حَرَامُ بْنُ مِلْحَانَ وَكَانَ خَالَهُ يَوْمَ بِئْرِ مَعُونَةَ قَالَ بِالدَّمِ هَكَذَا فَنَضَحَهُ عَلَى وَجْهِهِ وَرَأْسِهِ ثُمَّ قَالَ فُزْتُ وَرَبِّ الْكَعْبَةِ [ر: ٣٦٤٧]
په دې روايت كښې دى.چه حضرت حرام د بئر معونه په موقع په نيزه وهلې شوې وو.

قوله: قَالَ بِالدَّمِ هَكَذَا يعنى فعل بالدم هكذا: هغه وينه په خپل مخ او سر باندې اومږله.او وې وئيل«فزت ورب الكعبة» حضرت حرام رضي الله عنه خپل مظلوميت الله تعالى ته د ښكاره كولو دپاره اوپه وينه ككړ مخ او سر،سره دالله تعالى په دربار كښې د پيش كيدو دپاره دا صورت اختيار كړو.

[٣٨٦٦/٣٨٦٧] حَدَّثَنَا عُبَيْدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ عَنْ هِشَامٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ اسْتَأْذَنَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَبُو بَكْرٍ فِي الْخُرُوجِ حِينَ اشْتَدَّ عَلَيْهِ الْأَذَى فَقَالَ لَهُ أَقِمْ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَتَطْمَعُ أَنْ يُؤْذَنَ لَكَ فَكَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ إِنِّي لَأَرْجُو ذَلِكَ قَالَتْ فَانْتَظَرَهُ أَبُو بَكْرٍ فَأَتَاهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ذَاتَ يَوْمٍ ظُهْرًا فَنَادَاهُ فَقَالَ أَخْرِجْ مَنْ عِنْدَكَ فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ إِنَّمَا هُمَا ابْنَتَايَ فَقَالَ أَشَعَرْتَ أَنَّهُ قَدْ أُذِنَ لِي فِي الْخُرُوجِ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ الصُّحْبَةَ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الصُّحْبَةَ قَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ عِنْدِي نَاقَتَانِ قَدْ كُنْتُ أَعْدَدْتُهُمَا لِلْخُرُوجِ فَأَعْطَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِحْدَاهُمَا وَهِيَ الْجَدْعَاءُ فَرَكِبَا فَانْطَلَقَا حَتَّى أَتَيَا الْغَارَ وَهُوَ بِثَوْرٍ فَتَوَارَيَا فِيهِ فَكَانَ عَامِرُ بْنُ فُهَيْرَةَ غُلَامًا لِعَبْدِ اللَّهِ بْنِ الطُّفَيْلِ بْنِ سَخْبَرَةَ أَخِي عَائِشَةَ لِأُمِّهَا وَكَانَتْ لِأَبِي بَكْرٍ مِنْحَةٌ فَكَانَ يَرُوحُ بِهَا وَيَغْدُو عَلَيْهِمْ وَيُصْبِحُ فَيَدَّلِجُ إِلَيْهِمَا ثُمَّ يَسْرَحُ فَلَا يَفْطُنُ بِهِ أَحَدٌ

(١) فتح البارى(٣٨٨/٧) وعمدة القارى(١٨٢/١٧)_

مِنَ الرِّعَاءِ فَلَمَّا خَرَجَ خَرَجَ مَعَهُمَا يُعْقِبَانِهِ حَتَّى قَدِمَا الْمَدِينَةَ فَقُتِلَ عَامِرُ بْنُ فُهَيْرَةَ يَوْمَ بِئْرِ مَعُونَةَ

[٣٨٦٧] وَعَنْ أَبِي أُسَامَةَ قَالَ قَالَ هِشَامُ بْنُ عُرْوَةَ فَأَخْبَرَنِي أَبِي قَالَ لَمَّا قُتِلَ الَّذِينَ بِبِئْرِ مَعُونَةَ وَأُسِرَ عَمْرُو بْنُ أُمَيَّةَ الضَّمْرِيُّ قَالَ لَهُ عَامِرُ بْنُ الطُّفَيْلِ مَنْ هَذَا فَأَشَارَ إِلَى قَتِيلٍ فَقَالَ لَهُ عَمْرُو بْنُ أُمَيَّةَ هَذَا عَامِرُ بْنُ فُهَيْرَةَ فَقَالَ لَقَدْ رَأَيْتُهُ بَعْدَ مَا قُتِلَ رُفِعَ إِلَى السَّمَاءِ حَتَّى إِنِّي لَأَنْظُرُ إِلَى السَّمَاءِ بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْأَرْضِ ثُمَّ وُضِعَ فَأَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَبَرُهُمْ فَنَعَاهُمْ فَقَالَ إِنَّ أَصْحَابَكُمْ قَدْ أُصِيبُوا وَإِنَّهُمْ قَدْ سَأَلُوا رَبَّهُمْ فَقَالُوا رَبَّنَا أَخْبِرْ عَنَّا إِخْوَانَنَا بِمَا رَضِينَا عَنْكَ وَرَضِيتَ عَنَّا فَأَخْبَرَهُمْ عَنْهُمْ وَأُصِيبَ يَوْمَئِذٍ فِيهِمْ عُرْوَةُ بْنُ أَسْمَاءَ بْنِ الصَّلْتِ فَسُمِّيَ عُرْوَةُ بِهِ وَمُنْذِرُ بْنُ عَمْرٍو سُمِّيَ بِهِ مُنْذِرًا [ر: ٣٦٣]

قوله: حَدَّثَنَا عُبَيْدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ: حضرت عائشه رضي الله عنها فرمائي.چه کله په حضرت ابوبکرصديق رضي الله عنه باندې په مکه کښې د. کافرانو د طرفه تکليفونه او مصيبتونه سخت شول.نو هغوى دنبى ﷺ نه د مکې نه دوتلو اوهجرت کولواجازت اوغوستلو. دا واقعه دهغه واقعه نه پس ده.کله چه حضرت ابوبکر رضي الله عنه د مکې نه وتلې وو.او ابن الدغنه دوى واپس راوستل.نبى کريم ﷺ حضرت ابوبکر رضي الله عنه ته اووئيل.ته صبر کوه. اوس مه ځه.حضرت ابوبکر رضي الله عنه عرض اوکړو.يارسول الله آيا تاسو ته ددې خبرې اميد شته. چه د الله تعالى دطرفه به تاسو ته دمکې نه د وتلو حکم اوشى؟ نو نبى ﷺ ورته اوفرمائيل. آو زما اميد شته.

حضرت عائشه رضي الله عنها فرمائي.چه حضرت ابوبکر رضي الله عنه به انتظارکولو.يوه ورځ نبى کريم ﷺ د ماسپخين په وخت کښې دحضرت ابوبکر رضي الله عنه کورته راغلو.اووې فرمائيل «أخرج أخرج من عندك» دلته او «اخرج» دې.اوددې نه پس «أخرج من عندك» دې. خو حافظ او عينى چه کوم روايت نقل کړې دې.په هغې کښې صرف «أخرج من عندك» دې.[1] اوهم دا ظاهر دې.

د نبى ﷺ د ارشاد مطلب دا دي چه کوم خلق تاسو سره دی.هغه اوباسه،اوکه د «أخرج» روايت صحيح شي.نوونيلى به شى.چه لږ غوندې بهرته راوځه.اوکوم کسان چه تا سره دى. هغه بيل کړه.مطلب دا وو.چه زمونږ خبره بل څوك واونه رى.حضرت ابوبکر رضي الله عنه اووئيل. حضرت زما سره خو زما دوه لونړه دى.کومې چه زما رازدارې دى.اودهغوى نه د څه خبرې پټولوضرورت نشته.نبى ﷺ اوفرمائيل.تا ته معلومه ده.چه ماته د مکې نه د هجرت کولو حکم اجازت راکړې شوې دې.حضرت ابوبکر رضي الله عنه ورته اووئيل. «الصحبة» يعنى زه د ملګرتيا درخواست کوم.

اول ئې هم درخواست کړې وو،اود دې نه وړاندې دا خبره متعينه وه،چه ورسره به ځى،او

[1])فتح البارى(حديث نمبر ٤٠٩٣) ٣٨٩١٧) وعمدة القارى(١٧٣١١٧) حديث نمبر ١٢٩)_

رسول الله ﷺ هم ددې خودلو دپاره راغلې وو،چه اوس تلل دى،خود ادب په وجه حضرت ابوبكر رضي الله عنه دوباره درخواست اوكړو،

قوله: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الصُّحْبَةَ: «الصحبة» خومنصوب دې.يعنى «اختارالصحبة» اويا د مبتدا په وجه مرفوع دې.اوددې خبر محذوف دې.يعنى «لك الصحبة»

حضرت ابوبكر رضي الله عنه عرض اوكړو.يا رسول الله ما سره دوه اوښانې دى.ما دا دواړه د سفر دپاره تيارې كړې دى.خكه چه انتظار وو.چه نبى ﷺ ته به اجازت ملاوېږى.اوبيا به ورسره سفركوى نويوه اوښه ئې د نبى ﷺ دپاره اويوه اوښه ئې د خان دپاره تياره كړې وه.نو يوه اوښه ئې نبى ﷺ ته وركړه.دې خاې كښې نشته.په بل خاې كښې به راشى.چه نبى ﷺ ورته اووئيل.ددې قيمت واخله.حضرت ابوبكر رضي الله عنه د قيمت اخستلو نه معذرت اوكړو.نو نبى ﷺ پرې اصرار اوكړو.اووجه دا وه.چه نبى ﷺ غوښتل چه د هجرت پشان مقدس عمل په خپله خرچه اومال سره اوكړى. حضرت ابوبكر رضي الله عنه ته خو چونكه د نبى ﷺ خوشحالى مطلوب وه.ددې وجې هغوى قيمت قبول كړو.

قوله: وهي الجدعاء: د نبى ﷺ په اوښوكښې د يوې نوم «قصواء» راخى.د بعضې حضراتو خيال دې ،چه حضرت ابوبكر رضي الله عنه چه كومه اوښه د دوى په خدمت كښې پيش كړې وه. هغه «ناقه قصواء» وه.(¹) خو دلته روايت دې،چه هغه «جدعاء» وه.بعضې خلقو وئيلى دى. چه «جدعاء» ددې وجې وه.چه د هغې غوږونه كټ شوى وو.علامه قسطلانى رحمه الله فرمائى.چه ددې غوږ كټ شوې نه وو.بلكه ددې نوم «جدعاء» وو.نو په خپلو خپلو اوښو باندې دواړه د شپې په تياره كښې سوارۀ شول.اوروان شول.دجبل ثور يو غار ته اورسيدل. او دواړه حضرات په هغې كښې پټ شول.

دنبى ﷺ دخپل تحفظ په غرض په غار كښې پټيدل په دې خبره دلالت كوى .چه داسبابو اختيارول د توكل خلاف نه دى.خكه چه نبى ﷺ پخپله دخپل خان دپاره د حفاظت دا طريقه اختيار كړه.نبى ﷺ په دې غار كښې درې ورځو پورې پټ وو.(²)

دحضرت قاسم نانوتوى رحمه الله د اتباع جذبه: د حضرت مولانا قاسم نانوتوى رحمه الله متعلق دهغوى په سوانحوكښې ليكلى شوى دى.چه كله د انګريزانو په مقابله كښې هغوى جهاد اوكړو.اوپه هغې كښې ناكامه شول.نو انګريزانو د ظلم اووينې تويولو بازاركرم كړو.په دې موقع باندې انګريزانو په زرګونو عالمان قتل كړى.په چوكونوكښې به هغوى دپانسۍ په تخته باندې ئې زوړند كړل.اوبعضې د خنزې په څرمن كښې ژوندى اوګنډلو.اودفن ئې كړلو.

حضرت مولانا قاسم نانوتى رحمه الله خو د انګريزانو خلاف برينده توره وه. اوهغوى په عملى توګه دهغوى خلاف قتال اوجهاد كړې وو.د دوى د ګرفتارولو دپاره انګريزانو كوشش شروع

(¹)زاد المعاد (١٣٤/١)_

(²)د هجرت سره متعلق تفصيل دپاره اوګورئ ابواب الهجرة بخارى جلد اول (٥٥١)_

كړو.خلقو مولانا ته مشوره ورکړه.چه تاسو پټ شئ. نو دوى د خلقوپه ډير اصرار باندې صرف درې ورځې پټ شو.ځکه چه نبى ﷺ درې ورځې پټ شوې وو.اودرې ورځې پس بيا ښکاره شو.خلقو به ورته ډيرمنت کول.چه د پټيدوپه جواز کښې څه اشکال هم نشته.خودې باوجود د سنت د تابعدارۍ غلبه وه.چه هغوى د درې ورځو نه زيات پټيدل اونه زغمل.

يوځل حکومت ته خبر ملاؤ شو.چه مولانا قاسم په فلانى ځاې کښې دې. د نيولودپاره سرکارى سپايان راغلل.اومولانا صاحب ورته ملاؤ هم شو.خوالله تعالى ورته څومره جراءت ورکړې وو.اوڅومره حوصله اوبهادرى په کښې وه.چه دغه کسان کله د ګرفتارۍ دپاره وراورسيدل.نوچونکه هغوى د مولانا د شکل او صورت نه ناخبر وو.نو هم د مولانا نه ئې تپوس اوکړو.چه مولوى قاسم کوم ځاې دې؟ مولانا صاحب د خپل ځاې نه يو دوه قدمونه وړاندې شو.او وې فرمائي.اوس خو هم دلته وو.هغوى دا اوګڼړل. چه د بل چا په باره کښې وائى.چه هغه دلته اوس وو.نوهغوى هغه بل کس اونه موندل.دغه شان ناکامه واپس لاړل.اودغه شان مولانا صاحب د نيولونه بچ شو.

يوځل مولانا ديوبند سره نزدې په خپلو پټو کښې په يو کور کښې مقيم وو. خبر ورته ملاؤ شو.چه مولانا په فلانى ځاې کښې موجود دې.ګرفتارونکى کسان هلته اورسيدل.مولانا موجود وو.ملاقات ورسره اوشو.هغه خلقو تپوس اوکړو.چه مولوى قاسم کوم ځاې دې؟ نولانا قاسم نانوتوى رحمه الله ورته اوفرمائيل.مولوى قاسم سره ملاؤ شوئ.کينئ چئ اوڅکئ. دڅه خبرې جلتى ده.هغوى ئې کينول.اوښه قدر اوعزت ئې ورله اوکړو.هغه کسانو اوګڼړل. چه دا کس دومره بې ويرې مونږ سره ملاويږى.اوزمونږ قدر اوعزت هم کوى.نويقيناً دا به بل څوك وى.اومولانا به بل څوك وى.دغه شان هغوى پاسيدل. لاړل. اومولانا صاحب د ګرفتارۍ نه بچ شو.

خبره د مولانا قاسم نانوتى رحمه الله د اتباع سنت کيدله.په حديث کښې راغلى دى.که دچا تبه شوه.نو هغه دې بهر ته لاړشى او سحروختى دې د اوبو د بهيدو طرف ته مخ کړى.اوغسل دې اوکړى.چه څومقرر ورځې داسې اوکړى.نو د تبې نه به ښه شى.مولانا صاحب رحمه الله چه به کله هم تبې اونيولو.نوددې باوجود چه د ديوبند سره نزدې نهرنه وو.خوبيا به هم مولانا صاحب څوميله لرې تلو.اوپه نهر کښې به ئې غسل کولو.اوشفا به ورته ملاويده.ځکه چه په حديث کښې دا علاج خودلې شوې وو.خودا دهرچا کار نه دې.بلکه دا د پوخ يقين خبره ده.هغه يقين کوم چه الله تعالى چاته ورکړى.نودهغې مطابق نتائج اوثمرات ښکاره کيږى.

قوله: فَكَانَ عَامِرُ بْنُ فُهَيْرَةَ غُلَامًا لِعَبْدِ اللّٰهِ بْنِ الطُّفَيْلِ: عامربن فهيره د عبدالله بن طفيل بن سخبره غلام وو.دلته هم دا نقل شوى دى.خو د رجالو په کتابوکښې په عامه توګه دا ليکلې شوې دى.چه دا عبدالله بن طفيل نه وو.بلکه طفيل بن عبدالله وو.دلته قلب شوې دې.(۱) دا عبدالله بن سخبره د حضرت عائشې رضي الله عنها د مور ام رومان اولنې خاوند

---

(۱)فتح البارى(۳۹۰۱۷)_

وو.عبدالله بن سخبره د حضرت ابوبکر رضي الله عنه حليف وو.کله چه هغه وفات شو.نو د ام رومان سره حضرت ابوبکر رضي الله عنه واده اوکړو،د هغې نه حضرت عائشه او حضرت عبدالرحمن بن ابی بکر رضي الله عنهما پيدا شول.طفيل هم د ام رومان د بطن نه پيدا شوې وو.خوهغه د اولنی خاوند عبدالله بن سخبره څوې وو.نوپه دې طريقه طفيل د حضرت عائشې رضي الله عنها مور شريك ورور وو.عامربن فهيره د طفيل بن عبدالله غلام وو.حضرت ابوبکر رضي الله عنه هغه اخستې وو.او بيا ئې آزاد کړې وو.حضرت ابوبکر رضي الله عنه سره لنګه د پيو اوبښه وه. عامربن فهيره به هم دغه اوبښه د څرولو دپاره دمابنامې ځنګل طرف ته بوتله.ټوله شپه به ئې په ځنګل کښې تيروله.اوبيا به سحرمکې ته راتله.دشپې په آخری حصه کښې به ئې د اوبښې نه پئ اولوشل.اونبی کريم ﷺ او ابوبکر رضي الله عنه ته به ئې اوړل .او هغوی باندې به ئې پئ څکول.کله چه نبی ﷺ د درې ورځو نه پس د غار ثور نه راووتل.او مدينې منورې ته روان شو.نوعامربن فهيره ورسره هم د هجرت په سفر کښې وو.اودوی دواړو حضراتو به وار په وار په خپلو خپلواوښوباندې کينول. حضرت ابوبکر رضي الله عنه ښکاره خبره ده.چه په دې راضي وو.چه نبی ﷺ مستقل طورپه اوښه باندې سورکړې.خو د نبی ﷺ خواهش دا وو.چه ماته هم اجرملاويدل پکار دی.تردې چه درې واړه حضرات مدينې ته اورسيدل.

قوله: فَقُتِلَ عَامِرُ بْنُ فُهَيْرَةَ يَوْمَ بِئْرِ مَعُونَةَ: دامام بخاری رحمه الله اصلی مقصد هم دا جمله ده.چه په غزوه بئر معونه کښې حضرت عامربن فهيره شهيدکړې شوې وو.د هجرت دباقی حصې تعلق د غزوه بئر معونه سره نشته.

قوله: وَعَنْ أَبِي أُسَامَةَ قَالَ قَالَ هِشَامُ بْنُ عُرْوَةَ فَأَخْبَرَنِي أَبِي قَالَ لَمَّا قُتِلَ الَّذِينَ بِبِئْرِ مَعُونَةَ إلخ: دا دماقبل سند سره دې.خودا ئې جدا څکه ذکرکړ،چه وړاندې کومه واقعه بيانولې شی.په هغې کښې دبير معونه ذکردې.او په ماقبل کښې چه کومه واقعه بيان شوې ده.په هغې کښې صرف د هجرت ذکر دې.حضرت عامر بن فهيره د هجرت په واقعه کښې هم شريك وو.او د بئر معونه په واقعه کښې هم،البته اولنی روايت موصوله وو.او دا روايت مرسله دې. دلته هشام بن عروه د حضرت عروه نه نقل کوی. اوحضرت عروه تابعی دې.د صحابی رضي الله عنه واسطه ئې نه ده ذکرکړې.ددې دواړو دا فرق ښکاره کول هم مقصود وو.ددې وجې ی په «وعن أبي أسامة» سند سره ذکرکړو.حضرت عروه فرمائی.کله چه په بير معونه کښې اويا قاريان شهيدان کړې شول.اوعمروبن اميه ضمری رضي الله عنه قيد کړې شو،نو عامر بن طفيل يو قتيل طرف ته اشاره اوکړه.او تپوس ئې اوکړو.چه دا څوك دې؟ نو هغوی ورته اووئيل.دا عامر بن فهيره رضي الله عنه دې.عامربن طفيل اووئيل.

قوله: لَقَدْ رَأَيْتُهُ بَعْدَ مَا قُتِلَ رُفِعَ إِلَى السَّمَاءِ حَتَّى إِنِّي لَأَنْظُرُ إِلَى السَّمَاءِ بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْأَرْضِ ثُمَّ وُضِعَ: مادې کتل کله چه دې قتل کړې شو.نودده لاش آسمان طرف ته پورته کړې شو.تردې چه ما آسمان طرف ته کتل.چه د دې لاش د آسمان او زمکې په مينځ کښې معلق دې.بيا هغه لاش په زمکه باندې کيخودې شو.

دلته د بخاى په روايت كښې دى.چه هغه لاش په زمكه باندې كيخودې شو ﷺ خو بعضې اهل سيرو نقل كړى دى.چه هغه لاش بيا زمكې طرف ته رانغلو.(١)

قوله: أُصِيبَ يَوْمَئِذٍ فِيهِمْ عُرْوَةُ بْنُ أَسْمَاءَ بْنِ الصَّلْتِ فَسُمِّيَ عُرْوَةُ بِهِ وَمُنْذِرُ بْنُ عَمْرٍو سُمِّيَ بِهِ مُنْذِرًا: عروه بن اسماء بن الصلت په دې اويا قاريانوكښې شهيد شوې وو.نود عروه بن زبير ﷺنوم هم ددې عروه بن اسماء په نوم باندې كيخودې شو.(ځكه چه د بزرگانو په نوم باندې د تبرك دپاره دماشومانونوم كيخودې شى.خو يوه نكته بله هم ده.چه هغه عروه بن اسماء بن الصلت وو.اود د عروه د مور نوم هم اسماء بنت ابى بكر وو.د هغوى د پلار نوم اسماء وو.اود دوى د مور نوم اسماء وو) دغه شان په شهيدانوكښې يو منذر بن عمرو هم وو.د حضرت زبير ﷺ يوبل ځوې شوې وو. هغوى دهغه نوم (ددې شهيد په نوم باندې) منذر كيخودو.

[٣٨٦٨/٣٨٧٠] حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ أَخْبَرَنَا سُلَيْمَانُ التَّيْمِيُّ عَنْ أَبِي مِجْلَزٍ عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَنَتَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعْدَ الرُّكُوعِ شَهْرًا يَدْعُو عَلَى رِعْلٍ وَذَكْوَانَ وَيَقُولُ عُصَيَّةُ عَصَتِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ

[٣٨٦٩] حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ حَدَّثَنَا مَالِكٌ عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي طَلْحَةَ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ دَعَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى الَّذِينَ قَتَلُوا يَعْنِي أَصْحَابَهُ بِبِئْرِ مَعُونَةَ ثَلَاثِينَ صَبَاحًا حِينَ يَدْعُو عَلَى رِعْلٍ وَلَحْيَانَ وَعُصَيَّةَ عَصَتِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ أَنَسٌ فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى لِنَبِيِّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الَّذِينَ قُتِلُوا أَصْحَابِ بِئْرِ مَعُونَةَ قُرْآنًا قَرَأْنَاهُ حَتَّى نُسِخَ بَعْدُ بَلِّغُوا قَوْمَنَا فَقَدْ لَقِينَا رَبَّنَا فَرَضِيَ عَنَّا وَرَضِينَا عَنْهُ

[٣٨٧٠] حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَاحِدِ حَدَّثَنَا عَاصِمٌ الْأَحْوَلُ قَالَ سَأَلْتُ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنِ الْقُنُوتِ فِي الصَّلَاةِ فَقَالَ نَعَمْ فَقُلْتُ كَانَ قَبْلَ الرُّكُوعِ أَوْ بَعْدَهُ قَالَ قَبْلَهُ قُلْتُ فَإِنَّ فُلَانًا أَخْبَرَنِي عَنْكَ أَنَّكَ قُلْتَ بَعْدَهُ قَالَ كَذَبَ إِنَّمَا قَنَتَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعْدَ الرُّكُوعِ شَهْرًا أَنَّهُ كَانَ بَعَثَ نَاسًا يُقَالُ لَهُمُ الْقُرَّاءُ وَهُمْ سَبْعُونَ رَجُلًا إِلَى نَاسٍ مِنَ الْمُشْرِكِينَ وَبَيْنَهُمْ وَبَيْنَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَهْدٌ قِبَلَهُمْ فَظَهَرَ هَؤُلَاءِ الَّذِينَ كَانَ بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَهْدٌ فَقَنَتَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعْدَ الرُّكُوعِ شَهْرًا يَدْعُو عَلَيْهِمْ [ر: ٩٥٧و٢٦٤٧]

د قنوت فى الصلاة په باره كښې دا هغه فيصله كن روايت دې.دكوم ذكرچه وړاندې راغلې وو.په دې تصريح ده.چه رسول الله ﷺ د ركوع نه پس قنوت صرف يو مياشت وئيلې وو.په كوم كښې چه نبى ﷺ د عربو مشركو قبيلوپه حق كښې خيرې كولې.چا چه په بئر معونه

(١) السيرة الحلبية (١٧٣/٣) سرية القراء إلى بئر معونة.

كښې اويا صحابه ﷺ شهيدان كړی وو.(دقنوت متعلق فقهی اختلاف دپاره كتاب الصلاة ته مراجعت اوكړئ)

بَاب غَزْوَةِ الْخَنْدَقِ وَهِيَ الْأَحْزَابُ

قَالَ مُوسَى بْنُ عُقْبَةَ كَانَتْ فِي شَوَّالٍ سَنَةَ أَرْبَعٍ

[٣٨٧١]حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ قَالَ أَخْبَرَنِي نَافِعٌ عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَرَضَهُ يَوْمَ أُحُدٍ وَهُوَ ابْنُ أَرْبَعَ عَشْرَةَ سَنَةً فَلَمْ يُجِزْهُ وَعَرَضَهُ يَوْمَ الْخَنْدَقِ وَهُوَ ابْنُ خَمْسَ عَشْرَةَ سَنَةً فَأَجَازَهُ[ر:٢٥٢١]

غزوه خندق: نبی ﷺ چه كله د يهودو قبيله بنو نضير د مدينې منورې نه اوويستل.نود دې قبيلې يوه ډله په خيبر كښې آباده شوه.اودمسلمانانوخلاف په سازشونوكښې لګيا شول.

كله چه مسلمانانوته په جنګ احد كښې شكست ملاؤ شو.نودوی ته ډيره ښه موقع ملاؤ شوه. نو د دوی په سردارانوكښې حيي بن اخطب،سلام بن ابی الحقيق ، كنانه بن الربيع، مكې معظمې ته لاړل.اوقريش ئې د رسول الله اود مسلمانانو خلاف په جنګ كولوباندې اماده كړل.كنانه بن الربيع د بنوغطفان خلقوته ورغلل. اوورته ئې اووئيل.چه د خيبر په قجورو كښې به مونږ تاسوته هركال نيمې قجورې دركووخوبه دې شرط چه تاسو د مسلمانانو خلاف دجنګ دپاره تيار شئ.په دې لالچ باندې دا خلق هم د جنګ دپاره تيارشو. دغه شان بنواسد د بنوغطفان حليف وو. دوی هغوی ته هم دملګرتيا كولودپاره اووئيل. هغوی هم تيارشول.دغه شان بنو سليم او بنو سعيد هم تيارشول.(١) نودا لسو زروته نزدې لوئې لښكر تيار شو. او مدينې منورې طرف ته روان شو.په دې كښې د قريشو څلور زره كسان وو.دوی سره درې سوه اسونه اوپنځلس سوه اوښان وو.ابوسفيان د ټول لښكر قيادت كولو. او د احد سره نزدې ډيره شول.(٢)

نبی كريم ﷺ ته چه كله ددې خبر ملاؤ شو.نو دوی د صحابوﷺ سره مشوره اوكړه.حضرت سلمان فارسی ﷺ د خندق كنستلومشوره وركړه.د مدينې منورې نه درې طرفونو ته كورونه او د قجورو باغونه وو.دهغه طرفونو نه حمله كول خود كافرانو دپاره ګرانه وه.صرف د شام طرف ته چه كومه حصه كهولاؤ وه.اود دشمن حمله هم ددغه طرف نه كول وو.نونبی ﷺ د حضرت سلمان فارسی ﷺ مشوره قبول كړه.اوهم دغه طرف ته ئې دخندق كنستلوحكم وركړو.نبی ﷺ سره درې زره صحابه كرامﷺ د دې خندق په كنستلوكښې شريك وو. نبی ﷺ پخپله حدود مقرر كړل. او كرښې ئې واچولې.په لسو لسو كسانوباندې ئې لس لس ګزه زمكه تقسيم كړه. د خندق ژوروالې پنځه ګزوته نزدې مقرر كړې شوې وو.اوددې اوږدوالې تقريباً درې نيم ميله وه.نبی ﷺ په خپله د خندق په كنستلوكښې شريك

---

(١)الكامل لابن اثير (١٢٢\٢) وطبقات ابن سعد(٦٥\٢) وزادالمعاد (٢٧٠\٣)-

(٢)طبقات ابن سعد(٦٦\٢)_

وو.انصاراومهاجرينو ټول په جمع باندې رجزيه اشعار وئيل.اودخپلې خپلې حصې په كنستلو كښې لګيا وو.بعضې صحابه ﷺ چه كله دخپلې حصې نه اوزګار شول.نوهغوی د نورو په حصه كښې شريك شول.(١) دغه شان د ابن سعد رحمه الله د روايت مطابق په شپږو ورځو كښې دا خندق تيارشو.(٢) په دې كښې نور روايات هم شته.دبعضو په نيز پنځلس ورځې د بعضو په نيز شل ورځې او د بعضو په نيز ځلورويش ورځې،اوپه يو روايت كښې يوه مياشت هم خودلې شوې ده.علامه سمهودی فرمائی.چه په اصل كښې د خندق په كنستلو خو شپږ ورځې لګيدلې وې.البته د محاصرې موده شل ورځې وه.(٣)

دا د سختې يخنۍ موسم وو.د تيزو او يخو هواګانو طوفانونه چليدل .او د قحط زمانه وه.خوورځې مسلمانان په نهره وو.بخپله دنبی ﷺ په خيټه پورې ګټې تړلې شوې وې.خوداسلام دپاره د قربانۍ وركولو يوه جذبه وه.دكوم په وجه چه د دنيا هرتكليف داسلام دپاره برداشت كول هغوی ته آسان وو.

چه مسلمانان د خندق كنستلونه فارغ شو.نود كافرانو لښكرراورسيدل.اود احد سره ئې ډيره واچوله.مسلمانان مقام سلع ته نزدې ورغلل.ښځو او ماشومان ئې محفوظ قلعه ګانوته د ليږلو حكم اوكړو.اوڅه صحابه ﷺ ئې دهغوی په حفاظت باندې مقرركړل.(٤)

دكافرانولښكرچه كله راغلل.اوخندق ئې اوليدلو.نوددې ځيزسره ورانډې دهغوی چرته واسطه نه وه راغلې.ددې وجې هغوی نه پوهيدل،چه څنګه حمله اوكړی.صرف يو صورت وو.چه د غشو په ويشتلوسره حمله اوكړی.نود دواړو طرفونو نه غشي ويشتلې كيدل.په دې تيراندازۍ كښې حضرت سعدبن معاذ ﷺ زخمی شو.دكومې په وجه چه هغوی روسته بيا وفات شو.

دا سلسله شلو ورځو پورې اودبعضې په نيز يوې مياشتې پورې جاری وه. كافرانو څو منصوبې جوړې كړې.خويوه هم فائده منده نشوه.آخری دا چه يوه ورځ هغوی مشوره اوكړه.چه نن به راجمع شو.اويوه عامه او سخته حمله اوكړې شی. نو كافرانو يوه سخته حمله اوكړه.د غشو او د كاڼړو باران ئې جوړ كړو.اود عربو مشهورپهلوان عمروبن عبدود، او دده سره عكرمه بن ابی جهل،نوفل بن عبدالله، اوضراربن خطاب وغيره د يوځاې نه په

---

(١)ابن اثير رحمه الله ليكلی دی.چه دخندق د تقسيم په وخت كښې د مهاجرينواوانصارو دحضرت سلمان فارسی ﷺ په باره كښې اختلاف پيدا شو.هره ډله په دې باندې ټينګه وه.چه دوی خان سره شريك كړی.دمهاجرينودعوه وه.چه دی مهاجردی.نو دې به مونږ سره شريك وی.انصارو ده ته انصاری وئيل.اوخپل خان سره ئې شريكول غوستل.نو نبی ﷺ اوفرمائيل. ((سلمان منا أهل البيت)) سلمان زمونږ اهل بيتو نه دې.اوګورئ (الكامل لابن اثير(١٢٢/٢)_~

(٢)طبقات ابن سعد(٦٧/٢)_

(٣)سيرة مصطفی (٣١١/٢) په حواله د زرقانی (١١٠/٢)_

(٤)سيرة ابن هشام (٢٣١/٣)_

خندق واوړیدل. او مسلمانانوته ئې د مبارزت دعوت ورکړو.عمروبن عبدود په بدرکښې زخمي شوې وو.اوهغه قسم خوړلې وو.چه ترڅو پورې د مسلمانانو نه بدله وانخلم.په سر کښې به تیل نه لګوم. د عمروبن عبدود د مقابلې دپاره حضرت علی رضی الله عنه وراووتل.([1]) عمرو ورته اووئیل. ته ورکوټې ئې.تراوسه پورې تا د ژوند څه خوند نه دې اخستې،نو ته واپس لاړه شه،څوك غټې سړې زما مقابله کښې راوله.زه ستا قتلول نه خوښوم.حضرت علی رضی الله عنه ورته اووئیل.خو زه ستا قتلول خوښوم.ددې په وجه عمرو په غصه کښې راغلو. اود اس نه راکوز شو.په حضرت علی رضی الله عنه باندې ئې ګذار اوکړو.حضرت علی رضی الله عنه د هغه ګذار په ډهال سره منع کړو.خوپه تندی باندې زخمی شو.په جواب کښې حضرت علی رضی الله عنه ګذار اوکړو.اوپه اولنی ګذار باندې ئې هغه جهنم ته او رسول. او نعره تکبیر ئې اووئیله.اود فتح اعلان ئې اوکړو.([2]) چه دعمرو مرګ ئې اولیدل. نو د هغه سره چه باقی کوم کسان وو.هغوی اوتختیدل.نوفل بن عبدالله په تختیدو ته کښې په خندق کښې ورپریوتل.حضرت علی رضی الله عنه ورکوز شو.هغه ئې هم په خندق کښې ختم کړو.([3]) دا ډیره سخته ورځ وه.ټول ورځ د غشو ګذارونه کیدل.کافرانود غشو او کاڼړو باران جوړ کړې وو.په دغه ورځ مسلسل د نبی صلی الله علیه وسلم نه څلور مونځونه قضا شول.

محاصره هم هغه شان جاری وه.یوه ورځ نعیم بن مسعود اشجعی رضی الله عنه د نبی رضی الله عنه په خدمت کښې حاضر شو.او عرض ئې اوکړو.یارسول الله صلی الله علیه وسلم ما ایمان راوړې دې. اوزما قوم ته زما د ایمان راوړو علم نشته.که تاسو اجازت کوئ.نو زه به څه چل اوکړم.نبی صلی الله علیه وسلم ورته اجازت ورکړو.اووې فرمائیل((فإن الحرب خدعة)) جنګ خوهم د حیله او تدبیرنوم دې.([4]) نعیم بن مسعود اشجعی د بنو غطفان د قبیلې سردار وو.د قریشو اویهودو دواړو په ده باندې اعتماد وو.هغوی د قریشو او یهودو په مینځ کښې د اختلاف راوستلوعجیبه تدبیر اوکړو. هغه داسې چه اول د بنو قریظۀ یهودو ته راغلل.اوهغوی ته ئې اووئیل.چه تاسوخو په جنګ

---

[1])ابن کثیر رحمه الله لیکلی دی.چه کله عمروبن عبدود مسلمانانوته د مبارزت دعوت ورکړو.نوحضرت علی رضی الله عنه اودریدل.اود نبی صلی الله علیه وسلم نه ئې د اجازت اوغوستل.چه زه دمقابلې دپاره ځم.نبی صلی الله علیه وسلم ورته اوفرمائیل.دا عمرو دې.مقصد ئې دا وو.چه ته کم عمره ئې.اودې مشهور او تجربه کارپهلوان دې.هغه دوباره مسلمانانوته دعوت ورکړو.حضرت علی رضی الله عنه دوباره اودریدل.نبی صلی الله علیه وسلم ورته دوباره هم هغه خبره اوکړه.په دریم ځل چه کله بیا عمرود مبارزت دعوت ورکړو.نو حضرت علی رضی الله عنه اودریدل.نبی صلی الله علیه وسلم ورته اوفرمائیل دا عمرو دې.حضرت علی رضی الله عنه عرض اوکړو.که دې عمرو دې.خوبیا هم زه د ده مقابله کول غواړم.نبی صلی الله علیه وسلم اجازت ورکړو.حضرت علی رضی الله عنه لاړل.اوهغه ئې قتل کړو.واپس راغلو.البداية والنهاية (۱۰۶\۴)_

[2])الکامل لابن اثیر(۱۲۴\۲)_

[3])اوګورئ البداية والنهاية (۱۰۷\۴) البته ابن سعد په طبقات (۶۸\۲) کښې لیکلی دی.چه حضرت زبیربن العوام رضی الله عنه په نوفل باندې په توره ګذار اوکړو.هغه ئې دوه ټکړې کړو.کیدې شی.چه حضرت علی رضی الله عنه اوحضرت زبیر رضی الله عنه دواړو قتل کړې وی.)_

[4])سیرة ابن هشام (۲۴۰\۳) وزاد المعاد(۲۷۳\۳)_

کښې شريك شوې ئې. خو تاسودا سوچ کړې دې.که په جنګ کښې شکست اوشو.نو قريش او بنو غطفان خويه خپلو کورونو ته واپس لاړ شی.خوتاسويه کوم خوا ځئ.تاسوخويه هم دلته په مدينه کښې د مسلمانانو سره اوسيږئ.په دغه وخت کښې به ستاسوڅه حال وي؟ بنو قريظو ورته اووئيل.چه بيا څه کول پکار دی.حضرت نعيم بن مسعود رضي الله عنه ورته اووئيل.اول اطمينان اوکړئ.دقريشو او بنوغطفان څه کسان خان سره ګانړه کړئ. که هغوی خپل کسان تاسو سره ګانړه کوی.نو جنګ اوکړئ.ګنی مه کوئ.بنو قريظو ته دا خبره خوښه شوه. اوبولواووئيل.د قريشونه د کسانو ګانړه کولومطالبه کول پکار ده.حضرت نعيم بن مسعود رضي الله عنه دهغه ځاې نه قريشوته راغلل.اوورته ئې اووئيل.تاسوته معلومه ده.چه يهود د مسلمانانو سره په جنګ کولوباندې پښيمانه شوی دی.اوهغوی محمد (صلى الله عليه وسلم) ته پيغام ليږلی دې.که مونږ دقريشو او بنوغطفان څه کسان ګرفتارکړو.اوتاسو ته ئې حوالې کړو.نوآيا ته به راضی شې.اومحمد (صلى الله عليه وسلم) ورسره رضا ښکاره کړې ده.نواوس د يهوديانو اراده ده.چه ستاسو نه څه کسان په ګانړه کښې واخلی.اوهغه مسلمانانوته حواله کړی.([1])

قريشو اوبنو غطفان عکرمه بن ابی جهل بنو قريظو ته اوليږل.چه د جنګ محاصره ډيره اوږده شوه.اوس تاسو بهرته راوځئ.چه يوځاې شو.اوحمله اوکړو. عکرمه چه هلته ورغلو.نوهغوی ورته اووئيل.چه مونږ به هغه وخت په جنګ کښې شرکت کوو.کله چه تاسو څه کسان مونږ سره ګانړه کړئ.کله چه تاسو مونږ سره څه کسان د ګانړې په توګه کينوئ. نو مونږ ته به اطمينان اوشی.هسې نه چه تاسو مونږ يواځې پريږدئ.په دې جواب سره د نعيم بن مسعود رضي الله عنه د خبرې دصداقت قريشواو بنوغطفان ته يقين اوشو.چه هغه چه څه وئيلی وو. هغه صحيح دی.هغوی ورته اووئيل.چه مونږ د ګانړې په توګه تاسوسره خپل کسان نشی ايساروليې.که جنګ کوئ.خوراشئ.دغه شان د کافرانو په ډلو کښې افتراق راغلو.اوپه خپل منيځ کښې مختلف شو.

دې سره سره الله تعالی يوه تيزه سيلئ راوليږله.هغې د کافرانو د لښکر د خيمو لرګی راوېستل.اودهغې طنابونه مات شول.کټوئ او نور سامان ئې ګډ وډ شو.دڅه په وجه چه کافران بدحواسه شول.اواوويريدل.اوآخردا چه ابوسفيان اعلان اوکړو.چه بنوقريظو زمونږ ملګرتيا پريخودو.زمونږ څاروی هلاك شول.زول (تيزې هوا) زمونږ خيمې اودهغې طنابونه راوويستل.د دې وجې سمدستی واپس روان شئ.دا ئې اووئيل.اوابوسفيان په خپل اوښ سور شو.اودغه شان قريش اونور ټول خلق روان شول.([2])

چه صبا شو.نونبی صلى الله عليه وسلم هم دا وئيل اومدينې منورې طرف ته روان شو.چه «لا اله الا الله وحده لا شريك له،له الملك وله الحمد، وهو على كل شئ قدير، آئبون تائبون عابدون ساجدون لربنا حامدون صدق الله وعده ونصر عبده وهزم الأحزاب وحده» دا د چارشنبې ورځ وه.اود ذوالقعدې ٢٣ تاريخ وو.([3])

[1])اوګورئ البداية والنهاية (١١١\٤ او ١١٣) وسيرة ابن هشام (٢٤٠\٣)_~

[2])طبقات ابن سعد(٦٩\٢)_

[3])طبقات ابن سعد(٧٠\٢)_

په دي غزا كښې شپږ مسلمانان شهيدان شول.① حضرت سعدبن معاذ② حضرت عبدالله بن سهل③ حضرت انس بن اويس④ حضرت طفيل بن نعمان⑤ حضرت كعب بن زيد ⑥ حضرت ثعلبه بن عنمه رضي الله عنهم.

دكافرانو درې كسان قتل شوى وو.① عمروبن عبدود② نوفل بن عبدالله ③ عثمان بن منبه (١)

په غزوه خندق كښې نبى ﷺ حضرت عبدالله بن ام مكتوم رضي الله عنه په مدينه منوره كښې خپل نائب پريخودې وو.(٢)

په غزوه خندق كښې د مسلمانانوشعار (علامتى ټكې) ﴿حم، لاينصرون﴾ (٣) وو.

دحضرت حسان بن ثابت رضي الله عنه په باره كښې راځى.چه دوى په غزوه خندق كښې دهغه قلعې په حفاظت باندې مامور وو.په كومه كښې چه ښځې وې.د نبى ﷺ ترور يو يهودى د قلعې نه ګيرچاپيره چكرلګونكې اوكتل.نودوى حضرت حسان بن ثابت رضي الله عنه ته اووئيل.چه دې قتل كړه.چرته داسې اونشى.چه دې زمونږ جاسوسى اوكړى. حضرت حسان دهغه د قتلولونه معذرت اوكړو.حضرت صفيې رضي الله عنها په خپله دقلعې يو لرګې راواچت كړو.اوپه هغه يهودى پسې ورغله.هغه لرګې ئې د هغه سر ته راپريخودو.اوهغه ئې قتل كړو.اوبيا راغله.حضرت حسان رضي الله عنه ته ئې اووئيل.اوس دده وسله خو ترې راپرنيزه.حضرت حسان رضي الله عنه ددې نه هم معذرت اوكړو.اووې وئيل.ماته ددې ضرورت نشته.(٤)

خوعلامه سهيلى رحمه الله ليكلى دى.چه دا روايت صحيح نه دې.يوخود دې وجې چه دا منقطع الاسناد دې.دويمه دا چه حضرت حسان رضي الله عنه د قريشو شاعرانو په مذمت كښې اشعار وئيل.اوپه جواب كښې به هغوى هم اشعار وئيل.نوكه حضرت حسان رضي الله عنه دومره بزدل وې.نود هغه مخالف شاعرانوبه دهغوى خلاف په اشعاروكښې دهغه د بزدلئ ضرور ذكركولو. حالانكه دهغوى خلاف چه كوم اشعار وئيلى شوى دى.په هغې كښې چرته هم دهغوى د بزدلئ ذكرنشته.(٥)

دغزوه خندق په تاريخ وقوع كښې اختلاف: دغزوه خندق په باره كښې ابن اسحاق،قتاده،او دعامو اهل سيرو اومغازى دا رائې ده.چه دا په ٥ ﻫ كال كښې واقع شوې وه.(٦) امام بخارى رحمه الله د موسى بن عقبه قول نقل كړې دې.چه دا په ٤ﻫ كښې واقع شوې وه.اودمحمدبن حزم

---

(١) طبقات ابن سعد(٧٠/٢) وكامل ابن اثير(١٢٤/٢)_
(٢) البداية والنهاية (١٠٣/٤)_
(٣) سيرة ابن هشام (٢٣٧/٣) وزادالمعاد (٢٧٣/٣)_
(٤) سيرة ابن هشام (٢٣٩/٣)_
(٥) الروض الأنف (١٩٣/٢و ١٩٤)_
(٦) زادالمعاد(٢٦٩/٣) فصل فى غزوة الخندق)_

ظاهرى رحمه الله هم دا رائې ده.هم دا قول د امام مالك رحمه الله هم دې.(١) اوامام بخارى رحمه الله ميلان هم دې طرف ته معلوميږي.څکه چه دوى د موسى بن عقبه رحمه الله قول نقل كړې دې.د ابن اسحاق رحمه الله قول ئې نه دې نقل كړې.

وجه تسميه: غزوه خندق ته ددې وجې غزوه خندق وائى.چه د جبل سلع مخامخ نبى ﷺ خندق كنستلې وو.روسته جبل سلع وو.اومخامخ خندق وو.اودهغې نه اخوا د مشركانوډلې جمع شوې وې.ددشمن د مخ نيوى دپاره په عربوكښې د خندق كنستلو طريقه نه وه.البته په ايرانيانوكښې دا طريقه وه.اوحضرت سلمان فارسى رضي الله عنه تعلق چونكه د ايران سره وو.هغه ددې نه واقف وو.نوهغوى ددې مشوره وركړه .او نبى ﷺ هغه منظور كړه.

ددې نه يوه خبره دا هم معلومه شوه.كه ددشمن مغلوب كولو دپاره اودخپلې دفاع دپاره كه د نورو قومونو ايجاد كړې وسله اوتدبيرونه استعمال كړې شى.نوپه دې كښې څه قباحت نشته.وئيلى شى.چه منو شهربن ابيرج افريدون دحضرت موسى عليه السلام په وخت كښې يوسړې وو.د ټولونه وړاندې هغه د خندق طريقه ايجاد كړې وه.اود هغې نه پس دا بيا په مختلفو قومونو كښې جارى شوه.(٢)

غزوه خندق ته غزوه احزاب هم وائى.احزاب ورته ددې وجې وائى.چه په دې غزوه كښې مشركانو مختلفې قبيلې د ځان سره كړې وې.اود نبى ﷺ دمقابلې دپاره راغلى وو.چه شمارئې لس زره وو.حالانكه دهغوى په مقابله كښې دمسلمانانوټول تعداد درې زره وو. نوچونكه دكافرانود احزابو راجمع.كيدل په دې غزوه كښې شوى وو.ددې وجې دې غزوې ته غزوه احزاب هم وائى.

قوله: حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ: دحضرت ابن عمر رضي الله عنهما نه روايت دې.چه دوى په غزوه احد كښې نبى ﷺ ته پيش شوې وو.په دغه وخت كښې دحضرت ابن عمر رضي الله عنهما عمر څورلس كاله وو.نو نبى ﷺ هغه ته اجازت نه وو وركړې.بيا دغزوه خندق په موقع دوى نبى ﷺ ته پيش شو.په دغه وخت كښې ددوى عمر پنځلس كاله وو،نو نبى ﷺ اجازت وركړو.

امام بخارى رحمه الله دا روايت نقل كړې دې.په دې روايت كښې د غزوه احد په موقع ددوى عمر څورلس كاله خودلې شوې دې.اوغزوه احد په اتفاق سره په ٣ه كښې شوې وه.ددې نه پس په غزوه خندق كښې د دوى عمر پنځلس كاله خودلې شوې دې.نومعلومه شوه.چه غزوه خندق په ٤ه كښې شوې ده.امام بخارى رحمه الله د «كانت فى شوال سنة أربع» په تائيد كښې دا روايت پيش كړې دې.

① خولكه څنګه چه وئيلى شوي دى.چه دعام اهل سيراومغازى په ٥ه كښې د دې غزوې د

---

(١) زادالمعاد (٢٦٩\٣)_

(٢) علامه سهيلى رحمه الله ليكلى دى.((وحفر الخندق لم يكن من عادة العرب ولكن من مكائدالفرس وحروبها ـ وأول من خندق الخنادق من ملوك الفرس منوشهربن ابيرج ابن افريدون.. وانظر(الروض الأنف (١٨٧\٢)

واقع كيدو قائل دى.هغوى ددې روايت جواب دا كوى.چه د غزوه احد په موقع د حضرت ابن عمر رضي الله عنهما عمر دڅورلسم كال شروع وه.اوپه غزوه خندق كښې د دوى دعمر دپنځلسم كال آخر وو.نوپه دې طريقه به د دوو كالو فاصله شى.اوپه ٥هجرئ كښې واقع كيدو سره به د روايت باب څه تعارض رانشى.

② بعضې حضراتوددې روايت دا جواب وركړې دې.چه په غزوه خندق كښې دحضرت ابن عمر رضي الله عنهما عمر دپنځلسوكالونه زيات وو.خوچونكه د جهاد د شركت دپاره پنځلس كاله عمرچونكه شرط دې.په دې وجه په روايت كښې دپنځلسوكالو ذكردې.خوددې نه دا نه لازميږى.چه د دوى عمرد پنځلسوكالونه زيات نه وو.(١)

③ دريمه خبره بعضې حضراتودا كړې ده.چه هجرت په ربيع الاول كښې شوې وو. اوهم په دغه كال دربيع الاول نه وړاندې چه كوم محرم وو.نودهغې نه د هجرى كال حساب لګولې شوې دې.هم دا دعامو عالمانوقول دې.البته د يعقوب بن سفيان وغيره خيال دې.چه دهجرى كال د شروع كولوحساب د راروان محرم نه شوې دې. يعنى دهجرت نه لس مياشتې پس چه كوم محرم وو.د هغې نه ددې هجرى كال ابتداء شوې ده.په دې لحاظ سره غزوه بدرپه اولنئ هجرى غزوه احد په دويمه هجرى اوغزوه خندق په څلورمه هجرى كښې واقع شوى دى.نوكوم كسان چه د غزوه خندق په ۴ هجرئ كښې د واقع كيدو قائلين دى.نوهغوى د هجرى تاريخ شروع د يعقوب بن سفيان قول اختياركړې دې.اوكوم حضرات چه ددې په ٥ هجرئ كښې د واقع كيدو قائلين دى.نودهجرى كال په ابتداء كښې د جمهورو قول اختياركړې دې.نودا څه حقيقى اختلاف نه دې.د كال دوقوع په تعين كښې خو ټول متفق دى.البته د هجرى كال په ابتداء كښې د اختلاف په وجه د ۴ھ او٥ھ فرق راغلې دې.(٢)

خودهجرى كال په ابتداء كښې ديعقوب بن سفيان رائې صحيح نه معلوميږى .ځكه چه ددې په وجه د هجرت نه پس لس مياشتې دهجرى كال په مياشتوكښې نشى شمارلې.اوددې څه معقوله وجه نشته.نوصحيح خبره هم هغه ده.چه د هجرى كال ابتداء دهجرت دمياشتې يعنى ربيع الاول نه وړاندې چه كوم محرم وو.دهغې نه اوكړې شى.(٣)

دامام مالك رحمه الله رائې دا ده.پكار ده چه د هجرى كال تاريخ دې هم د ربيع الاول نه اوكړې شى.ځكه چه هم دا مياشت د هجرت ده.(٤) والله اعلم

[٣٨٧٢] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ عَنْ أَبِي حَازِمٍ عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ كُنَّا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الْخَنْدَقِ وَهُمْ يَحْفِرُونَ وَنَحْنُ نَنْقُلُ

---

(١) دذكرشووتوجيهاتودپاره اوګورئ (زادالمعاد (٢٧٠١٣) ودلائل بيهقى (٣٩٦١٣و ٣٩٧)_~

(٢) دتفصيل دپاره اوګورئ دلائل بيهقى (٣٩٦١٣) باب التاريخ لغزوة الخندق والبداية والنهاية (٩٣١٤و ٩٤)

(٣) البداية والنهاية (٩٤١٤)_

(٤) البداية والنهاية (٩٤١٤)_

التُّرَابَ عَلَى أَكْتَادِنَا فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اللَّهُمَّ لَا عَيْشَ إِلَّا عَيْشُ الْآخِرَةِ فَاغْفِرْ لِلْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ [ر:۳۵۸۶]

حضرت سهل بن سعد رضي الله عنه فرمائی.چه په خندق کښې مونږ د رسول الله ﷺ سره وو.صحابو رضي الله عنهم به خندق کنستلو.او مونږ به خاوره په خپلو اوږو باندې ديوخاې نه بل خاې ته اوړله.نو نبی ﷺ اوفرمائيل.

قوله: اللَّهُمَّ لَا عَيْشَ إِلَّا عَيْشُ الْآخِرَةِ فَاغْفِرْ لِلْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ: اې الله اصلى ژوند خود آخرت دې.تاسو مهاجرين اوانصارو اوبخښې.

[۳۸۷۳/۳۸۷۲] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا مُعَاوِيَةُ بْنُ عَمْرٍو حَدَّثَنَا أَبُو إِسْحَاقَ عَنْ حُمَيْدٍ سَمِعْتُ أَنَسًا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَقُولُ خَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى الْخَنْدَقِ فَإِذَا الْمُهَاجِرُونَ وَالْأَنْصَارُ يَحْفِرُونَ فِي غَدَاةٍ بَارِدَةٍ فَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ عَبِيدٌ يَعْمَلُونَ ذَلِكَ لَهُمْ فَلَمَّا رَأَى مَا بِهِمْ مِنَ النَّصَبِ وَالْجُوعِ قَالَ اللَّهُمَّ إِنَّ الْعَيْشَ عَيْشُ الْآخِرَةِ فَاغْفِرْ لِلْأَنْصَارِ وَالْمُهَاجِرَةِ فَقَالُوا مُجِيبِينَ لَهُ نَحْنُ الَّذِينَ بَايَعُوا مُحَمَّدَا عَلَى الْجِهَادِ مَا بَقِينَا أَبَدَا

عبدالله بن محمد مسندی رحمه الله دامام بخاری رحمه الله استاذ دې.«حدثنا ابواسحاق» يعنى ابراهيم بن محمد بن حارث فزاری.

نبی ﷺ اوکتل.چه صحابو رضي الله عنهم د سختې يخنۍ په موسم کښې خندق کنولو.کله چه نبی ﷺ دهغوی مشقت او ولوږې ته اوکتل.نو وې فرمائيل.

اللَّهُمَّ إِنَّ الْعَيْشَ عَيْشُ الْآخِرَةِ ‏ فَاغْفِرْ لِلْأَنْصَارِ وَالْمُهَاجِرَةِ

صحابو رضي الله عنهم به ددې په جواب کښې وئيل.

نَحْنُ الَّذِينَ بَايَعُوا مُحَمَّدَا ‏ عَلَى الْجِهَادِ مَا بَقِينَا أَبَدَا

مونږ يو هغه خلق چا چه بيعت کړې دې د محمد ﷺ سره چه ترڅو پورې مونږ باقى او ژوندى يو.نوهميشه به ددوى په ملګرتيا کښې جهاد کوو.

[۳۸۷۴] حَدَّثَنَا أَبُو مَعْمَرٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَارِثِ عَنْ عَبْدِ الْعَزِيزِ عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ جَعَلَ الْمُهَاجِرُونَ وَالْأَنْصَارُ يَحْفِرُونَ الْخَنْدَقَ حَوْلَ الْمَدِينَةِ وَيَنْقُلُونَ التُّرَابَ عَلَى مُتُونِهِمْ وَهُمْ يَقُولُونَ نَحْنُ الَّذِينَ بَايَعُوا مُحَمَّدَا عَلَى الْإِسْلَامِ مَا بَقِينَا أَبَدَا قَالَ يَقُولُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ يُجِيبُهُمْ اللَّهُمَّ إِنَّهُ لَا خَيْرَ إِلَّا خَيْرُ الْآخِرَةِ فَبَارِكْ فِي الْأَنْصَارِ وَالْمُهَاجِرَةِ قَالَ يُؤْتَوْنَ بِمِلْءِ كَفِّي مِنَ الشَّعِيرِ فَيُصْنَعُ لَهُمْ بِإِهَالَةٍ سَنِخَةٍ تُوضَعُ بَيْنَ يَدَيِ الْقَوْمِ وَالْقَوْمُ جِيَاعٌ وَهِيَ بَشِعَةٌ فِي الْحَلْقِ وَلَهَا رِيحٌ مُنْتِنٌ [ر:۲۶۷۹]

قوله: قَالَ يُؤْتَوْنَ بِمِلْءِ كَفِّي مِنَ الشَّعِيرِ فَيُصْنَعُ لَهُمْ بِإِهَالَةٍ سَنِخَةٍ تُوضَعُ بَيْنَ يَدَيِ الْقَوْمِ وَالْقَوْمُ جِيَاعٌ وَهِيَ بَشِعَةٌ فِي الْحَلْقِ وَلَهَا رِيحٌ مُنْتِنٌ: حضرت انس رضي الله عنه فرمائی.چه چونګ اوربشې به صحابو رضي الله عنهم ته ورکولې شو.اوهغه اوربشې به په بدبوداره وازګه

كنبې پخولې شو. اومسلمانانوته به مخامخ كيخودې شو. هغه حضرات وږې وو. اوهغه خوراك به ئې په حلق كنبې انختل. (خود ولوږې په وجه به ئې مجبوراً خوړل) اوپه هغې كنبې به بدبوئى هم وه. «يصنع» يطبخ- اهالة، وازگې ته وائى. «بشعة» بفتح الباء، وكسرالشين، د خوراك داسې سخا شوې څيز چه په حلق كنبې انخلى. «سنخة» بفتح السين وكسرالنون وفتح الحاء) بدبودار څيزته وائى.

يوه شبه اودهغې جوابونه: دلته يوه شبه ده. چه په قرآن كريم كنبې د نبى ﷺ په صفاتوكنبې راځى. چه ﴿وَمَا عَلَّمْنٰهُ الشِّعْرَ وَمَا يَنْۢبَغِيْ لَهٗ﴾ اودلته نبى ﷺ اشعار وائى.

① ددې جواب امام بيهقى رحمه الله دا وركړې دې. چه په اصل كنبې دا اشعار نه دى. بلكه رجز دې. اود شعرد عالمانو په نيز رجز په اشعاروكنبې داخل نه دى. نو څكه دا د آيت خلاف نه دې.[1]

② بعضې حضراتوفرمائيلى دى. چه په آيت كنبې چه كومه خبره شوې ده. دهغې مقصدا دې. چه د شعرجوړول د نبى ﷺ د شان مناسب نه دى. اودا دشعرجوړول نه دى. بلكه د شعر ونيل دى. نود قرآن د آيت سره ددې څه تعارض نشته.

[٣٨٧٥\٣٨٧٦] حَدَّثَنَا خَلَّادُ بْنُ يَحْيَى حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَاحِدِ بْنُ أَيْمَنَ عَنْ أَبِيهِ قَالَ أَتَيْتُ جَابِرًا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فَقَالَ إِنَّا يَوْمَ الْخَنْدَقِ نَحْفِرُ فَعَرَضَتْ كُدْيَةٌ شَدِيدَةٌ فَجَاءُوا النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالُوا هَذِهِ كُدْيَةٌ عَرَضَتْ فِي الْخَنْدَقِ فَقَالَ أَنَا نَازِلٌ ثُمَّ قَامَ وَبَطْنُهُ مَعْصُوبٌ بِحَجَرٍ وَلَبِثْنَا ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ لَا نَذُوقُ ذَوَاقًا فَأَخَذَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمِعْوَلَ فَضَرَبَ فِي الْكُدْيَةِ فَعَادَ كَثِيبًا أَهْيَلَ أَوْ أَهْيَمَ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ ائْذَنْ لِي إِلَى الْبَيْتِ فَقُلْتُ لِامْرَأَتِي رَأَيْتُ بِالنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شَيْئًا مَا كَانَ فِي ذَلِكَ صَبْرٌ فَعِنْدَكِ شَيْءٌ قَالَتْ عِنْدِي شَعِيرٌ وَعَنَاقٌ فَذَبَحْتُ الْعَنَاقَ وَطَحَنَتِ الشَّعِيرَ حَتَّى جَعَلْنَا اللَّحْمَ فِي الْبُرْمَةِ ثُمَّ جِئْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَالْعَجِينُ قَدِ انْكَسَرَ وَالْبُرْمَةُ بَيْنَ الْأَثَافِيِّ قَدْ كَادَتْ أَنْ تَنْضَجَ فَقُلْتُ طُعَيِّمٌ لِي فَقُمْ أَنْتَ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَرَجُلٌ أَوْ رَجُلَانِ قَالَ كَمْ هُوَ فَذَكَرْتُ لَهُ قَالَ كَثِيرٌ طَيِّبٌ قَالَ قُلْ لَهَا لَا تَنْزِعِ الْبُرْمَةَ وَلَا الْخُبْزَ مِنَ التَّنُّورِ حَتَّى آتِيَ فَقَالَ قُومُوا فَقَامَ الْمُهَاجِرُونَ وَالْأَنْصَارُ فَلَمَّا دَخَلَ عَلَى امْرَأَتِهِ قَالَ وَيْحَكِ جَاءَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ وَمَنْ مَعَهُمْ قَالَتْ هَلْ سَأَلَكَ قُلْتُ نَعَمْ فَقَالَ ادْخُلُوا وَلَا تَضَاغَطُوا فَجَعَلَ يَكْسِرُ الْخُبْزَ وَيَجْعَلُ عَلَيْهِ اللَّحْمَ وَيُخَمِّرُ الْبُرْمَةَ وَالتَّنُّورَ إِذَا أَخَذَ مِنْهُ وَيُقَرِّبُ إِلَى أَصْحَابِهِ ثُمَّ يَنْزِعُ فَلَمْ يَزَلْ يَكْسِرُ الْخُبْزَ وَيَغْرِفُ حَتَّى شَبِعُوا وَبَقِيَ بَقِيَّةٌ قَالَ كُلِي هَذَا وَأَهْدِي فَإِنَّ النَّاسَ أَصَابَتْهُمْ مَجَاعَةٌ

[٣٨٧٦] حَدَّثَنِي عَمْرُو بْنُ عَلِيٍّ حَدَّثَنَا أَبُو عَاصِمٍ أَخْبَرَنَا حَنْظَلَةُ بْنُ أَبِي سُفْيَانَ أَخْبَرَنَا سَعِيدُ بْنُ مِينَاءَ قَالَ سَمِعْتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ لَمَّا حُفِرَ الْخَنْدَقُ رَأَيْتُ

---

[1] السيرة النبوية والآثار المحمدية للسيد أحمد زينى دحلان (١٠٥\٢) على هامش السيرة الحلبية)_

بِالنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَمَصًا شَدِيدًا فَانْكَفَأْتُ إِلَى امْرَأَتِي فَقُلْتُ هَلْ عِنْدَكِ شَيْءٌ فَإِنِّي رَأَيْتُ بِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَمَصًا شَدِيدًا فَأَخْرَجَتْ إِلَيَّ جِرَابًا فِيهِ صَاعٌ مِنْ شَعِيرٍ وَلَنَا بُهَيْمَةٌ دَاجِنٌ فَذَبَحْتُهَا وَطَحَنَتْ الشَّعِيرَ فَفَرَغَتْ إِلَى فَرَاغِي وَقَطَّعْتُهَا فِي بُرْمَتِهَا ثُمَّ وَلَّيْتُ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَتْ لَا تَفْضَحْنِي بِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَبِمَنْ مَعَهُ فَجِئْتُهُ فَسَارَرْتُهُ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ ذَبَحْنَا بُهَيْمَةً لَنَا وَطَحَنَّا صَاعًا مِنْ شَعِيرٍ كَانَ عِنْدَنَا فَتَعَالَ أَنْتَ وَنَفَرٌ مَعَكَ فَصَاحَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ يَا أَهْلَ الْخَنْدَقِ إِنَّ جَابِرًا قَدْ صَنَعَ سُورًا فَحَيَّ هَلًا بِكُمْ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا تُنْزِلُنَّ بُرْمَتَكُمْ وَلَا تَخْبِزُنَّ عَجِينَكُمْ حَتَّى أَجِيءَ فَجِئْتُ وَجَاءَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْدُمُ النَّاسَ حَتَّى جِئْتُ امْرَأَتِي فَقَالَتْ بِكَ وَبِكَ فَقُلْتُ قَدْ فَعَلْتُ الَّذِي قُلْتِ فَأَخْرَجَتْ لَهُ عَجِينًا فَبَصَقَ فِيهِ وَبَارَكَ ثُمَّ عَمَدَ إِلَى بُرْمَتِنَا فَبَصَقَ وَبَارَكَ ثُمَّ قَالَ ادْعُ خَابِزَةً فَلْتَخْبِزْ مَعِي وَاقْدَحِي مِنْ بُرْمَتِكُمْ وَلَا تُنْزِلُوهَا وَهُمْ أَلْفٌ فَأُقْسِمُ بِاللَّهِ لَقَدْ أَكَلُوا حَتَّى تَرَكُوهُ وَانْحَرَفُوا وَإِنَّ بُرْمَتَنَا لَتَغِطُّ كَمَا هِيَ وَإِنَّ عَجِينَنَا لَيُخْبَزُ كَمَا هُوَ [ر:۳۹۰۰]

قوله: حَدَّثَنَا خَلَّادُ بْنُ يَحْيَى حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَاحِدِ بْنُ أَيْمَنَ عَنْ أَبِيهِ: د«أبيه» نه مراد ايمن حبشي دې.دا د ابن ابى عمرومخزومي آزاد كړې غلام وو.اود بخارى رحمه الله په راويانو كښې دې.دا حديث د «من إفراد البخاري» څخه دې.په صحيح مسلم كښې نشته.ايمن حبشي وائي.چه زه حضرت جابر رضي الله عنه ته ورغلم.

قوله: فَقَالَ إِنَّا يَوْمَ الْخَنْدَقِ نَحْفِرُ فَعَرَضَتْ كُدْيَةٌ شَدِيدَةٌ: حضرت جابر رضي الله عنه فرمائي.چه مونږ په غزوه خندق كښې خندق كنستل.چه يو سخت كټ مخامخ راغلل.صحابو رضي الله عنهم دغه كټه ماته نكړې شوه.نونبى صلى الله عليه وسلم ته راغلل.او عرض ئې اوكړو.چه دلته په خندق كښې يوه كټه راوتلې ده.(چه ماتيږى نه)نبى صلى الله عليه وسلم اوفرمائيل.زه دركوزيږم.نو نبى صلى الله عليه وسلم اودريدل.اود نبى صلى الله عليه وسلم په خيټه مباركه پورې ګانړې تړلې شوې وې.د روايت الفاظ دى.«وبطنه معصوب بحجر» ابن حبان رحمه الله دا وهم ګرځولې دې.اوونيلى ئې دى.چه د لفظ «معصوب بحجر» دې.(په زاء سره) اومطلب دا دې.چه نبى صلى الله عليه وسلم شا كلكه تړلې وه.[1] د نبى صلى الله عليه وسلم په خيټه باندې د ګانړى د تړلو څه حاجت دې.نبى صلى الله عليه وسلم خوبه په خپله فرمائيل.«إني أبيت يطعمني ربي ويسقيني»
حافظ ضياء الدين مقدسى رحمه الله د ابن حبان رحمه الله ترديد كړې دې.خو د هغوى نه وړاندې علامه كرمانى رحمه الله هم د دوى ترديد كړې دې.البته كرمانى رحمه الله دابن حبان رحمه الله نوم نه دې ذكركړې.هغوى فرمائيلى دى.چه د ولوږې د سختئ په وخت كښې خيټه د شا سره لګى.

---

[1])عمدة القارى(۱۸۰/۱۷)_

اوشا ښكته كيږى.نوپه داسې حالت كښې په اهل حجاز كښې دا طريقه رائجه وه.چه هغوى به دلاس د ورغوى په اندازه په خيټه پورې ګانړې تړل.د دغه ګانړې د يخوالى په وجه به په خيټه كښې د ولوږې حرارت كميدل.اوشا ته به اړانه ملاويده.نوهغه به نيغه وه.(۱)

رسول اللهﷺ سره داسې قسم واقعه پيښيدل د قياس نه لرې نه ده.تعجب دې. چه ابن حبان رحمه الله په خپل صحيح كښې په خپله د حضرت ابوايوب انصارى رضي الله عنه واقعه نقل كړې ده. چه يوځل نبىﷺ دخپل عادت نه خلاف د ماسپخين په وخت كښې دكور نه رابهرشو. او بهر ئې دحضرت ابوبكراوحضرت عمر رضي الله عنهما سره ملاقات اوشو.هغوى ته ئې اوفرمائيل. تاسو ولې د كور نه راوتلى ئې.هغوى ورته عرض اوكړو.د ولوږې د تكليف د وجې د كورنه رابهر شوى يو.نبىﷺ ورته اوفرمائيل.زه هم د ولوږې د تكليف د وجې د كور نه رابهر شوې يم.ددې نه پس د درې واړه حضرات دحضرت ابوايوب انصارى رضي الله عنه كورته لاړل.اوهغه د دوى ملمستيا اوكړه.(۲)

ددې روايت نه معلومه شوه.چه نبىﷺ ته هم د ولوږې شكايت كيدل.باقى پاتې شود نبىﷺ ارشاد چه «إنى أبيت يطعمنى ربى ويسقينى» نوهغه د صوم وصال په موقع باندې دى.د عامو حالاتو په باره كښې نه دى.

قوله: وَلَبِثْنَا ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ لَا نَذُوقُ ذَوَاقًا فَأَخَذَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمِعْوَلَ فَضَرَبَ فِي الْكُدْيَةِ فَعَادَ كَثِيبًا أَهْيَلَ أَوْ أَهْيَمَ: حضرت جابر رضي الله عنه فرمائى.چه مونږ د درې ورځو راسې څه څكلى نه وو.نبىﷺ په كداله باندې هغه كانړې اووهل.نوهغه د شګو ډيرې شو.

د«اهيل»او«اهيم»دواړه معنى يوه ده.اومطلب دادې.لكه څنګه چه بهيدونكې شګه وى.چه په هغې باندې پښه كيخودې شى.نوهغه لاندې ځى.دغه شان د نبىﷺ په ګذار سره هغه كټه بهيدونكې شګه شوه.(۳)

حضرت جابر رضي الله عنه فرمائى.چه ما د رسول اللهﷺ په خدمت كښې عرض اوكړو ،يارسول الله ماته د كور تلو اجازت راكړئ.نو كور ته راغلم.ما خپلې ښځې ته اووئيل،ما نبى كريمﷺ په داسې حالت كښې اوليدل.،چه صبر مې اونكړې شو .تاسره د خوراك دپاره څه شته؟ ښځې اووئيل.ما سره څه جوار دى.او د چيلئ يو بچې دې.نو ما د چيلئ هغه بچې ذبح كړو،او بى بى جوار ميچن كړل.تردې چه غوښه مونږ (د پخيدو دپاره) په كټوئ كښې كيخوده.

قوله: ثُمَّ جِئْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَالْعَجِينُ قَدْ انْكَسَرَ: بيا زه د رسول اللهﷺ په خدمت كښې حاضر شوم.او اوړه مات شوى وو. يعنى اوړه اخكلې شوې وو.اوښه

---

۱)اوګورئ شرح كرمانى (۱۶/۲۰)_

۲)اوګورئ ((الإحسان بترتيب صحيح ابن حبان (۳۲۴۸) باب ذكرالأمر بتحميدالله جل وعلا عند الفراغ من الطعام على ما أسبغ وأفضل وأنعم))_~

۳)فتح البارى(۷/۳۹۷)_

ناوخته شوې وو.په اوړو کښې خمبيره راپورته کيدل شروع شوی وو.کله چه په اوړو کښې خمبيره راپورته شی.نو دهغې پاسنې طرف ماتيدل شروع شی.اوپه هغې کښې درازونه جوړ شی.((والعجين قد انکسر)) سره هم ددی بيان کوی.

قوله: وَالْبُرْمَةُ بَيْنَ الْأَثَافِيِّ قَدْ كَادَتْ أَنْ تَنْضَجَ: اوکټوئ په نغری وه.اوپخيدو ته نزدې وه.

((الأثافی)) هغه درې کاڼړو ته وائی.کومه چه د نغری جوړولو دپاره کيخودې شی.ددې مفرد ((الأثفية)) دې(۱)

حضرت جابر رضی الله عنه د نبی کريم ﷺ په خدمت کښې حاضر شو.او عرض ئې اوکړو .لوږه غوندې روټئ ده.تاسو تشريف راوړئ.يو يا دوه کسان ځان سره راولئ.نبی ﷺ تپوس اوکړو. څومره روټئ ده.ما ورته اوخودل.نو نبی ﷺ اوفرمائيل.((كثير طيب)) اودا ئې هم اوفرمائيل. ترڅو چه زه نه يم راغلې.نو بی بی ته اووايه.چه نه کټوئ د نغری نه راکوزوی.اونه په تندور کښې روټئ لګوی.بيا نبی ﷺ اعلان اوکړو.جابر دعوت کړې دې.ټول راشئ.بل خوا حضرت جابر رضی الله عنه کورته لاړل.اوبی بی ته ئې اووئيل.((ويحك)) غرقه شې.نبی ﷺ خو مهاجرين او انصار ټول ځان سره راولی.

داخو معلومه ده.چه د حضرت جابر رضی الله عنه ښځه ناتجربه کاره نه وه.هغې د حضرت جابر رضی الله عنه نه تپوس اوکړو.چه نبی ﷺ ستا نه د روټئ په باره کښې تپوس کړې وو.حضرت جابر رضی الله عنه ورته اووئيل. آو.تپوس خو ئې رانه کړې وو.په دې باندې هغه مطمئنه شوه.چه به نبی ﷺ په خپل ځان او په الله باندې بهروسه کوی.او راځی به.(۲) نبی ﷺ صحابو رضی الله عنهم ته اوفرمائيل. ((ادْخُلُوا وَلَا تَضَاغَطُوا)) يعنی دننه راځئ.خو رش مه جوړوئ.نو نبی ﷺ روټئ شوکوله.اوپه هغې باندې ئې د غوښې ټکړې کيخودلې.اود کټوئ نه غوښه او د تنور نه ئې روټئ راخستلې.اوهغه (کټوئ او تنور) به ئې بيا پټول.دغه شان به نبی ﷺ د روټو نه ټکړې جوړولې.اود کټوئ نه به ئې سمسئ راډکوله.ترڅو چه ټول ماړه شول.اوځه روټئ پاتې هم شوه.بيا نبی ﷺ دحضرت جابر رضی الله عنه بی بی ته مخاطب شو.او وې فرمائيل.

قوله: كُلِي هَذَا وَأَهْدِي فَإِنَّ النَّاسَ أَصَابَتْهُمْ مَجَاعَةٌ: دا تاسو په خپله هم اوخورئ. اومحلې اوګاونډيانو کره هم هديه اوليږئ.څکه چه خلقو باندې ولوږه ده.يعنی دقحط زمانه ده.خلق په ولوږه اوتنده کښې اخته دی.

قوله: حَدَّثَنِي عَمْرُو بْنُ عَلِيٍّ حَدَّثَنَا أَبُو عَاصِمٍ..: په دې حديث کښې هم د حضرت جابر رضی الله عنه د دعوت واقعه بيان شوې ده.

---

۱)شرح الكرمانی (۱۸/۳۰)_
۲)فتح الباری(۷/۳۹۸)_

قوله: وَلَنَا بُهَيْمَةٌ دَاجِنٌ فَذَبَحْتُهَا: داجن هغه چيلۍ ته وائي.كوم چه په كور كښې ساتلې شي.اوهغه چراګاه ته نشي ليږلې.

قوله: إِنَّ جَابِرًا قَدْ صَنَعَ سُورًا: ،،سور،، هغه دعوت ته وئيلى شي.كوم چه د واده په مرقع باندې كولې شي.اوپه واده كښې ښكاره ده.چه لوې دعوت وى.ددې وجې دلته وئيلى شوى دى.چه جابر رضي الله عنه د يو ډير لوى دعوت اهتمام كړې دې.هسې خو ،،سور،، د قلعې ديوال ته هم وائي.خودا غيرعربى لفظ دې.(١)

قوله: فَحَيَّ هَلًا بِكُمْ: ((فحي حلا بكم، أي هلموا مسرعين)) يعني ټول په جلتۍ سره زر لاړ شئ.(٢)

[٣٨٧٧] حَدَّثَنِي عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ حَدَّثَنَا عَبْدَةُ عَنْ هِشَامٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا إِذْ جَاءُوكُمْ مِنْ فَوْقِكُمْ وَمِنْ أَسْفَلَ مِنْكُمْ وَإِذْ زَاغَتْ الْأَبْصَارُ وَبَلَغَتْ الْقُلُوبُ الْحَنَاجِرَ قَالَتْ كَانَ ذَاكَ يَوْمَ الْخَنْدَقِ

[٣٨٧٨] حَدَّثَنَا مُسْلِمُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ عَنْ الْبَرَاءِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَنْقُلُ التُّرَابَ يَوْمَ الْخَنْدَقِ حَتَّى أَغْمَرَ بَطْنَهُ أَوْ اغْبَرَّ بَطْنُهُ يَقُولُ وَاللَّهِ لَوْلَا اللَّهُ مَا اهْتَدَيْنَا وَلَا تَصَدَّقْنَا وَلَا صَلَّيْنَا فَأَنْزِلَنْ سَكِينَةً عَلَيْنَا وَثَبِّتْ الْأَقْدَامَ إِنْ لَاقَيْنَا إِنَّ الْأُلَى قَدْ بَغَوْا عَلَيْنَا إِذَا أَرَادُوا فِتْنَةً أَبَيْنَا وَرَفَعَ بِهَا صَوْتَهُ أَبَيْنَا أَبَيْنَا [ر:٢٦٨١]

[٣٨٧٩] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ عَنْ شُعْبَةَ قَالَ حَدَّثَنِي الْحَكَمُ عَنْ مُجَاهِدٍ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ نُصِرْتُ بِالصَّبَا وَأُهْلِكَتْ عَادٌ بِالدَّبُورِ [ر:٩٨٨]

قوله: حَدَّثَنِي عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ حَدَّثَنَا عَبْدَةُ: عبده: دا د راوى لقب دې.ددوى نوم عبدالرحمن بن سليمان كلابى رحمه الله دې.(٣)

حضرت عائشه صديقه رضي الله عنها فرمائى.چه ﴿إِذْ جَاءُوكُمْ مِنْ فَوْقِكُمْ وَمِنْ أَسْفَلَ مِنْكُمْ﴾ (٤) ددې آيت تعلق د غزوه خندق سره دې.

---

١)أيضاً)_

٢)فتح البارى(٣٩٩١٧)_

٣)عمدة القارى(١٨٢١١٧)_

٤)دا دسورة احزاب د لسم آيت حصه ده.پوره آيت داسې دې. ((إِذْ جَاءُوكُم مِّن فَوْقِكُمْ وَمِنْ أَسْفَلَ مِنكُمْ وَإِذْ زَاغَتِ الْأَبْصَارُ وَبَلَغَتِ الْقُلُوبُ الْحَنَاجِرَ وَتَظُنُّونَ بِاللَّهِ الظُّنُونَا ..))
(اوياد كړئ هغه وخت)كله چه دغه خلق په تاسوراوختل.د پورته طرف نه هم او د ښكته طرف نه هم،اوكله چه سترګې وازې پاتې شوې.اوزړونه خولې ته راورسيدل.اوتاسوخلقو په الله تعالى باندې قسم قسم ګمانونه كول)_

قوله: حَدَّثَنَا مُسْلِمُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ: حضرت براء فرمائی چه غزوه خندق کښې نبی ﷺ خاورې اوړلې. تردې چه هغې د نبی ﷺ خیټه مبارکه پټه کړې وه. د نبی ﷺ خیټه د خاورو شوې وه. د راوی شك دې چه «أغمر» ئې وئیلی دی. اوکه «أغبر» ئې وئیلی دی. په دې موقع باندې نبی ﷺ د حضرت عبدالله بن رواحه ﷺ دا اشعار وئیل.

وَاللهِ لَوْلَا اللهُ مَا اهْتَدَيْنَا وَ لَا تَصَدَّقْنَا وَلَا صَلَّيْنَا

فَأَنْزِلَنْ سَكِينَةً عَلَيْنَا وَ ثَبِّتِ الْأَقْدَامَ إِنْ لَاقَيْنَا

إِنَّ الْأُلَى قَدْ بَغَوْا عَلَيْنَا إِذَا أَرَادُوا فِتْنَةً أَبَيْنَا

① په الله قسم: که چرته دالله تعالی رحمت نه وو. نو مونږ به نه هدایت بیاموندې وو. اونه به مو صدقه ورکوله. اونه به مو مونځونه کول.

② اې الله په مونږ باندې سکینه نازله کړې. اودجنګ په وخت کښې مونږ ثابت قدم کړې.

③دې خلقو په مونږ باندې ظلم کړې دې. کله چه دا خلق مونږ په فتنه کښې د اچولو اراده کوی. نو مونږ به انکار کوو.

دا آخری کلمه «أبینا» به نبی ﷺ په اوچت آواز سره بار بار وئیله.

قوله: حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ: ابن عباس ﷺ د نبی کریم ﷺ نه روایت کوی. چه د باد صبا په ذریعه زما مدد کړې شوې دې. او د دبور په ذریعه قوم عاد تباه شوې دې. صبا د مشرق طرف نه راتلونکی باد ته وائی. اود بور د مغرب طرف نه راتلونکی باد ته وائی.[1]

چونکه په غزوه خندق کښې الله تعالی په مشرقی بادسره دنبی ﷺ او مسلمانانو مدد کړې وو. ددې وجې امام بخاری ﷺ دا روایت په دې باب کښې ذکرکړو.

[۳۸۸۰] حَدَّثَنِي أَحْمَدُ بْنُ عُثْمَانَ حَدَّثَنَا شُرَيْحُ بْنُ مَسْلَمَةَ قَالَ حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ بْنُ يُوسُفَ قَالَ حَدَّثَنِي أَبِي عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ قَالَ سَمِعْتُ الْبَرَاءَ بْنَ عَازِبٍ يُحَدِّثُ قَالَ لَمَّا كَانَ يَوْمُ الْأَحْزَابِ وَخَنْدَقَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَأَيْتُهُ يَنْقُلُ مِنْ تُرَابِ الْخَنْدَقِ حَتَّى وَارَى عَنِّي الْغُبَارُ جِلْدَةَ بَطْنِهِ وَكَانَ كَثِيرَ الشَّعْرِ فَسَمِعْتُهُ يَرْتَجِزُ بِكَلِمَاتِ ابْنِ رَوَاحَةَ وَهُوَ يَنْقُلُ مِنَ التُّرَابِ يَقُولُ

اللَّهُمَّ لَوْلَا أَنْتَ مَا اهْتَدَيْنَا وَلَا تَصَدَّقْنَا وَلَا صَلَّيْنَا

فَأَنْزِلَنْ سَكِينَةً عَلَيْنَا وَثَبِّتِ الْأَقْدَامَ إِنْ لَاقَيْنَا

إِنَّ الْأُلَى قَدْ بَغَوْا عَلَيْنَا وَإِنْ أَرَادُوا فِتْنَةً أَبَيْنَا

ثُمَّ يَمُدُّ صَوْتَهُ بِآخِرِهَا [ر: ۲٦۸۰]

---

[1])فیض الباری (٤\٩٩) باب غزوة الخندق)_

په دې روايت کښې هم هغه خبره شوې ده.چه نبی ﷺ په غزوه خندق کښې رجزيه اشعار وئيل. البته په دې روايت کښې يوه جمله ده.چه «وكان كثير الشعر» يعنى د نبی ﷺ په سينه مبارکه باندې ويخته زيات وو.ددې سره په ظاهره د شمائل ترمذی روايت متعارض معلوميږی.په کوم کښې چه دی.چه نبی ﷺ «طويل المسربة» وو،، مسربه،، د ويختو هغه نرئ کرښې ته وائی.کومه چه د سينې نه تر نامه پورې ځی.نو ددې روايت تقاضا دا ده.چه ويخته کم وی.دهغه روايت تقاضا دا ده.چه ويخته کم وو.او دلته ورته «كثير الشعر» وئيلې شوې دې.

① په دواړو روايتونوکښې يوتطبيق داسې شوې دې.چه هغه کرښه اګرچه وه نرئ لکه څنګه چه د شمائل ترمذی په روايت کښې دی.خوپه دغه نرئ کرښه کښې ويخته زيات وو.ددغه ويختو د ګڼروالی نه دلته په کثرت شعر سره تعبير شوې دې.(1)

② دويمه خبره حضرت انورشاه کشميری رحمه الله کړې ده.چه داسې قسم څيزونه نشی منضبط کولې.يو کس به کتلې وی.هغه به محسوس کړی دی.چه ويخته زيات دی.نو هغه «كثير الشعر» نقل کړی دی.بل کس ليدلی دی.اوهغه کم محسوس کړی دی.نوهغه دخپلې مشاهدې مطابق روايت نقل کړې دې.اوښکاره ده چه د هرسړی مشاهده اود دده تاثرجدا جدا وی.(2)

[۳۸۸۱] حَدَّثَنِي عَبْدَةُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا عَبْدُ الصَّمَدِ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ هُوَ ابْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ دِينَارٍ عَنْ أَبِيهِ أَنَّ ابْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ أَوَّلُ يَوْمٍ شَهِدْتُهُ يَوْمُ الْخَنْدَقِ

[۳۸۸۲] حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى أَخْبَرَنَا هِشَامٌ عَنْ مَعْمَرٍ عَنْ الزُّهْرِيِّ عَنْ سَالِمٍ عَنْ ابْنِ عُمَرَ قَالَ وَأَخْبَرَنِي ابْنُ طَاوُسٍ عَنْ عِكْرِمَةَ بْنِ خَالِدٍ عَنْ ابْنِ عُمَرَ قَالَ دَخَلْتُ عَلَى حَفْصَةَ وَنَسْوَاتُهَا تَنْطُفُ قُلْتُ قَدْ كَانَ مِنْ أَمْرِ النَّاسِ مَا تَرَيْنَ فَلَمْ يُجْعَلْ لِي مِنْ الْأَمْرِ شَيْءٌ فَقَالَتْ الْحَقْ فَإِنَّهُمْ يَنْتَظِرُونَكَ وَأَخْشَى أَنْ يَكُونَ فِي احْتِبَاسِكَ عَنْهُمْ فُرْقَةٌ فَلَمْ تَدَعْهُ حَتَّى ذَهَبَ فَلَمَّا تَفَرَّقَ النَّاسُ خَطَبَ مُعَاوِيَةُ قَالَ مَنْ كَانَ يُرِيدُ أَنْ يَتَكَلَّمَ فِي هَذَا الْأَمْرِ فَلْيُطْلِعْ لَنَا قَرْنَهُ فَلَنَحْنُ أَحَقُّ بِهِ مِنْهُ وَمِنْ أَبِيهِ قَالَ حَبِيبُ بْنُ مَسْلَمَةَ فَهَلَّا أَجَبْتَهُ قَالَ عَبْدُ اللَّهِ فَحَلَلْتُ حُبْوَتِي وَهَمَمْتُ أَنْ أَقُولَ أَحَقُّ بِهَذَا الْأَمْرِ مِنْكَ مَنْ قَاتَلَكَ وَأَبَاكَ عَلَى الْإِسْلَامِ فَخَشِيتُ أَنْ أَقُولَ كَلِمَةً تُفَرِّقُ بَيْنَ الْجَمْعِ وَتَسْفِكُ الدَّمَ وَيُحْمَلُ عَنِّي غَيْرُ ذَلِكَ فَذَكَرْتُ مَا أَعَدَّ اللَّهُ فِي الْجِنَانِ قَالَ حَبِيبٌ حُفِظْتَ وَعُصِمْتَ قَالَ مَحْمُودٌ عَنْ عَبْدِ الرَّزَّاقِ وَنَوْسَاتُهَا

حضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنهما فرمائی.

---

(1) فتح البارى(۱۱۷/۷)_

(2) فيض البارى(٤/٩٩) باب غزوة الخندق)_

قوله: دَخَلْتُ عَلَى حَفْصَةَ وَنَسْوَاتُهَا تَنْطُفُ: زه حضرت حفصې رضي الله عنها ته ورغلم. اودهغوی د ویختونه د اوبو څاڅکی څڅیدل. «نوساة» د «نوسة» جمع ده. د «ناس ینوس» معنی خوزیدل دی. دلته زلفو اوویختو ته ،،نوساة،، ونیلې شوې دې. غالباً چه هغوی سر وینځلې وو. اود اوبو څاڅکی دهغې نه څڅیدل. ددې وجې په هغې باندې د «نوساة» اطلاق شوې دې. [1]

دلته دوه نسخې دی. زمونږ په نسخه کښې «نوساتها» دې. اوپه بعضې نسخو کښې «نسواتها» دې. علامه عینی اوعلامه قسطلانی رحمهما الله هم «نسواتها» نقل کړې دې. خو کرمانی رحمه الله وئیلی دی. چه «نسواتها لیس بشیء». [2]

امام بخاری رحمه الله هم ددې روایت په آخر کښې د عبدالرزاق نه روایت نقل کوی. په هغې کښې دی. «قال محمد عن عبدالرزاق، نوساتها» دی. دا تائید امام بخاری ددې دپاره پیش کوی. چه «نسوات» نقل کونکی هم موجود دی. اودا نقل صحیح نه دې. نود «نوسات» نسخې ته به صحیح ونیلې شی.

حضرت ابن عمر رضي الله عنهما حضرت حفصې رضي الله عنها ته اوووئیل. دخلقو معامله ته وینې. یعنی د امارت په باره کښې د حضرت علی اوحضرت امیرمعاویه رضي الله عنهما په مینځ کښې د اختلاف تاسوته علم دې. ما سره په دې باره کښې نه څه مشوره شوې ده. اونه څه قسم خبره شوې ده. حضرت حفصې رضي الله عنها ورته اووئیل. ته لاړه شه خلق به ستا انتظار کوی. او زما ویره ده. که ته لاړ نشې. او ایسار شې. نوپه مسلمانانوکښې به تفریق او انتشار پیدا شی. نوحضرت حفصې رضي الله عنها حضرت ابن عمر رضي الله عنهما په تلو باندې مجبوره کړو. حضرت ابن عمر رضي الله عنهما هلته لاړلو. حضرت امیرمعاویه رضي الله عنه خطبه ورکوله او ووې وئیل.

قوله: مَنْ كَانَ يُرِيدُ أَنْ يَتَكَلَّمَ فِي هَذَا الْأَمْرِ فَلْيُطْلِعْ لَنَا قَرْنَهُ فَلَنَحْنُ أَحَقُّ بِهِ مِنْهُ وَمِنْ أَبِيهِ: کوم کس چه ددې خلافت په باره کښې خبره کول غواړی. نوهغه دې خپل مخ مونږ ته راښکاره کړی. مونږ دهغه (ابن عمر رضي الله عنهما) اودهغه د پلارنه د خلافت زیات حقدار یو. په دې جمله کښې حضرت معاویه رضي الله عنه په حضرت عبدالله بن عمراودهغه په پلار رضي الله عنهما باندې تعریض کوی.

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمانی. چه حضرت معاویه رضي الله عنه خود حضرت عمربن الخطاب رضي الله عنه ډیر تعریف کولوبلکه ددوی په تعریف کښې به نې د مبالغې نه کار اخستل. نودا خبره د هغوی د شان نه ډیره لرې ده. چه هغوی حضرت عمر رضي الله عنه باندې تعریض کړې وی. بلکه په بعضې روایاتوکښې دی. چه دا تعریض په حضرات حسنینو او حضرت علی رضي الله عنهم باندې وو. [3]

---

[1])فتح الباری(۷/۴۰۳)_

[2])شرح الکرمانی (۱۶/۳۳)_

[3])فتح الباری(۷/۴۰۴)_

خود عبدالرزاق په روايت كښې په حضرت عبدالله بن عمر او حضرت عمر رضي الله عنهما باندې د تعريض تصريح ده.د روايت الفاظ دا دى.«فقام معاوية عشية فأثنى على الله بما هو أهله ثم قال أما بعد فمن كان متكلماً فى هذا الأمر فليطلع لى قرنه فوالله لا يطلع فيه أحد إلا كنت أحق به منه ومن أبيه قال يعرض بعبدالله بن عمر» (١)

دغه شان وړاندې د حبيب بن مسلمه قول هم په دې روايت كښې راځى.چه هغوى حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنهما ته اووئيل.تاسو معاويه رضي الله عنه ته جواب ولې ورنكړو.نوحضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنهما اوفرمائيل.ما په هغه وخت كښې خپل څادر د احتباء په طريقه تړلې وو.او دا اراده مې كړې وه.چه هغه ته اووايم .«أحق بهذا الأمر من قاتلك وأباك على الإسلام» چه ددې خلافت زيات حقدار هغه څوك دې.چه تا سره او ستا د پلار سره ئې د اسلام دپاره جنګ كړې وو.خوددې وېرې د وجې چه زما په خبره به په مسلمانانو كښې انتشارپيدا شى.اووينې به توى شى.ما دهغې جواب ورنكړو.ما په دغه موقعه هغه نعمتونه ياد كړل.كوم چه الله تعالى د صبركونكو دپاره تياركړى دى.ددې نه ښكاره ده.چه دحضرت معاويه رضي الله عنه دا تعرض په حضرت عبدالله بن عمر اوحضرت عمرفاروق رضي الله عنهما باندې وو.

دا حضرت معاويه رضي الله عنه لغزش وو.هغه ته د حضرت عمر فاروق په باره كښې د داسې تعريض حق حاصل نه وو.مونږ خودا ګڼړو.چه هغه ته په حضرت على رضي الله عنه باندې هم د داسې تعريض كولو حق حاصل نه وو.ځكه چه حضرت على رضي الله عنه دخپل مقام اومرتبې اود فضائلو په اعتبار سره د حضرت معاويه رضي الله عنه نه ډير اوچت وو. باقى دا خبره چه د حضرت على رضي الله عنه اوحضرت معاويه رضي الله عنه په مينځ كښې د حضرت عثمان رضي الله عنه د قصاص په باره كښې كومه جګړا پيدا شوې وه.نوهغه بله خبره ده. خود خلافت بهرصورت حضرت على رضي الله عنه حقدار وو.اګرچه راجحه دا ده.چه د خلافت استحقاق وى.اوكه د قصاص معامله،په هغې كښې حق د حضرت على رضي الله عنه سره وو.اودحضرت معاويه رضي الله عنه دپاره دهغوى په اجتهاد كښې سره د غلطئ نه اجر دې.

په اصل كښې دحضرت معاويه رضي الله عنه په خيال كښې د خلافت زيات حقدار هغه سړې دې.څوك چه ذى رائې وى.د فضائلو په دې كښې څه اعتبار نه وى.(٢) او حضرت معاويه رضي الله عنه بهرحال د عربو په مشهورو مدبرينوكښې وو.دعربو څلور ،،دهاة،، مشهوردى.

① حضرت امير معاويه ② حضرت عمروبن العاص ③ حضرت مغيره بن شعبه رضي الله عنهم

④ اوزياد بن ابى سفيان.دا خلق ډير ذهين اوپه سياسى اموروكښې ډيرزيات ماهر وو.

د ترجمة الباب سره د روايت مناسبت: چونكه حضرت ابوسفيان او حضرت معاويه رضي الله عنهما د جنګ خندق په موقع د مسلمانانو خلاف په جنګ كښې دكافرانوپه مرسته كښې په جنګ كښې شريك وو.اوحضرت عبدالله بن عمر ،اوحضرت عمراونوروصحابو رضي الله عنهم دهغوى مقابله

---

(١) مصنف عبدالرزاق غزوة ذات السلاسل وخبر على ومعاوية رضى الله عنهما (٤٦٥/٥)_

(٢) فتح البارى (٤٠٤/٧)_

كړې وه. په روايت كښې په «أحق بهذا الأمر منك من قاتلك وأباك على الإسلام» سره غزوه خندق ته اشاره ده. او هم په دې مناسبت سره امام بخارى رحمه الله د دې روايت تخريج كړې دې. (١) والله اعلم.

[۳۸۸۳/۳۸۸۴] حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ صُرَدٍ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ الْأَحْزَابِ نَغْزُوهُمْ وَلَا يَغْزُونَنَا

[۳۸۸۴] حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ آدَمَ حَدَّثَنَا إِسْرَائِيلُ سَمِعْتُ أَبَا إِسْحَاقَ يَقُولُ سَمِعْتُ سُلَيْمَانَ بْنَ صُرَدٍ يَقُولُ سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ حِينَ أَجْلَى الْأَحْزَابَ عَنْهُ الْآنَ نَغْزُوهُمْ وَلَا يَغْزُونَنَا نَحْنُ نَسِيرُ إِلَيْهِمْ

د سليمان بن صرد رحمه الله په بخارى كښې صرف دوه روايتونه دى. (٢) يو دا روايت دې. اوبل په «باب صفة إبليس» كښې دې. فرمائى. چه رسول الله ﷺ د غزوه خندق په ورځ فرمائيلى وو. «نغزوهم ولا يغزوننا» اوس به مونږ هغوى سره جنګيږو. اوهغوى به (اقدام نه كوى. چه) مونږ سره اوجنګيږى. نو هم داسې اوشوه. چه دغزوه خندق نه پس د كافرانو نه بيا اقدام اونشو. بلكه مسلمانانو په فتح مكه كښې اقدام اوكړو.

[۳۸۸۵] حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ حَدَّثَنَا رَوْحٌ حَدَّثَنَا هِشَامٌ عَنْ مُحَمَّدٍ عَنْ عَبِيدَةَ عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ يَوْمَ الْخَنْدَقِ مَلَأَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ بُيُوتَهُمْ وَقُبُورَهُمْ نَارًا كَمَا شَغَلُونَا عَنْ صَلَاةِ الْوُسْطَى حَتَّى غَابَتِ الشَّمْسُ [ر: ۲۷۷۳]

[۳۸۸۶] حَدَّثَنَا الْمَكِّيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ حَدَّثَنَا هِشَامٌ عَنْ يَحْيَى عَنْ أَبِي سَلَمَةَ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ جَاءَ يَوْمَ الْخَنْدَقِ بَعْدَ مَا غَرَبَتِ الشَّمْسُ جَعَلَ يَسُبُّ كُفَّارَ قُرَيْشٍ وَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا كِدْتُ أَنْ أُصَلِّيَ حَتَّى كَادَتِ الشَّمْسُ أَنْ تَغْرُبَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَاللَّهِ مَا صَلَّيْتُهَا فَنَزَلْنَا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بُطْحَانَ فَتَوَضَّأَ لِلصَّلَاةِ وَتَوَضَّأْنَا لَهَا فَصَلَّى الْعَصْرَ بَعْدَ مَا غَرَبَتِ الشَّمْسُ ثُمَّ صَلَّى بَعْدَهَا الْمَغْرِبَ [ر: ۵۷۱]

قوله: حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ حَدَّثَنَا رَوْحٌ حَدَّثَنَا هِشَامٌ: حضرت على رضى الله عنه فرمائى. چه نبى ﷺ په غزوه خندق كښې فرمائيلى وو. الله تعالى دې د دوى كورونه او ددوى قبرونه د اور نه ډك كړى. چه دوى مونږ د صلاة وسطى نه بند كړو. تردې چه نمر پريوتلو. (اود مازيګر مونځ قضاء شو) دا روايت اودې نه مخكښې روايت په «مواقيت الصلاة» كښې تيرشوې دې.

[۳۸۸۷] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ عَنِ ابْنِ الْمُنْكَدِرِ قَالَ سَمِعْتُ جَابِرًا يَقُولُ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ الْأَحْزَابِ مَنْ يَأْتِينَا بِخَبَرِ الْقَوْمِ فَقَالَ الزُّبَيْرُ أَنَا ثُمَّ

---

(١) فتح البارى (١٧/٤٠٤)_
(٢) عمدة القارى (١٧/١٨٦)_

قَالَ مَنْ يَأْتِينَا بِخَبَرِ الْقَوْمِ فَقَالَ الزُّبَيْرُ أَنَا ثُمَّ قَالَ مَنْ يَأْتِينَا بِخَبَرِ الْقَوْمِ فَقَالَ الزُّبَيْرُ أَنَا ثُمَّ قَالَ إِنَّ لِكُلِّ نَبِيٍّ حَوَارِيَّ وَإِنَّ حَوَارِيَّ الزُّبَيْرُ [ر:۲۶۹۱]

حضرت جابر رضي الله عنه فرمائي چه نبي ﷺ د غزوه احزاب په موقع باندې فرمائيلي وو.مونږ ته به د قوم خبر څوك راوړي.نوحضرت زبير رضي الله عنه اوفرمائيل.زه ،نبي ﷺ بيا اوفرمائيل.((من يأتينا بخبر القوم)) نو حضرت زبير رضي الله عنه اوفرمائيل. ((أنا)) نو نبي ﷺ اوفرمائيل.((إن لكل نبي حواريا وإن حواري الزبير)) دهر پيغمبر يو حواري (خاص مددګار) وي.اوزما حواري زبير دې.

دصحيح مسلم په روايت كښې دی.(1) چه د قوم د خبر راوړو دپاره حضرت حذيفه رضي الله عنه لاړلو.او دلته د بخاري په روايت كښې دی.چه حضرت زبير رضي الله عنه د تلو دپاره تيار شو.

① په دواړو رواياتونوكښې دتطبيق دپاره دا وئيلي شي.چه ممكن ده.دا واقعه د يو وخت وي.اوهغه واقعه د بل وخت وي.

② خوحقيقت دا دې.چه حضرت زبير رضي الله عنه نبي ﷺ د بنوقريظه د خبر راوړو دپاره ليږلې وو. اوحضرت حذيفه رضي الله عنه ئې د مكې د مشركانو اود بنو غطفان د خبر راوړو دپاره ليږلې وو.(2)

دا دواړه بيخي جداجدا واقعات دی.نوځكه د تعارض هډو څه سوال پيدا كيدل نه دی پكار.

[۳۸۸۸] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي سَعِيدٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَقُولُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ أَعَزَّ جُنْدَهُ وَنَصَرَ عَبْدَهُ وَغَلَبَ الْأَحْزَابَ وَحْدَهُ فَلَا شَيْءَ بَعْدَهُ

[۳۸۸۹] حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ أَخْبَرَنَا الْفَزَارِيُّ وَعَبْدَةُ عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ أَبِي خَالِدٍ قَالَ سَمِعْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ أَبِي أَوْفَى رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا يَقُولُ دَعَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى الْأَحْزَابِ فَقَالَ اللَّهُمَّ مُنْزِلَ الْكِتَابِ سَرِيعَ الْحِسَابِ اهْزِمْ الْأَحْزَابَ اللَّهُمَّ اهْزِمْهُمْ وَزَلْزِلْهُمْ [ر:۲۷۷۵]

[۳۸۹۰] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مُقَاتِلٍ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ أَخْبَرَنَا مُوسَى بْنُ عُقْبَةَ عَنْ سَالِمٍ وَنَافِعٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا قَفَلَ مِنْ الْغَزْوِ أَوْ الْحَجِّ أَوْ الْعُمْرَةِ يَبْدَأُ فَيُكَبِّرُ ثَلَاثَ مِرَارٍ ثُمَّ يَقُولُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ آيِبُونَ تَائِبُونَ عَابِدُونَ سَاجِدُونَ لِرَبِّنَا حَامِدُونَ صَدَقَ اللَّهُ وَعْدَهُ وَنَصَرَ عَبْدَهُ وَهَزَمَ الْأَحْزَابَ وَحْدَهُ [ر:۱۷۰۳]

---

(1) اوګورئ صحيح مسلم باب غزوة الأحزاب كتاب الجهاد والسير رقم الحديث ٤٦٠٤)_~

(2) فتح الباري(٤٠٧/٧)_

بَابُ مَرْجِعِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنَ الْأَحْزَابِ وَمَخْرَجِهِ إِلَى بَنِي قُرَيْظَةَ وَمُحَاصَرَتِهِ إِيَّاهُمْ (غزوة بنى قريظة)

ددې ځاې نه امام بخارى رحمه الله د غزوه بنى قريظه بيان كوى.د بنى قريظه د يهودو سره د مسلمانانو معاهده وه.چه د يوبل خلاف به د چا سره په جنګ كښې حصه نه اخلو.په غزوه خندق كښې چه كله قريشو د لس زره كسانو لښكرپه مدينه باندې د حملې كولودپاره راوستل. نوپه هغه وخت كښې يهوديانو خپله معاهده ماته كړه.اود قريشو سره د مسلمانانو خلاف ملګرى شول.(١)

په ٢٣ ذى قعده ٥ هجرئ باندې كله چه احزاب د كفارو واپس لاړل.اونبى ﷺ مسلمانان واخستل مدينې ته واپس راغلل.اوټولو مسلمانانو وسلې پرانستلې.هم په دغه ورځ د ماسپخين په وخت كښې حضرت جبرئيل عليه السلام راغلو.وې وئيل.تاسو وسله پرانستله.نبى ﷺ ورته اوفرمائيل.آو.حضرت جبرئيل عليه السلام اووئيل.خو فرشتو تر اوسه پورې وسلې نه دى پرانستې.اوواپس شوى نه دى.اوس سمدستى بنى قريظو طرف ته وتل دى.

نو نبى ﷺ اعلان اوكړو.چه ټول صحابه رضي الله عنهم دې د مازيګر مونځ په بنى قريظه كښې اوكړى.مطلب دا وو.چه ترمازيګره پورې هلته رسيدل دى.اودهغوى محاصره كول دى.درې زره لښكروو.اوپه هغوى كښې شپږ ديرش اسونه وو. د مسلمانانودا لښكرهلته اورسيدل. اوتقريباً پنځه ويشت ورځې ئې دهغوى محاصره جارى اوساتله.(٢) د محاصرې په دوران كښې د بنى قريظه سردار كعب بن اسد هغوى راجمع كړل.او وې وئيل.زه تاسو ته درې خبرې پيش كوم.په دې كښې يوه خوښه كړئ.

① اولنئ خبره دا ده.چه تاسوته دا خبره ښيخى ښكاره شوې ده.چه دا كس (نبى ﷺ) دالله تعالى هم هغه نبى اوپيغمبردې.دچا ذكرچه تاسو په خپل كتاب تورات كښې مومئ.نو ټول ايمان راوړئ.او دده تابع اوفرمانبردار شئ.په دې سره به ستاسو مال جان او بچى ښځې ټول محفوظ او مامون شى.

---

(١) حافظ ابن قيم رحمه الله ددې غزوه د سبب په باره كښې ليكى..
وكان سبب غزوهم أن رسول الله لما خرج إلى غزوة الخندق والقوم معه صلح جاء حيى بن اخطب إلى بنى قريظة فى ديارهم فقال قد جئتكم بعزالدهر.جئتكم بقريش على سادتها.وغطفان على قادتها وأنتم أهل الشوكة والسلاح فهلم حتى نناجز محمداً ونفرغ منه.فقال لهم رئيسهم بل جئتنى والله بذل الدهر.جئتنى بسحاب قد أراق ماءه.فهو يرعد ويبرق فلم يزل حيى يخادعه ويعده.. حتى أجابة بشرط أن يدخل معه فى حصنه .يصيبه ما أصابهم.ففعل.ونقضوا عهد رسول الله ﷺ وأظهروا سبه فبلغ رسول الله ﷺ الخبر فأرسل يستعلم الأمر فوجدهم قد نقضوا العهد فكبر وقال أبشروا يا معشر المسلمين (وانظرزادالمعاد (١٣٠/٣)_

(٢) الكامل لابن اثير(١٢٧/٢) وفتح البارى(٤١٣/٧ ودلائل بيهقى (٢٠/٤)_

② دويم صورت دا دې چه خپل بچې اوښځې ټولې په خپله قتل کړي.اوبيا ويرې د مسلمانانو سره ټول دجنګ کولودپاره وړاندې شي.که په جنګ کښې شکست ملاؤ شي.نود بچو او ښځو به راسره څه فکر نه وي.اوکه فتح ملاؤ شوه.نو د ښځو څه کمې نشته.ښځې به نورې هم ملاؤ شي.اودهغوی نه به بچې هم پيدا شي.

③ دريم صورت دا دې.چه نن د خالی ورځ ده.کيدې شي.چه مسلمانان دا اوګڼړي. چه د خالی ورځ د يهوديانو د احترام ورځ ده.په دې کښې به دوی جنګ جګړه نه کوی. زمونږ دحملې نه به مطمئن اوغافله وي.نو ټول ملاؤ شي.اونن د شپې په مسلمانانو باندې حمله اوکړي.اوددوی دغفلت نه فائده واخلي.

خو بنو قريظه د کعب بن اسد درې واړه خبرې اونه منلې.هغوی اووئيل.نه خو مونږ خپل دين پريخودې شو.اونه خپل بچې اوښځې قتلولې شو.اونه د خالی په شپه حمله کولی شو.چه ددې محترمې ورځې بې حرمتي اوشي.ځکه چه هم ددې ورځې د بې حرمتئ په وجه خو زمونږ د مشرانو نه شادوګانو او خنزيران جوړ شوی وو.(١) چه محاصرې نه تنګ شو.نو هغوی دې خبرې ته غاړه کيخوده.چه نبی ﷺ د دوی په باره کښې کومه فيصله کوی.هغه دوی ته منظور ده.د بنو قريظه سره د انصارو حليفانه تعلقات وو.د اوس قبيلې کسانو د نبی ﷺ په خدمت کښې عرض اوکړو.يا رسول الله د قبيله خزرج په درخواست سره چه تاسو د بنو نضيرسره څنګه معامله کړې وه.هغه شان زمونږ په درخواست د بنو قريظه سره هم اوکړئ.نبی ﷺ اوفرمائيل. ټيک ده.د اوس قبيلې کسان د فيصلې اختيار خپل سردار حضرت سعد بن معاذ رضی الله عنه ته ورکړو.اودا ئې اووئيل.چه کومه فيصله هغه اوکړی.هغه مونږ ته منظوره ده.

حضرت سعد بن معاذ رضی الله عنه زخمی وو.هغه راوستې شو.هغه فيصله اوکړه.چه د بنوقريظه ټول جنګجوسړی دې قتل کړې شي.اودهغوی ښځې اوبچې دې وينځې وغلامان جوړ کړې شي.اود دوی ټول مال دې په مسلمانانو کښې تقسيم کړې شي. ددې تفصيل وړاندې د بخاری په روايت کښې راځي.

نود بنو قريظه ټول کسان ګرفتار کړې شول.او مدينې منورې ته راوستې شول.اود يوې

---

١)سيرة ابن هشام (٣\٢٤٦و٢٤٧) والبداية والنهاية (١٢٠\١٤) د محاصرې په دوران کښې يهودو نبی ﷺ ته درخواست کړې وو.چه حضرت ابولبابه دوی ته راوليږه.چه هغوی دده سره مشوره اوکړي.ځکه چه د يهودو د ابولبابه سره حليفانه تعلقات وو.حضرت ابولبابه رضی الله عنه چه دننه ورغلل.نوټول ماشومان اوښځې جمع شول.اوپه ژړا شول.چه دا منظر ئې اوليدل.نود ابولبابه زړه نرم شو.بنوقريظه ابو لبابه رضی الله عنه ته اووئيل. آيا مونږ د رسول الله ﷺ حکم او فيصله اومنو.او ورته ئې اووئيل.آؤ قبلوله کړئ.او ورسره ئې مرئ طرف ته اشاره اوکړه.چه ذبح کولې به شئ.اوس ابولبابه رضی الله عنه دخپل ځاې نه لا اخوا شوې هم نه وو.چه دخپلې غلطئ اوخيانت احساس ورته اوشو.نيغ مسجد نبوی ته لاړل.اوخپل ځان ئې په ستنه پورې اوتړل.اوقسم ئې اوخوړل.چه ترڅو پورې الله تعالی زما توبه قبوله کړې نه وي.نو دخپل ځاې نه به نه اخوا کيږم.تردې چه الله تعالی د دوی توبه په نبی ﷺ باندې نازله کړه.(سيرة ابن هشام (٣\٢٤٤و ٢٤٨)_~

انصاری ښځې په کور کښې ټول بند کړې شول.دقتل ګاه په طور د هغوی دپاره خندقونه اوکنستلې شول.دوه دوه او څلور څلور به راوستې شول.اوبه دغه خندقونوکښې به دهغوی څټونه وهلې شول.دغه شان څلور سوه یهودیان قتل کړې شول.(١) حي بن اخطب کوم چه ددې ټولو سازشونواو فتنو جوړونکې وو. مقتل ته راوستې شو.نو هغه نبی ﷺ ته اوکتل.او وې وئیل.«أما والله ما لمت نفسي في عداوتك ولكنه من يخذل الله يخذل» (٢) په الله قسم زه خپل ځان ستا په دشمنئ باندې نه ملامته کوم.خو خبره دا ده.چه الله تعالی دچا مدد نه کوی.د هغه څوك مددګار نه وی.اوبیا خلقو ته مخاطب شو.او وې وئیل.«أيها الناس أنه لا بأس بأمر الله كتاب وقدر، وملحمة، كتبها الله على بني إسرائيل» اې خلقو د الله تعالی د حکم په منلوکښې څه باك نشته.دا یوه لیکلې شوې فیصله او سزا وه.کومه چه الله تعالی په بنی اسرائیلو باندې لیکلې وه.ددې نه پس دهغه څټ قلم کړې شو.(٣)

په ښځو کښې یوه هم قتل نکړې شوه.سوا د یوې ښځې نه چه د هغې نوم د سیر په کتابونو

---

(١) په دې موقع د قتل شوو یهودیانو په تعداد کښې اختلاف دې.ابن اسحاق شپږ سوه اوابن اثیرپه خپل تاریخ ،،الکامل،، کښې د اووه سوو تعداد خودلې دې.علامه سهیلی رحمه الله لیکلی دی.چه داکثرو قول دا دې.چه د اته او نهه سوو په مینځ کښې د دوی تعداد وو.اوامام ترمذی،امام نسائی او ابن حبان په خپل صحیح سند سره د حضرت جابر رضی الله عنه نه د څلورو سوو تعداد نقل کړې دې.حافظ ابن حجر رحمه الله په دې مختلفو روایاتوکښې تطبیق کوی.اوفرمائی.ممکن ده.چه د اصلی یهودیانو تعداد څلور سوه وو.اوباقی دهغوی تابعدار وو.(اوګورئ فتح الباری (٧\٤١٤) وابن اثیر (٢\١٢٧)

(٢) سیرة ابن هشام (٣\٢٥٢)_

(٣) امام مغازی ابن اسحاق د بنو قریظه په دې قیدیانو کښې د یوقیدی ،،زبیر بن باطا،،واقعه لیکلې ده.چه هغه د جاهلیت د زمانې په مشهور جنګ ،،بعاث،، کښې د انصارو په مشهور صحابی حضرت ثابت بن قیس رضی الله عنه باندې څه احسان کړې وو.زبیربن باطا په دغه وخت کښې بوډا شوې او نابینا شوې وو.ثابت بن قیس رضی الله عنه ته راغلو. او وې وئیل.ما پیژنې.هغه ورته اووئیل.ما پشان کس ستا پشان کس چرته هیرولې شی.حضرت ثابت رضی الله عنه ورته اووئیل. زه دا غوارم.چه نن ستا د احسان بدله درکړم.نو وې وئیل. ((إن الكريم يجزي الكريم)) حضرت ثابت رضی الله عنه راغلو.اود نبی ﷺ په دربار کښې نې د زبیر د آزادئ درخواست اوکړو.نبی ﷺ د هغه په درخواست باندې هغه آزاد کړو.هغه راغلو. اوخبر نې ورکړو.نو زبیر اووئیل.د داسې بوډا په ژوند کښې به څه مزه ده.چه د هغه اهل وعیال نه وی.حضرت ثابت رضی الله عنه لاړو.اود نبی ﷺ نه نې دهغه د اهل وعیال د آزادئ اجازت هم واخستلو.واپس راغلو.اوهغه ته نې اوخودله.نو هغه اووئیل.چه په حجاز کښې نې اهل وعیال وی.خو مال ورسره نه وی.نو ژوند به څنګه تیروی.حضرت ثابت رضی الله عنه لاړو.او مال نې هم واپس کړو.اوس ړوند یهودی د حضرت ثابت رضی الله عنه نه تپوس اوکړو.دکعب بن اسد څه اوشو.وې وئیل. قتل شو.بیا نې تپوس اوکړو.حیی بن اخطب اوعزال بن شموال څه شو؟ وې فرمائیل. قتل شوی دی.بیا نې تپوس اوکړو.د باقی کسانو څه حشراوشو.حضرت ثابت ورته اووئیل.ټول قتل کړې شول.نوبوډا یهودی اووئیل. زما د احسان بدله دا ده.چه ته ما هم د خپل قوم سره ملګرې کړه.ددې نه پس په ژوند کښې څه خیر دې.حضرت ثابت رضی الله عنه هغه وړاندې کړو.اود هغه څټ هم قلم کړې شو.(سیرة ابن هشام (٣\٢٥٣و ٣٥٤)_

كنبي ، ،بنانه ، ، خودلي شوي دي.څكه چه هغې د چت نه د جرندې پل راګزار كړې وو.او حضرت خلادبن سويد رضي الله عنه ئې شهيد كړې وو.نوځكه هغه په قصاص كښې قتل كړې شوه.(۱)

[۳۸۹۱]حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ حَدَّثَنَا ابْنُ نُمَيْرٍ عَنْ هِشَامٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ لَمَّا رَجَعَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنَ الْخَنْدَقِ وَوَضَعَ السِّلَاحَ وَاغْتَسَلَ أَتَاهُ جِبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ فَقَالَ قَدْ وَضَعْتَ السِّلَاحَ وَاللَّهِ مَا وَضَعْنَاهُ فَاخْرُجْ إِلَيْهِمْ قَالَ فَإِلَى أَيْنَ قَالَ هَا هُنَا وَأَشَارَ إِلَى بَنِي قُرَيْظَةَ فَخَرَجَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَيْهِمْ [ر: ۲۶۵۸]

اولنې روايت دحضرت عائشې رضي الله عنها دې.په دې كښې هم هغه واقعه بيان شوې ده.چه نبى صلى الله عليه وسلم كله دخندق نه راواپس شو.نو نبى صلى الله عليه وسلم وسله كوزه كړه.نو حضرت جبرئيل عليه السلام راغلو. او وې وئيل.په الله قسم مونږ لا تراوسه پورې وسله نه ده كوزه كړې.ته بنو قريظه طرف ته لاړ شه.نو نبى صلى الله عليه وسلم بنى قريظه طرف ته روان شو.

[۳۸۹۲]حَدَّثَنَا مُوسَى حَدَّثَنَا جَرِيرُ بْنُ حَازِمٍ عَنْ حُمَيْدِ بْنِ هِلَالٍ عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ كَأَنِّي أَنْظُرُ إِلَى الْغُبَارِ سَاطِعًا فِي زُقَاقِ بَنِي غَنْمٍ مَوْكِبَ جِبْرِيلَ حِينَ سَارَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى بَنِي قُرَيْظَةَ [ر: ۳۰۴۲]

حضرت انس رضي الله عنه فرمائى.چه دحضرت جبرئيل عليه السلام دشاهانه سورلۍ په وجه د بنو غنم دكوڅو دوړې لكه اوس هم زه وينم.كله چه نبى صلى الله عليه وسلم بنى قريظه طرف ته روان شول.

موكب جبريل عليه السلام: ① ((موكب)) د ((هو)) محذوف خبر دې.ددې په وجه مرفوع دې.

② يا دا د ((الغبار)) نه بدل اوګرځولې شو.اومجرور وئيلى شى.③ دا هم ممكن ده.چه دا د ((أرى)) وغيره فعل محذوف مفعول تسليم كړې شى.نوپه دې صورت كښې به منصوب وى.

حضرت شاه صاحب رحمه الله د ((موكب)) ترجمه كړې ده. شاهانه سورلى.(۲) يعنى د شاهانه سورلۍ په رفتار سره حضرت جبرئيل عليه السلام د بنو غنم د كوڅو نه تيريدل.اودهغې نه دوړه الوته.اوما ورته كتل.

په دې كښې اختلاف دې.چه حضرت جبرئيل عليه السلام د پيغمبر عليه السلام نه سوا بل څوك كتلې شى

---

(۱) دغه ښځې ته معلومه شوې وه.چه د مقتولينو په فهرس كښې ددې نوم شامل دې.خوددې باوجود د قتل نه لږ وخت مخكې ئې د حضرت عائشې سره خبرې كولې.اوپه خبره خبره به ئې خندل.په دې كښې دهغې نوم واخستې شو.پاسيده اود قتل ګاه طرف ته روانه شوه.حضرت عائشې رضى الله عنها ترې تپوس اوكړو.چرته ځې.نوهغې ورته اووئيل. قتل ګاه ته ورځم.ما يو جرم كړې وو.د هغې سزا خورم.نودهغې څټ هم قلم كړې شو.حضرت عائشه رضى الله عنها فرمائى.چه د قتل نه څو لمحې وړاندې دهغه ښځې د خندا په خبرو اوس هم ماته تعجب راځى.(اوګورئ البداية والنهاية(۱۴۹/۴)_

(۲) فيض البارى(۱۰۰/۴) باب مرجع النبى صلى الله عليه وسلم من الأحزاب)_

که نه؟ بعضې حضرات د قول اول قائل دی.اوبعضې د قول ثاني.دلته د حديث د ظاهرنه دا معلومیږی.چه کله هغوی پورته کیدونکې دوړه اولیده.نودا ګمان ئې اوکړو.چه دا حضرت جبرئیل علیه السلام دې.د نه لیدلو وجه دا وه.اوددې وجه چه جبرئیل علیه السلام ئې نه وو لیدلې.څکه چه حضرت جبرئیل علیه السلام په خپل اصلی شکل کښې وو.څکه چه کله حضرت جبرئیل د چا سړی په شکل کښې متشکل شوې دې.هلته نورو هغه لیدلې دې.لکه په کتاب الایمان کښې چه تیرشوی دی.((هذا جبرئيل جاء کم يعلمکم دينکم)) (١)

[٣٨٩٣] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللّٰهِ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ أَسْمَاءَ حَدَّثَنَا جُوَيْرِيَةُ بْنُ أَسْمَاءَ عَنْ نَافِعٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ الْأَحْزَابِ لَا يُصَلِّيَنَّ أَحَدٌ الْعَصْرَ إِلَّا فِي بَنِي قُرَيْظَةَ فَأَدْرَكَ بَعْضُهُمُ الْعَصْرَ فِي الطَّرِيقِ فَقَالَ بَعْضُهُمْ لَا نُصَلِّي حَتَّى نَأْتِيَهَا وَقَالَ بَعْضُهُمْ بَلْ نُصَلِّي لَمْ يُرِدْ مِنَّا ذَلِكَ فَذُكِرَ ذَلِكَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَمْ يُعَنِّفْ وَاحِدًا مِنْهُمْ [ر: ٩٠٤]

دا روایت هم په دې سند او متن سره په ((أبواب الخوف)) کښې په ((باب صلاة الطالب والمطلوب)) کښې تیرشوې دې.په دې روایت کښې دی.چه نبی ﷺ اوفرمائیل. د مازیګرمونځ هم په بنې قریظه کښې اوکړئ.اودمسلم په روایت کښې د مازیګر په ځاې د ماسپخین ذکردې.(٢) دعامو کتب حدیث نه د ماسپخین د روایت تائید معلومیږی.اواهل سیراو مغازی د مازیګرذکرکوی.

په دواړو کښې تطبیق داسې کیدې شی.ممکن ده.چه لښکربه دوو حصو کښې تقسیم شوې وی. یوه حصه به د ماسپخین نه وړاندې روانه کړې شوې وی. اوهغه ته ئې وئیلی وی.چه دماسپخین مونځ به په بنو قریظه کښې کوئ.او بله حصه ئې د ماسپخین نه پس روانه کړې وی.اوهغوی ته ئې وئیلی وی.چه دمازیګر مونځ به په بنو قریظه کښې کوئ.یا داسې وئیلی شی.چه په لښکرکښې داسې کسان هم وو.چاچه د ماسپخین مونځ نه وو کړې.هغوی ته ئې وئیلی وی.چه د ماسپخین مونځ هلته اوکړئ.او نور کسان چاچه دماسپخین مونځ کړې وو.هغوی ته ئې وئیلی وی.چه تاسو هلته د مازیګر مونځ اوکړئ.

قوله: فَأَدْرَكَ بَعْضُهُمُ الْعَصْرَ فِي الطَّرِيقِ: بعضې صحابو رضی الله عنهم په لار کښې مازیګر رالاندې کړو.یعنی د مازیګروخت پرې په لار کښې راغلو. نو بعضو اووئیل.چه مونږ خو به بنو قریظه ته ځو.اوهلته به مونځ کوو.څکه چه نبی ﷺ دا فرمائیلی وو.چه په بنو قریظه

---

١)حضرت شاه صاحب رحمه الله فرمائی.((واختلفوا في رؤية جبرئيل عليه السلام هل تجوز لغيرالنبي ﷺ أو لا؟ فمنهم من جوزها ومنهم من أنكرها.والظاهر من هذا اللفظ أنه لما رأى الغبار ساطعاً ولم ير راكباً ظن أنه جبريل عليه السلام وذلک إذا کان في صورته أما إذا تمثل في صورة رجل فقد راه أخرون أيضاً کما مر في الإيمان ..هذا جبرئيل جاء کم يعلمکم دينکم)) (فيض الباري(٤ ١٠٠)_

٢)صحيح مسلم کتاب الجهاد باب المبادرة بالغزو رقم الحديث (٤٣٦٥)_

كښې به مونځ کوئ. او بعضو اووئيل. چه مونږ مونځ کوو.څکه چه د نبي ﷺ د وينا مقصد دا نه وو.که لاره کښې درباندې د مازيګر مونځ راشي.نو هم مونځ مه کوئ.بلکه د نبی ﷺ مقصد تعجيل وو.چه زرترزره بنو قريظه ته اورسئ.بيا روسته د نبي ﷺ په وړاندې ددې ذکر اوشو.نو نبي ﷺ په چا باندې هم د خفګان اظهار اونکړو.

سوال دا دې.چه دلته دچا عمل غوره دې.په لار کښې د مونځ کونکو.او که د هغه حضراتو څوك چه بنو قريظه ته لاړل.او مونځ ئې اوکړو.ابومحمد بن حزم ظاهري رحمه الله فرمائی.که مونږ په دغه ځاې کښې وو.نو که د بنو قريظه رسيدو کښې څو کاله لګيدل.هم به مونږ د مازيګر مونځ د بنوقريظه نه وړاندې نه کولو. خوحافظ ابن قيم رحمه الله په زادالمعاد کښې د هغه کسانو فعل ته ترجيح ورکړې ده.چا چه په لار کښې مونځ اوکړو.اود مازيګر مونځ ئې په خپل وخت کښې اوکړو.څکه چه دغه کسانو دوه فضيلتونه حاصل کړل.يو فضيلت د مونځ په خپل وخت کښې د ادا کولو.او دويم فضيلت په جهاد کښې د حصې اخستلو.اوزر ترزره بنو قريظه ته د رسيدو فکر خو هغوی سره هم وو.نو هغوی په لاره کښې مونځ اوکړو.اوچه څنګه اورسيدل.نو مورچې جوړول ئې شروع کړې.ددې وجې د دوی فعل ته ترجيح ورکړې شوه.(١)

[٣٨٩٣]حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي الْأَسْوَدِ حَدَّثَنَا مُعْتَمِرٌ وحَدَّثَنِي خَلِيفَةُ حَدَّثَنَا مُعْتَمِرٌ قَالَ سَمِعْتُ أَبِي عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ كَانَ الرَّجُلُ يَجْعَلُ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ النَّخَلَاتِ حَتَّى افْتَتَحَ قُرَيْظَةَ وَالنَّضِيرَ وَإِنَّ أَهْلِي أَمَرُونِي أَنْ آتِيَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَسْأَلَهُ الَّذِي كَانُوا أَعْطَوْهُ أَوْ بَعْضَهُ وَكَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ أَعْطَاهُ أُمَّ أَيْمَنَ فَجَاءَتْ أُمُّ أَيْمَنَ فَجَعَلَتْ الثَّوْبَ فِي عُنُقِي تَقُولُ كَلَّا وَالَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ لَا يُعْطِيكَهُمْ وَقَدْ أَعْطَانِيهَا أَوْ كَمَا قَالَتْ وَالنَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ لَكِ كَذَا وَتَقُولُ كَلَّا وَاللَّهِ حَتَّى أَعْطَاهَا حَسِبْتُ أَنَّهُ قَالَ عَشَرَةَ أَمْثَالِهِ أَوْ كَمَا قَالَ [ر:٢٩٦٠]

حضرت انس رضي الله عنه فرمائی.چه دانصارو کسانو به د نبي ﷺ دپاره د قجورو ووني متعين کولې.(اونبی ﷺ به هغه قجورې مهاجرينوته ورکولې) تردې چه د بنو قريظه او بنو نضيرقبائل فتح شول.(نو نبي ﷺ هغه قجورې دمهاجرينو نه واخستې. او انصارو ته ئې واپس کړې.اود قريظه او نضير مالونه ئې په مهاجرينوکښې تقسيم کړل) په دغه وخت کښې زما کوروالا زه د نبي ﷺ په خدمت کښې اوليږم.چه دهغه ونو په باره کښې کومې چه د کور خلقو هغوی ته ورکړی دی.تپوس ترې اوکړئ. (چه هغه ووني به مونږ ته واپس کولې شی که نه ؟) نبي ﷺ هغه ووني حضرت ام ايمن رضي الله عنها ته ورکړې وې.په دې کښې حضرت ام ايمن رضي الله عنها راغله.اوزما په څټ کښې ئې څادر واچولو.او وې وئيل.هيڅ کله نه، قسم دی وی په

١)حافظ ابن قيم رحمه الله ليکی.((بل الذين صلوها فی الطريق فی وقتها حازوا قصب السبق،وکانوا أسعد بالفضيلتين فإنهم بادروا إلی إمتثال أمره فی الخروج وبادروا إلی مرضاته فی الصلاة فی وقتها ثم بادروا إلی اللحاق بالقوم فحازوا فضيلة الجهاد وفضيلة الصلاة فی وقتها وفهموا ما يراد منهم وکانوا أفقه من الآخرين (وانظرزاد المعاد (١٣١/٣)_

هغه ذات چه دهغه نه سوا بل څوك معبود نشته.نبی ﷺ به دا ووني تاته درنكړى.دا خو هغوى ماته راكړى دى.او نبى ﷺ ام ايمن ته اووئيل. مونږ به تا ته ددې په بدله كښې نورې دركړو.او هغې به ونيل.په الله قسم زه خو ئې نه واپس كوم.تردې چه نبى ﷺ حضرت ام ايمن رضى الله عنها ته دهغه ونو په لس چنده نورې وركړې.نوهله هغه د حضرت انس رضى الله عنه د ونو په واپس كولو باندې راضى شوه.

حضرت ام ايمن رضى الله عنها د نبى ﷺ رضاعيه (پئ وركونكې) وه.هغې په وركوتوالى كښې نبى ﷺ ته په خپله جولئ كښې خوراك وركړې وو.او نبى ﷺ به هغې ته مور وئيل.نودهغې قدر به ئې كولو.دې د حبشه سره تعلق ساتل.او عربى ژبه ئې سمه نشوه وئيلې.يوځل د جنګ په موقع هغې مسلمانانوته د دعا په طور اووئيل.((سبت الله أقدامكم)) د ،،ثاء،، په ځاې ئې ،،س،، اووئيل.ددې جملې معنى ده.الله تعالى دې ستاسو پښې كټ كړى.حالانكه هغې د غوښتل.چه الله تعالى دې ستاسو قدمونه مضبوط كړى.نبى ﷺ چه كله دا واوريدل.نو وې وئيل.((أسكتي يا أم أيمن إنك عفراء اللسان)) (١) اې ام ايمن ته چپ شه.ستا ژبه ډيره سخته ده.يعنى غوارې يو څه واې بل څه.

د روايت مذكوره نه د حضرت ګنګوهی رحمه الله استدلال: حضرت ګنګوهی رحمه الله فرمائى.چه انصارو دا ونې د هبې په طور وركړې وې.اونبى ﷺ وراندې حضرت ام ايمن رضى الله عنها ته هم هبه كړې وې.اوس دهغې واپسى كيږى.معلومه شوه.چه رجوع فى الهبه جائز ده.كوم چه د احنافو رحمهم الله مسلك دې.حافظ ابن حجر رحمه الله چونكه شافعى المذهب دې.ددې وجې رجوع فى الهبه ته جائز نه وائى.ددې وجې هغوى وائى.چه دا عاريت وو.(٢)

حضرت ګنګوهی رحمه الله فرمائى.كه دا عاريت وو.نو عاريت وراندې هبه كول څنګه صحيح كيدې شى.حالانكه نبى ﷺ وراندې دا ام ايمن رضى الله عنها ته هبه كړې وې.اوكه ته دا اووائې.چه

---

١)دحضرت ام ايمن نوم بركته وو.ايمن ددې خوې وو.كوم چه ددې د اولنى خاوند عبيدبن زيد نه پيدا شوې وو.ايمن ته د نبى ﷺ د صحبت اوبه جنګ خيبر كښې د شهادت سعادت حاصل شوې وو.د عبيدبن زيد نه پس حضرت ام ايمن رضى الله عنها د نبى ﷺ متبنى او مشهور صحابى حضرت زيد بن حارثه رضى الله عنه سره نكاح اوكړه.اود هغې نه حضرت اسامه پيدا شو.حضرت ام ايمن رضى الله عنها چونكه د نبى ﷺ تربيت كړې وو.ددې وجې به نبى ﷺ وخت په وخت حضرت ام ايمن رضى الله عنها كره تشريف اوړل.كله چه نبى كريم ﷺ وفات شو..نوحضرت صديق اكبر رضى الله عنه عمر فاروق رضى الله عنه ته اووئيل.چه رسول الله ﷺ به ام ايمن رضى الله عنها كره تشريف اوړل.راځه چه نن مونږ هم هغې كره لاړ شو.كله چه دا دواړه حضرات د هغې كور ته ورداخل شول.نو ام ايمن رضى الله عنها په ژړا شوه.هغوى ورته اووئيل. ته ولې ژاړې.د الله تعالى سره چه د نبى ﷺ دپاره څه دى.هغه د دنيا نه غوره دى.نو دوى اووئيل. زه ددې وجې نه ژاړم.چه نبى ﷺ وفات شو.بلكه ددې وجې ژاړم.چه د آسمانى وحى سلسله بنده شوه.چه دا ئې واوريدل.نو حضرت ابوبكرصديق اوحضرت عمررضى الله عنهما هم په ژړا شول.دحضرت ام ايمن رضى الله عنها وفات د حضرت عثمان رضى الله عنه په دور خلافت كښې شوې وو.(دتفصيل دپاره اوګورئ) الإصابة (٤٣٢١٤)_~

٢)فتح البارى(٤١١/٧)_

حضرت ام ایمن ﷺ ته په عاریت ورکړې شوې وې.نودا خبره په پوهه کښې نه راځي.که هغې ته د عاریت په طور ورکړې شوې وې.نو بیا هغې د واپس کولونه ولې انکار کولو.د هغې انکار کول دلالت کوي.چه دا هبه وه.او هبه واپس اخستل دلیل دې.ددې خبرې چه رجوع فی الهبه جائز ده.(١) والله اعلم

[٣٨٩٥] حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا غُنْدَرٌ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ سَعْدٍ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا أُمَامَةَ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا سَعِيدٍ الْخُدْرِيَّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَقُولُ نَزَلَ أَهْلُ قُرَيْظَةَ عَلَى حُكْمِ سَعْدِ بْنِ مُعَاذٍ فَأَرْسَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى سَعْدٍ فَأَتَى عَلَى حِمَارٍ فَلَمَّا دَنَا مِنَ الْمَسْجِدِ قَالَ لِلْأَنْصَارِ قُومُوا إِلَى سَيِّدِكُمْ أَوْ خَيْرِكُمْ فَقَالَ هَؤُلَاءِ نَزَلُوا عَلَى حُكْمِكَ فَقَالَ تَقْتُلُ مُقَاتِلَتَهُمْ وَتَسْبِي ذَرَارِيَّهُمْ قَالَ قَضَيْتَ بِحُكْمِ اللَّهِ وَرُبَّمَا قَالَ بِحُكْمِ الْمَلِكِ [ر:٢٨٧٨]

دا روایت د حضرت ابوسعید خدری ﷺ دې.دحضرت ابوسعید خدری ﷺ نوم سعد بن مالك ﷺ دې.فرمائي.چه «نزل أهل قريظة على حكم سعدبن معاذ ﷺ» بنو قریظه د سعدبن معاذ ﷺ په حکم او فیصله باندې راکوزیدل منظور کړل.

په حقیقت کښې بنو قریظه د قلعونه راکوزیدو ته بیخی تیار نه وو.خو چه کله هغوی ته معلومه شوه.چه سعدبن معاذ ﷺ زمونږ فیصله کوی.نو راکوزیدو ته تیار شول.ځکه چه حضرت سعدبن معاذ ﷺ د اوس قبیلې سردار وو.اود اوس او بنو قریظه په مینځ کښې حلیفانه تعلقات وو.بنوقریظه خیال اوکړو.چه اوس زمونږ فیصله د سعد بن معاذ ﷺ په لاس کښې دد.اوهغه به خامخا زمونږ په حق کښې د آسانو نه آسانه فیصله کوی.هغه خلق راکوز شو.نبی ﷺ د حضرت سعد بن معاذ ﷺ د راغوستلو دپاره سړې اولیږل.حضرت سعد ﷺ نزدې جمات سره یوې خیمه کښې مقیم وو.(٢) نوهغه په خر باندې سور راغلو.

قوله: فَلَمَّا دَنَا مِنَ الْمَسْجِدِ: کله چه هغه جمات ته نزدې شو.بعضې خلق وائی.چه دلته د جمات نه مراد مسجد نبوی دې.خودا غلطه ده.بلکه دلته د جمات نه هغه عارضی ځاې مراد دې.کوم چه د محاصرې په دوران کښې نبی ﷺ د بنو سلمه په کورونوکښې عارضی

---

(١) حضرت گنگوهی ﷺ فرمائی...
قوله فأسالة الذی كاوا أعطوه فيه دلالة على على جواز الرجوع فى الهبة .وأن الموهوب له إذا وهبه الآخر لم يملک الواهب الأول ردها من الموهوب له الأول ولذلک أمر النبی ﷺ أم أيمن أن تردها إليهم ولو ملک ردها بنفسه النفسية لما إفتقر إلى ذلک .. وجواز الرجوع فى الهبة ظاهر برجوع الأنصار فيما كانوا أعطوه ولايمكن حمله على أنه كان عارية لا هبة لأنه لوكان العارية لما أعطى النبی ﷺ عطية أم أنس لأم أيمن إذ لا يجوز هبة العارية .. وانظرلامع الدرارى (٣٣٢/٨)_

(٢) دا خیمه نبی ﷺ جمات سره نزدې د هغه دپاره لګولې وه.دې دپاره چه هغه تپوس په آسانتیا سره کوی.اوګورئ دلائل بیهقی (٢٦/٤)_

طور جوړ كړې وو.(۱) دا ځاې بنو قريظه ته نزدې وو.بنو قريظه د مدينې منورې نه د شپږ ميله په فاصله باندې وو.(۲)

قوله: قَالَ لِلأَنْصَارِ قُومُوا إِلَى سَيِّدِكُمْ أَوْ خَيْرِكُمْ: نبى ﷺ انصارو ته اوفرمائيل.
دخپل سردار د تعظيم دپاره اودريږئ.يا تاسوكښې د غوره د تعظيم دپاره اودريږئ.

د قيام تعظيم مسئله: دچا د تعظيم دپاره ا ودريدل جائز دى كه ناجائز. په دې كښې د عالمانو ﷺ مختلف اقوال دى.امام نووى د تعظيم قيام د ثبوت دپاره يوه مستقله رساله ليكلې ده.ابن الحاج د هغوى ترديد كړې دې.اودهغوى دموقف د غلط ثابتولو كوشش ئې كړې دې.دغه شان د فريقينو د طرفه په مسئله كښې ليكلى شى.

خو قول فيصل دا دې.چه د اهل كرم او اهل فضل په تعظيم كښې اودريدل نه صرف دا چه جائز دى بلكه بهتر او غوره دى.خودا اجازت په دوو شرطونو پورې مشروط دې.

① يو دا چه د چا دپاره اودريږى.دهغه په زړه كښې دا طلب نه وى.چه خلق دې زما دپاره اودريږى.كه د هغه په زړه كښې دا خواهش وى.نو بيا اودريدل جائز نه دى.

② دويم شرط دا دې.چه د اودريدونكى په زړه كښې د اودريدو داعيه وى.كه په زړه كښې ئې هغه ته د اودريدو داعيه نه وى.صرف د خودلې اوتملق په وجه اودريدلى وى.نو بيا اودريدل جائز نه دى.(۳)

---

(۱)اوګورئ فتح البارى (۷/۴۱۲)_

(۲)البدرى السارى حاشية فيض البارى (۴/۱۰۱)_

(۳) دچا دپاره د اودريدو مختلف صورتونه كيدى شى.په هغې كښې صرف يو صورت د (قيام تعظيمى) په حكم كښې اختلاف دې.دباقى صورتونو حكم ښكاره او متفق عليه دې.،،

① اولنې صورت دا دې.چه سردار ناست وى.اوحاضرين دهغه په تعظيم اوتكريم كښې مسلسل ولاړ وى.دا صورت بالاتفاق ناجائز دى.

② دويم صورت دا دې.چه د راتلونكى په زړه كښې تكبر وى.دهغې په وجه هغه غواړى.چه خلق زما دپاره اودريږى.دا صورت هم په اتفاق سره ناجائز دې.

③ دريم صورت دا دې.چه د راتلونكى په زړه كښې لوې والې اوتكبر نه وى.خو دا ويره وى.چه د خلقو په اودريدو سره به دده په زړه كښې لوې پيدا شى.نو د داسې كس دپاره اودريدل مكروه دى.

④ څلورم صورت دا دې.چه د چا په راتلو د خوشحالئ د وجې انسان د هغه د استقبال دپاره اودريږى.نو دا صورت نه يواځې دا چه جائز دې.بلكه مستحب او مندوب هم دې.

⑤ پنځم صورت دا دې.چه يوكس ته د الله تعالى دطرفه څه نعمت ملاؤ شوې وى.هغه كس ته د مباركئ دپاره ځوك اودريږى.نودا صورت هم مستحب اومندوب دې.

⑥ شپږم صورت دا دې.چه په چا باندې څه مصيبت راغلې وى.دهغه د تسلئ دپاره ځوك هغه ته اودريږى.نودا هم مستحب اومندوب دې.

⑦ اووم صورت دا دې.چه د راتلونكى د تعظيم دپاره ځوك اودريږى.خو د راتلونكى په زړه كښې د خپل ځان دپاره د دې تعظيمى اودريدو خواهش اوتمنا نه وى.،، ...[بقيه حاشيه په راروانه صفحه..

حضرت سعد بن معاذ رضي الله عنه چه کله راغلو.نو نبی ﷺ ورته اوفرمائيل. دا خلق ستا په فيصله باندې راضی شوی دی.حضرت معاذ رضي الله عنه په دغه موقع باندې د نبی ﷺ نه دا تپوس هم اوکړو.چه زما فيصله به په چا باندې نافذ کيږی.نبی ﷺ اوفرمائيل.په ټولو به نافذ کيږی.عرض ئې اوکړو.په تاسو به هم نافذ کيږی.نبی ﷺ اوفرمائيل. آو په ما به هم نافذ کيږی.(١) په دغه وخت کښې حضرت سعد رضي الله عنه فيصله اوکړه.چه د دوی جنګجو سړی دې قتل کړې شی.اوددوی ښځې اوماشومان دې قيد کړې شی.نبی ﷺ حضرت سعد رضي الله عنه ته اوفرمائيل. تا د الله تعالی د حکم مطابق فيصله اوکړه.

مولانا شبلی رحمه الله فرمائيلی دی.چه په تورات کتاب تثنيه ،اصبحاح نمبر شل آيت نمبر لسم کښې دی.که يو قوم په محاصره کښې بنديوان کړې شی.نوپه هغوی کښې چه څومره سړی وی.هغه دې قتل کړې شی.اوکوم ځيزونه چه په هغوی کښې وی.هغه ټول دې مال غنيمت شمار کړې شی.(٢) چونکه حضرت سعد رضي الله عنه د تورات دحکم مطابق فيصله اوکړه.ددې وجې نبی ﷺ هغه ته اوفرمائيل.((قضيت بحکم الله))

خوظاهره دا ده.چه په دغه وخت کښې په نبی ﷺ باندې وحی راغلې وه.اود هغې په ذريعه نبی ﷺ ته د الله تعالی فيصله خودلې شوې وه.حضرت سعد رضي الله عنه چه کله ټيک هم هغه شان فيصله اوکړه.دکومې خبر چه نبی ﷺ ته د وحی په ذريعه شوې‌وه.نو نبی ﷺ اوفرمائيل. ((قضيت بحکم الله)) والله اعلم.

[٣٨٩٦] حَدَّثَنَا زَكَرِيَّاءُ بْنُ يَحْيَى حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ نُمَيْرٍ حَدَّثَنَا هِشَامٌ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ أُصِيبَ سَعْدٌ يَوْمَ الْخَنْدَقِ رَمَاهُ رَجُلٌ مِنْ قُرَيْشٍ يُقَالُ لَهُ حِبَّانُ بْنُ الْعَرِقَةِ رَمَاهُ فِي الْأَكْحَلِ فَضَرَبَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَيْمَةً فِي الْمَسْجِدِ لِيَعُودَهُ مِنْ قَرِيبٍ فَلَمَّا رَجَعَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ الْخَنْدَقِ وَضَعَ السِّلَاحَ وَاغْتَسَلَ فَأَتَاهُ جِبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَهُوَ يَنْفُضُ رَأْسَهُ مِنْ الْغُبَارِ فَقَالَ قَدْ وَضَعْتَ السِّلَاحَ وَاللَّهِ مَا وَضَعْتُهُ اخْرُجْ إِلَيْهِمْ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَيْنَ فَأَشَارَ إِلَى بَنِي قُرَيْظَةَ فَأَتَاهُمْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى

..دتيرمخ بقيه] نوداووم صورت مختلف فيه دې.د طرفينو دلائل وړاندې په ((کتاب الاستيذان باب قول النبی ﷺ قوموا إلی سيدکم)) لاندې حافظ ابن حجر رحمه الله بيان کړی دی.انشاء الله پوره تفصيل به هلته کښې راشي.(د ذکرشوو اووه صورتونو دپاره اوګورئ تکملة فتح الملهم (١٣٦١٣و ١٢٧)

د حضرت شيخ الحديث مد ظلهم په تقرير کښې د مذکوره قيام تعظيمی نه هم دا اووم صورت مراد دې،کوم ته چه د دوو شرطونو سره افضل او غوره وئيلې شوې دی.او هم دې ته مولانا ظفر احمد عثمانی رحمه الله په ،،اعلاء السنن،، کښې ،،احق بالعمل،، وئيلې دې.. اوګورئ اعلاء السنن (٣٢٩١١٧) والله اعلم.

(١) السيرة الحلبية (٣٣٩١٢)_

(٢) اوګورئ سيرة النبی ﷺ از شبلی نعمانی رحمه الله (٢٥٣١١)_

اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَنَزَلُوا عَلَى حُكْمِهِ فَرَدَّ الْحُكْمَ إِلَى سَعْدٍ قَالَ فَإِنِّي أَحْكُمُ فِيهِمْ أَنْ تُقْتَلَ الْمُقَاتِلَةُ وَأَنْ تُسْبَى النِّسَاءُ وَالذُّرِّيَّةُ وَأَنْ تُقْسَمَ أَمْوَالُهُمْ

قوله: رَمَاهُ رَجُلٌ مِنْ قُرَيْشٍ يُقَالُ لَهُ حِبَّانُ بْنُ الْعَرِقَةِ، رَمَاهُ فِي الْأَكْحَلِ: حضرت عائشه رضي الله عنها فرمائي.چه د قريشو يو سړى چه هغه ته ئې حبان بن عرقه ونيل.حضرت سعد بن معاذ رضي الله عنه په تير باندې ويشتلې وو.او تير باندې ئې دهغه د مټ رګ ويشتلې وو. مارګولوس يو عيسائي پادري دې.هغه وائي.چه حضرت سعد رضي الله عنه يو قرظي په تير باندې ويشتې وو.ددې وجه هغه سخته فيصله د انتقام په وجه اوکړه.خودا دروغ دى.دلته د بخارى رحمه الله په روايت كښې تصريح ده.چه حضرت سعد بن معاذ رضي الله عنه يو قريشي په تير باندې ويشتې وو.

قوله: فَأَتَاهُمْ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَنَزَلُوا عَلَى حُكْمِهِ: نبى ﷺ بنو قريظه ته راغلو.(يعنى نبى ﷺ دهغوى محاصره كړې وه) نوبنو قريظه د نبى ﷺ په فيصله باندې راكوز شول.چه كومه فيصله تاسو كوئ.مونږ ته منظور ده.دا هم په رواياتوكښې راغلى دى.چه يهود اول د حضرت سعد رضي الله عنه په فيصله باندې راضي شوى وو.([1]) او دلته د بخارى په روايت كښې دى.چه د نبى ﷺ په فيصله باندې راضي شوى وو.په دواړه قسمه روايتونو كښې تطبيق ممكن دې.كيدې شى چه هغوى ته علم شوې وو.چه نبى ﷺ فيصله په خپله نه كوى.بلكه حضرت سعد رضي الله عنه ته به ئې حواله كوى.ددې وجى دوى د نبى ﷺ په فيصله باندې راضي شوى وو.

قَالَ هِشَامٌ فَأَخْبَرَنِي أَبِي عَنْ عَائِشَةَ أَنَّ سَعْدًا قَالَ اللّٰهُمَّ إِنَّكَ تَعْلَمُ أَنَّهُ لَيْسَ أَحَدٌ أَحَبَّ إِلَيَّ أَنْ أُجَاهِدَهُمْ فِيكَ مِنْ قَوْمٍ كَذَّبُوا رَسُولَكَ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَخْرَجُوهُ اللّٰهُمَّ فَإِنِّي أَظُنُّ أَنَّكَ قَدْ وَضَعْتَ الْحَرْبَ بَيْنَنَا وَبَيْنَهُمْ فَإِنْ كَانَ بَقِيَ مِنْ حَرْبِ قُرَيْشٍ شَيْءٌ فَأَبْقِنِي لَهُ حَتَّى أُجَاهِدَهُمْ فِيكَ وَإِنْ كُنْتَ وَضَعْتَ الْحَرْبَ فَافْجُرْهَا وَاجْعَلْ مَوْتَتِي فِيهَا فَانْفَجَرَتْ مِنْ لَبَّتِهِ فَلَمْ يَرُعْهُمْ وَفِي الْمَسْجِدِ خَيْمَةٌ مِنْ بَنِي غِفَارٍ إِلَّا الدَّمُ يَسِيلُ إِلَيْهِمْ فَقَالُوا يَا أَهْلَ الْخَيْمَةِ مَا هَذَا الَّذِي يَأْتِينَا مِنْ قِبَلِكُمْ فَإِذَا سَعْدٌ يَغْذُو جُرْحُهُ دَمًا فَمَاتَ مِنْهَا رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ [ر: ٤٥١]

داتعليق نه دې.بلكه د ماقبل سند سره دې.حضرت عائشه رضي الله عنها فرمائي. چه حضرت سعد رضي الله عنه دا دعا كړې وه.اې الله تاته ښه پته ده.چه ددې خبرې نه زياته خوښه ماته بل څه نشته.چه زه ستا په لار كښې دهغه قوم سره جهاد كوم.چا چه ستا د رسول تكذيب كړې دې.اوهغه ئې د خپل وطن نه راويستې دې.اې الله اوس زما ګمان دې.چه د هغوې او زمونږ په مينځ كښې تاسو جنګ ختم كړې دې.خو كه د قريشو سره څه جنګ باقى وى.نو ما دهغې دپاره ژوندې اوساته.تردې پورې چه زه ستا په لاره كښې دهغوى سره جهاد اوكړم.اوكه تاسو دهغوى سره

---

[1])ددې روايتونو د تفصيل دپاره اوګورئ دلائل بيهقى (١٨١٤ تا ٢٥) باب نزول بنى قريظة على حكم سعد بن معاذ رضي الله عنه)_

زمونږ جنګ ختم کړې وی.نوزما ددې زخم (دا وینه) اوبیوه.اوپه دې کښې زما مرګ واقع کړه.

قوله: فَانْفَجَرَتْ مِنْ لَبَّتِهِ فَلَمْ يَرُعْهُمْ وَفِي الْمَسْجِدِ خَيْمَةٌ مِنْ بَنِي غِفَارٍ إِلَّا الدَّمُ يَسِيلُ إِلَيْهِمْ: دسینې نه دهغه د زخم وینه روانه شوه.په جمات کښې د بنی غفاریوه خیمه وه.کله چه وینه دهغوی طرف ته اوبیدله.نوهغوی اوویریدل.

خلقو چه کله وینه اولیده.نو وې وئیل. دا وینه د کوم خاې نه راغله.چه وې کتل نو دحضرت سعد رضی الله عنه د زخم نه هغه روانه وه.هم دهغې د وجې هغوی وفات شو

دلته چا ته دا ګمان کیدې شی.چه حضرت سعد رضی الله عنه چه کومه دعا کړې وه.هغه قبوله نشوه.خکه چه هغوی دعا کړې وه.که د قریشو سره دجنګ څه سلسله باقی وی.نو ما ژوندې اوساته.نو د فتح مکه په ورځ د قریشو سره جنګ اوشو. خو حضرت سعد بن معاذ رضی الله عنه د هغه زخم د وجې وفات شوې وو.

① دلته ددې یو جواب دا ورکړې شوې دې.چه د هرې دعا په دنیا کښې قبلیدل څه ضروری نه وی.بعضې دعاګانې په دنیا کښې نه قبلیږی.خو الله تعالی په آخرت کښې هغه د ترقۍ ذریعه جوړه کړی.دحضرت سعد رضی الله عنه دا دعا هم الله تعالی د آخرت د ترقۍ ذریعه جوړه کړه.

② خوغوره جواب دا دې.چه دحضرت سعد رضی الله عنه مقصد دا وو.که داسې جنګ وی.چه په هغې کښې قریش اقدام اوکړی.نو دهغه جنګ دپاره ما ژوندې اوساته.اودفتح مکې په موقع باندې قریشو اقدام نه وو کړې.بلکه مسلمانان په مکه باندې د قبضې کولو دپاره تلی وو.اوپه هغې کښې هم د قریشو سره د څه د سخت جنګ نوبت نه وو راغلې.بلکه خالد بن ولید رضی الله عنه سره د مسلمانانو یوه وړه غونډې ډله وه.هغوی ته د کافرانو د معمولی مقابلې نوبت راغلې وو.نوالله تعالی په دنیا کښې هم د حضرت سعد بن معاذ رضی الله عنه دعا قبوله کړې وه.اوهغه ئې خپل طرف ته اوبلل.

حافظ ابن حجر رحمه الله د مستدرك حاكم روايت نقل کړې دې.چه کله حضرت سعد بن معاذ رضی الله عنه وفات شو.نو دهغه دپاره د آسمان ټولې دروازې پرانستې شوې. اودهغوی د روح په تلو باندې فرشتې خوشحاله شوې.[1]

اوحافظ ابن کثیر رحمه الله په ((الهداية والنهاية)) کښې نقل کړی دی.چه کله حضرت سعد بن معاذ رضی الله عنه وفات شو.نودهغوی په جنازه کښې د شرکت دپاره اویا زره فرشتې راغلې وې. کومې چه ددې نه وړاندې چرته د آسمان نه نه وې راکوزې شوې.[2] دحضرت جابر رضی الله عنه نه روایت دې.چه نبی صلی الله علیه وسلم فرمانیلی دی.چه دحضرت سعد بن معاذ رضی الله عنه په مرګ سره عرش خوزیدلې وو.[3]

---

[1] فتح الباري (١٢٤/٧) باب مناقب سعد بن معاذ رضی الله عنه_

[2] اوګورئ البداية والنهاية (١٢٨/٤)_

[3] اوګورئ ((الإصابة ٣٧/٢) حافظ ابن كثير په ((البداية والنهاية)) کښې داسې قسم ډیر روایات جمع کړی دی.اوګورئ (البداية والنهاية باب وفاة سعد بن معاذ رضی الله عنه (١٢٦/٤و ١٣٠)_

[٣٨٩٧] حَدَّثَنَا الْحَجَّاجُ بْنُ مِنْهَالٍ أَخْبَرَنَا شُعْبَةُ قَالَ أَخْبَرَنِي عَدِيٌّ أَنَّهُ سَمِعَ الْبَرَاءَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِحَسَّانَ اهْجُهُمْ أَوْ هَاجِهِمْ وَجِبْرِيلُ مَعَكَ وَزَادَ إِبْرَاهِيمُ بْنُ طَهْمَانَ عَنِ الشَّيْبَانِيِّ عَنْ عَدِيِّ بْنِ ثَابِتٍ عَنِ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ قَالَ، قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ قُرَيْظَةَ لِحَسَّانَ بْنِ ثَابِتٍ اهْجُ الْمُشْرِكِينَ فَإِنَّ جِبْرِيلَ مَعَكَ [ر: ٣٠٤١]

بَاب = غَزْوَةِ ذَاتِ الرِّقَاعِ

وَهِيَ غَزْوَةُ مُحَارِبِ خَصَفَةَ مِنْ بَنِي ثَعْلَبَةَ مِنْ غَطَفَانَ فَنَزَلَ نَخْلًا وَهِيَ بَعْدَ خَيْبَرَ لِأَنَّ أَبَا مُوسَى جَاءَ بَعْدَ خَيْبَرَ

رقاع د رقعه جمع ده.پټئ او چیرړې ته وائی.ددې غزوې په وجه تسمیه کښې مختلف اقوال دی.① یوه خبره په دې باره کښې دا شوې ده.چه چونکه په دې غزوه کښې د زیات مزل د وجې د صحابه کرامو رضي الله عنهم په پښو کښې پولئ راختلې وې.ددې وجې هغوی د خپلو جامو پټئ اوچیرړې په خپلو پښوباندې اوتړلې.د دې وجې دې ته ، ،غزوه ذات الرقاع،، وائی.هم په دې باب کښې وړاندې د حضرت ابوموسی اشعری رضي الله عنه روایت راځی.په هغې کښې دی.((فسميت غزوة ذات الرقاع لما كنا نعصب من الخرق على أرجلنا))

② بعضې حضراتو وئیلی دی.چه دې غزوۀ ته ، ،غزوه ذات الرقاع،، د دې وجې وائی.چه ((انهم رقعوا راياتهم)) یعنی په دې غزوه کښې صحابو رضي الله عنهم رنګ په رنګ بیرغونه جوړ کړی وو.([1])

③ واقدی اوابن سعد رحمهما الله وئیلی دی.چه ، ،ذات الرقاع،، د یوغر نوم دې.په کوم کښې چه دمختلفو رنګونو نتبې وې.چونکه ددې غزوې په موقع نبی ﷺ هلته قیام کړې وو.ددې وجې ددې غزوې نوم ، ،ذات الرقاع،، کیخودې شو([2])

④ ابن حبان رحمه الله فرمائیلی دی.چه ددې غزوې نوم ذات الرقاع ددې وجې کیخودې شوې دې.چه ددوی لمونځه د مختلفو رنګونو وو.حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی.چه دابن حبان رحمه الله دا قول په تصحیف باندې مبنی ده.هغه ((جهل)) لره ((خيل)) وئیلی دی.([3])

⑤ بعضې مالکیانوعالمانو رحمهم الله د غزوه ذات ا لرقاع دنوم یوه عجیبه وجه بیان کړې ده.هغوی فرمائیلی دی.چه دې غزوې ته ، ،غزوه ذات الرقاع،، د دوې وجې وائی.چه

[1])البداية والنهاية (٨٣\٤)_
[2])طبقات ابن سعد(٦١\٢) والبداية والنهاية (٨٣\٤)_
[3])فتح البارى(٤١٩\٧)_

صحابوﷺ په دې کښې صلاة الخوف ادا کړې وو.اوپه مانخه کښې پیوند لګولې شوې وو.چه یوې ډلې یو رکعت کړې وو.اوتلې وه.اوبیا بله ډله راغلې وه. اویو رکعت ئې کړې وو.او بیا واپس تلې وه.اوبیا اولنۍ ډله راغلې وه.اوهغې مونځ پوره کړې وو.اوددې نه پس بیا دویمه ډله راغلې وه.اوهغې مونځ پوره کړې وو .نو چونکه صحابوﷺ مونځ ټکړې ټکړې او حصې حصې کړې وو.ددې وجې دې غزوې ته غزوه ذات الرقاع وائی.([1])
علامه نووی رحمه الله فرمائیلی دی.چه په دې ټولو توجیهاتوکښې څه تعارض نشته.چه ددې ټولو اسبابو او وجوهو په بناء باندې ددې غزوې نوم دا کیخودې شوې وی.([2])
دغزوه ذات الرقاع سبب: ددې غزوې سبب دا وو.چه نبیﷺ ته خبر ملاؤ شو.چه د بنو غطفان دوه قبیلې بنو محارب اوبنو ثعلبه لښکرجمع کوی.اودغه خلق د مسلمانانو خلاف منظم کیږی.نو نبیﷺ ددې نه وړاندې چه هغه خلق حمله اوکړی.څلور سوه صحابه رضی الله عنهم ځان سره واخستل.اوپیش قدمی ئې اوکړه.([3])
دغزوه ذات الرقاع د تاریخ په واقع کیدو کښې اختلاف: ددې غزوې د واقع کیدو په تاریخ کښې د اهل سیر اختلاف دې.

① د یوې ډلې رائې دا ده.چه دا غزوه په ۴ھ کښې واقع شوې وه.

② دبعضې حضراتو خیال دې.چه دا په ۵ھ کښې واقع شوې وو.([4])

③ دامام بخاری رحمه الله دا رائې ده.چه دا غزوه په ۷ھ کښې د غزوه خیبر نه پس واقع شوې وه.او امام بخاری رحمه الله په دلائلو سره دا ثابته کړې ده.نوامام بخاری رحمه الله فرمائی.((وهی بعد خیبرلأن أباموسی جاء بعد خیبر))

① دامام بخاری رحمه الله اولنې دلیل دا دې.چه په دې غزوه کښې حضرت ابوموسی اشعری رضی الله عنه شرکت کړې دې.لکه څنګه چه ددوی روایت هم په دې باب کښې راځی. بل طرف ته دا خبره متفق علیه ده.چه حضرت ابوموسی اشعری رضی الله عنه د خیبر د فتحې نه پس مدینې ته تشریف راوړې وو.نو په غزوه ذات الرقاع کښې د دوی شرکت ددې خبرې واضح دلیل دې.چه دا غزوه د فتح خیبر نه پس واقع شوې ده.
ابن سید الناس رحمه الله د امام بخاری رحمه الله دا استدلال رد کوی. اوفرمائی. چه دحضرت ابو موسی اشعری رضی الله عنه په دې روایت باندې چه غزوه ذات الرقاع د غزوه خیبر نه پس واقع شوې ده.څه دلالت نه کوی.حافظ ابن حجر رحمه الله د ابن سید الناس رحمه الله په دې قول باندې د تعجب اظهار کړې دې.او فرمائیلی ئې دی.چه د ابن سید الناس د امام بخاری رحمه الله دا استدلال رد

---

[1])وفی فتح الباری (۴۱۹\۷) وأغرب الداودی فقال سمیت ذات الرقاع لوقوع صلاة الخوف فیها فسمیت بذلک لترقیع الصلاة فیها)_
[2])فتح الباری(۴۱۹\۷)_
[3])طبقات ابن سعد(۶۱\۲)_
[4])البدایة والنهایة (۸۳\۴)_

کول تیك نه دى.د دې روایت نه د امام بخارى رحمه الله په خپله مدعا باندې استدلال بیخى ښکاره دې.[1]

② دامام بخارى رحمه الله دویم استدلال د حضرت ابوهریره رضي الله عنه په روایت باندې دې. کوم چه وړاندې امام بخارى رحمه الله تعلیقاً ذکرکړې دې.خوپه ابوداود ،نسائى، طحاوى،مسند احمد او صحیح ابن حبان کښې دا روایت موصولاً منقول دې.په کومو کښې چه د حضرت ابوهریره رضي الله عنه په غزوه ذات الرقاع کښې د شرکت دې. او حضرت ابوهریره رضي الله عنه په اتفاق سره په غزوه خیبر کښې راغلې وو.نو په غزوه ذات الرقاع کښې د دوى شرکت ددې خبرې ښکاره دلیل دې.چه غزوه ذات الرقاع د خیبر نه پس شوې وه.حافظ ابن قیم او تقى الدین سبکى رحمهماالله هم د امام بخارى رحمه الله تائید کوى.

③ هغوى دا دلیل ورکړې دې.چه په ابوداود کښې په یو روایت کښې ددې خبرې تصریح ده.چه رسول الله صلی الله علیه وسلم د ټولو نه وړاندې صلاة الخوف په عسفان کښې ادا کړې وو.او غزوه عسفان د غزوه حدیبیه نه پس واقع شوې ده.اودلته د بخارى په روایت کښې هم د صلاة الخوف ادا کول مصرح دى.ظاهره ده چه دا صلاة الخوف په غزوه عسفان کښې د صلاة الخوف نه پس شوې دې.اوکله چه غزوه عسفان د حدیبیه نه پس شوې ده.نو یقیناً اوس به درې احتمالات وى.

یو خو دا چه غزوه ذات الرقاع د شپږمې هجرئ بیخى په آخره کښې اومنلې شى.چه په ٦ هجرئ کښې غزوه عسفان او حدیبیه واقع شوې وې.اوپه دې کښې آخرى دا غزوه تسلیم کړې شى.

دویم احتمال به دا وى.چه دا غزوه د ٧هجرئ بیخى په اوائیلو کښې په محرم کښې اومنلې شى.په دې دواړو احتمالاتوکښې به د غزوه ذات الرقاع وقوع د غزوه خیبر نه وړاندې وى.

دریم احتمال دا دې.چه دا غزوه د خیبر نه پس اومنلې شى.نودا حضرات فرمائى. چه دلته دا درې واړه احتمالات شته.خوپه دې کښې اولنى دوه احتمالات داسې دى.چه د هغې تائید په هیڅ قسم روایت سره نشى کیدې.حالانکه د دریم روایت تائید د حضرت ابو موسى اشعرى اوحضرت ابوهریره رضي الله عنهما په روایاتو سره کیږى.نو هم دا روایت به قابل قبول وى.او وئیلې به شى.چه غزوه ذات الرقاع د خیبر نه پس واقع شوې وه.[2]

بعضى حضرات وائى.چه په حقیقت کښې غزوه ذات الرقاع دوه دى.یوه هغه د کومې ذکر چه اهل سیر او اصحاب مغازى کوى.او دویمه هغه په کومه کښې چه حضرت ابوموسى اشعرى رضي الله عنه شریك وو.نود کومې ذات الرقاع ذکرچه اصحاب سیر کوى.هغه د خیبر نه وړاندې واقع شوې وه.اوپه کوم کښې چه د حضرت ابوموسى اشعرى رضي الله عنه شرکت شوې دې. هغه د غزوه خیبر نه پس شوې ده.

---

[1])فتح البارى(٤١٨\٧)_

[2])زادالمعاد (٢٥١\٣و ٢٥٢) وفتح البارى(٤١٨\٧)_

د غزوه ذات الرقاع په تعدد باندې دوی دا دلیل پیش کوی.چه حضرت ابوموسی اشعری رضی الله عنه چه په کوم روایت کښې په غزوه ذات الرقاع کښې دخپل شرکت ذکر کوی.په هغې کښې هغوی ونیلی دی.چه مونږ شپږ کسان وو.اوپه یو اوښ به وار په وار سوریدو.اود کومې ذات الرقاع ذکرچه اصحاب مغازی کوی.په هغې کښې د نبی ﷺ سره دخلورو سوو صحابو رضی الله عنهم دډله وه.ددې نه معلومیږی.چه دا دواړه جدا جدا غزاګانې وې.په یوه کښې شپږ اوپه بله کښې څلور سوه کسان وو.(١)

خو د غزوه ذات الرقاع په تعدد باندې دا استدلال ډیر ضعیف دې.څکه چه د حضرت ابو موسی اشعری رضی الله عنه دا ونیل چه مونږ به شپږ کسان وار په وار په یو اوښ باندې سوریدو.دا نه لازمیږی.چه د دوی سره په لښکر کښې بل څوك نه وو. څکه چه کله لوی لښکر وی.نو خلق چه څې په مختلفو ټولګو کښې تقسیمیږی. او بیا هغوی جدا جدا په خپلو خپلو ټولګو کښې څی.ددې وجې حضرت ابو موسی اشعری رضی الله عنه چه دا کوم ونیلی دی.چه مونږ شپږ کسان وو.د دې دا مطلب نه دې.چه ټول شپږ وو.بلکه مطلب دا دې.چه زمونږ ټولګې د شپږو کسانو وو.(٢)

امام بخاری رحمه الله غزوه ذات الرقاع د غزوه خیبر نه وړاندې ولې ذکر کړه؟ خو دا اشکال کیږی. چه هرکله امام بخاری رحمه الله غزوه ذات الرقاع د غزوه خیبر نه پس تسلیموی.نو پکار ده چه دا ئې د غزوه خیبر نه پس ذکر کړې وه.د غزوه خیبر نه ئې وړاندې ولې ذکر کوی.

① ددې یو جواب خو دا ورکړې شوې دې.چه امام بخاری رحمه الله غزوه ذات الرقاع د غزوه خیبر نه وړاندې څکه ذکر کړه.چه په تاریخ وقوع کښې د عامو اهل سیر خبرې تسلیمولو ته ئې اشاره کړې ده.

② دویمه وجه دا ده.چه امام بخاری رحمه الله نه بلکه د دوی نه د بخاری روایت کونکو روستنو راویانو دا د غزوه خیبر نه وړاندې ذکر کړې ده.(٣)

③ او دا هم ممکن دی.چه اختلاف طرف ته د اشارې کولو دپاره امام بخاری رحمه الله داسې کړې وی.والله اعلم.

قوله: وَهِيَ غَزْوَةُ مُحَارِبِ خَصَفَةَ مِنْ بَنِي ثَعْلَبَةَ مِنْ غَطَفَانَ: امام بخاری رحمه الله په ترجمة الباب کښې دوه دعوې کړې دی.یوه دا چه غزوه ذات الرقاع د غزوه خیبر نه پس واقع شوې ده.اودویمه دعوه دا ده.چه غزوه ذات الرقاع او غزوه محارب خصفه دواړه یوه غزا ده. او د دې باب د آخره پورې امام بخاری رحمه الله دا دواړه دعوې په دلائلو سره ثابتې کړې دی. په ،محارب خصفه، کښې د محارب اضافت ،،خصفه،، ته ددې وجې شوې دې.چه په عربو کښې دمحارب په نوم نورې قبیلې هم وې.محارب عبدالقیس .محارب فهر.د هغوی نه د

(١)فتح الباری(٤١٨\٧) والبدایة والنهایة (٨٣\٤)_
(٢)فتح الباری(٤١٩\٧)_
(٣)اوګورئ د دې دواړو توجیهاتو دپاره فتح الباری (٤١٧\٧)_

فرق دپاره ئې ،،محارب خصفه،، اوويل.(١)

قوله: مِنْ بَنِي ثَعْلَبَةَ مِنْ غَطَفَانَ: دا عبارت د امام بخارى رحمه الله د اوهامو څخې دې.ځکه چه ددې مطلب دا راوځي.چه محارب بن خصفه د ثعلبه په اولاد کښې دې.او د ثعلبه د محارب جد امجد دې.حالانکه حقيقت ددې نه خلاف دې.ثعلبه د محارب جد نه دې.بلکه پخپله ثعلبه د غطفان په اولاد کښې داخل دې.اوغطفان اوثعلبه دواړه د ترۀ خامن وو.ځکه چه غطفان د سعد بن قيس ورور وو.اومحارب دخصفه بن قيس څوې وو. دغه شان خصفه او غطفان د سعد بن قيس خامن وو.اومحارب د خصفه بن قيس په خپله مينځ کښې د ترۀ خامن وو.نو ځکه عبارت د ((من بنى ثعلبة)) په ځاې په واو عاطفه ((وبنى ثعلبة)) سره کيدل پکار دى.هم دا وجه ده.چه حافظ ابن حجراوعلامه عينى رحمهما الله صحيح عبارت هم داسې نقل کړې دې.((مِنْ بَنِي ثَعْلَبَةَ مِنْ غَطَفَانَ)) (٢)

قوله: فنزل نخلاً وهى غزوة محارب خصفة وبنى ثعلبة من غطفان: کله چه نبى ﷺ د غزوه ذات الرقاع دپاره تشريف يوړلو.نومقام نخل ته کښې دوى نزول اوکړو.دې ځاې ته بطن نخل هم وائى.اونخل هم،دا ځاې په بلاد غطفان کښې واقع دې.او د مدينې منورې نه د دوو ورځو په فاصله باندې دې.(٣) غالباً په دې ځاې کښې د قجورو ونې زياتې وې.ځکه دې ځاې ته ،،بطن نخلة،، وئيلې شو.

[٣٨٩٨] قَالَ أَبُوعَبْدِاللَّهِ وَقَالَ لِي عَبْدُاللَّهِ بْنُ رَجَاءٍ أَخْبَرَنَا عِمْرَانُ الْقَطَّانُ عَنْ يَحْيَى بْنِ أَبِي كَثِيرٍ عَنْ أَبِي سَلَمَةَ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلَّى بِأَصْحَابِهِ فِي الْخَوْفِ فِي غَزْوَةِ السَّابِعَةِ غَزْوَةِ ذَاتِ الرِّقَاعِ

قوله: قَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ رَجَاءٍ: عبدالله بن رجاء دوه دى.يوعبدالله بن رجاء مکى دې.اوبل عبدالله بن رجاء بصرى دې.دعبدالله بن رجاء بصرى نه دامام بخارى رحمه الله سماع شته.اود عبدالله بن رجاء مکى نه د امام بخارى رحمه الله سماع نشته.اودلته عبدالله بن رجاء بصرى مراد دې.ددوى نه دامام بخارى رحمه الله سماع شته.خود ،،قال،، صيغه امام بخارى رحمه الله د تعليق دپاره استعمالوى.ددې وجې په ظاهره دا تعليق دې.دا تعليق ابوالعباس السراج په خپل مسند کښې موصولاً نقل کړې دې.البته د بخارى ابوذرپه نسخه کښې د ((وقال عبدالله بن رجاء)) په ځاې ((وقال لى عبدالله بن رجاء)) دى.په دې صورت کښې به دا تعليق نه وى.(٤)

---

(١) فتح البارى(٧/٤١٨) وعمدة القارى (١٧/١٩٣)_

(٢) فتح البارى (٧/٤١٨) وعمدة القارى (١٧/١٩٤)_

(٣) فتح البارى (٧/٤١٨) وعمدة القارى (١٧/١٩٤)_

(٤) عمدة القارى (١٧/١٩٤)_

قوله: أَخْبَرَنَا عِمْرَانُ الْقَطَّانُ: دا عمران بن داود القطان رحمه الله دې.امام بخاری رحمه الله ددوی روایات صرف په استشهاد کښې ذکرکوی.دوی د قوت اوضبط په اعتبارسره د دومره اوچتې مرتبې نه دې.چه امام بخاری رحمه الله د دوی د روایت نه استدلال اوکړی.([1])

قوله: أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلَّى بِأَصْحَابِهِ فِي الْخَوْفِ فِي غَزْوَةِ السَّابِعَةِ غَزْوَةِ ذَاتِ الرِّقَاعِ: حضرت جابر رضی الله عنه فرمائی.چه رسول الله صلی الله علیه وسلم په اوومه غزوه ، غزوه ذات الرقاع کښې صحابو رضی الله عنهم ته صلاة الخوف کړې وو.

((فی غزوة السابعة))کښې دموصوف اضافت صفت طرف ته کیږی.په اصل کښې دی.((فی الغزوة السابعة)) په دې روایت سره دامام بخاری رحمه الله په خپله دعوه چه ((غزوة ذات الرقاع))دخیبرنه پس واقع شوې ده.استشهاد مقصود دې.ځکه چه د دې نه وړاندې شپږ لوې غزاګانې شوې وې.① غزوه بدر② غزوه احد③ غزوه خندق④غزوه بنو قریظه ⑤ غزوه مریسیع ⑥او غزوه خیبر.. اوددې نه پس اوومه غزوه ..ذات الرقاع،، ده.

بعضې خلقو د ((غزوة السابعة)) اضافت ته کتلی دی.دا ئې ګڼړلی دی.چه د دې نه مراد د ۷هجرئ غزوة ذات الرقاع ده.اوهغوی وئیلی دی،چه اصلی عبارت ((غزوة السنة السابعة)) دې.

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی.که د ((غزوة السابعة)) نه ((غزوة السنة السابعة)) مراد واخستې شی.نوبه دې صورت کښې به دا روایت په مراد باندې نص شی. (یعنی دا روایت به په دې خبره باندې ښکاره دلالت کونکې شی.چه غزوة ذات الرقاع د غزوه خیبرنه پس واقع شوې ود.ځکه چه غزوه خیبر د اوومې هجرئ په اولنئ میاشت محرم کښې پیښه شوې وه.نود غزوة الرقاع په اووم کال کښې د واقع کیدو ښکاره مطلب به دا وی.چه دا د خیبر نه پس ده) اوبیا امام بخاری رحمه الله ته د حضرت ابوموسی اشعری رضی الله عنه وغیره په روایاتو باندې د استدلال تکلف کولوته څه ضرورت نه وو.خوامام بخاری رحمه الله د داسې قسم روایاتو نه وړاندې استدلال کوی.چه دهغې نه معلومیږی.چه ددې روایت نص بالمراد معنی ((غزوة السنة السابعة)) مراد نه دې.بلکه ((الغزوة السابعة)) مراد ده.کومه چه دامام بخاری رحمه الله په دعوی باندې نص نه دې.البته د امام بخاری رحمه الله د دعوې تائید په دې سره ضرور کیږی.ځکه چه امام بخاری رحمه الله وړاندې نور دلائل پیش کوی. ([2]) والله اعلم.

قوله: قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ صَلَّى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْخَوْفَ بِذِي قَرَدٍ: حضرت ابن عباس رضی الله عنهما فرمائی.چه نبی صلی الله علیه وسلم په ،،ذی قرد،، کښې صلاة الخوف کړې وو.

---

[1])فتح الباری(۷/۱۹٤۱)_

[2])اوګورئ فتح الباری(۷/۱۹٤۱)_

دا تعلیق دی.امام نسائی او طبرانی رحمهما الله دا موصولاً نقل کړې دې.([1]) امام بخاری رحمه الله
یوه دعوه په ترجمة الباب سره دا کړې ده.چه غزوه ذات الرقاع او غزوه محارب خصفه دواړه
یو دی.په ذکرشوی تعلیق سره امام بخاری رحمه الله خپله دا دعوه ثابتوی.په دې طریقه چه په
،،ذی قرد،، کښې نبی ﷺ صلاة الخوف ادا کړې وو.،،ذی قرد،، د مدینې منورې نه د
یوې ورځې په مزل باندې لرې د بلاد غطفان سره پیوست د یو ځای نوم دې.او ذات رقاع هم
د ذی قرد سره متصل په بلاد غطفان کښې د یو غر نوم دې.په ذی قرد کښې غزوه محارب
خصفه شوې وو. او په ذات الرقاع کښې غزوه ذات الرقاع شوې وو.اودا دواړه ځایونه یوبل
ته نزدې نزدې دی.ددې نه معلومیږی.چه دا دواړه غزوات څه جدا جدا نه دی.بلکه دواړه یو
دی.یو خو ددې وجې چه ذی قرد او ذات رقاع دواړه د یو بل سره نزدې دی.او دویمه ددې
وجې چه په دواړو کښې د صلاة الخوف ادا کول په روایاتو کښې ذکر دی.دا دواړه څیزونو
ددې خبرې دلالت دې.چه غزوه محارب خصفه او غزوه ذات رقاع دواړه یو دی.

خودامام بخاری رحمه الله دا استدلال کمزورې دې.یو خو ددې وجې چه صلاة الخوف څو څو ځله
شوې دې.د دواړو غزواتو په اتحاد باندې د صلاة الخوف په ادا کولو سره به استدلال په هغه
وخت کښې صحیح وو.چه دا یوځل ادا شوې وی. دویمه ددې وجې که ذی قرد او ذات رقاع
دواړه د متصل ځایونو نومونه وی.نو د دې نه دا نه لازمیږی.چه غزوه محارب او غزوه ذات
رقاع دواړه یو دی.عین ممکن ده.چه ذی قرد مستقله غزوه وی.اوذات رقاع ځانله غزوه
وی.ددې وجې دامام بخاری رحمه الله دا دلیل څه قوی او مضبوط دلیل نه دې.والله اعلم.

قوله: وَقَالَ بَكْرُ بْنُ سَوَادَةَ حَدَّثَنِي زِيَادُ بْنُ نَافِعٍ عَنْ أَبِي مُوسَى أَنَّ جَابِرًا حَدَّثَهُمْ صَلَّى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِهِمْ يَوْمَ مُحَارِبٍ وَثَعْلَبَةَ: ((وَقَالَ بَكْرُ بْنُ سَوَادَةَ))بکربن سوادد بصری دې.اود مصر په فقهاؤ کښې د دوی شمار کیږی.حضرت عمربن
عبدالعزیز رحمه الله دوی لرد افریقې طرف ته د فقه دتعلیم په غرض باندې لیږلې وو. دوی په
۱۲۸ھ کښې وفات شو.ابن معین او نسائی رحمهما الله د دوی توثیق کړې دې.د دوی کنیت
،،ابوثمامه،، دې.([2])

قوله: حَدَّثَنِي زِيَادُ بْنُ نَافِعٍ: دوی مصری دی.او په صغارو تابعینو کښې.ددوی شمار
کیږی.ددې مقام نه علاوه د بخاری په بل ځای کښې د دوی نه روایت ذکر نه دې.([3])

((عن أبي موسى)) دا ابوموسی اشعری رضی الله عنه نه دې.بلکه د دوې نوم علی بن رباح خودلې شوې
دې.ددوی صرف دا یو حدیث په بخاری کښې راغلې دې.([4])

---

[1])فتح الباری(۷\۴۲۰) وعمدة القاری (۱۷\۱۹۴)_
[2])عمدة القاری (۱۷\۱۹۴، ۱۹۵)_
[3])فتح الباری (۷\۴۲۰) وعمدة القاری (۱۷\۱۹۵)_
[4])فتح الباری(۷\۴۲۰) وعمدة القاری (۱۷\۱۹۵)-

قوله: صَلَّى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِهِمْ يَوْمَ مُحَارِبٍ وَثَعْلَبَةَ: ددې عبارت نه د امام بخارى رحمه الله هم هغه مقصود دې.چه نبى ﷺ په غزوه محارب او ثعلبه كښې مونځ وركړې وو.او په ذات الرقاع كښې ئې هم د صلاة خوف ذكر دې... نو معلومه شوه.چه دا دواړه غزاګانې يو دى.

قوله وَقَالَ ابْنُ إِسْحَاقَ سَمِعْتُ وَهْبَ بْنَ كَيْسَانَ سَمِعْتُ جَابِرًا خَرَجَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى ذَاتِ الرِّقَاعِ مِنْ نَخْلٍ فَلَقِيَ جَمْعًا مِنْ غَطَفَانَ فَلَمْ يَكُنْ قِتَالٌ وَأَخَافَ النَّاسُ بَعْضُهُمْ بَعْضًا فَصَلَّى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَكْعَتَيِ الْخَوْفِ: ددې روايت په ذكر كولو كښې دامام بخارى رحمه الله مقصود دا دې.چه د حضرت جابر رضی الله عنه ټول روايات په دې خبره متفق دى.چه نبى ﷺ په غزوه ذات الرقاع كښې صلاة الخوف ادا كړې وو.نو په كومو رواياتو كښې چه په غزوه نخل كښې د صلاة الخوف د ادا كولو ذكر راغلې دې.نو هلته به د غزوه نخل نه غزوه ذات الرقاع مراد وى.ځكه چه غزوه ذات الرقاع د غطفان دخلقو سره شوې وه.او غطفان په بطن نخل كښې اوسيدل.البته امام بخارى رحمه الله د ابن اسحاق په حوالې سره دا روايت دلته ذكر كړې دې.خو د ابن اسحاق په سيرت كښې په دې سند سره دا رايت هډو موجود نه دې.

ځنو حضراتو دا وئيلى دى.چه د امام بخارى رحمه الله نه تسامح شوې دې.ځكه چه په سيرت ابن اسحاق كښې په دې سند سره د حضرت جابر رضی الله عنه نه يو بله واقعه هم ددې غزوې موجود ده.امام بخارى رحمه الله په غلطئ سره د صلاة خوف د ادا كولو قصه ذكركړې ده.

علامه عينى رحمه الله فرمائى.چه چا دامام بخارى رحمه الله تسامح ثابت كړې دې .نو آيا دهغه حافظه د امام بخارى رحمه الله د حافظې نه زياته ده.كه په سيرت ابن اسحاق كښې په دې سند سره دا واقعه ذكر شوې نه وى.نو ددې نه دا چرته لازميږى .چه په بل ځاې كښې به هم نه وى.عين ممكن ده.چه امام بخارى رحمه الله د ابن اسحاق په دې سند سره دا واقعه چرته په بل ځاې كښې ليدلې وى.([1])

قوله وَقَالَ يَزِيدُ عَنْ سَلَمَةَ غَزَوْتُ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ الْقَرَدِ [ر:٣٩٠١وانظر:٢٧٥٣]

دايزيدبن ابى عبيده دې.دې د سلمه بن الاكوع رضی الله عنه آزاد كړې غلام دې.([2]) دوى د حضرت سلمه بن اكوع رضی الله عنه نه روايت كوى.چه هغوى فرمائيلى دى.ما د رسول الله ﷺ سره په غزوه ذى قرد كښې شركت كړې وو.

دحضرت سلمه بن اكوع رضی الله عنه ددې تعليق نه د امام بخارى رحمه الله مقصد د غزوه محارب خصفه او ذات الرقاع يو ثابتول دى.په دې طريقه چه په ذى قرد كښې غزوه محارب شوې

---

[1])عمدة القارى (١٧\١٩٥)_

[2])عمدة القارى (١٧\١٩٥)_

وه.اوذى قرد او ذات الرقاع دواړه د متصل خايونو نومونه دى.نو په دې سره ددې دواړو غزاګانو يو والي ثابت شو.خو لکه څنګه چه اوخودلې شو.چه دامام بخارى رحمه الله دا استدلال کمزورې دې.څکه چه د دوو خايونو د اتصال نه د غزواتو اتصال او اتحاد نه لازميږى.

دحافظ ابن حجر رحمه الله خيال: حافظ ابن حجر رحمه الله ددې روايت نه اوددې نه وړاندې چه د حضرت ابن عباس رضي الله عنهما کوم روايت وو.په کوم کښې چه په غزوه ذى قرد کښې د صلاة الخوف د ادا کولو ذکر دې.د امام بخارى رحمه الله دا منشاء ګنړلې ده.چه امام بخارى غزوه ذات الرقاع او غزوه ذى قرد يوه ثابتوى.(1)

خولکه څنګه چه اوخودلې شو.چه دامام بخارى رحمه الله مقصد د غزوه محارب خصفه او غزوه ذات الرقاع يوثابتول مقصود دى.د غزوه ذى قرد او غزوه ذات الرقاع يو ثابتول دوى منشاء او مقصود نه دى.لکه څنګه چه حافظ رحمه الله ګنړلې دى.څکه چه وړاندې امام بخارى رحمه الله غزوه ذى قرد مستقل بيانوى.او هلته امام بخارى رحمه الله دا تصريح کړې ده.چه «وهى قبل خيبر بثلاث» يعنى غزوه ذى قرد د غزوه خيبر نه درې ورځې وړاندې شوې وه.ددې وجې د حافظ رحمه الله دا ونيل چه دامام بخارى رحمه الله مقصود د غزوه ذى قرد او غزوه ذات الرقاع يو خودل دى.صحيح نه دى. والله اعلم.

[٣٨٩٩] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ عَنْ بُرَيْدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي بُرْدَةَ عَنْ أَبِي بُرْدَةَ عَنْ أَبِي مُوسَى رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ خَرَجْنَا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي غَزْوَةٍ وَنَحْنُ سِتَّةُ نَفَرٍ بَيْنَنَا بَعِيرٌ نَعْتَقِبُهُ فَنَقِبَتْ أَقْدَامُنَا وَنَقِبَتْ قَدَمَايَ وَسَقَطَتْ أَظْفَارِي وَكُنَّا نَلُفُّ عَلَى أَرْجُلِنَا الْخِرَقَ فَسُمِّيَتْ غَزْوَةَ ذَاتِ الرِّقَاعِ لِمَا كُنَّا نَعْصِبُ مِنَ الْخِرَقِ عَلَى أَرْجُلِنَا وَحَدَّثَ أَبُو مُوسَى بِهَذَا ثُمَّ كَرِهَ ذَاكَ قَالَ مَا كُنْتُ أَصْنَعُ بِأَنْ أَذْكُرَهُ كَأَنَّهُ كَرِهَ أَنْ يَكُونَ شَيْءٌ مِنْ عَمَلِهِ أَفْشَاهُ

دا د ابوموسى اشعرى رضي الله عنه هم هغه روايت دې.په کوم چه امام بخارى رحمه الله په ترجمة الباب کښې استدلال کړې دې.حضرت ابوموسى رضي الله عنه فرمائى.چه مونږ د رسول الله صلى الله عليه وسلم سره په يوه غزوه کښې اووتلو.مونږ شپږ کسان وو.او وار په وار به په اوښ باندې سوريدو.زما د ملګرو پښې چودې وې.د کومې د وجې چه مونږ په پښو باندې د چړږو پټې تړلې وې.حضرت ابوموسى اشعرى رضي الله عنه په دې غزوه کښې خپل شرکت خو بيان کړو.خوبيا دوى دا خوښه نکړه.چه د دوى څه نيک عمل ښکاره شى.او په هغې کښې خامخا د ريا شبه پيدا شى.

حضرت ابوموسى اشعرى رضي الله عنه د حبشې نه مدينې منورې ته د فتح خيبر نه پس راغلې وو. نوپه غزوه ذات الرقاع کښې د دوى شرکت ددې خبرې دليل دې.چه دا غزوه د فتح خيبر نه پس شوې وه.او هم دا د امام بخارى رحمه الله مقصود دې.

---

(1) فتح البارى (٤٢١/٧)_

[٣٩٠٠] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ عَنْ مَالِكٍ عَنْ يَزِيدَ بْنِ رُومَانَ عَنْ صَالِحِ بْنِ خَوَّاتٍ عَمَّنْ شَهِدَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ ذَاتِ الرِّقَاعِ صَلَّى صَلَاةَ الْخَوْفِ أَنَّ طَائِفَةً صَفَّتْ مَعَهُ وَطَائِفَةٌ وِجَاهَ الْعَدُوِّ فَصَلَّى بِالَّتِي مَعَهُ رَكْعَةً ثُمَّ ثَبَتَ قَائِمًا وَأَتَمُّوا لِأَنْفُسِهِمْ ثُمَّ انْصَرَفُوا فَصَفُّوا وِجَاهَ الْعَدُوِّ وَجَاءَتِ الطَّائِفَةُ الْأُخْرَى فَصَلَّى بِهِمُ الرَّكْعَةَ الَّتِي بَقِيَتْ مِنْ صَلَاتِهِ ثُمَّ ثَبَتَ جَالِسًا وَأَتَمُّوا لِأَنْفُسِهِمْ ثُمَّ سَلَّمَ بِهِمْ قَالَ مَالِكٌ وَذَلِكَ أَحْسَنُ مَا سَمِعْتُ فِي صَلَاةِ الْخَوْفِ [ر: ٣٩٠٢]

قوله: حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ عَنْ مَالِكٍ عَنْ يَزِيدَ بْنِ رُومَانَ....: يزيد بن رومان د حضرت زبير بن العوام رضی الله عنه آزاد کړې غلام دې.[١]

قوله: عَنْ صَالِحِ بْنِ خَوَّاتٍ عَمَّنْ شَهِدَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: د صالح بن خوات هم دا يو روايت په بخارى كښې راغلې دې.[٢] د. «عمن شهد بدراً» د مصداق په باره كښې ځنى حضراتو وئيلى دى.چه حضرت سهل بن ابى حثمه مراد دې.[٣] خو امام غزالى اوامام نووى رحمهما الله خوات بن جبير ددې مصداق ګرځولې دې.كوم چه د صالح بن خوات پلار دې.حافظ ابن حجر رحمه الله هم دې ته ترجيح وركړې ده. او فرمائى.دابن منده او بيهقى په رواياتو كښې د «صالح بن خوات عن أبيه» تصريح ده.ددې نه دا خبره متعين كيږى.د «عمن شهد بدراً» مصداق دصالح بن خوات پلار حضرت خوات بن جبير دې.[٤]

په دې روايت كښې په غزوه ذات الرقاع كښې د صلاة الخوف د ادا كولو كيفيت بيان شوى دې.چه اول يوې ډلې د نبى ﷺ سره صف جوړ كړو.او بله ډله د دشمن د مقابلې دپاره ولاړه وه.كومه ډله چه د دوى سره ولاړه وه.هغوى ته ئې يو ركعت اوكړو.او نبى ﷺ په خپل ځاې ولاړ وو.اوهغه ډلې خپل مونځ پوره كړو.چه دمانځه نه فارغ شو.نودا خلق راغلل د دشمن په مقابله كښې ئې صفونه جوړ كړل.او دويمه ډله راغله.نبى ﷺ دخپل مونځ باقى يو ركعت دوى ته اوكړو.او بيا نبى ﷺ په خپله قاعده كښې ناست وو.او دويمې ډلې خپل مونځ پوره كړل.اوپه التحيات كښې كيناستل.د تشهد وغيره نه چه فارغ شو.نو بيا نبى ﷺ دوى سره سلام اوګرځولو.

قوله: قَالَ مَالِكٌ وَذَلِكَ أَحْسَنُ مَا سَمِعْتُ فِي صَلَاةِ الْخَوْفِ: په ذكرشوى روايت كښې چه د صلاة الخوف د ادا كولو كوم كيفيت بيان شو.امام مالك رحمه الله فرمائى.چه د صلاة الخوف په باره كښې چه څومره صورتونه ما اوريدلى دى.په هغو ټولو كښې دا صورت ښه

---

[١])عمدة القارى (١٧\١٩٦)_

[٢])قال الحافظ وصالح تابعى ثقة ليس له فى البخارى إلا هذا الحديث الواحد .فتح البارى (١٧\٤٢٢)_

[٣])فتح البارى (١٧\٤٢٢) وعمدة القارى (١٧\١٩٧)_

[٤])فتح البارى (١٧\٤٢٢)_

دي.په دې کښې چه نبی ﷺ دویم رکعت پوره کړو.نو د دویمې ډلې د فارغ کیدو انتظار ئې کولو.اوکله چه دویمې ډلې خپل مونځ پوره کړو.نو نبی ﷺ هغوی سره سلام اوګرځولو.

خوپه دارقطنی کښې دابن وهب نه دا نقل دی.چه امام مالك رحمه الله اول دا صورت خوښولو.خو روسته د قاسم بن محمد په وجه د دوی فیصله دا وه.چه دامام دپاره د دویمې ډلې د مونځ پوره کولو انتظار نه دی کول پکار.بلکه امام دې سلام اوګرځوی.او خپل مونځ دې پوره کړی.(١)

[٣٩٠١]وَقَالَ مُعَاذٌ حَدَّثَنَا هِشَامٌ عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ عَنْ جَابِرٍ قَالَ كُنَّا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِنَخْلٍ فَذَكَرَ صَلَاةَ الْخَوْفِ تَابَعَهُ اللَّيْثُ عَنْ هِشَامٍ عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ أَنَّ الْقَاسِمَ بْنَ مُحَمَّدٍ حَدَّثَهُ صَلَّى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي غَزْوَةِ بَنِي أَنْمَارٍ [ر:٣٨٩٨]

د دې نه وړاندې د معاذ روایت تیرشوې وو.امام بخاری رحمه الله فرمائی.چه د معاذ متابعت لیث کړې دې.دلته دې دا خبره یاده وی.چه د متابعت نه متابعت اصطلاحی مراد دې.بلکه ددې متابعت نه «موافقة فی صفة الصلاة» مراد دې.یعنی څنګه چه د معاذ په روایت کښې د صلاة الخوف د ادا کولو کیفیت او صورت بیان شوې دې.تیك هم هغه شان دصلاة الخوف د ادا کولو کیفیت او طریقه لیث هم په خپل روایت کښې بیان کړې ده.اصطلاحی متابعت څکه مراد نه دې.چه د معاذ روایت.د حضرت جابر رضی الله عنه نه موصولاً منقول دې.او د لیث روایت مرسلاً منقول دې.اود متابعت اصطلاحی مطلب دا وی.چه د یو صحابی یو روایت دهغه نه په یو سند سره منقول وی.هم هغه روایت د دوی نه په بل سند سره منقول شی.او دلته داسې نه ده.(٢)

ددې متابعت د پیش کولو نه د امام بخاری رحمه الله مدعا دا ده.چه غزوه بنی انمار او غزوه ذات الرقاع دواړه یو دی.څکه چه غزوه بنی انمار په بلاد غطفان کښې شوې وه.او بله ددې وجې د غزوه بنی انمار او غزوه ذات الرقاع کښې په روایاتو کښې د صلاة الخوف د ادا کولو ذکر راغلې دې.(٣) خوتاسو ته خودلې شوی دی.چه دامام صاحب رحمه الله دا استدلال ضعیف دې.

[٣٩٠٢]حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ الْقَطَّانُ عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ الْأَنْصَارِيِّ عَنْ الْقَاسِمِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ صَالِحِ بْنِ خَوَّاتٍ عَنْ سَهْلِ بْنِ أَبِي حَثْمَةَ قَالَ يَقُومُ الْإِمَامُ مُسْتَقْبِلَ الْقِبْلَةِ وَطَائِفَةٌ مِنْهُمْ مَعَهُ وَطَائِفَةٌ مِنْ قِبَلِ الْعَدُوِّ وُجُوهُهُمْ إِلَى الْعَدُوِّ فَيُصَلِّي بِالَّذِينَ

---

(١)سنن دارقطنی (٦١\٢) باب صفة صلاة الخوف وأقسامها_

(٢)د متابعت دتعریف او د دې د قسمونو د تفصیل دپاره اوګورئ (مقدمة ابن الصلاح (٣٨و٣٩) النوع الخامس عشر،معرفة الإعتبار والمتابعات والشواهد دغه شان اوګورئ (نزهة النظرفی توضیح نخبة الفکر(ص،٥٢و ٥٣)_~

(٣)اوګورئ فتح الباری (٤٢٤\١٧و٤٢٥)_~

مَعَهُ رَكْعَةً ثُمَّ يَقُومُونَ فَيَرْكَعُونَ لِأَنْفُسِهِمْ رَكْعَةً وَيَسْجُدُونَ سَجْدَتَيْنِ فِي مَكَانِهِمْ ثُمَّ يَذْهَبُ هَؤُلَاءِ إِلَى مَقَامِ أُولَئِكَ فَيَجِيءُ أُولَئِكَ فَيَرْكَعُ بِهِمْ رَكْعَةً فَلَهُ ثِنْتَانِ ثُمَّ يَرْكَعُونَ وَيَسْجُدُونَ سَجْدَتَيْنِ

حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا يَحْيَى عَنْ شُعْبَةَ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْقَاسِمِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ صَالِحِ بْنِ خَوَّاتٍ عَنْ سَهْلِ بْنِ أَبِي حَثْمَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِثْلَهُ

حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ عُبَيْدِ اللَّهِ قَالَ حَدَّثَنِي ابْنُ أَبِي حَازِمٍ عَنْ يَحْيَى سَمِعَ الْقَاسِمَ أَخْبَرَنِي صَالِحُ بْنُ خَوَّاتٍ عَنْ سَهْلٍ حَدَّثَهُ قَوْلَهُ [ر: ٣٩٠٠]

[٣٩٠٣\٣٩٠٢] حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ أَخْبَرَنِي سَالِمٌ أَنَّ ابْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ غَزَوْتُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قِبَلَ نَجْدٍ فَوَازَيْنَا الْعَدُوَّ فَصَافَفْنَا لَهُمْ

[٣٩٠٣] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ زُرَيْعٍ حَدَّثَنَا مَعْمَرٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ سَالِمِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ عَنْ أَبِيهِ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلَّى بِإِحْدَى الطَّائِفَتَيْنِ وَالطَّائِفَةُ الْأُخْرَى مُوَاجِهَةُ الْعَدُوِّ ثُمَّ انْصَرَفُوا فَقَامُوا فِي مَقَامِ أَصْحَابِهِمْ أُولَئِكَ فَجَاءَ أُولَئِكَ فَصَلَّى بِهِمْ رَكْعَةً ثُمَّ سَلَّمَ عَلَيْهِمْ ثُمَّ قَامَ هَؤُلَاءِ فَقَضَوْا رَكْعَتَهُمْ وَقَامَ هَؤُلَاءِ فَقَضَوْا رَكْعَتَهُمْ [ر: ٩٠٠]

[د٣٩٠٥\٣٩٠٤] حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ حَدَّثَنَا شُعَيْبٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ حَدَّثَنِي سِنَانٌ وَأَبُو سَلَمَةَ أَنَّ جَابِرًا أَخْبَرَ أَنَّهُ غَزَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قِبَلَ نَجْدٍ

حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ قَالَ حَدَّثَنِي أَخِي عَنْ سُلَيْمَانَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي عَتِيقٍ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ سِنَانِ بْنِ أَبِي سِنَانٍ الدُّؤَلِيِّ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَخْبَرَهُ أَنَّهُ غَزَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قِبَلَ نَجْدٍ فَلَمَّا قَفَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَفَلَ مَعَهُ فَأَدْرَكَتْهُمُ الْقَائِلَةُ فِي وَادٍ كَثِيرِ الْعِضَاهِ فَنَزَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَتَفَرَّقَ النَّاسُ فِي الْعِضَاهِ يَسْتَظِلُّونَ بِالشَّجَرِ وَنَزَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَحْتَ سَمُرَةٍ فَعَلَّقَ بِهَا سَيْفَهُ قَالَ جَابِرٌ فَنِمْنَا نَوْمَةً ثُمَّ إِذَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَدْعُونَا فَجِئْنَاهُ فَإِذَا عِنْدَهُ أَعْرَابِيٌّ جَالِسٌ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ هَذَا اخْتَرَطَ سَيْفِي وَأَنَا نَائِمٌ فَاسْتَيْقَظْتُ وَهُوَ فِي يَدِهِ صَلْتًا فَقَالَ لِي مَنْ يَمْنَعُكَ مِنِّي قُلْتُ اللَّهُ فَهَا هُوَ ذَا جَالِسٌ ثُمَّ لَمْ يُعَاقِبْهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

قوله: حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ .... عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا: حضرت جابر رضي الله عنه فرمائي چه دوی د رسول الله ﷺ سره د نجد طرف ته د غزا دپاره تلي وو. کله چه ددغه غزا نه واپسي اوشوه.

قوله: فَأَدْرَكَتْهُمُ الْقَائِلَةُ فِي وَادٍ كَثِيرِ الْعِضَاهِ: نو د قيلولې وخت دوی په داسې خوړ کښې بيا اوموندلو.چه په هغې کښې غټې غټې ازغی دارې ونې وې.د کيکر ونې مراد دی.

«العضاة» داسې غټې ونې ته وائی.چه په هغې کښې زيات ازغی وی.

نبی ﷺ په دغه ځای کښې نزول اوکړو.اوخلق د لويو لويو ازغی دارو ونو لاندې د سيورې حاصلولو دپاره خوارۀ شول.نبی ﷺ د يوې لوې ونې د لاندې آرام کولو.اوتوره ئې په هغه ونه پورې زوړنده کړه.حضرت جابر رضی الله عنه فرمائی.چه مونږ څه لږ وخت اودۀ شول.چه نبی ﷺ مونږ راوغوښتلو.چه مونږ راغلو.نو د نبی ﷺ سره يو بانډيچی ناست وو.نبی ﷺ اوفرمائيل.چه دې کس زما توره نيولې وه.يعنی اول ئې توره د ونې نه راکوزه کړې وه.اود تيکی نه راويستې وه.اواودريدل.زه اودۀ ووم. کله چه زما سترګې کهولاؤ شوې.نو تياره توره دده په لاس کښې وه.وې وئيل.زه تا ته وايم.چه تا به زما نه څوک بچ کړی.نو ما ورته اووئيل. الله. اوس اوګورئ دې ناست دې.نبی ﷺ هغه معاف کړو.او هغه ته ئې سزا ورنکړه.

[٣٩٠٦] وَقَالَ أَبَانُ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ أَبِي كَثِيرٍ عَنْ أَبِي سَلَمَةَ عَنْ جَابِرٍ قَالَ كُنَّا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِذَاتِ الرِّقَاعِ فَإِذَا أَتَيْنَا عَلَى شَجَرَةٍ ظَلِيلَةٍ تَرَكْنَاهَا لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَجَاءَ رَجُلٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ وَسَيْفُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مُعَلَّقٌ بِالشَّجَرَةِ فَاخْتَرَطَهُ فَقَالَ تَخَافُنِي قَالَ لَا قَالَ فَمَنْ يَمْنَعُكَ مِنِّي قَالَ اللَّهُ فَتَهَدَّدَهُ أَصْحَابُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأُقِيمَتِ الصَّلَاةُ فَصَلَّى بِطَائِفَةٍ رَكْعَتَيْنِ ثُمَّ تَأَخَّرُوا وَصَلَّى بِالطَّائِفَةِ الْأُخْرَى رَكْعَتَيْنِ وَكَانَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَرْبَعٌ وَلِلْقَوْمِ رَكْعَتَانِ

وَقَالَ مُسَدَّدٌ عَنْ أَبِي عَوَانَةَ عَنْ أَبِي بِشْرٍ اسْمُ الرَّجُلِ غَوْرَثُ بْنُ الْحَارِثِ وَقَاتَلَ فِيهَا مُحَارِبَ خَصَفَةَ

ددې نه وړاندې د حضرت جابر رضی الله عنه په روايت کښې وو.چه مونږ نجد طرف ته د غزا دپاره تلی وو او د غزوه نجد نه مراد غزوه محارب خصفه ده.اوس حضرت جابر رضی الله عنه د ذات الرقاع لفظ استعمال کړو.ددې نه د امام بخاری رحمه الله ددې دعوی تائيد کيږی.چه غزوه محارب خصفه او غزوه ذات الرقاع يوه غزوه ده.او د حضرت جابر رضی الله عنه د دې دواړو روايتونو پيش کولو نه د امام بخاری رحمه الله هم دا مقصود دې.

امام بخاری رحمه الله د ابان دا روايت دلته تعليقاً ذکر کړې دې.امام مسلم دا روايت موصولاً نقل کړې دې.[1]

قوله فَتَهَدَّدَهُ أَصْحَابُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: د نبی ﷺ صحابو رضی الله عنهم دغه اعرابی اوړټلو وړاندې تيرشوی دی.چه نبی ﷺ هغه معاف کړې وو.ظاهره ده.چه کله صحابو رضی الله عنهم هغه رټل نو نبی ﷺ به منع کړی وی. واقدی نقل کړی دی.چه دغه اعرابی په

[1] فتح الباری (٧\٤٤٨)_

دغه موقع باندې مسلمان شو.اوخپلې قبیلې ته لاړلو.هغوی ته ئې د اسلام دعوت ورکړو.په دې سره ډیر خلق په اسلام کښې داخل شول.(۱)

قوله: فَصَلَّى بِطَائِفَةٍ رَكْعَتَيْنِ ثُمَّ تَأَخَّرُوا وَصَلَّى بِالطَّائِفَةِ الْأُخْرَى رَكْعَتَيْنِ وَكَانَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَرْبَعٌ وَلِلْقَوْمِ رَكْعَتَانِ: دا روایت د ټولو دپاره د اشکال باعث جوړیږی.ځکه چه په دې خبره باندې تقریبا د ټولو امامانو اتفاق دې.چه که امام او قوم دواړه مسافر وی.نوقوم سره به امام یو یو رکعت کوی.دغه شان به د امام هم دوه رکعته شی.اوقوم به هم باقی یو یو رکعت دامام نه جدا ځانله اوکړی.او دوه رکعته به کوی.اوکه امام او قوم دواړه مقیم وی.نوبه دې صورت کښې به امام هرې یوې ډلې ته دوه دوه رکعته کوی.دغه شان به دامام څلور رکعته شی.اود قوم به دامام سره دوه رکعته شی.او باقی دوه رکعته به هغوی د امام نه ځانله پوره کوی.

خو د بخاری په دې روایت کښې چه کوم صورت حال بیان شوې دې.په دې کښې نبی ﷺ هم مسافر وو.او قوم هم مسافر.ددې تقاضا خو دا وه.چه نبی ﷺ هرې یوې ډلې ته یو یو رکعت کړې وو.خو نبی ﷺ د یو رکعته په ځاې هرې یوې ډلې ته
دوه دوه رکعته اوکړو.ددې اشکال مختلف جوابونه ورکړې شوی دی.

① چونکه دامام شافعی رحمه الله په نیز اوبه یو روایت کښې د امام احمد په نیز او په یو قول کښې دامام مالك رحمه الله په نیز اقتداء د مفترض په متنفل پسې جائز ده. ددې وجې دا حضرات فرمائی.چه اولنئ ډلې ته چه نبی ﷺ کوم دوه رکعته کړی وو .په هغې کښې نبی ﷺ مفترض وو.او اولنئ ډله هم مفترضه وه.او دویمې ډلې ته چه نبی ﷺ کوم دوه رکعته کړی وو.په هغې کښې هغه دویمه ډله مفترضه وه.او نبی ﷺ متنفل وو.(۲)

خو په دې باندې دا اعتراض کیږی.که نبی ﷺ اولنئ ډلې ته دمفترض په حیثیت باندې مونځ کړې وی.اودویمې ډلې ته ئې د متنفل په حیثیت مونځ کړې وی.نو پکار ده.چه د دواړو په مینځ کښې ئې سلام ګرځولې وی.دلته په روایت کښې ددې ذکر نشته.ددې په جواب کښې دا حضرات دا وائی.چه داسې روایات موجود دی.په کومو کښې چه د دوو رکعتو نه پس د نبی ﷺ د سلام ذکر شته.اګرچه په دغه کښې ځنې منقطع او ځنې ضعیف دی.خو چونکه د هغې طرق متعدد دی. د دې وجې په هغې سره استدلال کیدې شی. (۳)

② داحنافو رحمهم الله په نیز چونکه اقتداء د مفترض خلف المتنفل جائز نه ده.ددې وجې داجواب دهغوی په نیز نه صحیح کیږی.هغوی ددې روایت په بل انداز کښې جوابونه ورکړی دی.

---

۱)اوګورئ سیرت مصطفی (۲۷۵\۲)_

۲)شرح مسلم للنووی (۲۷۸\۱) باب صلاة الخوف)_

۳)د دارقطنی او ابوداود په روایاتو کښې : نبی ﷺ د دوو رکعتو نه پس د سلام ګرځولو ذکر راغلې دې.(سنن دارقطنی (۶۰\۲) سنن أبی داود (۱۷\۲) کتاب الصلاة باب من قال یصلی بکل طائفة رکعتین)

امام طحاوى رحمه الله فرمائى.چه دا دهغه وخت خبره وه.كله چه يو فرض دوه خله كول جائز ور.اودا د اسلام په شروع كښې وو.روسته منسوخ شو.(١)

③ بعضې حضرات فرمائى.چه دا د نبى ﷺ خصوصيت وو.چه هغوى به مفترضينو ته هم د نفلو په نيت مونځ كولو شو.(٢) خودا جواب تسلى بخش نه دې.ځكه چه د نبى ﷺ د خصوصيت د ثبوت دپاره د صريحى نص او دليل ضرورت وى.اوداسې څه صريحى دليل موجود نشته.چه دهغې نه د نبى ﷺ خصوصيت معلوميږى.

قوله: وَقَالَ مُسَدَّدٌ عَنْ أَبِي عَوَانَةَ عَنْ أَبِي بِشْرٍ اسْمُ الرَّجُلِ غَوْرَثُ بْنُ الْحَارِثِ:(٣) يعنى ددغه اعرابى نوم ،،غورث بن الحارث،، وو.چا چه توره راويستې وه.

---

(١) امام طحاوى رحمه الله ليكى.((والفريضة تصلى حينئذ مرتين فيكون كل واحدة منها فريضة وقد كان ذلك يفعل فى أول الإسلام ثم نسخ (وانظر شرح معانى الآثار للطحاوى (١١٨/١)_

(٢) بذل المجهود (٣٦٤/٦و٣٦٧)_

(٣) دا كس مسلمان شوې وو.كه نه. د واقدى په حواله سره تير شوى وو.چه دغه اعرابى په دغه موقع اسلام قبول كړې وو.او خپلې قبيلې ته لاړلو.د اسلام دعوت ئې شروع كړې وو.د كومې په وجه چه ډېر كسان په اسلام كښې داخل شول.مولانا ادريس كاندهلوى رحمه الله په ،،سيرة المصطفى،، كښې هم دا ليكلى دى.خو د واقدى د روايت نه سوا بل څه قطعى روايت داسې نه دې ملاؤ شوې.چه په هغې سره ددې اعرابى د مسلمان كيدو متعلق څه يقينى خبره اوكړې شى.بلكه حافظ بيهقى په ،،دلائل النبوة،، كښې په خپل سند سره په دې باره كښې د يو روايت تخريج كړې دې.په هغې كښې ددغه كس په دغه موقع د اسلام نه قبولو تصريح ده.د روايت الفاظ دا دى،،

فجاء رجل منهم يقال له غورث بن الحارث حتى قام على رأس رسول الله ﷺ بالسيف فقال من يمنعك منى؟ قال: الله . قال فسقط السيف من يده قال فأخذ رسول الله ﷺ السيف فقال من يمنعک منى؟ قال كن خير آخذ قال تشهد أن لا إله إلا الله وأنى رسول الله؟ قال لا،ولكن أعاهدک على أن لا أقاتلک ولا أكون مع قوم يقاتلونک فخلى سبيله .. إلخ (دلائل النبوة للبيهقى (٣٧٦/٣)،،

په دې روايت سره دا خبره بيخې بې غباره شوه.چه په دغه موقع بندې دا اعرابى نه وو مسلمان شوې.بيا دويمه خبره دا ده.د واقدى د كوم كس د مسلمانيدو ذكر كړې دې.د هغه نوم واقدى ،،دعثور بن الحارث،، خودلې دې.(فتح البارى (٤٢٨/٧) عين ممكن ده.چه هغه بل كس وى.او د غزوه ذات الرقاع د ذكر شوې واقعه سره دهغې څه تعلق نه وى.خود علامه ذهبى رحمه الله ميلان دې طرف ته دې.چه واقدى چه كومه واقعه بيان كړې ده.اود ،،دعثوربن الحارث،، د اسلام قبلولو كوم ذكر چه ئې كړې دې.هغه هم د ذات الرقاع واقعه ده.اود ،،دعثور،، نه هم دا ،،غورث بن الحارث،، مراد دې.البته دا ده.چه حافظ ابن حجر رحمه الله د امام ذهبى رحمه الله په رائې باندې تبصره كوى.اوپه ،،الاصابة،، كښې ليكى،،

وكان الذهبى لما رأى ما فى ترجمة دعثوربن الحرث أن الواقدى ذكر له شبهاً بهذه القصة وأنه ذكر أنه أسلم فجمع بين الروايتين فأثبت إسلام غورث .فإن كان كذلک ففيما صنعه نظر من حيث أنه عزاه للبخارى وليس فيه أنه أسلم ومن حيث أنه يلزم منه الجزم بكون القصتين واحدة مع إحتمال كونهما واقعتين .إن كان الواقدى أتقن ما نقل وفى الجملة على الإحتمال (الإصابة (١٨٩/٣)).... [بقيه حاشيه په راروانه صفحه.....

وَقَالَ أَبُو الزُّبَيْرِ عَنْ جَابِرٍ كُنَّا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِنَخْلٍ فَصَلَّى الْخَوْفَ وَقَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ صَلَّيْتُ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ غَزْوَةَ نَجْدٍ صَلَاةَ الْخَوْفِ وَإِنَّمَا جَاءَ أَبُو هُرَيْرَةَ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَيَّامَ خَيْبَرَ [ر: ٢٧٥٣]

دغزوه نجد نه مراد غزوه ذات الرقاع ده.حضرت ابو هريره رضی الله عنه په دې كښې شركت كړې وو.اوحضرت ابوهريره رضی الله عنه د فتح خيبر نه پس مدينې منورې ته راغلې وو.نو معلومه شوه.چه غزوه ذات الرقاع د فتح خيبرنه پس شوې ده.

د صلاة الخوف سره متعلقه نور مباحث د بخارى جلد اول ((أبواب صلاة الخوف)) سره متعلق دى.هلته په دې باندې تفصيلى بيان هم شته.

بَاب غَزْوَةِ بَنِي الْمُصْطَلِقِ مِنْ خُزَاعَةَ وَهِيَ غَزْوَةُ الْمُرَيْسِيعِ

بنو المصطلق د بنو خزاعه شاخ دې،،مصطلق،، د جذيمه بن سعدلقب دې. ،مصطلق، د ،صلق،، نه مشتق دې.چه معنى ئې،رفع الصوت،راځى.د جذيمه بن سعدآواز چونكه ډير ښه او اوچت وو.ددې وجې د ده لقب ،مصطلق،،كيخودې شو (١)

امام بخارى رحمه الله د غزوه بنى المصطلق نوم غزوه مريسيع هم نقل كړې دې. مريسيع د چينې نوم دې.(٢) كوم ځاې كښې چه دا غزوه شوې وه.د هغه ځاې په مناسبت سره دې ته غزوه مريسيع هم وئيلى شى.او بنو المصطلق د قوم نوم دې.

كوم سره چه دا غزوه شوې وه.ددې وجې دې ته غزوه بنى المصطلق هم وائى.

غزوه بنى المصطلق او غزوه مريسيع يو دى اوكه دوه؟ امام بخارى رحمه الله خو اووئيل.چه دا يو ده.خو ابو حاتم ابن حبان بستى رحمه الله او د دوى په اتباع كښې علامه محمد طاهر پټنى ..صاحب د مجمع البحار، وئيلى دى.چه دا دوه جدا جدا غزاګانې دى.غزوه مريسيع په٣ شعبان ٥ھ كښې شوې وه.اوپه غزوه بنى المصطلق په ٦ھ كښې.(٣)

خودددوى دا رائې صحيح نه ده.صحيح خبره هم هغه ده.كومه چه امام بخارى رحمه الله كوى.چه

. دتيرمخ بقيه حاشيه] بعضې حضراتو د ،،غورث بن الحارث،، داسلام قبلولو په باره كښې د دلائل بيهقى په هغه روايت باندې هم استدلال كړې دې.په كوم كښې چه د هغوى په باره كښې دا الفاظ راغلى دى.((فجاء إلى قومه فقال جئتكم من عند خيرالناس)) دلائل بيهقى (٣٧٦|٣)..

خوحقيقت دا دې.چه د نبى صلى الله عليه وسلم په باره كښې د ((خيرالناس)) لفظ د يو غيرمسلم د خولې نه هم وتلى شى.او وتلى دى.دا الفاظ د غورث په اسلام قبلولو كښې صريح نه دى.البته په دې سره د هغه د اسلام قبلولو تائيد ضرور كيږى.((والله اعلم بحقيقة الحال)).

[1])فتح البارى (٤٣٠|٧) وفى العمدة (٢٠١|١٧) وأصله مصتلق فأبدلت الطاء من التاء لأجل الصاد)-

[2])وفى الفتح (٤٣٠|٧) وأما المريسيع فبضم الميم وفتح الراء وسكون التحتانيتين بينهما مهملة مكسورة وآخره عين مهملة هو ماء لبنى خزاعة)-

[3])اوګورئ مجمع البحار الأنوار(ج٥ ٢٦٣-٢٥٦)-

دا دواړه د یوې غزا دوه نومونه دی.اوهم په دې باندې د ټولو اهل سیرو او مغازی اتفاق دې.
عجیبه خبره دا ده.چه ابن حبان بستی رحمه الله او محمد طاهرپټنی رحمه الله یو طرف ته خودا وائی.
چه غزوه بنی المصطلق اوغزوه مریسیع دواړه جداجدا غزاګانې دی.اوبل طرف د حضرت جویریه بنت الحارث رضی الله عنها په باره کښې وائی.چه هغه نبی ﷺ ته په غزوه بنی المصطلق کښې حاصل شوې وه.او بیا دواړه دا هم وائی.چه هغه نبی ﷺ ته په غزوه مریسیع کښې حاصل شوې وه.ظاهره ده.چه دا قول په هغه وخت کښې صحیح کیدې شی.چه غزوه بنی المصطلق او غزوه مریسیع دواړه یو اومنلې شی.([1])

قوله: قَالَ ابْنُ إِسْحَاقَ وَذَلِكَ سَنَةَ سِتٍّ :داامام مغازی محمد بن اسحاق،ابن جریرطبری، خلیفه بن خیاط اوابو محمد بن حزم ظاهری رحمهم الله رائې دا ده.چه دا غزوه د ۶ھ ده.([2]) د ابن سعد ، بیهقی، حاکم قتاده او عروه رحمهم الله رائې دا ده.چه دا غزوه د ۵ھ ده.([3])

قوله: وَقَالَ مُوسَى بْنُ عُقْبَةَ سَنَةَ أَرْبَعٍ: دا سبقت د قلم دې.ځکه چه حاکم، ابوسعید او نورو اصحاب دمغازی د موسی بن عقبه رحمه الله قول «سنة خمس» نقل کړې دې.([4]) اوټول په دې خبره متفق دی.چه د موسی بن عقبه په نیزدا غزوه په ۵ ھ کښې واقع شوې ده.

حافظ ابن حجر رحمه الله په ۵ ھه کښې ددې غزوې وقوع راجح ګرځولې ده.وجه ئې ددې دا خودلې ده.چه د حضرت سعد بن معاذ رضی الله عنه په دې غزوه کښې شرکت په بخاری کښې ذکر دې.بل طرف ته د احادیثو صحیحو نه دا ثابته ده.چه په غزوه بنوقریظه په زمانه کښې حضرت سعد بن معاذ رضی الله عنه وفات شوې وو.دکومې تفصیل چه تیر شوې دې.او غزوه بنو قریظه په ۵ ھ کښې واقع شوې وه.اوس که غزوه مریسیع په ۶ ھ کښې د غزوه بنی قریظه نه یوکال روسته تسلیم کړې شی.نو په دې کښې د حضرت سعد بن معاذ رضی الله عنه شرکت څنګه صحیح کیدې شی.([5])

---

[1])صاحب د مجمع بحار الانوار په پنځمه هجرئ کښې د غزوه مریسیع په باره کښې لیکی.((وفیها غزوه المریسیع فی ثانی شعبان فاقتتلوا وقتل العشرة وأسرالباقون وكانت فيهم جويرية بنت الحارث فأعتقها وتزوجها)) ددې نه پس په شپږمه هجری کښې د غزوه بنی المصطلق په باره کښې لیکی.((ثم غزافی شعبان بنی المصطلق فهزموا فاغتم أبناء هم ونساءهم وأموالهم وأصاب جويرية بنت الحارث فتزوجها رسول الله ﷺ) مجمع بحار الأنوار (۵/۲۶۳و ۲۶۵)_~

[2])فتح الباری (۷/۴۳۰)_

[3])اوګورئ عمدة القاری (۱۷/۲۰۱) ودلائل بیهقی (۴/۴۴) وطبقات ابن سعد(۲/۶۳)~

[4])اوګورئ عمدة القاری (۱۷/۲۰۱)_~

[5]) فتح الباری (۷/۴۳۰)_

قوله: وَقَالَ النُّعمَانُ بنُ رَاشِدٍ عَنِ الزُّهرِيِّ كَانَ حَدِيثُ الإِفكِ فِي غَزوَةِ المُرَيسِيعِ: دا تعليق دې.امام بيهقي په دلائل النبوة کښې دا موصولاً ذکر کړې دې.(1) دا ئې خودلی دی.چه په حضرت عائشه رضی الله عنها باندې د تهمت لګولو واقعه د غزوه مریسیع نه د واپسئ په وخت کښې پیښه شوې وه.

غزوه مریسیع: ددې د وقوع سبب دا بیان شوې دې.چه نبی ﷺ ته خبر ملاؤ شو.چه د بنو مصطلق سردار حارث بن ابی ضرار دمسلمانانو د مقابلې دپاره لښکر جمع کوی. نبی ﷺ حضرت بریده بن حصیب اسلمی رضی الله عنه د صورتحال معلومولو دپاره اولیږل. هغوی واپس راغلو. او خبر ئې ورکړو.چه خبره صحیح ده.اوهغه خلق د جنګ دپاره جمع کیږی.نبی ﷺ سمدستی د صحابو رضی الله عنهم یوه لویه ډله واخستله.او دهغوی طرف ته روان شو.د ابن سعد بیان دې چه دا د دویم شعبان ګل د ورځې پنځمې هجرئ واقعه ده.(2) کله چه دوی اورسیدل.نو هغه خلقو خپلو څاروو ته وبه ورکولې.او بیخی غافله وو.د نبی ﷺ د ناڅاپی حملې هغوی قدرت اونه لرلو.او شکست ئې اوخوړلو.د دوو سوو کورونو خلق قید شول.او دوه زره اسونه په مال غنیمت کښې راغلل.پنځه زره چیلئ په قبضه کښې راغلې.او تقریباً د هغوی لس کسان قتل شول.(3)

حضرت جویریه بنت حارث رضی الله عنهما: په مال غنیمت کښې حضرت جویریه بنت الحارث رضی الله عنها هم وه.هغه د حضرت شماس بن قیس رضی الله عنه په حصه کښې راغلې وه.خو صحابو رضی الله عنهم نبی ﷺ ته مشوره ورکړه.چه حضرت جویریه رضی الله عنها د بنو مصطلق د سردار لور ده.هغه هم ستاسو دپاره مناسب ده.بل کس سره نه ده پکار.او په ځنې روایاتو کښې راغلی دی.چه چونکه حضرت جویریه رضی الله عنها حضرت شماس بن قیس رضی الله عنه مکاتبه جوړه کړې وه.ددې وجې هغه په خپله د نبی ﷺ په خدمت کښې حاضره شوه.او عرض ئې اوکړو.چه زه د سردار لور یم.په بدل کتابت کښې دې زما مدد اوکړې شی.نبی ﷺ ورته اوفرمائیل.زه تا ته یوه غوره خبره کوم.چه ستا بدل کتابت زه ادا کړم.اوددې نه پس زه تا په خپل زوجیت کښې واخلم.حضرت جویریه رضی الله عنها چه دا واوریدل. نوډیره خوشحاله شوه.اود نبی ﷺ په رائې باندې ئې دخپلې خوشحالئ اظهار اوکړو . نو نبی ﷺ د هغې بدل کتابت ادا کړو.او دا ئې آزاده کړه.اوددې نه پس ئې په خپل عقد نکاح کښې واچوله.(4)

دحضرت جویریه رضی الله عنها پلار حارث بن ابی ضرار ډیر اوښان راوستل. او د خپلې لور د آزادئ دپاره مدینې منورې ته راغلو.په هغه اوښانو کښې دوه اوښان ډیرښه وو.اول خو په دې خیال

(1) عمدة القاری (۲۰۱\۱۷)_

(2) اوګورئ طبقات ابن سعد (۶۳\۲) واقدی لیکلی دی.چه نبی ﷺ سره اووه سوه کسان وو.دلائل بیهقی (۴۶\۴)_

(3) اوګورئ طبقات ابن سعد (۶۴\۲)_

(4) البدایة والنهایة (۱۵۹\۴)_

باندې راغلي وو.چه ټول به پيش کړم.اوددې په عوض به خپله لور ازاده کړم.خوپه لار کښې ئې نيت خراب شو.او هغه دوه اوښان هغه په يوه کنده کښې پټ کړل.باقي اوښان ئې راوستل.او حاضر شو.او نبی ﷺ ته ئې خپله مدعا پيش کړه.نبی ﷺ ورته اوفرمائيل.هغه دوه اوښان کوم ځاې دی.کوم چه تا په فلانۍ کنده کښې پټ کړی دی.اوراغلې ئې.نو هغه اووئيل. ((أشهد أنك رسول الله)) يقيناً ته دالله تعالى رسول ئې.دهغه دوو اوښانو چاته علم نه وو.يقينى ده چه الله تعالى به تاسو ته د وحی په ذريعه خودلی وی.اودغه شان هغوی اسلام قبول کړو.ددې نه پس نبی ﷺ هغه ته اووئيل.ته د خپلې لور نه معلومه کړه.که هغه تاسره په تلو باندې راضی وی.نو ټيك ده.

حارث رضي الله عنه د جويريه رضي الله عنها نه معلومه کړه.نو هغوی ورته اووئيل.چه زه الله اودهغه رسول اختياروم.اوبيا د اسلام راوړو نه د حضرت حارث رضي الله عنه هم هغه خواهش پاتې نشو.ځکه چه د هغوی دپاره ددې نه غوره خبره بله څه کيدې شوه.چه نبی ﷺ د هغه خوم شی.([1])

دحضرت عائشې رضي الله عنها بيان دې.چه ما د حضرت جويريه رضي الله عنها نه د خپل قوم په حق کښې زياته بابرکته څوك نه ده ليدلې.ځکه چه کله نبی ﷺ هغه په خپله عقد نکاح کښې واخستله.نو ټولو صحابو رضي الله عنهم په بنی مصطلق کښې هغه دوه سوه کورونه چه هغوی په قيد کښې راوستی وو.دا اووئيل. اوآزاد کړل.چه ((انهم أصهار رسول الله ﷺ)) دا خلق د رسول الله سخرګنۍ ده.([2])

په دې غزوه کښې نبی ﷺ حضرت زيدبن حارثه رضي الله عنه په مدينه منوره کښې خپل قائم مقام ګرځولې وو.په ازواج مطهراتوکښې حضرت عائشه او حضرت حفصه رضي الله عنهما د دوی سره وې.([3])

[٣٩٠٧] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ أَخْبَرَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ جَعْفَرٍ عَنْ رَبِيعَةَ بْنِ أَبِي عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَى بْنِ حَبَّانَ عَنِ ابْنِ مُحَيْرِيزٍ أَنَّهُ قَالَ دَخَلْتُ الْمَسْجِدَ فَرَأَيْتُ أَبَا سَعِيدٍ الْخُدْرِيَّ فَجَلَسْتُ إِلَيْهِ فَسَأَلْتُهُ عَنِ الْعَزْلِ قَالَ أَبُو سَعِيدٍ خَرَجْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي غَزْوَةِ بَنِي الْمُصْطَلِقِ فَأَصَبْنَا سَبْيًا مِنْ سَبْيِ الْعَرَبِ فَاشْتَهَيْنَا النِّسَاءَ وَاشْتَدَّتْ عَلَيْنَا الْعُزْبَةُ وَأَحْبَبْنَا الْعَزْلَ فَأَرَدْنَا أَنْ نَعْزِلَ وَقُلْنَا نَعْزِلُ وَرَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيْنَ أَظْهُرِنَا قَبْلَ أَنْ نَسْأَلَهُ فَسَأَلْنَاهُ عَنْ ذَلِكَ فَقَالَ مَا عَلَيْكُمْ أَنْ لَا تَفْعَلُوا مَا مِنْ نَسَمَةٍ كَائِنَةٍ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ إِلَّا وَهِيَ كَائِنَةٌ [ر:٢١١٦]

حضرت ابوسعيد خدری رضي الله عنه فرمائی.چه مونږ د رسول الله ﷺ سره په غزوه بنی المصطلق کښې تلی وو.مونږ ته دعربو په قيديانو کښې څه قيديان ملاؤ شول.(چه په هغوی کښې ښځې هم وې)دبيبيانو نه دلرې والی په وجه زمونږ ښځوته رغبت پيداشو.اومجرد پاتې

[1])اوګورئ (الإصابة فی تميزالصحابة (٢٨١/١) ترجمة الحارث بن ابی ضرار)_
[2])دلائل بيهقی (٥٠/٤)_
[3])طبقات ابن سعد(٦٣/٢و ٦٤)_

کېدل زمونږ دپاره ډیرګران شومونږعزل کول اوغوښتل (مطلب چه وینځې خو زمونږ سره وې.دوی سره به وطی کوو.اوعزل به کوو.ځکه چه د عزل نه کولو په صورت کښې دحاملې جوړېدو احتمال وو.او د ام ولده کېدو په وجه د وینځې خرڅول جائز نه دی.ددې وجې مونږ اوغوښتل.چه عزل اوکړو) نو مونږ درسول اللهﷺ نه د عزل په باره کښې تپوس اوکړو.نبی ﷺ اوفرمائیل.

قوله: مَاعَلَيْكُمْ أَنْ لَاتَفْعَلُوامَامِنْ نَسَمَةٍكَائِنَةٍإِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِإِلَّاوَهِيَ كَائِنَةٌ:

څه حرج نشته په دې کښې که تاسو عزل نه کوئ.ځکه چه ترقیامته پورې چه کوم روح پیدا کېږی.هغه خو به خامخا پیدا کېږی.

مقصدا دا دې چه اصل مدارخو دالله تعالی د طرفه لیکلی شوی تقدیرباندې دې.که الله تعالی تاسو ته د اولاد درکولو اراده کړې وی.هغه اولاد به خامخا پیدا کېږی.تاسو برابره ده که کمزوری ئې اوکه طاقتور،برابره ته که تاسو عزل کوئ اوکه نه کوئ.ددې وجې نبی ﷺ «ماعليكم أن تفعلوا» اونه فرمائیل.بلکه دا ئې اوفرمائیل.«ماعليكم أن لا تفعلوا» مطلب هم دا دې چه کوم بچې پیدا کېږی.هغه به خامخا پیدا کېږی.ستاسو عزل کول بې فائدې دی.معلومه شوه.چه نبی ﷺ عزل نه دې خوښ کړې.

خاندانی منصوبه بندی او ددې حکم: دا نن صبا چه د خاندانی منصوبه بندئ سلسله روانه ده.ددې شا ته په حقیقت کښې د انسان دا غلط فکرعامل دې.چه انسان خپل ځان د رزق ذمه وار ګڼړی.درزق ذمه واری چه الله تعالی اخستې ده.او دکوم تصریح چه په قرآن پاك کښې شوې ده.چه ﴿وَمَامِنْ دَآبَّةٍ فِي الْأَرْضِ إِلَّاعَلَى اللهِ رِزْقُهَا﴾ [1] دایوحقیقت دې.خوجاهل انسان دا حقیقت هیر کړې دې.اودغه.شان د خاندانی منصوبه بندئ په عنوان سره د انسانی پیدائش شرح کمولو دپاره یو عوامی مهم سرکاری سرپرستئ کښې چلولې شی.دا شرعاً حرام او ناجائز دې.په انفرادی مخصوص صورتونوکښې او په شخصی واقعاتو کښې شریعت د عزل اجازت هم ورکړې دې.مثلاً ښځه ناجوړه وی.اود هغې صحت د بچې راوړو صلاحیت نه لری.په داسې صورت کښې که مانع حمل تدابیر اختیار کړې شی.نو جائز دی.

زمونږ اعتراض د منصوبه بندئ په دې نظام باندې دې .دکوم د خوړولو دپاره چه په ټول ملك کښې په لکهونو کروړونو روپئ خرچ کولې شی.او دا وئیلی شی.چه زمونږ وسائل، د رزق او معاش دپاره ناکافی دی.که ژوند غواړئ.نو په خاندانی منصوبه بندئ باندې عمل اوکړئ.دا ټیك نه دی.

خاندانی منصوبه بندی ځو خرابیانې پیدا کوی.ددې په وجه په معاشره کښې زناعام کېږی. بې حیائی خورېږی.تردې چه دانسان په عقیده کښې هم فساد راځی .پخپله هغه غیرمسلم قومونه چا چه په دې باندې عمل کړې دې.هغوی ددې د غلطو نتائجو ځکلو نه پس په خپله غلطئ ښکاره اعتراف اواقرار کوی.بلکه په ځو ملکونو کښې د شرح پیدائش زیاتولو دپاره

[1])سورة هود (۶)-

انعامات مقرر كولى شي. دمعيشت صحيح منصوبه بندى خو مونږ كوو نه. د قدرتى وسائل معاش دپاره صحيح منصوبه بندى خو مونږ كوو نه. او ټول زور په خاندانى منصوبه بندئ باندې وركولې شي.

په روايت باب باندې يو اشكال اودهغې نه جواب د روايت باب متعلق چاته دا اشكال كيدې شي. چه دبنو مصطلق كومې ښځې چه وينځې شوې. اود مسلمانانو په قبضه كښې راغلې. هغه مشركانې وې. اود جمهورو عالمانو په نيز د مشركانو ښځو سره وطى كول جائز نه دى. په ملك يمين سره وطى كول صرف هغې وينځې سره جائز ده. كومه چه مسلمانه يا كتابيه وى. بيا دلته مسلمانانو د بنو مصطلق د مشركانو وينځو سره وطى ولې اوكړه. ددې اعتراض مختلف جوابونه وركړې شوى دى.

① قاضى ابوالوليد باجى رحمه الله فرمائيلى دى. چه دا مشركانې نه وې. بلكه كتابيات وې. خودا جواب صحيح نه دې. هغه هم مشركانې وې. كتابيات نه وې.[1]

② ابن عبدالبرمالكى رحمه الله فرمائى. چه دا د هغه وخت واقعه ده. په كوم وخت كښې چه د مشركانو سره د وطى كولو حرمت نه وو نازل شوې. دا دنزول حرمت نه وړاندې واقعه ده.[2]

③ امام احمد بن حنبل رحمه الله فرمائى. «ويحتمل أنهن كن أسلمن» يعنى ممكن ده. د مسلمانانو په قبضه كښې دراتلو نه پس هغوى مسلمانانې شوې وې. هغوى اوكتل. چه اوس د عزت ژوند تيرولو دپاره هم دا صورت دې. چه اسلام قبول كړې شى. اود مسلمانيدو نه پس خو هغوى سره وطى كولو كښې څه شبه نشته. دا جواب دټولو نه راجح معلوميږى.[3]

[٣٩٠٨] حَدَّثَنَا مَحْمُودٌ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ أَبِي سَلَمَةَ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ غَزَوْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ غَزْوَةَ نَجْدٍ فَلَمَّا أَدْرَكَتْهُ الْقَائِلَةُ وَهُوَ فِي وَادٍ كَثِيرِ الْعِضَاهِ فَنَزَلَ تَحْتَ شَجَرَةٍ وَاسْتَظَلَّ بِهَا وَعَلَّقَ سَيْفَهُ فَتَفَرَّقَ النَّاسُ فِي الشَّجَرِ يَسْتَظِلُّونَ وَبَيْنَا نَحْنُ كَذَلِكَ إِذْ دَعَانَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَجِئْنَا فَإِذَا أَعْرَابِيٌّ قَاعِدٌ بَيْنَ يَدَيْهِ فَقَالَ إِنَّ هَذَا أَتَانِي وَأَنَا نَائِمٌ فَاخْتَرَطَ سَيْفِي فَاسْتَيْقَظْتُ وَهُوَ قَائِمٌ عَلَى رَأْسِي مُخْتَرِطٌ صَلْتًا قَالَ مَنْ يَمْنَعُكَ مِنِّي قُلْتُ اللَّهُ فَشَامَهُ ثُمَّ قَعَدَ فَهُوَ هَذَا قَالَ وَلَمْ يُعَاقِبْهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [ر: ٢٧٥٣]

په دې روايت كښې چه د اعرابى كومه واقعه بيان شوې ده. هغه په تفصيل سره په «غزوة ذات الرقاع» كښې تيره شوې ده. دعلامه عينى رحمه الله رائې دا ده. چه دلته د كاتب د غلطئ د وجې دا ذكر شوې ده.[4] وړاندې امام بخارى رحمه الله دا واقعه په بل سند سره بيان كړې وه. اودلته

---

[1])أوجز المسلك (١٠/٢٦٤) ما جاء فى العزل)_
[2])اوګورئ التمهيد لابن عبدالبر (١٣/١٣٥)_~
[3])فتح البارى(٩/٣١٠) باب العزل)_
[4])عمدة القارى (١٧/٢٠٢)_

ئي په بل سند سره بيان كړې ده. او يو حديث په مختلفو اسنادو سره بيانول دامام بخارى رحمة الله عليه عادت او اسلوب دى. البته ددې محل غزوه ذات الرقاع وو.

باب غزوة أنمار

[۳۹۰۹] حدثنا آدم حدثنا ابن أبي ذئب حدثنا عثمان بن عبد الله بن سراقة عن جابر بن عبد الله الأنصاري قال رأيت النبي صلى الله عليه وسلم في غزوة أنمار يصلي على راحلته متوجها قبل المشرق متطوعا [ر: ۳۹۱]

ددې غزوې په باره كښې د بعضې حضراتو رائې دا ده چه دا غزوه امر ده. او د واقدى وغيره په نيز په ربيع الاول ۳ه كښې پيښه شوې وه. دابن اسحاق رائې دا ده چه دا په صفر ۳ه كښې واقع شوې وه. خو داكثر اصحاب سيرپه نيز غزوه انمار او غزوه ذات الرقاع هم يوه غزوه ده. او دلته د دې ذكر بې موقعې دې. ځكه چه په غزوه مريسيع كښې د افك واقعه پيښه شوې وه. او دهغې نه پس «حديث الإفك» راځى. په مينځ كښې د غزوه انمار ذكر د ترتيب نه خلاف دې. حافظ رحمة الله عليه ليكلى دى. «والذى يظهر أن التقديم والتاخير فى ذلك من النساخ» (١)

باب = حديث الإفك

والأفك بمنزلة النجس والنجس يقال إفكهم /الصفات: ۱۵۱) والأحقاف: ۲۸) وأفكهم فمن قال أفكهم يقول صرفهم عن الإيمان وكذبهم كما قال يؤفك عنه من أفك /الذاريات: ۹) يصرف عنه من صرف

امام بخارى رحمة الله عليه حديث افك درې ځايه په تفصيل سره ذكر كړې دې. يو ځاى په كتاب الشهادات كښې. بل ځاى دلته په مغازى كښې. او دريم په كتاب التفسير كښې د سورة نور په تفسير كښې ضمناً. حافظ ابن حجررحمة الله عليه په كتاب التفسير كښې په حديث افك باندې تفصيلى بيان كړې دې. ددې درې تفصيلى مقاماتو نه علاوه داحديث مختصراً په ډير مقاماتو كښې ذكر كړې دې. اوچه په كوم ځاى كښې ئې ذكر كړى. هلته مختلف مسائل د دوى د نظر وړاندې وى. دغه مسائل د حديث د اجزاو نه ثابتول ئې مقصود وى. (٢)

---

(١) فتح البارى (٧/٤٢٩)_

(٢) امام بخارى دا حديث په ذكرشوو درې مقاماتو كښې په تفصيل سره ذكر كړې دې. ددې درې مقاماتو نه علاوه ئې مختصراً په پنځلس مقاماتو كښې ذكر كړې دې. دغه شان ټول په اتلس مقاماتوكښې ئې دا بيان كړې دې. ددې مقاماتو تفصيل لاندې دې...

(1) كتاب الهبة باب الهبة المرأة لغيرزوجها رقم ۲۵۹۳ (۲) كتاب الشهادات باب إذا عدل رجل رجلاًرقم الحديث ۲۶۳۷ (۳) كتاب الشهادات باب تعديل النساء بعضهن بعضاً رقم الحديث ۲۶۶۱ (٤) كتاب الشهادات باب القرعة فى المشكلات رقم الحديث ۲۶۸۸ (5) كتاب الجهاد باب حمل الرجل إمرأته فى الغزو رقم الحديث ۲۸۷۹ (۶) كتاب المغازى باب غزوة بدر رقم الحديث ٤٠٢٥ ....[بقيه حاشيه په راروانه صفحه.....

قوله: وَالْأُفْكِ بِمَنْزِلَةِ النِّجْسِ وَالنَّجَسِ: یعنی دا لفظ «إفك» دهمزه په کسره او فاء په سکون سره، هم دې.او «أفك» دهمزه او فاء په فتحې سره هم دې.لکه څنګه چه «نجس» او «نَجَس» دې.

قوله: يُقَالُ إِفْكُهُمْ وَأَفْكُهُمْ وَأَفَكَهُمْ: په دې سره امام بخاری رحمه الله مشهور لغت طرف ته اشاره اوکړه.چه په قرآن مجید کښې آیت ﴿بَلْ ضَلُّوا عَنْهُمْ وَذٰلِكَ إِفْكُهُمْ وَمَا كَانُوا يَفْتَرُونَ﴾ کښې مشهور قراءت بکسر الهمزة وسکون الفاء دې.البته په دې کښې «أفكهم» مجرد نه د ماضی صیغه.او «أفّكهم» د باب تفعیل نه هم د ماضی صیغه مستعمل ده. خودا دواړه قراءتونه شاذ دی.[1]

[۳۹۱۰] حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعْدٍ عَنْ صَالِحٍ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ حَدَّثَنِي عُرْوَةُ بْنُ الزُّبَيْرِ وَسَعِيدُ بْنُ الْمُسَيَّبِ وَعَلْقَمَةُ بْنُ وَقَّاصٍ وَعُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُتْبَةَ بْنِ مَسْعُودٍ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا زَوْجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ قَالَ لَهَا أَهْلُ الْإِفْكِ مَا قَالُوا وَكُلُّهُمْ حَدَّثَنِي طَائِفَةً مِنْ حَدِيثِهَا وَبَعْضُهُمْ كَانَ أَوْعَى لِحَدِيثِهَا مِنْ بَعْضٍ وَأَثْبَتَ لَهُ اقْتِصَاصًا وَقَدْ وَعَيْتُ عَنْ كُلِّ رَجُلٍ مِنْهُمُ الْحَدِيثَ الَّذِي حَدَّثَنِي عَنْ عَائِشَةَ وَبَعْضُ حَدِيثِهِمْ يُصَدِّقُ بَعْضًا وَإِنْ كَانَ بَعْضُهُمْ أَوْعَى لَهُ مِنْ بَعْضٍ قَالُوا قَالَتْ عَائِشَةُ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا أَرَادَ سَفَرًا أَقْرَعَ بَيْنَ أَزْوَاجِهِ فَأَيَّتُهُنَّ خَرَجَ

.....دتیرمخ بقیه] ⑦ کتاب المغازی باب حدیث الإفک ⑧ کتاب التفسیر باب بل سولت لکم أنفسکم أمراً فصبر جمیل رقم الحدیث ٤٦٩٠ ⑨ کتاب التفسیر باب ﴿ إن الذین جآوا بالإفک عصبة منکم﴾ رقم الحدیث ٤٧٤٩ ⑩ کتاب التفسیر باب ﴿لولا إذ سمعتموه قلتم ما یکون لنا..﴾ رقم الحدیث ٤٧٥٠ ⑪ کتاب التفسیر باب ﴿ إن الذین یحبون أن تشیع الفاحشة ..﴾ رقم الحدیث ٤٧٥٧ ⑫ کتاب النکاح باب المرأة تهب یومها من زوجها لضرتها.. رقم الحدیث ٥٢١٣ ⑬ کتاب الأیمان والنذور باب قول الرجل لعمرالله .. رقم الحدیث ٦٦٦٢ ⑭ کتاب الأیمان والندور باب الیمین فیما لا یملک رقم الحدیث (٦٦٧٩ ⑮ کتاب الإعتصام بالکتاب والسنة باب قول الله تعالی ﴿ وأمرهم شوری بینهم ﴾ رقم الحدیث ٧٥٠٠ ⑯ کتاب التوحید باب قول الله تعالی﴿ یریدون أن یبدلوا کلام الله﴾ رقم الحدیث ٧٥٠٠ ⑰ کتاب التوحیدباب قول النبی ﷺ الماهر بالقرآن مع سفرة الکرام البررة وزینو القرآن بأصواتکم رقم الحدیث (٧٥٤٥).
په ذکرشوو مقاماتو کښې ③، ⑦ او ⑩ نمبر باندې امام بخاری رحمه الله حدیث افك په تفصیل سره ذکر کړې دې.حافظ ابن حجر رحمه الله په دې حدیث باندې په کتاب التفسیر کښې د سورة نور په ضمن کښې تقریباً په اوویشتو صفحاتو باندې مشتمل تفصیلی کلام کړې دې.اوګورئ فتح الباری (٤٥٥/٨و ٤٨١)_~

[1])عمدة القاری (٢٠٣/١٧)_

سَهْمُهَا خَرَجَ بِهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَعَهُ قَالَتْ عَائِشَةُ فَأَقْرَعَ بَيْنَنَا فِي غَزْوَةٍ غَزَاهَا
فَخَرَجَ فِيهَا سَهْمِي فَخَرَجْتُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعْدَ مَا أُنْزِلَ الْحِجَابُ فَكُنْتُ
أُحْمَلُ فِي هَوْدَجِي وَأُنْزَلُ فِيهِ فَسِرْنَا حَتَّى إِذَا فَرَغَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ غَزْوَتِهِ
تِلْكَ وَقَفَلَ دَنَوْنَا مِنَ الْمَدِينَةِ قَافِلِينَ آذَنَ لَيْلَةً بِالرَّحِيلِ فَقُمْتُ حِينَ آذَنُوا بِالرَّحِيلِ فَمَشَيْتُ
حَتَّى جَاوَزْتُ الْجَيْشَ فَلَمَّا قَضَيْتُ شَأْنِي أَقْبَلْتُ إِلَى رَحْلِي فَلَمَسْتُ صَدْرِي فَإِذَا عِقْدٌ لِي مِنْ
جَزْعِ ظَفَارِ قَدِ انْقَطَعَ فَرَجَعْتُ فَالْتَمَسْتُ عِقْدِي فَحَبَسَنِي ابْتِغَاؤُهُ قَالَتْ وَأَقْبَلَ الرَّهْطُ الَّذِينَ
كَانُوا يُرَحِّلُونِي فَاحْتَمَلُوا هَوْدَجِي فَرَحَلُوهُ عَلَى بَعِيرِي الَّذِي كُنْتُ أَرْكَبُ عَلَيْهِ وَهُمْ يَحْسِبُونَ
أَنِّي فِيهِ وَكَانَ النِّسَاءُ إِذْ ذَاكَ خِفَافًا لَمْ يَهْبُلْنَ وَلَمْ يَغْشَهُنَّ اللَّحْمُ إِنَّمَا يَأْكُلْنَ الْعُلْقَةَ مِنَ
الطَّعَامِ فَلَمْ يَسْتَنْكِرِ الْقَوْمُ خِفَّةَ الْهَوْدَجِ حِينَ رَفَعُوهُ وَحَمَلُوهُ وَكُنْتُ جَارِيَةً حَدِيثَةَ السِّنِّ فَبَعَثُوا
الْجَمَلَ فَسَارُوا وَوَجَدْتُ عِقْدِي بَعْدَ مَا اسْتَمَرَّ الْجَيْشُ فَجِئْتُ مَنَازِلَهُمْ وَلَيْسَ بِهَا مِنْهُمْ دَاعٍ وَلَا مُجِيبٌ
فَتَيَمَّمْتُ مَنْزِلِي الَّذِي كُنْتُ فِيهِ وَظَنَنْتُ أَنَّهُمْ سَيَفْقِدُونِي فَيَرْجِعُونَ إِلَيَّ فَبَيْنَا أَنَا جَالِسَةٌ فِي
مَنْزِلِي غَلَبَتْنِي عَيْنِي فَنِمْتُ وَكَانَ صَفْوَانُ بْنُ الْمُعَطَّلِ السُّلَمِيُّ ثُمَّ الذَّكْوَانِيُّ مِنْ وَرَاءِ
الْجَيْشِ فَأَصْبَحَ عِنْدَ مَنْزِلِي فَرَأَى سَوَادَ إِنْسَانٍ نَائِمٍ فَعَرَفَنِي حِينَ رَآنِي وَكَانَ رَآنِي قَبْلَ
الْحِجَابِ فَاسْتَيْقَظْتُ بِاسْتِرْجَاعِهِ حِينَ عَرَفَنِي فَخَمَّرْتُ وَجْهِي بِجِلْبَابِي وَ وَاللَّهِ مَا تَكَلَّمْنَا
بِكَلِمَةٍ وَلَا سَمِعْتُ مِنْهُ كَلِمَةً غَيْرَ اسْتِرْجَاعِهِ وَهَوَى حَتَّى أَنَاخَ رَاحِلَتَهُ فَوَطِئَ عَلَى يَدِهَا فَقُمْتُ إِلَيْهَا
فَرَكِبْتُهَا فَانْطَلَقَ يَقُودُ بِي الرَّاحِلَةَ حَتَّى أَتَيْنَا الْجَيْشَ مُوغِرِينَ فِي نَحْرِ الظَّهِيرَةِ وَهُمْ نُزُولٌ
قَالَتْ فَهَلَكَ فِيمَنْ هَلَكَ وَكَانَ الَّذِي تَوَلَّى كِبْرَ الْإِفْكِ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أُبَيٍّ ابْنُ سَلُولَ قَالَ
عُرْوَةُ أُخْبِرْتُ أَنَّهُ كَانَ يُشَاعُ وَيُتَحَدَّثُ بِهِ عِنْدَهُ فَيُقِرُّهُ وَيَسْتَمِعُهُ وَيَسْتَوْشِيهِ وَقَالَ عُرْوَةُ أَيْضًا لَمْ
يُسَمَّ مِنْ أَهْلِ الْإِفْكِ أَيْضًا إِلَّا حَسَّانُ بْنُ ثَابِتٍ وَمِسْطَحُ بْنُ أُثَاثَةَ وَحَمْنَةُ بِنْتُ جَحْشٍ فِي نَاسٍ
آخَرِينَ لَا عِلْمَ لِي بِهِمْ غَيْرَ أَنَّهُمْ عُصْبَةٌ كَمَا قَالَ اللَّهُ تَعَالَى وَإِنَّ كِبْرَ ذَلِكَ يُقَالُ لَهُ عَبْدُ
اللَّهِ بْنُ أُبَيٍّ ابْنُ سَلُولَ قَالَ عُرْوَةُ كَانَتْ عَائِشَةُ تَكْرَهُ أَنْ يُسَبَّ عِنْدَهَا حَسَّانُ وَتَقُولُ
إِنَّهُ الَّذِي قَالَ فَإِنَّ أَبِي وَوَالِدَهُ وَعِرْضِي لِعِرْضِ مُحَمَّدٍ مِنْكُمْ وِقَاءُ قَالَتْ عَائِشَةُ فَقَدِمْنَا
الْمَدِينَةَ فَاشْتَكَيْتُ حِينَ قَدِمْتُ شَهْرًا وَالنَّاسُ يُفِيضُونَ فِي قَوْلِ أَصْحَابِ الْإِفْكِ لَا أَشْعُرُ
بِشَيْءٍ مِنْ ذَلِكَ وَهُوَ يَرِيبُنِي فِي وَجَعِي أَنِّي لَا أَعْرِفُ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
اللُّطْفَ الَّذِي كُنْتُ أَرَى مِنْهُ حِينَ أَشْتَكِي إِنَّمَا يَدْخُلُ عَلَيَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ
وَسَلَّمَ فَيُسَلِّمُ ثُمَّ يَقُولُ كَيْفَ تِيكُمْ ثُمَّ يَنْصَرِفُ فَذَلِكَ يَرِيبُنِي وَلَا أَشْعُرُ بِالشَّرِّ حَتَّى خَرَجْتُ حِينَ
نَقَهْتُ فَخَرَجْتُ مَعَ أُمِّ مِسْطَحٍ قِبَلَ الْمَنَاصِعِ وَكَانَ مُتَبَرَّزَنَا وَكُنَّا لَا نَخْرُجُ إِلَّا لَيْلًا إِلَى لَيْلٍ وَذَلِكَ
قَبْلَ أَنْ نَتَّخِذَ الْكُنُفَ قَرِيبًا مِنْ بُيُوتِنَا قَالَتْ وَأَمْرُنَا أَمْرُ الْعَرَبِ الْأُوَلِ فِي الْبَرِّيَّةِ قِبَلَ الْغَائِطِ
وَكُنَّا نَتَأَذَّى بِالْكُنُفِ أَنْ نَتَّخِذَهَا عِنْدَ بُيُوتِنَا قَالَتْ فَانْطَلَقْتُ أَنَا وَأُمُّ مِسْطَحٍ وَهِيَ ابْنَةُ أَبِي

رُهْمِ بْنِ الْمُطَّلِبِ بْنِ عَبْدِ مَنَافٍ وَأُمُّهَا بِنْتُ صَخْرِ بْنِ عَامِرٍ خَالَةُ أَبِي بَكْرٍ الصِّدِّيقِ وَابْنُهَا
مِسْطَحُ بْنُ أُثَاثَةَ بْنِ عَبَّادِ بْنِ الْمُطَّلِبِ فَأَقْبَلْتُ أَنَا وَأُمُّ مِسْطَحٍ قِبَلَ بَيْتِي حِينَ فَرَغْنَا مِنْ شَأْنِنَا
فَعَثَرَتْ أُمُّ مِسْطَحٍ فِي مِرْطِهَا فَقَالَتْ تَعِسَ مِسْطَحٌ فَقُلْتُ لَهَا بِئْسَ مَا قُلْتِ أَتَسُبِّينَ رَجُلًا شَهِدَ
بَدْرًا فَقَالَتْ أَيْ هَنْتَاهْ وَلَمْ تَسْمَعِي مَا قَالَ قَالَتْ وَقُلْتُ وَمَا قَالَ فَأَخْبَرَتْنِي بِقَوْلِ أَهْلِ
الْإِفْكِ قَالَتْ فَازْدَدْتُ مَرَضًا عَلَى مَرَضِي فَلَمَّا رَجَعْتُ إِلَى بَيْتِي دَخَلَ عَلَيَّ رَسُولُ اللَّهِ
صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَسَلَّمَ ثُمَّ قَالَ كَيْفَ تِيكُمْ فَقُلْتُ لَهُ أَتَأْذَنُ لِي أَنْ آتِيَ أَبَوَيَّ قَالَتْ
وَأُرِيدُ أَنْ أَسْتَيْقِنَ الْخَبَرَ مِنْ قِبَلِهِمَا قَالَتْ فَأَذِنَ لِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقُلْتُ
لِأُمِّي يَا أُمَّتَاهْ مَاذَا يَتَحَدَّثُ النَّاسُ قَالَتْ يَا بُنَيَّةُ هَوِّنِي عَلَيْكِ فَوَاللَّهِ لَقَلَّمَا كَانَتِ امْرَأَةٌ قَطُّ
وَضِيئَةً عِنْدَ رَجُلٍ يُحِبُّهَا لَهَا ضَرَائِرُ إِلَّا كَثَّرْنَ عَلَيْهَا قَالَتْ فَقُلْتُ سُبْحَانَ اللَّهِ أَوَلَقَدْ تَحَدَّثَ
النَّاسُ بِهَذَا قَالَتْ فَبَكَيْتُ تِلْكَ اللَّيْلَةَ حَتَّى أَصْبَحْتُ لَا يَرْقَأُ لِي دَمْعٌ وَلَا أَكْتَحِلُ بِنَوْمٍ ثُمَّ
أَصْبَحْتُ أَبْكِي قَالَتْ وَدَعَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلِيَّ بْنَ أَبِي طَالِبٍ وَأُسَامَةَ
بْنَ زَيْدٍ حِينَ اسْتَلْبَثَ الْوَحْيُ يَسْأَلُهُمَا وَيَسْتَشِيرُهُمَا فِي فِرَاقِ أَهْلِهِ قَالَتْ فَأَمَّا أُسَامَةُ فَأَشَارَ
عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالَّذِي يَعْلَمُ مِنْ بَرَاءَةِ أَهْلِهِ وَبِالَّذِي يَعْلَمُ لَهُمْ فِي نَفْسِهِ
فَقَالَ أُسَامَةُ أَهْلَكَ وَلَا نَعْلَمُ إِلَّا خَيْرًا وَأَمَّا عَلِيٌّ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ لَمْ يُضَيِّقِ اللَّهُ عَلَيْكَ وَالنِّسَاءُ
سِوَاهَا كَثِيرٌ وَسَلِ الْجَارِيَةَ تَصْدُقْكَ قَالَتْ فَدَعَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَرِيرَةَ فَقَالَ
أَيْ بَرِيرَةُ هَلْ رَأَيْتِ مِنْ شَيْءٍ يَرِيبُكِ قَالَتْ لَهُ بَرِيرَةُ وَالَّذِي بَعَثَكَ بِالْحَقِّ مَا رَأَيْتُ عَلَيْهَا أَمْرًا قَطُّ
أَغْمِصُهُ أَكْثَرَ مِنْ أَنَّهَا جَارِيَةٌ حَدِيثَةُ السِّنِّ تَنَامُ عَنْ عَجِينِ أَهْلِهَا فَتَأْتِي الدَّاجِنُ فَتَأْكُلُهُ
قَالَتْ فَقَامَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ يَوْمِهِ فَاسْتَعْذَرَ مِنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أُبَيٍّ وَهُوَ
عَلَى الْمِنْبَرِ فَقَالَ يَا مَعْشَرَ الْمُسْلِمِينَ مَنْ يَعْذِرُنِي مِنْ رَجُلٍ قَدْ بَلَغَنِي عَنْهُ أَذَاهُ فِي أَهْلِي
وَاللَّهِ مَا عَلِمْتُ عَلَى أَهْلِي إِلَّا خَيْرًا وَلَقَدْ ذَكَرُوا رَجُلًا مَا عَلِمْتُ عَلَيْهِ إِلَّا خَيْرًا وَمَا يَدْخُلُ عَلَى
أَهْلِي إِلَّا مَعِي قَالَتْ فَقَامَ سَعْدُ بْنُ مُعَاذٍ أَخُو بَنِي عَبْدِ الْأَشْهَلِ فَقَالَ أَنَا يَا رَسُولَ اللَّهِ
أَعْذِرُكَ فَإِنْ كَانَ مِنَ الْأَوْسِ ضَرَبْتُ عُنُقَهُ وَإِنْ كَانَ مِنْ إِخْوَانِنَا مِنَ الْخَزْرَجِ أَمَرْتَنَا
فَفَعَلْنَا أَمْرَكَ قَالَتْ فَقَامَ رَجُلٌ[1] مِنَ الْخَزْرَجِ وَكَانَتْ أُمُّ حَسَّانَ بِنْتَ عَمِّهِ مِنْ فَخِذِهِ وَهُوَ سَعْدُ
بْنُ عُبَادَةَ وَهُوَ سَيِّدُ الْخَزْرَجِ قَالَتْ وَكَانَ قَبْلَ ذَلِكَ رَجُلًا صَالِحًا وَلَكِنِ احْتَمَلَتْهُ الْحَمِيَّةُ
فَقَالَ لِسَعْدٍ كَذَبْتَ لَعَمْرُ اللَّهِ لَا تَقْتُلُهُ وَلَا تَقْدِرُ عَلَى قَتْلِهِ وَلَوْ كَانَ مِنْ رَهْطِكَ مَا أَحْبَبْتَ أَنْ
يُقْتَلَ فَقَامَ أُسَيْدُ بْنُ حُضَيْرٍ وَهُوَ ابْنُ عَمِّ سَعْدٍ فَقَالَ لِسَعْدِ بْنِ عُبَادَةَ كَذَبْتَ لَعَمْرُ اللَّهِ لَنَقْتُلَنَّهُ
فَإِنَّكَ مُنَافِقٌ تُجَادِلُ عَنِ الْمُنَافِقِينَ قَالَتْ فَثَارَ الْحَيَّانِ الْأَوْسُ وَالْخَزْرَجُ حَتَّى هَمُّوا أَنْ
يَقْتَتِلُوا وَرَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَائِمٌ عَلَى الْمِنْبَرِ قَالَتْ فَلَمْ يَزَلْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ
عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُخَفِّضُهُمْ حَتَّى سَكَتُوا وَسَكَتَ قَالَتْ فَبَكَيْتُ يَوْمِي ذَلِكَ كُلَّهُ لَا يَرْقَأُ لِي دَمْعٌ وَلَا

أكتحل بنوم قالت وأصبح أبواي عندي وقد بكيت ليلتين ويوما لا يرقأ لي دمع ولا أكتحل
بنوم حتى إني لأظن أن البكاء فالق كبدي فبينا أبواي جالسان عندي وأنا أبكي
فاستأذنت علي امرأة من الأنصار فأذنت لها فجلست تبكي معي قالت فبينا نحن على
ذلك دخل رسول الله صلى الله عليه وسلم علينا فسلم ثم جلس قالت ولم يجلس عندي منذ
قيل ما قيل قبلها وقد لبث شهرا لا يوحى إليه في شأني بشيء قالت فتشهد رسول الله
صلى الله عليه وسلم حين جلس ثم قال أما بعد يا عائشة إنه بلغني عنك كذا وكذا فإن
كنت بريئة فسيبرئك الله وإن كنت ألممت بذنب فاستغفري الله وتوبي إليه فإن العبد إذا
اعترف ثم تاب تاب الله عليه قالت فلما قضى رسول الله صلى الله عليه وسلم مقالته قلص
دمعي حتى ما أحس منه قطرة فقلت لأبي أجب رسول الله صلى الله عليه وسلم عني فيما
قال فقال أبي والله ما أدري ما أقول لرسول الله صلى الله عليه وسلم فقلت لأمي
أجيبي رسول الله صلى الله عليه وسلم فيما قال قالت أمي والله ما أدري ما أقول لرسول
الله صلى الله عليه وسلم فقلت وأنا جارية حديثة السن لا أقرأ من القرآن كثيرا إني والله لقد
علمت لقد سمعتم هذا الحديث حتى استقر في أنفسكم وصدقتم به فلئن قلت لكم إني بريئة
لا تصدقوني ولئن اعترفت لكم بأمر والله يعلم أني منه بريئة لتصدقني فوالله لا أجد لي
ولكم مثلا إلا أبا يوسف حين قال فصبر جميل والله المستعان على ما تصفون ثم تحولت
واضطجعت على فراشي والله يعلم أني حينئذ بريئة وأن الله مبرئي ببراءتي ولكن والله
ما كنت أظن أن الله منزل في شأني وحيا يتلى لشأني في نفسي كان أحقر من
أن يتكلم الله في بأمر ولكن كنت أرجو أن يرى رسول الله صلى الله عليه وسلم في
النوم رؤيا يبرئني الله بها فوالله ما رام رسول الله صلى الله عليه وسلم مجلسه ولا خرج أحد من
أهل البيت حتى أنزل عليه فأخذه ما كان يأخذه من البرحاء حتى إنه ليتحدر منه من
العرق مثل الجمان وهو في يوم شات من ثقل القول الذي أنزل عليه قالت فسري عن
رسول الله صلى الله عليه وسلم وهو يضحك فكانت أول كلمة تكلم بها أن قال يا
عائشة أما الله فقد برأك قالت فقالت لي أمي قومي إليه فقلت والله لا أقوم إليه فإني لا أحمد
إلا الله عز وجل قالت وأنزل الله تعالى إن الذين جاءوا بالإفك عصبة منكم العشر الآيات
ثم أنزل الله هذا في براءتي قال أبو بكر الصديق وكان ينفق على مسطح بن أثاثة
لقرابته منه وفقره والله لا أنفق على مسطح شيئا أبدا بعد الذي قال لعائشة ما قال فأنزل
الله ولا يأتل أولو الفضل منكم إلى قوله غفور رحيم قال أبو بكر الصديق بلى والله إني
لأحب أن يغفر الله لي فرجع إلى مسطح النفقة التي كان ينفق عليه وقال والله لا أنزعها
منه أبدا قالت عائشة وكان رسول الله صلى الله عليه وسلم سأل زينب بنت جحش عن

أَمْرِي فَقَالَ لِزَيْنَبَ مَاذَا عَلِمْتِ أَوْ رَأَيْتِ فَقَالَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَحْمِي سَمْعِي وَبَصَرِي وَاللَّهِ مَا عَلِمْتُ إِلَّا خَيْرًا قَالَتْ عَائِشَةُ وَهِيَ الَّتِي كَانَتْ تُسَامِينِي مِنْ أَزْوَاجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَعَصَمَهَا اللَّهُ بِالْوَرَعِ قَالَتْ وَطَفِقَتْ أُخْتُهَا حَمْنَةُ تُحَارِبُ لَهَا فَهَلَكَتْ فِيمَنْ هَلَكَ قَالَ ابْنُ شِهَابٍ فَهَذَا الَّذِي بَلَغَنِي مِنْ حَدِيثِ هَؤُلَاءِ الرَّهْطِ ثُمَّ قَالَ عُرْوَةُ قَالَتْ عَائِشَةُ وَاللَّهِ إِنَّ الرَّجُلَ الَّذِي قِيلَ لَهُ مَا قِيلَ لَيَقُولُ سُبْحَانَ اللَّهِ فَوَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ مَا كَشَفْتُ مِنْ كَنَفِ أُنْثَى قَطُّ قَالَتْ ثُمَّ قُتِلَ بَعْدَ ذَلِكَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ

دلته په سند کښې د ابن شهاب زهری رحمه الله خلور استاذان دی.① حضرت عروه بن زبیر② حضرت سعیدبن المسیب ③ حضرت علقمة بن وقاص④ او حضرت عبدالله بن عبدالله بن عتبه بن مسعود،دا خلور واړو جليل القدر تابعين دي.اوددوی شهرت ،امامت، عظمت او جلالت منلې شوې دې.ددې خلورو واړه حضراتو نه امام زهری رحمه الله حديث افك روايت کړې دې.او دا ټول د حضرت عائشې رضی الله عنها نه روايت کوی.امام زهری رحمه الله فرمائي.چه دې خلورو واړه حضراتو د حديث عائشې رضی الله عنها نه ددې حديث يوه يوه حصه بيان کړې ده. مطلب دا دې.چه چا يوه حصه بيان کړې ده.اوچا بله حصه،پوره حديث راته يو کس نه دې بيان کړې.او په دې خلور واړه حضراتوکښې څه حضرات دحضرت عائشې رضی الله عنها ددې حديث دپاره زيات محفوظ ساتونکی وو.يعنی دوی سره ددې حديث زياته حصه وه.اوهغوی ډير په پوخوالی او يقين سره دا حديث بيانولو .يو خو ددې حضراتو عظمت او جلالت شان او بيا د حضرت امام زهری رحمه الله د دوی په باره کښې دا اعتراف اواقرار چه دا حديث هغوی ته ښه ياد وو.او «وقد وعيت...» او بيشکه ما دا حديث ددې حضراتو نه ښه محفوظ کړې دې.کوم چه هغوی د حضرت عائشې رضی الله عنها نه ماته بيان کړې دې.اګرچه دغه حديث بعضې حضراتو ته د بعضو په مقابله کښې زيات ښه ياد وو.(خودا مه ګنړئ. چه د يو بيان کړې حديث د بل د حديث سره متعارض وو.بلکه) په دوی کښې د يوحديث د بل دحديث تصديق اوتائيد کوی.
خلاصه دا چه امام بخاری رحمه الله حديث افك د امام زهری رحمه الله په سند سره پيش کړې دې.اوامام زهری رحمه الله چه دکومو خلورو استاذانو نه دا حديث بيانوی .دهغوی په باره کښې دوی دا تصريح کړې ده.چه هغوی پوره حديث نه بيانولو .يوه يوه حصه به ئې بيانوله.څه حصه يو استاذ بيان کړې ده.اوڅه حصه بل استاذ بيان کړې ده.دغه شان پوره حديث ددې حضراتو د بيان نه مرتب دې.

دحديث افک ترجمه: حضرت عائشه رضی الله عنها فرمائي.چه رسول الله ﷺ به کله د سفر اراده کوله. نو په ازواج مطهراتو کښې به ئې خسنړې اچولو..دچا نوم چه به په خسنړې کښې راووتلو. نبی ﷺ به هغه د خان سره بوتله.نو په دې غزوه کښې نبی ﷺ زمونږ په مينځ کښې خسنړې واچولو.په هغې کښې زما نوم راووتلو.نو زه د رسول الله ﷺ سره راووتم.دا د نزول حجاب نه پس واقعه ده.زه به هم په کجاوه کښې ووم.چه کوزولې به شوم.اوهم په هغې کښې به ووم چه خيژولې به شوم.مونږ روان شو.تردې چه رسول الله ﷺ ددې غزوې نه فارغ شو.او واپس شو.په واپسئ کښې مونږ خلق مدينې سره نزدې وو.(چه قافله به يوخاې کښې ډيره شوه)

دشپې په اخری حصه کښې رسول الله ﷺ د روانیدو اعلان اوکړو.(د نبی ﷺ مطلب دا وو.
چه خلق دخپلو خپلو ضرورتونو نه فارغ شی.اوتیارشی.ځکه چه قافله تلونکې وه.چه اعلان
مې واوریدل.نو زه پاسیدم.او(دقضاء حاجت دپاره) لاړم.تردې چه زه د لښکرنه تیره شوم.او
ډیره لرې لاړم.نوکله چه زه د خپل ضرورت نه فارغه شوم.اوخپلې سورلۍ ته راغلم.نوماچه
په خپله سینه باندې لاس اووهلو.نو زما هغه هارغورځیدلې وو. کوم چه د ، ،ظفار، ، دښارد
مرجان (غمو) نه جوړ شوې وو.زه دخپل هار په لټون کښې واپس شوم.دهغې لټون زه ایساره
کړې ووم.(او په ما باندې ناوخته شو) بل طرف ته هغه خلق چا چه به زه سورولم.هغوی زما
کیجاوه پورته کړه.او زما د سورلۍ په اوښ باندې ئې کیخوده.هغوی دا ګنړل.چه زه په
کجاوه کښې یم.ځکه چه ښځې به په هغه زمانه کښې نرۍ وې.غټې او درنې به نه وې.اونه
به په هغوی باندې زیاته غوښه وه.ځکه چه هغوی به ډیر معمولی خوراك کولو.ددې وجې
خلقو چه هغه اوچتوله.نودهغې د سپکوالی په وجه په څه فرق باندې پوهه نشو.بله دا چه په
هغه وخت کښې زه کم عمره هم وو.نو هغوی اوښ اوشړل.او روان شو.ما خپل هارد
لښکردروانیدو نه پس بیا موندو.د ایساریدو ځاې ته چه کله زه راغلم .نو هلته نه څوك
داعی وو.اونه څوك مجیب،(بلکه تول تلې وو) ما په دې خیال هم په خپل زوړ ځاې کښې د
ایساریدو اراده اوکړه.چه دغه خلق کله ما اونه مومی.نو په لټون کښې به هم دې ځاې ته
راځی.زه هم په خپل ځاې باندې ناسته ووم.چه په ما باندې خوب غالب شو.او زه اوده شوم.
صفوان بن معطل سلمی ﷺ به د لښکر نه روسته وو.(که د لښکر نه څه څیز پاتې شوې وی.
چه هغه راوچتوی) هغه د صبا په وخت کښې زما ځاې ته راورسیدل.هغه د یو اوده انسان
جوثه اولیده .کله چه هغه ماته نزدې راغلو.نو زه ئې اوپیژندم.ځکه چه د پردې حکم نازلیدو

نه وړاندې هغه زه لیدلې ووم.زه دهغه په استرجاع ((انا لله وانا الیه راجعون)) باندې رابیداره
شوم.ما خپل ځان په خپل څادر کښې پټ کړلو.په الله قسم مونږ بله یوه خبره هم نه ده
کړې.اونه دهغه د استرجاع د کلمې نه ما دهغه نه بل څه اوریدلی دی.هغه دسورلۍ نه
راکوز شو.اوخپله سورلۍ ئې کینوله.اودهغې مخکنۍ پښې ئې چو کړې.(چه ماته په سوریدو
کښې آسانتیا وی) زه پاسیدم.او سوره شوم. نو هغه به سورلۍ د وړاندې نه راښکله.تردې
چه مونږ په تکنړه غرمه کښې لښکر ته راورسیدو.اولښکر ډیره شوې وو.بس زما په باره
کښې چه د چا هلاکیدل وو. هغوی هلاك شو.اوکوم کس چه په تهمت کښې لویه حصه
اخستې وه.هغه عبدالله بن ابی بن سلول وو... حضرت عروه فرمائی.ماته خودلی شوی
دی.چه عبدالله بن ابی به د تهمت خورول کولو.دهغه سره به دتهمت په باره کښې خبرې
کیدلې.هغه به دهغې تصدیق کولو.اوهغه به ئې اوریدلې.اومبالغه به ئې په کښې کوله.دغه
شان د تهمت لګونکو نورو خلقو کښې صرف حسان بن ثابت،مسطح بن اثاثه، حمنه بنت
جحش نومونه اخستې شوی دی.دباقی حضراتو ماته علم نشته.(چه نور کوم کسان په دې
کښې شامل وو) البته دومره خبره ضرور ده.چه دا یو پوره ډله وه. لکه څنګه چه الله تعالی
فرمائیلی دی.﴿إِنَّ الَّذِينَ جَآءُو بِالْإِفْكِ عُصْبَةٌ مِّنكُمْ﴾ بیشکه هغه کسان چه تهمت ئې لګولې
دې.په تاسو کښې یوه ډله ده.حضرت عروه رحمه الله فرمائی.چه حضرت عائشې رضی الله عنها ته دا خبره

خوبنه نه وه.چه دهغې په مخامخ حضرت حسان بن ثابت رضی الله عنه ته بد رد اوونیلی شی.فرمائیل
ئې چه حسان خو دا شعر هم ونیلې دې.

فإن أبي ووالده وعرضي لعرض محمد منكم وقاء

زما پلاراوزما دپلار،بلار،اوزما عزت دې دمحمد صلی الله علیه وسلم د عزت دپاره تاسو ته مخامخ ډهال وی.
حضرت عائشه رضی الله عنها فرمائی.چه بیا مونږ مدینې ته راغلومدینې ته د رارسیدونه پس زه یو
میاشت بیماره ووم.البته دبیمارئ په موده کښې به دې خبره زه په شك کښې اوچولم.چه ما
د بیمارئ په دوران کښې هغه مینه او محبت د نبی صلی الله علیه وسلم نه نهٔ موندلو.کوم چه به وړاندې د
بیمارئ په موده کښې وو.صرف دومره وه.چه رسول الله صلی الله علیه وسلم به ماته تشریف راوړلو.سلام به
ئې واچولو.اوتپوس به ئې اوکړو .څنګه حال دې؟ او بیا به ئې واپس تشریف اوړلو.نود
رسول الله صلی الله علیه وسلم ددې طرز عمل د وجې به زما شك پیدا کیدو.خود شر ماته څه علم نه وو.کله
چه زه لږه جوړه شوم.دحضرت مسطح مورسره ،،مناصع،، طرف ته اووتلم.هغه زما د قضاء
حاجت ځاې وو.اومونږ به د قضاء حاجت دپاره صرف د شپې وتلو.دا دهغه وخت خبره ده.په
کوم وخت کښې چه د کورونو سره نزدې د بیت ا لخلاء رواج نه وو.زمونږ د اولنو عربو پشان
رواج وو.هغوی به د قضاء حاجت دپاره د کورونو نه لرې صحراء ته تلو.کورونوسره د بیت
الخلاء په جوړلو به مونږ ته تکلیف وو.نو زه او ام مسطح اووتلو.،ام مسطح،، د ابورهم بن
المطلب بن عبد مناف لورده.اودهغې مور صخربن عامر لور وه.اودحضرت ابوبکر رضی الله عنه ترور
وه.او مسطح بن اثاثه بن عباد بن المطلب د ام مسطح خوې دې.
نو مونږ دواړه د قضاء حاجت نه فارغ شو.او کور طرف ته راتلو.چه ام مسطح په خپل لوې
څادر کښې اونخته او راپریوته.نو وې وئیل «تعس مسطح» مسطح دې هلاك شی.ما ام
مسطح ته اووئیل.تا ډیره غلطه جمله استعمال کړه.ته داسې کس ته بد رد واې.چه هغه په
جنګ بدر کښې شریك شوې دې.په دې باندې ام مسطح اووئیل.الله دې په نیکه کړه.تا نه
دی اوریدلی.چه مسطح څه وائی.او ګرځی.نوبیاهغې ماته د تهمت لګونکو خبرې بیان
کړې.دهغې په وجه زما بیماري نوره هم زیاته شوه.کله چه زه کور ته واپس راغلم.نو رسول
الله صلی الله علیه وسلم ماته راغلل.او د سلام کولو نه پس ئې راته اووئیل. ستا طبیعت څنګه دې.ما هغوی
ته عرض اوکړو .آیا تاسو ماته اجازت کوئ.چه زه خپل مور پلار کره لاړه شم.زما مطلب دا
وو.چه دهغوی نه ددې خبرې تحقیق اوکړم.رسول الله صلی الله علیه وسلم ماته اجازت راکړو.نو ما د خپلې
مور نه تپوس اوکړو.مورې دا خلق څه وائی؟ هغې راته اووئیل لورې خفه کیږه مه، ډیر کم
داسې شوی دی.چه یو ښائسته ښځه د داسې کس سره وی.چه هغه ورسره محبت کوی.او
دهغې بنې (د خاوند نورې ښځې) هم وی.اوبیا دې هم په هغې باندې تهمت نه لګی.ما
اووئیل «سبحان الله» آیا واقعی خلق داسې خبرې کوی. نو ما په دغه شپه تر صبا پورې ژړل.
ټوله شپه نه خو زما د سترګو اوښکې اودریدې .اونه ماته خوب راغلو.
بل طرف ته رسول الله صلی الله علیه وسلم حضرت علی بن ابی طالب او حضرت زید بن اسامه رضی الله عنهما
راوغوښتل. تردغه وخته پورې وحی بنده وه.(چونکه دا دواړه د کور کسان وو) نبی صلی الله علیه وسلم د
دوی دواړو نه تپوس اوکړو.اودخپلې بی بی نه د جدا کیدو (طلاق) متعلق ئې ورسره مشوره

اوکړه.اسامه بن زید ﷺ رسول الله ﷺ ته دهغوی د بی بی د پاکدامنئ په باره کښې دخپل علم مطابق او د اهل بیت په باره کښې چه څه ورته علم وو.دهغې مشوره ورکړه.هغوی اوفرمائیل.ستاسوبی بی ده.د دې متعلق مونږ صرف خیر پیژنو.

البته حضرت علی ﷺ نبی ﷺ ته مشوره ورکوله.او ورته ئې اووئیل.الله تعالی په تاسو باندې څه تنگی نه ده راوستې.(که د افواهګانوپه وجه مو د عائشې ﷺ نه په طبعیت کښې خړوالې پیدا شوې وی نو)ښځې نورې ډیرې دې. (او ستاسودا تکدر داسې هم لرې کیدې شی.چه د وینځې (حضرت بریریره ﷺ چه د حضرت عائشې ﷺ وینځه پاتې شوې وه.اودهغې حالات پیژنی) نه تپوس اوکړئ.هغه به تاسو ته صحیح صحیح خبره اوکړی.نو رسول الله ﷺ حضرت بریره ﷺ راوغوستله.او تپوس ئې ترې اوکړو.بریرې! د عائشې ﷺ نه تا داسې څه خبره لیدلې ده.چه هغې ته په شك کښې اچولې ئې؟ حضرت بریرې ﷺ جواب ورکړو.قسم دې وی په هغه ذات چه تاسو ئې په حقه پیغمبر رالیږلې ئې.ما چرته هم داسې څه خبره نه ده لیدلې.چه هغه معیوبه وی.صرف دومره خبره مې لیدلې ده.چه هغه د کم عمر جینئ ده.دخپل کور اوړه ښکاره پریږدی.او اوده شی.او چیلئ راشی.اوړه اوخوری.(هغه خو دومره ساده باده ده.دهغې په پاکدامنئ اوعفت کښې څه شك کیدې شی)

نونبی ﷺ په دغه ورځ د عبدالله بن ابی خلاف د منبر دپاسه مدد طلب کړو.او وې فرمائیل.یا معشرالمسلمین څوك دی ، چه دهغه کس په مقابله کښې زما مدد اوکړی.چا چه ماته زما د کور والا په باره کښې تکلیف رارسولې دې.په الله قسم زه د خپلې بی بی په حق کښې صرف خیر پیژنم. او دوی د یو داسې کس ذکر کړې دې.د کوم په باره کښې چه هم ما ته صرف د نیکئ اوخیر علم دې.اوهغه زما کور ته داخل شوې هم نه دې.مګر زما سره.

چه د نبی ﷺ دا خطاب ئې واوریدل.نوسعدبن معاذ ﷺ اودریدل.او عرض ئې اوکړو.یا رسول الله زه به ستاسو مدد اوکړم.که ددغه کس تعلق د بنو اوس سره وی.زه به دهغه څټ قلم کړم.اوکه هغه زمونږ د خزرجی ورونړو سره تعلق ساتی.نو چه تاسو څه حکم کوئ.مونږ به هغه منو.په دې باندې د خزرج قبیلې سردار حضرت سعد بن عباده اودریدلو.دحضرت حسان ﷺ مور دهغه د ترۀ لور وه. (او چونکه حضرت حسان ﷺ په دې تهمت کښې شریك وو.ددې وجې حضرت سعد بن عباده ﷺ دا اوګڼړل.چه حضرت سعد بن معاذ ﷺ په مونږ باندې تعرض اوکړو) هغوی ددې نه وړاندې نیك سړې وو.خوپه دغه وخت کښې خاندانی حمیت په هغه باندې غالب شو.هغه حضرت سعد بن معاذ ﷺ ته اووئیل.تا غلطه اووئیله.په الله قسم نه خو ته هغه قتلولې شې.اوکه هغه (تهمت لګونکې) ستاسو د قبیلې سره تعلق ساتلو.نو تا به دهغه قتل هرګز نه غوستل.(خوچونکه دهغه تعلق زمونږ د قبیلې سره دې.ددې وجې ته د قتل خبره کوې) په دې کښې د حضرت سعد بن معاذ ﷺ د ترۀ څوې حضرت اسید بن حضیر ﷺ اودریدل.او حضرت سعد بن عباده ﷺ ته ئې اووئیل.غلطه خبره خو تا اوکړه.په الله قسم مونږ به هغه خامخا قتلوو.ته منافق ئې.ځکه خو ته د منافقانو د طرفه جګړه کوې.ددې تو تو مئ مئ د وجې د اوس او خزرج دواړو قبیلو خلق ژاپورته شول.تردې چه دوی په خپل مینځ کښې د جنګ اراده اوکړه.رسول الله ﷺ د منبر نه هغوی چپ کولو.تردې چه ټول چپ شول.او نبی ﷺ هم چپ شو.

حضرت عائشه رضي الله عنها فرمائی.چه په دغه ورځ هم ما تړوله ورځ مسلسل اوژړل.په دغه موده کښې نه زما د سترګو اوښکې اوچې شوې.اونه ماته خوب راغلو.د صبا په وخت کښې زما مور پلار ما سره کیناستل.او ما ژړل.په دې کښې یوې انصاری ښځې ماته د راتلو اجازت اوغوښتلو.ما هغې ته د راتلو اجازت ورکړو.هغه هم راغله.او ما سره په ژړا شوه.مونږ هم په دې حالت کښې وو.چه رسول الله ﷺ مونږ ته راغلو.سلام ئې اوکړو.او وې فرمائیل.چه دکوم وخت نه په ما باندې تهمت لګولې شوې وو.دهغه وخت نه رسول الله ﷺ ما سره نه وو ناست.تریوې میاشتې پورې په نبی ﷺ زما په باره کښې څه وحی نه وه نازله شوې...

نبی ﷺ د تشریف راوړلونه پس کلمه شهادت اوونیل.اوبیانې اوفرمائیل.

اما بعد! عائشې رضي الله عنها ستا په باره کښې ماته دا خبره رارسیدلې ده.که ته بې ګناه ئې.نو الله تعالی به خامخا تا بې ګناه ثابته کړی.اوکه ستا نه څه غلطی شوې وی.نو الله تعالی ته توبه اوباسه.اواستغفار وایه.ځکه چه بنده کله د خپلو ګناهونو اقرار اوکړی.اوتوبه اوباسی.نو الله تعالی دهغه توبه قبلوی.

کله چه نبیﷺ خپله خبره پوره کړه.نو زما اوښکې داسې اوچې شوې.چه یوه قطره مې هم محسوس نکړه.نو ما خپل پلار ته اوونیل.چه تاسو د رسول الله ﷺ د سوال جواب ورکړئ. هغه اوونیل په الله قسم زه نه پوهیږم.چه رسول الله ﷺ ته څه اووایم.بیا ما خپلې مور ته اوونیل.چه ته جواب ورکړه.هغې هم معذرت اختیار کړو.چه زه نه پوهیږم.چه رسول الله ﷺ ته څه جواب ورکړم.اوس مجبوراً ما ته پخپله خبره کول شروع کول شو.په هغه وخت کښې زه د کم عمر جینۍ وو.او قرآن شریف هم ما څه زیات نه وو ونیلې.ما اوونیل.

په الله قسم ماته معلومه شوې ده.چه تاسو خلقو دا خبره اوریدلې ده.تردې چه ستاسو په زړونو کښې کیناستلې ده.او تاسو ددې تصدیق هم (ترڅه حد پورې) کړې دې.اوس که زه تاسو ته اووایم.چه زه رښتینې یم.نو تاسو خلق به زما تصدیق اونکړئ.اوکه زه دهغه تهمت اقرار اوکړم.د کوم نه چه زه پاکه یم.الله تعالی ته ښه معلومه ده.نو تاسو خلق به اووائې.چه دې رښتیا وینا اوکړه.په الله قسم اوس زه د خپلې اوستاسو د معاملې مثال ددې نه بغیر بل څه نه وینم.کومه چه د حضرت یوسف علیه السلام پلار (حضرت یعقوب علیه السلام) چه (دخپلو ځامنو غلطه خبره ئې واوریده.) فرمائیلې وه.﴿فَصَبْرٌ جَمِيلٌ ۖ وَاللَّهُ الْمُسْتَعَانُ عَلَىٰ مَا تَصِفُونَ﴾ اوس به زه صبرجمیل اختیارکړم.اوڅه چه تاسو وائې.دالله تعالی نه زه د هغې په باره کښې مدد غواړم.

چه دا مې اوونیل. نو زه لاړم.اوپه خپله بستره باندې سملاستم.او زما یقین وو.چه الله تعالی ته زما دبراءت علم دې.اوهغه به زما براءت بیانوی.خو په الله قسم چه دا خبره خو زما په وهم او ګمان کښې هم نه وه.چه الله تعالی به زما په باره کښې پخپله خبره کوی.البته زما دا امید ضرور وو.چه رسول الله ﷺ به څه خوب اووینی.چه دهغې په ذریعه به ورته الله تعالی زما براءت بیان کړی.په الله قسم چه نبی ﷺ اوس لا دخپل دغه مجلس نه پاسیدلې هم نه وو.اونه د کور په خلقو کښې څوك پاسیدلی وو.چه په نبی ﷺ باندې وحی نازلیدل شروع شو.نو په نبی ﷺ باندې هغه سختی شروع شوه.(کومه چه به د نزول وحی په وخت) په نبی ﷺ باندې شروع کیده.تردې چه د نبی ﷺ (د مخ مبارك) نه د ملغلرو پشان د خولې

فطرې بهيدلې .حالانكه ورځ د يخنۍ وه.دا دهغه كلام الهی د ثقل د وجې وو.كوم چه به په نبی ﷺ باندې نازليدل.صديقه ﷺ فرمائی.چه دنبیﷺ نه كله دا كيفيت ختم شو.نو نبی ﷺ مسكې شو.نو د ټولو نه اولنۍ كلمه كومه چه د نبی ﷺ د خولې مباركې نه وتلې وه. هغه دا وه.اې عائشې الله تعالی ستا براءت نازل كړو.نو زما مور ماته اووئيل.رسول الله ﷺ ته اودريږه.(دتعظيم دپاره) ما اووئيل. په الله قسم زه نه اودريږم.زه به صرف دالله تعالی حمد او شكر اوباسم.(چه هغه زما د براءت اعلان اوكړو)الله تعالی د ﴿إِنَّ الَّذِينَ جَاءُو بِالْإِفْكِ﴾ لس آياتونو پورې آياتونه (زما په براءت كښې) نازل كړو.

كله چه الله تعالی زما د براءت اعلان په دې آياتونو كښې اوكړو.نو حضرت ابوبكرصديق ﷺ اووئيل.اوهغوی به په حضرت مسطح بن اثاثه باندې د قرابت او دهغوی د غريبۍ په وجه خرچ كولو.چه په الله قسم زه به په آئنده كښې په مسطح بن اثاثه باندې هيڅ خرچ نه كوم.ځكه چه هغه هم په عائشه ﷺ باندې تهمت لګولې وو.په دې باندې د قرآن مجيد دا آيت﴿وَلَا يَأْتَلِ أُولُوا الْفَضْلِ مِنكُمْ وَالسَّعَةِ أَن يُؤْتُوا أُولِي الْقُرْبَىٰ وَالْمَسَاكِينَ وَالْمُهَاجِرِينَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ۖ وَلْيَعْفُوا وَلْيَصْفَحُوا ۗ أَلَا تُحِبُّونَ أَن يَغْفِرَ اللَّهُ لَكُمْ ۗ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ﴾ پورې نازل شو.ددې آيت د نزول نه پس حضرت ابوبكر صديق ﷺ اوفرمائيل.ولې نه زما خو هم دا خواهش دې چه الله تعالی زما مغفرت اوكړی.نودوی دحضرت مسطح خرچه دوباره وركول شروع كړه. او وې وئيل په الله قسم چه دده دا نفقه به زه هيڅ كله بنده نكړم.

حضرت صديقه ﷺ فرمائی.چه رسول الله ﷺ د حضرت زينب بنت جحش ﷺ نه هم زما په باره كښې تپوس كړې وو.چه د عائشې متعلق ته څه پيژنې.نوحضرت ام المومنين زينب ﷺ ورته اووئيل.((أحمي سمعي وبصري والله ما علمت إلا خيرا)) يعنی زه خپل غوږونه د داسې فضولو خبرو نه او خپلې سترګې د داسې ناخوښه مناظرو كتلو نه محفوظ ساتم.په الله قسم ماته د حضرت عائشې ﷺ په باره كښې د خيراونيكۍ نه سوا بله څه خبره نه ده معلومه ...حضرت عائشه ﷺ فرمائی.چه په ازواج مطهراتو كښې صرف زينب داسې وه.چه هغې زما مقابله (په حسن او جمال عقل اوذكاوت وغيره كښې) كوله.خو الله تعالی د ورع او تقوی په وجه دهغې حفاظت اوكړو.اودهغې خور حمنه بنت جحش د هغې د طرف نه جګړه كوله.(چه زما مرتبه د نبی ﷺ په نيز كمه شی.او دهغې خور زينب بنت جحش اوچته شی) نو په هلاكيدونكو كښې هغه هم هلاكه شوه.

حديث افك كښې د بعضو جملوتشريح:

قوله: قَالَتْ عَائِشَةُ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا أَرَادَ سَفَرًا أَقْرَعَ بَيْنَ أَزْوَاجِهِ: حضرت عائشه ﷺ فرمائی.چه نبی ﷺ به كله د سفر اراده كوله.نو په خپلو بيبيانوكښې به ئې خسنړې اچولو.

په ازواج مطهراتوكښې خسنړې (قرعه) اچول اوددې حكم: په دې مسئله كښې د حضرات احنافو ﷺ موقف دا دې.چه چه خسنړې په نبی ﷺ باندې واجب نه وو.نبی ﷺبه د ازواج

مطهراتو رضي الله عنهن د تطييب قلوب دپاره خسنړې اچولو.ځکه که نبى ﷺ به په خپله خوښه باندې څوك متعين كوله.نونورې بيبيانې به پرې خفه كيدې.چه مونږ ولې پرېږدى. د شوافعو رحمهم الله نه امام غزالى رحمه الله په ،،خلاصه،، كښې هم دا اختيار كړې دى.اوعلامه زرقانى رحمه الله په ،،شرح مواهب،، كښې د اكثرو مالكيانو رحمهم الله مختار هم دا خودلې دې.

داكثروحنابلو اواكثروشوافعو رحمهم الله رائې دا ده.چه ((قسم بين الأزواج)) په نبى ﷺ باندې واجب وو.اودا خسنړې به نبى ﷺ هم د واجب په حيثيت باندې اچولو.([1])

قوله: فَأَقْرَعَ بَيْنَنَا فِي غَزْوَةٍ غَزَاهَا فَخَرَجَ فِيهَا سَهْمِي: د ابن اسحاق او طبرانى رحمهما الله په روايت كښې دا تصريح راغلې ده.چه دا غزوه دكومې چه حضرت عائشه رضي الله عنها دلته ذكر كوى. دا غزوه مريسيع وه.([2]) كومې ته چه غزوه بنى مصطلق هم وائى.په قرعه كښې د حضرت عائشې رضي الله عنها نوم راووتلو.

قوله: فَخَرَجْتُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعْدَ مَا أُنْزِلَ الْحِجَابُ: زه د رسول الله ﷺ سره اووتلم.دا دنزول حجاب نه پس واقعه ده.

د نزول حجاب حكم كله راغلې وو؟ په دې باره كښې مختلف اقوال دى.

① د واقدى،قتاده،ابن جرير او حافظ ابن كثير رائې دا ده.چه دا د ٥ھ واقعه ده.

② د حافظ شرف الدين دمياطى خيال دې.چه دا د ٤ھ واقعه ده.د حافظ ابن حجر او علامه ابن قيم رحمهما الله ميلان هم دې طرف ته دې.

③ دابوعبيده رحمه الله وغيره رائې دا ده،چه دا د ٣ھ واقعه ده.([3])

قوله: فَكُنْتُ أُحْمَلُ فِي هَوْدَجِي وَأُنْزَلُ فِيهِ: زه به د كجاوې سره اوچتولې شوم.اوهم په كجاوې كښې به وو.او راكوزولې به شوم.

،،هودج،،يوخاص قسم پرده وى.كومه چه په سورلئ دپاره اچولې شى.چه ښځه په كښې په پرده كښې ناسته وى.([4]) هغه محل ته ،،هودج،، وائى.په كوم باندې چه پرده تړلې شى.

قوله: فَإِذَا عِقْدٌ لِي مِنْ جَزْعِ ظَفَارٍ قَدْ انْقَطَعَ: ناڅاپه چه ما اوكتل.نو زما هار كوم چه د ظفارد غمو وو.هغه شليدلې وو.

((جزع)) مرجان (يوقسم غمى دى) ته وائى.

---

[1]) ددې مسئلې دتفصيل دپاره اوګورئ فتح القدير مع الكفاية (٢٩٩/٣) ٣٠٣) باب القسم والمغنى لابن قدامة (٢٣٨/٧)_

[2])فتح البارى(٤٥٨/٨)_

[3])ددې درې واړه اقوالو دپاره اوګورئ (فتح البارى(٤٣٠/٧) وفتح البارى (٤٦٢/٨)_~

[4])فتح البارى(٤٥٨/٨)-

«ظفار» د يمن په علاقه کښې ديو ښارنوم دې.چونکه دغه مرجان ددغه ځاې نه راغلى وو.ددې وجې د «جزع» اضافت هغې طرف ته اوشو.ابن التين د هغې قيمت دولس درهم نقل کړې دې.په بعضې نسخو کښې(من جزأظفار)راغلى دى. «أظفار»د«ظفر» جمع ده.او«ظفر» يوخاص قسم خوشبوى ده.د «جزع أظفار»مطلب دا دې.چه د دغه خوشبو نه د غمو په شکل کښې مرجان جوړولى شو.اوبيا به د هغې نه هارجوړولې شو. (١)

قوله: وَكَانَ النِّسَاءُ إِذْ ذَاكَ خِفَافًا لَمْ يُهَبَّلْنَ وَلَمْ يَغْشَهُنَّ اللَّحْمُ: ښځې به په هغه زمانه کښې نرئ وې.غټې به نه وې.اونه به په هغوى باندې زياته غوښه وه.بلکه هغوى به سپکې وې.

«لم يهبلن» په باء باندې درې واړه اعراب ونيلى شوى دى.دغه شان د باب افعال او تفعيل نه هم راځى.اومعنى دلته د ټولودا ده.چه دوى درنې نه وې.(٢)

قوله: حَتَّى أَتَيْنَا الْجَيْشَ مُوغِرِينَ فِي نَحْرِ الظَّهِيرَةِ وَهُمْ نُزُولٌ: تردې چه مونږ په ټکنړه غرمه کښې لښکرته راورسيدو.او لښکر پړاؤ اچولې وو.

«موغرين»دباب افعال اوباب تفعيل په دواړوکښې مستعمل وو.په دواړو صورتونو کښې د«موغرين» معنى «داخلين في الظهيرة» ده.او «وغرة» د ماسپخين وخت وائى.(٣)

قوله: وَيَسْتَمِعُهُ وَيَسْتَوْشِيهِ: عبدالله بن ابى به دا الزام اوريدل.اودا به ئې خورول. د استثناء معنى ده.د څه مسئلې په باره کښې استفسار کول دې دپاره چه د خلقوموضوع اوګرځى.(٤)

قوله: فَدَعَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَرِيرَةَ فَقَالَ أَيْ بَرِيرَةُ هَلْ رَأَيْتِ مِنْ شَيْءٍ يَرِيبُكِ: دلته دا اشکال کيدې شى.چه حضرت بريره رضي الله عنها تر دغه وخته پورې وينځه وه.دهغې مولى هغه مکاتبه جوړه کړې وه.اوحضرت عائشې رضي الله عنها د هغې بدل کتابت ادا کړې وو.ددې نه پس به د حضرت عائشې رضي الله عنها سره اوسيدله.خو د دوى د آزادئ دا واقعه د فتح مکې نه پس راغلې وه.خو واقعه د افك په ٥ه کښې پيښه شوې وه.د افك د واقعه په وخت کښې حضرت بريره رضي الله عنها د حضرت عائشې رضي الله عنها سره نه وه.نودهغې نه تحقيق حال ولې کولې شو؟

---

(١) فتح البارى(٤٥٩\١٨)_
(٢) فتح البارى(٤٦٠\١٨)_
(٣) عمدة القارى(٣٠٧\١٧)_
(٤) وفى شرح الكرمانى (٣٥\١٦) يستوشيه أن يستخرجه بالبحث عنه ثم يفشيه ولايدعه يخمد)_

باقی پاتې شوددې خبرې دليل چه دحضرت بريره رضی الله عنها ازادی د فتحې مکې نه پس شوې ود.نوهغه دا ده.چه حضرت بريره رضی الله عنها کله د خيار عتق په بنياد دخپل خاوند مغيث نه جدائی اختيارکړه.نو حضرت مغيث رضی الله عنه به د مدينې په کوڅوکښې په حضرت بريره رضی الله عنها پسې ژړل.اوګرځيدل.او وئيل به ئې.چه ته زما نه جدا والې مه اختياروه،خو حضرت بريره رضی الله عنها د هغه سره په اوسيدو باندې نه تياريده.په دغه وخت کښې نبی صلی الله علیه وسلم خپل تره حضرت عباس رضی الله عنه ته اوفرمائيل.ګوره د مغيث د بريره سره څومره محبت دې.اودبريرې د مغيث سره څومره بغض دې.(١) اوحضرت عباس رضی الله عنه د مکې د فتحې نه پس راغلې وو.معلومه شوه.چه د حضرت بريره رضی الله عنها آزادی د فتح مکې نه پس ده.نو په ٥ھ کښې په واقعه د افك کښې د حضرت عائشې رضی الله عنها په باره کښې د دې نه تحقيق حال کولوځه مطلب دې؟

حافظ ابن قيم رحمه الله فرمائی.چه په روايت کښې د بريره نوم وهم دې.(٢) او علامه زرکشی هم د حافظ ابن قيم تائيد کړې دې.(٣)

خو صحيح خبره دا ده.چه دې ته د وهم وئيلو ضرورت نشته.حضرت بريره رضی الله عنها اګرچه د واقعه افك په وخت کښې آزاده نه وه.او هم د خپل مولی سره د وينځې په حيثيت اوسيده.خو چونکه مسلمانه وه.او حضرت عائشې رضی الله عنها ته دکشروالی دوجې د تجربه کارې ښځې ضرورت وو.نو عين ممکن ده.چه هغه د خپلې مولی سره اوسيده.اوپه هغې سره سره د حضرت عائشې رضی الله عنها دمدد دپاره به دلته ورتله.ددې وجې نبی صلی الله علیه وسلم د حضرت عائشې رضی الله عنها په باره کښې دهغې نه تپوس اوکړو.(٤)

قوله: غَيْرَ أَنَّهَا جَارِيَةٌ حَدِيثَةُ السِّنِّ تَنَامُ عَنْ عَجِينِ أَهْلِهَا فَتَأْتِي الدَّاجِنُ فَتَأْكُلُهُ: بس دومره خبره ده.چه هغه د کم عمرجينۍ ده.د خپل کور اوړه پرانستې پريږدی.او اودۀ شی ترې،نو چيلۍ راشی هغه اوخوری.

په دې جملې سره حضرت بريره رضی الله عنها د حضرت عائشې رضی الله عنها د عفت مزيد تاکيد اوکړو.چه هغه خو دومره ساده باده ده.چه هغې ته د خپل کور د اوړو په باره کښې څو څوځله خيال نه پاتې کيږی.په داسې معصومه باندې دا الزام (٥)

قوله: فَقَامَ سَعْدُ بْنُ مُعَاذٍ فَقَالَ أَنَا يَا رَسُولَ اللَّهِ أَعْذِرُكَ: نو حضرت سعد بن معاذ رضی الله عنه اودريدو.او وې وئيل.يارسول الله زه ستاسو مدد کوم.دلته اشکال کيږی.چه

---

(١) ولفظه يا عباس ألا تعجب من حب مغيث بريرة ومن بغض بريرة مغيثاً الحديث أخرجه البخاری فی كتاب الطلاق باب شفاعة النبی صلی الله علیه وسلم فی زوج بريرة رقم الحديث ٥٢٨٣۔

(٢) زاد المعاد (٣/٢٦٧) فصل (ما وقع فی حديث الإفک من الوهم)۔

(٣) فتح البارى(٨/٤٦٩)۔

(٤) فتح البارى(٨/٤٦٩)۔

(٥) فتح البارى(٨/٤٧٠)۔

حضرت سعد بن معاذ رضي الله عنه خو په غزوه بنی قریظه کښې وفات شوې وو.او غزوه بنی قریظه په کال ۴ھ یا ۵ھ کښې شوې وه.حالانکه د افک د واقعې تعلق د غزوه مریسیع او بنو المصطلق سره ذې.کومه چه په ۶ھ کښې شوې وه.نوپه روایت کښې دحضرت سعد بن معاذ رضي الله عنه نوم څنګه راغلې دې.ددې اشکال مختلف جوابونه شوی دی.

① ابن عبدالبر مالکی او قاضی ابوبکر بن العربی رحمهما الله وئیلی دی.چه دلته د حضرت سعدبن معاذ رضي الله عنه نوم غلط دې.اودا د راوی وهم دې.او د عادت مطابق قاضی ابو بکر بن العربی رحمه الله دا هم وئیلی دی.چه د سعد بن معاذ رضي الله عنه د نوم په غلطئ باندې اتفاق دې.(۱)

② قاضی اسماعیل مالکی وغیره رحمهم الله فرمائیلی دی.چه غزوه مریسیع د غزوه خندق نه وړاندې پیښه شوې ده.(۲) او کله چه دا تسلیم کړې شی.چه غزوه مریسیع د غزوه خندق نه وړاندې شوې ده.نو په واقعه د افک کښې د حضرت سعد بن معاذ رضي الله عنه په موجودګئ باندې هډو څه اشکال نه پاتې کیږی.

البته چه غزوه مریسیع دغزوه خندق نه وړاندې اومنلې شی.نوپه دې کښې یوبل اشکال پیدا کیږی.هغه دا چه حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنهما ته چه نبی صلی الله علیه وسلم د ټولونه اول په کومه غزا کښې د شرکت اجازت ورکړې وو.هغه غزوه خندق وو.بل طرف ته دا ثابته ده.چه حضرت ابن عمر رضي الله عنهما په غزوه مریسیع کښې شرکت کړې وو.که غزوه مریسیع دغزوه خندق نه وړاندې اومنلې شی.نو په غزوه مریسیع کښې به د ټولونه اوله غزا وه.چه شرکت په کښې شوې وو.(۳)

بعضې عالمانو رحمهم الله ددې اشکال جواب ورکړې دې.اوفرمائیلی ئې دی.چه حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنهما به په غزوه مریسیع کښې دخپل پلارسره تبعاً تلې وی.مستقلاً په کومه غزا کښې چه دوی شرکت کړې وو.اوپه کوم کښې چه هغوی ته اجازت شوې وو.هغه غزوه خندق وه.(۴)

③ امام بیهقی رحمه الله یوبل جواب ورکړې دې.چه دا غزوه مریسیع د غزوه خندق نه پس اوحضرت سعدبن معاذ رضي الله عنه د وفات نه وړاندې شوې ده.حضرت سعدبن معاذ رضي الله عنه لا زخمی وو.چه په دې کښې غزوه مریسیع او واقعه دافک پیښه شوه.اودافک د واقعه نه پس دوی وفات شوی دی.(۵) نوپه حدیث افک کښې د حضرت سعد بن معاذ رضي الله عنه په نوم راتلو باندې څه اعتراض پاتې نشو.

قوله: فَقَالَ أَبِي وَاللَّهِ مَا أَدْرِي مَا أَقُولُ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:

دحضرت صدیق اکبر رضي الله عنه په رګونوکښې صدق داسې اخکلې شوې وو.چه د حضرت عائشې رضي الله عنها غوندې پاکدامنې لورد دفاع اودهغوی د براءت ښکاره کولوباندې اماده نه وو.څکه چه

---

(۱) فتح الباری(۸/۴۷۲)_

(۲) فتح االباری(۸/۴۷۲)_

(۳) فتح الباری(۸/۴۷۲)_

(۴) فتح الباری (۸/۴۷۲)_

(۵) دلائل النبوة بیهقی (۴/۸۸) باب حدیث الإفک)_

هغوى ته دحقيقت حال معلومات نه وو.روسته چه کله الله تعالى د حضرت عائشې صديقې رضي الله عنها دبراءت اعلان په قرآن کښې اوکړو.نوحضرت عائشې رضي الله عنها خپل پلار ته اوونيل.تاسو ولې زما دطرفه عذر پيش نکړو.نو حضرت صديق اکبر رضي الله عنه ورته جواب ورکړو.«أى سماء تظلنى وأى أرض تقلنى إذا قلت مالم أعلم» کوم آسمان به په ما باندې سيورې کوى.اوکومه زمکه به ماته په خپل خان باندې خاى راکوى.چه زه هغه څه اووايم.دکوم چه ماته علم نه وى.(١)

قوله: فَأَخَذَهُ مَا كَانَ يَأْخُذُهُ مِنَ الْبُرَحَاءِ حَتَّى إِنَّهُ لَيَتَحَدَّرُ مِنْهُ مِنَ الْعَرَقِ مِثْلُ الْجُمَانِ وَهُوَ فِي يَوْمٍ شَاتٍ مِنْ ثِقَلِ الْقَوْلِ الَّذِي أُنْزِلَ عَلَيْهِ: نوراغله په نبى ﷺ باندې هغه سخته کومه چه د نزول وحى په وخت به په دوى باندې راتله.تردې چه د نبى ﷺ دمخ مبارك نه د غمو پشان د خولو څاڅکى څڅيدل .حالانکه د سختې يخنۍ ورځ وه.دا دهغه کلام د بوج د وجې وو.کوم چه په هغوى باندې نازلولې شو.

«البرحاء» برح دګرمۍ سختۍ ته وائى.کومه چه د تبې دوجې يا دسختې ګرمۍ د وجې د خولې وتلو سبب اوګرځى.«برحاء» (دباء په ضمه او راء په فتحه) هم دې ته وائى.(٢)

«الجمان» بضم الجيم وتخفيف الميم، ملغلرو ته وائى.(٣)

قوله: فَقُلْتُ وَاللَّهِ لَا أَقُومُ إِلَيْهِ فَإِنِّي لَا أَحْمَدُ إِلَّا اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ: حضرت عائشې رضي الله عنها قسم اوخوړلو.او وې وئيل.چه زه دهغه د شکريه ادا کولودپاره نه اودريږم.زه صرف دالله تعالى شکراداکوم.په حضرت عائشه رضي الله عنها باندې دبيخودې حالت شروع شوې وو.چه دالله تعالى نه سوا هرڅه ئې د نظرنه اخوا شوى وو.اوصرف په يوالله ئې نظرياتې شوې وو.په هغې خوقيامت تير شوې وو.اوالله تعالى د وحى په ذريعه دهغې دبراءت اعلان اوکړو.په داسې حالت کښې په يوالله باندې نظرياتې کيدل اود غيرالله نه نظراوړيدل څه بعيده خبره نه ده.

دويمه دا چه حضرت عائشې رضي الله عنها دا په ناز کښې وئيلى وو.اوپه ناز کښې خو وى داسې،چه په زړه کښې کوم کيفيت راسخ او مضبوط شوې وى.په ظاهردهغې نه د خلاف اظهار کيږى.د حضرت عائشې رضي الله عنها په زړه کښې هم د نبى ﷺ بې انتهاء عظمت اومحبت موجود وو. خوپه هغوى باندې په دغه وخت کښې دناز کيفيت طارى شوې وو.اوهغوى دهغې خلاف اظهار اوکړو. په ظاهره نياز وو،او په زړه کښې په زرچنده نياز موجود وو(٤) ګنى په دې کښې څه شك دې.اوپخپله حضرت عائشې رضي الله عنها هم دا خبره بنه پيژندله.چه دا هرڅه د محمد ﷺ په وجه دوى ته نصيب شو.

---

(١) فتح البارى(٤٧٧/٨)_

(٢) عمدة القارى(٢٠٩/١٧)_

(٣) عمدة القارى(٢٠٩/١٧)_

(٤) قال ابن الجوزى:إنما قالت ذلك إدلالاً كما يدل الحبيب على حبيبه = فتح البارى (٤٧٧/٨)_

قوله: قَالَتْ عَائِشَةُ وَاللّٰهِ إِنَّ الرَّجُلَ الَّذِي قِيلَ لَهُ مَا قِيلَ لَيَقُولُ سُبْحَانَ اللّٰهِ فَوَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ مَا كَشَفْتُ مِنْ كَنَفِ أُنْثَى قَطُّ: حضرت عائشه رضي الله عنها فرمائي.چه په كوم كس دا الزام لګولې شوې وو. هغه چه دا الزام واوريدل.نو وئيل به ئې.په هغه ذات مې دې قسم وى.دچا په لاس كښې چه زما روح دې.ما چرته هم دچا ښځې پرده نه ده اخستې.دهغوى نوم صفوان بن معطل رضي الله عنه وو.

دلته يواشكال دا كيږى.چه د حضرت ابوسعيدخدرى رضي الله عنه په روايت كښې ابوداود،طحاوى، حاكم، احمد او ابن حبان نقل كړې دې.په هغې كښې دى.چه دحضرت صفوان بن معطل رضي الله عنه بى بى د نبى ﷺ په خدمت كښې حاضره شوه. او شكايت ئې اوكړو.چه زه مونځ كوم.نو دې ما وهى.اوچه روزه نيسم.نودې مې رټى. او پخپله د صبا مونځ د نمر راختونه پس كوى.

نبى كريم ﷺ د حضرت صفوان بن معطل رضي الله عنه نه تپوس اوكړو.نوحضرت صفوان رضي الله عنه ورته تفصيلى صورتحال اوخودل.اوخپله صفائى ورته پيش كړه.ددې روايت نه معلوميږى.چه دده ښځه وه.نوبيا ددوى د وينا چه ((ماكشفت من كنف أنثى قط)) څنګه صحيح كيږى.ددې اشكال مختلف جوابونه وركړې شوى دى.

① ابوبكربزار رحمه الله فرمائى.چه دحضرت ابوسعيدخدرى رضي الله عنه دا روايت منكر دې. ځكه چه دا روايت اعمش د ابوصالح نه د((عن))په صيغه سره نقل كړې دې.اود اعمش عنعنه مقبول نه ده.ځكه چه هغوى به تدليس كولو.خوحافظ ابن حجر رحمه الله فرمائيلى دى.چه د ابن سعد رحمه الله په روايت كښې((عن أبي صالح)) په ځاې((سمعت أبا صالح)) دى.دا د سماع تصريح ده.اواعمش داسې مدلس دې.چه كله دوى د سماع تصريح اوكړى.نومحدثين رحمهم الله ددوى روايت ته اعتبار وركوى.نود ابوبكر بزاردا وينا چه دا روايت منكر دې.اوپه دې كښې تدليس شوې دې. صحيح نه ده.([1])

عِلامه قرطبى رحمه الله دا جواب وركړې دې.چه دحضرت صفوان رضي الله عنه مراد دا وو.چه((ماكشفت من كنف أنثى قط على وجه الحرام)) چه ما په حرامه طريقه دچا ښځې پرده نه ده پرانستې.خو دعلامه قرطبى رحمه الله په دې جواب باندې اعتراض دې.چه دابوعوانه رحمه الله په روايت كښې داسې الفاظ راغلى دى.((ماكشفت من كنف إنثى قط على وجه الحلال وعلى وجه الحرام)) ([2])

② امام بيهقى رحمه الله فرمائى.چه كومه واقعه ئې په بخارى كښې بيان كړې ده. نو دا د واده نه وړاندې وه.تردغه وخته پورې واده لا نه وو شوې.اود ابوداود واقعه روستنۍ دهغه وخت ده.چه واده شوې وو.نو څه تعارض نشته([3])

---

[1])فتح البارى(۴۶۲/۸)_
[2])فتح البارى(۴۶۲/۸)_
[3])فتح البارى(۴۶۲/۸)_

حضرت صفوان بن معطل رضى الله عنه: دوى دمدينې منورې اوسيدونکې وو.خندق يا مريسيع ددوى اولنئ غزوه وه. په کوم کښې چه دوى شرکت کړې وو.رسول الله ﷺ د دوى په باره کښې فرمائيلى وو.((ماعلمت عليه إلا خيراً)) ددوى د وفات په باره کښې مختلف اقوال دى. بعضو وئيلى دى.چه ددوى وفات د حضرت عمر رضی الله عنه په دورخلافت کښې شوې وو.ابن اسحاق ليکلى دى.چه دې په ١٩ هجرئ کښې د آرمنيا په جهاد کښې شهيد شوې وو. بعضې حضراتو د وفات کال ٥٨ھ اوبعضو ٦٠ھ هم خودلې دې.(١) والله اعلم.

[٣٩١١] حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ قَالَ أَمْلَى عَلَيَّ هِشَامُ بْنُ يُوسُفَ مِنْ حِفْظِهِ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ قَالَ لِي الْوَلِيدُ بْنُ عَبْدِ الْمَلِكِ أَبَلَغَكَ أَنَّ عَلِيًّا كَانَ فِيمَنْ قَذَفَ عَائِشَةَ قُلْتُ لَا وَلَكِنْ قَدْ أَخْبَرَنِي رَجُلَانِ مِنْ قَوْمِكَ أَبُو سَلَمَةَ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ وَأَبُو بَكْرِ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْحَارِثِ أَنَّ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ لَهُمَا كَانَ عَلِيٌّ مُسَلِّمًا فِي شَأْنِهَا فَرَاجَعُوهُ فَلَمْ يَرْجِعْ وَقَالَ مُسَلِّمًا بِلَا شَكٍّ فِيهِ وَعَلَيْهِ كَانَ فِي أَصْلِ الْعَتِيقِ كَذَلِكَ

قوله: حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ: دا عبدالله بن محمد مسندى دې.اوددوى کنيت ابوجعفردې.(٢)

په بنواميه کښې روستو داسې خلق راغلل.چه هغوى د حضرت على رضی الله عنه په شان کښې ادب اواحترام نه کولو.نودا وليدبن عبدالملك بن مروان د امام زهرى رحمه الله نه تپوس کوى.چه په حضرت عائشه رضی الله عنها باندې تهمت لګونکوکښې حضرت على رضی الله عنه هم شامل وو؟(٣) دامام زهرى رحمه الله جواب اوکړوئ.وې وئيل ماته داسې قسم څه خبر نه دې رارسيدلې.بلکه هم ستا د قوم دوو کسانو ابوسلمه بن عبدالرحمن او ابوبکربن عبدالرحمن ماته خودلى دى چه حضرت عائشې رضی الله عنها دې دواړو ته وئيلې وو.

قوله: كَانَ عَلِيٌّ مُسَلِّمًا فِي شَأْنِهَا: دا ((مسلماً)) اسم فاعل او اسم مفعول په دواړو طريقو سره لوستلې شوې دې. د اسم فاعل په باره کښې به ترجمه دا وى.چه حضرت على رضی الله عنه دحضرت عائشې رضی الله عنها په باره کښې چپوالې اختيارکړې وو.په دې صورت کښې به ،،تسليم،، د سکوت په معنى کښې وى.(٤) اومطلب به دا وى.چه حضرت على رضی الله عنه د

---

(١) الإصابة (٩١/٢)_

(٢) عمدة القارى(٢٠٩/١٧)_

(٣) وفى ترجمة الزهرى عن حلية الأولياء من طريق ابن عيينه عن الزهرى كنت عند الوليدبن عبدالملك فتلا هذه الآية ﴿ والذى تولى كبره منهم له عذاب عظيم ﴾ فقال نزلت فى على بن ابى طالب قال الزهرى أصلح الله الأمير ليس الأمركذلک ..أخبرنى عروة عن عائشة أنها نزلت فى عبدالله بن أبى بن سلول (فتح البارى(٤٣٧/٧)_

(٤) عمدة القارى(٤٣٧/١٧)_

حضرت عائشې رضی الله عنها دبراءت ذکر کولو.دتهمت نه بلکه چپ به وو.اود اسم مفعول په صورت کښې به معنی دا شی.چه ((کان علی رضی الله عنه سالماً من الخوض فی شأنها)) یعنی د حضرت عائشې رضی الله عنها په باره کښې هغوی غورفکراوخوض نه کولو.دهغوی په نیزدا معامله داسې نه وه.چه په دې باندې سوچ اوکړې شی.اوپه دې کښې غور او فکر اوکړې شی.څکه چه دحضرت عائشې رضی الله عنها براءت دغوراوفکرمحتاج نه وو.([1]) یا ((مسلماً)) صیغه داسم مفعول د ((محفوظاً)) په معنی کښې ده.یعنی هغوی د تهمت لګولونه محفوظ وو.

عبدالرزاق د معمربن راشد نه د ((مسلماً)) په ځاې د ((مسیئا)) لفظ نقل کړې دې.([2])په دې صورت کښې به معنی دا وی.چه حضرت علی رضی الله عنه دحضرت عائشې رضی الله عنها په باره کښې د ګناه ارتکاب کونکې وو.ددې نه دا مطلب راوخی.چه حضرت علی رضی الله عنه والعیاذبالله په تهمت لګولوکښې دلچسپی اخستله.اودا ((بداهةً)) غلطه ده.ددې وجې امام بخاری د عبدالرزاق د روایت په ځاې د هشام بن یوسف روایت نقل کوی.اودعبدالرزاق د روایت تردید کوی.

په حیقیت کښې بعضې ناصبیو بنو امیه ته د نزدیکت په غرض دحضرت علی رضی الله عنه دشان کمولو دپاره په دې روایت کښې تحریف کړې دې.او ((کان علی مسلماً فی شأنها)) نه ئې ((کان علی مسیئا فی شأنها)) جوړ کړې دې.([3]) خوامام زهری رحمه الله غوندې جلیل القدر محدث ددې تصحیف تردید کوی.او وائی.چه دا لفظ هم ((مسلم)) دې.د وړاندې روایت الفاظ دی.

قوله: فَرَاجَعُوهُ فَلَمْ يَرْجِعْ وَقَالَ مُسَلِّمًا بِلَا شَكٍّ فِيهِ: یعنی خلقو امام زهری ته مراجعت اوکړو.چه دا لفظ ((مسلماً)) دې اوکه ((مسیأ)) دې.نوامام زهری رحمه الله ددې نه سوا بل څه اونه وئیل.(یعنی دمسیأ تائید ئې اونکړو)اودوی اوفرمائیل.دا لفظ هم ((مسلماً)) دې.دکرمانی اوعینی رحمه الله مطابق دا مراجعت امام زهری ته شوې وو. او د حافظ صاحب رحمه الله خیال دې.چه دهشام بن یوسف رحمه الله شاګردانودا مراجعت دهشام نه د تحقیق په غرض باندې کړې وو.

دغه شان د بادشاه وخت د رائې خلاف امام زهری رحمه الله حق خبره بیان کړه. اوپه روایت کښې دتصحیف کونکوکسانوتصحیف ئې په نښه کړو.((فجزاه الله عنا وعن سائرالمسلمين خيرالجزاء))([4])

---

[1])عمدة القاری(۲۰۹\۱۷) وشرح الکرمانی(۶۱\۱۶)_

[2])فتح الباری(٤۳۷\۷)_

[3])عمدة القاری(۲۱۰\۱۷)_

[4]) د ولید بن عبدالملك پشان د هشام بن عبدالملك رائې هم دا وه.چه په حضرت عائشه رضی الله عنها باندې الزام لګونکوکښې د تولو نه لوی کردارالعیاذبالله دحضرت علی رضی الله عنه وو.هشام ته بوخل مشهور محدث سلیمان بن یسار رحمه الله راغلو.هشام دهغوی نه تپوس اوکړو.سلیمان! لږ خودا وښایه.چه د ((والذی تولی کبره)) مصداق څوك دې.؟سلیمان اووئیل.عبدالله بن ابی هشام بغیرڅه سوچ نه اووئیل.دروغ، ددې مصداق علی (رضی الله عنه) دې.سلیمان اووئیل..... [بقیه حاشیه په راروان مخ..

[۳۹۱۳] حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ عَنْ حُصَيْنٍ عَنْ أَبِي وَائِلٍ قَالَ حَدَّثَنِي مَسْرُوقُ بْنُ الْأَجْدَعِ قَالَ حَدَّثَتْنِي أُمُّ رُومَانَ وَهِيَ أُمُّ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَتْ بَيْنَا أَنَا قَاعِدَةٌ أَنَا وَعَائِشَةُ إِذْ وَلَجَتْ امْرَأَةٌ مِنْ الْأَنْصَارِ فَقَالَتْ فَعَلَ اللَّهُ بِفُلَانٍ وَفَعَلَ فَقَالَتْ أُمُّ رُومَانَ وَمَا ذَاكَ قَالَتْ ابْنِي فِيمَنْ حَدَّثَ الْحَدِيثَ قَالَتْ وَمَا ذَاكَ قَالَتْ كَذَا وَكَذَا قَالَتْ عَائِشَةُ سَمِعَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَتْ نَعَمْ قَالَتْ وَأَبُو بَكْرٍ قَالَتْ نَعَمْ فَخَرَّتْ مَغْشِيًّا عَلَيْهَا فَمَا أَفَاقَتْ إِلَّا وَعَلَيْهَا حُمَّى بِنَافِضٍ فَطَرَحْتُ عَلَيْهَا ثِيَابَهَا فَغَطَّيْتُهَا فَجَاءَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ مَا شَأْنُ هَذِهِ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَخَذَتْهَا الْحُمَّى بِنَافِضٍ قَالَ فَلَعَلَّ فِي حَدِيثٍ تُحُدِّثَ بِهِ قَالَتْ نَعَمْ فَقَعَدَتْ عَائِشَةُ فَقَالَتْ وَاللَّهِ لَئِنْ حَلَفْتُ لَا تُصَدِّقُونِي وَلَئِنْ قُلْتُ لَا تَعْذِرُونِي مَثَلِي وَمَثَلُكُمْ كَيَعْقُوبَ وَبَنِيهِ وَاللَّهُ الْمُسْتَعَانُ عَلَى مَا تَصِفُونَ قَالَتْ وَانْصَرَفَ وَلَمْ يَقُلْ شَيْئًا فَأَنْزَلَ اللَّهُ عُذْرَهَا قَالَتْ بِحَمْدِ اللَّهِ لَا بِحَمْدِ أَحَدٍ وَلَا بِحَمْدِكَ [ر: ۲۴۵۳]

قوله: حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ: دابوعوانه نوم وضاح بن عبدالله یشکری دې.(۱)

قوله: اذْ وَلَجَتْ امْرَأَةٌ مِنْ الْأَنْصَارِ... قالت ابْنِي فِيمَنْ حَدَّثَ الْحَدِيثَ: دلته اشکال کیږی.چه دافك خبروکونکو کښې یوپه انصاروکښې حسان بن ثابت رضی الله عنه وو.اوبل عبدالله بن ابی منافق وو.اوپه دوی کښې دیوکس هم په دغه وخت کښې مور موجود نه وه.نوبیا دغه انصاری ښځې دا څنګه اووئیل.چه زما خوی هم د افك خبرې کړی دی.ددې جواب دا ورکړې شوې دې.چه ممکن ده د رضاعت د تعلق په وجه انصاری ښځې ورته خپل خوی وئیلې وی.

په دې رضاعت باندې یوبل اشکال کیږی.چه دا روایت مسروق بن الاجدع د حضرت ام رومان رضی الله عنها نه نقل کوی.اومسروق بن اجدع تابعی دې.حالانکه د ام رومان وفات د نبی علیه السلام په ژوند کښې شوې وو.نوبیا دمسروق اجدع ملاقات دې سره څنګه شوې وو.نوخطیب بغدادی اونورو څو حضراتو رحمهم الله دا روایت منقطع ګرځولې دې.

......بقیه حاشیه] ((أمیر المؤمنین أعلم بما یقول)) په دې کښې امام زهری رحمه الله راغلو.هشام دهغه نه هم دا تپوس اوکړو.((یا ابن شهاب من الذی تولی کبره ؟)) زهری رحمه الله اوفرمائیل.عبدالله بن ابی هشام اووئیل ((کذبت)) ددې مصداق علی (رضی الله عنه) دې.امام زهری رحمه الله ورته څه ښه جواب ورکړو.وې فرمائیل.((أنا أکذب لاأبا لک والله لونادی مناد من السماء إن الله أحل الکذب ما کذبت)) تباه نشې.زه دروغ وایم.په الله قسم که څوك دآسمان نه دا آواز اوکړی.چه الله تعالی دروغ وئیل حلال کړل.نو بیا به هم زه دروغ اونه وایم.(فتح الباری(۲۳۷/۱۷)

۱)عمدة القاری(۱۱۷/۲۱۰)_

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه خصیب بغدادی او نورو حضراتو چه په دې روایت باندې د انقطاع کوم حکم لګولې دې.دا په حقیقت کښې د واقدی په کلام باندې مبنی دې.چه هغوی ونیلی دی.د ام رومان وفات د نبی ﷺ په ژوند کښې شوې وو.اوواقدی ددې درجې سړې نه دې.چه دهغه په وجه صحیح روایات معلول اوګرخولی شی.نو په روایت باندې د انقطاع حکم قابل قبول نه دې.ددې وجه دا ده.چه امام بخاری رحمه الله په تاریخ کبیر اوتاریخ اوسط کښې نقل کړی دی.چه دام رومان وفات په ۱۵ هـ کښې شوې وو.نو که مسروق تابعی دې.هم دده ملاقات د ام رومان سره کیدې شی.(۱)

[۳۸۳]حَدَّثَنِي يَحْيَى حَدَّثَنَا وَكِيعٌ عَنْ نَافِعِ ابْنِ عُمَرَ عَنْ ابْنِ أَبِي مُلَيْكَةَ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا كَانَتْ تَقْرَأُ إِذْ تَلِقُونَهُ بِأَلْسِنَتِكُمْ وَتَقُولُ الْوَلْقُ الْكَذِبُ قَالَ ابْنُ أَبِي مُلَيْكَةَ وَكَانَتْ أَعْلَمَ مِنْ غَيْرِهَا بِذَلِكَ لِأَنَّهُ نَزَلَ فِيهَا [ر:۴۴۷۵]

قوله: يَحْيَى...:دا یحی بن جعفر بن اعین دې.ابوزکریا ئې کنیت دې.اود بخارا بیکند اوسیدونکې وو.(۲)

قوله: عَنْ نَافِعِ بْنِ عُمَرَ:دا نافع دعبدالله بن عمر رضی الله عنهما خوې نه دې.بلکه دوی د عمربن عبدالله حجمی قریشی خوې دې.(۳)

د قرآن شریف آیت ﴿إِذْ تَلَقَّوْنَهُ بِأَلْسِنَتِكُمْ﴾ کښې مشهور قراءت ((تَلَقَّوْنَهُ)) د قاف په تشدید سره دې.خوحضرت عائشې رضی الله عنها به دا ﴿تَلِقُونَهُ﴾ په تخفیف وئیل.اوفرمائیل به ئې چه د ..ولق.. معنې دروغ ده.دآیت معنی به شی. کله چه تاسو خپلو ژبو باندې دا دروغ خبره کوله.ابن ابی ملیکه به فرمائیل. چونکه دا آیت د حضرت عائشې رضی الله عنها په حق کښې نازل شوې دې.ددې وجې هغوی ته ددې په باره کښې زیات علم وو.نوکه هغوی دا ﴿تَلِقُونَهُ﴾ وئیلی وی.نوهم ټیک او صحیح ده.(۴)

---

(۱) اوګورئ فتح الباری(۳۸۱۷) علامه ابن القیم رحمه الله هم په زاد المعاد کښې دا خبره راجحه کړې ده.چه دام رومان وفات د نبی دوفات نه پس شوې دې.(زادالمعاد(۲۶۶۱۳و ۲۶۸)_

(۲) عمدة القاری(۲۱۱۱۱۷)_

(۳) عمدة القاری(۲۱۱۱۱۷)_

(۴) دحضرت عائشې رضی الله عنها قراءت ټیک اوصحیح خومخامخا دې.خوراجح مشهور قراءت دې.باقی د ابن ابی ملیکه رحمه الله دا قول چه دا آیت د حضرت عائشې رضی الله عنها په باره کښې نازل شوې دې.نوددې د قراءت په باره کښې به هغې ته زیات علم وی.دا څه قوی خبره نه ده.ځکه چه د حضرت عائشې رضی الله عنها په باره کښې ددې آیت نزول دې خبرې لره مستلزم نه دې.چه دهغوی علم به هم د دې آیت په باره کښې زیات وی.مولانا رشید احمد ګنګوهی رحمه الله فرمائی((قوله لانه نزل فیها)) وأنت تعلم أن نزولها فیها لایستلزم مزیة فی علمها بها) اوګورئ لامع الدراری (۳۳۷۱۸)_

[٣٩١٣] حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ حَدَّثَنَا عَبْدَةُ عَنْ هِشَامٍ عَنْ أَبِيهِ قَالَ ذَهَبْتُ أَسُبُّ حَسَّانَ عِنْدَ عَائِشَةَ فَقَالَتْ لَا تَسُبَّهُ فَإِنَّهُ كَانَ يُنَافِحُ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَقَالَتْ عَائِشَةُ اسْتَأْذَنَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي هِجَاءِ الْمُشْرِكِينَ قَالَ كَيْفَ بِنَسَبِي قَالَ لَأَسُلَّنَّكَ مِنْهُمْ كَمَا تُسَلُّ الشَّعَرَةُ مِنَ الْعَجِينِ وقَالَ مُحَمَّدُ بْنُ عُقْبَةَ حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ فَرْقَدٍ سَمِعْتُ هِشَامًا عَنْ أَبِيهِ قَالَ سَبَبْتُ حَسَّانَ وَكَانَ مِمَّنْ كَثَّرَ عَلَيْهَا [ر:٣٣٣٨]

حضرت هشام دخپل پلارحضرت عروه رحمه الله نه نقل كوى.چه هغوى اوفرمائيل .ما د حضرت عائشې رضي الله عنها سره د حسان بن ثابت رضي الله عنه په باره كښې غلطې خبرې شروع كړې.نوحضرت عائشې رضي الله عنها اوفرمائيل.ته د هغه په باره كښې بد رد مه وايه.ځكه چه هغوى به دنبى صلى الله عليه وسلم د طرفه دفاع كوله.يوځل هغوى د نبى صلى الله عليه وسلم نه د مشركانو دهجوې بيانولواجازت اوغوستلو. نبى صلى الله عليه وسلم ورته اوفرمائيل.زما د نسب سره به څه كوې؟ ځكه چه د قريشو د ټولو بطونو او شاخونو سره زما رشته داريانى دى. په دې باندې حضرت حسان بن ثابت رضي الله عنه اووئيل.

قوله: قَالَ لَأَسُلَّنَّكَ مِنْهُمْ كَمَا تُسَلُّ الشَّعَرَةُ مِنَ الْعَجِينِ: زه به تاسو د هغوى نه داسې اوباسم.لكه څنګه چه د اوړو نه ويخته ويستلې شى.

يعنى څنګه چه د اوړو نه ويخته اوباسى.اوپه ويخته باندې د اوړو څه اثرنه وى.دغه شان به زه تاسودد غه هجويه اشعارونه پاك اوباسم.چه په تاسوبه ددغه هجوې اومذمت څه اثرنه وى.

حضرت حسان بن ثابت رضى الله عنه: حضرت حسان بن ثابت رضي الله عنه يوجليل القدرصحابى رضي الله عنه دې.د دوى تعلق د انصارو د خزرج قبيلې سره وو.حافظ ابن حجر رحمه الله په «الإصابة» كښې د ابو عبيده رحمه الله قول نقل كړې دې.چه هغوى فرمائيل.«فضل حسان بن ثابت رضي الله عنه على الشعراء بثلاث كان شاعر الأنصار فى الجاهلية وشاعر النبى صلى الله عليه وسلم فى أيام النبوة وشاعر اليمن كلها فى الإسلام» (١)

د نبى صلى الله عليه وسلم دوفات نه پس يوځل دوى په مسجد نبوى كښې ناست وو. او اشعار ئې وئيل. حضرت عمر رضي الله عنه راغلو.هغوى ده ته په غصه كښې اوكتل.او وې وئيل. «أوفى مسجد رسول الله صلى الله عليه وسلم تنشد الشعر» ته په مسجد نبوى كښې اشعار وايې. حضرت حسان بن ثابت رضي الله عنه ورته جواب وركړو.«قد كنت أنشد وفيه من هو خير منك» يعنى ما به په مسجد نبوى كښې اشعار وئيل.اوپه دې كښې ستانه غوره انسان (نبى صلى الله عليه وسلم) تشريف فرما وو.نبى كريم صلى الله عليه وسلم د دوى دپاره په مسجدنبوى كښې يومنبر جوړ كړې وو.دوى به په هغې باندې كيناستل.اودمكې دمشركانو د قصيدو جواب به ئې وركولو.اونبى صلى الله عليه وسلم به ددوى دپاره دعا كوله.«اللهم أيده بروح القدس» (٢)

---

(١) الإصابة فى تمييز الصحابة (٣٦٢/١)_

(٢) الإصابة فى تمييز الصحابة (٢٢٦/١)_

حضرت حسان بن ثابت رضي الله عنه د مکې دمشرکانوبنه مذمت کړې دي.اوهغوی په خپلو اشعارو کښې ددوی په ډيربليغ انداز سره د هغوی هجو بيان کړې ده.اوکمال دا وو.چه په نبی ﷺ باندې ددغه هجو اومذمت سيورې هم نه وې لګيدلې.د دوی د تره خوې ابوسفيان بن حارث بن عبدالمطلب وو.دهغه د نبی ﷺ سره په ورکوتوالی اوځوانئ کښې ښه دوستانه وه.خو کله چه نبی ﷺ د نبوت اعلان اوکړو.نوهغه د نبی ﷺ په آزارولوپسې شو.اوچونکه شاعروو. ځکه به ئې دنبی ﷺ په شان کښې د مذمت او هجو اشعار وئيل.هغه د ډير تکليف رسولو نه روسته د مکې د فتحې په موقع باندې مسلمان شو.اوبيا هغه د خپلو ټولو کوتاهيانو او غلطيانو تلافی اوکړه.(١)

حضرت حسان بن ثابت رضي الله عنه يوځل دهغه هجو اوکړه.د هغه په هجو کښې ګرانه دا وه.چه هغه د نبی ﷺ د تره خوې وو.دشاعرکار دا وی.چه کله هغه دچا هجو او مذمت کوی.نوبيا پلار نيکه ټول راګيروی.کله چه حسان بن ثابت رضي الله عنه د ابوسفيان د هجويه قصائدو جواب ورکولو. نو ددې خبرې ضرورت وو.چه دهغه هجو هم اوشی.اوپه نبی ﷺ باندې هم څه اثر پريونځی.دا ډيرګران کار وو.خوحضرت حسان بن ثابت رضي الله عنه هم دغه شان اوکړو.او وې خودل.

وإن سنام المجد من آل هاشم   بنو بنت مخزوم ووالدك العبد

ومن ولدت أبناء زهرة منكم   كرام ولم يقرب عجائزك المجد

① بيشکه ډيرعزت او شرافت په بنوهاشم کښې بنو بنت مخزوم ته حاصل دې. او ای ابوسفيان ستا پلار غلام دې.

② اودزهره اولاد ته نه ئې زيږولې.ځکه چه هغه خو شريفان خلق وو.خوستاسو بوډيګانو (امهات) دغه بزرګی مسه کړې هم نه ده.

د بنومخزوم نه د نبی ﷺ نيا فاطمه بنت عمروبن عائذبن عمران بن مخزوم مراد دې.کومه چه د نبی ﷺ د پلارحضرت عبدالله اوابوطالب مور وه.حضرت حسان فرمائی.چه په شرافت اوبزرګی په بنومخزوم يعنی فاطمې په اولاد کښې ده.اوابوسفيان بن حارث ته ئې اووئيل.((ووالدك العبد)) په حقيقت کښې دابوسفيان پلارحارث دهغه د مور نوم «سميه،، وو. هغه د ،،موهب،، لور وه.موهب د بنوعبدمناف غلام وو.نودغه شان د ابوسفيان د پلار په نسب کښې غلامی موجود ده.په ((ووالدك العبد)) سره حضرت حسان رضي الله عنه دغه طرف ته اشاره کوی.پخپله د ابوسفيان د مور هم دا حال وو.چه دهغې پلار (دابوسفيان دمور دطرفه نيکه) غلام وو.دغه شان د ابوسفيان په ماماګانواوترونو دواړو کښې د غلامئ ذکر دې.

حضرت حسان رضي الله عنه په خپل قول ((ولم يقرب عجائزك المجد)) کښې هم دا مراد ده.چه ستا ماماګانو اوترونوته نزدې هم بزرګی اوشرافت نه دې تيرشوې.اود نبی ﷺ د ماماګانوتعلق د ،،بنوزهره،، سره دې.اوبنو زهره ټول احراراو آزاد وو.ددې وجی د هغوی ټول اولاد کرام دی.

---

(١) وراندې د فتحې مکې په موقع به ددوی تذکره راشی.)~

اود بزرگۍ په صفاتوباندې متصف دی.(١)
ليکلی شوی دی.چه کله ابوسفيان بن حارث په خپله هجوه کښې دا قصيده واوريده.نو وې وئيل.((هذا شعرلم يغب عنه ابن ابی قحافة)) (٢)يعنی دا قصيده هم د حضرت ابوبکر رضی الله عنه په موجودگۍ کښې وئيلې شوې ده.خکه چه حضرت ابوبکر صديق رضی الله عنه د قريشود نسبونو لوی عالم وو.اوحضرت حسان رضی الله عنه ته نبی صلی الله علیه وسلم فرمائيلی وو.دمکې د قريشوبه باره کښې چه شعر وائې.نود حضرت ابوبکر رضی الله عنه نه د انسابو تحقيق کوه.
دحضرت حسان بن ثابت رضی الله عنه د وفات په کال کښې روايات مختلف دی.په بعضې رواياتو کښې ددوی دوفات کال ۴۰هـ خودلې شوې دې.اوپه بعضوکښې ۵۰هـ اوپه بعضو کښې ۵۴ هـ خودلې شوې دې.(٣) حافظ ابن حجر رحمه الله په ((الإصابة)) کښې ليکلی دی.چه د دوی يوسل اوشل کاله عمروو.(٤)

[٣٩١٥]حَدَّثَنِي بِشْرُبْنُ خَالِدٍأَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍعَنْ شُعْبَةَ عَنْ سُلَيْمَانَ عَنْ أَبِي الضُّحَى عَنْ مَسْرُوقٍ قَالَ دَخَلْنَا عَلَى عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا وَعِنْدَهَا حَسَّانُ بْنُ ثَابِتٍ يُنْشِدُهَا شِعْرًا يُشَبِّبُ بِأَبْيَاتٍ لَهُ وَقَالَ

حَصَانٌ رَزَانٌ مَا تُزَنُّ بِرِيبَةٍ   وَتُصْبِحُ غَرْثَى مِنْ لُحُومِ الْغَوَافِلِ

فَقَالَتْ لَهُ عَائِشَةُ لَكِنَّكَ لَسْتَ كَذَلِكَ قَالَ مَسْرُوقٌ فَقُلْتُ لَهَا لِمَ تَأْذَنِينَ لَهُ أَنْ يَدْخُلَ عَلَيْكِ وَقَدْ قَالَ اللَّهُ تَعَالَى وَالَّذِي تَوَلَّى كِبْرَهُ مِنْهُمْ لَهُ عَذَابٌ عَظِيمٌ فَقَالَتْ وَأَيُّ عَذَابٍ أَشَدُّ مِنَ الْعَمَى قَالَتْ لَهُ إِنَّهُ كَانَ يُنَافِحُ أَوْ يُهَاجِي عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ[ر:٤٤٧٧و٤٤٧٨]

حضرت مسروق فرمائی.چه حضرت عائشې رضی الله عنها ته ورغلم.هلته حضرت حسان رضی الله عنه موجود وو.اوحضرت ام المومنين رضی الله عنها ته ئې اشعاروئيل.هغه د تشبيب اشعاروئيل.دتشبيب اشعار هغه وی.کوم چه دقصيدې په اول کښې شاعر وائی.په هغې کښې دمحبوب دحسن اوجمال اودخوانۍ دمحبت قصې وی. نوحضرت حسان رضی الله عنه دتشبيب اشعار وئيل.دا شعر ئې اووئيل.

حَصَانٌ رَزَانٌ مَا تُزَنُّ بِرِيبَةٍ   وَتُصْبِحُ غَرْثَى مِنْ لُحُومِ الْغَوَافِلِ

د((حصان)) معنی عفيف اوپاکدامن ده.

((رزان)) باوقارته وائی.((امرأة رزان)) باوقاره ښخه.

---

(١)دذکرشوی تفصيل دپاره اوگورئ شرح نووی علی صحيح مسلم (٣٠٠) باب فضائل حسان بن ثابت رضی الله عنه)-
(٢)شرح ديوان حسان بن ثابت الانصاری رضی الله عنه لعبدالرحمن البرقوقی (ص،٢١٧)_
(٣)الإصابة فی تميز الصحابة(٣٢٦/١)_
(٤)الإصابة فی تميز الصحابة (٣٢٦/١)_

((غرثى)) معنى ((جائعة)) ده.

دشعرمعنى ده.زما محبوبه پاكدامن او ډيره باوقارده.په هغې باندې څه شك اوشبهې تهمت نشي لګولې.اوهغه صبا كوى په داسې حال كښې چه هغه وږې وى. د بې خبره ښځو د غوښې نه،يعنى كومې ښځې چه د زنا اود اسبابود زنانه بې خبره وى.هغه د دغه ښځوغيبت نه كوى.
حضرت صديقه رضي الله عنها چه دا شعرواوريدو.نوحضرت حسان رضي الله عنه ته ئې اووئيل.ته خوداسې نه ئې. (ځكه چه حضرت حسان رضي الله عنه په حضرت عائشه رضي الله عنها باندې تهمت لګونكو كښې شامل شوې وو)

حضرت مسروق وائى.ما حضرت عائشې رضي الله عنها ته عرض اوكړو.((لم تأذن له أن يدخل عليك)) ته ده ځپل ځاې ته د راتلو اجازت ولې وركوې؟ حالانكه الله تعالى فرمائيلى دى.﴿وَالَّذِيْ تَوَلّٰى كِبْرَهٗ مِنْهُمْ لَهٗ عَذَابٌ عَظِيْمٌ﴾ په دې باندې حضرت عائشې رضي الله عنها اوفرمائيل.((وأى عذاب أشد من العمى)) د نابينا كيدونه بل عذاب سخت شته.حضرت حسان رضي الله عنه په آخرى عمركښې نابينا شوې وو.
دحضرت عائشې رضي الله عنها دا جواب على سبيل التنزل دې.ځكه چه د﴿وَالَّذِيْ تَوَلّٰى كِبْرَهٗ مِنْهُمْ لَهٗ عَذَابٌ عَظِيْمٌ﴾ مصداق عبدالله بن ابى دې.حضرت حسان رضي الله عنه نه دې.حضرت عائشې رضي الله عنها مسروق ته على سبيل التنزل جواب وركړو.بالفرض كه ستا خبره اومنلې شى.چه حضرت حسان رضي الله عنه د ﴿وَالَّذِيْ تَوَلّٰى كِبْرَهٗ مِنْهُمْ لَهٗ عَذَابٌ عَظِيْمٌ﴾ مصداق دې.نود ړوندوالى نه بل سخت بل كوم يوعذاب كيدې شى.([1])

بَاب=غَزْوَةِ الْحُدَيْبِيَةِ

وَقَوْلِ اللّٰهِ تَعَالٰى ﴿لَقَدْ رَضِيَ اللّٰهُ عَنِ الْمُؤْمِنِيْنَ اِذْ يُبَايِعُوْنَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ﴾([2])

حافظ ابن حجر رحمه الله د كتاب الشروط په پنځم جلد كښې د غزوه حديبيه باندې ډيره تفصيل سره بحث كړې دې.ددې وجې دا ده.چه امام بخارى رحمه الله د غزوه حديبيه واقعه په كتاب الشروط كښې ډيرپه تفصيل سره بيان كړې ده.([3]) دې ته غزوه حديبيه اوعمرة الحديبيه وائى.دسفر ابداء د عمرې دپاره وه.ددې وجې ورته ((عمرة الحديبية)) وائى.اووړاندې دبيعة الرضوان واقعه راغله.اودجنګ نقشه جوړه شوه.ددې وجې دې ته ((غزوة الحديبية)) هم وائى.
د غزوه حديبيه تفصيل دا دې.چه رسول الله صلى الله عليه وسلم خوب اوليدو.چه زه اوزما د صحابو رضي الله عنهم يوه ډله په امن سره مكې مكرمې ته داخل شو.اوعمره مو اوكړه.نبى عليه السلام چه كله دا خوب

---

[1])لامع الدرارى (٤٣٨/٨)_
[2])الفتح:١٨)_
[3])حافظ ابن حجر رحمه الله تقريباً شل صفحو باندې مشتمله په حديث حديبيه باندې تفصيلى كلام كړې دې.اوګورئ لامع الدرارى (٣٥٢/٥) باب الشروط فى الجهادوالمصالحة مع أهل الحرب وكتابة الشروط)_

صحابوﷺ ته بیان کړو.نوصحابه کرامﷺ چه د وړاندې نه مکې مکرمې اود بیت الله په محبت کښې ددې خبرې خواهشمند وو.چه هلته لاړ شی.اوطواف اوعمره اوکړی.هلته تلو ته لیواله شول.نو نبی ﷺ په یکم ذی قعده د ګل په ورځ ٦ھ صحابه کرامﷺ ځان سره واخستل. اودعمرې په قصد باندې دمکې مکرمې طرف ته روان شول.(¹) هشام بن عروه د شوال په میاشت کښې ددوی روانیدل ذکرکړی دی.(²) خودا صحیح نه ده.صحیح قول اولنې دې.

دنبی ﷺ سره څومره صحابه کرامﷺ وو.په دې باره کښې روایات مختلف دی. د دیارلس سوو نه واخله تراتلس سوو پورې تعدادمنقول دی.په خپله په بخاری کښې دحضرت جابربن عبداللهﷺ په روایت کښې څوارلس سوه اود حضرت عبدالله بن ابی اوفی ﷺ په روایت کښې ددیارلس سوو عدد منقول دې.البته مشهور قول د څورلسو سوو دې.

چه ذوالحلیفه ته اورسیدل.نواحرام ئې اوتړل.اوبسربن سفیان ﷺ دوی جاسوس جوړ کړو.او وړاندې ئې اولیږل.چه هغه د قریشو دحالاتو خبر واخلی. او مونږ ته اوښائی.چه په هغوی باندې زمونږ ددې سفر ردعمل څه دې؟ کله چه دی «غدیراشطاط» ته اورسیدل.نو بسربن سفیانﷺ راغلو.نو نبی ﷺ ته ئې د قریشو دلښکرجمع کولوخبر ورکړو.چه هغوی دا فیصله کړې ده.چه تاسودمکې مکرمې داخلیدو ته نه پرېږدی.(³) قریشو دمقدمة الجیش په توګه خالدبن ولید ته د دوو سوو کسانو دسته ورکړه.اومسلمانانوطرف ته ئې راولیږل. خالدبن ولید چه کله مقام غمیم ته راورسیدو.نو نبیﷺ ته دهغه د راتلوعلم اوشو.نو نبیﷺ هغه لاره پریخوده.اوپه بله لار باندې ئې سفر شروع کړو.

مکې مکرمې ته نزدې چه یوځاې ته نبیﷺ اورسیدل.نوهلته د نبیﷺ اوښه ،،قصوا،، کیناستله.دهغې دپاسولودیر کوشش اوکړې شو.خو هغه دخپل ځاې نه نه پاسیده. صحابو ﷺ اوونیل.«خلأت القصواء،خلأت القصواء»یعنی قصواء لټه شوه .نبی ﷺ اوفرمائیل.«ماخلأت القصواء وماذاك لها بخلق ولكن حبسها حابس الفيل» (⁴) د دې نه پس نبیﷺ اوفرمائیل.په الله قسم زه به د قریشو هره هغه خبره منم.په کومه کښې چه د حرم تعظیم وی.ددې نه پس ئې قصواء پاسوله.نوهغه پاسیده.اوروانه شوه.اوپه حدیبیه کښې نبیﷺ قیام اوکړو.(⁵)

په حدیبیه کښې یوکوهې وو.په هغې کښې لږې غوندې اوبه وې.هغه د مسلمانانوپه اولنی استعمال سره ختمې شوې وې.اوبه کمې شوې.اودسختې ګرمئ زمانه وه.صحابوﷺ نبیﷺ ته د اوبود کم والی شکایت اوکړو.نبیﷺ دخپل ترکش نه یوغشې راوویستۀ،

---

¹)البداية والنهاية (١٦٤\١٤) ؛ سيرة الحلبية(٩١٣)_

¹)البداية والنهاية (١٦٤\١٤) وسيرة الحلبية(٩١٣)_

³)عدة القارى(٢٢٥\١٧)_

⁴)زادالمعاد(٢٨٩\١٤) ودلائل النبوة بيهقى (١٠١\١٤)_

⁵)صحيح بخارى كتاب الشروط باب الشروط فى الجهاد رقم الحديث (٢٢٣١)_

اووې فرمائيل.دا په دې كوهى كښې بنخ كړئ.صحابوﷺ د حكم تعميل اوكړو.دغې په وجه په دغه كوهى كښې دومره اوبه راغلې.چه ټول خلق ھډوب شول.(١)
دحديبيه نه حضرت خراش بن اميه خزاعى ﷺ نبى دمكې خلقوته اوليږل.چه لاړ شه.هغوى ته اووايه.مونږ صرف دعمرې دپاره راغلى يو.جنګ كول زمونږ مقصود نه دې.دنبى ﷺ مطلب دا وو.چه په بيت الله باندې خو د چا اجاره دارى نه ده.آخرټول عرب راځى.حج اوعمره كوى.نوكه مونږ هم دعمرې دپاره راغلو.نود منع كولوڅه وجه ده؟ خراش بن اميه ﷺ چه مكې ته لاړل.نو قريشو دهغه اوښ ذبح كړو.اودهغه قتلول ئې اوغوښتل.خويه مينځ كښې څه كسانو بچ بچاؤ اوكړو. اوهغه ئې خلاص كړو.هغه په څه طريقه باندې اووتل.اونبى ﷺ ته اورسيدل.ټوله واقعه ئې ورته بيان كړه.(٢)
ددې نه پس نبى ﷺ حضرت عمر ﷺ مكې مكرې ته ليږل اوغوښتل.خوحضرت عمر ﷺ معذرت پيش كړو.اووې فرمائيل.يارسول الله د مكې دخلقو چه زما سره كوم بغض او دشمنى ده.هغه تاسوته معلومه ده.اوپه مكه كښې زما داسې څوك رشته دار نشته.چه هغه سره زه پناه واخلم.كه حضرت عثمان ﷺ تاسو اوليږئ.نو زياته غوره به وى.ځكه چه په مكه كښې دهغوى ډيرخپلوان دى.نبى ﷺ حضرت عثمان ﷺ ته پيغام وركړو.او وې ليږلو.(٣)
حضرت عثمان ﷺ تشريف يوړو.اوپه مكه كښې د ابان بن سعيد سره ډيره شو.دقريشوسره ئې خبره اوكړه.خوقريش د نبى ﷺ مكې معظمې ته په داخليدو باندې راضى نشو.البته هغوى حضرت عثمان ﷺ ته اووئيل.كه ته غواړې.نو طواف كولې شې.خوحضرت عثمان ﷺ ورته اووئيل .زه دنبى ﷺ نه بغيرطواف نه كوم. قريشو حضرت عثمان ﷺ په مكه كښې ايسار كړو.اوعام طوردا خبرمشهور شو.چه هغه شهيد كړې شو.(٤)
بيعت رضوان: نبى ﷺ ته چه كله دا خبر اورسيدو.نونبى ﷺ ډير خفه شو.اووې فرمائيل. د حضرت عثمان ﷺ د وينې قصاص اخستل ضرورى دى.دا ئې اووئيل.اوهلته د كيكرديوې وونې لاندې كيناستو.اونبى ﷺ دصحابوﷺ نه دځان قربانولوبيعت واخستلو. ټولو صحابوﷺ ډير په جوش او جذبې د نبى ﷺ سره بيعت اوكړو.اودا عهد ئې اوكړو.چه ترڅو پورې په بدن كښې ساه وى.مونږ به د كافرانو سره جهاد اوقتال جارى ساتو.دا ډاسلامى

---

(١) دلائل النبوة للبيهقى (١١٢\٤) باب ما ظهر فى البئر التى دعا فيها رسول الله ﷺ وهى الحديبة ممن دلالات النبوة)_
(٢) طبقات ابن سعد(٩٦\٢)_
(٣) سيرة ابن هشام (٣٢٩\٣)_
(٤) سيرة ابن هشام (٣٢٩\٣) بعضې صحابوﷺ په حديبيه كښې رسول الله ﷺ ته اووئيل.چه حضرت عثمان ﷺ چه مكې ته لاړو.نوهغه به طواف كړې وى.نبى ﷺ اوفرمائيل.نه عثمان به زمونږ نه بغيرطواف اونكړى.كله چه حضرت عثمان ﷺ د مكې نه حديبيه ته راغلو.نو صحابوﷺ ترې پوښتنه اوكړه.چه ت طواف اوكړو.دوى ورته اوفرمائيل.كه زه تريوكاله پورې په احرام كښې باقى پاتې وم.هم به ما د رسول الله ﷺ نه بغير طواف نه ووكړې.(السيرة الحلبية (١٦\٣)_~

تاريخ يوه لويه واقعه ده.دټولونه وړاندې ابوسنان اسدى رضي الله عنه بيعت اوكړو.(١) كله چه ټول صحابه رضي الله عنهم دبيعت نه فارغ شول.نو نبى ﷺ خپل ښى لاس په كس لاس باندې كيخودو. اووې فرمائيل.دا بيعت عثمان د طرفه دې.(٢)

دحضرت عثمان رضي الله عنه په مكه كښې د ايسارولووجه دا وه.چه قريشوخپل پنځوس كسان په دې سازش باندې لګيا كړى وو.چه هغوى نبى ﷺ ته نزدې ورشى. اوچه موقع ورته ملاؤ شى.نو(معاذالله) نبى ﷺ قتل كړى.دا كسان په دې انتظار كښې ناست وو.چه دنبى ﷺ محافظ حضرت محمدبن مسلمه رضي الله عنه هغه ټول ګرفتار كړل.اود نبى ﷺ په خدمت كښې ئې پيش كړل.هلته چه قريشو ته دخپلو پنځوسو كسانود ګرفتارئ خبرملاؤ شو.نوهغوى حضرت عثمان رضي الله عنه ايساركړو.

درسول الله ﷺ دصحابو رضي الله عنهم نه د بيعت اخستلو خبر چه كله قريشوته اوشو. نو هغوى ډيرمرعوبه شول.اومصالحت اومفاهمت طرف ته مائيله شول.(٣) د خزاعه قبيلې سردار دخپلې قبيلې څوكسان ځان سره واخستل.اود نبى ﷺ په خدمت كښې حاضر شول. بنوخزاعه قبيله اګرچه تراوسه پورې اسلام نه وو قبول كړې.خود اسلام اومسلمانانو خيرخواه وه.دمكې مشركانوچه به د مسلمانانوخلاف كومې منصوبې اوسازشونه جوړول.ددې قبيلې كسانوبه نبى ﷺته دهغې خبروركولو.بديل بن ورقاء نبى ﷺ ته عرض اوكړو.چه دمكې قريش پوره طاقت سره دمقابلې دپاره راوتلى دى .اوهغوى اخوا ديخوا چه د اوبوڅومره چينې دى.په هغې باندې قبضه كړې ده.هغه خلق به هرګز تاسو د مكې معظمې داخليدو ته پرې نږدى.نبى ﷺ ورته اوفرمائيل .چه مونږ چا سره دجنګ په اراده نه يو راغلى.مونږ صرف دعمرې په نيت راغلى يو.څوجنګونو قريش كمزورى كړى دى.كه دوى غواړى.نودخه

---

(١)دلته دا اشكال كيږى.چه دا بيعت د حضرت عثمان رضي الله عنه د شهادت خبر وركولوباندې شروع شوې وو.چه د قريشوكافرانونه به د هغوى قصاص اخستې شى.نوبيا دحضرت عثمان رضي الله عنه دطرفه نبى ﷺ څنګه بيعت اوكړو.څكه چه بيعت خود ژوندى دطرفه كيږى.دمړى د طرفه خوممكن نه وى،،

ددې جواب علامه حلبى رحمه الله دا وركړې دې.چه دحضرت عثمان رضي الله عنه دطرفه نبى ﷺ په هغه وخت كښې بيعت اخستې وو.كله چه نبى ﷺ ته دا معلومه شوه.چه د حضرت عثمان رضي الله عنه دشهادت خبر صحيح نه وو.اوهغه ژوندې دې.،

خوبيا اشكال واردېږى.چه ددې بيعت سبب د حضرت عثمان رضي الله عنه د شهادت خبر ملاويدو نه پس دهغه قصاص اخستل وو.نوهركله چه دا تصديق اوشو.چه هغه ژوندې دې.نوبيا دحضرت عثمان رضي الله عنه دطرفه په كوم ځيزباندې بيعت اخستې شو،،

علامه حلبى رحمه الله فرمائى.چه ددې بيعت سبب صرف دحضرت عثمان قصاص اخستل نه وو.بلكه دحضرت عثمان رضي الله عنه سره لس صحابه رضي الله عنهم هم مكې ته تلى وو.اودهغوى په باره كښې هم دا خبر ملاؤ شوې وو.چه هغوى هم شهيدان كړې شوى دى.دهغوى قصاص اخستل هم په دې بيعت كښې شامل وو.كله چه نبى ﷺ ته دا خبر ملاؤ شو.چه حضرت عثمان رضي الله عنه ژوندې دې.نودحضرت عثمان رضي الله عنه د طرفه ئې دهغه دملګرو قصاص دپاره بيعت واخستلو.والله اعلم (السيرة الحلبية (١٧/٣)_~

(٢)السيرة الحلبية (١٩/٣)_

(٣)السيرة الحلبية(١٩/٣)_

مودې پورې به دوی سره صلح اوکړو.اومونږ او نور عرب دې پرېږدی.که نور عرب په مونږ باندې غالب راشي.نو دوی به په خپل کورناست وی.اومراد به ئې پوره شی.اوکه مونږ ته غلبه حاصله شوه.نو دوی ته به اختیاروی.که اسلام قبلوی.اوکه مونږ سره جنګ کوی. اوپه دغه مودهٔ کښې به دوی خپل قوت جمع او مرتب کړی.خوکه قریش دا خبره نه منی.نوپه هغه ذات مې دې قسم وی.چه د هغه په قدرت کښې زما روح دې.چه زه به دوی سره ترهغه وخته پورې جهاد اوقتال کوم.ترڅو چه زما د تن نه سرقلم شوې نه وی.(١)

بدیل د نبی ﷺ دخدمت نه پاسیدل.اوقریشو ته ورغلل.اود نبی ﷺ خبره رسول ئې غوښتل. د قریشوجذباتی ځوانانو خو اول دده دځه خبرې اوریدو نه انکار اوکړو.خوسنجیده او باوقاره کسانو اووئیل.چه خبره اوریدل خو پکار دی.نو بدیل د نبی ﷺ د راتلو مقصد هغوی ته اوخودل. اودنبی ﷺ هغه خبره ئې ورته هم اوکړه. کومه چه قریشو سره دصلحې په باره کښې نبی ﷺ کړې وه.قریشو اووئیل.بیشکه هغه دجنګ په نیت باندې نه دې راغلې.خو مونږ هغه دمکې داخلیدو ته نه پرېږدو.(٢)

دثقیف قبیلې سردارعروه بن مسعود اووئیل.محمد (ﷺ) چه کومه خبره کړې ده.هغه ستاسود بهترئ اوخیګړې ده.دا قبوله کړئ.اوماته اجازت راکړئ.چه زه په دې باره کښې هغه سره خبره اوکړم.هغه د نبی ﷺ په خدمت کښې حاضر شو. او د هغوی پیغام ئې ورته اورسول.او ورته ئې اووئیل.بالفرض که ته د قریشو خاتمه هم اوکړې.نودا کومه ښه خبره ده.تا چرته اوریدلی دی.چه یوکس خپل قوم هلاك کړې دې.ددې په خلاف که د جنګ رخ بدل شو.اوقریشو ته غلبه اوشوه.نود ګیرچاپیره خوشی تشی چه ستا نه راجمع شوی دی.زیات وخت به لانه وی تیر چه دوی به تا پرېږدی.حضرت ابوبکر ﷺ ته د عروه په دې بدګمانئ باندې ډیره سخته غصه ورغله.اوعروه ته ئې کنځل اوکړل.«أمصص بظر اللات نفر عنه وندعه» ته لاړ شه دخپل لات شرمګاه اوځټه.مونږ به محمد ﷺ پرېږدو.او تختو به ترې او لات د ثقیف قبیلې د لوې بت نوم وو.د عربو په نیزد ډیره سخته ګنځل وه.عروه د نبی ﷺ نه تپوس اوکړو.چه دا څوك دې؟نبی ﷺ ورته اوفرمائیل.دا ابوبکر ﷺ دې.عروه اووئیل .دده د دې سختې خبرې جواب به مې ضرور ورکړې وو.خو دده یواحسان په ما باندې دې.دکومې بدله چه تراوسه پورې ماورنکړې شوه.(٣)

عروه به د خبروپه دوران کښې د نبی ﷺ ږیرې ته لاس وراوړل.دا په بې تکلفانه خبرو کښې د عربو طریقه وه.دعروه ورارهٔ حضرت مغیره بن شعبه ﷺ ته د خپل ترهٔ دا جراءت ښه ښکاره نشو.چه دا پلیت لاس دې پاکې ږیرې ته اورسی.مغیره بن شعبه ﷺ به د تورې

---

١)سیرة ابن هشام (٢٣٥\١٣)_

٢)البدایة والنهایة (١٦٦\١٤)_

٣)هغه احسان دا وو.چه حضرت ابوبکر ﷺ یوځل ددیت په سلسله کښې لس اوښان ورکړی وو. اود عروه مدد ئې کړې وو(فتح الباری(٣٤٠\١٥)-~

لاسکې د عروه لاس ته وراورل.چه دهغه لاس د نبی ﷺ ږیرې ته اونه رسی.حضرت مغیره چونکه په خود اوزغره کښې پټ وو.ددې وجې عروه هغه نه پیژندل.عروه تپوس اوکړو.دا څوك دې؟ اوخودلې شو ورته چه دا ستا وراره مغیره دې.عروه چه کله اوپیژندل.نو وې وئیل.اې غداره! تاته پته نشته.چه ما ستا دغدارئ تلافی کړې ده.

ددې واقعه داسې وه.چه دمقوقس بادشاه دربار ته حضرت مغیره بن شعبه رضی الله عنه او څه نور کسان یوځاې لاړل.شاه مقوقس څه تحفې ورکړې.بادشاه دمغیره په نسبت دهغه ملګرو ته څه تحفې زیاتې ورکړې.حضرت مغیره رضی الله عنه په دې باندې ډیر په غصه شو.په واپسئ کښې ټول په یوځاې کښې ایسارشول.خوراك څکاك ئې اوکړو.اوشراب ئې ښه اوڅکل.حضرت مغیره رضی الله عنه په دغه موقع باندې ټول قتل کړل. اودهغوی مال ئې واخستل.مدینې کښې د نبی ﷺ په خدمت کښې حاضر شو.نبی ﷺ ددوی اسلام خو قبول کړو.او مال ئې ورته واپس کړو. اووې وئیل.چه دا د غدر اودهوکې مال دې.ددغه مقتولینو فدیه عروه دخپل طرف نه ورکړه.عروه خپله جمله اووئیله. او غدار ئې ورته اووئیل.دغه طرف ته ئې اشاره اوکړه.

عروه بن مسعود دخپلو خبرو په دوران کښې په نبی ﷺ باندې د ملګرود خان قربانولومشاهده کوله.تردې که نبی ﷺ به لاړې توکلې.نوهغه به هم صحابو رضی الله عنهم په خپلو لاسونو باندې اخستلې.اوپه مخونو به ئې راښکلې.کله چه به نبی ﷺ اودس کولو.نوصحابه کرامو رضی الله عنهم به ورمنډه کړه.اوهغه اوبه به ئې واخستلې.اوپه خپلو مخونو به ئې مګلې.کله چه نبی ﷺ خبره شروع کوله.نو صحابه کرام رضی الله عنهم به خاموش شول.اوپه پوره توجه سره به نبی ﷺ ته متوجه شول.عروه چه کله په دربار رسالت نبوت کښې د آدابو اوقربانئ د آثار اوکتل.نو ډیر متاثره شو.او چه واپس لاړلو.نو قریشو ته ئې اووئیل.

((یامعشرقریش إنی قدجئت کسری فی ملکه وقیصر فی ملکه والنجاشی فی ملکه وإنی والله ما رأیت ملکاً فی قومه قط مثل محمد فی أصحابه ولقد رأیت قوماً لایسلمونه لشیء أبداً فروْوا رأیکم))[1]

اې قریشوزه د کسری اوقیصراونجاشی دربارونوته تلې یم.خوپه الله قسم چه ما هیڅ یو بادشاه په خپل قوم کښې داسې معزز نه دې موندې.څنګه چه محمد (ﷺ) په خپلو ملګرو کښې معزز دې.ماهغه سره داسې قوم اولیدو.چه هغوی به هغه په هیڅ حالت کښې یواځې پرې نږدی.نوتاسو سوچ اوکړئ.اوفیصله اوکړئ.

ددې نه پس د قریشو حلیف یوحبشی سردار حلیس بن علقمه هم اوغوښتل .چه د نبی ﷺ سره ملاقات اوکړی.او اوګورئ چه دهغوی څه اراده ده.دې خلقو به د قربانئ دڅاروو ډیر تعظیم کولو.اونبی ﷺ ته معلومه وه.کله چه نبی ﷺ اوکتل.چه حلیس راځی.نو صحابو رضی الله عنهم ته ئې اوفرمائیل.چه دقربانئ څاروی کوم چه تاسو د مدینې منورې نه راوستی دی.ټول په قطار کښې اودروئ.حلیس چه کله د قربانئ څاروی په قطارکښې اولیدل.نود نبی ﷺ سره دملاویدو نه بغیر د لارې نه واپس شو.اوقریشو ته ئې اووئیل.په الله قسم هغه خلق خو

---

[1])البدایة والنهایة (١٦٨\٤)_

دعمرې ادا کولو په نیت باندې راغلی دی.دهغوی سره د قربانۍ څاروی موجود دی.دوی مکې ته د داخلیدو نه هرګز منع کول نه دی پکار.بعضې کسانوهغه ته اوونیل.چه ته حبشی اوخنګلې سړې ئې.په خبره نه پوهیږې.هغه غریب چونکه حبشی وو.څکه د قریشو مغروره خلقودهغه بې عزتی اوکړه.حلیس هغوی ته اوونیل.چه مونږ تاسو سره معاهده او حلف ددې دپاره نه وو کړې.چه تاسوبه خلق د بیت الله د طواف نه منع کوئ.که تاسو محمد(ﷺ) د عمرې کولونه منع کړل.نو زه به خپل ټول کسان څان سره ددې ځائې نه بوځم.اوزمونږ او ستاسوبه مینځ کښې به څه معاهده نه وی.دده دا خفګان چه ئې اوکتل.نود قریشو بعضې سنجیده خلقو هغه ته اوونیل.ته کینه خفه کیږه مه.سوچ اوفکرکولې شی.نوهغه کیناستل.([1])

آخردا چه قریشو دصلحې دپاره د نبی ﷺ په خدمت کښې سهیل بن عمرو راولیږل.اوهغه ته ئې اوونیل.چه صرف په دې شرط باندې کیدې شی.چه محمد(ﷺ) په دې کال واپس لاړ شی.دې دپاره چه د عربو په قبیلوکښې دا خبره مشهوره نشی.چه مسلمانان په زوره مکې ته داخل شو.کله چه نبی ﷺ سهیل په راتلو باندې اولیدل.نوصحابوﷺ ته ئې اوونیل.

«قدسهل الله لکم من أمرکم» اوس الله تعالی ستاسو معامله څه آسانه کړه.نبی ﷺ د ده دنوم نه ښه فال اوویستل.([2])

صلحه حدیبیه اوددې شرطونه: سهیل بن عمرو دنبی ﷺ په خدمت کښې حاضرشو.اوپه ادب سره کیناستل.د دواړو طرفو نه خبرې اترې شروع شوې.سهیل د قریشو پیغام نبی ﷺ ته واورول. چه قریشو د صلحې دپاره د ټولو نه اولنې شرط دا کیښودې دې.چه مسلمانانوته په دې کال کښې د عمرې کولواجازت نشته.زیات صحابه کرامﷺ په دې باندې راضی نه وو.چه د عمرې کولونه بغیراحرام پرانیزی.اومدینې ته واپس لاړ شی. صحابوﷺ د سهیل سره سختې خبرې اوکړې.په مینځ کښې آوازونه د طرفینو بنکته پورته شول.([3]) عباد بن بشرﷺ سهیل اورټل.چه د نبی ﷺ مخامخ آواز مه اوچتوه.د اوږدو خبرو نه پس د صلحې شرطونه مقرر شول.نبی ﷺ حضرت علیﷺ راغوبنتل.چه هغه صلحنامه اولیکی.نبی ﷺ حضرت علی ﷺ ته اوفرمائیل.اولیکه «بسم الله الرحمن الرحیم» سهیل اوونیل.زمونږ په نیز «الرحمن» او«الرحیم» نه دې مستعمل.زمونږ د زړې طریقې مطابق به «باسمك» لیکې. نبی ﷺ حضرت علیﷺ ته اوفرمائیل.هم داسې اولیکه.اووړاندې فقره پرې نبی ﷺ دا اولیکله.چه «هذا ما قاضی علیه محمد رسول الله» یعنی دا هغه معاهده ده.چه په کومه باندې چه محمد دالله تعالی رسول صلح کوی.سهیل په دې جمله باندې هم اعتراض اوکړو.چه صرف «محمد بن عبدالله» اولیکه.نبی ﷺ ورته اوفرمائیل.«أنا محمد رسول الله وأنا محمد بن عبدالله

---

[1])سیرة ابن هشام (۳۲۶/۳) ودلائل النبوة (۱۰۴/٤)_

[2])سیرة ابن هشام (۳۳۱/۳)_

[3])سیرة ابن هشام (۳۳۱/۳)_

آكتب محمدبن عبدالله» يعنى صرف زما نوم اوليكه.اود «رسول الله» لفظ وروان كړه.خو حضرت على ﷺ ورته عرض اوكړو.زه ستاسو نوم هزګزنشم وراتولي.[1]
حضرت على ﷺ په ظاهره د نبى ﷺ دحكم نافرمانى اوكړه.خودا مخالفت چه په كومه پاكه جذبه اودكو عظيم عقيدت او محبت په بنياد سره كولې شو.دهغې محبت قدراوقيمت پيژندونكى پيژنى.چه دا بې ادبى نه وه.په دې كښې اختلاف دې.چه «الأمرفوق الأدب» صحيح دې.او«الأدب فوق الأمر» صحيح دې.بعضې حضرات«الأمرفوق الأدب» ته غوره وائى.او بعضې د «الأدب فوق الأمر» د اولويت قائل دى.خوپه دې كښې دا ضرورى ده.چه د ادب خيال ساتلوكښې د آمر د خفګان ويره نه وى.حضرت ابوبكر ﷺ هم (چه كله مونځ وركولو.او نبى ﷺ داماميځ په دوران كښې تشريف راوړو.نو نبى ﷺ هغوى ته د مونځ جارى ساتلو اشاره كړې وه) په «الأدب فوق الأمر» باندې عمل كړې وو.دواړو طرفونو ته دلائل دى.دلته حضرت على ﷺ د «الأمرفوق الأدب» په ځاې په «الأدب فوق الأمر» باندې عمل اوكړو.دحضرت على ﷺ په انكارباندې نبى ﷺ خفه نشو.البته هغه ته ئې اووئيل.ما ته اوښايه.چه زما نوم كوم ځاې دې؟ حضرت على ﷺ په هغه ځاې باندې ګوته كيخوده.نو نبى ﷺ په خپل لاس سره د «رسول الله» ټكې وران كړو.[2] ددې نه پس په رواياتوكښې اختلاف دې.چه «محمد بن عبدالله» نبى ﷺ په خپله اوليكه.اوكه حضرت على ﷺ ﷺاوليكل.دقاضى عياض ﷺ رائې ده.چه نبى ﷺ د معجزې په طور پخپله باندې اوليكل.اوحافظ ابن حجر ﷺ فرمائى.چه حضرت على ﷺ اوليكل.اوپه«فكتب رسول الله ﷺ»كښې نبى ﷺ ته مجازاً نسبت شوې دې.لكه څنګه چه په«كتب إلى قيصر وكسرى»كښې مجازى نسبت شوې دې.په كومو شرطونو چه صلح شوې وه.هغه دا دى.
① مسلمانان به دې كال واپس ځى.دعمرې دپاره به په راروان كال باندې راځى. او صرف درې ورځې به قيام كوى.واپس به ځى.جنګى وسله به نه راوړى.دعاموعربو مسافروپشان به په تيكى كښې بندو تورو سره راځى.
② په قريشوكښې كه څوك د خپل ولى يا آقا د اجازت نه بغيرمدينې ته لاړشى. نو هغه به واپس كولې شى.برابره ده كه هغه مسلمان وى اوكه كافر وى.څوكه په مسلمانانوكښې څوك د مدينې نه مكې ته لاړ شى نو هغه به واپس كولې نشى.
③ نورو قبيلوته به اختيار وى چه هغوى په فريقينوكښې دچا سره په معاهده كښې شريكيږى. شريك دې شى.دا صلح به د لسو كالودپاره وى.[3]

---

[1] سيرة حلبية (٢٠١٣) وصحيح مسلم كتاب الجهاد باب صلح الحديبة رقم الحديث (٤٣٩٥)_
[2] سيرة حلبية (٢٠١٣)_
[3] د ذكرشوو شرطونو دپاره اوګورئ (البداية والنهاية (١٦٨١٤و ١٦٩)_

نوبنوخزاعه د نبی ﷺ په عهد كښې اوبنوبكرد قريشو په عهدكښې شريك شول.دغه شان بنوخزاعه د نبی ﷺ حليف شول.اوبنوبكرد قريشو حليف شول.
چونكه دا شرطونه په ظاهره د مسلمانانو خلاف وو.ددې وجې مسلمانان سخت پريشانه وو.
اوس لا معاهده ليكلې شوه.چه دسهيل بن عمروخوې ابوجندل (۱) دې مسلمان شوې وو.او په مكه كښې قيد وو.دوی ته قسم قسم سخت تكليفونه وركولی شو.په څه طريقه باندې اوتختيدو.په پښوكښې ئې بيړئ وې. او نبی ﷺ ته مخامخ راغلو.راوغورزيدو.اود نبی ﷺ ته نه ئې پناه اوغوښتله.څه مسلمانان رامخكې شو.اودې ئې په خپله پناه كښې واخستلو.
سهيل اووئيل (محمد ! ﷺ) د معاهدې مطابق دې راوپس كړه.نبی ﷺ ورته اووئيل. تراوسه پورې خو معاهده پوره ليكلې شوې نه ده.مطلب دا وو.چه صلحنامه پوره اوليكلې شی. اود فريقينو دسخطونه پرې اوشی.نوبيا په دې باندې عمل كول پكار دی.خوسهيل اووئيل،كه ابوجندل نه واپس كوئ.نودا صلح نامنظوره ده.نبی ﷺ ابوجندل ؓ د خپل خان سره ايسارولو دپاره ډيراصرار اوكړو.خوهغه نه منل.چه ډيره مجبوره شو.نونبی ﷺ ابوجندل ؓ كافرانوته حواله كړو.په ابوجندل ؓ باندې چه كافرانوكوم ظلم اوزياتی كړی وو.دهغې څه نښې اوس هم د ابوجندل ؓ په بدن موجود وې. هغوی مسلمانانوته خپل زخمونه اوخودل.
اود سلګونه په ډك آواز كښې ئې مسلمانانوته چغه كړه.((يامعشرالمسلمين أرد إلى المشركين يفتنوني في ديني)) (۲) دا ډير دلسوزمنظروو.يوطرف ته دصلحې په شرطونو دمسلمانانو جذبات ډير مجروح شوی وو.بل طرف ته د عمرې نه بغيرواپس تلل وو.بل طرف ته دابوجندل ؓ داسې واپسی.په هغه باندې كولی شوی ظلمونه.اوبيا چه هغه مسلمانانوته چغه كړې. نو د هغه په دردناك آواز سره به د صحابو ؓ دجذباتوڅه حالت وو.ددې اندازه لګول څه ګران كارنه دې.ټول مسلمانانو په دغه وخت كښې (دډيرغم اوغصې نه) ږړقونه وهل. (تاويدل) (۳)
دا موقعه دمسلمانانودپاره ډيره سخته وه.يوطرف ته مسلمانان د صلحې په شرطونو خفه وو.بل طرف ته د ابوجندل په بيړو راتلل وو.دهغه دمظلوميت داستان ،اود مسلمانانونه پناه

---

[1])دابوجندل نوم ،،عاص،، وو.حافظ ابن حجر ؒ ددوی نوم ،عبدالله،، ليكلې دې.دوی په سابقين اولينوكښې وو.اوپه هغه صحابه كرامو ؓ كښې وو.چاته چه داسلام قبلولوپه وجه سخت تكليفونه رسولی شو.دوی د صلح حديبيه په وخت كښې مكې ته واپس كړې شو.خوڅه وخت پس دوی د مكې نه اووتلو.اوابوبصير ؓ سره ملګرې شو.اود سمندرغاړې سره ډيره شو.دوی به د قريشوپه تجارتی قافلوباندې ډاكه اچوله.ددې نه تنګ شو.اوبخپله دمكې خلقواووئيل.چه دا خلق دې دمدينې منورې مسلمانو سره اوسيږی.حضرت ابوجندل ؓ د اته څلويښت كالوپه عمركښې په جنګ يمامه كښې شهيد شو.(الإصابة(۳٤/٤) وسيرة حلبية (۲۳/۳)_

[2])البداية والنهاية (۱٦۹/٤)_

[3])ونيلی شی.چه ابوجندل ؓ كله واپس كړې شو.نو حضرت عمرفاروق ؓ هغه سره سره نزدې روان شو.اوخپله توره ئې هغه ته نزدې كړه.اووې ونيل.((إن دم الكافرعندالله كدم الكلب)) حضرت عمر ؓ غوښتل.چه ابوجندل ؓ توره واخلی.اوسهيل قتل كړی.خوابوجندل ؓ دخپل پلارسهيل دقتلولو وس نه لرلو.(البداية والنهاية (۱٦۹/٤) وتاريخ الخميس(۲۲/۲)_~

غوستل.اودهغه چغې مسلمانان ډیر زیات خفه کړل.خونبی کریم ﷺ په خپله معاهده باندې برقرار پاتې شو.اوابوجندل رضي الله عنه ته ئې اوفرمائیل.

«یاأبا جندل إصبر: واحتسب، فإن الله جاعل لك ولمن معك من المستضعفین فرجاً ومخرجاً إنا عقدنا بیننا وبین قومنا صلحاً وإنا لانغدر بهم»

ابوجندل اصبرکوه.اودالله تعالی نه د ثواب امید ساته.الله تعالی به ستا دپاره او ستا د نورو مظلومو ملګرو دپاره څه لار راوباسی.چونکه زمونږ او ددوی په مینځ کښې صلح شوې ده.ددې وجې اوس مونږ وعده خلافی نشو کولې.

دصلح کولونه پس نبی ﷺ صحابه کرامو رضي الله عنهم ته د قربانئ کولواوسرونو خرئیولو حکم اوکړو.خوصحابه کرام رضي الله عنهم دومره د زړه نه خفه وو.چه نبی ﷺ درې خله حکم اوکړو.خوڅوك هم پانه سیدل.د دې په وجه نبی ﷺ خفه شو.

په دې سفرکښې په ازواج مطهراتوکښې حضرت ام سلمه رضي الله عنها د نبی ﷺ سره وه.دوی هغې ته تشریف یوړو.اودخپل خفګان اظهار ئې ورته اوکړو.حضرت ام سلمې رضي الله عنها ډیره مفیده اوبنه مشوره ورکړه.عرض ئې اوکړو.یارسول الله دا صلح مسلمانانوته ډیره سخته ده.ددې په وجه دوی خفه او زړه ماتی دی.ددې وجې تاسو دوی ته څه مه وائې.بهرته لاړ شئ.اوخپل خلق اوکړئ.احرام پرانیزئ .نو صحابه رضي الله عنهم به په خپله ستاسواتباع اوکړی.نو نبی ﷺ دهغې په مشوره باندې عمل اوکړو.اول ئې خپل سره اوخرئیل.اوقربانی ئې ذبح کړه.صحابه کرامو رضي الله عنهم چه کله اوکتل.نو ټول پاسیدل.اوحلق اوقربانی ئې اوکړه.نبی ﷺ د ټولودپاره دعا اوکړه.([1])

نبی کریم ﷺ په مقام حدیبیه کښې تقریباً شل ورځې قیام کړې وو.([2]) اوددې نه پس نبی ﷺ دمدینې منورې رخ اوکړو.په لاره کښې کله چه واپسی کیده. نو حضرت عمر رضي الله عنه نبی ﷺ ته ورغلو.او ورته ئې عرض اوکړو.یارسول الله آیا تاسو دالله تعالی په حقه پیغمبرنه ئې؟ نبی ﷺ اوفرمائیل.ولې نه یم.حضرت عمر رضي الله عنه اووئیل.آیا مونږ په حق اوهغه خلق په باطل نه دی.نبی ﷺ ورته اوفرمائیل.ولې نه.حضرت عمر رضي الله عنه بیا عرض اوکړو.آیا زمونږ مقتولین به په جنت کښې اودهغوی مقتولین به په جهنم کښې نه وی.نبی ﷺ اوفرمائیل. ولې نه.په دې باندې حضرت عمر رضي الله عنه اووئیل. بیا په دین کښې ولې مونږ ذلت برداشت کوو.

نبی ﷺ ورته اوفرمائیل.«وأنا عبدالله ورسوله لن أخالف أمره ولن یضیعنی» زه دالله تعالی بنده اودهغه رسول یم.اودالله تعالی دحکم نافرمانی نشم کولې.الله تعالی به هرګز ما رسوا نکړی. حضرت عمر رضي الله عنه اووئیل.یارسول الله ولې تاسو مونږ ته نه وو وئیلی.چه مونږ به بیت الله ته خو.اود بیت الله طواف به کوو.نبی ﷺ اوفرمائیل.بیشکه دا مې فرمائیلی وو.خودا مې نه وو وئیلی.چه هم په دې کال کښې به دا کارونه کوو.حضرت عمر رضي الله عنه ابوبکر رضي الله عنه ته ورغلو.اوهغوی ته ئې هم هغه شان خبرې اوکړې.حضرت ابوبکر رضي الله عنه ورته اوفرمائیل.اې دالله

---

[1])صحیح بخاری کتاب الشروط فی الجهاد رقم الحدیث (۲۷۳۲)_

[2])طبقات ابن سعد(۹۸۱۲)_

بنده محمد ﷺ دالله تعالى رسول دې.هغه چه څه فيصلې كوى.دالله تعالى دحكم مطابق ئې كوى.ددې وجې هم دهغه ركاب اونيسه.(١)

حضرت عمرؓ فرمائى.چه روستو ماته په خپلودې گستاخانه خبرو باندې ډيرافسوس كيږى.اومسلسل توبه اواستغفار وايم.مونځونه كوم.اود تلافئ دپاره صدقات وركوم.(٢) هم ددې واپسئ په سفركښې سورة فتح نازل شو.﴿إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُّبِينًا﴾ حضرت عمربن الخطاب ؓ عرض اوكړو.يارسول الله ولې دا فتح ده؟ نبى ﷺ اوفرمائيل.قسم دې وى په هغه ذات چه زما روح دهغه په قدرت كښې دې.دا فتح مبين ده.(٣) دا خود دغزوه حديبيه تاريخى تفصيل وو.

د صلح حديبيهٔ په نتائجو يوه نظر: دصلح حديبيه واقعه دنبى ﷺ د فراست يوه روښانه واقعه ده. په دغه وخت كښې كله چه نبى ﷺ مكې ته نزدې اورسيدل.نوددوى اوښه ،،قصواء،، كيناسته.په هغه وخت كښې نبى ﷺ ډير په اعتماد سره دا وئيلى وو.كه قريشو داسې څه تجويز پيش كړو.چه په هغې كښې دالله تعالى د حدودو اوحرماتوتعظيم وى.اوهغه د شعائرالله د ادب سره منافى نه وى.زه به ضرور هغه قبلوم.بس دا وئيل.چه اوښه پاسيده. او نبى ﷺ دمكې په ځاې حديبيه طرف ته روان شو.اوبيا صلح اوشوه.كومه چه په ظاهره په كمزورئ خودلو سره اوشوه.صحابه كرامؓ ډيردلگير وو.اوحضرت عمرؓ درسول الله سره د محبت جوش داسلام دعظمت په وجه په قابوكښې پاتې نشو.هغوى خو نبى ﷺ ته وئيل.چه تاسو خو وئيل.چه مونږ په حق يو.نوبيا ولې دخپل دين دپاره ددې صلحې په وجه مونږ ذلت برداشت كوو.چونكه د صلحې په شرطونو كښې دا هم وو.چه مسلمانان به بغيرعمرې واپس ځى.او راروان كال ته به د عمرې دپاره راځى.بل طرف ته ابوجندلؓ واپس كول وو.دا هم نبى ﷺ اومنل.كه يومسلمان دمكې نه مدينې ته لاړ شى.هغه به بيرته كافرانوته واپس كولې شى.اوكه د مدينې نه څوك مرتد شى.اومكې ته لاړشى.هغه به نشى واپس كولې.

كله چه نبى ﷺ صلح اوكړه.نودا اگرچه په ظاهره باندې په كمزورئ سره شوې وه.خوددې شانداراوحيرانكونكى نتائج ښكاره شول.

اول خو سياسى طور قريش چه دمسلمانانو ئې څه قانونى حيثيت نه منل.د هغوى خيال وو.چه دا څوسروهلى بروهلى خوانان دى.دوى انتشاراوافراتفرى جوړه كړې ده.پلاردخوې سره اوښځه دخاوند سره اوورورددورورسره جنگوى.دوى دهشت گردى شروع كړه.په څوورځو كښې به خپل انجام ته اورسى.اوختم به شى.اوس د صلحې په ذريعه دقريشوكافرانو مسلمانان خپل مد مقابل يوه ډله تسليم كړه. او باقاعده ئې صلح اوكړه.

دويمه ددې صلحې په ذريعه دمسلمانانو په شماركښې ډيره زياته اضافه اوشوه.دعمرې

---

(١)بخارى كتاب الشروط باب الشروط فى الجهاد رقم الحديث (٢٧٣٢)_

(٢)زادالمعاد(٢٩٥\٤)_

(٣)دلائل النبوة للبيهقى (٣٣٩\٤) باب غزوة خيبر)_

دپاره دوی سره څوارلس یا پنځلس سوه صحابه ﷺ وو.دومره یا د دې نه کم اوزیات نور مسلمانان وو.کوم چه په دې سفرکښې ورسره ملګری نه وو.خوصرف د دوو کالونو نه په کمه موده کښې د نبی ﷺ سره کله چه هغوی د فتح مکې دپاره د سفرکولو.نولس زره لښکرد دوی سره وو.بیا د تبوك په موقع په ۹ﻫ کښې دنبی ﷺ سره دیرش زره یا ددې نه هم زیات مجاهدین وو.اوددې نه یوکال پس په ۱۰ﻫ کښې په حجه الوداع کښې یولاکهه پنځه ویشت زره کسان شریك وو.دصلح حدیبیه واقعه د ۶ﻫ ده.دیارلس کاله د مکې شپږ کاله د مدینې ،په دې کښې د مسلمانانوتعداد درې یا څلور زرو ته رسیدل.خود صلح حدیبیه نه پس صرف په څلورو کالوکښې د مسلمانانوتعداد لکهونوته اورسیدل.وجه دا وه.چه دصلحې نه وړاندې د جنګ حالت وو.په خپل مینځ کښې د بدئ اونفرت په وجه ددوی په مینځ کښې د ګډون نوبت نه راتلو.اوکه کله به داسې موقع راغله هم.نودنفرتونو په وجه په صحیح طریقه باندې به سوچ اوفکرنشوکولې.یوخواول په صلحې سره په خپل مینځ کښې نفرتونو کم شول.اود ګډون مواقع پیښې شوې.مسلمانان مکې ته تلل.اوکافران مدینې ته راتلل شروع شو.کله چه داسې اوشو.نو کافرانو اوکتل.اوباربار ئې اوکتل.چه دا زمونږ ورونړه د اسلام په دائره کښې د داخلیدو نه پس بیخی بدل شوی دی.په دوی کښې خو عجیبه انقلاب پیدا شوې دې.دوی خود صدق اووفا مجسمې جوړې شوی دی.امانت اودیانت خو د دوی په رګ رګ کښې داخل شوې دې.شرافت اوعظمت خوددوی نښه اوپیژند ګلو ګرځیدلې ده.دوی د ضعیفانواوکمزور مددګاران جوړ شوی دی.اود ظالمانواو سرکشو دختمولودپاره طاقتوراو مضبوط دی.نوددې مشاهدې نه پس هغوی اسلام طرف ته مائل شول.اوډیر په اسلام کښې داخل شول.

دریم د صلح حدیبیه دواقعه نه وړاندې صورتحال دا وو.چه دمدینې منورې په جنوب کښې مکه وه.اوهلته قریش داسلام دشمنان اوسیدل.چاسره چه څو جنګونه هم شوی وو.اوشمال ته خیبر وو.کوم ځای کښې چه یهود آباد وو.داهل کتاب کیدو په وجه هغوی هم خپلې لوې په ګمان کښې پراته وو.اودخپل ځان نه سوا د بل چا دپاره د سیادت اوقیادت منلوته تیار نه وو. بل طرف د مدینې منورې نه د بنو نضیرود ویستلوواقعه پیښه شوه.اودا خلق د مدینې نه اووتل.اوپه خیبر کښې آباد شول.د بنوقریظو د غدر په وجه په مدینه منوره کښې دهغوی د قتل عام واقعه پیښه شوې وه.نویوطرف ته دمکې قریش دمسلمانانو دسردشمنان وو.چاسره چه د بدر،احد اوخندق غوندې جنګونه شوی وو.اوهغوی دبدراوخندق د شکست غم نه وو هیرکړې.بل طرف ته د خیبریهود وو.دوی د بنونضیروجلاوطنئ اود بنو قریظو دقتل عام غم خوړل.اوداسلام ترقی هغوی په هیڅ صورت کښې نشوه برداشت کولې.بیا په قریشواویهودیانوکښې مسلمانانوخلاف اتحاد هم کیدو لکه څنګه چه د بدرنه پس یهودو قریش د جنګ دپاره آماده کړی وو.اود احد واقعه راغله.بیا دخندق په موقع باندې هم د خیبر یهودیانواوبنوقریظه د مسلمانانو خلاف سازش کړې وو.په دغه حالاتوکښې نبی ﷺ سوچ اوکړو.چه مدینه مینځ کښې ده.اودواړو طرفونو شمال اوجنوب ته دشمنان موجود دی.دا هم ویره وه.چه دا دواړه ملګری شی.اوپه یوځل په مدینه حمله اوکړی.اوپه دې صورت

كښې دا هم ممكن نه وه.چه نبى ﷺ په مكه باندې حمله اوكړى.اودقريشو څه بندوبست اوكړى .ځكه چه په دغه صورت كښې دخيبرد يهودو دحملې ويره وه.چه هغوى مدينه خالى اوګورى.اوپه مدينه حمله اوكړى.اوكه نبى ﷺ د يهودو د شر دفع كولودپاره په خيبر باندې حمله كوله.نوويره وه.چه قريش مدينه خالى اوګورى.اوپه مدينه حمله اوكړى.عجيبه دپريشانئ حالت وو.ددې وجې نبى ﷺ فيصله اوكړه.چه په دواړوكښې ديوفريق سره صلح اوكړى.برابره ده چه هغه په هرصورت كښې وى. او دهرڅومره مودې دپاره وى.دوى د صلحې دپاره قريشوته ترجيح وركړه.اول خو د دې وجې چه هغوى سره خپلولئ وې.هغوى د يو وطن هم وو.دهغوى خبث باطن هم كيدې شى د يهودو نه څه كم وو.د يهودو نه وړاندې غدر هم ثابت شوې وو. او خيال ئې دا وو.چه ددې صلحې نه سمدستى روسته خوپه دې شرط چه دحرمات الله په تعظيم كښې څه فرق نه راځى.په يهودو باندې حمله اوكړى.اودهغوى د شرنه دحفاظت انتظام اوكړې شى.اوبيا قريش پاتې شى.نوچه تر څوپورې هغوى د صلحې پابندى كوى.صحيح ده.صلح به وى.اوكه هغوى د صلحې خلاف ورزى اوكړى.نوبيا دهغوى انتظام كول به هم څه ګران نه وى.نوددې مصلحتونو په رڼا كښې نبى ﷺ د كمزورئ اظهاراوكړو.اوصلح اوكړه.او اوس ددې صلحنامې سياهى هم لا وچه شوې نه وه.چه نبى ﷺ دمكې نه واپس راغلو.نوپه محرم كښې په صلح حديبيه كښې چه كوم صحابه كرام شريك وو.هغوى ځان سره واخستل.اوپه خيبر ئې حمله اوكړه.اويهود ئې داسې برابر كړو.چه هغوى بيا سرنشو پورته كولې.د ذوالقعده په آخركښې صلح حديبيه شوې وه.اويوه مياشت په مينځ كښې هم نه وه تيره شوې.چه په محرم كښې ئې په يهوديانو باندې فتح حاصله كړه.اوس قريش پاتې شول.څه وخته پورې هغوى د صلحې پابندى كوله.دوه كاله هم نه وو تير شوى .چه هغوى د صلحې خلاف ورزى اوكړه.اونبى ﷺ په رمضان ۸ھ كښې په مكه باندې حمله اوكړه.اومكه ئې داسې فتح كړه.لكه چه دا هډو څه ګران كار نه وو. او دغه شان ئې ټول عرب سره د يمن نه دارالاسلام جوړ كړو.ددې وجې دفتح مبين مصداق د فتح مكې په ځاې صلح حديبيه اوګرځولې شو.چونكه هم دا صلح په حقيقت كښې دفتح مكې يو تمهيد وو.اوپه نوروصمصالحوباندې هم دا مشتمله وه.

[۳۹۱۶] حَدَّثَنَا خَالِدُ بْنُ مَخْلَدٍ حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ بِلَالٍ قَالَ حَدَّثَنِي صَالِحُ بْنُ كَيْسَانَ عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ زَيْدِ بْنِ خَالِدٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ خَرَجْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَامَ الْحُدَيْبِيَةِ فَأَصَابَنَا مَطَرٌ ذَاتَ لَيْلَةٍ فَصَلَّى لَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الصُّبْحَ ثُمَّ أَقْبَلَ عَلَيْنَا فَقَالَ أَتَدْرُونَ مَاذَا قَالَ رَبُّكُمْ قُلْنَا اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ فَقَالَ قَالَ اللَّهُ أَصْبَحَ مِنْ عِبَادِي مُؤْمِنٌ بِي وَكَافِرٌ بِي فَأَمَّا مَنْ قَالَ مُطِرْنَا بِرَحْمَةِ اللَّهِ وَبِرِزْقِ اللَّهِ وَبِفَضْلِ اللَّهِ فَهُوَ مُؤْمِنٌ بِي كَافِرٌ بِالْكَوْكَبِ وَأَمَّا مَنْ قَالَ مُطِرْنَا بِنَجْمِ كَذَا وَكَذَا فَهُوَ مُؤْمِنٌ بِالْكَوْكَبِ كَافِرٌ بِي [ر:۸۱۰]

دا خالد بن مخلد بجلی رحمه الله دې.د کوفې اوسیدونکې وو.اود امام مسلم استاذ هم وو.دا روایت په کتاب الصلاة کښې تیرشوې دې.(١)

[٣٩١٧] حَدَّثَنَا هُدْبَةُ بْنُ خَالِدٍ حَدَّثَنَا هَمَّامٌ عَنْ قَتَادَةَ أَنَّ أَنَسًا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَخْبَرَهُ قَالَ اعْتَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَرْبَعَ عُمَرٍ كُلُّهُنَّ فِي ذِي الْقَعْدَةِ إِلَّا الَّتِي كَانَتْ مَعَ حَجَّتِهِ عُمْرَةً مِنَ الْحُدَيْبِيَةِ فِي ذِي الْقَعْدَةِ وَعُمْرَةً مِنَ الْعَامِ الْمُقْبِلِ فِي ذِي الْقَعْدَةِ وَعُمْرَةً مِنَ الْجِعْرَانَةِ حَيْثُ قَسَمَ غَنَائِمَ حُنَيْنٍ فِي ذِي الْقَعْدَةِ وَعُمْرَةً مَعَ حَجَّتِهِ [ر:١٦٨٧]

دا روایت په کتاب الحج کښې دحسان بن ثابت رضی الله عنه په طریق سره تیرشوې دې.(٢)

[٣٩١٨] حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ الرَّبِيعِ حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ الْمُبَارَكِ عَنْ يَحْيَى عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي قَتَادَةَ أَنَّ أَبَاهُ حَدَّثَهُ قَالَ انْطَلَقْنَا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَامَ الْحُدَيْبِيَةِ فَأَحْرَمَ أَصْحَابُهُ وَلَمْ أُحْرِمْ [ر:١٧٢٥]

دا سعید بن الربیع عامری دې.دعلی بن مبارك بصری رحمه الله نه روایت کوی.اودوی د یحی بن ابی کثیریمامی طائی نه نقل کوی.

قوله: عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي قَتَادَةَ....: حضرت ابوقتاده رضی الله عنه صحابی دې.دانصارو بنو خزرج قبیلې سره تعلق ساتی. د دوی د نوم په باره کښې اختلاف دې.امام واقدی اوکلبی رحمهما الله ددوی نوم نعمان خودلې دې.بعضې حضراتو ،،عمرو،، وئیلې دې.خوزیات مشهور قول دا دې.چه دده نوم ،حارث،، دې.دده د پلارنوم ربعی وو.دوی ته ،،فارس رسول الله،، ونیلی شی.وئیلی شی.چه اویاکالوته نزدې عمرئې وو.په کوفه یا مدینه کښې دحضرت علی رضی الله عنه یا حضرت امیرمعاویه رضی الله عنه په زمانه کښې وفات شوې وو.(٣) دا حدیث په «أبواب العمرة» کښې په تفصیل سره تیرشوې دې.

[٣٩١٩، ٣٩٢٠] حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ مُوسَى عَنْ إِسْرَائِيلَ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ عَنِ الْبَرَاءِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ تَعُدُّونَ أَنْتُمُ الْفَتْحَ فَتْحَ مَكَّةَ وَقَدْ كَانَ فَتْحُ مَكَّةَ فَتْحًا وَنَحْنُ نَعُدُّ الْفَتْحَ بَيْعَةَ الرِّضْوَانِ يَوْمَ الْحُدَيْبِيَةِ كُنَّا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَرْبَعَ عَشْرَةَ مِائَةً وَالْحُدَيْبِيَةُ بِئْرٌ فَنَزَحْنَاهَا فَلَمْ نَتْرُكْ فِيهَا قَطْرَةً فَبَلَغَ ذَلِكَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَتَاهَا فَجَلَسَ عَلَى شَفِيرِهَا ثُمَّ دَعَا بِإِنَاءٍ مِنْ مَاءٍ فَتَوَضَّأَ ثُمَّ مَضْمَضَ وَدَعَا ثُمَّ صَبَّهُ فِيهَا فَتَرَكْنَاهَا غَيْرَ بَعِيدٍ ثُمَّ إِنَّهَا أَصْدَرَتْنَا مَا شِئْنَا نَحْنُ وَرِكَابَنَا

قوله: تَعُدُّونَ أَنْتُمُ الْفَتْحَ فَتْحَ مَكَّةَ وَنَحْنُ نَعُدُّ الْفَتْحَ بَيْعَةَ الرِّضْوَانِ: حضرت براء بن

---

(١) بخاری کتاب الصلاة باب قول الله عزوجل ﴿ وتجعلون رزقكم إنكم تكذبون ﴾ (١٤١١١)_

(٢) بخاری کتاب الحج أبواب العمرة باب کم إعتمر النبی صلی الله علیه وسلم (٢٣٩١١)_

(٣) الإصابة فی تمیزالصحابة (١٥٨١٤) بخاری أبواب العمرة باب جزاء الصید (٢٤٥١١)_

عازب رضی الله عنه اوفرمائیل.تاسوخلق فتح مکې ته فتح وائې.او مونږ بیعة الرضوان فتح شمارو.په حقیقت کښې هم صلح حدیبیه د اسلام د لوئ اشاعت اوتبلغ دپاره مقدمه شوه.ددې نه وړاندې ټول عمرعرب داسلام د اوچتو اقدارونه بیخي خبر نه وو.هره ورځ دمسلمانانواواهل مکې په مینځ کښې دجنګونی مقابلوپه وجه دعربو عامو قبیلو ته مسلمانانوته د نزدیکیدو او د مسلمانانو د اخلاقو مواقع کمې ملاویدې.کله چه صلح حدیبیه اوشوه.اولارې په امن شوې.نود عربوقبیلوته براه راست د مسلمانانومعاشرت،د دوی اخلاق، اوژوندتیرولوطور طریقود لیدو موقع ملاؤ شوه.اوهغوی د اسلام اومسلمانانونه متاثره شول.اوډلې ډلې په اسلام کښې داخلیدل.هم دا وجه ده.چه دغزوه حدیبیه په موقع دنبی ﷺ سره صرف څورلس سوه صحابه کرام رضی الله عنهم وو.خودوه کاله پس کله چه دمکې دفتحې په اراده باندې نبی ﷺ تلل. نو دوی سره د عربو د قبیلوپه لس زره کسانوباندې مشتمل لښکروو.کله چه د فتح مکې په موقع د بیت الله شریف چابیانې د نبی ﷺ لاس ته ورغلې.نو نبی ﷺ ټولوصحابو رضی الله عنهم ته اوبیا خاص کرحضرت عمر رضی الله عنه ته خطاب اوکړو.اووې فرمائیل.دا هغه فتح ده.کومه چه ما تاسوته وئیل.حضرت عمر رضی الله عنه عرض اوکړو.بیشکه دصلح حدیبیه نه بله لویه فتح نه وه.

قوله: كُنَّا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَرْبَعَ عَشْرَةَ مِائَةً: حضرت براء بن عازب رضی الله عنه «ألفا وأربع مائة» نه دی وئیلی.بلکه «أربع عشرة مائة» ئې وئیلی دی.کوم چه دعام اسلوب نه خلاف دې.عالمانو رحمهم الله لیکلی دی. چه په اصل کښې صحابه کرام رضی الله عنهم په ،،مئات،، کښې تقسیم وو.دسلو یوه ډله وه. اودسلو بله ډله وه.نود ،،مئات،، دې تقسیم طرف ته داشاره کولو دپاره دا تعبیر اختیارکړې شوې دې.که «ألفا وأربع مائة» ئې فرمائیلې وو.نود ،،مئات،، دې تقسیم طرف ته به اشاره نه وه.(۱)

مخکښې فرمائی.چه حدیبیه یو کوهی وو.مونږ دهغې نه اوبه راوویستلې. (چونکه څوارلس سوه کسان وو.اوپه هغې کښې اوبه کمې وې) یوه قطره هم مونږ په هغې کښې پرې نخودې.نبی ﷺ ته ددې خبر ملاؤ شو.نبی ﷺ کوهی ته راغلو. او د کوهی په غاړه باندې کیناستل.بیا نبی ﷺ د اوبویو لوښې راوغوښتل.اوبیا ئې اودس اوکړو.اوپه خوله کښې ئې اوبه واچولې.اودعا ئې اوکړله.او هغه د اودس اوخولې اوبه به ئې په کوهی کښې ورواچولې.

قوله: فَتَرَكْنَاهَا غَيْرَ بَعِيدٍ: نومونږ لږ وخت دپاره هغه کوهې پریخودل.یعنی سمدستی موترې اوبه راویستل شروع نکړل.په یو روایت کښې دی.چه نبی ﷺ صحابو رضی الله عنهم ته اوفرمائیل.«دعوها ساعة» دلږ ساعت دپاره دا پریږدئ.(۲)

قوله: ثُمَّ إِنَّهَا أَصْدَرَتْنَا مَا شِئْنَا نَحْنُ وَرِكَابَنَا: بیادغه کوهی مونږ ته دومره اوبه

---

(۱) عمدة القاری(۱۷\۲۱٤) وشرح کرمانی(۱۶\۶۶)_

(۲) فتح الباری(۷\٤٤۲)_

راكړلې. اوواپس شو.چه څومره مونږ غوښتلې.اوزمونږ سورلو غوښتلې.د «أصدرتنا» معنى «أرجعتنا» ده.ونيلى شى. «أصدرته أى أرجعته فرجع»[1] «صادرالماء» هغه كس ته وائى.چه څوك چه د ګودرنه واپس راځى.ددې جملې مقصد دا دې.چه د نبى ﷺ دخولې اوبو غورځولو نه پس په هغې كښې دومره اوبه راغلې.كومې چه زمونږ د ضرورت دپاره بس وې. او زمونږ د سورلو ضرورت هم په هغې پوره شو.دا دنبى ﷺ معجزه وه.

[٣٩٢٠]حَدَّثَنِي فَضْلُ بْنُ يَعْقُوبَ حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ أَعْيَنَ أَبُو عَلِيٍّ الْحَرَّانِيُّ حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ حَدَّثَنَا أَبُو إِسْحَاقَ قَالَ أَنْبَأَنَا الْبَرَاءُ بْنُ عَازِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّهُمْ كَانُوا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ الْحُدَيْبِيَةِ أَلْفًا وَأَرْبَعَ مِائَةٍ أَوْ أَكْثَرَ فَنَزَلُوا عَلَى بِئْرٍ فَنَزَحُوهَا فَأَتَوْا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَتَى الْبِئْرَ وَقَعَدَ عَلَى شَفِيرِهَا ثُمَّ قَالَ ائْتُونِي بِدَلْوٍ مِنْ مَائِهَا فَأُتِيَ بِهِ فَبَصَقَ فَدَعَا ثُمَّ قَالَ دَعُوهَا سَاعَةً فَأَرْوَوْا أَنْفُسَهُمْ وَرِكَابَهُمْ حَتَّى ارْتَحَلُوا[ر:٣٣٨٣]

دحضرت براء بن عازب رضی الله عنه اولنې روايت امام بخارى رحمه الله د عبدالله بن موسى په طريق سره نقل كړى وو.اودلته ئې د فضيل بن يعقوب په طريق سره نقل كوى.

[٣٩٢١\٣٩٢٢]حَدَّثَنَا يُوسُفُ بْنُ عِيسَى حَدَّثَنَا ابْنُ فُضَيْلٍ حَدَّثَنَا حُصَيْنٌ عَنْ سَالِمٍ عَنْ جَابِرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ عَطِشَ النَّاسُ يَوْمَ الْحُدَيْبِيَةِ وَرَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيْنَ يَدَيْهِ رَكْوَةٌ فَتَوَضَّأَ مِنْهَا ثُمَّ أَقْبَلَ النَّاسُ نَحْوَهُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا لَكُمْ قَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ لَيْسَ عِنْدَنَا مَاءٌ نَتَوَضَّأُ بِهِ وَلَا نَشْرَبُ إِلَّا مَا فِي رَكْوَتِكَ قَالَ فَوَضَعَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَدَهُ فِي الرَّكْوَةِ فَجَعَلَ الْمَاءُ يَفُورُ مِنْ بَيْنِ أَصَابِعِهِ كَأَمْثَالِ الْعُيُونِ قَالَ فَشَرِبْنَا وَتَوَضَّأْنَا فَقُلْتُ لِجَابِرٍ كَمْ كُنْتُمْ يَوْمَئِذٍ قَالَ لَوْ كُنَّا مِائَةَ أَلْفٍ لَكَفَانَا كُنَّا خَمْسَ عَشْرَةَ مِائَةً

[٣٩٢٣]حَدَّثَنَا الصَّلْتُ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ زُرَيْعٍ عَنْ سَعِيدٍ عَنْ قَتَادَةَ قُلْتُ لِسَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ بَلَغَنِي أَنَّ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ كَانَ يَقُولُ كَانُوا أَرْبَعَ عَشْرَةَ مِائَةً فَقَالَ لِي سَعِيدٌ حَدَّثَنِي جَابِرٌ كَانُوا خَمْسَ عَشْرَةَ مِائَةً الَّذِينَ بَايَعُوا النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ الْحُدَيْبِيَةِ قَالَ أَبُو دَاوُدَ حَدَّثَنَا قُرَّةُ عَنْ قَتَادَةَ تابعه محمد بن بشار حدثنا أبوداود وحدثنا شعبة

[٣٩٢٤]حَدَّثَنَا عَلِيٌّ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ قَالَ عَمْرٌو سَمِعْتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ قَالَ لَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ الْحُدَيْبِيَةِ أَنْتُمْ خَيْرُ أَهْلِ الْأَرْضِ وَكُنَّا أَلْفًا وَأَرْبَعَ مِائَةٍ وَلَوْ كُنْتُ أُبْصِرُ الْيَوْمَ لَأَرَيْتُكُمْ مَكَانَ الشَّجَرَةِ تَابَعَهُ الْأَعْمَشُ سَمِعَ سَالِمًا سَمِعَ

---

[1])عمدة القارى(١٧\٢١٤)_

جَابِرٌ أَلْفًا وَأَرْبَعَ مِائَةٍ [ر: ٣٣٨٣]

[٣٩٢٢] وَقَالَ عُبَيْدُ اللّٰهِ بْنُ مُعَاذٍ حَدَّثَنَا أَبِي حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ عَمْرِو بْنِ مُرَّةَ حَدَّثَنِي عَبْدُ اللّٰهِ بْنُ أَبِي أَوْفَى رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا كَانَ أَصْحَابُ الشَّجَرَةِ أَلْفًا وَثَلَاثَ مِائَةٍ وَكَانَتْ أَسْلَمُ ثُمُنَ الْمُهَاجِرِينَ تَابَعَهُ مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا أَبُو دَاوُدَ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ

قوله: حَدَّثَنَا يُوسُفُ بْنُ عِيسَى: دا يوسف بن عيسى مروزى رحمه الله دې.ددوى لقب ابويعقوب دې.اودا دامام مسلم رحمه الله استاذ هم دې.(١)

حضرت جابر رضي الله عنه فرمائي.چه د غزوه حديبيه په موقع خلق تګى شول.اود نبى ﷺ مخامخ يوه ،،رکوه،، يعنى د څرمنې يو لوښى موجود وو.په کوم کښې چه څه اوبه وې.نبى ﷺ دهغې نه اودس اوکړو.بيا نبى ﷺ طرف ته (داوبودپاره) متوجه شول. نبى ﷺ خلقوته اوکتل.او وې فرمائيل ((مالکم؟)) په تاسو څه اوشو؟هغوى اووئيل. مونږ سره اوبه نشته.چه مونږ پرې اودسونه اوکړو.اووې څکو.سوا دهغه اوبو نه کومې چه ستاسو په ،،رکوه،، (دڅرمنې په لوښى کښې) دى.نبى ﷺ خپل لاس په هغه لوښى کښې کېخودو.نو د نبى ﷺ د ګوتود مينځ نه داسې اوبه راوتې.لکه څنګه چه دچينې نه راوځى.نومونږ اوبه اوڅکلې. او اودسونه مو اوکړل.ما (سالم) د حضرت جابر رضي الله عنه نه تپوس اوکړو.په دغه وخت کښې تاسو څومره وئ.نوهغوى راته اوفرمائيل.که مونږ لاکه هم وو.نوبيا به هم هغه زمونږ دپاره کافى وې.هسې خو مونږ پنځلس سوه وو.

يوسوال اودهغې جواب: دلته يوسوال کيږى.چه دحضرت جابر رضي الله عنه حديث د ماقبل حضرت براء بن عازب رضي الله عنه د حديث سره په ظاهرمتعارض دې.ځکه چه په هغې کښې دى.چه نبى ﷺ په کوهى کښې دخولې اوبه ورواچولې.دهغې نه پس په هغې کښې اوبه راغلې.اود حضرت جابر رضي الله عنه په دې روايت کښې د نبى ﷺ د ګوتود مينځ نه د اوبو راوتو ذکردې.

① ددې جواب ورکړې شوې دې.چه دحضرت جابر رضي الله عنه دا روايت په کتاب الاشربه کښې مفصل دې.ددې نه دا معلوميږى.چه دحضرت جابر رضي الله عنه د روايت واقعه د ماز يګروخت ده. اود حضرت براء بن عازب رضي الله عنه د روايت د مانځه په وخت کښې نه وه.دا دوه جدا جدا واقعات دى.نو څه تعارض په کښې نشته.(٢)

② اودويم جواب دا هم هم ورکولې شى.چه نبى ﷺ کله خپل لاس په لوښى کښې کېخودو. اود نبى ﷺ د ګوتونه اوبه روانې شوې.نوصحابو رضي الله عنهم ددغه اوبو نه خپل ضرورت پوره کړو.ددې نه پس نبى ﷺ حکم اوکړو.چه کومې اوبه بچ شوى وى.هغه په دې کوهى کښې ورواچوئ.نوکله چه هغه په کوهى کښې ورواچولولې شوې.نوهغه وچ کوهې د اوبو نه ډک شو.نودا واقعه هم د يو وخت ده.البته د معجزې ښکاره کيدل دوه ځله شوى دى.دحضرت

---

(١)عمدة القارى(٢١٤\١٧)_

(٢)فتح البارى (٤٤٢\٧)_

جابر رضی الله عنه په روايت كښې د اولنۍ معجزې ذكردې.اودحضرت براء بن عازب رضی الله عنه په روايت كښې د دويمې معجزې ذكردې.ددې وجې په دواړو رواياتوكښې څه تعارض پاتې نشو.[1]

داصحاب حديبيه په تعداد كښې اختلاف د رواياتواوددې حل: دحضرت جابر رضی الله عنه په روايت كښې په صلح حديبيه كښې د صحابو رضی الله عنهم شمار پنځلس سوه خودلې شوې دې.اوددې روايت سره متصل په وړاندينى روايت كښې هم د حضرت جابر رضی الله عنه په روايت كښې د څوارلس سوه عدد منقول دې.دحضرت براء بن عازب رضی الله عنه په روايت كښې هم د څورلس سوو ذكروو.او وړاندې دحضرت عبدالله بن ابى اوفى رضی الله عنه روايت راځى.په هغې كښې د ديارلس سوو عدد منقول دې.

امام نووى رحمه الله تطبيق كوى.اوفرمائى.چه اصلى تعداد د څورلس سوو نه زيات وو.لكه څنګه چه د حضرت براء رضی الله عنه په روايت كښې د«ألفا وأربعمائة» نه پس «أو أكثر» لفظ راغلې دې.نوچا چه كسر پوره كړې دې.هغه پنځلس سوه ذكركړى دى.اوچا چه د كسراعتبارنه دې كړې.هغه څورلس سوه وئيلى دى.دا خود جمع بين الروايتين صورت وو.كوم چه امام نووى رحمه الله اختياركړې دې.[2] امام بيهقى رحمه الله د ترجيح طريقه اختياركړې ده.او فرمائيلى ئې دى.چه د څورلس سوه روايت راجح دې.[3]

ترڅوبورې چه د حضرت عبدالله بن ابى اوفى رضی الله عنه د روايت تعلق دې.په كوم كښې چه ديارلس سوه دى.نودهغې مطابق دا وئيلى شى.چه هغوى دخپل علم مطابق دا وئيلى وى.اوچه چا ته د ديارلس سوو نه د زيات علم وو.هغه د خپل علم مطابق روايت كړې دې.يا دا سې وئيلى شى.چه د مدينې منورې نه د وتلو په وخت كښې شمارديارلس سوه وو.خو روستو بيا تعداد زيات شو.نوعبدالله بن ابى اوفى رضی الله عنه د مدينې منورې نه د وتلوپه وخت كښې تعداد خودلې دې.اودا هم وئيلى شى. چه په اصل كښې دمجاهدينوتعداد خو ديارلس سوه وو.اوچه په كومو رواياتو كښې د ددې نه د زيات ذكردې.نو په هغې كښې دخادمانو ښځو اوماشومانو اعتبارهم شوې دې.[4]

قوله: حَدَّثَنَا الصَّلْتُ بْنُ مُحَمَّدٍ: دحضرت جابر رضی الله عنه روايت د دې نه وړاندې دحضرت يوسف بن عيسى په طريق سره راغلې وو.او اوس امام بخارى رحمه الله دحضرت جابر رضی الله عنه روايت د ..الصلت بن محمد،، په طريق سره بيانوى.دا صلت بن محمدبصرى دې.په دې روايت كښې دپنځلس سوو ذكردې.

قوله: تَابَعَهُ أَبُودَاوُدَ: يعنى ابوداود طيالسى رحمه الله دصلت بن محمد متابعت كړې دې.دا

---

[1])فتح البارى(٤٤٢/٧)_
[2])شرح الكرمانى(٦٧/١٦)_
[3])دلائل بيهقى(٩٨/٤)_
[4])فتح البارى(٤٤٠/٧)_

متابعت اسماعیلی موصولا ذکر کړې دې.(۱)

قوله: تَابَعَهُ مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ: حافظ ابن حجر رحمه الله دا متابعت دلته نقل کړې دې.خو په دې ځاې کښې نې په دې باندې څه کلام نه دې کړې.علامه عینی رحمه الله دلته دا هډو نقل کړې دې. خوزمونږ په نسخوکښې دا موجود دې.مطلب دا دې.چه د ابوداود طیالسی رحمه الله پشان محمدبن بشار رحمه الله هم ددې متابعت کړې دې.

قوله: حَدَّثَنَا عَلِي حدثنا سُفْيَانُ: دحضرت جابر رضی الله عنه روایت امام بخاری رحمه الله په یوبل طریق سره بیانوی.په دې روایت کښې تعداد څورلس سوه خودلې شوې دې.

قوله: تَابَعَهُ الْأَعْمَشُ سَمِعَ سَالِمًا سَمِعَ جَابِرًا: د «تابعه» ضمیر «سفیان» طرف ته راجع کیږی.یعنی اعمش رحمه الله د سفیان بن عیینه رحمه الله متابعت کړې دې.سفیان روایت کوی «عمروبن دینارعن جابر رضی الله عنه» او اعمش رحمه الله نقل کوی «سالم عن جابر رضی الله عنه» نه.

قوله: وَقَالَ عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ مُعَاذٍ: دا تعلیق دې.دا تعلیق ابونعیم په ،،مستخرج علی مسلم،، کښې موصولا نقل کړې دې.(۲)

قوله: وَكَانَتْ أَسْلَمُ ثُمُنَ الْمُهَاجِرِينَ: حضرت عبدالله بن ابی اوفی رضی الله عنه فرمائی.چه په صلح حدیبیه کښې د اسلم قبیلې خلق د مهاجرینوپه اتمه حصه وو.اوس چه د مهاجرینو رضی الله عنهم تعداد معلوم وی.نوهله د بنواسلم دتعداد چه اتمه حصه ده.دهغې پته لګیدې شی.البته واقدی نقل کړی دی.چه د بنو اسلم تعداد یوسل وو.په دې لحاظ سره د مهاجرینوتعداد به اته سوه وی.(۳)

[۳۹۲۵] حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى أَخْبَرَنَا عِيسَى عَنْ إِسْمَاعِيلَ عَنْ قَيْسٍ أَنَّهُ سَمِعَ مِرْدَاسًا الْأَسْلَمِيَّ يَقُولُ وَكَانَ مِنْ أَصْحَابِ الشَّجَرَةِ يُقْبَضُ الصَّالِحُونَ الْأَوَّلُ فَالْأَوَّلُ وَتَبْقَى حُفَالَةٌ كَحُفَالَةِ التَّمْرِ وَالشَّعِيرِ لَا يَعْبَأُ اللَّهُ بِهِمْ شَيْئًا [ر: ٦٠٧٠]

قیس بن حازم رحمه الله د مرداس رضی الله عنه نه روایت کوی.امام بخاری،امام ابوحاتم رازی، اوامام مسلم رحمهم الله دا روایت په ،،وحدان،، کښې شمارلې دې.مطلب دا دې.چه دحضرت مرداس اسلمی رضی الله عنه نه دا روایت د قیس بن حازم رحمه الله نه سوا بل نقل کونکې نشته.خوحافظ جمال الدین مزی او حافظ شمس الدین ذهبی رحمهما الله فرمائی.چه دا روایت دمرداس اسلمی نه روایت کونکې،،زیادبن علاقه،، هم دې. نوددې روایت شمیرپه ،،وحدان،، کښې نه کیږی. خوحافظ ابن حجر رحمه الله د حافظ مزی اوحافظ ذهبی رحمهما الله د قول تردید کوی.

---

(۱) عمدة القاری(۱۷\۲۱٤)-

(۲) فتح الباری(۷\٤٤٤)_

(۳) عمدة القاری(۱۷\۲۱٦)_

اوفرمائی.(١) چه مرداس دوه دی. يومرداس اسلمی دې.چه دلته ئې ذكردې.اوبل مرداس بن عروه دې.زيادبن علاقه د ،،مرداس ابن عروه نه روايت كوی.د مرداس اسلمی نه روايت نه كوی.نود مرداس اسلمی نه روايت كونكې صرف قيس بن حازم دې.اودا روايت په ،،وحدان ،، كښې دې.لكه څنګه چه حافظ ابن منده.ابن ابی حاتم.اوامام بخاری رحمهم الله فرمائيلی دی. باقی پاتې شوه دا خبره چه مرداس اسلمی اومرداس بن عروه دواړه جدا جدا كسان دی.اوكه دا يودی.حافظ ابن حجر رحمه الله په ((الإصابة فی تميز الصحابة)) كښې تحقيق كړې دې.خو خودلې ئې دی.چه دا دوه دی يو نه دې.(٢) حضرت مرداس اسلمی رضی الله عنه داصحاب حديبيه څخه دې.هم په دې مناسبت سره ئې دا روايت دلته نقل كړې دې.دوی فرمائی.چه كوم كسان نيكان دی.هغوی د ((الأول فالأول)) قاعدې مطابق د دنيا نه رخصتيږی.اولكه څنګه چه د فجورو اود اوربشو ردی اوبې كاره بهوس روستو پاتې شی.دغه شان به سړی هم په آخركښې ردی اوبيكاره پاتې شی.الله تعالی د داسې كسانو څه پرواه نه كوی.

[٣٩٣٦] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ عُرْوَةَ عَنْ مَرْوَانَ وَالْمِسْوَرِ بْنِ مَخْرَمَةَ قَالَا خَرَجَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَامَ الْحُدَيْبِيَةِ فِي بِضْعَ عَشْرَةَ مِائَةً مِنْ أَصْحَابِهِ فَلَمَّا كَانَ بِذِي الْحُلَيْفَةِ قَلَّدَ الْهَدْيَ وَأَشْعَرَ وَأَحْرَمَ مِنْهَا لَا أُحْصِي كَمْ سَمِعْتُهُ مِنْ سُفْيَانَ حَتَّى سَمِعْتُهُ يَقُولُ لَا أَحْفَظُ مِنَ الزُّهْرِيِّ الْإِشْعَارَ وَالتَّقْلِيدَ فَلَا أَدْرِي يَعْنِي مَوْضِعَ الْإِشْعَارِ وَالتَّقْلِيدِ أَوِ الْحَدِيثَ كُلَّهُ [ر:١٦٠٨]

داعلی بن عبدالله مدينی رحمه الله دې.دامام بخاری اوامام مسلم رحمهما الله شيخ دې.په روايت كښې دی.كله چه نبی صلی الله عليه وسلم مقام ذوالحليفه ته اورسيدل.نوهدی ته ئې غاړكئ واچوله. اواشعار ئې اوكړو.اود هغه ځای نه نبی صلی الله عليه وسلم احرام اوتړل.

قوله: لَا أُحْصِي كَمْ سَمِعْتُهُ مِنْ سُفْيَانَ : دا دعلی بن مدينی رحمه الله قول دې.دوی فرمائی.چه زه نشم شمارلې چه ما دا حديث د سفيان نه څوځله اوريدلې دې.د دې جملې دوه مطلبونه بيان شوی دی.

① يومطلب دا دې.چه علی بن مدينی رحمه الله فرمائی.ما دا حديث د سفيان رحمه الله نه دومره په كثرت سره اوريدلې دې.چه ماته صحيح تعداد ياد نه دې.مقصود دا دې.چه ډيرزيات مې اوريدلې دې.

② دويم مطلب علامه كرمانی رحمه الله بيان كړې دې.چه حضرت مدينی رحمه الله دا وئيل غواړی.چه سفيان رحمه الله د اصحاب حديبيه څومره تعداد بيان كړی دې. ماته ياد نه دې.خودا مطلب صحيح نه دې.ځكه چه دابن شهاب زهری رحمه الله نه دا روايت په متعددو طرقو سره

(١) حافظ ابن حجر رحمه الله دا ترديد دابن سكن په حواله سره كړې دې.اوګورئ فتح البارى(٧/٤٤٥)_
(٢) اوګورئ (الإصابة فی تميز الصحابة (٣/٤٠١)_

مروي دي.اوپه ټولو طرقو كښې ((بضع عشرة مائة)) لفظ منقول دي.بيا داوئيل چه ماته ياد نه دى.چه زما استاذ څومره تعداد بيان كړې دې.نشي صحيح كيدې.(١)

قوله: حَتَّى سَمِعْتُهُ يَقُولُ لَا أَحْفَظُ مِنَ الزُّهْرِيِّ الْإِشْعَارَ وَالتَّقْلِيدَ: على بن مدينى رحمه الله فرمائى.چه ما دسفيان رحمه الله نه دا اوريدلې دى.چه وئيل ئې.چه ماته د زهرى نه اشعاراوتقليد ياد نه دې.يعنى په دې حديث كښې چه د ((قلد الهدى وأشعر)) كوم الفاظ راغلى دى.دا ماته دزهرى نه ياد نه دى.

قوله: فَلَا أَدْرِي يَعْنِي مَوْضِعَ الْإِشْعَارِ وَالتَّقْلِيدِ أَوِ الْحَدِيثَ كُلَّهُ: على بن مدينى رحمه الله فرمائى.چه زه نه پوهيږم.چه ددې نه د حضرت سفيان رحمه الله په دې حديث كښې صرف اشعار اوتقليد مراد دې.اوكه پوره حديث، يعنى سفيان چه څه وئيلى دى.چه ماته د زهرى رحمه الله نه اشعار او تقليد ياد نه دې.نوعلى بن مدينى رحمه الله فرمائى.چه ماته دا معلومه نه ده.چه په دې سره سفيان رحمه الله د ټول حديث دعدم حفظ تصريح كوى.يا صرف د اشعار اوتقليد په باره كښې ښائى.چه دا ورته ياد نه دى.باقى حديث ورته ياد دې.على بن مدينى رحمه الله خودلته دا فرمائيلى دى.خو وړاندې هم دا روايت د عبيدالله بن محمد جعفى رحمه الله په طريق سره راغلې دې.په هغې كښې سفيان رحمه الله فرمائى. چه ((حفظت بعضه وثبتنى معمر)) يعنى ددې حديث بعضې حصه خو ماته ياده ده.اوبعضې حصه راته معمر رحمه الله رايادە كړه.پەدې سره دا خبره بې غباره كيږى. چه سفيان رحمه الله د پوره حديث په باره كښې نه بلكه دبعضې حصې په باره كښې فرمائى.د عبيدالله بن محمدجعفي رحمه الله په روايت سره د على بن مدينى رحمه الله په روايت كښې چه كوم تردد دې.هغه لرې كيږى.(٢)

[٣٩٢٧] حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ خَلَفٍ قَالَ حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ يُوسُفَ عَنْ أَبِي بِشْرٍ وَرْقَاءَ عَنِ ابْنِ أَبِي نَجِيحٍ عَنْ مُجَاهِدٍ قَالَ حَدَّثَنِي عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ أَبِي لَيْلَى عَنْ كَعْبِ بْنِ عُجْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَآهُ وَقَمْلُهُ يَسْقُطُ عَلَى وَجْهِهِ فَقَالَ أَيُؤْذِيكَ هَوَامُّكَ قَالَ نَعَمْ فَأَمَرَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يَحْلِقَ وَهُوَ بِالْحُدَيْبِيَةِ لَمْ يَتَبَيَّنْ لَهُمْ أَنَّهُمْ يَحِلُّونَ بِهَا وَهُمْ عَلَى طَمَعٍ أَنْ يَدْخُلُوا مَكَّةَ فَأَنْزَلَ اللَّهُ الْفِدْيَةَ فَأَمَرَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يُطْعِمَ فَرَقًا بَيْنَ سِتَّةِ مَسَاكِينَ أَوْ يُهْدِيَ شَاةً أَوْ يَصُومَ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ [ر: ١٧١٩]

حسن بن خلف واسطى رحمه الله دامام بخارى رحمه الله په صغارو شيوخوكښې دې.امام بخارى رحمه الله چه د كومو استاذانو نه استفاده كړې ده.په هغوى كښې دې د ټولونه كم عمر اوكشروو.اوپه

---

(١) وأغرب الكرمانى فحمل قول على بن المدينى ..لاأحصىٰ كم سمعته من سفيان.. على أنه شك فى العدد الذى سمع منه .. ويكفى فى التعقب عليه أن حديث سفيان هذا ليس فيه تعريض للتردد فى عددهم بل الطرق كلها جازمة بأن الزهرى قال فى روايته ..كانوا بضع عشرة مائة.. وانظرفتح البارى(٧/٥٤٤)_

(٢) فتح البارى(٧/٥٤٤)_

بخارى كښې ددوى نه صرف دا روايت دې.(١) دا روايت په كتاب الحج كښې د «باب النسك شاة» لاندې تيرشوې دې.(٢)

[٤٠٢٨] حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ حَدَّثَنِي مَالِكٌ عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ عَنْ أَبِيهِ قَالَ خَرَجْتُ مَعَ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ إِلَى السُّوقِ فَلَحِقَتْ عُمَرَ امْرَأَةٌ شَابَّةٌ فَقَالَتْ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ هَلَكَ زَوْجِي وَتَرَكَ صِبْيَةً صِغَارًا وَاللَّهِ مَا يُنْضِجُونَ كُرَاعًا وَلَا لَهُمْ زَرْعٌ وَلَا ضَرْعٌ وَخَشِيتُ أَنْ تَأْكُلَهُمُ الضَّبُعُ وَأَنَا بِنْتُ خُفَافِ بْنِ إِيمَاءَ الْغِفَارِيِّ وَقَدْ شَهِدَ أَبِي الْحُدَيْبِيَةَ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَوَقَفَ مَعَهَا عُمَرُ وَلَمْ يَمْضِ ثُمَّ قَالَ مَرْحَبًا بِنَسَبٍ قَرِيبٍ ثُمَّ انْصَرَفَ إِلَى بَعِيرٍ ظَهِيرٍ كَانَ مَرْبُوطًا فِي الدَّارِ فَحَمَلَ عَلَيْهِ غِرَارَتَيْنِ مَلَأَهُمَا طَعَامًا وَحَمَلَ بَيْنَهُمَا نَفَقَةً وَثِيَابًا ثُمَّ نَاوَلَهَا بِخِطَامِهِ ثُمَّ قَالَ اقْتَادِيهِ فَلَنْ يَفْنَى حَتَّى يَأْتِيَكُمُ اللَّهُ بِخَيْرٍ فَقَالَ رَجُلٌ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ أَكْثَرْتَ لَهَا قَالَ عُمَرُ ثَكِلَتْكَ أُمُّكَ وَاللَّهِ إِنِّي لَأَرَى أَبَا هَذِهِ وَأَخَاهَا قَدْ حَاصَرَا حِصْنًا زَمَانًا فَافْتَتَحَاهُ ثُمَّ أَصْبَحْنَا نَسْتَفِيءُ سُهْمَانَهُمَا فِيهِ

زيد بن اسلم د خپل پلاراسلم نه روايت كوى.اسلم د حضرت عمر رضي الله عنه آزاد كړې غلام وو. دوى د يمن په قيديانوكښې راغلې وو.حضرت عمر رضي الله عنه دوى په مكه كښې واخستل.اوبيا ئې آزاد كړو.(٣)

په دې روايت كښې چه كومه واقعه بيان شوې ده.هغه دا ده.چه حضرت اسلم رحمه الله فرمائى. زه د حضرت عمر رضي الله عنه سره بازار طرف ته لاړم.هلته يوه ځوانه ښځه حضرت عمر رضي الله عنه سره ملاؤ شوه.او وې وئيل.زما خاوند مړشوې دې.اوهغه واړه واړه ماشومان پريخودى دى.زه په دغه ماشومانو د فقراوفاقې نه ويريږم.زه د «خفاف بن ايماء غفارى» لور يم.او زما پلار په صلح حديبيه كښې د نبى كريم صلى الله عليه وسلم سره شريك وو.حضرت عمر رضي الله عنه چه كله دا واوريدۀ.نودهغه ښځې سره اودريدل.اومخكښې لانړلو.بيا دوى خپل اوښ طرف ته وړاندې شو.اودوه بورۍ ئې په هغې باندې بار كړې.په كوموكښې چه د خوراك،خرچ كولوسامان،او جامې وغيره وې.اود اوښ مهارئې ښځې ته په لاس كښې وركړو.او ورته ئې اووئيل.ته دا يوسه.دا به لا ختم نه وى .چه الله تعالى به تاته نور مال دراورسوى.مطلب دا وو.چه ددې مال ختميدو پورې به مونږ نور مال تاته دراوليږو.يوسړى حضرت عمر رضي الله عنه ته اووئيل امير لمومنين تا دې ښځې ته ډير څه وركړو.اميرالمومنين اوفرمائيل.«ثكلتك أمك» ستا مور دې تا ورك كړى.په الله قسم زه ګورم.(يعنى نن هم هغه منظر زما د ستركوړاندې دې) چه ددې ښځې پلار او

---

(١) عمدة القارى (١٧\٢١٧)_
(٢) كتاب الحج بخارى (١\٢٤٤)_
(٣) عمدة القارى(١٧\٢١٨)_

وور د يوې قلعې محاصره كړې وه. د يوې زمانې پورې.اوهغوى دغه قلعه فتح كړه.(١) اوبيا مونږ په داسې حال كښې صبا كړو.چه مونږ په هغه قلعه كښې خپلې حصې حاصلولې.مطلب دا دې.چه هغوى كومه قلعه فتح كړې وه.هغه د مال غنيمت په طور سره تقسيم شوه.اومونږ تراوسه پورې دهغه قلعې نه فائده اخلو.نوكه دې ښځې ته مونږ څه زيات وركړو نو دا خبره مونږ ته بده نه دى معلوميدل پكار،

دترجمة الباب سره ددې حديث مناسبت دا دې ميرمن دا قول دې.چه ((وقد شهد الحديبية مع النبىﷺ)) يعنى زما پلار په غزوه حديبيه كښې شريك شوې وو.د روايت لاندينو جملو باندې هم لږ خان پوهه كړئ.

قوله: وَاللَّهِ مَا يُنْضِجُونَ كُرَاعًا وَلَا لَهُمْ زَرْعٌ وَلَا ضَرْعٌ: په الله قسم هغه ماشومان كراع (د چيلئ پښې) نشى پخولې.اونه دهغوى پتى شته.اونه پئ.

ددې جملې دوه مطلبه كيدې شى.يومطلب دا دې.چه هغه ماشومان دومره فقيران او غريبانان دى.چه د چيلئ د سوى په پخولو هم قادر نه دى.نوددې نه دهغوى دغريبئ اندازه لګولې شى.اوددې جملې دويم مطلب دا هم كيدې شى.چه هغه ماشومان دومره دكم عمر دى.چه هغوى ته د پخلى طريقه هم دخپلې كم عمرئ په وجه نه ورځى.حالانكه پانچو(پښو) په پخلوكښې دځه كاريګرئ ضرورت هم نه وى.داولنئ معنى په اعتبارسره د ماشومانو غربت مقصوددې.اود دويمې معنى په لحاظ سره د بچو كم عمرى خودل مقصود دى.(٢)

قوله: وَخَشِيتُ أَنْ تَأْكُلَهُمُ الضَّبُعُ: ((الضبع)) د ضاد به فتحې او باء په ضمې سره،كوګ، (يوځناور دې.چه څټ ئې كوګ وى.او انسان ماتوى) په اصل كښې ((ضبع)) قحط سالئ ته وائى.په قحط سالئ كښې خلق ډيرمرى.د كثرت موتى په وجه د دې نوبت نه راځى.چه د ټولو دپاره دكفن دفن انتظام اوشى.لاشونه بهرپراته وى.نودا كوګ راشى.اوددې لاشونو غوښې خورى.ددې په مناسبت سره ده ته هم ((ضبع)) وئيلى شى.(٣)

قوله: مَرْحَبًا بِنَسَبٍ قَرِيبٍ: دا جمله حضرت عمرؓ فرمائيلې ده.په دې سره دې خبرې ته اشاره ده.چه تاسو د بنو غفارسره تعلق ساتئ.اومونږد قريشو سره تعلق ساتو.اود قريشو اوبنوغفارنسب وراندې په ،،كنانه،، باندې يوبل سره ملاويږى.(٤)

قوله: بَعِيرٍ ظَهِيرٍ: دا هغه اوښ ته وائى.چه د مضبوطې شا والا او طاقتور وى.

---

(١) حافظ ابن حجرؒ ليكلى دى.چه دا معلومه نشوه.چه دا دكومې غزا واقعه ده.ممكن ده.چه د غزوه خيبر واقعه وى.ځكه چه د قلعو محاصره هم په خيبر كښې شوې وه.(فتح البارى(٧/٤٤٦)_

(٢) عمدة القارى(١٧/٢١٨)_

(٣) عمدة القارى(١٧/٢١٨)_

(٤) فتح البارى(٧/٤٤٦)_

[۳۹۲۹/۳۹۳۲] حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ رَافِعٍ حَدَّثَنَا شَبَابَةُ بْنُ سَوَّارٍ أَبُو عَمْرٍو الْفَزَارِيُّ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ عَنْ أَبِيهِ قَالَ لَقَدْ رَأَيْتُ الشَّجَرَةَ ثُمَّ أَتَيْتُهَا بَعْدُ فَلَمْ أَعْرِفْهَا

قال ابوعبدالله قال محمود ثم أنسيتها بعد

سعيد بن مسيب رحمه الله دخپل پلار مسيب نه روايت كوى.چه هغوى فرمائيلي دى.چه ما هغه وونه ليدلې وه (د كومې لاندې چه د صلح حديبيه په موقع نبى ﷺ بيعت اخستې وو) روسته زه هغه وونې ته راغلم.نوهغه مې اونه پيژندله.چه هغه د كيكر وونه كومه ده.دكومې دلاندې چه نبى ﷺ بيعت اخستې وو.

قوله: قال محمود ثم أنستها بعد: دا محمود بن غيلان رحمه الله دامام بخارى رحمه الله شيخ دې.په دې كښې د«لقد رأيت الشجرة ثم أتيتها بعد فلم أعرفها» په ځاې «لقد رأيت الشجرة ثم أنسيتها بعد» دى.

[۳۹۳۰] حَدَّثَنَا مَحْمُودٌ حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ عَنْ إِسْرَائِيلَ عَنْ طَارِقِ بْنِ عَبْدِ اللهِ قَالَ انْطَلَقْتُ حَاجًّا فَمَرَرْتُ بِقَوْمٍ يُصَلُّونَ قُلْتُ مَا هَذَا الْمَسْجِدُ قَالُوا هَذِهِ الشَّجَرَةُ حَيْثُ بَايَعَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيْعَةَ الرِّضْوَانِ فَأَتَيْتُ سَعِيدَ بْنَ الْمُسَيَّبِ فَأَخْبَرْتُهُ فَقَالَ سَعِيدٌ حَدَّثَنِي أَبِي أَنَّهُ كَانَ فِيمَنْ بَايَعَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ قَالَ فَلَمَّا خَرَجْنَا مِنَ الْعَامِ الْمُقْبِلِ أُنْسِينَاهَا فَلَمْ نَقْدِرْ عَلَيْهَا فَقَالَ سَعِيدٌ إِنَّ أَصْحَابَ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمْ يَعْلَمُوهَا وَعَلِمْتُمُوهَا أَنْتُمْ فَأَنْتُمْ أَعْلَمُ

[۳۹۳۱] حَدَّثَنَا مُوسَى حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ حَدَّثَنَا طَارِقٌ عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ عَنْ أَبِيهِ أَنَّهُ كَانَ مِمَّنْ بَايَعَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ فَرَجَعْنَا إِلَيْهَا الْعَامَ الْمُقْبِلَ فَعَمِيَتْ عَلَيْنَا

[۳۹۳۲] حَدَّثَنَا قَبِيصَةُ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ طَارِقٍ قَالَ ذُكِرَتْ عِنْدَ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ الشَّجَرَةُ فَضَحِكَ فَقَالَ أَخْبَرَنِي أَبِي وَكَانَ شَهِدَهَا

قوله: حَدَّثَنَا مَحْمُودٌ....: طارق بن عبدالرحمن بجلى رحمه الله فرمائى.چه زه د حج دپاره تلې ووم.نود يو قوم په خوا كښې تيرشوم.چه هغوى مونځ كولو.ما تپوس اوكړو.چه دا كوم جمات دې؟ خلقو راته اووئيل.دا هغه وونه ده.د كومې لاندې چه نبى ﷺ د صحابو رضي الله عنهم نه بيعت رضوان اخستې وو(يعنى چونكه دا مقدم مقام دې.ددې وجې د تبرك په وجه خلق دلته مونځ كوى) بيا زه سعيدبن مسيب رحمه الله ته راغلم. ما هغوى ته دا واقعه بيان كړه.نوسعيد ماته اووئيل. زما پلار ماته وئيلې وو.چه زه په هغه كسانو كښې شامل وم.چا چه ددې لاندې د رسول الله ﷺ سره بيعت كړې وو.زما پلار اوفرمائيل.چه كله مونږ په راروان كال (دوباره دغه ځاې) لاړو.نو زمونږ نه هغه وونه هيره شوه.اود لټون اوتلاش باوجود مونږ ته دهغې وونې پته اونه لګيده.بيا سعيد بن مسيب رحمه الله اوفرمائيل.چه دمحمد ﷺ صحابو رضي الله عنهم خو هغه وونه پيژندله نه.اوتاسونې پيژنئ.(چه هلته مو جمات جوړ كړې دې.اومونځونه كوئ)

ددې مطلب خو دا شو.چه تاسو دنبى ﷺ د صحابو رضی الله عنهم نه ښه پيژنى.
دا وونه الله تعالى د صحابه كرامو رضی الله عنهم نه هيره كړه.اوهغوى د ښه لټون باوجود هغه بيا نه مونده.په دې كښې دا حكمت خودلې شوې دې.كه دا وونه متعين او موجود وه.نو دا ويره وه.هسې نه خلق ددې سجده شروع كړى.اود شريعت د حدودو نه تجاوز اوكړى.ځكه چه په عربو كښې دا رواج هم وو.چه هغوى به بعضې وونې متبرك ګڼړلې.اوبيا به د هغې په سجده كښې لګيا كيدل.ددې وجې الله تعالى د هغه وونې پيژندګلو د زړونو نه اوويستله.

خو هم په دې باب كښې د حضرت جابر رضی الله عنه روايت تيرشوې دې.«ولوكنت أبصر اليوم لرأيتكم الشجرة» ددې نه معلوميږى.چه حضرت جابر رضی الله عنه د ډيرې زمانې تيريدو باوجود د هغه وونې ځاې پيژندل.اوبيا روسته خو هلته جمات هم جوړ كړې شو.لكه څنګه چه په دې روايت كښې د جمات ذكردې.ددې وجې د سعيد بن مسيب رحمه الله دا انكار محل دنظر دې.
ابن سعد رحمه الله په صحيح سند سره دحضرت عمر رضی الله عنه نه نقل كړى دى.چه حضرت عمر رضی الله عنه ته ددې خبرې اطلاع ملاؤ شوه.چه څه خلق دغه وونې ته ورځى. اوهلته مونځ كوى.حضرت عمر رضی الله عنه هغه خلق اورټل.اودهغه وونې د كټ كولو حكم ئې اوكړو.نوهغه پرې كړې شوه.(۱) فاروق اعظم رضی الله عنه د كټ كولو دا حكم هم ددې ويرې د وجې وركړې وو.چه هسې نه خلق د وونې عبادت شروع كړى.والله اعلم.

[۳۹۲۳] حَدَّثَنَا آدَمُ بْنُ أَبِي إِيَاسٍ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ عَمْرِو بْنِ مُرَّةَ قَالَ سَمِعْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ أَبِي أَوْفَى وَكَانَ مِنْ أَصْحَابِ الشَّجَرَةِ قَالَ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا أَتَاهُ قَوْمٌ بِصَدَقَةٍ قَالَ اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَيْهِمْ فَأَتَاهُ أَبِي بِصَدَقَتِهِ فَقَالَ اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى آلِ أَبِي أَوْفَى [ر:۱۴۲۶]

قوله: وَكَانَ مِنْ أَصْحَابِ الشَّجَرَةِ...: ددې روايت هم دا جزء د ترجمة الباب سره متعلق دې.اودا روايت په كتاب الزكاة كښې تير شوې دې.(۲)

[۳۹۲۴] حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ عَنْ أَخِيهِ عَنْ سُلَيْمَانَ عَنْ عَمْرِو بْنِ يَحْيَى عَنْ عَبَّادِ بْنِ تَمِيمٍ قَالَ لَمَّا كَانَ يَوْمُ الْحَرَّةِ وَالنَّاسُ يُبَايِعُونَ لِعَبْدِ اللَّهِ بْنِ حَنْظَلَةَ فَقَالَ ابْنُ زَيْدٍ عَلَى مَا يُبَايِعُ ابْنُ حَنْظَلَةَ النَّاسَ قِيلَ لَهُ عَلَى الْمَوْتِ قَالَ لَا أُبَايِعُ عَلَى ذَلِكَ أَحَدًا بَعْدَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَكَانَ شَهِدَ مَعَهُ الْحُدَيْبِيَةَ [ر:۲۷۹۹]

قوله: وَكَانَ شَهِدَ مَعَهُ الْحُدَيْبِيَةَ: يعنى عبدالله بن زيد رضی الله عنه د رسول الله ﷺ سره په حديبيه كښې موجود وو.

---

(۱) طبقات ابن سعد (۱۰۰/۲)_
(۲) بخارى كتاب الزكاة باب صلاة الإمام دعائه لصاحب الصدقة (۲۰۳/۱)_

ددې آخرى جملې په وجه نې داروايت دلته ذكركړو.دا روايت په كتاب الجهاد كښې تيرشوې دې.([1])

په دې روايت كښې ددې روايت د سند خصوصيت دا دې.چه ددې ټول راويان مدنى دى.([2]) دلته ددې بيان دې.چه خلقو د ..حره،، دواقعې څه ذكردې.دكومې تفصيل چه تيرشوې دې. د عبدالله بن حنظله په لاس باندې بيعت كولو.نو عبدالله بن زيد تپوس اوكړو.دا حنظله په څه خبره باندې بيعت كوى.هغه ته اوخودلى شو.چه په مرګ باندې بيعت كوى.نوحضرت عبدالله بن زيد بن عاصم رضي الله عنه اوفرمائيل.چه زه د رسول الله ﷺ نه پس د بل چا په لاس باندې د مرګ دپاره بيعت كولوته تيار نه يم.دوى په حديبيه كښې د نبى ﷺ سره شريك وو.

[۳۹۳۵] حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ يَعْلَى الْمُحَارِبِيُّ قَالَ حَدَّثَنِي أَبِي حَدَّثَنَا إِيَاسُ بْنُ سَلَمَةَ بْنِ الْأَكْوَعِ قَالَ حَدَّثَنِي أَبِي وَكَانَ مِنْ أَصْحَابِ الشَّجَرَةِ قَالَ كُنَّا نُصَلِّي مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْجُمُعَةَ ثُمَّ نَنْصَرِفُ وَلَيْسَ لِلْحِيطَانِ ظِلٌّ نَسْتَظِلُّ فِيهِ

دايحيى بن يعلى كوفې دې.دامام بخارى په پخوانو شيوخو رحمهم الله كښې داخل دې.په ۲۱٦هـ كښې وفات شوې وو.([3])

دا روايت د حضرت سلمه بن اكوع رضي الله عنه نه دې.دوى فرمائى. چه مونږ د نبى ﷺ سره د جمعې مونځ كولو.اوبيا به واپس راتلو.نو د ديوالونو به دومره سيورې نه وو.چه په هغې كښې به كيناستو.او دمه به مو كړې وه.چونكه حجازد خط استواء سره نزدې دې.ددې وجې هلته د زوال په وخت كښې سايه اصلى ډيره كمه وى.په كوم كښې چه په كيناستو سره دمه نشوه كولې.

امام احمدبن حنبل رحمه الله ددې روايت نه استدلال كوى.چه دجمعې مونځ د زوال نه وړاندې كولې شى.خوجمهور امامان رحمهم الله دهغوى استدلال نه قبلوى. هغوى وائى.چه ددې روايت مقصود صرف دومره دې.چه مونږ به د جمعې په مانځه باندې تعجيل كولو.دا مطلب نه دې.چه دا به مو د زوال نه وړاندې كولو([4])

[۳۹۳٦] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا حَاتِمٌ عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي عُبَيْدٍ قَالَ قُلْتُ لِسَلَمَةَ بْنِ الْأَكْوَعِ عَلَى أَيِّ شَيْءٍ بَايَعْتُمْ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ الْحُدَيْبِيَةِ قَالَ عَلَى الْمَوْتِ [ر:۲۸۰۰]

دحضرت سلمه بن اكوع رضي الله عنه نه تپوس اوشو.چه تاسو خلقو په حديبيه كښې د نبى ﷺ سره په كومه خبره بيعت كړې وو.نو هغوى اوفرمائيل.«على الموت» چه مونږ په مرګ باندې بيعت

---

[1])صحيح بخارى كتاب الجهاد باب البيعة فى الحرب (۱۱\۴۱۵)_
[2])عمدة القارى (۱۷\۲۲۰)_
[3])عمدة القارى(۱۷\۲۲۱)_
[4])فتح البارى(۷\۴۵۰)_

كړې وو.په بعضې رواياتوكښې راځي.چه مونږ بيعت كړې وو.«على أن لا نفر» چه مونږ به نه تختو.په دواړو رواياتوكښې څه تعرض نشته.د نه تختيدو مطلب هم دا دې.چه مړه به شو. خو ستا ملګرتيا به پرې نږدو.([1])

[٣٩٣٧]حَدَّثَنِي أَحْمَدُ بْنُ إِشْكَابٍ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ فُضَيْلٍ عَنِ الْعَلَاءِ بْنِ الْمُسَيَّبِ عَنْ أَبِيهِ قَالَ لَقِيتُ الْبَرَاءَ بْنَ عَازِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا فَقُلْتُ طُوبَى لَكَ صَحِبْتَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَبَايَعْتَهُ تَحْتَ الشَّجَرَةِ فَقَالَ يَا ابْنَ أَخِي إِنَّكَ لَا تَدْرِي مَا أَحْدَثْنَا بَعْدَهُ

حضرت مسيب رحمه الله فرمائي.چه زه حضرت براء بن عازب رضي الله عنه سره ملاؤ شوم .اوهغوى ته مې اووئيل.«طوبى لك صحبت النبى صلى الله عليه وسلم وبايعته تحت الشجرة» مبارك شې: تاسو درسول الله صلى الله عليه وسلم سره صحبت كړې دې.او د وونې د لاندې درته د بيعت كولو شرف حاصل شوې دې.نوحضرت براء رضي الله عنه اوفرمائيل «إنك لا تدرى ما أحدثنا بعده» يعنى تا ته معلومه نه ده.چه مونږ د رسول الله صلى الله عليه وسلم نه پس كوم نوى نوى څيزونه راوويستل.

دا دحضرت براء رضي الله عنه تواضع اوعاجزى وه.چه هغوى اووئيل.مونږ روسته كوتاهيانې كړې دى.مونږ روستو تقصيرات كړى دى.معلومه نه ده.چه د صحبت او بيعت كوم فضائل چه مونږ ته حاصل وو.هغه به باقى پاتې هم شى او كه نه.او دا په اصل كښې هغه واقعاتو ته اشاره ده.كوم چه د حضرت عائشې اوحضرت على رضي الله عنهما په مينځ كښې اودحضرت معاويه او حضرت على رضي الله عنهما په مينځ كښې واقع شوى وو.اګرچه په صحابه كرامو رضي الله عنهم كښې دهريو نيت حمايت حق اوحفاظت دين وو.خودا ده چه مقابله هم شوې ده.اوتصادم هم.اوپه هغې كښې كسان هم مړۀ شوى دى.ددې وجې حضرت براء رضي الله عنه به فرمائيل.«إنك لا تدرى ما أحدثنا بعده»

[٣٩٣٨]حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ صَالِحٍ قَالَ حَدَّثَنَا مُعَاوِيَةُ هُوَ ابْنُ سَلَّامٍ عَنْ يَحْيَى عَنْ أَبِي قِلَابَةَ أَنَّ ثَابِتَ بْنَ الضَّحَّاكِ أَخْبَرَهُ أَنَّهُ بَايَعَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ [ر:٣٥٦٢]

[٣٩٣٩]حَدَّثَنِي أَحْمَدُ بْنُ إِسْحَاقَ حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ عُمَرَ أَخْبَرَنَا شُعْبَةُ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُبِينًا قَالَ الْحُدَيْبِيَةُ قَالَ أَصْحَابُهُ هَنِيئًا مَرِيئًا فَمَا لَنَا فَأَنْزَلَ اللَّهُ لِيُدْخِلَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ قَالَ شُعْبَةُ فَقَدِمْتُ الْكُوفَةَ فَحَدَّثْتُ بِهَذَا كُلِّهِ عَنْ قَتَادَةَ ثُمَّ رَجَعْتُ فَذَكَرْتُ لَهُ فَقَالَ أَمَّا إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَعَنْ أَنَسٍ وَأَمَّا هَنِيئًا مَرِيئًا فَعَنْ عِكْرِمَةَ [٣٥٥٤]

قتاده بن دعامه دحضرت انس بن مالك رضي الله عنه نه روايت كوى.چه هغوى فرمائيلى دى.﴿إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُبِينًا﴾ نه مراد ،،حديبيه،، ده.چونكه په دې آيت كښې خطاب نبى صلى الله عليه وسلم ته دې.د دې

---

[1])فتح البارى (٤٥٠/٧)_

وجې صحابه كرامو رضي الله عنهم نبى ته اووئيل.«هنيئا مريئاً فمالنا» يعنى تاسوته دې مبارك شى.بنه دې وى.خكه چه الله تعالى د سورة فتح د اولنى آيت نه پس نبى ﷺ ته زيرې وركړې دې.
﴿لِيَغْفِرَ لَكَ اللهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ﴾ نوصحابو رضي الله عنهم عرض اوكړو.«فمالنا» يعنى زمونږ دپاره څه دى.زمونږ په حق كښې خو څه زيرې رانغلو.نوپه دې باندې الله تعالى دا آيت نازل كړو.
﴿لِيُدْخِلَ الْمُؤْمِنِيْنَ وَالْمُؤْمِنٰتِ جَنّٰتٍ تَجْرِىْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ﴾ [1] نود مومنانو دپاره هم زيرې راغلو.
د قتاده رحمه الله شاګرد شعبه رحمه الله فرمائى.چه دا حديث چه مې د قتاده رحمه الله نه واوريدل.نو زه كوفې ته لاړم.اوپوره حديث مې دهغې سنده يعنى «قتادة عن أنس رضي الله عنه» سره بيان كړو.بيا چه كله زه قتاده رحمه الله ته راغلم.اودا حديث مې هغوى ته ذكركړو.نوپه هغه وخت كښې قتاده رحمه الله اووئيل.چه د ﴿اِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُّبِيْنًا﴾ تفسيرما براه راست د حضرت انس رضي الله عنه نه بلاواسطه اوريدلې دې.او«هنيئا مريئاً فمالنا» زه د عكرمه رحمه الله په واسطه سره روايت كوم.
په اصل كښې قتاده رحمه الله اول تدليس كړې وو.ددې حديث دوه حصې دى. په اولنۍ حصه كښې د ﴿اِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُّبِيْنًا﴾ تفسير بيان شوې دې.چه د دې نه مراد صلح حديبيه ده.اوپه دويم جزء كښې د ﴿لِيُدْخِلَ الْمُؤْمِنِيْنَ وَالْمُؤْمِنٰتِ﴾ سبب نزول بيان شوې دې.چه صحابو رضي الله عنهم عرض اوكړو.چه زمونږ دپاره خو څه زيرې نه دې نازل شوې.نوالله تعالى دا آيت نازل كړو.دحديث اولنۍ حصه قتاده رحمه الله براه راست دحضرت انس رضي الله عنه نه روايت كوله.اودويمه حصه ئې براه راست د حضرت انس رضي الله عنه نه نه روايت كوله.بلكه په مينځ كښې دعكرمه رحمه الله واسطه وه. قتاده چه په اول ځل دا حديث شعبه ته بيان كړې وو.نود عكرمه رحمه الله واسطه ئې په كښې نه وه ذكركړې.بيا چه كله هغه دوباره قتاده رحمه الله ته ورغلو.نوهغوى اووئيل.چه دحديث دا دويمه حصه زه د عكرمه رحمه الله نه روايت كوم.
قتاده رحمه الله په مدلسينوكښې مشهور دې.خوامام بخارى اوامام مسلم رحمهما الله ددې مدلسينو هغه روايت نقل كوى.په كوم كښې چه د سماع تصريح وى.

[۴۳۰۰] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللّٰهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا أَبُو عَامِرٍ حَدَّثَنَا إِسْرَائِيلُ عَنْ مَجْزَأَةَ بْنِ زَاهِرٍ الْأَسْلَمِيِّ عَنْ أَبِيهِ وَكَانَ مِمَّنْ شَهِدَ الشَّجَرَةَ قَالَ إِنِّي لَأُوقِدُ تَحْتَ الْقِدْرِ بِلُحُومِ الْحُمُرِ إِذْ نَادَى مُنَادِي رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَنْهَاكُمْ عَنْ لُحُومِ الْحُمُرِ وَعَنْ مَجْزَأَةَ عَنْ رَجُلٍ مِنْهُمْ مِنْ أَصْحَابِ الشَّجَرَةِ اسْمُهُ أُهْبَانُ بْنُ أَوْسٍ وَكَانَ اشْتَكَى رُكْبَتَهُ فَكَانَ إِذَا سَجَدَ جَعَلَ تَحْتَ رُكْبَتِهِ وِسَادَةً

دمجزاه بن زاهر اسلمى رحمه الله په بخارى كښې صرف دوه روايتونه دى.يودا او يو دې سره

[1])سورة الفتح (۵)۔

متصل مخکښې روایت دې.(١) دوی دخپل پلار زاهر اسلمی رضی الله عنه نه روایت کوی.((وکان ممن شهد الشجرة)) اوهغوی دصلح حدیبیه په شریکانو کښې وو.هم ددې جملې په مناسبت سره امام بخاری رحمه الله دلته دا ذکرکوی.په روایت کښې د لحوم حمر(دخرو د غوښې) حرمت بیان شوې دې.ددې تفصیل به وړاندې د غزوه خیبر په بیان کښې راشی.ځکه چه نبی صلی الله علیه وسلم دلحوم حمر د حرمت اعلان په غزوه خیبر کښې کړې وو.

قوله: وَعَنْ مَجْزَأَةَ عَنْ رَجُلٍ مِنْهُمْ مِنْ أَصْحَابِ الشَّجَرَةِ اسْمُهُ أُهْبَانُ بْنُ أَوْسٍ: دا دماقبل سند سره متصل دې.مجزاه دیوبل سړی نه روایت کوی.کوم چه د اصحاب الشجره نه وو.دهغه نوم ،،اهبان بن اوس،، دې.(٢) ددوی په زنګون کښې تکلیف وو.نوسجدې په وخت کښې به ئې دزنګون لاندې بالخ کیخودو .اوبنکاره ده چه دعذر په وجه په داسې کولو کښې څه حرج نشته.

[۳۹۴۳]حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي عَدِيٍّ عَنْ شُعْبَةَ عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ عَنْ بُشَيْرِ بْنِ يَسَارٍ عَنْ سُوَيْدِ بْنِ النُّعْمَانِ وَكَانَ مِنْ أَصْحَابِ الشَّجَرَةِ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَصْحَابُهُ أُتُوا بِسَوِيقٍ فَلَاكُوهُ تَابَعَهُ مُعَاذٌ عَنْ شُعْبَةَ [ر:۲۰۶]

حضرت سویدبن نعمان رضی الله عنه چه د ((اصحاب الشجرة)) څنی وو.فرمائی.چه نبی صلی الله علیه وسلم ته ستوان راغلل.نو نبی صلی الله علیه وسلم هغه په اوبو کښې ګډ کړل.اووې ځکل.

قوله: تَابَعَهُ مُعَاذٌ عَنْ شُعْبَةَ: یعنی معاذ د شعبه نه روایت کړې دې.اود ابن ابی عدی متابعت کوی.دا متابعت اسماعیلی موصولاً نقل کړې دې.(٣)

[۳۹۴۲]حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ حَاتِمِ بْنِ بَزِيعٍ حَدَّثَنَا شَاذَانُ عَنْ شُعْبَةَ عَنْ أَبِي جَمْرَةَ قَالَ سَأَلْتُ عَائِذَ بْنَ عَمْرٍو رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ وَكَانَ مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ أَصْحَابِ الشَّجَرَةِ هَلْ يُنْقَضُ الْوِتْرُ قَالَ إِذَا أَوْتَرْتَ مِنْ أَوَّلِهِ فَلَا تُوتِرْ مِنْ آخِرِهِ

د ،،شاذان، معنی ،،فرحان،، راځی.دا لقب دې. ددوی نوم ،،اسود بن عامر ،، دې.(٤) دوی دشعبه نه نقل کوی.چه شعبه د ،،ابوجمره،، نه روایت کوی.د ،،ابوجمره،، نوم نصربن عمران،، دې.دوی د عائذبن عمرو نه تپوس اوکړو.او دوی د اصحاب الشجره څنی دی.چه آیا نقض وتر کولې شی؟ نو هغوی جواب ورکړو.کله چه د شپې په اوله حصه کښې تا وتر کړې وی.نو په آخری حصه کښې وتر مکوه.

---

١)عمدة القاری(۱۷\۲۲۳)_

٢)اهبان (بضم الهمزة وسکون الهاء) بن أوس الأسلمی وکان ابتنی داراً فی الکوفة ومات بها فی صدر أیام معاویة رضی الله عنه .. یقال أنه هوالذی کلمه الذئب (وانظرعمدة القاری(۱۷\۲۲۳)_

٣)فتح الباری(۷\۴۵۲)_

٤)عمدة القاری (۱۷\۲۲۴)_

مسئله د نقض وتر اسحاق بن راهويه رحمه الله دنقض وتر قائل دې.اود بعضې صحابو رضي الله عنهم نه هم نقض وتر منقول دى.خواحناف رحمهم الله فرمائى.چه نقض وتر څه څيز نه دې.اود امام مالك اوامام شافعى رحمهما الله په نيز هم نقض وتر څه څيز نه دې.امام احمد بن حنبل رحمه الله فرمائى.چه اصل هم دا دې.چه نقض وتر به نشى كولې.خوكه څوك ئې اوكړى.نو زما خيال دې.چه دده دپاره به په جواز كښې ګنجائش راوخى.څكه چه دبعضې صحابو رضي الله عنهم نه نقض وتر منقول دى.(١) د نقض وتر مطلب دا دې.چه د شپې اول كښې يوكس وتر اوكړى.اوبيا د شپې په آخر كښې دهغه ستركې اوغړيدې.اوهغه تهجد كول غواړى.نو څونكه نبى صلى الله عليه وسلم فرمائيلى دى.((اجعلوا آخرصلاتكم بالليل الوتر)) (٢)(په شپه كښې وتر آخرې مونځ اوګرځوئ) ددې وجې چه د شپې په اول كښې ئې كوم وتر كړى وى.هغه دې مات كړې شى.اودا نقض وتر به داسې وى.چه د تهجدوكولونه وړاندې دې يو ركعت د ماخسوتن نه پس چه ئې كوم درې ركعته وتر كړى وى.هغې سره د ملاوهلو په نيت سره اوكړى.نودا څلور ركعتونه به نفل شى.اود شپې په اول كښې چه ئې كوم وتر كړى وى.هغه به مات شى.

په روايت باب كښې د نقض وترنفى منقول ده.باقى د((اجعلوا آخر صلاتكم بالليل وترا)) مطلب دا دې.كه دچا يقين وى.چه دې به دتهجدو په وخت كښې پاسى.نوهغه دې وتر دهغه وخت دپاره پريږدى.اود تهجدو نه پس دې هغه اوكړى. خوكه يوكس د شپې په اول كښې وتر كړې وى.نودتهجدو په وخت كښې دې دوباره نه كوى.څكه چه دطلق بن على رضي الله عنه روايت په ابوداود كښې موجود دې.اوهغه نسائى اوترمذى رحمهما الله هم نقل كړې دې.امام ترمذى رحمه الله هغې ته حسن وئيلې دې.اوابن حبان او ابن خزيمه رحمهما الله هغه صحيح ګرځولې دې.چه نبى صلى الله عليه وسلم فرمائيلى دى.((لا وتران فى ليلة)) (٣)يعنى په يوه شپه كښې دوه وتره نشته.

[٣٩٢٣]حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ أَخْبَرَنَا مَالِكٌ عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ عَنْ أَبِيهِ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَسِيرُ فِي بَعْضِ أَسْفَارِهِ وَعُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ يَسِيرُ مَعَهُ لَيْلًا فَسَأَلَهُ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ عَنْ شَيْءٍ فَلَمْ يُجِبْهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثُمَّ سَأَلَهُ فَلَمْ يُجِبْهُ ثُمَّ سَأَلَهُ فَلَمْ يُجِبْهُ فَقَالَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ ثَكِلَتْكَ أُمُّكَ يَا عُمَرُ نَزَرْتَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثَلَاثَ

---

(١)په مسند احمد كښې د حضرت ابن عمررضى الله عنهما نه نقض وتر منقول دى.اوګورئ مجمع الزوائد (٢٤٦\٢)_

(٢)صحيح بخارى باب ليجعل آخر صلاته وتراً كتاب الصلاة (١٣٦\١) وصحيح مسلم باب صلاة الليل وعدد ركعات النبى صلى الله عليه وسلم (٢٥٧\١)_

(٣)رواه أبوداودرقم ١٤٣٩ فى الصلاة باب فى نقض الوتر رقم ٤٥٠، والترمذى فى الصلاة باب ماجاء لا وتران فى ليلة والنسائى (٢٢٩و ٢٣٠) فى قيام الليل باب نهى النبى صلى الله عليه وسلم عن الوتر فى ليلة وانظر تفصيل المسئلى فى الفتح (٤٨١\٢) كتاب الوتر)_

مَرَّاتٍ كُلَّ ذٰلِكَ لَا يُجِيبُكَ قَالَ عُمَرُ فَحَرَّكْتُ بَعِيرِي ثُمَّ تَقَدَّمْتُ أَمَامَ الْمُسْلِمِينَ وَخَشِيتُ أَنْ يَنْزِلَ فِيَّ قُرْآنٌ فَمَا نَشِبْتُ أَنْ سَمِعْتُ صَارِخًا يَصْرُخُ بِي قَالَ فَقُلْتُ لَقَدْ خَشِيتُ أَنْ يَكُونَ نَزَلَ فِيَّ قُرْآنٌ وَجِئْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَسَلَّمْتُ عَلَيْهِ فَقَالَ لَقَدْ أُنْزِلَتْ عَلَيَّ اللَّيْلَةَ سُورَةٌ لَهِيَ أَحَبُّ إِلَيَّ مِمَّا طَلَعَتْ عَلَيْهِ الشَّمْسُ ثُمَّ قَرَأَ إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُبِينًا [ر: ٣٥٥٣و٤٢٥]

حضرت اسلم رحمه الله فرمائی.چه رسول الله ﷺ په یوسفرباندې تشریف اوړلو.دلته د سفر تعین نشته.دطبرانی رحمه الله په روایت کښې تصریح ده.چه دا د حدیبیه سفر وو.[1] نبی ﷺ د حدیبیه نه واپس راتلو.حضرت عمر رضی الله عنه ورسره روان وو.د شپې وخت وو.حضرت عمر فاروق رضی الله عنه د نبی ﷺ نه د څه خبرې تپوس اوکړو.نبی ﷺ ورته جواب ورنکړو.جواب ددې وجې نبی ﷺ ورنکړو.چه په ذکرقلبی کښې مشغول وو. اوالتفات ئې اونشو اودا هم ممکن ده.چه په دغه وخت کښې په نبی ﷺ باندې وحی نازلیده.ځکه ئې جواب ورنکړو.حضرت عمر رضی الله عنه دا اوګنړل.چه نبی ﷺ تپوس نه دې اوریدلې.نودوباره ئې تپوس اوکړو.خو نبی ﷺ جواب ورنکړو.په دریم ځل تپوس کولوباندې هم نبی ﷺ جواب ورنکړو.کله چه ئې درې ځله تپوس اوکړو.او دنبی ﷺ نه جواب ملاؤ نشو.نوحضرت عمر رضی الله عنه اووئیل.

قوله: ثَكِلَتْكَ أُمُّكَ يَا عُمَرُ نَزَرْتَ (٢) رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ كُلَّ ذٰلِكَ لَا يُجِيبُكَ: عمره! ستا مور دې تا ورك كړی.تا د رسول الله ﷺ نه درې ځله (دسوال د جواب دپاره) اصرار اوكړو.خو رسول الله په يوځل هم تا ته جواب درنکړو.حضرت عمر رضی الله عنه ته تشویش اوپریشانی شوه.حضرت عمر رضی الله عنه فرمائی.چه ما خپل اوښ ته پونده ورکړه(یعنی تیز مې کړو) او د مسلمانانو ته وړاندې لاړم.حضرت عمر رضی الله عنه ددې نه وړاندې چونکه څه جذباتی خبرې د رسول الله ﷺ او حضرت ابوبکر رضی الله عنه سره کړې وې.ددې وجې اوویریدل.او دا ویره شوه ورسره.چه زما په باره کښې به د قرآن پاك څه آیت نازل شی. حضرت عمر رضی الله عنه فرمائی.چه اوس لږ غوندې وخت تیرشوې وو.چه ما د یوآواز کونکی آواز واوریدو.هغه ماته آواز کولو.وائی.چه ما سره ویره شوه.چه زما په باره کښې به قرآن پاك نازل شوې وی.(اوپه هغې کښې به په ما باندې عتاب راغلی وی)نوزه نبی ﷺ ته راغلم.او سلام مې واچولو.نبی ﷺ اوفرمائیل .په نن شپه کښې ما باندې داسې سورت نازل شوې دې.چه هغه ماته دهرهغه څیزنه زیات محبوب دې.په کوم باندې چه نمر راختلی وی.مطلب دا دې.چه هغه څیزماته د دنیا دهریوڅیز نه زیات خوښ اومحبوب دې.ددې نه پس نبی ﷺ د سورة فتح تلاوت اوکړو.

[٣٩٤٣] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ قَالَ سَمِعْتُ الزُّهْرِيَّ حِينَ حَدَّثَ هٰذَا الْحَدِيثَ حَفِظْتُ بَعْضَهُ وَثَبَّتَنِي مَعْمَرٌ عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ عَنِ الْمِسْوَرِ بْنِ مَخْرَمَةَ وَمَرْوَانَ بْنِ الْحَكَمِ يَزِيدُ

---

[1] فتح البارى(٥٨٣١٨)_

[2] نزرت (بفتح النون وتشديد الزاء) أى الحجت وضيقت عليه حتى احرجته (عمدة القارى (٢٢٥١١٧)_

أَحَدُهُمَا عَلَى صَاحِبِهِ قَالَا خَرَجَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَامَ الْحُدَيْبِيَةِ فِي بِضْعَ عَشْرَةَ مِائَةً مِنْ أَصْحَابِهِ فَلَمَّا أَتَى ذَا الْحُلَيْفَةِ قَلَّدَ الْهَدْيَ وَأَشْعَرَهُ وَأَحْرَمَ مِنْهَا بِعُمْرَةٍ وَبَعَثَ عَيْنًا لَهُ مِنْ خُزَاعَةَ وَسَارَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتَّى كَانَ بِغَدِيرِ الْأَشْطَاطِ أَتَاهُ عَيْنُهُ قَالَ إِنَّ قُرَيْشًا جَمَعُوا لَكَ جُمُوعًا وَقَدْ جَمَعُوا لَكَ الْأَحَابِيشَ وَهُمْ مُقَاتِلُوكَ وَصَادُّوكَ عَنِ الْبَيْتِ وَمَانِعُوكَ فَقَالَ أَشِيرُوا أَيُّهَا النَّاسُ عَلَيَّ أَتَرَوْنَ أَنْ أَمِيلَ إِلَى عِيَالِهِمْ وَذَرَارِيِّ هَؤُلَاءِ الَّذِينَ يُرِيدُونَ أَنْ يَصُدُّونَا عَنِ الْبَيْتِ فَإِنْ يَأْتُونَا كَانَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ قَدْ قَطَعَ عَيْنًا مِنَ الْمُشْرِكِينَ وَإِلَّا تَرَكْنَاهُمْ مَحْرُوبِينَ قَالَ أَبُو بَكْرٍ يَا رَسُولَ اللَّهِ خَرَجْتَ عَامِدًا لِهَذَا الْبَيْتِ لَا تُرِيدُ قَتْلَ أَحَدٍ وَلَا حَرْبَ أَحَدٍ فَتَوَجَّهْ لَهُ فَمَنْ صَدَّنَا عَنْهُ قَاتَلْنَاهُ قَالَ امْضُوا عَلَى اسْمِ اللَّهِ [ر: ١٦٠٨]

قوله: حَفِظْتُ بَعْضَهُ وَثَبَّتَنِي مَعْمَرٌ: ددې جملې متعلق په تفصیل سره کلام تیرشوې دې.

قوله: وَبَعَثَ عَيْنًا لَهُ مِنْ خُزَاعَةَ: دهغه خزاعی جاسوس نوم ما، بسربن سفيان، خودلې وو.([1]) بعضې حضراتو بشربن سفيان دهغه نوم نقل کړې دې.([2])

قوله: حتى كان بغدير الأشطاط أتاه عينه...: دابن اسحاق بيان دې چه په مقام عسفان کښې جاسوس راغلې وو.([3]) اود بخارى ددې روايت نه معلوميږى چه په غديرا شطاط کښې جاسوس راغلې وو.خو په دې کښې څه تعارض نشته.امام احمدبن حنبل چه کوم روايت نقل کړې دې.د هغې نه وضاحت کيږى.((أتاه عينه بغديرالأشطاط وهوقريب من عسفان)) چونکه غديراشطاط او عسفان دواړه نزدې نزدې وو.ددې وجې ئې په يو روايت کښې د يو نوم او په بل کښې د بل مقام نوم ذکر کړې دې.([4])

يواشکال اود هغې جواب: دلته دا اشکال کيږى.چه د بخارى د كتاب الشروط د روايت نه خو دا پته لګى.چه نبى ﷺ په مقام غميم کښې د خالد بن وليد د راتلو خبر صحابوﷺ ته ورکړې وو.([5]) حضرت شيخ الحديث په ((جزء الحج والعمرة))کښې هم دا نقل کړى دى.چه نبى ﷺ ته اطلاع على الغيب په طور الله تعالى دا خبره اوخودله.اوترکومې پورې چه د جاسوس خبره دد.نوهغه صرف د قريشو د جمع کيدو نبى ﷺ ته خبر ورکړو.دخالدبن وليد د

---

[1] عمدة القارى(١٧\٢٢٥و ٢٢٦)_

[2] فتح البارى (٤٥٤\٧)_

[3] سيرة ابن هشام (٣٢٢\٣)_

[4] فتح البارى (٣٣٤\٥)_

[5] د بخارى دكتاب الشروط د په روايت کښې دى.((حتى إذا كانوا ببعض الطريق قال النبى ﷺ إن خالد بن وليد بالغميم فى خيل لقريش طليعة فخذوا ذات اليمين ...)) صحيح البخارى كتاب الشروط باب الشروط فى الجهاد رقم ٢٧٣١)_

راتلو خبر هغه نه وو ورکړې.خود ابن اسحاق په روایت کښې دا صراحت موجود دې.چه جاسوس د خالد بن ولید د راتلو خبر هم ورکړو.او د قریشو دجمع کیدو اطلاع هم ورکړه.(۱)
په دې روایاتو کښې د تطبیق صورت هم دا کیدې شی.چه په اصل کښې هغه جاسوس نبی ﷺ ته د دواړو خبرو خبر ورکړې وو.او هغه د خبر ورکولونه پس نبی ﷺ صحابه کراموﷺ ته هغه خبره بیان کړه.نو په کومو روایاتو کښې چه دی.چه نبی ﷺ دخالد بن ولید د راتلو خبر صحابه کراموﷺ ته ورکړو.نود هغې مطلب دا دې.چه د جاسوس د خبر ورکولو نه پس نبی ﷺ صحابوﷺ ته وئیلی وی.والله اعلم.

قوله: وَقَدْ جَمَعُوا لَكَ الْأَحَابِيشَ :«احابیش»د«احبوش» جمع ده.(۲) بعضې حضرات فرمائی. چه په اصل کښې احبوش ډلې ته وائی.نود«أحابیش»معنی شوه ،،ډلې،، اوابن درید رحمه الله فرمائی. چه ،،حبشی،، ذ یو غر نوم دې.دهغې لاندې جمع شوی وو.مختلفو قبیلو دا معاهده کړې وه.چه د مسلمانانو خلاف به په شریکه جنګ کوو.ددې ،،حبشی،، غر په مناسبت سره دې خلقو ته ،،احابیش،، وئیلی شی.(۳)
«الأشطاط»دا لفظ دبخاری په اکثرونسخو کښې نشته.اوپه ظاهره معلومیږی . چه دا د راوی وهم دې.که دا صحیح اومنلې شی.نو بیا به دې وئیلو ته ضرورت پیښیږی.چه دا د «شطط» جمع ده.او ددې معنی تجاوز راځی.(۴)
د«الأحابیش الأشطاط» معنی به وی.دا ډلې چه هغوی د تعداد او شمار نه تیر شوی دی.اودا به کنایه وی.د هغوی د کثرت نه،نو معنی به شی.«جمعوالك الجماعات الكثيرة»

قوله: فَقَالَ أَشِيرُوا أَيُّهَا النَّاسُ عَلَيَّ أَتَرَوْنَ أَنْ أَمِيلَ إِلَى عِيَالِهِمْ وَذَرَارِيِّ هَؤُلَاءِ الَّذِينَ يُرِيدُونَ أَنْ يَصُدُّونَا عَنْ الْبَيْتِ: نو رسول اللهﷺ اوفرمائیل.خلقو ماته مشوره راکړئ.ستاسو څه خیال دې.دا کوم خلق چه مونږ د بیت الله نه منع کول غواړی.آیا ددوی د بچو او عیال طرف ته لاړ شم.

قوله: فَإِنْ يَأْتُونَا كَانَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ قَدْ قَطَعَ عَيْنًا مِنْ الْمُشْرِكِينَ :نوکه دا خلق مونږ ته (د خپلو بچو د حفاظت په غرض) راشی.نو الله تعالی به د مشرکانو نه یو ډله جدا کړی.اوکه دغه خلق مونږ ته رانغلل.نومونږ به دوی ته شکست ورکړو.

---

۱ ،اوګورئ (سیرة ابن هشام (۳/۳۲۲)_
۲ ،تعلیقات لامع الدراری للشیخ زکریا رحمه الله (۸/۲٤۷)_
۳ ،اوګورئ النهایة لابن الأثیر (۱/۳۳۰)_
٤ ،وفی مختار الصحاح (۳۳۷و ۳۳۸) الشطط بفتحتین مجاوزة القدر فی کل شئ وفی الحدیث ((لها مهرمثلها لا وکس ولا شطط)) أی لانقصان ولا زیادة)_

«عين» معنى جاسوس راځي.دغه شان ددې معنى ډله هم راځي.دلته دواړه معانى مراد كيدې شي.دلته د جملې مختلف مطلبونه بيان شوى دى.

① يو مطلب ددې دا دې.چه قريشو سره ډيرې قبيلې جمع شوى دى.او روسته دهغوى اهل وعيال غير محفوظ دى.نومونږ به ددې قبيلو په كورونو باندې حمله اوكړو.چه د حملې خبر دې قبيلو ته اورسى.نو دوى خو به يا دخپلو بچو د حفاظت دپاره مونږ سره دجنګ دپاره راځى..نوقريش به كمزورى شى.ځكه چه دهغوى جمع شوې لښكربه منتشر شى.او هم دا مطلب دې د «كان الله عزوجل قد انقطع عيناً من المشركين» يعنى «كان الله عزوجل قطع من المشركين جماعة» يعنى الله تعالى د مشركانو نه يو جماعت او ډله قطع او جدا كړه.اوكه دغه خلق دخپل اهل وعيال د حفاظت دپاره رانشى.نو مونږ به هغوى شكست خوړلې پريږدو.ځكه چه دهغوى به بچو، ښځو او كورونو به مو قبضه كړې وى.

په دې صورت كښې د «عين» معنى ډله اخستې شوې ده.دا مطلب په زاد المعاد كښې حافظ ابن قيم د امام احمد بن حنبل رحمه الله په حوالې سره متعين كړې دې.هلته د روايت الفاظ دا دى.«وإن يجيئوا تكن عنقا قطعها الله»[1]«عنق» ډلې ته وائى.اوچونكه د «عين» معنى د ډلې هم راځى.[2] ځكه ددې روايت په بناء باندې به دلته هم د «عين» نه ډله مراد وى.اوهم دا مطلب مولانا رشيد احمد ګنګوهى رحمه الله په «لامع الدرارى» كښې بيان كړې دې.هغوى فرمائى «ومعنى قوله قطع عيناً من المشركين أى جماعة من المشركين فإن الكفار لما رجعوا إلى أهليهم لم يبق مع أهل مكة منهم أحد فتقل جماعتهم...» [3]

② خوكه په «قطع عيناً من المشركين» كښې د «عين» نه مراد جاسوس واخستې شى.نو په دغه وخت كښې به مطلب دا وى.چه كله مونږ ددې كافرانو په كورونو باندې حمله اوكړواوهغوى دخپل اهل وعيال دحفاظت دپاره مونږ ته راشى.نوبيا به مونږ ته اهل مكه طرف ته د جاسوس ليږلو ضرورت نه وى.ځكه چه جاسوس د دشمن د تعداد وغيره معلومولو دپاره ليږلې شى.اوهركله چه مونږ ته معلومه شى. چه هلته صرف قريش دى.باقى قبيلې تلى دى. نود جاسوس ضرورت به باقى پاتې نشى.د«قطع عيناً من المشركين» مطلب به وى.الله تعالى مشركانو طرف ته د جاسوس ليږلو ضرورت زمونږ نه ختم او قطع كړو.

③ اوصاحب د لامع الدرارى رحمه الله فرمائى.«ويمكن أن يكون المعنى أنهم إذا رجعوا إليهم لم تحتج إلى بعث جاسوس، إلى مكة ليعلم لنا علم من اجتمع فيها من الكفار، إذ لا يبقى هناك غير قريش، فلا يحتاج إلى بعث

[1] زاد المعاد (۲۸۹/۳)_
[2] تعليقات لامع الدرارى (۳۴۵/۸)_
[3] لامع الدرارى (۳۴۶/۸ و ۳۴۷)_

جاسوس، لحصول العلم بأنه ليس فيها أحد ممن سواهم»[1] په «قطع عينا من المشركين» كښې ،،عيناً،، د جاسوس په معنى كښې اخلى. د دې جملې معنى علامه عينى،قسطلانى او محشى هم بيان كړې ده.اوهغه دا كه دا مشركانو د جنګ كولو دپاره مونږ ته راشى.نو په دغه صورت كښې كه مونږ هغوى ته جاسوس اوليږو.ددې به څه فائده نه وى.دجاسوس د خبر راوړو نه پس هم كه د مشركانو سره د جنګ نوبت راشى.نوددې مطلب به دا وى.چه مونږ هډو جاسوس ليږلې نه وو.الله تعالى زمونږ جاسوس كوم چه مونږ د مشركانو خبر راوړو دپاره ليږلې وو.قطع كړو.يعنى بې فائدې او بې اثره كړو.(٢)

خو ددې جملې دا مطلب صحيح نه دې.څكه چه ددې مطلب بنياد په دې مفروضه باندې دې.چه د جاسوس فائده د جنګ نه بچ كيدل دى.نوكه جنګ اوشو.نو د جاسوس څه فائده اونشوه.خودا مفروضه صحيح نه ده.څكه چه ډيركرته د جاسوس ليږلو باوجود جنګ اوشى.خود جاسوس په خبرونو سره په نورو احتياطى تدبيرونو كښې مدد ملاويږى.او دجاسوس فائده وى.

[٣٩٣٥] حَدَّثَنِي إِسْحَاقُ أَخْبَرَنَا يَعْقُوبُ حَدَّثَنِي ابْنُ أَخِي ابْنِ شِهَابٍ عَنْ عَمِّهِ أَخْبَرَنِي عُرْوَةُ بْنُ الزُّبَيْرِ أَنَّهُ سَمِعَ مَرْوَانَ بْنَ الْحَكَمِ وَالْمِسْوَرَ بْنَ مَخْرَمَةَ يُخْبِرَانِ خَبَرًا مِنْ خَبَرِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي عُمْرَةِ الْحُدَيْبِيَةِ فَكَانَ فِيمَا أَخْبَرَنِي عُرْوَةُ عَنْهُمَا أَنَّهُ لَمَّا كَاتَبَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سُهَيْلَ بْنَ عَمْرٍو يَوْمَ الْحُدَيْبِيَةِ عَلَى قَضِيَّةِ الْمُدَّةِ وَكَانَ فِيمَا اشْتَرَطَ سُهَيْلُ بْنُ عَمْرٍو أَنَّهُ قَالَ لَا يَأْتِيكَ مِنَّا أَحَدٌ وَإِنْ كَانَ عَلَى دِينِكَ إِلَّا رَدَدْتَهُ إِلَيْنَا وَخَلَّيْتَ بَيْنَنَا وَبَيْنَهُ وَأَبَى سُهَيْلٌ أَنْ يُقَاضِيَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَّا عَلَى ذَلِكَ فَكَرِهَ الْمُؤْمِنُونَ ذَلِكَ وَامَّعَضُوا فَتَكَلَّمُوا فِيهِ فَلَمَّا أَبَى سُهَيْلٌ أَنْ يُقَاضِيَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَّا عَلَى ذَلِكَ كَاتَبَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَرَدَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَبَا جَنْدَلِ بْنَ سُهَيْلٍ يَوْمَئِذٍ إِلَى أَبِيهِ سُهَيْلِ بْنِ عَمْرٍو وَلَمْ يَأْتِ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَحَدٌ مِنَ الرِّجَالِ إِلَّا رَدَّهُ فِي تِلْكَ الْمُدَّةِ وَإِنْ كَانَ مُسْلِمًا وَجَاءَتِ الْمُؤْمِنَاتُ مُهَاجِرَاتٍ فَكَانَتْ أُمُّ كُلْثُومٍ بِنْتُ عُقْبَةَ بْنِ أَبِي مُعَيْطٍ مِمَّنْ خَرَجَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهِيَ عَاتِقٌ فَجَاءَ أَهْلُهَا يَسْأَلُونَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يَرْجِعَهَا إِلَيْهِمْ حَتَّى أَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى فِي الْمُؤْمِنَاتِ مَا أَنْزَلَ

[٣٩٣٦] قَالَ ابْنُ شِهَابٍ وَأَخْبَرَنِي عُرْوَةُ بْنُ الزُّبَيْرِ أَنَّ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا زَوْجَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَتْ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَمْتَحِنُ مَنْ هَاجَرَ

---

[1] لامع الدرارى (٢٤٦/٨و ٢٤٧)_

[2] عمدة القارى (٢٢٦/١٧)_

مِنَ الْمُؤْمِنَاتِ بِهَذِهِ الْآيَةِ يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا جَاءَكَ الْمُؤْمِنَاتُ يُبَايِعْنَكَ وَعَنْ عَمِّهِ قَالَ بَلَغَنَا حِينَ أَمَرَ اللَّهُ رَسُولَهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يَرُدَّ إِلَى الْمُشْرِكِينَ مَا أَنْفَقُوا عَلَى مَنْ هَاجَرَ مِنْ أَزْوَاجِهِمْ وَبَلَغَنَا أَنَّ أَبَا بَصِيرٍ فَذَكَرَهُ بِطُولِهِ

قوله: حدثني اسحاق .. حدثني ابن أخي ابن شهاب: دابن شهاب د وراره نوم ،،محمد بن عبدالله،، دي.

قوله: فَكَرِهَ الْمُؤْمِنُونَ ذَلِكَ وَامَّعَضُوا فَتَكَلَّمُوا فِيهِ: ((امعضوا))اصل كښې((انمعضوا))وو.دنون په ميم كښې ادغام اوشو، ((امعضوا)) ترې جوړ شو.ددې معنى ده.بې مزې،ناخوښول.مطلب دا دې.چه اهل ايمان په دې صلح بې خونده شول.او هم په زړه كښې دننه دننه ئې خفګان كولو.

قوله: وَجَاءَتِ الْمُؤْمِنَاتُ مُهَاجِرَاتٍ ....: مسلمانانې ښځې د صلح حديبيه نه پس نبى ﷺ ته راغلې.مشركانو د دوى د واپسئ مطالبه اوكړه.خو نبى ﷺ د دوى د واپس كولو نه انكار اوكړو.يو خو ددې وجې چه په صلح كښې د ((رجل)) لفظ وو.نو ښځه د صلحې د شرائطو په پابندئ كښې داخله نه وه.او دويم د دې وجې چه قرآن كريم حكم وركړې وو.چه ﴿فَلَا تَرْجِعُوهُنَّ إِلَى الْكُفَّارِ﴾ (١)

دلته دا سوال كيږى.چه د ﴿فَلَا تَرْجِعُوهُنَّ﴾ حكم د صلح په عام حكم كښې تخصيص وو.اوكه د.صلحې دحكم نسخ وه.په دې باره كښې د ابن عربى او د نورو حضراتو رائې دا ده.چه دقرآنى حكم په وجه د صلح په عام حكم كښې تخصيص اوشو.البته د بعضې نورو حضراتو رائې دده.چه حكم قرآنى ددې حكم ناسخ دې.

په دې صورت كښې دا مسئله پيدا كيږى.چه آيا قرآن د سنت دپاره ناسخ كيدې شى؟دامام شافعى رحمه الله مشهور قول دا دې.چه قرآن د سنت دپاره ناسخ نشى كيدې.خو نور حضرات فرمائى، چه لكه څنګه د قرآن يو آيت د بل آيت دپاره ناسخ جوړيدې شى.دغه شان قرآن د حديث دپاره هم ناسخ كيدې شى.(٢)

[٣٩٣٧/٣٩٣٩] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ عَنْ مَالِكٍ عَنْ نَافِعٍ أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا خَرَجَ مُعْتَمِرًا فِي الْفِتْنَةِ فَقَالَ إِنْ صُدِدْتُ عَنِ الْبَيْتِ صَنَعْنَا كَمَا صَنَعْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَهَلَّ بِعُمْرَةٍ مِنْ أَجْلِ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ أَهَلَّ بِعُمْرَةٍ عَامَ الْحُدَيْبِيَةِ

[٣٩٣٨] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا يَحْيَى عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ عَنْ نَافِعٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ أَنَّهُ أَهَلَّ وَقَالَ إِنْ حِيلَ بَيْنِي وَبَيْنَهُ لَفَعَلْتُ كَمَا فَعَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ حَالَتْ كُفَّارُ قُرَيْشٍ

---

١) سورة الممتحنة: ١٠)_

٢) اوګورئ كشف الأسرار على أصول فخر الإسلام (٣/١٧٥و١٧٦) باب تقسيم الناسخ)_

بَيْنَهُ وتلا لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللّٰهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ

[٣٩٤٩] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللّٰهِ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ أَسْمَاءَ حَدَّثَنَا جُوَيْرِيَةُ عَنْ نَافِعٍ أَنَّ عُبَيْدَ اللّٰهِ بْنَ عَبْدِ اللّٰهِ وَسَالِمَ بْنَ عَبْدِ اللّٰهِ أَخْبَرَاهُ أَنَّهُمَا كَلَّمَا عَبْدَ اللّٰهِ بْنَ عُمَرَ ح وحَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا جُوَيْرِيَةُ عَنْ نَافِعٍ أَنَّ بَعْضَ بَنِي عَبْدِ اللّٰهِ قَالَ لَهُ لَوْ أَقَمْتَ الْعَامَ فَإِنِّي أَخَافُ أَنْ لَا تَصِلَ إِلَى الْبَيْتِ قَالَ خَرَجْنَا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَحَالَ كُفَّارُ قُرَيْشٍ دُونَ الْبَيْتِ فَنَحَرَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هَدَايَاهُ وَحَلَقَ وَقَصَّرَ أَصْحَابُهُ وَقَالَ أُشْهِدُكُمْ أَنِّي أَوْجَبْتُ عُمْرَةً فَإِنْ خُلِّيَ بَيْنِي وَبَيْنَ الْبَيْتِ طُفْتُ وَإِنْ حِيلَ بَيْنِي وَبَيْنَ الْبَيْتِ صَنَعْتُ كَمَا صَنَعَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَسَارَ سَاعَةً ثُمَّ قَالَ مَا أُرَى شَأْنَهُمَا إِلَّا وَاحِدًا أُشْهِدُكُمْ أَنِّي قَدْ أَوْجَبْتُ حَجَّةً مَعَ عُمْرَتِي فَطَافَ طَوَافًا وَاحِدًا وَسَعْيًا وَاحِدًا حَتَّى حَلَّ مِنْهُمَا جَمِيعًا [ر: ١٥٥٨]

قوله: حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ عَنْ مَالِكٍ: حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنهما د فتنې په زمانه کښې د عمرې په اراده روان شو.(د فتنې نه د حضرت عبدالله بن زبير رضي الله عنهما او حجاج بن يوسف قضيه مراد ده) وې فرمائيل.که مونږ د بيت الله د تګ نه منع کړې شو.نو بيا به هم هغه طريقه اختياروو،کومه چه رسول الله ﷺ اختيار کړې وه.نو دوى د عمرې احرام اوتړلو.ځکه چه نبى ﷺ هم د حديبيه په کال د عمرې احرام تړلې وو.

قوله: حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ: په دې روايت کښې هم د حضرت ابن عمر رضي الله عنهما د عمرې واقعه ذکر ده.

قوله: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللّٰهِ بْنُ مُحَمَّدٍ: دا په دريم سند سره امام بخارى رحمه الله د حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنهما واقعه ذکر کوى.اودا تفيصلى دې.

[٣٩٥٠/٣٩٥١] حَدَّثَنِي شُجَاعُ بْنُ الْوَلِيدِ سَمِعَ النَّضْرَ بْنَ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا صَخْرٌ عَنْ نَافِعٍ قَالَ إِنَّ النَّاسَ يَتَحَدَّثُونَ أَنَّ ابْنَ عُمَرَ أَسْلَمَ قَبْلَ عُمَرَ وَلَيْسَ كَذَلِكَ وَلَكِنْ عُمَرُ يَوْمَ الْحُدَيْبِيَةِ أَرْسَلَ عَبْدَ اللّٰهِ إِلَى فَرَسٍ لَهُ عِنْدَ رَجُلٍ مِنَ الْأَنْصَارِ يَأْتِي بِهِ لِيُقَاتِلَ عَلَيْهِ وَرَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُبَايِعُ عِنْدَ الشَّجَرَةِ وَعُمَرُ لَا يَدْرِي بِذَلِكَ فَبَايَعَهُ عَبْدُ اللّٰهِ ثُمَّ ذَهَبَ إِلَى الْفَرَسِ فَجَاءَ بِهِ إِلَى عُمَرَ وَعُمَرُ يَسْتَلْئِمُ لِلْقِتَالِ فَأَخْبَرَهُ أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُبَايِعُ تَحْتَ الشَّجَرَةِ قَالَ فَانْطَلَقَ فَذَهَبَ مَعَهُ حَتَّى بَايَعَ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَهِيَ الَّتِي يَتَحَدَّثُ النَّاسُ أَنَّ ابْنَ عُمَرَ أَسْلَمَ قَبْلَ عُمَرَ

شجاع بن الوليد دامام بخارى رحمه الله د زمانې وو.اودهغوى په بخارى کښې صرف دا يو روايت دې.[1] دوى د نضربن محمد نه روايت کوى.د نضربن محمد هم په بخارى کښې صرف دا يو روايت دې.[2]

---

[1] عمدة القارى(١٧\٢٢٨)_

[2] عمدة القارى(١٧\٢٢٨)_

نافع واني.چه خلق دا واني،چه حضرت ابن عمر ؓ د حضرت عمر ؓ نه وړاندې مسلمان شوې دې.حال دا چه دا خبره صحیح نه ده،بلکه داسې شوې وه.چه حضرت عمر ؓ د صلح حدیبیه په موقع باندې حضرت ابن عمر ؓ یو انصاری د خپل اس راوستو دپاره اولیږلو.په دغه دوران کښې نبی ﷺ د ونې لاندې بیعت اخستل شروع کړو.حضرت عمر ؓ ته لا معلومه نه وه.چه د بیعت سلسله شروع شوې ده.حضرت عبدالله اول بیعت اوکړو.او بیا د اس راوستو دپاره لاړو .کله چه دوی حضرت عمر ؓ ته اس راوستلو.نو دوی د جنګ دپاره زغره اغوستله.حضرت ابن عمر ؓ ورته اووئیل.چه نبی ﷺ بیعت اخلی.نو حضرت عمر ؓ لاړلو.نو د نبی ﷺ سره ئې بیعت اوکړو.بس دومره خبره وه،اوخلقو مشهوره کړه.چه حضرت ابن عمر ؓ د حضرت عمر ؓ نه وړاندې مسلمان شوې دې.

[٣٩٥١]وَقَالَ هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ حَدَّثَنَا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْعُمَرِيُّ أَخْبَرَنِي نَافِعٌ عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّ النَّاسَ كَانُوا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ الْحُدَيْبِيَةِ تَفَرَّقُوا فِي ظِلَالِ الشَّجَرِ فَإِذَا النَّاسُ مُحْدِقُونَ بِالنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ يَا عَبْدَ اللَّهِ انْظُرْ مَا شَأْنُ النَّاسِ قَدْ أَحْدَقُوا بِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَوَجَدَهُمْ يُبَايِعُونَ فَبَايَعَ ثُمَّ رَجَعَ إِلَى عُمَرَ فَخَرَجَ فَبَايَعَ

دا تعلیق دې.اسماعیلی دا موصولاً نقل کړې دې.(١)

حضرت ابن عمر ؓ فرمائی.چه د نبی ﷺ سره په حدیبیه کښې کوم کسان وو.هغوی هلته د ونو په سیورې کښې خوارهٔ وارهٔ شول.ناڅاپه ما اوکتل.چه خلق دنبی ﷺ نه ګیرچاپیره راتاؤ شوی دی.نوحضرت عمر ؓ اووئیل.عبدالله لږ اوګوره ،چه دا څه قصه ده؟ ابن عمر ؓ چه کله لاړلو.او وې کتل.چه خلق بیعت کوی. نو هغوی پخپله بیعت اوکړو.او بیا راغلو.حضرت عمر ؓ ته ئې خبر ورکړو.نو هغوی هم لاړلو.او بیعت ئې اوکړو.

ددې نه په وړاندینی روایت کښې وو.چه حضرت عمر ؓ عبدالله ؓ ته اووئیل.چه انصاری سره زما اس دې.هغه راوله.او په دې روایت کښې دی.چه حضرت عمر ؓ اووئیل.لږ اوګوره. چه دا خلق د نبی ﷺ نه ګیرچاپیره ولې راجمع کیږی؟

خو په دې دواړو خبرو کښې څه تعارض نشته.کیدې شی،حضرت عمر ؓ ابن عمر ؓ ته دواړه خبرې کړې وی.چه اس راوله.او اوګوره چه دا خلق ولې راجمع کیږی.یو راوی دا خبره بیان کړې ده.اوبل راوی دویمه خبره ذکر کړې ده.(٢)

[٣٩٥٢]حَدَّثَنَا ابْنُ نُمَيْرٍ حَدَّثَنَا يَعْلَى حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ قَالَ سَمِعْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ أَبِي أَوْفَى رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ كُنَّا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ اعْتَمَرَ فَطَافَ فَطُفْنَا مَعَهُ وَصَلَّى وَصَلَّيْنَا مَعَهُ وَسَعَى بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ فَكُنَّا نَسْتُرُهُ مِنْ أَهْلِ مَكَّةَ لَا يُصِيبُهُ أَحَدٌ بِشَيْءٍ

---

(١) عمدة القاری (١٧/٢٢٩)_

(٢) فتح الباری (٧/٤٥٦)_

دامحمدبن عبدالله بن نميردې.فرمائى.چه حضرت عبدالله بن ابى اوفى فرمائى.چه مونږ د رسول الله ﷺ سره د عمرة القضاء ادا كولو دپاره تلى وو.نبى ﷺ طواف اوكړو.مونږ هم د دوى سره طواف اوكړو.نبى ﷺ مونځ اوكړو. مونږ هم دوى سره مونځ اوكړو.بيا نبى ﷺ د صفا مروه په مينځ كښې سعى اوكړه.مونږ نبى ﷺ د اهل مكه د شراو دهغوى د ضرر رسولو د ويرې د وجې پټ كړې وو.يعنى نبى ﷺ مونږ په خپله ګيره كښې اخستې وو.او روان وو.چه نبى ﷺ ته څوك تكليف اونه رسوى.

په دې روايت كښې د عمرة القضاء واقعه ده.ددې تعلق په ظاهره د صلح حديبيه سره نشته.خوهركله چه د عمرة القضاء فيصله د صلح حديبيه په موقع شوې وه.ددې مناسبت په وجه امام بخارى رحمه الله دا روايت دلته ذكر كړو.

[٣٩٥٣]حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ إِسْحَاقَ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَابِقٍ حَدَّثَنَا مَالِكُ بْنُ مِغْوَلٍ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا حَصِينٍ قَالَ قَالَ أَبُو وَائِلٍ لَمَّا قَدِمَ سَهْلُ بْنُ حُنَيْفٍ مِنْ صِفِّينَ أَتَيْنَاهُ نَسْتَخْبِرُهُ فَقَالَ اتَّهِمُوا الرَّأْيَ فَلَقَدْ رَأَيْتُنِي يَوْمَ أَبِي جَنْدَلٍ وَلَوْ أَسْتَطِيعُ أَنْ أَرُدَّ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَمْرَهُ لَرَدَدْتُ وَاللَّهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ وَمَا وَضَعْنَا أَسْيَافَنَا عَلَى عَوَاتِقِنَا لِأَمْرٍ يُفْظِعُنَا إِلَّا أَسْهَلْنَ بِنَا إِلَى أَمْرٍ نَعْرِفُهُ قَبْلَ هَذَا الْأَمْرِ مَا نَسُدُّ مِنْهَا خُصْمًا إِلَّا انْفَجَرَ عَلَيْنَا خُصْمٌ مَا نَدْرِي كَيْفَ نَأْتِي لَهُ[ر:١٥٢٣]

دحسن بن اسحاق په بخارى كښې صرف دا يو روايت راغلې دې.(١)

قوله: قَالَ قَالَ أَبُو وَائِلٍ لَمَّا قَدِمَ سَهْلُ بْنُ حُنَيْفٍ مِنْ صِفِّينَ أَتَيْنَاهُ نَسْتَخْبِرُهُ: د ابو وائل نوم شقيق بن سلمه دې.فرمائى،كله چه سهل بن حنيف د صفين نه راغلو.نو مونږ هغه ته ورغلو.چه دحالاتو تپوس ترې اوكړو.

يواشكال او دهغې جواب: دلته يو اشكال كيږى.چه ددې روايت نه په ظاهره دا معلوميږى.چه ابووائل په جنګ صفين كښې شريك نه وو.حضرت سهل بن حنيف په جنګ كښې شريك وو.كله چه هغه د جنګ صفين نه واپس شو.نودهغه نه د حالاتو معلومولو دپاره ابو وائل هغه ته ورغلو.حال دا چه امام بخارى رحمه الله دا روايت په كتاب الجهاد كښې نقل كړې دې.په هغې كښې دا تصريح ده.چه ابووائل په جنګ صفين كښې په خپله شريك وو.(٢) او په بعضې رواياتوكښې دا هم راغلى دى.چه د سهل بن حنيف نه ابو وائيل تپوس هم په جنګ صفين كښې كړې وو.

---

(١) وكان حسن بن اسحاق من أصحاب ابن المبارك ومات سنة أحدى وأربعين ومائتين وماله فى البخارى سوى هذا الحديث وانظرفتح البارى (٤٥٨/٧)_

(٢) د روايت الفاظ دا دى.((الأعمش قال:سألت أبا وائل، شهدت صفين ؟ قال:نعم... كتاب الجهاد باب إثم من عاهد ثم غدر رقم الحديث:٣١٨١)_

ددې اشکال جواب دا دې.چه په جنګ صفين کښې ابووائل شريك وو.په دې کښې څه شك نشته.دغه شان په کومو رواياتوکښې چه راغلی دی.چه د سهل بن حنيف نه ابووائل هم په جنګ صفين کښې تپوس کړې وو.هغه هم صحيح دی.البته دلته په روايت باب کښې د حضرت ابو وائل دا وينا چه کله سهل بن حنيف د جنګ صفين نه راواپس شو.نو مونږ دهغه نه تپوس اوکړو.ددې په باره کښې تاسو دا ونيلې شی:چه د جنګ د واپسئ نه پس د ابو وائل دهغه نه تپوس کول د نورو خلقو اورولو دپاره وو.په خپله خو هغوی د دوی نه هم په جنګ صفين کښې سوال کړې وو.خو اوس سوال ددې وجې کوی.چه نور خلق هم سوال او جواب واوری.

په اصل کښې په حضرت سهل بن حنيف باندې د حضرت علی رضی الله عنه د ملګرو دا اعتراض وو.چه ته په قتال کښې د اهل شام په مقابله کښې د زياتې دلچسپئ مظاهره نه کوې.[1] دا تپوس چه کله د حضرت سهل بن حنيف نه اوشو.نو هغه اوونيل.

قوله: اتَّهِمُوا الرَّأْيَ فَلَقَدْ رَأَيْتُنِي يَوْمَ أَبِي جَنْدَلٍ وَلَوْ أَسْتَطِيعُ أَنْ أَرُدَّ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَمْرَهُ لَرَدَدْتُ وَاللَّهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ: تاسو خپله رائې متهمه اوګڼرئ.ما په يوم ابی جندل (صلح حديبيه) کښې خپل ځان ليدلې دې.که په دغه ورځ زما دپاره د نبی صلی الله عليه وسلم فيصله رد.کول ممکن وو.نو ما به خامخا رد کړې وه.خوالله اودهغه رسول ښه پوهيږی.(چه فائده په کوم څيز کښې ده)

دحضرت سهل بن حنيف رضی الله عنه ددې جواب مطلب او پس منظر دا دې.چه ملګرو ته د حضرت علی رضی الله عنه او حضرت اميرمعاويه رضی الله عنه په مينځ کښې جنګ شروع شو.نو په جنګ کښې حضرت علی رضی الله عنه ته غلبه حاصله شوه.دحضرت اميرمعاويه رضی الله عنه ملګری زيات قتليدل.او نزدې وه چه هغوی پوره ماتې خوړلې وو.په دغه دوران کښې حضرت عمروبن العاص رضی الله عنه حضرت امير معاويه رضی الله عنه ته مشوره ورکړه.چه يو صورت داسې دې.که مونږ هغه اختيار کړو.نودا د وينې تويدل به اودريږی.اود هغوی غلبه به موقوف شی.هغه دا چه حضرت علی رضی الله عنه ته قرآن اوليږه.او ورته اووايه.چه دا به زمونږ او ستاسو په مينځ کښې فيصله کوی.زما اميد دې.چه حضرت علی رضی الله عنه به دا پيشکش قبول کړی.اودغه شان به جنګ موقوف شی.

نوحضرت معاويه رضی الله عنه دحضرت عمروبن العاص رضی الله عنه په مشوره باندې عمل اوکړو.اوحضرت علی رضی الله عنه ته ئې اوونيل.چه زمونږ او ستاسو په مينځ کښې به فيصله قرآن کوی.حضرت علی رضی الله عنه اوونيل.ددې نه غوره بله کومه فيصله کيدې شی.په دې موقع باندې د حضرت علی رضی الله عنه بعضې ملګرو دهغوی سره اختلاف اوکړو.او وې ونيل.چه ته په دې وخت کښې قرآن حکم مه منه.په دې وخت کښې جنګ جاری ساتل پکار دی.ځکه چه زمونږ تله درنه ده.او مونږ پوره غلبه حاصلولې شو.په دې باندې حضرت سهل بن حنيف رضی الله عنه خلقو ته خطاب اوکړو.او وې ونيل.((أيها الناس إتهموا أنفسكم...)) يعنی تاسو خپل ځان (او خپله رائې) هم

---

[1] عمدة القاری (۱۱۷/۲۳۰)۔

متهمه اوګڼئ.دا مه ګڼئ.چه صرف ستاسو رائې صحيح ده.کيدې شي.چه د فريق مخالف رائې صحيح وي.ځکه چه په صلح حديبيه کښې زه موجود ووم.اوپه هغه وخت کښې زما هم دا رائې وه.چه جنګ کيدل پکار دي.صلح نه ده پکار،خوپه هغه وخت کښې مونږ خپله رائې پريخوده.او د نبی ﷺ په رائې مو عمل اوکړو .دهغې نتيجه ښه او انجام د خير شو.حال دا چه هلته معامله د کفر او داسلام وه. اودلته خود مسلمانانو په خپل مينځ کښې مسئله ده.نو په دې کښې هم خپله رائې صحيح ګڼړل اود مسلمانانو قتل بې دريغه جاری ساتلو باندې اصرار کول نه دی پکار.

ددې روايت دا تفصيل امام احمد بن حنبل رحمه الله په خپل مسند کښې بيان کړې دې.دلته د بخاری روايت مختصر دې.(۱)

قوله: وَمَا وَضَعْنَا أَسْيَافَنَا عَلَى عَوَاتِقِنَا لِأَمْرٍ يُفْظِعُنَا (۲) إِلَّا أَسْهَلْنَ بِنَا إِلَى أَمْرٍ نَعْرِفُهُ قَبْلَ هَذَا الْأَمْرِ مَا نَسُدُّ مِنْهَا (۳) خُصْمًا إِلَّا انْفَجَرَ عَلَيْنَا خُصْمٌ مَا نَدْرِي كَيْفَ نَأْتِي لَهُ: اومونږ خپلې اوږې د يو داسې کار دپاره کوم چه مونږ په ويرې کښې واچوی. توری نه دی اوچتې کړې.خو ددې دپاره چه دا تورې هغه معامله زمونږ دپاره آسانه کړی.خود جنګ صفين دا معامله دومره ګرانه او مشکله جوړه شوې وه.چه اوس مونږ ددې يو طرف لا بند (اوصحيح) کړې نه وی،چه بل طرف ئې شليږی.په پوهه کښې نه راځی.چه څنګه به دا معامله حل کړو.

د حضرت سهل بن حنيف د دې جملې مقصد دا دې.چه دحضرت عثمان رضی الله عنه د شهادت نه پس چه په مسلمانانو کښې د فتنې کومه دروازه پرانستې شوې ده.په پوهه کښې نه راځی.چه دا دروازه به څنګه بنده کړې شی.ددې نه وړاندې چه به کله مونږ د جهاد دپاره توره اوچتوله.او د کومې فتنې د ختمولو دپاره به تلو. نو هغه فتنه به ختمه شوه.خود موجوده فتنې نوعيت دهغې نه بيخی مختلف دې.

چونکه په دې روايت کښې حضرت سهل بن حنيف رضی الله عنه په صلح حديبيه کښې د خپلې موجودګئ ذکر کړې دې.هم ددې مناسبت په وجه امام بخاری رحمه الله دا روايت دلته تخريج کړې دې.والله اعلم.

[۴۱۵۴/۴۱۵۵] حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ عَنْ أَيُّوبَ عَنْ مُجَاهِدٍ عَنِ ابْنِ أَبِي لَيْلَى عَنْ كَعْبِ بْنِ عُجْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ أَتَى عَلَيَّ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

---

(۱) اوګورئ تعليقات لامع الدراری (۸/۳۵۰)_

(۲) الأمر الفظيع: الشنيع الشديد. وقوله : يفظعنا أى : يوقعنا فى أمر فظيع شديد علينا. خصماً : الخصم: الطرف، وخصم كل شئ طرفه- والظر جامع الأصول (۸/۳۳۱)_

(۳) دمنها ضمير،،الامر،،طرف ته راجع دې.دقواعده په لحاظ سره په ظاهره ،،منه،، پکاروو.هم دا وجه ده.چه په يو روايت کښې ،،منه،، دې.عمدة القاری (۱۷/۲۲۰)_~

زَمَنَ الْحُدَيْبِيَةِ وَالْقَمْلُ يَتَنَاثَرُ عَلَى وَجْهِي فَقَالَ أَيُؤْذِيكَ هَوَامُّ رَأْسِكَ قُلْتُ نَعَمْ قَالَ فَاحْلِقْ وَصُمْ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ أَوْ أَطْعِمْ سِتَّةَ مَسَاكِينَ أَوِ انْسُكْ نَسِيكَةً قَالَ أَيُّوبُ لَا أَدْرِي بِأَيِّ هَذَا بَدَأَ

[٣٩٥٥] حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ هِشَامٍ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا هُشَيْمٌ عَنْ أَبِي بِشْرٍ عَنْ مُجَاهِدٍ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي لَيْلَى عَنْ كَعْبِ بْنِ عُجْرَةَ قَالَ كُنَّا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْحُدَيْبِيَةِ وَنَحْنُ مُحْرِمُونَ وَقَدْ حَصَرَنَا الْمُشْرِكُونَ قَالَ وَكَانَتْ لِي وَفْرَةٌ فَجَعَلَتِ الْهَوَامُّ تَسَاقَطُ عَلَى وَجْهِي فَمَرَّ بِي النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ أَيُؤْذِيكَ هَوَامُّ رَأْسِكَ قُلْتُ نَعَمْ قَالَ وَأُنْزِلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا أَوْ بِهِ أَذًى مِنْ رَأْسِهِ فَفِدْيَةٌ مِنْ صِيَامٍ أَوْ صَدَقَةٍ أَوْ نُسُكٍ [ر: ١٧١٩]

بَاب = قِصَّةِ عُكْلٍ وَعُرَيْنَةَ

[٣٩٥٦/٣٩٥٧] حَدَّثَنِي عَبْدُ الْأَعْلَى بْنُ حَمَّادٍ حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ زُرَيْعٍ حَدَّثَنَا سَعِيدٌ عَنْ قَتَادَةَ أَنَّ أَنَسًا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ حَدَّثَهُمْ أَنَّ نَاسًا مِنْ عُكْلٍ وَعُرَيْنَةَ قَدِمُوا الْمَدِينَةَ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَتَكَلَّمُوا بِالْإِسْلَامِ فَقَالُوا يَا نَبِيَّ اللَّهِ إِنَّا كُنَّا أَهْلَ ضَرْعٍ وَلَمْ نَكُنْ أَهْلَ رِيفٍ وَاسْتَوْخَمُوا الْمَدِينَةَ فَأَمَرَ لَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِذَوْدٍ وَرَاعٍ وَأَمَرَهُمْ أَنْ يَخْرُجُوا فِيهِ فَيَشْرَبُوا مِنْ أَلْبَانِهَا وَأَبْوَالِهَا فَانْطَلَقُوا حَتَّى إِذَا كَانُوا نَاحِيَةَ الْحَرَّةِ كَفَرُوا بَعْدَ إِسْلَامِهِمْ وَقَتَلُوا رَاعِيَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَاسْتَاقُوا الذَّوْدَ فَبَلَغَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَبَعَثَ الطَّلَبَ فِي آثَارِهِمْ فَأَمَرَ بِهِمْ فَسَمَرُوا أَعْيُنَهُمْ وَقَطَعُوا أَيْدِيَهُمْ وَتُرِكُوا فِي نَاحِيَةِ الْحَرَّةِ حَتَّى مَاتُوا عَلَى حَالِهِمْ قَالَ قَتَادَةُ بَلَغَنَا أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعْدَ ذَلِكَ كَانَ يَحُثُّ عَلَى الصَّدَقَةِ وَيَنْهَى عَنِ الْمُثْلَةِ وَقَالَ شُعْبَةُ وَأَبَانُ وَحَمَّادٌ عَنْ قَتَادَةَ مِنْ عُرَيْنَةَ وَقَالَ يَحْيَى بْنُ أَبِي كَثِيرٍ وَأَيُّوبُ عَنْ أَبِي قِلَابَةَ عَنْ أَنَسٍ قَدِمَ نَفَرٌ مِنْ عُكْلٍ

٦ﻫ کښې د عکل او عرینه واقعه پیښه شوه.د اتو کسانو ډله د نبی ﷺ په خدمت کښې حاضره شوه.په هغې کښې د څلورو تعلق د قبیله عرینه سره وو.او د دریو تعلق د عکل سره وو.او یو کس د بلې یوې قبیلې وو.(١) هغوی راغلل.او په مدینه منوره کښې ئې اسلام قبول کړو.اوهلته ئې استوګنه شروع کړه.خود مدینې منورې اوبه پرې موافق رانغلې.اودا خلق ناجوړه شول.نبی ﷺ ته ئې شکایت اوکړو. نبی ﷺ ورته د مدینې نه بهر خپل اوښانو ته د تګ وینا اوکړه.او ورته ئې اوفرمائيل د اوښانو پیوئ او متیازې څکئ.نوصحیح به شئ.دا کسان لاړل.اود پیو او متیازو په څکلو سره بیخی صحتمند شول.

کله چه هغوی صحتمند شول.نو د اوښانو محافظ اود رسول الله ﷺ راعی حضرت

---

(١) فتح البارى (٣٣٧/١) باب أبوال الإبل۔

يسار ﷺ هغوى قتل كړلو.او اوښان ئې اوتختول.نبى ﷺ ته چه كله ددې واقعې خبر اوشو. نو نبى ﷺ شل كسان د حضرت كرزبن جابرفهرى ﷺ په قيات كښې دهغوى په تعاقب كښې روان كړل.حضرت كرزبن جابر فهرى ﷺ هغوى ټول بنديوان كړل.رسول الله ﷺ دهغوى د قتلولو حكم اوكړلو.نودهغوى په سترګو كښې ګرم سيخونه راښكلى شول. او دهغوى لاسونه او پښې كټ كړې شول.اوپه حره(يو كانړى ژنه زمكه) په يو طرف كښې هغوى واچولى شول.او دغه شان ټول هلته مړه شول.([1])

قوله: وَاسْتَوْخَمُوا الْمَدِينَةَ: يعنى مدينه هغوى دخپل خان دپاره د آب هوا په اعتبار سره موافق بيا نه مونده .«أرض وخيمة» هغه زمكې ته وائى،چه د هغې آب هوا موافق نه وى.

قوله: إِنَّا كُنَّا أَهْلَ ضَرْعٍ وَلَمْ نَكُنْ أَهْلَ رِيفٍ: مونږاهل ضرع وو.اهل ريف نه وو.،،ضرع،، غولاونځې ته وائى.او ،،ريف،، شين پټى ته وائى.

مطلب دا دې.چه مونږ د ځنګل او دباندو اوسيدونكى يو.هلته څاروى څروو اودهغې په پيو ګذاره كوو.ښاريان نه يو.چه پټى او كاشتكارى كوو.(دمدينې منورې خلقو به زميندارى كوله)

قوله: فَسَمَرُوا أَعْيُنَهُمْ وَقَطَعُوا أَيْدِيَهُمْ: دلته اشكال كيږى.چه په اسلام كښې،مثله،، جائز نه ده.نبى ﷺ د ،،مثله،، نه منع كړې ده.نوبيا ددې كسانو،،مثله،، ولې اوكړې شوه؟ ددې مختلف جوابونه وركړې شوى دى.

① ابن شاهين ددې سوال په جواب كښې فرمائى.چه دا واقعه د مثله د حرمت نه وړاندې وه.تراوسه پورې د مثله د حرمت اعلان نه وو شوې.روسته مثله حرامه اوګرځولې شوه.([2])

② علامه ابن الجوزى رحمه الله فرمائى.چه تر دغه وخته پورې عامه مثله خو منسوخه شوې وه.خو تر اوسه پورې دمثله په بدله كښې د مثله جواز برقرار وو. اوچونكه دې كسانو د رسول الله ﷺ راعى قتل كړې وو.او دهغه مثله ئې كړې وه. ددې وجې قصاصاً دهغوى مثله هم اوكړې شوه.روسته قصاصاً مثله هم حرامه كړې شوه.او اوس مثله په هيڅ صورت كښې هم جائز نه ده.([3])

قوله: قَالَ ابوعبدالله وَقَالَ شُعْبَةُ وَأَبَانُ وَحَمَّادٌ عَنْ قَتَادَةَ مِنْ عُرَيْنَةَ: امام بخارى رحمه الله فرمائى.چه شعبه،ابان او حماد رحمهم الله د قتاده نه صرف «من عرينة» نقل كړى دى.د عكل قبيلې نوم دې حضراتو نه دې اخستې.د شعبه تعليق امام بخارى په كتاب الزكاة

---

[1] د تفصيل دپاره اوګورئ فتح البارى (۱۰۱/۱) (۳۳۷) د واقدى په نيز دا دشوال ۶ھ اود ابن اسحاق په نيز د جمادى الثانيه ۶ھ واقعه ده.)_

[2] فتح البارى (۳۴۱/۱۱)_

[3] فتح البارى (۳۴۰/۱۱و۳۴۱)_

كښې موصولا ذكر كړې دې.د ابان بن زيد تعليق ابن ابى شيبه موصولا نقل كړې دې.او د حماد تعليق امام ابوداود موصولاً نقل كړې دې.(١)

قوله: وَقَالَ يَحْيَى بْنُ أَبِي كَثِيرٍ وَأَيُّوبُ عَنْ أَبِي قِلَابَةَ عَنْ أَنَسٍ قَدِمَ نَفَرٌ مِنْ عُكْلٍ: يحيى او ايوب چه د حضرت انس رضي الله عنه نه د ابوقلابه په واسطه باندې كوم روايت نقل كړې دې.په هغې كښې صرف د عكل قبيلې ذكر دې.د عرينه نوم نشته.د يحيى بن كثير دا تعليق امام بخارى په كتاب المحاربين كښې موصولاً نقل كړې دې.(٢) او د ايوب روايت امام بخارى په كتاب الطهارة كښې موصولا نقل كړې دې.(٣)

[٣٩٦٧] حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحِيمِ حَدَّثَنَا حَفْصُ بْنُ عُمَرَ أَبُو عُمَرَ الْحَوْضِيُّ حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ حَدَّثَنَا أَيُّوبُ وَالْحَجَّاجُ الصَّوَّافُ قَالَ حَدَّثَنِي أَبُو رَجَاءٍ مَوْلَى أَبِي قِلَابَةَ وَكَانَ مَعَهُ بِالشَّامِ أَنَّ عُمَرَ بْنَ عَبْدِ الْعَزِيزِ اسْتَشَارَ النَّاسَ يَوْمًا قَالَ مَا تَقُولُونَ فِي هَذِهِ الْقَسَامَةِ فَقَالُوا حَقٌّ قَضَى بِهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَقَضَتْ بِهَا الْخُلَفَاءُ قَبْلَكَ قَالَ وَأَبُو قِلَابَةَ خَلْفَ سَرِيرِهِ فَقَالَ عَنْبَسَةُ بْنُ سَعِيدٍ فَأَيْنَ حَدِيثُ أَنَسٍ فِي الْعُرَنِيِّينَ قَالَ أَبُو قِلَابَةَ إِيَّايَ حَدَّثَهُ أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ

قَالَ عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ صُهَيْبٍ عَنْ أَنَسٍ مِنْ عُرَيْنَةَ وَقَالَ أَبُو قِلَابَةَ عَنْ أَنَسٍ مِنْ عُكْلٍ ذَكَرَ الْقِصَّةَ [ر:٢٣١]

قوله: حَدَّثَنِي أَبُو رَجَاءٍ مَوْلَى أَبِي قِلَابَةَ: په دې سند باندې اشكال كيږى.چه د حماد بن زيد دوه استاذان دى.ايوب او حجاج صواف.نود «حدثنى» په ځائې «حدثانى» د تثنيه صيغه پكار وه.علامه عينى ددې اشكال جواب وركوى اوفرمائى،چه د ايوب په باره كښې اختلاف دې. چه آيا هغوى دا روايت د ابو قلابه نه بلا واسطه نقل كوى.اوكه د ابو رجاء په واسطه ئې نقل كوى.اودحجاج صواف په باره كښې دا خبره متعينه ده.چه هغوى د ابو رجاء په واسطه سره نقل كوى.د دې وجې ئې د مفرد صيغه استعمال كړه.چه ضمير حجاج طرف ته راجع دې.ايوب په دې كښې شامل نه دې.والله اعلم

قوله: وَكَانَ مَعَهُ بِالشَّامِ: يعنى ابو رجاء د ابو قلابه سره په شام كښې وو.دا روايت دلته ډير په اختصار سره نقل شوې دې.وړاندې په كتاب الديات كښې به مفصل راشى.ان شاء الله هلته به په دې باندې تفصيلى خبره كيږى.

---

(١) عمدة القارى (١٧\٢٣٢)_
(٢) صحيح بخارى كتاب الردة والمحاربين باب لم يحسم النبى ﷺ المحاربين من أهل الردة حتى هلكوا رقم الحديث ٦٨٠٣)_
(٣) صحيح بخارى كتاب الطهارة باب أبوال الإبل رقم ٢٣٣)_

بَاب=غَزْوَةِ ذِي قَرَدَ
وَهِيَ الْغَزْوَةُ الَّتِي أَغَارُوا عَلَى لِقَاحِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَبْلَ خَيْبَرَ بِثَلَاثٍ

((ذی قرد)) یا ((ذات قرد)) د یوې چینې نوم دې.کومه چه د مدینې منورې نه د یوې ورځې په فاصله باندې په بلاد غطفان کښې واقع ده.

دا غزوه کله پیښه شوې وه؟ د اهل سیر او مغازی په دې باندې اتفاق دې.چه غزوه ذی قرد په ۶ھ کښې د حدیبیه نه وړاندې پیښه شوې وه.ابن سعد په طبقات کښې په ربیع الاول کښې[1] بعضې حضراتو په جمادی الاولی۶ھ کښې او محمدبن اسحاق په شعبان ۶ھ کښې ددې وقوع بیان کړې ده[2] دا ټول اقوال په دې باندې دلالت کوی.دا ټول اقوال په دې باندې دلالت کوی.چه غزوه ذی قرد د حدیبیه نه وړاندې ده.ځکه چه حدیبیه په ذی قعده ۶ھ کښې واقع شوې وه.اوکله چه غزوه ذی قرد وقوع د حدیبیه نه وړاندې ده.نو ظاهره ده.چه د خیبر نه به هم وړاندې وی.ځکه چه غزوه خیبرد حدیبیه نه پس په ۷ھ کښې پیښه شوې وه.

خو امام بخاری رحمه الله فرمائی.چه دا غزوه د غزوه خیبر نه صرف درې ورځې وړاندې واقع شوې ده.ددې ښکاره مطلب دا دې.چه امام بخاری دا د حدیبیه نه پس منی.حافظ ابن قیم او علامه بیهقی رحمه الله هم د امام بخاری رحمه الله مطابقت کړې دې.هغوی هم دا د حدیبیه نه پس اود د خیبر نه وړاندې ګڼړی.[3] امام مسلم دحضرت سلمه بن اکوع رضی الله عنه یو مفصل روایت ذکرکړې دې.د هغې نه هم ددې خبرې تائید کیږی.چه دا دخیبر نه درې ورځې وړاندې ده.[4]

① ابوالعباس قرطبی رحمه الله تطبیق کړې دې اوفرمائی.چه دحضرت سلمه بن اکوع رضی الله عنه په تفصیلی روایت کښې چه د کوم خیبر ذکر دې.ممکن ده.چه هغه مشهوره غزوه خیبر نه وی.ځکه چه رسول الله صلی الله علیه وسلم خیبر طرف ته څو ځله لښکر روان کړې وو. خو دهغوی خبره ددې وجې وزنی نه ده.چه په دغه روایت کښې دا هم ذکر دی.چه حضرت علی رضی الله عنه مرحب یهودی سره مقابله اوکړه.اودا مشهوره مقابله هم په غزوه خیبر کښې شوې وه.نودا بغیر دڅه دلیل

---

[1])طبقات ابن سعد (۸۰\۱ و ۸۱) غزوة رسول الله صلی الله علیه وسلم الغابة)_

[2])فتح الباری (۶۰\۷)_

[3])قال ابن القیم هذه الغزوة كانت بعد الحدیبیة وقد وهم فیها جماعة من أهل المغازی والسیر فذكرو أنها كانت قبل الحدیبیة)) وانظر زاد المعاد(۲۷۹\۳) امام بیهقی رحمه الله هم دا د حدیبیه نه روسته ذکر کړې ده.اوګورئ دلائل بیهقی (۱۷۸\۴)_

[4])ځکه چه د دغه روایت په آخر کښې دی.((فرجعنا .. أی من غزوة ذات قرد .. إلى المدینة ،فوالله ما لبثنا بالمدینة إلا ثلاث لیال حتی خرجنا إلى خیبر صحیح مسلم كتاب الجهاد والسیر باب غزوة ذی قرد وغیرها)

نه په بله غزوه باندې محمول کول صحيح نه دی.([1])

② حافظ ابن حجرپه دواړه قسم روایاتوکښې دتطبيق دپاره په ځائې د دې چه غزوه خيبرمتعدد اوګنړی.غزوه ذی قردمتعدد ګنړلې ده.هغوی فرمائی.چه عبد الرحمن بن حفص فزاری په مقام ذی قرد کښې د نبی ﷺ په اوښانو باندې څو ځله د شپې حمله کړې وه.نو کومه ذی قرد چه عام اهل سير ذکر کوی.هغه دحديبيه نه وړاندې پيښه شوې وه.او امام بخاری رحمه الله چه کومه غزوه ذی قرد د خيبر نه درې ورځې وړاندې بيان کړې ده.هغه بله واقعه ده.اودا دحديبيه نه پس واقع شوې وه.نو اوس په دواړه قسم اقوالوکښې څه تعارض نه پاتې کيږی.([2])

د غزوه ذی قرد تفصيل په وړاندينی روايت کښې راځی.

[٣٩٥٨]حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا حَاتِمٌ عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي عُبَيْدٍ قَالَ سَمِعْتُ سَلَمَةَ بْنَ الْأَكْوَعِ يَقُولُ خَرَجْتُ قَبْلَ أَنْ يُؤَذَّنَ بِالْأُولَى وَكَانَتْ لِقَاحُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَرْعَى بِذِي قَرَدَ قَالَ فَلَقِيَنِي غُلَامٌ لِعَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَوْفٍ فَقَالَ أُخِذَتْ لِقَاحُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قُلْتُ مَنْ أَخَذَهَا قَالَ غَطَفَانُ قَالَ فَصَرَخْتُ ثَلَاثَ صَرَخَاتٍ يَا صَبَاحَاهْ قَالَ فَأَسْمَعْتُ مَا بَيْنَ لَابَتَيْ الْمَدِينَةِ ثُمَّ انْدَفَعْتُ عَلَى وَجْهِي حَتَّى أَدْرَكْتُهُمْ وَقَدْ أَخَذُوا يَسْتَقُونَ مِنْ الْمَاءِ فَجَعَلْتُ أَرْمِيهِمْ بِنَبْلِي وَكُنْتُ رَامِيًا وَأَقُولُ: أَنَا ابْنُ الْأَكْوَعِ

وَالْيَوْمُ يَوْمُ الرُّضَّعْ

وَأَرْتَجِزُ حَتَّى اسْتَنْقَذْتُ اللِّقَاحَ مِنْهُمْ وَاسْتَلَبْتُ مِنْهُمْ ثَلَاثِينَ بُرْدَةً قَالَ وَجَاءَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَالنَّاسُ فَقُلْتُ يَا نَبِيَّ اللَّهِ قَدْ حَمَيْتُ الْقَوْمَ الْمَاءَ وَهُمْ عِطَاشٌ فَابْعَثْ إِلَيْهِمْ السَّاعَةَ فَقَالَ يَا ابْنَ الْأَكْوَعِ مَلَكْتَ فَأَسْجِحْ قَالَ ثُمَّ رَجَعْنَا وَيُرْدِفُنِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى نَاقَتِهِ حَتَّى دَخَلْنَا الْمَدِينَةَ[ر:٢٨٧٦]

حضرت سلمه بن اکوع رضي الله عنه په دې روايت کښې د غزوه ذی قرد واقعه بيانوی.چه زه دصبا د اذان نه وړاندې د مدينې منورې نه بهر غابه (صحرا) طرف ته اووتم .اود رسول الله ﷺ اوښې په ذی قرد کښې څريدلې.نو دعبدالرحمن بن عوف رضي الله عنه غلام ماته ملاؤ شو.دلته ئې دغلام نوم نه دې بيان کړی.د مسلم په روايت کښې دغلام نوم ..رباح.، راغلې دې.خود مسلم په روايت کښې ئې هغه ته د رسول الله ﷺ غلام وئيلې دې.خوپه دې کښې څه تعارض نشته.ځکه چه ممکن دی.غلام د عبدالرحمن بن عوف وو.خود رسول الله ﷺ دخدمت دپاره هم حاضريدل.ددې وجې هغه ته د رسول الله ﷺ غلام هم وئيلې شوې دې.([3])

رباح اووئيل، چه د رسول الله ﷺ اوښې اونيولې شوې.ما اووئيل.چا؟ هغه اووئيل عطفان،

---

[1] فتح البارى(٤٦٠/١٧و ٤٦١)_

[2] فتح البارى(٤٦١/١٧)_

[3] فتح البارى(٤٦٠/١٧)_

نو ما درې ځله په اوچت آواز سره ((ياصباحاه)) اووئيل.اود مدينې د شګلوړې زمكې تولې آبادۍ ته ما خپل آواز اورسولو.(كيدې شي.چه د دوى آواز ډيراوچت وو.يا كيدې شي.چه دا ددوى كرامت وو)او بيا زه مخكښې طرف ته روان شوم.تردې چه ما هغه د شپې حمله كړبيا رالاندې كړل.هغوى اوبه څكلې. نو ما په هغوى باندې د غشى ورول شروع كړل.زه ډيرښه غشى ويشتونكې ووم.اودا رجز مې هم وئيل.

قوله: أَنَا ابْنُ الْأَكْوَعْ وَالْيَوْمُ يَوْمُ الرُّضَّعْ :زه د اكوع ځوې يم.نن د سپكو خلقو د بربادۍ ورځ ده.

((رضع))دا د((راضع)) جمع ده.راضع پۍ څكونكى ته وائى.خود كمينه او ذليل په معنى كښې هم استعماليږي.په دې معنى كښې د استعمال پس منظر دا دې.چه يو بخيل كس به خپله خوله د اوښانو په تيوباندې لګولې وه.او پۍ به ئې څكل. هغه سره دا ويره وه.كه پۍ په لوښې كښې لوشلې شي.نو هسې نه چه ګاونډيان د پيو لوشلو آواز واورى.او پۍ اوغواړى.نودغه شان پۍ څكل يو ذليله حركت وو. د دې وجې ،،راضع،، دكمينه په معنى كښې هم استعمال شو.(١)

حضرت سلمه رضي الله عنه وائى.ما دا رجز وئيل.او د هغوى نه مې تولې اوښې خلاصې كړې.او ديرش څادرې هم ما د هغوى نه واخستې.(د بدحواسۍ په حالت كښې څادرې هم هغوى ته بوج ښكاريدې.ددې وجې ئې څادرونه پريخودل.او اوتختېدل) په دې كښې نبى كريم ﷺ او صحابه راغلل.ما اووئيل.اې دالله رسوله ما هغه كسان اوبوڅكلو ته پرې نخودل.اوهغوى تګى دى.تاسو هغوى طرف ته اوس لښكر اوليږئ.نو نبى ﷺ اوفرمائيل.((يا ابن الاكوع ملكت فاسجح))اې ابن ا لاكوع هركله چه تا غلبه حاصله كړه.نو اوس د نرمۍ نه كار واخله.فرمائى. بيا مونږ راواپس شو. رسول الله ﷺ د شفقت په وجه زه خپل رديف جوړ كړم(خپل ځان پسې ئې په سورلۍ سور كړم) تردې چه مونږ مدينې ته داخل شو.

بَاب=غَزْوَةِ خَيْبَرَ

د غزود خيبر په باره كښې دعام اهل سير او مغازى رائې دا ده.چه دا په ۷ھ كښې واقع شوې ده.نبى كريم ﷺ چه كله د حديبيه نه واپس شو.نو د ذى الحجه او محرم په اوائلو كښې نبى ﷺ په مدينه كښې پاتې شو.او د محرم په آخر كښې دوى د خيبر طرف ته خروج اوكړو. (٢) خيبر د مدينې نه اته منزل (يعنى تقريباً دوه سوه ميله) په فاصله باندې شام طرف ته واقع د يو ځائې نوم دې.(٣)

---

١ فتح البارى(٤٦٢\٧)_

٢ البداية والنهاية (١٨١\٤)_

٣ طبقات ابن سعد (١٠٦\٢) وسيرت النبى (٢٧٥\١) بعضې حضراتو ٩٦ميله او بعضو ١٨٤ كلوميتره يعنى تقريباً پنځويش دپاسه سل ميله فاصله ليكلې ده_

دغزوه خيبر سبب: يهود چه كله نبى ﷺ د مدينې منورې نه جلا وطن كړل.نودا خلق خيبر كښې آباد شو.اود مسلمانانو خلاف په سازشونو كښې مشغول شول.يوطرف ته خو دوی د مكې مشركان د مسلمانانو خلاف جنګ كولو ته د اماده كولو كوشش كولو ،او بل طرف ته ئې په مدينه كښې منافقانو ته د مسلمانانو خلاف ډاډ وركولو.د دې وجې اوس ضرورت وو.چه په هغوی باندې حمله اوكړې.اودهغوی طاقت ختم كړې شی.اود دعوت اسلام په باب كښې د هغوی د ركاوټونوسدباب اوكړې شی.كله چه نبى ﷺ د حديبيه نه واپس تشريف راوړلو.نو په لاره كښې سورة فتح نازل شو . ﴿وَعَدَكُمُ اللهُ مَغَانِمَ كَثِيرَةً تَأْخُذُونَهَا فَعَجَّلَ لَكُمْ هٰذِهٖ﴾

د«هٰذه»اشاره غزوه خيبر طرف ته وه.(١)

د نبى ﷺ روانيدل: چونكه نبى ﷺ څان سره شپاړس سوه صحابه اخستى وو.په هغوی كښې دوه سوه سوارۀ وو.او څوارلس سوه پيدل وو.(٢) دې غزوې ته د روانيدو نه وړاندې الله تعالى د وحى په ذريعه نبى ﷺ ته حكم كړې وو.چه منافقانوته په دې سفر كښې د تلو اجازت مه وركوه.څكه چه په صلح حديبيه كښې داكسان تاسوسره نه وو تلى.بعضو معذرت كړې وو. او بعضو ښكاره انكار كړې وو.ددې وجې په دې غزوه كښې منافقان شامل نكړې شو.(٣) په ازواج مطهراتوكښې نبى ﷺ څان سره ام سلمه ﵂ بوتلې وه.(٤) او په مدينه منوره كښې دصحيح روايت مطابق حضرت سباع بن عرفطه ئې خپل قائم مقام مقرر كړو.(٥)

نبى ﷺ لاړلو او په «رجيع» كښې ئې ډيره واچوله.دا مقام د خيبر او عطفان ترمينځ واقع دې.دلته د قيام وجه دا وه.چه عطفانى د اهل خيبر حليف وو.او هغوی د خيبر د يهودو د مدد دپاره لښكر هم جمع كړې وو.كه مسلمانان نيغ تلى وو.او په خيبر باندې ئې حمله كړې وه.نو دا كسان به د مسلمانانو خلاف د يهودو مدد ته رارسيدلى وو.د هغوی د مرغوب كولو دپاره رسول الله ﷺ په رجيع كښې قيام اوكړو.اوهغه خلقو سره دا ويره شوه.كه مونږ د يهودو د مدد پاره خيبر ته لاړ شو.نو مسلمانان به د شانه زمونږ په كورونو باندې حمله اوكړى.نودې خلقو خپله ويره محسوس كړه.او واپس شو.اود خيبر د يهودو د مدد اراده ئې پريخوده.(٦)

كله چه نبى ﷺ خيبرته نزدې اورسيدلو.نو د داخليدونه وړاندې ئې صحابو﵃ ته اوفرمائيل. اودريږئ.اودا دعا ئې اوكړه.«اللهم رب السماوات وما أظللن،ورب الأرضين وما أقللن،ورب الشياطين وما أضللن ورب الرياح وما أذرين ، نسألك خيرهذه القرية وخيرأهلها وخيرما فيها

---

(١) دلائل النبوة بيهقى (١٩٧\٤)_

(٢) سيرت النبى ﷺ (٤١٥\٣) په حواله د زرقانى (٢١٧\٢)_

(٣) اوګورئ الدرالمنثور فى التفسير الماثور (٧٣\٦)_

(٤) طبقات ابن سعد (١٠٦\٢)_

(٥) طبقات ابن سعد (١٠٦\٢)_

(٦) الكامل لابن اثير (١٤٧\٢)_

ونعوذبك من شرها وشر أهلها وشر ما فيها، أقدموا بسم الله)) په روایاتو کښې ددې الفاظو نه مختصر الفاظ هم راغلی دی.خوابن اثیر مذکوره الفاظ نقل کړی دی.(۱)

په خیبر باندې حمله او محاصره.خیبر ته نبی ﷺ د شپې په وخت کښې اورسیدلو.اوچونکه د نبی ﷺ د شپې د حملې کولو عادت نه وو.بلکه نبی ﷺ به د صبا انتظار کولو.که نبی ﷺ ته به د صبا د اذان آواز ترغوږ و شو.نو حمله به ئې نه کوله.اوکه د اذان آواز به ئې واونریدلو. نو حمله به ئې کوله.ددې وجې نبی ﷺ د صبا انتظار اوکړو.چه د اذان آواز ئې واونریدل.نو نبی ﷺ دحملې اراده اوکړه.یهودیان صبا دخپلو باغونو اوپټو ته دکاردپاره اووتل .کله چه ئې نبی ﷺ اولیدل.نوچغې ئې کړې.((محمد والخمیس)) او لاړل په قلعو کښې محصور شول.نبی ﷺ په دې موقع باندې اوفرمائیل.((الله أكبر خربت خيبر،إنا إذا نزلنا بساحة قوم فساء صباح المنذرين))(۲)

په خیبر کښې څو قلعه گانې وې.نبی ﷺ هغه قلعو طرف ته روان شو.اوهغه ئې پرله پسې فتح کولې.ددغه قلعو دتعداد اودهغې د فتح کولو په ترتیب کښې روایات مختلف دی.خواکثر اهل مغازی د شپږوقلعو تعداد ذکر کړې دې.

① د ټولونه اولنۍ قلعه ،،ناعم،، فتح شوه.ددې قلعې په فتح کښې یو صحابی محمود بن سلمه رضی الله عنه شهید شو.حضرت محمود بن سلمه رضی الله عنه ډیرپه مړانه او دلاورۍ سره حمله اوکړه.او ډیر وخته پورې جنګیدلو.چه ستړې شو.نو د څه وخته پورې د آرام کولو دپاره د دیوال په سیورې کښې کیناستلو.کنانه به ربیع د قلعې د فصیل نه د جرندې پل په هغه باندې راګوزار کړلو.اوهغه شهید شو.خودا قلعه ډیره زر فتح شوه.(۳)

② د ،،ناعم قلعه،، نه پس مسلمانان ،،قموص،، قلعې طرف ته وروړاندې شو.دا قلعه په ټولو قلعو کښې دټولو نه زیاته مضبوطه او مستحکمه وه.د یهودو مشهور پهلوان ،،مرحب،، هم په دې قلعه کښې وو.کوم چه د زرو سورو برابر ګنړلې شو.د دې قلعې محاصره تقریباً شلو ورځو پورې جاری وه.نبی ﷺ د درد شقیقه (دنیم سر درد) د وجې پخپله میدان ته نشو راتلې.نبی ﷺ حضرت ابوبکر رضی الله عنه ته بیرغ ورکړو.او وې لیږلو.خوپه دغه ورځ قلعه فتح نشوه.بیا نبی ﷺ په بله ورځ حضرت فاروق اعظم رضی الله عنه ته بیرغ ورکړو.او روان ئې کړو.خوپه دغه ورځ هم د سخت جنګ باوجوذ قلعه فتح نشوه.یوه ورځ د مابنامې نبی ﷺ اوفرمائیل.((أما والله لأعطينها غداً رجلاً يحب الله ورسوله ويحبه الله ورسوله يأخذها عنوة)) په الله قسم صبا به زه داسې کس ته بیرغ ورکوم.چه هغه به دالله اودهغه د رسول سره محبت کوی. اوالله اودهغه رسول به هغه سره هم محبت کوی.هغه به دا قلعه په زور سره فتح کوی.په دغه

---

۱) الکامل لابن الأثیر (۱۴۷/۲)_
۲) البدایة والنهایة (۱۸۳/٤)_
۳) الکامل لابن اثیر(۱٤۸/۲)_

شپه هرصحابی ته انتظار وو.چه نبی ﷺ به چا ته بیرغ ورکوی.اود هریوکس خواهش وو. چه بیرغ ده ته ملاؤ شی.په راروان ورځ نبی ﷺ حضرت علی رضی الله عنه راوغوستل .حضرت علی رضی الله عنه دسترګو د بیمارئ دوجې هلته موجود نه وو.نبی ﷺ هغوی راوغوښتل .او د هغوی په سترګو ئې د خولې لیاړې اومګلې.دهغې په وجه الله تعالی دهغه سترګو ته شفا ورکړه.بیا نبی ﷺ هغه ته بیرغ ورکړو.د یهودو مشهور پهلوان د رجز وئیل. اومیدان ته راکوز شو.

قد علمت خیبر أنی مرحب شاکی السلاح بطل مجرب

خیبر ته معلومه ده.چه زه مرحب یم،سلاح پوش او تجربه کاریم.

دحضرت سلمه بن الاکوع رضی الله عنه ورور حضرت عامربن الاکوع دهغه په مقابله کښې دا رجز وئیل او راووتل.

قد علمت خیبر أنی عامر شاکی السلاح بطل مغامر

مرحب په هغه باندې ګزار ا وکړو.حضرت عامر په خپل ډهال سره منع کړو.بیا عامر رضی الله عنه په هغه باندې ګذاراوکړو.توره راتاؤ شوه.اوخپله دده په پنډئ کښې ورننوته.دهغې نه هغوی شهید شو.

ددې نه پس حضرت علی رضی الله عنه دا رجز وئیل اودمرحب د مقابلې دپاره پخپله راوتلو.

أنا الذی سمانی أمی حیدرة کلیث غابات کریه المنظرة

زه هغه یم.چه زما مور زما نوم حیدر(زمرې) کیخودې دې.دځنګل د زمری پشان ډیر مهیب یم. مرحب ډیر په زور سره راغلو.خو حضرت علی رضی الله عنه دومره په زور سره د تورې ګذار اوکړوچه دهغه سرئې دوه ټکړې کړو.بیادمرحب ورور،،یاسر،،راغلو .د مسلمانانو دپاره حضرت زبیر رضی الله عنه هغه قتل کړو.دغه شان آخر الله تعالی د حضرت علی رضی الله عنه په لاس باندې د قموص دا مضبوطه قلعه فتح کړه.([1])

ددې قلعې نه مسلمانانو ته ډیر قیدیان په لاس راغلل.هم په دې قیدیانو کښې د بنونضیر د سردار حیی بن اخطب لور حضرت صفیه رضی الله عنها وه.کومه چه روسته د نبی ﷺ په عقد نکاح کښې راغله.([2])

③ د ،،قموص،،قلعې فتح کولو نه پس مسلمانان ،،قلعه صعب بن معاذ،، طرف ته ور. وړاندې شو.دا قلعه د خوراك څخاك د خیزونو په اعتبار سره د ټولو قلعه ګانو نه لویه وه. دلته یهودو دخوراك ډیره لویه ذخیره جمع کړې وه.مسلمانانو په آسانئ سره هغه هم فتح کړه.اوپه دې سره په اسلامی لښکرکښې دخوراك څخاك دخیزونو دکمی شکایت لرې شو([3])

[1] اوګورئ البدایه والنهایه (۱۸٤\۱٤و ۱۹۰) البدایه والنهایه کښې داذکر نشته.چه کومه قلعه حضرت علی رضی الله عنه فتح کړې وه.هغه قموص وه.بلکه ابن اثیر لیکلی دی.چه دا قلعه ،،وطیح وسلالم،، وه. البته حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی.چه حضرت علی رضی الله عنه کومه قلعه فتح کړې وه.هغه قموص وه.هغوی لیکی.((وکان إسم الحصن الذی فتحه علی رضی الله عنه ،،القموص،،وهو من أعظم حصونهم (فتح الباری(٤٧٨\٧)_

[2] فتح الباری(٤٧٨\٧)_

[3] سیره ابن هشام (۳٤٦\۳)_

④ ددې نه پس مسلمانان د ،،قله،، نومې قلعې طرف ته وړاندې شو.دا د غر په سوکه باندې واقع وه.ددې وجې ورته ،حصن قله،،وئيله.دا قلعه هم ډيره مضبوطه وه.درې ورځو پورې د دې محاصره جارى وه.په دې دوران کښې يو يهودى نبى ﷺ ته راغلو. او عرض ئې اوکړو.که ته يوه مياشت هم ددوى محاصره اوکړې.بيا هم دا قلعه نشى فتح کيدې.ځکه چه دخوراك ذخيره دوى سره په کافى مقدار کښې موجود ده.او اوبۀ دا خلق د شپې راکوزيږى. اود غريه لمن کښې د واقع چينې نه اوبه ډکوى.او اوړى.نو که ته قلعه فتح کول غواړې.نو د دوى د اوبو لاره بنده کړه. نو نبى ﷺ دهغوى اوبه بندې کړې.د هغې په وجه هغوى مجبوره شو.او جنګ دپاره رابهرشو.جنګ اوشو.تقريباً لس يهوديان مړۀ شول.اوبعضې مسلمانان هم شهيدان شول.او په قلعه باندې آخر دا چه مسلمانانو قبضه اوکړه.(١)

⑤ ددې نه پس مسلمانانو نورې وړې قلعې هم فتح کړې.او د ټولو نه په آخر کښې ،،قلعه وطيح،، او ،،قلعه سلالم،، طرف ته متوجه شو.يهوديان د نورو قلعو نه راوتلى وو.اوپه دې دوو قلعو کښې جمع شوى وو.مسلمانانو تقريباً څوارلس ورځې ددې دواړو قلعو محاصره جارى اوساتله.آخردا چه يهوديان مجبوره شو.او سلام بن ابى الحقيق ئې د صلح دپاره د نبى ﷺ په خدمت کښې راوليږلو.نبى ﷺ ورته اوفرمائيل.صلح کيدې شى.خو په دې شرط چه خيبر به خالى کول وى.دويم شرط دا دې.چه ددې خائې نه به نه سرۀ زر او نه سپين زر ځان سره اوړئ.دريم شرط دا دې.چه څه وسله او د جنګ سامان به ځان سره د اوړلو اجازت نه وى.اونه به د څه څيز پټولو اجازت وى.(٢)

د نبى ﷺ دا ټولې خبرې يهوديانو قبولې کړې.خوپه مينځ کښې يهوديانو وعده خلافى اوکړه.اود کالو يوه تيلئ ئې چرته پټه کړې وه.نبى ﷺ کنانه بن الربيع راغوښتلو.او دهغه تيلئ په باره کښې ئې ترې تپوس اوکړو.هغه اووئيل.هغه خو په جنګ کښې خرچ شوه.نبى ﷺ ورته اووئيل.په هغې کښې مال زيات وو.اود جنګ موده دومره اوږده نه ده.دغه شان نبى ﷺ د نورو دوو يهوديانو نه تپوس اوکړو.خو چا هم حقيقت ښکاره نکړو.نو نبى ﷺ يو انصارى صحابى ته حکم اوکړو.چه لاړ شه په فلانى ځائې ديوې ونې جرړه اوکنه.تيلئ هلته ده.هغه لاړلو.اوزمکه ئې اوکنسته .نود لس زرو ديناروقيمت باندې مشتمله د کالو تيله دهغه ځائې نه رابهر شوه. چونکه دغه خلقو مال پټ کړې وو.اود صلح د شرطونو نه ئې مخالفت اوکړو. ددې وجې هغوى قتل کړې شو.کنانه بن ربيع خو ددې وجې هم د قتل مستحق وو.چه هغه د قلعه ناعم د فتحې په موقع محمود بن سلمه رضي الله عنه شهيد کړې وو.(٣)

اهل فدك ته چه کله خبر اوشو.چه نبى ﷺ خيبر فتح کړو.نوهغوى د محيصه بن مسعود په ذريعه نبى ﷺ ته پيغام راوليږلو.په هغې کښې هغوى په ذکر شوو شرطونو باندې دصلحې

(١) دلائل النبوة للبيهقى (٤\٢٢٤)_
(٢) دلائل النبوة للبيهقى (٤\٢٢٦)_
(٣) سيرة حلبية (٣\٤٢)_

دپاره اماده کی بنکاره کړه. نبی ﷺ اهل فدك سره په نصف اموال باندې صلح اوکړه. او وې فرمائیل. چه کله هم مونږ اوغواړو. تاسو به اوباسو. اودغه شان فدك هم فتح شو.[1]

په غزوه خیبر کښې تقریباً څوارلس پنځلس صحابه شهیدان شو. او ۳۹ یهودیان قتل شو.[2]

[٣٩٥٩] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ عَنْ مَالِكٍ عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ عَنْ بُشَيْرِ بْنِ يَسَارٍ أَنَّ سُوَيْدَ بْنَ النُّعْمَانِ أَخْبَرَهُ أَنَّهُ خَرَجَ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَامَ خَيْبَرَ حَتَّى إِذَا كُنَّا بِالصَّهْبَاءِ وَهِيَ مِنْ أَدْنَى خَيْبَرَ صَلَّى الْعَصْرَ ثُمَّ دَعَا بِالْأَزْوَادِ فَلَمْ يُؤْتَ إِلَّا بِالسَّوِيقِ فَأَمَرَ بِهِ فَثُرِّيَ فَأَكَلَ وَأَكَلْنَا ثُمَّ قَامَ إِلَى الْمَغْرِبِ فَمَضْمَضَ وَمَضْمَضْنَا ثُمَّ صَلَّى وَلَمْ يَتَوَضَّأْ [ر:٢٠٦]

په کتاب الوضوء کښې دا روایت تیر شوې دې.

[٣٩٦٠] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ حَدَّثَنَا حَاتِمُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي عُبَيْدٍ عَنْ سَلَمَةَ بْنِ الْأَكْوَعِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ خَرَجْنَا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى خَيْبَرَ فَسِرْنَا لَيْلًا فَقَالَ رَجُلٌ مِنَ الْقَوْمِ لِعَامِرٍ يَا عَامِرُ أَلَا تُسْمِعُنَا مِنْ هُنَيْهَاتِكَ وَكَانَ عَامِرٌ رَجُلًا شَاعِرًا فَنَزَلَ يَحْدُو بِالْقَوْمِ يَقُولُ

اللَّهُمَّ لَوْلَا أَنْتَ مَا اهْتَدَيْنَا ... وَلَا تَصَدَّقْنَا وَلَا صَلَّيْنَا
فَاغْفِرْ فِدَاءً لَكَ مَا أَبْقَيْنَا ... وَثَبِّتِ الْأَقْدَامَ إِنْ لَاقَيْنَا
وَأَلْقِيَنْ سَكِينَةً عَلَيْنَا ... إِنَّا إِذَا صِيحَ بِنَا أَبَيْنَا
وَبِالصِّيَاحِ عَوَّلُوا عَلَيْنَا

فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ هَذَا السَّابِقُ قَالُوا عَامِرُ بْنُ الْأَكْوَعِ قَالَ يَرْحَمُهُ اللَّهُ قَالَ رَجُلٌ مِنَ الْقَوْمِ وَجَبَتْ يَا نَبِيَّ اللَّهِ لَوْلَا أَمْتَعْتَنَا بِهِ فَأَتَيْنَا خَيْبَرَ فَحَاصَرْنَاهُمْ حَتَّى أَصَابَتْنَا مَخْمَصَةٌ شَدِيدَةٌ ثُمَّ إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى فَتَحَهَا عَلَيْهِمْ فَلَمَّا أَمْسَى النَّاسُ مَسَاءَ الْيَوْمِ الَّذِي فُتِحَتْ عَلَيْهِمْ أَوْقَدُوا نِيرَانًا كَثِيرَةً فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا هَذِهِ النِّيرَانُ عَلَى أَيِّ شَيْءٍ تُوقِدُونَ قَالُوا عَلَى لَحْمٍ قَالَ عَلَى أَيِّ لَحْمٍ قَالُوا لَحْمِ حُمُرِ الْإِنْسِيَّةِ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَهْرِيقُوهَا وَاكْسِرُوهَا فَقَالَ رَجُلٌ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَوْ نُهَرِيقُهَا وَنَغْسِلُهَا قَالَ أَوْ ذَاكَ فَلَمَّا تَصَافَّ الْقَوْمُ كَانَ سَيْفُ عَامِرٍ قَصِيرًا فَتَنَاوَلَ بِهِ سَاقَ يَهُودِيٍّ لِيَضْرِبَهُ وَيَرْجِعُ ذُبَابُ سَيْفِهِ فَأَصَابَ عَيْنَ رُكْبَةِ عَامِرٍ فَمَاتَ مِنْهُ قَالَ فَلَمَّا قَفَلُوا قَالَ سَلَمَةُ رَآنِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ آخِذٌ بِيَدِي قَالَ مَا لَكَ قُلْتُ لَهُ فَدَاكَ أَبِي وَأُمِّي زَعَمُوا أَنَّ عَامِرًا حَبِطَ عَمَلُهُ

---

[1] دلائل النبوة للبيهقي (٤\٢٢۶) فدك د حجاز په شمال کښې دمدینې منورې نه د دوو دریو ورځو په فاصله باندې خیبر ته نزدې د یهودیانو یو کلې وو. اوګورئ معجم البلدان (٤\٢٣٨)_

[2] سیرة مصطفی (٢\٤٢٤)_

قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَذَبَ مَنْ قَالَهُ إِنَّ لَهُ لَأَجْرَيْنِ وَجَمَعَ بَيْنَ إِصْبَعَيْهِ إِنَّهُ لَجَاهِدٌ مُجَاهِدٌ قَلَّ عَرَبِيٌّ مَشَى بِهَا مِثْلَهُ حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ حَدَّثَنَا حَاتِمٌ قَالَ نَشَأَ بِهَا [ر:۲۳۴۵]

دا روايت دحضرت سلمه بن اكوع رضي الله عنه دي.وړاندې په روايت كښې دحضرت عامر بن اكوع رضي الله عنه دشهادت واقعه بيانولې شى.حضرت عامربن الاكوع د حضرت سلمه بن اكوع ورور نه وو.بلكه د هغه تره وو.دحضرت سلمه د پلار نوم ،،عمرو،، وو.عمروبن الاكوع د حضرت عامر بن الاكوع ورور وو.خوعام طور د حضرت سلمه نسبت دهغه نيكه.،اكوع،،ته كولې شى.اوسلمه بن الاكوع به ئې وئيل. ،،الاكوع ،،لقب دې.اود ده نوم ،،سنان،، وو.(۱)

قوله: أَلَا تُسْمِعُنَا مِنْ هُنَيْهَاتِكَ: هنيهات،دهنيهة،،جمع ده.او هنيهة د ،،هنة،، تصغير دې. لكه څنګه چه ،،سنيهة ،د ،،سنة،، تصغير دې.دا لفظ د كنايه په طور استعماليږى. لكه څنګه چه ،،فلان بن فلان،، كنايه ده.دغه شان ،،هن بن هن،، او ،،هنته بن هنته،، هم اهل عرب استعمالوى.دلته د ،،هنيهات،، نه مراد رجزيه اشعار دى.(۲)

حضرت عامربن الاكوع ته يو كس اووئيل.ته مونږ ته رجزيه اشعار نه وائې.نو حضرت عامرد سورلئ نه راكوز شو.اود قوم مخامخ ئې خدى خوانى شروع كړه.

اللَّهُمَّ لَوْلَا أَنْتَ مَا اهْتَدَيْنَا وَلَا تَصَدَّقْنَا وَلَا صَلَّيْنَا

فَاغْفِرْ فِدَاءً لَكَ مَا أَبْقَيْنَا وَثَبِّتِ الْأَقْدَامَ إِنْ لَاقَيْنَا

وَأَلْقِيَنْ سَكِينَةً عَلَيْنَا إِنَّا إِذَا صِيحَ بِنَا أَبَيْنَا

وَبِالصِّيَاحِ عَوَّلُوا عَلَيْنَا

اې الله كه ستا توفيق نه وې.نومونږ به په هدايت نه وو.اونه به مونږ صدقه وركوله. ونه به مو مونځ كولو.

اومونږ چه كوم ګناهونه خپل شا ته پريخودى دى.هغه معاف كړه.او دجنګ په وخت كښې زمونږ قدمونه مضبوط كړه.زمونږ ځانونه ستا د رضا دپاره قربان دى.

دمسلم شريف په روايت «ما ابقينا» په ځاى «ما اقتفينا» دى.(۳)اوهم دا په دې رجز كښې اشهرالروايات ګرځولې شوې دې.د«اقتفاء»معنى اتباع ده.د «اقتفينا» معنى به وى «ماتبعنا من الخطايا وما ارتكبنا من الذنوب»

يعنى د كومو ګناهونو شاته چه مونږ تلى يو.اود كومو معاصيو چه مونږ ارتكاب كړې دې.اې الله ته هغه معاف كړه.(۴)

---

۱)عمدة القارى (۱۷\۲۳۵وفتح البارى(۷\۴۶۵)_

۲)عمدة القارى(۱۷\۲۳۵)_

۳)صحيح مسلم باب غزوة خيبر رقم الحديث (۴۴۳۲)_

۴)فتح البارى(۷\۴۶۵و ۴۶۶)_

وړه مونږ باندې سكينه نازل كړه.كه څوك دخپل مدد دپاره چيغې وهي.اومونږ راوغواړي. نو مونږ به سمدستى د مدد دپاره ورځو.په بعضې رواياتوكښې د «أتينا» په ځائې «أبينا» دى.په دې صورت كښې به معنى وى.كه دا كافرشور پكړ جوړكړى.اوكفر طرف ته واپس كيدو باندې مونږ مجبوره كړى.نو مونږ به انكار كوو.(١)اومونږ د مدد دپاره دراغوښتونكو په خپل آواز باندې اعتماد دې.يعنى كوم كسان چه مونږ د مدد دپاره رابلى. دهغوى دا اعتماد او بهروسه وى.چه مونږ به د هغوى د مدد دپاره حاضرېږو.په دې صورت كښې ،عولو،.د تعويل نه ماخوذ دې.د تعويل معنى اعتماد او بهروسه ده.علامه خطابى «وبالصياح عولوعلينا» معنى په «أجلبوا علينا بصوت» بيان كړې دې.يعنى دغه كافران په زور او شورسره زمونږ خلاف جنګ دپاره نن راځى.په دې صورت كښې به دا قول د «عويل» نه ماخوذ وى.اود ،،غويل،، معنى شور او رفع الصوت ده.خو ابن التين په دې باندې اعتراض كړې دې.اوفرمائيلى ئې دى.كه دا د«عويل»نه ماخوذ وى.نو بيا ،،اعولو ،،كيدل پكار وو. حال دا چه په روايت كښې «عولوا» دې.(٢) يوه ترجمه د دې دا كيدې شى.چه دېكافرانو شور جوړ كړو.او زمونږ خلاف ئې مدد اوغوښتلو.د ،،عول،، په صله كښې چه كله ،،حرف باء،، راشى.نو ددې معنى مدد طلب كول دى.نو«بالصياح عولوا علينا» مطلب به وي.«استغاثوبالصياح من أعدائنا علينا»والله اعلم.

يواشكال اودهغې جوابونه: دلته ئې په دويم شعر كښې «فداء لك» وئيلى دى.په دې باندې اشكال كيږى.چه تفديه هلته وى.كوم ځائې كښې چه فناء او مرګ متصور وى.كله چه وئيلى شى. (زه په تا قربان يم.) نو مطلب دا دې.چه په تا باندې د مرګ راتلو په ځائې دې په ما باندې مرګ راشى.او زما ژوند دې تاسو ته ملاؤ شى.اودا خبره مسلمه ده.چه د الله تعالى دپاره نه مرګ تصور شته او نه د فناء.نو بيا «فداء لك» وئيل څنګه صحيح دى؟ ددې اشكال مختلف جوابونه وركړې شوى دى.

① يو جواب دا وركړې شوې دې.چه د «فداء لك» ظاهرى معنى دلته مراد نه ده. بلكه دلته د الله تعالى سره دخپل محبت اظهار اود الله جل شانه تعظيم بيانول مقصود دى.(٣)

② دويم جواب علامه مازرى وركړې دې.چه «فداءلك» كښې مضاف محذوف دې. «أى، فداءلرضاك» ستا درضا دپاره دې زمونږ ځانونه قربان وى.اود الله تعالى رضا فوت كيدى شى څومره كافران دى.چه دالله تعالى رضا ورته حاصله نه ده. دهغوى په حق كښې د الله تعالى

---

(١) فتح البارى(٤٦٦/٧)_
(٢) فتح البارى(٤٦٦/٧)_
(٣) فتح البارى(٤٦٥/٧) وعمدة القارى(٢٣٥/١٧)_

رضا فوت شوې ده.(۱)

④ دريمه خبره په دې باره کښې دا وئيلې شوې ده.چه په «فداءلك» کښې خطاب الله تعالى ته نه دې.بلکه سامع ته دا خطاب د جمله معترضه په طور وئيلې شوې دی.د سامع توجه خپل طرف ته راړولو دپاره شاعران داسې کوی.(۲) والله اعلم

په کوم وخت کښې چه حضرت عامر رضی الله عنه دا رجزيه اشعار وئيل.په هغه وخت کښې رسول الله ﷺ اوفرمائيل.«من هذا السائق» دا داوښانو راښکونکې څوك دې. خلقو اووئيل.عامر دې.نبی ﷺ اوفرمائيل.«يرحمه الله» الله تعالى دې په ده باندې رحم اوکړی.اود اياس بن سلمه په روايت کښې الفاظ دی.«غفرلك ربك»

قوله: قَالَ رَجُلٌ مِنَ الْقَوْمِ وَجَبَتْ يَا نَبِيَّ اللهِ لَوْلَا أَمْتَعْتَنَا بِهِ: په قوم کښې يو کس اووئيل.دا حضرت عمر رضی الله عنه وو.لکه څنګه چه د حضرت اياس په روايت کښې تصريح ده.(۳)

اې دالله نبی! جنت دده دپاره واجب شو.تاسو دده د بهادرئ نه د نورې فائدې اخستلو موقع مونږ ته ولې رانکړه.د جهاد وغيره په موقع چه به کله نبی ﷺ د چا په باره کښې داسې الفاظ اووئيل.نو ددې مطلب به دا وو.چه دې به شهيد کيږی.نو حضرت عمر رضی الله عنه ته دا خبره معلومه وه.ددې وجې هغوی نبی ﷺ ته دا جمله اووئيله.نوهرکله چه قوم صفونه جوړ کړل.نو عامر يو يهودی په پنډئ باندې وهلو دپاره خپله توره اوچته کړه.تيره وړه وه.کله چه ئې هغه اوچته کړه.نو دهغې نوکه واپس د حضرت عامر رضی الله عنه په پنډئ کښې په ارخ کښې ورننوته. دهغې په وجه د هغوی انتقال اوشو.

حضرت سلمه بن اکوع رضی الله عنه فرمائی.کله چه صحابه رضی الله عنهم د خيبر نه واپس راغلل. نو رسول الله ﷺ زه (غمګين)بيا موندم.زما لاس ئې اونيولو،او وې فرمائيل څه خبره ده؟ ما عرض اوکړو. زما مور پلار دې په تاسو قربان وی.خلق وائی.چه د عامر رضی الله عنه عمل حبط (ضائع) شو.(څکه چه هغه خودکشئ اوکړه) نبی ﷺ اوفرمائيل. چا چه دا وئيلی دی.هغه غلط وئيلی دی.عامر ته خو به دوه ثوابونه ملاويږی.دواړه ګوتې نبی ﷺ جمع کړې او اشاره ئې اوکړه. چه هغه ته به دوه اجرونه ملاويږی.هغه خو د کافرانو په مقابله کښې مشقت اوچتونکې او يو مجاهد سړې وو.

---

۱) فتح البارى(۴۶۵\۷) وعمدة القارى (۲۳۵\۱۷)۔

۲) فتح البارى (۴۶۵\۷) وعمدة القارى (۲۳۵\۱۷) دلته چاته دا اشکال کيدې شی.چه په کتاب الجهاد کښې تير شوی دی.چه دا اشعار د عبدالله بن رواحه دی.او د روايت باب نه معلوميږی.چه دا اشعار د عامر رضی الله عنه دی.ددې جواب دا دې.چه ممکن ده.دواړو ته توارد شوې وی.او داسې کيږی.چه بعضې وخت کښې يو شاعر داسې اشعار نظم کوی.کوم چه بل د وړاندې نه نظم کړی وی.او دويم جواب حافظ ابن حجر رحمه الله دا ورکړې دې.چه ممکن ده.حضرت عامر په خپلو دې اشعارو کښې د حضرت عبدالله بن رواحه رضی الله عنه اشعار هم شامل کړی وی.يعنی په دې کښې څه اشعار خو د حضرت عامر رضی الله عنه دی.او باقی د حضرت ابن رواحه دی.(فتح البارى (۴۶۵\۷)۔

۳) فتح البارى(۴۶۶\۷)۔

قوله قَالَ عَرَبِيٌّ مَشَى بِهَا مِثْلَهُ: داسې عربی چه په ځمکه باندې ګرځي.د عامر پشان ډير کم دی او په بعضې نسخو کښې دی.((مشابها مثله)) يعنی بل عربی د عامر سره مشابه او مماثل نشته هغه خو به مثاله سړې وو.په دې سره دهغه فضيلت او فوقيت بيانول مقصود وو.[1]

[[illegible]] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ أَخْبَرَنَا مَالِكٌ عَنْ حُمَيْدٍ الطَّوِيلِ عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَتَى خَيْبَرَ لَيْلًا وَكَانَ إِذَا أَتَى قَوْمًا بِلَيْلٍ لَمْ يُغِرْ بِهِمْ حَتَّى يُصْبِحَ فَلَمَّا أَصْبَحَ خَرَجَتْ الْيَهُودُ بِمَسَاحِيهِمْ وَمَكَاتِلِهِمْ فَلَمَّا رَأَوْهُ قَالُوا مُحَمَّدٌ وَاللَّهِ مُحَمَّدٌ وَالْخَمِيسُ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَرِبَتْ خَيْبَرُ إِنَّا إِذَا نَزَلْنَا بِسَاحَةِ قَوْمٍ فَسَاءَ صَبَاحُ الْمُنْذَرِينَ

((المساحی)) د ((مسحاة)) جمع ده.کدال ته وائی.

((المكاتل)) د ((مكتل)) جمع ده.ټوکرئ ته وائی.

((قالوا: محمداً والله محمد والخميس))

يعنی محمد (ﷺ) دخپل لښکر سره راغلي دې.لښکر ته ..خميس.. وائی. ځکه چه لښکر په پنځو حصو باندې تقسيم وی.① ميمنه② ميسره③ قلب ④ مقدمه ⑤ اوساقه ([2])

[[illegible]] أَخْبَرَنَا صَدَقَةُ بْنُ الْفَضْلِ أَخْبَرَنَا ابْنُ عُيَيْنَةَ حَدَّثَنَا أَيُّوبُ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِيرِينَ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ صَبَّحْنَا خَيْبَرَ بُكْرَةً فَخَرَجَ أَهْلُهَا بِالْمَسَاحِي فَلَمَّا بَصُرُوا بِالنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالُوا مُحَمَّدٌ وَاللَّهِ مُحَمَّدٌ وَالْخَمِيسُ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اللَّهُ أَكْبَرُ خَرِبَتْ خَيْبَرُ إِنَّا إِذَا نَزَلْنَا بِسَاحَةِ قَوْمٍ فَسَاءَ صَبَاحُ الْمُنْذَرِينَ فَأَصَبْنَا مِنْ لُحُومِ الْحُمُرِ فَنَادَى مُنَادِي النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ يَنْهَيَانِكُمْ عَنْ لُحُومِ الْحُمُرِ فَإِنَّهَا رِجْسٌ [ر: ۳۶۳]

د..حمر..دوه قسمونه دی.يو اهليه اوانسيه.او بل وحشيه .د حمر وحشيه غوښه په اتفاق سره جائز ده.د حمر اهليه غوښه د جمهورو صحابوﷺ او ائمه په نيز حرامه ده.البته د حضرت ا بن عباس رضي الله عنهما او امام مالک رحمه الله نه په يو روايت کښې ددې حلت منقول دې.د طرفينورحمهما الله دلائل به وړاندې په ..کتاب الصيد والذبائح.. کښې د ..باب لحوم الحمر الاهلية.. لاندې راشی.

په حمر اهليه کښې . د حرمت لحم صحابوﷺ مختلف علتونه بيان کړی دی. چا ددې علت دا بيان کړې دې چه دا د بوج اوړلو ځناور دې.که ددې غوښه حلاله کړې شی.نو د سورلئ او بوج اوړو په کار کښې به مشکل پيښ شی.چا وئيلی دی. چه دې ګندګی

---

[1] عمدة القارى(۲۳۷\۱۷)_

[2] عمدة القارى (۲۳۷\۷)_

خوری.ددې وجې حرام ګرځولې شوې دی.خو اصل علت هم هغه دې.کوم چه په حديث کښې ذکر شوې دې.«فإنها رجس» چه دا پليت دې.ددې وجې حرام دې.(١)

[٣٩٦٣] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ الْوَهَّابِ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَهَّابِ حَدَّثَنَا أَيُّوبُ عَنْ مُحَمَّدٍ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جَاءَهُ جَاءٍ فَقَالَ أُكِلَتِ الْحُمُرُ فَسَكَتَ ثُمَّ أَتَاهُ الثَّانِيَةَ فَقَالَ أُكِلَتِ الْحُمُرُ فَسَكَتَ ثُمَّ أَتَاهُ الثَّالِثَةَ فَقَالَ أُفْنِيَتِ الْحُمُرُ فَأَمَرَ مُنَادِيًا فَنَادَى فِي النَّاسِ إِنَّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ يَنْهَيَانِكُمْ عَنْ لُحُومِ الْحُمُرِ الْأَهْلِيَّةِ فَأُكْفِئَتِ الْقُدُورُ وَإِنَّهَا لَتَفُورُ بِاللَّحْمِ [ر:٥٢٠٨ وانظر:٣٦٣]

په دې روايت کښې دی.چه رسول الله ﷺ ته يو سړې راغلو.او دوه ځله ئې د دوی نه د خرو د غوښې خوړلو تپوس اوکړو.خو نبی ﷺ چپ پاتې شو.په دريم ځل چه کله راغلو.نو نبی ﷺ ددې د حرمت اعلان اوکړو.

په اول ځل او دويم ځل د چپ پاتې کيدو وجه دا کيدې شی.چه په دغه وخت کښې نبی ﷺ په څه کار کښې مشغول وو.دهغه تپوس طرف ته التفات اونشو.او دا هم کيدې شی.چه تر دغه وخته پورې وحی نه وه نازل شوې.ددې وجې نبی ﷺ چپ پاتې شو.روسته د وحی په ذريعه ددې حرمت راغلو.نو نبی ﷺ اعلان اوکړو.

[٣٩٦٤/٣٩٦٥] حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ عَنْ ثَابِتٍ عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ صَلَّى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الصُّبْحَ قَرِيبًا مِنْ خَيْبَرَ بِغَلَسٍ ثُمَّ قَالَ اللَّهُ أَكْبَرُ خَرِبَتْ خَيْبَرُ إِنَّا إِذَا نَزَلْنَا بِسَاحَةِ قَوْمٍ فَسَاءَ صَبَاحُ الْمُنْذَرِينَ فَخَرَجُوا يَسْعَوْنَ فِي السِّكَكِ فَقَتَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمُقَاتِلَةَ وَسَبَى الذُّرِّيَّةَ وَكَانَ فِي السَّبْيِ صَفِيَّةُ فَصَارَتْ إِلَى دَحْيَةَ الْكَلْبِيِّ ثُمَّ صَارَتْ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَجَعَلَ عِتْقَهَا صَدَاقَهَا فَقَالَ عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ صُهَيْبٍ لِثَابِتٍ يَا أَبَا مُحَمَّدٍ آنْتَ قُلْتَ لِأَنَسٍ مَا أَصْدَقَهَا فَحَرَّكَ ثَابِتٌ رَأْسَهُ تَصْدِيقًا لَهُ

[٣٩٦٥] حَدَّثَنَا آدَمُ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ عَبْدِ الْعَزِيزِ بْنِ صُهَيْبٍ قَالَ سَمِعْتُ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَقُولُ سَبَى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَفِيَّةَ فَأَعْتَقَهَا وَتَزَوَّجَهَا فَقَالَ ثَابِتٌ لِأَنَسٍ مَا أَصْدَقَهَا قَالَ أَصْدَقَهَا نَفْسَهَا فَأَعْتَقَهَا [ر:٣٦٣]

قوله: حدثنا سليمان بن حرب.. فجعل عتقها صداقها: نبی ﷺ د حضرت صفيه رضي الله عنها عتق ،لره مهر مقرر کړو.د احنافو رحمهم الله د مذهب په لحاظ سره ددې تاويل دا کيدې شی.چه اول ئې هغه مکاتبه ګرځولې وی.او بيا ئې بدل کتابت ددې مهر ګرځولې وی.او دا د رسول الله ﷺ په خصوصيت باندې محمول کولې شی.دا بحث به په کتاب النکاح کښې راشی.

---

(١) زاد المعاد (٢/٣ ٣٤٢و٣٤٣)_

[٣٩٦٦] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ عَنْ أَبِي حَازِمٍ عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ السَّاعِدِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْتَقَى هُوَ وَالْمُشْرِكُونَ فَاقْتَتَلُوا فَلَمَّا مَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى عَسْكَرِهِ وَمَالَ الْآخَرُونَ إِلَى عَسْكَرِهِمْ وَفِي أَصْحَابِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَجُلٌ لَا يَدَعُ لَهُمْ شَاذَّةً وَلَا فَاذَّةً إِلَّا اتَّبَعَهَا يَضْرِبُهَا بِسَيْفِهِ فَقِيلَ مَا أَجْزَأَ مِنَّا الْيَوْمَ أَحَدٌ كَمَا أَجْزَأَ فُلَانٌ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَمَا إِنَّهُ مِنْ أَهْلِ النَّارِ فَقَالَ رَجُلٌ مِنَ الْقَوْمِ أَنَا صَاحِبُهُ قَالَ فَخَرَجَ مَعَهُ كُلَّمَا وَقَفَ وَقَفَ مَعَهُ وَإِذَا أَسْرَعَ أَسْرَعَ مَعَهُ قَالَ فَجُرِحَ الرَّجُلُ جُرْحًا شَدِيدًا فَاسْتَعْجَلَ الْمَوْتَ فَوَضَعَ سَيْفَهُ بِالْأَرْضِ وَذُبَابَهُ بَيْنَ ثَدْيَيْهِ ثُمَّ تَحَامَلَ عَلَى سَيْفِهِ فَقَتَلَ نَفْسَهُ فَخَرَجَ الرَّجُلُ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ أَشْهَدُ أَنَّكَ رَسُولُ اللَّهِ قَالَ وَمَا ذَاكَ قَالَ الرَّجُلُ الَّذِي ذَكَرْتَ آنِفًا أَنَّهُ مِنْ أَهْلِ النَّارِ فَأَعْظَمَ النَّاسُ ذَلِكَ فَقُلْتُ أَنَا لَكُمْ بِهِ فَخَرَجْتُ فِي طَلَبِهِ ثُمَّ جُرِحَ جُرْحًا شَدِيدًا فَاسْتَعْجَلَ الْمَوْتَ فَوَضَعَ نَصْلَ سَيْفِهِ فِي الْأَرْضِ وَذُبَابَهُ بَيْنَ ثَدْيَيْهِ ثُمَّ تَحَامَلَ عَلَيْهِ فَقَتَلَ نَفْسَهُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عِنْدَ ذَلِكَ إِنَّ الرَّجُلَ لَيَعْمَلُ عَمَلَ أَهْلِ الْجَنَّةِ فِيمَا يَبْدُو لِلنَّاسِ وَهُوَ مِنْ أَهْلِ النَّارِ وَإِنَّ الرَّجُلَ لَيَعْمَلُ عَمَلَ أَهْلِ النَّارِ فِيمَا يَبْدُو لِلنَّاسِ وَهُوَ مِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ [ر: ٢٧٤٢]

[٣٩٦٧] حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ أَخْبَرَنِي سَعِيدُ بْنُ الْمُسَيَّبِ أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ شَهِدْنَا خَيْبَرَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِرَجُلٍ مِمَّنْ مَعَهُ يَدَّعِي الْإِسْلَامَ هَذَا مِنْ أَهْلِ النَّارِ فَلَمَّا حَضَرَ الْقِتَالُ قَاتَلَ الرَّجُلُ أَشَدَّ الْقِتَالِ حَتَّى كَثُرَتْ بِهِ الْجِرَاحَةُ فَكَادَ بَعْضُ النَّاسِ يَرْتَابُ فَوَجَدَ الرَّجُلُ أَلَمَ الْجِرَاحَةِ فَأَهْوَى بِيَدِهِ إِلَى كِنَانَتِهِ فَاسْتَخْرَجَ مِنْهَا أَسْهُمًا فَنَحَرَ بِهَا نَفْسَهُ فَاشْتَدَّ رِجَالٌ مِنَ الْمُسْلِمِينَ فَقَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ صَدَّقَ اللَّهُ حَدِيثَكَ انْتَحَرَ فُلَانٌ فَقَتَلَ نَفْسَهُ فَقَالَ قُمْ يَا فُلَانُ فَأَذِّنْ أَنَّهُ لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ إِلَّا مُؤْمِنٌ إِنَّ اللَّهَ يُؤَيِّدُ الدِّينَ بِالرَّجُلِ الْفَاجِرِ تَابَعَهُ مَعْمَرٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ وَقَالَ شَبِيبٌ عَنْ يُونُسَ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ أَخْبَرَنِي ابْنُ الْمُسَيَّبِ وَعَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ كَعْبٍ أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ قَالَ شَهِدْنَا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حُنَيْنًا وَقَالَ ابْنُ الْمُبَارَكِ عَنْ يُونُسَ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ سَعِيدٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَابَعَهُ صَالِحٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ وَقَالَ الزُّبَيْدِيُّ أَخْبَرَنِي الزُّهْرِيُّ أَنَّ عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ كَعْبٍ أَخْبَرَهُ أَنَّ عُبَيْدَ اللَّهِ بْنَ كَعْبٍ قَالَ أَخْبَرَنِي مَنْ شَهِدَ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَيْبَرَ قَالَ الزُّهْرِيُّ وَأَخْبَرَنِي عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ وَسَعِيدٌ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

قوله: حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ حَدَّثَنَا .... سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ السَّاعِدِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: په دې روايت كښې حضرت سهل بن سعد ساعدى رضي الله عنه د يو كس د خودكشئ واقعه نقل كړې.او

ددې روایت سره متصل وړاندې روایت کښې حضرت ابوهریره رضی الله عنه هم د یو کس د خودکشۍ واقعه نقل کوی.چه دواړه روایتونه مخې ته کېخودې شی.نو ښکاره معلومیږی.چه د حضرت سهل بن سعد رضی الله عنه په روایت کښې د ،خیبر،ذکر نشته.اود حضرت ابوهریره رضی الله عنه په روایت کښې د ((شهدنا خیبر)) تصریح موجوده ده.

د حضرت سهل بن سعد رضی الله عنه د روایت په باره کښې د ابن التین رائې دا ده.چه دا واقعه د غزوه خیبرسره تعلق نه ده.دا د بلې غزوې واقعه ده.علامه ابن الجوزی رحمه الله په مشکل الصحیحین کښې ددې تصریح کړې ده.چه د حضرت سهل د روایت دا واقعه د جنګ احد سره متعلق ده.خود حافظ ابن حجررحمه الله د رائې نه معلومیږی.چه د حضرت سهل د روایت واقعه هم د غزوه خیبر سره متعلق ده. هغوی فرمائی.دحضرت ابوهریره رضی الله عنه او حضرت سهل په روایتونوکښې په حقیقت کښې هم یوه واقعه بیان شوې ده.کومه چه خیبر سره متعلق ده.البته په دواړو روایاتو کښې معمولی غوندې فرق دا دې.چه د حضرت سهل په روایت کښې دی. چه دغه کس په توره باندې خودکشی اوکړه.اودحضرت ابوهریره رضی الله عنه په روایت کښې دی.چه هغه په غشی سره خپل ځان ختم کړو.خو حافظ فرمائی.چه کیدې شی.اول هغه په غشی باندې دخودکشۍ کوشش کړې وی.کله چه په هغې کښې ورته کامیابی اونشوه.نو بیا ئې په توره خپل ځان ختم کړو.په یو حدیث کښې د یو څیز ذکراوشو.او په بل کښې د بل څیز.(¹)

امام بخاری رحمه الله دحضرت سهل رضی الله عنه روایت په غزوه خیبر کښې بیان کړې دې. ددې نه معلومیږی.چه د دوی رجحان هم دې طرف دې.چه دا واقعه د خیبر ده.والله اعلم.

قوله: فَقِيلَ مَا أَجْزَأَ مِنَّا الْيَوْمَ أَحَدٌ كَمَا أَجْزَأَ فُلَانٌ:

دحضرت شیخ الهند رحمه الله استدلال: حضرت شیخ الهندرحمه الله چه به کله دې مقام ته راورسیدل. نو تبسم به ئې کولو،اوددې نه پس به وړاندې تلو.یوځل ئې د دې تبسم وجه بیان کړه، چه په حدیث کښې راځی.((لاتجزئ صلاة إلا بفاتحة الكتاب))شوافع حضرات رحمهم الله دا حدیث نص فی ایجاب الفاتحه ګرځوی.او وائی.چه دنبی صلی الله علیه وسلم ددې ارشاد مقصد دا دې.چه مونځ د فاتحې نه بغیر نه کیږی.احناف حضرات رحمهم الله فرمائی.چه په ((لاتجزئ صلاة))کښې د اجزاء نه اجزاء کامل مراد ده.او مطلب دا دې.چه مونځ بغیرد فاتحې نه کامل نه دې.داحنافو دا توجیه په حدیث الباب کښې دټولو په نیز متفق علیه ده.دلته ټول دا وائی.چه په ((ما اجزأ منا)) کښې چه د کوم اجزاء ذکر دې. د هغې نه اجزاء کامل مراد دې.ځکه چه ګنی قتال خو نورو کسانو هم کړې وو. یهودیان نورو کسانو هم قتل کړی دی.خو دلته مطلب دا دې.چه څنګه په پوره بهادرۍ سره دې کس قتال کړې وو.په مونږ کښې بل چا داسې نه وو کړې.(²)

---

¹ فتح الباری(٤٧٣/٧)_
² فیض الباری(١٣٣/٤)_

کوم کس چه خودکشي کړې وه.د هغه نوم ،،قزمان ظفری،، وو.اودهغه کنیت ،،ابوالغیداق،، وو.([1]) دکتاب المغازی په شروع کښې د جهاد په اغراضو او مقاصدو کښې ما دا قصه تاسو ته بیان کړې وه.

قوله: فَقَالَ رَجُلٌ مِنَ الْقَوْمِ أَنَا صَاحِبُهُ: ددې کس نوم حافظ ابن حجر رحمه الله «اکثم بن ابی الجون خزاعی» بیان کړې دې.([2]) هغه اووئیل.زه به ددې سړی سره یم.

قوله: حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ ..... إِنَّ اللَّهَ يُؤَيِّدُ الدِّينَ بِالرَّجُلِ الْفَاجِرِ: که دفاجر نه مراد فاسق وی.نو خبره آسانه ده.یوګناهګار سړې فاسق وی.خو الله تعالی د خپل دین خدمت دهغه نه اخلی.ددې نه دا هم معلومه شوه.که یو کس د دین په خدمت کښې لګیا وی.نو ضروری نه ده.چه هغه به د الله تعالی په نیز مقبول وی. اوکه د فاجر نه مراد کافر وی.نو بیا خبره ډیره سخته ده.یعنی هغه کس چه کله به هم جنت ته نه خی.الله تعالی د هغه نه هم دخپل دین کار اخلی.ددې وجې ډیر ویریدل پکار دی.چه د دین کوم خدمت زمونږ او ستاسو نه اخستې شی.نودا ضروری نه ده.چه دا د الله تعالی په نیز د مقبولیت دلیل دې.هغه خو دخپل دین تائید په کافرانو او فاسقانو سره هم کولې شی.

قوله: تَابَعَهُ مَعْمَرٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ: د دې نه وړاندې روایت شعیب د زهری نه نقل کړې وو.امام بخاری رحمه الله فرمائی.چه شعیب د معمر متابعت کړې دې.معمر هم دا روایت د زهری نه نقل کړې دې.دا متابعت امام بخاری په ابواب القدر کښې موصولاً نقل کړې دې.په کتاب الجهاد کښې هم دا متابعت امام بخاری رحمه الله موصولاً ذکر کړې دې.البته هلته د زهری نه معمر خانله روایت نه کوی.بلکه معمراو شعیب دواړه د زهری نه روایت کوی.([3])

قوله: وَقَالَ شَبِيبٌ عَنْ يُونُسَ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ.... أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ قَالَ شَهِدْنَا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حُنَيْنًا: په دې تعلیق سره امام بخاری رحمه الله دا خودل غواړی.چه د ابن الشهاب زهری نه یونس بن یزید هم د حضرت ابوهریره رضی الله عنه ذکر شوې روایت نقل کړې دې. خوديونس روايت د شعیب عن الزهری او معمر عن الزهری دواړو د روایاتو نه خلاف دې.ځکه چه شعیب او معمر دواړو په خپلو روایتونو کښې د ،،خیبر،، تصریح کړې ده.اود یونس په دې روایت کښې د ،،خیبر،، په ځائې د ،،حنین،، تصریح ده.

قوله: وَقَالَ ابْنُ الْمُبَارَكِ عَنْ يُونُسَ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ سَعِيدٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: ددې نه وړاندې تعلیق د «شبیب عن یونس» وو.اودا تعلیق د «ابن

---

[1] فتح الباری(۷\۴۷۲)_
[2] فتح الباری(۷\۴۷۳)_
[3] عمدة القاری (۱۷\۲۴۰)_

المبارك عن يونس» دې.البته هغه موصولاً وو.اودامرسلاً دې.ځکه چه د سعيد نه پس د صحابى رضي الله عنه ذکر نشته.

دامام بخارى رحمه الله مقصد دا دې چه لکه څنګه د شبيب عن يونس په روايت کښې د ,,حنين،، ذکردې.دغه شان د ابن المبارك عن يونس په روايت کښې هم د ,,حنين،، ذکر دې.

قوله: تَابَعَهُ صَالِحٌ عَنْ الزُّهْرِيِّ: يعنى د ابن المبارك متابعت صالح بن کيسان کړې دې.مطلب دا دې چه د ابن المبارك عن يونس عن الزهرى روايت مرسلاً منقول دې.نودغه شان د زهرى نه صالح هم دا روايت مرسلاً ذکر کوى.دا متابعت امام بخارى په خپل تاريخ کښې موصولاً نقل کړې دې.(١)

قوله: وَقَالَ الزُّبَيْدِيُّ أَخْبَرَنِي الزُّهْرِيُّ أَنَّ عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ كَعْبٍ أَخْبَرَهُ أَنَّ عُبَيْدَ اللَّهِ بْنَ كَعْبٍ قَالَ أَخْبَرَنِي مَنْ شَهِدَ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَيْبَرَ:

ددې نه وړاندې يو تعليق «قال شبيب» تيرشوې وو.امام بخارى رحمه الله په «قال الزبيدى» سره ددواړو په مينځ کښې فرق بيانول غواړى.په اولنى روايت کښې عبدالرحمن بن عبدالله بن کعب دې.اود زبيدى په دې تعليق کښې عبدالرحمن بن کعب دې.عبدالله کوم چه د عبدالرحمن والد دې.دهغه نوم ئې د اختصار د وجې حذف کړې دې.حال دا چه عبدالرحمن بن عبدالله بن کعب وئيل پکار وو.دغه شان په هغه تعليق کښې عبدالرحمن براه راست د حضرت ابوهريره رضي الله عنه نه نقل کوى. او دلته دعبيدالله بن کعب نه نقل کوى.دغه شان هلته د ابوهريره د نوم تصريح ده.او دلته د يو صحابى د نوم تصريح نشته.بلکه «من شهد مع النبى صلى الله عليه وسلم خيبر» ئې وئيلى دى.البته هلته د حنين تصريح ده.او دلته د خيبر تصريح ده.

قوله: قَالَ الزُّهْرِيُّ وَأَخْبَرَنِي عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ وَسَعِيدٌ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: بعضو د عبيدالله بن عبدالله په ځائې عبدالله بن عبدالله نقل کړى دى.دا دواړه د حضرت عمر رضي الله عنه د خوى ځامن (نمسى) وو. دا روايت هم مرسل دې.

په دې تعليقاتو سره امام بخارى رحمه الله د دې روايت طرق مختلفه ته اشاره کوى. د معمر او شعيب روايت ته ترجيح ورکول غواړى.دمعمر او شعيب په روايت کښې د خيبر تصريح راغلې ده.د «يونس عن الزهرى» په روايت کښې د ,,حنين،، ذکر دې.د يونس دغه روايت د عبدالرحمن په واسطه سره دحضرت ابوهريره رضي الله عنه نه موصولاً منقول دې.امام بخارى ددې نه پس د زبيدى تعليق ذکر کړې دې.په کوم کښې چه عبدالرحمن د خيبر تصريح کړې ده.نوپه کومو رواياتو کښې چه د حنين ذکر راغلې دې.هغه موصولاً هم منقول دى.او مرسلاً هم.بيا په دې کښې په بعضې طرقو کښې د حنين په ځائې د ,,خيبر،، ذکر راغلې دې.نوځکه د

---

(١) فتح البارى (٢٧٣/٧)_گ

معمر او شعيب روايت هم صحيح او راجح دي.علامه ذهلى هم د معمر او شعيب روايت راجح ګرځولي دي.(١) اوامام نووى د مسلم شريف په شرح كښې د قاضى عياض رحمه الله قول نقل كړي دي.چه دحنين په ځائې هم خيبر صحيح دې.(٢) امام بخارى د حنين روايات تعليقاً ذكر كړل.اود حنين په غلطئ باندې ئې تنبيه وركړه.

[٣٩٦٨] حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَاحِدِ عَنْ عَاصِمٍ عَنْ أَبِي عُثْمَانَ عَنْ أَبِي مُوسَى الْأَشْعَرِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ لَمَّا غَزَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَيْبَرَ أَوْ قَالَ لَمَّا تَوَجَّهَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَشْرَفَ النَّاسُ عَلَى وَادٍ فَرَفَعُوا أَصْوَاتَهُمْ بِالتَّكْبِيرِ اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ارْبَعُوا عَلَى أَنْفُسِكُمْ إِنَّكُمْ لَا تَدْعُونَ أَصَمَّ وَلَا غَائِبًا إِنَّكُمْ تَدْعُونَ سَمِيعًا قَرِيبًا وَهُوَ مَعَكُمْ وَأَنَا خَلْفَ دَابَّةِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَسَمِعَنِي وَأَنَا أَقُولُ لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ فَقَالَ لِي يَا عَبْدَ اللَّهِ بْنَ قَيْسٍ قُلْتُ لَبَّيْكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ أَلَا أَدُلُّكَ عَلَى كَلِمَةٍ مِنْ كَنْزٍ مِنْ كُنُوزِ الْجَنَّةِ قُلْتُ بَلَى يَا رَسُولَ اللَّهِ فَدَاكَ أَبِي وَأُمِّي قَالَ لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ [ر: ٢٨٣٠]

حضرت ابو موسى اشعرى رضي الله عنه فرمائى.چه كله نبى صلى الله عليه وسلم د خيبر نه مدينې منورې ته واپس راتلو.نو په لاره كښې صحابو رضي الله عنهم په يو وادئ كښې په اوچت آواز سره تكبير وئيل شروع كړل.نو نبى صلى الله عليه وسلم هغوى ته اوفرمائيل.«اربعوا (٣) أنفسكم إنكم لا تدعون أصم ولا غائباً إنكم تدعون سميعاً قريباً وهو معكم» يعنى خپلو نفسونو سره نرمى اوكړئ.(په زيات زور سره نعره مه وهئ) ځكه چه تاسو كونړ يا غائب نه رابلئ.كوم ذات چه تاسو رابلئ هغه سميع او نزدې دې.او هغه تاسو سره دې.

حضرت ابوموسى اشعرى رضي الله عنه فرمائى.زه د رسول الله صلى الله عليه وسلم د سورلئ نه روسته ووم. رسول الله صلى الله عليه وسلم چه كله زما نه «لاحول ولا قوة إلا بالله» واوريدل.نو وې فرمائيل. عبدالله بن قيس! زه تاته داسې كلمه اونه ښائم.كومه چه دجنت د خزانو نه يوه خزانه ده.ما عرض اوكړو. ولې نه يا رسول الله! نبى صلى الله عليه وسلم اوفرمائيل.«لاحول ولا قوة إلا بالله» په يو بل روايت كښې راځى چه د «لاحول ولا قوة إلا بالله» وظيفه د يو كم سل بيمارو علاج دې.اوپه هغې كښې معمولى او د ټولو نه وړه بيمارى ،،هم،، دې.(٤) په كومه كښې چه سړې پريشانه وى.اود سړى د زړه سكون ختميږى.د ،،هم،، په وجه نورې هم ډيرې بيمارئ پيدا كيږى.نبى صلى الله عليه وسلم دې ته دجنت

---

(١) فتح البارى(٤٧٤/٧)_

(٢) شرح مسلم للنووى (٧٣/١١)_

(٣) اربعوا: معناه ارفقوا.. يقال: ربع عليه يربع ربعاً إذا كف عنه. واربع على نفسه كف عنها وارفق بها (عمدة القارى(٢١/١٧)_

(٤) اوګورئ مستدرک حاكم (٥٤٢/١) دغه شان اتحاف السادة المتقين (٤٦/٩)_

خزانه وئيلي ده.دا ډير لوې خيز دې.

په دې روايت كښې د «لما توجه رسول الله ﷺ» نه خيبر طرف ته متوجه كيدل مراد نه دى.بلكه د خيبر فتح كولو نه مديني منورې طرف ته متوجه كيدل مراد دى.ځكه چه حضرت ابو موسى اشعرى رضي الله عنه فرمائى.زه د رسول الله ﷺ د سورلئ د شاته ووم.او په دې باندې د ټولو اتفاق دې.چه حضرت أبو موسى اشعرى رضي الله عنه د خيبر نه پس د حبشې نه راغلې وو.لكه څنګه چه وړاندې روايت راځى.ددې وجې په روايت كښې «توجه إلى خيبر» مراد اخستل صحيح نه دى. (۱)

[۳۹۶۹] حَدَّثَنَا الْمَكِّيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ أَبِي عُبَيْدٍ قَالَ رَأَيْتُ أَثَرَ ضَرْبَةٍ فِي سَاقِ سَلَمَةَ فَقُلْتُ يَا أَبَا مُسْلِمٍ مَا هَذِهِ الضَّرْبَةُ فَقَالَ هَذِهِ ضَرْبَةٌ أَصَابَتْنِي يَوْمَ خَيْبَرَ فَقَالَ النَّاسُ أُصِيبَ سَلَمَةُ فَأَتَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَنَفَثَ فِيهِ ثَلَاثَ نَفَثَاتٍ فَمَا اشْتَكَيْتُهَا حَتَّى السَّاعَةِ

حضرت يزيد بن ابى عبيد وائى.چه ما د حضرت سلمه بن اكوع رضي الله عنه په پنډئ كښې د تورې د ګزار نښه اوليدله.نو دهغه نه ما تپوس اوكړو.چه دا د كوم څيز نښه ده.؟ وې فرمائيل.په جنګ خيبر كښې د تورې دا ګزار راته لګيدلې وو.په هغه وخت كښې خلقو اووئيل. سلمه زخمى شو.(يعني اوس بچ كيدل ګران دى.د دې زخم نه به پاتې نشى) زه د نبى ﷺ خدمت ته حاضر شوم.نبى ﷺ درې ځله په هغې باندې دم واچولو.نو زما تكليف داسې ختم شو.چه ترننه ورځې پورې ما بيا چرته تكليف نه دې محسوس كړې.

[۳۹۷۰] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي حَازِمٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ سَهْلٍ قَالَ الْتَقَى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَالْمُشْرِكُونَ فِي بَعْضِ مَغَازِيهِ فَاقْتَتَلُوا فَمَالَ كُلُّ قَوْمٍ إِلَى عَسْكَرِهِمْ وَفِي الْمُسْلِمِينَ رَجُلٌ لَا يَدَعُ مِنَ الْمُشْرِكِينَ شَاذَّةً وَلَا فَاذَّةً إِلَّا اتَّبَعَهَا فَضَرَبَهَا بِسَيْفِهِ فَقِيلَ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا أَجْزَأَ أَحَدٌ مَا أَجْزَأَ فُلَانٌ فَقَالَ إِنَّهُ مِنْ أَهْلِ النَّارِ فَقَالُوا أَيُّنَا مِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ إِنْ كَانَ هَذَا مِنْ أَهْلِ النَّارِ فَقَالَ رَجُلٌ مِنَ الْقَوْمِ لَأَتَّبِعَنَّهُ فَإِذَا أَسْرَعَ وَأَبْطَأَ كُنْتُ مَعَهُ حَتَّى جُرِحَ فَاسْتَعْجَلَ الْمَوْتَ فَوَضَعَ نِصَابَ سَيْفِهِ بِالْأَرْضِ وَذُبَابَهُ بَيْنَ ثَدْيَيْهِ ثُمَّ تَحَامَلَ عَلَيْهِ فَقَتَلَ نَفْسَهُ فَجَاءَ الرَّجُلُ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ أَشْهَدُ أَنَّكَ رَسُولُ اللَّهِ فَقَالَ وَمَا ذَاكَ فَأَخْبَرَهُ فَقَالَ إِنَّ الرَّجُلَ لَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ الْجَنَّةِ فِيمَا يَبْدُو لِلنَّاسِ وَإِنَّهُ لَمِنْ أَهْلِ النَّارِ وَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ النَّارِ فِيمَا يَبْدُو لِلنَّاسِ وَهُوَ مِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ [ر: ۲۷۴۲]

[۳۹۷۱] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَعِيدٍ الْخُزَاعِيُّ حَدَّثَنَا زِيَادُ بْنُ الرَّبِيعِ عَنْ أَبِي عِمْرَانَ قَالَ نَظَرَ أَنَسٌ إِلَى النَّاسِ يَوْمَ الْجُمُعَةِ فَرَأَى طَيَالِسَةً فَقَالَ كَأَنَّهُمُ السَّاعَةَ يَهُودُ خَيْبَرَ

---

(۱) عمدة القارى(۲۴۱\۱۷)_

د محمد بن سعيد خزاعی په بخاری کښې صرف دوه روايتونه دی.يو دا او بل په كتاب الجهاد كښې تيرشوې دې.(١) او دزياد بن ربيع صرف دا يو روايت په بخاری کښې دې.

قوله نَظَرَ أَنَسٌ إِلَى النَّاسِ يَوْمَ الْجُمُعَةِ فَرَأَى طَيَالِسَةً فَقَالَ كَأَنَّهُمُ السَّاعَةَ يَهُودُ خَيْبَرَ: حضرت انس رضي الله عنه د جمعې په ورځ خلقو ته اوکتل.چه ټولو څادرې راخستی دی.وې فرمائيل. دا خلق په دې وخت کښې د خيبر د يهودو پشان ښکاری.

،طيالسة،،د،،طيلسان،جمع ده.څادر ته وائی.چونکه يو خاص قسم تور څادر وو.کوم چه يهودو اچول.ددې وجې حضرت انس رضي الله عنه ته دا خبره ښه ښکاره نشوه.چه دهغوی سره مسلمانان مشابهت اختيار کړی.ترکومې پورې چه د مطلق څادر د استعمال تعلق دې.نو په هغې کښې څه حرج او کراهت نشته.

[٣٩٧٢] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ حَدَّثَنَا حَاتِمٌ عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي عُبَيْدٍ عَنْ سَلَمَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ كَانَ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ تَخَلَّفَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي خَيْبَرَ وَكَانَ رَمِدًا فَقَالَ أَنَا أَتَخَلَّفُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَحِقَ بِهِ فَلَمَّا بِتْنَا اللَّيْلَةَ الَّتِي فُتِحَتْ قَالَ لَأُعْطِيَنَّ الرَّايَةَ غَدًا أَوْ لَيَأْخُذَنَّ الرَّايَةَ غَدًا رَجُلٌ يُحِبُّهُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ يُفْتَحُ عَلَيْهِ فَنَحْنُ نَرْجُوهَا فَقِيلَ هَذَا عَلِيٌّ فَأَعْطَاهُ فَفُتِحَ عَلَيْهِ [ر: ٢٨١٢]

په دې روايت کښې ئې حضرت علی رضي الله عنه ته د جنډې ورکولو واقعه نقل کړې ده.ددې تفصيل د قلعه قموص په فتح کښې تير شوې دې.

[٣٩٧٣] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ أَبِي حَازِمٍ قَالَ أَخْبَرَنِي سَهْلُ بْنُ سَعْدٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ يَوْمَ خَيْبَرَ لَأُعْطِيَنَّ هَذِهِ الرَّايَةَ غَدًا رَجُلًا يَفْتَحُ اللَّهُ عَلَى يَدَيْهِ يُحِبُّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيُحِبُّهُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ قَالَ فَبَاتَ النَّاسُ يَدُوكُونَ لَيْلَتَهُمْ أَيُّهُمْ يُعْطَاهَا فَلَمَّا أَصْبَحَ النَّاسُ غَدَوْا عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كُلُّهُمْ يَرْجُو أَنْ يُعْطَاهَا فَقَالَ أَيْنَ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ فَقِيلَ هُوَ يَا رَسُولَ اللَّهِ يَشْتَكِي عَيْنَيْهِ قَالَ فَأَرْسَلُوا إِلَيْهِ فَأُتِيَ بِهِ فَبَصَقَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي عَيْنَيْهِ وَدَعَا لَهُ فَبَرَأَ حَتَّى كَأَنْ لَمْ يَكُنْ بِهِ وَجَعٌ فَأَعْطَاهُ الرَّايَةَ فَقَالَ عَلِيٌّ يَا رَسُولَ اللَّهِ أُقَاتِلُهُمْ حَتَّى يَكُونُوا مِثْلَنَا فَقَالَ انْفُذْ عَلَى رِسْلِكَ حَتَّى تَنْزِلَ بِسَاحَتِهِمْ ثُمَّ ادْعُهُمْ إِلَى الْإِسْلَامِ وَأَخْبِرْهُمْ بِمَا يَجِبُ عَلَيْهِمْ مِنْ حَقِّ اللَّهِ فِيهِ فَوَاللَّهِ لَأَنْ يَهْدِيَ اللَّهُ بِكَ رَجُلًا وَاحِدًا خَيْرٌ لَكَ مِنْ أَنْ يَكُونَ لَكَ حُمْرُ النَّعَمِ [ر: ٢٧٨٣]

---

(١) فتح البارى (٤٧٥/٧)_

((أنفذ على رسلك)) هم دغه شان په خپل حال باندې ځه. ((ثم أدعهم إلى الإسلام)) بيا دوى ته د اسلام دعوت وركړه.

دجهاد نه وړاندې د اسلام دعوت: په دې مسئله كښې د امامانو اختلاف دې چه كافرانو سره د اسلام د دعوت وركولو نه وړاندې جهاد كول جائز دي كه نه، عام طور په دې مسئله كښې درې مذاهب بيانولى شى.

① دعوت الى الاسلام مطلقاً واجب دې. ترهغه وخته پورې كافرانو سره قتال كول جائز نه دې ترڅوچه هغوى ته د اسلام دعوت نه وى وركړې شوې. برابره ده چه هغه ته ددې نه وړاندې داسلام دعوت رسيدلې وى اوكه نه، حافظ ابن حجر رحمه الله او د امام مالك رحمه الله مذهب دې.

② دعوت الى الاسلام مطلقاً واجب نه دې. يعنى برابره ده كه د اسلام دعوت كافرانو ته رسيدلى وى اوكه نه وى. خو دوى سره د قتال كولو نه وړاندې د اسلام دعوت وركول ضرورى نه دى. دا مذهب د امام شافعى رحمه الله نه په يو روايت كښې منقول دې.

③ دريم مذهب د جمهورو امامانو دې. اوهغه دا كه يو قوم ته د قتال نه وړاندې داسلام دعوت نه وى رسيدلې، په داسې صورت كښې دعوت الى الاسلام واجب دې. او د دعوت نه بغير قتال جائز نه دې. اوكه دغه قوم ته ئې د اسلام دعوت د قتال نه وړاندې وركړې وو. نو دقتال نه وړاندې هغه ته د اسلام دعوت وركول مستحب دى. هم دا صحيح روايت دې. اود جمهور مذهب دې.

تنبيه: حافظ ابن حجر د احنافو حضراتو دا مذهب نقل كړې دې چه د هغوى په نيز دعوت الى الاسلام مستحب دې.(١) خوحافظ صاحب د احنافو مذهب صحيح نه دې نقل كړې، د احنافو مذهب هم هغه دې، كوم چه د جمهورو دې، صاحب د هدايه تصريح كړې ده، ((لايجوز أن يقاتل من لم تبلغه الدعوة إلى الإسلام إلا أن يدعوه .. ويستحب أن يدعو من بلغته الدعوة))(٢) والله اعلم.

[٣٩٧٣/٣٩٧٦] حَدَّثَنَا عَبْدُ الْغَفَّارِ بْنُ دَاوُدَ حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ ح وحَدَّثَنِي أَحْمَدُ حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ قَالَ أَخْبَرَنِي يَعْقُوبُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الزُّهْرِيُّ عَنْ عَمْرٍو مَوْلَى الْمُطَّلِبِ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَدِمْنَا خَيْبَرَ فَلَمَّا فَتَحَ اللَّهُ عَلَيْهِ الْحِصْنَ ذُكِرَ لَهُ جَمَالُ صَفِيَّةَ بِنْتِ حُيَيِّ بْنِ أَخْطَبَ وَقَدْ قُتِلَ زَوْجُهَا وَكَانَتْ عَرُوسًا فَاصْطَفَاهَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِنَفْسِهِ فَخَرَجَ بِهَا حَتَّى بَلَغْنَا سَدَّ الصَّهْبَاءِ حَلَّتْ فَبَنَى بِهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثُمَّ صَنَعَ حَيْسًا فِي نِطَعٍ صَغِيرٍ ثُمَّ قَالَ لِي آذِنْ مَنْ حَوْلَكَ فَكَانَتْ تِلْكَ وَلِيمَتَهُ عَلَى صَفِيَّةَ ثُمَّ

---

١) حافظ ليكى. ((لا يجوز من لم تبلغه الدعوة إلى الإسلام إلا أن يدعوه .. ويستحب أن يدعو من بلغته الدعوة)) (هدايه كتاب السير بشرح فتح القدير (١٩٧\٥)_

٢) هدايه كتاب السير بشرح فتح القدير (١٩٧\٥)_

خَرَجْنَا إِلَى الْمَدِينَةِ فَرَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُحَوِّي لَهَا وَرَاءَهُ بِعَبَاءَةٍ ثُمَّ يَجْلِسُ عِنْدَ بَعِيرِهِ فَيَضَعُ رُكْبَتَهُ وَتَضَعُ صَفِيَّةُ رِجْلَهَا عَلَى رُكْبَتِهِ حَتَّى تَرْكَبَ

[٣٩٧٥] حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ قَالَ حَدَّثَنِي أَخِي عَنْ سُلَيْمَانَ عَنْ يَحْيَى عَنْ حُمَيْدٍ الطَّوِيلِ سَمِعَ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَقَامَ عَلَى صَفِيَّةَ بِنْتِ حُيَيٍّ بِطَرِيقِ خَيْبَرَ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ حَتَّى أَعْرَسَ بِهَا وَكَانَتْ فِيمَنْ ضُرِبَ عَلَيْهَا الْحِجَابُ

[٣٩٧٦] حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ أَبِي مَرْيَمَ أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرِ بْنِ أَبِي كَثِيرٍ قَالَ أَخْبَرَنِي حُمَيْدٌ أَنَّهُ سَمِعَ أَنَسًا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَقُولُ أَقَامَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيْنَ خَيْبَرَ وَالْمَدِينَةِ ثَلَاثَ لَيَالٍ يُبْنَى عَلَيْهِ بِصَفِيَّةَ فَدَعَوْتُ الْمُسْلِمِينَ إِلَى وَلِيمَتِهِ وَمَا كَانَ فِيهَا مِنْ خُبْزٍ وَلَا لَحْمٍ وَمَا كَانَ فِيهَا إِلَّا أَنْ أَمَرَ بِلَالًا بِالْأَنْطَاعِ فَبُسِطَتْ فَأَلْقَى عَلَيْهَا التَّمْرَ وَالْأَقِطَ وَالسَّمْنَ فَقَالَ الْمُسْلِمُونَ إِحْدَى أُمَّهَاتِ الْمُؤْمِنِينَ أَوْ مَا مَلَكَتْ يَمِينُهُ قَالُوا إِنْ حَجَبَهَا فَهِيَ إِحْدَى أُمَّهَاتِ الْمُؤْمِنِينَ وَإِنْ لَمْ يَحْجُبْهَا فَهِيَ مِمَّا مَلَكَتْ يَمِينُهُ فَلَمَّا ارْتَحَلَ وَطَّأَ لَهَا خَلْفَهُ وَمَدَّ الْحِجَابَ

قوله: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْغَفَّارِ....: دا روایت او دې سره وړاندې دوه روایتونه دحضرت انس رضي الله عنه نه مروی دی.په دې درې واړه روایاتو کښې حضرت انس رضي الله عنه د حضرت صفیه رضي الله عنها د نبی ﷺ سره د نکاح واقعه بیان کړې ده.

حضرت صفیه رضی الله عنها: دا د بنو نضیرو د سردار حیی بن اخطب لور وه.اول ددې نکاح د سلام بن مشکم نومې یهودی سره شوې وه.د هغه د انتقال نه پس د کنانته بن ابی الحقیق په نکاح کښې راغلې وه.کله چه قلعه قموص فتح شوه.نو حضرت صفیه رضي الله عنها هم د نورو قیدیانو سره قید کښې راغله.کنانه ورستو دخپل عهد خلافئ په وجه قتل کړې شوې وو.(تفصیل ئې وړاندې تیر شوې دې) حضرت دحیه کلبی د نبی ﷺ نه یوه وینځه اوغوښتله.نو نبی ﷺ حضرت صفیه رضي الله عنها هغه ته حواله کړه.خو صحابو رضي الله عنهم نبی ﷺ ته اووئیل.چه حضرت صفیه رضي الله عنها د سردار لور ده.اود حسن او جمال په اعتبار سره هم ممتاز ده.نودا تاسو خان سره اوساتئ.نو نبی ﷺ حضرت دحیه کلبی رضي الله عنه ته بله وینځه ورکړه.او د حضرت صفیه رضي الله عنها سره نبی پخپله نکاح اوکړه.([1])

په واپسئ کښې چه مقام صهباء ته نبی ﷺ راورسیدل.نو حضرت صفیه دماهوارئ نه پاکه شوه.په دې مقام باندې نبی ﷺ هغې سره د واده شپه تیره کړه.او درې ورځې ئې هلته قیام اوکړو.ساده ولیمه اوکړې شوه.دسترخوان خور کړې شو.اودقجورو،پنیراو غوړو نه جوړشوې ،،حیس،، صحابو رضي الله عنهم اوخوړلو.

حضرت صفیه ډیره عاقله،حلیمه او فاضله میرمن وه.حافظ ابن حجر په ،،الاصابة،، کښې لیکلی دی.چه نبی ﷺ د مقام صهباء نه وړاندې حضرت صفیه ته تشریف یوړو.دحضرت

[1] السیرة الحلبیة (٣\٤٣)_

صفيه رضي الله عنها خواهش وو.چه په دې وخت کښې نبی ﷺ دې ته تشريف راونړى.نو نبى ﷺ واپس شو.روسته چه کله د دې نه ددې تپوس اوشو.نو وې وئيل.چونکه دغه مقام د خيبر د يهوديانو سره نزدې وو.چه نبى ﷺ ئې زما سره نزدې ليدلې وو.نو يهوديانو د دوى خلاف سازش کولې شو.ددې خطرې په وجه ما اوغوښتل.چه نبى ﷺ ما سره په دغه ځائې کښې نزدې نه اوسيږى.(١)

امام احمد بن حنبل رحمه الله په خپل مسند کښې روايت نقل کړې دې.چه نبى ﷺ حضرت صفيه رضي الله عنها ته اختيار ورکړې وو.که هغه غواړى.نو آزاده به شى.او خپل کور ته به واپس شى.او که غواړى.نود نبى ﷺ په نکاح کښې راتلل دې قبول کړى.حضرت صفيه رضي الله عنها دويم صورت غوره کړو.اود نبى ﷺ په نکاح کښې راتلل ئې خوښ کړو.(٢)

ابن اسحاق نقل کړى دى.چه حضرت صفيه د غزوه خيبر نه وړاندې خوب ليدلې وو.چه سپوږمۍ زما په غيږ کښې راپريوته.چه دا خوب ئې خپل خاوند کنانه ته واورولو.نوهغه په پړق باندې اووهله.او وې وئيل.ته د د مدينې د بادشاه (محمد ﷺ) خواهش کوې.ددې پړق نبه دحضرت صفيه په مخ باندې وو.رسول الله ﷺ ددغه نښې په باره کښې تپوس اوکړو.نوهغې ورته دا واقعه واوروله.(٣)

کله چه نبى ﷺ په مرض الوفات کښې وو.نو ټولې ازواج مطهرات د نبى ﷺ نه ګيرچاپيره جمع شوې.حضرت صفيه رضي الله عنها چه د نبى ﷺ تکليف اوليدلو. نو وې وئيل.((والله يا نبى الله لوددت أن الذى بك بى))اې دالله نبى په الله زه غواړم.چه تاسوباندې کوم تکليف وى.دا په ما شى.په دې جمله وئيلو باندې نورو بيبيانو دې ته په بد نظر سره اوکتل.نبى ﷺ د نورو بيبيانو دا په بد نظر سره کتل خوښ نکړل.او وې فرمائيل.((والله إنها لصادقة)) د نبى ﷺ مطلب دا وو.چه دا جمله دې څه د تصنع دپاره نه ده وئيلې.بلکه ريښتيا ئې وئيلى دى.او د زړه نه ئې وئيلى دى.(٤)

دحضرت صفيه رضي الله عنها وفات په ٥٠هـ يا ٥٢ هـ کښې د حضرت امير معاويه رضي الله عنه په دور خلافت کښې شوې وو.(٥)اوس لږ درواياتو ګرانو الفاظو ته اوګورئ.

قوله: فَاصْطَفَاهَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِنَفْسِهِ: د دې جملې يو مطلب دا دې.چه رسول الله ﷺ حضرت صفيه په مال غنيمت کښې د خپل ځان دپاره منتخب کړه. عامو مسلمانانوته چه په مال غنيمت کښې څومره حصه ملاويدله.نو رسول الله ﷺ ته هم د

---

١) الإصابة فى تمييز الصحابة (٣٤٧/٤)_
٢) مسند احمد بن حنبل (١٣٨/٣)_
٣) سيرة ابن هشام (٣٥٠/٣و٣٥١)_
٤) الإصابة فى تمييز الصحابة (٣٤٧/٤و ٣٤٨)_
٥) الإصابة فى تميز الصحابة (٣٤٧/٤، ٣٤٨)_

خمس نه سوا هغه هومره حصه ملاويده.نو كومه حصه چه د خيبر په عام مال غنيمت كښې نبى ﷺ ته ملاويده.هم په هغې كښې نبى ﷺ د حضرت صفيه انتخاب اوكړو.او دويم مطلب دا هم كيدې شى.نو نبى ﷺ د ،،صفى،، په طور دا دخپل ځان دپاره متعينه كړه. رسول الله ﷺ د تقسيم غنيمت نه وړاندې دا اختيار وو.چه كوم څيز د هغوى خوښ وو.هغه نبى ﷺ واخلى.كوم ته چه په اصطلاح كښې ،صفى،، وائى.حافظ رحمه الله په فتح البارى كښې ليكلى دى.چه دحضرت صفيه رضي الله عنها نوم زينب وو.كله چه رسول الله ﷺ د ،،صفى،، په طور دې انتخاب د خپل ځان دپاره اوكړو.نو د هغه وخت نه ددې نوم ،،صفيه رضي الله عنها،، شو.[1]

قوله: ثُمَّ صَنَعَ حَيْسًا فِي نِطَعٍ صَغِيرٍ: حيس،،د قجورو، پينر اوغوړو نه تيار شوې مخصوص خوراك ته وائى. كوم چه عربيان زيات خوښولو.((نطع)) د څرمن دسترخوان ته وائى.ددې جمع ((أنطاع))راځى.

قوله: فَرَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُحَوِّي لَهَا وَرَاءَهُ بِعَبَاءَةٍ: يعنى ما اوكتل.چه نبى ﷺ د حضرت صفيه رضي الله عنها دپاره خپلې شا ته د څادر په ذريعه ځائې جوړوى.مطلب دا چه نبى ﷺ خپل ځان پسې روستو كينولو دپاره په څادر باندې ځائې برابرولو.دې دپاره چه هغه په دې باندې كينى.د ((يحوى لها)) معنى ده ((يجعل لها حوية)) ،،حويه،، هغه څادر ته وائى.كوم چه په اوښ وغيره باندې سور سړې خپل ګيرچاپيره خوروى.[2] د ((عباءة))نه مراد هم څادر دې.

[٣٩٧٧] حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ ح وَحَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا وَهْبٌ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ حُمَيْدِ بْنِ هِلَالٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُغَفَّلٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ كُنَّا مُحَاصِرِي خَيْبَرَ فَرَمَى إِنْسَانٌ بِجِرَابٍ فِيهِ شَحْمٌ فَنَزَوْتُ لِآخُذَهُ فَالْتَفَتُّ فَإِذَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَاسْتَحْيَيْتُ [ر: ٢٩٨٣]

حضرت عبدالله بن مغفل رضي الله عنه فرمائى.چه چه مونږ د خيبر محاصره كړې وه.يو كس تيلئ اوغورځوله. په هغې كښې وازګه وه.دهغې د راخستلو دپاره ما ورټوپ كړې.چه مې اومتل. نو نبى ﷺ نزدې تشريف فرما وو.نو زه اوشرميدم.چونكه د لوږې شكايت عام وو.ددې وجې حضرت عبدالله د وازګې دغه تيلئ ته ورټوپ كړې.ددې روايت نه دا معلومه شوه.كه د خوراك څښاك د څيزونو چا ته ضرورت وى.نو د مال غنيمت د تقسيم نه وړاندې د ضرورت مطابق اخستل جائز دى.دغه شان وسله وغيره كه جهاد كښې د استعمال دپاره د مال غنيمت د تقسيم نه وړاندې واخستې شى.نو څه حرج نشته.خو روسته به هغه واپس كول وى.

---

[1] فتح البارى (٤٨٠/٧)_
[2] فتح البارى(٤٨٠/٧)_

[٣٩٧٨] حَدَّثَنِي عُبَيْدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ عَنْ أَبِي أُسَامَةَ عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ عَنْ نَافِعٍ وَسَالِمٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى يَوْمَ خَيْبَرَ عَنْ أَكْلِ الثُّومِ وَعَنْ لُحُومِ الْحُمُرِ الْأَهْلِيَّةِ نَهَى عَنْ أَكْلِ الثُّومِ هُوَ عَنْ نَافِعٍ وَحْدَهُ وَلُحُومِ الْحُمُرِ الْأَهْلِيَّةِ عَنْ سَالِمٍ [ر: ٨٥٣، ٣٩٨٠، ٣٩٨١ و ٥٢٠٢، وانظر: ٥١١٨]

دا روایت عبیدالله د نافع او سالم نه نقل کوی.وړاندې چه څې نو دوی بیانوی .چه د اکل ثوم مسئله ما د نافع نه روایت کړې ده.او د لحوم الحمر الاهلیه مسئله مې د سالم نه روایت کړې ده. دواړه ئې چونکه وړاندې جمع کړی وو.نو چا ته شك کیدې شو.چه د دواړو نه دواړه مسئلې منقول دی.نوځکه ئې وړاندې وضاحت اوکړو.

د جمهورو په نیز باندې اوګه خوړل جائز دی.البته د دې خبرې احتیاط کول پکار دې.چه پخه کړې شی.نو د دې استعمال پکار دې.دې دپاره چه بدبوئی ئې د اذیت سبب نشی.

[٣٩٧٩] حَدَّثَنِي يَحْيَى بْنُ قَزَعَةَ حَدَّثَنَا مَالِكٌ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ وَالْحَسَنِ ابْنَيْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ عَنْ أَبِيهِمَا عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى عَنْ مُتْعَةِ النِّسَاءِ يَوْمَ خَيْبَرَ وَعَنْ أَكْلِ لُحُومِ الْحُمُرِ الْإِنْسِيَّةِ

دا روایت د حضرات اهل بیت نه منقول دې.د حضرت ابن شهاب نه پس ټول راویان د اهل بیت سره تعلق ساتی.

نکته: د دې روایت یو راوی حضرت محمد بن علی ،، دې.د هغه د مور نوم ،،حنفیه،، وو. او دا د حضرت علی رضی الله عنه ښځې دې.عام طور مور طرف ته منسوب کولې شی.او ده ته محمد بن حنفیه وائی.حنفیه د حضرت علی رضی الله عنه وینځه وه.

رافضی دوی ته ((اله اصغر)) وائی.عجیبه خبره ده.چه محمد بن حنفیه د کومې وینځې نه پیدا شوې وو.هغه د حضرت ابوبکر رضی الله عنه په زمانه کښې په جهاد کښې په مال غنیمت کښې راغلې وه.اوحضرت علی رضی الله عنه ته ملاؤ شوې وه.بیا د هغې نه د حضرت علی رضی الله عنه ځوئې محمد بن حنفیه پیدا شو.نو العیاذ بالله ثم العیاذ بالله حضرت ابوبکرصدیق رضی الله عنه که په حق نه وې.او معاذ الله هغه د ایمان نه خارج وو.او هغه ظالم او غاصب وو.نو بیا به د هغه جهاد ته هم اسلامی جهاد نشی وئیلې.اوپه د غه جهاد کښې چه کوم مال غنیمت راشی هغې ته هم اسلامی غنیمت نشی وئیلې.نوپه دې غنیمت کښې وینځه ملاویږی. په هغې باندې هم ملك یمین صحیح نه ثابتیږی.نو د غه شان کمه د اله اصغر نسب مشکوك شی.د دې وجې روافضو ته پکار دی.چه د حضرت ابوبکر په شان کښې د بدو ردو وئیلو نه مآل او انجام به څه راوځی.د دوی د اله اصغر په نسب کښې په دې سره د طعن موقع پیدا کیږی.

حرمت متعه: په دې روایت کښې د متعه حرمت بیان شوې دې.دا خبره خو به بیا روسته راشی.چه متعه په خیبر کښې حرامه ګرځولې شوې وه.که په فتح مکه کښې که په غزوه اوطاس کښې که په حجة الوداع کښې،اوکه په تبوك کښې،البته د متعه حرمت کوم چه په اجماع د امت یوه متفق علیه مسئله ده.په دې باره کښې څو خبرې پیش کول دی.

د روافضو په نيز متعه او ددې مرتبه: د اهل تشيع او روافضو په نيز متعه نه يواځې دا چه حلاله ده بلکه عظيم الشان عبادت دې.ددوی دا نظريه ده.که يو سړې يو ځل متعه اوکړی. نودهغه درجه د حضرت حسين رضي الله عنه برابريږی.اوکه دا سعادت هغه ته دوباره حاصل شی.نو هغه د حضرت حسن رضي الله عنه د مرتبې برابريږی.اوچه څوك درې ځله متعه اوکړی.نودهغه درجه دحضرت علی رضي الله عنه د مرتبې سره برابريږی.اوڅوك چه څلور ځله متعه اوکړی،نودهغه درجه نعوذ بالله د نبی صلی الله علیه وسلم د درجې سره برابريږی. وائی.چه متعه کونکې کله د متعې نه پس غسل کوی.نو دغسل په دوران کښې چه کوم څاڅکی غورځيږی.د هريو څاڅکی نه يوه فرشته پيدا کيږی.اوهغه د دغه متعه کونکې دپاره د مغفرت او رفع درجات دعا کوی.د متعه دا فضيلت دهغوی په خپلو کتابونو کښې موجود دې.(١)

د روافضو متعه خالصه زنا ده: د روافضو په نيز چه کومه متعه رائج ده.دا خالصه زنا ده.د دوی په متعه کښې گواهان نه وی.ولی نه وی.نفقه نه وی واجب،سکنی،عدت،ميراث او نسب نومې هيڅ څه څيز ثابت نه وی.بس يو سړې د يوې ښځې نه د تمتع حاصلولو دپاره د اجرت په بدله کښې معاهده کوی.(٢) اوښکاره ده چه هم دې خپل مينځ کښې رضا مندئ سره زنا هم کيږی.دا بيله خبره ده. چه په زنا کښې د اجرت مقرر کول څه ضروری نه وی.زنا بغير اجرته هم کيږی.او اجرت سره هم کيږی.اوپه متعه کښې اجرت وی.په هيڅ يو آسمانی دين کښې کله هم زنا نه ده حلاله شوې.نودغه شان د روافضو مذکوره متعه هم حلاله نه ده.

د حلت متعه دپاره په ايت قرانی باندې د روافضو غلط استدلال: متعه په حلت باندې روافض د قرآن مجيد په دې آيت باندې استدلال کوی.

﴿فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهِ مِنْهُنَّ فَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ فَرِيضَةً ۚ وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا تَرَاضَيْتُمْ بِهِ مِنْ بَعْدِ الْفَرِيضَةِ ۚ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا﴾ (٣)

روافض وائی.چه په دې آيت کښې د متعه ذکر هم شته.او د اجرت هم،دغه شان دحضرت ابی بن کعب اوحضرت عبدالله بن عباس رضي الله عنهما په قراءت کښې د «الی اجل مسمی»اضافه هم شته.

---

(١) د شيعه گانو مشهور کتاب ،،تفسير منهاج الصادقين،، چه شيعه گان ورته تفسير کبير وائی.او د دې مفسر فتح الله کاشانی شيعه مجتهد دې.په دې کښې د متعه فضائل بيانوی.او رسول الله صلی الله علیه وسلم ته منسوب دا روايت نقل کوی.چه نبی صلی الله علیه وسلم فرمائيلی دی.((من تمتع مرة كان درجته كدرجة الحسن، ومن تمتع مرتين فدرجته كدرجة الحسن،ومن تمتع ثلاث مرات كان درجته كدرجة على بن ابى طالب ومن تمتع أربع مرات فدرجته كدرجتى –(منهاج الصادقين:٤٩٣)،

دغه شان شيعه مجتهد سيد ابوالقاسم په خپل کتاب ،،برهان المتعه،، کښې دامام جعفر صادق نه دا روايت نقل کوی.

((قال ابوعبدالله :ما من رجل تمتع ثم اغتسل إلا خلق الله من كل قطرة تقطر منه سبعين ملكاً يستغفرون له إلى يوم القيامة) شيعيت کا اصلی رو پ‌صفحه ٣٠ په حواله د برهان المتعه:٥٠)_

(٢) اوگورئ شيعيت کا اصلی رو پ(٢٩٨) په حواله د تهذيب الاحکام (٤٥١\٥و ٤٥٥و ٤٥٦) طبع تهران)

(٣) سورة النساء (٢٤)_

د دوی قراءت دې.((فما استمتعتم به منهن إلى أجل مسمى ..)) (١) كښې د اجل، متعه او اجرت درې واړوخيزونو ذكر دې.او ددې نوم متعه ده.نو دمتعه ثبوت په قرآن كښې موجود دې.

د ايت صحيح مفهوم: خوداتلبيس دې.كه د قرآن كريم د آيت په سياق او سباق كښې غور اوكړې شى.نو خبره بې غباره كيږى.چه د آيت كريمه صحيح مفهوم ښكاره كيږى.ددې آيت نه وړاندې آيت كښې الله تعالى د محرماتو تفصيل بيان كړې دې.﴿حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهٰتُكُمْ وَبَنٰتُكُمْ﴾ الخ) ددې نه پس متصل په دويم آيت كښې د هغه ښځو خودنه شوې ده.چا سره چه نكاح حلاله او جائز ده.نوفرمائى.﴿ وَأُحِلَّ لَكُمْ مَّا وَرَآءَ ذٰلِكُمْ أَنْ تَبْتَغُوْا بِأَمْوَالِكُمْ مُّحْصِنِيْنَ غَيْرَ مُسٰفِحِيْنَ﴾ يعنى د ذكر شوو محرماتو نه علاوه باقى ښځو سره نكاح جائز ده.بيا په ((وَأُحِلَّ لَكُمْ)) باندې تفريع كوى.او فرمائى.﴿فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهٖ﴾ الخ. يعنى كله چه په تاسو په دې حلالو ښځوكښې د چا سره نكاح اوكړه.اودهغې نه مو استمتاع هم اوكړه.نو دهغې پوره مهر هغې ته وركړئ.ددې سياق او سباق كتلو نه دا خبره ښه ښكاره معلوميږى.چه په .﴿فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهٖ﴾ سره د څه مستقل څيز نشى وركولې.بلكه دا په ماقبل كلام باندې تفريع او د هغې تتمه ده.

پاتې شوه دا خبره چه په دې كښې د((أُجُوْرَهُنَّ)) لفظ راغلې دې.نو اطلاعاً عرض دې.چه دلته ((أجورهن)) په اتفاق سره د ((مهورهن)) په معنى كښې دې.د مهر دپاره قرآن په نورو آياتونو كښې هم د ،،اجر،، لفظ استعمال كړې دې.لكه ﴿فَانْكِحُوْهُنَّ بِإِذْنِ أَهْلِهِنَّ وَاٰتُوْهُنَّ أُجُوْرَهُنَّ﴾(٢) او ﴿وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ أَنْ تَنْكِحُوْهُنَّ إِذَآ اٰتَيْتُمُوْهُنَّ أُجُوْرَهُنَّ﴾ (٣) په دې آياتونو كښې((أُجُوْرَهُنَّ)) په اتفاق سره د ((مهورهن)) په معنى كښې دې.

د مهر دپاره داجرت د لفظ د استعمال وجه دا ده.چه مهرد ښځې دمنافعو عوض وى.د هغې د ذات عوض نه وى.اوكوم څيز چه د منافعو عوض وى.هغې ته اجرت وائى.

تركومې پورې چه د حضرت عبدالله بن عباس او ابى بن كعب رضي الله عنهم د قراءت تعلق دې.نو د دوى دا قراءت شاذه دې.چه استدلال ترې نشى كيدې.(٤)

((فما استمتعم به..))نه كه د رافضيانو متعه مراد واخستې شى.نو په دې سره يو بله خرابى دا لازميږى.چه دآيت په اولنئ او آخرنئ حصه كښې به تعارض پيدا شى.څكه چه د آيت په اولنئ حصه كښې وئيلى شوى دى.چه دمحرماتو نه سوا چه د كومو ښځو سره تاسو نكاح كوى.چه په دغه نكاح سره د عفت او پاكدامنئ طلبګار شئ.د نكاح نه د شهوت پوره كول

---

١) اوګورئ الجامع لأحكام القرآن للقرطبى (١٣٠/٥) ومعالم السنن للخطابى (١٩١/٣)_~
٢) سورة النساء ٢٥)_
٣) سورة الممتحنة ١٠_
٤) د تفصيلى بحث دپاره اوګورئ تفسير قرطبى (١٢٩/٥ و ١٣٤)_~

مقصد جوړول نه دى پكار.نو فرمائيلى شوى دى.((محصنين غير مسافحين..)) اوس كه ((فما استمتعتم به..)) نه د روافضو متعه مراد شى.نوهغه خو ده د شهوت پوره كولو دپاره.او ددې نه وړاندې ممانعت شوې دې.نودغه شان به د كلام په اول او آخر كښې تعارض پيدا شى.

په حرمت متعه باندې قرآنى آياتونه د حديث نه علاوه د قرآن كريم هم ګڼ آياتونه د متعه په حرمت باندې دلالت كوى.په سورة معارج كښې فرمائيلى شوى دى.

﴿وَالَّذِينَ هُمْ لِفُرُوجِهِمْ حٰفِظُونَ۝ اِلَّا عَلٰٓى اَزْوَاجِهِمْ اَوْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُهُمْ فَاِنَّهُمْ غَيْرُ مَلُوْمِيْنَ۝ فَمَنِ ابْتَغٰى وَرَآءَ ذٰلِكَ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْعٰدُوْنَ۝﴾(۱)

په دې آياتونوكښې دوه قسمه ښځو سره دهمبسترئ اجازت وركړې شوې دې .يوازواج يعنى هغه ښځې دكومو نه چه دعقد نكاح په ذريعه انسان تمتع حاصلولې شى.اودويم چه دملك يمين په ذريعه دانسان په ملكيت كښې راتلونكې وينځې،ددې دوو نه سوا د بل چا نه خپل شهوت پوره كونكو باره كښې وئيلې شوى دى.چه داسې خلق سركش او باغيان دى.اوښكاره ده چه د كومې ښځې سره متعه كولې شى.هغه د دې دوو قسمونو نه په يو كښې هم نه ده داخله،هغې ته ته ښځه نشې وئيلې.ځكه چه زوجې دپاره ميراث، سكنى، عدت، او ددې نه د پيدا شوى بچى نسب ثابتيږى.حال دا چه په متعه كښې د ښځې دپاره په ذكر شوو څيزونو كښې روافض د هيڅ څيز ثبوت نه منى.دغه شان په دې باندې د وينځې اطلاق هم نشى كيدې.ځكه چه وينځه خرخولې شى.خوچه كومې ښځې سره متعه كولې شى.هغه نشى خرخولې.ددې وجې متعه كونكى خلق په﴿ فَمَنِ ابْتَغٰى وَرَآءَ ذٰلِكَ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْعٰدُوْنَ۝﴾ كښې داخل دى.او ددې آيت نه د متعه حرمت بيخى ښكاره ثابتيږى.

دغه شان د سورة نساء د دې آيت نه هم حرمت متعه ثابتيږى﴿وَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا تُقْسِطُوْا فِى الْيَتٰمٰى فَانْكِحُوْا مَا طَابَ لَكُمْ مِّنَ النِّسَآءِ مَثْنٰى وَثُلٰثَ وَرُبٰعَ ۚ فَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا تَعْدِلُوْا فَوَاحِدَةً اَوْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ ؕ﴾(۲)

دلته هم يا دنكاح اجازت دې اويا د ملك يمين،اومتعه نه نكاح ده اونه په دې كښې د ملك يمين صورت موندلې شى.دغه شان دلته دا قيد دې چه نكاح په يو وخت كښې صرف د څلورو ښځو سره كيږى.عدد مقرر دې.اوسعه په يو وخت كښې د روافض په نيز د لسو ښځو سره هم كولې شى.بلكه زرو ښځو سره هم كولې شى.(۳)

دغه شان د قرآن پاك ددې آيت نه هم حرمت متعه ثابتيږى.﴿وَلْيَسْتَعْفِفِ الَّذِيْنَ لَا يَجِدُوْنَ نِكَاحًا حَتّٰى يُغْنِيَهُمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهٖ ؕ﴾ (۴) اوځوك چه د نكاح قدرت نه لرى.هغوى دې خپل ځان په قابو

---

۱ ،سورة المعارج (۲۹و ۳۰ز ۳۱)_

۲ ،سوة النساء (۳)_

۳ ، د شيعه ګانو په كتاب ،،تهذيب الاحكام،، كښې دى((تزوج منهن ألفاً فإنهن مستاجرات)) ص.۴۵۲)_

۴ ،سورة (النور:۳۳)_

كنبې ساتي.تردې چه الله تعالى په خپل فضل سره غنيان كړى.(نو بيا دې نكاح كوى)
دا آيت ښكاره ښائى.كه د يو كس مالى طاقت دومره نه وى.چه هغه د نكاح اونفقې وغيره
اخراجات برداشت كړى.نودهغه دپاره دا حكم دې.چه هغه دې د پاكدامنه اوسيدو كوشش
كوى.او خپل نفس دې په ضبط او قابو كنبې ساتى.كله چه الله تعالى دده مالى حالت
مستحكم كړى.نو بيا دې نكاح كوى.كه دمتعه د جواز څه صورت په اسلام كنبې جائز وو.
نو په آيت كنبې د دې اسلوب اختيارولو څه ضرورت وو.د غناء نه وړاندې به ده ته د عفيف
اوپه قابو كنبې د اوسيدو په ځائې د متعه حكم وركړې شوې وو.([1])
دغه شان د قرآن پاك د سورة فرقان آيت ﴿وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ مِنَ الْمَاءِ بَشَرًا فَجَعَلَهُ نَسَبًا وَصِهْرًا﴾([2])
كنبې نسب او مصاهرت د الله تعالى د نعمتونو په سلسله كنبې شمارلى شوى دى.اوښكاره
ده چه د نسب او مصاهرت ترتب په نكاح باندې كيږى.په متعه باندې نه كيږى.بيا كه چرته
متعه د روافضو د قول مطابق لوئې عبادت وى.نو لكه څنګه چه په نكاح كنبې اظهار او
اعلان كيږى.تهنيئت او مباركى پيش كولې شى.نودا خلق په متعه كنبې داسې ولې نه
كوى.تر نن ورځې پورې د هيڅ يو رافضى نه چا په فخر سره دا نه دى اوريدلى.چه هغه د
خپلې مور يا خور د متعو ذكر كړى وى.او د دې عظيم عبادت په اظهار باندې ئې د
خوشحالئ اظهار كړې وى.
حقيقت دا دې.چه د دوى زړه په خپله دننه په دې باندې مطمئن نه دې.نو د شهوت پوره
كولو اود دين اسلام نه د ډډې او انحراف په وجه دوى خالص زنا ته د متعه نوم وركړې
دې.او ددې د جواز ډنډورا وهل ئې شروع كړى دى.الله تعالى دې مونږ ته د دين اسلام د
صحيح پوهې توفيق راكړى.اود شيطان د چالونو نه دې مونږ بچ كړى.(آمين)
په ابتداءا اسلام كنبې چه كومه متعه حلاله وه.هغه په حقيقت كنبې نكاح موقت وه: دلته چه په
روايت كنبې د كومې متعه حرمت ذكر دې.چه رسول الله ﷺ د متعه نه ممانعت اوكړو.ددې
نه د رافضيانو متعه مراد نه ده.لكه څنګه چه بيان شو.چه د رافضيانو متعه زنا ده.اود زنا
اجازت په اسلام كنبې هيڅ كله هم نه دې وركړې شوې.په ابتداء اسلام كنبې چه د كومې
متعه اجازت وو.هغه په حقيقت كنبې نكاح موقت وه.نكاح موقت د زنا اود صحيح نكاح
په مينځ كنبې يو څيز دې.په نكاح موقت باندې نه د صحيح نكاح اطلاق صحيح دې.اونه
دې ته زنا وئيلى شى.نكاح صحيح ورته ځكه نشى وئيلې.چه په نكاح صحيح كنبې

---

[1]) خود قرآن ددې حكم بيخى په عكس باندې دې د ايران د صدر دا حكم اوكتې شى.د ايران صدر مسترعلى اكبر هاشمى رفسنجانى په ايران كنبې ټولو كونډو او پيغلو جينكو ته دا مشوره وركړې ده.چه دوى د جنسى خواهش پوره كولو دپاره د عارضى مودې دپاره غيررسمى ودونه اوكړى.ده دا خبره د تهران په يونيورسټى كنبې د جمعې په خطبه كنبې كړې وه.هغه دا هم وئيلى دى.چه دا ودونه دې صرف هغه كسان كوى.چه هغوى غيرشادى شده وى.(شيعيت كا اصلى روپ په حواله د روزنامه خادم وطن سندهى مورخه دسمبر ۱۹۹۰ ھ اردو ترجمه)۔

[2]) سورة الفرقان: ۵۴۔

میراث.اود فرقت نه پس عدت وی.او نکاح موقت کښې دا څیزونه نه وی.خو دې ته زنا هم نشی وئیلې.ځکه چه دا عقد د ګواهانو په موجودګئ کښې کیږی.اوپه دې کښې استبراء هم وی.دغه شان د ولی اجازت په کښې هم وی.ددې وجې دې ته زنا نشی وئیلې.

په نکاح موقت اود روافضو په متعه کښې فرق دا خبره خو ستاسو په علم کښې راغله، چه په ابتداء داسلام کښې د کومې متعه جواز وو هغه نکاح موقت وه.خوکومه متعه چه په روافضو کښې رائج ده.دا نکاح موقت نه ده.زنا ده.په نکاح موقت او متعه روافض کښې فرق دا دې. چه په نکاح موقت کښې ګواهان وی.د ولی اجازت وی.استبراء (بحیضة واحدة) وی.اوپه روافضوکښې چه کومه متعه ده.په دې کښې نه ګواهان وی.اونه د ولی اجازت اونه استبراء.

د متعه یا نکاح موقت جواز په ابتداء د اسلام کښې بیخی هم داسې وو.لکه څنګه چه د سود او شرابو جواز په ابتداء د اسلام کښې وو.نولکه څنګه چه د سود اوشرابو د حرمت نه پس ددې د جواز څه صورت پاتې نشو. دغه شان د نکاح موقت او متعه د جواز هم ددې د حرمت د اعلان نه پس څه صورت پاتې نشو.

حضرت ابن عباس رضی الله عنهما طرف ته د جواز متعه نسبت حضرت ا بن عباس رضی الله عنهما ته په بعضې روایاتوکښې دا خبره منسوب ده.

چه هغوی دمتعه د جواز قائل وو.خو هغوی ته ددې نسبت دهغوی د اقوال شاذه په بنیاد باندې دې.نو ددې اعتبار به نشی کولې.دغه شان دحضرت ابن عباس رضی الله عنهما نه رجوع هم ثابته ده.([1])

حضرت سعید بن جبیر رحمه الله یو ځل حضرت ابن عباس رضی الله عنهما ته اووئیل .چه تا څه فتوی ورکړې ده.((سارت بها الرکبان وقالت فیها الشعراء)) یعنی ستا دې فتوې ته خلق شهرت ورکوی.شاعرانو هم ددې فتوې په بارد کښې شاعری کړې ده.حضرت ابن عباس رضی الله عنهما اووئیل.شاعرانو څه ووئیلی دی.نو سعید بن جبیر رحمه الله د یو شاعر دا اشعار واورول.

وقد قلت للشیخ لما طال محبسه	یاصاح هل لك فی فتیا ابن عباس
هل لك فی رخصة الأطراف آنسة	تکون مثواك حتی مصدر الناس

ترجمه: ما شیخ ته اووئل.کله چه د هغه استوګنه ډیره اوږده شوه.چه صاحبه! تا ته د (دجواز متعه په باره کښې) د ابن عباس په فتوی کښې څه دلچسپی شته.او آیا نرم او نازکو اندامو پیغله کښې ستا څه رغبت شته.چه هغه دخلقو د تلو نه پس ستا ټکانه شی.(اوته هغې سره متعه اوکړې)

حضرت ابن عباس رضی الله عنهما چه کله دا اشعار واوریدل.نو د استغفار وئیلو نه پس ئې اوفرمائیل.

((وما هی إلا کالمیتة والدم والخنزیر))([2])

---

[1] امام ترمذی فرمائی.((وإنما روی عن ابن عباس رضی الله عنهما شئ من الرخصة فی المتعة ثم رجع عن قوله حیث أخبر عن النبی صلی الله علیه وسلم)) الجامع الصحیح للترمذی (۲۱۳/۱) باب ما جاء فی نکاح المتعة)_

[2] اوګورئ التعلیق الصبیح علی مشکاة ا لمصابیح (۲۶/۴و۲۷) ومعالم التنزیل للخطابی (۱۹/۳)_

پاتي شوه دا چه د متعه د جواز هغه په ابتداء كښې ولې قائل وو.نو ددې وجه دا وه.چه نبى ﷺ كله د متعه د حرمت اعلان كړې وو.په هغه وخت كښې حضرت ابن عباس رضي الله عنهما د كم عمر وو.ددې وجې هغه ته ددې خبر اونشو.دې سره سره دا خبره دې ياده وى.چه حضرت ابن عباس رضي الله عنهما د كومې متعه د جواز قائل وو.هغه نكاح موقت وه.د رافضيانو متعه نه وه.

قوله: نهى رسول الله ﷺ عن متعة النساء يوم خيبر: دحضرت على رضي الله عنه په دې روايت كښې د غزوه خيبر په موقع باندې د متعه حرمت بيان شوې دې.د نسخ په رواياتو خو اتفاق دې.چه متعه منسوخ شوې ده.البته په دې كښې روايات مختلف دى.چه كله او په كومه موقع دا منسوخ شوې ده.د بعضې رواياتونه په غزوه خيبر كښې ([1]) اود بعضې نه په فتح مكه كښې ([2]) د بعضې نه په غزوه أوطاس كښې ([3]) دبعضې نه په تبوك كښې ([4])اوڅه رواياتو نه په حجة الوداع كښې ([5]) ددې د حرمت اعلان معلوميږى.

خود تبوك روايات د ضعف د وجې قابل اعتبار نه دى.([6]) په كومو رواياتو كښې چه دحجة الوداع په موقع باندې د متعه د حرمت د اعلان ذكر دې.هغه روايات صحيح دى.خوچونكه د حجة الوداع په موقع باندې د مسلمانانو ډيره لويه جمع وه.ددې وجې خلقو ته د خبر وركولودپاره نبى ﷺ ددې د حرمت دوباره اعلان اوكړو.دحرمت اعلان خو نبى ﷺ وړاندې كړې وو.په دې موقع ئې د تحريم سابق نه خبرلو دپاره دوباره اعلان اوكړو.([7])

تركومې پورې چه دهغه رواياتو تعلق دې.د كومو نه چه معلوميږى.چه په غزوه اوطاس كښې د متعه د حرمت اعلان شوې وو.نو په دغه رواياتو كښې د غلط فهمۍ دخل دې.چونكه غزوه اوطاس د فتح مكې نه پس متصل واقع شوې وه.ځكه بعضې راويانو د فتح مكې په ځائې د غزوه اوطاس ذكر كړې دې.([8])

اوس دوه قسمه روايات باقى پاتې كيږى.په هغې كښې د بعضو نه په غزوه خيبر كښې ددې د حرمت اعلان معلوميږى.او په بعضوكښې د فتح مكه په موقع د متعه د حرمت د

---

[1] لكه څنګه چه په حديث كښې باب كښې دى)_

[2] په كنزالعمال كښې روايت دې.((عن سبرة أن رسول الله ﷺ نهى عن متعة النساء فى حجة الوداع)) كنز العمال (٥٢٥\١٦) رقم ٤٥٧٣٧)_

[3] حضرت سلمه بن اكوع رضي الله عنه فرمائى.((رخص النبى ﷺ عام أوطاس فى المتعة ثلاثا ثم نهى عنها(صحيح مسلم (٤٥١\١) باب ما جاء فى متعة النكاح)_

[4] وفى رواية إسحاق بن راشد عن الزهرى .. أن النبى ﷺ نهى فى غزوة تبوک عن نكاح المتعة (فتح البارى (١٦٨\٩)_

[5]) عن محمد بن حنفية قال تكلم على وابن عباس فى متعة النساء قال له على إنک إمرأ تأته إن رسول الله نهى عن متعة النساء فى حجة الوداع) كنز العمال (٦٢٨\١٦)_

[6] اوګورئ فتح البارى(١٧٠\٩)_

[7] فتح البارى (١٧٠\٩)_

[8] فتح البارى (١٧٠\٩)_

اعلان ذكر دى.

دامام شافعي رحمه الله او بعضې نور ملګرو رائې دا ده.چه د متعه حرمت اول په غزوه خيبر كښې شوې وو.د دې نه پس د فتح مكه په موقع د درې ورځو دپاره دا مباح ګرځولې شوې وه.او د درې ورځو نه پس هميشه دپاره دا حرام كړې شوه .دغه شان ددې حرمت او اباحت دواړه مكرر دى.او د قبلې پشان په دې كښې هم دوه ځله نسخ شوې ده.(١)

امام نووى رحمه الله دا راجح او مختار ګرځولې ده.(٢) والله اعلم

[٣٩٨٠/٣٩٨١] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مُقَاتِلٍ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ عَنْ نَافِعٍ عَنْ ابْنِ عُمَرَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى يَوْمَ خَيْبَرَ عَنْ لُحُومِ الْحُمُرِ الْأَهْلِيَّةِ

[٣٩٨١] حَدَّثَنِي إِسْحَاقُ بْنُ نَصْرٍ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عُبَيْدٍ حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ عَنْ نَافِعٍ وَسَالِمٍ عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ نَهَى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ أَكْلِ لُحُومِ الْحُمُرِ الْأَهْلِيَّةِ [ر:٣٩٧٨]

[٣٩٨٢] حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ عَنْ عَمْرٍو عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ خَيْبَرَ عَنْ لُحُومِ الْحُمُرِ الْأَهْلِيَّةِ وَرَخَّصَ فِي الْخَيْلِ [ر:٥٢٠١و٥٢٠٣]

[٣٩٨٣/٣٩٨٦] حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ سُلَيْمَانَ حَدَّثَنَا عَبَّادٌ عَنْ الشَّيْبَانِيِّ قَالَ سَمِعْتُ ابْنَ أَبِي أَوْفَى رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَصَابَتْنَا مَجَاعَةٌ يَوْمَ خَيْبَرَ فَإِنَّ الْقُدُورَ لَتَغْلِي قَالَ وَبَعْضُهَا نَضِجَتْ فَجَاءَ مُنَادِي النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا تَأْكُلُوا مِنْ لُحُومِ الْحُمُرِ شَيْئًا وَأَهْرِقُوهَا قَالَ ابْنُ أَبِي أَوْفَى فَتَحَدَّثْنَا أَنَّهُ إِنَّمَا نَهَى عَنْهَا لِأَنَّهَا لَمْ تُخَمَّسْ وَقَالَ بَعْضُهُمْ نَهَى عَنْهَا الْبَتَّةَ لِأَنَّهَا كَانَتْ تَأْكُلُ الْعَذِرَةَ

[٣٩٨٤] حَدَّثَنَا حَجَّاجُ بْنُ مِنْهَالٍ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ قَالَ أَخْبَرَنِي عَدِيُّ بْنُ ثَابِتٍ عَنْ الْبَرَاءِ وَعَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي أَوْفَى رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ أَنَّهُمْ كَانُوا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَصَابُوا حُمُرًا فَطَبَخُوهَا فَنَادَى مُنَادِي النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَكْفِئُوا الْقُدُورَ

[٣٩٨٥] حَدَّثَنِي إِسْحَاقُ حَدَّثَنَا عَبْدُ الصَّمَدِ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ حَدَّثَنَا عَدِيُّ بْنُ ثَابِتٍ سَمِعْتُ الْبَرَاءَ وَابْنَ أَبِي أَوْفَى رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ يُحَدِّثَانِ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ يَوْمَ خَيْبَرَ وَقَدْ نَصَبُوا الْقُدُورَ أَكْفِئُوا الْقُدُورَ

حَدَّثَنَا مُسْلِمٌ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ عَدِيِّ بْنِ ثَابِتٍ عَنْ الْبَرَاءِ قَالَ غَزَوْنَا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَحْوَهُ

---

(١) زاد المعاد (٣\٣٤٤)_

(٢) اوګورئ شرح مسلم للنووى (١١\٤٥٠)_

[٣٩٨٦] حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى أَخْبَرَنَا ابْنُ أَبِي زَائِدَةَ أَخْبَرَنَا عَاصِمٌ عَنْ عَامِرٍ عَنْ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ أَمَرَنَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي غَزْوَةِ خَيْبَرَ أَنْ نُلْقِيَ الْحُمُرَ الْأَهْلِيَّةَ نِيئَةً وَنَضِيجَةً ثُمَّ لَمْ يَأْمُرْنَا بِأَكْلِهِ بَعْدُ

[٣٩٨٧] حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي الْحُسَيْنِ حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ حَفْصٍ حَدَّثَنَا أَبِي عَنْ عَاصِمٍ عَنْ عَامِرٍ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ لَا أَدْرِي أَنَهَى عَنْهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ أَجْلِ أَنَّهُ كَانَ حَمُولَةَ النَّاسِ فَكَرِهَ أَنْ تَذْهَبَ حَمُولَتُهُمْ أَوْ حَرَّمَهُ فِي يَوْمِ خَيْبَرَ لَحْمَ الْحُمُرِ الْأَهْلِيَّةِ

قوله: حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ .....وَرَخَّصَ فِي الْخَيْلِ: د اس د غوښي په باره کښې د امامانو اختلاف دې.

① دامام شافعي امام ابويوسف امام محمد او اکثرو عالمانو رحمهم الله په نيز دده غوښه جائز او مباح ده.(١)

② دامام ابوحنيفه او امام مالك رحمهما الله په نيز مکروه ده.(٢) بعضې مالکيانو دې ته مکروه تحريمي وئيلی ده.او بعضو مکروه تنزيهی.(٣) په احنافو کښې صاحب د هدايه د لحم خيل مکروه تحريمي کيدو طرف ته مائل دې.او دامام ابوبکر جصاص ميلان کراهت تنزيهی طرف ته دې.(٤)

دجمهورو استدلال په حديث باب باندې دې.اود امام اعظم او امام مالك رحمهما الله استدلال دحضرت خالد بن وليد رضی الله عنه په روايت باندې دې.کوم چه امام ابوداود ،امام نسائی،او ابن ماجه رحمهم الله روايت کړې دې.((نهى رسول الله ﷺ عن أكل لحوم الخيل والبغال والحمر...))(٥)

دامام ابوحنيفه رحمه الله نه د صاحبينو رحمهما الله قول طرف ته رجوع هم منقول ده.(٦)

[٣٩٨٨] حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ إِسْحَاقَ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَابِقٍ حَدَّثَنَا زَائِدَةُ عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ عَنْ نَافِعٍ عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ قَسَمَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ خَيْبَرَ لِلْفَرَسِ سَهْمَيْنِ وَلِلرَّاجِلِ سَهْمًا قَالَ فَسَّرَهُ نَافِعٌ فَقَالَ إِذَا كَانَ مَعَ الرَّجُلِ فَرَسٌ فَلَهُ ثَلَاثَةُ أَسْهُمٍ فَإِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ فَرَسٌ فَلَهُ سَهْمٌ [ر:٢٧٠٨]

---

(١) اوګورئ شرح مهذب (٤١٩)_
(٢) شرح المهذب (٤١٩)_
(٣) اوګورئ اوجز المسالک (١٨٠١٩)_
(٤) اوجز المسالک (١٨١١٩)_
(٥) إعلاء السنن (١٤٤١١٧)_
(٦) اوجز المسالک (١٨٠١٩)_

قوله: قَسَمَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ خَيْبَرَ لِلْفَرَسِ سَهْمَيْنِ وَلِلرَّاجِلِ سَهْمًا: دا مشهوره اختلافي مسئله ده.

① دجمهورو اوصاحبينو رحمهم الله په نيز د فارس دپاره درې حصې دي.دوه حصې د اس او يوه حصه د فارس خپله،اود راجل دپاره يوه حصه ده.

② دامام ابوحنيفه رحمه الله په نيز د فارس دپاره دوه او د راجل دپاره يوه حصه ده.([1])

دخيبر دغنيمتونو تقسيم. دخيبر د غنيمت نه اول شپږ ديرش حصې جوړې کړې شوې.په کومو کښې چه اتلس حصې د مسلمانانود عامو ضرورياتو دپاره مختص کړې شوې.او باقي اتلس حصې په مجاهدينو باندې تقسيم کړې شوې.([2])

په مجاهدينو کښې دا اتلس حصې څنګه تقسيم کړې شوې.په دې کښې روايات مختلف دي.مشهوره دا ده.چه ټول خوارلس سوه صحابه وو.په دې کښې دوه سوه فارسان وو.د خوارلس سوه صحابوو رضي الله عنهم خوارلس حصې شوې.په يو حصه کښې سل کسان شريك شو.او باقي څلور حصې د اسونو شوې.ځکه چه دهر يو اس دوه حصې وې.نود دوو سوو اسونو څلور سوه حصې شوې.دغه شان دا اتلس حصې تقسيم شوې.([3])

دا تقسم د جمهورو او صاحبينو رحمهم الله د مذهب مطابق دې.چه فارس ته درې او راجل ته يوه حصه ملاؤ شوه.خوامام ابوداود په خپل سنن کښې د مجمع بن جاريه رضي الله عنه نه روايت نقل کړې دې.چه په خيبر کښې د مجاهدينو تعداد پنځلس سوه ووپه هغوى کښې درې سوه سوارۀ وو.نبي صلى الله عليه وسلم هريو سور ته دوه دوه حصې ورکړې.او هرپيدل ته يوه يوه حصه ورکړه.نو په اتلس حصو کښې شپږ حصې درې سوه فارسانو ته ملاؤ شوې.او باقي دولس حصې دولس سوه راجلينو ته ملاؤ شوې.([4])

ددې روايت مطابق د خيبر د غنيمت تقسيم د امام اعظم رحمه الله د مذهب مطابق شوې دې.ددې مسئلې مکمل تحقيق او د طرفينو دلائل په کتاب الجهاد باب سهام الفرس کښې تير شوى دى.

[٣٩٨٩] حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ يُونُسَ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ أَنَّ جُبَيْرَ بْنَ مُطْعِمٍ أَخْبَرَهُ قَالَ مَشَيْتُ أَنَا وَعُثْمَانُ بْنُ عَفَّانَ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقُلْنَا أَعْطَيْتَ بَنِي الْمُطَّلِبِ مِنْ خُمُسِ خَيْبَرَ وَتَرَكْتَنَا وَنَحْنُ بِمَنْزِلَةٍ وَاحِدَةٍ مِنْكَ

---

[1] بذل المجهود فى حل أبى داود (١٢\٣٣٤) دغه شان فتح البارى (٦\٦٨) كتاب الجهاد باب سهام الفرس)

[2] وفى زاد المعاد (٣\٣٢٨) وقسم رسول الله صلى الله عليه وسلم خيبر على ستة وثلاثين سهماً جمع كل سهم مائة سهم فكانت ثلاثة آلاف وستمأة سهم فكان لرسول الله صلى الله عليه وسلم وللمسلمين النصف من ذلک وهو ألف وثمان مائة سهم وعزل النصف الآخر وهو ألف وثمان مائة سهم لنوائبه وما ينزل به من أمور المسلمين)_

[3] زاد المعاد (٣\٣٣٠)_

[4] سنن ابى داود كتاب الجهاد باب فى من أسهم له سهم رقم ٢٧٣٦)_

فَقَالَ إِنَّمَا بَنُو هَاشِمٍ وَبَنُو الْمُطَّلِبِ شَيْءٌ وَاحِدٌ قَالَ جُبَيْرٌ وَلَمْ يَقْسِمِ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِبَنِي عَبْدِ شَمْسٍ وَبَنِي نَوْفَلٍ شَيْئًا [ر:۲۹۷۱]

حضرت جبیربن مطعم رضی الله عنه فرمائی، چه زه اوحضرت عثمان دواړه د نبی ﷺ په خدمت کښې حاضر شو، اوهغوی ته موګیله اوکړه. چه تاسو د خیبر په مال خمس کښې بنوالمطلب ته حصه ورکړه. او مونږ مو پریخودو. حال دا چه مونږ او هغوی تاسو سره په قرابت کښې برابر یو.

په اصل کښې د عبد مناف څلور ځامن وو. ① هاشم② مطلب③ عبدشمس④ نوفل. نبی ﷺ د هاشم په اولاد کښې وو. حضرت جبیر رضی الله عنه د نوفل په اولاد کښې وو. او حضرت عثمان رضی الله عنه د عبدشمس په اولاد کښې وو. نود رشته دارئ او قرابت په لحاظ سره بنو هاشم ته بنو المطلب، بنو عبدالشمس اوبنو نوفل یوشان وو. ددې وجې جبیر او عثمان رضی الله عنهما راغلل. او ګیله ئې اوکړه. چه هرکله په قرابت کښې مونږ ټول برابر یو. نو بیا مونږ ته هم په مال خمس کښې حصه ملاویدل پکاروو. خو رسول الله ﷺ اوفرمائیل.

قوله: إِنَّمَا بَنُو هَاشِمٍ وَبَنُو الْمُطَّلِبِ شَيْءٌ وَاحِدٌ: دابوداود وغیره په روایت کښې ددې نه پس دا زیادت هم شته. «أنا وبنوالمطلب لم نفترق فی جاهلية ولا فی إسلام» دا دې طرف ته اشاره وه. چه کله قریشو د بنو هاشم سره مقاطعه اوکړه. نوپه دغه وخت کښې بنو المطلب د بنو هاشم سره ملګرتیا کړې وه. او بنو نوفل او بنو عبد شمس ملګرتیا نه وه کړې. نو چونکه بنو هاشم او بنو المطلب د قرابت سره سره په نصرت او مدد کښې هم په خپلو کښې شریك وو ددې وجې نبی ﷺ دوی «شئ واحد» اووئیل.(١)

[۳۹۹۰/۳۹۹۲] حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ حَدَّثَنَا بُرَيْدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ أَبِي بُرْدَةَ عَنْ أَبِي مُوسَى رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ بَلَغَنَا مَخْرَجُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَنَحْنُ بِالْيَمَنِ فَخَرَجْنَا مُهَاجِرِينَ إِلَيْهِ أَنَا وَأَخَوَانِ لِي أَنَا أَصْغَرُهُمْ أَحَدُهُمَا أَبُو بُرْدَةَ وَالْآخَرُ أَبُو رُهْمٍ إِمَّا قَالَ بِضْعٌ وَإِمَّا قَالَ فِي ثَلَاثَةٍ وَخَمْسِينَ أَوْ اثْنَيْنِ وَخَمْسِينَ رَجُلًا مِنْ قَوْمِي فَرَكِبْنَا سَفِينَةً فَأَلْقَتْنَا سَفِينَتُنَا إِلَى النَّجَاشِيِّ بِالْحَبَشَةِ فَوَافَقْنَا جَعْفَرَ بْنَ أَبِي طَالِبٍ فَأَقَمْنَا مَعَهُ حَتَّى قَدِمْنَا جَمِيعًا فَوَافَقْنَا النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ افْتَتَحَ خَيْبَرَ وَكَانَ أُنَاسٌ مِنَ النَّاسِ يَقُولُونَ لَنَا يَعْنِي لِأَهْلِ السَّفِينَةِ سَبَقْنَاكُمْ بِالْهِجْرَةِ وَدَخَلَتْ أَسْمَاءُ بِنْتُ عُمَيْسٍ وَهِيَ مِمَّنْ قَدِمَ مَعَنَا عَلَى حَفْصَةَ زَوْجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ زَائِرَةً وَقَدْ كَانَتْ هَاجَرَتْ إِلَى النَّجَاشِيِّ فِيمَنْ هَاجَرَ فَدَخَلَ عُمَرُ عَلَى حَفْصَةَ وَأَسْمَاءُ عِنْدَهَا فَقَالَ عُمَرُ حِينَ رَأَى أَسْمَاءَ مَنْ هَذِهِ قَالَتْ أَسْمَاءُ بِنْتُ عُمَيْسٍ قَالَ عُمَرُ الْحَبَشِيَّةُ هَذِهِ الْبَحْرِيَّةُ هَذِهِ قَالَتْ أَسْمَاءُ نَعَمْ قَالَ سَبَقْنَاكُمْ بِالْهِجْرَةِ فَنَحْنُ أَحَقُّ بِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْكُمْ فَغَضِبَتْ وَقَالَتْ كَلَّا وَاللَّهِ كُنْتُمْ مَعَ

(١) فتح البارى (٢٤٥/٦)_

رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُطْعِمُ جَائِعَكُمْ وَيَعِظُ جَاهِلَكُمْ وَكُنَّا فِي دَارِ أَوْفِي أَرْضِ الْبُعَدَاءِ الْبُغَضَاءِ بِالْحَبَشَةِ وَذٰلِكَ فِي اللّٰهِ وَفِي رَسُولِهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَايْمُ اللّٰهِ لَا أَطْعَمُ طَعَامًا وَلَا أَشْرَبُ شَرَابًا حَتَّى أَذْكُرَ مَا قُلْتَ لِرَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَنَحْنُ كُنَّا نُؤْذَى وَنُخَافُ وَسَأَذْكُرُ ذٰلِكَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَسْأَلُهُ وَاللّٰهِ لَا أَكْذِبُ وَلَا أَزِيغُ وَلَا أَزِيدُ عَلَيْهِ فَلَمَّا جَاءَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَتْ يَا نَبِيَّ اللّٰهِ إِنَّ عُمَرَ قَالَ كَذَا وَكَذَا قَالَ فَمَا قُلْتِ لَهُ قَالَتْ قُلْتُ لَهُ كَذَا وَكَذَا قَالَ لَيْسَ بِأَحَقَّ بِي مِنْكُمْ وَلَهُ وَلِأَصْحَابِهِ هِجْرَةٌ وَاحِدَةٌ وَلَكُمْ أَنْتُمْ أَهْلَ السَّفِينَةِ هِجْرَتَانِ قَالَتْ فَلَقَدْ رَأَيْتُ أَبَا مُوسَى وَأَصْحَابَ السَّفِينَةِ يَأْتُونِي أَرْسَالًا يَسْأَلُونِي عَنْ هٰذَا الْحَدِيثِ مَا مِنَ الدُّنْيَا شَيْءٌ هُمْ بِهِ أَفْرَحُ وَلَا أَعْظَمُ فِي أَنْفُسِهِمْ مِمَّا قَالَ لَهُمُ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ أَبُو بُرْدَةَ قَالَتْ أَسْمَاءُ فَلَقَدْ رَأَيْتُ أَبَا مُوسَى وَإِنَّهُ لَيَسْتَعِيدُ هٰذَا الْحَدِيثَ مِنِّي

[٣٩٩١] قَالَ أَبُو بُرْدَةَ عَنْ أَبِي مُوسَى قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنِّي لَأَعْرِفُ أَصْوَاتَ رُفْقَةِ الْأَشْعَرِيِّينَ بِالْقُرْآنِ حِينَ يَدْخُلُونَ بِاللَّيْلِ وَأَعْرِفُ مَنَازِلَهُمْ مِنْ أَصْوَاتِهِمْ بِالْقُرْآنِ بِاللَّيْلِ وَإِنْ كُنْتُ لَمْ أَرَ مَنَازِلَهُمْ حِينَ نَزَلُوا بِالنَّهَارِ وَمِنْهُمْ حَكِيمٌ إِذَا لَقِيَ الْخَيْلَ أَوْ قَالَ الْعَدُوَّ قَالَ لَهُمْ إِنَّ أَصْحَابِي يَأْمُرُونَكُمْ أَنْ تَنْظُرُوهُمْ

قوله: حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ....: په دې روايت کښې حضرت ابو موسى اشعرى رضي الله عنه دخپل هجرت واقعه بيان کړې ده.چه د رسول الله ﷺ د هجرت خبرمو واوريدل.نو زه او زما سره دوه ورونړه مدينې ته د هجرت په اراده باندې راووتل.خو په درياب کښې سفر کولو کښې درياب مونږ حبشه طرف ته بوتلو.هلته مو دحضرت جعفرطيار رضي الله عنه سره ملاقات اوشو.اوبيا مونږ ټول مدينې ته راغلو.اود فتح خيبرنه پس مو د نبى ﷺ سره ملاقات اوشو.

په دې سفر کښې د حضرت جعفرطيار رضي الله عنه بى بى حضرت اسماء بنت عميس رضي الله عنها هم وه.هغه د هجرت نه پس دحضرت حفصې رضي الله عنها سره د ملاقات په غرض لاړه.په دې کښې حضرت عمر فاروق رضي الله عنه حضرت حفصې رضي الله عنها ته راغلو .چه حضرت اسماء ئې اوليدله. نو تپوس ئې اوکړو. ((من هذه)) دا څوك ده؟ حضرت حفصې رضي الله عنها ورته اووئيل.اسماء بنت عميس رضي الله عنها حضرت عمر رضي الله عنه اووئيل .((الحبشية هذه؟ البحرية؟)) يعنى دا هغه ده.چه دحبشه نه ئې بحرى سفر کړې دې. حضرت اسماء رضي الله عنها ورته اووئيل.اوجى،حضرت عمر رضي الله عنه ورته اووئيل. ((سبقناكم بالهجرة فنحن أحق برسول الله منكم)) دحضرت عمر رضي الله عنه په دې جمله باندې حضرت اسماء ډيره غصه شوه.او وې وئيل،هرګز داسې نه ده.تاسو خلق خو د رسول الله ﷺ سره وئې.په تاسو کښې په اوږګى باندې به هغه روټئ خوړله.او ناواقفه ته به ئې وعظ نصيحت کولو.((وكنا فى دار البعداء البغضاء بالحبشة)) حال دا چه مونږ په حبشه کښې د دښمن په لرې زمکه کښې وو.اودا ټول

تكليفونه مونږ د الله او د هغه د رسول ﷺ دپاره برداشت کړې دی.
ددې نه پس حضرت اسماء رضي الله عنها رسول الله ﷺ ته د حضرت عمر رضي الله عنه د دې قول ذکر اوکړو.نو نبی ﷺ اوفرمائیل.تاسوخلقو دوه هجرتونه کړې دی.ستاسوحق په دې اعتبار سره زيات جوړيږی.

قوله: وَمِنْهُمْ حَكِيمٌ إِذَا لَقِيَ الْخَيْلَ أَوْ قَالَ الْعَدُوَّ قَالَ لَهُمْ إِنَّ أَصْحَابِي يَأْمُرُونَكُمْ أَنْ تَنْظُرُوهُمْ: اوپه دې اشعريينو کښې يو صاحب حکيم دې.(حکيم يا خو دده نوم دې يا صفت دې)کله چه هغه د سوررو سره ملاويږی.نوهغوی ته وائی.زما ملګرې تاسو ته حکم کوی.چه تاسو دهغوی انتظار کوئ.

که د((خيل))نه مراددد دشمنانو لښکر وی.لکه څنګه چه په بعضې رواياتو کښې د((اذا لقى الخيل))په ځائې ((اذالقى العدو))لفظ راغلې دې.نو په دې صورت کښې ددې جملې دوه مطلبه کيدې شی.

① يو دا چه کله هغه حکيم د دشمنانو سره ملاويږی.نو هغوی ته غيرت ورکوی. چه زما ملګرى وائی.چه اودريږئ.چرته تختئ.يعنى هغه حکيم دومره مړنې دې.چه جنګ باندې آماده کولو دپاره دشمنانو ته غيرت ورکوی.(١)

② اودويم دا چه د دشمنانو د مرعوب کولو دپاره هغه هغوی ته خطاب کوی،او وائی.چه زما د ملګرو حکم دې.چه مه تختئ.ايسار شئ.مونږ هم راځو.په دې جملې سره هغه دشمنانو ته دا تاثر ورکول غواړی.چه زه يواځې نه يم.زما ملګرى هم راروان دی.

او که د ،،خيل،، نه مراد د دشمنانو لښکر نه وی،بلکه ((خيل المسلمين)) مراد وی.نو په دې صورت کښې به مطلب دا وی،چه اې مسلمانانو اس سورو زما پيدل ملګرى تاسو ته دا درخواست کوی.چه تاسو دهغوی انتظار اوکړئ.هغوی ځان سره بوځئ.په سورلو باندې يواځې وړاندې منډې مه وهئ.(٢) والله اعلم.

[٣٩٩٣]حَدَّثَنِي إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ سَمِعَ حَفْصَ بْنَ غِيَاثٍ حَدَّثَنَا بُرَيْدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ أَبِي بُرْدَةَ عَنْ أَبِي مُوسَى قَالَ قَدِمْنَا عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعْدَ أَنِ افْتَتَحَ خَيْبَرَ فَقَسَمَ لَنَا وَلَمْ يَقْسِمْ لِأَحَدٍ لَمْ يَشْهَدِ الْفَتْحَ غَيْرَنَا [ر:٢٩٦٧]

حضرت ابو موسى اشعرى رضي الله عنه فرمائی.چه مونږ د فتح خيبر نه پس رسول الله ﷺ ته راغلو. نبی ﷺ مونږ ته حصه راکړه.او زمونږ نه سوا بل داسې هيڅ يو کس ته ئې حصه ورنکړه.کوم چه په فتح خيبر کښې شريك نه وو.

د جهاد نه پس د راتلونکی کس په غنيمت کښې حصه : که يوکس په جهاد کښې شريك وی. نوهغه خو په غنيمت کښې حصه اخلی . دغه شان د جهاد ختميدو نه وړاندې که يوکس

---

(١) فتح البارى (٤٨٧/٧)_
(٢) فتح البارى (٤٨٧/٧) وعمدة القارى (٢٥٣/١٧) وتعليقات لامع الدرارى (٣٥٦/٨٧)_

غانمينو سره راشي ملاؤ شي.نو په اتفاق سره دهغه هم په مال غنيمت كښې حصه كيږى. خوكه يو كس دجهاد ختميدونه پس اومال غنيمت تقسيميدو نه وړاندې راشي.نو هغه ته به هم په مال غنيمت كښې حصه وركولې شى كه نه ؟ په دې كښې اختلاف دې.د امام شافعي او امام احمد بن حنبل رحمهما الله دوه قولونه دى.يو قول دا دې.چه دې كس ته به حصه نشى وركولې.څكه چه ده په جهاد كښې شركت نه دې كړې.دويم قول دا دې.چه ده ته به حصه ملاويږى.څكه چه دې د مال غنيمت نه وړاندې رارسيدلې دې.[1] خو دشوافعو رحمهم الله مشهور قول اولنې دې.

د احنافو حضراتو مسلك دا دې.چه ترڅو پورې مال غنيمت د دارالاسلام سرحدونو ته داخل شوې نه وى.د دې نه وړاندې وړاندې كه څوك راشي.غانمينو سره ملاؤ شي.نوهغه ته به حصه وركولې شى ګنى نه.[2]

داحنافو رحمهم الله په مسلك باندې د حديث باب د وجې اشكال كيږى.چه په دې كښې ونيلى شوى دى.«ولم يقسم لأحد لم يشهد الفتح غيرنا» ددې نه معلوميږى .چه كوم كسان د جهاد د ختميدو نه پس اود مال غنيمت د تقسيم نه وړاندې خيبر ته راغلى وو.نبى ﷺ هغوى ته حصه نه وه وركړې.

داحنافو رحمهم الله د طرفه دا جواب وركړې شوې دې،چه ممكن ده، د كومو خلقوپه باره كښې چه حضرت ابوموسي اشعرى رضي الله عنه فرمائى،چه هغوى ته حصه ورنكړې شوه،چه هغوى د دارالاسلام حدودو ته د رارسيدو نه پس راغلى وى.او دا هم ممكن ده.چه نبى ﷺ هغوى ته حصه وركړې وى، خوابو موسى اشعرى رضي الله عنه ته علم نه وى شوې.ددې وجې هغوى «ولم يقسم لأحد» ونيلى دى.[3] والله اعلم

---

[1] فتح البارى (٤٤٢\٦) كتاب فرض الخمس وبذل المجهود باب من جاء بعد الغنيمة .كتاب الجهاد (٣١٦\١٢)وعمدة القارى (٢٥٣\١٧)_

[2] عمدة القارى (٢٥٣\١٧) وبذل المجهود (٣٢٠\١٢)_

[3] حضرت سهارنپورى رحمه الله فرمائى.چه كومو حضراتو ته په مال غنيمت كښې څه نه وو وركړې شوې.په حقيقت كښې دا حضرات د فتح خيبر نه پس راغلى وو.او خيبر د فتح نه پس دارالاسلام اوګرځيدو.او په دارالاسلام كښې غنيمت صرف غانمينو ته ملاويږى.كوم كسان چه په جهاد كښې شريك شوى نه وى.هغوى ته نه ملاويږى.
په دې باندې اشكال كيږى.چه حضرت ابو موسى اشعرى رضي الله عنه هم د فتح خيبر نه پس راغلې وو.كه خيبر دارالاسلام ګرځيدلې وو.نو بيا هغه ته حصه څنګه ملاؤ شوه.
ددې جواب حضرت سهارنپورى رحمه الله دا وركړې دې.چه رسول الله ﷺ هغوى ته په خمس كښې وركړې وه.په مال غنيمت كښې نه وه وركړې.اودا هم كيدې شى.چه د غانمينو په رضا سره نې ورته د عام مال غنيمت نه وركړې وى.اوكله چه غانمين راضى.نوداسې كس ته په غنيمت كښې حصه وركول جائزدى.چه په جهادكښې شريك شوې نه وى.(بذل المجهود (٣٢٠\١٢) باب من جاء بعد الغنيمة)

[٣٩٩٣] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا مُعَاوِيَةُ بْنُ عَمْرٍو حَدَّثَنَا أَبُو إِسْحَاقَ عَنْ مَالِكِ بْنِ أَنَسٍ قَالَ حَدَّثَنِي ثَوْرٌ قَالَ حَدَّثَنِي سَالِمٌ مَوْلَى ابْنِ مُطِيعٍ أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَقُولُ افْتَتَحْنَا خَيْبَرَ وَلَمْ نَغْنَمْ ذَهَبًا وَلَا فِضَّةً إِنَّمَا غَنِمْنَا الْبَقَرَ وَالْإِبِلَ وَالْمَتَاعَ وَالْحَوَائِطَ ثُمَّ انْصَرَفْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى وَادِي الْقُرَى وَمَعَهُ عَبْدٌ لَهُ يُقَالُ لَهُ مِدْعَمٌ أَهْدَاهُ لَهُ أَحَدُ بَنِي الضِّبَابِ فَبَيْنَمَا هُوَ يَحُطُّ رَحْلَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذْ جَاءَهُ سَهْمٌ عَائِرٌ حَتَّى أَصَابَ ذَلِكَ الْعَبْدَ فَقَالَ النَّاسُ هَنِيئًا لَهُ الشَّهَادَةُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَلْ وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ إِنَّ الشَّمْلَةَ الَّتِي أَصَابَهَا يَوْمَ خَيْبَرَ مِنَ الْمَغَانِمِ لَمْ تُصِبْهَا الْمَقَاسِمُ لَتَشْتَعِلُ عَلَيْهِ نَارًا فَجَاءَ رَجُلٌ حِينَ سَمِعَ ذَلِكَ مِنَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِشِرَاكٍ أَوْ بِشِرَاكَيْنِ فَقَالَ هَذَا شَيْءٌ كُنْتُ أَصَبْتُهُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شِرَاكٌ أَوْ شِرَاكَانِ مِنْ نَارٍ

قوله: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ...: دا روايت دحضرت ابوهريره رضي الله عنه دې.دوی فرمائی، چه مونږ خيبر فتح کړو،په مال غنيمت کښې هلته مونږ ته سره او سپين زر نه وو ملاؤ شوې.بلکه غواګانې ،اوښان،د کور سامان او باغونه وغيره ملاؤ شوی وو.بيا مونږ د نبی ﷺ سره وادی قری طرف ته واپس شو.د رسول الله ﷺ يو غلام وو.چه ،،مدعم،، ورته وئيلی شو هغه د بنو ضباب يوکس نبی ﷺ ته هديه ورکړې وو.(د دغه کس نوم رفاعه بن زيد بن وهب خزاعی نقل شوې دې[1])هغه غلام د رسول الله ﷺ کجاوه راکوزوله،چا ناڅاپه يو سهم غائر راغلو.اوهغه پرې اولګيدلو.(سهم غائر هغه غشی ته وائی.چه دهغې ويشتونکې معلوم نه وی) د هغې په وجه هغه وفات شو.خلقو اووئيل.((هنيئا له الشهادة)) نو رسول الله ﷺ اوفرمائيل.((كلا والذى نفسى بيده أن الشملة التى أصابها يوم خيبر من المغانم لم تصبها المقاسم لتشتغل عليه نارا))

يعنی هرګز نه دې،په هغه ذات مې قسم دې، دچا په قبضه کښې چه زما ساه ده، هغه څادر کوم چه ده په خيبر کښې د مال غنيمت د تقسيم نه وړاندې اخستې وو ،هغه دده دپاسه اورجوړ شوې دې.اوبليږی.

دلته زمونږ په نسخو کښې د ((كلا)) په ځائې ((بل)) دې.د حموی او سرخسی په روايت کښې ((بل)) دې.حافظ ابن حجر او قسطلانی رحمهما الله ((بل))صحيح ګرځولې دې.د موطا امام مالك په روايت کښې ((كلا)) دې.([2])

[1] فتح البارى (٤٨٩\٧) وعمدة القارى (٢٥٤\١٧و ٢٥٥)_
[2] فتح البارى (٤٨٩\٧) وعمدة القارى (٢٥٥\١٧)_

د «كلا» او «بل» دواړو صورتونو كښې مفهوم او معنى صحيح كيږي.خود «بلى» په صورت كښې معنى نه صحيح كيږي.ځكه چه رسول الله ﷺ د خلقو هغه ته د شهادت مباركئ وركولو ترديد كول غوښتل.اوښكاره ده،چه دغه ترديد د «كلا» او «بل» په صورت كښې كيدې شي. د لفظ د «بلى» كه چرته وى.نو دا ترديد نه دې بلكه تائيد دې.اودا د نبى ﷺ د مدعا او مقصد نه خلاف دې.ددې وجې په كومونسخوكښې چه «بلى» دې.هغه وهم گرځولې شوې دې. د.مدعم.. په باره كښې نبى ﷺ چه كله دا جمله اوونيله،نو يو صحابى د پنړې يوه يا دوه تسمې راوړې،او د نبى ﷺ په خدمت كښې ئې پيش كړې.او وې وئيل.چه ما دمال غنيمت د تقسيم نه وړاندې دا اخستې وې.نبى ﷺ اوفرمائيل.دا يوه يا دوه تسمې هم اور دې.مطلب دا كه تا دا نه وې وركړې.نو ددې نه به هم اور جوړ شوې وو،اوته به ئې سوزولې وې.

يواشكال اودهغې جواب: دلته په روايت باب كښې حضرت ابوهريره رضي الله عنه فرمائى.چه «افتتحنا خيبر» دا د جمعې متكلم صيغه ده.حال دا چه حضرت ابوهريره رضي الله عنه د فتحې خيبر نه پس راغلې وو.په فتح خيبر كښې شريك شوې نه وو.ځكه امام دارقطنى د موسى بن هارون نه نقل كړې دى،چه «افتتحنا خيبر» الفاظ وهم دې.(١)

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائى،چه دا د «افتتح المسلمون الخيبر» په معنى كښې دې.(٢) لكه ځنگه چه د ذواليدين په قصه كښې حضرت ابوهريره رضي الله عنه.فرمائيلى دى .«صلينا خلف رسول الله ﷺ» حال دا چه دغه قصه د بدر نه وړاندې وه.او حضرت ابوهريره رضي الله عنه په دغه وخت كښې شريك صلاة نه وو.هلته هم د «صلينا» معنى ده «صلى المسلمون» د مسلمانانو د فعل نه كله حضرت ابوهريره رضي الله عنه د جمع متكلم په صيغې سره تعبير كوى.

[٣٩٩٤] حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ أَبِي مَرْيَمَ أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ قَالَ أَخْبَرَنِي زَيْدٌ عَنْ أَبِيهِ أَنَّهُ سَمِعَ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَقُولُ أَمَا وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَوْلَا أَنْ أَتْرُكَ آخِرَ النَّاسِ بَبَّانًا لَيْسَ لَهُمْ شَيْءٌ مَا فُتِحَتْ عَلَيَّ قَرْيَةٌ إِلَّا قَسَمْتُهَا كَمَا قَسَمَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَيْبَرَ وَلَكِنِّي أَتْرُكُهَا خِزَانَةً لَهُمْ يَقْتَسِمُونَهَا

[٣٩٩٥] حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى حَدَّثَنَا ابْنُ مَهْدِيٍّ عَنْ مَالِكِ بْنِ أَنَسٍ عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ لَوْلَا آخِرُ الْمُسْلِمِينَ مَا فُتِحَتْ عَلَيْهِمْ قَرْيَةٌ إِلَّا قَسَمْتُهَا كَمَا قَسَمَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَيْبَرَ [ر:٢٢٠٩]

حضرت عمربن الخطاب رضي الله عنه چه كله د كافرانو ښارونه فتح كول.نو هغوى به زمكې په

(١) فتح البارى (٧/٤٨٨)_
(٢) فتح البارى (٧/٤٨٨)_

غانمينو كښې نه تقسيمولې.دهغوی خيال وو.كه زه زمكې په غانمينو باندې تقسيموم نو.
چه كوم كلې يا كومه زمكه د چا په حصې كښې راشي.نوهم هغه به د هغې مالك
شي.اودهغه نه پس به بيا هغه دهغه وارثانو ته ملاويږي.اود نورو خلقو به په هغې كښې څه
حق نه وي.ددې وجې هغوی هغه دهميشه دپاره وقف كولې،چه ترقيامته پورې ددې د آمدن
نه ټول مسلمانانو ته فائده رسي.([1])

د ټولو نه ورمبې د شام په فتح كښې دا واقعه پيښه شوه.د شام د زمكو په باره كښې د
حضرت عمر رضي الله عنه رائې دا وه.چه دا تقسيم نكړې شي.دحضرت بلال رضي الله عنه اصرار وو.چه تاسو
تقسيم اوكړئ.حضرت عمر رضي الله عنه فرمائيل.بې شكه لكه څنګه چه نبي ﷺ د خيبر زمكې په
غانمينو كښې تقسيم كړې وې.ما به هم هغه شان ټولې زمكې په غانمينو كښې تقسيم كړې
وې.خو ماته د راتلونكو مسلمانانو خيال دې. نن كه په غانمينو كښې دا زمكې تقسيم
شوې.نو دوی به ئې مالكان شي.او روسته چه كوم مسلمانان راځي.هغوی به ددې زمكو نه
فائده نشي اخستې.

د حضرت بلال رضي الله عنه اصرار وو.چه فتح خو مونږ كړې ده.او ته دا زمكې وقف كوې.او
غانمينوته حصه نه وركوې.حضرت عمر رضي الله عنه تنګ شو.او دعا ئې اوكړله .((اللهم اكفني بلالاً
واصحابه)) اې الله ته د بلال او دهغه د ملګرو د طرفه زما دپاره كافي شې.د راوي بيان دې.
چه ((ما حال حول ومنهم عين تطرف)) چه اوس لا يو كال هم نه وو شوې.چه حضرت بلال رضي الله عنه
اودهغه په ملګرو كښې د يو كس سترګه هم د خوزيدو دپاره باقي نه وه.ټول الله تعالى ته
خوښ شو.([2])

دحضرت عمر رضي الله عنه دعا قبوله شوه.حضرت بلال رضي الله عنه هم په حق باندې وو.او حضرت عمر رضي الله عنه
هم په حق باندې وو.دحضرت بلال رضي الله عنه په نظر كښې د غانميو فائده وه.اود حضرت عمر رضي الله عنه
په نظر كښې د ټول امت فائده وه.او دالله تعالى په نيز هغه كس زيات محبوب وي،څوك چه
د ټول انسانيت او د ټول امت فائده غواړي.دهغه كس په مقابله كښې چه د يو فرد يا يوې
ډلې فائده غواړي.د حضرت عمر رضي الله عنه په زړه كښې د ټول امت غم او فكر وو.

فائده:((ببان)) په اوله باء باندې فتحه ده.او په دويمه باء باندې تشديد دې.ددې معنى برابر
يا يوشان يا محتاج يا نادار ده.علامه خطابي رحمه الله فرمائي.دا لفظ د عربۍ ژبې نه دې.
بعضې خلقو دې ته د يمنى ژبې لفظ وئيلې دې.

---

[1] د روايت الفاظ دا دي.((لولا أن أترك آخرالناس ببانا ليس لهم شئ ..قا ل العينى قوله بباناً معناه شيأ واحداً وقال الخطابى ولا أحسب هذه اللفظة عربية .. قال الأزهرى بل هى لغة صحيحة لكنها غير فأشية وقال صاحب العين :يقال هم على ببان واحد أى على طريقة واحدة قال الطبرى :لولا أن أتركهم فقراء معدومين لا شئ لهم أى متساويين فى الفقر (وانظر التفصيل فى عمدة القارى (١٧/٢٥٥)_

[2] السنن الكبرى للبيهقى (٩/١٣٨) كتاب السير باب من راى قسمة الأراضى المغنومة ومن لم يرها)_

[٣٩٩٦/٣٩٩٧] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ قَالَ سَمِعْتُ الزُّهْرِيَّ وَسَأَلَهُ إِسْمَاعِيلُ بْنُ أُمَيَّةَ قَالَ أَخْبَرَنِي عَنْبَسَةُ بْنُ سَعِيدٍ أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَسَأَلَهُ قَالَ لَهُ بَعْضُ بَنِي سَعِيدِ بْنِ الْعَاصِ لَا تُعْطِهِ فَقَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ هَذَا قَاتِلُ ابْنِ قَوْقَلٍ فَقَالَ وَاعَجَبَاهُ لِوَبْرٍ تَدَلَّى مِنْ قَدُومِ الضَّأْنِ

وَيُذْكَرُ عَنِ الزُّبَيْدِيِّ عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ أَخْبَرَنِي عَنْبَسَةُ بْنُ سَعِيدٍ أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا هُرَيْرَةَ يُخْبِرُ سَعِيدَ بْنَ الْعَاصِ قَالَ بَعَثَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَبَانَ عَلَى سَرِيَّةٍ مِنَ الْمَدِينَةِ قِبَلَ نَجْدٍ قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ فَقَدِمَ أَبَانُ وَأَصْحَابُهُ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِخَيْبَرَ بَعْدَ مَا افْتَتَحَهَا وَإِنَّ حُزُمَ خَيْلِهِمْ لَلِيفٌ قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ لَا تَقْسِمْ لَهُمْ قَالَ أَبَانُ وَأَنْتَ بِهَذَا يَا وَبْرُ تَحَدَّرَ مِنْ رَأْسِ ضَأْنٍ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَا أَبَانُ اجْلِسْ فَلَمْ يَقْسِمْ لَهُمْ

[٣٩٩٧] حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ قَالَ أَخْبَرَنِي جَدِّي أَنَّ أَبَانَ بْنَ سَعِيدٍ أَقْبَلَ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَسَلَّمَ عَلَيْهِ فَقَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ يَا رَسُولَ اللَّهِ هَذَا قَاتِلُ ابْنِ قَوْقَلٍ وَقَالَ أَبَانُ لِأَبِي هُرَيْرَةَ وَاعَجَبًا لَكَ وَبْرٌ تَدَأْدَأَ مِنْ قَدُومِ ضَأْنٍ يَنْعَى عَلَيَّ امْرَأً أَكْرَمَهُ اللَّهُ بِيَدِي وَمَنَعَهُ أَنْ يُهِينَنِي بِيَدِهِ [ر ٢٦٧٢]

قوله: حدثنا علي بن عبدالله....: حضرت ابوهريره رضي الله عنه د نبي صلى الله عليه وسلم په خدمت کښې حاضر شو. او د خيبر په غنيمتونو کښې ئې د خپل ځان دپاره د حصې مطالبه اوکړه. نود سعيد بن العاص رضي الله عنه يو ځوئې (ابان) نبي کريم صلى الله عليه وسلم ته اووئيل. «لاتعطه» ده ته مه ورکوه. نو حضرت ابوهريره رضي الله عنه اووئيل. دا د نعمان بن قوقل قاتل دې. دده خبره مه منئ: نو ابان اووئيل.

قوله: واعجباً لوبر تدلى من قدوم الضأن: حيرانتيا ده بلونګړى لره، چه د غر د سوکې راغلې دې.

وبر (بفتح الواو وسكون الراء) دپيشوپشان يو ځناور دې. چه په پښتو کښې ورته بلونګړې وائى.

«تدلى» په دې روايت کښې د «تدلى من قدوم» نه دې. د دې نه په وړاندينى تعليق کښې «تحدر من قدوم الضأن» دې. او د موسى بن اسماعيل په روايت کښې «تدأدأ من قدوم الضأن» دې. معنى تقريباً د ټولو د غورزيدو، راکوزيدو او زوړنديدو ده.

«قدوم» سوکه، طرف. «الضأن» دا د دوس قبيلې په علاقه کښې د يو غر نوم دې. (١)

حضرت ابوهريره رضي الله عنه چه کله د ابان بن سعيد په باره کښې اووئيل چه دا د نعمان بن قوقل قاتل دې، ځکه چه ابان بن سعيد په جنګ احد کښې حضرت نعمان بن قوقل انصارى بدرى رضي الله عنه شهيد کړې وو. په هغه وخت کښې ابان اسلام نه وو راوړې. نود ابوهريره رضي الله عنه په دې جمله

(١) فتح البارى (٤٩٢/٧) وعمدة القارى (٢٥٦/١٧)_

باندې ابان ته غصه ورغله.او د حضرت ابوهریره رضی الله عنه تحقیر ئې اوکړو.او وې وئیل.((واعجباً لوبر،تدلیٰ من قدوم الضان))اود موسی بن اسماعیل په روایت کښې دا زیادت هم شته.((ینعیٰ علی أمراً أكرمه الله بیدی، ومنعه أن یهیننی بیده)) یعنی دې په ما باندې د یو داسې کس په باره کښې عیب لګوی.چه هغه ته الله تعالی زما په لاس باندې عزت (شهادت) ورکړو.اوهغه ئې منع کړو.چه ما په خپل لاس باندې ذلیل کړی.

دحضرت ابان بن سعید رضی الله عنه مطلب دا وو.که ما په خپله زمانه کفر کښې نعمان بن قوقل رضی الله عنه شهید کړې دې.نو هغه ته د هغې په وجه د شهادت مرتبه ملاؤ شوه.او ورسره ورسره د الله تعالی دا فضل او احسان اوشو.چه زه ئې دهغه نه بچ کړم.که هغه په هغه وخت کښې زه قتل کړې ووم.نو په آخرت کښې زه به ذلیل ووم.خو الله تعالی زه د دغه ذلت نه بچ کړم.نو په دې کښې د پیغور ورکولو څه خبره ده.

دا حضرت ابان بن سعید رضی الله عنه هم هغه کس دې.چه د صلح حدیبیه په موقع ئې حضرت عثمان رضی الله عنه ته په مکه مکرمه کښې پناه ورکړې وه.او هغه ئې خپل خان سره میلمه ساتلې وو.دوی د صلح حدیبیه نه پس په اسلام کښې داخل شوی وو.([1])

قوله: وپذكر عن الزبيدى....:دا تعلیق دې.امام ابوداود دا په خپل سنن کښې موصولاً نقل کړې دې.([2]) په هغې کښې دی.چه رسول الله صلی الله علیه وسلم ابان بن سعید رضی الله عنه د مدینې منورې نه نجد طرف ته د څه خاص مهم دپاره لیږلې وو.ابوهریره رضی الله عنه فرمائی.

قوله: فَقَدِمَ أَبَانُ وَأَصْحَابُهُ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِخَيْبَرَ بَعْدَ مَا افْتَتَحَهَا وَإِنَّ حُزُمَ خَيْلِهِمْ لَلِيفٌ: یعنی ابان او دهغه ملګری د فتح خیبر نه پس د رسول الله صلی الله علیه وسلم په خدمت کښې ددغه مهم نه واپس حاضر شو.په داسې حال کښې چه د هغوی د اسونو رسئ د قجورو د پوستکی نه جوړې شوې وې.

,,حزم،،(بضم الحاء وسكون الزاء) د ،،حزام،، جمع ده.حزام هغه رسئ ته وائی کومه چه دشا سره تړلی شی.او ,,لیف،، د قجورو شاخ او پوستکی ته وائی مطلب دا دې.چه د اس د خیټې نه چه کومه رسئ شا طرف ته تړلی شی.هغه د قجورو د پوستکو نه جوړه شوې وه.او بیخی په بې سروسامان او خراب حالت کښې دا کسان د نبی صلی الله علیه وسلم خدمت ته راغلل.

حضرت ابوهریره رضی الله عنه فرمائی.چه ما رسول الله صلی الله علیه وسلم ته اووئیل.یا رسول الله! ده ته په غنیمت کښې څه حصه مه ورکوه.نوپه دې باندې ابان حضرت ابوهریره رضی الله عنه ته اووئیل... ((وأنت بهذا یا وبر تحدر من رأس الضان)) رسول الله صلی الله علیه وسلم اوفرمائیل.ابان! کینه،اوهغه ته ئې په غنیمت کښې حصه ورنکړه.

---

[1] عمدة القاري (۲۵۶\۱۷)_

[2] سنن أبی داود کتاب الجهاد باب من جاء بعد الغنیمة لا سهم له رقم ۲۷۲۳)_

دلته اشكال كيږي.چه د زبيدي ددې تعليق نه خو معلوميږي.چه ابان حصه غوستې وه.او حضرت ابوهريره رضي الله عنه رسول الله ﷺ ته د حصې نه وركولو وئيلي وو.او ددې نه وړاندې د علي بن عبدالله د روايت نه معلوميږي.چه حضرت ابوهريره رضي الله عنه حصه غوستې وه.او ابان نبي ﷺ ته وئيلي وو.چه مه وركوه.په ظاهره په دواړو روايتونو كښې تعارض دې.
د محمد بن يحيى ذهلي رحمه الله رائې دا ده.چه د زبيدي روايت راجح دې.په كوم كښې چه د ابوهريره رضي الله عنه منع كول مذكور ده.[1] اوحافظ ابن حجر رحمه الله فرمائي .ممكن ده.چه دواړو دپاره منع كړې وي.د ابان دپاره حضرت ابوهريره رضي الله عنه دا دليل وركړې وو.چه دې د ابن قوقل قاتل دې.او د ابوهريره رضي الله عنه دپاره ابان رضي الله عنه دا دليل پيش كړې وو.چه دې د جنګ او جهاد لائق نه دې.ده ته دې حصه نشي وركولې.[2] نو په دواړو رواياتو كښې څه تعارض نشته.
تنبيه:امام ابوداود دا روايت نقل كړې دې.او په هغې كښې دابان په ځائې ،سعيد بن العاص، نوم دې.د سعيد بن ا لعاص رضي الله عنه حضرت ابوهريره رضي الله عنه ته د حصې وركولو نه منع كړې وو.[3] خود سعيد نوم صحيح نه دې.دا مغالطه يا د امام ابوداود نه شوې ده.اويا د هغه د استاذ نه،صحيح روايت د بخاري دې.په كوم كښې چه د ابان ذكر دې.

دويمه خبره دا زده كړئ.چه د بخاري په دې رواياتو كښې د «من قدوم الضان» الفاظ راغلي دي.او ابوعبيد بكري رحمه الله په خپل معجم كښې د همداني د روايت په حوالې سره د «ضان» په ځائې د «ضال» لفظ نقل كړې دې.اوهم دا ئې صحيح ګرځولې دې.[4] «ضال» ځنګلي بېر ته وائي.په كوم كښې چه غټه مره اوسيږي.

خود محققينو رائې دا ده.چه هم «ضان» صحيح دې.اودا د دوس قبيلې په علاقه كښې د يو غر نوم دې.دكوم ځائې نه چه حضرت ابوهريره رضي الله عنه راغلې وو.والله اعلم.

[٣٩٩٨] حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ عُقَيْلٍ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ عُرْوَةَ عَنْ عَائِشَةَ أَنَّ فَاطِمَةَ عَلَيْهَا السَّلَامُ بِنْتَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَرْسَلَتْ إِلَى أَبِي بَكْرٍ تَسْأَلُهُ مِيرَاثَهَا مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِمَّا أَفَاءَ اللَّهُ عَلَيْهِ بِالْمَدِينَةِ وَفَدَكٍ وَمَا بَقِيَ مِنْ خُمُسِ خَيْبَرَ فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَا نُورَثُ مَا تَرَكْنَا صَدَقَةٌ إِنَّمَا يَأْكُلُ آلُ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي هَذَا الْمَالِ وَإِنِّي وَاللَّهِ لَا أُغَيِّرُ شَيْئًا مِنْ صَدَقَةِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ حَالِهَا الَّتِي كَانَ عَلَيْهَا فِي عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلَأَعْمَلَنَّ فِيهَا بِمَا عَمِلَ بِهِ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَبَى أَبُو بَكْرٍ

---

[1] فتح الباري (٧\٤٩٢)_
[2] فتح الباري (٤٩٢\٧و ٤٩٣) دغه شان بذل المجهود (١٢\٣٢٠)_
[3] سنن أبي داود كتاب الجهاد باب من جاء بعد الغنيمة لا سهم له رقم ٢٧٢٤)_
[4] عمدة القاري (١٤\١٢٥) كتاب الجهاد باب الكافر يقتل المسلم)_

أَنْ يَدْفَعَ إِلَى فَاطِمَةَ مِنْهَا شَيْئًا فَوَجَدَتْ فَاطِمَةُ عَلَى أَبِي بَكْرٍ فِي ذَلِكَ فَهَجَرَتْهُ فَلَمْ تُكَلِّمْهُ حَتَّى تُوُفِّيَتْ وَعَاشَتْ بَعْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سِتَّةَ أَشْهُرٍ فَلَمَّا تُوُفِّيَتْ دَفَنَهَا زَوْجُهَا عَلِيٌّ لَيْلًا وَلَمْ يُؤْذِنْ بِهَا أَبَا بَكْرٍ وَصَلَّى عَلَيْهَا وَكَانَ لِعَلِيٍّ مِنَ النَّاسِ وَجْهٌ حَيَاةَ فَاطِمَةَ فَلَمَّا تُوُفِّيَتْ اسْتَنْكَرَ عَلِيٌّ وُجُوهَ النَّاسِ فَالْتَمَسَ مُصَالَحَةَ أَبِي بَكْرٍ وَمُبَايَعَتَهُ وَلَمْ يَكُنْ يُبَايِعُ تِلْكَ الْأَشْهُرَ فَأَرْسَلَ إِلَى أَبِي بَكْرٍ أَنْ ائْتِنَا وَلَا يَأْتِنَا أَحَدٌ مَعَكَ كَرَاهِيَةً لِمَحْضَرِ عُمَرَ فَقَالَ عُمَرُ لَا وَاللَّهِ لَا تَدْخُلُ عَلَيْهِمْ وَحْدَكَ فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ وَمَا عَسَيْتَهُمْ أَنْ يَفْعَلُوا بِي وَاللَّهِ لَآتِيَنَّهُمْ فَدَخَلَ عَلَيْهِمْ أَبُو بَكْرٍ فَتَشَهَّدَ عَلِيٌّ فَقَالَ إِنَّا قَدْ عَرَفْنَا فَضْلَكَ وَمَا أَعْطَاكَ اللَّهُ وَلَمْ نَنْفَسْ عَلَيْكَ خَيْرًا سَاقَهُ اللَّهُ إِلَيْكَ وَلَكِنَّكَ اسْتَبْدَدْتَ عَلَيْنَا بِالْأَمْرِ وَكُنَّا نَرَى لِقَرَابَتِنَا مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَصِيبًا حَتَّى فَاضَتْ عَيْنَا أَبِي بَكْرٍ فَلَمَّا تَكَلَّمَ أَبُو بَكْرٍ قَالَ وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَقَرَابَةُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَحَبُّ إِلَيَّ أَنْ أَصِلَ مِنْ قَرَابَتِي وَأَمَّا الَّذِي شَجَرَ بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ مِنْ هَذِهِ الْأَمْوَالِ فَلَمْ آلُ فِيهَا عَنِ الْخَيْرِ وَلَمْ أَتْرُكْ أَمْرًا رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَصْنَعُهُ فِيهَا إِلَّا صَنَعْتُهُ فَقَالَ عَلِيٌّ لِأَبِي بَكْرٍ مَوْعِدُكَ الْعَشِيَّةَ لِلْبَيْعَةِ فَلَمَّا صَلَّى أَبُو بَكْرٍ الظُّهْرَ رَقِيَ عَلَى الْمِنْبَرِ فَتَشَهَّدَ وَذَكَرَ شَأْنَ عَلِيٍّ وَتَخَلُّفَهُ عَنِ الْبَيْعَةِ وَعُذْرَهُ بِالَّذِي اعْتَذَرَ إِلَيْهِ ثُمَّ اسْتَغْفَرَ وَتَشَهَّدَ عَلِيٌّ فَعَظَّمَ حَقَّ أَبِي بَكْرٍ وَحَدَّثَ أَنَّهُ لَمْ يَحْمِلْهُ عَلَى الَّذِي صَنَعَ نَفَاسَةً عَلَى أَبِي بَكْرٍ وَلَا إِنْكَارًا لِلَّذِي فَضَّلَهُ اللَّهُ بِهِ وَلَكِنَّا نَرَى لَنَا فِي هَذَا الْأَمْرِ نَصِيبًا فَاسْتَبَدَّ عَلَيْنَا فَوَجَدْنَا فِي أَنْفُسِنَا فَسُرَّ بِذَلِكَ الْمُسْلِمُونَ وَقَالُوا أَصَبْتَ وَكَانَ الْمُسْلِمُونَ إِلَى عَلِيٍّ قَرِيبًا حِينَ رَاجَعَ الْأَمْرَ الْمَعْرُوفَ [ر: ۲۹۲۶]

دا روایت متفق علیه دي.امام مسلم هم په کتاب الجهاد کښې د محمد بن رافع نه دې روایت کړې دې.(١) محمد بن رافع د حجین نه روایت کوی.او حجین د لیث نه روایت کوی. په لیث بن سعد باندې دبخاری اومسلم د دواړو سندونه ملاویږی.حضرت عائشه رضی الله عنها فرمائی.

قوله: أَنَّ فَاطِمَةَ عَلَيْهَا السَّلَامُ بِنْتَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَرْسَلَتْ إِلَى أَبِي بَكْرٍ تَسْأَلُهُ مِيرَاثَهَا مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِمَّا أَفَاءَ اللَّهُ عَلَيْهِ بِالْمَدِينَةِ وَفَدَكٍ وَمَا بَقِيَ مِنْ خُمُسِ خَيْبَرَ: د نبی کریم ﷺ د وفات نه پس د نبی ﷺ لور بی بی حضرت فاطمې رضی الله عنها حضرت ابوبکر رضی الله عنه ته اووئیل.چه رسول الله ﷺ ته کوم غنیمت په مدینه او فدك کښې ملاؤ شوی وو.او د خیبر په خمس کښې څه پاتې شوی دی.په هغې کښې ددې حصه میراث راکړه.

دحضرت فاطمې رضی الله عنها د میراث غوښتلو سبب د مال محبت نه وو.بلکه د تبرکات نبوی

---

(١) صحیح مسلم کتاب الجهاد باب قول النبی ﷺ لا نورث ما ترکنا فهو صدقة رقم ٤٣٤٣ـ

حاصلول مقصود وو.ځكه چه ددغه مالونو نسبت رسول الله ﷺ ته وو.اودا متروكات په حقيقت كښې تبركات نبوى وو.ددې وجې د حضرت فاطمې رضي الله عنها خواهش پيدا شو.چه دا تبركات د دې په حصه كښې راشي.نوځكه هغوى د ميراث مطالبه اوكړه.

د نبى ﷺ په تصرف كښې درې قسمه مالونه وو.يو په مدينه كښې اموال بنى نضيركوم چه الله تعالى دوى ته د فئ په طور وركړى وو.او په دويم نمبر د فدك زمكې،د اهل فدك سره رسول الله ﷺ په نصف زمكه باندې صلح كړې وه.نصف زمكې اهل فدك سره پاتې شوې وې.او نصف رسول الله ﷺ ته ملاؤ شوې وې. او چونكه دا مال فئ وو.ددې وجې د فدك نصف زمكې د نبى ﷺ په تصرف كښې وې. په دريم نمبر دخيبر هغه زمكې او باغونه كوم چه په خمس كښې پاتې شوى وو.او پخپله د نبى ﷺ حصه كومه چه دعامو مسلمانانو پشان هغوى ته ملاؤ شوې وه.([1])

دخيبراو فدك د زمكو چه به كوم آمدن وو.هغه به رسول الله ﷺ د عامو مسلمانانو په ضرورتونو او مصلحتونو كښې خرچ كول،او په مدينه منوره كښې اموال بنو نضير كوم چه نبى ﷺ ته د فئ په طور ملاؤ شوى وو.په هغې باندې به ئې عام طور د ازواج مطهراتو نفقه وغيره انتظام كولو.

كله چه نبى ﷺ وفات شو.نو حضرت فاطمې رضي الله عنها د حضرت ابوبكرصديق رضي الله عنه نه دميراث مطالبه اوكړه.حضرت ابوبكر رضي الله عنه اووئيل. رسول الله ﷺ فرمائيلى دى.«لا نورث ما تركنا صدقة» زمونږ څوك وارث نه جوړيږى.څه چه پريږدو.هغه صدقه وى.البته آل محمد به دهغې نه خپل ضروريات پوره كوى.اوبه الله قسم زه د رسول الله ﷺ صدقه كړې مال كښې د خپل طرف نه تصرف نشم كولې.اولكه څنګه چه د نبى ﷺ په ژوند كښې وو.هم هغه شان به ئې ساتم.او هم هغه به كوم څه چه رسول الله ﷺ كړى وو.نو حضرت فاطمې رضي الله عنها ته د ميراث وركولو نه حضرت ابوبكرصديق رضي الله عنه انكار اوكړو.

قوله: فَوَجَدَتْ فَاطِمَةُ عَلَى أَبِي بَكْرٍ فِي ذَلِكَ فَهَجَرَتْهُ فَلَمْ تُكَلِّمْهُ حَتَّى تُوُفِّيَتْ:

نوحضرت فاطمه رضي الله عنها دحضرت ابوبكرصديق رضي الله عنه نه خفه شوه.اودهغه سره ئې ترك تعلق اوكړو.نوتر وفاته پورې ئې هغه سره خبرې اونكړې.

يو اشكال اودهغې جوابونه: دلته دا اشكال كيږى.چه حضرت فاطمې رضي الله عنها د حضرت ابوبكرصديق رضي الله عنه نه د ميراث مطالبه اوكړه.حضرت ابوبكرصديق رضي الله عنه د رسول الله ﷺ د ارشاد مبارك په وجه هغې ته د ميراث وركولو نه انكار اوكړو.چه د نبيانو په مال كښې ميراث نه جارى كيږى.او وې فرمائيل.چه زه به په دې مالونوكښې هم هغه شان تصرف كوم،څنګه چه رسول ا لله ﷺ كړى وو.او زه به هم هغه شان عمل كوم.څنګه چه د رسول الله ﷺ په خپل ژوند كښې معمول وو.نود حضرت ابوبكر رضي الله عنه خبره صحيح وه.اود رسول الله ﷺ د ارشاد مبارك د وجې ئې د ميراث وركولو نه انكار اوكړو.په دې كښې د هغه څه

---

[1] عمدة القارى (٢٥٨\١٧)_

ذاتي فائده نه وه.نو په دې باندې حضرت فاطمه رضي الله عنها ولې خفه شوه.اوبيا خاص کرکله چه هغوی ورته د نبي ﷺ صریح ارشاد مبارک ((لانورث ماترکنا صدقة)) هم بيان کړو.ددې نه پس د حضرت ابوبکرصدیق رضي الله عنه نه د خفګان څه جواز شته.چه هغه سره ئې تعلق پريخودو.اوتر وفاته پورې ئې ورسره خبرې اونکړې؟ ددې اشکال مختلف جوابونه ورکړې شوی دی.

① د ((وجدت فاطمة على أبي بكر)) معنی بعضې حضراتو ((حزنت فاطمة)) بيان کړې ده.لکه څنګه چه د ((وجدت)) معنی غصه کيدل او خفه کيدل راځي.دغه شان غمګين کيدل هم راځي.هغوی فرمائي.چه حضرت فاطمې رضي الله عنها کله د حضرت ابوبکرصدیق رضي الله عنه نه ميراث طلب کړو.او په جواب کښې حضرت صدیق رضي الله عنه د نبي ﷺ ارشاد نقل کړو.نود نبي ﷺ د دې ارشاد نه د ناواقفيت په وجه حضرت فاطمه رضي الله عنها غمژنه شوه.اوهغې ته دکهه اودرد ملاؤ شو.چه د نبي ﷺ د ارشاد نه د لاعلمئ په وجه ولې ما د ميراث مطالبه اوکړه.(1)

خو په دې باندې اشکال کيږی.چه وړاندې جملې ((فهجرته فلم تكلمه حتى توفيت))نه ددې معنی تائيد نه کيږی.نو ددې متعلق حضرت شاه انور شاه کشمیری رحمه الله فرمائي.چه د ((هجرته)) ضمير د مطالبه ميراث طرف ته راجع دې.اومطلب دا دې.چه فاطمې رضي الله عنها د ميراث مطالبه د نبي ﷺ د ارشاد مبارک اوريدو په وجه پريخوده.او تروفاته پورې ئې د ميراث په باره کښې بيا څه خبره نه ده کړې.(2)

البته د بخاری په يو روايت کښې د ((وجدت فاطمة)) په ځائې ((غضبت فاطمة)) راغلی دی.ددې نه معلوميږی.چه دلته ((وجدت)) په معنی د ((غضبت)) دې.

مولانا رشيد احمد ګنګوهی په لامع الدراری کښې فرمائيلی دی.چه په حقيقت کښې راوی د خپلې پوهې مطابق روايت بالمعنی کړې دې.او ((غضبت فاطمة)) ئې وئيلی دی.(3)

ددې توجيه تائيد د هغه روايت نه هم کيږی،کوم چه عمربن شبه په تاريخ مدينه کښې نقل کړې دې.دهغې الفاظ دادی.((فلم تكلمه في ذلك المال حتى ماتت)) (4) ددې نه ښکاره معلوميږی. چه حضرت فاطمې رضي الله عنها تروفاته پورې د دغه مال او ميراث په باره کښې مطالبه اونکړه.دا مطلب نه دې.چه حضرت فاطمې رضي الله عنها دحضرت ابوبکرصدیق رضي الله عنه سره مطلقاً قطع کلامی اوکړه.

② دبعضې عالمانو خيال دې، چه ((وجدت فاطمة على أبي بكر...الخ)) د اصل روايت حصه نه ده.بلکه دا دامام زهری رحمه الله د طرف نه مدرج دې.او امام زهری رحمه الله په ادراج کښې مشهور دې.هغوی حديث بيانوی او په مينځ کښې په کښې خپله رائې داخلوی.او ددې وضاحت

---

1 ،خود ((وجدت)) په صله کښې د ((على)) موجودګی ددې معنی تائيد نه کوی.۔

2 ،فيض الباری (۱۴۱۱۴)_

3 ،لامع الدراری (۲۹۰۱۷) باب ما يكره من ذبح الإبل)_

4 ،تاريخ المدينة لإبن شبه (۱۹۷۱۱)_

بعضې وخت كښې هغه نه كوى.د هغې د وجې د هغه ادراج هم د اصل روايت حصه ګڼړلې شى.·دامام مالك شيخ ربيعه الرائى به د زهرى رحمه الله نه تپوس اوكړو.((يا أبا بكر،إذا حدثت الناس برأيك فاخبرهم أنه رأيك،وإذا حدثت الناس بشئ من السنة فاخبرهم أنه سنة فلا يظنون أنه رأيك))[1] حافظ هم په ((النكت على ابن الصلاح)) كښې ليكلى دى.((وكذا كان الزهرى يفسر الأحاديث كثيراً وربما أسقط أداة التفسير))[2]

ددې ا لفاظو د ادراج دليل دا دې.چه حضرت ابوبكر رضى الله عنه ته د حضرت فاطمې رضى الله عنها دميراث په باره كښې مراجعت تقريباً په شپږ ديرش طرقو سره مروى دې.په دې شپږ ديرش طرقو كښې د پنځويشتو مدار په امام زهرى رحمه الله دې.او يوولس طرق دامام زهرى رحمه الله نه علاوه د نورو راويانو نه مروى دى.د امام زهرى رحمه الله نه علاوه چه نورڅومره طرق دى.په هغې كښې په يو كښې هم د حضرت فاطمې د خفګان اوحضرت ابوبكر رضى الله عنه سره د قطع كلامئ ذكر نشته.دامام زهرى نه هم په نهو طرقو كښې هم د حضرت فاطمې رضى الله عنها د خفګان ذكر نشته. البته د زهرى په باقى شپاړس طرقو كښې د حضرت فاطمې د خفګان ذكر شته. نودغه شان په شلو طرقو كښې د خفګان ذكر نشته.او چه په كوموكښې دى.هغه صرف د امام زهرى مرويات دى.ددې وجې ظاهره هم دا ده.چه دا د امام زهرى ادراج دې. ګنى ددې نه علاوه چه په كومو يوولسو طرقوكښې داقصه منقول ده.په هغې كښې په يوه كښې هم ددې ذكر نشته.[3]

اوس كه دا ادراج امام زهرى رحمه الله د خپل طرف نه كړې وى.نوبيا خو ددې څه اعتبار نشته.او كه هغوى د چا نه اوريدلى وى.نو په دې صورت كښې به دا ارسال وى.او مراسيل زهرى د محدثينو په نيز څه زيات قوى او معتبر نه دى.بيا خاص كر چه د هغې خلاف روايات موجود وى.[4]

ابن سعد په،طبقات،كښې اومحب طبرى په ،،الرياض النضرة،، كښې روايت نقل كړې دې. په هغې كښې تصريح ده،چه ((أن فاطمة لم تمت إلا راضية عن أبى بكر)) دغه شان بيهقى په خپل ،،سنن،، كښې هم ددې مفهوم روايت د ،،شعبى،، نه نقل كړې دې.[5] نوچه دا روايات موجود وى.د زهرى د ادراج څه اعتبار نه پاتې كيږى.

---

[1] الفقيه والمتفقه للخطيب البغدادى (١٤٨/٢)_

[2] النكت على ابن الصلاح (٨٢٩/١)_

[3] مولانا محمد نافع صاحب زيدمجدهم كتاب ،،رحماء بينهم،، (١٢٦/١و١٢٧)_

[4] تهذيب التهذيب (٤٥١/٩)_

[5] اوګورئ طبقات ابن سعد (٢٧/٨) والرياض النضرة (١٥٤/١) او د بيهقى د روايت الفاظ دا دى.((لما مرضت فاطمة أتاه أبوبكر الصديق فاستأذن عليها، فقال علي يا فاطمة هذا أبوبكر يستأذن عليك. فقالت أتحب أن آذن له ؟ قال نعم، فأذنت له. فدخل عليها يترضاها وقال والله ما تركت الدار والمال والأهل والعشيرة إلا إبتغاء مرضاة الله ومرضاة رسوله ومرضاتكم أهل البيت ثم ترضاها حتى رضيت)) سنن بيهقى (٣٠١/٦) كتاب قسم الفئ والغنيمة)_

③ د «وجدت فاطمة على أبي بكر» يوه توجيه دا هم شوې ده،چه د حضرت فاطمې رضي الله عنها خيال وو. چه د انبياؤ په مال کښې د وراثت نه جاري کيدو مطلب په مال منقول (درهم ،دينار وغيره) کښې نه جاري کيدل دي.په يو روايت کښې دا الفاظ راغلي دي.«لايقتسم ورثتي ديناراً ولا درهماً» (١) خو دلته خبره د مال غير منقول (زمکې) وه.ددې وجې کيدې شي.چه د حضرت فاطمې رضي الله عنها دا خيال وو.چه په دې کښې ميراث جاري کيدې شي.او حضرت ابوبکر رضي الله عنه دا عام حکم گنړلو.ددې وجې هغوی ددې تقسيم صحيح نه گنړلو.(٢)

④ خوچه ټول روايات وړاندې کړې شي.او کومه خبره زړه راښکونکې او فيصله کن معلوميږي. هغه دا ده.چه حضرت فاطمې رضي الله عنها اول د ميراث مطالبه ا وکړه.اوچه کله حضرت ابوبکر رضي الله عنه هغې ته د نبی ﷺ ارشاد واورولو.نو هغې د ميراث د مطالبې نه لاس واخستلو.خوهغوی د مالونو د توليت مطالبه کوله.چه د بنو نضيروغيره مالونو نه به رسول الله ﷺ سالانه داهل بيتو دپاره کوم نفقات خرچ کول .اود اهل بيتود ضرورياتو چه څنګه اهل بيتو ته علم کيدو شو.نورو ته هغومره نشو کيدې.ددې وجې روسته د حضرت فاطمې د ابوبکر رضي الله عنه نه مطالبه د دې وه.چه تاسو ددې مالونو توليت، ددې انتظام او خسمانه حضرت علي او عباس رضي الله عنهما ته حواله کړئ (٣) خو حضرت ابوبکرصديق رضي الله عنه هغوی ته د توليت حواله کولو نه انکار اوکړو.چه د رسول الله ﷺ د وفات حادثه اوس تازه وه.دهغوی خيال وو.که اهل بيت ددې مالونو منتظمين جوړ شي.نو د لرې خائې خلق به په دې غلط فهمئ کښې مبتلا شي.چه د نبی ﷺ ميراث تقسيم شو.خلق ددې مغالطې نه لرې بچ کولو دپاره هغوی اهل بيتو ته د توليت سپارلو نه انکار اوکړو.او دا ئې اوفرمائيل،چه لکه څنګه به رسول الله ﷺ د اهل بيتو ضروريات ددې نه پوره کول. زه به هم په هغه نهج او طريقې مطابق د اهل بيتو اخراجات پوره کوم.

دتوليت سپارلو نه د انکار په وجه حضرت فاطمه رضي الله عنها د حضرت ابوبکر رضي الله عنه نه خفه شوه.د حضرت فاطمې رضي الله عنها دا خيال وو.چه دخليفه رسول ﷺ دپاره ددې خبرې گنجائش اوجواز شته.چه هغه زمونږ جائز خواهش پوره کړي.خو حضرت ابوبکر رضي الله عنه دا دذکرشوی مصلحت نه خلاف گنړلو.دواړه په خپلو رائې کښې مجتهد وو.اود دواړو دپاره خپل خپل عذر وو.او دواړه په حق وو.

خود حضرت فاطمې رضي الله عنها خفګان داسې نه وو،لکه څنګه چه دلته د امام زهری رحمه الله په ادارج کښې دې.چه تروفاته پورې ئې خبرې اونکړې.بلکه کله چه په څه مسئله کښې د اجتهادی رائې د اختلاف په وجه بعضې وخت د انسان په زړه کښې لږ شان خفګان پيدا کيږي.بس ددې خفګان حيثيت هم د دې نه زيات نه وو.

---

(١) اوګورئ التمهيد لابن عبدالبر(١٨٣/٨)_
(٢) المرتضى للشيخ أبي الحسن علي الندوي (ص،١٣٧)_
(٣) البداية والنهاية (٢٨٩/٥)_

خود دوارو جهانونو د خورې لور دې معمولى غوندې خفګان هم حضرت ابوبكر رضي الله عنه بې قراره كړې وو.اوحضرت ابوبكر رضي الله عنه چه ترڅو پورې هغه راضى كړې نه وه.ترهغه وخته پورې په اطمينان سره نه وو ناست.د ابن شاهين په روايت كښې حافظ ابن كثير په،البداية والنهاية كښې او شاه ولى الله رحمه الله په ،،ازالة الخفاء كښې نقل كړى دى.چه «إن أبا بكر قال لفاطمة يا بنت رسول الله صلى الله عليه وسلم ما خير عيش حياء أعيشها وأنت على ساخطة، فإن كان عندك فى ذلك عهد من رسول الله صلى الله عليه وسلم فأنت الصادقة المصدقة المامونة على ما قلت، قال فما قام أبوبكر حتى رضيت ورضى»[1]

دغه شان بيهقى په خپل ،،سنن،، كښې ابن سعد په طبقات كښې او محب طبرى په ،،الرياض النضرة،، كښې هغه روايات نقل كړى دى.په كومو كښې چه د حضرت ابوبكر رضي الله عنه حضرت فاطمې رضي الله عنها لره د راضى كولو تصريح شوې ده.[2] اوهم دا خبره د حضرت ابوبكرصديق رضي الله عنه د لوړ مقام،اوخاندان نبوت سره د هغوى غيرمعمولى محبت او وفادارئ سره موافق او لائق دې.اود كوم اعلان چه هغوى د حضرت على رضي الله عنه په وړاندې كړې وو.او فرمائيلې ئې وو.«والذى نفسى بيده لقرابة رسول الله صلى الله عليه وسلم أحب إلى أن أصل من قرابتى، وأما الذى شجر بينى وبينكم من هذه الأموال فإنى لم آل فيها عن الخير، ولم أترك أمرا رأيت رسول الله صلى الله عليه وسلم يصنعه فيها إلا صنعته»[3]

بيا د حضرت فاطمې رضي الله عنها د حضرت ابوبكر رضي الله عنه نه د راضى كيدو ذكر صرف دا نه چه د اهل سنت په كتابونو كښې دې.بخپله د رافضيانو او شيعه ګانو د معتبرو عالمانو په كتابونوكښې داسې روايات نقل دى.په كوموكښې چه دحضرت فاطمې رضي الله عنها د راضى كيدو تصريح ده.ابن ابى الحديد او ابن ميثم بحرانى دواړه شيعه عالمانو د نهج البلاغة په شرح كښې ددې رواياتو تخريج كړې دې.[4] بلكه ابن ابى الحديد د نهج البلاغة په شرح كښې د شيعه ګانو د مشهور امام زيد بن على دا قول هم نقل كړې دې.چه «لو رجع الأمر إلى لقضيت فيها بقضاء أبى بكر»[5]

دلته دې دا خبره هم ياده وى.چه حضرت على رضي الله عنه هم په خپل دور خلافت كښې دا اراضى په اهل بيتو باندې نه وتقسيم كړى.ددې نه ښكاره معلوميږى.چه حضرت على رضي الله عنه هم د حضرت ابوبكرصديق رضي الله عنه پشان «لا نورث ما تركنا صدقة» عام ګڼړل. او هغوى د حضرت ابوبكر رضي الله عنه په بيان كړى حديث باندې اعتماد كولو.

---

[1] البداية والنهاية (٢٨٩/٥)_

[2] سنن بيهقى (٣٠١/٦) وطبقات ابن سعد (٢٧/٨) والرياض النضرة (١٥٦/١)_

[3] لكه ځنګه چه د روايت باب په آخر كښې دا الفاظ راځى)_

[4] شرح نهج البلاغة لابن ابى الحديد (٧٩/٤) وشرح نهج البلاغة لابن ميثم البحرانى (١٠٧/٥)_

[5] شرح نهج البلاغة لابن أبى الحديد (٨٢/٤)_

رافضي وائي.چه حضرت علی رضی الله عنه په خپل دور خلافت کښې دغه مالونه خکه تقسيم نکړل.چه دغه مالونه حضرت ابوبکرصديق او حضرت عمر رضی الله عنهما په خپل دور خلافت کښې غصب کړې وو.اوکوم څيز چه به غصب شو.نوامام معصوم به هغه واپس نه اخستو.

سوال دا دې.چه بيا امام معصوم لره پکار وو.چه د هغې توليت ئې هم نه وو قبول کړې.ځکه چه لکه څنګه دمالك جوړيدو نه پس انسان تصرف کوی.دغه شان د متولی جوړيدو نه پس هم کوی.حال دا چه حضرت علی رضی الله عنه د دغه مالونو توليت قبول کړې وو.دغه شان بيا پکاردا ده، چه حضرت علی رضی الله عنه خلافت هم نه وو قبول کړې.ځکه چه د روافضو په نيز حضرت ابوبکر او حضرت عمر رضی الله عنهما خلافت غصب کړې وو.نو د روافضو د قول مطابق که امام معصوم غصب شوې څيز واپس نه اخلی.نو خلافت بيا هغه ولې قبول کړو؟

خرد کا نام جنوں رکھدیا جنوں کا نام خرد جو چاہے آپ کا حسن کرشمہ ساز کرے

قوله: فلما توفيت ،دفنها زوجها علي رضي الله عنه ليلاً: حضرت فاطمې رضی الله عنها وصيت کړې وو.چه ما د شپې په وخت کښې دفن کړئ.ځکه چه د ورځې په نسبت په شپه کښې تستر (پرده) زيات وی.او د شپې په وخت کښې په دفن کولو کښې د حضرت فاطمې رضی الله عنها هم دا مقصد وو.لکه څنګه چه حافظ په فتح الباری کښې تصريح کړې ده.بلکه په بعضې رواياتو کښې دی.چه هغوی ددې وصيت هم کړې وو.چه زما د جنازې دپاره دې جنازه پټونکې څيز(زمونږ په علاقوکښې ورته ډولۍ وائی) اوبيا دې دهغې دپاره څادر واچولې شی.دې دپاره چه څوك زما د قدوقامت او بدن اندازه اونکړې شی.[1] ددې نه د حضرت فاطمې رضی الله عنها د حيا د اوچت مقام اندازه کولې شی.

قوله: ولم يؤذن بها أبا بكر: حضرت علی رضی الله عنه حضرت ابوبکر رضی الله عنه ته د حضرت فاطمې رضی الله عنها د وفات خبر ورنکړو.ددې وجې نه،چه حضرت علی رضی الله عنه خفه وو.بلکه ددې وجې د حضرت علی رضی الله عنه يقين وو.چه د وفات د حادثې خبر به هغزی ته شوې وی.او ددې دليل دا دې.چه د حضرت فاطمې د بيمارئ نه واخله تر وفاته پورې چه لکه څنګه حضرت علی رضی الله عنه ددې تيمارداری کوله.دغه شان د حضرت ابوبکرصديق رضی الله عنه بی بی اسماء بنت عميس رضی الله عنها هم برابر دهغې تيمارداری او خدمت کولو.تردې چه د وفات نه پس د حضرت فاطمې رضی الله عنها د وصيت مطابق دهغې نعش ته حضرت علی رضی الله عنه اوحضرت اسماء بنت عميس رضی الله عنها غسل ورکړو.حاکم په مستدرك کښې [2]ابن سعد په طبقات کښې [3] عبدالرزاق په مصنف کښې [4] او بيهقی په خپل سنن کښې [5]،هغه روايات نقل کړی دی.په کومو کښې چه د حضرت

---

[1] ،فتح الباری (٧\٤٩٤)_

[2] ،مستدرک حاکم (٣\١٦٢)_

[3] ،طبقات ابن سعد (٨\٢٨)_

[4] ،مصنف عبدالرزاق (٣\٤١٠)_

[5] ،سنن بيهقی (٣\٣٩٦)_

اسماء بنت عميس د حضرت فاطمې تيمارداری اودهغې د وفات نه پس هغې ته دغسل ورکولو ذکر دې.بلکه پخپله شيعه عالم ابوجعفر طوسی په ،،امالی،، کښې ليکی .((وكان على رضي الله عنه يمرضها بنفسه وتعينه على ذلك أسماء بنت عميس على استمرار بذلك))(١) باقر مجلسی هم په ،،جلاء العيون،، کښې ددې تصريح کړې ده.(٢)
اوس ښکاره ده، چه د حضرت ابوبکرصديق رضي الله عنه بی بی د تيماردارئ نه واخله تر وفاته پورې په ټولو مراحلو کښې شريکه وه.نو حضرت ابوبکرصديق رضي الله عنه ته د وفات خبر کيدل يو بديهی او يقينی خبره وه.ددې وجې حضرت علی رضي الله عنه په دې خيال چه هغوی ته به خبر شوی وی.د خپل طرف زياتی مستقله اطلاع اونکړه.
دغه شان په رواياتو کښې دا هم دی.چه حضرت علی رضي الله عنه به د حضرت فاطمې رضي الله عنها د بيمارئ په دوران کښې پنځه وخته مونځونو دپاره جمات ته راتلو.او حضرت ابوبکر او حضرت عمر رضي الله عنهما به مسلسل دهغه نه دفاطمې رضي الله عنها دبيمارپرسئ اودهغې دحالت تپوس کولو.(٣)

قوله: وصلى عليها علي رضي الله عنه: دحضرت فاطمة الزهراء رضي الله عنها جنازه چا کړې وه.په دې کښې روايات مختلف دی.دلته خو دی.چه حضرت علی رضي الله عنه ددې جنازه کړې وه.اوبه بعضې رواياتو کښې دی.چه حضرت عباس رضي الله عنه د دې جنازه کړې وه.(٤) او په ډيرو رواياتو کښې دی،چه خليفه رسول صلى الله عليه وسلم حضرت ابوبکر صديق رضي الله عنه د دې جنازه کړې وه.
ابن سعد په طبقات کښې روايت نقل کړې دې.چه دحضرت فاطمې رضي الله عنها وفات د مابنام او ماخستن ترمينځه اوشو.چه د وفات خبرئې واوريدو،نو حضرت ابوبکر،حضرت عمر حضرت زبير،حضرت عبدالرحمن بن عوف رضي الله عنه تشريف راوړل.کله چه نعش د جنازې دپاره راوړې شو.نو حضرت علی رضي الله عنه حضرت ابوبکر رضي الله عنه ته اووئيل.چه جنازه ئې اوکړئ.هغوی ورته اووئيل.ستاسو په موجودګئ کښې؟ حضرت علی رضي الله عنه جواب ورکړو.آو وړاندې شئ.په الله قسم ستاسو نه سوا بل څوك به مونځ نه ورکوی.نو حضرت ابوبکر رضي الله عنه مونځ اوکړو.او هم په شپه کښې تدفين اوشو.(٥)
د طبقات نه علاوه امام بيهقی په ،،جنائز،، کښې د خطيب بغدادی په حواله سره،علی متقی په،کنزالعمال،،کښې اومحب طبری په ،،الرياض النضرة،، کښې داسې روايات نقل کړی دی.په کوموکښې چه د حضرت ابوبکرصديق رضي الله عنه په باره کښې دی.چه دحضرت فاطمې رضي الله عنها د جنازې مونځ هغوی ورکړې وو.(٦)

---

١) الامالی (١\١٠٧)_
٢) جلاء العيون :١٧٢)_
٣) تکملة فتح الملهم (٣\١٠٢) په حواله د کتاب سليم بن قيس العامری (٢٢٤و٢٢٥)_
٤) د طبقات ابن سعد روايت دې.((صلى العباس بن عبدالمطلب على فاطمة بنت رسول الله صلى الله عليه وسلم (طبقات ابن سعد (٨\٢٨)_
٥) طبقات ابن سعد (٨\٢٩)_
٦) سنن بيهقی (٤\٢٩) وكنز العمال (٦\٣١٨)رقم ٥٢٩٩ والرياض النضرة(١\١٥٦)_

ابونعیم په حلیة الاولیاء کښې د میمون بن مهران په تذکره کښې روایت نقل کړې دې.په هغې کښې دحضرت صدیق اکبر رضی الله عنه په باره کښې دی.((وکبرابوبکر علی فاطمة اربعاً))(١)
اود قیاس تقاضا هم دا ده.چه دجنازې مونځ حضرت ابوبکرصدیق رضی الله عنه ورکړې وی.ځکه چه بنو هاشمو به ددې خبرې اهتمام کولو.چه دهغوی د مړوجنازې خلیفه او د ښار والي اوکړی.
د ابوسفیان بن الحارث رضی الله عنه جنازه حضرت عمر رضی الله عنه کړې وه.(٢)دحضرت عباس رضی الله عنه جنازه حضرت عثمان رضی الله عنه کړې وه.(٣) دحضرت حسن جنازه حضرت سعیدبن العاص رضی الله عنه کړې وه(٤) دې په هغه وخت کښې د مدینې امیر وو.اودمحمد بن حنفیه جنازه د مدینې امیر ابان بن عثمان کړې وه(٥) ددې وجې په دې پس منظر کښې هغه روایات زیات راجح معلومیږی. په کومو کښې چه د حضرت ابوبکرصدیق رضی الله عنه د جنازې مونځ ورکولو ذکر دې. والله اعلم.

قوله: ولم یکن یبایع تلك الأشهر: حضرت فاطمه رضی الله عنها د نبی کریم صلی الله علیه وسلم د وفات نه پس شپږ میاشتې ژوندۍ وه.راوی وائی.چه په دغه شپږو میاشتو کښې حضرت علی رضی الله عنه د حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه سره بیعت نه وو کړې.
امام بیهقی په خپل کتاب ،،الاعتقاد علی مذهب السلف،، کښې تصریح کړې ده.چه دا جمله د زهری ده.د اصل روایت سره د دې څه تعلق نشته.روستو راویانو دا جمله د اصل روایت سره درج کړې ده.(٦)
ددې وجه دا ده.چه ابوداود طیالسی، ابن سعد،ابن جریر،ابن ابی شیبه، بیهقی اوابن حبان رحمهم الله روایات نقل کړی دی.په هغې کښې تصریح ده.چه د سقیفه بن ساعده د بیعت په بله ورځ په مسجد نبوی کښې عام بیعت اوشو.په هغه وخت کښې حضرت علی رضی الله عنه بیعت کړې وو.حافظ ابن کثیر په ،،البدایة والنهایة،، اوشاه ولی الله په،ازالة الخفاء،، کښې هم دا واقعه ذکر کړې ده.چه کله عام بیعت کیدلو.نو حضرت ابوبکرصدیق رضی الله عنه اوکتل.چه حضرت علی او حضرت زبیر رضی الله عنهما دواړه حضرات موجود نه وو.دوی دا دواړه راطلب کړل.دې دواړو حضراتو تشریف راوړلو.هغوی اوئیل.چه ددې نه سوا زمونږ بله څه ګیله نشته.چه پرون په سقیفه بنی ساعده کښې خبره اوشوه.او نن په مسجد نبوی کښې بیعت کیږی.خو په دې باره کښې مونږ سره څه مشوره نه ده شوې.او مونږ پوهیږو.چه د خلافت د ټولو نه زیات حق د

---

(١) حلیة الأولیاء (٤\٩٦)_

(٢) اسدالغابة (٥\٢١٤و ٢١٥)_

(٣) الإستیعاب (٣\١٠٠و١٠١)_

(٤) الإستیعاب (١\٣٧٣)_

(٥) طبقات ابن سعد (٥\٩١)_

(٦) والذی روی أن علیاً لم یبایع أبا بکر ستة أشهر لیس من قول عائشة رضی الله عنها إنما هو من قول الزهری فأدرجه بعض الرواة فی الحدیث عن عائشة رضی الله عنها فی قصة (وانظر الإعتقاد علی مذهب السلف للبیهقی (١٨٠)_

حضرت ابوبكر رضي الله عنه دي.دحضرت على رضي الله عنه يو قول ملا على قارى رحمه الله په شرح شمائل كښې هم نقل كړې دي.((أن رسول الله ﷺ رضى أبا بكر لديننا أفلا نرضاه لدنيانا)) دغه شان ابن حبان د حضرت ابوسعيد خدرى رضي الله عنه روايت نقل كړې دې.((أن عليا بايع أبابكر فى أول الأمر))

داټول روايات او اقوال په دې باندې صراحت سره دلالت كوى.چه حضرت على رضي الله عنه د حضرت ابوبكر رضي الله عنه سره په بيعت كولو كښې تاخير نه دې كړې.بلكه په بله ورځ د عامو خلقو سره دوى بيعت كړې وو.

پاتې شوه دا خبره چه كله ئې يو ځل بيعت اوكړو.نو بيا د حضرت فاطمې رضي الله عنها د وفات نه پس د دوباره بيعت كولو څه مقصد وو؟نو ددې وجه دا وه.چه دحضرت على رضي الله عنه د بيمارئ په دوران كښې حضرت على رضي الله عنه د هغې په تيماردارئ كښې مشغول وو.او د حضرت ابوبكر رضي الله عنه سره ئې په ربط او ملاقات كښې كمې راغلې وو.ددې وجې د اولنى بيعت د توثيق او تجديد دپاره دوى دوباره بيعت اوكړو.د اكثرو اهل علمو رجحان دې طرف ته دې.اوهم دا حافظ ابن كثير په ،،البداية والنهاية،، كښې حق او حقيقت ګرځولې دې.(١)

البته دومره خبره باقى پاتې كيږى.چه حضرت ابوبكر رضي الله عنه د حضرت على رضي الله عنه سره د بيعت په سلسله كښې مشوره ولې اونكړه.نو ددې وجې دا ده،چه د رسول الله ﷺ د وفات نه پس صورتحال ډير سخت اومشكل وو.حضرات انصار په سقيفه بنى ساعده كښې د وړاندې نه جمع شوى وو.او نزدې وه چه په اوس او خزرج كښې د يوې قبيلې د سردار په لاس باندې بيعت شوې وو.اودغه شان د مسلمانانو اتفاق او اتحاد ختم شوې وو.ځكه چه په اوس او خزرج كښې چه د كومې په لاس كښې هم كه واړې راغلې وې.نو بله به په هغې باندې راضى نه وه.

حضرت عمر رضي الله عنه د خپل خداداد صلاحيت ،بصيرت،بالغ نظرئ او ژور نظر سره ددې نازك صورتحال اندازه واخستله.اوپه دې باندې پوهه شو.چه مسلمانان په كوم نازك صورتحال كښې مبتلا دى.په دې كښې د يوې ورځې د تاخير ګنجائش هم نشته.حضرت عمر رضي الله عنه دا هم پيژندله.چه د جزيره عرب خلق به صرف قريش خپل سرداران منى.ځكه چه د قريشو د سردارئ صلاحيتونه منلى شوى وو.ددې وجې هغوى په ډيره بيړه كښې د خپل خداداد صلاحيت نه كار واخستلو.او په ثقيفه بنى ساعده كښې ئې انصار د حضرت ابوبكر صديق رضي الله عنه په بيعت باندې راجمع كړل.او په بله ورځ په مسجدنبوى كښې عام بيعت اوشو.چونكه صورتحال ډير نازك او پيچيده شكل اختيار كړې وو.ددې وجې د حضرت على رضي الله عنه او نورو څو صحابو رضي الله عنهم سره دمشورې ګولو موقع ملاو نشوه.والله اعلم ،وړاندې په روايت كښې د حضرت على رضي الله عنه د دوباره بيعت كولو ذكر دې.

فائده: دنبى ﷺ ارشاد چه ((لا نورث ما تركنا صدقة)) كښې څه حكمت دې؟ ددې يوه وجه خو ښكاره ده.چه انبياء عليهم السلام به په ټول ژوند كښې دا اعلان كولو.((لا أسئلكم عليه أجرا)) مونږ چه ستاسو كوم خدمت كوو.تاسو صراط مستقيم طرف ته رابلو.اودې ته د راوستلو

---

١) البداية والنهاية (٢٤٩/٥) دغه شان (٣٠٢/٦)۔

دپاره کوم کوشش او سعی کوو.دا د څه عوض او دنیوی منفعت دپاره نه ده.د حضرات انبیاء دا طریقه پاتې شوې ده.او هم دهغې مطابق نبی ﷺ د خپل وفات نه پس د میراث تقسیمولو نه منع کړې ده.اووې فرمائیل.چه د انبیاء علیهم السلام میراث نه جاری کیږی.(١)

او ورسره دا خبره هم ده.چه په کوم منصب باندې هغه فائز کیږی.هغه د خلقو د محبت مرکز وی.ددې وجې خلق تحفې،عطیات او هدیې دهغوی په خدمت کښې زیاتې پیش کوی.که دغه هدایا او تحفې هغه جمع کوی.اودهغوی د انتقال نه پس هغه د هغوی په وارثانو کښې تقسیمولې شی.نودشمنانو ددې وینا موقع په لاس ورتلې شوه.چه د نبوت کاروبار ددې دپاره جاری وو.چه د نبوت په زمانه کښې د راجمع شوی مالونو نه روستنی نسلونه اسوده مالداران شی.اود هغوی د پرورش یو معقول بندوبست او انتظام اوشی.(٢) نو څنګه چه به د نبی ﷺ په ژوند کښې څه راغلل.هغه به نې تقسیم کړل.دغه شان کوم مالونه چه الله تعالی دوی ته ورکړی وو.د هغې په باره کښې نبی ﷺ وصیت کړې وو.چه هغه دې زما د وفات نه دمسلمانانوپه مصالحوکښې خرچ کړې شی.اود میراث په طور دې هغه نه تقسیمیږی.

دریمه خبره دا ده.چه د انبیاء علیهم السلام حیثیت د ټولو امت دپاره د ابوت درجه لری.نو که میراث تقسیمیږی.پکار ده چه په ټول امت باندې وی.اوبنکاره ده.چه دا ممکن نه ده.نو ددې وجې هغه مالونه دعامو مسلمانانو د ضروریاتو دپاره وقف پاتې کیږی.(٣)

دریمه خبره دا ده.چه د انبیاء علیهم السلام شان د الله تعالی سره د تعلق په اعتبار سره داسې وی.چه هغه په څه څیز باندې خپل ملکیت نه تصور کوی.څکه چه په هریو څیز باندې حقیقی ملکیت الله تعالی ته حاصل وی.زمونږ نه دالله تعالی د ملکیت هغه تصور ډیر کرته پاتې کیږی.خو د انبیاء علیهم السلام د نظر نه هغه تصور هیڅ کله نه لرې کیږی.«الأنبياء لا يشهدون لأنفسهم ملكاً مع الله» نو چه د کومو څیزونو هغوی مالکان جوړ کړې شی.نو هغوی دا ګڼړی.چه زمونږ قبضه په دې باندې د متولی په حیثیت باندې ده.د مالك په حیثیت نه ده.د دې وجې هغوی منع کړې ده.چه زمونږ د وفات نه پس دې زمونږ هیڅ مال په میراث کښې نشی تقسیمولې.

په قرآن شریف کښې «وورث سليمان داود» او «رب هب لى من لدنك وليا يرثنى» راغلی دی.په دې سره د انبیاء علیهم السلام دمیراث ثبوت کیږی.خود اکثرو عالمانو خیال دې.چه په دې آیاتونو کښې د وراثت نه وراثت د علم او حکمت مراد دې.د مال وراثت مراد نه دې.(٤)

[٣٩٩٩] حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا حَرَمِيٌّ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ قَالَ أَخْبَرَنِي عُمَارَةُ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ لَمَّا فُتِحَتْ خَيْبَرُ قُلْنَا الْآنَ نَشْبَعُ مِنَ التَّمْرِ

---

١) فتح البارى (٨\١١٢)_

٢) فتح البارى (٨\١١٢)_

٣) فتح البارى (٩\١١٢)_

٤) التمهيد لابن عبدالبر (٨\١٧٤و ١٧٥) وفتح البارى (٨\١١٢)_

[٤٠٠٠] حَدَّثَنَا الْحَسَنُ حَدَّثَنَا قُرَّةُ بْنُ حَبِيبٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ دِينَارٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ مَا شَبِعْنَا حَتَّى فَتَحْنَا خَيْبَرَ

بَاب = اسْتِعْمَالِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى أَهْلِ خَيْبَرَ

[٤٠٠١] حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ قَالَ حَدَّثَنِي مَالِكٌ عَنْ عَبْدِ الْمَجِيدِ بْنِ سُهَيْلٍ عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ وَأَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اسْتَعْمَلَ رَجُلًا عَلَى خَيْبَرَ فَجَاءَهُ بِتَمْرٍ جَنِيبٍ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَكُلُّ تَمْرِ خَيْبَرَ هَكَذَا فَقَالَ لَا وَاللَّهِ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّا لَنَأْخُذُ الصَّاعَ مِنْ هَذَا بِالصَّاعَيْنِ بِالثَّلَاثَةِ فَقَالَ لَا تَفْعَلْ بِعْ الْجَمْعَ بِالدَّرَاهِمِ ثُمَّ ابْتَعْ بِالدَّرَاهِمِ جَنِيبًا

رسول الله ﷺ په خيبر باندې يو كس عامل جوړ كړو.دا د قبيله بنى عدى حضرت سواد بن غزيه وو.(١) دوى د نبى ﷺ په خدمت كښې يو خاص قسم قجورې چه،جنيب،، ورته وائى. او ډيرې ښې وى.هغه راوړلې.نبى ﷺ اوفرمائيل. آيا دخيبر ټولې قجورې هم داسې دى؟ هغوى عرض اوكړو.نه مونږ د داسې قسم ښو قجورو يو صاع د نورو قجورو په دوو صاعو په بدله كښې اخلو.اودوه صاع د درې صاعو په بدله كښې اخلو.مطلب دا چه دا قجورې چونكه ښې دى.ددې وجې ددې يو صاع د نورو معمولى قجورود دوو صاعو سره برابر وى. دغه شان كله چه مونږ دوه صاع اخلو.نونورې قجورې درې صاع وركول وى. نبى ﷺ اوفرمائيل.داسې مكوئ. (ځكه چه دا خو سود دې.په متحد الجنس كښې تفاضل جائز نه دې) بلكه ناقصې قجورې اول د دوو درهمو په عوض خرڅې كړئ.او بيا په هغې دراهم باندې عمده قجورې واخلئ.

قوله: وَقَالَ عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ عَبْدِ الْمَجِيدِ عَنْ سَعِيدٍ أَنَّ أَبَا سَعِيدٍ وَأَبَا هُرَيْرَةَ حَدَّثَاهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعَثَ أَخَا بَنِي عَدِيٍّ مِنْ الْأَنْصَارِ إِلَى خَيْبَرَ فَأَمَّرَهُ عَلَيْهَا: دا تعليق ابوعوانه او دارقطنى موصولاً نقل كړې دې.

قوله: وَعَنْ عَبْدِ الْمَجِيدِ عَنْ أَبِي صَالِحٍ السَّمَّانِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ وَأَبِي سَعِيدٍ مِثْلَهُ: دا هم د عبدالعزيز د سند سره دې.هلته د عبدالمجيد سعيد بن المسيب نه نقل كوى.اودلته د ابوصالح سمان نه نقل كوى.

---

(١) فتح البارى (٣٩٦/٧) وعمدة القارى (٢٦٠/١٧)_

بَاب= مُعَامَلَةِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَهْلَ خَيْبَرَ

[٤٠٠٢] حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا جُوَيْرِيَةُ عَنْ نَافِعٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ أَعْطَى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَيْبَرَ الْيَهُودَ أَنْ يَعْمَلُوهَا وَيَزْرَعُوهَا وَلَهُمْ شَطْرُ مَا يَخْرُجُ مِنْهَا [ر: ٢٢٨٥]

نبى كريم ﷺ د فتح خيبر په موقع دا فيصله كړې وه.چه يهود به خيبر خالى كوى.كله چه خيبر فتح شو.او نبى ﷺ يهودو ته د خيبر نه د وتلو دپاره اووئيل.نو هغوى درخواست اوكړو،چه ته مونږ ته د خيبر په زمكو او باغونو كښې د كار كولواجازت راكړه.او چه كوم پيداوار كيږى. هغه به مونږ او تاسو تقسيموو.دې معاملې ته ،مخابره،وائى.ځكه چه د خيبر نه د دې ابتداء شوې وه.د كټ كولو په وخت كښې به نبى ﷺ حضرت عبدالله بن رواحه ﷺ ليږلو.هغه به پيداوار په ۲.وو حصوكښې تقسيمولو.او يهودو ته به ئې اختيار وركولو.چه كومه حصه هغوى خوښوى.هغه دې اخلى.يهودو چه به دا انصاف اوكتل.نو وئيل به ئي.زمكه او آسمان هم ددې عدل په وجه قائم دى.(١)

بَاب= الشَّاةِ الَّتِي سُمَّتْ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِخَيْبَرَ رَوَاهُ عُرْوَةُ عَنْ عَائِشَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

[٤٠٠٣] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ حَدَّثَنِي سَعِيدٌ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ لَمَّا فُتِحَتْ خَيْبَرُ أُهْدِيَتْ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شَاةٌ فِيهَا سُمٌّ [ر: ٢٩٩٨]

د خيبر د فتحې نه پس رسول الله ﷺ څو ورځې هم په خيبر كښې قيام اوكړو،په دې دوران كښې د سلام بن مشكم ښځې زينب بنت حارث يو ورته شوې چيلۍ نبى ﷺ ته د هديه په طور راوليږله.اوپه هغې كښې ئې زهر ملاؤ كړې وو.نبى ﷺ چه كله اوڅكله.نو وې فرمائيل. اودريږئ.په دې كښې زهراچولې شوى دى. البته بشربن براء څه خوړلې وه.زينب ئې راغوښتله.او ددې سازش تپوس ئې ترې اوكړو.نو هغې اقرار اوكړو.او وې وئيل.چه دا زهر مې ددې وجې ګډ كړى وو.چه زما خيال وو،كه ته په حق پيغمبر ئې.نو الله تعالى به تا خبر كړى.اوكه ته په حق پيغمبر نه ئې.نو خلقو ته به ستا نه نجات ملاؤ شى.

نبى ﷺ د خپل ذات دپاره د چا نه هم انتقام نه اخستلو.ددې وجې تبى ﷺ زينب ته څه اونه وئيل.خو روسته چه كله د هغې د زهرو د اثر نه حضرت بشربن براء ﷺ وفات شو.نو زينب د بشر بن براء وارثانو ته حواله كړې شوه.او هغوى دا په قصاص كښې قتل كړه.(٢)

په حديث باب كښې حضرت ابوهريره ﷺ هم دا واقعه بيان كړې ده.دا روايت په تفصيل سره هم په دې سند په كتاب الجزيه كښې تير شوې دې.(٣)

---

١) سنن ابى داود (٢٦٣/٣) رقم الحديث ٣٤٢٠ باب فى المساقات كتاب البيوع)_

٢) فتح البارى (٤٩٧/٧) وزاد المعاد (٣٣٥/٣و ٣٣٦)_

٣) كتاب الجزية والموادعة باب إذا غدر المشركون بالمسلمين هل يعفى عنهم رقم ٣١٦٩)_

باب = غزوة زيد بن حارثة

[١٠٠٣] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ دِينَارٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ أَمَّرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أُسَامَةَ عَلَى قَوْمٍ فَطَعَنُوا فِي إِمَارَتِهِ فَقَالَ إِنْ تَطْعَنُوا فِي إِمَارَتِهِ فَقَدْ طَعَنْتُمْ فِي إِمَارَةِ أَبِيهِ مِنْ قَبْلِهِ وَايْمُ اللَّهِ لَقَدْ كَانَ خَلِيقًا لِلْإِمَارَةِ وَإِنْ كَانَ مِنْ أَحَبِّ النَّاسِ إِلَيَّ وَإِنَّ هَذَا لَمِنْ أَحَبِّ النَّاسِ إِلَيَّ بَعْدَهُ [ر: ٣٥٢٣]

حضرت زيد بن حارثه رضی الله عنه نبی صلی الله علیه وسلم په څو مواقعو کښې امير مقرر کړې وو.(١) د دې وجې دا تعيين ګران دې. چه دلته امام بخاری رحمه الله د کومې غزا ذکر کوی. دا په کوم کال کښې واقع شوې وه.اودا کومه غزا ده؟ په ظاهره دا معلوميږی.چه دا د رمضان ٦ھ کښې پيښه شوې واقعه ده.په کومه کښې چه د بنو فزاره سره مقابله شوې وه.په دې غزا کښې ،،ام قرفه،، قتل کړې شوې وه.،،ام قرفه،، د فزاره قبيلې سرداره وه.حضرت زيد بن حارثه رضی الله عنه د تجارت په غرض شام ته تلې وو.د صحابو رضی الله عنهم مال هم ورسره وو.په واپسئ کښې بنی فزاره حمله اوکړه.ټول مال ئې ترې واخستل.اودې ئې زخمی کړو.حضرت زيد رضی الله عنه مدينې ته راغلو.نو رسول الله صلی الله علیه وسلم دهغه په امارت کښې يو لښکر روان کړو.هغې په بنو فزاره باندې حمله اوکړه.څه کسان ئې قتل کړل.په هغې کښې د هغوی سرداره ،،ام قرفه،، هم وه.(٢) د ،،ام قرفه،، د قتل ذکرڅوځايونو کښې راغلې دې.حافظ ابن حجر رحمه الله په ،،التلخيص الحبير، کښې نقل کړې دی.چه رسول الله صلی الله علیه وسلم ،،ام قرفه،، قتل کړه.اوپه بعضې رواياتو کښې راځی. چه حضرت ابوبکرصديق رضی الله عنه په ،،يوم الردة،، کښې ،،ام قرفه،، د قتل حکم ورکړې وو. او په ذکرشوې غزوه بنی فزاره کښې هم د ،،ام قرفه،، دقتل ذکر دې.کيدې شی چه د ،،ام قرفه، نومې څو ښځې وی.کومې چه په مختلفو وختونو کښې مسلمانانو قتل کړې وی.

---

(١) وقد تتبعت ما ذكره أهل المغازى من سرايا زيد بن حارثة فبلغت سبعا كما قاله سلمة , وإن كان بعضهم ذكر ما لم يذكره بعض , فأولها : فى جمادى الأخيرة سنة خمس قبل نجد فى مائة راكب , والثانية فى ربيع الآخر سنة ست إلى بنى سليم , والثالثة : فى جمادى الأولى منها فى مائة وسبعين فتلقى عيرا لقريش وأسروا أبا العاص بن الربيع , والرابعة : فى جمادى الآخرة منها إلى بنى ثعلبة , والخامسة : إلى حسمى بضم المهملة وسكون المهملة مقصور فى خمسمائة إلى أناس من بنى جذام بطريق الشام كانوا قطعوا الطريق على دحية وهو راجع من عند هرقل , والسادسة : إلى وادى القرى , والسابعة : إلى ناس من بنى فزارة , وكان خرج قبلها فى تجارة فخرج عليه ناس من بنى فزارة فأخذوا ما معه وضربوه فجهزه النبى صلى الله عليه وسلم إليهم فأوقع بهم وقتل أم قرفة بكسر القاف وسكون الراء بعدها فاء وهى فاطمة بنت ربيعة بن بدر زوج مالك بن حذيفة بن بدر عم عيينة بن حصن بن حذيفة وكانت معظمة فيهم , فيقال ربطها فى ذنب فرسين وأجراهما فتقطعت , وأسر بنتها وكانت جميلة , ولعل هذه الأخيرة مراد المصنف والنظر فتح البارى (٧\٤٩٨و ٤٩٩)

(٢) فتح البارى (٧\٤٩٨) وعمدة القارى (١٧\٢٦١)_

امام بخارى رحمه الله چه په دې باب کښې کوم روايت ذکر کړې دې.په دې کښې د،جيش اسامه،، ذکر دې.چه رسول الله ﷺ د خپل وفات نه يو څو ورځې وړاندې حضرت اسامه بن زيد د يو لښکر امير جوړ کړواو وې ليږلو.په دې باندې بعضې کسانو اعتراض اوکړو.چه دا کم عمر هلك دې.(د حضرت اسامه عمر ﷺ په دغه وخت کښې يوويشت کاله وو) اودې په لويو صحابو باندې امير جوړ کړې شو.دا خبره نبى ﷺ ته راورسيده.نو نبى ﷺ خفه شو.او خطبه ئې اوونيله.او ارشاد ئې اوفرمائيلو.((إن تطعنوا في إمارته فقد طعنتم في إمارة أبيه من قبله)) نن تاسو داسامه په امارت باندې اعتراض کوئ.ددې نه وړاندې تاسو د ده د پلار (حضرت زيد بن حارثه ﷺ) په امارت باندې هم اعتراض کولو.حالانکه هغه ماته په خلقو کښې زيات خوښ وو.اودهغه نه پس دې زما زيات خوښ او محبوب دې.

چونکه په دې روايت کښې د حضرت زيد بن حارثه ﷺ د امارت ذکر هم ضمناً راغلې دې.په دې مناسبت سره امام بخارى دا روايت په دې باب کښې ذکر کړو. والله اعلم.

بَاب=عُمْرَةِ الْقَضَاءِ ذَكَرَهُ أَنَسٌ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

[٤٠٠٥] حَدَّثَنِي عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ مُوسَى عَنْ إِسْرَائِيلَ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ عَنِ الْبَرَاءِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ لَمَّا اعْتَمَرَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي ذِي الْقَعْدَةِ فَأَبَى أَهْلُ مَكَّةَ أَنْ يَدَعُوهُ يَدْخُلُ مَكَّةَ حَتَّى قَاضَاهُمْ عَلَى أَنْ يُقِيمَ بِهَا ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ فَلَمَّا كَتَبُوا الْكِتَابَ كَتَبُوا هَذَا مَا قَاضَى عَلَيْهِ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ قَالُوا لَا نُقِرُّ لَكَ بِهَذَا لَوْ نَعْلَمُ أَنَّكَ رَسُولُ اللَّهِ مَا مَنَعْنَاكَ شَيْئًا وَلَكِنْ أَنْتَ مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ فَقَالَ أَنَا رَسُولُ اللَّهِ وَأَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ ثُمَّ قَالَ لِعَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ امْحُ رَسُولَ اللَّهِ قَالَ عَلِيٌّ لَا وَاللَّهِ لَا أَمْحُوكَ أَبَدًا فَأَخَذَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْكِتَابَ وَلَيْسَ يُحْسِنُ يَكْتُبُ فَكَتَبَ هَذَا مَا قَاضَى عَلَيْهِ مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ لَا يُدْخِلُ مَكَّةَ السِّلَاحَ إِلَّا السَّيْفَ فِي الْقِرَابِ وَأَنْ لَا يَخْرُجَ مِنْ أَهْلِهَا بِأَحَدٍ إِنْ أَرَادَ أَنْ يَتْبَعَهُ وَأَنْ لَا يَمْنَعَ مِنْ أَصْحَابِهِ أَحَدًا إِنْ أَرَادَ أَنْ يُقِيمَ بِهَا فَلَمَّا دَخَلَهَا وَمَضَى الْأَجَلُ أَتَوْا عَلِيًّا فَقَالُوا قُلْ لِصَاحِبِكَ اخْرُجْ عَنَّا فَقَدْ مَضَى الْأَجَلُ فَخَرَجَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَتَبِعَتْهُ ابْنَةُ حَمْزَةَ تُنَادِي يَا عَمِّ يَا عَمِّ فَتَنَاوَلَهَا عَلِيٌّ فَأَخَذَ بِيَدِهَا وَقَالَ لِفَاطِمَةَ عَلَيْهَا السَّلَامُ دُونَكِ ابْنَةَ عَمِّكِ حَمَلَتْهَا فَاخْتَصَمَ فِيهَا عَلِيٌّ وَزَيْدٌ وَجَعْفَرٌ قَالَ عَلِيٌّ أَنَا أَخَذْتُهَا وَهِيَ بِنْتُ عَمِّي وَقَالَ جَعْفَرٌ ابْنَةُ عَمِّي وَخَالَتُهَا تَحْتِي وَقَالَ زَيْدٌ ابْنَةُ أَخِي فَقَضَى بِهَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِخَالَتِهَا وَقَالَ الْخَالَةُ بِمَنْزِلَةِ الْأُمِّ وَقَالَ لِعَلِيٍّ أَنْتَ مِنِّي وَأَنَا مِنْكَ وَقَالَ لِجَعْفَرٍ أَشْبَهْتَ خَلْقِي وَخُلُقِي وَقَالَ لِزَيْدٍ أَنْتَ أَخُونَا وَمَوْلَانَا وَقَالَ عَلِيٌّ أَلَا تَتَزَوَّجُ بِنْتَ حَمْزَةَ قَالَ إِنَّهَا ابْنَةُ أَخِي مِنَ الرَّضَاعَةِ [ر:١٦٨٩]

امام بخارى رحمه الله د عمرة القضاء باب دلته په کتاب المغازى کښې ذکر کړو،حال دا چه دا د کتاب الحج سره متعلق دې.هلته ددې ذکرکول پکار وو.

ددې وجې دا بيان شوې ده.چه چونکه د غزوه حديبيه په نتيجه کښې د عمرة القضاء نوبت راغلې وو.غزوه حديبيه هم ددې عمرې سبب جوړ شوې وو.ددې وجې امام بخارى په کتاب المغازئ کښې ددې ذکر کړې دې.(١)
خودويم سوال دا پيدا کيږى،چه په داسې صورت کښې خودابيادغزوه حديبيه سره يوځائې ذکرکول پکاروو.نو ددې جواب دا دې.چه چونکه دا په ٧ھ کښې واقع شوې وه.او غزوه حديبيه په ٦ھ کښې،ددې وجې ئې د حديبيه سره دا ذکر نکړه.د ٧ھ په واقعاتو کښې ئې دا ذکر کړه.دا عمره په څلورو نومونو باندې مشهوره ده.
① ددې يو نوم ،،عمرة القضاء،، دې.چونکه نبى ﷺ د حديبيه په کال باندې عمره ادا نکړې شوه.دا عمره د هغې د قضاء په طور باندې نبى ﷺ ادا کړې وه.ددې وجې دې ته ،،عمرة القضاء،، وائى.بعضې حضرات ددې وجه دا بيانوى،چه دلته قضاء د اداء په مقابله کښې نه ده،بلکه د قضاء معنى فيصله ده.اومطلب دا دې.چه ددې عمرې فيصله د حديبيه په موقع باندې شوې وه.چه په راروان کال به نبى ﷺ د عمرې دپاره تشريف راوړى.ددې وجې دې ته عمرة القضاء وائى.(٢)
② ددې دويم نوم،عمرة القصاص،، دې.د قصاص معنى بدل ده.اودا عمره چونکه دعمرة الحديبيه په بدل کښې وه.ددې وجې دې ته ،،عمرة القصاص،، هم وائى (٣)
③ دريم نوم ،عمرة الصلح،، دې.ځکه چه په صلح حديبيه کښې ددې عمرې فيصله شوې وه.(٤) ④ ددې څلورم نوم ،، عمرة القضيه،، دې.د قضيه معنى هم فيصله ده.او دا عمره د فيصلې مطابق شوې وه.(٥)
په صلح حديبيه کښې د مکې د کافرانو سره معاهده شوې وه.چه راروان کال ته به رسول الله ﷺ مکې ته راځى.او عمره به کوى.اودرې ورځې قيام به کوى.،او واپس به ځى.بله دا چه مسلمانان به خان سره وسله نه راوړى.نبى کريم ﷺ چه د ذى قعدې مياشت څنګه اوليده.نو د عمرې ادا کولو اعلان ئې اوکړو،اودا ئې هم اوونيل.چه کوم کسان په حديبيه کښې شريك وو.په هغوى کښې دې څوك هم نه پاتې کيږى.(٦) نبى ﷺ د احتياط دپاره خان سره وسله هم يوړه.که چرته د مشرکانو دطرفه د جنګ نوبت راشى.نو مسلمانان به خالى لاس نه وى.د مکې مکرمې نه د اته ميله په فاصله باندې ،،بطن ياجج، کښې دجنګ هغه

---

[١] فتح البارى (٥٠٠\٧)_
[٢] فتح البارى (٥٠٠\٧) والروض الأنف (٢٥٤\١٣)_
[٣] علامه سهيلى رحمه الله دا راجح نوم ګرځولې دې.هغوى فرمائى.((يقال لها عمرة القصاص،وهذا الإسم أولى بها لقوله تعالى :الشهر الحرام بالشهر الحرام والحرمات قصاص)) وهذه الآية فيها نزلت فهذا الإسم أولى بها)
[٤] عمدة القارى (٢٦٢\١٧)_
[٥] عمدة القارى (٢٦٢\١٧)_
[٦] عمدة القارى (٢٦٢\١٧)_

وسله نبی ﷺ پریخوده .او دهغې د حفاظت دپاره ئې د دوو سوو کسانو ډله مقرر کړه.([1])
نبی ﷺ لبیك وئیل .چه په حرم مکه باندېورداخل شو.مشهور انصاری صحابی رضی الله عنه
حضرت عبدالله بن رواحه رضی الله عنه په اوچت آواز سره دا شعر وئیل.

خلوابنی الکفار عن سبیله — الیوم نضربکم علی تنزیله

ضربایزیل الهام عن مقیله — ویذهل الخلیل عن خلیله

حضرت عمر رضی الله عنه چه دهغه نه دا اشعار واوریدل.نو وې وئیل.د الله اودهغه د رسول ﷺ وړاندې اوپه حرم کښې ته شاعری کوې.نبی ﷺ ورته اوفرمائیل.پریږ ئې ده. دا اشعاردې کافرانو دپاره د غشو نه هم زیات تکلیف ناك دی.([2])
دقریشو سردارانو د بغض او دشمنۍ په وجه دمکې په حرم کښې د مسلمانانو د راتلو دا منظر نشو لیدې.ددې وجې اکثرو خلقو مکه پریخوده.او غرونو ته لاړل .اوددرې ورځو نه پس قریشو د نبی ﷺ په خدمت کښې څوکسان دې پیغام سره راولیږل.چه محمد (ﷺ) ته اووایه. د معاهدې موده پوره شوه.ته اوځه.نو نبی ﷺ د معاهدې مطابق په هغه وخت کښې روان شو.([3]) په دې عمره کښې تقریباً دوه زره صحابه رضی الله عنهم د نبی ﷺ سره دعمرې ادا کولو سعادت حاصل کړې وو.([4])

قوله: فَأَخَذَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْكِتَابَ وَلَيْسَ يُحْسِنُ يَكْتُبُ فَكَتَبَ هَذَا مَا قَاضَى عَلَيْهِ مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ:

ایا رسول الله ﷺ په لیکلو لوستلو پوهیدلو؟: دجمهورو عالمانو دا رائې ده.چه رسول الله ﷺ چونکه امی وو.لیکل لوستل ئې نه پیژندل.ددې وجې د لیکلو نسبت چه دلته کوم شوې دی.دا اسناد مجازی دې. نبی ﷺ په خپله کتابت نه وو کړې.خوچونکه دوی د لیکلو حکم ورکړې وو.ددې وجې نسبت دوی ته اوشو.دغه شان په نورو څو روایاتوکښې راغې.چه «کتب النبی ﷺ إلی قیصر وکسری..»په دې ټولو کښې نبی ﷺ ته نسبت مجازی دې.([5])
البته ابوالولید باجی رحمه الله د روایت د ظاهر نه استدلال کوی.او وائی،چه نبی ﷺ بیشکه امی وو.خود معجزې په طور نبی ﷺ کاتب هم وو.او قاری هم وو.([6])
دابوالولیدباجی سره نزدې اوسیدونکو عالمانو ددې رائې سره سخت اختلاف کړې وو. ابوبکر بن الصائغ،عبدالله بن سهل، ابومحمد بن مسعود وغیره عالمانو په ده باندې تنقید

---

[1] السیرة الحلبیة (۶۲\۳) عمرة القضاء ودلائل النبوة للبیهقی (۳۲۱\۳)_
[2] شمائل ترمذی باب ما جاء فی صفة کلام رسول الله ﷺ فی الشعر ۱۶ _
[3] السیرة الحلبیة (۶۴\۳)_
[4] السیرة الحلبیة (۶۲\۳) وفتح الباری (۵۰۰\۷)_
[5] فتح الباری (۵۰۴\۷)_
[6] فتح الباری (۵۰۳\۷)_

كړې دې.تردې چه بعضې عالمانو په ده باندې د زنديق فتوي هم لګولې وه.او وئيلې وو،چه دا د قرآن د آيت ﴿وَمَا كُنتَ تَتْلُوا مِن قَبْلِهِ مِن كِتَابٍ وَلَا تَخُطُّهُ بِيَمِينِكَ إِذًا لَّارْتَابَ الْمُبْطِلُونَ﴾ (١) نه صريح مخالفت دې.بعضو دده خلاف دا شعر هم وئيلې وو.

برئت ممن شرى دنيا بآخرة وقال أن رسول الله قد كتبا

وئيلې شي.چه دهغه وخت امير ابوالوليد باجي او دده مخالفين راجمع کړل. مناظره اوشوه. اوباجي دخپلو دلائلو په وجه غالب پاتې شو.باجي اووئيل. زما رائې د قرآن نه مخالف نه ده.د قرآن د آيت نه د نبي ﷺ اميت ثابت دې.خود اميت باوجود او د څه تعليم حاصلولو نه بغير په ليکلو او لوستلو د نبي ﷺ قدرت د نبوت يوه بله معجزه ده.ابوذرهروی، ابوالفتح نيسابوری او بعضې نورو عالمانو د دوی تائيد هم اوکړلو.دا حضرات د عون بن عبدالله په هغه روايت سره هم استدلال کوی.کوم چه ابن ابی شيبه نقل کړې دې.«ما مات رسول الله ﷺ حتی کتب وقرأ»(٢)

خو امام بيهقي رحمه الله په دې روايت باندې دوه اعتراضه کړی دی.يو دا چه د دې په سند کښې مجاهيل او ضعفاء دی.اودويم دا چه په دې کښې انقطاع ده. طبرانی دې روايت ته منکر وئيلې دی.څکه دا قابل استدلال نه دې.(٣)

بعضې حضراتو وئيلې دی.چه ذکرشوې روايت کښې د«حتی کتب وقرأ» ضمير رسول الله ﷺ ته نه دې راجع،بلکه دا د ،،عون،، والد ،،عبدالله بن عتبه،، ته راجع دې.او مطلب دا دې.چه عبدالله بن عتبه د رسول الله ﷺ د وفات نه وړاندې هوښيار او پوهيدونکې شوې وو.او ليکل لوستل ئې زده کړی وو.

د امام تقی الدين بن دقيق العيد وړاندې چه کله د ابوالوليد باجی نقطه نظر پيش کړې شو.نو هغوی دې طرف ته څه خاص التفات اونکړو.او وې وئيل.چه د باجی سره په خپله دې نظريه باندې څه مضبوط دليل نشته.څکه دا قابل قبول نه دې.

حافظ شمس الدين ذهبی رحمه الله په ،،ميزان الاعتدال،، کښې نقل کړی دی ،چه رسول الله ﷺ امی وو.خوچونکه نبی ﷺ ته به ډير خطونه او تحريرونه راتلل.ددې وجې نبی ﷺ خپل نوم ليکل زده کړی وو.ډير اميان خلق خپل دستخط زده کولې شي.نو د صلح حديبيه په موقع د نبی ﷺ په خپله خپل نوم ليکلو له دا نه لازميږی .چه نبی ﷺ امی نه وو.اونه دا په معجزه باندې محمول کولې شي.(٤)

نبی ﷺ امی وو.اوهم امی پاتې شوې وو.دا خو هم هغه خبره وه.چه ددې په وجه دمخالفينو

---

١) سورة العنکبوت :٤٨)_

٢) فتح الباری (٥٠٣/٧و ٥٠٤)_

٣) سنن کبری للبيهقی (٥٠٣/٧و ٥٠٤)_

٤) د ميزان الاعتدال په ټولو ممکن ځايونو کښې لټون باوجود احقر ته د علامه ذهبی دا قول ملاؤ نشو.والله اعلم.

ملاګانې ماتې شوې وې.چه يو داسې كس چه ليكل لوستل نه پيژني.څلويښت كاله ئې هم په داسې حال كښې تير كړې دى.او ناڅاپه اوس هغه د علومو سمندر بيوى. حقائق بيانوى،د حكم ،معارفو،او رموز تلقين كوى.هغه نه څه كتاب لوستې دې.اونه هغوى په مطالعه باندې پوهيدل.خودهغوى هره خبره دعلم او معرفت چينه وه.

نگار من بمکتب نرفت وخط نه نوشت   بغمزه مسئله آموز صد مدرس شد

زما محبوب (محمد ﷺ) چه نه چرته مكتب ته تلې دې.اونه ئې چرته ليكل كړى دى.خو په يوه اشاره كښې به هغوى په سوونو مدرسين په مسائلو پوهول.

قوله: فتبعته إبنة حمزة تنادي يا عم يا عم: نبى ﷺ چه كله د مكې مكرمې نه روان شو. نو د حضرت حمزه رضی الله عنه وړه لور نبى ﷺ پسې شا شا ته راروانه شوه.او وئيل ئې.((ياعم ياعم)) دا په رشته كښې د نبى ﷺ د تره لور وه.ددې باوجود ورته ((ياعم)) وئيل د عربو د محاورې مطابق وو. كشر مشرته ,,عم،، وائى.(١) اود ,,عم،، وئيلو يوه وجه دا هم كيدې شى. چه حضرت حمزه رضی الله عنه نسبى اعتبار سره اګرچه د نبى ﷺ تره وو.خود رضاعت په تعلق سره هغه د نبى ﷺ ورور وو.ددې وجې د هغوى لور نبى ﷺ ته ,,ياعم،، سره آواز اوكړو.(٢)

قوله: فاختصم فيها علي وزيد وجعفر: حضرت على رضی الله عنه اووئيل.دا زما د تره لور ده. زه ددې زيات حقدار يم.حضرت جعفر رضی الله عنه اووئيل.دا زما د تره لورده.او ددې ترور (دمور خور) زما بى بى ده. نو دا به زه اخلم.حضرت زيد رضی الله عنه اووئيل. حمزه رضی الله عنه زما دينى ورور وو. په دې رشتې سره دا زما وريره ده.دا زما حق جوړيږى.نبى ﷺ د حضرت جعفر رضی الله عنه د بى بى حضرت اسماء بنت عميس په حق كښې فيصله واوروله.او وې وئيل. ترور د مور سره برابر وى.
د ټولو امامانو په دې خبره باندې اتفاق دې،چه په باب د حضانت (پالنې) كښې د ,,عمه،، (دپلار خور) په مقابله كښې ،، خاله،، (دمور خور) ته ترجيح ده.
د حضرت حمزه رضی الله عنه ددې لور نوم په باره كښې مختلف اقوال دى.① عماره② فاطمه ③ امامه ④ امة الله ⑤ سلمى،دا پنځه نومونه ذكر شوى دى.خو مشهور اولنې قول دې.(٣)

قوله: وقال لجعفر: أشبهت خلقي وخلقي: حضرت جعفر رضی الله عنه ته نبى ﷺ اوفرمائيل. ته د اخلاقو په اعتبار سره هم زما پشان ئې.اوما سره تاته بدنى مشابهت هم حاصل دې.او دا ډير لوې فضيلت او منقبت دې.
وائى چه.په عربو كښې د نبى ﷺ په شكل او صورت كښې مشابهت لرونكى ديارلس صحابه رضی الله عنهم وو.په هغوى كښې د نبى ﷺ د وفات نه پس څلور پاتى شوى وو .اوباقى د الله تعالى خوښ شوى وو.(يعنى وفات شوى وو) (٤)

---

(١) فتح البارى (٧\٥٠٥) وعمدة القارى (١٧\٣٦٤)_
(٢) فتح البارى (٧\٥٠٥) وعمدة القارى (١٧\٣٦٤)_
(٣) فتح البارى (٧\٥٠٥)_
(٤) فتح البارى (٧\٥٠٥)_

[٤٠٠٦] حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ رَافِعٍ حَدَّثَنَا سُرَيْجٌ حَدَّثَنَا فُلَيْحٌ ح و حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ قَالَ حَدَّثَنِي أَبِي حَدَّثَنَا فُلَيْحُ بْنُ سُلَيْمَانَ عَنْ نَافِعٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَرَجَ مُعْتَمِرًا فَحَالَ كُفَّارُ قُرَيْشٍ بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْبَيْتِ فَنَحَرَ هَدْيَهُ وَحَلَقَ رَأْسَهُ بِالْحُدَيْبِيَةِ وَقَاضَاهُمْ عَلَى أَنْ يَعْتَمِرَ الْعَامَ الْمُقْبِلَ وَلَا يَحْمِلَ سِلَاحًا عَلَيْهِمْ إِلَّا سُيُوفًا وَلَا يُقِيمَ بِهَا إِلَّا مَا أَحَبُّوا فَاعْتَمَرَ مِنَ الْعَامِ الْمُقْبِلِ فَدَخَلَهَا كَمَا كَانَ صَالَحَهُمْ فَلَمَّا أَنْ أَقَامَ بِهَا ثَلَاثًا أَمَرُوهُ أَنْ يَخْرُجَ فَخَرَجَ [ر: ٢٥٥٣]

[٤٠٠٧] حَدَّثَنِي عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ حَدَّثَنَا جَرِيرٌ عَنْ مَنْصُورٍ عَنْ مُجَاهِدٍ قَالَ دَخَلْتُ أَنَا وَعُرْوَةُ بْنُ الزُّبَيْرِ الْمَسْجِدَ فَإِذَا عَبْدُ اللّٰهِ بْنُ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا جَالِسٌ إِلَى حُجْرَةِ عَائِشَةَ ثُمَّ قَالَ كَمُ اعْتَمَرَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ أَرْبَعًا ثُمَّ سَمِعْنَا اسْتِنَانَ عَائِشَةَ قَالَ عُرْوَةُ يَا أُمَّ الْمُؤْمِنِينَ أَلَا تَسْمَعِينَ مَا يَقُولُ أَبُو عَبْدِ الرَّحْمٰنِ إِنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اعْتَمَرَ أَرْبَعَ عُمَرٍ فَقَالَتْ مَا اعْتَمَرَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عُمْرَةً إِلَّا وَهُوَ شَاهِدُهُ وَمَا اعْتَمَرَ فِي رَجَبٍ قَطُّ [ر: ١٦٨٥]

دا روایت په ابواب العمرة او غزوة الحدیبیة کښې تیرشوې دې.زمونږ په نسخو کښې دی.((کم إعتمر النبی ﷺ؟ قال أربعاً)) په مصری نسخو کښې د ((أربعاً)) نه پس د ((إحداهن فی رجب)) زیادت دې.که دا اضافه نه وی.نو وړاندې چه حضرت عائشې رضی الله عنها دحضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنهما په بیان باندې کوم انکار کړې دې.هغه به صحیح نه وی.زمونږ په هندوستانی نسخو کښې دا سقم (غلطی) ده.او مصری نسخې صحیح دی.ځکه چه حضرت عائشې رضی الله عنها د حضرت عبدالله رضی الله عنه په روایت کښې د ((إحداهن فی رجب)) د الفاظو تردید کړې دې.حال دا چه زمونږ په نسخو کښې د حضرت عبدالله رضی الله عنه نه دا الفاظ هډو منقول نه دی.(١)

[٤٠٠٨] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللّٰهِ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ أَبِي خَالِدٍ سَمِعَ ابْنَ أَبِي أَوْفَى يَقُولُ لَمَّا اعْتَمَرَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَتَرْنَاهُ مِنْ غِلْمَانِ الْمُشْرِكِينَ وَمِنْهُمْ أَنْ يُؤْذُوا رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [ر: ١٥٢٣]

[٤٠٠٩] حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا حَمَّادٌ هُوَ ابْنُ زَيْدٍ عَنْ أَيُّوبَ عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ قَدِمَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَصْحَابُهُ فَقَالَ الْمُشْرِكُونَ إِنَّهُ يَقْدَمُ عَلَيْكُمْ وَفْدٌ وَهَنَهُمْ حُمَّى يَثْرِبَ وَأَمَرَهُمُ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يَرْمُلُوا الْأَشْوَاطَ الثَّلَاثَةَ وَأَنْ يَمْشُوا مَا بَيْنَ الرُّكْنَيْنِ وَلَمْ يَمْنَعْهُ أَنْ يَأْمُرَهُمْ أَنْ يَرْمُلُوا الْأَشْوَاطَ كُلَّهَا إِلَّا الْإِبْقَاءُ عَلَيْهِمْ قَالَ أَبُو عَبْدِ اللّٰهِ وَزَادَ ابْنُ سَلَمَةَ عَنْ أَيُّوبَ عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ عَنِ

---

(١) مونږ چه کومه نسخه د ډاکټر مصطفی دیب البغا اختیار کړې ده.په دې تحقیقی نسخه کښې هم د ((إحداهن فی رجب)) الفاظ نشته.البته د حافظ او عینی په نسخو کښې شته.

ابن عباس قال لما قدم النبي صلى الله عليه وسلم لعامه الذى استأمن قال ارملوا ليرى المشركون قوتهم والمشركون من قبل قعيقعان [ر١٥٢٥]

دا روايت په كتاب الحج كښې تيرشوې دې. (١)

[٤٠١٠] حدثني محمد عن سفيان بن عيينة عن عمرو عن عطاء عن ابن عباس رضي الله عنهما قال إنما سعى النبي صلى الله عليه وسلم بالبيت وبين الصفا والمروة ليرى المشركين قوته [ر:١٥٦٦]

[٤٠١١] حدثنا موسى بن إسماعيل حدثنا وهيب حدثنا أيوب عن عكرمة عن ابن عباس قال تزوج النبي صلى الله عليه وسلم ميمونة وهو محرم وبنى بها وهو حلال وماتت بسرف قال أبو عبد الله وزاد ابن إسحاق حدثني ابن أبي نجيح وأبان بن صالح عن عطاء و مجاهد عن ابن عباس قال تزوج النبي صلى الله عليه وسلم ميمونة في عمرة القضاء [١٧٤٠]

په دې روايت كښې دمحرم دنكاح مسئله راغلې ده.اوپه كتاب الحج كښې تيره شوې ده.(٢)

باب=غزوة مؤتة من أرض الشام

:موته،،د شام په ملك كښې بلقاء نومې ځائې كښې د يو مقام نوم دې.(٣) كوم ځائې كښې چه دا غزا پيښه شوې وه.

نبى ﷺ چه كله د مختلفو اميرانو او بادشاهانو په نوم باندې ددعوت اسلام خطونه اوليږل.نويوخط ئې حضرت حارث بن عمير رضي الله عنه ته وركړو،اوقيصر روم طرف ته ئې اوليږلو. دعربو او شام په سرحدى علاقو كښې چه كوم سرداران حكمرانان وو.په هغوى كښې يو شرحبيل بن عمرو هم وو.دې د بلقاء د علاقې سردار وو.اود قيصر ماتحت وو.شرحبيل د رسول الله ﷺ سفير حضرت حارث رضي الله عنه شهيد كړو.(٤)

رسول الله ﷺ ته چه كله ددې خبر اوشو.نودهغه د قصاص دپاره ئې د درې زره كسانو لښكر اوليږل.او حضرت زيد بن حارثه ئې په هغوى باندې امير مقرر كړو. او وې فرمائيل. كه زيد قتل شى نو جعفربن ابى طالب به امير وى.او كه جعفر رضي الله عنه هم قتل شى.نو عبدالله بن رواحه به امير وى.او كه هغه هم قتل شى.نو بيا به مسلمانانو ته اختيار وى.چه څوك غواړى.خپل امير دې جوړ كړى.(٥)

---

(١) صحيح بخارى كتاب الحج باب كيف كان بدء الرمل (٤١٨\١)_

(٢) صحيح بخارى كتاب الحج باب تزويج المحرم (٤٤٨\١)_

(٣) فتح البارى (٥١١\٧) نن صبا دا علاقه د اردن په مملكت كښې شامل ده_

(٤) فتح البارى (٥١١\٧) والسيرة الحلبية (٦۶\٣)_

(٥) طبقات ابن سعد (٦۶\٢)_

حضرت زیدبن حارثه رضی الله عنه ته رسول الله ﷺ یوه سپینه جنډا ورکړه.او تر، ثنية الوداع.. پورې دده سره پخپله لاړلو،اوهغه ته ئې وعظ نصیحت اوکړو.اوددې نه پس ئې رخصت کړو.[1]
بل طرف ته شرحبیل ته چه کله د مسلمانانو د لښکر علم اوشو.نو هغه تقریباً یو لاکھ فوځ دمسلمانانو دمقابلې دپاره جمع کړل.اوهرقل نوریولاکھ فوځ راواخستل .په خپله د شرحبیل د مدد دپاره راورسیدلو.مقام معان ته چه کله اورسیدو.نو مسلمانانو ته خبر اوشو چه دوه لاکھ فوځ د مسلمانانو د مقابلې دپاره راغلې دې. نو مسلمانان متردد شو.چه د درې زره لږ غوندې لښکر دپاره هغوی سره مقابلې دپاره تلل پکار دی که نه؟ اسلامی لښکر تر دوو ورځو پورې په معان کښې ایسار شو.او مشوره ئې کوله.د اکثرو صحابوﷺ رائې دا وه.چه رسول الله ﷺ د صورتحال نه خبرول پکاردی.اود هغوی د حکم انتظار پکار دې.خو حضرت عبدالله بن رواحه رضی الله عنه صحابه په جنګ باندې د اماده کولو دپاره یو جوشی تقریر اوکړو.په هغې کښې دوی اووئیل. زمونږ د جنګ دارومدار په قوت او تعداد باندې نه دې.بلکه د هغه دین په بنیاد باندې دې.په کوم باندې چه الله تعالی مونږ کامیاب کړی یو.او عزت ئې راکړې دې.بس روانیږئ.په دوو نیکو کښې خو به یوه ضرور حاصله شی.یا به په کافرانو باندې غلبه حاصله شی.او یا به د شهادت کامیا.ی حاصله شی.ابن اثیر د تقریر الفاظ داسې نقل کړی دی.

((یاقوم، والله إن التی تکرهون للتی خرجتم أیاها تطلبون الشهادة ، وما نقاتل الناس بعدد ولا قوة ولا کثرة ، ما نقاتلهم إلا بهذا الدین الذی أکرمنا الله به فانطلقوا فما هی إلا إحدی الحسنیین، إما ظهور وإما شهادة))[2]

خلقوچه د دوی تقریر واوریدل.نو وې وئیل ((صدق والله)) او په درې زره کسانو باندې مشتمل لښکر د دوه لاکھ ملخانو طرف ته روان شو.[3]

---

[1] اصحاب سیر لیکلی دی.چه کله رسول الله ﷺ حضرت عبدالله بن رواحه رضی الله عنه رخصتولو.نو هغه په ژړا شو.خلقو تپوس اوکړو.نو وې وئیل.زه د دنیا سره د محبت یا عشق د وجې نه ژاړم.بلکه ددې وجې ژاړم.چه ما د رسول الله ﷺ نه د دې آیت تلاوت واوریدلو،((وإن منکم إلا واردها کان علی ربك حتماً مقضیاً)) یعنی په تاسو کښې داسې څوك نشته.چه هغه به په جهنم نه تیریږی.دا د الله تعالی یقینی او اټله فیصله ده.معلومه نه ده.چه په هغې باندې تیریدل دی. نو زما به څه کیږی؟
مسلمانانو ورته تسلی ورکړه.اووې وئیل.الله تعالی دې تا مونږ ته صحیح سالم راواپس کړی.په دې باندې حضرت عبدالله دا اشعار اووئیل.په کومو کښې چه هغوی د خپل ځان دپاره د شهادت دعا کړې ده.

لکنی أسأل الرحمن مغفرة — وضربة ذات فزع تقذف الزبدا
أو طعنة بیدی حران مجهزة — بحربة تنفذ الأحشاء والکبدا
حتی یقولوا : إذا مروا علی جدثی — أرشدک الله من غاز وقد رشداً

اوګورئ الکامل لابن اثیر (۲/۱۵٤) وتاریخ طبری (۲/۳۱۹)_
[2] الکامل لابن اثیر(۲/۱۵۹)_
[3] الکامل لابن الاثیر (۲/۱۵۹)_

د موته په ميدان كښې د جنګ شروع اوشوه.د اسلام جنډا د حضرت زيد رضي الله عنه په لاس كښې وه.هغه وړاندې شو.او په جنګيدو جنګيدو شهيد شو.د هغوى نه پس حضرت جعفر رضي الله عنه جنډا اوچته كړه.كله چه دشمن د څلورو واړه طرفونو نه حمله اوكړه.نو هغه د اس نه راكوز شو.او ډير په مړانه باندې جنګيدل په غشو او .تورو او نيزو باندې سيورې سيورى شو.او راپريوتلو.هم په دې باب كښې د بخارى روايت دې، چه دهغه بدن كښې د لس كم سلو نه زيات زخمونه وو.او ټول د مخې طرف نه وو.د شا طرف نه يو زخم هم نه وو.دحضرت جعفر رضي الله عنه نه پس حضرت عبدالله بن رواحه رضي الله عنه جنډا اوچته كړه.او وړاندې شو.د څو ګړو دپاره متردد شو. څو ددې نه پس ئې توره راواخستله.په كافرانو كښې ورننوتل.اود بهادرئ ثبوت ئې وركړو،او شهيد شو.دهغوى د شهادت نه پس حضرت ثابت بن ارقم انصارى رضي الله عنه جنډاپه لاس كښې واخستله.اومسلمانانو ته ئې اوونيل.«يا معشر المسلمين اصطلحوا على رجل منكم» اې مسلمانانو په خپلو كښې په يو كس باندې اتفاق اوكړئ.خلقو اوونيل.هم په تا باندې مونږ راضى يو.هغه اوونيل.زه دا كار نشم كولې. مسلمانانو حضرت خالدبن وليد رضي الله عنه امير مقرر كړو.هغوى اسلامى جنډا واخستله وړاندې شو. او ډير په بهادرئ باندې جنګيدلو.([1]) هم په دې باب كښې د دوى نه روايت دې. چه په ،،موته،، كښې په جنګيدو جنګيدو زما په لاس كښې نهه تورې ماتې شوې وې.

حضرت خالد بن وليد رضي الله عنه د ميدان جنګ په پوهيدو او لښكرته ترتيب وركولو كښې ډير لوې مهارت او صلاحيت لرلو.د جنګ په دويمه ورځ هغه د لښكر په حصو كښې مختلفې تبديلئ اوكړې.او يوه ډله ئې د ميدان جنګ نه بهر اوساتله .چه دا به د جنګ په دوران كښې داسې ميدان كښې راګډه شى.چه دشمن ته دا خيال اوشى.چه نوې امداد او مدد راورسيدل.نو هم دغه شان اوشو.چه په لښكر كښې ئې تبديلى اوليدله.اوچه كومه ډله ئې مقرر كړې وه.د هغې په ليدو سره دشمن اوګنړل.چه كيدې شى دوى ته نوې مدد راورسيدل. ددې وجې مرعوب شو. اوميدان ئې پريخودل.حضرت خالد رضي الله عنه په هغوى پسې تلل مناسب اونه ګنړل.اود مسلمانانو ډله ئې واخسته. واپس مدينې ته راغلو.دغه شان خالد بن وليد رضي الله عنه د مسلمانانو په بچ كولوكښې كامياب شو.او هم دا خبره د ټولو نه لويه فتح وه.([2]) په روايت كښې دى.چه د غزوه موته نه كله خلق واپس شو.نو د مدينې منورې حضرات دهغوى استقبال دپاره بهرته راوتلى وو.اوهغوى ته ئې اوونيل.«أنتم الفرارون» تاسو د شكست خوړلو نه پس راوتختيدئ.نبى كريم ﷺ اوفرمائيل.«بل أنتم العكارون»([3]) نه تاسو راتختيدلى نه ئې.بلكه تاسو د دوباره حملې كولو دپاره ځان تيارولو دپاره راغلى ئې.

داروايت چه مولانا شبلى نعمانى مرحوم اوكتل.نو فيصله ئې اوكړه.چه په غزوه موته كښې

---

[1] الكامل لابن الأثير (١٦٠/٢) وتاريخ طبرى (٣٢١/٢و ٣٢٢)_

[2] فتح البارى (٥١٣/٧)_

[3] البداية والنهاية (٢٤٨/٤)_

مسلمانانو ته شکست شوې وو(١)
خو حقيقت دادې.چه داخبره صحيح نه ده.په اصل کښې يوې دستې ته شکست شوې وو.او هغه تختيدلې وه.دويمه دسته د مسلمانانو هغه هم وه.چه هغې د غنيمت مال حاصل کړې وو. او هغې د کافرانو يوې ډلې ته شکست ورکړې وو. مطلقاً دا وئيل چه په غزوه موته کښې مسلمانانو ته شکست شوې وو.صحيح نه ده.(٢)
غزوه موته په جمادى الاولى ٨ھ کښې پيښه شوې وه.د ابن اسحاق او موسى بن عقبه رائې دا ده.چه د خليفه بن خياط خيال دې.چه دا په ٧ ھ کښې واقع شوې وه.خو راجح هم اول قول دې.(٣) په دې غزا کښې تقريباً دولس مسلمانان شهيدان شوى وو.(٤)

[٤٠١٢/٤٠١٣] حَدَّثَنَا أَحْمَدُ حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ عَنْ عَمْرٍو عَنِ ابْنِ أَبِي هِلَالٍ قَالَ وَأَخْبَرَنِي نَافِعٌ أَنَّ ابْنَ عُمَرَ أَخْبَرَهُ أَنَّهُ وَقَفَ عَلَى جَعْفَرٍ يَوْمَئِذٍ وَهُوَ قَتِيلٌ فَعَدَدْتُ بِهِ خَمْسِينَ بَيْنَ طَعْنَةٍ وَضَرْبَةٍ لَيْسَ مِنْهَا شَيْءٌ فِي دُبُرِهِ يَعْنِي فِي ظَهْرِهِ

د حضرت جعفر رضي الله عنه دشهادت نه پس حضرت ابن عمر رضي الله عنهما لاړلو،هغوى سره اودريدل.ابن عمر رضي الله عنهما فرمائى،چه ما دهغوى په بدن کښې د غشو او نيزو پنځوس زخمونه شمار کړل.او يو هم د شا طرفه نه وو.

[٤٠١٣] أَخْبَرَنَا أَحْمَدُ بْنُ أَبِي بَكْرٍ حَدَّثَنَا مُغِيرَةُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سَعِيدٍ عَنْ نَافِعٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ أَمَّرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي غَزْوَةِ مُؤْتَةَ زَيْدَ بْنَ حَارِثَةَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنْ قُتِلَ زَيْدٌ فَجَعْفَرٌ وَإِنْ قُتِلَ جَعْفَرٌ فَعَبْدُ اللَّهِ بْنُ رَوَاحَةَ قَالَ عَبْدُ اللَّهِ كُنْتُ فِيهِمْ فِي تِلْكَ الْغَزْوَةِ فَالْتَمَسْنَا جَعْفَرَ بْنَ أَبِي طَالِبٍ فَوَجَدْنَاهُ فِي الْقَتْلَى وَوَجَدْنَا مَا فِي جَسَدِهِ بِضْعًا وَتِسْعِينَ مِنْ طَعْنَةٍ وَرَمْيَةٍ

ددې نه په وړاندينى روايت کښې «خمسين بين طعنة وضربة» وو.په دواړو کښې په ظاهره تعارض دې.① ددې يو جواب دا دې.چه عدد اقل د عدد اکثر نفى نه کوى.
② دويم جواب دا دې.چه کيدې شى.پنځوس نښې خو بيخى مخامخ وې.اوباقى بنى او ګس طرف ته وې.په اولنى روايت کښې صرف مخامخ نښې شمارلې شوى دى.اوپه دويم روايت کښې د بدن ټول زخمونه بيان شوى دى.(٥)
③ دريم جواب دا دې.چه په اولنى روايت کښې د «طعنة» او «ضربة» ذکر وو.اوپه دې روايت

---

(١) اوګورئ سيرت النبى ﷺ (شبلى نعمانى مرحوم، (٢٩٢/١))_
(٢) د تفصيل دپاره اوګورئ البدايه والنهايه (٢٤٨/٤)_
(٣) فتح البارى (٥١١/٧) وعمدة القارى (٢٦٨/١٧)_
(٤) سيرت مصطفى (٤٦١/٢)_
(٥) فتح البارى (٥١٢/٧)_

كنبې د((طعنة))سره د ((رمية)) ذكردې.ددې مطلب دا دې.چه په اولنى روايت كنبې صرف د نيزو او تورو سره لګيدلې زخمونوبيان شوې دې.او په دې روايت كنبې د نيزو.او تورو سره سره د غشو سره راغلې زخمونه نې هم ذكر شامل كړې دې.ددې وجې عدد ((بضعا ستين)) شو. (١) والله اعلم.

[٤٠١٣]حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ وَاقِدٍ حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ عَنْ أَيُّوبَ عَنْ حُمَيْدِ بْنِ هِلَالٍ عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَعَى زَيْدًا وَجَعْفَرًا وَابْنَ رَوَاحَةَ لِلنَّاسِ قَبْلَ أَنْ يَأْتِيَهُمْ خَبَرُهُمْ فَقَالَ أَخَذَ الرَّايَةَ زَيْدٌ فَأُصِيبَ ثُمَّ أَخَذَ جَعْفَرٌ فَأُصِيبَ ثُمَّ أَخَذَ ابْنُ رَوَاحَةَ فَأُصِيبَ وَعَيْنَاهُ تَذْرِفَانِ حَتَّى أَخَذَ الرَّايَةَ سَيْفٌ مِنْ سُيُوفِ اللَّهِ حَتَّى فَتَحَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ[ر:١١٨٩]

حضرت انس رضي الله عنه فرمائى.چه رسول الله ﷺ د حضرت زيد ،حضرت جعفراو حضرت عبدالله بن رواحه رضي الله عنهم د شهادت خبر صحابو رضي الله عنهم ته وركولو اووې فرمائيل.زيد بيرغ واخستلو، او شهيدشو.اوبيا جعفربيرغ واخستو،او شهيدشو.بيا ابن رواحه بيرغ واخستو،اوشهيد شو. تردې چه د الله تعالى په تورو كنبې يوې تورې بيرغ واخستو،او الله تعالى هغه ته فتح وركړه.ددې نه مراد حضرت خالدبن ولد رضي الله عنه دې.هم ددې خائې نه د هغوى لقب ((سيف الله)) اوګرځيدو.

فائده: كشف نبوت او كشف ولايت كنبې فرق: په دې روايت كنبې د كشف نبوت ذكر دې.يو كشف ولايت وى.او بل كشف نبوت وى.دحضرت محمد قاسم نانوتوى رحمه الله نه د هغوى خادم ،،الله داد،، تپوس اوكړو.حضرت په دې خبره نه پوهيږم.چه كشف انبياء عليهم السلام ته هم كيږى.اواولياء كرام ته هم،خو د انبياء عليهم السلام كشف بيخى صحيح وى.په هغې كنبې څه تبديلى او تغير نه كيږى.اود اولياء الله په كشف كنبې خبره وړاندې روسته كيږى. نوكه د اولياء الله كشف صحيح نه وى.نودا بيا ولې بيانوى.او كه صحيح وى.نو بيا په دې كنبې غلطى ولې كيږى.؟

حضرت نانوتوى رحمه الله ته الله تعالى ډير ذكاوت وركړې وو.كله چه دغه كس دحضرت نه دا تپوس اوكړو.په دغه وخت كنبې هغوى دخپل يو دوست ملاويدو دپاره تلو.كوم چه دجيل خانې منتظم وو.اوجيل خانه څه فاصله باندې مخامخ وه. حضرت اوفرمائيل.الله داد! چرته ځې.هغه عرض اوكړو.حضرت تاسو سره جيل خانې طرف ته ځم.وې فرمائيل.جيل خانه كوم ځائې ده؟ وې وئيل هغه مخامخ ده. وې فرمائيل څومره فاصله ورته ده.عرض ئې اوكړو.دوه سوه قدمه فاصله به وى. وې فرمائيل دوه سوه قدمونه يقينى دى.كه كم او بيش په كنبې هم ممكن دى.وې وئيل كمې بيشې به يقينى وى.ددې نه پس وړاندې لاړل.كله چه جيلخانه صرف د څلورو قدمونو فاصله پاتې شوه.وې فرمائيل اوس جيلخانه څومره لرې ده؟ عرض ئې اوكړو.صرف د څلور قدمه،وې فرمائيل كمې بيشې كيدې شى.عرض ئې اوكړو.نه. فاصله هم څلور قدمه ده.وې فرمائيل.بس هم دا فرق دې په كشف نبوت اوكشف ولايت

---

(١) فتح البارى (٥١٢/٧)_

كښې،نبي د ډير نزدې نه كتل كوى.ددې وجې بيخي صحيح او ټيك وائى.او ولى څه فاصلې نه كتل كوى.او د لرې نه كتل كوى.نو په اندازه لګولو كښې كله غلطى كيږى.ددې وجې هم د اولياؤ په كشف كښې غلطى كيږى. اودغه شان ئې په يو حسى مثال سره يوه باريكه مسئله هغه ته اوخودله.

مولانا قاسم نانوتوى رحمه الله به په حسى مثالونو سره ډير دقيق مسائل خودل .يوځل ئې دمظفر نګر په استيشن باندې دګاډى انتظار كولو،په رياضئ (د حساب مضمون) كښې د مولانا ډير لوې شهرت وو.او حقيقت هم دا وو،چه مولانا په رياضئ كښې غيرمعمولى مهارت لرلو.هلته يو هندو ته كوم چه د خپلې علاقې د رياضئ ډير ماهر وو.معلومه شوه.چه مولانا محمد قاسم نانوتوى رحمه الله دلته په استيشن كښې موجود دې.نوخيال ئې اوكړو.چه مولانا سره ملاويدل پكار دى.چه څه استفاده ترې اوكړم.نوهغه راغلو.او مولانا سره ئې ملاقات اوكړو.او وې وئيل. كه اجازت وى چه يو تپوس اوكړم؟ حضرت ورته اوفرمائيل.آو تپوس اوكړه .هغه تپوس اوكړو.تاسو مسلمانان وائې.چه الله تعالى يو لوح محفوظ پيدا كړې دې.او په هغې كښې د ټول «ماكان ومايكون» ټول اعمال درج دى.دا په پوهه كښې نه راځى.چه الله تعالى دومره لويه تختئ په كوم ځائې كښې كيخودې ده.مثلاً زه يو سړې يم.زما عمر پنځوس كاله دې.ماته د ماشوموالى نه تر ننه پورې خپل ټول واقعات ياد دى.كه زما د ژوند دغه ټول واقعات په كاغذ باندې اوليكلى شي.نو ترميلونو پورې به هغه كاغذ خور شي.او زه خو يو سړې يم.اوتاسو وائې.چه په لوح محفوظ كښې د ټولو انسانانو ټول واقعات ليكلى شوى دى.كه دا واقعات اوليكلى شي.نو ددې دپاره به الله خبر چه دڅومره لوې ځائې ضرورت وى.نودغه تختئ او لوح محفوظ آخر په كوم ځائې كښې راغلې ده.مولانا صاحب ورته اووئيل.ته به دخپل ژوند دا واقعات د كوم ځائې نه منتقل كوې.هغه اووئيل. زما په دماغو كښې محفوظ دى.وې فرمائيل.بس هم دا ستا د سوال جواب دې.ستا وركوټې غوندې سر دې.په دې سر كښې دماغ كوم چه ستا لوح محفوظ دې.هغه به نور هم وركوټې وى.اوپه دې كښې ستا د ژوند واقعات كوم چه كه چرته په كاغذ باندې اوليكلى شي.نو تر ميلونو پورې به خور شي.په دې وركوټى شان ډبى كښې بند دى.نو كه د الله تعالى په لوح محفوظ كښې ټول واقعات موجود وى.او ا لله تعالى هغه په آسمانونو كښې كيخودې وى.نوپه دې كښې څه استبعاد او اشكال دې؟چه دا ئې واوريدو.نو هغه هندو اووئيل.خبره باندې بيخى پوهه شوم.

[۴۰۱۵]حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَهَّابِ قَالَ سَمِعْتُ يَحْيَى بْنَ سَعِيدٍ قَالَ أَخْبَرَتْنِي عَمْرَةُ قَالَتْ سَمِعْتُ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا تَقُولُ لَمَّا جَاءَ قَتْلُ ابْنِ حَارِثَةَ وَجَعْفَرِ بْنِ أَبِي طَالِبٍ وَعَبْدِ اللَّهِ بْنِ رَوَاحَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ جَلَسَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُعْرَفُ فِيهِ الْحُزْنُ قَالَتْ عَائِشَةُ وَأَنَا أَطَّلِعُ مِنْ صَائِرِ الْبَابِ تَعْنِي مِنْ شَقِّ الْبَابِ فَأَتَاهُ رَجُلٌ فَقَالَ أَيْ رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ نِسَاءَ جَعْفَرٍ قَالَتْ وَذَكَرَ بُكَاءَهُنَّ فَأَمَرَهُ أَنْ يَنْهَاهُنَّ قَالَ فَذَهَبَ الرَّجُلُ ثُمَّ أَتَى فَقَالَ قَدْ نَهَيْتُهُنَّ وَذَكَرَ أَنَّهُ لَمْ يُطِعْنَهُ قَالَ فَأَمَرَ أَيْضًا فَذَهَبَ ثُمَّ أَتَى فَقَالَ وَاللَّهِ لَقَدْ غَلَبْنَنَا

فَزَعَمَتْ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ فَاحْثُ فِي أَفْوَاهِهِنَّ مِنَ التُّرَابِ قَالَتْ عَائِشَةُ فَقُلْتُ أَرْغَمَ اللَّهُ أَنْفَكَ فَوَاللَّهِ مَا أَنْتَ تَفْعَلُ وَمَا تَرَكْتَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنَ الْعَنَاءِ[ر:١٢٣٧]

حضرت عائشه ﷺ فرمائی. کله چه د حضرت زید بن حارثه، جعفربن ابی طالب او عبدالله بن رواحه ﷺ د شهادت خبر راغلو، نونبی ﷺ په جمات کښې ناست وو، اوپه مخ باندې ئې د غم او حزن آثار معلومیدل. حضرت صدیقه ﷺ فرمائی. ماد دروازې د سوری نه کتل. چه یو سړې نبی ﷺ ته راغلو. او وې وئیل (ددغه سړی نوم معلوم نشو. چه څوك وو؟[1]) یارسول الله ﷺ د جعفر د کور زنانه ژاړی. نبی ﷺ هغه ته حکم اوکړو. چه لاړ شه. هغوی منع کړه. هغه لاړلو. او بیا راغلو. وې وئیل ما هغوی منع کړې. خو هغه ښځو خبره اونه منله. نبی ﷺ بیا حکم ورکړو. چه لاړ شه هغوی منع کړه. هغه لاړلو. او واپس راغلو، وې وئیل، په الله قسم هغه ښځې خو په مونږ باندې غالبې راغې. او خبره نه منې. نو نبی ﷺ اوفرمائیل. لاړه شه دهغوی په خولو کښې ته خاورې واچوه. حضرت عائشې ﷺ فرمائی. ما په زړه کښې دهغه کس دپاره اووئیل.

قوله: أرغم الله أنفك ما أنت تفعل وما ترکت رسول الله ﷺ من العناء: الله دې ستا پوزه په خاورو ککړه کړی. نه خو ته د رسول الله ﷺ په حکم باندې عمل کوې. اونه رسول الله ﷺ د مشقت نه بچ کوې. یعنی هرکله چه ته د رسول الله ﷺ د حکم په تعمیل باندې قادر نه ئې. نو ولې نه راځې. چه ښکاره ورته اووائې. چه زه دا کار نشم کولې. تاسو بل څوك اولیږئ. چه نبی ﷺ د بار بار حکم کولو د مشقت نه محفوظ شی. علامه نووی ﷺ ددې جملې هم دا مقصود بیان کړې دی.([2])

یو شبه او دهغې جوابونه: دلته چاته دا شبه کیدې شی. چه د نبی ﷺ حکم ئې واوریدو. نو د حضرت جعفرد کور ښځو د نبی ﷺ دحکم تعمیل ولې اونکړو.

① د نه منلو یوه وجه دا هم کیدې شی. چه هغه کس نبی ﷺ ته د ممانعت نسبت نه وو ذکر کړې. ددې وجې هغوی تعمیل اونکړو.([3])

② یووجه دا هم بیان شوې ده. چه دغه ښځودا نهی او ممانعت په تنزیه باندې محمول کړې وو. ددې وجې ئې ژړا بنده نکړه.([4])

③ یو توجیه دا هم شوې ده. چه د شدت غم د وجې هغوی د ژړا په بندولو قادرې نه وې. ځکه ئې ژړا موقوف نکړه. دا ژړا د هغوی په اختیار کښې نه وه. اود قرآن کریم آیت دې

---

[1]) حافظ لیکی. ((ألم أقف علی إسمه)) فتح الباری (٥١٤/٧)_

[2]) قال النووی معنی کلام عائشة رضی الله عنها إنک قاصر عن القیام بما أمرت به من الإنکار، فینبغی أن تخبر النبی ﷺ بقصورک عن ذلک لیرسل غیرک وتستریح أنت من العناء (فتح الباری (٥١٥/٧)_

[3]) اوګورئ فتح الباری (٥١٤/٧)_

[4]) فتح الباری (٥١٤/٩)_

﴿لَا يُكَلِّفُ اللّٰهُ نَفْسًا إِلَّا مَآ اٰتٰهَا﴾ (١)

④ اوځلورمه وجه دا بیان شوې ده.چه کیدې شی.هغوی دجاهلیت د ویر طریقه خو پریخودې وه.خونفس بکاء باقی وه.اودې کس غوښتل.چه دوی بیخی ژړا بنده کړی.او راغلو.نبی ﷺ ته ئې وئیل.چه هغوی نه منی.حال دا چه هغوی د نبی ﷺ د حکم تعمیل کړې وو.اود ویر مروجه طریقه ئې پریخودې وه.او مطلقاً ژړا په اسلام کښې ممنوع نه ده. ددې وجې هغه ښځو دنبی ﷺ د حکم مخالفت نه وو کړې.(٢) والله اعلم.

[٤٠١٠] حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي بَكْرٍ حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ عَلِيٍّ عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ أَبِي خَالِدٍ عَنْ عَامِرٍ قَالَ كَانَ ابْنُ عُمَرَ إِذَا حَيَّا ابْنَ جَعْفَرٍ قَالَ السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا ابْنَ ذِي الْجَنَاحَيْنِ [ر:٣٥٠٦]

دا روایت په ابواب المناقب کښې تیرشوې دې.(٣) په دې کښې دی.چه حضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنهما چه به د حضرت جعفرځوی ته سلام کولو، نو وئیل به ئې.«السلام علیك یا ابن ذی الجناحین» اودا به ئې ددې وجې وئیل.چه د ترمذی په روایت کښې دی.چه دحضرت جعفر دواړه لاسونه په جنګ موته کښې کټ شوی وو.نو الله تعالی دهغه د دواړو لاسونو په بدله کښې ورته دوه وزرې ورکړې.په هغې سره هغه دجنت په باغونوکښې چرته چه غواړی الوزی. ددې وجې حضرت ابن عمر رضی الله عنهما به دحضرت جعفر رضی الله عنه خوئې ته «ابن ذی الجناحین» وئیل.

علامه سهیلی رحمه الله فرمائی.چه حضرت جعفر رضی الله عنه ته د جناحینو ورکولو مطلب دا دې.چه الله تعالی هغه ته صفت ملکیت ورکړو.چه هغه کله غواړی.خپلو لاسونو ته حرکت ورکوی.او الوتل شروع کوی.په حقیقت کښې د لاسونو په ځائې جناح ورکول مراد نه دی.ددې وجې دا ده.چه الله تعالی ﴿لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِيٓ أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ﴾ فرمائیلی دی.نوڅنګه شکل او صورت چه الله تعالی انسان ته ورکړې دې.داسې ښه او بهترین شکل ئې بل نشی کیدې.نوداسې به وئیلی شی. چه د هغه کوم لاسونو په دنیا کښې کټ شوی وو.هغه ورته په جنت کښې ملاؤ شو.اوپه دغه لاسونو کښې الله تعالی دا قدرت پیدا کړو.چه هغه د وزرو پشان هغه په هوا کښې اوچتوی.(٤)

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی.چه دا په حقیقت باندې محمولو کولو کښې څه اشکال نشته.که دحضرت جعفر رضی الله عنه شکل په خپل صورت باقی وی.اود لاسونو په ځائې ورته وزرې ورکړې شوې وی.نوپه دې کښې څه استحاله او اشکال دی.؟(٥)

خوحافظ د علامه سهیلی په خبره نه دې پوهه شوې.اشکال خو په دې وجه دې.چه د لاسونو

---

١) فتح الباری(٥١٤/٧)_
٢) فتح الباری(٥١٤/٧)_
٣) صحیح بخاری کتاب فضائل الصحابة باب مناقب جعفربن ابی طالب رقم الحدیث ٣٧٠٩)_
٤) الروض الأنف للسهیلی(٢٥٩/١٢)_
٥) فتح الباری(٥١٦/٧)_

پښان جناح داسې ښکلې نه معلومیږي.لکه څنګه چه لاسونو معلومیږي.د پښو په ځائې که لړګی اولګولې شي.نوهغه به دپښو پښان ښکلې نه وي.اګرچه هغه دهغې رنګ روغن څومره ښکلې وي.دعلامه سهیلي رحمه الله مقصد دا دی.چه الله تعالی په انسانی بدن کښې کوم اندامونه پیدا کړي دي.هغه په خل ځائې دومره ښکلې او ښائسته دي.که په هغې کښې د کوم یو اندام په ځائې بل څیز اولګولې شي.نو ښائست ختمیږي.ددې وجې هغوی فرمائیلي دي.چه حضرت جعفر رضی الله عنه ته د جناحین ورکولو نه مراد هغوی ته د صفت ملکیت ورکول دي.چه هغه یدین ته حرکت ورکوی.اودی جناحین پښان الوزی.او چکر لګوی.والله اعلم.
تنبیه:دا روایت حاکم په مستدرك کښې د عمربن علی په طریق سره نقل کړې دې.او عمر دا د اسماعیل بن ابی خالد نه نقل کړې دې.دلته بخاری کښې امام بخاری دا د عمربن علی نه او عمربن علی د اسماعیل بن ابی خالد نه نقل کوی.حاکم ددې وروایت نقل کولو نه پس فرمائی.«صحیح علی شرط الشیخین ولم یخرجاه» اوحافظ شمس الدین ذهبی رحمه الله هم د دوی تائیدکړې دې.(١) خو ددې دواړو حضراتو نه تسامح شوې دې.دلته په بخاری کښې دا روایت موجود دی.

[٤٠١٧/٤٠١٨] حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ إِسْمَاعِيلَ عَنْ قَيْسِ بْنِ أَبِي حَازِمٍ قَالَ سَمِعْتُ خَالِدَ بْنَ الْوَلِيدِ يَقُولُ لَقَدِ انْقَطَعَتْ فِي يَدِي يَوْمَ مُؤْتَةَ تِسْعَةُ أَسْيَافٍ فَمَا بَقِيَ فِي يَدِي إِلَّا صَفِيحَةٌ يَمَانِيَةٌ

[٤٠١٨] حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى حَدَّثَنَا يَحْيَى عَنْ إِسْمَاعِيلَ قَالَ حَدَّثَنِي قَيْسٌ قَالَ سَمِعْتُ خَالِدَ بْنَ الْوَلِيدِ يَقُولُ لَقَدْ دُقَّ فِي يَدِي يَوْمَ مُؤْتَةَ تِسْعَةُ أَسْيَافٍ وَصَبَرَتْ فِي يَدِي صَفِيحَةٌ لِي يَمَانِيَةٌ

خالدبن ولید رضی الله عنه فرمائی.چه په جنګ موته کښې زما په لاس کښې نهه تورې ماتې شوې وې.صرف،صفیحه یمانیه،زما په لاس کښې پاتې شوې وه. ،،صفیحه ، پلنې تورې ته وائی. ددې روایت نه معلومیږي.چه په جنګ موته کښې مسلمانانو په زیات تعداد کښې کافران قتل کړي وو.حال دا چه په مسلمانانوکښې صرف دولس صحابه کرامو شهادت موندې وو.

[٤٠١٩/٤٠٢٠] حَدَّثَنِي عِمْرَانُ بْنُ مَيْسَرَةَ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ فُضَيْلٍ عَنْ حُصَيْنٍ عَنْ عَامِرٍ عَنِ النُّعْمَانِ بْنِ بَشِيرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ أُغْمِيَ عَلَى عَبْدِ اللَّهِ بْنِ رَوَاحَةَ فَجَعَلَتْ أُخْتُهُ عَمْرَةُ تَبْكِي وَاجَبَلَاهْ وَاكَذَا وَاكَذَا تُعَدِّدُ عَلَيْهِ فَقَالَ حِينَ أَفَاقَ مَا قُلْتِ شَيْئًا إِلَّا قِيلَ لِي آنْتَ كَذَلِكَ

حضرت نعمان بن بشیر رضی الله عنه فرمائی.چه حضرت عبدالله بن رواحه رضی الله عنه بیهوشه شو.نو دهغه خور عمروبنت رواحه په ژړا شروع کړه.او په «واجبلاه واکذا» وغیره الفاظو سره ئې دهغه صفتونه بیانول.عبدالله بن رواحه چه کله په هوش کښې راغلو.نو خور ته ئې اووئیل.چه تا به

---

(١) مستدرک حاکم (٣/٤١) کتاب المغازی،ذکر فضیلة جعفر رضی الله عنه)_

څه وښیل.ما نه به تپوس کولې شو.چه واقعی ته داسې نې.ایا ته واقعی غر نې.سمندر نې.اوبنکاره ده چه زه نه غر ووم.اونه سمندر،ددې وجې زه شرمنده او حجالت شوم.د

ابونعیم په روایت کښې دا زیادت دې.((فنهاها عن البکاء علیه))([1])

په ظاهره ددې روایت د ترجمة الباب سره څه جوړ اومناسبت نه معلومیږی. ښکه چه باب د غزوه موته متعلق دې.اود روایت تعلق د غزوه موته سره نه ده.خوپه اصل کښې امام بخاری دا روایت د وړاندې روایت دپاره د تمهید په طور ذکر کوی.او د وړاندې راتلونکی روایت تعلق د غزوه موته سره دې.

[٤٠٢٠] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ حَدَّثَنَا عَبْثَرٌ عَنْ حُصَيْنٍ عَنِ الشَّعْبِيِّ عَنِ النُّعْمَانِ بْنِ بَشِيرٍ قَالَ أُغْمِيَ عَلَى عَبْدِ اللَّهِ بْنِ رَوَاحَةَ بِهَذَا فَلَمَّا مَاتَ لَمْ تَبْكِ عَلَيْهِ

په دې روایت کښې دعبدالله به رواحه رضي الله عنه د بیهوشئ واقعه ذکرده.البته په دې کښې دا زیادت دې.چه ((فلما مات لم تبك علیه)) یعنی دحضرت عبدالله بن رواحه رضي الله عنه په جنګ موته کښې انتقال اوشو.نو دهغه خور پرې اونه ژړیدله.ځکه چه هغوی منع کړې وه.

په دې روایت کښې چونکه د حضرت عبدالله بن رواحه رضي الله عنه د وفات ذکر دې.اودهغوی وفات په غزوه موته کښې شوې وو.په دې مناسبت سره امام بخاری دا روایت دلته ذکر کړو.والله اعلم.

تنبیه:دا روایت هم امام حاکم په مستدرك کښې نقل کړې دې.او وئیلې ئې دی. ((صحیح علی شرط الصحیحن ولم یخرجاه)) اوحافظ شمس الدین ذهبی رحمه الله هم د دوی تائید اوتقلید کړې دې.حال دا چه دا روایت په بخاری کښې موجود دې.([2])

بَابُ بَعْثِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أُسَامَةَ بْنَ زَيْدٍ إِلَى الْحُرُقَاتِ مِنْ جُهَيْنَةَ

حرقات د،،حرقه،، طرف ته منسوب دې.حرقه د یو کس لقب ګرځیدلې وو. چه نوم ئې جهیش بن عامربن ثعلبه بن مودعه بن جهینه وو.هغه په یو جنګ کښې بعضې کسان سوزولی وو.ددې وجې دهغه لقب حرقه کیخودې شو.بیا وړاندې دهغه اولادته ،،حرقات،، وئیل شروع شو.([3])

هغوی طرف ته رسول الله صلی الله علیه وسلم اسامه بن زید رضي الله عنه د لښکر امیر جوړکړو او اولیږلو .دامام بخاری د اسلوب او عادت نه معلومیږی.چه حضرت اسامه هم ددې لښکر امیر وو.خواهل سیر او مغازی په نیز ددې لښکر امیر ،غالب بن عبدالله لیثی رضي الله عنه وو.اوهغوی دا د،،سریة

---

[1]) فتح الباری(٥١٧/٧)_

[2]) المستدرک للحاکم التلخیص للذهبی (٤٢/٣) کتاب المغازی ذکر فضیلة جعفر رضي الله عنه)_

[3]) فتح الباری (٥١٧/٧)_

غالب بن عبدالله ليثى،، په نوم سره ليكى.اوس سوال دا پيدا كيږى.چه دا سريه غالب بن عبدالله ليثى اوكرخولې شى.او كه سريه اسامه بن زيد،دسريه غالب بن عبدالله په باره كښې د اهل سير رائې دا ده.چه دا د رمضان ۷ھ واقعه ده. (۱)
امام بخارى رحمه الله دا د غزوه موته نه پس ذكر كوى.او غزوه موته په ۸ھ كښې شوې وه.نودا واقعه د امام بخارى رحمه الله په نيز د ۷ھ نه ده.بلكه د ۸ھ ده.حضرت اسامه به زيد نبى ﷺ د دهغه د پلار زيد بن حارثه په حيات كښې چرته هم د يو لښكر امير نه وو جوړ كړې.كله چه زيد بن حارثه رضي الله عنه په جمادى الاولى ۸ھ كښې شهيد شو.نو د دې نه پس نبى ﷺ حضرت اسامه د مختلفو سرايو امير جوړ كړې وو.او ليږلې وو.دعام اهل سره په خلاف دامام بخارى رحمه الله رائې دا ده.چه د دې لښكر امير حضرت اسامه بن زيد رضي الله عنه وو.اودا د ۸ھ واقعه ده.(۲) اوښكاره ده چه امام بخارى په دې باب كښې د چا مقلد نه دې.

[۴۰۲۱] حَدَّثَنِي عَمْرُو بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا هُشَيْمٌ أَخْبَرَنَا حُصَيْنٌ أَخْبَرَنَا أَبُو ظَبْيَانَ قَالَ سَمِعْتُ أُسَامَةَ بْنَ زَيْدٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا يَقُولُ بَعَثَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى الْحُرَقَةِ فَصَبَّحْنَا الْقَوْمَ فَهَزَمْنَاهُمْ وَلَحِقْتُ أَنَا وَرَجُلٌ مِنَ الْأَنْصَارِ رَجُلًا مِنْهُمْ فَلَمَّا غَشِينَاهُ قَالَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ فَكَفَّ الْأَنْصَارِيُّ عنه فَطَعَنْتُهُ بِرُمْحِي حَتَّى قَتَلْتُهُ فَلَمَّا قَدِمْنَا بَلَغَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ يَا أُسَامَةُ أَقَتَلْتَهُ بَعْدَ مَا قَالَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ قُلْتُ كَانَ مُتَعَوِّذًا فَمَا زَالَ يُكَرِّرُهَا حَتَّى تَمَنَّيْتُ أَنِّي لَمْ أَكُنْ أَسْلَمْتُ قَبْلَ ذَلِكَ الْيَوْمِ [ر:۶۴۷۸]

حضرت اسامه بن زيد رضي الله عنه فرمائى.چه رسول الله ﷺ مونږ د قبيله حرقه طرف ته اوليږلو.مونږ د صبا په وخت كښې په هغوى حمله اوكړه.اوهغوى ته موشكست وركړو.په دې دوران كښې زه او يو انصارى صحابى دهغې قبيلې يو كس سره ملاؤ شو.كله چه مونږ هغه د قتل كولو او وژلو دپاره راګير كړو.نو هغه اووئيل.«لا إله إلا الله» انصارى چه واوريدل.نو اودريدو.خوما هغه په نيزه باندې اووهل.او قتل مې كړو.ددې نه پس كله چه مونږ مدينې ته راغلو.او رسول الله ﷺ ته ددې خبر اوشو.نو نبى ﷺ اوفرمائيل.«يا أسامة أقتلته بعد ما قال لا إله إلا الله» اې اسامه د لااله الا الله وئيلو باوجود تا هغه قتل كړو.ما اووئيل.هغه خود ځان بچ كولو دپاره كلمه وئيله.خو نبى ﷺ مسلسل دا وئيل.«أقتلته بعد ما قال لا إله إلا الله»

قوله: حَتَّى تَمَنَّيْتُ أَنِّي لَمْ أَكُنْ أَسْلَمْتُ قَبْلَ ذَلِكَ الْيَوْمِ: تردې چه ما دا تمنا اوكړه.چه د نن نه وړاندې ما اسلام راوړې نه وې.
ددې جملې مطلب دا دې.چه د نبى ﷺ د بار بار وئيلو نه حضرت اسامه ته دخپلې غلطۍ د سختوالى احساس اوشو.او هغه تمنا اوكړه.چه كاش زه اوس مسلمان شوې ووم.چه د

۱) فتح البارى(۵۱۷/۷)_
۲) فتح البارى(۵۱۷/۷)_

((الإسلام يهدم ما كان قبله)) مطابق زما ددې غلطئ كفاره او تدارك شوې وې.دا مطلب نه دې.چه حضرت اسامه بن زيد رضي الله عنه العياذبالله د كفر تمنا كړې وه.چه زه اول كافر وې.او اوس مې روسته اسلام راوړې وې.په دې تمنا سره ئې دخپلې لوئې غلطئ تدارك مقصود وو.داسې نه چه د كفر،دواړه خبرې جدا جدا دى.(١)

[٤٠٢٢/٤٠٢٢]حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا حَاتِمٌ عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي عُبَيْدٍ قَالَ سَمِعْتُ سَلَمَةَ بْنَ الْأَكْوَعِ يَقُولُ غَزَوْتُ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَبْعَ غَزَوَاتٍ وَخَرَجْتُ فِيمَا يَبْعَثُ مِنَ الْبُعُوثِ تِسْعَ غَزَوَاتٍ مَرَّةً عَلَيْنَا أَبُو بَكْرٍ وَمَرَّةً عَلَيْنَا أُسَامَةُ وَقَالَ عُمَرُ بْنُ حَفْصِ بْنِ غِيَاثٍ حَدَّثَنَا أَبِي عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي عُبَيْدٍ قَالَ سَمِعْتُ سَلَمَةَ يَقُولُ غَزَوْتُ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَبْعَ غَزَوَاتٍ وَخَرَجْتُ فِيمَا يَبْعَثُ مِنَ الْبَعْثِ تِسْعَ غَزَوَاتٍ عَلَيْنَا مَرَّةً أَبُو بَكْرٍ وَمَرَّةً أُسَامَةُ

قوله: حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ...: حضرت سلمة بن اكوع رضي الله عنه فرمائى.((غَزَوْتُ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَبْعَ غَزَوَاتٍ وَخَرَجْتُ فِيمَا يَبْعَثُ مِنَ الْبَعْثِ تِسْعَ غَزَوَاتٍ)) ما د رسول الله صلى الله عليه وسلم سره په اووه غزواتو كښې شركت كړې دې.او نهه داسې غزواتو كښې مې شركت كړې دې.په كومو كښې چه نبى صلى الله عليه وسلم لښكر ليږلې دې.اونبى صلى الله عليه وسلم په خپله په هغې كښې نه وو تلې.

حضرت سلمه رضي الله عنه چه په كومو اووه غزاګانو كښې د نبى صلى الله عليه وسلم سره شركت كړې وو.په هغې كښې اوله غزوه خيبر ،دويمه حديبيه،دريمه حنين، څلورمه ذى قرد پنځه فتح مكه شپږمه طائف او اوومه غزوه تبوك وه.(٢) اوپه نهه سريو كښې دوى شركت كړې وو.سريه هغه لښكرته وائى.په كوم كښې چه نبى صلى الله عليه وسلم په خپله شريك شې نه وى.خودا د متاخرينو اصطلاح ده.د متقدمينو په اصطلاح كښې كه نبى صلى الله عليه وسلم تشريف اوړې وى اوكه نه،په دواړو باندې غزوې اطلاق كيږى.ددې وجې دلته ((تسع غزوات))د((تسع سريات)) په معنى كښې دى.وړاندې حضرت سلمه رضي الله عنه فرمائى .چه په دې نهو غزواتوكښې كله نبى صلى الله عليه وسلم په مونږ باندې حضرت ابوبكر رضي الله عنه (غوندې جليل القدر او معمرصحابى) امير جوړ كړې وو.اوكله اسامه بن زيد (غوندې كم عمر او نوې زلمې) امير مقرر كړې وو.

قوله: وَقَالَ عُمَرُ بْنُ حَفْصِ بْنِ غِيَاثٍ...: داولنى روايت د تائيد دپاره امام بخارى دا روايت نقل كړې دې.

[٤٠٢٣]حَدَّثَنَا أَبُو عَاصِمٍ الضَّحَّاكُ بْنُ مَخْلَدٍ حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ أَبِي عُبَيْدٍ عَنْ سَلَمَةَ بْنِ الْأَكْوَعِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ غَزَوْتُ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَبْعَ غَزَوَاتٍ وَغَزَوْتُ مَعَ ابْنِ حَارِثَةَ اسْتَعْمَلَهُ عَلَيْنَا

د ابن حارثه نه مراد حضرت اسامه بن زيدبن حارثه دې.

---

١) لامع الدرارى (٨/٣٦٠)_
٢) فتح البارى(٧/٥١٨)_

[٤٠٢٣] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ مَسْعَدَةَ عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي عُبَيْدٍ عَنْ سَلَمَةَ بْنِ الْأَكْوَعِ قَالَ غَزَوْتُ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَبْعَ غَزَوَاتٍ فَذَكَرَ خَيْبَرَ وَالْحُدَيْبِيَةَ وَيَوْمَ حُنَيْنٍ وَيَوْمَ الْقَرَدِ قَالَ يَزِيدُ وَنَسِيتُ بَقِيَّتَهُمْ ونسيت بقيتهم اى بقية غزواتهم

او اوس وړاندې په ماقبل کښې هغه باقى غزوات بيان کړې شوې.

بَاب غَزْوَةِ الْفَتْحِ

وَمَا بَعَثَ بِهِ حَاطِبُ بْنُ أَبِي بَلْتَعَةَ إِلَى أَهْلِ مَكَّةَ يُخْبِرُهُمْ بِغَزْوِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

امام بخارى رحمه الله دوه ترجمې قائمې کړې دى.يوه «باب غزوة الفتح» او بله ددې نه پس «باب غزوة الفتح فى رمضان» په اولنى باب کښې خو امام بخارى نفس غزوه بيانول غواړى.اوددې ابتدائى امورو طرف ته اشاره کول مقصود دى.او په دويم باب کښې ددې تاريخ طرف ته اشاره کول مقصود دى.اول تاسو ددې غزوې تاريخى تفصيل واورئ.ددې نه پس به ان شاء الله په روايات بخارى باندې بحث کيږى.

رسول الله ﷺ د حضرت ابراهيم گده نشين او د هغوى د کار د تولو نه لوئې داعى وو حضرت ابراهيم عليه السلام د توحيد په بنياد باندې په مکه مکرمه کښې د خانه کعبې بنياد کيخودې وو.خوهغه خانه کعبه چه د توحيد په بنيادونو باندې قائمه شوې وه.د ٣٦٠ بتانو نه ډکه وه.نبى ﷺ چه کله الله تعالى د نبوت په دولت باندې کامياب کړو.نونبى ﷺ د توحيد اعلان شروع کړو.اودوى غوښتل، چه دټولې دنيا نه دکفر او شرك د بنيادونو خاتمه اوکړى.خو چه په مکه کښې د استوګنې په دوران کښې نبى ﷺ ته د قريشو د مخالفت اوعربو د دشمنو په وجه دومره موقع ملاؤ نشوه،چه خانه کعبه د بتانو د ګندګئ نه پاکه کړى.تردې چه الله تعالى دوى ته د هجرت اجازت ورکړو.او هجرت ئې اوکړو مدينې منورې ته ئې تشريف يوړو .نو تريو زمانې پورې د قريشو په پرله پسې حملو کولو په مدافعت کښې مشغول وو.او نبى ﷺ د کعبې طرف ته توجه نشوه کولې.په ٦ھ نبى د عمرې په نيت باندې کعبې طرف ته لاړو.نو قريش رکاوټ شو.او آخردا چه صلح حديبيه واقع شوه.لکه څنګه چه وړاندې په تفصيل سره خبره تيره شوې ده.چه په دې صلح کښې د عربو عامو قبيلو ته اختيار ورکړې شوې وو.چه کومه قبيله دچا سره ملاويدل غواړى .هغوى سره دې ملګرى شى.نو څه قبيلې رسول الله ﷺ سره شوې اوڅه د مکې قريشو سره ملګرې شوې.په دې قبيلو کښې بنو خزاعه قبيله د مسلمانانو سره شوه.او د دوى حليف شوه.اوقبيله بنو بکر د قريشو حليف جوړه شوه.خودا صلح قريشو سره زياتې مودې پورې پاتې نشوه.د صلح حديبيه نه وړاندې قريش څه چه ټول عرب نبى ﷺ طرف ته متوجه وو.او د نبى ﷺ خلاف په قسم قسم سازشونو کښې مشغول وو.خوچه کله صلح اوشوه.نود ساه اخستو موقع ملاؤ شوه.بل طرف ته مسلمانانوته د دعوت اسلام او تبليغ يوه ډيره ښه موقع په لاس ورغله.اوبل طرف ته د عربو قبيلو ته خپلې خانه جنګئ وربه يادې شوې.

بنو خزاعه او بنوبکرکښي د پخوا زماني راسې دشمنئ راروانې وې.خود ظهور اسلام نه پس د دې دواړو توجه اسلام او مسلمانانو ته ګرځيدلې وه.ددې په وجه ددوی په خپله مينځ کښې جنګ سوړ شوې وو.د صلح حديبيه نه پس د جنګ شغلې دوباره تازه شوې.او بنو بکر په بنو خزاعه باندې حمله اوکړه.د قريشو ډيرو کسانو په دې حمله کښې بنو بکر سره امداد اوکړو.عکرمه بن ابى جهل، صفوان بن اميه و سهيل بن عمرو وغيره پخپله په دې حمله کښې شريك شو.خزاعه په حرم کښې پناه واخستله.خوهلته هم هغوی ته پناه ملاؤ نشوه.اوهغوی قتل کړې شو.او لوټ کړې شو.(١)

قريشو دا د صلح حديبيه ښکاره خلاف ورزی اوکړه.ځکه چه د صلح حديبيه په شرطونو کښې دا خبره شامله وه،چه نه به مسلمانان د قريشو حليفو قبيلو سره جنګ کوی.او نه به قريش د مسلمانانو حليف قبيلو خلاف د جنګ کاروائی کښې برخه اخلی.دلته قريشو ددې شرط خلاف ورزی اوکړه.اود مسلمانانو حليف بنو خزاعه خلاف ئې باقاعده په جنګ کښې حصه واخسته.اودغه شان د لسو کالو دپاره چه کومه معاهده شوې وه.هغه ئې ماته کړه.

عمروبن سالم د ځلوېښتو کسانو يو وفد واخستل.اود قريشو د معاهده صلح د خلاف ورزئ ګيلې اود نبی ﷺ نه د مدد طلب کولو په غرض مدينه منورې ته حاضر شو.او ډير دردناك اشعار ئې اووئيل.او د نبی ﷺ نه ئې مدد اوغوښتل.(٢)

نبی ﷺ قريشوته پيغام اوليږلو،چه په درې خبرو کښې يوه خوښه کړئ.① د بنو خزاعه د مقتولينو ديت ادا کړئ.② يا د بنو بکر د معاهدې نه جدا شئ.③ يا د صلحې دمعاهدې د منسوخ کيدو اعلان اوکړئ.

قرطه بن عمرو د قريشو دطرفه جواب ورکړو،او وې وئيل.چه مونږ دريمه خبره اختياروو.نو قاصد دهغه جواب راوړو ،او مدينې منورې ته واپس شو.د قاصدد روانيدو نه سمدستی روسته قريشو په خپل بيوقوفتوب باندې پښيمانتيا او ندامت ورغلو.(٣)

---

١) اوګورئ سيرت ابن هشام مع الروض الانف (٢\٢٦٤) زاد المعاد (٣٩٤\٤و ٣٩٥)_

٢) په سيرت ابن هشام کښې هغه اشعار داسې منقول دی.

يارب إنى ناشد محمدا	حلف أبينا وأبيه ألا تلدا
قد كنتم ولداً وكنا والدا	ثمت أسلمنا فلم ننزع يدا
فانصر هداك الله نصراً اعتدا	وادع عبادالله ياتوا مددا
فيهم رسول الله قد تجردا	إن سيم خسفا وجهه تربدا
فى فيلق كالبحر مزبدا	إن قريشاً أخلفوك الموعدا
ونقضوا ميثاقك المؤكدا	وجعلوا إلى فى كداء رصدا
وزعموا أن لست أدعو أحدا	وهم أذل وأقل عددا
هم بيتونا بالوتير هجدا	وقتلوا ركعاً وسجداً

سيرهٔ ابن هشام مع الروض الأنف (٢\٢٦٥)_

٣) زرقانى (٢\٢٣٦)_

د قریشو د طرفه د تجدید معاهدې کوشش: قریشو ابو سفیان د معاهدې د تجدید دپاره مدینې منورې ته د نبی ﷺ په خدمت کښې راولیږلو.ابو سفیان راغلو.اود نبی ﷺ په خدمت کښې حاضر شو. خو اول خپلې لور ام المومنین حضرت ام حبیبه رضي الله عنها کره ورغلو.په کور کښې د نبی ﷺ بستره خوره شوې وه.ام المومنین هغه بستره راغونډه کړه.ابو سفیان ډیر په حیرانتیا سره تپوس اوکړو.بچې تا دا بستره راغونډه کړه.دا بستره دې زما قابله اونه ګڼړله.اوکه زه دې د دې بسترې قابل اونه ګڼړلم.ام المومنین اووئیل.ته مې ددې بسترې قابل اونه ګڼړلې.دا د رسول الله ﷺ بستره ده.په دې باندې یو مشرك څنګه کیناستې شي؟ ابو سفیان چه دا غیر متوقع جواب واوریدو.نو وې وئیل.په الله قسم لورې ته زمانه پس په شر کښې اخته شوې ئې.ام المومنین اوفرمائیل.په شر کښې نه.بلکه د کفر دتیرې نه رابهر شوې یم.اوپه اسلام کښې داخل شوې یم.([1]) بیا ابو سفیان مسجد نبوی ته داخل شو.او نبی ﷺ ته ئې د تجدید معاهدې خبره اوکړه.نبی ﷺ خاموش شو.کله چه د دربار رسالت نه څه جواب ملاؤ نشو.نو دې حضرت ابوبکر رضي الله عنه ته ورغلو.حضرت ابوبکر رضي الله عنه اووئیل. زه څه نشم کولې.حضرت فاروق رضي الله عنه ته ورغلو.اود تجدید معاهدې سفارش ئې اوکړو.هغه اووئیل.

قوله: أنا أشفع لكم إلى رسول الله ﷺ؟ والله لو لم أجد الا الذر لجاهدتكم به: زه رسول الله ﷺ ته ستا سفارش اوکړم؟که زما سره تاسو سره د جنګ دپاره هیڅ هم نه وی.نو هم به تاسو سره جهاد کوم.

چه ددې ځائې نه مایوسه شو.نو بیا حضرت علی رضي الله عنه ته ورغلو.حضرت علی رضي الله عنه ورته اووئیل.چه رسول الله ﷺ کوم قصد او اراده کړې ده.اوس په چا کښې دا جرات نشته.چه هغه نبی ﷺ سره په هغه باره کښې خبره اوکړی.ابوسفیان حضرت علی رضي الله عنه ته منت اوکړو.چه ماته خو څه طریقه اوښایه.چه زه اوس څه اوکړم.حضرت علی رضي الله عنه ورته اووئیل.زما په ذهن کښې خو صرف دومره خبره راځی.که ته مناسب ګڼړې.نو داسې اوکړه.چه جمات ته لاړ شه.او اعلان اوکړه.چه زه د صلح د تجدید دپاره راغلې یم.([2]) نو ابوسفیان راغلو.او اعلان ئې اوکړو.او واپس مکې مکرمې ته راړلو.دمکې خلقو ته چه کله صورتحال معلوم شو.نو هغوی اووئیل.نه خودا صلح ده.چه مونږ غلی کینو.او نه دا د جنګ خبر دې.چه مونږ دې دپاره تیاری اوکړو.

دمکې د فتحې تیاری: رسول الله ﷺ د ابوسفیان د واپسئ نه پس د فتح مکه تیاری شروع کړه.او صحابو رضي الله عنهم ته ئې اووئیل.چه دا پټه ساتئ.ددې ښکاره کول نه دی پکار.په دغه دوران کښې حضرت حاطب بن ابی بلتعه د اهل مکه په نوم یو خط اولیکل.په هغې کښې د رسول الله ﷺ د مکې د فتحې د تیارئ اطلاع ورکړې شوې وه.دا خط د یوې ښځې په لاس مکې

---

[1]) السيرة الحلبية (٧٢\٣) والكامل لابن الأثير (١٦٣\٢)_

[2]) سيرة ابن هشام مع الروض الأنف (٢٦٥\٢) والكامل لابن الأثير (١٦٣\٢) وزاد المعاد (٣٩٧\٣و ٣٩٨) والسيرة الحلبيى (٧٣\٣)_

ته روان کړې شوې وو.خو الله تعالی د وحی په ذریعه نبی ﷺ ته خبرورکړو.او هغه خط اونیوې شو. د دې تفصیل وړاندې تیر شوې دې.

د اسلامی لښکر روانیدل: رسول الله ﷺ د لس زره لښکر سره مکې مکرمې ته روان شو.دا د رمضان لسم تاریخ۸ھ د جنورئ ۶۳۰ ء واقعه ده.([1]) په ازواجو کښې حضرت ام سلمه او حضرت میمونه رضی الله عنهما د نبی ﷺ سره وې.په مقام ذوی الحلیفه یا مقام جحفه کښې حضرت عباس د خپل اهل وعیال سره مدینې منورې ته هجرت کونکی ملاؤ شو.حضرت عباس وړاندې ایمان راوړې وو.خو د رسول الله په حکم سره په مکه کښې اوسیدو.حضرت عباس رضی الله عنه سامان مدینې منورې ته اولیږل.اوپه خپله د اسلامی لښکر سره شو.اود قریشو خبرونه به ئې نبی ﷺ ته رارسول.([2]) په مقام ابواء کښې د نبی ﷺ د تره خوئې حضرت ابوسفیان بن حارث او د ترور (دپلار خور) خوئې حضرت عبدالله بن ابی امیه د مکې نه مدینې منورې ته هجرت کولو چه نبی ﷺ سره ملاؤ شو.او د نبی ﷺ په لاس باندې مشرف په اسلام شو.([3]) د مدینې منورې نه د روانیدو په وخت کښې ټولو صحابه روژه دار وو.چه مقام کدید ته اورسیدل.نو نبی ﷺ د صحابو رضی الله عنهم د مشقت د وجې روژه ماته کړه.او صحابو رضی الله عنهم هم د نبی ﷺ په اتباع کښې روژه ماته کړه.([4]) د مقام کدید نه لاړل او د ماختون اسلامی لښکر مرالظهران ته اورسیدل.هلته ډیره شو.نبی ﷺ حکم ورکړو.چه ټولې قبیلې دې خپلې خپل اورونه جدا جدا اولګوی.دغه شان ټوله صحراء د رنړاګانو یوه نظاره شوه.([5])

قریشو سره د خپلې وعده خلافئ په وجه دا فکر شوې وو.چه په هر وخت کښې مسلمانان په مکه باندې حمله کولې شی.ددې وجې د شپې د تحقیق حال دپاره ابوسفیان ، بدیل بن ورقاء ،او حکیم بن حزام د مکې نه راووتل.چه مقام مر الظهران ته اورسیدل.او اورونه ئې اولیدل.ابوسفیان اووئیل.دا اور دلته څنګه دې؟ بدیل اووئیل. د بنو خزاعه دې.ابوسفیان اووئیل.د خزاعه دومره لښکر دکوم ځائې نه راغلو.اوس لا دې کسانو داور په باره کښې تخمینې لګولې.چه د رسول الله ﷺ په حفاظت باندې مقرر څو صحابو رضی الله عنهم دوی اولیدل. اواونیول.حضرت عباس رضی الله عنه د رسول الله ﷺ په خچر باندې سور ګیرچاپیره ګرځیدلو.چه ابوسفیان طرف ته راغلو.هغه ئې خپل ځان پسې روسته کینولو.او د رسول الله ﷺ په خدمت کښې حاضر کړو.او دنبی ﷺ نه ئې د هغه دپاره پناه ا وغوښتله.حضرت عمرچه ابو سفیان اولیدل.نو توره ئې راواخستله.او په هغه پسې شو.اود رسول الله ﷺ نه ئې د هغه د څټ وهلو اجازت اوغوښتلو.حضرت عباس اووئیل.یارسول الله ده ته ما پناه ورکړې ده.حضرت

---

[1]) البدایة والنهایة (٣٧٨\٤)_ وسیرة النبی ﷺ (٢٩٤\١)و طبقات ا بن سعد (١٣٥\٢)_
[2]) سیرة مصطفی (١٣\٣) والکامل لابن الأثیر (١٦٤\٢)_
[3]) البدایة والنهایة (٢٨٧\٤)_
[4]) البدایة والنهایة (٢٨٦\٤)_
[5]) طبقات ابن سعد (١٣٥\٢)_

عمرﷺ چه کله د ابوسفیان په قتل باندې اصرار اوکړو.نو عباسﷺ اوونیل. عمرا که دې د بنو عدي ځنې وو.نوتا به دده په مرګ باندې هیڅ کله دومره اصرار نه وو کړې.خوچونکه دې د بنو عبد مناف سره تعلق ساتی.ځکه ته دده په قتل باندې دومره اصرار کوې.حضرت عمرﷺ اوونیل.

قوله: مهلا یا عباس،فوالله لإسلامك یوم أسلمت کان أحب إلي من إسلام الخطاب لو أسلم،وما بي إلا أني قد عرفت أن إسلامك کان أحب إلی رسول الله من إسلام الخطاب: (١) اودریږه عباس! ستا اسلام په الله قسم دې چه ماته (دخپل پلار) خطاب د اسلام راوړو نه زیاته خوښ وو.ځکه چه ماته معلومه وه.چه رسول اللهﷺ ته ستا اسلام راوړل د خطاب داسلام راوړو نه زیات خوښ وو.

رسول اللهﷺ عباس ته اوونیل. نن شپه ابوسفیان خپلې خیمې ته بوځه. او صبا د صحر نې ماته راوله.ابوسفیان دحضرت عباسﷺ سره خیمې ته لاړل.او حکیم بن حزام او بدیل بن ورقاء دواړه د نبیﷺ په خدمت کښې حاضر شو.اوپه اسلام مشرف شو.

په راروان صبا ابوسفیان د نبیﷺ په خدمت کښې حاضر شو.او اسلام ئې راوړو.په شروع شروع کښې ابوسفیان ته د اسلام په باره کښې تذبذب وو،خوبیا هغه تذبذب ختم شو،او د اسلام دپاره دوی لوئې قربانیانې ورکړې.(٢)

حضرت عباسﷺ رسول اللهﷺ ته اوونیل. یارسول الله ابوسفیان د مکې سردار دې. ته ده ته څه امتیاز ورکړه.رسول اللهﷺ اوفرمائیل.اعلان اوکړئ.کوم کس چه د ابوسفیان کور ته داخل شو.هغه به په امن وی.ابوسفیان اوونیل. یارسول الله زما په کور کښې ټول کسان چرته راتلې شی.نبیﷺ اوفرمائیل.کوم کس چه مسجد حرام ته داخل شو.هغه دپاره هم امن دې.ابوسفیان اوونیل.په جمات کښې هم دومره ګنجائش نشته.نو نبیﷺ اوفرمائیل.ښه ده چه کوم کس د خپل کور دروازه بنده کړی.او په کو رکښې کینی.دهغه دپاره هم امن دې.(٣)

بیا رسول اللهﷺ حضرت عباس ته اوفرمائیل.ابوسفیان دې دغر سر ته بوځی. اواودرولې شی.په کومه چه اسلامی لښکرې تیریږی.دې دپاره چه دې ښه ددې مشاهده اوکړی.

په بله ورځ د مکې طرف ته د روانیدو اعلان اوشو.د لسو زره قدسیانو پاکبازو جمعیت مکې طرف ته روان شو.ابوسفیان به تپوس کولو، .دا څوک دی؟ حضرت عباسﷺ به ورته بیانول چه دا قبیله غفار ده.دا سعدبن هذیم ده.دا سلیم ده.بیا یو لوئې لښکر راغلو.چه د وادئ (خوړ) نه تیریدل.ابوسفیان چه هغه اولیدل.نو حیران شو اوتپوس ئې اوکړو.دا څوک دی؟ حضرت عباسﷺ اوونیل. دا انصار دی.دانصارو بیرغ د حضرت سعد بن عباده ﷺ سره وه.چه ابوسفیان ئې اولیدل.نو د حضرت سعد حمیت په جوش کښې راغلو.اودهغه د

---

(١) د تفصیل دپاره اوګورئ البدایة والنهایة (٢٨٩\٤و ٢٩٠) وزد المعاد (٣٠٢\٣)_

(٢) الکامل لابن الأثیر (١٦٥\٢) والبدایة والنهایة (٢٨٩\٤)_

(٣) دلائل النبوة للبیهقی (٣٢\٥) باب نزول رسول اللهﷺ بمر الظهران)_

ژبې نه دا جمله اووتله.«اليوم يوم الملحمة اليوم تستحل الكعبة» نن د جنګ ورځ ده.نن به كعبه د قتل وقتال دپاره حلاله كړې شي.چه دا جمله ئې واوريده.نود ابوسفيان زړه اوويريدل .هغه حضرت عباس ﷺ ته اووئيل. ابوالفضل تا واوريده.چه سعد بن عباده اوس څه اووئيل.په دې كښې د رسول الله ﷺ ډله د ابوسفيان په خواه كښې تيريده .ابوسفيان اووئيل.يارسول الله تاسو واوريدل.چه سعد څه اووئيل.نبى ﷺ اوفرمائيل .څه ئې اووئيل.ابوسفيان ورته خبره دوباره اوكړه.نوددواړو جهانو سردار اوفرمائيل .«كذب سعد ولكن هذا اليوم يعظم الله فيه الكعبة ويوم تكسى فيه الكعبة» سعد صحيح نه دى وئيلى.په نن ورځ خو به الله تعالى د كعبې د تعظيم انتظام اوكړى.او كعبې ته به غلاف واچولې شى.

ددې نه پس نبى ﷺ حكم وركړو.چه د سعد بن عباده ﷺ نه دې بيرغ واخستې شى.اودهغه خوئې قيس بن سعد ﷺ ته دې وركړې شى.(١) دا حكم نبى ﷺ ددې دپاره وركړو.چه حضرت سعد ته تنبيه اوشى.خودا حكم د حضرت سعد ﷺ د خفګان سبب نه وو.څكه چه بيرغ هم په خپل كور كښې پاتې شوه.دخپل لاس په ځائې د خوئې په لاس كښې شوه.

ابوسفيان چونكه د مكې سردار وو.ددې وجې هغه سره د اهل مكې فكر وو. په تلوارد اسلامى لښكر نه وړاندې اووتل.او مكې ته داخل شو.او اعلان ئې اوكړو .چه اسلامى لښكر راروان دې.اسلام راوړئ.نو محفوظ به شئ.يا زما كور ته داخل شئ.يا دخپلو كورونو دروازې بندې كړئ.اويا مسجد حرام ته لاړ شئ.نو په امن به شئ.چه د ابوسفيان دا اعلان ئې واوريده.نودهغه ښځه هنده راغله.او ابوسفيان ئې د ګيرې نه اونيولو او وې وئيل،«يا آل غالب: اقتلوا هذا الشيخ الأحمق» ابوسفيان ښځې ته اووئيل.«ارسلى لحيتى واقسم لئن لم تسلمى أنت لتضربن عنقك أدخلى بيتك»(٢) زما ږيره پريږده.زه قسم خوروم.او وايم.كه تا اسلام قبول نكړو. نو ستا څټ به قلم كولې شى.كور ته ننوځه.

مكې مكرمې ته داخليدل: دمكې مكرمې پورتنى طرف ته ،،كداء «بضم الكاف والمد» وئيلى شى.او ښكتنى طرفته ،،كدى،، (بضم الكاف والقصر) وئيلى شى.(٣) نبى كريم ﷺ د ،،كداء ،، طرف نه مكې ته داخل شو.او حضرت خالد بن وليد ﷺ ته ئې د انصارو يوه ډله وركړه.د ،،كدى،، طرف نه ئې ورته د داخليدو حكم اوكړو.(٤) اوهغه ته نبى ﷺ فرمائيلى وو.چه چاته به تعرض نشى كولې.خوكه څوك مقابلې ته راشى.نو «فاحصدوهم حصدا حتى توافونى على الصفاء»(٥)

---

١) اوګورئ دلائل النبوة للبيهقى (٣٨\٥) والبداية والنهاية (٢٩٠\١٤) وصحيح بخارى كتاب المغازى باب أين ركز النبى ﷺ الراية يوم الفتح رقم الحديث ٤٢٨٠)_
٢) الكامل لابن الأثير (١٦٦\٢)_
٣) الروض الأنف (٢٧٠\٢)_
٤) البداية والنهاية (٢٩٢\٤) وعمدة القارى (٢٨٠\١٧)_
٥) زاد المعاد (٤٠٤\٣)_

حضرت خالد بن وليد رضي الله عنه چه د كوم طرف نه داخليدو.هلته د قريشو څو (اوباش) خوشاباري (لوفران) جمع شوى وو.او مقابله كول ئې شروع كړو.حضرت خالد بن وليد رضي الله عنه كوشش اوكړو. چه دجنګ نوبت رانشى.خوهغه خلق نه منع كيدل .اوورکوټي غونډې جنګ اوشو.په هغې کښې دوه مسلمانان او د يو روايت مطابق درې مسلمانان شهيدان شو.په هغې کښې حضرت كرزبن جابر فهرى،حضرت حبيش بن اعشر او حضرت مسلمه بن الميلاء شامل وو.اود كافرانو دولس (۱)اود يو روايت مطابق څلوريشت كسان قتل شول.(۲) كله چه نبى ﷺ تورې پرقيدونكې اوليدې.اوصورتحال ئې معلوم كړو.نو حضرت خالد بن وليد رضي الله عنه پوره خبره بيان كړه.نبى ﷺ اوفرمائيل.څه چه په تقدير كښې وو.په هغې كښې خير دې.(۳)

دنبى ﷺ دپاره نن ورځ د خوشحالئ او مسرت ورځ وه.دكوم زمكې نه چه په دوى باندې د غرونو پشان ظلمونه شوى وو.او دوى ويستلى شوى وو.چرته چه د دوى مظلومان ملګرى په سوزونكى شګه باندې سملولى شول.اوچرته چه د توحيد آواز اوچتول خپل مرګ ته دعوت وركول وو.نن الله تعالى د اوږد او د صبر د مراحلو طې كولو نه پس دوى ته په دغه زمكې كښې فاتحانه شان باندې د داخليدو موقع وركړه.اوهغه وخت راغلو.چه نبى ﷺ حرم مكه د كفراو شرك د ګندګو نه پاك كړى.او د الله تعالى په دې كور كښې بيا د توحيد آوازونه اوچت شى.دكوم ځائې مقدس فضاګانې چه د صدو پورې د توحيد د آوازونو نه معمور وې.اواوس هغه د (۳۶۰) بتانو ميله جوړه شوې وه.څو د دواړو جهانو سردار حضرت محمد ﷺ دخوشحالئ او مسرت په دې موقع د فخراوغرور طريقه اختيار نكړه.بلكه د انكسارئ او عاجزئ ئې دا حالت وو.چه په اوښه باندې سور وو.زړه ئې د شكر د جذباتو نه ډك وو.او په ژبه ئې د سورة فتح تلاوت جارى وو.او سر مبارك ئې د عاجزئ د وجې ټيټ د پردې لرګى سره لګيدل.(يعنى هغه لرګې چه په هغې كښې ئې پرده اويزانده كړې وه)(۴)

چه مكې مكرې ته داخل شو.نو د ټولو نه وړاندې ئې د حضرت أبوطالب لور حضرت ام هانى كور ته تشريف يوړو.غسل ئې اوكړو.او اته ركعته مونځ ئې اوكړو .د اهل علم په اصطلاح كښې دې مونځ ته ، ،صلاة الفتح، ، وائى.(۵)

د نبى ﷺ دقيام دپاره په هغه شعب ابى طالب كښې خيمه اولګولې شوه.چرته چه په ابتداء د اسلام كښې قريشو او بنو كنانه په شريكه بنو هاشم او بنو المطلب محصور كړى وو.

مسجد حرام ته داخليدل: ددې نه پس نبى ﷺ مسجد حرام ته راغلو.اود خانه كعبې طواف ئې اوكړو.او د خانه كعبې نه ګيرچاپيره چه د درې سوه او شپيته بتانو كوم انبار لګيدلې

---

(۱) زاد المعاد (۴۰۵\۳) وسيرت ابن هشام مع الروض الأنف (۲۷۲\۲) دسيرت ابن هشام په روايت كښې د ديارلسو كسانو ذكر هم شته۔

(۲) سيرت حلبية (۸۳\۳)_

(۳) فتح البارى(۱۱\۸)_

(۴) السيرة الحلبية (۸۴\۳)_

(۵) زاد المعاد (۴۱۰\۳)_

وو. نبی ﷺ به یو یو بت ته د خپل شل (ورکوټي لرګي) په سوکه باندې اشاره کوله. او د قرآن کریم دا ایت به ئې لوستل.﴿وَقُلْ جَآءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ ۚ إِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقًا﴾ (١)
دطواف د فراغت نه پس ئې عثمان بن طلحه راغوښتل.او د خانه کعبې کنجیانې ئې ترې واخستې.بیت الله ئې کهولاؤ کړو.اوپه دې کښې دننه جوړ شوی څو تصویرونه وو.دټولو د ورانولو حکم ئې اوکړو.حضرت عمر رضی الله عنه دننه لاړل.اوچه څومره تصویرونه وو.هغه ټول ئې وران کړل.بیا نبی ﷺ حضرت بلال او حضرت اسامه ځان سره واخستل.او دننه ورننوتل.اود تکبیر مقدسو آوازونو باندې ئې د هغې فضاګانې منورې کړې.(٢)
چه بهرته راووتل.نو مسجد حرام ټول ډک وو.اود پښې کیخودو ځائې نه وو.د خلقو انتظار وو.چه نن به نبی ﷺ د خپلو هغه مخالفینو په باره کښې څه حکم کوی.چا چه دخپل ژوند ټول قوتونه دوی په تکلیف ورکولو اود دین اسلام د تبلیغ په لار کښې ئې د رکاوټ جوړلو دپاره وقف کړی وو.نبی ﷺ هغه خطبه اووئیله. کومه چه د جاهلیت د رسمونو د باطلوالی اوختمولو او د انسانی مساوات په درس باندې مشتمله وه.د خطبې نه پس نبی ﷺ د مکې قریشو طرف ته اوکتل.او وې وئیل.«یامعشرقریش ما ترون أنی فاعل بکم» ستاسو څه خیال دې چه زه به تاسو سره څه کوم.؟ قریشو اووئیل. «خیرا أخ کریم وابن أخ کریم» دنیکئ ته شریف ورور ئې اود شریف ورور ځوئې ئې.نبی ﷺ اوفرمائیل.«لا تثریب علیکم الیوم اذهبوا فأنتم الطلقاء» په تاسو نن څه ملامتیا نشته.ځئ تاسو ټول آزاد ئې.
د کعبې په چهت باندې اذان: دچه ماسپخین د مانځه وخت شو.نو نبی کریم ﷺ حضرت بلال رضی الله عنه ته حکم اوکړو،چه د کعبې د چهت ته اوخیژه او اذان اوکړه،د څو لمحو تیریدو نه پس د حضرت بلال رضی الله عنه داذان آوازونه د مسجد حرام په پاکو فضاګانو کښې غریدل .عتاب بن اسید او خالد بن اسید د کعبې په صحن کښې ناست وو،چه اذان ئې واوریدل.نو وې وئیل. الله تعالی زمونږ د پلار عزت کړې دې.چه ددې آواز د اوریدو نه وراندې ئې هغه د دنیا نه رخصت کړې دې.رسول الله ﷺ چه کله دهغوی طرف ته تیرشو،نوورته ئې اووئیل.څه چه تاسو اووئیل.الله تعالی ماته د هغې خبر راکړو،اوهغوی چه څه وئیلی وو.هغه ئې ورته بیان کړو. عتاب بن اسیدچه کله خپله خبره درسول الله ﷺ د ژبې نه واوریده.نو په اسلام مشرف شو.(٣)

---

١) الأسراء :٨١) اوګورئ زاد المعاد (٤٠٦\٣) وصحیح مسلم کتاب الجهاد رقم الحدیث ٤٣٨٩)_
٢) فتح الباری (١٧\٨) و زاد المعاد (٤٠٦\٣و ٤٠٧)_
٣) زاد المعاد (٤١٠\٣) وسیرت ابن هشام (٤١٣\٢)..
د سیرت په کتابونوکښې خطبه داسې منقول ده،
لاإله إلا الله وحده لا شریک له،صدق وعده ، ونصر عبده، وهزم الأحزاب وحده، ألا کل مائرة أو مال أو دم ،فهو تحت قدمی هذا إلا سدانة البیت وسقایة الحجاج، ألا وقتل الخطا شبه العمد السوط والعصا، ففیه الدیة مغلظة مائة من الإبل أربعون منها فی بطونها أولادها .یا معشر قریش إن الله قد ذهب عنکم نخوة الجاهلیة وتعظمها بالأباء ،الناس من آدم وآدم من تراب، ثم تلا هذه الآیة.... [بقیه حاشیه په راروانه صفحه....

رسول الله ﷺ هغه د مکې والی جوړ کړو.او ترمرګه پورې هم د مکې والی وو.د دوی وفات هم په هغه ورځ شوې وو،په کومه ورځ چه حضرت ابوبکرصدیق رضي الله عنه وفات شوې وو.(۱)

د غزوه حنین نه په واپس راتلو کښې د حضرت ابومحذوره د مسلمانیدو مشهوره واقعه پیښه شوه.چه دحضرت بلال رضي الله عنه د اذان آواز ئې واوریدو،نوهغه د ټوقو په طرز د اذان نقل کولو.رسول الله ﷺ دهغه د حاضرولو حکم اوکړو.چه هغه راغلو،نو نبی ﷺ په هغه باندې اذان اوکړو،اوهغه په اسلام مشرف شو.نبی ﷺ دې د مسجد حرام موذن مقرر کړو.(۲)

عام بیعت: بیا رسول الله ﷺ د سړواو ښځو نه بیعت اخستل شروع کړو.د سړو نه به ئې په اسلام اوجهاد باندې بیعت اخستل،اود ښځو نه به ئې د هغه کارونو بیعت اخستل.دکومو ذکر چه په سورة ممتحنه کښې د بیعت النساء په آیت کښې مذکور دې﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِىُّ إِذَا جَآءَكَ ٱلْمُؤْمِنَٰتُ يُبَايِعْنَكَ عَلَىٰٓ أَن لَّا يُشْرِكْنَ بِٱللَّهِ شَيْـًٔا﴾الخ) (۳)

د هنده سره بیعت: په دغه ښځو کښې د بیعت دپاره د رئیس العرب عتبه لور اود حضرت امیر معاویه مور حضرت هنده رضي الله عنها هم راغلې وه.دا هم هغه هنده ده.چا چه د حضرت حمزه د قتل حکم ورکړې وو.اود هغه سینه ئې شلولې وه،او اینه (کلیجی) ئې چیچلې وه.خو الله تعالی دهغې په زړه کښې داسلام ابدی سعادت لیکلې وو.د نبی ﷺ په خدمت کښې حاضره شوه.رسول الله ﷺ ورته د بیعت په وخت کښې اوفرمائیل.

دالله سره څوك مه شریکوه.

هنده: دا اقرار تاسو د سړو نه خو نه دې اخستې.خوبیا هم ماته منظور دې.

رسول الله ﷺ : غلا مه کوه.

هنده: زه دخپل خاوند ابوسفیان د مال نه څه غلا کوم.معلومه نه ده چه دا هم په غلا کښې راځی که نه؟ رسول الله ﷺ ورته اوفرمائیل.دخپلوبچو دپاره په اندازه د ضرورت اخستې شې.

رسول الله ﷺ: زنا مکوه.

هنده: آیا یوه شریفه ښځه زنا کولې شی.

رسول الله ﷺ : اولاد مه قتلوه.

هنده: ((ربيناهم صغاراً ،وقتلتهم يوم بدر كباراً،فأنت وهم أعلم)) یعنی مونږ دخپل اولاد په ماشوموالی کښې تربیت کړې وو.اوپه جنګ بدر کښې تا هغوی قتل کړل. اوس ته اوهغوی

.....دتیرمخ بقیه] ((يا أيها الناس إنا خلقناكم من ذكر وأنثى وجعلناكم شعباً وقبائل لتعارفوا.إن كرمكم عندالله أتقاكم، إن الله عليم خبير)) الحجرات:۱۳) ثم قال يا معشر قريش ما ترون أنى فاعل بكم؟ قالوا: خيراً أخ كريم وابن أخ كريم قال فإنى أقول لكم كما قال يوسف لأخوته ، ((لا تثريب عليكم اليوم ،إذهبوا فأنتم الطلقاء)) وانظر زاد المعاد (۴۰۷\۳و ۴۰۸) وابن هشام (۴۱۲\۲)_

۱) الاصابه فی تمیز الصحابه (۴۵۱\۲) د دوی د وفات په باره کښې ابن حجردویم قول دا نقل کړې دې.چه د حضرت عمر رضي الله عنه د خلافت په آخری ورخو کښې د دوی وفات شوې دې.والله اعلم.)_

۲) د تفصیل دپاره اوګورئ سیرت مصطفی (۳۲\۳)_

۳) سورة الممتحنة :۱۲) الكامل لابن الأثير(۱۷۱\۲)_

په خپلو كښې سره پيش شي.چه حضرت عمرؓ دا واوريدل.نوپه خندا شو.
رسول اللهﷺ : د نيكۍ په كار كښې نافرمانى اوحكم مخالفت مكوه.
هنده: مونږ چه دې مجلس ته راغلى يو.نو ستا د نافرمانۍ خيال قدرې مو نه دې راوړې.
د بيعت نه پس رسول اللهﷺ د دې دپاره دمغفرت دعا اوكړه.هندهٔ اووئيل. يا رسول اللهﷺ د اسلام نه وړاندې ستاسو د مخ نه زياته مبغوض ماته بل مخ نه وو.او اوس ستاسو دمخ نه زيات بل مخ ماته محبوب نشته.نبىﷺ ورته اوفرمائيل.اوس به په محبت كښې نور هم زيادت كيږى.(١)

مباح الدم ګرځولى شوى مجرمان: دفتحې په وخت كښې څه حضرات داسې وو.چه نبىﷺ هغوى لره مباح الدم ګرځولى وو.دهغوى په تعداد كښې د ارباب سير روايات مختلف دى. عام اهل سير لس،ابن اسحاق اته،د ابوداود او دارقطنى په روايت كښې د شپږو كسانو ذكر دې.(٢) اوحافظ مغلطائى پنځلس نومونه په مختلفو حوالو سره ذكر كړى دى.په دغه پنځلسو كښې خو اته دنبىﷺ په خدمت كښې حاضر شو.توبه ئې اووېستله.او اسلام ئې قبول كړو.پنځه قتل كړې شول.يو نجران ته اوتختيدل .اوهلته په حالت د كفر كښې مردار شو.اود يو په اسلام راوړلواوقتل كولوكښې اختلاف دې.په دې ترتيب سره دا ټول پنځلس كسان شو.
كوم اته كسان چه د نبىﷺ په خدمت كښې حاضر شواو اسلام ئې قبول كړلو.د هغوى نومونه دا دى.

① **حضرت عكرمه بن ابى جهل رضى الله عنه:** دې داسلام په سختو دشمنانوكښې وو.او دخپل پلار ابوجهل پشان به د اسلام خلاف سازش كښې دهرچا نه وړاندې وو.رسول اللهﷺ دې مباح الدم ګرځولې وو. د مكې دفتحې نه پس دې يمن ته تختيدلې وو.دده ښځې ام حكيم بنت حارث اسلام قبول كړو.اودربارنبوى كښې حاضره شوه. د نبىﷺ نه ئې د خپل خاوند دپاره امان طلب كړو.بل طرف ته حضرت عكرمه ته د حسن اتفاق سره دا واقعه پېښه شوه.چه كله هغه د ساحل نه په كشتۍ باندې سور شو.نو طوفان كشتۍ راګيره كړه.عكرمه دخپل مدد دپاره لات او غزى راوبلل.په كشتۍ كښې چه كوم موجود خلق وو ،هغوى اووئيل..دلته د لات او عزى څه فائده نه وركوى.دا خبره د حضرت عكرمه زړه ته پريوته،

---

١) الكامل لابن الأثير (١٧١\٢و ١٧٢) وسيرت مصطفى (٣٥\٣و ٣٦)_

٢) ابن سعد په طبقات كښې ليكى.((وامر بقتل ستة نفر وأربع نسوة...)) اوګورئ طبقات ابن سعد (١٣٦\٢) ابن اسحاق اته نومونه شمارلى دى.اوګورئ سيرت ابن هشام (٧٣\٢و ٧٣،٢) امام ابوداود په كتاب الجهاد كښې باب قتل الاسير كښې د شپږو كسانو ذكر كړې دې.چه په هغوى كښې څلور سړى اودوه ښځې شامل دى.(اوګورئ سنن ابو داود (٥٩\٣) كتاب الجهاد باب قتل الاسير رقم ٢٦٨٣) علامه ابن اثير دولس كسان ذكر كړى دى.په هغوى كښې اته سړى او څلور ښځې شامل دى.(اوګورئ الكامل لابن الأثير ١٦٨\٢و ١٧٠) دارقطنى شپږ كسان ذكر كړى دى.(اوګورئ الاصابة فى تميز الصحابة (٤٩٧\٢) ترجمه عكرمة أبى جهل)_

دوى اووئيل.، كه په درياب كښې دوى څه فائده نشي وركولې.نو په اوچه بهم هم فائده نشي وركولې.اوهم په هغه وخت كښې دوى دا عزم اوكړو.كه د طوفان نه ورته الله تعالى نجات وركړو.نو د رسول اللهﷺ په خدمت كښې به حاضريږم.او اسلام به قبلوم.
دعكرمه ښځه ام حكيم د خپل خاوند په لټون كښې يمن طرف ته اووتله.اوپه ساحل باندې هغه سره ملاؤ شوه.عكرمه ته ئې اووئې.،ستا دپاره ما د رسول اللهﷺ نه امان حاصل كړې دې.،حضرت عكرمه د هغې سره د نبیﷺ په خدمت كښې حاضر شو.او په اسلام مشرف شو[1] اوبيا د اسلام دپاره دوى ډيرې نه هيرونكې قربانيانې وركړې.ټول عمر ئې د اسلام د ترقئ دپاره جهاد اوكړو.د اسلامى تاريخ په مشهور جنګ يرموك كښې دوى.اعلان اوكړو، څوك ماسره بيعت على الموت كوى؟ څلور سوو كسانو ورسره بيعت على الموت اوكړو، اود مجاهدينو دغه څلورو سوو كسانو په دشمن باندې زبردسته حمله اوكړه.تردې چه ټول شهيدان شو.كله چه اوكتلى شو، نو حضرت عكرمهؓ په بدن باندې د غشو او تورو د اويا نه زياتې نښې وې.([2]) رضى الله عنه ورضى عنه.

④ **حضرت عبدالله بن سعد بن ابى سرح**: دې اول مسلمان شوې وو.او د رسول اللهﷺ كاتب وحى وو.خوبيا مرتد شوې وو او مكې ته راغلې وو.دې دحضرت عثمانؓ رضاعى ورور وو.دمكې دفتحې نه پس حضرت عثمانؓ دې د رسول اللهﷺ په خدمت كښې حاضر كړو.او دوباره په اسلام مشرف شو.([3]) دوى هم روسته داسلام دپاره ډيرې قربانيانې وركړې دى. د حضرت عثمانؓ په دور خلافت كښې د افريقې په جهاد كښې دوى زبردست مجاهدانه كردار ادا كړې وو.دحضرت معاويهؓ په زمانه كښې دوى وفات شوى وو.([4])

③ **كعب بن زهير**: دې دعربو مشهور شاعر وو.د اسلام نه وړاندې به ئې د رسول اللهﷺ په هجو كښې اشعار وئيل.دې د مكې نه تخيدلې وو.روسته مدينې منورې ته راغلو.او د رسول اللهﷺ په خدمت كښې حاضر شو،په اسلام مشرف شو.اود نبیﷺ په مدح كښې ئې هغه مشهوره قصيده اووئيله.دكومې نه چه نن هم د عربى ادب صحراء ګونجيږى.اوكومه چه د ..قصيده بانت سعاد،، په نوم باندې مشهوره ده.([5]) دهغې مطلع دا ده.

بانت سعات، فقلبى اليوم متبول متيم أراها، لم يفد مكبول

④ **بهاء بن الاسود**: ده حضرت زينب بنت رسول اللهﷺ د هجرت په وخت كښې په نيزه باندې وهلې وه.دهغه په وجه هغه په كاڼى باندې راپريوتله،اوحمل ئې ضائع شو.او هم په دغه بيمارئ كښې روسته هغه وفات شوه.دې هم مباح الدم ګرځولې شوې وو.خو روسته د

---

[1]) اوګورئ السية الحلبية (٣\٩٢و ٩٣) دغه شان البداية والنهاية (٤\٢٩٨) وسيرة مصطفى (٣\٤٣و ٤٥)_
[2]) الإصابة فى تميز الصحابة (٢\٤٩٦و ٤٩٧)_
[3]) البداية والنهاية (٤\٢٩٨) دغه شان مستدرك حاكم (٣\٤٥و ٤٦) كتاب المغازى)_
[4]) د تفصيل دپاره اوګورئ الإصابة فى تميز الصحابة (٢\٣١٧)_
[5]) الإصابة فى تمييز الصحابة (٣\٢٩٥) ترجمة كعب بن زهير)_

نبی ﷺ په خدمت کښې حاضرشو، او اسلام ئې راوړو. اوتوبه ئې اوويستله.[1]

⑤ **حضرت وحشى بن حرب:** دوى حضرت حمزه رضی الله عنه شهيد کړې وو. ده هم د فتح مکې په موقع اسلام راوړې وو. ددې تفصيل په غزوه احد کښې تيرشوې دې.

⑥ **عبدالله بن زبعرى:** دې دعربو مشهور شاعر وو. د نبی ﷺ په مذمت کښې به ئې اشعار وئيل. توبه ئې اوويسته، اود نبی ﷺ په خدمت کښې حاضر شو، اسلام ئې قبول کړو.[2]

⑦ **هنده بنت عتبه:** دا هم مباح الدم ګرځولې شوې وه. خوبيا د نبی ﷺ په خدمت کښې حاضره شوه. او اسلام ئې قبول کړو. تفصيل ئې اوس تيرشوې دې.

⑧ **فرتنى:** دا د عبدالله بن خطل وينځه وه. د رسول الله ﷺ خلاف به ئې اشعار وئيل. مباح الدم ګرځولې شوې وه. د فتح مکې په وخت کښې تخيدلې وه. ورسته د نبی ﷺ په خدمت کښې حاضره شوه. او اسلام ئې راوړو. د حضر عمر رضی الله عنه يا حضرت عثمان رضی الله عنه په دوره خلافت کښې وفات شوې وه.[3]

قتل کړې شوې مجرمان: کوم کسان چه مباح الدم ګرځولې شوى وو، په هغوى کښې چه کوم پنځه قتل کړې شوى دى. د هغوى تفصيل دا دې.

① **عبدالله بن خطل:** دې اول مسلمان شوې وو. رسول الله ﷺ عامل جوړ کړو، اود صدقو اخستلو دپاره ئې ليږلې وو. ده سره يو غلام هم وو. په لار کښې ئې په يو ځائې کښې غلام ته د روټئ تيارولو دپاره اووئيل. غلام په څه وجه اوده شو. اوروټئ ئې تياره نکړه. ابن خطل په غصه کښې راغلو، غلام ئې قتل کړو. اود صدقو اوښان ئې واخستل مرتد شو، اومکې ته راغلو. چه دلته راغلو د نبی ﷺ په هجو کښې به ئې اشعار وئيل. دده دوه وينځې وې. د سندرو مجلسونه به ئې منعقد کول، اوبه هغوى باندې به ئې د نبی ﷺ په هجو کښې اشعار وئيل. يوخودې د ناحق وينې قاتل مجرم وو. او دويم جرم ئې دارتداد وو. او دريم جرم ئې د نبی ﷺ خلاف اشعار وئيل وو. په دې درې واړو کښې د هر جرم سزا قتل دى.

دفتحې په ورځ دې د کعبې په غلاف پورې انختې وو. نبی ﷺ ته خبر اوکړې شو، چه ابن خطل د کعبې په غلاف پورې انختې دې. نبی ﷺ اوفرمائيل دې هم دغلته قتل کړئ. نو حضرت ابوبرزه اسلمی رضی الله عنه او حضرت سعدبن حريث رضی الله عنه لاړل. او دې ئې قتل کړو.[4] دده د قتل دا واقعه روسته د بخارى په روايت کښې راځى.

② **مقيس بن صبابه:** دې اول مسلمان شوې وو. بيا مرتد شوې وو او مکې ته راغلې وو. نميله بن عبدالله ليثى رضی الله عنه ده لره قتل کړو.[5]

---

[1]) الإصابة فی تميز الصحابة (۵۹۷\۳، و ۵۹۸)_
[2]) اوګورئ سيرت مصطفى (۴۷\۳)_
[3]) الکامل لابن الأثير(۱۷۰\۲)_
[4]) السيرة الحلبية (۹۱\۳)_
[5]) الکامل لابن الأثير(۱۶۹\۲)_

④ **حويرث بن نقيد:** ده به د رسول الله ﷺ په شان کښې ګستاخانه اشعار وئيل.ددې وجې مباح الدم ګرځولې شوې وو.حضرت علي رضي الله عنه ده لره ختم کړو.(١)

④ **حارث بن طلاطل:** ده به هم د نبي ﷺ په هجو کښې اشعار وئيل.د دې وجې دده وينه هدر شوه.او حضرت علي رضي الله عنه ده لره قتل کړو.(٢)

⑤ **قريبه:** دا د ابن خطل وينځه وه.د رسول الله ﷺ خلاف به ئې اشعار وئيل.د غزوه فتح په موقع قتل کړې شوه.(٣)

په مباح الدم ګرځولې شوو پنځلسو کسانو کښې ،،هبيره بن وهب،، هم وو. دې د فتح مکې په وخت کښې نجران طرف ته تختيدلې وو.اوهلته د کفر په حالت کښې مړ شو.(٤)

په دې پنځلسو کښې ،،ساره،، نومې يوه ښځه هم وه.دهغې متعلق بعضې وائي.چه قتل کړې شوې وه. (٥)اوبعضې وائي.چه اسلام ئې راوړې وو.او دحضرت عمر رضي الله عنه د زمانې پورې ژوندئ وه.دا هم هغه ښځه وه.چه د حضرت حاطب بن ابي بلتعه رضي الله عنه خط ئې اوړې وو.او مکې ته تله.(٦)

دغه شان د ټول پنځلس کسان شو.چه اته په کښې مسلمانان شوي وو.پنځه قتل کړې شوي وو.يو د کفر په حالت کښې مړ شوې وو.او د يو په اسلام راوړلواو قتل کښې روايات مختلف دي.

خودا ټول تفصيل د حافظ مغلطائي د تحقيق مطابق دې.د بعضې مؤرخينو خيال دې.چه صرف دوه کسان قتل کړې شوې دي.يو ابن خطل او بل مقيس بن صبابه ،اودا دواړه په قصاص کښې قتل کړې شوي وو.د دوی نه سوا به څوك نه دی قتل شوې.په کومو رواياتو کښې چه ددې دوو نه سوا د نورو کسانو د قتل ذکر دې.هغه روايات د سند په اعتبار سره يا ضعيف دي يا منقطع،نودهغې څه اعتبار نشته.(٧) والله اعلم

[٤٠٢٥] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ عَمْرِو بْنِ دِينَارٍ قَالَ أَخْبَرَنِي الْحَسَنُ بْنُ مُحَمَّدٍ أَنَّهُ سَمِعَ عُبَيْدَ اللَّهِ بْنَ أَبِي رَافِعٍ يَقُولُ سَمِعْتُ عَلِيًّا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَقُولُ بَعَثَنِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَا وَالزُّبَيْرَ وَالْمِقْدَادَ فَقَالَ انْطَلِقُوا حَتَّى تَأْتُوا رَوْضَةَ خَاخٍ فَإِنَّ بِهَا ظَعِينَةً مَعَهَا كِتَابٌ فَخُذُوا مِنْهَا قَالَ فَانْطَلَقْنَا تَعَادَى بِنَا خَيْلُنَا حَتَّى أَتَيْنَا الرَّوْضَةَ فَإِذَا نَحْنُ

---

(١) الكامل لابن الأثير (١٦٩\٢)_

(٢) سيرت مصطفى (٤٧\٣)_

(٣) الكامل لابن الأثير (١٧٠\٢)_

(٤) الكامل لابن الأثير (١٦٩\٢)_

(٥) الكامل لابن الأثير (١٧٠\٢)_

(٦) فتح الباري (١١\٨)_

(٧) شبلي نعماني مرحوم او مولانا سيد سليمان ندوی په دلائلو سره ددې رواياتو ضعف ثابت کړې دې.اوګورئ سيرة النبي ﷺ (١\١١٠ و ٣٠٣)_

بِالظَّعِينَةِ قُلْنَا لَهَا أَخْرِجِي الْكِتَابَ قَالَتْ مَا مَعِي كِتَابٌ فَقُلْنَا لَتُخْرِجِنَّ الْكِتَابَ أَوْ لَنُلْقِيَنَّ الثِّيَابَ قَالَ فَأَخْرَجَتْهُ مِنْ عِقَاصِهَا فَأَتَيْنَا بِهِ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَإِذَا فِيهِ مِنْ حَاطِبِ بْنِ أَبِي بَلْتَعَةَ إِلَى نَاسٍ بِمَكَّةَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ يُخْبِرُهُمْ بِبَعْضِ أَمْرِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَا حَاطِبُ مَا هَذَا قَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ لَا تَعْجَلْ عَلَيَّ إِنِّي كُنْتُ امْرَأً مُلْصَقًا فِي قُرَيْشٍ يَقُولُ كُنْتُ حَلِيفًا وَلَمْ أَكُنْ مِنْ أَنْفُسِهَا وَكَانَ مَنْ مَعَكَ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ مَنْ لَهُمْ قَرَابَاتٌ يَحْمُونَ أَهْلِيهِمْ وَأَمْوَالَهُمْ فَأَحْبَبْتُ إِذْ فَاتَنِي ذَلِكَ مِنَ النَّسَبِ فِيهِمْ أَنْ أَتَّخِذَ عِنْدَهُمْ يَدًا يَحْمُونَ قَرَابَتِي وَلَمْ أَفْعَلْهُ ارْتِدَادًا عَنْ دِينِي وَلَا رِضًا بِالْكُفْرِ بَعْدَ الْإِسْلَامِ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَمَا إِنَّهُ قَدْ صَدَقَكُمْ فَقَالَ عُمَرُ يَا رَسُولَ اللَّهِ دَعْنِي أَضْرِبْ عُنُقَ هَذَا الْمُنَافِقِ فَقَالَ إِنَّهُ قَدْ شَهِدَ بَدْرًا وَمَا يُدْرِيكَ لَعَلَّ اللَّهَ اطَّلَعَ عَلَى مَنْ شَهِدَ بَدْرًا فَقَالَ اعْمَلُوا مَا شِئْتُمْ فَقَدْ غَفَرْتُ لَكُمْ فَأَنْزَلَ اللَّهُ السُّورَةَ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا عَدُوِّي وَعَدُوَّكُمْ أَوْلِيَاءَ تُلْقُونَ إِلَيْهِمْ بِالْمَوَدَّةِ وَقَدْ كَفَرُوا بِمَا جَاءَكُمْ مِنَ الْحَقِّ إِلَى قَوْلِهِ فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ [ر: ٢٨٤٥]

بَاب = غَزْوَةِ الْفَتْحِ فِي رَمَضَانَ

[٤٠٢٦/٤٠٢٩] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ قَالَ حَدَّثَنِي عُقَيْلٌ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ أَخْبَرَنِي عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُتْبَةَ أَنَّ ابْنَ عَبَّاسٍ أَخْبَرَهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ غَزَا غَزْوَةَ الْفَتْحِ فِي رَمَضَانَ

قَالَ وَسَمِعْتُ سَعِيدَ بْنَ الْمُسَيَّبِ يَقُولُ مِثْلَ ذَلِكَ

وَعَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ أَخْبَرَهُ أَنَّ ابْنَ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ صَامَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتَّى إِذَا بَلَغَ الْكَدِيدَ الْمَاءَ الَّذِي بَيْنَ قُدَيْدٍ وَعُسْفَانَ أَفْطَرَ فَلَمْ يَزَلْ مُفْطِرًا حَتَّى انْسَلَخَ الشَّهْرُ

ددې ترجمة الباب نه د امام بخارى رحمه الله مقصدا دا دې چه د فتحې مکې واقعه په رمضان کښې راغلې وه.په دې باره کښې تاريخى روايات مختلف دى. چه رسول الله ﷺ د فتحې مکې دپاره د مدينې منورې نه په کوم تاريخ روان شوې وو.واقدى وغيره ليکلى دى،چه د رمضان په لسم تاريخ باندې نبى ﷺ روان شوې وو.د مسلم شريف په روايات کښې د ١٣او ١٦او ١٨ تاريخ ذکر دې.اوپه يو روايت.کښې په تردد سره د ١٧ او ١٩ ذکر هم شته.(١)
حقيقت دا دې.چه په دې رواياتو کښې تطبيق ډير ګران دې.البته د واقدى روايت مشهور

---

(١) فتح البارى (٤١٨) دغه شان صحيح مسلم کتاب الصوم باب جواز الصوم والفطر فى شهر رمضان للمسافر(١١/٣٥٦)_

دي.اوهم په دې باندې مونږ اعتماد کړې دې په اول کښې مو وئيلی وو.چه نبﷺ په ۱۰ رمضان باندې روان شوې وو.امام نووی هم په شرح د مسلم کښې ليکلی دی.چه رسول الله ﷺ په ۱۰ رمضان د مدينې منورې نه روان شوې وو.او په ۹ ارمضان مکې ته داخل شوې وو.(۱)

[۴۰۲۷]حَدَّثَنِي مَحْمُودٌ أَخْبَرَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ قَالَ أَخْبَرَنِي الزُّهْرِيُّ عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَرَجَ فِي رَمَضَانَ مِنْ الْمَدِينَةِ وَمَعَهُ عَشَرَةُ آلَافٍ وَذَلِكَ عَلَى رَأْسِ ثَمَانِ سِنِينَ وَنِصْفٍ مِنْ مَقْدَمِهِ الْمَدِينَةَ فَسَارَ هُوَ وَمَنْ مَعَهُ مِنْ الْمُسْلِمِينَ إِلَى مَكَّةَ يَصُومُ وَيَصُومُونَ حَتَّى بَلَغَ الْكَدِيدَ وَهُوَ مَاءٌ بَيْنَ عُسْفَانَ وَقُدَيْدٍ أَفْطَرَ وَأَفْطَرُوا

قوله: ومعه عشرة آلاف...: د بخاری په دې روايت کښې د نبیﷺ سره د فتحې مکې د روانيدو په وخت کښې لس زره تعداد بيان کړې شوې دې.دابن اسحاق او ابن عائذ وغيره په رواياتو کښې راغلی دی.چه نبیﷺ سره ۱۲ زره کسان وو.حاکم په ..الاکليل.. کښې اوابوسعد په ..شرف ا لمصطفی.. کښې هم دا ليکلی دی.(۲) خودا تعارض په دې طريقه لرې کيدې شی.چه د مدينې منورې نه د روانيدو په وخت کښې د نبیﷺ سره دکسانو تعداد لس زره وو.اوباقی نور خلق په لاره کښې دمختلفو قبائلو نه ورسره شامل شو.نو دا تعداد روسته زيات شواو دولس زره شو.(۳)

قوله: وَذَلِكَ عَلَى رَأْسِ ثَمَانِ سِنِينَ وَنِصْفٍ مِنْ مَقْدَمِهِ الْمَدِينَةَ: دمعمر په روايت کښې هم داسې واقع دی.خودا وهم دې.څکه چه رسول اللهﷺ د هجرت کولونه پس اونيم کاله پس روان شوې وو.څکه چه هجرت په ربيع ا لاول کښې شوې وو.اوهم ددغه کال د محرم نه هجری کال شمارلې شی.نوپه دې اعتبارسره د هجرت نه پس د فتحې مکې پورې دا مودۀ اووه نيم کاله جوړيږی. اته نيم کاله نه جوړيږی.په روايت کښې اته نيم کاله بيانولې شی.دا وهم دې.(۴) حافظ ابن حجرؒ څه توجيهات کړی دی.(۵) خو حقيقت دا دې.چه په داسې قسم رواياتو کښې داسې مختصر قسم وهمونه واقع کيدل څه لرې خبره نه ده.

---

۱) شرح مسلم للنوی (۱۱\۳۵۶) کتاب الصوم .امام نووی په دې رواياتو کښې تطبيق کول غوښتلو.خو هغوی هم تطبيق اونکړې شو.هم دا وجه ده چه د ((ووجه الجمع بين هذه الروايات ...)) ليکلو نه پس بياض دې.)_

۲) فتح الباری (۸\۴)_

۳) عمدة القاری (۱۷\۲۷۶) وفتح الباری (۸\۴)_

۴) عمدة القاری (۱۷\۲۷۶) وفتح الباری (۸\۵)_

۵) اوګورئ فتح الباری (۸\۴)_

قوله: قَالَ الزُّهْرِيُّ وَإِنَّمَا يُؤْخَذُ مِنْ أَمْرِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْآخِرُ فَالْآخِرُ: دا د زهرى قول دې.لكه څنګه چه امام بخارى ددې تصريح كړې ده.هم دا روايت په كتاب الجهاد صفحه (٣١٥) باندې تيرشوې دې.(١) مطلب دا دې.چه د سفر په اول كښې د نبى ﷺ روژه وه.روسته نبى ﷺ افطار اوكړو.نو آخرى عمل د نبى ﷺ افطار فى السفر وو.نو هم دا به اختيارولې شى.د بعضې حضراتو دا وئيل كه سفردرمضان په ابتداء كښې شوى وى.نو بيا هم په دغه رمضان كښې د سفر شروع كولو نه پس افطار جائز نه دې.غلطه ده.دا حديث د هغوى خلاف حجت دې.

[٤٠٢٨] حَدَّثَنِي عَيَّاشُ بْنُ الْوَلِيدِ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْأَعْلَى حَدَّثَنَا خَالِدٌ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ خَرَجَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي رَمَضَانَ إِلَى حُنَيْنٍ وَالنَّاسُ مُخْتَلِفُونَ فَصَائِمٌ وَمُفْطِرٌ فَلَمَّا اسْتَوَى عَلَى رَاحِلَتِهِ دَعَا بِإِنَاءٍ مِنْ لَبَنٍ أَوْ مَاءٍ فَوَضَعَهُ عَلَى رَاحَتِهِ أَوْ عَلَى رَاحِلَتِهِ ثُمَّ نَظَرَ إِلَى النَّاسِ فَقَالَ الْمُفْطِرُونَ لِلصُّوَّامِ أَفْطِرُوا

وَقَالَ عَبْدُ الرَّزَّاقِ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ عَنْ أَيُّوبَ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا خَرَجَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَامَ الْفَتْحِ

وَقَالَ حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ عَنْ أَيُّوبَ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

[٤٠٢٩] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا جَرِيرٌ عَنْ مَنْصُورٍ عَنْ مُجَاهِدٍ عَنْ طَاوُسٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ سَافَرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي رَمَضَانَ فَصَامَ حَتَّى بَلَغَ عُسْفَانَ ثُمَّ دَعَا بِإِنَاءٍ مِنْ مَاءٍ فَشَرِبَ نَهَارًا لِيُرِيَهُ النَّاسَ فَأَفْطَرَ حَتَّى قَدِمَ مَكَّةَ

قَالَ وَكَانَ ابْنُ عَبَّاسٍ يَقُولُ صَامَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي السَّفَرِ وَأَفْطَرَ فَمَنْ شَاءَ صَامَ وَمَنْ شَاءَ أَفْطَرَ [ر: ١٨٤٢]

قوله: حَدَّثَنِي عَيَّاشُ بْنُ الْوَلِيدِ..... خَرَجَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي رَمَضَانَ إِلَى حُنَيْنٍ: دا وهم دې،ځكه چه رسول الله ﷺ دحنين دپاره په رمضان كښې نه وو تلې. بلكه په شوال كښې تلې وو.بعضې خلقو تاويل كړې دې او وئيلى ئې دى چه «الى حنين» تصحيف دې.په اصل كښې «الى خيبر» وو.خودا تاويل صحيح نه دې.ځكه چه د غزوه خيبر دپاره هم نبى ﷺ په رمضان كښې نه وو تلې.په محرم كښې تلې وو.(٢) ددې وجې صحيح دا ده،چه دلته د ،،حنين،، په ځائې د ،،مكې،، لفظ پكار دې.اودا تاويل هم كيدې شى،چه

---

(١) صحيح بخارى كتاب الجهاد باب الخروج فى رمضان (٤١٥\١)_

(٢) فتح البارى (٥\٨) وعمدة القارى (٢٧٧\١٧)_

چونکه خروج الى مکه د حنين پيش خيمه وه.او مکې ته خروج په رمضان کښې وو.نو لکه چه حنين طرف ته خروج هم مجازاً په رمضان کښې شوې وو.([1])

بَابٌ أَيْنَ رَكَزَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الرَّايَةَ يَوْمَ الْفَتْحِ

يعنى رسول الله ﷺ د فتحې مکه په ورځ خپله جنډا په کوم ځائې کښې اودرولې وه.دوه لفظونه استعماليږى،،رايه،،او،،لواء،رايه غټې جنډې ته وائى .او،لواء،،وړې جنډې ته وائى.بعضو ددې په عکس وئيلى دى.اوبعضې حضراتو دې ته مترادف ګرځولى دى.والله اعلم ([2])

[٤٠٣٠] حَدَّثَنَا عُبَيْدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ عَنْ هِشَامٍ عَنْ أَبِيهِ قَالَ لَمَّا سَارَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَامَ الْفَتْحِ فَبَلَغَ ذَلِكَ قُرَيْشًا خَرَجَ أَبُو سُفْيَانَ بْنُ حَرْبٍ وَحَكِيمُ بْنُ حِزَامٍ وَبُدَيْلُ بْنُ وَرْقَاءَ يَلْتَمِسُونَ الْخَبَرَ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَقْبَلُوا يَسِيرُونَ حَتَّى أَتَوْا مَرَّ الظَّهْرَانِ فَإِذَا هُمْ بِنِيرَانٍ كَأَنَّهَا نِيرَانُ عَرَفَةَ فَقَالَ أَبُو سُفْيَانَ مَا هَذِهِ لَكَأَنَّهَا نِيرَانُ عَرَفَةَ فَقَالَ بُدَيْلُ بْنُ وَرْقَاءَ نِيرَانُ بَنِي عَمْرٍو فَقَالَ أَبُو سُفْيَانَ عَمْرٌو أَقَلُّ مِنْ ذَلِكَ فَرَآهُمْ نَاسٌ مِنْ حَرَسِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَدْرَكُوهُمْ فَأَخَذُوهُمْ فَأَتَوْا بِهِمْ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَسْلَمَ أَبُو سُفْيَانَ فَلَمَّا سَارَ قَالَ لِلْعَبَّاسِ احْبِسْ أَبَا سُفْيَانَ عِنْدَ حَطْمِ الْخَيْلِ حَتَّى يَنْظُرَ إِلَى الْمُسْلِمِينَ فَحَبَسَهُ الْعَبَّاسُ فَجَعَلَتِ الْقَبَائِلُ تَمُرُّ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَمُرُّ كَتِيبَةً كَتِيبَةً عَلَى أَبِي سُفْيَانَ فَمَرَّتْ كَتِيبَةٌ قَالَ يَا عَبَّاسُ مَنْ هَذِهِ قَالَ هَذِهِ غِفَارُ قَالَ مَا لِي وَلِغِفَارَ ثُمَّ مَرَّتْ جُهَيْنَةُ قَالَ مِثْلَ ذَلِكَ ثُمَّ مَرَّتْ سَعْدُ بْنُ هُذَيْمٍ فَقَالَ مِثْلَ ذَلِكَ وَمَرَّتْ سُلَيْمُ فَقَالَ مِثْلَ ذَلِكَ حَتَّى أَقْبَلَتْ كَتِيبَةٌ لَمْ يَرَ مِثْلَهَا قَالَ مَنْ هَذِهِ قَالَ هَؤُلَاءِ الْأَنْصَارُ عَلَيْهِمْ سَعْدُ بْنُ عُبَادَةَ مَعَهُ الرَّايَةُ فَقَالَ سَعْدُ بْنُ عُبَادَةَ يَا أَبَا سُفْيَانَ الْيَوْمَ يَوْمُ الْمَلْحَمَةِ الْيَوْمَ تُسْتَحَلُّ الْكَعْبَةُ فَقَالَ أَبُو سُفْيَانَ يَا عَبَّاسُ حَبَّذَا يَوْمُ الذِّمَارِ ثُمَّ جَاءَتْ كَتِيبَةٌ وَهِيَ أَقَلُّ الْكَتَائِبِ فِيهِمْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَصْحَابُهُ وَرَايَةُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَعَ الزُّبَيْرِ بْنِ الْعَوَّامِ فَلَمَّا مَرَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِأَبِي سُفْيَانَ قَالَ أَلَمْ تَعْلَمْ مَا قَالَ سَعْدُ بْنُ عُبَادَةَ قَالَ مَا قَالَ قَالَ كَذَا وَكَذَا فَقَالَ كَذَبَ سَعْدٌ وَلَكِنْ هَذَا يَوْمٌ يُعَظِّمُ اللَّهُ فِيهِ الْكَعْبَةَ وَيَوْمٌ تُكْسَى فِيهِ الْكَعْبَةُ قَالَ وَأَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ تُرْكَزَ رَايَتُهُ بِالْحَجُونِ قَالَ عُرْوَةُ

---

[1]) وأجاب المحب الطبرى .. بأى يكون المراد من قوله: ،،خرج النبى ﷺ فى رمضان إلى حنين،، أنه قصد الخروج إليها وهو فى رمضان فذكر الخروج وأراد القصد بالخروج ومثل هذا ذائع فى الكلام (عمدة القارى ٢٧٧\١٧)_

[2]) مجمع بحار الانوار (٥١٦\٤)_ و(٤١٢\٢)_

وَأَخْبَرَنِي نَافِعُ بْنُ جُبَيْرِ بْنِ مُطْعِمٍ قَالَ سَمِعْتُ الْعَبَّاسَ يَقُولُ لِلزُّبَيْرِ بْنِ الْعَوَّامِ يَا أَبَا عَبْدِ اللَّهِ هَا هُنَا أَمَرَكَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ تَرْكُزَ الرَّايَةَ قَالَ وَأَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَئِذٍ خَالِدَ بْنَ الْوَلِيدِ أَنْ يَدْخُلَ مِنْ أَعْلَى مَكَّةَ مِنْ كَدَاءٍ وَدَخَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ كُدًا فَقُتِلَ مِنْ خَيْلِ خَالِدِ بْنِ الْوَلِيدِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَوْمَئِذٍ رَجُلَانِ حُبَيْشُ بْنُ الْأَشْعَرِ وَكُرْزُ بْنُ جَابِرٍ الْفِهْرِيُّ [ر: ٢٨١٣]

قوله: حَدَّثَنَا عُبَيْدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ ...فأسلم أبو سفيان ...: په اول كښې ابوسفيان ظاهری طور مسلمان شوې وو.خو روسته د اسلام په حقانيت باندې دهغوی شرح صدر اوشو.اوبه خپل اسلام كښې مخلص شو. د ابوسفيان نوم صخربن حرب بن اميه دې.د ٨٨ كالو په عمر كښې په مدينه منوره كښې په ٣١ھ كښې وفات شوې وو.اوحكيم بن حزام د حضرت خديجې ورارهٔ وو. په ٥٤ھ كښې دوی هم په مدينه منوره كښې وفات شوی وو.

قوله: عند حطم الجبل....: يعنی په كوم ځائې كښې چه د اسونو رش وی.مراد ددې نه تنګ ځائې دې.د حاشيه نسخه ده.((عند خطم الجبل)) يعنی د غر د سوكې سره.په اولنی صورت كښې به مطلب دا وی.چه چرته د اسونو رش وی.هلته ابوسفيان اودروئ.اود اسونو رش په تنګ ځائې كښې زيات وی.لكه څنګه چه غابنې وی.يعنی دغابنې سره نزدې دې اودروئ.اود اسلامی لښكر خودنه ورته اوكړئ.اوپه دويم صورت كښې به مطلب دا وی.چه دغر په سوكه باندې دې ايسار كړئ. د اسلامی لښكر مشاهده ورته اوكړئ.

قوله: فقال سعد بن عبادة رضي الله عنه يا أبا سفيان اليوم يوم الملحمة :اليوم تستحل الكعبة: سعدبن عباده رضي الله عنه اووئيل.اې ابوسفيان نن د جنګ ورځ ده.نن به په كعبه كښې قتل او قتال حلال وی.

قوله: فقال أبوسفيان ياعباس حبذا يوم الذمار:په دې باندې ابوسفيان اووئيل.د قريشو د بربادئ او تباهئ ښه ورځ راغله.

قوله: وأمر رسول الله يومئذ خالد بن وليد أن يدخل من أعلى مكة من كداء:رسول الله صلى الله عليه وسلم خالدبن وليد رضي الله عنه ته دمكې د پورته طرف يعنی كداء نه د داخليدو حكم كړې وو.خوم دا وهم دې.ځكه چه نور ټول روايات په دې باندې متفق دی.چه رسول الله صلى الله عليه وسلم پخپله د پورتنی طرف د مكې نه داخل شوې وو.او خالد ته ئې د ښكته طرف نه د داخليدو حكم كړې وو.(١)

---

١) فتح البارى (١٠/٨) وعمدة القارى (٢٨٠/١٧)_

قوله: فقتل من خيل خالد يومئذ رجلان: دا دوه كسان حضرت حبيش بن اشعر او حضرت كرزبن جابر رضي الله عنهما وو. د بخارى په روايت كښې خو د دوو كسانو ذكر دې. خو په نورو رواياتو كښې د درې كسانو ذكر دې. دريم كس مسلمه بن الميلاء دې. دا درې صحابه رضي الله عنهم په دغه ورځ شهيدان شوى وو. (١) اوداين سعد د بيان مطابق د مشركانو څلورويشت كسان قتل شوى وو. (٢)

[٤٠٣١] حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ قُرَّةَ قَالَ سَمِعْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ مُغَفَّلٍ يَقُولُ رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ فَتْحِ مَكَّةَ عَلَى نَاقَتِهِ وَهُوَ يَقْرَأُ سُورَةَ الْفَتْحِ يُرَجِّعُ وَقَالَ لَوْلَا أَنْ يَجْتَمِعَ النَّاسُ حَوْلِي لَرَجَّعْتُ كَمَا رَجَّعَ [ر: ٣٥٥٥و ٤٧٤٣و ٤٧٦٠و ٧١٠٢]

قوله: وَهُوَ يَقْرَأُ سُورَةَ الْفَتْحِ يُرَجِّعُ...: يعنى دفتح مكې په ورځ رسول الله صلى الله عليه وسلم سورة فتح لوستلو. او ترجيع ئې كولو. يو ترجيع فى الاذان وى. چه شهادتين دوه خله په مزه او دوه خله په اوچت آواز سره لوستل وى. او يو ترجيع فى القرآن وى. د ترجيع فى القرآن معنى دا ده. چه د قرآن تلاوت كولې شى او په آواز كښې امتداد او پورته والې ښكته والې موجود شى. ددې كيفيت د بخارى شريف كتاب التوحيد په روايت كښې د معاويه بن قره نه داسې منقول دې... آ ء آ. ء آ. (دهمزه مفتوحه نه پس الف اوردول) (٣)

چونكه نبى په اوښ باندې سور وو. د دې د وجې د نبى صلى الله عليه وسلم په آواز كښې ښكته والې پورته والې راتلو. (٤) بعضې حضرات فرمائى. چه په روايت كښې «يرجع» نه امتداد پيدا كول مراد نه دى. بلكه ددې معنى دا ده. چه نبى صلى الله عليه وسلم به يو يو آيت بار بار وئيلو. ځكه چه د ترجيع معنى په لغت كښې د واپس كولو هم راځى. (٥) او بعضو وئيلى دى. چه د «يرجع» معنى په خوش آوازئ سره نبى صلى الله عليه وسلم تلاوت كولو (٦)

دا خبره خو د ټولوعالمانو په نيز متفق عليه ده. چه په ښكلى آواز سره د قرآن تلاوت كول مستحب دى. خودا په هغه وخت كښې چه كله په خوش آوازئ سره د قرآن په حروفو كښې كمې زياتې نه راځى. اوپه مخارجو باندې اثر نه غورځيږى. خوكه د سندرو د راګونو پشان آواز اوچت كړى اوپه آواز كښې خوش آوازى پيدا كوى. نو دا جائزنه ده.

---

(١) فتح البارى (١٠\٨)_

(٢) طبقات ابن سعد (١٣٦\٢)_

(٣) اوګورئ كتاب التوحيد باب ذكر النبى صلى الله عليه وسلم و رواية عن ربه (١١٢٥\٢)_

(٤) فتح البارى (٥١٥\١٣)(كتاب التوحيد)_

(٥) معجم الوسيط (٣٣١\١)_

(٦) فتح البارى (٩٢\٩) كتاب فضائل القرآن باب الترجيع)_

[۴۰۳۲] حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ حَدَّثَنَا سَعْدَانُ بْنُ يَحْيٰى حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي حَفْصَةَ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ عَلِيِّ بْنِ حُسَيْنٍ عَنْ عَمْرِو بْنِ عُثْمَانَ عَنْ أُسَامَةَ بْنِ زَيْدٍ أَنَّهُ قَالَ زَمَنَ الْفَتْحِ يَا رَسُولَ اللّٰهِ أَيْنَ تَنْزِلُ غَدًا قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهَلْ تَرَكَ لَنَا عَقِيلٌ مِنْ مَنْزِلٍ ثُمَّ
قَالَ لَا يَرِثُ الْمُؤْمِنُ الْكَافِرَ وَلَا يَرِثُ الْكَافِرُ الْمُؤْمِنَ
قِيلَ لِلزُّهْرِيِّ وَمَنْ وَرِثَ أَبَا طَالِبٍ قَالَ وَرِثَهُ عَقِيلٌ وَطَالِبٌ

حضرت اسامه بن زيد د فتحې مکې په موقع د رسول اللهﷺ نه تپوس اوکړو ،چه صبا ته به تاسو په کوم ځائې کښې قيام کوئ؟ نبیﷺ اوفرمائيل، عقيل زمونږ دپاره څه کور هم پرېخودې نه دې.
د رسول اللهﷺ د نيکه عبدالمطلب د وفات نه پس دهغه د جائيداد مالك او وارث دهغه ځامن او د نبیﷺ تره ابوطالب وو.د ابوطالب څلور ځامن وو. طالب، حضرت عقيل، حضرت جعفر،حضرت علیؓ ،اولنی دوه حضرات خو په سابقين اولين کښې وو.عقيل د فتحې مکې نه پس اسلام قبول کړې وو.اوطالب په بدر کښې د کفر په حالت کښې قتل شوې وو.
چونکه د کافر وارث مسلمان نه وی.او حضرت جعفر اوحضرت علیؓ دواړه د ابو طالب د وفات په وخت کښې مسلمانان شوی وو.ددې وجې دوی د ابوطالب وارثان جوړ نشو.طالب او عقيل د هغه د ميراث وارثان جوړ شوی وو.روسته عقيل هغه ټول کورنه په ابوسفيان باندې خرڅ کړل.د «وهل ترك لنا عقيل من منزل؟» نه د رسول اللهﷺ دې طرف ته اشاره وه.(۱)

قوله: قَالَ مَعْمَرٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ أَيْنَ تَنْزِلُ غَدًا فِي حَجَّتِهِ وَلَمْ يَقُلْ يُونُسُ حَجَّتِهِ وَلَا زَمَنَ الْفَتْحِ: داروايت د زهری نه درې راويانو نقل کړې دې.
① محمدبن ابی حفصه ② معمر ③ او يونس،دمحمد بن ابی حفصه په روايت کښې خو دا تصريح ده.چه حضرت اسامه بن زيدؓ دا سوال د رسول اللهﷺ نه چه «أين تنزل غدا؟» د فتحې مکې په موقع کړې وو.او دمعمر په روايت کښې دی.چه هغوی دا سوال د حجة الوداع په موقع باندې کړې وو.او د يونس په روايت کښې د فتح مکې او حجة الوداع دواړو ذکر نشته.
نواصلی تعارض دمعمر او محمد بن ابی حفصه په روايتونو کښې دې.که موازنه اوکړې شی، نود معمر روايت ارجح دې.ځکه چه معمر د ابن ابی حفصه په مقابله کښې اوثق او اتقن دې.نودا روايت په دې ځائې کښې د ذکر کولوپه ځائې په کتاب الحج کښې ذکر کول

---
(۱) د تفصيل دپاره اوګورئ فتح البارى (۴۵۳\۳) كتاب الحج باب توريث دور مكة وبيعها وشرائها).

پكار وو.او امام بخارى رحمه الله دا روايت په كتاب الحج كښې هم ذكر كړې دې.(١) خو چونكه د محمد بن ابى حفصه په روايت كښې د «زمن الفتح» تصريح موجود ده. امام بخارى ددې احتمال د وجې دا دلته هم ذكر كړو.چه ممكن ده د حجة الوداع پشان د فتح مكې په موقع باندې هم دا سوال شوې وى.والله اعلم

[٤٠٣٢/٤٠٣٣] حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ حَدَّثَنَا شُعَيْبٌ حَدَّثَنَا أَبُو الزِّنَادِ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْزِلُنَا إِنْ شَاءَ اللَّهُ إِذَا فَتَحَ اللَّهُ الْخَيْفُ حَيْثُ تَقَاسَمُوا عَلَى الْكُفْرِ

والخيف (بفتح الخاء وسكون الياء) دغر لاندينۍ حصه كومه چه په نالۍ باندې بنده وى.په منى كښې جمات د غر په لاندينۍ حصه كښې وو.ددې وجې دې ته مسجد خيف وائى. ،،الخيف،، د ،،منزلنا،، خبر دې.

[٤٠٣٣] حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعْدٍ أَخْبَرَنَا ابْنُ شِهَابٍ عَنْ أَبِي سَلَمَةَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ أَرَادَ حُنَيْنًا مَنْزِلُنَا غَدًا إِنْ شَاءَ اللَّهُ بِخَيْفِ بَنِي كِنَانَةَ حَيْثُ تَقَاسَمُوا عَلَى الْكُفْرِ [ر:١٥١٣]

[٤٠٣٥] حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ قَزَعَةَ حَدَّثَنَا مَالِكٌ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دَخَلَ مَكَّةَ يَوْمَ الْفَتْحِ وَعَلَى رَأْسِهِ الْمِغْفَرُ فَلَمَّا نَزَعَهُ جَاءَ رَجُلٌ فَقَالَ ابْنُ خَطَلٍ مُتَعَلِّقٌ بِأَسْتَارِ الْكَعْبَةِ فَقَالَ اقْتُلْهُ قَالَ مَالِكٌ وَلَمْ يَكُنِ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِيمَا نُرَى وَاللَّهُ أَعْلَمُ يَوْمَئِذٍ مُحْرِمًا [ر:١٧٤٩]

قوله: وعلى رأسه المغفر...: د رسول الله ﷺ په سر مبارك باندې ،،مغفر،، (خود) وو.چاته دا شبه كيدې شى.چه الله تعالى خو دا فرمائيلى دى.﴿وَاللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ﴾ (٢) نو بيا د مغفر د استعمالولو څه ضرورت وو؟ نو ددې جواب دا دې.اګرچه رسول الله ﷺ ته د الله تعالى په دغه وعده باندې پوره اعتماد او پوخ يقين وو.خو چونكه دا دنيا دارالاسباب دې.د دې وجې نبى ﷺ دلته اسباب استعمالول.او د جنګ په وخت كښې د خود استعمال د حفاظت يو سبب دې.دغه شان په دې كښې امت ته دا تعليم وركول مقصود دى.چه سړى ته پكار دى.چه څومره هم محفوظ وى.بيا هم د خپل تحفظ اسباب اختيارول پكار دى.(٣)

قوله: قَالَ مَالِكٌ وَلَمْ يَكُنِ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِيمَا نُرَى وَاللَّهُ أَعْلَمُ يَوْمَئِذٍ مُحْرِمًا: امام مالك رحمه الله فرمائى،چه زمونږ په خيال كښې نبى ﷺ په دغه ورځ احرام نه وو تړلې.

---

١) اوګورئ صحيح بخارى كتاب الحج باب توريث دور مكة وبيعها وشرائها رقم الحديث ١٥٨٨ هلته دا روايت د يونس په طريق سره منقول دې.

٢) سورة المائدة :٦٧.

٣) زادالمعاد (٣٨٠/٣).

مکې مکرمې ته د داخليدو دريې صورتونه دی.

① يودا چه سړې د مناسك د ادا کولو دپاره داخليږی.په دې صورت کښې خو په اتفاق سره بغير د احرام نه داخليدل جائز نه دی.

②دويم صورت دا دې.چه سړې د حرب او قتال دپاره داخليږی.په دې صورت کښې امام طحاوی د احنافو عالمانو نه نقل کړی دی.چه بغير د احرام نه داخليدل جائز نه دی.(١) علامه ابن قيم جواز نقل کړې دې.(٢) دامام مالك دا قول د ابن قيم په تائيد کښې دې.

③دريم صورت دا دې.چه دحاجت متکرره د وجې داخليږی.لکه څنګه چه د تيکسی اود بس ډرائيوران شو.چه د بهر نه سورلئ راوړی او بار بار حرم ته داخليږی.د احنافو فقهاء په نيز په دې صورت کښې هم بغير د احرام نه داخليدل جائز نه دی.باقی امامان په دې صورت کښې د احرام نه بغير د داخليدو اجازت ورکوی.(٣)

خوچونکه د ډرائيور وغيره حضراتو دپاره د احرام پابندی ګرانه ده.ددې وجې اوس احناف عالمانو هم د نورو فقهاؤ د مسلك مطابق د جواز فتوی ورکوی.والله اعلم.

[٤٠٣٦]حَدَّثَنَا صَدَقَةُ بْنُ الْفَضْلِ أَخْبَرَنَا ابْنُ عُيَيْنَةَ عَنِ ابْنِ أَبِي نَجِيحٍ عَنْ مُجَاهِدٍ عَنْ أَبِي مَعْمَرٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ دَخَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَكَّةَ يَوْمَ الْفَتْحِ وَحَوْلَ الْبَيْتِ سِتُّونَ وَثَلَاثُ مِائَةِ نُصُبٍ فَجَعَلَ يَطْعُنُهَا بِعُودٍ فِي يَدِهِ وَيَقُولُ جَاءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ جَاءَ الْحَقُّ وَمَا يُبْدِئُ الْبَاطِلُ وَمَا يُعِيدُ[ر:٢٣٤٦]

[٤٠٣٧]حَدَّثَنِي إِسْحَاقُ حَدَّثَنَا عَبْدُ الصَّمَدِ قَالَ حَدَّثَنِي أَبِي حَدَّثَنَا أَيُّوبُ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمَّا قَدِمَ مَكَّةَ أَبَى أَنْ يَدْخُلَ الْبَيْتَ وَفِيهِ الْآلِهَةُ فَأَمَرَ بِهَا فَأُخْرِجَتْ فَأُخْرِجَ صُورَةُ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ فِي أَيْدِيهِمَا مِنَ الْأَزْلَامِ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَاتَلَهُمُ اللَّهُ لَقَدْ عَلِمُوا مَا اسْتَقْسَمَا بِهَا قَطُّ ثُمَّ دَخَلَ الْبَيْتَ فَكَبَّرَ فِي نَوَاحِي الْبَيْتِ وَخَرَجَ وَلَمْ يُصَلِّ فِيهِ تَابَعَهُ مَعْمَرٌ عَنْ أَيُّوبَ وَقَالَ وُهَيْبٌ حَدَّثَنَا أَيُّوبُ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ[ر:١٥٢٤]

قوله حَدَّثَنِي إِسْحَاقُ .....فَكَبَّرَ فِي نَوَاحِي الْبَيْتِ وَخَرَجَ وَلَمْ يُصَلِّ فِيهِ:په دې روايت کښې دی چه رسول الله ﷺ مونځ په بيت الله کښې دننه نه دې کړې خو وړاندې د حضرت بلال رضی الله عنه روايت راځی.په هغې کښې د مونځ کولو ذکر دې.اوهم هغه راجح دې.ځکه چه کله د نافی او مثبت تعارض راشی.نو ترجيح به مثبت ته وی.(٤)

---

(١) شرح معانی الآثار للطحاوی (٥٠٦/١١) کتاب مناسک الحج باب دخول الحرم هل يصلح بغير إحرام)_

(٢) زادالمعاد (٤٢٨/٣)_

(٣) المغنی لابن قدامة (١١٦/٣و ١١٧) حکم من جاوز الميقات غير محرم)_

(٤) د تفصيل دپاره اوګورئ فتح الباری (٤٦٨/٣) باب من کبر فی نواحی البيت ،کتاب الحج)_

باب = دُخُولِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ أَعْلَى مَكَّةَ

وَقَالَ اللَّيْثُ حَدَّثَنِي يُونُسُ قَالَ أَخْبَرَنِي نَافِعٌ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَقْبَلَ يَوْمَ الْفَتْحِ مِنْ أَعْلَى مَكَّةَ عَلَى رَاحِلَتِهِ مُرْدِفًا أُسَامَةَ بْنَ زَيْدٍ وَمَعَهُ بِلَالٌ وَمَعَهُ عُثْمَانُ بْنُ طَلْحَةَ مِنَ الْحَجَبَةِ حَتَّى أَنَاخَ فِي الْمَسْجِدِ فَأَمَرَهُ أَنْ يَأْتِيَ بِمِفْتَاحِ الْبَيْتِ فَدَخَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَمَعَهُ أُسَامَةُ بْنُ زَيْدٍ وَبِلَالٌ وَعُثْمَانُ بْنُ طَلْحَةَ فَمَكَثَ فِيهِ نَهَارًا طَوِيلًا ثُمَّ خَرَجَ فَاسْتَبَقَ النَّاسُ فَكَانَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ أَوَّلَ مَنْ دَخَلَ فَوَجَدَ بِلَالًا وَرَاءَ الْبَابِ قَائِمًا فَسَأَلَهُ أَيْنَ صَلَّى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَشَارَ لَهُ إِلَى الْمَكَانِ الَّذِي صَلَّى فِيهِ قَالَ عَبْدُ اللَّهِ فَنَسِيتُ أَنْ أَسْأَلَهُ كَمْ صَلَّى مِنْ سَجْدَةٍ [ر: ٣٨٨]

[٤٠٣٩/٤٠٤٠] حَدَّثَنَا الْهَيْثَمُ بْنُ خَارِجَةَ حَدَّثَنَا حَفْصُ بْنُ مَيْسَرَةَ عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ عَنْ أَبِيهِ أَنَّ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أَخْبَرَتْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دَخَلَ عَامَ الْفَتْحِ مِنْ كَدَاءٍ الَّتِي بِأَعْلَى مَكَّةَ تَابَعَهُ أَبُو أُسَامَةَ وَوُهَيْبٌ فِي كَدَاءٍ

[٤٠٤٠] حَدَّثَنَا عُبَيْدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ عَنْ هِشَامٍ عَنْ أَبِيهِ دَخَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَامَ الْفَتْحِ مِنْ أَعْلَى مَكَّةَ مِنْ كَدَاءٍ [ر: ١٥٠٢]

قوله: وَقَالَ اللَّيْثُ حَدَّثَنِي يُونُسُ ....: د دې روايت په آخر کښې دی.((قال عبدالله نسیت أن أسأله کم صلى سجدة))

حضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنهما فرمائی، چه ما د حضرت بلال رضی الله عنه نه ددې تپوس کول هیر کړل چه رسول الله صلی الله علیه وسلم څو رکعته اوکړل. خو په دې باندې اشکال کیږی. چه په بعضې روایاتو کښې د حضرت ابن عمر رضی الله عنهما نه د ((صلى رکعتین)) تصریح راغلې ده.[1] په ظاهره په دواړو روایاتو کښې تعارض معلومیږی.

بعضې حضراتو دا تعارض لرې کړې دې. اوفرمائیلی ئې دی. چه د ((صلى رکعتین)) روایت د راوی وهم دې. خو دا خبره ددې وجې صحیح نه معلومیږی. چه د ((صلى رکعتین)) د روایت، راوی حضرت یحیی بن سعید القطان دې. د دوی پشان حافظ حدیث. او اتقن راوی ته د وهم نسبت کول اول خو دا لرې معلومیږی. بیا بله خبره دا ده. چه ددې روایت په نقل کولو کښې

---

[1] لکه څنګه چه د بخاری په کتاب الصلاة کښې د ابن عمررضی الله عنهما دا روایت د حضرت یحیی بن سعید القطان په طریق سره نقل دې. دهغې په آخر کښې دی ((ثم خرج فصلى فی وجه الکعبة رکعتین)) اوګورئ (صحیح بخاری کتاب الصلاة باب قول الله تعالى ((واتخذوا من مقام ابراهیم مصلى)) حدیث نمبر (۳۹۷)_

دوى منفرد هم نه دى.(١)

بعضو دا جواب ورکړې دې.چه حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنهما صراحةً د حضرت بلال نه تپوس کول هير کړې وو.خو حضرت بلال رضي الله عنه ورته په خپله په اشارې سره بيان کړل.چه نبی ﷺ دوه رکعته کړی دی.نوپه کوم روايت کښې چه دی چه زما نه تپوس کول هير شو.دهغې نه صراحةً تپوس کول مراد دی.او په کومو رواياتو کښې چه «صلی رکعتين» وارد شوې دې.په دې سره دحضرت بلال رضي الله عنه په اشارې سره خودل مراد دی.(٢)

اوبعضو دا جواب ورکړې دې.چه حضرت ابن عمر رضي الله عنهما يقيناً د رکعتونو په باره کښې تپوس کول هير کړی وو.په کومو زواياتوکښې چه د دوی نه د «صلی رکعتين» الفاظ منقول دی.چونکه مونږ کم او کم دوه رکعته وی.ددې نه کم نه وی.نوځکه اقل متقين باندې ئې حمل کړې دې.او هغوی د خپل طرف نه داسې وئيلې دی.(٣)

باب=مَنْزِلِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ الْفَتْحِ

[٤٠٤١] حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ عَمْرٍو عَنِ ابْنِ أَبِي لَيْلَى مَا أَخْبَرَنَا أَحَدٌ أَنَّهُ رَأَى النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي الضُّحَى غَيْرُ أُمِّ هَانِئٍ فَإِنَّهَا ذَكَرَتْ أَنَّهُ يَوْمَ فَتْحِ مَكَّةَ اغْتَسَلَ فِي بَيْتِهَا ثُمَّ صَلَّى ثَمَانِيَ رَكَعَاتٍ قَالَتْ لَمْ أَرَهُ صَلَّى صَلَاةً أَخَفَّ مِنْهَا غَيْرَ أَنَّهُ يُتِمُّ الرُّكُوعَ وَالسُّجُودَ [ر:١٠٥٢]

ددې روايت نه معلوميږی،چه د رسول اکرم ﷺ قيام د حضرت ام هانی رضي الله عنها په کور کښې وو.خو د وړاندينی روايت نه معلوميږی،چه د رسول الله ﷺ قيام په خيف بنو کنانه کښې وو.ددې تعارض جواب دا دې.چه په اصل کښې د نبی کريم ﷺ خيمه په خيف بنو کنانه کښې لګولې شوې وه.خو نبی ﷺ به د ام هانی رضي الله عنها کورته هم تشريف راوړې وو.او څه وخت دپاره به هلته کښې هم قيام کړې وو.ددې وجې دهغې نه هم په منزل النبی ﷺ سره تعبير کړې شوې دې.(٤)

باب

دا باب بغيرترجمې د متعلقاتو فتح مکې څنی دې.حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی.غالباً چه امام بخاری رحمه الله به بياض پريخودې وی.خو د څه مناسب ترجمې منعقد کولو موقع ورته ملاؤ شوې نه ده.(٥)

---

١) اوګورئ فتح الباری (١١\٥٠٠) کتاب الصلاة)_

٢) فتح الباری (١١\٥٠٠)_

٣) فتح الباری (١١\٥٠٠)_

٤) عمدة القاری (١٧\٢٨٥)_

٥) فتح الباری (٨\٣٠)_

[۴۰۴۲] حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا غُنْدَرٌ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ مَنْصُورٍ عَنْ أَبِي الضُّحَى عَنْ مَسْرُوقٍ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ فِي رُكُوعِهِ وَسُجُودِهِ سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ رَبَّنَا وَبِحَمْدِكَ اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي [ر:۷۶۱]

[۴۰۴۳] حَدَّثَنَا أَبُو النُّعْمَانِ حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ عَنْ أَبِي بِشْرٍ عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ كَانَ عُمَرُ يُدْخِلُنِي مَعَ أَشْيَاخِ بَدْرٍ فَقَالَ بَعْضُهُمْ لِمَ تُدْخِلُ هَذَا الْفَتَى مَعَنَا وَلَنَا أَبْنَاءٌ مِثْلُهُ فَقَالَ إِنَّهُ مِمَّنْ قَدْ عَلِمْتُمْ قَالَ فَدَعَاهُمْ ذَاتَ يَوْمٍ وَدَعَانِي مَعَهُمْ قَالَ وَمَا رُئِيتُهُ دَعَانِي يَوْمَئِذٍ إِلَّا لِيُرِيَهُمْ مِنِّي فَقَالَ مَا تَقُولُونَ فِي إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَالْفَتْحُ وَرَأَيْتَ النَّاسَ يَدْخُلُونَ فِي دِينِ اللَّهِ أَفْوَاجًا حَتَّى خَتَمَ السُّورَةَ فَقَالَ بَعْضُهُمْ أُمِرْنَا أَنْ نَحْمَدَ اللَّهَ وَنَسْتَغْفِرَهُ إِذَا نُصِرْنَا وَفُتِحَ عَلَيْنَا وَقَالَ بَعْضُهُمْ لَا نَدْرِي أَوْ لَمْ يَقُلْ بَعْضُهُمْ شَيْئًا فَقَالَ لِي يَا ابْنَ عَبَّاسٍ أَكَذَاكَ تَقُولُ قُلْتُ لَا قَالَ فَمَا تَقُولُ قُلْتُ هُوَ أَجَلُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَعْلَمَهُ اللَّهُ لَهُ إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَالْفَتْحُ فَتْحُ مَكَّةَ فَذَاكَ عَلَامَةُ أَجَلِكَ فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَاسْتَغْفِرْهُ إِنَّهُ كَانَ تَوَّابًا قَالَ عُمَرُ مَا أَعْلَمُ مِنْهَا إِلَّا مَا تَعْلَمُ [ر:۳۴۲۸]

[۴۰۴۴] حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ شُرَحْبِيلَ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنِ الْمَقْبُرِيِّ عَنْ أَبِي شُرَيْحٍ الْعَدَوِيِّ أَنَّهُ قَالَ لِعَمْرِو بْنِ سَعِيدٍ وَهُوَ يَبْعَثُ الْبُعُوثَ إِلَى مَكَّةَ ائْذَنْ لِي أَيُّهَا الْأَمِيرُ أُحَدِّثْكَ قَوْلًا قَامَ بِهِ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْغَدَ يَوْمَ الْفَتْحِ سَمِعَتْهُ أُذُنَايَ وَوَعَاهُ قَلْبِي وَأَبْصَرَتْهُ عَيْنَايَ حِينَ تَكَلَّمَ بِهِ إِنَّهُ حَمِدَ اللَّهَ وَأَثْنَى عَلَيْهِ ثُمَّ قَالَ إِنَّ مَكَّةَ حَرَّمَهَا اللَّهُ وَلَمْ يُحَرِّمْهَا النَّاسُ لَا يَحِلُّ لِامْرِئٍ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ أَنْ يَسْفِكَ بِهَا دَمًا وَلَا يَعْضُدَ بِهَا شَجَرًا فَإِنْ أَحَدٌ تَرَخَّصَ لِقِتَالِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِيهَا فَقُولُوا لَهُ إِنَّ اللَّهَ أَذِنَ لِرَسُولِهِ وَلَمْ يَأْذَنْ لَكُمْ وَإِنَّمَا أَذِنَ لِي فِيهَا سَاعَةً مِنْ نَهَارٍ وَقَدْ عَادَتْ حُرْمَتُهَا الْيَوْمَ كَحُرْمَتِهَا بِالْأَمْسِ وَلْيُبَلِّغِ الشَّاهِدُ الْغَائِبَ فَقِيلَ لِأَبِي شُرَيْحٍ مَاذَا قَالَ لَكَ عَمْرٌو قَالَ أَنَا أَعْلَمُ بِذَلِكَ مِنْكَ يَا أَبَا شُرَيْحٍ إِنَّ الْحَرَمَ لَا يُعِيذُ عَاصِيًا وَلَا فَارًّا بِدَمٍ وَلَا فَارًّا بِخَرْبَةٍ قَالَ أَبُو عَبْد اللَّهِ الْخَرْبَةُ الْبَلِيَّةُ [ر:۱۰۴]

[۴۰۴۵] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي حَبِيبٍ عَنْ عَطَاءِ بْنِ أَبِي رَبَاحٍ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ عَامَ الْفَتْحِ وَهُوَ بِمَكَّةَ إِنَّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ حَرَّمَ بَيْعَ الْخَمْرِ [ر:۲۱۲۱]

قوله: حَدَّثَنَا أَبُو النُّعْمَانِ....: حضرت ابن عباس ﵄ فرمائی، «کان عمر ﵁ یدخلنی مع أشیاخ بدر» حضرت فاروق اعظم ﵁ به په ګرانو مسائلو کښې د اشياخ بدر نه مشوره غوښتله. او په هغوی کښې به ئې ابن عباس ﵄ هم داخلولو، دې بيخی هلك وو، په دې باندې حضرت عبدالرحمن بن عوف ﵁ حضرت عمر ﵁ ته اووئيل. ته ابن عباس ﵁ په ارباب مشوره کښې کينوې. حال دا چه د ده هومره خو زمونږ ځامن دی. يعنی دعمر په لحاظ

سره دده برابر دى.نو ته ده ته د دې کم عمرئ باوجود دومره اهميت ولې ورکوی.حضرت فاروق اعظم رضي الله عنه اوفرمائيل،الله تعالى چه ده ته څومره علم او څومره فراست ورکړې دې. تاسو ته معلوم دې.هم ددې وجې زه دې په مشوره کښې شريکوم.ددې نه پس حضرت عمر رضي الله عنه دا ټول حضرات جمع کړل.حضرت ابن عباس رضي الله عنهما پوهه شو.چه دوی غواړی چه نن ورځ په دوی باندې زما علم او فضل ښکاره کړی.حضرت عمر رضي الله عنه د دې ټولو حضراتو نه تپوس اوکړو.چه د ﴿إِذَا جَآءَ نَصۡرُ ٱللَّهِ وَٱلۡفَتۡحُ ۝ وَرَأَيۡتَ ٱلنَّاسَ يَدۡخُلُونَ فِي دِينِ ٱللَّهِ أَفۡوَاجٗا﴾ په تفسير کښې ستاسو څه رائې ده؟ اوددې سورة مقصد څه دې؟په دوی کښې درې ډلې شوې.يو فريق اووئيل په دې کښې دا حکم ورکړې شوې دې،کله چه الله تعالى تاته فتح او نصرت درکړی،نو ته حمد او استغفار وايه،دويم فريق خپله لاعلمی ښکاره کړه،او((لا ندرى)) ئې اووئيل.او دريم فريق چپ شو.حضرت فاروق اعظم رضي الله عنه د حضرت ابن عباس رضي الله عنهما نه تپوس اوکړو.چه ستا څه رائې ده؟ نو ابن عباس رضي الله عنهما اووئيل په دې سورة کښې د نبى صلى الله عليه وسلم د وفات خبر ورکړې شوې دې.او په ﴿إِذَا جَآءَ نَصۡرُ ٱللَّهِ وَٱلۡفَتۡحُ﴾ کښې دفتح نه مراد فتح مکه ده.چه کله مکه فتح شى.نوداستا د وفات رانزدې کيدو نښه ده.نوته دخپل رب حمداو تسبيح بيانوى .او استغفار وايه.الله تعالى توبه قبلونکې دې.

عالمانو فرمائيلی دى.چه په اصل کښې د رسول الله صلى الله عليه وسلم عادت مبارك دا وو.د کارونو په ختميدو به نبى صلى الله عليه وسلم توبه او استغفار وئيل.چه د بيت الخلاء نه به راوتل.((غفرانك)) به ئې وئيل. لکه څنګه چه په ترمذى کښې دحضرت عائشې رضي الله عنها نه منقول دى. ([1])دغه شان نبى کريم صلى الله عليه وسلم حضرت ابوبکر رضي الله عنه ته دعا خودلې وه.چه د مونځ په ختميدو باندې دا وايه! ((اللهم إنى ظلمت نفسى ظلماً كثيراً ولا يغفر الذنوب إلا أنت ،فاغفرلى مغفرة من عندك وارحمنى ،إنك أنت الغفور الرحيم)) .([2]) دغه شان داودس په اختتام باندې به((اللهم اجعلنى من التوابين واجعلنى من المتطهرين)) وئيل.([3]) دحج نه په فراغت باندې الله تعالى فرمائيلی دى.﴿ثُمَّ أَفِيضُواْ مِنۡ حَيۡثُ أَفَاضَ ٱلنَّاسُ وَٱسۡتَغۡفِرُواْ ٱللَّهَۚ إِنَّ ٱللَّهَ غَفُورٞ رَّحِيمٞ﴾ ([4]) نوچونکه دهرکار په اختتام توبه او استغفار د نبى صلى الله عليه وسلم معمول وو.او قرآن هم دې طرف ته توجه ورکړې ده.ددې نه ابن عباس رضي الله عنهما دا خبره معلومه کړې وه.چه په سورة نصر کښې نبى صلى الله عليه وسلم ته د استغفار او توبې حکم شوې دې.په دې

---

[1]) سنن ترمذى أبواب الطهارة باب ما يوقل إذا خرج من الصلاة رقم الحديث ٧)_

[2]) اوګورئ سنن کبرى للبيهقى (١٥٤/٢) كتاب الصلاة باب ما يستحب له أن لا يقصر عنه من الدعاء)_

[3]) الحديث أخرجه الترمذى فى أبواب الطهارة باب فيما يقال بعد الوضوء ولفظه من توضأ فأحسنَ الوضوء ثم قال أشهد أن لا إله إلا الله وحده لا شريک له وأشهد أن محمداً عبده ورسوله.اللهم اجعلنى من التوابين واجعلنى من المتطهرين فتحت له ثمانية أبواب الجنة .يدخل من أها شاء رقم الحديث ٥٥.)_

[4]) سورة البقرة :١٩٩)_

کښې د نبی ﷺ د ژوند اختتام او وفات ته اشاره ده.(١)
دویمه خبره عالمانودا فرمائیلې ده.چه په قرآن کریم کښې خائې په خائې الله تعالی نبی ﷺ ته مختلف احکامات ورکړی دی.کله ئې فرمائیلی دی.(فاصدع ... تامر) (٢)چرته حکم دې.
﴿يَاأَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ﴾ (٣) چرته ارشاد دې ﴿يَاأَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِأَزْوَاجِكَ وَبَنَاتِكَ وَنِسَاءِ الْمُؤْمِنِينَ يُدْنِينَ عَلَيْهِنَّ مِنْ جَلَابِيبِهِنَّ﴾ (٤) غرض دا چه خائې په خائې ورته حکم کولې شی چه ته دا کوه اودا وایه.او فتح کومه چه لوئې فتح وه.اوکومه چه په حقیقت کښې د ټولو عربو فتح وه.په دې باندې الله تعالی څه اهم پیغام او دعامو خلقو متعلق څه حکم نبی ﷺ ته ورنکړلو.بلکه د توبې او استغفار حکم ئې ورکړو.ددې نه معلومیږی.چه دکوم کار دپاره د دوی بعثت شوې وو.هغه کار پوره شوې دې.اوس ستانه زیاتی څه کار اختل نشته.بلکه اوس حکم دا دې چه ته دالله تعالی ذات اودهغه صفات جمالیه او جلالیه ته نظر کوه.او د سبحان الله وظیفه کوه.اود بشریت د تقاضا مطابق که ستا نه څه سوه اوشی.اوخه ستا څه داسې کار اوشی.چه ستا د شان سره نه ښائی.نو دهغې دپاره د استغفار اهتمام کوه.
حضرت ابن عباس رضی الله عنهما ته چونکه الله تعالی د تفسیر قرآن ډیر لوئې مقام او فهم ورکړې وو.ددې وجې هغه په دې نکته باندې پوهه شو.چه په دې سورة کښې د رسول الله ﷺ د وفات اطلاع ورکړې شوې ده.والله اعلم.

قوله: حدثنا قتيبة ،حدثنا الليث...: دا روایت په پوره تفصیل سره په کتاب البیوع کښې په صفحه ۲۹۸ کښې تیرشوی دی.

بَاب=مَقَامِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِمَكَّةَ زَمَنَ الْفَتْحِ

[٤٠٣٦]حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ ح حَدَّثَنَا قَبِيصَةُ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ يَحْيَى بْنِ أَبِي إِسْحَاقَ عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ أَقَمْنَا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَشْرًا نَقْصُرُ الصَّلَاةَ [ر:١٠٣١]
[٤٠٣٧/٤٠٣٨]حَدَّثَنَا عَبْدَانُ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ أَخْبَرَنَا عَاصِمٌ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ أَقَامَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِمَكَّةَ تِسْعَةَ عَشَرَ يَوْمًا يُصَلِّي رَكْعَتَيْنِ
[٤٠٣٨]حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ حَدَّثَنَا أَبُو شِهَابٍ عَنْ عَاصِمٍ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ أَقَمْنَا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي سَفَرٍ تِسْعَ عَشْرَةَ نَقْصُرُ الصَّلَاةَ وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ وَنَحْنُ نَقْصُرُ مَا بَيْنَنَا وَبَيْنَ تِسْعَ عَشْرَةَ فَإِذَا زِدْنَا أَتْمَمْنَا [ر:١٠٣٠]

---

(١) فتح البارى (٨/٧٣٤) كتاب التفسير سورة إذا جاء نصر الله)_
(٢) سورة الحجر: ٩٤)_
(٣) سورة المائدة: ٦٧)_
(٤) سورة الأحزاب: ٥٩)_

امام بخاري رحمه الله په دې باب کښې د ټولو نه وړاندې د حضرت انس رضي الله عنه روايت نقل کړې دې.په دې کښې دی.چه نبي صلی الله علیه وسلم لس ورځې قيام کړې وو.او په مونځ کښې به ئې قصر کولو.
د دې باب دويم روايت د حضرت ابن عباس رضي الله عنهما نه منقول دې.په هغې کښې دی.چه نبي صلی الله علیه وسلم نولس ورځې قيام کړې وو.او قصر به ئې کولو.
خو په دې باندې اشکال دا دې.چه دحضرت انس رضي الله عنه د روايت تعلق د حجة الوداع سره دې.(١) او دحضرت ابن عباس رضي الله عنهما د روايت تعلق د فتحې مکې سره دې.(٢) دحضرت ابن عباس رضي الله عنهما روايت په دې باب کښې ذکر کول خو په خپل محل دی.خودحضرت انس رضي الله عنه روايت په کوم مناسبت سره امام بخاري دلته ذکر کړې دې؟
حافظ ابن حجراودهغوی په اتباع کښې علامه قسطلاني ،علامه ابو يوسف يعقوب رحمهما الله دا جواب ورکړې دې،چه دحضرت انس رضي الله عنه په روايت ذکرکولو کښې امام بخاري په وخت کښې دواړه روايات وړاندې راوړل غواړي.اودې طرف ته اشاره کوی چه په دواړو رواياتو کښې څه تعارض نشته.ځکه چه دواړه واقعات بيخي جدا جدا دی.د يو روايت تعلق د فتحې مکې سره دې او دبل تعلق د حجة الوداع سره دې.(٣)
خوحقيقت دا دې.چه په دې توجيه باندې زړه نه مطمئن کيږي.په ابواب التقصير کښې هم امام بخاري رحمه الله دواړه روايات ذکر کړي دی.(٤)
حضرت مولانا محمد يونس رحمه الله فرمائيلی دی،زما رائې دا ده،چه په حقيقت کښې امام بخاري دواړه روايات هم د يوې واقعه سره متعلق ګڼړي.اوپه دې ګڼړلو کښې د دوی نه وهم واقع شوې دې.(٥) ((والوهم لايخلوعنه أحد))

---

(١) اګرچه دلته په روايت کښې د حجة الوداع تصريح نشته.دلته خو صرف ((أقمنا مع النبي صلی الله علیه وسلم عشراً قصراً نقصر الصلاة)) الفاظ دی.البته امام مسلم هم دا روايت د يحيى بن اسحاق په طريق سره نقل کړې دې.په هغې کښې دی((خرجنا من المدينة إلى الحج)) هلته د حج تصريح شته.اوګورئ (صحيح مسلم کتاب صلاة السافرين وقصرها رقم الحديث ۶۹۳و) (۱/۴۸۱)_

(٢) دحضرت ابن عباس رضي الله عنهما په روايت کښې هم دلته تصريح نشته.چه د دوی د روايت واقعه د فتح مکې سره متعلق ده.البته د ابن عباس رضي الله عنهما دا روايت امام بخاري په کتاب الصلاة کښې نقل کړې دې.هلته حافظ ابن حجر تشريح کړې ده.او په دلائلو سره ئې دا ثابته کړې ده.چه د ابن عباس رضي الله عنهما د روايت تعلق د فتح مکې سره دې.اوګورئ فتح الباري (۶/۱۲و ۵۶۲)

(٣) فتح الباري (۲/۱۸)_

(٤) صحيح بخاري کتاب تقصير الصلاة باب ما جاء في تقصير الصلاة وکم يقيم حتى يقصر حديث نمبر ۱۰۸۰و ۱۰۸۱)-

(٥) ددې خبرې تائيد د دې نه هم کيږي.چه امام بخاري په کتاب تقصير الصلاة کښې يو مستقل باب قائم کړې دې.((باب کم أقام النبي صلی الله علیه وسلم في حجه؟)) اود دغه لاندې ئې دحضرت ابن عباس رضي الله عنهما ذکرشوې روايت نقل کړې دی.د دې نه ښکاره معلوميږي،چه امام بخاري د حضرت ابن عباس رضي الله عنهما روايت هم د حجة الوداع سره متعلق ګڼړي... [بقيه حاشيه په راروانه صفحه...

[بقيه حاشيه په راروانه صفحه...

قوله: حدثنا أحمد بن يونس ...وقال ابن عباس ونحن نقصر ما بيننا وبين تسع عشرة فإذا زدنا أتممنا: حضرت ابن عباس رضی الله عنهما فرمائی، چه نولس ورخو پورې به مونږ قصر کوو.خوکه د نولس ورخو نه موده زیاته شوه.نو بیا به مونږ اتمام کوو.
په څلورو واړه امامانو کښې دا دچا مسلك هم نه دې.البته دامام شافعی رحمه الله نه منقول دی،چه اتلس ورځې به مونږ قصرکوو.که زیاتې شوې نو اتمام به کوو (۱)
د قصرالصلاة سره متعلق تفصیلی بحث په ابواب قصرالصلاة کښې تیرشوې دې.
دفتح مکې په موقع د نبی علیه السلام دقیام په موده کښې اختلاف او ددې حل: د نبی کریم ﷺ قیام د فتحې مکې په دوران کښې په مکه مکرمه کښې څومره پاتې شوې وو.په دې باره کښې روایات مختلف دی.امام ابوداؤد دا مختلف روایات نقل کړی دی.دحضرت ابن عباس رضی الله عنهما په مذکوره روایت کښې د نولس ورخو ذکر دې.دعمران بن حصین رضی الله عنه په روایت کښې د اتلس ورخو.(۲) په بعضې روایاتو کښې اوولس ورځې (۳)او دحضرت ابن عباس رضی الله عنهما په یو بل روایت کښې د پنځلس ورځو ذکر دې.(۴)
امام بیهقی دا څلور قسمه روایات داسې جمع کړی دی،چه کوم حضراتو نولس ورځې ذکر کړی دی.هغه حضراتو یوم الدخول او یوم الخروج شمار کړی دی. اوپه کومو روایاتو کښې چه یوم الدخول او یوم الخروج دواړه حذف شوی دی.په هغې کښې اوولس ورځې ذکر

...دتیرمخ بقیه] دغه شان د حضرت انس رضی الله عنه او حضرت ابن عباس رضی الله عنهما دواړو روایات د امام په نیز د حجة الوداع سره متعلق دی.(اوګورئ صحیح بخاری کتاب تقصیرالصلاة باب کم أقام النبی ﷺ فی حجته رقم الحدیث ۱۰۸۵)_

(۱) فتح الباری (۲\۵۲۶) کتاب تقصیر الصلاة)) امام شافعی مذهب په دې صورت کښې دا دې.چه کله مسافر د معلومې مودې د قیام اراده نه وی کړې.بلکه د څه ضرورت او حاجت د جې هغه ډیره وې.نواو اراده نې دا وی،چه کله هم حاجت پوره شې نو څم به،په داسې صورت کښې د امام شافعی رحمه الله مذهب حافظ ابن حجر رحمه الله دا لیکلی دې،چه اتلس ورخو پورې هغه قصر کولې شی،خو که د قیام موده ددې نه زیاته شوه.نوبیا به اتمام کوی.
البته امام نووی رحمه الله په ((المجموع شرح المهذب)) کښې داتلس ورخو په ځائې اوولس ورخو موده لیکلې ده.په دې باره کښې نې دامام شافعی رحمه الله نور اقوال هم نقل کړی دی.اوګورئ ((المجموع شرح المهذب باب صلاة المسافر (۴\۳۵۹و ۳۶۰)_

(۲) الحدیث أخرجه دبوداود عن عمران بن حصین ،قال غزوت مع رسول الله ﷺ وشهدت معه الفتح فقام بمکة ثمانی عشرة لیلة لا یصلی إلا رکعتین ویقولو،یاأهل البلد ،صلوا أربعاً فإنا قوم سفر ،سنن أبی داود کتاب الصلاة باب متی یتم المسافر ،رقم الحدیث (۱۲۲۹)_

(۳) الحدیث أخرجه أبوداود عن ابن عباسرضی الله عنهما أن رسول الله ﷺ أقام سبع عشرة بمکة یقصر الصلاة (سنن أبی داود کتاب لاصلاة باب متی یتم المسافر؟ رقم الحدیث ۱۲۳۰)_

(۴) الحدیث أیضاً أخرجه أبوداود عن ابن عباسرضی الله عنهما أن رسول الله ﷺ أقام بمکة عام الفتح خمس عشرة یقصر الصلاة (سنن أبی داود کتاب الصلاة باب متی یتم المسافر؟ رقم ۱۲۳۱)_

دی.اوګومو کسانو چه په دې دواړو کښې صرف یو حذف کړې ده.هغوی د اتلس ورځو مودۀ بیان کړې ده.باقي پاتې شو د پنځلسو ورځو روایت نو امام نووی دا ضعیف ګرځولې دې.(۱) خو دامام نووی رحمه الله دا تضعیف صحیح نه دې.ځکه چه ددې روایت ټول راویان ثقه دی.(۲) بلکه د حضرت انورشاه رحمه الله په نیز د پنځلسو ورځو روایت راجح دې.(۳) البته په دې کښې څه شك نشته.چه اکثر روایات د نولسو ورځو په قیام باندې دلالت کوی.دامام بخاری میلان هم دې طرف ته دې.اود اسحاق بن راهویه رحمه الله هم دا رائې ده.(۴)

پاتې شوه دا خبره چه د نولسو په قیام کښې نبی ﷺ قصر کړې دې.حال دا چه داحنافو په نیز مودۀ د قصر پنځلس ورځې دی.نو ددې جواب دا دې.که د یو مسافرد پنځلسو ورځو نه دزیات قیام اراده نه وی.اوددې باوجود ده قیام د پنځلسو ورځو نه زیات شی.نو بیا هم هغه قصر کولې شی.دلته رسول الله ﷺ هم د پنځلسو ورځو د قیام اراده نه وه کړې.خود نبی ﷺ قیام زیات شو.اونبی ﷺ به په دې کښې قصر کولو.والله اعلم.

بَاب

[۴۰۴۹]وَقَالَ اللَّيْثُ حَدَّثَنِي يُونُسُ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ أَخْبَرَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ ثَعْلَبَةَ بْنِ صُعَيْرٍ وَكَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ مَسَحَ وَجْهَهُ عَامَ الْفَتْحِ

[۴۰۵۰]حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى أَخْبَرَنَا هِشَامٌ عَنْ مَعْمَرٍ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ سُنَيْنٍ أَبِي جَمِيلَةَ قَالَ أَخْبَرَنَا وَنَحْنُ مَعَ ابْنِ الْمُسَيَّبِ قَالَ وَزَعَمَ أَبُو جَمِيلَةَ أَنَّهُ أَدْرَكَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَخَرَجَ مَعَهُ عَامَ الْفَتْحِ

حضرت شیخ الحدیث رحمه الله فرمائی.لکه څنګه چه فقهاء د یو کتاب په آخر کښې څه فصل یا باب د مسائل شتی بیانولو دپاره قائموی.دغه شان امام بخاری رحمه الله دغزوه فتح مکې په آخر کښې د فتح مکې سره متعلق د مختلفو امورو بیانولو دپاره قائم کړې دې.(۵)

ددې نه پس امام بخاری د حضرت لیث تعلیق ذکر کړې دې.دا تعلیق امام بخاری په خپل تاریخ کښې موصولاً ذکر کړې دې.(۶) او د دې د ذکر کولو مقصد صرف دومره دې.چه عبدالله بن ثعلبه بن صعیر صحابی رضی الله عنه دې.اود فتح مکې په موقع ورته د رسول الله ﷺ زیارت نصیب شوې وو.او نبی ﷺ د فتح مکې په موقع دهغه په مخ باندې لاس مبارك رابنکلې وو.

---

۱) اوګورئ فتح الباری (۵۶۲/۲) کتاب تقصیر الصلاة)_
۲) فتح الباری (۵۶۲/۲) کتاب تقصیر الصلاة)_
۳) فیض الباری (۱۱۲/٤) کتاب المغازی)_
۴) فتح الباری (۵۶۲/۲) کتاب تقصیر الصلاة)_
۵) الأبواب والتراجم (۸/۲)_
۶) عمدة القاری (۴۸۸/۱۷)_

[٤٠٥١] حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ عَنْ أَيُّوبَ عَنْ أَبِي قِلَابَةَ عَنْ عَمْرِو بْنِ سَلِمَةَ قَالَ قَالَ لِي أَبُو قِلَابَةَ أَلَا تَلْقَاهُ فَتَسْأَلَهُ قَالَ فَلَقِيتُهُ فَسَأَلْتُهُ فَقَالَ كُنَّا بِمَاءٍ مَمَرَّ النَّاسِ وَكَانَ يَمُرُّ بِنَا الرُّكْبَانُ فَنَسْأَلُهُمْ مَا لِلنَّاسِ مَا لِلنَّاسِ مَا هَذَا الرَّجُلُ فَيَقُولُونَ يَزْعُمُ أَنَّ اللَّهَ أَرْسَلَهُ أَوْحَى إِلَيْهِ أَوْ أَوْحَى اللَّهُ بِكَذَا فَكُنْتُ أَحْفَظُ ذَلِكَ الْكَلَامَ وَكَأَنَّمَا يُقَرُّ فِي صَدْرِي وَكَانَتِ الْعَرَبُ تَلَوَّمُ بِإِسْلَامِهِمُ الْفَتْحَ فَيَقُولُونَ اتْرُكُوهُ وَقَوْمَهُ فَإِنَّهُ إِنْ ظَهَرَ عَلَيْهِمْ فَهُوَ نَبِيٌّ صَادِقٌ فَلَمَّا كَانَتْ وَقْعَةُ أَهْلِ الْفَتْحِ بَادَرَ كُلُّ قَوْمٍ بِإِسْلَامِهِمْ وَبَدَرَ أَبِي قَوْمِي بِإِسْلَامِهِمْ فَلَمَّا قَدِمَ قَالَ جِئْتُكُمْ وَاللَّهِ مِنْ عِنْدِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَقًّا فَقَالَ صَلُّوا صَلَاةَ كَذَا فِي حِينِ كَذَا وَصَلُّوا صَلَاةَ كَذَا فِي حِينِ كَذَا فَإِذَا حَضَرَتِ الصَّلَاةُ فَلْيُؤَذِّنْ أَحَدُكُمْ وَلْيَؤُمَّكُمْ أَكْثَرُكُمْ قُرْآنًا فَنَظَرُوا فَلَمْ يَكُنْ أَحَدٌ أَكْثَرَ قُرْآنًا مِنِّي لِمَا كُنْتُ أَتَلَقَّى مِنَ الرُّكْبَانِ فَقَدَّمُونِي بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَأَنَا ابْنُ سِتٍّ أَوْ سَبْعِ سِنِينَ وَكَانَتْ عَلَيَّ بُرْدَةٌ كُنْتُ إِذَا سَجَدْتُ تَقَلَّصَتْ عَنِّي فَقَالَتِ امْرَأَةٌ مِنَ الْحَيِّ أَلَا تُغَطُّوا عَنَّا اسْتَ قَارِئِكُمْ فَاشْتَرَوْا فَقَطَعُوا لِي قَمِيصًا فَمَا فَرِحْتُ بِشَيْءٍ فَرَحِي بِذَلِكَ الْقَمِيصِ

حضرت اويب سختياني رحمه الله فرمائي.چه ابوقلابه ماته اووئيل،چه ته د عمروبن سلمه رضي الله عنه سره نه ملاويږې.چه دهغه نه دهغه د مسلمانيدو واقعه واورې .ايوب وائي. زه د عمروبن سلمه رضي الله عنه سره ملاؤ شوم.اودهغه نه مې د هغه د اسلام راوړو واقعې تپوس اوکړو،.حضرت عمروبن سلمه دخپل اوخپلې قبيلې داسلام راوړو واقعه بيانوله نو وئې فرمائيل.چه مونږ يوې داسې چينې سره اوسيدو ،کومه دتلونکو او راتلونکو قافلو لار وه.مختلفې قبيلې به په مونږ باندې تيريدې ،(رسول الله ﷺ د نبوت اعلان کړې وو.څکه) مونږ به دخلقو نه تپوسونه کول.چه دا سړې څنګه دې؟ اودخلقو څه ميلان دې.؟نو د قافلې خلقو به وئيل،دا سړې دخپل ځان په باره کښې د رسول دعوى کوى.او وائى،چه الله تعالى زما طرف ته وحى راليږلې ده.(او دقافلې خلقو به هغه وحى اوروله) حضرت عمروبن سلمه فرمائى.

قوله: فكنت أحفظ ذاك الكلام،فكأنما يقر في صدري: ما به دغه كلام الهى يادولو.داسې به معلوميدله لکه چه دغه کلام زما په زړه پورې انخلى.

په «يقرأ» کښې څلور روايتونه دى.

① يو،،يقر،،د قرار نه دې.پورته ترجمه هم ددې مطابق شوې ده.

② دويم روايت «يقرأ» د قراءت نه دې.يعنى لکه چه دغه کلام زما په زړه کښې وئيلو شو او زما د زړه آواز دې.

③ دريم «يقرى» دې.دا د ،،تقريه،، نه ماخوذ دې.معنى ئې جمع كول راځى. «قريت الماء إذا جمعته،يقرى فى صدرى أى يجمع فى صدرى» څلورم روايت «يغرى» د ،،تغريه،، نه ماخوذدې.ددې معنى انخول دى.«غراء» ګوند ته وائى.د «يغرى فى صدرى» مطلب به وى چه هغه کلام زما په

زړه پورې انځلولې شو.او په زړه باندې مې چاپ كيدو.دا اخرى روايت قاضى عياض راجح ګرځولې دې.(١)

قوله: وكانت العرب تلوّم بإسلامهم الفتح: اوعربوبه به د خپل راوړو دپاره د فتحې مكې انتظار كولو.«تلوّم:تنتظر»

نوكله چه مكه فتح شوه،هرې قبيلې اسلام طرف ته رامندې كړې.زما قوم هم دخپل قوم په اسلام راوړو كښې تندى اوكړه.(اود خپل قوم دطرف نه يوقاصد جوړ او د نبى ﷺ په خدمت كښې حاضر شو) كله چه دهغه ځائې نه واپس راغلو.نو وې ونيل په الله قسم زه تاسو ته د يوحق نبى د طرفه راغلې يم.هغوى راته په تعليم راكولوكښې اوونيل،چه په فلانى وخت كښې فلانې مونځ او په فلانى وخت كښې فلانې مونځ كوئ.كله چه د مانځه وخت راشى.نو يوكس دې اذان كوى.اوچه چاته د ټولو نه زيات قران ورځى،هغه دې امامتى وركوى.حضرت عمروبن سلمه رضي الله عنه فرمائى.كله چه خلقو غور اوكړو،نو زما نه زيات چاته قرآن ياد نه وو.ځكه چه ما به د راتلونكو قافلو نه قرآن زده كولو.نو هغوى زه امام جوړ كړم.په دغه وخت كښې زما عمر شپږ يا اووه كاله وو.د بخارى په دې روايت كښې «أنا ابن ست أو سبع سنين»د ابوداود په روايت كښې دى «أنا ابن سبع سنين»(٢)د نسائى په روايت كښې «أنا ابن ثمان» بغيرتردد نه راغلې دې.(٣) اود ابن جارود په روايت كښې «أنا ابن ست» بغيرتردد نه راغلې دې.(٤) بهرحال د دوى عمر په دغه وخت كښې د شپږو او اتۀ كالوپه مينځ كښې وو.

فرمائى ما سره يو څادر وو،كله چه به زه سجدې ته تلم،نو پورته كيدو،او (د شاته نه به مې سترښكاريدو) د قبيلې يوې ښځې اووئيل.«ألا تغطون عنا است قارئكم» تاسو دخپل قارى صاحب كوناټې زمونږ نه ولې نه پټوئ.بيا خلقو كپړه واخستله،اوزما دپاره ئې يوقميص واخستلو.په دغه قميص باندې چه ماته څومره خوشحالى ملاؤ شوه،دومره په بل څيز نه وه ملاؤ شوې.

د ماشوم د امامت مسئله: د ماشوم د امامت مسئله په كتاب الصلاة كښې تيره شوې ده.امام شافعى رحمه الله مطلقاً ددې د جواز قائل دى.امام ثورى اوامام مالك مطلقاً د كراهت قائل دى. دامام ابوحنيفه او امام احمد مشهور قول دا دې.چه صبى په نوافلو كښې امامت كولې شى په فرائضو كښې نشى كولې.(٥)

---

١) عمدة القارى (٢٩٠\١٧) وفتح البارى (٢٣\٨٧)_
٢) سنن أبى داود كتا پ الصلاة باب م أحق بالإمامة رقم الحديث ٥٨٥)_
٣) سنن نسائى كتاب الإمامة باب إماة الغلام قبل أن يحتلم (١\١٢٧)_
٤) المنتقى لابن الجارود كتاب الصلاة باب الجماعة والإمامة (١١٤)_
٥) المجموع شرح المهذب (٤\٢٤٩و ٢٥٠)_

روايت باب د امام شافعى رحمه الله مستدل دې.احناف او حنابله وغيره ددې داسې جواب كوى.
چه دا عمل دهغه خلقو دخپل طرف نه كړې وو.د رسول الله ﷺ تقرير دې عمل ته حاصل شوې نه وو.نو قابل استدلال نه دې.(١) خو نور حضرات فرمائى،چه دا د نزول وحى زمانه وه.كه دا عمل ناجائز وو،نو د وحى په ذريعه به تنبيه راغلې وه.لكه څنګه چه حضرت جابر رضي الله عنه او حضرت ابوسعيد خدرى رضي الله عنه د عزل په جواز باندې دا دليل پيش كړې وو.((كنا نعزل والقرآن ينزل ورسول الله ﷺ بين أظهرنا)) كه عزل ناجائز وو.نو قرآن به ددې د حرمت تصريح كړې وه.حال دا چه قرآن تصريح نه ده كړې،ددې نه معلوميږى،چه په دې كښې حرمت نشته،دغه شان دلته هم د نابالغه د امامت علم كه جائز نه وو،و پكار ده چه ددې تصريح راغلې وه.(٢)
خواحناف فرمائى.چه دا روايت دصبى دامامت د جوازدپاره دليل جوړول وى .نو په دې كښې دا هم راغلى دى.چه د سجدې په حالت كښې به دده كشف عورت كيدو،حال دا چه په كشف عورت سره په اتفاق مونځ ماتيږى.نو بيا به ددې تاسو څه جواب وركوئ؟ (٣)
حقيقت دا دې،چه په دې روايت سره استدلال صحيح نه دې.په اصل كښې دا خلق اوس نوې نوې مسلمانان شوى وو.د صلاة د احكامو نه لا پوره خبر نه وو.د ټولونه زيات قرآن چونكه عمروبن سلمه رضي الله عنه ته ياد وو.ددې وجې ئې دې خپل امام جوړ كړې وو.روسته چه كله دوى ته د صلاة داحكامو تفصيلات معلوم شو .نو هغوى به امام بدل كړى وى. والله اعلم.
علامه خطابى فرمائى،چه حسن بصرى دا روايت ضعيف ګرځولې دې.((وقال مرة دعه ليس بشئ بين)) دا پريږده.دا څه واضح څيز نه دې.(٤)

[٤٠٥٢] حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ عَنْ مَالِكٍ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
وَقَالَ اللَّيْثُ حَدَّثَنِي يُونُسُ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ أَخْبَرَنِي عُرْوَةُ بْنُ الزُّبَيْرِ أَنَّ عَائِشَةَ قَالَتْ كَانَ عُتْبَةُ بْنُ أَبِي وَقَّاصٍ عَهِدَ إِلَى أَخِيهِ سَعْدٍ أَنْ يَقْبِضَ ابْنَ وَلِيدَةِ زَمْعَةَ وَقَالَ عُتْبَةُ إِنَّهُ ابْنِي فَلَمَّا قَدِمَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَكَّةَ فِي الْفَتْحِ أَخَذَ سَعْدُ بْنُ أَبِي وَقَّاصٍ ابْنَ وَلِيدَةِ زَمْعَةَ فَأَقْبَلَ بِهِ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَقْبَلَ مَعَهُ عَبْدُ بْنُ زَمْعَةَ فَقَالَ سَعْدُ بْنُ أَبِي وَقَّاصٍ هَذَا ابْنُ أَخِي عَهِدَ إِلَيَّ أَنَّهُ ابْنُهُ قَالَ عَبْدُ بْنُ زَمْعَةَ يَا رَسُولَ اللَّهِ هَذَا أَخِي هَذَا ابْنُ زَمْعَةَ وُلِدَ عَلَى فِرَاشِهِ فَنَظَرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى

---
١) اوګورئ بذل المجهود (١٩٧\٤)_
٢) فتح البارى (٢٣\٨)_
٣) بذل المجهود (١٩٨\٤)_
٤) عين الهداية (٤٥٣\١)_

ابْنِ وَلِيدَةِ زَمْعَةَ فَإِذَا أَشْبَهُ النَّاسِ بِعُتْبَةَ بْنِ أَبِي وَقَّاصٍ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هُوَ لَكَ هُوَ أَخُوكَ يَا عَبْدُ بْنَ زَمْعَةَ مِنْ أَجْلِ أَنَّهُ وُلِدَ عَلَى فِرَاشِهِ وَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ احْتَجِبِي مِنْهُ يَا سَوْدَةُ لِمَا رَأَى مِنْ شَبَهِ عُتْبَةَ بْنِ أَبِي وَقَّاصٍ قَالَ ابْنُ شِهَابٍ قَالَتْ عَائِشَةُ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْوَلَدُ لِلْفِرَاشِ وَلِلْعَاهِرِ الْحَجَرُ وَقَالَ ابْنُ شِهَابٍ وَكَانَ أَبُو هُرَيْرَةَ يَصِيحُ بِذَلِكَ [ر: ۱۹۴۸]

امام بخاری رحمه الله دا حديث په دوو سندونو سره نقل کړې دې.د اولنی سند متن ئې دلته نه دې ذکر کړې،دلته صرف د سند ذکر دې،ددې متن امام بخاری په کتاب الوصايا کښې ذکر کړې دې.(۱)

دويم سند د ،ليث،،دې،کوم چه امام بخاری دلته تعليقاً ذکرکړې دې. وړاندې متن د ليث د سند سره متعلق دې.دا تعليق محمدبن يحيى هلى په ،،الزهريات ،، کښې موصولاً نقل کړې دې. (۲)

قوله: كَانَ عُتْبَةُ بْنُ أَبِي وَقَّاصٍ عَهِدَ إِلَى أَخِيهِ سَعْدٍ أَنْ يَقْبِضَ ابْنَ وَلِيدَةِ زَمْعَةَ: په زمانه د جاهليت کښې به بعضې خلقو ځان سره وينځې ساتلې،اوپه هغوی باندې به ئې زنا کوله او ګټه به ئې کوله.دې سره سره به ئې هغوی سره په خپله هم وطی کوله،کله چه به ددغه وينځې نه بچې پيدا شو.نو بعضې وخت کښې به مولى ددغه بچى په باره کښې دعوى اوکړه،چه دا زما دې،اوکله به زانى دعوى اوکړه ،چه دا زما دې،چه چا به دعوى اوکړه.بچې به هم د هغه ګڼړلې شو.د ام المومنين سوده رضي الله عنها دپلار زمعه بن قيس هم دغه شان يوه وينځه وه.د حضرت سعدبن ابى وقاص رضي الله عنه ورور عتبه بن ابى وقاص به دې ته راتلو.چه کله حمل ښکاره شو،نود مرګ نه وړاندې هغه خپل ورور حضرت سعد رضي الله عنه ته اووئيل.چه د زمعه د وينځې نه کوم بچې پيدا شي.په هغې باندې به قبضه کوې.ځکه چه هغه زما ځوئې دې.(۳)

حضرت سعدبن ابى وقاص رضي الله عنه چه کله د فتح مکې په موقع مکې ته راغلو ،او په هغه بچى ئې نظر پريوتل.نوهغه ئې د رسول الله صلى الله عليه وسلم په خدمت کښې حاضر کړو .او وې وئيل دا زما د ورور ځوئې دې.خوعبد بن زمعه اووئيل يارسول الله دا خو زما ورور دې.او زما د پلار په فراش باندې پيدا شوې دې.(يعنى زما د پلار د وينځې نه پيدا شوې دې)

رسول الله صلى الله عليه وسلم چه کله هغه هلك طرف ته اوکتل،نوهغه د عبه به ابى وقاص سره زيات مشابه وو.نبى صلى الله عليه وسلم فيصله د عبدبن زمعه په حق کښې اوکړه،او وې فرمائيل. «هولك،هو أخوك،ياعبدبن زمعه» ښکاره ده چه کله نبى صلى الله عليه وسلم هغه د عبدبن زمعه ورور اوګرځولو،نود ام

---

۱) اوګورئ صحيح بخارى کتاب الوصايا باب قول الموصى لوصيه تعاهدو ولدى (۱\۳۸۳)_
۲) فتح البارى (۸\۲۴)_
۳) فتح البارى (۱۲\۳۳۰ کتاب الفرائض باب الولد للفراش حرة كانت أو أمة)_

المومنين سوده بنت زمعه هم ورور شو.خو نبی ﷺ د احتیاط دپاره حضرت سودې ﷺ ته اووئیل.((احتجبی منه یا سودة)) سوده! دده نه پرده کوه.دا حکم نبی ﷺ ددې وجې ورکړو.چه هغه هلك د عتبه سره مشابه وو.

د حدیث باب نه په ثبوت نسب باندې د درې امامانو استدلال: دا حدیث په یوه اختلافی مسئله کښې د ائمه ثلاثه دلیل دې.مسئله دا ده،که یو مولی دخپلې وینځې سره د وطی کولو اقرار اوکړی،اوبیا د دغه وینځې بچې پیدا شی.نو هغه به د مولی ګڼړلی شی اوکه نه،ائمه ثلاثه فرمائی.هغه بچې به د مولی ګڼړلې شی.احناف وائی.چه صرف د وطی اقرار کول کافی نه دی.بلکه دې سره سره دا هم ضروری دی.چه مولی دا دعوی اوکړی.چه دا بچې زما دې.(۱)

حدیث باب د ائمه ثلاثه دلیل دې،ځکه چه په دې کښې رسول الله ﷺ د څه دعوی نه بغیرد دغه هلك نسب د زمعه ثابت کړو.اود زمعه ځوئې ته ئې اووئیل،چه دا ستا ځوئې دې.ددې نه معلومیږی.چه د بچی د نسب د ثبوت دپاره د مولی دعوی کول څه ضروری نه ده.

حضرت احناف ﷺ فرمائی،چه دلته رسول الله ﷺ د دغه هلك نسب د زمعه نه ثابت کړې نه دې.بلکه ((هولك یاعبدزمعه)) ئې وئیلی دی.د عبد بن زمعه دپاره ئې د دغه هلك ملکیت ثابت کړې دې.ځکه چه اصول دا دی.کله چه د پلار د وینځې نه بچې د بل چا د نطفې نه پیدا شی.نو د پلار نه پس د دغه وینځې پشان د هغې د بچی هم (دمولی) خوې مالك دې.هم ددې اصولو په رڼړا کښې نبی ﷺ دهغه بچی ملکیت د عبدبن زمعه نه ثابت کړو.د ثبوت نسب دلته څه ذکر نشته.

د دې خبرې تائید د عبدالله بن زبیر ﷺ د هغه روایت نه هم کیږی.کوم چه نسائی په سنن کښې (۲)عبدالرزاق په مصنف کښې (۳)اوامام احمدبن حنبل ﷺ په مسند کښې تخریج کړې دې.(۴) ددې په آخر کښې دی.((واحتجبی منه یاسودة فلیس لك بأخ)) د احنافو دطرفه ددې جواب حاصل دا دې.چه ((هولك یاعبدبن زمعة)) نه مراد ثبوت نسب نه دې.بلکه ددې جملې نه مقصد د عبدبن زمعه دپاره د هلك ملکیت ثابتول دی.خودا جواب په هغه وخت کښې صحیح کیدې شی.کله چه دغه هلك غلام اومنلې شی.حال داچه د بعضې روایاتو نه د هغه حریت ثابتیږی

ددې وجواب اکثر احناف ددې روایت جواب دا ورکوی.چه ((هولك یاعبدبن زمعه)) نه د رسول الله ﷺ مقصود هغه د عبدبن زمعه سره په میراث کښې شریکول وو.ځکه چه دا اصول دی،چه که یووارث د یو کس په باره کښې دا اقرار اوکړی ،چه دا زما ورور دې.نو د وارث په

---

(۱) مغنی ابن قدامة (۵۳۰\۹) کتاب عتق أمهات الأولاد وإعلاء السنن (۲۲۷\۱۱)_

(۲) سنن نسائی (۱۱۰\۲) کتاب الطلاق باب الحاق الولد بالفراش إذا لم ینفه صاحب الفراش)_

(۳) مصنف عبدالرزاق (۴۴۳\۷) رقم ۱۳۸۲۰)_

(۴) مسند احمد (۵\۴)_

ذمه لازم دى،چه هغه خپل نصف حصه ميراث دغه مقرله كس ته وركړى.خو د مړى نه ددغه كس نسب نه ثابتيږى.«لأن المرأ يؤخذ بإقراره فيما يتعلقه به وحده» دلته هم بعينه هم دا صورت دې.چه عبدبن زمعه راغلو،د دغه كس په باره كښې ئې اووئيل،چه دا زما ورور دې.نو نبى ﷺ د دغه قاعدې په رڼا كښې فيصله اوكړه.او وې وئيل چه «و لك يا عبدبن زمعه» يعنى «إنه يشاركك فى الميراث» ددې خبرې تائيد د مصنف عبدالرزاق دهغه روايت نه هم كيږى.د كوم الفاظ چه دا دى.«فقال النبى ﷺ لسودة أم الميراث فله وأما أنت فاحتجبى منه ياسودة، فإنه ليس لك بأخ» (١)دغه شان د مسند احمد په روايت كښې دى.«أما أنت فاحتجبى منه، فليس بأخيك وله الميراث» (٢)دا روايات په دې خبره باندې په صراحت سره دلالت كوى.چه رسول الله ﷺ د زمعه نه دهغه نسب نه ثابتوى.بلكه صرف د ميراث په حق كښې دعبدبن زمعه سره هغه شريكوى.هم ددې وجې رسول الله ﷺ حضرت سودة رضي الله عنها ته اوفرمائيل.چه «فإنه ليس لك بأخ»كه د نسب ثابتول د نبى ﷺ مقصود وو.نو بيا به ئې د حضرت سودة نه د هغه د اخوت نفى هركز نه كوله.

امام نووى رحمة الله عليه فرمائى.«فإنه ليس لك بأخ» دا زيادت سنداً ثابت نه دې.(٣) امام ابوعبدالله المازرى شارح دمسلم هم په «المعلم شرح صحيح مسلم» كښې دا ليكلى دى.چه دا زيادت بعضې احنافو دخپل طرف نه كړې دې. (٤)علامه سيوطى رحمة الله عليه هم د نسائى شريف په شرح ،زهرالربى ،، كښې د مازرى دا قول نقل كړې دې.(٥)

خودا اعتراض صحيح نه دې.دا حديث د امام احمداوامام نسائى نه علاوه امام طحاوى هم تخريج كړې دې.(٦) حافظ شمس الدين ذهبى رحمة الله عليه په ميزان الاعتدال كښې ليكى.«هذا حديث صحيح الإسناد» (٧)

حافظ ابن حجر په فتح البخارى كښې د اوړد كلام نه پس هم دې ته ترجيح وركړې ده.چه دا حديث حسن دې.هغوى فرمائى.«أسناد النسائى حسن، ورجاله رجال الصحيح..» (٨)او داحكامو په باب كښې چه لكه څنګه احاديث صحيح معتبر وى.دغه شان حسن هم قابل اعتماد وى.

---

١) مصنف عبدالرزاق (٧\٤٤٣) رقم ١٣٨٢٠)_

٢) مسند احمد٦\٤٢٩)_

٣) شرح صيحح مسلم للنووى (١/٤٧١ كتاب الرضاعة باب الولد للفراش وتوقى الشبهات)_

٤) شرح صيحح مسلم للنووى (١/٤٧١ كتاب الرضاعة باب الولد للفراش وتوقى الشبهات)_

٥) زهرى الربى (١٢\١١٠و١١١) كتاب الطلاق باب الحاق الولد بالفراش إا لم ينفه صاحب الفراش)_

٦) شرح معانى الآثار للطحاوى (١٢\٧٥) كتاب العتاق باب الأمة يطأها مولها ثم يموت .. إلخ)_

٧) ميزان الإعتدال (٤\٤٦٥) رقم الترجمة (٩٨٦٧)_

٨) فتح البارى (١٢\٣٧) كتاب الفرائض باب الولد للفراش حرة كانت أم أمة)

اوس دلته دوه خبرې جمع شوي،د بخاری په ذكرشوی تعليق كښې خو دى، «خواخوك»اود بخاری ددې تعليق نه علاوه د نسائی وغيره په روايت كښې دى. «احتجبي منه ياسودة فإنه ليس لك بأخ» په دواړه قسم رواياتو كښې تعارض دې.اوس كه د تعارض لرې كولو دپاره د ترجيح طريقه اختيار كړې شى.نو د بخارى لفظ ته ترجيح پكار ده.خود ليث د ذكرشوي طريق نه علاوه په بل هيڅ طريق كښې د«هواخوك» الفاظ نه دى راغلى.ابن شهاب زهرى دامام مالك نه دا روايت نقل كوى.په هغې كښې دا زيادت نشته.ددې وجې په ظاهره دا معلوميږى .چه د «هواخوك» زيادت راوى د خپل طرف نه د تفسير په طور سره كړې دې. ځكه كه دا د اصل روايت حصه اومنلې شى.نو بيا د «احتجبي منه يا سودة» سره د دې څه جوړخت نه راځى.اودغه شان د «ليس لك بأخ» روايت سره ئې تعارض لازميږى.

بيا دويمه خبره دا ده،چه دا روايت د شوافع مستدل هم نشى كيدې.ځكه چه د شوافعو رحمهم الله په نيز د مولى د ثبوت نسب دپاره ،،تحصين جاريه،، شرط دې. د تحصين جاريه مطلب دا دې.چه مولى جاريه د بهر مشكوكو ګرځيدو نه منع كړى.اوهم په خپل كور كښې هغه ساتى.حال دا چه د زمعه ددې وينځې په باره كښې ابن جرير طبرى تصريح كړې ده، چه دا وينځه د مكې د زنا كارو ښځو ځنى وه.نو بيا د ،،تحصين جاريه،، شرط چرته موجود شو،چه ثبوت نسب ثابت كړې شى.(١)

[٤٠٥٣]حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مُقَاتِلٍ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ أَخْبَرَنَا يُونُسُ عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ أَخْبَرَنِي عُرْوَةُ بْنُ الزُّبَيْرِ أَنَّ امْرَأَةً سَرَقَتْ فِي عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي غَزْوَةِ الْفَتْحِ فَفَزِعَ قَوْمُهَا إِلَى أُسَامَةَ بْنِ زَيْدٍ يَسْتَشْفِعُونَهُ قَالَ عُرْوَةُ فَلَمَّا كَلَّمَهُ أُسَامَةُ فِيهَا تَلَوَّنَ وَجْهُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ أَتُكَلِّمُنِي فِي حَدٍّ مِنْ حُدُودِ اللَّهِ قَالَ أُسَامَةُ اسْتَغْفِرْ لِي يَا رَسُولَ اللَّهِ فَلَمَّا كَانَ الْعَشِيُّ قَامَ رَسُولُ اللَّهِ خَطِيبًا فَأَثْنَى عَلَى اللَّهِ بِمَا هُوَ أَهْلُهُ ثُمَّ قَالَ أَمَّا بَعْدُ فَإِنَّمَا أَهْلَكَ النَّاسَ قَبْلَكُمْ أَنَّهُمْ كَانُوا إِذَا سَرَقَ فِيهِمُ الشَّرِيفُ تَرَكُوهُ وَإِذَا سَرَقَ فِيهِمُ الضَّعِيفُ أَقَامُوا عَلَيْهِ الْحَدَّ وَالَّذِي نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ لَوْ أَنَّ فَاطِمَةَ بِنْتَ مُحَمَّدٍ سَرَقَتْ لَقَطَعْتُ يَدَهَا ثُمَّ أَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِتِلْكَ الْمَرْأَةِ فَقُطِعَتْ يَدُهَا فَحَسُنَتْ تَوْبَتُهَا بَعْدَ ذَلِكَ وَتَزَوَّجَتْ قَالَتْ عَائِشَةُ فَكَانَتْ تَأْتِي بَعْدَ ذَلِكَ فَأَرْفَعُ حَاجَتَهَا إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ[ر:٢٥٠٥]

[٤٠٥٥/٤٠٥٤]حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ خَالِدٍ حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ حَدَّثَنَا عَاصِمٌ عَنْ أَبِي عُثْمَانَ قَالَ حَدَّثَنِي مُجَاشِعٌ قَالَ أَتَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِأَخِي بَعْدَ الْفَتْحِ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ جِئْتُكَ بِأَخِي

---

(١) قال الشيخ الأنور رحمه الله فى فيض البارى (١٣/١٨٨و ١٣٩...) وتتبعت له تفسير ابن جرير ،فوجدت فيه إن تكل الوليدة كانت من بغايا مكة فأين الشافعية وأين ثبوت النسب ،فإنه يبنى عندهم على التحصين وإذا انعدم التحصين .إنعدم ما يبنى عليه)_

لِتُبَايِعَهُ عَلَى الْهِجْرَةِ قَالَ ذَهَبَ أَهْلُ الْهِجْرَةِ بِمَا فِيهَا فَقُلْتُ عَلَى أَيِّ شَيْءٍ تُبَايِعُهُ قَالَ أُبَايِعُهُ عَلَى الْإِسْلَامِ وَالْإِيمَانِ وَالْجِهَادِ فَلَقِيتُ مَعْبَدًا بَعْدُ وَكَانَ أَكْبَرَهُمَا فَسَأَلْتُهُ فَقَالَ صَدَقَ مُجَاشِعٌ

[۳۰۵۵] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي بَكْرٍ حَدَّثَنَا الْفُضَيْلُ بْنُ سُلَيْمَانَ حَدَّثَنَا عَاصِمٌ عَنْ أَبِي عُثْمَانَ النَّهْدِيِّ عَنْ مُجَاشِعِ بْنِ مَسْعُودٍ انْطَلَقْتُ بِأَبِي مَعْبَدٍ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِيُبَايِعَهُ عَلَى الْهِجْرَةِ قَالَ مَضَتِ الْهِجْرَةُ لِأَهْلِهَا أُبَايِعُهُ عَلَى الْإِسْلَامِ وَالْجِهَادِ فَلَقِيتُ أَبَا مَعْبَدٍ فَسَأَلْتُهُ فَقَالَ صَدَقَ مُجَاشِعٌ وَقَالَ خَالِدٌ عَنْ أَبِي عُثْمَانَ عَنْ مُجَاشِعٍ أَنَّهُ جَاءَ بِأَخِيهِ مُجَالِدٍ [ر: ۲۸۰۲]

[۳۰۵۶/۳۰۵۷] حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا غُنْدَرٌ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ أَبِي بِشْرٍ عَنْ مُجَاهِدٍ قُلْتُ لِابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا إِنِّي أُرِيدُ أَنْ أُهَاجِرَ إِلَى الشَّأْمِ قَالَ لَا هِجْرَةَ وَلَكِنْ جِهَادٌ فَانْطَلِقْ فَاعْرِضْ نَفْسَكَ فَإِنْ وَجَدْتَ شَيْئًا وَإِلَّا رَجَعْتَ وَقَالَ النَّضْرُ أَخْبَرَنَا شُعْبَةُ أَخْبَرَنَا أَبُو بِشْرٍ سَمِعْتُ مُجَاهِدًا قُلْتُ لِابْنِ عُمَرَ فَقَالَ لَا هِجْرَةَ الْيَوْمَ أَوْ بَعْدَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِثْلَهُ

[۳۰۵۷] حَدَّثَنِي إِسْحَاقُ بْنُ يَزِيدَ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ حَمْزَةَ قَالَ حَدَّثَنِي أَبُو عَمْرٍو الْأَوْزَاعِيُّ عَنْ عَبْدَةَ بْنِ أَبِي لُبَابَةَ عَنْ مُجَاهِدِ بْنِ جَبْرٍ الْمَكِّيِّ أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا كَانَ يَقُولُ لَا هِجْرَةَ بَعْدَ الْفَتْحِ [ر: ۳۶۸۶]

[۳۰۵۸] حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ يَزِيدَ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ حَمْزَةَ قَالَ حَدَّثَنِي الْأَوْزَاعِيُّ عَنْ عَطَاءِ بْنِ أَبِي رَبَاحٍ قَالَ زُرْتُ عَائِشَةَ مَعَ عُبَيْدِ بْنِ عُمَيْرٍ فَسَأَلَهَا عَنِ الْهِجْرَةِ فَقَالَتْ لَا هِجْرَةَ الْيَوْمَ كَانَ الْمُؤْمِنُ يَفِرُّ أَحَدُهُمْ بِدِينِهِ إِلَى اللَّهِ وَإِلَى رَسُولِهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَخَافَةَ أَنْ يُفْتَنَ عَلَيْهِ فَأَمَّا الْيَوْمَ فَقَدْ أَظْهَرَ اللَّهُ الْإِسْلَامَ فَالْمُؤْمِنُ يَعْبُدُ رَبَّهُ حَيْثُ شَاءَ وَلَكِنْ جِهَادٌ وَنِيَّةٌ [ر: ۲۹۱۳]

[۳۰۵۹] حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ حَدَّثَنَا أَبُو عَاصِمٍ عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ قَالَ أَخْبَرَنِي حَسَنُ بْنُ مُسْلِمٍ عَنْ مُجَاهِدٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَامَ يَوْمَ الْفَتْحِ فَقَالَ إِنَّ اللَّهَ حَرَّمَ مَكَّةَ يَوْمَ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ فَهِيَ حَرَامٌ بِحَرَامِ اللَّهِ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ لَمْ تَحِلَّ لِأَحَدٍ قَبْلِي وَلَا تَحِلُّ لِأَحَدٍ بَعْدِي وَلَمْ تَحْلِلْ لِي قَطُّ إِلَّا سَاعَةً مِنَ الدَّهْرِ لَا يُنَفَّرُ صَيْدُهَا وَلَا يُعْضَدُ شَوْكُهَا وَلَا يُخْتَلَى خَلَاهَا وَلَا تَحِلُّ لُقَطَتُهَا إِلَّا لِمُنْشِدٍ فَقَالَ الْعَبَّاسُ بْنُ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ إِلَّا الْإِذْخِرَ يَا رَسُولَ اللَّهِ فَإِنَّهُ لَا بُدَّ مِنْهُ لِلْقَيْنِ وَالْبُيُوتِ فَسَكَتَ ثُمَّ قَالَ إِلَّا الْإِذْخِرَ فَإِنَّهُ حَلَالٌ

وَعَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ أَخْبَرَنِي عَبْدُ الْكَرِيمِ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ بِمِثْلِ هَذَا أَوْ نَحْوِ هَذَا رَوَاهُ أَبُو هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [ر: ۱۲۸۴]

قوله: حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ خَالِدٍ ... ذَهَبَ أَهْلُ الْهِجْرَةِ بِمَا فِيهَا: مطلب دا دې چه مدينې منورې ته چه دهجرت څومره فضائل وو، هغه ټول فضائل چه کومو خلقو وړاندې هجرت کړې دې. يوړل. او د فتحې مکې نه پس په هجرت کولو هغه فضائل نه حاصليږي.

قوله: فلقيت أبا معبد: په بعضې نسخو کښې «أبا معبد» دې. او په بعضو کښې «معبد» دې.

خو صحيح نسخه د كشمينى رحمه الله ده.په هغې كښې «أبا معبد» دي.ابومعبد د حضرت مجاشع رضي الله عنه د مشر وروړ حضرت مجاهد رحمه الله كنيت دې.([1])

قوله: وَقَالَ النَّضْرُ أَخْبَرَنَا شُعْبَةُ.....: دا تعليق دې.او اسماعيلى دا موصولاً نقل كړې دې.([2]) هلته دې سره متعلقه مباحث تيرشوى دى.

قوله: حدثنا إسحاق ،حدثنا أبوعاصم عن ابن جريج .. عن مجاهد..: دمجاهد دا روايت مرسل دې.امام بخارى په كتاب الحج او كتاب الجهاد كښې دا موصولا ذكر كړې دې.([3])

بَاب=قَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى: لَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ فِي مَوَاطِنَ كَثِيرَةٍ ۙ وَيَوْمَ حُنَيْنٍ ۙ إِذْ أَعْجَبَتْكُمْ كَثْرَتُكُمْ فَلَمْ تُغْنِ عَنكُمْ شَيْئًا وَضَاقَتْ عَلَيْكُمُ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ ثُمَّ وَلَّيْتُم مُّدْبِرِينَ ۝ ثُمَّ أَنزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَىٰ رَسُولِهِ (إِلَى قَوْلِهِ) وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ۝

,,حنين،،د مكې او طائف په مينځ كښې د يو خوړ نوم دې.([4]) دلته دعربو دوه مشهورې قبيلې آبادې وې.هوازن او ثقيف،هوازن د غشو په ويشتو كښې مشهوره وه.او ثقيف په خپل شرافت كښې مشهوره وه.

رسول الله صلى الله عليه وسلم چه كله مكه فتح كړه.نو دې دواړو قبيلو په خپل مينځ كښې مشوره اوكړه. چه د مكې د فتحې نه پس اوس د دوى نمبر دې.ددې نه وړاندې چه مسلمانان په مونږ باندې حمله اوكړى.مونږ لره وړاندې والې پكار دې،چه په هغوى حمله اوكړو.([5]) نو د دواړو قبيلو په شلو زرو كسانو باندې مشتمله يو لوى لښكر په مسلمانانو باندې د حملې كولو دپاره د عوف بن مالك په نګرانئ كښې روان شو.ښځې اوماشومان ئې هم په دې غرض باندې ځان سره راروان كړل.چه دوى پرينږدى.اواونه تختى.اود هغوى دحفاظت دپاره خپل ځانونه وركړى.([6])

د لښكرقيادت اګرچه دقبيله هوازن سردارمالك بن عوف كولو،خو د بن جشم د قبيلې سردار ..دريد بن صمه،، ئې هم د مشورې په حيثيت لښكر ته راغوښتې وو.چه په جنګى امورو كښې د هغه د مهارت نه فائده واخستې شى..،وريدبن صمه،، مشهور شاعر او په ميدان جنګ باندې پوهيدو كښې د غيرمعمولى صلاحيت مالك وو.په دغه وخت كښې دهغه عمر د سلو نه زيات وو.خلقو هغه راوچت كړل.اوميدان جنګ ته ئې راورسولو.وريد

---

[1]) فتح البارى (۲۶\۸)_

[2]) فتح البارى (۳۶\۸) وعمدة القارى (۲۹۲\۱۷)_

[3]) عمدة القاى (۲۹۳\۱۷)_

[4]) حنين دمكې مكرمې نه د درې ورځو په فاصله باندې دې.طبقات ابن سعد (۱۴۹\۲)_

[5]) الكامل لابن اثير (۱۷۷\۲)_

[6]) سيرت مصطفى (۵۵\۳و۵۶)_

تپوس اوکړو،چه دا کوم ځائي دې؟ خلقو اووئيل. ،،اوطاس،، وريد اووئيل.دا ځائي د جنګ دپاره مناسب دې. ځکه چه ددې ځائي زمکه نه زياته سخته ده.اونه دومره نرمه ده.چه قدم په کښې خښيږي .بيا هغه تپوس اوکړو.چه د ماشومانو د ژړا دا آواز څنګه راځي؟ خلقو ورته اووئيل.چه ماشومان او ښځې مو ځان سره راوستي دی،چه هرسړې په بهادرئ سره جنګيږی.اوتختي نه.په دې باندې وريد اووئيل.په جنګ کښې صرف نيزه او توره کار کوی.که په جنګ کښې فتح اوشوه.نود اهل وعيال راوستو څه فائده نشته.او که شکست اوشو.نو د ښځو او بچو په وجه به نوره هم رسوائي وی. ددې وجې زما دا مشوره ده.چه اهل وعيـ.ل د لښکر نه روسته اوساتئ.خو مالك بن عوف د ځوانئ د جوش په وجه د ،،وريد،، رائي بيخى خوښه نکړه.او وې وئيل.د بوډاتوپ په وجه دده عقل بيخى بيکاره شوې دې. (١) بل طرف ته چه رسول الله ﷺ ته ددې خبر اوشو،نو هغوی د تحقيق حال دپاره عبدالله بن ابى حدرد اوليږلو.هغه لاړل.او دوه ورځې د هوازن په لښکر کښې پاتې شو.او واپس راغلو، نبى ﷺ ته ئې تفصيل بيان کړو.(٢)

رسول الله ﷺ هم د مقابلې دپاره تيارياني شروع کړې.صفوان بن اميه چه لا تراوسه پورې مسلمان شوې نه وو.سل زغرې دسازوسامان سره په مستعار واخستې.(٣)

د خيالى په ورځ په ٦شوال ٨ھ نبى ﷺ د دولس زره کسانو لښکر واخستل، د مکې نه حنين طرف ته روان شو.(٤) دا داسلامى غزواتو اولنې لښکر وو.چه دومره په زيات تعداد کښې د شان او شوکت سره حنين طرف ته روان شو.د بعضې صحابوﷺ د ژبې نه دا اووتل.

((لن تغلب اليوم من قلة)) نن به مونږ د قلت په وجه نه مغلوبه کيږو.په دې جمله کښې يو قسم د فخر او اعجاب بوئى وو.ځکه د الله تعالى په دربار کښې دا خبره خوښه نشوه.هم دې طرف ته ئې اشاره کړې ده په قرآن پاك کښې فرمائى.﴿لَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ فِي مَوَاطِنَ كَثِيرَةٍ ۙ وَيَوْمَ حُنَيْنٍ ۙ إِذْ أَعْجَبَتْكُمْ كَثْرَتُكُمْ فَلَمْ تُغْنِ عَنكُمْ شَيْئًا﴾

اسلامى لښکرد نښې (منګل) په ورځ وادی حنين ته اورسيدل.مالك بن عوف خپل فوځ د حنين دواړو طرفونو ته په مورچو کښې کينولې وو.اوهغوی ته ئې وئيلى وو.چه دځپلو تورو تيکې اوشولئ.او وې غورځوئ.کله چه اسلامى لښکر د دې ځائې نه تيريږی.نو ټول پرې په شريکه حمله اوکړئ.(٥)

اوس لا د صبا رڼا هم سمه نه وه لګيدلې.چه اسلامى لښکر وادی حنين نه تريدل.د هوازن او ثقيف ديرش زره ځوانانو په توور او غشو باندې په اسلامى لښکر باندې حمله اوکړه.په

١) زاد المعاد (٣\٤٦٦، ٤٦٧) والكامل لابن الأثير (٢\١٧٧) والبداية والنهاية (٤\٣٢٢)_

٢) زاد المعاد (٣\٤٦٨) وتاريخ الطبرى (٢\٣٤٦)_

٣) تاريخ الطبرى (٢\٣٤٦)_

٤) طبقات ابن سعد (٢\١٥٠).ابن اسحاق د روانيدو تاريخ پنځم شوال ليکلې دې.(البداية والنهاية)_

٥) زاد المعاد (٣\٤٦٧)_

دې ناڅاپي حمله باندې اسلامي لښکر منتشر او تتر بتر (اخواه ديخواه) شو.صرف څو صحابه ﷺ د نبی ﷺ سره پاتې شو.په هغې کښې حضرت ابوبکر، حضرت عمرو حضرت علی ،حضرت عباس، حضرت فضل بن عباس، حضرت اسامه بن زيد ، حضرت سفيان بن حارث وغيره ﷺ شامل دی. حضرت عباس ﷺ د نبی ﷺ د قچرې واګې او ابوسفيان بن حارث ﷺ رکاب نيولې وو.په سخت جنګ کښې نبی ﷺ د سورلۍ نه راکوز شو.او د جلال نبوت په لهجه کښې ئې اووئيل.«أنا النبي لا كذب أنا ابن عبد المطلب» حضرت عباس ﷺ اوچتوازه وو.نبی ﷺ هغه ته حکم اوکړو.چه انصارو او مهاجرينو ته آواز اوکړه.هغوی په اوچت آوازسره دا نعره اووهله.«يا معشر الأنصار،يا أصحاب السمرة»[1] اې د انصارو ډلې.اې د کيکر د ونې خاوندانو! کله چه دا جمله صحابو ﷺ واوريده.نو لکه د ليونو غونډې راواپس شول.او د رسول الله ﷺ نه ګيرچاپيره جمع شول.نبی ﷺ د حملې حکم ورکړو.او ميدان جنګ ګرم شو.نبی ﷺ په لاس کښې خاورې راواخستې .اوکافرانو طرف ته ئې اوويشتې.او وې فرمائيل «شاهت الوجوه» خراب دې شی دا مخونه.يا خراب شو دا مخونه،خيرې ئې اوکړې.يا ئې خبر ورکړو.په کافرانو کښې داسې يو کس هم پاتې نشو.چه دهغه سترګو ته د دغه يو موټې خاورې نه اونه رسيدۀ.[2]

ددشمن قدمونه اوخويدل.او اويا کسانودهغوی قتل شو.[3] ډير قيديان شول .اوڅه اوتختيدل.په اوطاس او طائف کښې ئې پناه واخستله.طائف ته چه کوم کسان تختيدلي وو.په هغوی کښې مالك بن عوف هم وو.وريد بن صمه اوطاس طرف ته تلونکو کښې وو.[4] دغه شان الله تعالى آخر په دې جنګ کښې مسلمانانو ته فتح ورکړه.دې غزوې سره متعلق نورې خبرې وړاندې د بخاری په رواياتو کښې راځی.

په جنګ حنين کښې چه په اول کښې مسلمانانو ته کوم شکست شوې وو.د دې سبب دا وو.چه د يو صحابی ﷺ د خولې نه داسې جمله وتلې وه.چه په هغې کښې د اعجاب بوئې وو.چه ..نن به مونږ د کموالی د وجې شکست نه موو،، [5] الله تعالى اوفرمائيل.﴿وَيَوْمَ حُنَيْنٍ إِذْ أَعْجَبَتْكُمْ كَثْرَتُكُمْ فَلَمْ تُغْنِ عَنكُمْ شَيْئًا وَضَاقَتْ عَلَيْكُمُ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ ثُمَّ وَلَّيْتُم مُّدْبِرِينَ ۝ ثُمَّ أَنزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَىٰ رَسُولِهِ وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ﴾ [6]الله تعالى بيا خپل احسان اوکړو. او مسلمانانو ته ئې غلبه ورکړه.ددې وجې وړونړو د لوئې خبرې نه ډير ويريدل پکار دی.

---

[1]) سمره د کيکر ونې ته وائی.د اصحاب سمره نه په بيعت رضوان کښې شرکت کونکی صحابه ﷺ مراد دی.خکه چه دا بيعت د کيکر د ونې لاندې اخستې شوې وو.)_

[2]) د تفصيل دپاره اوګورئ الكامل لابن الأثير (۱۷۹\۲) وتاريخ الطبری(۳۴۸\۲) وزاد المعاد(۴۷۱\۳و ۴۷۲)

[3]) الكامل لابن الأثير (۱۷۹\۳) _

[4]) البداية والنهاية (۳۳۷\۴)

[5]) زاد المعاد (۴۷۷\۳)_

[6]) سورة التوبة :۲۵و ۲۶)_

[٣٠٦٠] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ نُمَيْرٍ حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ أَخْبَرَنَا إِسْمَاعِيلُ رَأَيْتُ بِيَدِ ابْنِ أَبِي أَوْفَى ضَرْبَةً قَالَ ضُرِبْتُهَا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ حُنَيْنٍ قُلْتُ شَهِدْتَ حُنَيْنًا قَالَ قَبْلَ ذَلِكَ

[٣٠٦١/٣٠٦٢] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ قَالَ سَمِعْتُ الْبَرَاءَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ وَجَاءَهُ رَجُلٌ فَقَالَ يَا أَبَا عُمَارَةَ أَتَوَلَّيْتَ يَوْمَ حُنَيْنٍ فَقَالَ أَمَّا أَنَا فَأَشْهَدُ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ لَمْ يُوَلِّ وَلَكِنْ عَجِلَ سَرَعَانُ الْقَوْمِ فَرَشَقَتْهُمْ هَوَازِنُ وَأَبُو سُفْيَانَ بْنُ الْحَارِثِ آخِذٌ بِرَأْسِ بَغْلَتِهِ الْبَيْضَاءِ يَقُولُ أَنَا النَّبِيُّ لَا كَذِبْ أَنَا ابْنُ عَبْدِ الْمُطَّلِبْ

[٣٠٦٣] حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ قِيلَ لِلْبَرَاءِ وَأَنَا أَسْمَعُ أَوَلَّيْتُمْ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ حُنَيْنٍ فَقَالَ أَمَّا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَا كَانُوا رُمَاةً فَقَالَ أَنَا النَّبِيُّ لَا كَذِبْ أَنَا ابْنُ عَبْدِ الْمُطَّلِبْ

[٣٠٦٤] حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا غُنْدَرٌ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ سَمِعَ الْبَرَاءَ وَسَأَلَهُ رَجُلٌ مِنْ قَيْسٍ أَفَرَرْتُمْ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ حُنَيْنٍ فَقَالَ لَكِنْ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمْ يَفِرَّ كَانَتْ هَوَازِنُ رُمَاةً وَإِنَّا لَمَّا حَمَلْنَا عَلَيْهِمْ انْكَشَفُوا فَأَكْبَبْنَا عَلَى الْغَنَائِمِ فَاسْتُقْبِلْنَا بِالسِّهَامِ وَلَقَدْ رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى بَغْلَتِهِ الْبَيْضَاءِ وَإِنَّ أَبَا سُفْيَانَ بْنَ الْحَارِثِ آخِذٌ بِزِمَامِهَا وَهُوَ يَقُولُ أَنَا النَّبِيُّ لَا كَذِبْ قَالَ إِسْرَائِيلُ وَزُهَيْرٌ نَزَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ بَغْلَتِهِ [ر: ٢٧٠٩]

قوله: حدثني محمد بن كثير...: يوكس راغلود حضرت براء بن عازب رضی اللہ عنہ نه ئي تپوس اوكړو.«أتوليت يوم حنين؟»آيا ته د حنين په ورځ تختيدلې وې؟نو هغوى په جواب كښې اووئيل، آو. «أما أنا فأشهد على النبى صلی اللہ علیہ وسلم أنه لم يول ولكن عجل سرعان القوم» يعنى زه ګواهى وركېم.چه رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم شا كړې نه وه چه تختيدلې وو،بلكه دقوم بعضې تلواركرو د عجلت نه كار واخستلو.

حضرت براء رضی اللہ عنہ په جواب كښې دا اونه وئيل.چه مونږ نه وو تختيدلى.بلكه وې فرمائيل رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم نه وه شا كړې.ددې وجه دا ده.كه على العموم ئې دا وئيلى وو.چه آو مونږ تختيدلى وو.نوپه دې كښې د بې ادبئ يو قسم بونې وو.چه رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم هم شا كړې وه.[1]

ددې نه په وړاندينى روايت كښې هم دا سوال د جمعې په صيغې سره دې.«أوليتم مع النبى صلی اللہ علیہ وسلم يوحنين؟»

هم د حضرت براء رضی اللہ عنہ په دريم روايت «أفررتم» هم د جمعې صيغې سره دې.د دې درې واړه

[1]) فتح البارى (٢٨/٨)_

روايتونو نه دا شبه کيږی.چه تپوس کونکی رسول الله ﷺ هم په شا ته تلونکو کسانو کښې گڼړل.ددې وجې حضرت براء ﷺ بيان اوکړو.چه خلق منتشر شوی خو وو،خو رسول الله ﷺ په هغوی کښې شامل نه وو.دا ممکن ده چه د قرآن آيت ﴿ثُمَّ وَلَّيْتُم مُّدْبِرِينَ﴾ نې عام گڼړلې وی.او سائل دا سوال کړې وی.

اشکال کيږی،چه تولي يوم الزحف په سبع موبقات کښې داخل ده.او گناه کبيره ده.بيا صحابو ﷺ نه دا فعل څنګه سرګند شو؟ ددې جواب دا دې،چه ناڅاپه د غشو باران شو.نو مؤلفة القلوب کوم چه په مکه کښې مسلمانان شوی وو. او د هغوی تعداد دوو زروته نزدې وو.هغوی ددې طاقت اونه لرلو،او ورستو اوتختيدل .دهغې اثر په صحابو ﷺ باندې اوشو.او هغوی منتشر شو.صحابه تختيدلی نه وو.بلکه د افراتفرئ کيفيت وو.بلکه گډ وډ شوی وو.لکه څنګه چه په راروان روايت کښې دی.«كانت للمسلمين جولة» نوحضرت عباس ﷺ آواز اوکړو،اوچغه ئې اووهله.نو هغوی سمدستی واپس راغلل.دويمه خبره دا کولې شی،چه تولی او فرار هله وی،چه جرنيل تيخته اختيار کړی.اودلته نبی ﷺ تيخته نه ده اختيار کړې.

قوله: حدثنا أبوالوليد .. أنا النبي لاكذب أنا ابن عبدالمطلب: رسول الله ﷺ عبدالمطلب ته خپل نسبت کړې دې. ددې وجه دا ده.چه دحضرت عبدالمطلب شهامت، شجاعت، اودهغوی بزرگی او عظمت په ټولو عربو کښې منلې شوې وو.اود دوی والد په ځوانئ کښې وفات شوې وو.ددې وجې نبی ﷺ نيکۀ طرف ته نسبت اوکړو.([1])

دا هم وئيلې شوی دی.چه دعبدالمطلب په اولاد کښې به آخری نبی آخرالزمان ظاهريږی. اودمخلوق د هدايت بندوبست به کوی.ددې وجې نبی ﷺ عبدالمطلب طرف ته نسبت اوکړو..او «أنا النبي» نه پس ئې د «لاكذب» وئيلو کښې اشاره اوکړه،چه نبوت او کذب نشی جمع کيدې.نوځکه نبی يم.دروغژن کيدې نشم.چه اوتختم.زما د الله تعالی په مدد باندې پورد يقين دې.

[۴۰۶۴] حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ عُفَيْرٍ قَالَ حَدَّثَنِي اللَّيْثُ حَدَّثَنِي عُقَيْلٌ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ ح و حَدَّثَنِي إِسْحَاقُ حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ حَدَّثَنَا ابْنُ أَخِي ابْنِ شِهَابٍ قَالَ مُحَمَّدُ بْنُ شِهَابٍ وَزَعَمَ عُرْوَةُ بْنُ الزُّبَيْرِ أَنَّ مَرْوَانَ وَالْمِسْوَرَ بْنَ مَخْرَمَةَ أَخْبَرَاهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَامَ حِينَ جَاءَهُ وَفْدُ هَوَازِنَ مُسْلِمِينَ فَسَأَلُوهُ أَنْ يَرُدَّ إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ وَسَبْيَهُمْ فَقَالَ لَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَعِي مَنْ تَرَوْنَ وَأَحَبُّ الْحَدِيثِ إِلَيَّ أَصْدَقُهُ فَاخْتَارُوا إِحْدَى الطَّائِفَتَيْنِ إِمَّا السَّبْيَ وَإِمَّا الْمَالَ وَقَدْ كُنْتُ اسْتَأْنَيْتُ بِكُمْ وَكَانَ أَنْظَرَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِضْعَ عَشْرَةَ لَيْلَةً حِينَ قَفَلَ مِنَ الطَّائِفِ فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّ رَسُولَ

---

[1] عمدة القارى (۱۷\۲۹۶)_

اللهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ غَيْرُ رَادٍّ إِلَيْهِمْ إِلَّا إِحْدَى الطَّائِفَتَيْنِ قَالُوا فَإِنَّا نَخْتَارُ سَبْيَنَا فَقَامَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الْمُسْلِمِينَ فَأَثْنَى عَلَى اللهِ بِمَا هُوَ أَهْلُهُ ثُمَّ قَالَ أَمَّا بَعْدُ فَإِنَّ إِخْوَانَكُمْ قَدْ جَاءُونَا تَائِبِينَ وَإِنِّي قَدْ رَأَيْتُ أَنْ أَرُدَّ إِلَيْهِمْ سَبْيَهُمْ فَمَنْ أَحَبَّ مِنْكُمْ أَنْ يُطَيِّبَ ذَلِكَ فَلْيَفْعَلْ وَمَنْ أَحَبَّ مِنْكُمْ أَنْ يَكُونَ عَلَى حَظِّهِ حَتَّى نُعْطِيَهُ إِيَّاهُ مِنْ أَوَّلِ مَا يُفِيءُ اللّٰهُ عَلَيْنَا فَلْيَفْعَلْ فَقَالَ النَّاسُ قَدْ طَيَّبْنَا ذَلِكَ يَا رَسُولَ اللهِ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّا لَا نَدْرِي مَنْ أَذِنَ مِنْكُمْ فِي ذَلِكَ مِمَّنْ لَمْ يَأْذَنْ فَارْجِعُوا حَتَّى يَرْفَعَ إِلَيْنَا عُرَفَاؤُكُمْ أَمْرَكُمْ فَرَجَعَ النَّاسُ فَكَلَّمَهُمْ عُرَفَاؤُهُمْ ثُمَّ رَجَعُوا إِلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَخْبَرُوهُ أَنَّهُمْ قَدْ طَيَّبُوا وَأَذِنُوا هَذَا الَّذِي بَلَغَنِي عَنْ سَبْيِ هَوَازِنَ [ر: ۲۱۸۴]

چه رسول الله ﷺ د حنین او هوازن د جنګ مهم نه اوزګار شو.نو جعرانه ته راغلو.د طائف دمحاصرې تلونه وړاندې نبي ﷺ حکم اوکړو،چه دحنین د اموال غنیمت او قیدیان په ،،جعرانه،، کښې دې جمع کړې شي.دقیدیانو تعداد شپږ زره وو.او څلورویشت زره اوښان وو.څلوېښت زره چیلۍ چیلۍ وې.او څلور زره اوقیه سپین زر وو.دا ټول د نبي ﷺ دحکم مطابق په ،،جعرانه،، کښې جمع کړې شو.(۱) د طائف محاصره ئې ختمه کړه.نبي ﷺ پنځمې ذي قعدې ته ،،جعرانه، ته اورسیدل .دلته نبي ﷺ د هوازن د لسو ورځو نه زیات انتظار اوکړو،چه کیدې شي دا کسان د خپلو خپلوانو،بچو او ښځو د خلاصولو دپاره راشي.خوهرکله چه د دومره ورځو د انتظار نه پس هم څوك رانغلل.نو نبي ﷺ په مجاهدینو کښې مال غنیمت تقسیم کړل.

دغنیمتو د تقسیم نه پس د قبیله هوازن وفد توبه ویستونکی د نبي ﷺ په خدمت کښې حاضر شو.او د نبي ﷺ په لاس ئې بیعت اوکړو.مسلمانان شول.او دخپلو مالونو او اهل وعیال د واپسۍ درخواست ئې اوکړو.نبي ﷺ ورته اوفرمائیل .ما ،ستاسو ډیر انتظار اوکړو.او اوس غنیمتونه تقسیم شوی دی.نوپه دوو څیزونو کښې یو څیز اختیار کړئ.یا خپل قیدیان واخلئ.یا مال.کله چه هغوی ته یقین اوشو.چه نبي ﷺ صرف یوڅیز واپس کوی.نو هغوی اووئیل.زمونږ قیدیان دې واپس کړې شي.نبي ﷺ ارشاد اوفرمائیل.ما او زما د خاندان بنوهاشم په حصه کښې چه څه راغلی دی.هغه ټول واپس کوم.بیا نبي ﷺ د ماسپخین دمانځه نه پس اودریدلو.اول ئې د الله تعالی حمد اوثنا بیان کړه.اوبیا ئې اوفرمائیل. ،،دا ستاسو وروڼه مسلمانان شول او راغلل.زه دا ګنړم.چه د دوی قیدیان دوی ته واپس کړو.په تاسوکښې چه کوم کس د زړه په خوشئ سره داسې کوی.نو ډیره ښه ده.اوچه څوك غواړی.چه دهغه حصه هم دهغه سره پاتې شي.نو الله تعالی چه ددې نه پس مونږ ته کوم غنیمت راکړی.زه به د ټولونه وړاندې هغه ته د هغې معاوضه ورکړم.،،

صحابو ﷺ اووئیل.((قد طیبنا ذلك)) مونږ د زړه نه په دې باندې راضي یو.نبي ﷺ اوفرمائیل.

۱) طبقات ابن سعد(۱۵۲\۲)_

دا خبره په ګنړه او شور کښې ده.معلومه نه ده چه چا په رضا او رغبت سره وئيلى دى. اوچا نه دى وئيلې.نوتاسو خلق لاړ شئ.مشوره اوکړئ.اوبيا دې د قبيلې مشران راشى ستاسو په باره کښې دې ما ته بيان اوکړى.چه ټول راضى ئې که نه ؟ ددې نه پس د ټولو قبيلو لوئې لوئې مشران راغلل.اودخپلې رضا او رغبت اظهار ئې اوکړو.

ددې وجې دا وه،چه د تقسيم غنيمت نه پس مجاهدين ددې مالکان شوى وو.اواوس چه دهغوى د ملك نه څيز اخستل.نو دهغې دپاره ضرورى وه.چه دهغوى رضا او رغبت معلوم وى.ددې وجې نبى ﷺ اوفرمائيل.چه د ټولو نه معلومه کړه.چه راضى دى که نه،نود رضا معلوميدو نه پس نبى ﷺ شپږ زره قيديان په يو وخت آزاد کړل.

قوله: هذا الذي بلغني عن سبي هوازن: دا د ابن شهاب زهرى رحمه الله قول دې.(١)

[٤٠٦٥] حَدَّثَنَا أَبُو النُّعْمَانِ حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ عَنْ أَيُّوبَ عَنْ نَافِعٍ أَنَّ عُمَرَ قَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ وحَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ مُقَاتِلٍ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ عَنْ أَيُّوبَ عَنْ نَافِعٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ لَمَّا قَفَلْنَا مِنْ حُنَيْنٍ سَأَلَ عُمَرُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ نَذْرٍ كَانَ نَذَرَهُ فِي الْجَاهِلِيَّةِ اعْتِكَافٍ فَأَمَرَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِوَفَائِهِ

ددې روايت د سند نه معلوميږى.چه په دې کښې انقطاع ده.ځکه چه نافع د ابن عمر رضی الله عنهما نه روايت کوى.د حضرت عمر رضی الله عنه نه روايت نه کوى.خو صحيح خبره دا ده.چه دا روايت متصل دې.ځکه چه وړاندې د تحويل نه پس په سند کښې «عن نافع عن ابن عمر» دى.د تحويل نه په ماقبل روايت کښې اختصار دې.او په ابواب الخمس کښې مصنف رحمه الله اولنې سند متصلاً نقل کړې دې. (٢)

قوله: سَأَلَ عُمَرُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ نَذْرٍ كَانَ نَذَرَهُ فِي الْجَاهِلِيَّةِ اعْتِكَافٍ: حضرت عمر رضی الله عنه په زمانه جاهليت کښې په مسجد حرام کښې د يوې ورځې او شپې د اعتکاف کولو نذر منلې وو.د رسول الله ﷺ چه کله په جعرانه کښې قيام وو.نو حضرت عمر رضی الله عنه د خپل دغه نذر په باره کښې تپوس اوکړو.چه هغه زه پوره کړم که نه؟ نبى ﷺ ورته اوفرمائيل.پوره ئې کړه.

که يوکس د په زمانه د کفر کښې نذر اومنى.اود اسلام راوړلو نه پس د هغې پوره کول د جمهورو عالمانو رحمهم الله په نيز واجب نه دې.بلکه مندوب دې.البته د داؤد ظاهرى،مغيره بن عبدالرحمن مخزومى، او امام احمد نه په يو روايت کښې د وجوب قول منقول دى.امام بطال رحمه الله دا قول امام شافعى رحمه الله ته منسوب کړې دې.خو د امام شافعى نه نقل کونکى، دهغه د ټولو ملګرو مذهب د جمهورو موافق دې.(٣)

---

(١) فتح البارى (٣٤١٨)_

(٢) كتاب الجهاد أبواب الخمس باب ما كان النبى ﷺ يعطى المؤلفة قلوبهم وغيرهم من الخمس..(٤٤٥١١)

(٣) د تفصيل دپاره اوګورئ فتح البارى كتاب الأيمان والنذور باب إذا نذر أو حلف أن لا يكلم إنساناً فى الجاهلية ثم أسلم (٥٨٢١١)_

قوله وَقَالَ بَعْضُهُمْ حَمَّادٌ عَنْ أَيُّوبَ عَنْ نَافِعٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ: د ((بعضهم)) مصداق احمد بن عبده الضبى دې.او د حماد نه حماد بن زيد مراد دې.دا تعليق دې.امام بخارى دا حديث د ابوالنعمان او محمد بن مقاتل په طريق سره د دې تخريج كړې دې.لكه څنګه چه وړاندې اوس دا خبره تيره شوه.چه د ا بوالنعمان په طريق كښې د نافع نه پس د ابن عمر رضي الله عنهما ذكر نشته.دكوم نه چه انقطاع معلوميږى.د امام مقصد ددې تعليق نه دا دې.چه د احمدبن عبده په طريق كښې د. .نافع.نه پس د .ابن عمر. .ذكرشته.دا تعليق اسماعيلى موصولاً نقل كړې دې.(١)

قوله وَرَوَاهُ جَرِيرُ بْنُ حَازِمٍ وَحَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ عَنْ أَيُّوبَ عَنْ نَافِعٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: [ر:١٩٢٧] يعنى د ايوب نه جريربن حازم.او حمادبن سلمه هم روايت نقل كړې دې.د كلام خلاصه دا شوه.چه د ايوب څلورشاګردان دى.
① معمر② جرير③ حمادبن سلمه ④ اوحماد بن زيد.په دې كښې اولنى درې حضرات خو دا روايت موصولاً نقل كوى.اوڅلورم شاګرد حمادبن زيد د احمدبن عبده الضبى نه خو موصولاً نقل كوى.خو ابوالنعمان بن د . .ابن عمر. . واسطه نه ذكركوى.امام تول طرق دلته جمع كړى دى.

[٤٠٦٦/٤٠٦٤] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ أَخْبَرَنَا مَالِكٌ عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ عَنْ عُمَرَ بْنِ كَثِيرِ بْنِ أَفْلَحَ عَنْ أَبِي مُحَمَّدٍ مَوْلَى أَبِي قَتَادَةَ عَنْ أَبِي قَتَادَةَ قَالَ خَرَجْنَا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَامَ حُنَيْنٍ فَلَمَّا الْتَقَيْنَا كَانَتْ لِلْمُسْلِمِينَ جَوْلَةٌ فَرَأَيْتُ رَجُلًا مِنَ الْمُشْرِكِينَ قَدْ عَلَا رَجُلًا مِنَ الْمُسْلِمِينَ فَضَرَبْتُهُ مِنْ وَرَائِهِ عَلَى حَبْلِ عَاتِقِهِ بِالسَّيْفِ فَقَطَعْتُ الدِّرْعَ وَأَقْبَلَ عَلَيَّ فَضَمَّنِي ضَمَّةً وَجَدْتُ مِنْهَا رِيحَ الْمَوْتِ ثُمَّ أَدْرَكَهُ الْمَوْتُ فَأَرْسَلَنِي فَلَحِقْتُ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ فَقُلْتُ مَا بَالُ النَّاسِ قَالَ أَمْرُ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ ثُمَّ رَجَعُوا وَجَلَسَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ مَنْ قَتَلَ قَتِيلًا لَهُ عَلَيْهِ بَيِّنَةٌ فَلَهُ سَلَبُهُ فَقُلْتُ مَنْ يَشْهَدُ لِي ثُمَّ جَلَسْتُ قَالَ ثُمَّ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِثْلَهُ فَقُمْتُ فَقُلْتُ مَنْ يَشْهَدُ لِي ثُمَّ جَلَسْتُ قَالَ ثُمَّ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِثْلَهُ فَقُمْتُ فَقَالَ مَا لَكَ يَا أَبَا قَتَادَةَ فَأَخْبَرْتُهُ فَقَالَ رَجُلٌ صَدَقَ وَسَلَبُهُ عِنْدِي فَأَرْضِهِ مِنِّي فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ لَاهَا اللَّهِ إِذًا لَا يَعْمِدُ إِلَى أَسَدٍ مِنْ أُسُدِ اللَّهِ يُقَاتِلُ عَنِ اللَّهِ وَرَسُولِهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَيُعْطِيكَ سَلَبَهُ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَدَقَ فَأَعْطِهِ فَأَعْطَانِيهِ فَابْتَعْتُ بِهِ مَخْرَفًا فِي بَنِي سَلِمَةَ فَإِنَّهُ لَأَوَّلُ مَالٍ تَأَثَّلْتُهُ فِي الْإِسْلَامِ

حضرت قتاده رضي الله عنه فرمائى.چه مونږ د رسول الله صلى الله عليه وسلم سره حنين طرف ته اووتلو.كله چه زمونږ مقابله اوشوه.نو مسلمانانوته په اول كښې شكست اوشو.ما اوكتل چه كافر په مسلمان

١) عمدة القارى (١٧/٢٩٨)_

پښتي شا نه راغلو نو ما د شا نه د هغه د څټ رګ په توره باندې اووهلو. او د هغه زغره مې ماته کړه. نو بس هغه زما طرف ته رامخ کړو. او ماته ئې دومره زور راکړو چه ماته د مرګ بوئې محسوس شو بیا هغه مړ شو. او زه ئې پریخودم. ددې نه پس زه د حضرت عمر ؓ سره ملاؤ شوم. او ما هغه نه ما تپوس اوکړو چه دا په خلقو باندې څه اوشو؟ یعنی دا شکست څنګه اوشو؟ هغه اووئیل به دا د الله تعالی فیصله وه. ددې نه پس مسلمانان دوباره راغلل.

وفتح ئې حاصله کړه. د فتحې نه پس، رسول الله ﷺ دا اعلان اوکړو. ((من قتل قتیلا فله سلبه)) یعنی چا چه یو مشرك قتل کړی وی. او د هغه سره ګواه وی. نو د هغه سلب (وسله او د بدن جامې وغیره) به هغه ته ملاویږی. رسول الله ﷺ څو ځله دا اعلان اوکړو. حضرت قتاده ؓ په دې اعلان باندې دوه درې ځله اودریدل. او وې وئیل. څوك به زما دپاره ګواهي ورکړی. رسول الله ﷺ اوفرمائیل. ابوقتاده! څه خبره ده؟ حضرت ابوقتاده ؓ ورته خبره اوکړه. په دې کښې یو سړي پاسیدل. او رسول الله ﷺ ته ئې اووئیل. ابوقتاده ؓ ربښتیا وائی. او د هغه د مقتول سلب ما سره دې. ته دې زما په حق کښې راضی کړه. (چه دا زما نه پس نه اخلی) په دې باندې حضرت ابوبکر صدیق ؓ اووئیل. ((لاها الله، إذا لا يعمد إلى أسد من أسد الله يقاتل عن الله ورسوله ﷺ فيعطيك سلبه)) په الله قسم د الله په زمرو کښې یو زمرې چه د الله او د هغه د رسول ﷺ د طرفه جنګیږی.... رسول الله ﷺ به دا اراده اونکړی. چه د هغه سلب تاته درکړی.

نو رسول الله ﷺ د ابوبکر ؓ تصدیق اوکړو. او سلب ئې حضرت ابوقتاده ؓ ته ورکړو. ابوقتاده ؓ فرمائی. چه ما په هغه سلب باندې په بنو سلمه قبیله کښې یو باغ واخستلو. د اسلام نه پس دا د ټولو نه اولنې مال وو چه ما ذخیره کړو.

((لاها الله إذا)) کښې ،،ها،، کوم چه د تنبیه دپاره راځی. د حرف قسم ،،واو،، په معنی کښې دې. ((لاها الله)) په معنی د ((لا والله)) کښې دې. ((إذا)) په اکثرو روایاتو کښې هم داسې واقع شوې دې. خو خطابی وغیره فرمائیلی دی. چه دا صحیح نه دې. ځکه چه اهل عرب ((لاها الله ذا)) استعمالوی ،،ذا،، اسم اشاره ده. او په معنی ئې ده ((لا والله لا يكون ذا)) په الله قسم داسې به هرګز اونشی.

خو چونکه په اکثرو روایاتو کښې ((إذا)) دې. ددې وجې حافظ ابن حجر ؒ په خطابی رد کړې دې. او وئیلې ئې دی. چه ((إذن)) هم صحیح دې. او حضرت صدیق ؓ د کلام مقصد دا دې. که واقعه ابوقتاده ؓ دغه کس قتل کړی دی. نو بیا خو رسول الله ﷺ د مقتول د سلب تاته د درکولو اراده اونکړی. [1]

---

[1] حافظ ابن حجر په ((ها انه إذا)) باندې ډیر تفصیلی کلام کړې دې. اوګورئ فتح الباری (۸/۲۳ و ۴۰) دغه شان عمدة القاری (۱۷/۳۰۰)_

بعضي حضراتو وئيلي دی.چه دا «اِذا» زياتی دي.او«اِذا» بعضې وخت په کلام کښې زياتی راځی.لکه څنګه چه د ،حماسه،، دشاعر په دې شعر کښې دې.

لوكنت من مازن لم تستبح ابلى بنو اللقيطة من ذهل بن شيبانا

إذالام بنص معشر خشن عند الحفيظة أن ذولوثة لانا

دلته په دويم شعر کښې «اذا» زياتی دې.(١)

«مخرف»خرف يخرف د نصر نه راځي.د ميوې راټولو په معنی ،مخرف اسم ظرف دې.د ميوې راټولو ځائې،يعنی باغ.خراف هم د مخرف په معنی کښې راځی

[٤٠٦٧]وَقَالَ اللَّيْثُ حَدَّثَنِي يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ عَنْ عُمَرَ بْنِ كَثِيرِ بْنِ أَفْلَحَ عَنْ أَبِي مُحَمَّدٍ مَوْلَى أَبِي قَتَادَةَ أَنَّ أَبَا قَتَادَةَ قَالَ لَمَّا كَانَ يَوْمَ حُنَيْنٍ نَظَرْتُ إِلَى رَجُلٍ مِنَ الْمُسْلِمِينَ يُقَاتِلُ رَجُلًا مِنَ الْمُشْرِكِينَ وَآخَرُ مِنَ الْمُشْرِكِينَ يَخْتِلُهُ مِنْ وَرَائِهِ لِيَقْتُلَهُ فَأَسْرَعْتُ إِلَى الَّذِي يَخْتِلُهُ فَرَفَعَ يَدَهُ لِيَضْرِبَنِي وَأَضْرِبُ يَدَهُ فَقَطَعْتُهَا ثُمَّ أَخَذَنِي فَضَمَّنِي ضَمًّا شَدِيدًا حَتَّى تَخَوَّفْتُ ثُمَّ تَرَكَ فَتَحَلَّلَ وَدَفَعْتُهُ ثُمَّ قَتَلْتُهُ وَانْهَزَمَ الْمُسْلِمُونَ وَانْهَزَمْتُ مَعَهُمْ فَإِذَا بِعُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ فِي النَّاسِ فَقُلْتُ لَهُ مَا شَأْنُ النَّاسِ قَالَ أَمْرُ اللَّهِ ثُمَّ تَرَاجَعَ النَّاسُ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ أَقَامَ بَيِّنَةً عَلَى قَتِيلٍ قَتَلَهُ فَلَهُ سَلَبُهُ فَقُمْتُ لِأَلْتَمِسَ بَيِّنَةً عَلَى قَتِيلِي فَلَمْ أَرَ أَحَدًا يَشْهَدُ لِي فَجَلَسْتُ ثُمَّ بَدَا لِي فَذَكَرْتُ أَمْرَهُ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ رَجُلٌ مِنْ جُلَسَائِهِ سِلَاحُ هَذَا الْقَتِيلِ الَّذِي يَذْكُرُ عِنْدِي فَأَرْضِهِ مِنْهُ فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ كَلَّا لَا يُعْطِهِ أُصَيْبِغَ مِنْ قُرَيْشٍ وَيَدَعَ أَسَدًا مِنْ أُسْدِ اللَّهِ يُقَاتِلُ عَنِ اللَّهِ وَرَسُولِهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ فَقَامَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَدَّاهُ إِلَيَّ فَاشْتَرَيْتُ مِنْهُ خِرَافًا فَكَانَ أَوَّلَ مَالٍ تَأَثَّلْتُهُ فِي الْإِسْلَامِ

دا تعليق دې.امام بخاری په ابواب الاحکام کښې دا په اختصار سره موصولاً نقل کړې دې. اسماعيلی په تفصيل سره دا موصولاً تخريج کړې دې.(٢) په دې کښې هم د ابوقتادة رضی الله عنه ذکر شوې واقعه بيان شوې ده.

قوله: لايعطه أصيبغ من قريش....: د «اصيبغ» ترجمه شيخ الحديث صاحب په رنګيلا سره کړې ده.(٣) د ،،لا پرواه،، لفظ د تحقير دپاره استعماليږی.د داسې کس دپاره چه په

---

١) كه زه د مازن قبيلې خنی ووم.نو د نيچ ښځې اولاد يعنی ذهل بن شيبان به زما اوښان مباح نه ګڼل.په دغه وخت کښې به زما د مدد دپاره يو داسې قوم راپورته شوې وو.کوم چه د حميت په وخت کښې سختی دی.که د نرم زړه خاوند به نرمی کوله(نو هم به ئې نرمی نشوه کولې بلکه په سختئ سره به پيش کيدو)

٢) فتح الباری (٤١/٨)_

٣) تعليقات لامع الدراری (٣٦٧/٨)_

مېماتو كښې حصه نه اخلي.اود خلقو په نظر كښې حقير وي.د جملې مطلب دا دې. چه دا د رنګين مزاج سړې چرته داسې دې.چه د مقتول سلب دې ده ته وركړې شي.

بعضې حضراتو وئيلي دي.چه ((اصيبغ))د مرغو د يو خاص نوع نوم دې. چونكه د دغه نوع مرغۍ كمزورې او حقيرې وي.ددې وجې حضرت ابوبكرصديق رضي الله عنه د دغه كس ضعف طرف ته اشاره اوكړه.اودا لفظ ئې اووئيل.(١)

ابن مالك وئيلي دي.چه دا ((أضيبع)) په ضاد سره د ((اضبع)) تصغير دې. اصبع هغه كس ته وائي.چه لاسونه ئې واړه وي.اضبع د كمزروى اوضعيف دپاره دكنايه په طور استعماليږي.(٢)

باب=غزوة أوطاس

لكه څنګه چه وړاندې تير شو.چه د حنين نه د كافرو څه كسان اوتختيدل.او اوطاس ته لاړل. وريدبن صمه هم په دغه كسان كښې شامل وو.رسول الله صلى الله عليه وسلم د حضرت ابوعامر اشعرى رضي الله عنه په امارت كښې يوه ډله دهغوى د ختمولو دپاره اوليږله. اسلام بيرغ د حضرت ابوعامر رضي الله عنه په لاس كښې وه.د وريد بن صمه خوئې يو غشې راويشتل.هغه د ابوعامر رضي الله عنه په كونډۍ كښې خخ شو.اوابوعامر شهيد شو.حضرت ابوموسى اشعرى رضي الله عنه بيرغ په خپل لاس كښې واخستلو.او حمله ئې اوكړه سلمه بن وريد ئې ختم كړو.حضرت ربيعه بن رفيع رضي الله عنه په وريدبن الصمه باندې حمله اوكړه، هغه ئې قتل كړو.او مسلمانانو هلته فتح حاصله كړه.

[٤٠٦٨] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ عَنْ بُرَيْدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ أَبِي بُرْدَةَ عَنْ أَبِي مُوسَى رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ لَمَّا فَرَغَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ حُنَيْنٍ بَعَثَ أَبَا عَامِرٍ عَلَى جَيْشٍ إِلَى أَوْطَاسٍ فَلَقِيَ دُرَيْدَ بْنَ الصِّمَّةِ فَقُتِلَ دُرَيْدٌ وَهَزَمَ اللَّهُ أَصْحَابَهُ قَالَ أَبُو مُوسَى وَبَعَثَنِي مَعَ أَبِي عَامِرٍ فَرُمِيَ أَبُو عَامِرٍ فِي رُكْبَتِهِ رَمَاهُ جُشَمِيٌّ بِسَهْمٍ فَأَثْبَتَهُ فِي رُكْبَتِهِ فَانْتَهَيْتُ إِلَيْهِ فَقُلْتُ يَا عَمِّ مَنْ رَمَاكَ فَأَشَارَ إِلَى أَبِي مُوسَى فَقَالَ ذَاكَ قَاتِلِي الَّذِي رَمَانِي فَقَصَدْتُ لَهُ فَلَحِقْتُهُ فَلَمَّا رَآنِي وَلَّى فَاتَّبَعْتُهُ وَجَعَلْتُ أَقُولُ لَهُ أَلَا تَسْتَحْيِي أَلَا تَثْبُتُ فَكَفَّ فَاخْتَلَفْنَا ضَرْبَتَيْنِ بِالسَّيْفِ فَقَتَلْتُهُ ثُمَّ قُلْتُ لِأَبِي عَامِرٍ قَتَلَ اللَّهُ صَاحِبَكَ قَالَ فَانْزِعْ هَذَا السَّهْمَ فَنَزَعْتُهُ فَنَزَا مِنْهُ الْمَاءُ قَالَ يَا ابْنَ أَخِي أَقْرِئْ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ السَّلَامَ وَقُلْ لَهُ اسْتَغْفِرْ لِي وَاسْتَخْلَفَنِي أَبُو عَامِرٍ عَلَى النَّاسِ فَمَكُثَ يَسِيرًا ثُمَّ مَاتَ فَرَجَعْتُ فَدَخَلْتُ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي بَيْتِهِ عَلَى سَرِيرٍ مُرْمَلٍ وَعَلَيْهِ فِرَاشٌ قَدْ أَثَّرَ رِمَالُ السَّرِيرِ بِظَهْرِهِ وَجَنْبَيْهِ فَأَخْبَرْتُهُ بِخَبَرِنَا وَخَبَرِ أَبِي عَامِرٍ وَقَالَ قُلْ لَهُ اسْتَغْفِرْ لِي فَدَعَا بِمَاءٍ فَتَوَضَّأَ ثُمَّ رَفَعَ يَدَيْهِ

---

(١) فتح البارى (٤١/٨٧) وعمدة القارى (٣٠١/١٧)_
(٢) فتح البارى (٤١/٧) وعمدة القارى (٣٠١/١٧)_

فَقَالَ اللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِعُبَيْدٍ أَبِي عَامِرٍ وَرَأَيْتُ بَيَاضَ إِبْطَيْهِ ثُمَّ قَالَ اللّٰهُمَّ اجْعَلْهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَوْقَ كَثِيرٍ مِنْ خَلْقِكَ مِنَ النَّاسِ فَقُلْتُ وَلِي فَاسْتَغْفِرْ فَقَالَ اللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِعَبْدِ اللّٰهِ بْنِ قَيْسٍ ذَنْبَهُ وَأَدْخِلْهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مُدْخَلاً كَرِيمًا قَالَ أَبُو بُرْدَةَ إِحْدَاهُمَا لِأَبِي عَامِرٍ وَالْأُخْرَى لِأَبِي مُوسَى [ر:٢٦٢٨]

حضرت ابوموسى اشعرى رضي الله عنه فرمائي.كله چه رسول الله ﷺ د حنين نه فارغ شو. نو نبى ابوعامر رضي الله عنه د يو لښكر سره اوطاس خوا طرف ته روان كړو.د وريدبن صمه سره جنګ اوشو.اوهغه قتل كړې شو.اوالله تعالى دهغه ملګرو ته شكست وركړو .د ابوعامر په كونډئ كښې يو جشمى په غشى باندې اويشتلو،حضرت ابوموسى اشعرى رضي الله عنه فرمائي.زه ورغلم.او ما هغه ته اووئيل.((ياعم من رماك؟)) تره تا چا اوويشتې؟ هغوى په اشاره سره اووئيل.چه هغه دې زما، قاتل،نو ما دهغه قصد اوكړو.او هغه مې رالاندې كړو.كله چه هغه زه اوليدم.نو هغه په تختيدلو شو.زه په هغه پسې شوم. او ورته مې اووئيل.تاته په تيختته باندې شرم نه درخى.ته اودريږې نه،نو هغه اودريدو.په يوبل باندې مونږ په توره ګذار اوكړو.او ما هغه قتل كړو.بيا زه ابوعامرته راغلم.اوهغه ته مې اووئيل.الله تعالى ستا قاتل قتل كړو.ابوعامر اووئيل.دا غشې زما د كونډئ نه راوباسه،ما غشې راوويسته.بيا هغه اووئيل. ورارۀ نبى كريم ﷺ ته زما سلام كوه.اوزما دپاره ترې د مغفرت د دعا درخواست اوكړه.بيا ابوعامر رضي الله عنه زه خپل نائب جوړ كړم.او ترخه وخته پورې د ژوندى پاتې كيدو نه پس هغوى شهادت بيا موندو.

واپس چه راغلو.نوزد درسول الله ﷺ په خدمت كښې حاضرشوم. نبى په ،،سريرمرمل،، باندې تشريف فرما وو.(سريرمرمل هغه كټ ته وائي.كوم چه د قجورو د رسو نه جوړ شوي وى) په دغه كټ باندې څه بستره نه وه.(دلته په روايت كښې،عليه فراش،، دى.خو په نورو تولو رواياتو كښې،،ما عليه فراش،، دى.نو دلته د راوى نه ،،ما نافيه،، په سهو سره پاتې شوې ده.) (١)د كټ پړو د نبى ﷺ په شاارپه دواړو اړخونو باندې چهاپونه جوړ كړى وو.ما خپل او د ابوعامر رضي الله عنه واقعات نبى ﷺ ته بيان كړل.اود هغوى دپاره د مغفرت د دعا درخواست مې نبى ﷺ ته راورسولو.نو رسول الله ﷺ اوبه راوغوښتې.او د اودس كولونه پس نې د دعا دپاره لاس پورته كړو.او وې فرمائيل.((اللهم اغفر لعبيد ابى عامر... اللهم اجعله يوم القيامة فوق كثير من خلقك ومن الناس))ما عرض اوكړو. زما دپاره هم د مغفرت دپاره اوكړئ. نبى ﷺ اوفرمائيل.((اللهم اغفر لعبدالله بن قيس ذنبه وأدخله يوم القيامة مدخلاً كريماً)) عبدالله بن قيس د حضرت ابوموسى اشعرى رضي الله عنه نوم دې.

---

(١) عمدة القارى (١٧\٣٠٢)_

بَاب=غَزْوَةِ الطَّائِفِ
فِي شَوَّالٍ سَنَةَ ثَمَانٍ قَالَهُ مُوسَى بْنُ عُقْبَةَ

په حنين كښې چه ئې شکست اوخوړلو.نو د هوازن او ثقيف ډير كسان د مالك بن عوف په قيادت كښې طائف ته تلى وو.طائف ډير محفوظ مقام وو.(١) د اوطاس شكست خوړلي فوځ هم دلته راغلې وو.هغوى د ښاردخلقو سره ملاؤ شوى وو.او د يو كال دخوراك سامان او د جنګ ضرورى وسله ئې جمع كړې وه.او قلعه كښې ئې بنده كړې وه.او د قلعې په څلورو واړو طرفونو ئې غشى ويشتونكى مقرر كړى وو.(٢) نبى كريم ﷺ دحنين مال غنيمت او قيديان په مقام جعرانه كښې د جمع كولو حكم كړې وو.او لښكر ئې واخستلو،په خپله د طائف د محاصرې دپاره لاړلو.اوهغوى محاصره ئې اوكړه.د قلعې په فصيل باندې چه كوم تير ويشتونكى ناست وو.هغوى په اسلامى لښكر باندې د غشو سخت ويشتل اوكړل .ډير مسلمانان زخمي او شهيدان شول.(٣) حضرت خالدبن وليد رضي الله عنه هغوى لاس په لاس جنګ كولو دپاره راوبلل.هغوى جواب وركړو.چه مونږ ته د قلعې نه د راكوزيدو څه ضرورت نشته. مونږ سره د ټول كال غله موجود ده.كله چه دا ختمه شى.نو بيا په توره راځلو.او راكوزيږو به،(٤) اسلامى لښكر قلعه ماتونكى آلات دبابات (دهغه وخت توپه) اومنجنيق استعمال كړل.خو هغوى د اوسپنې غټ سيخونه په اور كښې سره كړى وو.د پورته نه ئې هغه راؤ ورول.د هغې د وجې مسلمانان وړاندې نشو تلي.(٥) رسول الله ﷺ دهغوى د باغونو كټ كولو حكم اوكړو.كله چه صحابو رضي الله عنهم د هغوى باغونه كټ كول شروع كړل.نوهغه خلقو د الله اود خپلولئ واسطه وركړه.او نبى ﷺ ته ئې درخواست اوكړو.چه باغونه مه كټ كوئ.نو نبى ﷺ اوفرمائيل.زه د الله اود خپلولئ د وجې دا پريږدم.(٦)

دمحاصرې په دوران كښې يوه ورځ رسول الله ﷺ حضرت ابوبكر رضي الله عنه ته اووئيل .ما يو خوب ليدلې دې.چه د پيو نه يوه ډكه پيالئ ماته راكړې شوه.خو يو چرګ راغلو.او په هغې كښې ئې مخوكه اووهله.په هغې سره هغه پئ توئې شو.حضرت ابوبكر رضي الله عنه ورته اووئيل.دا قلعه اوس نه فتح كيږى.بيا نبى ﷺ د نوفل بن معاويه ديلى سره په دې باره كښې مشوره

---

(١) وفى عمدة القارى (٣٠٢\١٧) الطائف وهو بلد كبير مشهور كثير الأعناب والنخيل عل ثلاث مراحل أو اثنتين من مكة من جهة المشرق وفى الروض الأنف (٣٠١\٢) أن الدمون بن الصدف .. من حضرت موت أصاب دما من قومه فلحق بثقيف فأقام فيهم وقال لهم :ألا أبنى لكم حائطاً ببلدكم فبناه فسمى به الطائف)_

(٢) طبقات ابن سعد (١٥٨\٢) والكامل لابن الأثير(١٨\٢)_

(٣) طبقات ابن سعد (١٥٨\٢) وسيرت ابن هشام مع الروض الأنف (٣٠٣\٢)_

(٤) سيرت مصطفى (٦٣\٣)_

(٥) سيرة ابن هشام مع الروض الأنف (٣٠٣\٢)_

(٦) سيرة ابن هشام (٣٠٣\٢)_

اوكړه.چه ستا څه رائې ده.؟ نوفل اووئيل. «يارسول الله ثعلب فى جحر،إن أقمت عليه أخذته وإن تركته لم يضرك» يعنى لومړه په سوره كښې ننوتې ده.كه ته ورته ايسار شوې اوبه ئې نيسې.اوكه پريږدې ئې نو ستا څه نقصان نشته.(١)

د دې نه پس نبى ﷺ د محاصرې ختمولو د اعلان حكم اوكړو.نو صحابو رضي الله عنهم اووئيل. دفتحې نه بغير به واپس خو؟ رسول الله ﷺ اووئيل ښه ده صبا ته هم اوجنګيږئ.په دويمه ورځ مسلمانان ډير په جذبې سره اوجنګيدل.او ډيرنقصان ورته ملاؤ شو.رسول الله ﷺ اوفرمائيل. اوس به انشاء الله صبا ته واپسى وى.نن چه ئې د رسول الله ﷺ نه د واپسئ اعلان واوريدل.نو صحابه كرام رضي الله عنهم خوشحاله شول. او چا دا اونه وئيل.چه دفتحې نه بغير به خو؟ چه د صحابو رضي الله عنهم په عزم كښې ئې تغير اوليدل.نو نبى ﷺ مسكې شو.او محاصره ئې ختمه كړه.(٢) بعضې صحابو رضي الله عنهم نبى ﷺ ته اووئيل.تاسو دوى ته خيرې اوكړئ.نبى ﷺ د خيرو په ځائې اووئيل.«اللهم اهد ثقيفا وائت بهم» اې الله ثقيف ته هدايت ا وكړې.اودوى ماته راولې.(٣)

په طائف كښې دولس صحابو رضي الله عنهم شهادت بيا موندې وو.(٤) روستو الله تعالى هغوى ته هدايت نصيب كړو.اوهغه خلق مسلمانان شو.مقام جعرانه كښې د نبى ﷺ په خدمت كښې حاضر شو.د هغوى امير مالك بن عوف رضي الله عنه هم مسلمان شو.او په مقام جعرانه كښې د هغوى په درخواست باندې بيا رسول الله ﷺ شپږ زره قيديان آزاد كړل.دكوم تفصيل چه تيرشوې دې.

د طائف محاصره څو ورځې جارى وه؟په دې كښې دپنځلس،اوولس، اتلس او شلو ورځو مختلف روايات دى.(٥)

[۴۰۶۹] حَدَّثَنَا الْحُمَيْدِيُّ سَمِعَ سُفْيَانَ حَدَّثَنَا هِشَامٌ عَنْ أَبِيهِ عَنْ زَيْنَبَ بِنْتِ أَبِي سَلَمَةَ عَنْ أُمِّهَا أُمِّ سَلَمَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا دَخَلَ عَلَيَّ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَعِنْدِي مُخَنَّثٌ فَسَمِعْتُهُ يَقُولُ لِعَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي أُمَيَّةَ يَا عَبْدَ اللَّهِ أَرَأَيْتَ إِنْ فَتَحَ اللَّهُ عَلَيْكُمُ الطَّائِفَ غَدًا فَعَلَيْكَ بِابْنَةِ غَيْلَانَ فَإِنَّهَا تُقْبِلُ بِأَرْبَعٍ وَتُدْبِرُ بِثَمَانٍ وَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا يَدْخُلَنَّ هَؤُلَاءِ عَلَيْكُنَّ قَالَ ابْنُ عُيَيْنَةَ وَقَالَ ابْنُ جُرَيْجٍ الْمُخَنَّثُ هِيتٌ حَدَّثَنَا مَحْمُودٌ حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ عَنْ هِشَامٍ بِهَذَا وَزَادَ وَهُوَ مُحَاصِرُ الطَّائِفِ يَوْمَئِذٍ [ر: ۴۹۳۷و۵۵۴۸]

قوله: وعندى مخنث: مخنث د نون په كسره سره افصح دې.او فتحه سره اشهر دې.مخنث هغه كس ته وائى.چه دهغه په اندامونو كښې د ښځو پشان نرموالې اولچك وى.دهغه په تګ

---

١) البداية والنهاية (٣٥٠\١٤)_

٢) لكه څنګه چه وړاندې د بخارى په روايت كښې راغى.)_

٣) البداية والنهاية (٣٥٠\١٤) والكامل لابن الأثير (١٨\١٢)_

٤) طبقات ابن سعد (١٥٨\١٢) والبداية والنهاية (٣٥١\١٤)_

٥) عمدة القارى (٣٠٥\١٧)_

راتګ، او خبرو کښې د ښځو سره مشابهت وی.کله دا کیفیت فطری او غیر اختیاری وی.دا مذموم نه دې.اوکله دا د ناز او ادا په وجه په تکلف اوتصنع سره اختیارولې شی.دا مذموم او قابل نفرت دې.

قوله: فسمعته يقول لعبدالله بن ابي امية: دا عبدالله د حضرت ام سلمه ﷺ ورور وو.

قوله: فإنها تقبل بأربع وتدبر بثمان: په عربوکښې غټه ښځه خوښولې شوه.دې مخنث عبدالله بن امیه ته اووئیل.که صبا ته طائف فتح شی.نو ته دغیلان لور واخله.ځکه چه دهغې په خیټه کښې د ځربوالی د وجې څلور موړې دی.کله چه راځی.نوڅلور موړې په نظر راځی. اوهغه څلور موړې دواړو اړخونو ته هم رسیدلی دی.نوکله چه ځی.نو د شا نه اته موړې ښکاری.څلور یو طرف ته او څلور بل طرف ته،هم دا مطلب دې د «تقبل بأربع وتدبر بثمان» رسول الله ﷺ اوفرمائیل.آئنده دپاره دې دا مخنث تاسو ته بیخی راتلل نه کوی.ده ته په اول کښې ښځو ته د ورتلو اجازت ددې وجې ورکړې شوې وو.چه کیدې شی دا خلق جنسی معاملاتو باندې بیخی نه پوهیږی.خوکله چه دې مخنث دا جمله اووئیله.او ددې نه معلومه شوه.چه دوی په دې خبرو پوهیږی.نو نبی ﷺ ښځو ته د هغوی په ورتګ پابندی اولګوله.

نودغه مخنث د مدینې منورې نه اوویستې شو.اودمدینې نه بهر په ،،حمی،، نوم ځائې کښې به اوسیدل.دحضرت عمر رضی الله عنه په زمانه کښې دې بوډا شوې وو. هغوی بیا ده ته د مدینې د راتلو اجازت ورکړو.چه صرف د جمعې په ورځ راځه.(۱)

ابن عیینه او ابن جریج ددې مخنث نوم ،،هیت،، بیان کړې دې.او بعضې خلقو وئیلی دی.چه دده نوم ،،ماتع،، وو.او ،،هیت،، د ده لقب وو.(۲)

[۴۰۷۰] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ عَمْرٍو عَنْ أَبِي الْعَبَّاسِ الشَّاعِرِ الْأَعْمَى عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ قَالَ لَمَّا حَاصَرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الطَّائِفَ فَلَمْ يَنَلْ مِنْهُمْ شَيْئًا قَالَ إِنَّا قَافِلُونَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ فَثَقُلَ عَلَيْهِمْ وَقَالُوا نَذْهَبُ وَلَا نَفْتَحُهُ وَقَالَ مَرَّةً نَقْفُلُ فَقَالَ اغْدُوا عَلَى الْقِتَالِ فَغَدَوْا فَأَصَابَهُمْ جِرَاحٌ فَقَالَ إِنَّا قَافِلُونَ غَدًا إِنْ شَاءَ اللَّهُ فَأَعْجَبَهُمْ فَضَحِكَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَقَالَ سُفْيَانُ مَرَّةً فَتَبَسَّمَ قَالَ قَالَ الْحُمَيْدِيُّ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ الْخَبَرَ كُلَّهُ [ر:۵۷۳۶،۶۰۲۲]

[۴۰۷۲/۴۰۷۱] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا غُنْدَرٌ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ عَاصِمٍ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا عُثْمَانَ قَالَ سَمِعْتُ سَعْدًا وَهُوَ أَوَّلُ مَنْ رَمَى بِسَهْمٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَأَبَا بَكْرَةَ وَكَانَ تَسَوَّرَ حِصْنَ الطَّائِفِ فِي أُنَاسٍ فَجَاءَ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَا سَمِعْنَا النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ مَنْ ادَّعَى إِلَى غَيْرِ أَبِيهِ وَهُوَ يَعْلَمُ فَالْجَنَّةُ عَلَيْهِ حَرَامٌ

---

(۱) عمدة القاری (۱۷\۳۰۳و ۳۰۴)_

(۲) فتح الباری (۹\۳۳٤) کتاب النکاح باب ما ینهی من دخول المتشبهین بالنساء علی المرأة)_

[۴۰۷۶] وَقَالَ هِشَامٌ وَأَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ عَنْ عَاصِمٍ عَنْ أَبِي الْعَالِيَةِ أَوْ أَبِي عُثْمَانَ النَّهْدِيِّ قَالَ سَمِعْتُ سَعْدًا وَأَبَا بَكْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ عَاصِمٌ قُلْتُ لَقَدْ شَهِدَ عِنْدَكَ رَجُلَانِ حَسْبُكَ بِهِمَا قَالَ أَجَلْ أَمَّا أَحَدُهُمَا فَأَوَّلُ مَنْ رَمَى بِسَهْمٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَأَمَّا الْآخَرُ فَنَزَلَ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثَالِثَ ثَلَاثَةٍ وَعِشْرِينَ مِنَ الطَّائِفِ [ر: ۴۳۸۵]

قوله: وكان تسور حصن الطائف في أناس: رسول اللهﷺ چه كله د طائف محاصره كړې وه.نو په هغه وخت كښې ئې اعلان كړې وو.چه د طائف د قلعې نه كوم غلامان بهر مونږ ته راشي.هغوى به آزاد وى.چه دا اعلان ئې واوريدل.نو ډير غلام د قلعې په ديوال باندې راواوړيدل. مسلمانانو سره ملاؤ شو.په هغوى كښې يو ابوبكره رضي الله عنه وو.هغه ټول نبىﷺ آزاد كړل

دقلعې نه چه كوم غلامان راغلى وو.د هغوى په تعداد كښې روايات مختلف دى.اكثر اهل سيرو د دولسو يا ديارلسو كسان ذكر كړې دې.([1]) په مغازى د موسى بن عقبه كښې صرف د حضرت ابوبكره رضي الله عنه ذكر دې.([2]) اود بخارى ددې روايت په آخر كښې صرف د ديرشتو كسانو ذكر دې.«فنزل إلى النبي ﷺ ثالث ثلاثة وعشرين من الطائف» يعنى حضرت ابوبكره رضي الله عنه ديرويشتم كس وو.چه نبىﷺ ته د طائف نه راغلې وو.

حضرت ابوبكره رضي الله عنه په فضلاء صحابو رضي الله عنهم كښې وو.د دوى نوم ،،نفيع بن الحارث،، وو.([3])اود دوى د مور نوم ،،سميه،، وو.زيادبن ابى سفيان هم ددې ،،سميه،، خوئې وو. بكره پوړئ ته وائي.حضرت ابوبكره رضي الله عنه د طائف د قلعې نه د پوړئ په ذريعه د ديوال نه راكوز شوې وو.ددې وجې د دوى كنيت ابوبكره كيخودې شو.([4]) د دوى وفات په بصره كښې په كال ۵۲ه كښې شوې دې.([5])

كه د كافرانو د لښكر نه غلامان اوتختي.اود مسلمانانو په لښكر كښې شامل شي.او اسلام قبول كړى.نو د احنافو د مسلك مطابق به هغوى آزاد وى.([6]) د رسول اللهﷺ په خدمت كښې چه څومره غلامان راغلى وو.نبىﷺ هغوى آزاد كړى وو. روسته چه كله په مقام جعرانه كښې دهغوى مالكانو اسلام قبول كړلو.او د نبىﷺ په خدمت كښې حاضر شو.نو هغوى اوونيل.زمونږ دا غلام دې مونږ ته واپس كړې شي.نبىﷺ اوفرمائيل. دوى آزاد دى.دوى نشو واپس كولې.هغوى اوونيل. يارسول الله دوى ستاسو طرف ته ددې وجې نه وو

---

[1]) سيرة مصطفى (۶۳\۳)_
[2]) عمدة القارى (۳۰۶\۱۷)_
[3]) فتح البارى (۴۵\۸) علامه سهيلى ددوى د والدنوم ،،مسروح،، ليكلې دې.(الروض الأنف :۳۰۴\۲)
[4]) الروض الأنف (۱۰۵\۲)_
[5]) عمدة القارى (۳۰۵\۱۷)_
[6]) فيض البارى (۱۱۵\۴)_

راغلی.چه ګنی د دوی په اسلام کښې رغبت وو.دوی خو د غلامۍ او رقیت نه د تیختې په وجه راغلی وو.خو رسول اللهﷺ د هغوی دا خبره اونه منله.اوهغه غلامان ئې مسلمانان او احرار اوګرځول.(۱)

[۴۰۷۰] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ عَنْ بُرَيْدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ أَبِي بُرْدَةَ عَنْ أَبِي مُوسَى رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ كُنْتُ عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ نَازِلٌ بِالْجِعْرَانَةِ بَيْنَ مَكَّةَ وَالْمَدِينَةِ وَمَعَهُ بِلَالٌ فَأَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَعْرَابِيٌّ فَقَالَ أَلَا تُنْجِزُ لِي مَا وَعَدْتَنِي فَقَالَ لَهُ أَبْشِرْ فَقَالَ قَدْ أَكْثَرْتَ عَلَيَّ مِنْ أَبْشِرْ فَأَقْبَلَ عَلَى أَبِي مُوسَى وَبِلَالٍ كَهَيْئَةِ الْغَضْبَانِ فَقَالَ رَدَّ الْبُشْرَى فَاقْبَلَا أَنْتُمَا قَالَا قَبِلْنَا ثُمَّ دَعَا بِقَدَحٍ فِيهِ مَاءٌ فَغَسَلَ يَدَيْهِ وَوَجْهَهُ فِيهِ وَمَجَّ فِيهِ ثُمَّ قَالَ اشْرَبَا مِنْهُ وَأَفْرِغَا عَلَى وُجُوهِكُمَا وَنُحُورِكُمَا وَأَبْشِرَا فَأَخَذَا الْقَدَحَ فَفَعَلَا فَنَادَتْ أُمُّ سَلَمَةَ مِنْ وَرَاءِ السِّتْرِ أَنْ أَفْضِلَا لِأُمِّكُمَا فَأَفْضَلَا لَهَا مِنْهُ طَائِفَةً [ر: ۱۹۳]

قوله: كُنْتُ عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ نَازِلٌ بِالْجِعْرَانَةِ بَيْنَ مَكَّةَ وَالْمَدِينَةِ: «جعرانة» بكسر الجيم والعين المهملة وتشديد الراء وقد تسكن العين» د طائف او مکې په مینځ کښې دیوځائې نوم دې.باجی وئیلی دی.چه جعرانه دمکې نه د اتلس میلو په فاصله واقع دې.دلته په روایت کښې دی «بين مكة والمدينة» داودی ددې انکارکړې دې.او وئیلی ئې دی، چه «جعرانة بين مكة والمدينة» نه ده.بلکه «بين مكة والطائف» ده.امام نووی رحمه الله هم په دې باندې جزم کړې دې.(۲)

حضرت ابوموسی اشعری رضی الله عنه فرمائی.چه رسول اللهﷺ ته په مقام جعرانه کښې یواعرابی راغلو.او وې وئیل.ته خپله وعده نه پوره کوې.رسول اللهﷺ اوفرمائیل «أبشر» زیرې قبول کړه.مطلب دا وو.چه ته تسلی ساته، زه به ضرور خپله وعده پوره کوم.اعرابی اووئیل. ډیرکرته تا «أبشر أبشر» وئیلی دی.(یعنی مال دکوم چه وعده ده.هغه ورکوې نه.او زیرې ورکوې) نبی کریمﷺ حضرت ابوموسی او حضرت بلال رضی الله عنهما طرف ته متوجه شو.لکه چه نبیﷺ خفه شو.او وې وئیل.چه دې اعرابی «بشری» رد کړه.تاسو دواړه دا قبول کړئ.هغه دواړو اووئیل. زمونږ قبول ده.بیا نبیﷺ د اوبو یوه پیالئ راوغوښتله.خپل لاس او مخ مبارك ئې په هغې کښې اووینځل.اوپه هغې کښې ئې د خولې اوبه ورتوئې کړې.اوپس ئې اووئیل.دا اوبه اوڅکئ.اوپه خپلو مخونو او سینو باندې هم ددې نه واچوئ.او زیرې قبول کړئ.دې دواړو حضراتو هغه پیالئ واخستله.اود نبیﷺ دحکم مطابق ئې عمل اوکړو.د پردې نه اخوا طرف ته حضرت ام سلمې رضی الله عنها آواز ورکړو.دخپلې مور دپاره په کښې هم څه

---

(۱) البداية والنهاية (۴\۳۴۸) وفيض البارى (۴\۱۱۶)_

(۲) فتح البارى (۸\۴۶)_

پریږدی.نو هغوی د ام سلمې ﷺ دپاره هم څه حصه پریخوده.

ددغه اعرابی د نوم په باره کښې حافظ لیکلی دی.چه «لم أقف علی إسمه»(¹) هغه د رسول الله ﷺ په خدمت کښې عرض اوکړو.«ألا تنجز لی ما وعدتنی» ته ما سره خپله وعده نه پوره کوې.کیدې شی.چه رسول الله ﷺ خپله دا وعده په مخصوص اندازه کښې دغه اعرابی سره کړې وه.اودا هم ممکن ده.چه ددې نه عام وعده مراد وی. رسول الله ﷺ په جعرانه کښې د حنین د غنیمتونو جمع کولو حکم کړې وو.او فرمائیلی ئې وو.چه د طائف نه د فراغت نه پس به ددې تقسیم کیږی.(²) چه کوم صورت هم وو.اعرابی په غوښتلو کښې د عجلت نه کار واخستلو.اود رسول الله ﷺ زیرنې ئې رد کړلو.نبی ﷺ هغه بشارت حضرت ابوموسی اشعری او حضرت بلال ته ورکړو.اوهغوی قبول کړو.

دلته دا سوال کیږی.چه بشارت خو ذ اجسامو او جواهرو ځنی نه دې.چه یو بل ته ورکولې شی.انتقال من صاحب الی صاحب یا انتقال من مکان الی مکان دا د جواهرو او اجسامو خصوصیت دې.

خوحضرت انورشاه کشمیری رحمه الله جواب کړې دې.چه دا د فلاسفو نظریه ده.چه انتقال من مکان الی مکان صرف د جواهرو اواجسامو خاصیت دې.اود فلسفیانو دا نظریه غلطه ده.دا انتقال لکه څنګه چه په جواهرو او اجسامو کښې کیږی.دغه شان په اعراضو کښې هم کیږی.(³) والله اعلم.

[۴۰۷۳] حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ حَدَّثَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ قَالَ أَخْبَرَنِي عَطَاءٌ أَنَّ صَفْوَانَ بْنَ يَعْلَى بْنِ أُمَيَّةَ أَخْبَرَهُ أَنَّ يَعْلَى كَانَ يَقُولُ لَيْتَنِي أَرَى رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ يُنْزَلُ عَلَيْهِ قَالَ فَبَيْنَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْجِعْرَانَةِ وَعَلَيْهِ ثَوْبٌ قَدْ أُظِلَّ بِهِ مَعَهُ فِيهِ نَاسٌ مِنْ أَصْحَابِهِ إِذْ جَاءَهُ أَعْرَابِيٌّ عَلَيْهِ جُبَّةٌ مُتَضَمِّخٌ بِطِيبٍ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ كَيْفَ تَرَى فِي رَجُلٍ أَحْرَمَ بِعُمْرَةٍ فِي جُبَّةٍ بَعْدَمَا تَضَمَّخَ بِالطِّيبِ فَأَشَارَ عُمَرُ إِلَى يَعْلَى بِيَدِهِ أَنْ تَعَالَ فَجَاءَ يَعْلَى فَأَدْخَلَ رَأْسَهُ فَإِذَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مُحْمَرُّ الْوَجْهِ يَغِطُّ كَذَلِكَ سَاعَةً ثُمَّ سُرِّيَ عَنْهُ فَقَالَ أَيْنَ الَّذِي يَسْأَلُنِي عَنْ الْعُمْرَةِ آنِفًا فَالْتُمِسَ الرَّجُلُ فَأُتِيَ بِهِ فَقَالَ أَمَّا الطِّيبُ الَّذِي بِكَ فَاغْسِلْهُ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ وَأَمَّا الْجُبَّةُ فَانْزِعْهَا ثُمَّ اصْنَعْ فِي عُمْرَتِكَ كَمَا تَصْنَعُ فِي حَجِّكَ [ر: ۱۴۶۳]

دحضرت یعلی بن امیه رضی الله عنه دا خواهش وو.چه رسول الله ﷺ په هغه وخت کښې اووینی.کله چه په دوی باندې وحی نازلیږی.دوی فرمائی چه رسول الله ﷺ په جعرانه کښې تشریف

¹) فتح الباری (۸/۴۶)_

²) فتح الباری (۸/۴۶)_

³) فیض الباری (۴/۱۱۶)_

فرما وو.((وعليه ثوب قد أظل به ،معه فيه ناس من أصحابه)) يعني په نبی ﷺ باندې په يوه كپړه سيورې كړې شوې وو.اوځه صحابه رضي الله عنهم هم د نبی ﷺ سره وو.په ،،فيه،، كښې ضمير ،،ثوب،، طرف ته راجع كيدې شي.يعني يعني د كپړې په دغه سيورى كښې څه صحابه رضي الله عنهم هم د نبی ﷺ سره وو.اودا ضمير محل طرف ته هم راجع كيدې شي.يعني په دغه محل كښې نبی ﷺ سره څه صحابه وو.په دې كښې يو اعرابى (١)د نبی ﷺ په خدمت كښې حاضر شو.((اوعليه جبة متضمخ بطيب)) په هغه باندې يوه جبه وه.چه په خوشبوئې كښې ليت پيت وه.هغه د نبی ﷺ نه تپوس اوكړو.يارسول الله د داسې كس په باره كښې ستاسو څه رائې ده.چه هغه خپله چغه په خوشبوى كښې ليت پيت كړې وى.او بيا ئې د عمرې دپاره احرام اوتړى ؟ د تپوس مطلب دا وو،چه په داسې چغه كښې احرام تړل صحيح دى كه نه؟ په رسول الله ﷺ باندې د دې تپوس په جواب كښې د وحى د نازليدو سلسله شروع شوه.اوچونكه دحضرت يعلى رضي الله عنه دا خواهش وو.چه د نزول وحى په وخت كښې نبی ﷺ اووينى.نوځكه حضرت عمر رضي الله عنه حضرت يعلى رضي الله عنه دلاس په اشاره باندې راوغوښتلو .حضرت يعلى رضي الله عنه راغلو.اوخپل سر ئې د نبی ﷺ د ليدو دپاره په دغه سپر كښې وردننه كړو.څه ګورى چه د رسول الله ﷺ مخ مبارك سور كيږى.او په زوره زوره ئې د ساه آواز راځى.څه وخت چه كله دا كيفيت ختم شو.نو نبی ﷺ اوفرمائيل.هغه كس كوم ځائې دې.چا چه زما نه دعمرې په باره كښې اوس زما نه تپوس كولو،لټون ئې اوكړې شو،اوهغه راوستې شو.نو نبی ﷺ اوفرمائيل.كومه خوشبوئى چه تا لګولې ده.هغه درې ځله اووينځه،اودا چغه اوباسه،اوبيا په خپله عمره كښې هم هغه اعمال كوه.كوم چه په حج كښې كوې.

په روايت باب باندې يو اشكال اودهغې نه جوابونه: خوېه دې رواياتو باندې اشكال كيږى.چه د حضرت عائشې صديقې رضي الله عنها په روايت كښې دى،چه په حجة الوداع كښې د احرام نه وړاندې دې نبی ﷺ ته خوشبوئې لګولې وه.اوپه روايت باب كښې دى.چه ته خوشبوې اووينځه.

① ددې اشكال يو جواب حافظ ابن حجر رحمه الله دا وركړې دې.چه دحضرت عائشې روايت د ١٠ه دې.اودا واقعه د٨ه دهغې نه وړاندې ده.ددې وجې دحضرت عائشې روايت ددې روايت باب دپاره ناسخ دې.اودا منسوخ دې.(٢)

② اوبعضو دا جواب وركړې دې.چه هغه خوشبوچه د كومې عين او جوثه د احرام نه پس باقى پاتې كيږى.لكه زعفران،د هغې خو ممانعت دې.اوپه روايت باب كښې كوم ممانعت دې.دا هم د دغه شان خوشبو په باره كښې دې.خوكه د يوې خوشبوعين او جوثه باقى نه پاتې كيږى.صرف دهغې اثر پاتې كيږى.نو د احرام نه وړاندې د داسې خوشبو استعمال جائز

---

١) حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائى.ددې اعرابى نوم ماته معلوم نشو،بيا ئې فرمائيلى دى،چه ابن فتحون د ،،تفسير طرطوشى،، لاندې دده نوم عطاء بن منبه ليكلې دې.والله اعلم (فتح البارى (٣٩٤\٣) كتاب الحج باب غسل الخلوق ثلاث مرات)_

٢) فتح البارى (٣٩٥\٣) كتاب الحج باب غسل الخلوق ثلاث مرات)_

دي.اود احرام نه پس ددې وينځل ضروري نه دى.دحضرت عائشې رضي الله عنها په روايت كښې چه د نبى ﷺ د كومې خوشبو د احرام نه وړاندې د لګولو ذكر دې.نودهغې نه دا قسم خوشبو مراد ده.نوځكه په دواړو رواياتو كښې څه تعارض نشته.ځكه چه د دواړو محمل جداجدا دې.(١)

[٤٠٧٥] حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا وُهَيْبٌ حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ يَحْيَى عَنْ عَبَّادِ بْنِ تَمِيمٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ زَيْدِ بْنِ عَاصِمٍ قَالَ لَمَّا أَفَاءَ اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ حُنَيْنٍ قَسَمَ فِي النَّاسِ فِي الْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ وَلَمْ يُعْطِ الْأَنْصَارَ شَيْئًا فَكَأَنَّهُمْ وَجَدُوا إِذْ لَمْ يُصِبْهُمْ مَا أَصَابَ النَّاسَ فَخَطَبَهُمْ فَقَالَ يَا مَعْشَرَ الْأَنْصَارِ أَلَمْ أَجِدْكُمْ ضُلَّالًا فَهَدَاكُمُ اللَّهُ بِي وَكُنْتُمْ مُتَفَرِّقِينَ فَأَلَّفَكُمُ اللَّهُ بِي وَعَالَةً فَأَغْنَاكُمُ اللَّهُ بِي كُلَّمَا قَالَ شَيْئًا قَالُوا اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَمَنُّ قَالَ مَا يَمْنَعُكُمْ أَنْ تُجِيبُوا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ كُلَّمَا قَالَ شَيْئًا قَالُوا اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَمَنُّ قَالَ لَوْ شِئْتُمْ قُلْتُمْ جِئْتَنَا كَذَا وَكَذَا أَتَرْضَوْنَ أَنْ يَذْهَبَ النَّاسُ بِالشَّاةِ وَالْبَعِيرِ وَتَذْهَبُونَ بِالنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى رِحَالِكُمْ لَوْلَا الْهِجْرَةُ لَكُنْتُ امْرَأً مِنَ الْأَنْصَارِ وَلَوْ سَلَكَ النَّاسُ وَادِيًا وَشِعْبًا لَسَلَكْتُ وَادِيَ الْأَنْصَارِ وَشِعْبَهَا الْأَنْصَارُ شِعَارٌ وَالنَّاسُ دِثَارٌ إِنَّكُمْ سَتَلْقَوْنَ بَعْدِي أُثْرَةً فَاصْبِرُوا حَتَّى تَلْقَوْنِي عَلَى الْحَوْضِ [ر: ٦٨١٨]

[٤٠٧٦/٤٠٧٩] حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا هِشَامٌ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ أَخْبَرَنِي أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ نَاسٌ مِنَ الْأَنْصَارِ حِينَ أَفَاءَ اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا أَفَاءَ مِنْ أَمْوَالِ هَوَازِنَ فَطَفِقَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُعْطِي رِجَالًا الْمِائَةَ مِنَ الْإِبِلِ فَقَالُوا يَغْفِرُ اللَّهُ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُعْطِي قُرَيْشًا وَيَتْرُكُنَا وَسُيُوفُنَا تَقْطُرُ مِنْ دِمَائِهِمْ قَالَ أَنَسٌ فَحُدِّثَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِمَقَالَتِهِمْ فَأَرْسَلَ إِلَى الْأَنْصَارِ فَجَمَعَهُمْ فِي قُبَّةٍ مِنْ أَدَمٍ وَلَمْ يَدْعُ مَعَهُمْ غَيْرَهُمْ فَلَمَّا اجْتَمَعُوا قَامَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ مَا حَدِيثٌ بَلَغَنِي عَنْكُمْ فَقَالَ فُقَهَاءُ الْأَنْصَارِ أَمَّا رُؤَسَاؤُنَا يَا رَسُولَ اللَّهِ فَلَمْ يَقُولُوا شَيْئًا وَأَمَّا نَاسٌ مِنَّا حَدِيثَةٌ أَسْنَانُهُمْ فَقَالُوا يَغْفِرُ اللَّهُ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُعْطِي قُرَيْشًا وَيَتْرُكُنَا وَسُيُوفُنَا تَقْطُرُ مِنْ دِمَائِهِمْ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَإِنِّي أُعْطِي رِجَالًا حَدِيثِي عَهْدٍ بِكُفْرٍ أَتَأَلَّفُهُمْ أَمَا تَرْضَوْنَ أَنْ يَذْهَبَ النَّاسُ بِالْأَمْوَالِ وَتَذْهَبُونَ بِالنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى رِحَالِكُمْ فَوَاللَّهِ لَمَا تَنْقَلِبُونَ بِهِ خَيْرٌ مِمَّا يَنْقَلِبُونَ بِهِ قَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ قَدْ رَضِينَا فَقَالَ لَهُمُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَتَجِدُونَ أُثْرَةً شَدِيدَةً فَاصْبِرُوا حَتَّى تَلْقَوُا اللَّهَ وَرَسُولَهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَإِنِّي عَلَى الْحَوْضِ قَالَ أَنَسٌ فَلَمْ يَصْبِرُوا

---

١) فتح البارى (٣٩٥\٣) كتاب الحج باب غسل الخلوق ثلاث مرات)_

[۴۰۷۷] حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ أَبِي التَّيَّاحِ عَنْ أَنَسٍ قَالَ لَمَّا كَانَ يَوْمُ فَتْحِ مَكَّةَ قَسَمَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ غَنَائِمَ بَيْنَ قُرَيْشٍ فَغَضِبَتِ الْأَنْصَارُ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَمَا تَرْضَوْنَ أَنْ يَذْهَبَ النَّاسُ بِالدُّنْيَا وَتَذْهَبُونَ بِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالُوا بَلَى قَالَ لَوْ سَلَكَ النَّاسُ وَادِيًا أَوْ شِعْبًا لَسَلَكْتُ وَادِيَ الْأَنْصَارِ أَوْ شِعْبَهُمْ

[۴۰۷۸] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا أَزْهَرُ عَنِ ابْنِ عَوْنٍ أَنْبَأَنَا هِشَامُ بْنُ زَيْدِ بْنِ أَنَسٍ عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ لَمَّا كَانَ يَوْمُ حُنَيْنٍ الْتَقَى هَوَازِنُ وَمَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَشَرَةُ آلَافٍ وَالطُّلَقَاءُ فَأَدْبَرُوا قَالَ يَا مَعْشَرَ الْأَنْصَارِ قَالُوا لَبَّيْكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَسَعْدَيْكَ لَبَّيْكَ نَحْنُ بَيْنَ يَدَيْكَ فَنَزَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ أَنَا عَبْدُ اللَّهِ وَرَسُولُهُ فَانْهَزَمَ الْمُشْرِكُونَ فَأَعْطَى الطُّلَقَاءَ وَالْمُهَاجِرِينَ وَلَمْ يُعْطِ الْأَنْصَارَ شَيْئًا فَقَالُوا فَدَعَاهُمْ فَأَدْخَلَهُمْ فِي قُبَّةٍ فَقَالَ أَمَا تَرْضَوْنَ أَنْ يَذْهَبَ النَّاسُ بِالشَّاةِ وَالْبَعِيرِ وَتَذْهَبُونَ بِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَوْ سَلَكَ النَّاسُ وَادِيًا وَسَلَكَتِ الْأَنْصَارُ شِعْبًا لَاخْتَرْتُ شِعْبَ الْأَنْصَارِ

[۴۰۷۹] حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا غُنْدَرٌ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ قَالَ سَمِعْتُ قَتَادَةَ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ جَمَعَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَاسًا مِنَ الْأَنْصَارِ فَقَالَ إِنَّ قُرَيْشًا حَدِيثُ عَهْدٍ بِجَاهِلِيَّةٍ وَمُصِيبَةٍ وَإِنِّي أَرَدْتُ أَنْ أَجْبُرَهُمْ وَأَتَأَلَّفَهُمْ أَمَا تَرْضَوْنَ أَنْ يَرْجِعَ النَّاسُ بِالدُّنْيَا وَتَرْجِعُونَ بِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى بُيُوتِكُمْ قَالُوا بَلَى قَالَ لَوْ سَلَكَ النَّاسُ وَادِيًا وَسَلَكَتِ الْأَنْصَارُ شِعْبًا لَسَلَكْتُ وَادِيَ الْأَنْصَارِ أَوْ شِعْبَ الْأَنْصَارِ

قوله: حدثنا موسى بن اسماعيل...... لما افاء الله على رسوله ﷺ يوم حنين قسم في الناس في المؤلفة قلوبهم ولم يعط الانصار شيئاً: رسول الله ﷺ چه کله د طائف نه راواپس شو.نو جعرانه ته ئې تشريف راوړه.حافظ رحمه الله ليکلی دی.چه دا د پنځم ذی قعدې تاريخ وو.(۱) نبی علیه السلام دلته راغې.د حنين غنيمتو نه ئې تقسيم کړل.نبی ﷺ دا مالونه په مؤلفة القلوب کښې تقسيم کړل.او انصارو ته ئې هيڅ ورنکړل.دا دی نه پس د حضرت انس رضی الله عنه روايت دې.په هغې کښې دی.چه نبی علیه السلام يو يو سړی ته سل سل اوښان ورکړل.

قوله: مؤلفة القلوب: دمؤلفة القلوب نه دلته هغه معزز قريش او د قبائلو سرداران مراد دی.چه هغوی اسلام خو راوړلې وو.خو اوس هم کمزوری ايمان والاوو.نبی علیه السلام هغوی ته لوئې لوئې حصې ورکړې.چه اسلام سره دهغوی په محبت کښې اضافه اوشی.او ايمان دهغوی په زړونو کښې مضبوط شی.دغه شان په مؤلفة القلوب کښې بعضې هغه خلق هم

۱) فتح الباری:۸/۴۸)_

داخل وو.چه هغوى تر اوسه پورې اسلام نه وو راوړلې.خو دهغوى په باره كښې ذا اميد وو.چه كه هغوى ته مال وركړې شى.نواسلام به راوړى.(١) لكه چه صفوان بن اميه وو.هغه تردغه وخته پورې اسلام نه وو قبول كړې.هغه پخپله ډير فياض او سخى وو.رسول الله ﷺ چه كله هغه ته د مال غنيمت نه ډيره حصه وركړله.نوهغه اووئيل.چه داسې سخاوت او فياضى صرف نبى كولې شى.نوهغه ددې سخاوت نه متاثره شو.او اسلام ئې راوړو.(٢)
ابوالفضل بن طاهر په ،،المبهمات،،كښې (٣)ابن اسحاق پخپل ،،سيرت،،كښې (٤)اوحافظ په،،فتح البارى،،كښې (٥) دهغه مؤلفة القلوب نومونه ليكلى دى.چه په هغوى كښې ابوسفيان بن حرب، سهيل بن عمرو، حويطب بن عبدالعزى، حكيم بن حزام، ابوالسنابل بن بعكك، صفوان بن اميه، عيينه بن حصين، اقرع بن حابس او مالك بن عوف وغيره حضرات شامل وو.دهغوى ټول شمير د څلويښتو نه زيات وو. (٦)
مؤلفة القلوب ته چه نبى عليه السلام كوم مال وركړو.آيا دغه مال ئې دټول مال غنيمت نه وركړې وو.اوكه د خمس نه ئې وركړې وو.په دې كښې د عالمانو مختلفې رائې دى.علامه قرطبى رحمه الله فرمائيلى دى.چه د شريعت د اصولو تقاضه داده.چه دغه مال نبى عليه السلام د خمس نه وركړې وو.(٧) امام شافعى او امام مالك رحمهما الله فرمائى.چه د خمس الخمس نه نبى عليه السلام دغه مال وركړې وو.(٨) او د حافظ ابن القيم رائې دا ده.چه نبى كريم ﷺ د پوره غنيمت نه دغه حصه وركړې وه. (٩)او نبى كريم ﷺ ته د غنيمت په مالونو كښې دداسې قسمه تصرفاتو اختيار وو.په قرآن شريف كښې دى. ﴿قُلِ الْأَنْفَالُ لِلّٰهِ وَالرَّسُوْلِ﴾ (١٠) انصارو ته نبى ﷺ هيڅ ورنكړل.چه ددې په وجه بعضو انصارو خفګان ښكاره كړو.لكه چه په روستو روايت كښې دى.

قوله: فكأنهم وجدوا اذا لم يصبهم ما اصاب الناس اوكأنهم وجدوا اذا لم يصبهم ما اصاب الناس:د بخارى په اكثرونسخو كښې دا جمله مكررنه ده.البته د ابوذر په نسخه كښې دا جمله ،،او،، حرف شك سره مكرر واقع شوې ده.(١١) ددې تكرار څه فائده ده؟

---

(١) فتح البارى:٨/٤٨_
(٢) اوګورئ: الاصابة فى تمييزالصحابة:١٢/١٨٧) رقم(٤٠٧٣)_
(٣) فتح البارى(٨/٤٨)_
(٤) سيرت ابن هشام(٢/٣٠٤)_
(٥) فتح البارى(٨/٤٨)_
(٦) فتح البارى(٨/٤٨)_
(٧) فتح البارى(٨/٤٨)_
(٨) زاد المعاد(٣/٤٨٤)_
(٩) زادالمعاد(٣/٤٨٤)_
(١٠) سورة الانفال١_
(١١) فتح البارى(٨/٤٩)_

نو په دې سلسله کښې حضرت گنگوهي رحمه الله فرمائيلى دى چه ړومبئ جمله ،،فكأنهم،، فا سره او دويمه جمله ،،كأنهم،، بغير د فا نه ده.راوى ته په دې كښې شك دې چه ،،فا،، شته اوكه نه.په دې وجه هغه دا جمله مكرر اوونيله.او دغه فرق طرف ته ئې اشاره اوكړله.او بعضې راويان د داسې قسمه معمولى او باريك رعايتونو لحاظ هم ساتى.(۱)

علامه كرمانى رحمه الله فرمائيلى دى.چه ړومبئ جمله كښې ،،وجدوا،، د ،،غضبوا،، په معنى كښې دې.او په دويمه جمله كښې ،،وجدوا،، د ،،حزنوا،، په معنى كښې دې.(۲) د وجد مصدر چه كله ،،مَوجِدَةً،، راشى.نو ددې معنى غضب راځى.اوكله ئې چه مصدر،،وَجداً،،راشى.نو ددې معنى،حزن،، راځى.مطلب دادې.چه په دې تقسيم سره انصارو ته غصه راغله.اوهغوى خفه شو.

د بعضې انصارو صحابو رضي الله عنهم د ژبې نه دا كلمات هم اووتل.لكه چه په راروان باب كښې دحضرت انس رضي الله عنه په روايت كښې راغلى دى.«فقالوا: يغفرالله لرسوله يعطى قريشاً، ويتركنا، وسيوفنا تقطر من دمائهم» او د حضرت انس رضي الله عنه په دويم روايت كښې دى. «اذا كانت شديدة، فنحن ندعى ويعطى الغنيمة غيرنا»

قوله: فخطبهم: رسول الله ﷺ ته د انصارو د خفگان اطلاع چا اورسوله.او دهغوى د طرفه وئيلې شوې مذكوره جملې هم نبى عليه السلام ته اورسيدلې.نو نبى عليه السلام ټول انصار په يوه قبه كښې راجمع كړل.او دهغوى نه ئې تپوس اوكړو.چه «ماحديث بلغنى عنكم؟»ستاسو د طرفه چه ماته كومه خبره رارسيدلې ده.دهغه څه حقيقت دې؟ نو فقهاء انصارو اووئيل.چه زمونږ مشرانو هيڅ نه دى وئيلى.البته كوم زلمى خوانان چه دى.هغوى دا جمله وئيلې ده.بيا نبى عليه السلام خطبه اوونيله.«يا معشر الانصار! الم اجدكم ضلالاً فهداكم الله بى، وكنتم متفرقين فالفكم الله بى، وعالة فاغناكم الله بى» رسول الله ﷺ چه به كومه جمله هم فرمائيله.انصارو به وئيل.«الله و رسوله امن» د الله او دهغه د رسول احسان د ټولو نه زيات دې.بيا نبى عليه السلام اوفرمائيل.«لو شئتم قلتم : جئتنا كذا وكذا»،كه تاسو غواړئ نو وئيلې شئ.چه نبى عليه السلام مونږ ته راغلې وو.په داسې داسې حالت كښې..په دې روايت كښې تصريح نشته.د ابوسعيد په روايت كښې دى.«لوشئتم لقلتم اتيتنا مكذباً، فصدقناك و مخذولاً فنصرناك، وطريداً فآويناك، وعائلاً فواسيناك»(۳)يعنى كه ته غواړې.نو دا وئيلې شې.چه (اې محمد ﷺ) ته مونږ ته راغلې وې په داسې حالت كښې، چه

---

۱) اوگورئ: لامع الدرارى(۳۲۹/۸- ۳۷۰)_
۲) شرح الكرمانى(۱۵۹/۱۶)_
۳) فتح البارى (۵۱/۸)_

ستا تكذيب شوې وو.مونږ ستا تصديق اوكړو.تاسو بې يار اومددګار وې.مونږ ستاسو مدد اوكړو.تاسو پريخودلى شوى وئى.مونږتاسو ته پناه دركړله.تاسو فقيرراغلى وئى.مونږ تاسو سره همدردى اوكړله .په دې ونيلو سره نبى عليه السلام اوفرمائيل.چه ، ،تاسو دا جواب راكوئ.او زه به وائم.چه تاسو رښتيا وايئ.خو اې انصارو! آيا ستاسو دا خوښه نه ده.چه خلق اوښان او چيلئ يوسى.او لاړشى.او تاسو محمد (ﷺ) خان سره بوځئ.او خپل كور ته لاړشئ.

قوله: لولا الهجرة لكنت امرأمن الانصار: (١) كه هجرت شرعى مقدر نه وې.نو ما به انصارى كيدل خوښ كړې وې.ياكه د هجرت هغه فضيلت كوم چه اسلام بيان كړې دې.نه وې.نو ما به انصارى كيدو ته ترجيح وركړې وه.

قوله: لوسلك الناس وادياً وشعباً لسلكت وادي الانصار وشعبها: ، ،كه خلق په يو كندو او وادئ كښې روان شى.نو زه به د انصارو په وادئ او كندو كښې خم، ،
په دې سره اشاره دې خبرې طرف ته ده.چه د انصارو مسلك د تفويض او سليم كيدې داطاعت او فرمانبردارئ دې.او زه هم دخپل ځان دپاره اطاعت او تفويض او تسليم غوره او خوښ ګنړم.

قوله: الانصار شعار، والناس دثار: شعار هغه لباس ته وائى.كوم چه بدن سره يوځائې وى.لكه بنين وغيره.او ، ،دثار، ، هغه كپړې ته وائى.كوم چه پورته وى.لكه قميص او څادر وغيره. (٢)
رسول الله ﷺ انصارو ته شعار اووئيل.ددې نه دا ښائى.چه د انصارو تعلق اسلام سره ډير زيات مضبوط دې.او د نبى عليه السلام سره دهغوى پيوست كيدل ډير مضبوط دى.
دابوسعيد رضي الله عنه په روايت كښې دى.چه كله رسول الله ﷺ دا اوفرمائيل.نو انصارو په چغو اوژړل.او په ژړا ژړا ئې ګيرې لمدې شوې وې.او ټولو اووئيل. «رضينا برسول الله قسماً وحظا» يعنى مونږ په دې تقسيم راضى يو.(٣)

قوله: انكم ستلقون بعدي أثرة فاصبروا حتى تلقوني على الحوض: زما نه پس به

---

(١) اى لولا ان النسبة الهجرية لايسعنى تركها لانتسبت الى داركم. وقال ابن الجوزى : لم يرد النبى ﷺ تغير نسبه ولا محو هجرته و انما اراد انه لولا ماسبق من كونه هاجر لانتسب الى المدينة والى نصرة الدين. فالتقدير لولا ان النسبة الى الهجرة نسبة دينية لا يسع تركها لانتسب الى داركم. وقال القرطبى معناه لتسميتُ باسمكم وانتسبت اليكم كما كانوا ينتسبون بالحلف. لكن خصوصية الهجرة وترتيبها سبقت. فمنعت من ذالك. وهى أعلى واشرف فلا تتبدل بغيرها. وقيل معناه: لكنت من الانصار فى الاحكام والعداد. وقيل: التقدير: لولا ان ثواب الهجرة اعظم لاخترت ان يكون ثوابى . ثواب الانصار.... وقيل: لولا التزامى بشروط الهجرة ومنها ترك الاقامة بمكة فوق ثلاث. لاخترت ان اكون من الانصار فيباح لى ذالك.(وانظر فتح البارى (٥٢/٨)_
(٢) فتح البارى(٥٢/٨) وشرح الكرمانى(١١٦/١٦)_
(٣) فتح البارى(٥٢/٨)_

تاسو ترجيح بياموميږ.نو تاسو د صبر نه كار واخلئ.تردې چه تاسو زما سره په حوض كوثر باندې ملاو شئ.

مطلب دادې.چه زه به د خپلو رشته دارانو او دخپل خاندان او قبيلې خلقو ته ترجيح نه وركوم.چه ستاسو حق تلفى به اوكړم.خو زما نه پس به ځينې خلق د اسې وى.چه هغوى به ستاسو حلق تلفى كوى.او په تاسو به نورو خلقو ته ترجيح وركوى .خو تاسو هغه وخت د صبر نه كار واخلئ.تردې چه ستاسو ملاقات زما سره په حوض كوثر باندې اوشى.هلته به زه په تاسو باندې د ظلم كونكو نه ستاسو دپاره انصاف حاصلوم.

[٤٠٨٠] حَدَّثَنَا قَبِيصَةُ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ الْأَعْمَشِ عَنْ أَبِي وَائِلٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ لَمَّا قَسَمَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قِسْمَةَ حُنَيْنٍ قَالَ رَجُلٌ مِنْ الْأَنْصَارِ مَا أَرَادَ بِهَا وَجْهَ اللَّهِ فَأَتَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَخْبَرْتُهُ فَتَغَيَّرَ وَجْهُهُ ثُمَّ قَالَ رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَى مُوسَى لَقَدْ أُوذِيَ بِأَكْثَرَ مِنْ هَذَا فَصَبَرَ

[٤٠٨١] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا جَرِيرٌ عَنْ مَنْصُورٍ عَنْ أَبِي وَائِلٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ لَمَّا كَانَ يَوْمُ حُنَيْنٍ آثَرَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَاسًا أَعْطَى الْأَقْرَعَ مِائَةً مِنْ الْإِبِلِ وَأَعْطَى عُيَيْنَةَ مِثْلَ ذَلِكَ وَأَعْطَى نَاسًا فَقَالَ رَجُلٌ مَا أُرِيدَ بِهَذِهِ الْقِسْمَةِ وَجْهُ اللَّهِ فَقُلْتُ لَأُخْبِرَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ رَحِمَ اللَّهُ مُوسَى قَدْ أُوذِيَ بِأَكْثَرَ مِنْ هَذَا فَصَبَرَ [ر: ٢٩٨١]

قوله: قال رجل من الانصار: ما اراد بها وجه الله....: ددغه سړى نوم ..معتب بن قشير.. ليكلې شوې دې.(١) هغه اووئيل.رسول الله ﷺ په دې تقسيم سره د الله د رضامندئ اراده اونكړله.دغه سړې منافق وو.(٢) او د منافقينو په باره كښې چونكه اصول دادې.چه هغه نشى قتلولې.په دې وجه ددې كفر كلمې وئيلو باوجود هغه قتل نكړې شو. والله اعلم.

[٤٠٨٢] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا مُعَاذُ بْنُ مُعَاذٍ حَدَّثَنَا ابْنُ عَوْنٍ عَنْ هِشَامِ بْنِ زَيْدِ بْنِ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ لَمَّا كَانَ يَوْمُ حُنَيْنٍ أَقْبَلَتْ هَوَازِنُ وَغَطَفَانُ وَغَيْرُهُمْ بِنَعَمِهِمْ وَذَرَارِيِّهِمْ وَمَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَشَرَةُ آلَافٍ وَمِنْ الطُّلَقَاءِ فَأَدْبَرُوا عَنْهُ حَتَّى بَقِيَ وَحْدَهُ فَنَادَى يَوْمَئِذٍ نِدَاءَيْنِ لَمْ يَخْلِطْ بَيْنَهُمَا الْتَفَتَ عَنْ يَمِينِهِ فَقَالَ يَا مَعْشَرَ الْأَنْصَارِ قَالُوا لَبَّيْكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَبْشِرْ نَحْنُ مَعَكَ ثُمَّ الْتَفَتَ عَنْ يَسَارِهِ فَقَالَ يَا مَعْشَرَ الْأَنْصَارِ قَالُوا لَبَّيْكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَبْشِرْ نَحْنُ مَعَكَ وَهُوَ عَلَى بَغْلَةٍ بَيْضَاءَ فَنَزَلَ فَقَالَ أَنَا عَبْدُ اللَّهِ وَرَسُولُهُ فَانْهَزَمَ الْمُشْرِكُونَ فَأَصَابَ يَوْمَئِذٍ غَنَائِمَ كَثِيرَةً فَقَسَمَ فِي الْمُهَاجِرِينَ

---

١) عمدة القارى(٣١١١١٧) وفتح البارى (٥٦١٨)_

٢) عمدة القارى(٣١١١١٧) وفتح البارى(٥٦١٨)_

وَالطُّلَقَاءِ وَلَمْ يُعْطِ الْأَنْصَارَ شَيْئًا فَقَالَتِ الْأَنْصَارُ إِذَا كَانَتْ شَدِيدَةٌ فَنَحْنُ نُدْعَى وَيُعْطَى الْغَنِيمَةَ غَيْرُنَا فَبَلَغَهُ ذَلِكَ فَجَمَعَهُمْ فِي قُبَّةٍ فَقَالَ يَا مَعْشَرَ الْأَنْصَارِ مَا حَدِيثٌ بَلَغَنِي عَنْكُمْ فَسَكَتُوا فَقَالَ يَا مَعْشَرَ الْأَنْصَارِ أَلَا تَرْضَوْنَ أَنْ يَذْهَبَ النَّاسُ بِالدُّنْيَا وَتَذْهَبُونَ بِرَسُولِ اللَّهِ تَحُوزُونَهُ إِلَى بُيُوتِكُمْ قَالُوا بَلَى فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَوْ سَلَكَ النَّاسُ وَادِيًا وَسَلَكَتِ الْأَنْصَارُ شِعْبًا لَأَخَذْتُ شِعْبَ الْأَنْصَارِ وَقَالَ هِشَامٌ قُلْتُ يَا أَبَا حَمْزَةَ وَأَنْتَ شَاهِدٌ ذَاكَ قَالَ وَأَيْنَ أَغِيبُ عَنْهُ [ر: ۲۹۷۷]

قوله: ومع النبى ﷺ عشرة آلاف من الطلقاء: ددې نه معلوميږي.چه د رسول الله ﷺ سره لس زره، ،طلقاء،، وو.طلقاء د طليق جمع ده.دلته ددې نه مراد هغه خلق دى.کوم چه رسول الله ﷺ د فتح مکې په موقع د احسان په طور پريخودې وو.نه ئې هغوى قتل کړى وو. او نه ئې غلام جوړ کړل.(۱) لکه صفوان بن اميه، حکيم بن حزام وغيره، په جنګ حنين کښې د داسې خلقو تعداد لس زره نه وو.دوه زره وو.لس زره نبى عليه السلام سره صحابه رضي الله عنهم وو.او دوه زره طلقاء وو. په دې وجه روايت کښې د ،،عشرة آلاف من الطلقاء،، تعبير صحيح نه دې.

دکشمينى په روايت کښې ،،واو،،دې. ،،عشرة آلاف و من الطلقاء،، يعنى لس زره صحابه وو.او څه تعداد د طلقاؤ وو.او هم دا روايت صحيح دې.(۲)

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائيلى دى.چه دکومو حضراتو په نيز حرف عطف مقدر منل صحيح دى.دهغوى د قول مطابق که واو حرف عطف محذوف اومنلې شى.نوهيڅ باك نشته.(۳)

علامه عينى رحمه الله فرمائى.چه د کشمينى روايت راجح دې.چه په هغې کښې واو حرف عطف دې.(۴)

حضرت ګنګوهى رحمه الله عجيبه توجيه بيان کړې ده.فرمائى.چه ،،مع النبى ﷺ عشرة آلاف،، دامستقل جدا جُمله ده.وروستو چه کله راوى ،،من الطلقاء،، وئيلى وو. نو دوؤ کوټو سره ئې اشاره کړې وه.او د طلقاء تعداد ئې بيان کړې وو.چه دهغوى تعداد دوه زره وو.راوى اشاره غائبه کړله.او د ،،ومن الطلقاء،، الفاظ ئې نقل کړل. په دې وجه اختلاط او خبط (ګډ وډى) واقع شوه.(۵)

تنبيه:لکه څنګه چه اووئيلى شو.چه د شريعت په اصطلاح کښې طلقاء هغه خلقو ته وائى.په کومو چه رسول الله ﷺ احسان اوفرمائيلو.او د فديې وغيره اخستلو نه بغير ئې هغوى

---

۱) عمدة القارى (۳۱۰/۱۷)_
۲) عمدة القارى (۳۱۰/۱۷)_
۳) فتح البارى(۵۵/۸)_
۴) عمدة القارى (۲۱۰/۱۷)_
۵) اوګورئ: لامع الدرارى(۳۷۲/۸)_

پريخودل. نه ئې قيد كړل.نه ئې قتل كړل.په دې مقام باندې د مُنجد مصنف لويس معلوف يسوعی د ډيرو زياتو دروغو او كذب ونيلو ثبوت وركړې دې.لكه چه هغوی د طلقاء په تشريح كولوكښې ليكلی دی.((الطلقاء الذين ادخلوا فى الاسلام كرها))(١) يعنى طلقاء هغه خلق دی.كوم چه په اسلام كښې زبردستئ سره داخل كړې شو.په منجد كښې داسې قسمه تحريفات يو يا دوه نه دی.د پنځوسو نه زيات ځايونه دی.عالمانو د منجد په غلطيانو باندې مستقل رسالې ليكلی دی.په دې وجه دا كتاب قابل د اعتماد نه دې.

بَاب السَّرِيَّةِ الَّتِي قِبَلَ نَجْدٍ

[٤٠٨٣] حَدَّثَنَا أَبُو النُّعْمَانِ حَدَّثَنَا حَمَّادٌ حَدَّثَنَا أَيُّوبُ عَنْ نَافِعٍ عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ بَعَثَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَرِيَّةً قِبَلَ نَجْدٍ فَكُنْتُ فِيهَا فَبَلَغَتْ سِهَامُنَا اثْنَيْ عَشَرَ بَعِيرًا وَنُفِّلْنَا بَعِيرًا بَعِيرًا فَرَجَعْنَا بِثَلَاثَةَ عَشَرَ بَعِيرًا [ر: ٢٩٦٥]

نبی كريم ﷺ نجد طرف ته د حضرت ابوقتاده په مشرئ كښې يوه سريه روانه كړې وه.د اهل مغازی رائې داده.چه د فتح مكې دپاره د تشريف اوړلو نه وړاندې دا سريه روانه كړې شوې وه.ابن سعد په طبقات كښې ليكلی دی.چه دا د شعبان ٨هـ واقعه ده.(٢) خو امام بخاری رحمه الله دا د فتح مكې نه پس ذكركړې ده.نو دا به وئيلې شی.چه امام بخاری رحمه الله په غزواتو كښې بعضې ځايونوكښې تقديم تاخير كړې دې.او يا به دا وئيلې شی.چه دامام (بخاری رحمه الله) خپل تحقيق به دا وی.چه دا واقعه د فتح مكې او طائف نه پس ده.په دې وجه هغوی دا دلته ذكركړله.

دا واقعه د نجد په علاقه ،،ارض محارب،،كښې پيښه شوې وه.په دې كښې ټول پنځلس سړی شريك وو.په مال غنيمت كښې دوه سوه اوښان حاصل شو.دوه زره چيلئ ملاؤ شوې.او ډير قيديان په لاس راغلل.او صرف پنځلسو ورځو كښې دننه دا حضرات ددې سريهٔ نه فارغ شو.او واپس راغلل.(٣)

د علامه ابن التين رحمه الله رائې داده.چه په دې سريه كښې ټول لس سړی تلی وو.اويونيم سل اوښان مال غنيمت كښې ملاوشوی وو.په هغې كښې ديرش اوښان رسول الله ﷺ اخستې وو.او باقی ئې په غنيمت والو (د سريهٔ په مجاهدينو) كښې تقسيم كړی وو.(٤)

---

١) اوګورئ منجد (١٠١١ ٤٧)_

٢) طبقات ابن سعد(١٣٢\٢)_

٣) طبقات ابن سعد(١٣٢\٢ - ١٣٣)_

٤) عمدة القاری (٣١٢\١٧) د ابن اثير د روايت مطابق دا سريه په دريو كسانو يا شپاړسو كسانو باندې مشتمله وه.اوګورئ الكامل لابن اثير(١٥٧\٢)_

بَابُ بَعْثِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَالِدَ بْنَ الْوَلِيدِ إِلَى بَنِي جَذِيمَةَ

[۴۰۸۴] حَدَّثَنِي مَحْمُودٌ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ وحَدَّثَنِي نُعَيْمٌ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ سَالِمٍ عَنْ أَبِيهِ قَالَ بَعَثَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَالِدَ بْنَ الْوَلِيدِ إِلَى بَنِي جَذِيمَةَ فَدَعَاهُمْ إِلَى الْإِسْلَامِ فَلَمْ يُحْسِنُوا أَنْ يَقُولُوا أَسْلَمْنَا فَجَعَلُوا يَقُولُونَ صَبَأْنَا صَبَأْنَا فَجَعَلَ خَالِدٌ يَقْتُلُ مِنْهُمْ وَيَأْسِرُ وَدَفَعَ إِلَى كُلِّ رَجُلٍ مِنَّا أَسِيرَهُ حَتَّى إِذَا كَانَ يَوْمٌ أَمَرَ خَالِدٌ أَنْ يَقْتُلَ كُلُّ رَجُلٍ مِنَّا أَسِيرَهُ فَقُلْتُ وَاللَّهِ لَا أَقْتُلُ أَسِيرِي وَلَا يَقْتُلُ رَجُلٌ مِنْ أَصْحَابِي أَسِيرَهُ حَتَّى قَدِمْنَا عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَذَكَرْنَاهُ فَرَفَعَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَدَهُ فَقَالَ اللَّهُمَّ إِنِّي أَبْرَأُ إِلَيْكَ مِمَّا صَنَعَ خَالِدٌ مَرَّتَيْنِ [۶۷۶۶]

نبی کریم ﷺ د غزوه حنین نه وړاندې په دري نیم سوو صحابو رضی الله عنهم باندې مشتمله یوه سریه د حضرت خالد بن ولید رضی الله عنه په مشرئ کښې د دین اسلام د تبلیغ دپاره بنوجذیمه طرف ته روانه کړله.بنوجذیمه د مکې په نشیبی علاقه کښې مشرق طرف ته آباد وو.د علامه کرمانی رحمه الله رائې داده.چه بنوجذیمه د بنوعبدالقیس قبیلې یوشاخ دې.(۱) خو علامه عینی رحمه الله فرمائی.چه دا صحیح نه ده.بلکه بنوجذیمه د عامر بن عبد مناة بن کنانه د اولاد خینې دی.(۲)

حضرت خالد بن ولید رضی الله عنه بنوجذیمه ته د اسلام دعوت ورکړو.نو هغوی د اسلام اقرارپه صحیح طریقه اونکړو.او د ،،اسلمنا،، (مونږ اسلام قبول کړو) په ځائې یې ،،صبأنا صبأنا،، (مونږ خپل دین پریخودو) اوویلې.د قریشو کافرانو به د اسلام قبلونکی دپاره د ،،اسلم فلان،، په ځائې ،،صبأ فلان،، استعمالولو.په دې وجه بنو حذیمه د اسلام اقرار په ،،صبأنا صبأنا،، ونیلو سره اوکړو.د ،،صبأنا،، معنی د یو دین نه بل دین طرف ته وتل دی.په دې لفظ کښې چونکه د اسلام د اقرار مفهوم واضح نه دې.په دې وجه حضرت خالد بن ولید رضی الله عنه په هغوی کښې بعضې قتل کړل.کله چه نبی کریم ﷺ ته ددې اطلاع ملاوشوه.نو نبی علیه السلام ډیر خفه شو.اووې فرمائیل.«اللهم انی ابرأ الیك مما صنع خالد» بیا نبی ﷺ حضرت علی رضی الله عنه ته مال ورکړو.او بنوجذیمه ته ئې وراولیګه.او دهغه ټولو مقتولینو دیت د مسلمانانو د طرفه اداکړې شو.(۳).

---

۱) شرح الکرمانی (۱۶/۱۶۶)_
۲) عمدة القاری (۱۷/۳۱۳) و فتح الباری (۸/۵۷)_
۳) تفصیل دپاره اوګورئ : فتح الباری (۸/۵۷- ۵۸)_

بَاب سَرِيَّةُ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ حُذَافَةَ السَّهْمِيِّ وَعَلْقَمَةَ بْنِ مُجَزِّزٍ الْمُدْلِجِيِّ وَيُقَالُ إِنَّهَا سَرِيَّةُ الْأَنْصَارِيِّ

[۴۰۸۵] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَاحِدِ حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ قَالَ حَدَّثَنِي سَعْدُ بْنُ عُبَيْدَةَ عَنْ أَبِي عَبْدِ الرَّحْمٰنِ عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ بَعَثَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَرِيَّةً فَاسْتَعْمَلَ رَجُلًا مِنَ الْأَنْصَارِ وَأَمَرَهُمْ أَنْ يُطِيعُوهُ فَغَضِبَ فَقَالَ أَلَيْسَ أَمَرَكُمُ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ تُطِيعُونِي قَالُوا بَلَى قَالَ فَاجْمَعُوا لِي حَطَبًا فَجَمَعُوا فَقَالَ أَوْقِدُوا نَارًا فَأَوْقَدُوهَا فَقَالَ ادْخُلُوهَا فَهَمُّوا وَجَعَلَ بَعْضُهُمْ يُمْسِكُ بَعْضًا وَيَقُولُونَ فَرَرْنَا إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنَ النَّارِ فَمَا زَالُوا حَتَّى خَمَدَتِ النَّارُ فَسَكَنَ غَضَبُهُ فَبَلَغَ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ لَوْ دَخَلُوهَا مَا خَرَجُوا مِنْهَا إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ الطَّاعَةُ فِي الْمَعْرُوفِ [۶۸۳۰، ۶۷۲۶]

عبدالله بن حذافه سهمی قریشی دې.داقدیم الاسلام صحابی دې.او په مهاجرین اولین کښې داخل دی.صاحب الهجرتین دې.نبی کریم ﷺ دوی ته خط مبارك ورکړې وو.اوکسری طرف ته ئې لیګلې وو.([1]) د ابن لهیعه د قول مطابق دده وفات په مصرکښې اوشو.او هم هلته مدفون دې.([2])

دويم صحابی علقمه بن مجزر (بضم الميم وفتح الجيم وبكسر الزاء المشددة) مدلجی دې.دا مجزر هغه سړې دې.دکوم چه د حضرت اسامه رضی الله عنه او حضر عائشې رضی الله عنها په قصه کښې ذکر راغې.

---

[1]) عمدة القاری (۱۷\۳۱۴)_

[2]) عمدة القاری (۱۷\۳۱۴) حافظ ابن حجر رحمه الله په ،،الاصابه،،کښې دحضرت عبدالله بن حذافه رضی الله عنه په فضائلو کښې لیکلی دی.چه یوخل د حضرت فاروق اعظم رضی الله عنه په دورخلافت کښې رومیانو سره دجنګ په وخت هغه د یوځو مسلمانانو سره ګرفتار شو.د روم بادشاه هغه ته اووئیل.چه ته نصرانی جوړشه.نو زه به تا پخپل حکومت کښې شریك کړم.خو حضرت عبدالله بن حذافه رضی الله عنه د نصرانیت قبلولو نه انکار اوکړو.چه ددې په وجه د روم بادشاه هغه لره د پهانسئ په تخته باندې اوتړه.اوحکم ئې ورکړو.چه په دده باندې غشی ورولی شی.خوکله ئې چه اوکتل.چه دده په مخ باندې هیڅ قسمه د ویرې آثار نشته.نو دهغه خانې نه ئې راکوز کړو.او حکم ئې اوکړو.چه په دیګ کښې اوبه ګرمې کړئ.او په ویشیدلو اوبوکښې ئې واچوئ.په اوبو کښې غورځولو دپاره چه کله هغه لره دیګ ته نزدې ور وستلې شو.نو په ژړا شو.د روم بادشاه تپوس اوکړو.چه ولې ژاړې؟ نووې فرمائیل.چه زه خکه ژاړم.چه زما آرزو ده.چه زما دپاره سل بدنونه وې.او د هر بدن دغه شان د قربانئ نذرانه مې پیش کړې وې.او خپل رب ته حاضر شوې ووم.د روم بادشاه ډیر حیران شو.وې وئیل.ته زما سر ښکل کړه.نو زه به تا پرېږدم.وې فرمائیل.صرف ما نه زما ملګری به هم پرېږدې.د روم بادشاه اووئیل.صحیح ده.نو حضرت عبدالله بن حذافه رضی الله عنه دهغه سر ښکل کړو.او د روم بادشاه د وعدې مطابق ټول مسلمانان قیدیان آزاد کړل.حضرت فاروق اعظم رضی الله عنه ته چه کله ددې واقعې اطلاع ملاو شوه.نو راغې.او د حضرت عبدالله بن حذافه رضی الله عنه سر ئې ښکل کړو.(اوګورئ: الاصابة فی تمییز الصحابة (۲\۲۹۶-۲۹۷) رقم الترجمة (۴۶۲۲)_

چه نبی علیه السلام حضرت عائشې رضی الله عنها ته فرمائیلی وو.چه نن یو قائف (قیافه شناس) د زید بن حارثه او اسامه دواړو خپې اولیدلې.نووې وئیل چه ان بعض هذه الاقدام لمن بعض.(۱)

① ددې سریه تفصیل دلته په بخاری کښې د حضرت علی رضی الله عنه نه داسې منقول دې.چه نبی کریم صلی الله علیه وسلم د انصارو یو سړی لره د سریه امیر جوړ کړو.اووې لیګه.اوهغوی ته ئې حکم ورکړو. چه د امیراطاعت کوئ.امیرد سفر په دوران کښې څه خبره باندې خفه شو.نو هغه خپلو ملګرو ته اووئیل.چه آیا تاسو ته نبی کریم صلی الله علیه وسلم زما د اطاعت حکم نه دې درکړې؟ ټولو اووئیل.ولې نه،امیر اووئیل.بیا تاسو لرګی راجمع کړئ. د حکم په تعمیل کښې ټولو لرګی راجمع کړل.امیر هغوی ټولو ته د اور بلولو حکم ورکړو.هغوی اور بل کړو.اوس امیرصاحب حکم ورکړو.چه تاسو ټول په دې اور کښې داخل شئ.بعضې خلقو په دې اور کښې د داخلیدو اراده اوکړه.خو بیا ئې یو بل منع کړل.اووې وئیل.چه مونږ رسول الله صلی الله علیه وسلم طرف ته ددې دپاره راغلی یو.چه د اور نه بچ شو.په دې کښې حیران وو.چه اور یخ شو.او د امیر غصه هم یخه شوه. کله چه نبی کریم صلی الله علیه وسلم ته ددې خبرې اطلاع اوشوه.نو نبی علیه السلام اوفرمائیل. چه که دغه خلق دامیردحکم په تعمیل کښې اورته داخل شوې وې.نوترقیامته به نه وو راوتلی.ځکه چه د امیراطاعت صرف په نیکئ کښې کول پکاردی.«لاطاعة لمخلوق فی معصیة الخالق»

② دابن سعد روایت لږ زیات تفصیلی دې.په هغې کښې دی.چه نبی کریم صلی الله علیه وسلم ته دا اطلاع ملاؤ شوه.چه ځینې حبشی خلق جدې ته نزدې یوه جزیره کښې لیدلی شوی دی.او خطره ده.چه چرته هغوی په اهل اسلام باندې حمله اونکړی.ددې اطلاع په وجه نبی علیه السلام د علقمه بن مجزز په مشرئ کښې د دریو سوو صحابو رضی الله عنهم یو جماعت روان کړو.کله چه دغه حضرات هغه جزیرې ته اورسیدل.نوحبشیان اوتختیدل.په واپسئ باندې ځینې خلقو په جلتئ سره کور ته تلل غوښتل.نو حضرت علقمه بن مجزز په هغوی باندې حضرت عبدالله بن حذافه سهمی امیر جوړ کړو.او دوی دهغوی نه جدا شو.او زر واپس راغلل.د ابن سعد د بیان مطابق دا د ربیع الآخر ۹ه واقعه ده.(۲)

③ ابن ماجه رحمه الله په کتاب الجهاد کښې د حضرت ابوسعید رضی الله عنه روایت صحیح سند سره نقل کړې دې.چه دهغې نه ددې واقعې یو څو نوې خبرې مخې ته راځی. اود بخاری د روایت نه دهغې بیان ډیر مختلف دې.حضرت ابوسعید خدری رضی الله عنه فرمائی.چه رسول الله صلی الله علیه وسلم علقمه بن مجزز د یوې سریه امیر جوړ کړو.اووې لیګه.د سریه کاروائی مکمل کیدو نه پس بعضې خلقو د سریه د امیر حضرت علقمه رضی الله عنه نه په جلتئ سره کور ته د تلو اجازت اوغوښته.هغوی اجازت ورکړو.اوحضرت عبدالله بن حذافه سهمی رضی الله عنه ئې دهغوی امیر مقرر کړو.حضرت ابوسعید رضی الله عنه فرمائی.چه زه هم عبدالله بن حذافه رضی الله عنه سره په واپس راتلونکو کښې شامل ووم. په لاره کښې یوځائې کښې ملګرو د ځان ګرمولو او خوراك وغیره پخولو دپاره اور بل

---

(۱) فتح الباری (۸/۵۹)_

(۲) طبقات ابن سعد (۲/۱۶۳) سریة علقمة بن مجزز المدلجی الی الحبشة_

كړو.د سريه امير حضرت عبدالله بن حذافه رضي الله عنه ډير خوش طبيعته وو، .هغوى په دغه موقعه اوونيل. «اليس عليكم السمع والطاعة؟» د امير خبره اوريدل او اطاعت كول په تاسو لازم نه دي؟ ټولو اوونيل ولې نه دى.نو هغه اوفرمائيل.زه چه دكوم كارهم تاسو ته حكم دركړم.نو تاسو به ئې اوكړئ؟ ټولو اوونيل.آو.وې فرمائيل.زه تاسو ته په دې اوركښې د داخليدو حكم دركوم.ټول خلق چه كله دهغه دحكم په تعميل كښې اور ته دداخليدوډپاره اودريدل.

اوعبدالله بن حذافه رضي الله عنه ته يقين اوشو.چه دا خلق داخليږى.نووې فرمائيل.«امسكوا على انفسكم، فانما كنت امزح معكم» صبر اوكړئ .ما ټوقې كولې.

حضرت ابوسعيد خدرى رضي الله عنه فرمائى.چه كله مونږ د نبى كريم صلى الله عليه وسلم په خدمت كښې حاضرشو.

او ددې واقعې ذكر اوكړې شو.نو نبى عليه السلام اوفرمائيل.«من امركم منهم بمعصية الله، فلاتطيعوه» كه د الله جل جلاله د نافرمانئ ؛تاسو ته څوك دركړى.نو دهغه اطاعت مه كوئ.(١)

د ابن ماجه دا روايت د بخارى د روايت نه مختلف دى.د بخارى د روايت نه معلوميږى.چه امير اور ته د داخليدو حكم دغصې په وجه وركړې وو.او د ابن ماجه په روايت كښې دى.چه امير دا حكم د خوش طبيعتئ او ظرافت په طور وركړې وو.د بخارى په روايت كښې دى.چه خلقو يو بل اوركښې د داخليدو نه منع كړل.او د ابن ماجه په روايت كښې دى.چه امير پخپله منع كړل.

كه دا دواړه جدا جدا واقعات دى.نو بيا خو هيڅ اشكال نشته.د علامه ابن قيم ميلان هم دې طرف ته دې.چه دا دوه جدا جدا واقعات دى.(٢) او هم دا صحيح معلوميږى.دلته په بخارى كښې چه د كومې سريه ذكردې.دهغې امير علقمه بن مجزر وو.عبدالله بن حذافه رضي الله عنه نه وو. هغه د ملګرو نه خفه شوې وو.او په اور كښې د داخليدو حكم ئې وركړې وو.او تركومې پورې چه د عبدالله بن حذافه رضي الله عنه د واقعې تعلق دې.كوم چه د ابن ماجه په روايت كښې دې.نو هغه جدا واقعه ده.او هغوى په اور كښې د داخليدو حكم دټوقو په طور وركړې وو.

امام بخارى رحمه الله باب تړلې دې.«باب سرية عبدالله بن حذافة السهمى وعلقمة بن مجزر المدلجى» او دهغې نه پس ئې فرمائيلى دى.«ويقال انها سرية الانصارى» د ، ،ويقال،، نه غالباً امام (بخارى) د واقعې جداوالى طرف ته اشاره كړې ده.دحافظ ميلان هم دې طرف ته دې.(٣)

زمونږ په نسخوكښې «ويقال: انها سرية الانصار» دې.خو د حافظ اوعينى په نسخوكښې «سرية الانصارى» دې.(٤) حالانكه عبدالله بن حذافه او علقمه بن مجزر دواړه انصارى نه دى.

---

١) اوګورئ: سنن ابن ماجه كتاب الجهاد رقم(٢٨٦٣)_

٢) فتح البارى (٥٩/٨) زاد المعاد (٥١٦/٣) فصل ذكر سرية علقمة بن مجزر.... الى الحبشة)_

٣) فتح البارى (٥٩/٨)

٤) فتح البارى(٥٨/٨) وعمدة القارى(٣١٤/١٧)_

علامه ابن الجوزى رحمه الله فرمائيلى دى چه دا وهم دې.(١) اوبعضې حضراتو فرمائيلى دى چه انصارى په عامه معنى كښې استعمال شوې دې يعنى د رسول الله ﷺ مدد كونكې، او په دې لحاظ سره عبدالله بن حذافه او علقمه بن مجزز دواړو ته انصارى وئيلې شى.(٢) والله اعلم.

قوله: لو دخلوها ما خرجوا منها الى يوم القيامة: كه د ،،دخلوها،، او ،،منها،، دواړو ضمير ،،نار،، طرف ته راجع وى نو مطلب به دا وى چه دا خلق كه په اوركښې داخل شوى وې نو دهغې نه به ترقيامته پورې نه وې راوتلې بلكه په دې كښې به سوزيدلې وې. اومړه شوى به وې.(٣) اوكه د ،،دخلوها،، ضمير ددغه خلقو بل كړې شوى اور طرف ته راجع شى. او د ،،دخلوها،، ضمير ،،نارجهنم،، طرف ته د صنعت استخدام په طور راجع شى نو په دې صورت كښې به مطلب دا وى چه كه دې خلقو د امير د حكم د تعميل په وجه اوركښې داخليدل حلال گنړلې وې. اوپه هغې كښې داخل شوې وې نو ترقيامته پورې به د جهنم په اوركښې اوسيدل. يعنى هغوى ته به په دوزخ كښې عذاب وركړې كيده. ځكه چه اور ته داخليدل گناه ده. او گناهگار دپاره عذاب برزخ دې.(٤)

خو د حفص په روايت كښې دى.((ما خرجوا منها ابدا))(٥) ددې نه معلوميږى. چه ددې نه د برزخ عذاب مراد نه دې. البته په دې صورت كښې هم څه اشكال نشته. ځكه چه د خودكشۍ حلال گنړونكى دپاره هم دا حكم دې. ځكه چه حرام حلال گنړل كفر دې. اوكافر دپاره دجهنم اور دې. چه په هغې كښې به هميشه اوسيږى

خو واقعه داده چه په دې كښې ړومبې صورت راجح دې. يعنى د ،،دخلوها،، او ،،منها،، دواړو ضميرونه دهغوى بل كړې شوى اور طرف ته راجع دى. او مطلب دادې چه كه دغه خلق پخپل دغه بل كړې شوى اوركښې داخل شوې وې نو ټول به هغې كښې مړه شوې وې. او څوك به هم دهغې نه راوتلې نه وې.(٦)

---

١) فتح البارى(٥٩\٨)_

٢) عمدة القارى(٧٩\١٨)_

٣) فتح البارى(٦٠\٨)_

٤) فتح البارى(٦٠\٨) وعمدة القارى(٢١٥\١٧)_

٥) فتح البارى(٦٠\٨)_

٦) واستنبط منه الشيخ ابومحمد بن ابى جمرة ان الجمع منهذه الامة لايجتمعون على خطاء لانقسام السرية قسمين، منهم من هان عليه دخول النار فظنه طاعة، ومنهم من فهم حقيقة الامر، وانه مقصور على ماليس بمعصية، فكان اختلافهم سبباً لرحمة الجميع قال: وفيه ان من كان صادق النية لايقع الا فى خير، ولو قصد الشر، فان الله يصرفه عنه ولهذا قال بعض اهل المعرفة من صدق مع الله، وقاه الله ومن توكل على الله كفاه الله (و انظر فتح البارى (٦٠\٨)_

بَاب بَعْثُ أَبِي مُوسَى وَمُعَاذٍ إِلَى الْيَمَنِ قَبْلَ حَجَّةِ الْوَدَاعِ

رسول الله ﷺ د حجة الوداع نه وړاندې په ربيع الاول ۹هجرى حضرت ابو موسى اشعرى رضي الله عنه او حضرت معاذ بن جبل رضي الله عنه يمن طرف ته د دين اسلام د تبليغ دپاره اوليګل.حضرت ابوموسى رضي الله عنه ته ئې د يمن مشرقى طرفونو او غاړوكښې او حضرت معاذ رضي الله عنه ته ئې مغربى طرفونو او غاړو كښې د تعليم وركولو حكم وركړو.(۱)

[۴۰۸۶\۴۰۸۸] حَدَّثَنَا مُوسَى حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْمَلِكِ عَنْ أَبِي بُرْدَةَ قَالَ بَعَثَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَبَا مُوسَى وَمُعَاذَ بْنَ جَبَلٍ إِلَى الْيَمَنِ قَالَ وَبَعَثَ كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا عَلَى مِخْلَافٍ قَالَ وَالْيَمَنُ مِخْلَافَانِ ثُمَّ قَالَ يَسِّرَا وَلَا تُعَسِّرَا وَبَشِّرَا وَلَا تُنَفِّرَا فَانْطَلَقَ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا إِلَى عَمَلِهِ وَكَانَ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا إِذَا سَارَ فِي أَرْضِهِ كَانَ قَرِيبًا مِنْ صَاحِبِهِ أَحْدَثَ بِهِ عَهْدًا فَسَلَّمَ عَلَيْهِ فَسَارَ مُعَاذٌ فِي أَرْضِهِ قَرِيبًا مِنْ صَاحِبِهِ أَبِي مُوسَى فَجَاءَ يَسِيرُ عَلَى بَغْلَتِهِ حَتَّى انْتَهَى إِلَيْهِ وَإِذَا هُوَ جَالِسٌ وَقَدْ اجْتَمَعَ إِلَيْهِ النَّاسُ وَإِذَا رَجُلٌ عِنْدَهُ قَدْ جُمِعَتْ يَدَاهُ إِلَى عُنُقِهِ فَقَالَ لَهُ مُعَاذٌ يَا عَبْدَ اللَّهِ بْنَ قَيْسٍ أَيُّمَ هَذَا قَالَ هَذَا رَجُلٌ كَفَرَ بَعْدَ إِسْلَامِهِ قَالَ لَا أَنْزِلُ حَتَّى يُقْتَلَ قَالَ إِنَّمَا جِيءَ بِهِ لِذَلِكَ فَانْزِلْ قَالَ مَا أَنْزِلُ حَتَّى يُقْتَلَ فَأَمَرَ بِهِ فَقُتِلَ ثُمَّ نَزَلَ فَقَالَ يَا عَبْدَ اللَّهِ كَيْفَ تَقْرَأُ الْقُرْآنَ قَالَ أَتَفَوَّقُهُ تَفَوُّقًا قَالَ فَكَيْفَ تَقْرَأُ أَنْتَ يَا مُعَاذُ قَالَ أَنَامُ أَوَّلَ اللَّيْلِ فَأَقُومُ وَقَدْ قَضَيْتُ جُزْئِي مِنْ النَّوْمِ فَأَقْرَأُ مَا كَتَبَ اللَّهُ لِي فَأَحْتَسِبُ نَوْمَتِي كَمَا أَحْتَسِبُ قَوْمَتِي [ر: ۲۸۴۳]

قوله: وبعث كل واحد منهما على مخلاف: «مخلاف»: علاقې او ضلعې ته وائى.يعنى دوى دواړه ئې جدا جدا علاقو ته اوليګل.په دواړوحضراتو كښې چه به هريو كله د خپلې علاقې دوره كوله.د خپل دويم ملګرى علاقې ته چه به ورنزدې شو.نو هلته به ئې يوبل سره ملاقات كولو.يو ځلې حضرت معاذ بن جبل رضي الله عنه پخپله علاقه كښې خپل ملګرى ابوموسى رضي الله عنه ته نزدې اورسيدۀ.هلته ئې اوكتل.چه حضرت ابوموسى رضي الله عنه ناست دې.او څه خلق هغه سره راجمع دى.او د يو سړى لاسونه سټ سره تړلى شوى دى.حضرت معاذ رضي الله عنه تپوس اوكړو.دا څه قصه ده؟ حضرت ابوموسى رضي الله عنه اوفرمائيل.دا سړې مرتد شوې دې .حضرت معاذ رضي الله عنه اوفرمائيل.تركومې پورې چه دې قتل نكړې.زه به د خپلې سورلې نه كوز نه شم.نوهغه قتل كړې شو.

ددې نه پس حضرت معاذ رضي الله عنه د خپلې سورلۍ نه كوزشو.او د حضرت ابو موسى رضي الله عنه نه ئې پوښتنه اوكړه.چه ته قرآن څنګه لولې؟ حضرت ابوموسى رضي الله عنه جواب وركړو.،،اتفوقه تفوقاً،، دا د ،،فواق ناقه،، نه ماخوذ دې.د اوښې نه چه يوځل پئ اولوشلې شى.او دا محسوسه شى.

(۱) سيرت مصطفى(۳\۱۴۲)_

چه په تهیونو کښې اوس پې ختم شو.نو د لږ ساعت دپاره پریخودې شی.اود پیو انتظار کولې شی.بیا دوباره لوشل شروع کړې شی.د مینځ دغه وقفې ته ،،فواق ناقه،، وائی.د حضرت ابوموسي رضی الله عنه مطلب دادې.چه زه د شپې لږه شیبه د قرآن مجید تلاوت کوم.دهغې نه پس لږ شان آرام کوم.بیا اودریږم.تلاوت شروع کوم.یعنی د شپې په وقفې وقفې سره تلاوت کوم.(۱) بیا حضرت ابوموسی رضی الله عنه د حضرت معاذ رضی الله عنه نه تپوس اوکړو.چه تاسو څنګه تلاوت کوئ؟ هغه اوونیل.چه زه د شپې په شروع کښې آرام کوم.کله چه د خوب یوه حصه پوره کړم.نو پاسیږم.او د توفیق موافق تلاوت کوم.«فاحتسب نومتی کما احتسب قومتی» او زه د خپل خوب متعلق هم د الله تعالی نه دغه شان امید لرم.لکه څنګه چه دخپلو د تهجدو د مونځ امید لرم.مطلب دادې.چه زه چونکه آرام په دې نیت سره کوم.چه تازه او دمه شم.نو عبادت به اوکړم.په دې وجه زما امید دې.چه الله ﷻ به په دې آرام او خوب هم ماته ثواب راکړی.

[۴۰۸۷] حَدَّثَنِي إِسْحَاقُ حَدَّثَنَا خَالِدٌ عَنِ الشَّيْبَانِيِّ عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي بُرْدَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي مُوسَى الْأَشْعَرِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعَثَهُ إِلَى الْيَمَنِ فَسَأَلَهُ عَنْ أَشْرِبَةٍ تُصْنَعُ بِهَا فَقَالَ وَمَا هِيَ قَالَ الْبِتْعُ وَالْمِزْرُ فَقُلْتُ لِأَبِي بُرْدَةَ مَا الْبِتْعُ قَالَ نَبِيذُ الْعَسَلِ وَالْمِزْرُ نَبِيذُ الشَّعِيرِ فَقَالَ كُلُّ مُسْكِرٍ حَرَامٌ

رَوَاهُ جَرِيرٌ وَعَبْدُ الْوَاحِدِ عَنِ الشَّيْبَانِيِّ عَنْ أَبِي بُرْدَةَ

[۴۰۸۸] حَدَّثَنَا مُسْلِمٌ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ أَبِي بُرْدَةَ عَنْ أَبِيهِ قَالَ بَعَثَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جَدَّهُ أَبَا مُوسَى وَمُعَاذًا إِلَى الْيَمَنِ فَقَالَ يَسِّرَا وَلَا تُعَسِّرَا وَبَشِّرَا وَلَا تُنَفِّرَا وَتَطَاوَعَا فَقَالَ أَبُو مُوسَى يَا نَبِيَّ اللَّهِ إِنَّ أَرْضَنَا بِهَا شَرَابٌ مِنَ الشَّعِيرِ الْمِزْرُ وَشَرَابٌ مِنَ الْعَسَلِ الْبِتْعُ فَقَالَ كُلُّ مُسْكِرٍ حَرَامٌ فَانْطَلَقَا فَقَالَ مُعَاذٌ لِأَبِي مُوسَى كَيْفَ تَقْرَأُ الْقُرْآنَ قَالَ قَائِمًا وَقَاعِدًا وَعَلَى رَاحِلَتِي وَأَتَفَوَّقُهُ تَفَوُّقًا قَالَ أَمَّا أَنَا فَأَنَامُ وَأَقُومُ فَأَحْتَسِبُ نَوْمَتِي كَمَا أَحْتَسِبُ قَوْمَتِي وَضَرَبَ فُسْطَاطًا فَجَعَلَا يَتَزَاوَرَانِ فَزَارَ مُعَاذٌ أَبَا مُوسَى فَإِذَا رَجُلٌ مُوثَقٌ فَقَالَ مَا هَذَا فَقَالَ أَبُو مُوسَى يَهُودِيٌّ أَسْلَمَ ثُمَّ ارْتَدَّ فَقَالَ مُعَاذٌ لَأَضْرِبَنَّ عُنُقَهُ

تَابَعَهُ الْعَقَدِيُّ وَوَهْبٌ عَنْ شُعْبَةَ وَقَالَ وَكِيعٌ وَالنَّضْرُ وَأَبُو دَاوُدَ عَنْ شُعْبَةَ عَنْ سَعِيدٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَوَاهُ جَرِيرُ بْنُ عَبْدِ الْحَمِيدِ عَنِ الشَّيْبَانِيِّ عَنْ أَبِي بُرْدَةَ [ر: ۲۸۷۳]

---

۱) قال ابن الاثیر فی النهایة(۳/۴۸۰) وحدیث ابوموسی و معاذ(هما) ،،اما انا فاتفوقه تفوقاً،، یعنی قرأة القرآن: ای لا اقرأ وردی منه دفعة واحدة ولکن اقرأه شیئاً بعد شئ فی لیلی ونهاری ماخوذ من فواق الناقة، لانها تحلب ثم تراح حتی تدرثم تحلب)۔

[٤٠٨٩] حَدَّثَنِي عَبَّاسُ بْنُ الْوَلِيدِ هُوَ النَّرْسِيُّ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَاحِدِ عَنْ أَيُّوبَ بْنِ عَائِذٍ حَدَّثَنَا قَيْسُ بْنُ مُسْلِمٍ قَالَ سَمِعْتُ طَارِقَ بْنَ شِهَابٍ يَقُولُ حَدَّثَنِي أَبُو مُوسَى الْأَشْعَرِيُّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ بَعَثَنِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى أَرْضِ قَوْمِي فَجِئْتُ وَرَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مُنِيخٌ بِالْأَبْطَحِ فَقَالَ أَحَجَجْتَ يَا عَبْدَ اللَّهِ بْنَ قَيْسٍ قُلْتُ نَعَمْ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ كَيْفَ قُلْتَ قَالَ قُلْتُ لَبَّيْكَ إِهْلَالًا كَإِهْلَالِكَ قَالَ فَهَلْ سُقْتَ مَعَكَ هَدْيًا قُلْتُ لَمْ أَسُقْ قَالَ فَطُفْ بِالْبَيْتِ وَاسْعَ بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ ثُمَّ حِلَّ فَفَعَلْتُ حَتَّى مَشَطَتْ لِي امْرَأَةٌ مِنْ نِسَاءِ بَنِي قَيْسٍ وَمَكُثْنَا بِذَلِكَ حَتَّى اسْتُخْلِفَ عُمَرُ [ر: ١٤٨٤]

[٤٠٩٠] حَدَّثَنِي حِبَّانُ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ عَنْ زَكَرِيَّاءَ بْنِ إِسْحَاقَ عَنْ يَحْيَى بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ صَيْفِيٍّ عَنْ أَبِي مَعْبَدٍ مَوْلَى ابْنِ عَبَّاسٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِمُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ حِينَ بَعَثَهُ إِلَى الْيَمَنِ إِنَّكَ سَتَأْتِي قَوْمًا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ فَإِذَا جِئْتَهُمْ فَادْعُهُمْ إِلَى أَنْ يَشْهَدُوا أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ فَإِنْ هُمْ أَطَاعُوا لَكَ بِذَلِكَ فَأَخْبِرْهُمْ أَنَّ اللَّهَ قَدْ فَرَضَ عَلَيْهِمْ خَمْسَ صَلَوَاتٍ فِي كُلِّ يَوْمٍ وَلَيْلَةٍ فَإِنْ هُمْ أَطَاعُوا لَكَ بِذَلِكَ فَأَخْبِرْهُمْ أَنَّ اللَّهَ قَدْ فَرَضَ عَلَيْهِمْ صَدَقَةً تُؤْخَذُ مِنْ أَغْنِيَائِهِمْ فَتُرَدُّ عَلَى فُقَرَائِهِمْ فَإِنْ هُمْ أَطَاعُوا لَكَ بِذَلِكَ فَإِيَّاكَ وَكَرَائِمَ أَمْوَالِهِمْ وَاتَّقِ دَعْوَةَ الْمَظْلُومِ فَإِنَّهُ لَيْسَ بَيْنَهُ وَبَيْنَ اللَّهِ حِجَابٌ

قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ طَوَّعَتْ طَاعَتْ وَأَطَاعَتْ لُغَةٌ طِعْتُ وَطُعْتُ وَأَطَعْتُ [ر: ١٣٣١]

قوله: حدثني حبان: رسول الله ﷺ د حضرت معاذ رضي الله عنه يمن ته د ليګلو په وخت يو څو نصيحتونه اوفرمائيل .هغه ته نبي عليه السلام اوفرمائيل.چه اهل يمن ته اول د کلمهٔ توحيد دعوت ورکړه.که هغوی ئې قبوله کړی.نو بيا د مونځ دعوت ورکړه.که دا هم اومنی.نو بيا د زکاة حکم ورکړه.خو ددې دا مطلب نه دې.چه د کلمې ونيلو نه پس به مونځ فرض کيږی.او د مونځ نه پس به بيا زکواة فرض کيږی.د کلمې ونيلو نه پس به د اسلام احکام ټول په ټوله لازميږی.دلته چه د کوم ترتيب ذکردې.ددې نه مقصد .د دعوت يوه طريقه خودل دی.چه ټول احکام په يو وخت او په ړومبی خل مه بيانوه.چه په دې سره هغه خلقو کښې ويره او نفرت پيدا نشی.بلکه په مزه مزه هغوی د اسلامی تعليماتو نه خبر کړه.

قوله: قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ طَوَّعَتْ طَاعَتْ وَأَطَاعَتْ لُغَةٌ طِعْتُ وَطُعْتُ وَأَطَعْتُ: په پورته روايت کښې ، ،فإن اطاعوا لك، ، لفظ راغلې دې.ددې نه د امام بخاری رحمه الله ذهن د قرآن شريف د سورة مائده آيت ﴿ فَطَوَّعَتْ لَهُ نَفْسُهُ قَتْلَ أَخِيهِ ﴾ طرف ته لاړه.ددې په تشريح کولوکښې ئې اوفرمائيل.چه طوعت د ، ،طاعت، ، په معنی کښې دې.دغه شان د باب سمع، باب نصر، او د باب افعل ټولو نه ددې يوه معنی ده.

[٤٠٩١] حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ حَبِيبِ بْنِ أَبِي ثَابِتٍ عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ عَنْ عَمْرِو بْنِ مَيْمُونٍ أَنَّ مُعَاذًا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ لَمَّا قَدِمَ الْيَمَنَ صَلَّى بِهِمُ الصُّبْحَ فَقَرَأَ وَاتَّخَذَ اللَّهُ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلًا فَقَالَ رَجُلٌ مِنَ الْقَوْمِ لَقَدْ قَرَّتْ عَيْنُ أُمِّ إِبْرَاهِيمَ
زَادَ مُعَاذٌ عَنْ شُعْبَةَ عَنْ حَبِيبٍ عَنْ سَعِيدٍ عَنْ عَمْرٍو أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعَثَ مُعَاذًا إِلَى الْيَمَنِ فَقَرَأَ مُعَاذٌ فِي صَلَاةِ الصُّبْحِ سُورَةَ النِّسَاءِ فَلَمَّا قَالَ وَاتَّخَذَ اللَّهُ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلًا قَالَ رَجُلٌ خَلْفَهُ قَرَّتْ عَيْنُ أُمِّ إِبْرَاهِيمَ

حضرت معاذ بن جبل رضي الله عنه يمن ته راغې.نوهغوی د سحر مونځ ورکړو.په مالونو وصولولو باندې هم هغه مقرروو.د اسلام د احکامو تعليم او د مونځ امامت هم هغه ورکولو.هغوی يوه ورځ د سحر په مانځه کښې دا آيت اولوسته. ﴿وَاتَّخَذَ اللّٰهُ اِبْرٰهِيْمَ خَلِيْلًا﴾ (١) نوپه قوم کښې يوسړی اووئيل.((لقد قرت عين ام ابراهيم)) يعنی ابراهيم عليه السلام لره الله تعالی خليل جوړکړو.نو د ابراهيم عليه السلام دمور سترګې به يخې شوې وی.يعنی هغه به ډيره خوشحاله شوې وی.

په روايت باب باندې يو اشکال او دهغې جوابات: دلته اشکال کيږی.چه په مانځه کښې خو خبرو کولو سره مونځ فاسديږی.کوم سړی چه دا خبرې اوکړلې.دهغه مونځ خو فاسد شو.حضرت معاذ رضي الله عنه هغه ته د مونځ دوباره راګرځولو حکم ولې ورنکړو؟

① ددې يو جواب علامه عينی رحمه الله ورکړې دې.چه ممکن ده.حضرت معاذ رضي الله عنه ته هم معلومه نه وه.چه په داسې صورت کښې دمونځ اعاده کولې شی.په دې وجه هغه حکم ورنکړو.(٢) خو دا جواب ضعيف دې.

② دويم جواب دا ورکړې شوې دې.چه ممکن ده.دغه سړې اوس لا په مانځه کښې شامل شوې نه وو.بلکه د مانځه نه بهرهغه دا کلام کړې وی.(٣)

③ دريم جواب دا ورکړې شوې دې.چه ممکن ده.حضرت معاذ رضي الله عنه هغه ته د مونځ دوباره راګرځولو حکم ورکړې وی.خو دلته ئې په روايت کښې ذکر نه وی راغلې .او عدم ذکر، عدم د وجود ته مستلزم نه دې.(٤)

فائده:((قرت عين فلان)) دفلانی سترګې يخې شوې.ددې نه مراد دادې.چه هغه خوشحاله شو.مشهورده ده.چه په خوشحالئ کښې کومې اوښکې اوځی.هغه يخې وی.او دغم اوښکې

(١) سورة النساء١٢٥)_
(٢) عمدة القاری (٥\١١٨)_
(٣) فتح الباری (٨\٦٥)_
(٤) فتح الباری (٨\٦٥) وعمدة القاری (٥\١١٨)_

كرمې وي.په دې وجه دا تعبير دچا د خوشحالئ خودلو دپاره اختيارولې شي.چه د خوشحالئ په يخو اوښكو سره دهغه سترګې يخې شوې.(١)

باب بَعْثُ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَخَالِدِ بْنِ الْوَلِيدِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ إِلَى الْيَمَنِ قَبْلَ حَجَّةِ الْوَدَاعِ

رسول الله ﷺ د فتح مكې نه پس صحابه كرام ﷺ د تبليغ او جهاد دپاره د عربو مختلفو اطرافو ته ليګلي وو.نبي عليه السلام حضرت خالد بن وليد ﷺ د يوې سريه اميرجوړ كړې وو.او يمن طرف ته ئې ليګلې وو.څه موده پس نبي عليه السلام حضرت علي ﷺ يمن طرف ته اوليګه.او د حضرت خالد ﷺ په ځائې ئې هغه امير مقرركړو.ددې واقعې په باره كښې امام وړېسې روايات نقل كوي.

[٤٠٩٢] حَدَّثَنِي أَحْمَدُ بْنُ عُثْمَانَ حَدَّثَنَا شُرَيْحُ بْنُ مَسْلَمَةَ حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ يُوسُفَ بْنِ إِسْحَاقَ بْنِ أَبِي إِسْحَاقَ حَدَّثَنِي أَبِي عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ سَمِعْتُ الْبَرَاءَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ بَعَثَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَعَ خَالِدِ بْنِ الْوَلِيدِ إِلَى الْيَمَنِ قَالَ ثُمَّ بَعَثَ عَلِيًّا بَعْدَ ذَلِكَ مَكَانَهُ فَقَالَ مُرْ أَصْحَابَ خَالِدٍ مَنْ شَاءَ مِنْهُمْ أَنْ يُعَقِّبَ مَعَكَ فَلْيُعَقِّبْ وَمَنْ شَاءَ فَلْيُقْبِلْ فَكُنْتُ فِيمَنْ عَقَّبَ مَعَهُ قَالَ فَغَنِمْتُ أَوَاقٍ ذَوَاتِ عَدَدٍ

حضرت براء ﷺ فرمائي.چه رسول الله ﷺ مونږه خالد بن وليد ﷺ سره يمن طرف ته اوليګلو.بيانبي عليه السلام دهغه په ځائې حضرت علي ﷺ اوليګه.اوهغه ته ئې اوفرمائيل .چه د حضرت خالد بن وليد ﷺ ملګرو ته اووايه.چه څوك تاسو سره يمن ته واپس تلل غواړي.هغه دې يمن ته لاړشي.او څوك چه غواړي.چه مدينې ته راشي .نو مدينې ته دې راشي.حضرت براء ﷺ فرمائي.زه حضرت علي ﷺ سره واپس يمن ته تلونكو خلقو كښې ووم.

قوله: فَغَنِمْتُ أَوَاقٍ ذَوَاتِ عَدَدٍ: اواق د.اوقية،.جمع ده.يعنى د مال غنيمت نه ماته د سپينو زرو ډيرې اوقيې ملاؤ شوې.((ذوات عدد)) نه ډيروالي طرف ته اشاره ده.او دا هم ممكن ده.چه كموالي طرف ته اشاره وي.

[٤٠٩٣] حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا رَوْحُ بْنُ عُبَادَةَ حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ سُوَيْدِ بْنِ مَنْجُوفٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ بُرَيْدَةَ عَنْ أَبِيهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ بَعَثَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلِيًّا إِلَى خَالِدٍ لِيَقْبِضَ الْخُمُسَ وَكُنْتُ أُبْغِضُ عَلِيًّا وَقَدِ اغْتَسَلَ فَقُلْتُ لِخَالِدٍ أَلَا تَرَى إِلَى هَذَا فَلَمَّا قَدِمْنَا عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ذَكَرْتُ ذَلِكَ لَهُ فَقَالَ يَا بُرَيْدَةُ أَتُبْغِضُ عَلِيًّا فَقُلْتُ نَعَمْ قَالَ لَا تُبْغِضْهُ فَإِنَّ لَهُ فِي الْخُمُسِ أَكْثَرَ مِنْ ذَلِكَ

حضرت بريده بن حصيب ﷺ فرمائي.چه رسول الله ﷺ حضرت علي ﷺ يمن طرف ته

---

١) اوګورئ: مجمع بحارالانوار: (٢٤٦/٤) وعمدة القارى(١١٨/٥)_

حضرت خالد ﷺ ته ليکلې وو.چه هغه خمس پخپله قبضه کښې واخلي .بريده وائی.چه زما علی ﷺ سره بغض وو.دلته وړيسې روايت مختصر دې .اسماعيلی دا روايت تفصيل سره نقل کړې دې.(١)چه دخمس د مال نه يوه ښائسته وينځه حضرت علی ﷺ دځپل ځان دپاره منتخب کړله.او د شپې ئې هغې سره د وطی کولو نه پس چه کله د سحر غسل اوکړو.نو حضرت خالد بن وليد ﷺ بريده ته اووئيل.چه((الاترى ماصنع هذا؟))اودلته د بخاری ﷺ په روايت کښې بريده ﷺ فرمائی .چه ما خالد ته اووئيل.((الا ترى الى هذا؟)) دې کس ته نه ګورې.چه د غنيمت د مال وينځه ئې استعمال کړله) فرمائی.چه کله مونږ رسول الله ﷺ ته راغلو.نو ما نبی ﷺ ته ددې واقعې ذکراوکړو.نبی ﷺ اوفرمائيل.((يابُريدة اتُبغض علياً؟)) (اې بريده! ته علی سره بغض ساتې؟) ما اووئيل.آو، نو نبی ﷺ اوفرمائيل.((لاتبغضه، فان له فى الخمس اكثر من ذالك)) (هغه سره بغض مه ساته.ځکه چه په خمس کښې هغه ته ددې (وينځې) نه د زيات اخستلو حق وو) د عبدالجليل په روايت کښې دی.چه حضرت بريده ﷺ اووئيل.((فما كان احد من الناس احبّ الیّ من علی))(٢) ،،ددې نه پس دحضرت علی ﷺ نه ماته هيڅ څوك زيات محبوب نه وو،،

په روايت د باب باندې اشکال او دهغې جوابونه: په دې روايت باندې يو اشکال دا کيږی.چه حضرت علی ﷺ بغير د استبراء نه دې وينځې سره وطی ولې اوکړله؟ حالانکه استبراء ضروری ده.

① ددې يو جواب دا ورکړې شوې دې.چه دغه وينځه باکره وه.واده شوې يا د بل چا وطی کړې شوې نه وه.په دې وجه د استبراء ضرورت نه وو.(٣)

② دويم جواب دا ورکړې شوې دې.چه ممکن ده.حضرت علی ﷺ د استبراء نه پس وطی کړې وی.په روايت کښې هيڅ يوه خبره داسې نشته.چه دهغې نه معلومه شی. چه حضرت علی ﷺ بغير د استبراء نه هغې سره وطی کړې وی.(٤)

باقی پاتې شوه دا خبره چه حضرت علی ﷺ دځان دپاره دا وينځه ولې منتخب کړله؟ ددې جواب دادې.چه په خمس کښې امام يا نائب امام ته حق وی.او دلته حضرت علی ﷺ د نبی ﷺ نائب جوړشوې وو.او خمس اخستلو پاره تلې وو.په دې وجه هغه ته داحق حاصل وو.ځکه خو نبی ﷺ اوفرمائيل.((فان له فى الخمس اكثر من ذالك)).

---

١) فتح البارى (٨/٦٦)_
٢) فتح البارى (٨/٦٧)_
٣) فتح البارى (٨/٦٧)_
٤) فتح البارى(٨/٦٧)_

[۴۰۹۴] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَاحِدِ عَنْ عُمَارَةَ بْنِ الْقَعْقَاعِ بْنِ شُبْرُمَةَ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ أَبِي نُعْمٍ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا سَعِيدٍ الْخُدْرِيَّ يَقُولُ بَعَثَ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنَ الْيَمَنِ بِذُهَيْبَةٍ فِي أَدِيمٍ مَقْرُوظٍ لَمْ تُحَصَّلْ مِنْ تُرَابِهَا قَالَ فَقَسَمَهَا بَيْنَ أَرْبَعَةِ نَفَرٍ بَيْنَ عُيَيْنَةَ بْنِ بَدْرٍ وَأَقْرَعَ بْنِ حَابِسٍ وَزَيْدِ الْخَيْلِ وَالرَّابِعُ إِمَّا عَلْقَمَةُ وَإِمَّا عَامِرُ بْنُ الطُّفَيْلِ فَقَالَ رَجُلٌ مِنْ أَصْحَابِهِ كُنَّا نَحْنُ أَحَقَّ بِهَذَا مِنْ هَؤُلَاءِ قَالَ فَبَلَغَ ذَلِكَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ أَلَا تَأْمَنُونِي وَأَنَا أَمِينُ مَنْ فِي السَّمَاءِ يَأْتِينِي خَبَرُ السَّمَاءِ صَبَاحًا وَمَسَاءً قَالَ فَقَامَ رَجُلٌ غَائِرُ الْعَيْنَيْنِ مُشْرِفُ الْوَجْنَتَيْنِ نَاشِزُ الْجَبْهَةِ كَثُّ اللِّحْيَةِ مَحْلُوقُ الرَّأْسِ مُشَمَّرُ الْإِزَارِ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ اتَّقِ اللَّهَ قَالَ وَيْلَكَ أَوَلَسْتُ أَحَقَّ أَهْلِ الْأَرْضِ أَنْ يَتَّقِيَ اللَّهَ قَالَ ثُمَّ وَلَّى الرَّجُلُ قَالَ خَالِدُ بْنُ الْوَلِيدِ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَلَا أَضْرِبُ عُنُقَهُ قَالَ لَا لَعَلَّهُ أَنْ يَكُونَ يُصَلِّي فَقَالَ خَالِدٌ وَكَمْ مِنْ مُصَلٍّ يَقُولُ بِلِسَانِهِ مَا لَيْسَ فِي قَلْبِهِ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنِّي لَمْ أُومَرْ أَنْ أَنْقُبَ عَنْ قُلُوبِ النَّاسِ وَلَا أَشُقَّ بُطُونَهُمْ قَالَ ثُمَّ نَظَرَ إِلَيْهِ وَهُوَ مُقَفٍّ فَقَالَ إِنَّهُ يَخْرُجُ مِنْ ضِئْضِئِ هَذَا قَوْمٌ يَتْلُونَ كِتَابَ اللَّهِ رَطْبًا لَا يُجَاوِزُ حَنَاجِرَهُمْ يَمْرُقُونَ مِنَ الدِّينِ كَمَا يَمْرُقُ السَّهْمُ مِنَ الرَّمِيَّةِ وَأَظُنُّهُ قَالَ لَئِنْ أَدْرَكْتُهُمْ لَأَقْتُلَنَّهُمْ قَتْلَ ثَمُودَ [۴۳۹۰، ۶۹۹۵، ۷۱۲۳، وانظر: ۳۱۶۶]

حضرت ابوسعید خدری رضی الله عنه فرمائی «بعث علی بن ابی طالب الی رسول الله ﷺ بذهیبة فی ادیم مقروظ (۱) لم تحصل من ترابها» یعنی د رسول الله ﷺ په خدمت کښې حضرت علی رضی الله عنه لږ سره زر اولیګل.په داسې څرمنه کښې چه هغې ته رنګ ورکړې شوې وو. او دغه سره زر دهغې د خاورو نه نه وه جدا کړې شوې.مطلب دادې.چه دکان نه د راوښکلو نه پس دغه سره زر د خاورو نه نه وه صفا کړې شوې.

نبی کریم ﷺ دغه سره زر په څلورو سړو کښې تقسیم کړله.عیینه بن بدر، اقرع بن حابس، زیدالخیل(۲)او علقمه یا عامر بن الطفیل، په علقمه او عامرکښې د راوی شك دې.خو علقمه صحیح دې.ځکه چه د عامر بن الطفیل وفات دهغه نه وړاندې شوې وو.چه ددې تفصیل وړاندې تیرشوې دې.(۳)

د نبی کریم ﷺ په صحابو رضی الله عنهم کښې یوسړی اووئیل.چه ددې خلقو په مقابله کښې مونږ

---

۱) ذهیبة: تصغیر ذهبة..... مقروظ: ای مدبوغ بالقرظ، والقرظ شجر یدبغ بورقه ولونه الی الصفرة (عمدة القاری(۱۸/۸)_

۲) وقیل له زید الخیل لکرائم الخیل التی کانت له، وسماه النبی ﷺ زید الخیر باالراء بدل اللام واثنی علیه فاسلم، فحسن اسلامه ومات فی حیاة النبی ﷺ (فتح الباری(۶۸/۸)_

۳) اوګورئ: غزوهٔ بیر معینه(ص۲۶۶-۲۶۷)_

زيات حقدار يو.رسول الله ﷺ ته چه كله دا خبر ملاوشو.نووې فرمائيل.چه تاسو په ما باندې اعتماد نه كوئ.«وانا امين من فى السّماء» حالانكه زه دهغه ذات امين يم.چه دهغه وحى سحراو مابنام ماته راځى.نو يو سړې اودريده.چه دهغه سترګې دننه طرف ته ورننوتې وې.اننګى ئې بهر ته راوتلى وو.تندې ئې مخې ته راوتلې وو.ږيره ئې ګڼره وه.سر ئې خرئيلې وو.لنګ ئې (پنډو) طرف ته اوچت كړې وو.اورسول الله ﷺ ته ئې اوونيل.«يارسول الله اتق الله»رسول الله ﷺ اوفرمائيل. ،،ويلك!،، ستا دپاره دې هلاكت وى.آيا د زمكې په اوسيدونكوكښې دټولو نه زيات زه د الله نه يريدونكې نه يم؟ بيا هغه سړې لاړه.حضرت خالد بن وليد ﷺ د رسول الله ﷺ نه دهغه د سټ كټ كولو اجازت اوغوښته.نبى ﷺ اوفرمائيل.نه كيدې شى.چه هغه مونځ كوى.حضرت خالد ﷺ اوفرمائيل.«وكم من مصل يقول بلسانه ماليس فى قلبه» ،،ځومره مونځ كونكى داسې دى.چه هغوى په ژبه هغه څه وائى.كوم څه چه دهغوى په زړه كښې نه وى،، يعنى ډيرخلق په ظاهركښې مونځ كوى.خو دننه هغوى مسلمانان نه وى.په دې باندې رسول الله ﷺ اوفرمائيل.«انى لم اومران انقب قلوب الناس ولا اشق بطونهم» يعنى ،،ماته ددې حكم نه دې.چه زه دخلقو په زړونوكښې سورى اوكړم.او معلومات اوكړم.اودهغې تحقيق اوكړم.اونه ددې حكم دې.چه زه دهغوى خيټې اوسيرم.، (چه معلومه كړم.چه په رښتيا هغوى دننه نه مسلمانان دى اوكه نه) راوى وائى.چه بيا رسول الله ﷺ هغه سړى طرف ته اوكتل.چه هغه شاكړې وه.او روان وو.نبى ﷺ اوفرمائيل.

قوله: إِنَّهُ يَخْرُجُ مِنْ ضِئْضِئِ هَذَا قَوْمٌ يَتْلُونَ كِتَابَ اللَّهِ رَطْبًا لَا يُجَاوِزُ حَنَاجِرَهُمْ يَمْرُقُونَ مِنَ الدِّينِ كَمَا يَمْرُقُ السَّهْمُ مِنَ الرَّمِيَّةِ: ،،ددې سړى د نسل نه به يو قوم اوځى.چه هغوى به د قرآن تلاوت ډير تازګئ سره كوى.خو دا قرآن به دهغوى د ججورې (د مرئ هډوكى) نه وړاندې نه ځى.دغه خلق به د دين نه داسې وځى.لكه څنګه چه غشې د ښكار نه اوځى،،.

ضئضئ: نسل ،حناجر: د حنجرة جمع ده.هغه هډوكې كوم چه د سينې نه پورته او د حلق نه لاندې وى.يمرقون: يخرجون، الرمية: ښكار.

مطلب دادې.چه دغه خلق به د قرآن تلاوت ډير په خوش آوازئ سره كوى.خو قرآن به دهغوى د حلق نه لاندې نه كوزيږى.يعنى د قرآن اثر به دهغوى په زړه باندې نه كيږى. د دين نه به هغوى دهغه غشى په شان اوځى.كوم چه د ښكار نه اوځى.خو په هغې به د وينې هيڅ داغ او نخښه نه وى.دغه شان به دهغوى په زړونو باندې د دين هيڅ اثر نه وى.

قوله: وَأَظُنُّهُ قَالَ لَئِنْ أَدْرَكْتُهُمْ لَأَقْتُلَنَّهُمْ قَتْلَ ثَمُودَ: راوى وائى.چه زما خيال دې.نبى ﷺ دا هم اوفرمائيل.چه كه زه هغوى بيا موسم.نو زه به هغوى د قوم ثمود پشان قتلوم.دا خوارجو طرف ته اشاره وه.دهغه سړى نوم څه وو؟ په دې باره كښې بعضې حضراتو

بې علمې ښکاره کړې ده.بعضو وئيلى دى.چه دهغه نوم ،،ذوالخويصرة تميمى،،(١) وو.علامه سهيلى رحمه الله فرمائيلى دى. چه دهغه نوم ،،نافع،، وو.(٢) د ابوداؤد په روايت کښې هم دهغه نوم ،،نافع،، راغلې دې.(٣) او بعضو وئيلى دى.چه دهغه نوم ،،حرقوص بن زهير،، دې.(٤)

دغه سړې په حقيقت کښې د قتلولو مستحق وو.خو رسول الله ﷺ د مصلحت په طور هغه ته هيڅ اونه وئيل.مصلحت دا وو.چه که قتل کړې ئې وو.نو په دې سره عامو خلقو کښې د اسلام باره کښې د بدګمانئ پيدا کيدلو امکان وو.د اسلام مخالفينو به دا خبره خوره کړې وه.چه محمد ﷺ خپل اصحاب قتلوى.او په دې طريقه به د اسلام په لاره کښې رکاوټ پيدا شوې وې.(٥)

دلته دا اشکال کيږى.چه رسول الله ﷺ فرمائى.«لئن ادرکتهم لاقتلنهم قتل ثمود» دلته دغه سړې چه اصل بنياد دې.د نبى عليه السلام په وړاندې موجود دې.چه هم دهغه د نسل نه به روستو داسې قسمه خلق پيدا کيږى.نو هم دا اصل (بنياد) نبى عليه السلام ولې قتل نکړو؟

① حافظ ابن حجر رحمه الله ددې اشکال جواب ورکولو کښې فرمائيلى دى.چه دا جمله نبى عليه السلام دهغه وخت او دهغه زمانې متعلق ارشاد فرمائيلې ده.کله چه ددوى د طرفه خروج او بغاوت ښکاره شى.اوکله چه به هغوى د مسلمان وينې تويوى .حالانکه اوس ددغه سړى نه داسې هيڅ خبره نه ده ښکاره شوې.نه هغه د بغاوت اعلان کړې دې.اونه د يو مسلمان وينې تويولو ته وړاندې شوې دې.په دې وجه نبى کريم ﷺ دهغه د قتلولو اجازت ورنکړو.(٦)

② حضرت کشميرى رحمه الله اوفرمائيل.چه نبى کريم ﷺ په حقيقت کښې تشريع او تکوين دواړه جمع کړل.(٧)تشريع خو دادې.چه نبى عليه السلام دهغه په قول باندې نکير اوفرمائيلو .او چونکه تکوينى طور باندې دهغه قتل دحضرت على رضي الله عنه په حصه کښې وو.په دې وجه ئې د تکوين په رعايت سره دغه وخت هغه قتل نکړو.روستو چه کله د حضرت على رضي الله عنه په دورکښې د خوارجو فتنه راوچته شوه.او حضرت على رضي الله عنه هغوى قتل کړل.نو دهغه سړى لټون اوکړې شو.نو په لاشونو کښې دهغه لاش ملاؤ شو.(٨)

[٤٠٩٥] حَدَّثَنَا الْمَكِّيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ قَالَ عَطَاءٌ قَالَ جَابِرٌ أَمَرَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلِيًّا أَنْ يُقِيمَ عَلَى إِحْرَامِهِ زَادَ مُحَمَّدُ بْنُ بَكْرٍ عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ قَالَ عَطَاءٌ

---

١) فتح البارى (٦٩\٨) وعمدة القارى (١١٨\٨)_
٢) فتح البارى ٦٩\٨) وعمدة القارى(١١٨\٨)_
٣) سنن ابى داؤد(٢٤٥\٤) كتاب السنة باب فى قتال الخوارج رقم الحديث (٤٧٧٠)_
٤) فتح البارى (٦٩\٨) وعمدة القارى (١١٨\٨)_
٥) لامع الدرارى (٣٧٧\٨)_
٦) فتح البارى (٦٩\٨)_
٧) فيض البارى (١١٩\٤)_
٨) اوګورئ:صحيح بخارى كتاب المناقب باب علامات النبوة رقم الحديث (٣٦١٠) فتح البارى (٦١٨\٦)_

قَالَ جَابِرٌ قَدِمَ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ بِسِعَايَتِهِ قَالَ لَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِمَ أَهْلَلْتَ يَا عَلِيُّ قَالَ بِمَا أَهَلَّ بِهِ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ فَأَهْدِ وَامْكُثْ حَرَامًا كَمَا أَنْتَ قَالَ وَأَهْدَى لَهُ عَلِيٌّ هَدْيًا [ر: ١٤٨٢]

[٤٠٩٦] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا بِشْرُ بْنُ الْمُفَضَّلِ عَنْ حُمَيْدٍ الطَّوِيلِ حَدَّثَنَا بَكْرٌ أَنَّهُ ذَكَرَ لِابْنِ عُمَرَ أَنَّ أَنَسًا حَدَّثَهُمْ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَهَلَّ بِعُمْرَةٍ وَحَجَّةٍ فَقَالَ أَهَلَّ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْحَجِّ وَأَهْلَلْنَا بِهِ مَعَهُ فَلَمَّا قَدِمْنَا مَكَّةَ قَالَ مَنْ لَمْ يَكُنْ مَعَهُ هَدْيٌ فَلْيَجْعَلْهَا عُمْرَةً وَكَانَ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هَدْيٌ فَقَدِمَ عَلَيْنَا عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ مِنَ الْيَمَنِ حَاجًّا فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِمَ أَهْلَلْتَ فَإِنَّ مَعَنَا أَهْلَكَ قَالَ أَهْلَلْتُ بِمَا أَهَلَّ بِهِ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ فَأَمْسِكْ فَإِنَّ مَعَنَا هَدْيًا [ر: ١٤٨٣]

بَابُ غَزْوَةِ ذِي الْخَلَصَةِ

[٤٠٩٧\٤٠٩٩] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا خَالِدٌ حَدَّثَنَا بَيَانٌ عَنْ قَيْسٍ عَنْ جَرِيرٍ قَالَ كَانَ بَيْتٌ فِي الْجَاهِلِيَّةِ يُقَالُ لَهُ ذُو الْخَلَصَةِ وَالْكَعْبَةُ الْيَمَانِيَةُ وَالْكَعْبَةُ الشَّأْمِيَّةُ فَقَالَ لِي النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَلَا تُرِيحُنِي مِنْ ذِي الْخَلَصَةِ فَنَفَرْتُ فِي مِائَةٍ وَخَمْسِينَ رَاكِبًا فَكَسَرْنَاهُ وَقَتَلْنَا مَنْ وَجَدْنَا عِنْدَهُ فَأَتَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَخْبَرْتُهُ فَدَعَا لَنَا وَلِأَحْمَسَ

[٤٠٩٨] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى حَدَّثَنَا يَحْيَى حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ حَدَّثَنَا قَيْسٌ قَالَ قَالَ لِي جَرِيرٌ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ لِي النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَلَا تُرِيحُنِي مِنْ ذِي الْخَلَصَةِ وَكَانَ بَيْتًا فِي خَثْعَمَ يُسَمَّى الْكَعْبَةَ الْيَمَانِيَةَ فَانْطَلَقْتُ فِي خَمْسِينَ وَمِائَةِ فَارِسٍ مِنْ أَحْمَسَ وَكَانُوا أَصْحَابَ خَيْلٍ وَكُنْتُ لَا أَثْبُتُ عَلَى الْخَيْلِ فَضَرَبَ فِي صَدْرِي حَتَّى رَأَيْتُ أَثَرَ أَصَابِعِهِ فِي صَدْرِي وَقَالَ اللَّهُمَّ ثَبِّتْهُ وَاجْعَلْهُ هَادِيًا مَهْدِيًّا فَانْطَلَقَ إِلَيْهَا فَكَسَرَهَا وَحَرَّقَهَا ثُمَّ بَعَثَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ رَسُولُ جَرِيرٍ وَالَّذِي بَعَثَكَ بِالْحَقِّ مَا جِئْتُكَ حَتَّى تَرَكْتُهَا كَأَنَّهَا جَمَلٌ أَجْرَبُ قَالَ فَبَارَكَ فِي خَيْلِ أَحْمَسَ وَرِجَالِهَا خَمْسَ مَرَّاتٍ

[٤٠٩٩] حَدَّثَنَا يُوسُفُ بْنُ مُوسَى أَخْبَرَنَا أَبُو أُسَامَةَ عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ أَبِي خَالِدٍ عَنْ قَيْسٍ عَنْ جَرِيرٍ قَالَ قَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَلَا تُرِيحُنِي مِنْ ذِي الْخَلَصَةِ فَقُلْتُ بَلَى فَانْطَلَقْتُ فِي خَمْسِينَ وَمِائَةِ فَارِسٍ مِنْ أَحْمَسَ وَكَانُوا أَصْحَابَ خَيْلٍ وَكُنْتُ لَا أَثْبُتُ عَلَى الْخَيْلِ فَذَكَرْتُ ذَلِكَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَضَرَبَ يَدَهُ عَلَى صَدْرِي حَتَّى رَأَيْتُ أَثَرَ يَدِهِ فِي صَدْرِي وَقَالَ اللَّهُمَّ ثَبِّتْهُ وَاجْعَلْهُ هَادِيًا مَهْدِيًّا قَالَ فَمَا وَقَعْتُ عَنْ فَرَسٍ بَعْدُ قَالَ وَكَانَ ذُو الْخَلَصَةِ بَيْتًا بِالْيَمَنِ لِخَثْعَمَ وَبَجِيلَةَ فِيهِ نُصُبٌ تُعْبَدُ يُقَالُ لَهُ الْكَعْبَةُ قَالَ فَأَتَاهَا فَحَرَّقَهَا بِالنَّارِ وَكَسَرَهَا

قَالَ وَلَمَّا قَدِمَ جَرِيرٌ الْيَمَنَ كَانَ بِهَا رَجُلٌ يَسْتَقْسِمُ بِالْأَزْلَامِ فَقِيلَ لَهُ إِنَّ رَسُولَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هَا هُنَا فَإِنْ قَدَرَ عَلَيْكَ ضَرَبَ عُنُقَكَ قَالَ فَبَيْنَمَا هُوَ يَضْرِبُ بِهَا إِذْ وَقَفَ عَلَيْهِ جَرِيرٌ فَقَالَ لَتَكْسِرَنَّهَا وَلَتَشْهَدَنَّ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ أَوْ لَأَضْرِبَنَّ عُنُقَكَ قَالَ فَكَسَرَهَا وَشَهِدَ ثُمَّ بَعَثَ جَرِيرٌ رَجُلًا مِنْ أَحْمَسَ يُكْنَى أَبَا أَرْطَاةَ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُبَشِّرُهُ بِذَلِكَ فَلَمَّا أَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَالَّذِي بَعَثَكَ بِالْحَقِّ مَا جِئْتُ حَتَّى تَرَكْتُهَا كَأَنَّهَا جَمَلٌ أَجْرَبُ قَالَ فَبَرَّكَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى خَيْلِ أَحْمَسَ وَرِجَالِهَا خَمْسَ مَرَّاتٍ [ر:۲۸۵۷]

ذُوالخلصه دهغه کوراوکوټې نوم ووچه په هغې کښې دننه بوت ایخودې شوې وو.بعضې خلقو وئیلی دی.چه ذوالخلصه د بت نوم وو.او خلصه دهغه کور نوم وو.په کوم کښې چه ذوالخلصه نومې بت ایخودې شوې وو.(۱)

امام بخاری رحمه الله په دې باب کښې درې روایات ذکرکړی دی.ړومبې روایت مختصر دې.دویم روایت دهغې نه لږ تفصیلی دې.او دریم دټولو نه زیات تفصیلی دې.

د یمن په علاقه کښې کوم ځائې چه خثعم قبیله آباده وه.یو بُت په ذوالخلصه نومې کورکښې ایخودې شوې وو.خلق به راتلل.دهغې عبادت به ئې کولو.په هغې به ئې ګلونه اچول.او دهغې د تقرب دپاره به ئې هلته ځاروی ذبح کول.رسول الله ﷺ حضرت جریر بن عبدالله بجلی رضی الله عنه ته اوفرمائیل.چه تاسو به د ذوالخلصه نه ماته راحت اونه رسوئ؟ (چه هغه ورانه کړئ.او ما دهغې د تکلیف نه محفوظ کړې) حضرت جریر رضی الله عنه چونکه دهغه علاقې د اشرافو (اوچتو) خلقو ځینې وو.په دې وجه نبی علیه السلام هغه ته دا حکم ورکړو.نو هغه د ځان سره د احمس قبیلې یونیم سل شهسواران واخستل.او ددغه بت ځائې ورانولو دپاره روان شو.حضرت جریر بن عبدالله رضی الله عنه پخپله اس باندې په ښه شان نه شو سوریدلې.نو نبی علیه السلام ته ئې ددې شکایت اوکړو.نبی علیه السلام خپل لاس دهغه په سینه باندې اووهلو.او ورسره ئې دا دعا هم اوکړه.«اللّهمّ ثبّته واجعله هادياً مهديا» اې الله! دې ثابت قدم اوساتې.او نورو خلقو لره هدایت ورکونکې او پخپله هدایت باندې اوسیدونکې ئې جوړکړې،، دحضرت جریر رضی الله عنه بیان دې.چه ددې نه پس زه کله هم د اس نه نۀ یم غورزیدلې.

حضرت جریر بن عبدالله رضی الله عنه سره د خپلو ملګرو د یمن دغه بت ځائې ته ورغې.او هغې ته ئې اور اولګولو.او د بیخه ئې ختم کړو. حضرت جریر رضی الله عنه د احمس قبیلې یو صحابی حضرت ابوارطاة رضی الله عنه لره د رسول الله ﷺ په خدمت کښې اطلاع ورکولو دپاره اولیګه.چه هغه رسول الله ﷺ ته دا زیرې ورکړی.کله چه هغه د نبی علیه السلام په دربارکښې حاضر شو.نو عرض ئې اوکړه.«یارسول الله ﷺ والذی بعثك بالحق ما جئت حتی ترکتها کانها جمل اجرب» یعنی اې د الله رسوله! په هغه ذات مې دې قسم وی.چاچه ته حق سره رالیګلې یې.زه ستا په خدمت

---

۱) فتح الباری (۷۱/۸) وعمدة القاری (۱۰۱/۸)_

کښې راتلو دپاره ترهغه وخته پورې راروان نه شوم.ترڅو چه مې هغه بت خانه د خاربنتی اوښ پشان توره پرینخوه..په عربو کښې دا رواج وو.چه په خاربنتی اوښ به ئې تارکول مږل.مطلب دا دې.چه د تارکولو لګولی شوی خاربنتی اوښ په شان ذوالخلصه اوسوزولې شو.او تور کړې شو.رسول الله ﷺ په دې خبر سره ډېر خوشحاله سو.او نبی علیه السلام پنځه ځله د احمس قبیلې شهسوارانو او پیادهٔ دپاره د برکت دعا اوفرمائیله.

قوله: حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ.....يُقَالُ لَهُ ذُو الْخَلَصَةِ وَالْكَعْبَةُ الْيَمَانِيَةُ وَالْكَعْبَةُ الشَّامِيَّةُ:

① بعضې خلقو وئیلی دی.«والكعبة الشامية» غلط دې.ځکه چه کعبه شامیه په مکه مکرمه کښې واقع بیت الله شریف ته وائی.ځکه چه بیت الله د یمن نه شام طرف ته واقع دې.په دې وجه هغې ته شامیه وائی.یمن کښې واقع ذوالخلصه ته کعبه شامیه وئیل غلط دی.(١)

② بعضې حضراتو وئیلی دی.چه په روایت کښې «والكعبة الشامية» صحیح دی.خو ددې نه ذوالخلصه مراد نه ده.بلکه بیت الله مراد دې.او تقدیری عبارت داسې دې.«والكعبة الشامية هی التی بمكة» یعنی «الكعبة الشامية» مبتدا ده.او ددې خبر محذوف دې.او دا خودل دی.چه کعبه شامیه هغه ده.کومه چه مکه کښې واقع ده.(٢)

③ بعضې عالمانو وئیلی دی.چه ،،الكعبة،، مبتدا ده.او،،الشامية،، ددې خبردې.اودا د ماقبل نه حال دې.او مطلب دادې.چه ذوالخلصه ته کعبه وئیلې شی. حالانکه کعبه خو صرف شامیه ده.(کومه چه مکه کښې واقع ده)(٣)

④ خو حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائیلی دی.چه په یمن کښې واقع ذوالخلصه نومې بت خانې ته کعبه یمانیه او کعبه شامیه وئیلې شی.یمانیه ورته په دې وجه وئیلې شی.چه هغه په یمن کښې واقع وه.او شامیه ورته ځکه وائی.چه دهغې یوه دروازه شام طرف ته وه.نو په روایت کښې «يقال ... الكعبة الشامية» ته غلط وئیل، یا د باریکو تاویلاتو کولو ضرورت نشته.(٤) والله اعلم.

باب غزوة ذات السلاسل

علامه کرمانی رحمه الله فرمائیلی دی.چه ،،السلاسل،، د ړومبی سین فتحې سره او د دویم سین کسرې سره دې.بعضو د ړومبی سین ضمه وئیلې ده.(٥)

---

(١) عمدة القاری(١٠١١٨)_

(٢) فتح الباری(٧٢١٨)_

(٣) قال الكرمانی ويحتمل ان تكون الكعبة مبتدا والشامية خبره والجملة حال، ومعناها ان الكعبة هی الشامية لاغير (وانظر شرح الكرمانی (١٧٨١١٦)_

(٤) اوګورئ: فتح الباری (٧١١٨)_

(٥) شرح الكرمانی (١٨٠١١٦)_

وجه تسميه: ① علامه عينى وغيره فرمائيلى دى چه ،،ذات السلاسل،، يوه چينه وه.چه دهغې اوبه سلسال يعنى خوشگوار وې.په دې وجه هغه چينې ته ذات السلاسل وائى. دا غزوه په هغه مقام باندې پيښه شوه.نو هغې طرف ته نسبت كولو سره دې غزوې ته ذات السلاسل وائى.(١)

② بعضې حضراتو فرمائيلى دى.چه سلاسل د سلسلة جمع ده.سلسله زنځير او بيړئ ته وائى.په دې غزوه كښې مشركينو په مضبوطئ سره د جنګ كولو په غرض سره خپلو خپو كښې بيړئ اچولې وې.په دې وجه هغې ته غزوهٔ ذات السلاسل وائى.(٢)

③ قاضى عياض رحمه الله فرمائيلى دى.چه سلاسل په حقيقت كښې هغه شګې ته وائى. چه هغه لاندې باندې كلكه شوې وى.په كوم ځائې چه دا غزوه پيښه شوه.هلته لاندې باندې شګه كلكه شوې وه.په دې وجه هغې ته ذات السلاسل وئيلې شي.(٣) والله اعلم

قوله: وَهِيَ غَزْوَةُ لَخْمٍ وَجُذَامَ قَالَهُ إِسْمَاعِيلُ بْنُ أَبِي خَالِدٍ: د اسماعيل بن ابى خالد په قول دا غزوه قبيله لخم او جذام سره پيښه شوه. لخم د مالك بن عدى بن حارث لقب وو.هغې طرف ته دا قبيله منسوب ده.جذام د لخم رور وو.چه دهغه نوم عمرو بن عدى وو.دهغه اولاد ته ،،بنوجذام،، وائى.(٤)

قوله: وَقَالَ ابْنُ إِسْحَاقَ عَنْ يَزِيدَ عَنْ عُرْوَةَ هِيَ بِلَادُ بَلِيٍّ وَعُذْرَةَ وَبَنِي الْقَيْنِ: بَلى، عُذره او بنوالقَين درې واړه د قضاعه خانګې دى.(٥) ابن اسحاق د يزيد په واسطه د عروه نه نقل كړى دى.چه دا غزوه د قبيلهٔ بلى، عذره او بنى القين په ښارونو كښې پيښه شوه.

[٤١٠٠] حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ أَخْبَرَنَا خَالِدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ خَالِدٍ الْحَذَّاءِ عَنْ أَبِي عُثْمَانَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعَثَ عَمْرَو بْنَ الْعَاصِ عَلَى جَيْشِ ذَاتِ السَّلَاسِلِ قَالَ فَأَتَيْتُهُ فَقُلْتُ أَيُّ النَّاسِ أَحَبُّ إِلَيْكَ قَالَ عَائِشَةُ قُلْتُ مِنَ الرِّجَالِ قَالَ أَبُوهَا قُلْتُ ثُمَّ مَنْ قَالَ عُمَرُ فَعَدَّ رِجَالًا فَسَكَتُّ مَخَافَةَ أَنْ يَجْعَلَنِي فِي آخِرِهِمْ [ر: ٣٤٦٢]

د غزوه ذات السلاسل تاريخ وقوع: ددې غزوې تفصيل دادې.چه رسول الله صلى الله عليه وسلم ته داخبر ملاؤ شو. چه د بنى قضاعه قبيلې يو جماعت په مدينه منوره باندې د حملې اراده لرى.په دې

---

(١) عمدة القارى (١٢\١١٨)_

(٢) فتح البارى (٧\٦١٨) معجم البلدان (٣\٢٣٣)_

(٣) اوګورئ:فتح البارى (٧\٢٦) كتاب المناقب ابواب فضائل ابى بكر والسيرة الحلبية (٣\١٩٠) خوبه دې دواړو كتابونوكښې قاضى عياض طرف ته دا قول نه دې منسوب كړې شوې.بلكه،،قيل،، سره نقل كړې شوې دې.دهغوى نه علاوه احقر په ډيرو كتابونوكښې تلاش اوكړو.خو ملاو نه شو.والله اعلم.

(٤) عمدة القارى (١٢\١١٨)_

(٥) عمدة القارى (١٢\١١٨)_

خبر اورېدو سره نبي عليه السلام د حضرت عمرو بن العاص په مشرئ کښې د درېو سوو سړو يوجماعت ذات السلاسل مقام طرف ته اوليګه.(۱) کله چه د صحابو رضي الله عنهم دا جماعت د دشمن علاقې ته نزدې اورسيده.نو معلومه شوه.چه د دشمنانو تعداد زيات دې.په دې وجه صحابو رضي الله عنهم رافع بن مکيث رضي الله عنه د رسول الله صلى الله عليه وسلم په خدمت کښې اوليګه.چه د مدد دپاره نور سړي راوليګي.(۲) رسول الله صلى الله عليه وسلم حضرت ابوعبيده بن الجراح رضي الله عنه اميرجوړ کړو.اودوه سوه سړي ئې د مدد دپاره اوليګل.چه په هغوی کښې حضرت ابوبکر او حضرت فاروق اعظم رضي الله عنه هم وو.او دا نصيحت ئې ورته اوفرمائيلو.چه عمرو بن العاص سره ملاؤ شئ.او خپل منځ کښې متفق اوسيږئ.دهر قسمه اختلاف نه ځان ساتئ.(۳) حضرت ابوعبيده رضي الله عنه چه کله هلته اورسيده.او دمونځ وخت راغې.نو هغوی امامت کول اوغوښتل. حضرت عمرو رضي الله عنه اووئيل.چه امير د لښکر خو زه يم.ته خو زما د مدد دپاره راغلې يې.مونځ به زه ورکوم. ابوعبيده رضي الله عنه اووئيل.چه ته د خپل جماعت امير يې.او زه د خپل جماعت امير يم.خو بيا د رسول الله صلى الله عليه وسلم د حکم مطابق د اختلاف نه بچ کيدو دپاره حضرت ابوعبيده رضي الله عنه د حضرت عمرو بن العاص رضي الله عنه اطاعت اوکړو.اووې فرمائيل.چه زه به ستا اطاعت کوم.اګرچه ته زما مخالفت کوې.(۴) بيا صحابو رضي الله عنهم په يوځائې حمله اوکړه.او بنو قضاعه اوېريدل.او اوتښتيدل .صحابو رضي الله عنهم په دشمن پسې کيدل اوغوښتل.خو حضرت عمرو رضي الله عنه منع کړل.(۵) په دې غزوه کښې حضرت عمرو رضي الله عنه صحابه د اور بلولو نه هم منع کړي وو.د يخنئ زمانه وه. حضرت صديق رضي الله عنه او حضرت فاروق رضي الله عنه په دې سلسله کښې هغوی سره خبره اوکړله.خو هغوی اووئيل.که چا اور بل کړو.نوزه به هغه هم په هغه اورکښې غورځوم.دغه شان يوه ورځ حضرت عمروبن العاص رضي الله عنه ته احتلام اوشو.نودسحرهغوی تيمم اوکړو.اومونځ ئې ورکړو.(۶)

صحابه چه کله مديني منورې ته واپس راغلل.نو د حضرت عمرو بن العاص رضي الله عنه دا درې واړه خبرې ئې رسول الله صلى الله عليه وسلم ته بيان کړلې.نبي عليه السلام دهغه نه تپوس اوکړو.نوهغه اووئيل.چه اې د الله رسوله! دشمن پسې کيدلو نه ما په دې وجه منع کړي وو.چه ماته ويره وه.چه چرته داسې اونشي.چه مونږ هغوی پسې شو.او وړاندې دهغوی د مدد دپاره نور خلق موجود وي.نو هسې بيسه به مونږ ته نقصان راپيښ شي.او د اور بلولو نه ما ځکه منع کړي وو.چه هسې نه دشمنان اور بل اووينې.او ددې په ذريعه هغوی ته زمونږ د کموالی اندازه اونشي.(۷) او د احتلام نه پس ما تيمم کولو سره مونځ ځکه ورکړو.چه سخته يخني وه.او په

---

(۱) طبقات ابن سعد(۱۳۱۱۲)_
(۲) طبقات ابن سعد (۱۳۱۱۲) والسيرة النبوية والآثار المحمدية(۲۳۳۱۲)_
(۳) سيرة ابن هشام مع الروض الانف (۳۵۹۱۲)_
(۴) الكامل لابن اثير(۱۵۶۱۲)_
(۵) فتح البارى(۷۵۱۸)_
(۶) فتح البارى(۷۵۱۸) والسيرة النبوية والآثار المحدية(۲۳۲۱۲)_
(۷) السيرة النبوية والآثار المحمدية(۲۳۲۱۲)_

غسل کولو سره ماته د خپل ژوند خطره محسوسیده.او د الله ﷻ ارشاد دي. ﴿وَلَا تَقْتُلُوْٓا اَنْفُسَكُمْ ۭ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيْمًا﴾(۱) نبی کریم ﷺ چه دا واوریدل.نو تبسم ئې اوکړو.اوهغه ته ئې هیڅ اونه فرمائیل.(۲)

چونکه په دې سریه کښې لوئې لوئې صحابه هم دحضرت عمرو بن العاص رضی الله عنه د مشرئ لاندې وو.په دې وجه هغه ته دا خیال اوشو.چه هغه رسول الله ﷺ ته په صحابو رضی الله عنهم کښې د ټولو نه زیات محبوب دې.نوهغه د نبی علیه السلام نه تپوس اوکړو.«ای الناس احب الیك؟» په خلقو کښې تاسو ته دټولو نه زیات څوك محبوب دې؟ نبی علیه السلام اوفرمائیل.،،عائشة،، هغه عرض اوکړو.،،من الرجال؟،، په سړو کښې څوك دې؟ نبی علیه السلام اوفرمائیل.،،ابوها،، یعنی صدیق اکبر رضی الله عنه، هغه عرض اوکړو.،،ثم من؟،، نبی علیه السلام اوفرمائیل.،،عمر،، دغه شان هغه ډیر نومونه اوشمیرل.بیا په دې ویره خاموش شو.چه چرته دهغه نوم دټولو په آخر کښې رانه شي.

فائده: عامو اهل سیرغزوهٔ ذات السلاسل په میاشت د جمادی الثانی ۸ھ کښې ګرځولې ده.بعضو وئیلی دی.چه دا غزوه په سن۷ھ کښې واقع شوې ده.(۳) امام بخاری رحمه الله داد ۱۰ھ په واقعاتوکښې ذکرکړې ده.خو لکه څنګه چه ما عرض اوکړو.چه امام بخاری رحمه الله د غزواتو او سیر د تاریخی ترتیب څه خاص اهتمام نه دې کړې.او ډیر وخته په تاریخ د وقوع کښې دهغه رائې هم د عامو اهل سیر نه مختلف وی.

بَاب ذَهَابُ جَرِيرٍ إِلَى الْيَمَنِ

[۴۱۰۱] حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ الْعَبْسِيُّ حَدَّثَنَا ابْنُ إِدْرِيسَ عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ أَبِي خَالِدٍ عَنْ قَيْسٍ عَنْ جَرِيرٍ قَالَ كُنْتُ بِالْيَمَنِ فَلَقِيتُ رَجُلَيْنِ مِنْ أَهْلِ الْيَمَنِ ذَا كَلَاعٍ وَذَا عَمْرٍو فَجَعَلْتُ أُحَدِّثُهُمْ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ لَهُ ذُو عَمْرٍو لَئِنْ كَانَ الَّذِي تَذْكُرُ مِنْ أَمْرِ صَاحِبِكَ لَقَدْ مَرَّ عَلَى أَجَلِهِ مُنْذُ ثَلَاثٍ وَأَقْبَلَا مَعِي حَتَّى إِذَا كُنَّا فِي بَعْضِ الطَّرِيقِ رُفِعَ لَنَا رَكْبٌ مِنْ قِبَلِ الْمَدِينَةِ فَسَأَلْنَاهُمْ فَقَالُوا قُبِضَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَاسْتُخْلِفَ أَبُو بَكْرٍ وَالنَّاسُ صَالِحُونَ فَقَالَا أَخْبِرْ صَاحِبَكَ أَنَّا قَدْ جِئْنَا وَلَعَلَّنَا سَنَعُودُ إِنْ شَاءَ اللَّهُ وَرَجَعَا إِلَى الْيَمَنِ فَأَخْبَرْتُ أَبَا بَكْرٍ بِحَدِيثِهِمْ قَالَ أَفَلَا جِئْتَ بِهِمْ فَلَمَّا كَانَ بَعْدُ قَالَ لِي ذُو عَمْرٍو يَا جَرِيرُ إِنَّ بِكَ عَلَيَّ كَرَامَةً وَإِنِّي مُخْبِرُكَ خَبَرًا إِنَّكُمْ مَعْشَرَ الْعَرَبِ لَنْ تَزَالُوا

---

(۱) سورة النساء:۲۹)_
(۲) سنن ابی داؤد کتاب الطهارة باب اذا خاف الجنب البردا یتیمم(۹۲۱۱) رقم الحدیث (۳۳۴)_
(۳) عمدة القاری(۱۲۱۱۸)_

بِخَيْرٍ مَا كُنْتُمْ إِذَا هَلَكَ أَمِيرٌ تَأَمَّرْتُمْ فِي آخَرَ فَإِذَا كَانَتْ بِالسَّيْفِ كَانُوا مُلُوكًا يَغْضَبُونَ غَضَبَ الْمُلُوكِ وَيَرْضَوْنَ رِضَا الْمُلُوكِ

رسول الله ﷺ یوځل حضرت جریر بن عبدالله رضی الله عنه یمن طرف ته د ذوالخلصه وُرانولو دپاره لیګلې وو.چه دهغې واقعه تیره شوه.دا په دویم ځل نبی علیه السلام هغه د دین د تبلیغ دپاره لیګلې وو.دا د حجة الوداع نه د روستو واقعه ده.

د طبرانی په روایت کښې دی.چه حضرت جریر رضی الله عنه اوفرمائیل.نبی کریم ﷺ زه د یمن خلقو طرف ته اولیګلم.چه زه هغوی ته د دین اسلام دعوت ورکړم.اوکه هغوی د دعوت نه انکار اوکړی.نوهغوی سره جهاد اوکړم.(۱)

د ابن عساکر په روایت کښې دی.چه حضرت جریر رضی الله عنه لره رسول الله ﷺ دوه با اثره سړو ته د اسلام دعوت ورکولو دپاره لیګلې وو.چه په هغوی کښې د یوسړی نوم،،ذوکلاع،،او د دویم نوم ،،ذوعمرو،، وو.(۲) ممکن ده.چه نبی علیه السلام خصوصیت سره هغوی دواړو ته د اسلام دعوت ورکولو دپاره حضرت جریر رضی الله عنه ته وئیلی وی.او ورسره ئې د یمن عامو خلقو ته د اسلام د دعوت کار دپاره هم وئیلی وی.

حضرت جریر رضی الله عنه هغوی دواړو ته د اسلام دعوت ورکړو.او دواړو اسلام قبول کړو.او دواړه حضرت جریر رضی الله عنه سره مدینې منورې ته د رسول الله ﷺ د زیارت دپاره روان شو.هغه هغوی دواړو ته د رسول الله ﷺ خبرې بیان کړې.نوپه دې باندې حضرت جریر رضی الله عنه ته ،،ذوعمرو،، اووئیل.«لئن كان الذى تذكر من امرصاحبك لقد مرّعلى اجله منذ ثلاث» هغه خبرې کومې چه ته د خپل صاحب په باره کښې بیانوې .که هغه صحیح او ټیك وی.نو دهغه د مرګ بیا درې ورځې تیرې شوی دی.

دلته داسوال پیداکیږی.چه ذوعمرو دا خبره څنګه اوکړه؟ بعضې حضرات وائی.چه دا خبره هغه د یهودو د مخکنو کتابونو په حوالې سره بیان کړله.هغه د یهودو د کتابونو نه خبر وو.(۳) خو د حضرت انورشاه کشمیری رحمه الله رائې داده.چه دغه سړې کاهن وو.او دخپل کهانت په ذریعه هغه معلومه کړه.چه د رسول الله ﷺ وفات شوې دې.حضرت شاه صاحب رحمه الله فرمائی.چه ددې نه دا خبره هم معلومه شوه.چه د کاهن پخپله خپله خبره باندې یقین نه وی.ځکه چه ذوعمرو دا هم وائی.چه د رسول الله ﷺ وفات شوې دې.او ددې باوجود جریر رضی الله عنه سره سفرهم کوی.چه ممکن ده. لاقات اوشی.او وفات شوې نه وی.(۴)

---

۱) عمدة القاری(۱۳\۱۸)_

۲) فتح الباری(۷۶\۸)_

۳) فتح الباری(۷۶\۸)_

۴) فیض الباری (۱۲۱\٤) خو ابن عبدالبر په الاستیعاب کښې لیکلی دی.چه ذوعمرو خوب اولیده.چه په دې سره هغه ته معلومه شوه.چه د رسول الله ﷺ وفات شوې دې.اوګورئ! الاستیعاب لابن عبدالبر(۱۱\۴۹۰) علی هامش الاصابة)_

حضرت جرير رضي الله عنه فرمائي.چه اوس لا مونږ په لاره كښې وو.چه د مديني منورې نه يو څو حضرات راتلونكى په نظر راغلل.دهغوى نه مونږ تپوس اوكړو.نو هغوى اووئيل.چه نبى عليه السلام وفات شوې دې.او ابوبكر رضي الله عنه خليفه جوړكړې شوې دې.او هيڅ ګړبړ نشته.خلق ټيك دى.هيڅ انتشار نشته.په دې خبر اوريدو سره ذوكلاع او ذوعمر دواړو حضرت جرير رضي الله عنه ته اووئيل.چه خپل صاحب يعنى حضرت صديق رضي الله عنه ته اووايه.چه مونږ(د رسول الله صلى الله عليه وسلم ملاقات دپاره) راغلي وو.او چونكه دهغه وفات شوې دې.په دې وجه مونږه اوس واپس خو.بيا به انشاءالله راشو.نو دواړه يمن ته واپس لاړل.حضرت صديق رضي الله عنه ته حضرت جرير رضي الله عنه دا واقعه واوروله.نوهغوى اووئيل چه تا هغوى د ځان سره يوځاني ولې رانه وستل.بيا څه موده پس د حضرت جرير رضي الله عنه ذوعمرو سره ملاقات اوشو.غالباً دا د حضرت عمر رضي الله عنه د خلافت زمانه وه.(۱) نو ذوعمرو حضرت جرير رضي الله عنه ته اووئيل.اې جريرا ستا په ما باندې احسان دې.(چه ستا په وجه ماته الله تعالى د اسلام دولت رانصيب كړو) په دې وجه زه تاته يوه خبره ښايم.

قوله: انكم معشر العرب، لن تزالوا بخير ما كنتم اذا هلك امير، تأمّرتم فى آخر، فاذا كانت بالسيف، كانو ملوكاً يغضبون غضب الملوك، ويرضون رضا الملوك: تاسو عرب خلق به مسلسل خير سره اوسيږئ.تركومې پورې چه تاسو د يو امير نه پس د بل امير انتخاب خپل منځ كښې مشورې سره كوئ.خوكله چه اقتدار باندې قبضه د تورې په ذريعه سره اوشى.نو بيا به په تاسو كښې بادشاهت راشى.د بادشاهانو پشان به غصه كيږئ.او د بادشاهانو پشان به راضى كيږئ،،

يعنى لكه څنګه چه بادشاهان په نه څه خبره باندې خفه كيږى.او په معمولى شان خبره باندې خوشحاليږى.نه دهغوى د خفګان څه اعتماد وى.او نه د هغوى د خوشحالئ څه اعتبار وى.دا حالت به په تاسوكښې هم راشى.او هم دغه شان اوشوه.

فائده: ذوكلاع او ذوعمرو: واقدى په ډيرو اسانيدو سره دا خبره نقل كړې ده.چه رسول الله صلى الله عليه وسلم حضرت جرير رضي الله عنه لره ذوكلاع او ذوعمرو خواته يمن ته ليګلې وو.دا دهغه ځائې لوئې با اثره او رعب والا خلق وو.حضرت جرير رضي الله عنه هغوى ته د اسلام دعوت وركړو.اوهغوى مسلمانان شو.(۲) د بخارى د روايت نه دا هم معلومه شوه.چه هغوى ته (نبى صلى الله عليه وسلم سره) د صحبت شرف حاصل نه شو.ذوكلاع د حضرت عمر رضي الله عنه د خلافت په زمانه كښې مدينې منورې ته راغلې وو.(۳) ابن عبدالبر ليكلى دى.چه د حضرت عمر رضي الله عنه نه هغه د حديثو روايت هم كوى.په جنګ صفين كښې دحضرت معاويه رضي الله عنه دطرفه قتال كښې شريك شو.اوهلته شهيد شو.(۴)

---

۱) فتح البارى(۷۷/۸)_

۲) اوګورئ: الاصابة فى تمييز الصحابة(۴۹۲/۱)_

۳) عمدة القارى (۱۸/۱۴)_

۴) تفصيل دپاره اوګورئ! الاستيعاب لابن عبدالبر(۴۸۵/۱-۴۸۷) على هامش الاصابة)_

بَاب غَزْوَةُ سِيفِ الْبَحْرِ
وَهُمْ يَتَلَقَّوْنَ عِيرًا لِقُرَيْشٍ وَأَمِيرُهُمْ أَبُو عُبَيْدَةَ بْنُ الْجَرَّاحِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ

سيف ربه كسرې د سين سره) غاړې (طرف) ته وائی.د قریشو په قافلې باندې د حملې کولو په غرض سره دا جماعت د سمندر د غاړې په طرف تلې وو.په دې وجه دې ته ،،غزوهٔ سیف البحر،، وائی.(١)

رسول الله ﷺ درې سوه صحابه رضي الله عنهم دحضرت ابوعبیده بن الجراح رضي الله عنه په مشرئ کښې دې مقصد دپاره لیکلی وو.د ابن سیدالناس (٢)ابن سعد (٣)او د مغازی د اکثرو اصحابو رائې داده.چه غزوهٔ سیف البحر په رجب ٨ھ کښې پیښه شوې ده. و په دې باندې اشکال دادې.چه د رجب ٨ھ زمانه د فتح مکې نه وړاندې د صلح حدیبیه زمانه ده.او د صلح په زمانه کښې د مسلمانانو د قریشوپه قافله باندې داسې قسمه لښکرو سره حمله کول،د صلح د معاهدې خلاف ورزی ده.چه د رسول الله ﷺ د اصحابو نه داسې کار کول دعقل نه لرې خبره ده.په دې وجه د حافظ ابن قیم(٤)او د حافظ ابن کثیر(٥)رائې داده.چه غزوهٔ سیف البحر د صلح حدیبیه نه مخکښې پیښه شوې ده.

حافظ ولی الدین عراقی رحمه الله په شرح تقریب کښې د ابن سیدالناس او ابن سعد رحمهما الله روایت راجح ګرخولې دې.چه دا د رجب ٨ھ واقعه ده.او د صلح دمعاهدې خلاف ورزئ په حوالې سره د وارد شوی اعتراض هغه دا جواب ورکړې دې.چه د رجب٨ھ پورې د صلح حدیبیهٔ د معاهدې خلاف ورزی پخپله قریشو کړې وه.بنوبکر د بنوخزاعه خلاف اقدام کړې وو.او قریشو د صلح د معاهدې خلاف ورزی کړې وه.او د بنوبکر مدد کولوسره ئې صلح ماته کړې وه.په دې وجه د رجب ٨ھ دا زمانه، د صلح زمانه نه وه.چه د صلح د شرائطو پابندی ضروری ګرخولو سره اشکال اوکړې شی.

حافظ ابن حجر رحمه الله یوه بله خبره لیکلې ده.چه نبی کریم ﷺ د دریو سوو سړو دا جماعت د قریشو په قافلې باندې د حملې کولو دپاره نه وو لیګلی.بلکه دهغوی د حفاظت دپاره ئې لیګلی وو.د قریشو تجارتی قافله راروانه وه.او هغه به د جهینه قبیلې په علاقې باندې تیریدله.د جهینه خلق د لوټ مار عادتی وو.خطره وه.چه هغوی چرته د قریشو قافله لوټ نکړی.په دې وجه رسول الله ﷺ د حضرت ابوعُبیده بن الجراح رضي الله عنه په مشرئ کښې درې

---

(١) عمدة القاری(١٥\١٨)_

(٢) زاد المعاد(٣٨٩\٣)_

(٣) طبقات ابن سعد(١٣٢\٢) او ابن اثیرهم د٨ھ په واقعاتو کښې دا ذکرکړې ده.(اوګورئ الکامل لابن اثیر(١٥٧\٢)_

(٤) زاد المعاد(٣٩٠\٣) فصل فی سریة الخبط)_

(٥) البدایة والنهایة(٢٧٧\٤)_

سوه صحابه رضی الله عنهم دهغې دحفاظت دپاره اولیګل.(۱)
مولانا شبلی نعمانی مرحوم دحافظ په دې بیان باندې اعتماد کړې دې.(۲) خو علامه قسطلانی، زرقانی، واقدی، ابن سعد او شیخ عبدالحق محدث دهلوی رحمهم الله ټول حضرات فرمائی چه دا سریه نبی علیه السلام د قریشو لوټ کولو دپاره لیګلې وه.(۳) والله اعلم.
امام بخاری رحمه الله درې حدیثونه په دې باب کښې نقل کړی دی.چه په هغې کښې ددې غزوې په باره کښې تفصیلات دی.

[۴۱۰۲/۴۱۰۲] حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ قَالَ حَدَّثَنِي مَالِكٌ عَنْ وَهْبِ بْنِ كَيْسَانَ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّهُ قَالَ لما بَعَثَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعْثًا قِبَلَ السَّاحِلِ وَأَمَّرَ عَلَيْهِمْ أَبَا عُبَيْدَةَ بْنَ الْجَرَّاحِ وَهُمْ ثَلَاثُ مِائَةٍ فَخَرَجْنَا وَكُنَّا بِبَعْضِ الطَّرِيقِ فَنِيَ الزَّادُ فَأَمَرَ أَبُو عُبَيْدَةَ بِأَزْوَادِ الْجَيْشِ فَجُمِعَ فَكَانَ مِزْوَدَيْ تَمْرٍ فَكَانَ يَقُوتُنَا كُلَّ يَوْمٍ قَلِيلاً قَلِيلاً حَتَّى فَنِيَ فَلَمْ يَكُنْ يُصِيبُنَا إِلَّا تَمْرَةٌ تَمْرَةٌ فَقُلْتُ مَا تُغْنِي عَنْكُمْ تَمْرَةٌ فَقَالَ لَقَدْ وَجَدْنَا فَقْدَهَا حِينَ فَنِيَتْ ثُمَّ انْتَهَيْنَا إِلَى الْبَحْرِ فَإِذَا حُوتٌ مِثْلُ الظَّرِبِ فَأَكَلَ مِنْهَا الْقَوْمُ ثَمَانِيَ عَشْرَةَ لَيْلَةً ثُمَّ أَمَرَ أَبُو عُبَيْدَةَ بِضِلَعَيْنِ مِنْ أَضْلَاعِهِ فَنُصِبَا ثُمَّ أَمَرَ بِرَاحِلَةٍ فَرُحِلَتْ ثُمَّ مَرَّتْ تَحْتَهُمَا فَلَمْ تُصِبْهُمَا

دحضرت جابر بن عبدالله رضی الله عنه نه روایت دې.چه رسول الله صلی الله علیه وسلم د سمندر غاړې طرف ته یو لښکر اولیګه.حضرت ابوعبیده بن الجراح رضی الله عنه ئې د لښکر امیر جوړ کړو .اوس مونږ په لاره کښې وو.چه توښه ختمه شوه.حضرت ابوعبیده رضی الله عنه لښکر ته اووئیل.چه دچا سره کوم څه دی. هغه دې راوړی.ټول راجمع کړې شو.«فکان مزودی تمر»(۴) نو دوه تهیلئ د کجورو راجمع شوې.اوس به هغه مونږ ته روزانه لږې لږې کجورې راکولې.تردې چه هغه هم ختمیدو ته نزدې شوې.نو یوه یوه کجوره به ملاویده.«فقلت: ما تغنی عنکم تمرة؟» وهب بن کیسان حضرت جابر رضی الله عنه ته اووئیل.په یوې کجورې به تاسوته څه فائده کیدله؟ حضرت جابر رضی الله عنه اوفرمائیل. «لقد وجدنا فقدها حین فنیت» دا یوه کجوره نه ملاویدل مونږ هغه وخت محسوس کړل.کله چه دهغې ملاویدل هم بند شو.بیا کله چه مونږ دسمندر غاړې ته اورسیدو.«فإذا حوت مثل الظرب»(۵) هلته د وړوکی غر (غونډئ) پشان یو کب ملاوشو.خلقو اتلسو ورځو پورې دهغې غوښه اوخوړه.ظرب وړوکی غر ته وائی.

۱) فتح الباری (۷۸/۸)_
۲) سیرت النبی صلی الله علیه وسلم (۳٤۱/۱)_
۳) دحافظ ابن حجر رحمه الله نه علاوه په اهل مغازی کښې چاهم نه دی لیکلی.چه دا قافله د قریشو د حفاظت دپاره نبی علیه السلام لیګلې وه_
۴) المزود (بکسر المیم وسکون الزای) ما یجعل فیه الزاد (فتح الباری (۷۹/۸)_
۵) الظرب (بفتح الظاء وکسر الراء) الجبل الصغیر (وانظر: العمدة (۱۵/۱۸)_

بیا دحضرت ابوعبیده رضی الله عنه په حکم سرد دهغې د پوښتو دوه هډوکی اودرولې شو.او د لښکر دټولو نه اوږد قد والا سړې په اوښه باندې کیناسته.او دهغې لاندې تیرشو.خو دهغه سر هغه پوښتو پورې اونه رسیده.(په ړومبی روایت کښې صرف د اوښ تیریدو ذکردې.په دویم روایت کښې په اوښ باندې د ناست اوږد قد والا سړی د تیریدو ذکر دې).

او امام مسلم رحمه الله په دې قصه کښې روایت نقل کړی دې.په هغې کښې دی.چه ددې کب په یو سترګه کښې حضرت ابوعبیده بن الجراح رضی الله عنه دیارلسو سړو ته دکیناستلو حکم ورکړو.نو هغه دیارلس سړی دهغې په سترګه کښې راخاتې شو.(1)

[٤١٠٣] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ قَالَ الَّذِي حَفِظْنَاهُ مِنْ عَمْرِو بْنِ دِينَارٍ قَالَ سَمِعْتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ يَقُولُ بَعَثَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثَلَاثَ مِائَةِ رَاكِبٍ أَمِيرُنَا أَبُو عُبَيْدَةَ بْنُ الْجَرَّاحِ نَرْصُدُ عِيرَ قُرَيْشٍ فَأَقَمْنَا بِالسَّاحِلِ نِصْفَ شَهْرٍ فَأَصَابَنَا جُوعٌ شَدِيدٌ حَتَّى أَكَلْنَا الْخَبَطَ فَسُمِّيَ ذَلِكَ الْجَيْشُ جَيْشَ الْخَبَطِ فَأَلْقَى لَنَا الْبَحْرُ دَابَّةً يُقَالُ لَهَا الْعَنْبَرُ فَأَكَلْنَا مِنْهُ نِصْفَ شَهْرٍ وَادَّهَنَّا مِنْ وَدَكِهِ حَتَّى ثَابَتْ إِلَيْنَا أَجْسَامُنَا فَأَخَذَ أَبُو عُبَيْدَةَ ضِلَعًا مِنْ أَضْلَاعِهِ فَنَصَبَهُ فَعَمَدَ إِلَى أَطْوَلِ رَجُلٍ مَعَهُ قَالَ سُفْيَانُ مَرَّةً ضِلَعًا مِنْ أَضْلَاعِهِ فَنَصَبَهُ وَأَخَذَ رَجُلًا وَبَعِيرًا فَمَرَّ تَحْتَهُ قَالَ جَابِرٌ وَكَانَ رَجُلٌ مِنَ الْقَوْمِ نَحَرَ ثَلَاثَ جَزَائِرَ ثُمَّ نَحَرَ ثَلَاثَ جَزَائِرَ ثُمَّ نَحَرَ ثَلَاثَ جَزَائِرَ ثُمَّ إِنَّ أَبَا عُبَيْدَةَ نَهَاهُ وَكَانَ عَمْرٌو يَقُولُ أَخْبَرَنَا أَبُو صَالِحٍ أَنَّ قَيْسَ بْنَ سَعْدٍ قَالَ لِأَبِيهِ كُنْتُ فِي الْجَيْشِ فَجَاعُوا قَالَ انْحَرْ قَالَ نَحَرْتُ قَالَ ثُمَّ جَاعُوا قَالَ انْحَرْ قَالَ نَحَرْتُ قَالَ ثُمَّ جَاعُوا قَالَ انْحَرْ قَالَ نَحَرْتُ ثُمَّ جَاعُوا قَالَ انْحَرْ قَالَ نُهِيتُ

قوله: فَأَصَابَنَا جُوعٌ شَدِيدٌ حَتَّى أَكَلْنَا الْخَبَطَ فَسُمِّيَ ذَلِكَ الْجَيْشُ جَيْشَ الْخَبَطِ:

د،،خبط،، نه د وونو پاڼې مراد دی.یعنی د سختې ولږې په وجه مونږ د وونو پاڼې اوخوړې.چه دهغې په وجه ددې لښکر نوم ،،جیش الخبط،، مشهورشو.

قوله: فَأَلْقَى لَنَا الْبَحْرُ دَابَّةً يُقَالُ لَهَا الْعَنْبَرُ: زهری رحمه الله نقل کړی دی.چه عنبر په لویو سمندرونوکښې یوکب وی.چه دهغې اوږدوالې پنځوس لاسه برابر وی.(2) عنبر خوشبو ته هم وائی.ددې متعلق ونیلی شوی دی.چه دا ددغه کب فضله (ګندګی) وی.(3) ابن سینا ونیلی دی.چه عنبر خوشبو په سمندرکښې پیداکیږی.د سمندر یو خاص قسم څناور دغه خوشبو خوری.خو څنګه چه هغه دا (خوشبو) اوخری.نو مړکیږی.او بیا سمندر دغه څناور بهر ته راغورځوی.دهغې د خیټې نه بیا دغه خوشبو راوځی.(4)

---

1) صحیح مسلم کتاب الصید والذبائح باب اباحة میتات البحر)_
2) فتح الباری(٨٠١٨)_
3) فتح الباری(٨١١٨)_
4) فتح الباری(٨١١٨)_

قوله: وَكَانَ رَجُلٌ مِنَ الْقَوْمِ نَحَرَ ثَلَاثَ جَزَائِرَ: په قوم کښې يوسړې وو.چه هغه درې اوښان ذبح کړل.دا قيس بن سعد بن عباده رضي الله عنه وو.بيا په دويمه او دريمه ورځ هم هغه درې درې اوښان ذبح کړل.بيا د نورو اوښانو ذبح کولو نه حضرت ابوعبيده رضي الله عنه هغه منع کړو.

په سيرت حلبيه کښې روايت نقل کړې دې.چه کله حضرت قيس بن سعد رضي الله عنه اوکتل.چه خلق د الله په لاره کښې جهاد دپاره راغلي دی.او د ولږې د سختئ دا حال دې.چه خلق پاڼې خوری.او ګزاره کوی.نو په هغه دا حالت ليدل ګران شو. او هغه د سمندر د غاړې دخلقو نه په قرض باندې اوښان اخستل او ذبح کول ئې شروع کړل.حضرت ابوعبيده رضي الله عنه هغه ته اووئيل.چه رقم خو ستا سره نشته.په قرض باندې ته اوښان اخلې.او ذبح کوې.دا قرض به د کوم خائې نه ورکوې.حضرت قيس بن سعد رضي الله عنه اووئيل.چه زمونږ په کورکښې مال شته.دهغې نه به قرض اداکرم.حضرت ابوعبيده رضي الله عنه اوفرمائيل.چه هغه خو ستا د پلار دې.نو قيس اووئيل .چه زما پلار د پردو حاجتمندو او غريبانانو امداد کوی.نوکه زه قرضدار شم.نو آيا زما امداد به نه کوی؟ حضرت ابوعبيده رضي الله عنه دهغه په خبرو متاثره شو.او لږه نرمی ئې اختيار کړله.خو حضرت عمر رضي الله عنه اووئيل.چه بالکل نه، دې به بالکل منع کولې شی.نو حضرت ابوعبيده رضي الله عنه هغه منع کړو.مدينې منورې ته د واپس راتلو نه پس حضرت قيس بن سعد رضي الله عنه خپل پلار ته دا واقعه واوروله.نو حضرت سعد بن عباده رضي الله عنه اوفرمائيل. چه د فلانی خائې څلور باغونه زه ستا په نوم کوم.چه که بيا دپاره داسې صورت درپيښ شی.چه ته دا وئيلې شې.چه ما سره څلور باغونه دی.او په داسې قسمه دخير په کارونو کښې ستانه روستوالې اونه شی.کله چه رسول الله ﷺ ته ددې واقعې خبر اوشو.نو نبی علیه السلام اوفرمائيل.دا کورنئ د سخاوت او جود کورنئ ده.هم دا خبره ددوی د شان سره لائق وه.(1)

[۴۳۶۲] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا يَحْيَى عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ قَالَ أَخْبَرَنِي عَمْرٌو أَنَّهُ سَمِعَ جَابِرًا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَقُولُ غَزَوْنَا جَيْشَ الْخَبَطِ وَأُمِّرَ أَبُو عُبَيْدَةَ فَجُعْنَا جُوعًا شَدِيدًا فَأَلْقَى الْبَحْرُ لَنَا حُوتًا مَيِّتًا لَمْ نَرَ مِثْلَهُ يُقَالُ لَهُ الْعَنْبَرُ فَأَكَلْنَا مِنْهُ نِصْفَ شَهْرٍ فَأَخَذَ أَبُو عُبَيْدَةَ عَظْمًا مِنْ عِظَامِهِ فَمَرَّ الرَّاكِبُ تَحْتَهُ فَأَخْبَرَنِي أَبُو الزُّبَيْرِ أَنَّهُ سَمِعَ جَابِرًا يَقُولُ قَالَ أَبُو عُبَيْدَةَ كُلُوا فَلَمَّا قَدِمْنَا الْمَدِينَةَ ذَكَرْنَا ذَلِكَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ كُلُوا رِزْقًا أَخْرَجَهُ اللَّهُ أَطْعِمُونَا إِنْ كَانَ مَعَكُمْ فَأَتَاهُ بَعْضُهُمْ فَأَكَلَهُ [ر: ۲۳۵۱]

قوله: فَأَكَلْنَا مِنْهُ نِصْفَ شَهْرٍ: په رومبی روايت کښې اتلس ورځې راغلې وې.او په دې روايت کښې د پنځلسو ورځو ذکر دې.په دې روايت کښې کسر حذف کړې شو.

....

---

1) فتح البارى(۸۰/۸)_

باب حج أبى بكر بالناس فى سنة تسع

[۴۱۰۵] حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ دَاوُدَ أَبُو الرَّبِيعِ حَدَّثَنَا فُلَيْحٌ عَنْ الزُّهْرِيِّ عَنْ حُمَيْدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ أَبَا بَكْرٍ الصِّدِّيقَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ بَعَثَهُ فِي الْحَجَّةِ الَّتِي أَمَّرَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَيْهَا قَبْلَ حَجَّةِ الْوَدَاعِ يَوْمَ النَّحْرِ فِي رَهْطٍ يُؤَذِّنُ فِي النَّاسِ أَنْ لَا يَحُجَّ بَعْدَ الْعَامِ مُشْرِكٌ وَلَا يَطُوفَ بِالْبَيْتِ عُرْيَانٌ [ر: ۳۶۲]

دا حج په کوم سن کښې شوي وو؟ نبی کریم ﷺ په ۹ھ کښې حضرت صديق اکبر رضی الله عنه د حج اميرمقرر کړو.او مکې مکرمې ته ئې اوليګه.په دې کښې خو هيڅ اختلاف نشته.چه دا ليګل په ۹ھ کښې اوشو. البته په دې کښې روايات مختلف دی.چه دا حج په ذی قعده کښې اوشو.اوکه د ذی الحجة په مياشت کښې.د ابن سعد[۱]ازرقی او ابن اسحاق وغيره رائې داده.چه دا د ذی الحجې په مياشت کښې شوې دې.په مفسرينو کښې د ثعلبی او رمانی رائې هم داده.[۲] ازرقی په اخبار د مکې کښې صراحت سره دا ليکلی دی.چه دا حج په ذی الحجه کښې شوې دې.[۳] ابن اسحاق صراحت سره نه دی ليکلی.خو دهغوی د کلام نه هم دا ښکاره کيږی.چه دهغوی په رائې کښې هم دا حج په ذی الحجه کښې شوې دې. ځکه چه هغوی دا ليکلی دی.چه د غزوهٔ تبوک نه نبی کريم ﷺ واپس راغې.نو په شوال او ذی قعده مياشتو کښې د قيام کولو نه پس ئې حضرت صديق اکبر رضی الله عنه حج دپاره مکې ته اوليګه.چه ددې صفا مطلب دادې.چه په ذی الحجه کښې نبی علیه السلام هغه ليګلې وو.[۴] مجاهد او دهغه بعضې متبعين وائی.چه دا حج په ذی قعده کښې شوې دې.[۵]

حافظ ابن حجر رحمه الله په فتح البارى کښې ليکلی دی.«والمعتمد ما قاله مجاهد» خو دلته د حافظ ابن حجر رحمه الله نه سهوه شوې ده.صحيح عبارت« والمعتمد خلاف ماقاله مجاهد» کيدل پکاردې.دليل ددې دادې.چه پخپله حافظ ددې سره روستو دا ليکلی دی.«وبه جزم الازرقی»[۶] حالانکه ازرقی د مجاهد په قول باندې جزم نه دې کړې.بلکه د هغه د قول خلاف ئې جزم (اعتماد) کړې دې.ځکه چه مجاهد په ذی قعده کښې ددې حج د واقع کيدو قائل دې.او ازرقی په ذی الحجه کښې ددې واقع کيدل منی.

---

[۱] طبقات ابن سعد(۱۶۸\۲)_
[۲] فتح البارى(۸۲\۸)_
[۳] اخبارمکة (۱۸۶\۱)_
[۴] سيرت ابن هشام (۳۲۷\۲)_
[۵] فتح البارى(۸۲\۸)_
[۶] فتح البارى(۸۲\۸)_

دغه شان حافظ ليكلى دى. ((فذكر ابن سعد... ان حجة ابى بكر وقعت فى ذى القعدة))[1] دا هم د قلم غلطى ده. ځكه چه ابن سعد په طبقات كښې ((فى ذى الحجة)) ليكلى دى.[2]

په دې حج كښې د مدينې منورې نه حضرت صديق رضي الله عنه سره درې سوه صحابه رضي الله عنهم تلى وو. رسول الله ﷺ شل اوښان قربانى كولو دپاره ليګلى وو.[3] قرآن دې حج ته حج اكبر وئيلى دى. ځكه چه دا ړومبئ موقع وه. چه حج په اصل ابراهيمى سنت مطابق ادا شو.

د سورة براءت ړومبى آيتونه په مشركانو كښې د عهد (لوظ نامې) ماتونكو په باره كښې نازل شوى وو. نبى عليه السلام حضرت صديق اكبر رضي الله عنه ته دحج په موقعه باندې ددې آياتونو د اعلان دپاره هم فرمائيلى وو. خو د حضرت صديق اكبر رضي الله عنه د روانيدو نه پس نبى عليه السلام ته دا خيال راغې. چه د عهد او عهد ماتولو په باره كښې دا اعلان حضرت على رضي الله عنه اوكړى. نو زيات مناسب به وى. ځكه چه د عربو د دستور مطابق به په داسې امورو كښې اعلان په خاندان او رشته دارانو كښې يوكس كولو. نو نبى عليه السلام حضرت على رضي الله عنه راوغوښته. او پخپله اوښه ،،عضباء،، باندې ئې سوركړو. اوهغه ئې صديق اكبر رضي الله عنه پسې روستو اوليګه. حضرت صديق اكبر رضي الله عنه چه حضرت على رضي الله عنه راتلونكې اوليده. نو تپوس ئې ترې اوكړو چه ،امير اومامور،، حضرت على رضي الله عنه اوفرمائيل .مامور يم. او تفصيل ئې ورته بيان كړو. حضرت صديق اكبر رضي الله عنه په خلقو باندې حج اوكړو. په لسم تاريخ ئې خطبه وركړله. ددې نه پس حضرت على رضي الله عنه اودريده. د سورة براءت آيتونه ئې تلاوت كړل. او اعلان ئې اوكړو. چه د نن نه پس به هيڅ مشرك كعبې ته نه داخليږى. او نه به څوك په بربنډ حج او طواف كوى. دچا چه رسول الله ﷺ سره د يو خاص مودې پورې عهد دې. هغه عهد به دهغې مودې پورې پوره كولې شى. او دچا سره چه څه عهدنشته. يا عهدشته. خوخه موده مقرر نشته. هغه ته څلورو مياشتو پورې امن دې. كه په دې موده كښې هغه مسلمان شو. نو ډيره ښه ده. ګينى هغه به قتل كولې شى.[4]

فائده: په دې حج د صديق اكبر رضي الله عنه دحج فريضه ساقط شوې وه اوكه نه؟: په دې حج سره د حضرت صديق رضي الله عنه دحج فريضه ساقط شوې وه اوكه نه؟ د حافظ ابن قيم رحمه الله رجحان دې طرف ته دې. چه په دې سره دهغه د حج فريضه نه وه ساقط شوې. بلكه دا فريضه رسول الله ﷺ

---

[1] ايضاً۔

[2] طبقات ابن سعد(۱۶۸\۲) خو ممكن ده. چه ابن سعد د طبقات نه علاوه بل ځائې كښې ليكلى وى. چه په ذى قعده كښې دا حج واقع شوې دې. ځكه چه حافظ ليكلى دى. چه ابن سعد د مجاهد نه نقل كړى دى. او په طبقات كښې ابن سعد د مجاهد نه نه دى نقل كړى. په دې وجه ډيره ممكن ده. چه په بل مقام كښې ابن سعد د مجاهد نه په ذى قعده كښې ددې واقع كيدل نقل كړى وى. والله اعلم.

[3] زاد المعاد(۵۹۳\۳)۔

[4] تفصيل دپاره اوګورئ! زادالمعاد(۵۹۳\۳-۵۹۵) و طبقات ابن سعد(۱۶۸\۲-۱۶۹) وسيرت ابن هشام مع الروض الانف(۳۲۷\۲-۳۲۸)۔

سره د حجة الوداع په ادا كولو سره پوره شوې وه.(١)

[٤٠٠٦] حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ رَجَاءٍ حَدَّثَنَا إِسْرَائِيلُ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ عَنِ الْبَرَاءِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ آخِرُ سُورَةٍ نَزَلَتْ كَامِلَةً بَرَاءَةٌ وَآخِرُ سُورَةٍ نَزَلَتْ خَاتِمَةُ سُورَةِ النِّسَاءِ يَسْتَفْتُونَكَ قُلِ اللَّهُ يُفْتِيكُمْ فِي الْكَلَالَةِ [٤٣٢٩، ٤٦٥٤، ٦٣٦٣]

په دې به بحث انشاء الله په ،،كتاب التفسير،، كښې كيږي.

بَاب = وَفْدُ بَنِي تَمِيمٍ

[٤٠٠٧] حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ أَبِي صَخْرَةَ عَنْ صَفْوَانَ بْنِ مُحْرِزٍ الْمَازِنِيِّ عَنْ عِمْرَانَ بْنِ حُصَيْنٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ أَتَى نَفَرٌ مِنْ بَنِي تَمِيمٍ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ اقْبَلُوا الْبُشْرَى يَا بَنِي تَمِيمٍ قَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ قَدْ بَشَّرْتَنَا فَأَعْطِنَا فَرُئِيَ ذَلِكَ فِي وَجْهِهِ فَجَاءَ نَفَرٌ مِنَ الْيَمَنِ فَقَالَ اقْبَلُوا الْبُشْرَى إِذْ لَمْ يَقْبَلْهَا بَنُو تَمِيمٍ قَالُوا قَدْ قَبِلْنَا يَا رَسُولَ اللَّهِ

امام بخارى رحمه الله ددې باب نه ،،سلسلة الوفود،، شروع كوى.رسول الله ﷺ چه كله مكه فتح كړله.نو د عربو دا شك او شبه ختمه شوه.چه نبى عليه السلام په حقه نبى دې او كه نه؟ ځكه چه د عربو قبائل په دې انتظار كښې وو.چه كه دا رسول په قريشو باندې غالب راشى.او مكه مكرمه فتح كړى.نو دا په حقه رسول دې.نو د فتح مكې نه پس د عربو قبائل ډلې ډلې په اسلام كښې داخليدل شروع شو.او د مختلفو قبيلو وفدونه نبى ﷺ ته راتلل شروع شو.د وفدونو دا سلسله په ٩هجرى كښې شروع شوه.په دې وجه دې كال ته ،،سنة الوفود،، وائى.(٢)
حافظ مغلطائى، حافظ عراقى، ابن سعد او دمياطى ددې وفودو تعداد د شپيتو نه زيات خودلې دې.علامه قسطلانى رحمه الله ددې تعداد پنځه ديرش ليكلې دې. (٣)دبنو تميم دا وفد په ٩هجرى كښې د رسول الله ﷺ په خدمت كښې حاضر شوې وو.(٤)

---

١) قال العلامه ابن القيم: واختلف فى حجة الصديق هذه، هل هى التى اسقطت الفرض، او المسقطة هى حجة الوداع مع النبى ﷺ؟ على قولين اصحهما الثانى. والقولان مبنيان على اصلين. احدهما هل كان الحج فرض قبل حجة الوداع اولا؟ والثانى هل كانت حجة الصديق فى ذى الحجة، ام وقعت فى ذى القعدة من اجل النسئ الذى كان الجاهلية، يؤخرون له الاشهر ويقدمونها؟ على قولين والثانى قول مجاهد وغيره، وعلى هذا فلم يؤخر النبى ﷺ الحج بعد فرضه عاماً واحداً، بل بادر الى الامتثال فى العام الذى فرض فيه. وهذا هو اللائق بهديه وحاله ﷺ وليس بيد من ادعى تقدم فرض الحج سنة ست او سبع او ثمان او تسع دليل واحد، وغاية ما احتج به من قال فرض سنة ست، قوله تعالى ﴿ و اتموا الحج والعمرة لله ﴾ (البقرة:١٩٦) وهى قد نزلت بالحديبية سنة ست. وهذا ليس فيه ابتداء فرض الحج و انما فيه الامر باتمامه اذا شرع فيه. فاين هذا من وجوب إبتدائه و آية فرض الحج وهى قوله تعالى﴿ ولله على الناس حج البيت من استطاع اليه سبيلاً ﴾ (آل عمران:٩٧) نزلت عام الوفود او آخر سنة تسع. (وانظر زاد المعاد:٣/٥٩٥)_
٢) فيض البارى(٤/١٢١)_
٣) تاريخ الخميس (٢/١٩٢)_
٤) طبقات ابن سعد٢/١٦٠-١٦١)_

باب

قَالَ ابْنُ إِسْحَاقَ غَزْوَةُ عُيَيْنَةَ بْنِ حِصْنِ بْنِ حُذَيْفَةَ بْنِ بَدْرٍ بَنِي الْعَنْبَرِ مِنْ بَنِي تَمِيمٍ بَعَثَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَيْهِمْ فَأَغَارُوا وَأَصَابَ ((مِنْهُمْ نَاسًا وَسَبَى مِنْهُمْ نِسَاءً)) [ر:۳۰۱۸]

نبی کریم ﷺ د بنوتمیمو د یوې څانګې د ،،بنوعنبر،، مقابلې دپاره حضرت عیینه بن حصن رضی الله عنه ته د پنځوسو سرو جماعت ورکړو.او وې لیګه.بنوعنبر په بنو خزاعه باندې د شپې حمله کړې وه.په دې وجه دهغوی د ختمولو دپاره دا خلق لاړل.په هغوی ئې حمله اوکړه.یوولس سړی، یوولس ښځې او دیرش ماشومان ئې قید کړل.او نور مال غنیمت هم په قبضه کښې راغې.(۱) د خپلو دغه سړو، ښځو او ماشومانو آزادولو دپاره د بنو تمیم سرداران د نبی علیه السلام په خدمت کښې حاضر شو. ابن سعد په ،،طبقات،، کښې لیکلی دی.چه دا د محرم ۹ھ واقعه ده.(۲)

[۴۱۰۸] حَدَّثَنِي زُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا جَرِيرٌ عَنْ عُمَارَةَ بْنِ الْقَعْقَاعِ عَنْ أَبِي زُرْعَةَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ لَا أَزَالُ أُحِبُّ بَنِي تَمِيمٍ بَعْدَ ثَلَاثٍ سَمِعْتُهُنَّ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُهَا فِيهِمْ هُمْ أَشَدُّ أُمَّتِي عَلَى الدَّجَّالِ وَكَانَتْ فِيهِمْ سَبِيَّةٌ عِنْدَ عَائِشَةَ فَقَالَ أَعْتِقِيهَا فَإِنَّهَا منهم مِنْ وَلَدِ إِسْمَاعِيلَ وَجَاءَتْ صَدَقَاتُهُمْ فَقَالَ هَذِهِ صَدَقَاتُ قَوْمٍ أَوْ قَوْمِي [ر:۲۴۰۵]

حضرت ابوهریره رضی الله عنه فرمائی.چه ماته د بنوتمیم سره د دریو خبرو معلومیدو نه پس محبت پیدا شو.یوه داچه ما د رسول الله ﷺ نه دهغوی په باره کښې دا خبره واوریده چه ((هم اشد امتی علی الدجال)) یعنی د دجال په مقابله کښې به زما په امت کښې د ټولو نه زیات سخت او مضبوط د بنوتمیم خلق وی.دویمه داچه دهغوی یوه ښځه حضرت عائشې رضی الله عنها سره قید وه.نو نبی علیه السلام اوفرمائیل.چه دا آزاده کړه.ځکه چه دا د حضرت اسمٰعیل علیه السلام د اولاد نه دد.او دریمه خبره دا ده. چه کله نبی کریم ﷺ ته د بنوتمیم صدقات راغلل.نو نبی علیه السلام اوفرمائیل.دا زما دقوم صدقات دی.ځکه چه په ،،الیاس بن مضر،، باندې پورته د رسول الله ﷺ او د بنو تمیم نسب ملاویږی.په دې وجه نبی علیه السلام اوفرمائیل. ،،دا زما د قوم صدقات دی،،

[۴۱۰۹] حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ يُوسُفَ أَنَّ ابْنَ جُرَيْجٍ أَخْبَرَهُمْ عَنِ ابْنِ أَبِي مُلَيْكَةَ أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ الزُّبَيْرِ أَخْبَرَهُمْ أَنَّهُ قَدِمَ رَكْبٌ مِنْ بَنِي تَمِيمٍ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ أَمِّرِ الْقَعْقَاعَ بْنَ مَعْبَدِ بْنِ زُرَارَةَ قَالَ عُمَرُ بَلْ أَمِّرِ الْأَقْرَعَ بْنَ

---

۱) طبقات ابن سعد(۲-۱۶۰-۱۶۱)_

۲) طبقات ابن سعد(۲-۱۶۰)_

حَابِسٍ قَالَ أَبُو بَكْرٍ مَا أَرَدْتَ إِلَّا خِلَافِي قَالَ عُمَرُ مَا أَرَدْتُ خِلَافَكَ فَتَمَارَيَا حَتَّى ارْتَفَعَتْ أَصْوَاتُهُمَا فَنَزَلَ فِي ذَٰلِكَ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُقَدِّمُوا حَتَّى انْقَضَتْ [٤٥٦٤، ٤٥٦٦، ٤٨٤٧، ٦٨٤٢]

ددې حديث پوره تفصيل به انشاءالله روستو دسورة الحجرات په تفسير كښې راځي.

بَابُ وَفْدِ عَبْدِ الْقَيْسِ

[٤١١٠/٤١١١] حَدَّثَنِي إِسْحَاقُ أَخْبَرَنَا أَبُو عَامِرٍ الْعَقَدِيُّ حَدَّثَنَا قُرَّةُ عَنْ أَبِي جَمْرَةَ قُلْتُ لِابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا إِنَّ لِي جَرَّةً يُنْتَبَذُ لِي نَبِيذٌ فِيهَا فَأَشْرَبُهُ حُلْوًا فِي جَرٍّ إِنْ أَكْثَرْتُ مِنْهُ فَجَالَسْتُ الْقَوْمَ فَأَطَلْتُ الْجُلُوسَ خَشِيتُ أَنْ أَفْتَضِحَ فَقَالَ قَدِمَ وَفْدُ عَبْدِ الْقَيْسِ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ مَرْحَبًا بِالْقَوْمِ غَيْرَ خَزَايَا وَلَا النَّدَامَى فَقَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ بَيْنَنَا وَبَيْنَكَ الْمُشْرِكِينَ مِنْ مُضَرَ وَإِنَّا لَا نَصِلُ إِلَيْكَ إِلَّا فِي أَشْهُرِ الْحُرُمِ حَدِّثْنَا بِجُمَلٍ مِنَ الْأَمْرِ إِنْ عَمِلْنَا بِهِ دَخَلْنَا الْجَنَّةَ وَنَدْعُو بِهِ مَنْ وَرَاءَنَا قَالَ آمُرُكُمْ بِأَرْبَعٍ وَأَنْهَاكُمْ عَنْ أَرْبَعٍ الْإِيمَانِ بِاللَّهِ هَلْ تَدْرُونَ مَا الْإِيمَانُ بِاللَّهِ شَهَادَةُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَإِقَامُ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءُ الزَّكَاةِ وَصَوْمُ رَمَضَانَ وَأَنْ تُعْطُوا مِنَ الْمَغَانِمِ الْخُمُسَ وَأَنْهَاكُمْ عَنْ أَرْبَعٍ مَا انْتُبِذَ فِي الدُّبَّاءِ وَالنَّقِيرِ وَالْحَنْتَمِ وَالْمُزَفَّتِ

[٤١١١] حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ عَنْ أَبِي جَمْرَةَ قَالَ سَمِعْتُ ابْنَ عَبَّاسٍ يَقُولُ قَدِمَ وَفْدُ عَبْدِ الْقَيْسِ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّا هَذَا الْحَيَّ مِنْ رَبِيعَةَ وَقَدْ حَالَتْ بَيْنَنَا وَبَيْنَكَ كُفَّارُ مُضَرَ فَلَسْنَا نَخْلُصُ إِلَيْكَ إِلَّا فِي شَهْرٍ حَرَامٍ فَمُرْنَا بِأَشْيَاءَ نَأْخُذُ بِهَا وَنَدْعُو إِلَيْهَا مَنْ وَرَاءَنَا قَالَ آمُرُكُمْ بِأَرْبَعٍ وَأَنْهَاكُمْ عَنْ أَرْبَعٍ الْإِيمَانِ بِاللَّهِ شَهَادَةِ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَعَقَدَ وَاحِدَةً وَإِقَامِ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ وَأَنْ تُؤَدُّوا لِلَّهِ خُمُسَ مَا غَنِمْتُمْ وَأَنْهَاكُمْ عَنِ الدُّبَّاءِ وَالنَّقِيرِ وَالْحَنْتَمِ وَالْمُزَفَّتِ [ر: ٥٣]

[٤١١٢] حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سُلَيْمَانَ حَدَّثَنِي ابْنُ وَهْبٍ أَخْبَرَنِي عَمْرٌو وَقَالَ بَكْرُ بْنُ مُضَرَ عَنْ عَمْرِو بْنِ الْحَارِثِ عَنْ بُكَيْرٍ أَنَّ كُرَيْبًا مَوْلَى ابْنِ عَبَّاسٍ حَدَّثَهُ أَنَّ ابْنَ عَبَّاسٍ وَعَبْدَ الرَّحْمَٰنِ بْنَ أَزْهَرَ وَالْمِسْوَرَ بْنَ مَخْرَمَةَ أَرْسَلُوا إِلَى عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا فَقَالُوا اقْرَأْ عَلَيْهَا السَّلَامَ مِنَّا جَمِيعًا وَسَلْهَا عَنِ الرَّكْعَتَيْنِ بَعْدَ الْعَصْرِ وَإِنَّا أُخْبِرْنَا أَنَّكِ تُصَلِّيهَا وَقَدْ بَلَغَنَا أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى عَنْهَا قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ وَكُنْتُ أَضْرِبُ مَعَ عُمَرَ النَّاسَ عَنْهُمَا قَالَ كُرَيْبٌ فَدَخَلْتُ عَلَيْهَا وَبَلَّغْتُهَا مَا أَرْسَلُونِي فَقَالَتْ سَلْ أُمَّ سَلَمَةَ فَأَخْبَرْتُهُمْ فَرَدُّونِي إِلَى أُمِّ سَلَمَةَ بِمِثْلِ مَا أَرْسَلُونِي إِلَى عَائِشَةَ فَقَالَتْ أُمُّ سَلَمَةَ سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَنْهَى عَنْهُمَا وَإِنَّهُ صَلَّى الْعَصْرَ ثُمَّ دَخَلَ عَلَيَّ وَعِنْدِي نِسْوَةٌ مِنْ بَنِي حَرَامٍ مِنَ الْأَنْصَارِ فَصَلَّاهُمَا فَأَرْسَلْتُ إِلَيْهِ الْخَادِمَ فَقُلْتُ قُومِي إِلَى جَنْبِهِ فَقُولِي تَقُولُ أُمُّ سَلَمَةَ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَلَمْ أَسْمَعْكَ تَنْهَى عَنْ هَاتَيْنِ الرَّكْعَتَيْنِ فَأَرَاكَ تُصَلِّيهِمَا فَإِنْ أَشَارَ بِيَدِهِ فَاسْتَأْخِرِي فَفَعَلَتِ الْجَارِيَةُ فَأَشَارَ

بِيَدِهِ فَاسْتَأْخَرَتْ عَنْهُ فَلَمَّا انْصَرَفَ قَالَ يَا بِنْتَ أَبِي أُمَيَّةَ سَأَلْتِ عَنِ الرَّكْعَتَيْنِ بَعْدَ الْعَصْرِ إِنَّهُ أَتَانِي أُنَاسٌ مِنْ عَبْدِ الْقَيْسِ بِالْإِسْلَامِ مِنْ قَوْمِهِمْ فَشَغَلُونِي عَنِ الرَّكْعَتَيْنِ اللَّتَيْنِ بَعْدَ الظُّهْرِ فَهُمَا هَاتَانِ [ر: ١١٧٦]

[٤١١٣] حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ الْجُعْفِيُّ حَدَّثَنَا أَبُو عَامِرٍ عَبْدُ الْمَلِكِ حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ هُوَ ابْنُ طَهْمَانَ عَنْ أَبِي جَمْرَةَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ أَوَّلُ جُمُعَةٍ جُمِّعَتْ بَعْدَ جُمُعَةٍ جُمِّعَتْ فِي مَسْجِدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي مَسْجِدِ عَبْدِ الْقَيْسِ بِجُوَاثَى يَعْنِي قَرْيَةً مِنَ الْبَحْرَيْنِ [ر: ٨٥٢]

وفد عبدالقيس په کوم سن کښې راغې؟: عبدالقیس ډیره لویه قبیله وه.د بحرین اوسیدونکی وو.(١) ددوی وفد د رسول الله ﷺ په خدمت کښې حاضرشو.دا په کوم سن کښې حاضرشو. په دې باره کښې اختلاف دې.

① د واقدی، قاضی عیاض، او د حافظ ابن تیمیه رحمه الله رائې داده.چه دا وفد د نبی علیه السلام په خدمت کښې ٨ھ کښې راغلې دې.(١)

② د اکثرو اهل مغازی په نزد دا وفد د نبی علیه السلام په خدمت کښې ٩ھ کښې حاضر شوې وو.د ابن اسحاق، ابن هشام، او خلیفه بن خیاط هم دا رائې ده.(٢)

③ ابوحاتم او د تاریخ خمیس مصنف ددې وفد راتګ په ١٠ھ کښې ګرځولې دې. (٣)

دا ټول حضرات په دې خبره تقریباً متفق دی.چه دا وفد د نبی علیه السلام په خدمت کښې یوځل راغلې دې.خو حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائیلی دی.چه دا وفد د نبی علیه السلام په خدمت کښې دوه ځله راغلې دې.یوځل د فتح مکې نه وړاندې په ٥ھ کښې، یا ددې نه هم وړاندې راغلې دې. او په دویم ځل ددې حاضری د فتح مکې نه پس ٩ھ کښې شوې دې.په ړومبی ځل وفد کښې دیارلس یا څوارلس سړی وو.او په دویم ځل دا وفد په څلویښتو سړو باندې مشتمل وو.(٤)

دوه ځل ددې وفد د راتلو دلیل دمسند احمد او مصنف ابن ابی شیبه هغه روایت دې.چه په هغې کښې دی.چه کله دا وفد د رسول الله ﷺ په خدمت کښې ٩ھ کښې حاضر شو. نو نبی علیه السلام اوفرمائیل.((مالی اراکم قد تغیرت الوانکم))دا څه خبره ده.چه زه ګورم.چه ستاسو رنګونه بدل شوی دی.ددې نه معلومیږی.چه رسول الله ﷺ هغوی مخکښې لیدلی وو.

په فیض الباری کښې علامه انورشاه کشمیری رحمه الله طرف ته منسوب کړې شوی لیکلی شوی دی. چه دا وفد په ړومبی ځل ٦ھ کښې او [illegible] دویم ځل ٨ھ کښې راغلې دې.د ٨ھ خبره خو صحیح ده.چه بعضې اهل سیر دا اختیارکړې دې.خوپه ٦ھ کښې ددې وفد د راتګ ذکر چاهم نه دې کړې.داخو یا دحضرت شاه صاحب رحمه الله نه تسامح (چشم پوشی) شوې ده.او یا د

---

(١) فتح الباری (٨٥/٨) وعمدة القاری (٢٠/١١٨)۔

مرتب نه سهوه شوې ده.چه هغه ،،السنة الخامسة،، لره ،،السنة السادسة،، اوګنړو.اووې لیکلو.[۴]

داوفدچه کله درسول اللهﷺ په خدمت کښې په ړومبی ځل حاضرشو.نونبی علیه السلام اوفرمائیل.

«مرحباً بالقوم غیرخزایا ولانداٰمی» مرحبا دې وی هغه قوم ته چه هغه نه رسوا شو.او نه پښیمانه او شرمنده شو.یعنی هغه پخپله راغلل.او پخپل شوق او د زړه په خوشحالئ ئې اسلام قبول کړو.په جنګ او جهاد سره مسلمانان نه شو.چه هغوی ذلیله او پښیمانه شوې وې.نبی کریمﷺ ته د وفد شریکانو عرض اوکړو.چه زمونږ او ستاسو په منځ کښې قبیله مضر اباده ده.هغوی سره زمونږ دشمنی ده.مونږ صرف د حرمت په میاشتو کښې ستاسو خدمت کښې حاضریدې شو.چه په دغه میاشتو کښې هغه خلق د لوټ مار او قتل وقتال نه د عربو د عام دستور مطابق بندیږی.په دې وجه تاسو مونږ ته یو داسې جامع عمل اوښایئ.چه په هغې باندې عمل کولو سره مونږ جنت ته داخل شو.او د ښار اوسیدونکو ته هم دهغې دعوت ورکړو.رسول اللهﷺ اوفرمائیل.زه تاسو ته د څلورو څیزونو حکم درکوم.او د څلورو څیزونو نه مو منع کوم.چه دهغې تفصیل په وړیسې روایت کښې راروان دې.

د وفد عبدالقیس د راتلو سبب: د رسول اللهﷺ په خدمت کښې ددې وفد د حاضریدو په باره کښې اصحابو د سیردا واقعه لیکلې ده.چه د قبیله عبدالقیس سردار منذر بن عائذ خپله لور منقذ بن حیان ته ورکړې وه.منقذ بن حیان د تجارت په غرض سره مدینې منورې ته راغې.دا دهجرت نه روستو زمانه وه.منقذ یو ځائې کښې ناست وو.اتفاقاً نبی علیه السلام هغه طرف ته تیریدو.منقذ چه نبی علیه السلام اولیده.نو اودریده.رسول اللهﷺ تپوس اوکړو .څوک یې؟ عرض ئې اوکړو.منقذ بن حیان یم.رسول اللهﷺ دهغه نه دخیرت پوښتنه اوکړله.او دهغه د قبیلې په شریفانوکښې ئې د هریو نوم واخستۀ.او د حالاتو تپوس ئې ترې اوکړو.ددې په وجه منقذ بن حیان دومره متاثره شو.چه مسلمان شو.د قرآن شریف څه حصه سورة فاتحه او سورة علق وغیره ئې زده کړل.کله چه خپل وطن ته تلو.نو نبی علیه السلام د قبیلې د سردرانو په نوم دهغه په لاس خطونه اولیګل

قبیلې ته چه اورسیده.نو منقذ بن حیان خپل اسلام ښکاره نه کړو.البته مونځ به ئې کوو.او

.....دتیرمخ حاشیه] [۱]) شرح مسلم للنووی(۳۴۱۱) کتاب الایمان، باب الامربالایمان بالله.....)_

[۲]) سیرة ابن هشام مع الروض الانف (۳۴۰۱۲) وطبقات ابن سعد(۳۱۴۱۱) والبدایة والنهایة(۴۶۱۵)_

[۳]) د ابوحاتم ابن حبان قول مې د یو درجن نه زیات ممکنو مراجعو کښې تلاش کړو.خو ملاؤ نه شو.البته حافظ ابن حجر په الاصابه کښې د واقدی په حوالې سره ۱۰ھ کښې د وفد عبدالقیس راتګ ذکرکړې دې.اوګورئ! لامع الدراری(۲۲۱۴) کتاب الجمعة او مصنف د تاریخ خمیس هم په ۱۰ھ کښې ددې وفد راتګ بیان کړې دې.اوګورئ! تاریخ الخمیس (۱۹۴۱۲)_

[۴]) فتح الباری (۸۵۱۸)_

[۵]) فیض الباری(۱۵۵۱۱) کتاب الایمان ، باب اداء الخمس من الایمان)_

قران به ني لوستلو.دهغه ښخې خپل پلار منذر ته ددې ذکر اوکړو. چه زما دخاوند منقذ خو دې خل څه عجيبه حالت جوړشوې دې.په خاصو وختونو کښې هغه مخ لاسونه وينځى.او بيا مخ په قبله اودريږى.ټيټيږى.او سجده کوى. منذر خپل زوم سره ملاو شو.په دې باره کښې خبره اوشوه.منقذ هغه ته پوره قصه واوروله.په تفصيل اوريدو سره منذر بن عائذ هم مسلمان شو.دهغه د اسلام راوړلو نه پس منقذ بن حيان د رسول الله ﷺ خط هغه ته ورکړو. منذردقبيلې خلقوته هغه خط واوروله.چه په هغې کښې هغوى ته داسلام دعوت ورکړې شوې وو.نو پوره قبيله مسلمانه شوه.او د نبى ﷺ په خدمت کښې ئې دحاضريدو اراده اوکړله.(١)

کله چه دغه خلق مدينې منورې ته نزدې شو.نو رسول الله ﷺ صحابو ته اوفرمائيل.چه تاسو ته وفد عبدالقيس راروان دې.چه دا د اهل مشرق غوره خلق دى.(٢) او په هغوى کښې منذر بن عائذ اشج عصرى هم دې.کله چه وفد په مدينه منوره کښې مسجد نبوى ته راورسيدو.نو د وفد نور شريکان نبى ﷺ سره د ملاقات په شوق کښې د سورلو نه په جلتئ سره راکوزشو.اوپه خدمت کښې حاضرشو.خو د وفد امير منذر بن عائذ اشج په آرام راکوز شو.مخکښې ئې خپله سورلې اوتړله.بيا ئې د ټولو ملګرو سامان يوځائې کښې جمع کړو.او بيا صفا کپړې راواخستلې.او وائې غوستلې.ددې نه پس د رسول الله ﷺ په خدمت کښې حاضرشو.نبى ﷺ ورته اوفرمائيل.په تاکښې دوه خويونه داسې دى.چه هغه الله او دهغه رسول ﷺ خوښوى.عقل او وقار،عرض ئې اوکړو.دا دواړه خويونه په ماکښې فطرى دى اوکه مصنوعى دى.نبى ﷺ اوفرمائيل.بلکه ته الله تعالى هم په دې خويونو باندې پيدا کړې يې.نواشج اووئيل.((الحمدلله الذى جبلنى على خلقتين يحبهما الله ورسوله))(٣)

قوله: حدثنى اسحاق....: حضرت ابوجمره رضی الله عنه فرمائى.چه ما حضرت ابن عباس رضی الله عنهما ته اووئيل.چه ما سره يوه چاټئ ده.چه په هغې کښې زما دپاره نبيذ جوړولې شى.هغه نبيذ د خوږيدو په حالت کښې زه څکم.په هم هغه چاټئ کښې هغه پراته وى.که زه دهغې نه زيات اوڅکم.او بيا په ډله کښې کينم.او زيات وخته پورې کينم.نو ماته د رسوا کيدو ويره وى. يعنى کله چه زيات اوڅکم.او بيا ډير وخته پورې مجلس کښې ناست يم.نو ماته دا خطره وى.چه چرته نشه راباندې اونه خيژى.او غلطو خبرو کولو سره زه په خلقو کښې رسوا نه شم. حضرت ابن عباس رضی الله عنهما ابوجمزه رحمه الله ته د وفد عبدالقيس حديث واوروله.مسئله ئې هم ورته اوخودله.او دليل ئې هم ورته اوخوده.مسئله ئې ورته دا اوخودله.چه داسې چاټئ چه دهغې نرى سورى بند وى.په هغې کښې نبيذ تيارول صحيح نه دى.او دليل ئې دا بيان کړو.چه رسول الله ﷺ وفد عبدالقيس په دبا، حنتم، مزفت او نقير کښې د نبيذ د استعمال نه منع کړې وو. چه په دې کښې د سکر (نشې) پيدا کيدو احتمال وى. نو تاله هم داسې چاټئ

---

(١) فتح الملهم (١/٥٢٤) دلائل النبوة للبيهقى (٥/٣٢٣)_

(٢) فتح البارى(٨/٨٥)_

(٣) دلائل النبوة للبيهقى(٥/٣٢٧-٣٢٨) باب وفد عبدالقيس)_

استعمالول پكار نه دى.

دې حديث سره متعلق نور تفصيلات په كتاب الايمان كښې تيرشوى دى.

تنبيه په حاشيه كښې د قسطلانى په حوالې سره ليكلى دى.چه دا د دويم ځل حاضريدو واقعه ده.(١) خو دا صحيح نه ده.ځكه چه روايت كښې د وفد دا قول منقول دې.چه زمونږ او ستاسو په منځ كښې مضر قبيله آباده ده.مونږ صرف د حرم په مياشتو كښې راتلې شو.د حرم د مياشتو نه علاوه په لاره كښې دهغوى د طرفه د حملې خطره وى.چه ددې نه صفا معلوميږى.چه دا د ړومبى ځل حاضريدو واقعه ده.ځكه چه كله وفد عبدالقيس په دويم ځل حاضرشوې وو.هغه وخت قبيله مضر مسلمانان شوى وو.اوهغوى د عبدالقيس او مسلمانانو په منځ كښې حائل نه وو.

بَاب وَفْدِ بَنِي حَنِيفَةَ وَحَدِيثِ ثُمَامَةَ بْنِ أُثَالٍ

بنو حنيفه په عربوكښې د يمامه مشهوره قبيله ده.د فتح مكې نه پس ددې قبيلې وفد د رسول الله ﷺ په خدمت كښې حاضرشوې وو.په دې باب كښې امام بخارى رحمه الله اول د حضرت ثمامه بن اثال رضي الله عنه هغه حديث نقل كړې دې.په كوم كښې چه دهغه د اسلام راوړلو واقعه بيان كړې شوې ده.ددې نه پس ئې بيا د بنى حنيفه وفد سره متعلق حديث بيان كړې دې.دحضرت ثمامه رضي الله عنه د اسلام راوړلو واقعه د فتح مكې نه وړاندې ده.خو چونكه هغه د بنى حنيفه قبيلې د سردارانو ځينې وو.په دې وجه امام دا واقعه هم دلته ذكر كړې ده.(٢)

[٤١٣] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ قَالَ حَدَّثَنِي سَعِيدُ بْنُ أَبِي سَعِيدٍ أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ بَعَثَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَيْلًا قِبَلَ نَجْدٍ فَجَاءَتْ بِرَجُلٍ مِنْ بَنِي حَنِيفَةَ يُقَالُ لَهُ ثُمَامَةُ بْنُ أُثَالٍ فَرَبَطُوهُ بِسَارِيَةٍ مِنْ سَوَارِي الْمَسْجِدِ فَخَرَجَ إِلَيْهِ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ مَا عِنْدَكَ يَا ثُمَامَةُ فَقَالَ عِنْدِي خَيْرٌ يَا مُحَمَّدُ إِنْ تَقْتُلْنِي تَقْتُلْ ذَا دَمٍ وَإِنْ تُنْعِمْ تُنْعِمْ عَلَى شَاكِرٍ وَإِنْ كُنْتَ تُرِيدُ الْمَالَ فَسَلْ مِنْهُ مَا شِئْتَ فَتُرِكَ حَتَّى كَانَ الْغَدُ ثُمَّ قَالَ لَهُ مَا عِنْدَكَ يَا ثُمَامَةُ قَالَ مَا قُلْتُ لَكَ إِنْ تُنْعِمْ تُنْعِمْ عَلَى شَاكِرٍ فَتَرَكَهُ حَتَّى كَانَ بَعْدَ الْغَدِ فَقَالَ مَا عِنْدَكَ يَا ثُمَامَةُ فَقَالَ عِنْدِي مَا قُلْتُ لَكَ فَقَالَ أَطْلِقُوا ثُمَامَةَ فَانْطَلَقَ إِلَى نَخْلٍ قَرِيبٍ مِنَ الْمَسْجِدِ فَاغْتَسَلَ ثُمَّ دَخَلَ الْمَسْجِدَ فَقَالَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ يَا مُحَمَّدُ وَاللَّهِ مَا كَانَ عَلَى الْأَرْضِ وَجْهٌ أَبْغَضَ إِلَيَّ مِنْ وَجْهِكَ فَقَدْ أَصْبَحَ وَجْهُكَ أَحَبَّ الْوُجُوهِ إِلَيَّ وَاللَّهِ مَا كَانَ مِنْ دِينٍ أَبْغَضَ إِلَيَّ مِنْ دِينِكَ فَأَصْبَحَ دِينُكَ أَحَبَّ الدِّينِ إِلَيَّ وَاللَّهِ مَا كَانَ مِنْ بَلَدٍ أَبْغَضَ إِلَيَّ مِنْ بَلَدِكَ فَأَصْبَحَ بَلَدُكَ

---

١) حاشيه صحيح بخارى (٦٢٧/٢) حاشيه نمبر٢)_

٢) فتح البارى(٨٧/٨)_

أَحَبَّ الْبِلَادِ إِلَيَّ وَإِنَّ خَيْلَكَ أَخَذَتْنِي وَأَنَا أُرِيدُ الْعُمْرَةَ فَمَاذَا تَرَى فَبَشَّرَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَمَرَهُ أَنْ يَعْتَمِرَ فَلَمَّا قَدِمَ مَكَّةَ قَالَ لَهُ قَائِلٌ صَبَوْتَ قَالَ لَا وَلَكِنْ أَسْلَمْتُ مَعَ مُحَمَّدٍ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلَا وَاللَّهِ لَا يَأْتِيكُمْ مِنَ الْيَمَامَةِ حَبَّةُ حِنْطَةٍ حَتَّى يَأْذَنَ فِيهَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [ر: ٤٥٠]

حضرت ابوهريره ﷺ فرمائي.چه رسول الله ﷺ نجد طرف ته سواره روان كړل. هغوى لاړل.او د بنى حنيفه قبيلې يو سړې ثمامه بن أثال ئې ګرفتار كړو.هغه ئې راوسته.او د مسجد نبوى يوې ستنې سره ئې اوتړلو.رسول الله ﷺ هغه ته تشريف راوړو.او ورته ئې اوفرمائيل.«ما عندك يا ثمامة؟»،ستا څه اراده ده اې ثُمامه!، ثمامه اوونيل.زما اراده د خير ده.كه تاسو ما قتل كړئ.نو تاسو به يو داسې سړې قتل كړئ.چه هغه د قتل مستحق دې.اوكه ما پرېږدئ. نو دا به په يو شكر كونكى سړى باندې ستاسو انعام او احسان وى.اوكه مال غواړئ. نو اوفرمايئ.نبى كريم ﷺ دهغه خبرې واوريدې.او خاموش لاړو.په دويمه او دريمه ورځ هم دغه سوال او جواب اوشو.په دې دوران كښې حضرت ثمامه د مسلمانانو د مانځه او دهغوى د عملونو او ژوند مشاهده كوله.ددې نه پس نبى كريم ﷺ راغې.او وې فرمائيل. ثمامه! ما ته معاف كړې.اوهغه ئې پرانيسته.او آزاد ئې كړو.

ثمامه چه آزاد شو.نو يو نزدې باغ ته لاړه.غسل ئې اوكړو.او د نبى عليه السلام په خدمت كښې حاضرشو.كلمهٔ شهادت ئې اووئيله.او مسلمان شو.اووې وئيل.اې محمد (ﷺ)! په خدائې قسم! په مخ د زمكې ستاسو د مخ نه ماته هيڅ يو مخ زيات ناخوښه نه وو.خو نن ستاسو د مخ نه زيات ماته هيڅ مخ محبوب نه دې.په الله قسم! هيڅ يو دين ماته ستاسو د دين نه زيات ناخوښه نه وو.خو نن ستاسو دين ماته د ټولو نه زيات محبوب دې.ستاسو ښار ماته د ټولو نه زيات ناخوښه وو.خو نن ستاسو ښار ماته د ټولو نه زيات خوښ دې.ما عمره كول غوښتل.چه ستاسو سورو زه اونيولم.اوس ستاسو څه حكم دې؟ (عمره اوكړم اوكه نه؟) رسول الله ﷺ هغه ته زيرې وركړو.او د عمرې اداكولو حكم ئې وركړو.

ددې نه پس حضرت ثمامه مكې ته لاړه.قريشو اووئيل.دا صابى (بې دينه) شوې دې.هغه اووئيل.صابى شوې نه يم.بلكه زه مسلمان شوې يم.او په خدائې قسم! اوس به تاسو ته د يمامه نه د غنمو يوه دانه هم نه راځى.ترڅو چه رسول الله ﷺ اجازت رانكړى.هغه چه يمامه ته لاړه.نو د قريشو غله ئې بنده كړله.چه په دې سره د مكې خلق سخت پريشانه شو.او رسول الله ﷺ ته ئې د رشتہ دارئ واسطه وركړله.او درخواست ئې اوكړو.نبى عليه السلام ثمامه ته سفارشى خط اوليكه.چه ددوى غله مه بندوه.نو بيا هغوى غله جارى كړله.(١) حضرت ثمامه ﷺ د حضرت صديق اكبر ﷺ په دورخلافت كښې په فتنهٔ ارتداد كښې د مرتدو د لاسه شهيد شو.(٢)

---

١) فتح البارى (٨٨/٨)_

٢) الاصابة فى تمييز الصحابة (٢٠٣/١)_

[۳۱۱۵] حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي حُسَيْنٍ حَدَّثَنَا نَافِعُ بْنُ جُبَيْرٍ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ قَدِمَ مُسَيْلِمَةُ الْكَذَّابُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَجَعَلَ يَقُولُ إِنْ جَعَلَ لِي مُحَمَّدٌ الْأَمْرَ مِنْ بَعْدِهِ تَبِعْتُهُ وَقَدِمَهَا فِي بَشَرٍ كَثِيرٍ مِنْ قَوْمِهِ فَأَقْبَلَ إِلَيْهِ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَمَعَهُ ثَابِتُ بْنُ قَيْسِ بْنِ شَمَّاسٍ وَفِي يَدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قِطْعَةُ جَرِيدٍ حَتَّى وَقَفَ عَلَى مُسَيْلِمَةَ فِي أَصْحَابِهِ فَقَالَ لَوْ سَأَلْتَنِي هَذِهِ الْقِطْعَةَ مَا أَعْطَيْتُكَهَا وَلَنْ تَعْدُوَ أَمْرَ اللَّهِ فِيكَ وَلَئِنْ أَدْبَرْتَ لَيَعْقِرَنَّكَ اللَّهُ وَإِنِّي لَأَرَاكَ الَّذِي أُرِيتُ فِيهِ مَا رَأَيْتُ وَهَذَا ثَابِتٌ يُجِيبُكَ عَنِّي ثُمَّ انْصَرَفَ عَنْهُ قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ فَسَأَلْتُ عَنْ قَوْلِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّكَ أُرَى الَّذِي أُرِيتُ فِيهِ مَا أُرِيتُ فَأَخْبَرَنِي أَبُو هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ بَيْنَا أَنَا نَائِمٌ رَأَيْتُ فِي يَدَيَّ سِوَارَيْنِ مِنْ ذَهَبٍ فَأَهَمَّنِي شَأْنُهُمَا فَأُوحِيَ إِلَيَّ فِي الْمَنَامِ أَنْ انْفُخْهُمَا فَنَفَخْتُهُمَا فَطَارَا فَأَوَّلْتُهُمَا كَذَّابَيْنِ يَخْرُجَانِ بَعْدِي أَحَدُهُمَا الْعَنْسِيُّ وَالْآخَرُ مُسَيْلِمَةُ [ر: ۳۴۲۴]

[۳۱۱۶] حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ نَصْرٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ عَنْ هَمَّامٍ أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَقُولُ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيْنَا أَنَا نَائِمٌ أُتِيتُ بِخَزَائِنِ الْأَرْضِ فَوُضِعَ فِي كَفِّي سِوَارَانِ مِنْ ذَهَبٍ فَكَبُرَا عَلَيَّ فَأُوحِيَ إِلَيَّ أَنْ انْفُخْهُمَا فَنَفَخْتُهُمَا فَذَهَبَا فَأَوَّلْتُهُمَا الْكَذَّابَيْنِ اللَّذَيْنِ أَنَا بَيْنَهُمَا صَاحِبَ صَنْعَاءَ وَصَاحِبَ الْيَمَامَةِ [۶۶۳۰، وانظر: ۳۴۲۴]

قوله: مسيلمه كذاب: مسيلمه د بنى حنيفه قبيلې يو سړې وو. دهغه پوره نوم مسيلمة بن ثمامة بن كبير ابن حبيب بن الحارث وو.[۱] ابن اسحاق ليكلى دى. چه هغه په ۱۰ھ كښې د نبوت دعوه كړې وه.[۲] د قاضى عياض رحمه الله خيال دې. چه اول هغه اسلام قبول كړې وو. ددې نه پس بيا مرتد شو. اودنبوت دعوه ئې اوكړله.[۳] هغه راغې. اووې وئيل. چه كه محمد (ﷺ) دخان نه روستو ما خپل جانشين (خليفه) جوړه وى. نو زه دهغه اتباع كوم.

قوله: وَقَدِمَهَا فِي بَشَرٍ كَثِيرٍ مِنْ قَوْمِهِ: ددې الفاظو نه ښكاره دا معلوميږى. چه هغه سره ډير لوئې جماعت راغلې وو. حالانكه د واقدى په روايت كښې دى. چه هغه سره اوولس سړى وو. په اصل كښې دهغه راتګ دوه ځله شوې دې. يوځل هغه سره اوولس سړى وو. او په دويم ځل زيات وو.[۴]

[۱] فتح البارى (۸۹/۸)_
[۲] عمدة القارى (۲۳/۱۸)_
[۳] شرح النووى لصحيح مسلم كتاب الرؤيا (۲۴/۱۲)_
[۴] فتح البارى (۹۰/۸)_

قوله: فَأَقْبَلَ إِلَيْهِ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَمَعَهُ ثَابِتُ بْنُ قَيْسِ بْنِ شَمَّاسٍ: رسول الله ﷺ هغه طرف ته لاړو.او نبي عليه السلام سره حضرت ثابت بن قيس رضي الله عنه وو. حضرت ثابت بن قيس بن شماس په خطيب الانصار سره مشهور وو.د شكل او صورت نه ئې رعب داب نه وو.خو په فصاحت او بلاغت او په جزالت كلام كښې ورته الله تعالى ډير لوئې خصوصيت وركړې وو.د رسول الله ﷺ په لاس كښې د كجورې د ښاخ يوه حصه وه.نبي عليه السلام لاړه.او مسيلمه كذاب ته ئې اوفرمائيل.،،ته كه زمانه دا څانګه اوغواړې.نو هم به ئې درنكړم،،(خلافت خو ډير لوئې څيزدې).

قوله: وَلَنْ تَعْدُوَ أَمْرَ اللَّهِ فِيكَ وَلَئِنْ أَدْبَرْتَ لَيَعْقِرَنَّكَ اللَّهُ: او ستا په باره كښې چه د الله تعالى كومه فيصله ده.ته به هغې نه هيڅ كله هم تير نه شې.(او د الله تعالى فيصله دهغه په باره كښې دا وه.چه هغه جهنمي نامراده او تاوانى دې) اوكه تا زما د اطاعت نه مخ واړولو.نو الله تعالى به ستا خپې ماتې كړى.يعنى هلاك او برباد به دې كړى.نوهم دغه شان اوشوه.چه الله تعالى هغه لره هلاك او برباد كړو.

قوله: وَإِنِّي لَأَرَاكَ الَّذِي أُرِيتُ فِيهِ مَا رَأَيْتُ وَهَذَا ثَابِتٌ يُجِيبُكَ عَنِّي ثُمَّ انْصَرَفَ عَنْهُ: او ستا په باره كښې زما خيال دې.چه ته هم هغه ئې.دچا متعلق چه ماته خوب ليدلې شوې دې.او دا ثابت بن قيس رضي الله عنه به زما د طرفه تاته جواب دركوى.د رسول الله ﷺ خواهش وو.چه هغه سره خبره لره تفصيل سره اوكړې شى.نو نبي عليه السلام دا فريضه ثابت بن قيس بن شماس رضي الله عنه ته اوسپارله.اووې فرمائيل.چه دې به تفصيل سره تاته جواب دركوى. ددې نه دا ثابته شوه.چه د اهل علمو او فاضلانو د خپلو ملګرونه په داسې قسمه معاملاتو كښې مدد حاصلول د رسول الله ﷺ سنت پاتې شوې دې.([1])

حضرت ابن عباس رضي الله عنهما فرمائى.چه ما د رسول الله ﷺ ددې قول په باره كښې پوښتنه اوكړله. «اني لا اراك الذى اريت فيه ما رأيت» چه ددې څه مطلب دې.نوماته حضرت ابوهريره رضي الله عنه اوفرمائيل.چه رسول الله ﷺ فرمائيلى دى.چه زه اوده ووم.نو ما اوليدل.چه زما په دواړو لاسونوكښې د سرو زرو دوه كړې (بنګړى) دى.دې حالت زه ډير غمژن او فكرمند كړم.نو هم په خوب كښې ماته وحى اوكړې شوه.چه تاسو په دې كړو باندې پوك وكړئ.كله چه ما پوك اووهلو.نو هغه دواړه والوتل.نو ما دهغې دا تعبير اوښكلو.چه دوه دروغژن نبيان به زما نه پس راوځى.په هغوى كښې يو اسود عنسى دې.او دويم مسيلمه دې.

عالمانو دلته دا سوال پورته كړې دې.چه په خوب كښې خپل لاس كښې د دوه كړو ليدلو سره نبي عليه السلام ته فكر ولې پيداشو؟ بعضې حضراتو وئيلى دى.چه د سرو زرو كړې دنيا ده.او

---

[1]) زادالمعاد(٦١٣١٣)_

دنیا سره د نبیﷺ څه واسطه؟ نبیﷺ فرمائیلی دی«مالی وللدنیا؟»[1] په دې وجه خپل لاس کښې کړو لیدلو سره نبیﷺ ته فکر اوشو.اوبعضې حضراتووئیلی دی.چه چونکه دا د ښځو زیور (ښائست) دې.د سړو د استعمال څیز نه دې.په دې وجه نبیﷺ ته فکر شو.[2] والله اعلم.

کله چه نبیﷺ په هغې پوکې اووهلو.اوهغه دواړه کړې والوتلې.په دې کښې دې خبرې طرف ته اشاره وه.چه لکه څنګه بې وزنه او بې حقیقته څیز په معمولی پوکی او توجه سره ختمیږی.او زائل کیږی.په دې وجه به نبیﷺ هغه دواړو دروغژنو نبیانو ختمولو طرف ته معمولی شان توجه اوفرمائی.نو هغوی دواړه به ختم شی.[3]

یو اشکال: په دې روایت باندې اشکال کیږی.چه په دې کښې دی.«فأولتهما کذابین، یخرجان بعدی» رسول اللهﷺ اوفرمائیل.چه ما دهغه دواړو کړو نه دا تعبیر واخستلو.چه زما نه پس به دوه دروغژن نبیان ښکاره کیږی.یو اسود عنسی او دویم مسیلمه کذاب، حالانکه دا دواړه د نبیﷺ نه پس نه، بلکه د نبیﷺ په ژوند کښې ښکاره شوی وو؟

ددې اشکال جواب ورکولوکښې بعضې حضراتو وئیلی دی.چه د ،،بعدی،، نه مراد ،،بعد موتی،، نه دې.بلکه ددې نه مراد ،،بعد نبوتی،، دې.[4]

بعضې حضراتو یو بل جواب ورکړې دې.چه د نبیﷺ ددې جملې مطلب دادې.چه زما دوفات نه پس به دهغوی د نبوت د دعوې شهرت اوشی.اګرچه ظهور دهغوی د نبیﷺ په ژوند کښې اوشی.خو دهغې مشهورتیا به روستو کیږی.[5] خو دا جواب څکه ضعیف دې.چه اسود عنسی خو د نبیﷺ په ژوند کښې قتل کړې شوې وو.دهغه د نبوت مشهورتیا د نبیﷺ د وفات نه پس اونشوه.په دې وجه ړومبئ توجیه راجح ده.

فائده: مسیلمه کذاب د رسول اللهﷺ زیارت کړې دې.اوکه نه؟: مسیلمه کذاب د رسول اللهﷺ زیارت کړې دې.اوکه نه؟ د بخاری د مذکوره روایت نه معلومیږی.چه هغه د نبیﷺ زیارت کړې دې.او نبیﷺ دهغه سره خبرې هم کړې دی.

محمد بن اسحاق روایت نقل کړې دې.په هغې کښې دی.چه د رسول اللهﷺ په خدمت کښې کله د بنی حنیفه وفد راغې.په هغې کښې مسیلمه کذاب هم وو.خو هغه دتکبر په وجه د نبیﷺ په خدمت کښې حاضرنه شو.بلکه د وفد باقی شریکانو د نبیﷺ په خدمت کښې حاضری ورکړله.او دې دهغوی د سامان وغیره د حفاظت دپاره روستو پاتې شوې

---

[1] الحدیث اخرجه الترمذی فی کتاب الزهد (٤\٥٨٨) عن عبدالله بن مسعود ﷺ. قال نام رسول اللهﷺ علی حصیر فقام وقد اثر فی جنبه، فقلنا یا رسول الله! لو اتخذنا لک وطاء، فقال مالی وللدنیا ما انا فی الدنیا الا کراکب، استظل تحت شجرة ثم راح وترکها)_

[2] فتح الباری(١٢\٤٢٤) کتاب التعبیر، باب النفخ فی المنام)_

[3] فتح الباری(١٢\٤٢٤) کتاب التعبیر)_

[4] فتح الباری(١٢\٤٢٤) کتاب التعبیر، باب النفخ فی المنام)_

[5] شرح صحیح مسلم للنووی(٢\٤٤١) کتاب التعبیر، باب رؤیا النبیﷺ)_

وو.(١) حافظ ابن حجر رحمه الله اګرچه ددې روايت تضعيف کړې دې.(٢) خو دواړه روايتونه په دې طريقه جمع کيدې هم شي.چه د بخاري په روايت کښې په دويم ځل د مسيلمه کذاب د راتلو ذکردې.او د محمد بن اسحاق په روايت کښې په ړومبي ځل دهغه د راتلو واقعه بيان کړې شوې ده.او دا خبره مخکښې بيان کړې شوې ده.چه دا سړې دوه ځله وفد سره راغلې دې.
علامه انورشاه کشميری رحمه الله د محمد بن اسحاق روايت ته ترجيح ورکړې ده.اوونيلى ئې دى.چه دې لعين ته د نبى عليه السلام زيارت نه دې نصيب شوې.(٣)
خوښکاره داده.چه د بخاري د روايت په مقابله کښې د محمد بن اسحاق روايت ته ترجيح نشي ورکړې کيدې.او حافظ د محمد بن اسحاق د روايت تضعيف هم کړې دې.په دې وجه مولانا بدرعالم ميرتهی رحمه الله فرمائيلى دى.چه په اصل کښې مولانا انورشاه کشميری رحمه الله د رسول الله ﷺ سره د انتهائى درجې محبت او د عظمت د جذبې نه مغلوبه شوې دې.او د ابن اسحاق روايت ته ئې ترجيح ورکړې ده.يعنى هغه دا خبره نه خوښوى.چه داسې بد بخته سړې د نبى کريم ﷺ په خدمت کښې حاضرشى.(٤)

[٤١٧٠] حَدَّثَنَا الصَّلْتُ بْنُ مُحَمَّدٍ قَالَ سَمِعْتُ مَهْدِيَّ بْنَ مَيْمُونٍ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا رَجَاءٍ الْعُطَارِدِيَّ يَقُولُ كُنَّا نَعْبُدُ الْحَجَرَ فَإِذَا وَجَدْنَا حَجَرًا هُوَ أَخْيَرُ مِنْهُ أَلْقَيْنَاهُ وَأَخَذْنَا الْآخَرَ فَإِذَا لَمْ نَجِدْ حَجَرًا جَمَعْنَا جُثْوَةً مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ جِئْنَا بِالشَّاةِ فَحَلَبْنَاهُ عَلَيْهِ ثُمَّ طُفْنَا بِهِ فَإِذَا دَخَلَ شَهْرُ رَجَبٍ قُلْنَا مُنَصِّلُ الْأَسِنَّةِ فَلَا نَدَعُ رُمْحًا فِيهِ حَدِيدَةٌ وَلَا سَهْمًا فِيهِ حَدِيدَةٌ إِلَّا نَزَعْنَاهُ وَأَلْقَيْنَاهُ شَهْرَ رَجَبٍ وَسَمِعْتُ أَبَا رَجَاءٍ يَقُولُ كُنْتُ يَوْمَ بُعِثَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ غُلَامًا أَرْعَى الْإِبِلَ عَلَى أَهْلِي فَلَمَّا سَمِعْنَا بِخُرُوجِهِ فَرَرْنَا إِلَى النَّارِ إِلَى مُسَيْلِمَةَ الْكَذَّابِ

ابو رجاء د بنو عطارد قبيلې سره تعلق لرى. دده نوم عمران بن ملحان دې.د نبى کريم ﷺ په زمانه کښې ئې اسلام راوړلې وو.خو د نبى عليه السلام په خدمت کښې ورته د حاضريدو سعادت حاصل نه شو.(٥) روستو بيا دې سره د خپلې پوره قبيلې د مسيلمه کذاب په مددګارو کښې شامل شوې وو.خو الله تعالى هغه ته دوباره د
اسلام هميشه سعادت ورنصيب کړو.او مسلمان شو.(٦)
دې فرمائى.چه مونږ به دکاڼړو عبادت کولو.کله چه به مونږ ته يوکاڼړې د مخکنى کاڼړى نه ښه ملاؤ شو.نوهغه ته به مو ترجيح ورکوله.يعنى دهغې عبادت به مو شروع کولو.او

---

١) سيرة ابن هشام (٢٢٣\٤) قدوم وفد بنى حنيفة ومعهم مسيلمة الكذاب)_
٢) فتح البارى(٨٩\٨)_
٣) فيض البارى(١٢٢\٤)_
٤) البدرالسارى حاشيه فيض البارى(١٢٢\٤)_
٥) عمدة القارى(٢٥\١٨)_
٦) ابورجاء عطاردى يوسل اوسل کالو نه زيات عمرنې بيا موندو.او د هشام بن عبدالملک په دورخلافت کښې وفات شو.حالاتو دپاره اوګورئ! الاستيعاب لابن عبدالبر(٢٣\٢-٢٦)_

مخکښې به مو پریخودلو.اوکه په داسې شانې کښې به وو.چه هلته به کاڼړی نه وو.نو مونږ به دخاورو یو ډیرې جوړ کړو.او چیلۍ به مو راوستله.د خاورو په دغه ډیری به مو اولوشله.او بیا به مو د دغه ډیری طواف کولو.

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائیلی دی.چه په خاوره به ئې پۍ څکه لوشل.چه دا کلکه شی.(۱) خو علامه کرمانی رحمه الله فرمانی.چه په حقیقت کښې به دغه خلقو د خاورو دغه ډیری سره نزدې د چیلۍ پۍ لوشل.او بیا به ئې دهغې صدقه کوله.په حقیقت کښې د چیلۍ پۍ لوشل او په خاوره باندې اچول مراد نه دی.(۲)

قوله: فَإِذَا دَخَلَ شَهْرُ رَجَبٍ قُلْنَا مُنَصِّلُ الْأَسِنَّةِ فَلَا نَدَعُ رُمْحًا فِيهِ حَدِيدَةٌ وَلَا سَهْمًا فِيهِ حَدِيدَةٌ إِلَّا نَزَعْنَاهُ وَأَلْقَيْنَاهُ شَهْرَ رَجَبٍ: کله چه به د رجب میاشت داخله شوه.نومونږ به وئیل.چه دا میاشت د نیزو جدا کونکې میاشت ده.نوکومه نیزه او غشې چه به داسې وو.چه په هغې کښې به د اوسپنې پلکې لګیدلې وو.مونږ به هغه اوښکلو.او د پوره رجب دپاره به مو غورځولو.

قوله: فلما سمعنا بخروجه فررنا الى مسيلمة الكذاب: بیا چه کله مونږ د رسول الله ﷺ د ښکاره کیدو خبره واوریده.نو مونږ اور طرف ته یعنی دمسیلمه کذاب طرف ته اوتختیدو.(او دهغه اطاعت مو قبول کړو) دخروج نه د فتح مکې په وخت قریشو باندې غلبه مرادده.(۳)

ددې آخری جملې په مناسبت سره امام بخاری رحمه الله دا حدیث په دې باب کښې ذکرکړې دې.

بَاب قِصَّةُ الْأَسْوَدِ الْعَنْسِيِّ

د نبی کریم ﷺ د طرفه په صنعاء یمن باندې یو عامل حضرت باذان رضی الله عنه مقرر وو. اسود عنسی هم په دغه علاقه کښې اوسیده.هغه سره دوه شیطانان اوسیدل.د یو نوم ،،سحیق،، وو. او د دویم نوم ،،شقیق،، وو.دغه دواړو شیطانانو به اسود ته خبرونه خودل.دغه خبرونه به هغه د خلقو په وړاندې بیانول.په دې طریقه یو ډیر لوئې جال خور کړې وو.او یو لوئې جماعت هغه طرف ته مائل شوې وو.او هغه سره ملګرې شوې وو.(۴)

کله چه دحضرت باذان رضی الله عنه وفات اوشو.نو اسود عنسی په صنعاء یمن باندې قبضه اوکړله. او د حضرت باذان رضی الله عنه ښځې ،،مرزبانه،، سره هغه نکاح هم اوکړله.چونکه هغه ته خطره وه.

---

۱) فتح البارى(۹۱۱۸)_

۲) شرح الكرمانى (۱۹٤۱۱۶)_

۳) قال الحافظ ومراده بخروجه اى ظهوره على قومه من قريش بفتح مكة وليس المراد مبدأ ظهوره بالنبوة، ولا خروجه من مكة الى المدينة لطول المدة بين ذالک وبين خروج مسيلمة (و انظر فتح البارى(۹۱۱۸)_

۴) عمدة القارى(۲۶۱۱۸) وفتح البارى(۹۳۱۸)_

په دې وجه به هر وخت زرو سپاهیانو دهغه په کور باندې پهره ورکوله.
د اسود عنسی کار ختمولو دپاره حضرت فیروز دیلمی رضی الله عنه راغې.هغه د تولو نه مخکښې ,,مرزبانه،، سره رابطه قائمه کړله.هغه مدد دپاره تیاره شوه.نو منصوبه جوړه کړې شوه. مرزبانه یوه ورځ اسود عنسی باندې ډیر شراب اوڅکول .هغه په نشه کښې بې هوشه شو. حضرت فیروز دیلمی رضی الله عنه او دهغه ملګرو د منصوبې مطابق د شا د طرفه په دیوال کښې غار اوکړو.او وردننه شو.هغه ئې اووژلو.دهغه د قتلولو نه پس دهغه ملګری هم اوتختیدل. او الله جل جلاله دوباره په صنعاء باندې مسلمانانو ته غلبه ورکړله.
حضرت فیروز دیلمی رضی الله عنه د نبی کریم صلی الله علیه وسلم په خدمت کښې اطلاع اولیګله.خوکله چه اطلاع اورسیده.نو نبی علیه السلام وفات شوې وو.(۱)
مسیلمه او اسود دواړو د نبی علیه السلام په ژوند کښې د نبوت دعوه کړې وه.خو نبی علیه السلام دهغوی د قتل هیڅ اقدام اونکړو.حضرت مولانا انورشاه کشمیری رحمه الله فرمائیلی دی.ددې وجه دا وه.چه چرته دا خبره مشهوره نه شی.چه نبی علیه السلام دخپل اقتدار په خاطرد نورو د شرکت نه بغیر د نبوت په منصب باندې قبضه کیدل غواړی.ددوی نه علاوه که بل څوك د نبوت دعوه اوکړی.نو دې دهغه د قتل فیصله کوی.د دروغژن نبی د قتل فیصله شرعی لحاظ سره اګرچه بالکل صحیح او ټیك ده.خوپه دې عنوان سره خلق ډیر بدګمانه کیدې شی.رسول الله صلی الله علیه وسلم ددې مصلحت لحاظ اوساته.او پخپله ئې هیڅ اقدام اونه کړو.دا مرتبه الله تعالی د حضرت صدیق اکبر رضی الله عنه دپاره مقررکړې وه.چه هغوی په خپل دورکښې داسې ډیر دروغژن نبیان جهنم ته اورسول.(۲)

[۴۳۷۸] حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْجَرْمِيُّ حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ حَدَّثَنَا أَبِي عَنْ صَالِحٍ عَنْ ابْنِ عُبَيْدَةَ بْنِ نَشِيطٍ وَكَانَ فِي مَوْضِعٍ آخَرَ اسْمُهُ عَبْدُ اللَّهِ أَنَّ عُبَيْدَ اللَّهِ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُتْبَةَ قَالَ بَلَغَنَا أَنَّ مُسَيْلِمَةَ الْكَذَّابَ قَدِمَ الْمَدِينَةَ فَنَزَلَ فِي دَارِ بِنْتِ الْحَارِثِ وَكَانَ تَحْتَهُ بِنْتُ الْحَارِثِ بْنِ كُرَيْزٍ وَهِيَ أُمُّ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَامِرٍ فَأَتَاهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَمَعَهُ ثَابِتُ بْنُ قَيْسِ بْنِ شَمَّاسٍ وَهُوَ الَّذِي يُقَالُ لَهُ خَطِيبُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَفِي يَدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَضِيبٌ فَوَقَفَ عَلَيْهِ فَكَلَّمَهُ فَقَالَ لَهُ مُسَيْلِمَةُ إِنْ شِئْتَ خَلَّيْنَا بَيْنَكَ وَبَيْنَ الْأَمْرِ ثُمَّ جَعَلْتَهُ لَنَا بَعْدَكَ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَوْ سَأَلْتَنِي هَذَا الْقَضِيبَ مَا أَعْطَيْتُكَهُ وَإِنِّي لَأُرَاكَ الَّذِي أُرِيتُ فِيهِ مَا أُرِيتُ وَهَذَا ثَابِتُ بْنُ قَيْسٍ وَسَيُجِيبُكَ عَنِّي فَانْصَرَفَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ سَأَلْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ

---

(۱) عمدة القاری(۲۶\۱۸) دحضرت عروه رضی الله عنه یو روایت کښې دی.چه اسود عنسی د رسول الله صلی الله علیه وسلم د وفات نه یوه ورځ او یوه شپه مخکښې قتل کړې شو.او د وحی په ذریعه نبی علیه السلام ته دهغه د قتل اطلاع ورکړې شوه.نبی علیه السلام صحابو رضی الله عنهم ته اطلاع ورکړله.(فتح الباری(۹۳\۸)_
(۲) فیض الباری(۱۲۳\۴)_

عَبَّاسٍ عَنْ رُؤْيَا رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الَّتِي ذَكَرَ فَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ ذُكِرَ لِي أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ بَيْنَا أَنَا نَائِمٌ أُرِيتُ أَنَّهُ وُضِعَ فِي يَدَيَّ سِوَارَانِ مِنْ ذَهَبٍ فَقُطِعْتُهُمَا وَكَرِهْتُهُمَا فَأُذِنَ لِي فَنَفَخْتُهُمَا فَطَارَا فَأَوَّلْتُهُمَا كَذَّابَيْنِ يَخْرُجَانِ فَقَالَ عُبَيْدُ اللَّهِ أَحَدُهُمَا الْعَنْسِيُّ الَّذِي قَتَلَهُ فَيْرُوزُ بِالْيَمَنِ وَالْآخَرُ مُسَيْلِمَةُ الْكَذَّابُ [ر: ٣٤٢٤]

قوله: عَنْ ابْنِ عُبَيْدَةَ بْنِ نَشِيطٍ وَكَانَ فِي مَوْضِعٍ آخَرَ اسْمُهُ عَبْدُ اللَّهِ: دامام بخاری رحمه الله مقصد دادي چه دلته په سند كښې د ،،ابن عبيده،، نوم مذكور نه دې. خو بل ځاى كښې دهغه نوم ،،عبدالله،، بيان كړې شوې دې. امام بخارى رحمه الله دا وضاحت ځكه اوفرمائيلو. چه د ،،عبيده بن نشيط،، يو ځوئې بل هم دې. دهغه نوم ،،موسى،، دې. اوهغه ضعيف دې.(١) په دې وجه امام بخارى رحمه الله تصريح كړې ده. چه دلته مراد ،،عبدالله،، دې. ،،موسى،، مراد نه دې.

بَابُ قِصَّةِ أَهْلِ نَجْرَانَ

[٤١١٩/٤١٢٠] حَدَّثَنِي عَبَّاسُ بْنُ الْحُسَيْنِ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ آدَمَ عَنْ إِسْرَائِيلَ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ عَنْ صِلَةَ بْنِ زُفَرَ عَنْ حُذَيْفَةَ قَالَ جَاءَ الْعَاقِبُ وَالسَّيِّدُ صَاحِبَا نَجْرَانَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُرِيدَانِ أَنْ يُلَاعِنَاهُ قَالَ فَقَالَ أَحَدُهُمَا لِصَاحِبِهِ لَا تَفْعَلْ فَوَاللَّهِ لَئِنْ كَانَ نَبِيًّا فَلَاعَنَّا لَا نُفْلِحُ نَحْنُ وَلَا عَقِبُنَا مِنْ بَعْدِنَا قَالَا إِنَّا نُعْطِيكَ مَا سَأَلْتَنَا وَابْعَثْ مَعَنَا رَجُلًا أَمِينًا وَلَا تَبْعَثْ مَعَنَا إِلَّا أَمِينًا فَقَالَ لَأَبْعَثَنَّ مَعَكُمْ رَجُلًا أَمِينًا حَقَّ أَمِينٍ فَاسْتَشْرَفَ لَهُ أَصْحَابُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ قُمْ يَا أَبَا عُبَيْدَةَ بْنَ الْجَرَّاحِ فَلَمَّا قَامَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هَذَا أَمِينُ هَذِهِ الْأُمَّةِ

[٤١٢٠] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا إِسْحَاقَ عَنْ صِلَةَ بْنِ زُفَرَ عَنْ حُذَيْفَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ جَاءَ أَهْلُ نَجْرَانَ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالُوا ابْعَثْ لَنَا رَجُلًا أَمِينًا فَقَالَ لَأَبْعَثَنَّ إِلَيْكُمْ رَجُلًا أَمِينًا حَقَّ أَمِينٍ فَاسْتَشْرَفَ لَهُ النَّاسُ فَبَعَثَ أَبَا عُبَيْدَةَ بْنَ الْجَرَّاحِ [ر: ٣٥٣٥]

[٤١٢١] حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ خَالِدٍ عَنْ أَبِي قِلَابَةَ عَنْ أَنَسٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لِكُلِّ أُمَّةٍ أَمِينٌ وَأَمِينُ هَذِهِ الْأُمَّةِ أَبُو عُبَيْدَةَ بْنُ الْجَرَّاحِ [ر: ٣٥٣٤]

نجران د مكې مكرمې نه يمن طرف ته اووه منزله فاصله باندې د يو لوئې ښار نوم دې. د نجران وفد د نبى كريم ﷺ په خدمت كښې دوه ځله حاضر شوې دې. يو ځلې دا وفد مكې مكرمې ته حاضرشوې دې. هغه وخت دا په شلو سړو

---

(١) په اردو كښې هم حاشيه نشته.

باندې مشتمل وو.(١) او په دويم ځل ددوى وفد ٩ﻫ كښې راغلې دې.
دلته په روايت كښې چه دكومې واقعې بيان دې.هغه د ٩ﻫ ده.هغه وخت دا وفد د ابن سعد د بيان مطابق په څوارلسو او د ابن اسحاق د روايت مطابق ٢٤ سړو باندې مشتمل وو.(٢) په دوى كښې درې لوئې سرداران وو.دلته د بخارى په روايت كښې د دوو ذكر دې.يو،،سيد،، سرد مشهور وو.دهغه نوم ،،ايهم،،يا ،،شرحبيل،، وو.د جماعت ترتيب او د سورلو وغيره انتظام دده په ذمه وو.دويم ،،عاقب،، وو.دهغه نوم ،،عبدالمسيح،، وو.دا د قافلې امير وو.دريم سردار چه دهغه ذكر د بخارى په روايت كښې نشته..ابوحارثه بن علقمه،، وو.دا دهغوى امام او مذهبى مقتدا وو.(٣)
رسول الله ﷺ هغوى ته د اسلام دعوت وركړو.او د قرآن تلاوت ئې اوكړو.خو هغوى د اسلام قبلولو نه انكار اوكړو.نبى عليه السلام اوفرمائيل.كه تاسو زما د خبرې نه انكار كوئ. نو راشئ زه تاسو سره مباهله كوم.د سورة آل عمران په آيت ﴿تَعَالَوْا نَدْعُ أَبْنَاءَنَا وَأَبْنَاءَكُمْ وَنِسَاءَنَا وَنِسَاءَكُمْ وَأَنْفُسَنَا وَأَنْفُسَكُمْ....﴾ كښې هم دې مباهلې طرف ته اشاره ده.(٤)دغه خلق د مباهلې دپاره تيارشو.خو سيد ايهم يا عاقب اووئيل.چه كه مونږه مباهله اوكړله.او دا واقعى د الله نبى وى.نو مونږ به ټول هلاك او برباد شو.نو دغه خلقو د مباهلې اراده پريخودله.او راغلل.نبى عليه السلام ته ئې عرض اوكړو.چه تاسو كوم څه جزيه وغيره په مونږ باندې لازموئ.مونږ به ئې دركوو.رسول الله ﷺ په دوه زره حلو (جوړو) باندې هغوى سره صلح اوكړله.زر جوړې په رجب كښې او زر د صفر په مياشت كښې دهغوى په ذمه لازمې كړې شوې.(٥) ابن سعد ليكلى دى.چه سيدايهم او عاقب دواړه روستو مسلمانان شو.(٦)
فائده : د مباهلې معنى: د مباهلې معنى ملاعنه ده.يعنى د يوبل دپاره د لعنت بددُعا كول. علامه دوانى شافعى رحمه الله يوه مستقل رساله د مباهلې په شرائطو باندې ليكلې ده.په هغې كښې هغوى تفصيل سره د مباهلې شرطونه بيان كړى دى.(٧)
دحضرت عبدالله بن مسعود رضى الله عنه، حضرت ابن عباس رضى الله عنه، امام اوزاعى رحمه الله او امام شعبى رحمه الله وغيره حضراتو نه نقل د ى.چه هغوى د مباهلې دعوت وركړو.څوك باطل پرست د حجت تماميدو باوجود كه د باطل نه د رجوع كولو دپاره نه تياريږى.نو د مباهلې دعوت

---

١) فتح البارى(٩٤/٨)_
٢) فتح البارى(٩٤/٨)_
٣) فتح البارى(٩٤/٨) په دلائل د بيهقى كښې دهغه نوم ابوحارثه راغلې دې.(اوګورئ: دلائل النبوة للبيهقى(٣٨٣/٥)_
٤) دلائل النبوة للبيهقى (٥٨٧/٥)_
٥) فتح البارى(٩٥/٨) وعمدة القارى (٤٧/١٨)_
٦) فتح البارى(٩٥/٨) وطبقات ابن سعد(٣٨٥/١)_
٧) فيض البارى(١٢٤/٤)_

ورکولې شی.حافظ ابن حجر رحمه الله لیکلی دی.چه تجربه داده.چه د مباهلې کولو نه پس باطل پرست یوکال نه زیاته پورې ژوندې نه پاتې کیږی.هغوی دخپل ځان په باره کښې لیکلی دی.چه یو ملحد سره زما مباهله اوشوه.چه په هغه دوه میاشتې هم نه وې تیرې شوې.چه هغه مړشو.(۱)

بَاب قِصَّةُ عُمَانَ وَالْبَحْرَيْنِ

[۴۳۳] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ سَمِعَ ابْنُ الْمُنْكَدِرِ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا يَقُولُ قَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَوْقَدْ جَاءَ مَالُ الْبَحْرَيْنِ لَقَدْ أَعْطَيْتُكَ هَكَذَا وَهَكَذَا ثَلَاثًا فَلَمْ يَقْدَمْ مَالُ الْبَحْرَيْنِ حَتَّى قُبِضَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَمَّا قَدِمَ عَلَى أَبِي بَكْرٍ أَمَرَ مُنَادِيًا فَنَادَى مَنْ كَانَ لَهُ عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دَيْنٌ أَوْعِدَةٌ فَلْيَأْتِنِي قَالَ جَابِرٌ فَجِئْتُ أَبَا بَكْرٍ فَأَخْبَرْتُهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَوْجَاءَ مَالُ الْبَحْرَيْنِ أَعْطَيْتُكَ هَكَذَا وَهَكَذَا ثَلَاثًا قَالَ فَأَعْطَانِي قَالَ جَابِرٌ فَلَقِيتُ أَبَا بَكْرٍ بَعْدَ ذَلِكَ فَسَأَلْتُهُ فَلَمْ يُعْطِنِي ثُمَّ أَتَيْتُهُ فَلَمْ يُعْطِنِي ثُمَّ أَتَيْتُهُ الثَّالِثَةَ فَلَمْ يُعْطِنِي فَقُلْتُ لَهُ قَدْ أَتَيْتُكَ فَلَمْ تُعْطِنِي ثُمَّ أَتَيْتُكَ فَلَمْ تُعْطِنِي ثُمَّ أَتَيْتُكَ فَلَمْ تُعْطِنِي فَإِمَّا أَنْ تُعْطِيَنِي وَإِمَّا أَنْ تَبْخَلَ عَنِّي فَقَالَ أَقُلْتَ تَبْخَلُ عَنِّي وَأَيُّ دَاءٍ أَدْوَأُ مِنَ الْبُخْلِ قَالَهَا ثَلَاثًا مَا مَنَعْتُكَ مِنْ مَرَّةٍ إِلَّا وَأَنَا أُرِيدُ أَنْ أُعْطِيَكَ وَعَنْ عَمْرٍو عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ سَمِعْتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ يَقُولُ جِئْتُهُ فَقَالَ لِي أَبُو بَكْرٍ عُدَّهَا فَعَدَدْتُهَا فَوَجَدْتُهَا خَمْسَ مِائَةٍ فَقَالَ خُذْ مِثْلَهَا مَرَّتَيْنِ [ر: ۲۱۷۴]

بحرين د قبيلهٔ عبدالقيس ښار وو.عمان هغې ته نزدې د يوښار نوم دې.رسول الله ﷺ د اسلام د دعوت دپاره حضرت عمرو بن العاص رضی الله عنه هغه طرف ته اوليګه.د عمان د بادشاه جلندی دوه ځامن وو.د يو نوم ،،جيفر،،وو.او د دويم نوم ،،عياذ ،،وو.هغوی ته د اسلام د دعوت ورکولو هغه ته نبی علیه السلام خصوصی تاکيد اوکړو. حضرت عمرو بن العاص رضی الله عنه لاړلو.او هغوی ته ئې د اسلام دعوت ورکړو.اوهغوی اسلام قبول کړو.(۲) دا د ذيقعده ۸ھ واقعه ده.ددې نه پس دغه خلق د نبی علیه السلام په خدمت کښې حاضرشو.

دلته په روايت کښې صرف د بحرين ذکردې.د عُمان ذکر نشته.امام بخاری رحمه الله ته د عُمان په باره کښې هيڅ يو روايت دخپل شرط مطابق ملاؤ نشو.په دې وجه ئې د بحرين روايت ذکر کړو.عمان بحرين ته نزدې واقع دې.

تنبيه:دلته چه دکوم عمان ذکردې.دا بحرين ته نزدې يو ښاردې.ددې ذکر په مختلفو رواياتو کښې ملاويږی.امام احمد بن حنبل رحمه الله يو روايت نقل کړې دې.چه نبی کريم ﷺ اوفرمائيل.

((انی لاعلم ارضاً يقال لها ،،عمان،، ينضح بناحيتها البحر، لواتاهم رسول ما رموه بسهم ولاحجر))(۳)

---

۱) فتح البارى(۹۵/۸)_
۲) عمدة القارى(۲۹/۱۸)_
۳) فتح البارى(۹۶/۸)_

یعنی ماته یوه داسې علاقه معلومه ده.چه هغې ته، ،عمان، ، وائی.دهغې غاړې سره دریاب لګیدلې دې.(یعنی دریاب سره پیوست دی) که زما قاصد د عمان اوسیدونکو ته ورشی. نوهغه خلق به په هغه نه غشی اولی.او نه کانړی، ،

یوبل ښار، عمان (په فتحې د عین او په تشدید دمیم سره) دې.کوم چه نن صباد اردن حکومت دارالسلطنت دی.متقدمین لیکی.چه دا د شام علاقې یو ښار دې.ځکه چه مخکښې دا حصه هم شام کښې شامل وه.دلته هغه مراد نه ده.(۱)

=بَاب قُدُومِ الْأَشْعَرِيِّينَ وَأَهْلِ الْيَمَنِ

د اشعریینو وفد د نبی کریم ﷺ په خدمت کښې د خیبر فتح کیدو نه پس ۷ھ کښې راغلې دې.او د اهل یمن وفدپه سنة الوفود کښې یعنی ۹ھ کښې راغلې دې.(۲) خو چونکه د اشعریینو تعلق هم یمن سره دی.په دې وجه امام بخاری رحمه الله دواړه یوځائې جمع کړل.امام بخاری رحمه الله په واقعاتو بیانولو کښې لکه څنګه چه د تاریخی ترتیب لحاظ ساتی.هغه شان په بعضو واقعاتوکښې هغوی د تاریخی ترتیب رعایت هم پریخودې دې.د بل څه مناسبت په وجه ئې واقعات یو بل سره یوځائې کړی دی.

قوله: وَقَالَ أَبُو مُوسَى عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هُمْ مِنِّي وَأَنَا مِنْهُمْ:

[ر:۲۳۵۴] نبی علیه السلام اوفرمائیل.دا خلق زما څینې دی.او زه دهغوی نه یم.قاعده داده.چه کله دچا سره څه خاص ربط او تعلق پیدا شی.نوهغه خپل شمارلې کیږی.ددې ارشاد هم دغه معنی ده.

[۴۱۲۳] حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ وَإِسْحَاقُ بْنُ نَصْرٍ قَالَا حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ آدَمَ حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي زَائِدَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ عَنِ الْأَسْوَدِ بْنِ يَزِيدَ عَنْ أَبِي مُوسَى رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَدِمْتُ أَنَا وَأَخِي مِنَ الْيَمَنِ فَمَكُثْنَا حِينًا مَا نُرَى ابْنَ مَسْعُودٍ وَأُمَّهُ إِلَّا مِنْ أَهْلِ الْبَيْتِ مِنْ كَثْرَةِ دُخُولِهِمْ وَلُزُومِهِمْ لَهُ [ر:۳۵۵۲]

حضرت ابوموسی اشعری رضی الله عنه فرمائی.چه کله مونږ د یمن نه راغلو.نو څه مودې پورې مونږ ابن مسعود رضی الله عنه او دهغه مور د اهل بیتو نه ګڼړل.ځکه چه دهغوی نبی علیه السلام سره تعلق او دهغه سره حاضری داسې وه.لکه چه دخپل خاندان د خلقو او نزدې رشته دارانو وی.

[۴۱۲۴] حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ السَّلَامِ عَنْ أَيُّوبَ عَنْ أَبِي قِلَابَةَ عَنْ زَهْدَمٍ قَالَ لَمَّا قَدِمَ أَبُو مُوسَى أَكْرَمَ هَذَا الْحَيَّ مِنْ جَرْمٍ وَإِنَّا لَجُلُوسٌ عِنْدَهُ وَهُوَ يَتَغَدَّى دَجَاجًا وَفِي الْقَوْمِ رَجُلٌ جَالِسٌ فَدَعَاهُ إِلَى الْغَدَاءِ فَقَالَ إِنِّي رَأَيْتُهُ يَأْكُلُ شَيْئًا فَقَذِرْتُهُ فَقَالَ هَلُمَّ فَإِنِّي رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَأْكُلُهُ فَقَالَ إِنِّي حَلَفْتُ لَا آكُلُهُ فَقَالَ هَلُمَّ أُخْبِرْكَ عَنْ يَمِينِكَ

---

۱) فتح الباری(۸/۹۶)_

۲) فتح الباری(۸/۹۷)_

إِنَّا أَتَيْنَا النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَفَرٌ مِنَ الْأَشْعَرِيِّينَ فَاسْتَحْمَلْنَاهُ فَأَبَى أَنْ يَحْمِلَنَا فَاسْتَحْمَلْنَاهُ فَحَلَفَ أَنْ لَا يَحْمِلَنَا ثُمَّ لَمْ يَلْبَثِ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ أُتِيَ بِنَهْبِ إِبِلٍ فَأَمَرَ لَنَا بِخَمْسِ ذَوْدٍ فَلَمَّا قَبَضْنَاهَا قُلْنَا تَغَفَّلْنَا النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَمِينَهُ لَا نُفْلِحُ بَعْدَهَا أَبَدًا فَأَتَيْتُهُ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّكَ حَلَفْتَ أَنْ لَا تَحْمِلَنَا وَقَدْ حَمَلْتَنَا قَالَ أَجَلْ وَلَكِنْ لَا أَحْلِفُ عَلَى يَمِينٍ فَأَرَى غَيْرَهَا خَيْرًا مِنْهَا إِلَّا أَتَيْتُ الَّذِي هُوَ خَيْرٌ مِنْهَا وَتَحَلَّلْتُهَا [ر: ۲۹٦۴]

دا د حضرت عثمان رضی اللہ عنہ د خلافت د زمانې واقعه ده. چه حضرت ابوموسی اشعری رضی اللہ عنہ د کوفې گورنر جوړ شو. او راغې.(١) نود جرم قبیلې هغوی ډیر اکرام اوکړو. هغه داسې چه هغوی سره ئې قیام اوکړو. د هغوی عزت ئې اوساته.

قوله: فأمرلنا بخمس ذود: په دې روایت کښې دی. چه نبی علیه السلام د پنځو اوښانو حکم اوفرمائیلو. په یو بل روایت کښې د ‹‹ثلاث ابعرة›› دریو اوښانو ذکر دې. او بل یو روایت راروان دې. په هغې کښې د شپږو اوښانو ذکر دې. ممکن ده. چه جدا جدا واقعات وی. او دا هم کیدې شی. چه پنځه اوښان ئې یو خاص وخت کښې ورکړې وی. او یو اوښ ئې اخستې وی. او په هغې کښې شامل کړې وی. او یوه توجیه خو هرځائې کښې چلیدې شی. چه اقل عدد د زیاتو نفی نه کوی.

[۴۱۲۵] حَدَّثَنِي عَمْرُو بْنُ عَلِيٍّ حَدَّثَنَا أَبُو عَاصِمٍ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ حَدَّثَنَا أَبُو صَخْرَةَ جَامِعُ بْنُ شَدَّادٍ حَدَّثَنَا صَفْوَانُ بْنُ مُحْرِزٍ الْمَازِنِيُّ حَدَّثَنَا عِمْرَانُ بْنُ حُصَيْنٍ قَالَ جَاءَتْ بَنُو تَمِيمٍ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ أَبْشِرُوا يَا بَنِي تَمِيمٍ قَالُوا أَمَّا إِذْ بَشَّرْتَنَا فَأَعْطِنَا فَتَغَيَّرَ وَجْهُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَجَاءَ نَاسٌ مِنْ أَهْلِ الْيَمَنِ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اقْبَلُوا الْبُشْرَى إِذْ لَمْ يَقْبَلْهَا بَنُو تَمِيمٍ قَالُوا قَدْ قَبِلْنَا يَا رَسُولَ اللَّهِ [ر: ۳۰۱۸]

[۴۱۲۶] حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ الْجُعْفِيُّ حَدَّثَنَا وَهْبُ بْنُ جَرِيرٍ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ أَبِي خَالِدٍ عَنْ قَيْسِ بْنِ أَبِي حَازِمٍ عَنْ أَبِي مَسْعُودٍ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ الْإِيمَانُ هَا هُنَا وَأَشَارَ بِيَدِهِ إِلَى الْيَمَنِ وَالْجَفَاءُ وَغِلَظُ الْقُلُوبِ فِي الْفَدَّادِينَ عِنْدَ أُصُولِ أَذْنَابِ الْإِبِلِ مِنْ حَيْثُ يَطْلُعُ قَرْنَا الشَّيْطَانِ رَبِيعَةَ وَمُضَرَ [ر: ۳۱۲٦]

[۴۱۲۷\۴۱۲۹] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي عَدِيٍّ عَنْ شُعْبَةَ عَنْ سُلَيْمَانَ عَنْ ذَكْوَانَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَتَاكُمْ أَهْلُ الْيَمَنِ هُمْ أَرَقُّ أَفْئِدَةً وَأَلْيَنُ قُلُوبًا الْإِيمَانُ يَمَانٍ وَالْحِكْمَةُ يَمَانِيَةٌ وَالْفَخْرُ وَالْخُيَلَاءُ فِي أَصْحَابِ الْإِبِلِ وَالسَّكِينَةُ وَالْوَقَارُ فِي أَهْلِ الْغَنَمِ وَقَالَ غُنْدَرٌ عَنْ شُعْبَةَ عَنْ سُلَيْمَانَ سَمِعْتُ

---

(١) فتح الباري (٨/٩٨)۔

ذَكْوَانَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

[٣١٢٨] حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ قَالَ حَدَّثَنِي أَخِي عَنْ سُلَيْمَانَ عَنْ ثَوْرِ بْنِ زَيْدٍ عَنْ أَبِي الْغَيْثِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ الْإِيمَانُ يَمَانٍ وَالْفِتْنَةُ هَا هُنَا هَا هُنَا يَطْلُعُ قَرْنُ الشَّيْطَانِ

[٣١٢٩] حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ حَدَّثَنَا أَبُو الزِّنَادِ عَنِ الْأَعْرَجِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ أَتَاكُمْ أَهْلُ الْيَمَنِ أَضْعَفُ قُلُوبًا وَأَرَقُّ أَفْئِدَةً الْفِقْهُ يَمَانٍ وَالْحِكْمَةُ يَمَانِيَةٌ [ر: ٣١٢٥]

قوله: الايمان هاهنا: واشار بيده الى اليمن: نبى كريمﷺ يمن طرف ته اشاره اوکړله.اووې فرمائيل.ايمان دلته دې.او په دويم روايت کښې دى...الايمان يمان،، ايمان خو يمنى دې.د ايمان نسبت يمن طرف ته دکولو دا وجه وه.چه د يمن خلق پخپله اسلام طرف ته رامخکښې شوى وو.او په ايمانى صفاتو سره ډير اوچت وو.اوکله چه يو سړې يا يوجماعت په څه خاص صفت سره په امتيازى شان سره موصوف شي.نوهغه وصف هغه سره مخصوص طور باندې ذکرکولې شى.خو ددې مقصد دا هيڅ کله نه وى.چه هغه وصف په نوروکښې نشته.

قوله: والجفاء وغلظ القلوب فى الفدّادين: جفاء او د زړونو سختى په فدادينو کښې ده.

د فدادين معنى: د جفاء نه مراد د زړه سختى او د ،،غلظ القلوب،، نه مراد د زړونو غلط فهمى اوکوږوالې دې.او کيدې شى.چه د ،،غلظ القلوب،، عطف په ،،الجفاء،، باندې عطف تفسيرى وى.او د دواړو نه مراد د زړه سختى وى.والله اعلم.د ،،فدادين،، په باره کښې دوه خبرې نقل کړې شوى دى:

① فدادين د ،،فداد،، جمع ده.او فداد د ،،فديد،، نه ماخوذ دې.فديد هغه آواز ته وائى.کوم چه د څناورو والا د خپلو څناورو پاسولو، چلولو او تيز تللو دپاره کوى.(1)مطلب دادې. چه کوم خلق اوښان او څاروى ساتى.اوداوښانولکو سره شور کوى.اوچغې وهى.په هغوى کښې د زړونو سختى، کوږوالې اوکم عقل توب وى.

② دويم صورت دادې.چه فدادين د دال تخفيف سره د ،،فدان،،جمع ده.د فدان معنى ده. ،،آلة الحرث،،(2) په دې صورت کښې به مضاف محذوف منلې شى. يعنى ((الجفاء وغلظ القلوب فى اصحاب الفدادين عند اصول اذناب الابل))

قوله: من حيث يطلع قرنا الشيطان ربيعة ومضر: مشرق طرف ته اشاره ده.دا اشاره

---

1) عمدة القارى(٣١\١٨)_

2) عمدة القارى(٣١\١٨)_

مشرق ته ددې دپاره شوې ده.چه کوم وخت نمر راخیژی.شیطان دهغې په برابر اودریږی.او کوم خلق چه نمر ته سجدې کوی.دې دخپل ځان دهغوی د معبود په حیثیت سره د ښکاره کولو کوشش کوی.(۱)

دلته ،،قرنا الشیطان،، مبدل منه دې.او ،،ربیعة ومضر،، دهغې نه بدل دې.ربیعه او مضر دواړه ئې د شیطان ښکرې اوګرخولې.چونکه دغه وخته پورې هغې خلقو اسلام نه وو راوړلې.او په شیطانی صفاتو او حرکتونو کښې به وړاندې وو.په دې وجه نبی علیه السلام هغوی ته ،،قرنا الشیطان،، اوفرمائیل.

قوله: حدثنا محمد بن بشار..... هم ارق افئدة والين قلوبا: داخلق په زړه نری او نرم زړه والا دی.بعضې عالمانو په ،،فؤاد،، او ،،قلب،، کښې فرق بیان کړې دې.چه ،،فؤاد،، غشاء القلب یعنی د زړه پردې ته وائی.که دغه پرده نرئ وی.نو وعظ او نصیحت په زړه باندې زر اثر کوی.اوکه هغه سخته وی.نو د نصیحت اثر زر نه کیږی.مطلب دادې.چه د یمن دخلقو زړه هم نرم دې.او د هغوی په زړه باندې پرده هم نرئ ده.(۲)

قوله: والحكمة يمانية:

د حکمت معنی: دحکمت په باره کښې مختلف اقوال علماؤ بیان کړی دی.بعضو وئیلی دی.

«الحكمة الفهم عند الله وقيل التفقه في الدين، وقيل الاصابة في القول والعمل»(۱) وقيل غيرذالك»

قوله: والفخر والخيلاء في اصحاب الابل، والسكينة والوقار في اهل الغنم: فخر او تکبر په اوښانو والا کښې دې.او عاجزی او وقار په ګډبه کښې دې.په حقیقت کښې چه صحبت دکوم خیزهم وی.په انسان باندې دهغې اثر ضرور کیږی .په اوښانو کښې د لوئې والی او تکبر صفت موجود وی.نو دهغې د صحبت په اثر سره دا صفت د اوښانو والا طرف ته هم منتقل کیږی.او چیلئ یو مسکین (عاجزه) ځناور دې.نو کوم خلق چه ګډو سره هر وخت اوسیږی.په هغوی کښې عاجزی او وقار راځی.

[۴۱۳۰] حَدَّثَنَا عَبْدَانُ عَنْ أَبِي حَمْزَةَ عَنِ الْأَعْمَشِ عَنْ إِبْرَاهِيمَ عَنْ عَلْقَمَةَ قَالَ كُنَّا جُلُوسًا مَعَ ابْنِ مَسْعُودٍ فَجَاءَ خَبَّابٌ فَقَالَ يَا أَبَا عَبْدِ الرَّحْمَنِ أَيَسْتَطِيعُ هَؤُلَاءِ الشَّبَابُ أَنْ يَقْرَءُوا كَمَا تَقْرَأُ قَالَ أَمَا إِنَّكَ لَوْ شِئْتَ أَمَرْتُ بَعْضَهُمْ يَقْرَأُ عَلَيْكَ قَالَ أَجَلْ قَالَ اقْرَأْ يَا عَلْقَمَةُ فَقَالَ زَيْدُ بْنُ حُدَيْرٍ أَخُو زِيَادِ بْنِ حُدَيْرٍ أَتَأْمُرُ عَلْقَمَةَ أَنْ يَقْرَأَ وَلَيْسَ بِأَقْرَئِنَا قَالَ أَمَا إِنَّكَ إِنْ شِئْتَ أَخْبَرْتُكَ بِمَا قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي قَوْمِكَ وَقَوْمِهِ فَقَرَأْتُ خَمْسِينَ آيَةً مِنْ سُورَةِ مَرْيَمَ فَقَالَ عَبْدُ اللَّهِ كَيْفَ تَرَى قَالَ قَدْ أَحْسَنَ قَالَ عَبْدُ اللَّهِ مَا أَقْرَأُ شَيْئًا إِلَّا وَهُوَ يَقْرَؤُهُ ثُمَّ

---

۱) عمدة القاری(۱۸\۳۱)_

۲) عمدة القاری(۱۸\۳۳) وفتح الباری(۸\۱۰۰)_

الْتَفَتَ إِلَى خَبَّابٍ وَعَلَيْهِ خَاتَمٌ مِنْ ذَهَبٍ فَقَالَ أَلَمْ يَأْنِ لِهَذَا الْخَاتَمِ أَنْ يُلْقَى قَالَ أَمَا إِنَّكَ لَنْ تَرَاهُ عَلَيَّ بَعْدَ الْيَوْمِ فَأَلْقَاهُ رَوَاهُ غُنْدَرٌ عَنْ شُعْبَةَ

حضرت علقمه رحمه الله فرمائی چه مونږ دحضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه سره ناست وو.چه په دې کښې حضرت خباب بن ارت رضي الله عنه تشریف راوړه.او حضرت ابن مسعود رضي الله عنه ته ئې اووئیل.تاسو سره ناست دا ځوانان ستاسو په شان قرآن لوستلې شي؟ حضرت ابن مسعود رضي الله عنه اوفرمائیل.که تاسو غواړئ.نو زه به یوکس ته د تلاوت دپاره اووایم.وې وئیل. ضرور اووایه.حضرت ابن مسعود رضي الله عنه اوفرمائیل.اې علقمه! ته اولوله.په دې باندې د مشهور تابعی زیاد بن حدیر ورور زید بن حدیر حضرت ابن مسعود رضي الله عنه ته اووئیل.،،تاسو علقمه ته د تلاوت کولو دپاره فرمایئ.حالانکه هغه زمونږ ټولو نه ښه قاری نه دې،، نو حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه زید بن حدیر ته اوفرمائیل.

قوله: أَمَا إِنَّكَ إِنْ شِئْتَ أَخْبَرْتُكَ بِمَا قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي قَوْمِكَ وَقَوْمِهِ: ،،یعنی که ته غواړې.نو زه به تاته هغه حدیث واوروم.کوم چه رسول الله صلی الله علیه وسلم ستاد قوم او د علقمه د قوم په باره کښې فرمائیلې دې،،

دلته په بخاری کښې ددې حدیث ذکرنشته.په حقیقت کښې د علقمه تعلق نخع قبیلې سره وو.چه دا د یمن مشهوره قبیله ده.ا د زید بن حدیر تعلق بنو اسد سره وو.رسول الله صلی الله علیه وسلم ددې دواړو قبیلو (د نخع او بنواسد) باره کښې چه کوم حدیث بیان کړې دی.هغه امام احمد رحمه الله په خپل ،،مسند،،کښې دحضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه نه نقل کړې دې.چه هغوی اوفرمائیل.

قوله: شهدت رسول الله صلی الله علیه وسلم یدعو لهذا الحيّ من النخع ویثني علیهم حتی تمنیت اني رجل منهم:(۲)،،حضرت ابن مسعود رضي الله عنه فرمائی.چه زه د رسول الله صلی الله علیه وسلم په خدمت کښې حاضر ووم. نبی علیه السلام د نخع قبیلې دپاره دعا اوفرمائیله.اوهغوی تعریف ئې اوکړو. تردې چه زما خواهش پیدا شو.چه زه هم ددغه قبیلې یوکس وې،،

اوبنواسد باره کښې رسول الله صلی الله علیه وسلم اوفرمائیل((ان جهینة وغیرها خیر من بنی اسد))(۳) د بنواسد په مقابله کښې نبی علیه السلام جهینه او نورو قبیلو ته ترجیح ورکړله.نو حضرت عبدالله بن

دلیرمخ حاشیه] (۱) روح المعانی (۱۱۳/۴)علامه آلوسی لیکلی دی.چه د حکمت په تفسیر کښې د عالمانو یوکم څلوېښت اقوال دی.علامه نووی رحمه الله دحکمت جامع تعریف کولوکښې لیکلی دی.((والذی صفا لنا منها، ان الحکمة عبارة عن العلم المتصف بالاحکام المشتمل علی معرفة الله تعالی المصحوب بنفاذ البصیرة، وتهذیب النفس، وتحقیق الحق، والعمل به، والصد عن اتباع الهوی والباطل)) (شرح مسلم للنووی: ۵۳/۱۱)_

(۱) فتح الباری(۱۰۰/۸)_

(۲) فتح الباری(۱۰۰/۸)_

مسعود رضی الله عنه زید بن حدیر ته مخاطب شو.اووې وئیل.

قوله: أَمَا إِنَّكَ إِنْ شِئْتَ أَخْبَرْتُكَ بِمَا قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي قَوْمِكَ وَقَوْمِهِ: په دې جملې سره هغوی د حضرت علقمه دترجیح وجه اوخودله.چه دده د قوم تعریف نبی علیه السلام فرمائیلې دې.اوستا قوم ئې خو د جهینه په مقابله کښې هم مرجوح گرځولې دې.

حضرت علقمه فرمائی.چه بیا ما د سورة مریم د پنځوسو آیاتونو تلاوت اوکړو.حضرت ابن مسعود رضی الله عنه دحضرت خباب رضی الله عنه نه تپوس اوکړو.چه تلاوت ئې څنګه اوکړو؟ هغه اووئیل.

«قد احسن»، ډیر ښه تلاوت ئې اوکړو.

حضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه اوکتل.چه دحضرت خباب رضی الله عنه په لاس کښې د سرو زرو گُتمه ده.نوهغه ته ئې اوفرمائیل.لا تراوسه پورې تا دا گُتمه نه ده غورځولې.حضرت خُباب رضی الله عنه اووئیل.چه دنن نه پس به تاسو زما په لاس کښې دا گُتمه کله هم نه وینئ.نو هغه گُتمه هغوی اوښکله.

په دې روایت کښې دحضرت علقمه د قبیلې نخع ذکر ضمنی طور باندې په دې طریقه راغلې دې.چه حضرت ابن مسعود رضی الله عنه اوفرمائیل.«إِنْ شِئْتَ أَخْبَرْتُكَ بِمَا قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي قَوْمِكَ وَقَوْمِهِ» او نخع د یمن قبیله ده.په دې وجه امام بخاری رحمه الله دا روایت په دې باب کښې ذکرکړو.

فائده: حضرت خباب بن ارت رضی الله عنه د سرو زرو دگُتمې استعمال غالباً هغه دحرمت حدیث په نهی تنزیهی باندې محمول کولو.اودا هم کیدې شی.چه د نهی حدیث هغه ته نه وی رسیدلې.کله چه حضرت ابن مسعود رضی الله عنه د سرو دپاره ددې د استعمال حرمت اوخودلو.نو هغه ددې استعمال پریخوده.(۱)

حضرت علقمه رحمه الله: حضرت علقمه رضی الله عنه دحضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه اوچتو شاګردانو خینې وو.علامه ذهبی رحمه الله د رباح قول نقل کړې دې.چه «اذا رأیت علقمة فلا یضرك ان لاتری عبدالله»(۲) یعنی که تا علقمه اولیده.نو دا خبره ستا دپاره هیڅ نقصان نه درکوی .چه تا حضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه اونه لیده.او دا ځکه چه علقمه د خپل استاذ د علومو محافظ او دهغه د سیرت او کردار نمونه وه.

دحضرت علقمه وفات د یزید په دورخلافت کښې ۶۱ھ کښې اوشو.لس کم سل کاله عمر ئې وو.(۳)

---

۱) فتح الباری(۱۰۱/۸)_

۲) سیراعلام النبلاء (۵۵/٤)_

۳) سیراعلام النبلاء (۶۱/٤)_

باب قِصَّةُ دَوْسٍ وَالطُّفَيْلِ بْنِ عَمْرٍو الدَّوْسِيِّ

[۴۱۳۱] حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنِ ابْنِ ذَكْوَانَ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْأَعْرَجِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ جَاءَ الطُّفَيْلُ بْنُ عَمْرٍو إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ إِنَّ دَوْسًا قَدْ هَلَكَتْ عَصَتْ وَأَبَتْ فَادْعُ اللَّهَ عَلَيْهِمْ فَقَالَ اللَّهُمَّ اهْدِ دَوْسًا وَأْتِ بِهِمْ [ر: ۲۷۷۹]

يمن اودهغې په خواوشا علاقوكښې دوس قبيله آباده وه.ددې قبيلې دټولو نه ړومبې سړې چه هغه اسلام قبول كړو.هغه طفيل بن عمرو وو.دا د دوس قبيلې سرداروو.قريشوسره دهغوى حليفانه(د ملګرتيا) تعلقات وو.د هجرت نه مخكښې دې مكې مكرمې ته راغې.نو د قريشو بعضې خلقو هغه ته اووئيل.چه نن صبا په مونږ كښې يو سړې پيدا شوې دې.چه هغه ټول خلق په فتنه كښې اچولى دى.دهغه كلام ډير ساحرانه دې په پلار اوخوى او ښځه خاوند كښې هم جدائى راولى.په دې وجه تاسو كوشش اوكړئ.چه دهغه هيڅ خبره ستاسو غوږونو ته راونه رسى. حضرت طفيل بن عمرو لره قريشو دومره اويرولو.چه هغه په خپلو غوږونوكښې مالوچ كيخودل.چه د نبى عليه السلام څه خبره په غوږ كښې رانه شى.

يوه ورځ سحر وختى حضرت طفيل رضي الله عنه خانه كعبې ته تلې وو.هلته رسول الله ﷺ د سحر مونځ كولو،او د قرآن شريف تلاوت ئې لوستلو.هغه سوچ اوكړو.چه آخر زه عقل او پوهه لرم. په ښه او بده خبره كښې فرق كولې شم.د نبى ﷺ كلام ماله اوريدل پكاردى.كه ښه وى. نو قبول به ئې كړم.اوكه بد وى.نو پرې به ئې ګدم. حضرت طفيل بن عمرو رضي الله عنه قرآن واوريده.او دومره متاثره شو.چه كله رسول الله ﷺ فارغ شو.او كورته ئې تشريف راوړه.نو حضرت طفيل هم د نبى ﷺ كورته راغې. اودټولې واقعې اورولو نه پس ئې عرض اوكړو.چه تاسو راته خپل دين پيش كړئ. نبى كريم ﷺ د اسلام تعارف اوكړو.او هغه اسلام قبول كړو.(۱)

نبى كريم ﷺ هغه لره دوس قبيلې طرف ته د اسلام دعوت وركولو دپاره اوليګه. هغوى اووئيل.«اجعل لى آية»اې دالله رسوله!ماته څه نخښنه راكړئ.نبى ﷺ اوفرمائيل. «اللهم نوّر له» اې الله! دده ته نور وركړې.نو دهغه د سترګو په منځ كښې الله تعالى يو نور پيدا كړو.خوبيا ئې دعا اوكړه.«يا ربّ! اخاف يقولوا انه مثله» اې زما ربه! ماته يره ده.چه خلق په دې نور كتلو سره دا اونه وائى.(چه د پلار نيكونو دين پريخودو په وجه) دا مثله شو.الله ﷻ هغه نور دهغه كوړې طرف ته منتقل كړو.دهغه كوړه به په توره تياره شپه كښې د ډيوې پشان رڼا كوله.(۲)

هغه چه لاړو.نو پخپله قبيله كښې ئې د اسلام تبليغ شروع كړو.چه په دې سره دهغه پلار مسلمان شو.خو دهغه مور اسلام قبول نكړو.حضرت ابوهريره رضي الله عنه هم دهغه په دعوت سره اسلام قبول كړو.(۳) باقى خلقو د اسلام قبلولو نه انكار اوكړو.دې نا اميده شو.او د نبى ﷺ

---

۱) دمذكوره واقعې دپاره اوګورئ! دلائل د بيهقى(۵/۳۶۰-۳۶۱) باب قصة دوس)_

۲) فتح البارى(۸/۱۰۲)_

۳) فتح البارى(۸/۱۰۲)_

په خدمت کښې حاضرشو.او عرض ئې اوکړو.لکه ځنګه چه دلته د باب په ړومبی روایت کښې راغلی.«ان دوساً قد هلکت و ابت فادع الله علیهم» یعنی دوس قبیله هلاکه شوه.نافرمانی ئې اوکړله.داسلام قبلولونه ئې انکار اوکړو.نو تاسو هغوی دپاره بددُعا اوکړئ.رسول الله ﷺ د بددُعا په ځائې دعا اوفرمائیله.«اللّهم اهد دوساً وائت بهم» اې الله! دوس قبیلې ته هدایت ورکړې.اوهغوی زما خواته راولې،، ددې نه روستو الله تعالی دغه قبیلې ته هدایت ورکړو. او ۷۰ یا ۸۰ سړی د نبی ﷺ په خدمت کښې حاضرشو.اسلام ئې راوړه.د دوس دا وفد په سن۷ھ کښې راغلې دې.(۱) والله اعلم.

[۴۱۳۲] حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ عَنْ قَيْسٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ لَمَّا قَدِمْتُ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قُلْتُ فِي الطَّرِيقِ

يَا لَيْلَةً مِنْ طُولِهَا وَعَنَائِهَا :: عَلَى أَنَّهَا مِنْ دَارَةِ الْكُفْرِ نَجَّتِ وَأَبَقَ غُلَامٌ لِي فِي الطَّرِيقِ فَلَمَّا قَدِمْتُ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَبَايَعْتُهُ فَبَيْنَا أَنَا عِنْدَهُ إِذْ طَلَعَ الْغُلَامُ فَقَالَ لِي النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَا أَبَا هُرَيْرَةَ هَذَا غُلَامُكَ فَقُلْتُ هُوَ لِوَجْهِ اللَّهِ فَأَعْتَقْتُهُ [ر: ۲۳۹۳]

حضرت ابوهریره رضی الله عنه: حضرت ابوهریره رضی الله عنه فرمائی.چه کله زه د رسول الله ﷺ په خدمت کښې حاضریدو دپاره روان شوم.نو په لاره کښې ما دا شعر اووئیلې.

یا لیلة من طولها وعنائها . علی انها من دارة الکفر نجت

,,هائې شپې! ته څومره اوږده یې.او ستا تکلیف څومره د برداشت نه بهردې.خو ستا دا فضیلت هم شته.چه تا ماته د دارالکفر نه نجات راکړو،،.

زما غلام په لاره کښې زما نه تختیدلې وو.کله زه د رسول الله ﷺ په خدمت کښې حاضرشوم.هغه سره مې بیعت اوکړو.اوس لا زه د نبی علیه السلام سره ناست ووم.چه هغه غلام راښکاره شو.رسول الله ﷺ اوفرمائیل.ابوهریره! دا ستا غلام دې؟ ما اووئیل.هغه د الله د رضا دپاره آزاد دې.

حضرت ابوهریره رضی الله عنه په سن۷ھ کښې مسلمان شوې دې.چونکه دهغه تعلق هم دوس قبیلې سره دې.(۲) په دې وجه امام بخاری رحمه الله دا روایت په دې باب کښې بیان کړو.

تنبیه: زمونږ په نسخو کښې «هولوجه الله فاعتقته» دې.دحاشیې په نسخو کښې «هوحرّ لوجه الله» دې.خو هغه صحیح نه دې.ځکه چه دا دمحمد بن العلاء روایت دې. اوددې روایت په باره

---

۱) دلائل بیهقی(۳۶۲/۵)_

۲) دحضرت ابوهریره رضی الله عنه نوم اوریدو سره د حدیثو شوق لرونکو په زړونوکښې د محبت چینې راخوټکیږی.ددوی نه پنځه زره درې سوه او پنځه اویا احادیث منقول دی.ددوی دنوم باره کښې مختلف اقوال دی.زیات مشهور ،،عبدالرحمن بن صخر،، دې.په مدینه منوره کښې ۵۷ھ یا ۵۸ھ کښې وفات شو.(اوګورئ! عمدة القاری (۳۴/۱۸-۳۵)_

كښې امام بخارى رحمه الله په كتاب العتق صفحه ۳۴۴ كښې تصريح كړې ده.چه په دې كښې ,,هوحر،، نه دې واقع شوې.(۱)

بَابُ قِصَّةِ وَفْدِ طَيِّئٍ وَحَدِيثُ عَدِيِّ بْنِ حَاتِمٍ

[۴۳۳] حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْمَلِكِ عَنْ عَمْرِو بْنِ حُرَيْثٍ عَنْ عَدِيِّ بْنِ حَاتِمٍ قَالَ أَتَيْنَا عُمَرَ فِي وَفْدٍ فَجَعَلَ يَدْعُو رَجُلًا رَجُلًا وَيُسَمِّيهِمْ فَقُلْتُ أَمَا تَعْرِفُنِي يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ قَالَ بَلَى أَسْلَمْتَ إِذْ كَفَرُوا وَأَقْبَلْتَ إِذْ أَدْبَرُوا وَوَفَيْتَ إِذْ غَدَرُوا وَعَرَفْتَ إِذْ أَنْكَرُوا فَقَالَ عَدِيٌّ فَلَا أُبَالِي إِذًا

د قبيلۀ طى وفد كوم چه د رسول الله ﷺ په خدمت كښې راغلى دې.خليفه بن خياط پخپل تاريخ كښې ددې خبرې تصريح كړې ده.چه دا وفد مخكښې راغلې دې.او دحضرت عدى بن حاتم رضي الله عنه حاضرى د نبى عليه السلام په خدمت كښې ددې نه پس شوې ده. عدى بن حاتم رضي الله عنه په ۹ه يا ۱۰ه كښې اسلام قبول كړو.(۱) دا د مشهور جواد او سخى حاتم طائى خوئې دې.

حضرت عدى بن حاتم رضي الله عنه فرمائى.چه مونږ د حضرت عمر رضي الله عنه په دورخلافت كښې هغه ته راغلو.حضرت فاروق اعظم رضي الله عنه د وفد په كسانو كښې يويو كس ته د هغه نوم اخستلو سره رابلل شروع كړل.خوعدى بن حاتم رضي الله عنه ئې راؤنه غوښتلو.عدى بن حاتم رضي الله عنه چونكه د يو ډير لوئې سردار خوئې دې.په جود او سخا كښې ډير مشهور وو.په دې وجه دهغه خيال دا وو.چه ما لره نظر انداز كول پكار نه دى.نو هغه حضرت فاروق اعظم رضي الله عنه ته اووئيل.«اما تعرفنى يا اميرالمؤمنين؟» اې امير المؤمنين! آيا ما نه پيژنې؟ اميرالمؤمنين جواب وركړو.ولې نه، «اسلمت اذ كفروا ،واقبلت اذ ادبروا،ووفيت اذغدروا،وعرفت اذ انكروا»ته هغه وخت مسلمان شوې.كوم وخت چه دا خلق كافر وو.اوته هغه وخت حاضر شوې.كوم وخت چه دوى شا اوګرځوله.اوتا هغه وخت وفا اوكړله.كوم وخت چه دې خلقو دهوكه او بې وفائى اوكړله.او تا هغه وخت (اسلام) اوپيژندو.كوم وخت چه دوى د اجنبى كيدو اظهار اوكړو.

د نبى كريم ﷺ د وفات نه پس د طى قبيلې بعضې خلق مرتد شوى وو.او د زكواة وركولو نه ئې انكاركړې وو.دغه شان ددې قبيلې څينې خلقو په مسيلمه كذاب باندې ايمان راوړلې وو.خو حضرت عدى بن حاتم رضي الله عنه د اسلام رسئ مضبوطه نيولې وه.او كوم خلق چه دده ماتحت وو.هغوى ئې د مرتد كيدو نه او په مسيلمه باندې د ايمان راوړلو نه منع كړل.

«واقبلت اذ ادبروا، ووفيت اذغدروا، وعرفت اذ انكروا» نه حضرت فاروق اعظم رضي الله عنه هم دې طرف ته اشاره كړې ده.(۲) كله چه حضرت فاروق اعظم رضي الله عنه دا جمله اووئيله.نو حضرت عدى رضي الله عنه

---

۱) صحيح بخارى، كتاب العتق، باب اذا قال لعبده هولله ونوى العتق (۲۵۴۱)_

اووئيل.«فلا أبالي اذاً» بيا خو زما هيڅ پرواه نشته.يعنى هركله چه تاسو ما داسې پيژنئ.نوكه زه دې راونه غوښتم.نو هيڅ پرواه نشته.

حضرت عدى بن حاتم رضى الله عنه حضرت عدى بن حاتم رضی الله عنه د اسلام راوړلو نه وړاندې نصرانى وو.په ۹هـ يا ۱۰هـ كښې ئې اسلام راوړه.د عراق په فتح كښې شريك شو.په جنګ صفين كښې دحضرت على رضی الله عنه د طرفه جنګ كولوكښې شهيد شو.يوسل اوشل كاله، يا شل كم دوه سوه كاله عمر ئې وو.(۳)

بَاب حَجَّةِ الْوَدَاعِ

امام بخارى رحمه الله ترتيب سره د سيرت واقعات ذكركوى.د سن ۱ هجرى نه واخله د سن ۱۰هجرى پورې د غزواتو، سرايا او وفودو ذكركولو نه پس اوس په سن ۱۰هرى كښې واقع شوې د رسول الله ﷺ دهغه آخرى حج ذكركوى.كوم چه په تاريخ اسلام كښې د حجة الوداع په نوم سره مشهور دې.

د حجة الوداع څلور نومونه: ددې حج څلور نومونه دى:

① حجة الوداع ② حجة الاسلام ③ حجة التمام ④ حجة البلاغ (۴)

دې ته حجة الوداع ځكه وائى.چه په دې كښې رسول الله ﷺ خلقو ته الوداع وئيلې وه.او فرمائيلى ئې وو.«لعلى لا القاكم بعد عامى هذا» شايد ددې نه پس زما تاسو سره ملاقات اونه شى.

حجة الاسلام ورته ځكه وائى.چه دا د رسول الله ﷺ دحج فريضه وه.د حج د فرضيت نازليدو نه د اسلامى ركن كيدو په حيثيت سره نبى عليه السلام هم دا حج ادا كړو.

حجة التمام ورته ځكه وائى.چه ددې حج په موقعه باندې د قرآن شريف آيت ﴿ اَلْيَوْمَ اَكْمَلْتُ لَكُمْ دِيْنَكُمْ وَاَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِيْ وَرَضِيْتُ لَكُمُ الْاِسْلَامَ دِيْنًا ط﴾ نازل شو.

اودې ته حجة البلاغ ځكه وائى.چه نبى كريم ﷺ په دې حج كښې مختلفې خطبې ارشاد اوفرمائيلې.اودخطبو نه پس نبى عليه السلام اوفرمائيل.«الاهل بلغت، الاهل بلغت» يعنى آيا ما د الله پيغام تاسو ته اورسولو.(۵)

ددې حج دپاره دمخكښې نه اعلان شوې وو.چه دې كال به رسول الله ﷺ حج كولودپاره ځى.امام مسلم، امام ابوداؤد او ابن ماجه دحضرت جابر رضی الله عنه نه روايت نقل كړې دې.چه ددې اعلان نه پس د خلقو لوئې تعداد مدينې منورې ته راغې. ټولو د رسول الله ﷺ سره حج كول غوښتل.(۱)

د تيرمخ حاشيه] ۱) عمدة القارى(۱۸\۳۵)_

۲) فتح البارى(۸\۱۰۳)_

۳) الاصابة فى تمييز الصحابة(۲\۴۶۸)_

۴) تاريخ الخميس فى احوال انفس نفيس (۲\۱۴۸)_

۵) عمدة القارى(۱۸\۳۶)_

حج دپاره روانګی د ذی قعده میاشت شروع کیدو سره نبی کریم ﷺ د حج تیاری شروع کړله. او صحابو ته ئې حکم اوکړو.چه هغوی هم دحج تیاری اوکړی.په ۲۵ ذیقعده ۱۰ھ د هفتې په ورځ رسول الله ﷺ د زرګانو صحابو ﵃ یو عظیم الشان او مبارک جماعت دځان سره کړو.او حج دپاره مکې مکرمې طرف ته روان شو.ابن حزم وغیره د زیارت ورځ د نبی علیہ السلام د وتلو خودلې ده.خو حافظ ابن کثیر دټولو روایاتو دتحقیق کولو نه پس لیکلی دی.چه د هفتې په ورځ نبی علیہ السلام د مدینې منورې نه روان شوې دې.(۱) دهفتې د ماسپخین مونځ په مدینه منوره کښې کولو نه پس نبی علیہ السلام روان شو.ټول ازواج مطهرات (۲)او حضرت فاطمه ﵂ (۳) په دې سفر کښې ورسره وو.

د صحابو رضی الله عنهم تعداد په دې موقعه د صحابو ﵃ خومره تعداد د نبی علیہ السلام سره وو.په دې باره کښې څه حتمی خبره نشی کیدې.امام ابوزرعه ﵀ فرمائی.چه څلویښت زره ته نزدې خلق دغه وخت نبی علیہ السلام سره وو.حافظ ابن قیم ﵀ فرمائیلی دی.((ووافاه في الطريق خلائق لايحصون))(۴) دهغوی د شمیر حقیقی تعداد نشی معلومیدې.مولانا یونس صاحب دامت برکاتهم فرمائیلی دی.چه امام نووی ﵀ په ،،شرح مهذب،، کښې لیکلی دی. چه په حجة الوداع کښې د شرکت کونکو تعداد یولاکھ څلیریشت زره وو.(۶) خو په حقیقت کښې د امام نووی ﵀ نه په نقل کښې غلطی واقع شوې ده.اګرچه په دې نقل باندې اعتماد کولو سره د مشکواة شارحینو هم د یولاکھ څلیریشتو زرو قول نقل کړې دې.(۷)

واقعه داده.چه امام نووی ﵀ دا قول د ابوزرعه رازی ﵀ نه نقل کړې دې.او امام ابوزرعه رازی یو لاکھ څلیرشت زره تعداد نه دې خودلې.بلکه څلویښت زره تعداد ئې خودلې دې.لکه چه ابن الصلاح په ،،مقدمة علوم الحديث،، کښې د ابوزرعه رازی پوره کلام نقل کړې دې.په هغې کښې دی.((شهد مع النبی ﷺ حجة الوداع اربعون الفاً، وشهد معه تبوك سبعون الفاً...قبض رسول الله ﷺ عن مائة الف واربعة عشر الفاً من الصحابة ممن روى عنه وسمع منه))(۸) په دې

د ترمخ حاشیه] ۱) صحيح مسلم، كتاب الحج، باب حجة النبی ﷺ (۳۹٤۱۱) وسنن ابی داؤد، كتاب المناسک، باب صفة حجة النبی ﷺ (۱۸۲۱۲) رقم الحديث (۱۹۰۵) وسنن ابن ماجه، كتاب المناسک، باب حجة رسول الله ﷺ (۱۰۲۲۱۲) رقم الحديث (۳۰۷٤)_

۱) البداية والنهاية(۱۱۲۱۵) زادالمعاد (۱۰۲۱۲-۱۰۶)_

۲) زاد المعاد(۱۰۶۱۲)_

۳) دلائل النبوة للبيهقی(٤۳۵۱۵)_

۴) زاد المعاد(۱۰۲۱۲)_

۶) د امام نووی ﵀ دا قول په شرح مهذب کښې احقر ته ملاو نه شو.والله اعلم)_

۷) التعليق الصبيح (۱۹۲۱۳)_

۸) مقدمة ابن الصلاح(۱۲۷-۱۲۸)_

كښې تصريح ده.چه دحجة الوداع په موقعه باندې رسول اللهﷺ سره څلويښت زره، غزوهٔ تبوك كښې اويا زره، او د نبى عليه السلام د وفات په وخت يو لاكه څوارلس زره صحابه رضي الله عنهم وو.چه هغوى د نبى عليه السلام نه روايت كړې دې.او د نبى عليه السلام نه ئې اوريدلى دى.

دمدينې اومكې دا سفر نهه ورځې جارى وو.او په ۴ ذى الحجه د اتوار په ورځ نبى عليه السلام مكې مكرمې ته داخل شو.د ذى قعده ۲۵ تاريخ د هفتې په ورځ د نبى عليه السلام روانګى شوې وه.خو په دې كال د ذى قعده مياشت د يوكم ديرشو وه.پنځه ورځې د ذى قعده (يعنى ۲۵، ۲۶، ۲۷، ۲۸، او۲۹)او څلور ورځې د ذى الحجې په سفركښې تيرې شوې.(۱)

د حج ادائيګى او واپسى: په دې كال نهم ذى الحجه باندې د جمعې ورځ وه.رسول اللهﷺ په دغه ورځ د حج لوئې ركن (وقوف عرفه) اداكړو.او په ميدان عرفات كښې نبى عليه السلام يوه بليغ خطبه وركړله.چه هغه د خطبه حجة الوداع په نوم سره مشهوره ده.چه دهغې تفصيل روستو په روايت كښې راروان دې.په لسم ذى الحجه نبى عليه السلام منى ته لاړو .او هلته نبى عليه السلام درى شپيته اوښان قربانى كړل.۳۷ اوښان حضرت على رضي الله عنه د نبى عليه السلام د طرفه ذبح كړل.دغه شان ټول سل اوښان د نبى عليه السلام د طرفه قربانى كړې شو.(۲) ددې نه پس بيا نبى عليه السلام حلق اوكړو.(سر ئې اوخرئيلو) او د ذى الحجه په څوارلسم تاريخ د صحابو رضي الله عنهم سره د مكې مكرمې نه روان شو.(۳)

[۴۱۳۴] حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا مَالِكٌ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ خَرَجْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ فَأَهْلَلْنَا بِعُمْرَةٍ ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ كَانَ مَعَهُ هَدْيٌ فَلْيُهِلَّ بِالْحَجِّ مَعَ الْعُمْرَةِ ثُمَّ لَا يَحِلَّ حَتَّى يَحِلَّ مِنْهُمَا جَمِيعًا فَقَدِمْتُ مَعَهُ مَكَّةَ وَأَنَا حَائِضٌ وَلَمْ أَطُفْ بِالْبَيْتِ وَلَا بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ فَشَكَوْتُ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ انْقُضِي رَأْسَكِ وَامْتَشِطِي وَأَهِلِّي بِالْحَجِّ وَدَعِي الْعُمْرَةَ فَفَعَلْتُ فَلَمَّا قَضَيْنَا الْحَجَّ أَرْسَلَنِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَعَ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي بَكْرٍ الصِّدِّيقِ إِلَى التَّنْعِيمِ فَاعْتَمَرْتُ فَقَالَ هَذِهِ مَكَانَ عُمْرَتِكِ قَالَتْ فَطَافَ الَّذِينَ أَهَلُّوا بِالْعُمْرَةِ بِالْبَيْتِ وَبَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ ثُمَّ حَلُّوا ثُمَّ طَافُوا طَوَافًا آخَرَ بَعْدَ أَنْ رَجَعُوا مِنْ مِنًى وَأَمَّا الَّذِينَ جَمَعُوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ فَإِنَّمَا طَافُوا طَوَافًا وَاحِدًا [ر: ۲۹۰]

[۴۱۳۵] حَدَّثَنِي عَمْرُو بْنُ عَلِيٍّ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ قَالَ حَدَّثَنِي عَطَاءٌ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ إِذَا طَافَ بِالْبَيْتِ فَقَدْ حَلَّ فَقُلْتُ مِنْ أَيْنَ قَالَ هَذَا ابْنُ عَبَّاسٍ قَالَ

---

۱) زاد المعاد (۱۰۶/۲) والبداية والنهاية (۱۱۲/۵)_

۲) فتح البارى (۵۵۵/۳) باب لايعطى الجزار من الهدى شيئاً)_

۳) جوامع السيرة لابن حزم (۲۸۷)_

مِنْ قَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى ثُمَّ مَحِلُّهَا إِلَى الْبَيْتِ الْعَتِيقِ وَمِنْ أَمْرِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَصْحَابَهُ أَنْ يَحِلُّوا فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ قُلْتُ إِنَّمَا كَانَ ذَلِكَ بَعْدَ الْمُعَرَّفِ قَالَ كَانَ ابْنُ عَبَّاسٍ يَرَاهُ قَبْلُ وَبَعْدُ

قوله: حدثني عمرو بن علي .... عن ابن عباس اذا طاف بالبيت فقد حل:

عطاء بن رباح د حضرت ابن عباس رضي الله عنهما دا ارشاد نقل کړو چه کله سړې د بيت الله طواف کوی.نو هغه حلاليږی.نو دهغه شاګرد جريج دهغه نه سوال اوکړو.((من اين قال هذا ابن عباس؟)) يعنی ابن عباس رضي الله عنهما دا خبره دکوم ځائې نه (او دکوم دليل په بنياد باندې) کړې ده.نو عطاء اووئيل.د قرآن مجيد ددې آيت نه ئې کړې ده. ﴿ثُمَّ مَحِلُّهَآ إِلَى الْبَيْتِ الْعَتِيقِ﴾ (١)، بيا ددې هدی رسيدو ځائې بيت العتيق يعنی بيت الله دی،.او د رسول الله ﷺ ددې حکم په بنياد ئې کړې ده.چه نبی عليه السلام صحابو رضي الله عنهم ته د حجة الوداع په موقع باندې د طواف کولو نه پس د حلاليدو دپاره وئيلی وو.په دې باندې جريج اووئيل.((انما کان ذالك بعد المعرف)) يعنی د قرآن شريف آيت﴿ثُمَّ مَحِلُّهَآ إِلَى الْبَيْتِ الْعَتِيقِ﴾کښې دهدی ذبح کولو باره کښې چه دا وئيلی شی. چه هغه به حرم کښې ذبح کيږی.دا عمل د وقوف عرفات نه روستو دې.نو عطاء اووئيل. چه حضرت ابن عباس رضي الله عنهما به دا د وقوف عرفات نه مخکښې او روستو دواړو صورتونو کښې صحيح ګڼړل.

د طواف قدوم نه پس د حلاليدو بحث: دحضرت ابن عباس رضي الله عنهما مذهب دا وو.چه د بيت الله شريف د طواف کولو نه پس سړې حلاليږی.بعضې عالمانو وئيلی دی.چه ددوی دا مذهب صرف د عمرې کونکی په باره کښې وو.چه کوم کس عمرې دپاره بيت الله ته لاړو.اوهغه طواف اوکړو.نوهغه حلاليږی.يعنی دسعی وغيره نه وړاندې هغه حلاليږی.اوبعضې عالمانو ليکلی دی.چه ددوی دا مذهب صرف دحج کونکی په باره کښې دې.چه د حج کولودپاره کله حاجی بيت الله ته اورسی.اوهغه طواف قدوم اوکړی.نوهغه حلاليږی.بهرحال که دهغه دا فتوی دعمره کونکی په باره کښې وی.اوکه دحاجی متعلق وی.خو دجمهورو خلاف دې.(٢)

حضرت ګنګوهی رحمه الله فرمائيلی دی.چه د حضرت ابن عباس رضي الله عنهما ددې فتوې داسې توجيهات ممکن دی.چه دهغې په رو سره به دهغه مذهب د جمهورو خلاف نه وی.بيا هغوی درې داسې توجيهات پيش کړی دی:

① يوه توجيه هغوی دا بيان کړې ده.چه د حضرت ابن عباس رضي الله عنهما په فتوی ((من طاف بالبيت فقد حل)) کښې د طواف نه مراد طواف زيارت دې.او مطلب دادې.چه حاجی کله طواف زيارت اوکړی.نوهغه حلاليږی.او ښکاره ده.چه دجمهورو هم دا مذهب دې.

١) سورة الحج ٣٣_

٢) فتح البارى(٣/٤٧٨) كتاب الحج، باب من طاف بالبيت اذا قدم مكة_

② دويمه توجيه هغوى دا كړې ده.چه دهغوى دا فتوى د عمره كونكى متعلق ده. اومطلب دادې. چه عمره كونكې د طواف نه پس حلاليږى.سعى وغيره چونكه د طواف د توابعو خيني د ې.په دې وجه ئې دهغې مستقل ذكر اونكړو.او مراد هم دا دې.چه طواف او توابع د طواف پوره كولو نه پس حلاليږى.

③ دريمه توجيه حضرت گنگوهى رحمه الله دا بيان كړې ده.چه دهغوى دا فتوى د حج افراد كونكى سره متعلق ده.چه دحج افراد احرام تړونكى باندې فسخ الحج الى العمرة لازم ده. داسې سړې مخكښې د عمرې طواف كولو سره حلاليږى.ددې نه پس به بيا د حج احرام تړى.لكه چه نبى كريم ﷺ په حجة الوداع كښې هغه ټولو حضراتو ته كومو چه د حج احرام تړلې وو.حكم وركړو.چه عمره اوكړئ.او حلال شئ.دا اګرچه د جمهورو مذهب نه دې.البته ددې اصل د حديث نه ثابت دې.او امام احمد او بعضې اهل ظاهر ددې قائل دى.چه په مفرد بالحج باندې فسخ الحج الى العمرة لازم ده.(١)

خو حقيقت دادې.چه دا ټول توجيهات.هسې توجيهات دى.او د تكلف نه خالى نه دى.وجه داده.چه ټول عالمان هم دا نقل كونكى راروان دى.چه په دې مسئله كښې د حضرت ابن عباس رضي الله عنهما مسلك د جمهورو خلاف دې.(٢) تاويلات كول او دهغوى مذهب د جمهورو موافق جوړول د «توجيه القول بما لايرضى به القائل» د قبيل خينې دې.هم داوجه ده.چه حضرت گنگوهى په آخر كښې پخپله فرمائيلى دى.«وبالجملة فلايخلوهذا المقام من الشبهة والاوهام»(٣)

[۴۱۳۶] حَدَّثَنِي بَيَانٌ حَدَّثَنَا النَّضْرُ أَخْبَرَنَا شُعْبَةُ عَنْ قَيْسٍ قَالَ سَمِعْتُ طَارِقًا عَنْ أَبِي مُوسَى الْأَشْعَرِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَدِمْتُ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْبَطْحَاءِ فَقَالَ أَحَجَجْتَ قُلْتُ نَعَمْ قَالَ كَيْفَ أَهْلَلْتَ قُلْتُ لَبَّيْكَ بِإِهْلَالٍ كَإِهْلَالِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ طُفْ بِالْبَيْتِ وَبِالصَّفَا وَالْمَرْوَةِ ثُمَّ حِلَّ فَطُفْتُ بِالْبَيْتِ وَبِالصَّفَا وَالْمَرْوَةِ وَأَتَيْتُ امْرَأَةً مِنْ قَيْسٍ فَفَلَتْ رَأْسِي [ر:۱۴۸۴]

[۴۱۳۷] حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْمُنْذِرِ أَخْبَرَنَا أَنَسُ بْنُ عِيَاضٍ حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ عُقْبَةَ عَنْ نَافِعٍ أَنَّ ابْنَ عُمَرَ أَخْبَرَهُ أَنَّ حَفْصَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا زَوْجَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَخْبَرَتْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَمَرَ أَزْوَاجَهُ أَنْ يَحْلِلْنَ عَامَ حَجَّةِ الْوَدَاعِ فَقَالَتْ حَفْصَةُ فَمَا يَمْنَعُكَ فَقَالَ لَبَّدْتُ رَأْسِي وَقَلَّدْتُ هَدْيِي فَلَسْتُ أَحِلُّ حَتَّى أَنْحَرَ هَدْيِي [ر:۱۴۹۱]

[۴۱۳۸] حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ قَالَ حَدَّثَنِي شُعَيْبٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ وَقَالَ مُحَمَّدُ بْنُ يُوسُفَ حَدَّثَنَا الْأَوْزَاعِيُّ قَالَ أَخْبَرَنِي ابْنُ شِهَابٍ عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ يَسَارٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ

---

١) ددې دريو واړو توجيهاتو دپاره اوګورئ! لامع الدرارى (۳۸۸/۸-۳۸۹)_

٢) تعليقات لامع الدرارى(۳۸۷/۸)_

٣) لامع الدرارى(۳۹۱/۸)_

عَنْهُمَا أَنَّ امْرَأَةً مِنْ خَثْعَمَ اسْتَفْتَتْ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ وَالْفَضْلُ بْنُ عَبَّاسٍ رَدِيفُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ فَرِيضَةَ اللَّهِ عَلَى عِبَادِهِ أَدْرَكَتْ أَبِي شَيْخًا كَبِيرًا لَا يَسْتَطِيعُ أَنْ يَسْتَوِيَ عَلَى الرَّاحِلَةِ فَهَلْ يَقْضِي أَنْ أَحُجَّ عَنْهُ قَالَ نَعَمْ [ر: ۱۴۴۲]

امام بخاری رحمہ اللہ دا روایت دلته دوؤ سندونو سره ذکرکړې دي.د ړومبي سند الفاظ په ابواب الاستیذان کښې راروان دی.(۱) دلته چه کوم متن دي.هغه د دویم سند دي.دا روایت په کتاب الحج کښې هم تیرشوې دي.(۲)

[۴۱۳۹] حَدَّثَنِي مُحَمَّدٌ حَدَّثَنَا سُرَيْجُ بْنُ النُّعْمَانِ حَدَّثَنَا فُلَيْحٌ عَنْ نَافِعٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ أَقْبَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَامَ الْفَتْحِ وَهُوَ مُرْدِفٌ أُسَامَةَ عَلَى الْقَصْوَاءِ وَمَعَهُ بِلَالٌ وَعُثْمَانُ بْنُ طَلْحَةَ حَتَّى أَنَاخَ عِنْدَ الْبَيْتِ ثُمَّ قَالَ لِعُثْمَانَ ائْتِنَا بِالْمِفْتَاحِ فَجَاءَهُ بِالْمِفْتَاحِ فَفَتَحَ لَهُ الْبَابَ فَدَخَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأُسَامَةُ وَبِلَالٌ وَعُثْمَانُ ثُمَّ أَغْلَقُوا عَلَيْهِمُ الْبَابَ فَمَكَثَ نَهَارًا طَوِيلًا ثُمَّ خَرَجَ وَابْتَدَرَ النَّاسُ الدُّخُولَ فَسَبَقْتُهُمْ فَوَجَدْتُ بِلَالًا قَائِمًا مِنْ وَرَاءِ الْبَابِ فَقُلْتُ لَهُ أَيْنَ صَلَّى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ صَلَّى بَيْنَ ذَيْنِكَ الْعَمُودَيْنِ الْمُقَدَّمَيْنِ وَكَانَ الْبَيْتُ عَلَى سِتَّةِ أَعْمِدَةٍ سَطْرَيْنِ صَلَّى بَيْنَ الْعَمُودَيْنِ مِنَ السَّطْرِ الْمُقَدَّمِ وَجَعَلَ بَابَ الْبَيْتِ خَلْفَ ظَهْرِهِ وَاسْتَقْبَلَ بِوَجْهِهِ الَّذِي يَسْتَقْبِلُكَ حِينَ تَلِجُ الْبَيْتَ بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْجِدَارِ قَالَ وَنَسِيتُ أَنْ أَسْأَلَهُ كَمْ صَلَّى وَعِنْدَ الْمَكَانِ الَّذِي صَلَّى فِيهِ مَرْمَرَةٌ حَمْرَاءُ [ر: ۳۸۸]

[۴۱۴۰] حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ حَدَّثَنِي عُرْوَةُ بْنُ الزُّبَيْرِ وَأَبُو سَلَمَةَ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ أَنَّ عَائِشَةَ زَوْجَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَخْبَرَتْهُمَا أَنَّ صَفِيَّةَ بِنْتَ حُيَيٍّ زَوْجَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَاضَتْ فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَحَابِسَتُنَا هِيَ فَقُلْتُ إِنَّهَا قَدْ أَفَاضَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَطَافَتْ بِالْبَيْتِ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلْتَنْفِرْ [ر: ۳۲۲]

اشکال کیږی.چه دا روایت په غزوهٔ فتح مکه کښې تیرشو.(۳) او دا واقعه هم فتح مکې سره متعلق ده.نو امام بخاری رحمہ اللہ دا روایت دلته په حجة الوداع کښې ولې ذکرکړو؟

دحجت الوداع په موقع نبیd بیت الله کښې داخل شوې وو: حضرت گنگوهی رحمہ اللہ په ،،لامع الدراری،، کښې فرمائیلی دی.چه په دې باره کښې اختلاف دې.چه نبی کریم ﷺ د حجة الوداع په موقعه باندې بیت الله شریف ته داخل شوې وو اوکه نه؟ بعضې عالمان د داخلیدو او بعضې د نه داخلیدو قائل دی.امام بخاری رحمہ اللہ د فتح مکې حدیث دلته ذکرکړو.اوپه دې

---

۱) صحیح بخاری کتاب الاستیذان (۱۲\۹۲۰)_
۲) صحیح بخاری کتاب الحج باب اذا حاضت المرأة بعد ما افاضت رقم(۱۷۵۷)_
۳) باب دخول النبی ﷺ من اعلی مکة رقم الحدیث (۴۲۸۹) و فتح الباری (۱۸\۸)_

خبره ئې تنبيه اوكړله .چه د فتح مكې سفر د بيت الله شريف د زيارت قصد او ارادې سره نه وو شوې .بلكه دا سفر نبى عليه السلام د جهاد ارادې سره كړې وو.خو ددې باوجود نبى عليه السلام په دغه موقعه باندې بيت الله شريف ته داخل شوې وو.نو د حجة الوداع سفر خو خاص د بيت الله شريف دپاره شوې وو.په دې وجه يقيناً نبى عليه السلام به د حج په موقعه باندې بيت الله شريف ته داخل شوې وى.(١) د حجة الوداع په موقعه باندې د رسول الله ﷺ بيت الله شريف ته د داخليدو متعلق هيڅ يو روايت امام بخارى رحمه الله ته دخپل شرط مطابق ملاؤ نشو.په دې وجه امام (بخارى رحمه الله) د فتح مكې روايت ذكر كولو سره استدلال اوكړو.

امام ابوداؤد ، امام ترمذى، او ابن ماجه رحمهم الله دحضرت عائشې رضى الله عنها روايت نقل كړې دې.په دغې كښې دى.((ان النبى ﷺ خرج من عندها وهو مسرور، ثم رجع الى وهو كئيب فقال: انى دخلت البيت ولو استقبلت من امرى ما استدبرت ما دخلتها،انى اخاف ان اكون قد شققت على امتى))(٢) حضرت عائشه رضى الله عنها فرمائى.چه رسول الله ﷺ دهغې د خوانه په خوشحالئ خوشحالئ تشريف يوړه. خو كله چه واپس راغې. نو نبى عليه السلام غمژن وو.وې فرمائيل.كه ماته ددې خبرې دمخكښې نه اندازه وې.د كومې اندازه چه ماته روستو اوشوه.نو زه به بيت الله شريف ته نه ووم داخل شوې. ماته ويره ددې خبرې ده.چه ما د خپل امت دپاره د مشقت سامان جوړ كړو.مطلب دادې. چه روستو به خلق وائى.چه د الله نبى ﷺ بيت الله ته دننه داخل شوې وو.نو مونږ به هم داخليږو.دغه شان به هرحاجى د حج په موقعه بيت الله ته د داخليدو كوشش كوى.چه دهغې نه به ډير مشكلات پيدا كيږى.

ددې روايت نه معلومه شوه.چه رسول الله ﷺ د حجة الوداع په موقعه باندې بيت الله شريف ته داخل شوې وو.اګرچه په دې كښې تصريح نشته.چه دا واقعه د حجة الوداع ده.خو چونكه حضرت عائشه رضى الله عنها فرمائى.چه نبى عليه السلام زما د خوانه تشريف اوړلې وو.او حضرت عائشه رضى الله عنها نبى عليه السلام سره د فتح مكې په موقعه باندې نه وه.دحجة الوداع په موقعه باندې وه.په دې وجه دا روايت حجة الوداع سره متعلق دې.والله اعلم.

[٤١٤١] حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سُلَيْمَانَ قَالَ أَخْبَرَنِي ابْنُ وَهْبٍ قَالَ حَدَّثَنِي عُمَرُ بْنُ مُحَمَّدٍ أَنَّ أَبَاهُ حَدَّثَهُ عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ كُنَّا نَتَحَدَّثُ بِحَجَّةِ الْوَدَاعِ وَالنَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيْنَ أَظْهُرِنَا وَلَا نَدْرِي مَا حَجَّةُ الْوَدَاعِ فَحَمِدَ اللَّهَ وَأَثْنَى عَلَيْهِ ثُمَّ ذَكَرَ الْمَسِيحَ الدَّجَّالَ فَأَطْنَبَ فِي ذِكْرِهِ وَقَالَ مَا بَعَثَ اللَّهُ مِنْ نَبِيٍّ إِلَّا أَنْذَرَ أُمَّتَهُ أَنْذَرَهُ نُوحٌ وَالنَّبِيُّونَ مِنْ بَعْدِهِ وَإِنَّهُ يَخْرُجُ فِيكُمْ فَمَا خَفِيَ عَلَيْكُمْ مِنْ شَأْنِهِ فَلَيْسَ يَخْفَى عَلَيْكُمْ أَنَّ رَبَّكُمْ لَيْسَ عَلَى مَا يَخْفَى عَلَيْكُمْ ثَلَاثًا إِنَّ رَبَّكُمْ لَيْسَ بِأَعْوَرَ وَإِنَّهُ أَعْوَرُ عَيْنِ الْيُمْنَى كَأَنَّ عَيْنَهُ عِنَبَةٌ طَافِيَةٌ أَلَا إِنَّ

---

١) لامع الدرارى (٣٩١/٨-٣٩٢)_

٢) الحديث اخرجه الترمذى، رقم(٨٧٣) فى الحج، باب ماجاء فى دخول الكعبة، وابوداؤد، رقم(٢٠٢٩) فى المناسك، باب دخول الكعبة، واخرجه ابن ماجه، رقم (٣٠٦٣) فى المناسك، باب دخول الكعبة)_

اللّٰهَ حَرَّمَ عَلَيْكُمْ دِمَاءَكُمْ وَأَمْوَالَكُمْ كَحُرْمَةِ يَوْمِكُمْ هَذَا فِي بَلَدِكُمْ هَذَا فِي شَهْرِكُمْ هَذَا أَلَا هَلْ بَلَّغْتُ قَالُوا نَعَمْ قَالَ اللَّهُمَّ اشْهَدْ ثَلَاثًا وَيْلَكُمْ أَوْ وَيْحَكُمْ انْظُرُوا لَا تَرْجِعُوا بَعْدِي كُفَّارًا يَضْرِبُ بَعْضُكُمْ رِقَابَ بَعْضٍ [ر: ۱۶۵۵]

قوله: كُنَّا نَتَحَدَّثُ بِحَجَّةِ الْوَدَاعِ وَالنَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيْنَ أَظْهُرِنَا وَلَا نَدْرِي مَا حَجَّةُ الْوَدَاعِ: يعنى دې حج ته به مونږ حجة الوداع ونيلي .خو د حجة الوداع مطلب زمونږ په پوهه كښې نه راتلو .علامه عينى رحمه الله فرمائي .چه حضرات صحابه كرام رضي الله عنهم د نبى كريم ﷺ نه ددې حج، حجة الوداع كيدل اوريدلى وو .چه ددې په وجه به هغوى دې ته حجة الوداع ونيلي .خو هغوى په دې نه وو پوهه شوى .چه په دې كښې د نبى كريم ﷺ وفات طرف ته اشاره ده .كله چه رسول الله ﷺ څه موده پس وفات شو .نو هغه وخت معلومه شوه .چه حجة الوداع هغې ته په دې وجه ونيلى شوى وو .چه په دې كښې نبى عليه السلام خلقو ته الوداع ونيلي ده. په وريسې روايت كښې د خطبه حجة الوداع ذكردې .دلته د بخارى په روايت كښې د خطبة حجة الوداع څه حصه ده .ابن هشام او ابن اسحاق د خطبة حجة الوداع اكثره حصه نقل كړې ده.

خطبه حجة الوداع: ايها الناس اسمعوا قولى فانى لا ادرى لعلى لا القاكم بعد عامى هذا بهذا الموقف ابداً، ايها الناس، ان دماءكم و اموالكم عليكم حرام الى ان تلقوا ربكم، كحرمة يومكم هذا وكحرمة شهركم هذا، وانكم ستلقون ربكم فيسألكم عن اعمالكم، وقد بلغت فمن كانت عنده امانة فليؤدها الى من ائتمنه عليها، وان كل ربا موضوع ولكن لكم رؤوس اموالكم لا تظلمون ولا تُظلمون قضى الله ان لا ربا، وان ربا عباس بن عبد المطلب موضوع كله، وان كل دم كان فى الجاهلية موضوع وان اول دمائكم اضع دم ابن ربيعة بن الحارث بن عبد المطلب...

امام بعد، ايها الناس فان الشيطان قد يئس من ان يعبد بأرضكم هذا ابداً، ولكنه ان يطع فيما سوى ذالك، فقد رضى به مما تحقرون من اعمالكم فاحذروه على دينكم.

ايها الناس! ان النسئ زيادة فى الكفر يضل به الذين كفروا يحلونه عاماً و يحرمونه عاماً، ليواطئوا عدة ما حرم الله، فيحلوا ما حرم الله و حرموا ما احل الله، وان الزمان قد استدار كهيئته يوم خلق الله السموات والارض و ان عدة الشهور عند الله اثنا عشر شهراً، منها اربعة حرم، ثلاثة متوالية و رجب مضر الذين بين جمادى و شعبان،

اما بعد، ايها الناس! فان لكم على نسائكم حقاً ولهن عليكم حقاً، لكم عليهن ان لا يوطئن فرشكم احداً تكرهونه وعليهن ان لا يأتين بفاحشة مبينة، فان فعلن فان الله قد اذن لكم ان تهجروهن فى المضاجع وتضربوهن ضرباً غير مبرح فان انتهين فلهن رزقهن و كسوتهن بالمعروف، واستوصوا بالنساء خيراً فانهن عندكم عوان لا يملكن لانفسهن شيئاً، وانكم انما اخذتموهن بامانة الله، واستحللتم فروجهن بكلمات الله، فاعقلوا ايها الناس قولى، فانى قد بلغت، وقد تركت فيكم ما ان اعتصمتم به فلن تضلوا ابداً، امراً بيناً، كتاب الله وسنة نبيه،

ايها الناس! اسمعوا قولى، واعقلوه، تعلمن ان كل مسلم اخ للمسلم، وان المسلمين اخوة، فلا يحل لامرئ من

اخيه الا ما اعطاه من طيب نفس منه، فلا تظلمن انفسكم، اللهم هل بلغت؟[1]

د حمد او ثنا نه پس نبي ﷺ اوفرمائيل:
خلقو! زما خبره واورئ! ماته معلومه نه ده.شايد چه دې كال نه پس په دې مقام باندې زه تاسو سره كله هم ملاو نه شم.اې خلقو! ستاسو وينه، او ستاسو مالونه، په يو بل باندې داسې حرام دی.لكه څنګه چه دنن ورځې او ددې مياشتې حرمت دې.تردې چه تاسو خپل رب سره ملاوشئ.اوتاسو به ډير زر خپل رب سره ملاوشئ.نو هغه به ستاسو نه د ستاسو د عملونو په باره كښې تپوس كوی.ما (تاسو ته) دا خبره دراورسوله.نو دچا سره چه دچا امانت وی.هغه امانت دې دهغې مالك ته اورسوی.د جاهليت ټول سودونه باطل كړې شو.اصل راس المال اخستلې شئ.چه نه تاسو په چا باندې ظلم اوكړئ.او نه په تاسو ظلم اوشی.د الله تعالى فيصله ده.چه سود باطل دې.د عباس بن عبدالمطلب سود هم باطل دې.[2] د جاهليت زمانې ټولې وينې باطل اوګرځولې شوې.او دټولو نه مخكښې زه (د خپل خاندان د يوكس) د ربيعه بن الحارث بن عبدالمطلب د ځوی وينه معاف كوم.
اې خلقو! شيطان ددې خبرې نه اوس مايوسه شوې دې.چه ستاسو په دې زمكه دهغه عبادت اوكړې شی.خو د عبادت نه علاوه په نورو وړو عملونو كښې كه دهغه تابعداری اوكړې شوه.نوهغه به په هغې هم راضی كيږی.نودخپل دين په باره كښې دهغه نه ځان ساتئ.
اې خلقو! نسئ (په مياشتو كښې مخكښې كول روستوكول) كفركښې د زياتوالی سبب دې.ددې په ذريعه كافر ګمراه كيږی.هغوی به يوكال حرام مياشتې حلالولې.او دويم كال به ئې هم دغه مياشتې حرام ګرځولې.چه په دې طريقه هغوی د حرمت د مياشتو شمير پوره كړی.نو هغوی به هغه مياشتې حلالولې.كومې چه الله حرام كړی دی.او كومې مياشتې چه الله حلال كړی دی.هغه به ئې حرام ګرځولې....خو اوس زمانه پخپل ابتدائی حالت باندې واپس راغلې ده.په كومه چه دا په هغه ورځ وه.په كومه ورځ چه الله تعالى زمكه او آسمان پيدا كړی وو.د الله په نزد دكال دولس مياشتې دی.په دې كښې څلور د حرمت والا دی.درې مسلسل دی.(يعنی ذی قعده، ذی الحجه، محرم) او يوه مياشت د رجب ده.چه ددې مضر قبيله خاص احترام كوی.كومه چه دجمادی الثانيه او شعبان په منځ كښې واقع ده.
اې خلقو! ستاسو په ښځو باندې ستاسو څه حقونه دی.او دغه شان په تاسو باندې دهغوی هم څه حقوق دی.ستاسو په هغوی باندې دا حق دې.چه هغوی يو داسې كس ستاسو په بستره باندې كيناستلو ته پرې نږدی.كوم چه تاسو نه خوښوئ.اوداچه هغوی ښكاره د بې حيايئ كار اونكړی.خو كه هغوی ئې اوكړی.نو الله تعالى تاسو ته ددې خبرې اجازت دركړې دې.چه تاسو ددوی د اوده كيدو ځايونه دځان نه جدا كړئ.(كه هغوی بيا هم منع نه شی نو) بيا تاسو ته اجازت دې.چه هغوی داسې په مزه مزه اووهئ.چه په هغې سره بدن پريشانه نه

---

[1] اوګورئ: سيرت ابن هشام (٤/٢٥١-٢٥٢)_

[2] حضرت عباس ﷺ به د اسلام نه مخكښې د سود كاروبار كولو.د ډيرو خلقو په ذمه دهغه سود باقی وو.نبي ﷺ د خپل تره ټول سود باطل اوګرځولو_

شی.که هغوی منع شی.نو د دستور مطابق دهغوی خوراك اوکپړې ستاسو په ذمه دی.ښځو سره دښه سلوك کولو همیشه پابندی کوئ.ځکه چه هغوی تاسو سره قید دی.او خپل معاملات پخپله نه شی چلولې.تاسو هغوی د الله د امانت په طور حاصل کړی دی.او د الله د کلماتو په ذریعه مو هغوی دځان دپاره جائز اوحلال کړی دی.
اې خلقو! زما په خبره پوهه شئ.زه په تاسو کښې داسې څیز پریږدم.او ځم.چه که تاسو هغه مضبوط اونیولو.نو تاسو به ګمراه نه شئ.هغه څیز کتاب الله او زما سنت دې.
اې خلقو! زما خبره واورئ! او پوهه شئ! هرمسلمان د بل مسلمان رور دې.او ټول مسلمانان خپل منځ کښې د یوبل رونړه دی.نو د هیڅ یو سړی دپاره دخپل رور مال حلال نه دې.البته که هغه ئې دخپل زړه په خوشحالئ سره درکړی.نو تاسو پخپلو ځانونو باندې ظلم مه کوئ.

[۴۲۲] حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ خَالِدٍ حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ حَدَّثَنَا أَبُو إِسْحَاقَ قَالَ حَدَّثَنِي زَيْدُ بْنُ أَرْقَمَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ غَزَا تِسْعَ عَشْرَةَ غَزْوَةً وَأَنَّهُ حَجَّ بَعْدَ مَا هَاجَرَ حَجَّةً وَاحِدَةً لَمْ يَحُجَّ بَعْدَهَا حَجَّةَ الْوَدَاعِ قَالَ أَبُو إِسْحَاقَ وَبِمَكَّةَ أُخْرَى [ر: ۳۷۳۳]
په دې کښې هیڅ اختلاف نشته.چه د هجرت نه پس رسول اللهﷺ صرف حجة الوداع اداکړې دې.(۱) ددې نه علاوه ئې بل حج نه دې کړې.ابو اسحاق چه ددې روایت راوی دې.فرمائی.چه په مکه کښې نبیﷺ یوحج بل هم کړې دې.

نبی کریمﷺ څومره حجونه کړی دی؟: دهجرت نه مخکښې نبیﷺ څومره حجونه کړی دی.په دې باره کښې مختلف اقوال دی.ابواسحاق وائی.چه یوحج ئې کړې دې.امام ترمذی او ابن ماجه د حضرت جابرؓ روایت نقل کړې دې.«ان رسول اللهﷺ حج ثلاث حجج، حجتین قبل ان یهاجر وحجة بعد ما هاجر»(۲) یعنی دهجرت نه وړاندې نبیﷺ دوه حجونه کړی دی.
غالباً حضرت جابرؓ چه د هجرت نه مخکښې دکومو دوو حجونو ذکرکړې دې.هغه د ۱۲ او ۱۳ نبوی حجونه دی.په ۱۲نبوی کښې بیعت عقبهٔ اولی شوې وو.او په ۱۳ نبوی کښې بیعت عقبهٔ ثانیه شوې وو.(۳) په بیعت عقبه ثانیه کښې دحضرت جابرؓ پلار هم شریك وو.(۴) په دې وجه حضرت جابرؓ ته ددې دوو حجونو علم اوشو.او د باقی اونه شو.
سفیان ثوری رحمه الله فرمائی.چه رسول اللهﷺ دهجرت نه وړاندې ډیرحجونه کړی دی. (۵)

---

۱) لکه څنګه چه ابوداوُد کښې دحضرت جابرؓ په روایت کښې دی.(سنن ابی داوُد (۸۳۱۲) باب صفة حجة النبیﷺ رقم (۱۹۰۵)_
۲) الحدیث اخرجه الترمذی فی ابواب الحج، باب ماجاء کم حج النبیﷺ؟ (۱۷۹۱۳) رقم (۸۱۵) و ابن ماجه فی کتاب المناسک، باب حجة رسول اللهﷺ رقم(۳۰۷۶)_
۳) تفصیل دپاره اوګورئ! سیرت ابن هشام(۴۳۱۱۱-۴۳۸)_
۴) سیرت ابن هشام(۴۶۳۱۱)_
۵) فتح الباری (۱۰۴۱۸)_

ابن جوزی رحمه الله فرمائی.((حج حجاً لا یعرف عددها))(١) دومره حجونه ئې اوکړل .شمیر ئې معلوم نه دې.د ابن الاثیر رائې داده.چه نبی علیه السلام به هرکال حج کولو.(٢)
ابن حجر رحمه الله فرمائی.چه په دې خبره کښې هیڅ شك نشته.چه نبی کریم صلی الله علیه وسلم به دهجرت نه وړاندې هرکال حج کولو.وجه ددې داده.چه قریشو به د حج ډیر اهتمام کولو.که ډیره مجبوری به وه.نو حج به ئې پریخوده.ګنی نه به ئې پریخوده.حج د ابراهیم علیه السلام د ملت باقی پاتې اعمالو څینې وو.او رسول الله صلی الله علیه وسلم په ملت ابراهیمی عمل کونکې هم وو.په دې وجه قیاس دادې.چه نبی علیه السلام د هجرت نه وړاندې ډیر حجونه کړې وی.چه دهغې تعداد معلوم نه دې.

[۴۱۴۲] حَدَّثَنَا حَفْصُ بْنُ عُمَرَ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ عَلِيِّ بْنِ مُدْرِكٍ عَنْ أَبِي زُرْعَةَ بْنِ عَمْرِو بْنِ جَرِيرٍ عَنْ جَرِيرٍ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ لِجَرِيرٍ اسْتَنْصِتِ النَّاسَ فَقَالَ لَا تَرْجِعُوا بَعْدِي كُفَّارًا يَضْرِبُ بَعْضُكُمْ رِقَابَ بَعْضٍ [ر:۱۲۱]

[۴۱۴۳] حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَهَّابِ حَدَّثَنَا أَيُّوبُ عَنْ مُحَمَّدٍ عَنِ ابْنِ أَبِي بَكْرَةَ عَنْ أَبِي بَكْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ الزَّمَانُ قَدِ اسْتَدَارَ كَهَيْئَتِهِ يَوْمَ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ السَّنَةُ اثْنَا عَشَرَ شَهْرًا مِنْهَا أَرْبَعَةٌ حُرُمٌ ثَلَاثَةٌ مُتَوَالِيَاتٌ ذُو الْقَعْدَةِ وَذُو الْحِجَّةِ وَالْمُحَرَّمُ وَرَجَبُ مُضَرَ الَّذِي بَيْنَ جُمَادَى وَشَعْبَانَ أَيُّ شَهْرٍ هَذَا قُلْنَا اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ فَسَكَتَ حَتَّى ظَنَنَّا أَنَّهُ سَيُسَمِّيهِ بِغَيْرِ اسْمِهِ قَالَ أَلَيْسَ ذُو الْحِجَّةِ قُلْنَا بَلَى قَالَ فَأَيُّ بَلَدٍ هَذَا قُلْنَا اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ فَسَكَتَ حَتَّى ظَنَنَّا أَنَّهُ سَيُسَمِّيهِ بِغَيْرِ اسْمِهِ قَالَ أَلَيْسَ الْبَلْدَةَ قُلْنَا بَلَى قَالَ فَأَيُّ يَوْمٍ هَذَا قُلْنَا اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ فَسَكَتَ حَتَّى ظَنَنَّا أَنَّهُ سَيُسَمِّيهِ بِغَيْرِ اسْمِهِ قَالَ أَلَيْسَ يَوْمَ النَّحْرِ قُلْنَا بَلَى قَالَ فَإِنَّ دِمَاءَكُمْ وَأَمْوَالَكُمْ قَالَ مُحَمَّدٌ وَأَحْسِبُهُ قَالَ وَأَعْرَاضَكُمْ عَلَيْكُمْ حَرَامٌ كَحُرْمَةِ يَوْمِكُمْ هَذَا فِي بَلَدِكُمْ هَذَا فِي شَهْرِكُمْ هَذَا وَسَتَلْقَوْنَ رَبَّكُمْ فَسَيَسْأَلُكُمْ عَنْ أَعْمَالِكُمْ أَلَا فَلَا تَرْجِعُوا بَعْدِي ضُلَّالًا يَضْرِبُ بَعْضُكُمْ رِقَابَ بَعْضٍ أَلَا لِيُبَلِّغِ الشَّاهِدُ الْغَائِبَ فَلَعَلَّ بَعْضَ مَنْ يُبَلَّغُهُ أَنْ يَكُونَ أَوْعَى لَهُ مِنْ بَعْضِ مَنْ سَمِعَهُ فَكَانَ مُحَمَّدٌ إِذَا ذَكَرَهُ يَقُولُ صَدَقَ مُحَمَّدٌ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثُمَّ قَالَ أَلَا هَلْ بَلَّغْتُ مَرَّتَيْنِ [ر:۶۷]

[۴۱۴۵] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُوسُفَ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ الثَّوْرِيُّ عَنْ قَيْسِ بْنِ مُسْلِمٍ عَنْ طَارِقِ بْنِ شِهَابٍ أَنَّ أُنَاسًا مِنَ الْيَهُودِ قَالُوا لَوْ نَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ فِينَا لَاتَّخَذْنَا ذَلِكَ الْيَوْمَ عِيدًا فَقَالَ عُمَرُ أَيَّةُ آيَةٍ فَقَالُوا الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا فَقَالَ عُمَرُ إِنِّي لَأَعْلَمُ أَيَّ مَكَانٍ أُنْزِلَتْ أُنْزِلَتْ وَرَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَاقِفٌ بِعَرَفَةَ [ر:۴۵]

---

١) فتح الباری(۸/۱۰۴)_
٢) فتح الباری(۸/۱۰۴)_

[٤١٤٦] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ عَنْ مَالِكٍ عَنْ أَبِي الْأَسْوَدِ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ نَوْفَلٍ عَنْ عُرْوَةَ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ خَرَجْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَمِنَّا مَنْ أَهَلَّ بِعُمْرَةٍ وَمِنَّا مَنْ أَهَلَّ بِحَجَّةٍ وَمِنَّا مَنْ أَهَلَّ بِحَجٍّ وَعُمْرَةٍ وَأَهَلَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْحَجِّ فَأَمَّا مَنْ أَهَلَّ بِالْحَجِّ أَوْ جَمَعَ الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ فَلَمْ يَحِلُّوا حَتَّى يَوْمِ النَّحْرِ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ أَخْبَرَنَا مَالِكٌ وَقَالَ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ حَدَّثَنَا مَالِكٌ مِثْلَهُ [ر: ٢٩٠]

[٤١٤٧] حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ هُوَ ابْنُ سَعْدٍ حَدَّثَنَا ابْنُ شِهَابٍ عَنْ عَامِرِ بْنِ سَعْدٍ عَنْ أَبِيهِ قَالَ عَادَنِي النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ مِنْ وَجَعٍ أَشْفَيْتُ مِنْهُ عَلَى الْمَوْتِ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ بَلَغَ بِي مِنَ الْوَجَعِ مَا تَرَى وَأَنَا ذُو مَالٍ وَلَا يَرِثُنِي إِلَّا ابْنَةٌ لِي وَاحِدَةٌ أَفَأَتَصَدَّقُ بِثُلُثَيْ مَالِي قَالَ لَا قُلْتُ أَفَأَتَصَدَّقُ بِشَطْرِهِ قَالَ لَا قُلْتُ فَالثُّلُثِ قَالَ وَالثُّلُثُ كَثِيرٌ إِنَّكَ أَنْ تَذَرَ وَرَثَتَكَ أَغْنِيَاءَ خَيْرٌ مِنْ أَنْ تَذَرَهُمْ عَالَةً يَتَكَفَّفُونَ النَّاسَ وَلَسْتَ تُنْفِقُ نَفَقَةً تَبْتَغِي بِهَا وَجْهَ اللَّهِ إِلَّا أُجِرْتَ بِهَا حَتَّى اللُّقْمَةَ تَجْعَلُهَا فِي فِي امْرَأَتِكَ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ آأُخَلَّفُ بَعْدَ أَصْحَابِي قَالَ إِنَّكَ لَنْ تُخَلَّفَ فَتَعْمَلَ عَمَلًا تَبْتَغِي بِهِ وَجْهَ اللَّهِ إِلَّا ازْدَدْتَ بِهِ دَرَجَةً وَرِفْعَةً وَلَعَلَّكَ تُخَلَّفُ حَتَّى يَنْتَفِعَ بِكَ أَقْوَامٌ وَيُضَرَّ بِكَ آخَرُونَ اللَّهُمَّ أَمْضِ لِأَصْحَابِي هِجْرَتَهُمْ وَلَا تَرُدَّهُمْ عَلَى أَعْقَابِهِمْ لَكِنِ الْبَائِسُ سَعْدُ بْنُ خَوْلَةَ رَثَى لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ تُوُفِّيَ بِمَكَّةَ [ر: ٥٦]

[٤١٤٨\٤١٤٩] حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْمُنْذِرِ حَدَّثَنَا أَبُو ضَمْرَةَ حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ عُقْبَةَ عَنْ نَافِعٍ أَنَّ ابْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَخْبَرَهُمْ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَلَقَ رَأْسَهُ فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ

[٤١٤٩] حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَكْرٍ حَدَّثَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ أَخْبَرَنِي مُوسَى بْنُ عُقْبَةَ عَنْ نَافِعٍ أَخْبَرَهُ ابْنُ عُمَرَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَلَقَ فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ وَأُنَاسٌ مِنْ أَصْحَابِهِ وَقَصَّرَ بَعْضُهُمْ [ر: ١٦٣٩]

[٤١٥٠] حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ قَزَعَةَ حَدَّثَنَا مَالِكٌ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ وَقَالَ اللَّيْثُ حَدَّثَنِي يُونُسُ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ حَدَّثَنِي عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَخْبَرَهُ أَنَّهُ أَقْبَلَ يَسِيرُ عَلَى حِمَارٍ وَرَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَائِمٌ بِمِنًى فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ يُصَلِّي بِالنَّاسِ فَسَارَ الْحِمَارُ بَيْنَ يَدَيْ بَعْضِ الصَّفِّ ثُمَّ نَزَلَ عَنْهُ فَصَفَّ مَعَ النَّاسِ [ر: ٧٦]

[٤١٥١] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا يَحْيَى عَنْ هِشَامٍ قَالَ حَدَّثَنِي أَبِي قَالَ سُئِلَ أُسَامَةُ وَأَنَا شَاهِدٌ عَنْ سَيْرِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي حَجَّتِهِ فَقَالَ الْعَنَقَ فَإِذَا وَجَدَ فَجْوَةً نَصَّ [ر: ١٥٨٣]

[٤١٥٢] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ عَنْ مَالِكٍ عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ عَنْ عَدِيِّ بْنِ ثَابِتٍ عَنْ

عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ يَزِيدَ الْخَطْمِيِّ أَنَّ أَبَا أَيُّوبَ أَخْبَرَهُ أَنَّهُ صَلَّى مَعَ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ الْمَغْرِبَ وَالْعِشَاءَ جَمِيعًا [ر: ۱۵۹۰]

بَاب غَزْوَةِ تَبُوكَ وَهِيَ غَزْوَةُ الْعُسْرَةِ

غزوه تبوک لره دحجة الوداع نه د روستو ذکرکولو توجیهات غزوهٔ تبوک د رسول الله ﷺ آخرى غزوه ده.امام بخارى رحمه الله غزوهٔ تبوک روستو او حجة الوداع مخکښې ذکرکړو.حالانکه د تاريخى ترتيب په لحاظ سره غزوهٔ تبوک دحجة الوداع نه مخکښې ده.ددې مختلف توجيهات شوى دى

① حافظ ابن حجر رحمه الله وغيره فرمائى.چه دا د کتابونو جوړونکو او کاتبانو تصرف دې.چه هغوى حجة الوداع د غزوهٔ تبوک نه مخکښې اوليکه.(١)

② بعضې حضراتو وئيلى دى،چه امام بخارى رحمه الله چونکه ،،کتاب المغازى،، بيانوى.په دې وجه هغوى سوچ اوکړو.چه د کتاب المغازى اختتام هم په غزوې باندې کول پکاردى.که حجة الوداع ئې روستو راوړلې وو.نو اختتام به په غزوې باندې نه کيدو.په دې وجه هغوى غزوهٔ تبوک دحجة الوداع نه روستو ذکرکړو.(٢)

③ دحضرت شيخ الحديث رحمه الله رائې داده.چه حجة الوداع ئې د غزوهٔ تبوک نه مخکښې ذکر کولو سره امام بخارى رحمه الله د سلسلة الوفود انتهاء طرف ته اشاره کول غوارى.د سلسلة الوفود ابتداء د فتح مکې نه روستو شوې دې.لکه چه امام بخارى رحمه الله د فتح مکې بيانولو نه پس د سلسلة الوفود ذکرشروع کړو.او ددې انتهاء په حجة الوداع باندې شوې ده.امام بخارى رحمه الله د«باب قصة وفد طى» ذکرکولو نه پس دحجة الوداع باب قائم کړو.او مقصد دادې.چه د وفود دا سلسله په حجة الوداع باندې ختميږى.که د «باب قصة وفد طى»نه پس ئې حجة الوداع نه وې ذکر کړې. غزوهٔ تبوک ئې ذکرکړې وې.نو تاريخى اعتبار سره به خو ترتيب قائم پاتې شوې وې.خو د سلسة الوفود انتهاء به نه معلوميده.امام بخارى رحمه الله د تاريخى ترتيب رعايت پريخودو.د سلسلة الوفود انتهاء طرف ته ئې اشاره کولو دپاره حجة الوداع مخکښې ذکرکړو.خکه چه دا خو ټولو ته معلومه ده.چه حجة الوداع د تبوک نه روستو دې.خو د وفودو سلسله کله ختمه شوه.دا ټولو ته معلومه نه ده.ددې فائدې په لحاظ سره امام بخارى رحمه الله داسې اوکړل.(٣) دحضرت شيخ الحديث صاحب رحمه الله رائې کافى وزنداره ده.والله اعلم.

د غزوهٔ تبوک سبب: روميانو سره د اسلامى لښکر رومبې جنګ موته کښې اوشو.ددې جنګ نه پس رومى سلطنت په دې کوشش کښې وو.چه په څه طريقه مسلمانانو باندې حمله

---

١) فتح البارى(١١١٨)_

٢) لامع الدرارى(٣٩٩٨)_

٣) الابواب والتراجم لصحيح البخارى(١١١٢) باب حجة الوداع)_

اوکړې شی.د رومیانو ددې ارادو اطلاع رسول اللهﷺ او مسلمانانو ته شوې وه. مدینې منورې ته به د شام سوداګر نبطی خلق د زیتون تیل خرڅولو دپاره راتلل .دغه خلقو مسلمانانو ته دا خبر ورکړو.چه د روم بادشاه هرقل خپل فوجونه په تبوك مقام کښې د شام په سرحد باندې جمع کړی دی.او فوجیانو ته ئې د یوکال تنخواه پیشګی ورکړې ده.او خوشحاله او مطمئن کړې ئې دی.(١)

کله چه رسول اللهﷺ ته دا اطلاع ملاوشوه.نو نبیﷺ دا اراده اوفرمائیله.چه دهغوی دحملې نه وړاندې پیش قدمی کول او مقابله کول پکار دی.نبی کریمﷺ به عام طور باندې په جنګونو کښې صحیح مقام نه خودلو.خو دا جنګ چونکه د مخکنو ټولو جنګونو نه جدا وو.یو خو په دې وجه چه په دې کښې د دشمنانو تعداد ډیر زیات وو.دویم په دې وجه چه په دې کښې د روم بادشاه د هرقل تربیت شوی فوج سره مقابله وه.په دې وجه نبی کریمﷺ د عربو د ټولو قبائلو نه فوجی او مالی مدد اوغوښتلو.او دمدینې منورې ټولو مسلمانانو ته ئې په دې جهاد کښې د وتلو حکم ورکړو.(٢)

اتفاق سره دا زمانه د سختې ګرمئ وه.قحط او ولږه عامه وه.دې سره سره د پټو او باغونو میوې پخیدو ته نزدې وې.(٣) هم په دې باغونو او د پټو په فصل باندې د مدینې د خلقو پوره کال د معیشت دارومدار وو.په دې ټولو څیزونو کښې هرڅیز د الله تعالی په لاره کښې د وتلو دپاره د صحابوﷺ د خپو زنځیر او رکاوټ جوړیدې شو.خو مرحبا صد مرحبا د اسلام هغه سرفروش مجاهدینو دپاره .چه هغوی د اسلام وني ته د ودې ورکولو دپاره دخپلې وینې او دخپل مال قربانی ورکولو کښې همیشه د یوبل نه د وړاندې کیدو کوشش اوکړو.په دې موقعه باندې هم د اسلام رینېتونو او مخلصو بهادرو صحابوﷺ د یوبل نه وړاندې شو.او مالی مددکښې ئې حصه واخستله.حضرت صدیق اکبرﷺ د خپل کور ټول هرڅه راوړل.حاضر ئې کړل.(٤) کله چه رسول اللهﷺ دهغه نه تپوس اوکړو.چه په کور کښې دې څه پریخودل؟ عرض ئې اوکړو.الله او دهغه د رسول نوم مې پریخودو.حضرت فاروق اعظمﷺ خپل نیم مال راوړه.اوحاضر ئې کړو.(٥) حضرت عثمان غنیﷺ درې سوه اوبنان سره د سامانونو او زر اشرفئ نقدې راوړلې.او د نبیﷺ په خدمت کښې ئې پیش کړلې.(٦) دغه شان نورو صحابوﷺ د خپل طاقت مطابق په دې مالی امداد کښې حصه واخستله.خو ددې باوجود یو څو غریب صحابه داسې وو.چه دهغوی دسفر دپاره د لارې د توښې انتظام

---

١) طبقات ابن سعد(١٦٥\٢) وفتح الباری (١١١\٨)_

٢) زادالمعاد(٥٢٦\٣-٥٢٧)_

٣) الکامل لابن اثیر(١٨٩\٢)_

٤) دا څلور زره درهم وو.(سیرت حلبیه ١٣٠\٣)_

٥) سیرت حلبیه (١٣٠\٣)_

٦) زاد المعاد (٥٢٧\٣) اوپه یو روایت کښې دی.چه لس زره دیناره ئې د نبیﷺ په دربار کښې پیش کړې.سیرت حلبیه (١٣٠\٣)_

اونه شو.هغوى د نبى عليه السلام په خدمت كښې حاضرشو.او نبى عليه السلام ته ئې د سورلئ وغيره دپاره درخواست اوكړو.خو نبى عليه السلام سره دهغوى د سفر دپاره سورلئ وغيره نه وه.دغه خلق په ژړا ژړا په بهيدلو سترګو واپس شو.د قرآن شريف دا آيت دهغوى متعلق نازل شوې دې.(١)
﴿وَلَا عَلَى الَّذِينَ إِذَا مَا أَتَوْكَ لِتَحْمِلَهُمْ قُلْتَ لَا أَجِدُ مَا أَحْمِلُكُمْ عَلَيْهِ تَوَلَّوا وَّأَعْيُنُهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ حَزَنًا أَلَّا يَجِدُوا مَا يُنفِقُونَ﴾ (التوبة\٩٢)
،،اونه په هغه خلقو څه ګناه شته.كوم چه تا ته راغلل.چه ته هغوى ته (په جهاد كښې)تللو دپاره څه سورلى وركړې.تا هغوى ته اوفرمائيل.چه ما سره سورلى نشته.چه په هغې تاسو سواره كړم.دغه خلق په داسې حال كښې واپس شو.چه د هغوى د سترګو نه اوښكې بهيدلې.ددې غم په وجه چه هغوى سره دخرچ كولو دپاره هيڅ څه نشته،،
په دې جهاد كښې د تللو دا اعلان په حقيقت كښې د ايمان او منافقت په منځ كښې د فرق يو معيار وو.چه په دې موقعه باندې د منافقانو منافقت ښكاره شو.اوهغوى اووئيل. ﴿لَا تَنفِرُوا فِي الْحَرِّ﴾ (٢)يعنى په ګرمئ كښې جهاد دپاره مه اوځئ.هغوى مختلفې بهانې جوړې كړې.او په جهاد كښې د تلو دپاره ئې عذر اوكړو.بعضې مخلص مسلمانان هم لاړ نه شو.چه په هغوى كښې مشهور صحابى حضرت كعب بن مالك رضي الله عنه، حضرت هلال بن اميه رضي الله عنه، او حضرت مراره بن ربيع رضي الله عنه شامل وو.ددوى تفصيلى واقعه روستو د بخارى په روايت كښې راروانه ده.
نبى كريم صلى الله عليه وسلم ديرش زره فوج سره د رجب په مياشت ٩هـ كښې د مدينې منورې نه اووتلو.(٣) په لښكر كښې لس زره اسونه وو.(٤) دمشق طرف ته ئې سفركولو.د مدينې منورې نه څوارلس منزله فاصله باندې واقع مقام تبوك ته اورسيدل.نو معلومه شوه.چه هغه خبر صحيح نه وو.او په څينو رواياتوكښې دى.چه كله د روم بادشاه هرقل ته د مسلمانانو د دومره لوئې جماعت مقابلې دپاره د راتلو خبر اورسيده.نو هغه رعب واخسته.او مقابلې دپاره رانغې.(٥)
په تبوك كښې د قيام موده او واپسى: په تبوك كښې نبى عليه السلام شلو ورځو پورې قيام اوكړو.(٦)
هم ددې ځائې نه نبى عليه السلام حضرت خالد بن وليد رضي الله عنه ته د ٤٢٠ سورلو يو جماعت وركړو.او د دمشق نه پنځه منزله باندې واقع د ،،دومة الجندل،،سردار،،اكيدر بن عبدالملك

---

١) تفسير كبير(١٢\٣٨١-٣٨٢)_
٢) التوبة\٨١)_
٣) طبقات ابن سعد(٢\١٦٦)_
٤) فتح البارى (٨\١١١) په بعضې رواياتوكښې څلويښت زره او اويا زره تعداد هم راغلې دې.(عمدة القارى ١٨\٥٢)_
٥) السيرة الحلبية(٣\١٤٢)_
٦) دلته په اصل اردوكښې هم حاشيه نشته،

نصرانی،، ته ئې اولیګه.نبی کریم ﷺ حضرت خالد رضی الله عنه ته د روانیدو په وخت اوفرمائیل. چه هغه به تاته ښکار کونکې ملاویږی.خو ته هغه مه قتلوه.ماته ئې راوله.که هغه انکار اوکړی.نو بیا ئې قتل کړه.

حضرت خالد رضی الله عنه د څوارلسمې سپوږمۍ په شپه اورسیده.نو اُکیدر دخپل رور او نورو ملګرو سره د ښکار دپاره راوتلې وو.د اکیدر رور ،،حسان،، په مقابله کولوکښې مړشو.او اکیدر ګرفتار کړې شو.او دنبی علیه السلام په خدمت کښې حاضر کړې شو.اکیدردوه زره اوښان، اته سوه اسونه، څلورسوه زغرې،او څلور سوه نیزې ورکړې.اوصلح ئې اوکړله.(١) په دې مقام کښې د شلو ورځو قیام کولو نه پس نبی علیه السلام واپس مدینې منورې ته روان شو.

[٤١٥٣] حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ عَنْ بُرَيْدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي بُرْدَةَ عَنْ أَبِي بُرْدَةَ عَنْ أَبِي مُوسَى رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ أَرْسَلَنِي أَصْحَابِي إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَسْأَلُهُ الْحُمْلَانَ لَهُمْ إِذْ هُمْ مَعَهُ فِي جَيْشِ الْعُسْرَةِ وَهِيَ غَزْوَةُ تَبُوكَ فَقُلْتُ يَا نَبِيَّ اللَّهِ إِنَّ أَصْحَابِي أَرْسَلُونِي إِلَيْكَ لِتَحْمِلَهُمْ فَقَالَ وَاللَّهِ لَا أَحْمِلُكُمْ عَلَى شَيْءٍ وَوَافَقْتُهُ وَهُوَ غَضْبَانُ وَلَا أَشْعُرُ وَرَجَعْتُ حَزِينًا مِنْ مَنْعِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَمِنْ مَخَافَةِ أَنْ يَكُونَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَجَدَ فِي نَفْسِهِ عَلَيَّ فَرَجَعْتُ إِلَى أَصْحَابِي فَأَخْبَرْتُهُمُ الَّذِي قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَمْ أَلْبَثْ إِلَّا سُوَيْعَةً إِذْ سَمِعْتُ بِلَالًا يُنَادِي أَيْ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ قَيْسٍ فَأَجَبْتُهُ فَقَالَ أَجِبْ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَدْعُوكَ فَلَمَّا أَتَيْتُهُ قَالَ خُذْ هَذَيْنِ الْقَرِينَيْنِ وَهَذَيْنِ الْقَرِينَيْنِ لِسِتَّةِ أَبْعِرَةٍ ابْتَاعَهُنَّ حِينَئِذٍ مِنْ سَعْدٍ فَانْطَلِقْ بِهِنَّ إِلَى أَصْحَابِكَ فَقُلْ إِنَّ اللَّهَ أَوْ قَالَ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَحْمِلُكُمْ عَلَى هَؤُلَاءِ فَارْكَبُوهُنَّ فَانْطَلَقْتُ إِلَيْهِمْ بِهِنَّ فَقُلْتُ إِنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَحْمِلُكُمْ عَلَى هَؤُلَاءِ وَلَكِنِّي وَاللَّهِ لَا أَدَعُكُمْ حَتَّى يَنْطَلِقَ مَعِي بَعْضُكُمْ إِلَى مَنْ سَمِعَ مَقَالَةَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا تَظُنُّوا أَنِّي حَدَّثْتُكُمْ شَيْئًا لَمْ يَقُلْهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالُوا لِي وَاللَّهِ إِنَّكَ عِنْدَنَا لَمُصَدَّقٌ وَلَنَفْعَلَنَّ مَا أَحْبَبْتَ فَانْطَلَقَ أَبُو مُوسَى بِنَفَرٍ مِنْهُمْ حَتَّى أَتَوُا الَّذِينَ سَمِعُوا قَوْلَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْعَهُ إِيَّاهُمْ ثُمَّ إِعْطَاءَهُمْ بَعْدُ فَحَدَّثُوهُمْ بِمِثْلِ مَا حَدَّثَهُمْ بِهِ أَبُو مُوسَى [ر: ٢٩٦٤]

په دې روایت کښې بیان کړې شوی دی.چه حضرت ابوموسی اشعری رضی الله عنه دخپلو ملګرو دپاره د سورلۍ غوښتلو دپاره د رسول الله ﷺ په خدمت کښې حاضر شو.نبی علیه السلام اوفرمائیل.چه زه تاسو ته هیڅ سورلۍ نه شم درکولې.حضرت ابوموسی رضی الله عنه غمژن شو.خپلو ملګرو ته لاړو.اوهغوی ته ئې اووئیل.چه رسول الله ﷺ هیڅ قسمه سورلی نه شی راکولې.

١) طبقات ابن سعد ١٦٦/٢_

لړه شيبه پس حضرت بلال ﷺ حضرت ابوموسى ﷺ راوغوښتلو .چه نبى ﷺ دې يادوى. حضرت ابوموسى ﷺ حاضرشو.نو نبى ﷺ هغه ته شپږ اوښان ورکړل.

حضرت ابوموسى ﷺ دغه اوښان بوتلل.او خپلو ملګرو ته لاړو.چونکه دهغه ملګرو ته داشك كيدې شو.چه ممكن ده.حضرت ابوموسى ﷺ په ړومبى ځل د رسول الله ﷺ په باره كښې د غلط بيانۍ نه كار اخستې وى.او دخپل طرفه ئې اووئيل.چه د الله رسول ﷺ مونږ ته هيڅ قسمه سورلى نه راكوى.په دې وجه د شك لرې كولو دپاره ابوموسى ﷺ خپلو ملګرو ته اووئيل.چه زه به تاسو ترهغه وخته پورې نه پرېږدم.تركومې پورې چه تاسو ماسره هغه سړى ته لاړ نه شئ.كوم چه په ړومبى ځل د نبى كريم ﷺ د سورلۍ وركولو نه د انكار په وخت حاضروو.نو يو څو حضرات دهغه سره لاړل.او هغه سړى تصديق اوكړو.چه رسول الله ﷺ واقعى د سورلۍ وركولو نه انكار كړې وو.

[۴۱۵۴] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا يَحْيَى عَنْ شُعْبَةَ عَنْ الْحَكَمِ عَنْ مُصْعَبِ بْنِ سَعْدٍ عَنْ أَبِيهِ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَرَجَ إِلَى تَبُوكَ وَاسْتَخْلَفَ عَلِيًّا فَقَالَ أَتُخَلِّفُنِي فِي الصِّبْيَانِ وَالنِّسَاءِ قَالَ أَلَا تَرْضَى أَنْ تَكُونَ مِنِّي بِمَنْزِلَةِ هَارُونَ مِنْ مُوسَى إِلَّا أَنَّهُ لَيْسَ نَبِيٌّ بَعْدِي وَقَالَ أَبُو دَاوُدَ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ الْحَكَمِ سَمِعْتُ مُصْعَبًا [ر: ۳۵۰۳]

د ،،أَلَا تَرْضَى أَنْ تَكُونَ مِنِّي بِمَنْزِلَةِ هَارُونَ مِنْ مُوسَى،، **معنى**: نبى كريم ﷺ چه كله تبوك طرف ته روان شو.نو نبى ﷺ حضرت على ﷺ خپل قائم مقام جوړكړو.چه هغه د نبى ﷺ د اهل وعيال وغيره نګرانى اوكړى.بعضې منافقانو په حضرت على ﷺ باندې غلطې خبرې شروع كړې.چه د ناراضګۍ او خفګان په وجه ئې دخان سره بونتلو.(۱) حضرت على ﷺ خفه شو.او د نبى كريم ﷺ په خدمت كښې حاضرشو.او په ژړا شو.او نبى ﷺ ته ئې خبره وړاندې كړله.نو نبى ﷺ اوفرمائيل.«أَلَا تَرْضَى أَنْ تَكُونَ مِنِّي بِمَنْزِلَةِ هَارُونَ مِنْ مُوسَى» ته په دې باندې خوشحاله نه يې.چه ته زما دپاره داسې جوړشې.لكه څنګه چه هارون ﷺ د موسى ﷺ دپاره وو،،يعنى لكه څنګه چه موسى ﷺ كوه طور ته د تللو نه پس حضرت هارون دهغه نائب او داهل وعيال نګران وو.دغه شان ته زما نه پس زما د اهل وعيال نګران او زما نائب جوړشه.آيا ته په دې باندې راضى نه يې.

د باب د روايت نه د روافضو غلط استدلال: روافض دا خبره ډيره اوچته وى.وائى.چه د حضرت على ﷺ خلافت بلا فصل باندې صريح نص موجود دې.رسول الله ﷺ دخان نه روستو حضرت على ﷺ خپل خليفه مقرر كړو.خو دهغه خلافت حضرت صديق ﷺ او حضرت فاروق ﷺ او عثمان ﷺ غصب كړو.

خوددې روايت نه دهغوى دا استدلال غلط دې.ځكه چه نبى ﷺ باندې دا خبره پټه نه وه.چه د حضرت هارون ﷺ وفات د حضرت موسى ﷺ په ژوند كښې شوې وو.حضرت هارون ﷺ

---

۱) السيرة الحلبية(۳/۱۳۲)_

دحضرت موسی علیه السلام نه پس دهغه خلیفه نه وو جوړشوې.بلکه دحضرت موسی علیه السلام خلیفه یوشع بن نون جوړشوې وو.هرکله چه هارون علیه السلام دحضرت موسی علیه السلام د وفات نه پس دهغه خلیفه دسره جوړشوې نه دې.نو حضرت علی رضی الله عنه که د رسول الله صلی الله علیه وسلم دپاره ،،بمنزلة هارون من موسی،، اوګرځولې شی.نو ددې نه د نبی علیه السلام د وفات نه پس دهغه د خلیفه کیدو مسئله نه ثابتیږی.ځکه چه په مشبه به کښې دا صورت حال موجود نه دې.(١)

[٤١٥٧-] حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَكْرٍ أَخْبَرَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ قَالَ سَمِعْتُ عَطَاءً يُخْبِرُ قَالَ أَخْبَرَنِي صَفْوَانُ بْنُ يَعْلَى بْنِ أُمَيَّةَ عَنْ أَبِيهِ قَالَ غَزَوْتُ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْعُسْرَةَ قَالَ كَانَ يَعْلَى يَقُولُ تِلْكَ الْغَزْوَةُ أَوْثَقُ أَعْمَالِي عِنْدِي قَالَ عَطَاءٌ فَقَالَ صَفْوَانُ قَالَ يَعْلَى فَكَانَ لِي أَجِيرٌ فَقَاتَلَ إِنْسَانًا فَعَضَّ أَحَدُهُمَا يَدَ الْآخَرِ قَالَ عَطَاءٌ فَلَقَدْ أَخْبَرَنِي صَفْوَانُ أَيُّهُمَا عَضَّ الْآخَرَ فَنَسِيتُهُ قَالَ فَانْتَزَعَ الْمَعْضُوضُ يَدَهُ مِنْ فِي الْعَاضِّ فَانْتَزَعَ إِحْدَى ثَنِيَّتَيْهِ فَأَتَيَا النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَهْدَرَ ثَنِيَّتَهُ قَالَ عَطَاءٌ وَحَسِبْتُ أَنَّهُ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَفَيَدَعُ يَدَهُ فِي فِيكَ تَقْضَمُهَا كَأَنَّهَا فِي فِي فَحْلٍ يَقْضَمُهَا [ر:٢١٤٦]

حضرت یعلی بن امیه رضی الله عنه فرمائی.چه ما د نبی کریم صلی الله علیه وسلم سره په غزوهٔ عسره (تبوك)کښې شرکت اوکړو.اوزما په خپلو ټولو عملونوکښې دټولو نه زیات اعتماد په دې غزوې دې.بیا هغوی اوونیل.چه (د غزوه تبوك په سفرکښې) زما سره یو اجیر یعنی غلام وو.هغه یو سړی سره په جګړه شو.نو په دواړوکښې یوکس د بل لاس په غاښونو سره اوچیچه.دچا لاس چه غاښونو سره چیچلې شوې وو.هغه خپل لاس د چك لګونکی د خولې نه راښکلو.چه ددې په وجه د چك لګونکی مخامخ یوغاښ اووتلو.بیاهغوی دواړه د فیصلې دپاره دنبی علیه السلام په خدمت کښې حاضر شو .نبی علیه السلام دهغه غاښ هدر (مباح) اوګرځولو.(او هغه ته ئې هیڅ دیت ورنکړو) اووې فرمائیل.«افيدع يده فى فيك تقضمها كانها فى فحل يقضمها» یعنی هغه به خپل لاس ستا په خوله کښې چیچلو دپاره پریخوده.چه تا داوښ پشان هغه چیچلې وې.

دلته د بخاری په روایت کښې تصریح نشته.خو د مسلم شریف په روایت کښې دی.چه دا واقعه پخپله د حضرت یعلی بن امیه رضی الله عنه دخپل اجیر سره پیښه شوې وه.(٢) او غاښ کټ کونکې حضرت یعلی رضی الله عنه وو.

---

١) تفصیل دپاره اوګورئ! سیرت مصطفی (٣/٨٨-٩٠) صاحب د سیرت حلبیه ددې حدیث نه د شیعه ګانو د استدلال ذکرکولو نه پس لیکی...هذا الحدیث..... من قبیل الآحاد، وکل من الرافضة والشیعة لا یراه حجة فی الامامة وعلی تسلیم انه حجة فلا عموم له، بل المراد مادل علیه ظاهرالحدیث ان علیا کرم الله وجهه خلیفة عن النبی صلی الله علیه وسلم فی اهله خاصة مدة غیبة بتبوک کما ان هارون کان خلیفة عن موسی فی قومه مدة غیبة عنهم للمناجاة، فعلی تسلیم انه عام، لکنه مخصوص والعام المخصوص غیر حجة فی الباقی او حجة ضعیفة(السیرة الحلبیة ٣/١٣٣)_

٢) صحیح مسلم، کتاب القسامة، باب الصائل علی نفس الانسان او عضوه... رقم الحدیث (٤٢٤٢)_

باب حديث كعب بن مالك وقول الله عز وجل
﴿وعلى الثلاثة الذين خلفوا﴾ (التوبة\١١٨)

[٤١٥٦] حدثنا يحيى بن بكير حدثنا الليث عن عقيل عن ابن شهاب عن عبد الرحمن بن عبد الله بن كعب بن مالك أن عبد الله بن كعب بن مالك وكان قائد كعب من بنيه حين عمي قال سمعت كعب بن مالك يحدث حين تخلف عن قصة تبوك قال كعب لم أتخلف عن رسول الله صلى الله عليه وسلم في غزوة غزاها إلا في غزوة تبوك غير أني كنت تخلفت في غزوة بدر ولم يعاتب أحدا تخلف عنها إنما خرج رسول الله صلى الله عليه وسلم يريد عير قريش حتى جمع الله بينهم وبين عدوهم على غير ميعاد ولقد شهدت مع رسول الله صلى الله عليه وسلم ليلة العقبة حين تواثقنا على الإسلام وما أحب أن لي بها مشهد بدر وإن كانت بدر أذكر في الناس منها كان من خبري أني لم أكن قط أقوى ولا أيسر حين تخلفت عنه في تلك الغزاة والله ما اجتمعت عندي قبله راحلتان قط حتى جمعتهما في تلك الغزوة ولم يكن رسول الله صلى الله عليه وسلم يريد غزوة إلا ورى بغيرها حتى كانت تلك الغزوة غزاها رسول الله صلى الله عليه وسلم في حر شديد واستقبل سفرا بعيدا ومفازا وعدوا كثيرا فجلى للمسلمين أمرهم ليتأهبوا أهبة غزوهم فأخبرهم بوجهه الذي يريد والمسلمون مع رسول الله صلى الله عليه وسلم كثير ولا يجمعهم كتاب حافظ يريد الديوان قال كعب فما رجل يريد أن يتغيب إلا ظن أن سيخفى له ما لم ينزل فيه وحي الله وغزا رسول الله صلى الله عليه وسلم تلك الغزوة حين طابت الثمار والظلال وتجهز رسول الله صلى الله عليه وسلم والمسلمون معه فطفقت أغدو لكي أتجهز معهم فأرجع ولم أقض شيئا فأقول في نفسي أنا قادر عليه فلم يزل يتمادى بي حتى اشتد بالناس الجد فأصبح رسول الله صلى الله عليه وسلم والمسلمون معه ولم أقض من جهازي شيئا فقلت أتجهز بعده بيوم أو يومين ثم ألحقهم فغدوت بعد أن فصلوا لأتجهز فرجعت ولم أقض شيئا ثم غدوت ثم رجعت ولم أقض شيئا فلم يزل بي حتى أسرعوا وتفارط الغزو وهممت أن أرتحل فأدركهم وليتني فعلت فلم يقدر لي ذلك فكنت إذا خرجت في الناس بعد خروج رسول الله صلى الله عليه وسلم فطفت فيهم أحزنني أني لا أرى إلا رجلا مغموصا عليه النفاق أو رجلا ممن عذر الله من الضعفاء ولم يذكرني رسول الله صلى الله عليه وسلم حتى بلغ تبوك فقال وهو جالس في القوم بتبوك ما فعل كعب فقال رجل من بني سلمة يا رسول الله حبسه برداه ونظره في عطفه فقال معاذ بن جبل بئس ما قلت والله يا رسول الله ما علمنا عليه إلا خيرا فسكت رسول الله صلى الله عليه وسلم قال كعب بن مالك

فلما بلغني أنه توجه قافلا حضرني همي وطفقت أتذكر الكذب وأقول بماذا أخرج من سخطه غدا واستعنت على ذلك بكل ذي رأي من أهلي فلما قيل إن رسول الله صلى الله عليه وسلم قد أظل قادما زاح عني الباطل وعرفت أني لن أخرج منه أبدا بشيء فيه كذب فأجمعت صدقه وأصبح رسول الله صلى الله عليه وسلم قادما وكان إذا قدم من سفر بدأ بالمسجد فيركع فيه ركعتين ثم جلس للناس فلما فعل ذلك جاءه المخلفون فطفقوا يعتذرون إليه ويحلفون له وكانوا بضعة وثمانين رجلا فقبل منهم رسول الله صلى الله عليه وسلم علانيتهم وبايعهم واستغفر لهم ووكل سرائرهم إلى الله فجئته فلما سلمت عليه تبسم تبسم المغضب ثم قال تعال فجئت أمشي حتى جلست بين يديه فقال لي ما خلفك ألم تكن قد ابتعت ظهرك فقلت بلى إني والله يا رسول الله لو جلست عند غيرك من أهل الدنيا لرأيت أن سأخرج من سخطه بعذر ولقد أعطيت جدلا ولكني والله لقد علمت لئن حدثتك اليوم حديث كذب ترضى به عني ليوشكن الله أن يسخطك علي ولئن حدثتك حديث صدق تجد علي فيه إني لأرجو فيه عفو الله لا والله ما كان لي من عذر والله ما كنت قط أقوى ولا أيسر مني حين تخلفت عنك فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم أما هذا فقد صدق فقم حتى يقضي الله فيك فقمت وثار رجال من بني سلمة فاتبعوني فقالوا لي والله ما علمناك كنت أذنبت ذنبا قبل هذا ولقد عجزت أن لا تكون اعتذرت إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم بما اعتذر إليه المتخلفون قد كان كافيك ذنبك استغفار رسول الله صلى الله عليه وسلم لك فوالله ما زالوا يؤنبوني حتى أردت أن أرجع فأكذب نفسي ثم قلت لهم هل لقي هذا معي أحد قالوا نعم رجلان قالا مثل ما قلت فقيل لهما مثل ما قيل لك فقلت من هما قالوا مرارة بن الربيع العمري وهلال بن أمية الواقفي فذكروا لي رجلين صالحين قد شهدا بدرا فيهما أسوة فمضيت حين ذكروهما لي ونهى رسول الله صلى الله عليه وسلم المسلمين عن كلامنا أيها الثلاثة من بين من تخلف عنه فاجتنبنا الناس وتغيروا لنا حتى تنكرت في نفسي الأرض فما هي التي أعرف فلبثنا على ذلك خمسين ليلة فأما صاحباي فاستكانا وقعدا في بيوتهما يبكيان وأما أنا فكنت أشب القوم وأجلدهم فكنت أخرج فأشهد الصلاة مع المسلمين وأطوف في الأسواق ولا يكلمني أحد وآتي رسول الله صلى الله عليه وسلم فأسلم عليه وهو في مجلسه بعد الصلاة فأقول في نفسي هل حرك شفتيه برد السلام علي أم لا ثم أصلي قريبا منه فأسارقه النظر فإذا أقبلت على صلاتي أقبل إلي وإذا التفت نحوه أعرض عني حتى إذا طال علي ذلك من جفوة الناس مشيت حتى تسورت جدار حائط أبي قتادة وهو ابن عمي وأحب الناس إلي فسلمت عليه فوالله ما رد علي السلام فقلت يا أبا قتادة أنشدك بالله هل تعلمني أحب الله ورسوله فسكت

فَعُدتُ لَهُ فَنَشَدتُهُ فَسَكَتَ فَعُدتُ لَهُ فَنَشَدتُهُ فَقَالَ اللّٰهُ وَرَسُولُهُ أَعلَمُ فَفَاضَت عَينَايَ وَتَوَلَّيتُ حَتّٰى تَسَوَّرتُ الجِدَارَ قَالَ فَبَينَا أَنَا أَمشِي بِسُوقِ المَدِينَةِ إِذَا نَبَطِيٌّ مِن أَنبَاطِ أَهلِ الشَّامِ مِمَّن قَدِمَ بِالطَّعَامِ يَبِيعُهُ بِالمَدِينَةِ يَقُولُ مَن يَدُلُّ عَلٰى كَعبِ بنِ مَالِكٍ فَطَفِقَ النَّاسُ يُشِيرُونَ لَهُ حَتّٰى إِذَا جَاءَنِي دَفَعَ إِلَيَّ كِتَابًا مِن مَلِكِ غَسَّانَ فَإِذَا فِيهِ أَمَّا بَعدُ فَإِنَّهُ قَد بَلَغَنِي أَنَّ صَاحِبَكَ قَد جَفَاكَ وَلَم يَجعَلكَ اللّٰهُ بِدَارِ هَوَانٍ وَلَا مَضيَعَةٍ فَالحَق بِنَا نُوَاسِكَ فَقُلتُ لَمَّا قَرَأتُهَا وَهٰذَا أَيضًا مِنَ البَلَاءِ فَتَيَمَّمتُ بِهَا التَّنُّورَ فَسَجَرتُهُ بِهَا حَتّٰى إِذَا مَضَت أَربَعُونَ لَيلَةً مِنَ الخَمسِينَ إِذَا رَسُولُ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ يَأتِينِي فَقَالَ إِنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ يَأمُرُكَ أَن تَعتَزِلَ امرَأَتَكَ فَقُلتُ أُطَلِّقُهَا أَم مَاذَا أَفعَلُ قَالَ لَا بَل اعتَزِلهَا وَلَا تَقرَبهَا وَأَرسَلَ إِلٰى صَاحِبَيَّ مِثلَ ذٰلِكَ فَقُلتُ لِامرَأَتِي الحَقِي بِأَهلِكِ فَتَكُونِي عِندَهُم حَتّٰى يَقضِيَ اللّٰهُ فِي هٰذَا الأَمرِ قَالَ كَعبٌ فَجَاءَت امرَأَةُ هِلَالِ بنِ أُمَيَّةَ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ فَقَالَت يَا رَسُولَ اللّٰهِ إِنَّ هِلَالَ بنَ أُمَيَّةَ شَيخٌ ضَائِعٌ لَيسَ لَهُ خَادِمٌ فَهَل تَكرَهُ أَن أَخدُمَهُ قَالَ لَا وَلٰكِن لَا يَقرَبكِ قَالَت إِنَّهُ وَاللّٰهِ مَا بِهِ حَرَكَةٌ إِلٰى شَيءٍ وَاللّٰهِ مَا زَالَ يَبكِي مُنذُ كَانَ مِن أَمرِهِ مَا كَانَ إِلٰى يَومِهِ هٰذَا فَقَالَ لِي بَعضُ أَهلِي لَو استَأذَنتَ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ فِي امرَأَتِكَ كَمَا أَذِنَ لِامرَأَةِ هِلَالِ بنِ أُمَيَّةَ أَن تَخدُمَهُ فَقُلتُ وَاللّٰهِ لَا أَستَأذِنُ فِيهَا رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ وَمَا يُدرِينِي مَا يَقُولُ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ إِذَا استَأذَنتُهُ فِيهَا وَأَنَا رَجُلٌ شَابٌّ فَلَبِثتُ بَعدَ ذٰلِكَ عَشرَ لَيَالٍ حَتّٰى كَمَلَت لَنَا خَمسُونَ لَيلَةً مِن حِينَ نَهٰى رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ عَن كَلَامِنَا فَلَمَّا صَلَّيتُ صَلَاةَ الفَجرِ صُبحَ خَمسِينَ لَيلَةً وَأَنَا عَلٰى ظَهرِ بَيتٍ مِن بُيُوتِنَا فَبَينَا أَنَا جَالِسٌ عَلَى الحَالِ الَّتِي ذَكَرَ اللّٰهُ قَد ضَاقَت عَلَيَّ نَفسِي وَضَاقَت عَلَيَّ الأَرضُ بِمَا رَحُبَت سَمِعتُ صَوتَ صَارِخٍ أَوفٰى عَلٰى جَبَلِ سَلعٍ بِأَعلٰى صَوتِهِ يَا كَعبُ بنَ مَالِكٍ أَبشِر قَالَ فَخَرَرتُ سَاجِدًا وَعَرَفتُ أَن قَد جَاءَ فَرَجٌ وَآذَنَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ بِتَوبَةِ اللّٰهِ عَلَينَا حِينَ صَلّٰى صَلَاةَ الفَجرِ فَذَهَبَ النَّاسُ يُبَشِّرُونَنَا وَذَهَبَ قِبَلَ صَاحِبَيَّ مُبَشِّرُونَ وَرَكَضَ إِلَيَّ رَجُلٌ فَرَسًا وَسَعٰى سَاعٍ مِن أَسلَمَ فَأَوفٰى عَلَى الجَبَلِ وَكَانَ الصَّوتُ أَسرَعَ مِنَ الفَرَسِ فَلَمَّا جَاءَنِي الَّذِي سَمِعتُ صَوتَهُ يُبَشِّرُنِي نَزَعتُ لَهُ ثَوبَيَّ فَكَسَوتُهُ إِيَّاهُمَا بِبُشرَاهُ وَاللّٰهِ مَا أَملِكُ غَيرَهُمَا يَومَئِذٍ وَاستَعَرتُ ثَوبَينِ فَلَبِستُهُمَا وَانطَلَقتُ إِلٰى رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ فَيَتَلَقَّانِي النَّاسُ فَوجًا فَوجًا يُهَنُّونَنِي بِالتَّوبَةِ يَقُولُونَ لِتَهنِكَ تَوبَةُ اللّٰهِ عَلَيكَ قَالَ كَعبٌ حَتّٰى دَخَلتُ المَسجِدَ فَإِذَا رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ جَالِسٌ حَولَهُ النَّاسُ فَقَامَ إِلَيَّ طَلحَةُ بنُ عُبَيدِ اللّٰهِ يُهَروِلُ حَتّٰى صَافَحَنِي وَهَنَّانِي وَاللّٰهِ مَا قَامَ إِلَيَّ رَجُلٌ مِنَ المُهَاجِرِينَ غَيرَهُ وَلَا أَنسَاهَا لِطَلحَةَ قَالَ كَعبٌ فَلَمَّا سَلَّمتُ عَلٰى رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيهِ

وَسَلَّمَ وَهُوَ يَبْرُقُ وَجْهُهُ مِنَ السُّرُورِ أَبْشِرْ بِخَيْرِ يَوْمٍ مَرَّ عَلَيْكَ مُنْذُ وَلَدَتْكَ أُمُّكَ قَالَ قُلْتُ أَمِنْ عِنْدِكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَمْ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ قَالَ لَا بَلْ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَكَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا سُرَّ اسْتَنَارَ وَجْهُهُ حَتَّى كَأَنَّهُ قِطْعَةُ قَمَرٍ وَكُنَّا نَعْرِفُ ذَلِكَ مِنْهُ فَلَمَّا جَلَسْتُ بَيْنَ يَدَيْهِ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ مِنْ تَوْبَتِي أَنْ أَنْخَلِعَ مِنْ مَالِي صَدَقَةً إِلَى اللَّهِ وَإِلَى رَسُولِ اللَّهِ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَمْسِكْ عَلَيْكَ بَعْضَ مَالِكَ فَهُوَ خَيْرٌ لَكَ قُلْتُ فَإِنِّي أُمْسِكُ سَهْمِي الَّذِي بِخَيْبَرَ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ إِنَّمَا نَجَّانِي بِالصِّدْقِ وَإِنَّ مِنْ تَوْبَتِي أَنْ لَا أُحَدِّثَ إِلَّا صِدْقًا مَا بَقِيتُ فَوَاللَّهِ مَا أَعْلَمُ أَحَدًا مِنَ الْمُسْلِمِينَ أَبْلَاهُ اللَّهُ فِي صِدْقِ الْحَدِيثِ مُنْذُ ذَكَرْتُ ذَلِكَ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَحْسَنَ مِمَّا أَبْلَانِي مَا تَعَمَّدْتُ مُنْذُ ذَكَرْتُ ذَلِكَ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى يَوْمِي هَذَا كَذِبًا وَإِنِّي لَأَرْجُو أَنْ يَحْفَظَنِي اللَّهُ فِيمَا بَقِيتُ وَأَنْزَلَ اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَقَدْ تَابَ اللَّهُ عَلَى النَّبِيِّ وَالْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ إِلَى قَوْلِهِ وَكُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ فَوَاللَّهِ مَا أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيَّ مِنْ نِعْمَةٍ قَطُّ بَعْدَ أَنْ هَدَانِي لِلْإِسْلَامِ أَعْظَمَ فِي نَفْسِي مِنْ صِدْقِي لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ لَا أَكُونَ كَذَبْتُهُ فَأَهْلِكَ كَمَا هَلَكَ الَّذِينَ كَذَبُوا فَإِنَّ اللَّهَ قَالَ لِلَّذِينَ كَذَبُوا حِينَ أَنْزَلَ الْوَحْيَ شَرَّ مَا قَالَ لِأَحَدٍ فَقَالَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى سَيَحْلِفُونَ بِاللَّهِ لَكُمْ إِذَا انْقَلَبْتُمْ إِلَى قَوْلِهِ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يَرْضَى عَنِ الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ قَالَ كَعْبٌ وَكُنَّا تَخَلَّفْنَا أَيُّهَا الثَّلَاثَةُ عَنْ أَمْرِ أُولَئِكَ الَّذِينَ قَبِلَ مِنْهُمْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ حَلَفُوا لَهُ فَبَايَعَهُمْ وَاسْتَغْفَرَ لَهُمْ وَأَرْجَأَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَمْرَنَا حَتَّى قَضَى اللَّهُ فِيهِ فَبِذَلِكَ قَالَ اللَّهُ ﴿وَعَلَى الثَّلَاثَةِ الَّذِينَ خُلِّفُوا﴾ وَلَيْسَ الَّذِي ذَكَرَ اللَّهُ مِمَّا خُلِّفْنَا عَنِ الْغَزْوِ إِنَّمَا هُوَ تَخْلِيفُهُ إِيَّانَا وَإِرْجَاؤُهُ أَمْرَنَا عَمَّنْ حَلَفَ لَهُ وَاعْتَذَرَ إِلَيْهِ فَقَبِلَ مِنْهُ [ر: ٢٦٠٦]

دا حديث هم غزوهٔ تبوك سره متعلق دې.خو چونکه ډير تفصيلي او اوږد دې.په دې وجه امام بخاري رحمه الله مستقل عنوان قائم کړو.امام بخاري رحمه الله دا حديث په صحيح بخاري کښې لسو ځايونو کښې ذکر کړې دې.(١) دلته د ټولو نه زيات تفصيلي دې.چه دا ددې اصل

---

١) عمدة القاري (١٨\٥١) علامه عيني رحمه الله دا ليکلي دي.چه امام بخاري رحمه الله حديث د کعب بن مالك په لسو ځايونو کښې ذکرکړې دې.خو حقيقت دادې.چه امام بخاري رحمه الله حديث د کعب بن مالك رضي الله عنه تقريباً اوولسو١٧،ځايونو کښې ذکرکړې دې.چه ددې تخريج دادې:
-الحديث اخرجه البخاري في كتاب الوصايا، باب اذا تصدق او وقف بعض رقيقه او دوابه فهوجائز، رقم(٢٧٥٧). وفي كتاب الجهاد. باب من ارادغزوة فورّى بغيرها، رقم(٢٩٤٧) و(٢٩٤٨و ٢٩٤٩و٢٩٥٠) وايضاً في كتاب الجهاد. باب الصلاة اذا قدم من سفر، رقم(٣٠٨٨) وفي كتاب المناقب، باب صفة النبي ﷺ رقم(٣٥٥٦) وفي كتاب مناقب الانصار، باب وفود الانصار الى النبي ﷺ بمكة، رقم(٣٨٨٩) وفي كتاب المغازي، باب قصة غزوة بدر، رقم(٣٩٥١)، وايضاً في....[بقيه حاشيه په راروانه صفحه...

مقام دې.په نورو ځايونوکښې ددې مختلفې حصې په څه مناسبت سره امام بخاری رحمه الله ذکرکړې دی.
دا روايت امام مسلم رحمه الله هم تخريج کړې دې.د امام بخاری رحمه الله د روايت مدار په ابن شهاب زهری دې.او د امام مسلم د روايت مدار په ،،يونس بن يزيد ،، باندې دې.([1])
د غزوهٔ تبوك په موقعه باندې کله چه نبی عليه السلام دجهاد دپاره د سفر اعلان اوکړو .نوډير منافقان لاړنه شو.چه دهغوی تعداد تقريباً ۸۰ ته نزدې وو.په نه تلونکو کښې درې مخلص صحابه هم وو.چه په هغوی کښې يوحضرت کعب بن مالك رضی الله عنه، دويم حضرت مرارة بن الربيع، او دريم حضرت هلال بن اميه رضی الله عنه وو.
حضرت کعب بن مالك رضی الله عنه په خپل دې اوږد روايت کښې دا واقعه تفصيل سره بيان کړې ده.تاسو مخکښې ددې حديث ترجمه اوګورئ.ددې نه پس چه دکومې خبرې تشريح ضروری وی.دهغې تشريح به کولې شی.
د کعب بن مالک رضی الله عنه د حديث ترجمه: عبدالله بن کعب وائی.چه ما د کعب بن مالك رضی الله عنه نه په غزوهٔ تبوك کښې دهغه د روستو پاتې کيدو قصه اوريده.هغه فرمائی.چه رسول الله صلی الله عليه وسلم په څومره غزواتو کښې شرکت کړې دې.زه په هغې ټولو کښې سوا د غزوهٔ تبوك نه نبی عليه السلام سره شريك شوې يم. البته په غزوهٔ بدرکښې شريك شوې نه ووم.څوکوم خلق چه د غزوهٔ بدر نه روستو پاتې شوی وو.په هغوی کښې په چاهم دالله د طرفه عتاب (ملامتيا) نه وه راغلې.څکه چه رسول الله صلی الله عليه وسلم د قريشو د قافلې په اراده وتلې وو.(دجنګ قصد ئې نه وو.اونه دهغې دپاره اعلان شوې وو) اچانك الله جل جلاله مسلمانان او دشمنان جمع کړل.(او د غزوهٔ بدر واقعه پيښه شوه).
اوزه د ليلة العقبه په بيعت کښې هم حاضرووم.چه په هغې کښې مونږ د اسلام د مدد اوحفاظت معاهده کړې وه.او زما دا خبره نه ده خوښه.چه د بيعت عقبه د حاضرئ په ځائې دې زما دپاره غزوهٔ بدرکښې حاضری وی.اګرچه په خلقوکښې د غزوهٔ بدر شهرت زيات دې.
او(په غزوهٔ تبوك کښې زما دنه حاضريدو) واقعه داده.چه زه کله هم دومره خوشحاله او مالداره نه ووم.څومره چه ددې غزوې په وخت کښې ووم.په خدائې قسم! ددې نه وړاندې کله هم زما سره دود سورلئ نه دی جمع شوې.حالانکه دغه وخت زماسره دوه سورلئ وې.او

...دتيرمخ بقيه] کتاب المغازی، باب حديث کعب بن مالک، رقم(۴۴۱۸) وفی کتاب التفسير، باب سيحلفون بالله اذا انقلبتم اليهم لتعرضوا عنهم..... رقم(۴۶۷۳) وايضاً فی کتاب التفسير، باب لقد تاب الله علی النبی والمهاجرين رقم (۴۶۷۶) وأيضا فی کتاب التفسير باب ((وعلی الثلاثة الذين خلقوا ، رقم ۴۶۷۷) وأيضاً فيه باب ياايهاالذين آمنوا اتقوا الله وکونوا مع الصادقين رقم ۴۶۷۸) وفی کتاب الاستيذان، باب من لم يسلم علی من ارتک ذنباً رقم(۶۲۵۵) وفی کتاب الايمان والنذور، باب اذا اهدی ماله علی وجه النذر والتوبة رقم(۶۶۹۰) وفی کتاب الاحکام، باب هل للامام ان يمنع المجرمين واهل المعصية من الکلام معه، رقم (۷۲۲۵)_

[1]) اخرجه مسلم فی کتاب التوبة، باب حديث توبة کعب بن مالک وصاحبيه، رقم(۲۷۶۹)_

رسول الله ﷺ چه به كله د يوې غزوې اراده فرمانيله .نو توريه به ئې فرمانيله.(په كوم طرف چه به ئې جهاد دپاره تلل غوښتل دهغې د خلاف طرف حالات به ئې معلومول.چه منافقان خبر ورنكړى) تردې چه د غزوۀ تبوك واقعه پيښه شوه.نبى ﷺ په سخته ګرمئ كښې ددې جهاد قصد اوكړو.او سفرهم ډير لرې او په بې اوبو او بې ګيا صحرا كښې وو.د دشمن تعداد هم ډير وو. په دې وجه رسول الله ﷺ ددې جهاد په ښكاره اعلان اوكړو.چه مسلمانان ددې دپاره پوره تيارى اوكړى.په كوم طرف چه د رسول الله ﷺ اراده وه.نبى ﷺ هغه اوخودلو .(يعنى داچه تبوك طرف ته تلل دى).

رسول الله ﷺ سره مسلمانان هم ډير وو.او په هيڅ يو كتاب (رجسټر) كښې د هغوى نومونه نه وو جمع كړې شوى.(چه دهغې نه د نه تلونكو پته اولګى) په دې وجه كه يوكس به تلل نه غوښتل.نو دهغه سوچ به هم دا وو.چه رسول الله ﷺ ته به پته نه لګى.البته كه الله ﷻ وحى نازله كړى.او نبى ﷺ ته اطلاع وركړى.كوم وخت چه رسول الله ﷺ ددې جهاد دپاره اووتلو.هغه وخت ميوې پخې شوې وې.او (د ګرمئ په وجه) سورې خوښې وو.په دې حالت كښې رسول الله ﷺ او عامو مسلمانانو د سفر تيارى اوكړله.

ما به روزانه د سحر اراده كوله.چه دجهاد تيارى اوكړم.خو دځه تيارئ نه بغير به واپس راتلم.ما به په زړه كښې ونيل.چه زه په جهاد باندې قدرت لرم.(او ما سره ذرائع او اسباب شته دې.بيا جلتى دځه اوكړم؟) خو دغه شان (په نن صبا كښې) زما اراده روستو كيده.تردې چه خلقو محنت او مشقت برداشت كړو.تيارى ئې اوكړله.رسول الله ﷺ د سحر په وخت مسلمانان دځان سره كړل.او روان شو.خو ما تر اوسه پورې څه تيارى نه وه كړې.خو اوس هم ما په زړه كښې دا اوونيل.چه په يوه ورځ دوه كښې به تيارى اوكړم.په لاره كښې به هغوى سره ملاؤ شم.كله چه هغوى ټول لاړل.نو په دويمه ورځ ما تيارى كول اوغوښتل.خو په دغه ورځ مې هم تيارى اونكړله.په دريمه ورځ هم دغه شان اوشو.زه هم په دغه حال كښې پاتې شوم.تردې چه هغوى ډير په تيزئ سره اووتل.او غزوه زما نه فوت شوه.څو ځله ما اراده اوكړله.چه سفر اوكړم.او هغوى سره ملاؤ شم.او كاش! چه ما دغه شان كړې وې.خو دا زما دپاره مقدر نه وو.

د رسول الله ﷺ د تشريف اوړلو نه پس چه به كله زه په مدينه كښې چرته تلم.نو دې خبرې به زه غمژن كولم.چه دې وخت په پوره مدينه كښې يا خو هغه خلق په نظر راتلل.كوم چه په نفاق كښې ډوب وو.يا بيا هغه خلق كوم چه الله ﷻ معذوره او ضعيف ګرځولى وو.هلته رسول الله ﷺ ته په ټوله لاره كښې زه ورياد نه شوم.تردې چه نبى ﷺ تبوك ته اورسيده.هغه وخت په يو مجلس كښې نبى ﷺ اوفرمائيل.،،ما فعل كعب؟،، په كعب څه اوشو؟ (چه هغه رانغې) د بنوسلمه يو سړى اوونيل.،،يا رسول الله! حبسه برداه ونظره فى عطفه،، يعنى هغه لره جهاد دهغه ښائسته جامو او هغې ته نظر كولو منع كړې دې،. حضرت معاذ بن جبل رضي الله عنه اوونيل. چه تا دا بده خبره اوكړله.اې د الله رسوله! په خدائې قسم! زه په هغه كښې دخير نه سوا هيڅ نه پيژنم.په دې اوريدو سره رسول الله ﷺ خاموش شو.

حضرت كعب رضي الله عنه فرمائى.چه كله ماته دا خبر ملاؤ شو.چه رسول الله ﷺ واپس تشريف

راوړی.نو ماته ډیر فکرشو.اوڅه د دروغو بهانې سوچ مې کولو.ما په زړه کښې اووئیل.چه زه د رسول اللهﷺ د ناراضګئ نه څنګه بچ کیدې شم؟ په دې باره کښې ما دخپل کور دښه رائې والا کسانو سره مشوره اوکړله.خوکله چه داخبر ملاؤ شو.چه رسول اللهﷺ تشریف راوړلې دې.نوددروغو خیالات زمادزړه نه اووتل. او زه پوهه شوم.چه زه د نبیﷺ د ناراضګئ نه په یو داسې بنیاد باندې نه شم وتلې.چه په هغې کښې دروغ وی.په دې وجه ما بالکل د رښتیا وئیلو قصد اوکړو.

رسول اللهﷺ د سحر په وخت تشریف راوړو.نبیﷺ چه به کله هم د سفر نه تشریف راوړه.نو دوه رکعته مونځ به ئې جمات کښې کولو.بیا به دخلقو سره کیناستلو.دخپل عادت مطابق چه.کله نبیﷺ دا اوکړل.نو په غزوې کښې نه شریکیدونکی نبیﷺ ته راغلل.او قسمونه ئې خوړل.خپل عذرونه ئې بیانول.د داسې خلقو تعداد د اتیاؤ نه څه زیات وو.رسول اللهﷺ دهغوی ظاهری قول او اقرار قبول کړو.او هغوی ئې بیعت کړل.هغوی دپاره ئې د مغفرت دعا اوفرمائیله.او دهغوی دننه معامله ئې اللهﷻ ته اوسپارله.

زه هم خدمت کښې حاضرشوم.کله چه ما سلام اوکړو.نونبیﷺ داسې تبسم اوفرمائیلو. لکه چه د ناراضه سړی تبسم وی.بیا نبیﷺ اوفرمائیل،،راشه،،زه ورغلم او د نبیﷺ مخې ته کیناستم.نبیﷺ زمانه تپوس اوکړو.ته ولې روستو پاتې شوې.آیا تا سورلئ نه وه اخستې؟ ما اووئیل.په خدائې قسم! که زه ستاسو نه سوا د دنیا د بل یو سړی مخې ته ناست ووم.نو ما به څه عذر جوړکړې وې.او دهغه د ناراضګئ نه به مې ځان بچ کړې وې.ځکه چه ماته د بهانې او خبرې جوړولو مهارت حاصل دې.خوپه خدائې قسم! ماته یقین دې.چه که زه دروغ اووایم.اوتاسو راضی کړم.نو ډیره ممکنه ده.چه الله تعالی حقیقت حال تاسو ته ښکاره کړی.او تاسو زما نه ناراضه کړی.اوکه ما رښتیا خبره اوکړله.چه په هغې سره تاسو زما نه ناراضه هم شئ.نو ماته امید شته.چه الله تعالی به ما معاف کړی. رښتیا خبره داده.چه دجهاد نه په روستو پاتې کیدو کښې زما هیڅ عذر نه وو.زه کله هم مالی او جسمانی طور باندې دومره صحت مند او پیسو والا نه ووم.خومره چه دغه وخت ووم.

رسول اللهﷺ اوفرمائیل.چه دې سړی صحیح خبره بیان کړله.بیا ئې اوفرمائیل .اوس لاړشه.تردې چه الله تعالی پخپله ستاسو متعلق څه فیصله اوکړی.زه ددغه ځائې نه پاسیدم.او لاړم.نو د بنی سلمه یو څو سړی ما پسې راغلل.وې وئیل.چه ددې نه وړاندې خو زمونږ په علم کښې تا هیڅ ګناه نه ده کړې.په دې خبره کښې ستا نه ډیره غټه غلطی اوشوه.چه تا هم دغه وخت داسې څه عذر پیش کړې وې.لکه څنګه چه نورو روستو پاتې کیدونکو پیش کړو.ستا د ګناه دپاره به د رسول اللهﷺ استغفار هم کافی وې.په خدائې قسم! دغه خلقو زه دومره ملامته کړم.چه زما په زړه کښې خیال راغې.چه زه دوباره لاړشم.او خپل ځان دروغژن کړم.(او نبیﷺ ته عرض اوکړم.چه کومه خبره ما مخکښې کړې وه.هغه غلطه وه.زماصحیح عذر موجود دې) بیا ما دهغوی نه تپوس اوکړو.چه زما سره بل هم څوک شته.چه هغه زما پشان دخپل جرم اقرار کړې وی.هغوی اووئیل.آو دوه سړی نور هم دی.چه هغوی هم ستا پشان اووئیل.او هغوی ته هم هغه جواب ورکړې شو. کوم چه تاته درکړې شو.ما تپوس اوکړو.چه هغه څوک دی؟ هغوی اووئیل.چه یو مراره بن ربیع العمری

دي.او دويم هلال بن اميه واقفی دي.[1] هغوی د داسې دوؤ سړو ذکر اوکړو.چه هغوی په غزوهٔ بدرکښې شريك شوی وو.(ما اووئيل.بس زما دپاره) هغوی دواړوکښې نمونه ده.(او دهغوی عمل د تقليد قابل دي) نوکله چه هغوی ددغه دواړو بزرگانو ذکراوکړو.نو زه کور ته لاړم.

رسول اللهﷺ مسلمانان مونږ دريو واړو سره د سلام او خبرو کولو نه منع کړل .چه ددې په وجه ټول خلق زمونږ نه جدا شو.او ټول زمونږ دپاره بدل شو.تردې چه زما دپاره زمکه اجنبی (پردئ) جوړه شوه.داسې محسوسه شوه.چه دا هغه زمکه نه ده.کومه چه ما پيژندله.په دې حالت کښې مونږ پنځوس ورځې وو.زما دواړه ملګری عاجزه شو.پخپلو کورونوکښې ناست وو.ژړل به ئې.خو چونکه زه ځوان او صحت مند ووم.په دې وجه به زه بهر راوتلم.مسلمانانو سره به مانځه کښې شريکيدم.او په بازارانو کښې به ګرځيدم. چا به هم ما سره خبرې نه کولې.رسول اللهﷺ ته به راتلم.هغه به د مانځه نه پس په مجلس کښې وو.ما به سلام کولو.بيا به مې کتل.چه د رسول اللهﷺ شونډې مبارکې او خوزيدې اوکه نه؟ بيا به ما نبیﷺ ته نزدې مونځ کولو.نو د سترګو په ګوټونوکښې به مې نبیﷺ طرف ته کتل.نو معلوميده به.چه زه کله په مانځه کښې مشغول شم.نو نبیﷺ زما په طرف ګوری.اوکله چه زه نبیﷺ طرف ته متوجه شم.نو هغه مخ اړوی.

کله چه دخلقو دا بې رخی اوږده شوه.نو يوه ورځ زه روان شوم.تردې چه د ابوقتاده د باغ په ديوال واوختم.او داخل شوم.ابوقتاده زما د تره ځوئې وو.اويه خلقو کښې ماته دټولو نه زيات محبوب وو.ما سلام اوکړو.په خدائې قسم! هغه د سلام جواب رانه کړو.ما عرض اوکړو. ابوقتاده! زه تاته د الله واسطه درکوم.آيا تاته پته نشته.چه زه الله او دهغه رسول سره محبت کوم.هغه هيڅ جواب رانکړو.ماپه دويم ځلی دا خبره اوکړله.نو بيا هم هغه هيڅ جواب رانکړو.په دريم ځل چه کله ما اووئيل.نو هغه صرف دومره اووئيل.،،الله ورسوله اعلم،، زما د سترګو نه اوښکې جاری شوې.او په ديوار واوړيدم.د باغ نه بهر راغلم.په دغه دوران کښې يوه ورځ زه د مدينې منورې په بازارکښې روان ووم.چه اچانك د ملك شام يو نبطی سړې چه د غلې خرڅولو دپاره دشام نه مدينې ته راغلې وو. هغه وئيل.چه کعب بن مالك چرته دې؟ خلقو زما طرف ته اشاره اوکړله.اووې خودلم.هغه سړې ماته راغې .اوماته ئې د غسان د بادشاه د ريښمو په رومال باندې ليکلې شوې خط راکړو.چه په هغې کښې ئې ليکلی وو.

قوله: اما بعد! فانه قد بلغنی ان صاحبك قد جفاك، ولم يجعلك الله بدار هوان ولا مضيعة، فالحق بنا نواسك: ،،امابعد! ماته دا اطلاع ملاؤ شوې ده.چه ستا صاحب په تا جفا کړې ده.الله تعالی دې تا د ذلت او هلاکت په ځائې کښې نه ساتی.حالانکه الله تعالی ته نه ذليل جوړ کړې يې.او نه ئې بيکاره (پيدا کړې يې).يعنی ته دکار سړې يې.ته مونږ ته راشهٔ.مونږ به تاسره همدردی کوو،،

ماچه دا خط اولوسته.نو ما اووئيل.چه دا يو بل امتحان راغې.بيا ما دغه خط په تنورکښې

---

[1] دلته په اصل کښې حاشيه نشته،

واچولو.اومې سوزولو.كله چه په پنځوسوكښې ځلوېښت ورځې تيرې شوې.نو د رسول الله ﷺ يو قاصد ماته راغې.اووې وئيل.چه رسول الله ﷺ تاته دا حكم دركوى.چه ته دخپلې ښځې نه هم جدائي اختياركړه.ما تپوس اوكړو.چه آيا طلاق وركړم.يا څه اوكړم؟ هغوى اووئيل.چه نه! صرف جدا اوسيږه.هغې ته نزدې مه ورځه.دغه شان حكم زما دواړو ملګرو ته هم اورسيده. ما خپلې ښځې ته اووئيل.چه اوس ته خپل مورپلار كره لاړه شه.او هلته اوسيږه. تركومه پورې چه الله تعالى څه فيصله اونكړى.
حضرت كعب رضي الله عنه فرمائي.چه د هلال بن اميه رضي الله عنه ښځه د نبى كريم ﷺ په خدمت كښې حاضره شوه.اوعرض ئې اوكړوچه اې دالله رسوله!هلال بن اميه بوډا كمزورې دې.دهغه څوك خادم هم نشته.كه زه دهغه خدمت كوم.نوآيا تاسو به دا ناخوښه ګڼړئ؟ نبى عليه السلام اوفرمائيل. نه، البته هغه دې ستا خواته نه راځى.هغې اووئيل .په خدائې قسم! (د بوډاوالى په وجه) هغه كښې هيڅ حركت نشته.او دكوم وخت نه چه دعتاب واقعه پيښه شوې ده.دهغه وخت نه هغه هروخت شپه او ورځ ژاړى.كعب بن مالك فرمائي.چه ماته هم زما دكور بعضې كسانو اووئيل.چه كه تاسو هم د خپلې ښځې په باره كښې د رسول الله ﷺ نه اجازت واخلئ.لكه څنګه چه د هلال رضي الله عنه ښځې ته نبى عليه السلام د هلال دخدمت اجازت وركړو.(نو ښه به وى).ما اووئيل.په خدائې قسم! زه به اجازت وانخلم.معلومه نه ده.چه رسول الله ﷺ به څه جواب راكوى.او زه ځوان سړې يم.(ماته دخدمت څه خاص ضرورت هم نشته) بيا ما هم په دې حال كښې لس شپې نورې هم تيرې كړې.تردې چه پنځوس شپې مكمل شوې.كله چه د پنځوسمې شپې په صبا ما د سحر مونځ اوكړو.زه دخپل كور په چت باندې ناست ووم.اوهغه حالت وو.دكوم ذكرچه الله تعالى كړې دې.چه په ما باندې زما بدن او زمكه د فراخۍ باوجود تنګه شوې وه.نو اچانك ما د سلع غر دپاس نه د يو آواز كونكى آواز واوريده.چه هغه په اوچت آواز سره وئيل.((ياكعب بن مالك، ابشر)) اې كعب بن مالك زيرې دې وى،،
حضرت كعب رضي الله عنه فرمائي.چه په دې اوريدو سره زه سجده كښې پريوتم.او پوهه شوم.چه اوس فراخى راغله.رسول الله ﷺ د سحر مانځه نه پس صحابو رضي الله عنهم ته زمونږ د توبې قبليدو خبر وركړې وو.ټول خلق مونږ ته د زيرى راكولو دپاره راروان شو.يو سړې (زبير بن عوام) په اس باندې سور ماته راغې.او د قبيله اسلم يو سړې (حمزه بن عمرو اسلمى) په منډه منډه غر باندې راوخته.(او د خوشخبرۍ آواز ئې راكړو) دهغه آواز د اس نه زر راورسيده.بيا هغه كس دچا آواز چه ما مخكښې اوريدلې وو.ماته دخوشخبرۍ راكولو دپاره راغې.نو ما خپلې دواړه جامې اوښكلې.د زيرى په خوشحالۍ كښې مې هغه ته وركړې.دغه وخت ما سره دهغې نه سوا هيڅ نه وو.اودوه كپړې مې(د ابوقتاده رضي الله عنه نه) عاريتاً واخستلې او ما وغوستلې.او اغوستې وې.زه د رسول الله ﷺ په خدمت كښې حاضريدو دپاره روان شوم.نو په لاره كښې خلق ډلې ډلې ماسره ملاويدل.او دتوبې په قبليدو ئې مباركيانې راكولې. فرمائي. چه زه جمات ته داخل شوم.نواومې كتل.چه رسول الله ﷺ تشريف فرما دې.خلق د هغه نه ګيرچاپيره ناست دى.زما په كتلو دټولو نه مخكښې طلحه بن عبيدالله اودريده.زما په طرف ئې رامنډه كړله.او ماسره ئې مصافحه اوكړله.مباركى ئې راكړه.زه به د طلحه دا

احسان کله هم هیرنکړم.کله چه ما رسول اللهﷺ ته سلام اوکړو.نو دهغوی مخ مبارک د خوشحالئ په وجه زلیده.نبی علیه السلام اوفرمائیل.«ابشر بخير يوم مرعليك منذ ولدتك امك» تاته دې خوشخبری وی.د داسې مبارکې ورځې، چه دا ستا په عمرکښې د پیدائش نه واخله ترنن ورځې پورې دټولو نه زیاته غوره ورځ ده.

حضرت کعبؓ فرمائی.ما تپوس اوکړو.اې د الله رسوله! دا زیرې ستاسو د طرفه دې.اوکه د الله د طرفه دې؟ نبی علیه السلام اوفرمائیل.نه بلکه د الله د طرفه دې.او رسول اللهﷺ چه به کله په څه خبره خوشحاله شو.نو مخ مبارک به ئې داسې زلیده. لکه چه د سپوږمۍ ټکړه وی.مونږ به ئې دمخ مبارک نه خوشحالی معلوموله.کله چه زه دهغوی مخې ته کیناستم.نو عرض مې اوکړو.اې د الله رسوله! زما په توبه کښې دا خبره هم ده.چه زه خپل ټول مال دولت نه راوځم.ټول د الله او دهغه د رسول دپاره صدقه کړم.نبی علیه السلام اوفرمائیل.څه خان ته پرېږده.دا غوره ده.ما اووئیل.زه خپله دخیبر والا حصه پرېږدم.(او باقی ټول صدقه کوم).

بیا ما عرض اوکړو.اې د الله رسوله! الله تعالی ماته د رښتیا وئیلو په وجه نجات راکړو.اوس زما توبه داده.چه ترکومې پورې زه ژوندې یم.رښتیا به وایم.په خدائې قسم! زه هیڅ مسلمان نه پیژنم.چه هغه ته الله د رښتیاؤ په وجه دومره عزت ورکړې وی.څومره ئې چه ماته راکړې دې.دکوم وخت نه چه ما دا وعده کړې ده.الحمدلله تر نن ورځې پورې مې کله د دروغو اراده هم نه ده کړې.او زما امید دې.چه الله تعالی به باقی ژوند هم ما ددې نه محفوظ ساتی.په خدائې قسم! د اسلام دهدایت نه پس د الله تعالی هیڅ احسان ددې نه زیات په ما باندې نه دې شوې.چه ماته ئې د رسول اللهﷺ په وړاندې د رښتیا وئیلو توفیق راکړو. چه ما دروغ اونه وئیلې.ګینی د دروغ ویونکو پشان به زه هم هلاك شوې ووم.چه دهغوی په بارد کښې الله تعالی سخته وحی نازله کړله.چه دا ئې دبل چا دپاره نه ده نازل کړې.لکه د الله تعالی ارشاددې.

﴿سَيَحْلِفُونَ بِاللّٰهِ لَكُمْ إِذَا انْقَلَبْتُمْ.....الی قوله ..... فَإِنَّ اللّٰهَ لَا يَرْضَىٰ عَنِ الْقَوْمِ الْفٰسِقِينَ﴾

حضرت کعبؓ فرمائی.مونږ درې واړه د باقی روستو پاتې کیدونکو نه روستواوساتلې شو. هغوی چه کله رسول اللهﷺ ته قسمونه اوخوړل.نو نبی علیه السلام د هغوی خبره قبوله کړله. هغوی ئې بیعت کړل.او هغوی دپاره ئې دمغفرت دعا اوکړله.او زمونږ معامله رسول اللهﷺ روستوکړله.تردې چه الله تعالی پخپله فیصله اوفرمائیله. ﴿وَّعَلَى الثَّلٰثَةِ الَّذِينَ خُلِّفُوا﴾ کښې الله جل جلاله دې طرف ته اشاره کړې ده.په،،خلفوا،،کښې د جهاد نه روستو پاتې کیدل مراد نه دی.بلکه زمونږ معامله او فیصله روستو کیدل مراد دی.

د کعب بن مالک رضی الله عنه دحدیث د بعضې جملو تشریح:

قوله: وَمَا أُحِبُّ أَنَّ لِي بِهَا مَشْهَدَ بَدْرٍ وَإِنْ كَانَتْ بَدْرٌ أَذْكَرَ فِي النَّاسِ مِنْهَا:

حضرت کعبؓ فرمائی.چه په بدرکښې دحاضریدو په عوض د لیلة العقبه حاضری ماته زیاته محبوبه ده.اګرچه بدر په خلقوکښې د لیلة العقبه په مقابله کښې زیات مشهور دی.دا دحضرت کعبؓ رائې ده.ګینی د نورو صحابوؓ او تابعینو او دټولو عالمانو رائې

داده.چه د بدر مقام او مرتبه د لیلة العقبه نه زیات دې.د احادیثو نه هم د بدر فضیلت زیات معلومیږی.او د بدر د شریکانو فضائل هم دلیلة العقبه د شریکانو نه زیات دې.(١) خو د حضرت کعب رضی الله عنه رائې داده.چه که دلیلة العقبه واقعه راپیښه شوې نه وې.نو د بدر حالت به هم نه وې پیښ شوې.په دې وجه دهغوی په نزد هغه د بدر نه افضل دې.

قوله: وَلَمْ يَكُنْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُرِيدُ غَزْوَةً إِلَّا وَرَّى بِغَيْرِهَا: د نبی کریم ﷺ عادت مبارك دا وو.چه د يوې غزوې دپاره به تلو.نو صراحت به ئې نه کولو.بلکه توریه به ئې کوله.چه دشمن ته د نبی ﷺ د ارادې علم اونه شی. خو په غزوهٔ تبوك کښې نبی ﷺ واضحه اعلان کړې وو.یو خو ددې دپاره چه خلق د دې دپاره مکمله تیاری اوکړی. او دویمه په دې کښې د جنګ حکمت وو.اوهغه دا چه رومیانو ته پته اولګی.چه هغوی کوم خلق کمزوری او یوه لقمه ګڼړی.هغوی دومره کمزوری نه دی.په هغوی کښې دومره طاقت شته.چه د دشمن د حملې د انتظار کولو نه بغیر ورمخکښې شی.او په هغوی حمله اوکړی. په دې واضح اعلان سره د رومیانو مرعوبه کول مقصود وو.او هم دغه شان اوشو.هغوی مرعوبه شو. مقابلې دپاره رانغلل.

قوله: وَالْمُسْلِمُونَ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَثِيرٌ: د بعضې روایاتو نه معلومیږی.چه نبی ﷺ سره د لسو زرو کسانو لښکر وو. په ،،اکلیل،،کښې د حضرت معاذ بن جبل رضی الله عنه روایت نقل کړې دې.چه نبی ﷺ سره په دې سفر کښې د دیرشو زرو نه زیات کسان وو.(٢) محمد بن اسحاق هم دا نقل کړې دې.(٣) واقدی نقل کړی دی.چه لس زره اسونه وو.(٤) په کومو روایاتو کښې چه دی.چه په دې کښې لس زره کسان وو.شاید دهغې نه لس زره په اسونو سواره مراد وی.دټولو روایاتو کتلو نه معلومیږی.چه ټول شریکان د دیرشو او څلویښتو زرو په منځ منځ کښې وو.(٥)

قوله: حِينَ طَابَتِ الثِّمَارُ وَالظِّلَالُ:میوې او سوری خوښ شوی وو.د میوو خوښیدل خو دهغې د پخیدو نه کیږی. اودسورو خوښیدل دګرمۍ د سختۍ نه کیږی.چه ګرمی سخته وی.نو سورې ډیر خوښ معلومیږی.

---

١) باب فضل من شهد بدراً. فتح الباری (٣٠٥\٧)_

٢) فتح الباری(١١٧\٨)_

٣) فتح الباری(١١٧\٨)_

٤) فتح الباری(١١٧\٨)_

٥) ابن سعد دیرش زره تعداد لیکلې دې.(طبقات ابن سعد٢\١٦٦) په بعضې روایاتوکښې څلویښت زره تعداد راغلې دې.(عمدة القاری١٨\٥٢) ابن صلاح د حافظ ابوزرعه په حوالې سره اویا زره تعداد لیکلې دې.(مقدمة بن الصلاح ١٢٧-١٢٨) والله اعلم)_

قوله: فَقَالَ رَجُلٌ مِنْ بَنِي سَلِمَةَ يَا رَسُولَ اللَّهِ حَبَسَهُ بُرْدَاهُ وَنَظَرُهُ فِي عِطْفِهِ: دا سړي عبدالله بن انيس وو.(١) هغه اووئيل.اې د الله رسوله! هغه لره دوو څادرونو او خپل څان ته نظر كولو منع كړې دې.يعني نن صبا دهغه حالات لږ ښه دي.دماغ ئې اوچت شوى دى.هغوى ګنړلې ده.چه اوس د جهاد څه ضرورت دې؟ ددې تكبر په وجه هغه نه دې راغلې.

قوله: فَقَالَ مُعَاذُ بْنُ جَبَلٍ بِئْسَ مَا قُلْتَ: په يو روايت كښې راځي.چه د حضرت كعب بن مالك رضي الله عنه دفاع كونكې ابوقتاده وو.(٢) خو صحيح روايت د بخارى دې.علامه زمخشرى په ،،كشاف،، كښې ليكلى دى.چه د حضرت كعب دفاع پخپله نبى كريم ﷺ كړې وه.(٣) خوعلامه جمال الدين زيلعى رحمه الله په ،،الاسعاف فى تخريج احاديث الكشاف،، كښې او حافظ ابن حجر عسقلانى په ،،الكافى الشاف فى تخريج احاديث الكشاف،، كښې زمحشرى باندې تنقيد كړې دې.هغه فرمائيلى دى.چه دلته د زمحشرى نه وهم شوې دې.دفاع كونكې حضرت معاذ رضي الله عنه وو.نبى كريم ﷺ نه وو.لكه څنګه چه د بخارى په روايت كښې دى.(٤)

قوله: وَنَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمُسْلِمِينَ عَنْ كَلَامِنَا: اشكال كيږى.چه دا درې واړه حضرات يعنى حضرت كعب، حضرت مراره بن الربيع او حضرت هلال بن اميه پخپل جرم باندې پښيمانه وو.او په حديث كښې دى.چه ،،التوبة الندم،، نو نبى كريم ﷺ دا سختى ولې اختيار كړله؟

① ددې يوجواب دا وركړې شوې دې.چه دا جرم لوئې وو.په دې باندې پښيمانه كيدو سره سره الله تعالى ته ژړا او زارى كول هم ضرورى وو.په دې سختئ سره په دې كښې د ژړا او زارئ كيفيت پيداكول مقصود وو.كوم چه د توبې دتكميل دپاره ضرورى وو.او په دې ورځو كښې هغوى ښه اوژړل.نو توبه ئې قبوله شوه.

② بعضې حضراتو وئيلى دى.چه توبه خو ددوى قبوله شوې وه.د مقاطعې (بائيكاټ) اعلان نبى عليه السلام د تاديب دپاره كړې وو.

③ علامه سندهى رحمه الله فرمائيلى دى.چه ،،الندم التوبة،، دعوامو دپاره ده.خواصو نه ژړا اوزارى هم مطلوب ده.بيا هغوى د الله تعالى په بهروسه باندې رښتيا وئيلى وو.په دې وجه نبى كريم ﷺ هم دهغوى معامله الله تعالى ته اوسپارله.په مقاطعه كولو سره ئې هغوى كښې د ژړا او زارئ كيفيت پيدا كړو.نوالله تعالى توبه نازله كړله.(٥)

---

١) فتح البارى(١١٨/٨)_

٢) فتح البارى(١١٨/٨)_

٣) تفسير كشاف (٣٢٠/٢)_

٤) الكافى الشاف فى تخريج احاديث الكشاف(٣٢٠/٢)_

٥) حاشيه بخارى للسندى(٦٣٤/٢)_

امام ابوالقاسم سهیلی رحمه الله په ،،الروض الانف،، کښې ليکلى دى چه په اصل کښې ددومره سختې ناراضګئ سبب دادې چه حضرات انصارو کوم وخت بیعت العقبه کړې وه. نو نبی کریم ﷺ سره هغوی دهرقسمه ملګرتيا وعده کړې وه. دلته دتولو نه لوئې دشمن سره مقابله وه.او دا خلق ورسره یوځائې لاړنه شو.په دې وجه هغوی سره دا سخته معامله اوکړې شوه.(١) والله اعلم.

قوله: فقال لی بعض اهلی: دلته دا اشکال کيږی.چه هرکله رسول الله ﷺ هغوی سره د خبرو کولو نه منع فرمائیلې وه.بیا دهغه په کوروالو کښې چا دهغه سره خبرې ولې اوکړې؟ ددې دوه جوابونه ورکړې شوی دی:

① دحافظ ابن حجر رحمه الله استاذ علامه سراج الدين ابن ملقن فرمائیلی دی.چه دا خبرې د اشارې په ذریعه وې.په ژبې سره خبرې نه وې.او ممانعت د ژبې دخبرو نه شوې وو.

علامه بدرالدين دمامینی رحمه الله په دې باندې اعتراض کړې دې.چه ابن ملقن صرف الفاظ مراد واخستل.معنی طرف ته ئې نظر اونکړو.مقصود دخبرو نه کولو نه دانه دې.چه ژبې سره خبرې اونکړې شی.او اشارې سره خبرې اوکړې شی.بلکه.مقصود خو مطلقاً مقاطعه ده.که هغه د ژبې په ذریعه وی.او که د لاس په اشارې سره وی.یعنی په هیڅ طریقه کلام اونکړې شی.

② دويم جواب دا ورکړې شوې دې.چه دکور افراد د کلام د ممانعت نه مستثنی وو.او هم دا خبره راجح ده.(٢)

قوله: سمعت صوت صارخ: داصارخ (آواز کونکې) حضرت حمزه بن عمرو اسلمی وو.(٣) واقدی نقل کړی دی.چه حضرت ابوبکر رضی الله عنه وو.(٤) په وړسې روایت کښې د ،،وسعی ساعٍ من اسلم،، الفاظو نه د ړومبی قول تائید کيږی.

قوله: وركض الیّ رجل فرساً: دا فارس (په اس سور) حضرت زبیر بن العوام رضی الله عنه وو.په مغازی بن عائذ کښې نقل کړې شوی دی.چه حضرت صدیق رضی الله عنه او حضرت فاروق رضی الله عنه هم په اسونو سواره حضرت کعب رضی الله عنه ته د زیری ورکولو دپاره ورغلی وو. (٥)

قوله: فکسوته ایاهما ببشراه: حضرت شاه صاحب رحمه الله ليکلی دی.چه دا یوه عامه طریقه راروانه ده.چه کله څوك سړې څه زیری سره راشی.نوهغه ته څه ورکولې شی.حضرت کعب بن مالك رضی الله عنه هم دخپل بدن دوه کپړې زیری ورکونکی ته ورکړلې.(٦)

---

١) الروض الانف (٢\٣٢٢-٣٢٣)_
٢) عمدة القارى(١٨\٥٤) وفتح البارى(٨\١٢١)_
٣) فتح البارى(٨\١٢٢)_
٤) فتح البارى(٨\١٢٢)_
٥) فتح البارى(٨\١٢٢)_
٦) فيض البارى(٤\١٢٧)_

او دحضرت ابوقتاده رضی الله عنه نه ئې عاریتا کپړې واخستلې.واپې غوستلې.(۱)

د اسلافو د محبت واقعه امام شافعی رحمه الله د امام احمد بن حنبل رحمه الله ملاقات دپاره لاړه.کله ئې چه واپس تشریف راوړو.نو په خوب کښې د رسول الله ﷺ زیارت اوشو.نبی علیه السلام اوفرمائیل. «بشراحمد على بلوى تصيبه»امام شافعی رحمه الله خپلو شاګردانو ته اوونیل.چه امام احمد رحمه الله ته به دا خوشخبری څوك بوسی.د امام طحاوی رحمه الله ماما او د امام شافعی رحمه الله شاګرد امام مزنی رحمه الله اوونیل.زه به ئې یوسم.کله چه امام مزنی رحمه الله لاړو.امام احمد رحمه الله ته ئې دا خوشخبری واوروله.نوهغوی په اوریدو سره اوفرمائیل.چه نبی کریم ﷺ په ماکښې ضعف اوکمزوری محسوس کړې دہ.(په دې وجه ئې ماته تسلی راکړې دہ) بیا امام احمد رحمه الله خپل قمیص اوبنکلو.امام مزنی رحمه الله ته ئې ورکړو.هغه چه قیمص واخستلو.او کله واپس راغې.نوامام شافعی رحمه الله اوفرمائیل.چه قمیص خوستا حق دې.هغه به زه ستا نه نه اخلم.خو دومره اوکړه.چه دا قمیص په اوبوکښې لوندکړه.نچوړ ئې کړه.او ددې نچوړ شوې اوبه ماته راکړه.کله چه هغه نچوړشوې اوبه ورکړې.نو امام شافعی رحمه الله دهغې نه څه اوڅکلې.او څه ئې پخپل مخ او سینه باندې اومږلې.دا دې ددې بزرګانو او اکابرو شان.(۲)

قوله: والله ما املك غيرهما يومئذ: ددې مطلب دادې.چه د کپړې د جنس نه هغه دبل څه څیز مالك نه وو.ګینې نور سامانونه او مال دهغه سره ډیر وو.لکه چه پخپله هغه فرمائی.چه دغه وخت زما حالت ډیر ښه وو.

قوله: ابشر بخير يوم مر عليك منذ ولدتك امك: دلته دا اشکال کیږی.چه هغه دپاره د ژوند غوره ورځ هغه پکارده.په کومه ورځ چه هغه اسلام راوړلې وو.دلته دتوبې قبلیدو ورځ دهغه دعمر غوره ورځ څنګه اوګرځولې شوه؟

① بعضې حضراتو وئیلی دی.چه دهغه د اسلام راوړلو ورځ ددې نه مستثنی ده.اګرچه دلته صراحت نشته.خو مراد دادې.چه د اسلام قبلولو والا ورځې نه علاوه باقی ورځو کښې دا ورځ دتوبلو نه زیاته غوره دہ.(۳)

② او بعضې حضراتو وئیلی دی.چه په کومه ورځ هغه اسلام قبول کړې وو.په هغه ورځ د سعادت ابتداء وہ.او الله تعالی چه په کومه ورځ دده دتوبې قبلیدو اعلان اوکړو.په دغه ورځ دهغه د سعادت تکمیل اوشو.په دې اعتبار سره دا ورځ هغه دپاره زیاته د اکرام او شرافت ده.(۴)

قوله: وعلى الثلاثة الذين خلفوا: په دې آیت کښې چه دکوم تخلف (روسته والی) ذکر شوې دې.دهغې نه دالله ﷻ مراد د غزوې نه روستو پاتې کیدل نه دی.څکه چه د غزوې نه

(۱) عمدة القاری(۱۸\۵٤)_
(۲) فیض الباری(۱۲۷\٤)_
(۳) فتح الباری(۱۲۲\۸)_
(۴) فتح الباری(۱۲۲\۸)_

صرف دا دري کسان روستو نه وو پاتې شوی.بلکه د اتیاؤ نه زیات روستو پاتې کیدونکی وو.ددې روستو پاتې کیدونکو نه مراد ››تخلف عن التوبة‹‹ ده.چه دهغوی توبه مؤخر کړې شوې وه.او پنخوس ورځې پس دهغوی توبه قبوله شوه.باقی روستو پاتې کیدونکو قسمونه اوخوړل.بهانې ئې جوړې کړې.رسول الله ﷺ دهغوی بهانې ښکاره قبولې کړې وې.

بَابُ نُزُولِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْحِجْرَ

حجر د مدینې او شام په منځ کښې دهغه مقام نوم دې.کوم ځائې چه د صالح عليه السلام قوم، ثمود اوسیده.(١) په ثمودو باندې د الله تعالى عذاب نازل شوې وو. نبی کریم ﷺ چه کله غزوهٔ تبوك دپاره تللو.اوبه دې ځائې باندې تیرشو.نو نبی عليه السلام په مخ مبارك باندې څادر واچولو.او سورلی ئې تیزه کړله.صحابو رضي الله عنهم ته ئې اوفرمائیل.چه ددې ځائې نه په تیزئ سره تیرشئ.څوك ددې ځائې اوبه مه څکئ.کومو صحابو رضي الله عنهم چه په ناخبرئ کښې ددې نه ځائې نه ځان سره اوبه اخستې وې.یا ئې په دغه اوبو سره اوړه وغیره اغړلی وو.نبی عليه السلام هغوی ته حکم ورکړو.چه هغه اوبه اوغورځوئ .اوهغه اوړه څاروو باندې اوخروئ.(٢)

[٤١٥٧-٤١٥٨] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ الْجُعْفِيُّ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ سَالِمٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ لَمَّا مَرَّ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْحِجْرِ قَالَ لَا تَدْخُلُوا مَسَاكِنَ الَّذِينَ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ أَنْ يُصِيبَكُمْ مَا أَصَابَهُمْ إِلَّا أَنْ تَكُونُوا بَاكِينَ ثُمَّ قَنَّعَ رَأْسَهُ وَأَسْرَعَ السَّيْرَ حَتَّى أَجَازَ الْوَادِيَ

[٤١٥٨] حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ حَدَّثَنَا مَالِكٌ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ دِينَارٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِأَصْحَابِ الْحِجْرِ لَا تَدْخُلُوا عَلَى هَؤُلَاءِ الْمُعَذَّبِينَ إِلَّا أَنْ تَكُونُوا بَاكِينَ أَنْ يُصِيبَكُمْ مِثْلُ مَا أَصَابَهُمْ [ر:٤٢٣]

[٤١٥٩] حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ عَنِ اللَّيْثِ عَنْ عَبْدِ الْعَزِيزِ بْنِ أَبِي سَلَمَةَ عَنْ سَعْدِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ عَنْ نَافِعِ بْنِ جُبَيْرٍ عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الْمُغِيرَةِ عَنْ أَبِيهِ الْمُغِيرَةِ بْنِ شُعْبَةَ قَالَ ذَهَبَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِبَعْضِ حَاجَتِهِ فَقُمْتُ أَسْكُبُ عَلَيْهِ الْمَاءَ لَا أَعْلَمُهُ إِلَّا قَالَ فِي غَزْوَةِ تَبُوكَ فَغَسَلَ وَجْهَهُ وَذَهَبَ يَغْسِلُ ذِرَاعَيْهِ فَضَاقَ عَلَيْهِ كُمَّا الْجُبَّةِ فَأَخْرَجَهُمَا مِنْ تَحْتِ جُبَّتِهِ فَغَسَلَهُمَا ثُمَّ مَسَحَ عَلَى خُفَّيْهِ [ر:١٨٠]

[٤١٦٠] حَدَّثَنَا خَالِدُ بْنُ مَخْلَدٍ حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ قَالَ حَدَّثَنِي عَمْرُو بْنُ يَحْيَى عَنْ عَبَّاسِ بْنِ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ عَنْ أَبِي حُمَيْدٍ قَالَ أَقْبَلْنَا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ غَزْوَةِ تَبُوكَ حَتَّى إِذَا أَشْرَفْنَا عَلَى الْمَدِينَةِ قَالَ هَذِهِ طَابَةُ وَهَذَا أُحُدٌ جَبَلٌ يُحِبُّنَا وَنُحِبُّهُ [ر:١٤١١]

---

١) عمدة القارى (١٨\٥٦)_

٢) صحیح بخاری کتاب الانبیاء، باب قول الله والی ثمود اخاهم صالحاً، رقم الحدیث (٣٣٧٨)_

[۴۱۶۱] حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ أَخْبَرَنَا حُمَيْدٌ الطَّوِيلُ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَجَعَ مِنْ غَزْوَةِ تَبُوكَ فَدَنَا مِنَ الْمَدِينَةِ فَقَالَ إِنَّ بِالْمَدِينَةِ أَقْوَامًا مَا سِرْتُمْ مَسِيرًا وَلَا قَطَعْتُمْ وَادِيًا إِلَّا كَانُوا مَعَكُمْ قَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ وَهُمْ بِالْمَدِينَةِ قَالَ وَهُمْ بِالْمَدِينَةِ حَبَسَهُمُ الْعُذْرُ [ر: ۲۶۸۳]

قوله: حدثنا عبدالله بن محمد..... لا تدخلوا مساكن الذين ظلموا انفسهم:

علامه کرمانی رحمه الله اشکال کړې دې.چه الله تعالی فرمائی ﴿وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ﴾ ،،د یو کس ګناه او بوجه به بل څوك نه اوچتوی،،نو دلته ددې ظالمانو په کورونو کښې د داخلیدو نه بیا نبی عليه السلام ولې منع کوی؟

علامه کرمانی رحمه الله جواب ورکړې دې.چه دحدیث تعلق دنیا سره دې.او د آیت تعلق آخرت سره دې.دا ممکن ده.چه په دنیا کښې څوك د عذاب والا په ځائې کښې تیریږی.نو هغه هم په عذاب کښې راګیرشی.خوپه آخرت کښې به داسې نه کیږی.په آخرت کښې به صرف ګناهګار نیولې کیږی.غیرګناهګار به نه نیولې کیږی.([1])

بَاب كِتَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى كِسْرَى وَقَيْصَرَ

کسری (په فتحې اوکسرې د کاف سره) د فارس د هر بادشاه لقب وو.([2]) کوم کسری طرف ته چه رسول الله ﷺ خط اولیګه.دهغه نوم ،پرویز بن هرمز بن نوشیروان ،،وو.دا د ایران د مشهور بادشاه نوشیروان نوسې وو.([3])

ابن سعد رحمه الله نقل کړی دی.چه رسول الله ﷺ کسری طرف ته په سن ۷ھ کښې خط مبارك لیګلې وو.([1]) خو دامام بخاری رحمه الله د انداز نه معلومیږی.چه دا واقعه د سن ۹ھ ده.ځکه چه امام بخاری رحمه الله دا باب دغزوهٔ تبوك نه پس ذکرکړې ده.او ددې باب په آخر کښې ئې هم د غزوهٔ تبوك سره متعلق حدیث نقل کړې دې.په دې کښې هم دې طرف ته اشاره ده.چه دا واقعه د ۹ھ ده.

قیصر روم هرقل طرف ته رسول الله ﷺ دوه ځله خط مبارك لیګلې وو.یوځل د صلح حدیبیه نه پس سن ۷ھ کښې. اوبه دویم ځل د غزوهٔ تبوك په موقعه باندې، په سن ۹ھ کښې نبی عليه السلام حضرت دحیه رضي الله عنه ته خط مبارك ورکړې وو.او لیګلې ئې وو .ددې پوره تفصیل ،،باب بدء الوحی،،کښې په ،،حدیث د هرقل،،کښې تیرشوې دې.د خط مضمون هم هغه حدیث کښې تیرشوې دې.قیصر روم طرف ته په دویم ځل د غزوهٔ تبوك په موقعه باندې نبی عليه السلام خط لیګلې دې.دهغې په باره کښې هیڅ روایت امام بخاری رحمه الله ته دخپل شرط مطابق ملاؤ نه شو.په دې وجه امام بخاری رحمه الله په دې باب کښې هیڅ یو داسې روایت ذکر

---

[1]) شرح الکرمانی. کتاب الصلاة. باب الصلاة فی مواضع الخسف(۹۴/٤)_

[2]) عمدة القاری(۵۷/۱۸)_

[3]) فتح الباری(۱۲۷/۸)_

نه کړو.چه په هغې کښې د ،،کتاب الى قيصر،،ذکروی.اصحاب د مغازی په دويم خل يعنی سن ۹ه کښې د غزوة تبوک په موقعه باندې د ،،کتاب الى قيصر،، ذکرکړې دې.
په دې باب کښې چه امام بخاری رحمه الله کوم روايت ذکرکړې دې.هغې کښې د ،،کتاب الى کسرى،، ذکردې.(۲)

[۴۱۶۲] حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ حَدَّثَنَا أَبِي عَنْ صَالِحٍ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ أَخْبَرَنِي عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ أَنَّ ابْنَ عَبَّاسٍ أَخْبَرَهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعَثَ بِكِتَابِهِ إِلَى كِسْرَى مَعَ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ حُذَافَةَ السَّهْمِيِّ فَأَمَرَهُ أَنْ يَدْفَعَهُ إِلَى عَظِيمِ الْبَحْرَيْنِ فَدَفَعَهُ عَظِيمُ الْبَحْرَيْنِ إِلَى كِسْرَى فَلَمَّا قَرَأَهُ مَزَّقَهُ فَحَسِبْتُ أَنَّ ابْنَ الْمُسَيَّبِ قَالَ فَدَعَا عَلَيْهِمْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يُمَزَّقُوا كُلَّ مُمَزَّقٍ [ر:۶۴]

رسول الله ﷺ حضرت عبدالله بن حذافه سهمی رضي الله عنه ته خط ورکړو.او کسرى طرف ته ئې اوليګه.نبی عليه السلام هغه ته حکم اوکړو.چه داخط د بحرين حاکم ته ورکړه.د بحرين ددغه حاکم نوم،منذر بن ساوی،، وو.(۳) د بحرين علاقه دغه وخت د کسرى ماتحت وه.په دې وجه نبی عليه السلام د بحرين حاکم ته د خط رسولو حکم ورکړو.چه هغه ئې وړاندې کسرى ته اورسوی.نو هغه دغه خط کسرى فارس ،،خسرو پرويز،، ته اورسولو.علامه عينی رحمه الله خط مبارک داسې نقل کړې دې.

د خط مبارک مضمون:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

من محمد رسول الله الى كسرى عظيم فارس، سلام على من اتبع الهدى، وآمن بالله و رسوله وشهد ان لا اله الا الله وحده لا شريك له وان محمداً عبده و رسوله، ادعوك بدعاية الله فانى انا رسول الله الى الناس كافة لينذر من كان حياً ويحق القول على الكافرين، اسلم تسلم، فان ابيت فعليك اثم المجوس،،(۴)

کسرى چه کله د رسول الله ﷺ دا خط اولوسته.نو خط مبارک ئې ټکړې ټکړې کړو.رسول الله ﷺ ته چه کله دا اطلاع ملاؤ شوه.نو نبی عليه السلام بددُعا اوکړه.وې فرمائيل.«اللهم مزق ملکه»(۵) اې الله! دده ملك ټکړې ټکړې کړه.،،

کسرى چه خط اولوسته.د يمن ګورنر ،،باذان،، ته ئې پيغام اوليګه.چه دوه سړی حجاز ته اوليګه.چه دغه سړې ګرفتار کړی.او ماته ئې حاضرکړه.باذان دوؤ سړو ته خط ورکړو.مدينې

---

(۱) فتح البارى(۱۲۷۱۸)_
(۲) فتح البارى(۱۲۷۱۸)_
(۳) فتح البارى(۱۲۷۱۸)_
(۴) عمدة القارى(۵۸۱۱۸)_
(۵) فتح البارى(۱۲۷۱۸)_

منورې ته ئې رسول اللهﷺ ته اوليګل.كله چه هغوى دواړه د نبیﷺ په خدمت كښې حاضرشو.نو د نبیﷺ عظمت او جلال (رعب) ئې چه اوليده.نو په رپيدو شو.په دې حال كښې هغوى د باذان خط پيش كړو.د خط ليكل چه نبیﷺ واوريدل.نو مسكې شو.او هغوى دواړو ته ئې د اسلام دعوت وركړو.بيا نبیﷺ هغوى دواړو ته اوفرمائيل.«ابلغا صاحبكما ان ربي قتل ربه في هذه الليلة» يعنى خپل صاحب (باذان) ته دا خبره اورسوئ.چه زما رب اللهﷻ دهغه آقا (پرويز) لره نن شپه قتل كړې دې.دا د شنبې (هفتې) لسم جمادى الاولى ۷ھ شپه وه.

هغه دواړه قاصدان لاړل.باذان ته ئې دا اطلاع وركړله.باذان اووئيل.په خدائې قسم! كه دا خبر صحيح وى.نو هغه بې شكه په حقه پيغمبر دې.كله چه هغه تحقيق اوكړو.نو كسرى فارس پرويز لره ټيك په هغه شپه دهغه خوى قتل كړې وو.دكومې شپې په باره كښې چه رسول اللهﷺ دهغه د قتل خبر وركړې وو.باذان ددې نه متاثره شو.او سره د خپل خاندانه مسلمان شو.(۱)

[۴۱۶۳] حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ الْهَيْثَمِ حَدَّثَنَا عَوْفٌ عَنِ الْحَسَنِ عَنْ أَبِي بَكْرَةَ قَالَ لَقَدْ نَفَعَنِي اللَّهُ بِكَلِمَةٍ سَمِعْتُهَا مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَيَّامَ الْجَمَلِ بَعْدَ مَا كِدْتُ أَنْ أَلْحَقَ بِأَصْحَابِ الْجَمَلِ فَأُقَاتِلَ مَعَهُمْ قَالَ لَمَّا بَلَغَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّ أَهْلَ فَارِسَ قَدْ مَلَّكُوا عَلَيْهِمْ بِنْتَ كِسْرَى قَالَ لَنْ يُفْلِحَ قَوْمٌ وَلَّوْا أَمْرَهُمْ امْرَأَةً [۶۶۸۶]

[۴۱۶۴] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ قَالَ سَمِعْتُ الزُّهْرِيَّ عَنِ السَّائِبِ بْنِ يَزِيدَ يَقُولُ أَذْكُرُ أَنِّي خَرَجْتُ مَعَ الْغِلْمَانِ إِلَى ثَنِيَّةِ الْوَدَاعِ نَتَلَقَّى رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَقَالَ سُفْيَانُ مَرَّةً مَعَ الصِّبْيَانِ

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنِ السَّائِبِ أَذْكُرُ أَنِّي خَرَجْتُ مَعَ الصِّبْيَانِ نَتَلَقَّى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى ثَنِيَّةِ الْوَدَاعِ مَقْدَمَهُ مِنْ غَزْوَةِ تَبُوكَ [ر:۲۹۱۷]

قوله: لَمَّا بَلَغَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّ أَهْلَ فَارِسَ قَدْ مَلَّكُوا عَلَيْهِمْ بِنْتَ كِسْرَى: واقعه داشوې وه.چه كله رسول اللهﷺ كسرى پرويز ته خط مبارك ليګلې وو. هغه خط مبارك اوشلولو.نو اللهﷻ دهغه د ملك ټكړې ټكړې كولو سبب دا جوړ كړو.چه پخپله د پرويز خوئې شيرويه دخپل پلار دشمن جوړشو.شيرويه د پرويز په ښځې، شيرين،باندې عاشق شوې وو.دهغې دپاره هغه د پرويز دختمولو منصوبه جوړه كړله.پرويز ته چه كله دهغه د منصوبې پته اولګيده.نو هغه پخپله المارئ كښې يو ډبى كښې زهر كيخودل.اوپه هغې ئې اوليكل.،،الدواء النافع للجماع،، د منصوبې مطابق شيرويه خپل پلار

---

(۱) فتح البارى(۱۲۷/۸)_

پرويز لره قتل كړو.او شيرويه په تخت كيناسته. شيرويه خپل ټول رونړه هم قتل كړل.چه چرته په هغوى كښې څوك د اقتدار دعوه اونكړى.يوه ورځ هغه د پرويز المارئ كهلاؤ كړله. نو دهغه نظر په هغه ډبى باندې پريوتلو.چه په هغې ليكلى شوى وو.،،الدواء النافع للجماع،، نو هغه د طاقت دوائى اوګڼړله.او دغه زهر ئې اوخوړل.اوهلاك شو.
اوس دهغه په خاندان كښې څوك داسې سړې نه وو.چه په تخت ناست وې.او خلقو غوښتل.چه بادشاهت هم په دې خاندان كښې پاتې شى.په دې وجه خلقو بادشاهت د شيرويه لور ،،بوران،، ته اوسپارلو.او هغه دهغوى بادشاه جوړه شوه. په روايت كښې،ملكوا عليهم بنت كسرىٰ،، نه هم دا ،،بوران،، مراد ده.(۱) رسول الله ﷺ ته چه كله دا خبر ملاوشو.نو نبى ﷺ اوفرمائيل.،،لن يفلح قوم ولّوا امرهم امراة،، هغه قوم كله هم كاميابيدې نه شى.چه هغوى خپل حكومت ښځې ته سپارلې وى.

د ښځې حكمرانى(۲)، د مرتب په قلم سره: اسلام ښځې لره د حكومت دكار سنبالولو او چلولو اهل نه ګڼړى.د شريعت څلور واړه اصول قرآن، حديث، اجماع او قياس دښځې د حكمرانئ نفى كوى.

① د قرآن شريف ارشاد دې. ﴿اَلرِّجَالُ قَوّٰمُوۡنَ عَلَى النِّسَآءِ بِمَا فَضَّلَ اللّٰهُ بَعۡضَهُمۡ عَلٰى بَعۡضٍ﴾ (النساء،۳۴) سړى په ښځو حاكمان دى.ځكه چه الله تعالى بعضوته په بعضوباندې فضيلت وركړې دې،، حافظ ابن كثير پخپل تفسيركښې، علامه آلوسى رحمه الله په روح المعانى كښې اومولانا ظفراحمد عثمانى په احكام القرآن كښې ددې آيت لاندې تصريح كړې ده.چه د سلطنت او حكومت حكمرانى سړو سره خاص ده.(۳)
د ښځې د حكمرانئ قائل بعضې حضرات وائى.چه د قرآن د مذكوره آيت تعلق ازدواجى او دكور ژوند سره دې.سلطنت او حكومت سره ددې تعلق نشته.د آيت مقصد دادې.چه دكور د اخراجاتو ذمه دارى په خاوند باندې ده.هغه دكور مشر او كفالت كونكې دې.
خو اول په آيت كښې داسې لفظ نشته.چه هغه دې لره د كورنى ژوند سره خاص كوى.دويمه د سوچ خبره داده.چه هركله قرآن دكور په محدود ماحول كښې ښځه محكومه سړې حاكم، ښځه تابع او سړې متبوع، ښځه مطيع او سړې نګران اوګرځولو.نو دا قرآن د حكومت فراخه

---

۱) فتح البارى(۱۲۸/۸)_
۲) حضرت شيخ الحديث دامت بركاتهم چه په كوم كال د بخارى دا تقرير كړې دې.تر هغه وخته پورې د ښځې د حكمرانئ مسئله د اهل علمو په منځ كښې د بحث موضوع نه وه جوړه شوې.په دې وجه تقرير كښې دې باندې بحث نشته.په دې مسئله باندې سن۱۹۸۸ء كښې په اسلامى جمهوريه پاكستان كښې رومبى ځل د ښځې د قيادت وجود كښې راتلو سره اهل علمو قلم اوچت كړو.احقر اختصار سره د ښځې د قيادت عدم جواز سره سره د مجوزينو دلائل او دهغې جوابات هم ليكلى دى.ابن الحسن عباسى)_
۳) تفسيرابن كثير(۱/۴۹۱) وروح المعانى (۵/۲۳) واحكام القرآن(۲/۱۷۶)_

پليټ فارم (ميدان) باندې دحكومت واګې ښځې ته دحواله كولواجازت څنګه وركولې شي؟

② په سورة احزاب آيت۳۳ كښې ارشاد دې.﴿وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْأُولَىٰ....﴾ ،،اوتاسو په خپلو كورونوكښې قرار سره اوسيږئ.او د پخوا زمانې د جاهليت د دستور موافق مه ګرځئ:...،،

په دې آيت كښې ښځې ته په كوركښې د اوسيدو حكم وركړې شوې دې.چه دكور دې ډيوې دپاره د بهر طوفانونه مضر دي.په آيت كښې خطاب اګرچه ازواج مطهرات ته دې.خوحكم ټولو ښځو دپاره عام دې.چه ((العبرة لعموم اللفظ لا لخصوص المورد....))اوس كه حكمرانې ښځې ته حواله كړې شي.نو هغه به په كوركښې څنګه اوسيدې شي؟

③ حديث باب د ښځې د حكمرانۍ صراحت سره نفي كوي.په دې كښې صفا صفا ونيلې شوي دي.((لن يفلح قوم ولّوا امرهم امرأة،، هغه قوم به كله هم كامياب نه شي.چاچه دخپل حكومت معامله ښځتې ته اوسپارله،،

په حديث باندې دوه اعتراضونه: د ښځې د حكمرانۍ قائل بعضې خلقو په دې حديث باندې دوه اعتراضونه كړي دي:

① **رومبې اعتراض:** داچه دا حديث موضوع دې.دا روايت په جنګ جمل كښې هغه وخت مخې ته راغې.كله چه حضرت عائشې رضي الله عنها قيادت كولو.دهغې د قيادت غلط ثابتولو دپاره ددې روايت سهارا (مدد) واخستلې شو.

خوپه حديث باندې د موضوع كيدو اعتراض هغه كس كولې شي.چاته چه د خپلې خوښې نظريه ثابتولوكښې د الله نه ويره نه وي.دا حديث امام بخاري رحمه الله په.كتاب الفتن كښې هم ذكركړې دې.د بخاري رحمه الله نه علاوه ترمذي، نسائي، مستدرك حاكم، سنن كبرى، او مسند احمد كښې هم صحيح سند سره مذكور دې.([1])

په محدثينوكښې چا هم دې ته موضوع نه دې ونيلې.د خيرالقرون نه واخله ترنن ورځې پورې علماء ددې نه استدلال كوي.د مسائلو استنباط كوي.ددې پس منظراو پيش منظر بيانوي.خو موضوع لا څه چه دې ته ضعيف هم چا نه دې ونيلې

بيادلطف خبره ده.چه ددې حديث د راوي،د رسول صلى الله عليه وسلم صحابى حضرت ابوبكره خپله رائې هم په جنګ جمل كښې د حضرت عائشې رضي الله عنها په حق كښې وه.خو چونكه هغه د رسول الله صلى الله عليه وسلم نه دا حديث اوريدلې وو.په دې وجه هغه د حضرت عائشې رضي الله عنها سره د ملګرتيا كولو نه معذرت اوكړو.([2]) اوس په يو صحابى باندې دا الزام لګول،چه هغه د حضرت عائشې رضي الله عنها

---

[1]) الحديث اخرجه البخاري في كتاب الفتن، باب الفتنة التى تموج كموج البحر (١٠٥٢/٢) والترمذي في ابواب الفتن (٥٢/٢) والنسائي في كتاب ادب القضاة، باب النهى عن استعمال النساء في الحكم (٣٠٤/٢) والحاكم في المستدرك، كتاب معرفة الصحابة (١١٩/٣) والبيهقي في كتاب الصلاة، باب لا يأتم رجل بامرأة(٩٠/٣) واحمد في مسنده (٣٨/٥، ٤٧، ٥١)_

[2]) فتح الباري(٥٦/١٣) كتاب الفتن)_

د قيادت غلط ثابتولو دپاره صرف وختي طور باندې د سياسي ضرورت په لحاظ سره دخپل طرفه د دروغو روايت جوړکړو.يو داسې زړه ورتيا ئې کړې ده.چه په دې باندې استغفار وئيلو سره هم زړه نه مطمئن کيږي.که د وختي ضرورتونو په وجه د دروغو احاديثو وضع کولو د الزام نه د صحابوﷺ پاکبازه قافله هم بچ نه شي.نو بيا د دين اسلام خدائې حافظ دې.

② **دويم اعتراض:** دا شوې دې.چه په دې حديث کښې دي.چه هريوقوم چه هغوی ښځه حکمرانه جوړه کړې وي.کاميابېدې نه شي.حالانکه تاريخ زمونږ په وړاندې دومره بې شميره واقعات پيش کوي.چه په هغې کښې ډيرې ښځې د خپلو خپلو ملکونو او قومونو حکمرانې شوې.او دهغوی دور دخپل وخت ښه دور وو.د روس ملکه کيتهرائن، د هالينډ ملکه هلنيا، ملکه جوليانه، د برطانيه ملکه وکټوريه او الزبتهه، د سری لنکا مسز بندرانائيکې، او د انډيا مسز اندراګاندهي دخپل خپل وخت کامياب حکمرانې وې..... په مسلمانانو کښې د مصر د بادشاه نجم الدين ايوب وينځه ،،شجرة الدر،، په هندوستان کښې ملکه رضيه سلطانه، چاند بی بی،اودبهوپال دبيګماتو حکومتونه ډير کامياب تيرشوي دی.اوس به دا حديث چرته ځي.آيا ددې مطلب دادې.چه ضرور مونږ دا اومنو.چه تاريخ د رسول اللهﷺ د قول ترديد کړې دې؟

خو دا اعتراض په اصل کښې د ،،فلاح،، دمفهوم نه جهالت باندې مبنی دې.د اسلام د فلاح نظريه، د مال اودولت په ډيروالي، د فتوحاتو په کثرت، او د حکومت رعب او دبدبه نه ده.په قرآن شريف کښې دی.﴿ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الْكَٰفِرُونَ ۝﴾ (١) بې شکه کافران فلاح نه بيامومي،،که د فلاح مفهوم صرف دنياوي کاميابئ پورې محدود اوساتلې شي.بيا خو به د کافرانو د ښائسته او رنګينو مضبوطو حکومتونو تاريخ سره نعوذبالله د داسې قسمه قرآني آياتونو هم ترديد کيږي. حقيقت دادې.چه په اسلام کښې د فلاح مفهوم د دنيا او آخرت دواړو د کاميابئ نه عبارت دې. اوس تاسو اووايئ.چه د دغه ښځو حکومتونو ته کومه د آخرت کاميابي نصيب شوه.چه دهغې په بنياد باندې دا فرض کړې شي.چه د حديث صحيح منلو په صورت کښې نعوذ بالله تاريخ سره دهغې تکذيب کيږي.

دنياوي اعتبار سره هم ددغه ښځو حکومتونه کامياب نه شي ګڼړلې کيدې.د رضيه سلطانه په دورکښې فتنه او فساد راوچت شو.شجرة الدر په ناجائزه حکمرانه جوړه شوې وه.دهغې د حکومت اطلاع چه کله بغداد کښې خليفه مستنصربالله ته اوشو.نو هغه د مصر امراء ته پيغام اوليګه.چه که په مصرکښې څوک سړې حکمرانئ دپاره باقي پاتې نه شو.نو د بغداد نه مونږ سړې درليګو.(٢) د رضيه سلطانه، چاند بی بی او شجرة الدر دريو واړو انجام قتل شو.

---

١) سورة المؤمنون ١١٧)_
٢) مرآة الجنان لليافعی (١٢٧\٤) واعلام النساء(٢٨۶\١٢)_

④ د ښځې د حکمرانۍ نفی کونکې څلورم دلیل د نبی کریم ﷺ هغه ارشاد دې.کوم چه امام ترمذی په ،،ابواب الفتن،،کښې نقل کړې دې.

قوله: اذا کان امراءکم خیارکم واغنیاءکم سمحائکم و امورکم شوری بینکم فظهر الارض خیر لکم من بطنها، واذا کان امراءکم شرارکم واغنیاءکم بخلائکم وامورکم الی نساءکم فبطن الارض خیر لکم من ظهرها:(1) ،،کله چه ستاسو حاکمان په تاسو ټولوکښې غوره وی.ستاسو مالداره سخیان وی.اوستاسو معاملات خپل منځ کښې مشورې سره کیږی.نو ستاسو دپاره د زمکې پورته حصه دهغې د دننه نه غوره ده. خوکله چه ستاسو حاکمان خراب خلق وی.ستاسو مالداره بخیل وی.او ستاسو معاملات ښځو ته سپارلې شوې وی.نو د زمکې دننه حصه ستاسو دپاره ددې دشا نه غوره ده،،

⑤ رسول الله ﷺ یوه سریه اولیږله.الله فتح ورکړله.قاصد نبی علیه السلام ته دفتح زیرې راوړلو. تفصیلاتو بیانولوکښې هغه دا خبره هم اوکړله.چه د دشمنانو قیادت یوې ښځې کولو.په دې باندې نبی علیه السلام اوفرمائیل.«هلکت الرجال حین اطاعت النساء» ..سړی چه کله د ښځو اطاعت اوکړی.نوهغوی تباه او برباد دی،،امام حاکم دا حدیث صحیح الاسناد ګرځولې دې.علامه ذهبی ددې توثیق او تائید کړې دې.(2)

⑥ دقرآن او حدیث نه پس د اسلام داحکامو دارومدار په اجماع باندې دې.د ښځې دحکمرانۍ په عدم جواز باندې د امت اجماع ده.په کومو مسئلو چه د امت د علماؤ اجماع ده. علامه ابن حزم رحمه الله هغه ټولې مسئلې په ،،مراتب الاجماع،، نوم سره یوکتاب کښې جمع کړی دی.د ښځې د حکمرانۍ په باره کښې لیکی:

«واتفقوا ان الامامة لاتجوز لامرأة»(3)،،د عالمانو په دې خبره اتفاق دې.چه د حکومت مشری دهیڅ یوې ښځې دپاره جائز نه ده،،

د شپږمې صدۍ مشهورعالم امام محی السنه بغوی ،،په شرح السنه،،کښې لیکلی دی.

«اتفقوا علی ان المرأة لاتصلح ان تکون اماماً»(4)

علامه قرطبی رحمه الله په خپل مشهور تفسیرکښې د خلیفه شرائطو بیانولوکښې لیکی:

«واجمعوا علی ان المرأة لایجوز ان تکون اماماً»(5)

امام الحرمین علامه جوینی رحمه الله فرمائی.«واجمعوا ان المرأة لایجوز ان تکون اماماً»(6)

---

1) سنن ترمذی ابواب الفتن(۲/۵۲)_
2) مستدرک حاکم. کتاب الادب. باب سجدة الشکر (۴/۲۹۱)_
3) مراتب الاجماع(۱۲۶)_
4) شرح السنة(۱۰/۷۷)_
5) تفسیر قرطبی(۱/۲۷۰)_
6) الارشاد فی اصول الاعتقاد لامام الحرمین الجوینی(۳۵۹)_

داسلام په سياسي نظام باندې ليکلو شوو پخوانو او نوو ټولو کتابونوکښې د حکومت د حکمرانۍ دپاره سړې کيدل ضروري ګرځولی شوی دی.په نوو محققينو کښې ډاکټر محمد منيرعجلانی ليکی:

«لا نعرف بين المسلمين من أجاز خلافة المرأة، فالاجماع في هذه المسئلة تام لم يشذ عنه احد»(١)

ډاکټر ابراهيم يوسف مصطفى عجو ليکی:

«مما أجمعت عليه الأمة على أن المرأة لا يجوز لها أن تلي رياسة الدولة»(٢)

عبدالله بن عمر دميجی ليکی.

«من شروط الامام ان يكون ذكرا ولا خلاف في ذالك بين العلماء»(١)

د قرآن او حديث او اجماع نه پس قياس هم دا وائی.چه کوم شريعت په مانځه کښې د ښځې امامت ناجائز ګرځولې دې.جهاد ئې په هغې باندې فرض نه کړو.د محرم نه بغير ئې د کورنه سفر کول ممنوع اوګرځول.په کورکښې ئې د اوسيدو حکم ورکړو.دهغې ګواهی ئې نصف اوګرځوله.د نان نفقې ذمه داری ئې په پلار او خاوند باندې واچوله.هغه شريعت ددې کمزورې په اوګو باندې د رياست او حکومت د مشرۍ دا دروند بوج څنګه اچولې شی؟

د ښځو په قيادت د مجوزينو دلائل:په حکومت او سياست کښې د ښځې په وجود سره کائناتو ته رنګ ورکونکی قائلينوکښې بعضې حضراتو د ښځو حکمرانی د اسلامی تعليماتو په رڼا کښې دجائز ګرځولو کوشش کړې دې.دهغوی اهم او لوئې دلائل دادی:

① په جنګ جمل کښې حضرت عائشې رضي الله عنها قيادت کړې وو.دحضرت طلحه رضي الله عنه اوحضرت زبير رضي الله عنه پشان جليل القدر صحابو رضي الله عنهم دهغې د قيادت لاندې په جنګ کښې حصه اخستې وه.چه دهغې نه دښځې د قيادت او حکمرانۍ جواز معلوميږی.خو دا هيڅ وزنی دليل نه دې.د جنګ جمل او دهغې د تاريخی پس منظر مطالعه کونکې يو ادنی طالب علم هم په دې خبره ښه پوهيږی.چه په دغه موقعه باندې ام المؤمنين حضرت عائشې رضي الله عنها نه د حکومت او خلافت دعوه کړې وه.او نه ددې مقصد دپاره امارت او مشری هغې ته سپارلې شوې وه.واقعه دا شوې وه.چه امهات المؤمنين حج دپاره تلې وه.شاته په مدينه کښې دحضرت عثمان رضي الله عنه دشهادت افسوسناکه حادثه پيښه شوې وه.د حضرت عثمان رضي الله عنه د قصاص په باره کښې مسلمانانوکښې اختلاف پيداشوې وو.په دې نازکه موقعه باندې بعضې اکابرو صحابو رضي الله عنهم په مکه کښې حضرت عائشې رضي الله عنها ته مشوره ورکړله.چه ددې محترم ذات دا وخت د امت انتشار او اختلاف ختمولې شی.حضرت عائشې رضي الله عنها اوغوښتل .چه مدينې منورې ته لاړه شی.او حضرت علی رضي الله عنه په قصاص باندې راضی کړی.خو بعضې صحابو رضي الله عنهم اووئيل.چه مخکښې بصرې ته لاړشۍ.او دهغه ځائې دخلقو حمايت (مدد) حاصلول پکاردی.د بصرې د خلقو د حمايت حاصليدو نه پس به حضرت علی رضي الله عنه دپاره

---

١) د ډاکټر منيرعجلانی کتاب ،،عبقرية الاسلام فی اصول الحکم،،(٧٠)_

٢) اوګورئ ابراهيم يوسف مصطفى کتاب تعليق تهذيب الرياسة وترتيب السياسة (٨٢)_

قصاص اخستل اسان شي.اوهغه به قصاص اخستلو دپاره راضي شي.حضرت عائشه رضي الله عنها ددې مشورې نه متاثره شوه.او بصرې ته روانه شوه.او د بعضې اسلامی دشمنانو په سازش سره د جنګ جمل افسوسناکه واقعه پېښه شوه.[۲]

دلته دا خبره ياد ساتئ:چه حضرت عائشې رضي الله عنها ته کومو صحابو رضي الله عنهم بصرې ته د تللو مشوره ورکړې وه.دهغوی مقصد امت لره د انتشار نه د بچ کولو يو تدبير وو. حضرت عائشه رضي الله عنها لره خليفه يا امير جوړول دهغوی مقصد لاځه چه دهغوی په خوا خاطرکښې هم نه وو.او نه پخپله د حضرت عائشې رضي الله عنها دا خواهش وو.کله چه بصرې ته اورسيدل.او قعقاع بن حکيم د حضرت عائشې رضي الله عنها نه دهغې د تشريف راوړلو د مقصد تپوس اوکړو.نووې فرمائيل.((اى بنى! لاصلاح بين الناس))(اې ځويه! زه د خلقو په مينځ کښې د صلح کولو دپاره راغلې يم،، روستو هغه پخپل دې سفر باندې دومره پښيمانه وه.چه کله به دا واقعه وريادہ شوه.نو په ژړا ژړا به ئې لوپټه لمده شو.[۳] په کومه واقعه کښې چه حضرت عائشه رضي الله عنها نه خليفه وه.اونه حکمرانه وه.اودکومې په راپيښيدو چه هغه دومره حد له پښيمانه وه.نو هغه (واقعه) د ښځې د قيادت په جواز باندې څنګه دليل جوړيدې شي؟

④ د ښځې د حکمرانئ په جواز باندې دويم استدلال ملکهٔ سبا د بلقيس واقعې نه کولې شي. په قرآن کښې دهغې د سلطنت او حکمرانئ ذکر دې.په حضرت سليمان عليه السلام باندې د ايمان راوړلو نه پس هم بعضې رواياتوکښې راځى.چه هغه د خپل حکومت حکمرانه وه.چه ددې نه د ښځې د قيادت جواز معلوميږى.

خو دا استدلال هم کمزورې دې.د ملکهٔ سبا ايمان راوړل د قرآن نه ثابت دى. خو ددې نه پس دهغې څه اوشو؟ چرته لاړله؟ په دې باره کښې هيڅ يو صحيح روايت نشته.علامه قرطبى ليکى((لم يرد فيه خبر صحيح))[۴]،په دې سلسله کښې هيڅ يو صحيح روايت نه دې وارد شوې،، او فرض کړئ.چه حضرت سليمان عليه السلام دهغې حکومت باقى ساتلې وو.نو زيات نه

---

[۱]) الامامة العظمى عند اهل السنة (۲۴۳)..... د پاکستان اهل فتوى عالمانوکښې مولانا رشيد احمد صاحب فرمانى،،دښځې حکمرانى بالاجماع جائز نه ده،،(احسن الفتاوى۶\۹۲)
مولانا مفتى محمد رفيع عثمانى صاحب ليکى:،،د امت مسلمه په دې خبره اجماع ده.چه په اسلام کښې د حکومت د مشرئ ذمه دارى هيڅ يوې ښځې ته نه شى سپارلې کيدې،،(عورت کى سربراهى از مولانا محمد رفيع عثمانى ص۱)
مولانا يوسف لدهيانوى صاحب ليکى:،،د حکومت د سربراهئ دپاره سړې شرط کيدل او د ښځې د حکومت مشرئ دپاره اهل نه کيدل صرف داهل اسلام اجماعى مسئله نه ده.بلکه د ټول عالم د عقلاؤ متفق عليه مسئله ده.(عورت کى سربراهى از مولانا محمد يوسف لدهيانوى ص۱۷)۔

[۲]) البداية والنهاية، ابتداء وقعة الجمل (۱۷\۲۳۰-۲۳۱)۔

[۳]) طبقات ابن سعد(۸\۸۰) وسيراعلام النبلاء(۲\۱۷۷) ومنهاج السنة لابن تيمية (۲\۱۸۵)۔

[۴]) الجامع لاحکام القرآن للقرطبى (۱۳\۲۱۰)۔

زيات به ددې نه د حضرت سليمان عليه السلام په شريعت كښې د ښځې د قيادت جواز ثابتيږي.چه دا په شريعت محمدى كښې حجت نه دې.حكيم الامت حضرت تهانوى رحمه الله په بيان القرآن كښې د بلقيس د واقعې متعلق ليكى:
,,او زمونږ په شريعت كښې ښځې لره د بادشاه جوړولو ممانعت دې.نو د بلقيس د قصې نه دې څوك شبه نه كوى.اول خو دا فعل د مشركانو وو.دويم كه د سليمان عليه السلام شريعت هغه قائم ساتلې هم وى.نو په شريعت محمدى كښې ددې د خلاف كيدو په وجه حجت نه دې،(١)
③ د ښځې د حكمرانۍ په جواز باندې د حضرت تهانوى رحمه الله د يوې فتوې نه هم استدلال كولې شى.چه په هغې كښې حضرت تهانوى رحمه الله د حديث باب «لن يفلح قوم ولّوا امرهم امرأة» باره كښې ديوسوال جواب وركولو كښې فرمائيلى دى.چه جمهورى حكومت ددې وعيد لاندې داخل نه دې.(٢) معلومه شوه.چه ښځه د جمهورى حكومت سربراه جوړيدې شى.
د ښځې د سربراه جوړيدو متعلق د حضرت تهانوى رحمه الله رائې پورته د بيان القرآن په حوالې سره تيره شوې ده.چه په هغې كښې هغوى صفا صفا اوفرمائيل .چه ،،زمونږ په شريعت كښې ښځې لره د بادشاه جوړولو ممانعت دى،، البته د جمهورى حكومت متعلق دحضرت تهانوى رحمه الله مذكوره فتوې نه معلوميږى.چه ښځه ددې سربراه جوړيدې شى.حضرت تهانوى رحمه الله ددې وجه دا ليكلې ده.چه ،،په جمهورى سلطنت كښې والئ صورى په حقيقت كښې والى نه وى.بلكه د مشورې يو ركن دې.او والى حقيقى د مجموعه شورى والا دى،،[يعنى وزيراعظم حقيقى والى (حاكم) نه وى.بلكه د شورى يو ركن وى.او د قومى اسمبلۍ مجموعه ممبران حقيقى والى وى...ازمترجم]
خو روستنو علماؤ دحضرت تهانوى رحمه الله دې خبرې سره اتفاق نه دې كړې.چه په جمهورى حكومت كښې د والى او سربراه حيثيت صرف د مشورې د يو ركن دې. په موجوده پارليمانى نظام كښې وزيراعظم صرف د مشير يا ركن حيثيت نه لرى .بلكه هغه د حكومت او انتظاميې پخپله اختيارمند سربراه وى.
البته كه چرته داسې حكومت وى.چه په هغې كښې د پارليمنټ د سربراه حيثيت صرف د مشورې د يو ركن وى.هلته د ښځې د سربراهۍ دپاره د جواز گنجائش راوتلې شى.ددې وجه حضرت تهانوى رحمه الله دا بيانوى.چه ،،راز په دې كښې دا دې.چه حقيقت ددې حكومت صرف مشوره ده.او ښځه د مشورې اهل ده،،
حاصل داچه د امت د ټولو علماؤ پشان حضرت تهانوى رحمه الله هم ددې خبرې قائل دې.چه ښځې لره د اسلامى حكومت سربراه جوړول جائز نه دى.البته اختلاف د جمهورى حكومت په حقيقت كښې دې.حضرت تهانوى رحمه الله د جمهورى حكومت د سربراه په باره كښې دا اوگڼړل. چه هغه حقيقت كښې سربراه نه وى.بلكه دهغه حيثيت صرف د مشير وى.حالانكه

---

١) بيان القرآن (٨٥/٨) سورة النمل)_
٢) ددې فتوى دپاره اوگورئ! امداد الفتاوى ٥/٩٩-١٠٠)_

باقي اهل فتوی عالمان واني.چه د جمهوري حکومت سربراه صرف مشيرنه وي.بلکه کافي حده پوري خودمختاره اوبا اقتداره وي.په دې وجه ددې سربراه ښځه نشي جوړيدې.

④ د ښځې دحکمرانۍ په جواز باندې د فقه حنفي مشهورکتاب ،،البحرالرائق،، کښې دعلامه ابن نجيم ددې عبارت نه هم استدلال کولې شي((اما سلطنتها فصحيحة وقد ولي مصر امرأة تسمى شجرة الدر جارية الملك الصالح بن ايوب))(١) په دې کښې د ښځې حکمرانۍ ته صحيح ونيلې دی.چه ددې نه دښځې دحکمرانۍ جواز معلوميږي

ددې جواب دادې.چه په عبارت کښې د ،،صحت،، نه مراد نفاذ دې.مطلب دادې.چه ښځې لره حکمرانه جوړول ناجائز دی.خو ددې باوجود که هغې په څه طريقه قابو حاصل کړله.نو دهغې حکومت به نافذ وي.او په جائزو امورو کښې به دهغې اطاعت واجب وي.دا داسې ده.لکه چه يو غلام په ناجائزه طريقه قابو حاصل کړي.نو دهغه حکومت به نافذ وي.حالانکه حکمران دپاره آزاد کيدل متفق عليه شرط دې.د حکمرانۍ جواز او عدم جواز جدا څيز دې.او دحکمران جوړيدو نه پس د حکومت نفاذ او عدم نفاذ جدا څيز دې.په مذکوره عبارت کښې نفاذ مراد دې.جواز مراد نه دې.په شريعت کښې ددې ډير مثالونه شته.مثلاً فاسق لره په مانځه کښې امام جوړول جائز نه دی.خوکه څوك فاسق امام جوړشو.نو دهغه په اقتداء کښې به مونځ صحيح وي.

بَاب مَرَضِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَوَفَاتِهِ

وَقَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى إِنَّكَ مَيِّتٌ وَإِنَّهُمْ مَيِّتُونَ ثُمَّ إِنَّكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عِنْدَ رَبِّكُمْ تَخْتَصِمُونَ (الزمر:۳۰-۳۱)

امام بخاري رحمه الله سيرت نبويه په ترتيب سره بيانونکې راروان دې.اول ئې د رسول الله ﷺ دخاندان مناقب بيان کړل.دهغې نه پس ئې د رسول الله ﷺ مناقب بيان کړل.بيا ئې د صحابو رضي الله عنهم مناقب او فضائل ذکرکړل.کوم چه د نبوي بارګاه د تاريخ يو ښائسته باب دې. ددې نه پس ئې د غزواتو، سلسلة الوفود او حجة الوداع ذکر اوکړو.او اوس ددې ځائې نه د رسول الله ﷺ د وفات د غم آياتونه بيانوي.

الله جل جلاله چه د دواړو جهانو د سردار جناب نبي کريم ﷺ په ذمه کوم کارلګولې وو.د هغې د مکمل کيدو نه پس.او کوم شريعت چه الله تعالی نبي عليه السلام ته ورکړې وو.دهغې تکميل نه پس اوس وخت راغې.چه الله تعالی نبي عليه السلام لره خپل خان ته اوبلي.د شريعت د تکميل اعلان د عرفات په عامه مجمع کښې اوکړې شو. ﴿الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا﴾ (٢) سورة فتح نازل شو.اوپه هغې کښې د نبي عليه السلام دوفات اطلاع

---

١) البحرالرائق شرح کنزالدقائق(۵/۶) باب کتاب القاضي الى القاضي وغيره)_

٢) سورة المائده۳)_

ورکړې شوه. ارشاد اوشو. ﴿ فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَاسْتَغْفِرْهُ ﴾،، اوس تاسو تسبيح او استغفار طرف ته متوجه شئ،، ابن جرير دحضرت عائشې رضي الله عنها نه روايت نقل کړې دې.چه د سورة فتح د نازليدو نه پس به نبی علیه السلام اکثر په استغفار او تسبيح کښې مشغول اوسيده.(١) هرکال به ئې رمضان کښې لس شپې اعتکاف کولو.خوپه دې کال شل ورځې اعتکاف کښې کيناسته. حضرت جبرئيل علیه السلام سره ئې د قرآن شريف د دور په هر رمضان کښې يوځل معمول وو.په دې کال ئې دوه ځله د قرآن دور اوکړو.(٢) دا ټول قرائن وو.ددې فانی دنيا نه د نبی علیه السلام د تللو. دغزوهٔ احد په موقعه باندې چه په کومه بې وسئ،(بغير مال واسباب) بې کسئ او په کوم اخلاص ٧٠ ته نزدې صحابو رضي الله عنهم قربانی ورکړله.اوشهادت ئې بيا موندو.دهغوی ياد د نبی علیه السلام په زړه کښې تازه وو.د حجة الوداع نه واپسئ باندې يوه ورځ نبی علیه السلام دهغوی قبرونوته تشريف يوړه.او اته کاله پس ئې دهغوی د جنازې مونځ اوکړو.او بيا ئې خطبه ورکړله.(٣)

دصفرد مياشتې په آخری تاريخونوکښې يوه شپه نبی علیه السلام پاسيده.جنت البقيع ته ئې تشريف يوړه.او د اهل بقيع دپاره د دعا او استغفار کولو نه پس ئې چه کله کور ته تشريف راوړه.نو طبيعت ئې ناسازه شو.په سرکښې ئې د درد شکايت شو.او د مرض وفات ابتداء شوه.(٤)

د مرض الوفات ابتداء: په رسول الله صلی الله علیه وسلم باندې د بيمارئ حمله کله اوشوه؟ په دغه ورځ ازواج مطهراتو کښې دچا نمبر وو؟ نبی علیه السلام څومره ورځې بيمار وو؟ په دې سلسله کښې روايات مختلف دی.واقدی، ابن سعد، حاکم او ابن حبان رحمهم الله وغيره ليکلی دی.چه نبی کريم صلی الله علیه وسلم د چارشنبې په ورځ بيمار شو.(٥) د هفتې او د ګُل د ورځې قول هم شته. (٦) خو زيات روايات د چارشنبې د ورځې دی.

په کومه ورځ چه نبی علیه السلام باندې د مرض وفات حمله اوشوه.په دغه ورځ د حضرت ميمونه رضي الله عنها نمبر وو.ابومعشرپخپل سيرت کښې دحضرت زينب بنت جحش او سليمان تيمی پخپل سيرت کښې د ريحانه رضي الله عنها متعلق ليکلی دی.چه د بيمارئ ابتداء دهغوی په کور کښې شوې وه.خو ړومبې قول راجح دې.حافظ ابن حجر رحمه الله هم دې لره معتمد ليکلې دې.(٧)

د بيمارئ ټوله موده: د نبی علیه السلام د بيمارئ د ټولې مودې باره کښې د لسو ورځو، دولسو ورځو، ديارلسوورځو،او څوارلسو ورځو مختلف اقوال ملاويږی.خو داکثرو اصحاب سير

---

١) تفسير درمنثور(٦\٤٠٨)_
٢) البداية والنهاية (٥\٢٢٣)_
٣) صحيح مسلم (٢\٢٥٠) کتاب الفضائل، باب اثبات الحوض)_
٤) البداية والنهاية (٥\٢٢٤)_
٥) طبقات ابن سعد (٢\٢٠٦) وفتح البارى (٨\٢٠٦)_
٦) فتح البارى(٨\١٢٩)_
٧) فتح البارى(٨\١٢٩)_

راني داده.چه نبی ﷺ ټول دیارلس ورځې بیمار وو.[۱]

دبقیع نه چه کله نبی ﷺ واپس تشریف راوړه.او په سر کښې ئې ددرد شکایت شو.نو نبی ﷺ حضرت عائشې رضی الله عنها کره تشریف یوړه.حضرت عائشې رضی الله عنها ته هم د سر د درد شکایت وو. نبی ﷺ ئې چه اولیده.نو فریاد ئې اوکړو.،،وارأساه!،، هائې زما سرا نبی ﷺ اوفرمائیل. ،،بل انا اقول: وارأساه!،، یعنی وئیل خو ماله پکار دی.چه ،،هائې زماسرا،،(چه هم دا درد زما د وفات سبب دې). بیا نبی ﷺ حضرت عائشې رضی الله عنها ته اوفرمائیل.اې عائشې! که ته زما نه مخکښې مړه شوې.نو هیڅ د فکر خبره نه ده.زه به ستا د کفن دفن انتظام اوکړم.دجنازې مونځ به اوکړم.ستا دپاره به د مغفرت دعا اوکړم.حضرت عائشې رضی الله عنها د ناز په طور اوفرمائیل ،،او تاسو خو زما مرګ غواړئ.که زه مړه شوم.نوهم په هغه ورځ به تاسو زما په کورکښې بلې یوې بی بی سره آرام کوئ،،(او ما به بالکل هیره کړئ) نبی کریم ﷺ چه دا واوریدل.نو مسکې شو.[۲] حضرت عائشې رضی الله عنها ته څه پته وه.چه یو څو ورځې پس به پخپله رسول الله ﷺ رخصتیږی.او دا به یواځې پریږدی.

دحضرت عائشه رضی الله عنها کورته منتقل کیدل: د نبی کریم ﷺ د مرض سلسله د چارشنبې د ورځې نه شروع شوې وه.د بیبیانو په منځ کښې به نبی کریم ﷺ دعدل ډیراهتمام کولو.دهغې مطابق دبیمارئ په حالت کښې نبی ﷺ په نمبر نمبر د یوې یوې بی بی کورته منتقل کیدو.د ګل په ورځ مرض زیات شو.نو د ازواج مطهرات نه ئې اجازت واخستلو.چه دحضرت عائشه رضی الله عنها په کورکښې قیام اوکړی.صراحت سره نبی ﷺ اونه فرمائیل.خو نبی ﷺ به بار بار تپوس کولو.چه صبا له به زه د چا په کورکښې یم؟ ازواج مطهرات ئې په طبیعت پوهه شو.عرض ئې اوکړو.چه تاسو کوم ځائې غواړئ.قیام اوکړئ.[۳] نو نبی ﷺ د ګل په ورځ د حضرت عائشې رضی الله عنها حجرې (کوټې) ته منتقل شو.او پوره یوه هفته په بیمارئ کښې تیرولو نه پس په بل ګل باندې د عائشې رضی الله عنها په کورکښې نبی ﷺ وفات شو.

دحضرت عائشې رضی الله عنها په کورکښې د بیمارئ تیرولو دخواهش یوه وجه خو ښکاره ده.چه دکوم أنس او محبت تعلق چه د نبی ﷺ عائشې رضی الله عنها سره وو.په ازواج مطهرات کښې ئې بل چا سره نه وو.اودانس(محبت)زیاتوالې دسکون سبب وی.په دې وجه نبی ﷺ دا محسوسه کړله.چه د عائشې رضی الله عنها په کورکښې به ماته زیات راحت او سکون حاصل وی. دویمه خبره داده.چه دحضرت عائشې رضی الله عنها نه علاوه په ازواج مطهراتوکښې دهیڅ چا په بستره کښې نبی کریم ﷺ باندې د وحی نزول نه دې شوې.دحضرت عائشې رضی الله عنها دا خصوصیت وو.چه نبی ﷺ به دهغې په بستره کښې وو.او وحی به نازلیده.نو اوس د بیمارئ په ورځو کښې هم

---

[۱]) فتح البارى(۱۲۹\۸)_

[۲]) سیرت ابن هشام مع الروض الانف (۳۶۶\۲)_

[۳]) البدایة والنهایة(۲۲۵\۵)_

د وحى نازليدو امكان وو.په دې وجه نبى عليه السلام اوغوښتل.چه د بيمارئ دا ورځې د حضرت عائشې رضي الله عنها په كوركښې تيرې كړى.چه كه نبى عليه السلام د خپل اهل سره وى.او دغه وخت د وحى وى.نو د الله وحى به نازله شى.

اخرى خطبه د بيمارئ په دې ورځوكښې به نبى عليه السلام مسجد نبوى ته د مونځ وركولو په غرض سره تشريف اوړه.د زيارت په ورځ نبى عليه السلام حكم وركړو.چه د اوبو اوه مشكونه دې په ما باندې واړولې شى.نو په ډير اهتمام سره د اوبو اووه مشكونه نبى عليه السلام باندې واړولې شو. په دې طريقه غسل سره نبى عليه السلام ته معمولى شان سكون اوشو.د ماسپخين مونځ كولو نه پس نبى عليه السلام خطبه وركړله.(١)

دا د رسول الله صلى الله عليه وسلم اخرى خطبه وه.په دې خطبه كښې نبى كريم صلى الله عليه وسلم دحضرت صديق اكبر رضي الله عنه فضائل او مناقب بيان كړل.حضرات انصارو رضي الله عنهم سره د نرمئ كولو تاكيد ئې اوفرمائيلو. اووې فرمائيل.چه مخكنو قومونو د خپلو انبياؤ او اولياؤ قبرونه د عبادت ځايونه جوړ كړل. خيال كوئ! چرته تاسو داسې حركت اونكړئ.وې فرمائيل. چه مسجد طرف ته څومره دروازې كلاؤ دى.ټولې دې بندې كړې شى.صرف د ابوبكردروازه دې كلاؤ پريخودې شى. نبى عليه السلام اشارتاً د خپل وفات وخت نزدې راتلوذكرهم اوكړو.چه په هغې باندې حضرت صديق اكبر رضي الله عنه پوهه شو.او په ژړا شو.نبى عليه السلام هغه ته تسلى وركړله.اووې فرمائيل. چه ماته داسې معلومه شوې ده.چه تاسو خلق دخپل نبى جدائى اومرګ نه ډير خفه او يريدونكى يئ.حالانكه دلته چالره هم هميشوالې نشته.(لكه څنګه چه د قرآن شريف په دې آياتونوكښې دى. ﴿وَمَا جَعَلْنَا لِبَشَرٍ مِّن قَبْلِكَ الْخُلْدَ﴾ (٢)﴿وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِن قَبْلِهِ الرُّسُلُ﴾ (٣) په داسې قسمه نصيحت سره نبى عليه السلام صحابه كرام رضي الله عنهم په دې خبره راضى كړل.چه هغوى د نبى عليه السلام د جدائى غم برداشت كړې شى.ددې نه پس نبى عليه السلام صحابو رضي الله عنهم ته الوداع اووئيل.اوكور ته ئې تشريف يوړه.(٤)

په مسجد نبوى كښې اخرى مونځ: د زيارت په ورځ د ماذيګر مانځه نه پس نبى عليه السلام جمات ته تشريف راوړه.او د ماښام په مانځه كښې هم راغې.دماښام په مانځه كښې نبى عليه السلام سورة ﴿وَالْمُرْسَلَاتِ عُرْفًا﴾ تلاوت كړو.د زيارت په ورځ د ماښام دا مونځ د نبى عليه السلام د ټولو نه آخرى مونځ وو. كوم چه نبى عليه السلام وركړو. لكه چه روستو د بخارى په روايت كښې راروان دى.چه د ماسخوتن وخت راغې.نو تپوس ئې اوكړو.چه مونځ اوشو؟ خلقو اووئيل.ټول ستاسو انتظار كوى.نبى عليه السلام پاسيدل اوغوښتل. خو بې هوشى پرې راغله.د هوش راتلو نه پس ئې بيا

---

١) البداية والنهاية (٥\٢٢٥)_

٢) سورة الانبياء\٣٤)_

٣) سورة آل عمران\١٤٤)_

٤) ددې خطبې مباركې تفصيل دپاره اوګورئ! البداية والنهاية ٦\٢٢٩-٢٣١) واتحاف السادة المتقين (١٠\٢٨٩)_

تپوس اوکړو.چه مونځ اوشو؟ خلقو بیا هغه جواب ورکړو .نبی علیه السلام پاسیدل اوغوښتل.نو بیا پرې بې هوشی راغله. په دریم ځل هم چه کله بې هوشی راغله نووې فرمائیل.ابوبکر رضی الله عنه دې مونځ ورکړی. نود ماسخوتن مونځ حضرت صدیق اکبر رضی الله عنه ورکړو.(١)

ددې نه پس به مونځونه صدیق اکبر رضی الله عنه ورکول.د نبی علیه السلام تګ راتګ مسجد طرف ته بند شو.البته د هفتې یا اتوار په ورځ د نبی علیه السلام په طبیعت کښې څه افاقه اوشوه.نو نبی علیه السلام د حضرت عباس رضی الله عنه او د حضرت علی رضی الله عنه په سهارې سره مسجد نبوی ته تشریف راوړه. جماعت اودریدلې وو.حضرت صدیق اکبر رضی الله عنه مونځ ورکولو .نبی علیه السلام د حضرت صدیق اکبر رضی الله عنه ګس طرف ته کیناسته.حضرت صدیق رضی الله عنه شاته شو .نبی علیه السلام اشارې سره منع کړو.او دهغه په اړخ کښې ګس طرف ته کیناسته.اومونځ ئې ورکړو.اوس نبی علیه السلام امام وو.او صدیق اکبر رضی الله عنه د نبی علیه السلام اقتداء کوله.باقی مونځ کونکو به د حضرت صدیق اکبر په تکبیرونو باندې د مونځ ارکان اداکول.دا د ماسپخین مونځ وو.(٢)

دماسپخین دا امامت د نبی کریم صلی الله علیه وسلم آخری امامت وو.خو د ماسپخین د مانځه پوره امامت نبی علیه السلام نه ووکړې.د مونځ د ابتدائی حصې امامت حضرت صدیق اکبر رضی الله عنه فرمائیلې وو. دکوم مونځ چه مستقل آخری امامت نبی علیه السلام فرمائیلې دې. هغه د زیارت د ورځې د مابنام د مونځ امامت وو.لکه څنګه چه اوس وړاندې بیان شو.

په دې بیان سره هغه دواړه قسمه روایاتو منځ کښې تطبیق هم کیږی.چه په هغې کښې بعضوکښې دی.چه نبی علیه السلام آخری مونځ د مابنام اوکړو.او په بعضوکښې دی.چه آخری مونځ ئې د ماسپخین ورکړو.دغه شان په کومو روایاتو کښې چه د مابنام مونځ آخری ګرځولې شوې دې.دهغې نه د مستقل امامت په اعتبار سره آخری کیدل مراد دی.نو دا دهغه روایاتو معارض نه دې.په کومو کښې چه راغلی دی.چه آخری مونځ نبی علیه السلام د ماسپخین ورکړې دې.ځکه چه د ماسپخین دغه مونځ نبی علیه السلام مستقل او پوره پخپله نه وو ورکړې.بلکه دمونځ شروع کیدو نه پس نبی علیه السلام راغې.اوامامت ئې اوکړو.(٣)

د اتوار په ورځ مرض سخت شو.د ذات الجنب په خیال سره خلقو دهغې دوائی ورکول اوغوښتل.خو نبی علیه السلام ته هغه دوائی. ځکل ناخوښه وو.نو نبی علیه السلام انکار اوکړو.مریض چونکه عام طور باندې دوائی ناخوښوی.په دې وجه صحابه کرامو رضی الله عنهم اوګڼړل.چه دا طبعی ناخوښی ده.اوپه زبردستئ ئې دوائی ورکړله.روستو چه کله طبیعت ښه شو نووې فرمائیل. چه ما تاسو نه وئ منع کړی؟ اوس ستاسو سزا داده.چه ټولو ته دوائی ورکړې شی.ځوک چه په دې عمل کښې شریك وو.سوا د عباس رضی الله عنه نه،چه هغه په دې عمل کښې شریك نه وو. (البته هغوی مشوره ورکړې وه)(٤)

---

١) اتحاف السادة المتقين (١٨٩/١٠) والبداية والنهاية (٢٣٣/٥)_

٢) البداية والنهاية (٢٣٥/٥)_

٣) البداية والنهاية(٢٣٥/٥)_

٤) لکه څنګه چه روستو د بخاری شریف په روایت باب کښې راځی)_

په کومه ورځ چه وفات اوشو.یعنی د ګل په ورځ، د سحر په وخت نبیﷺ د حجرې پرده اوچته کړله.وې کتل.نو خلقو صفونه جوړکړی وو.دسحر په مانځه کښې مشغول وو. خلق ئې چه اولیدل.د خوشحالئ نه مسکې شو.مخ مبارك ئې اوزلیده.هلته خلق د ډیرې خوشحالئ نه بې قابو شو.نزدې وه.چه مونځونه ئې مات کړی وی.حضرت صدیق اکبرؓ امام وو. هغوی اوغوښتل.چه شاته شی.نبیﷺ اشارې سره اوفرمائیل.چه مونځ پوره کړه.او دحجرې پرده ئې ښکته کړله.او واپس ئې تشریف یوړه.دا د صحابوؓ دپاره د رسول اللهﷺ د عام زیارت دټولو نه آخری موقعه وه.(١)

په دغه ورځ د سحر په وخت د نبیﷺ طبیعت په سکون کښې وو.حضرت صدیق اکبرؓ د سحر په وخت خدمت کښې حاضرشو.په طبیعت کښې ئې چه ښه والې اولیده.نو عرض ئې اوکړو.اې د الله رسوله! د الله په فضل وکرم سره نن ستاسو حالت څه قدرې ښه دې.که اجازت وی.نو زه خپلې (دویمې) بی بی حبیبه بنت خارجه ته ورځم.او راځم.چه نن دهغې د نمبر ورځ ده.نبیﷺ اجازت ورکړو.او حضرت صدیق اکبرؓ د مدینې اطرافو ته چرته چه حبیبه بنت خارجه اوسیدله.هلته لاړو.(٢)

نورصحابهؓ هم راغلل.د حضرت علیؓ نه ئې دحال پوښتنه اوکړله.حضرت علیؓ اووئیل.چه نن په طبیعت کښې الحمدلله افاقه ده.صحابه مطمئن شو.او خواره شو.(٣) خو ورځ راختلو سره سره نبیﷺ باندې بې هوشی راتلل شروع شو.او په وقفه وقفه به بې هوشی راتله.حضرت فاطمېؓ چه دا کیفیت اولیده.نووې وئیل.،،واکرب اباه،، هائې زما د اباجان بې چینی! نبیﷺ اوفرمائیل.ستا اباجان دپاره به د نن نه پس بې چینی نه وی.(٤)

دوفات نه لږوخت مخکښې ئې دحضرت عائشېؓ په سینه باندې سر کیخودو.او سملاسته. دحضرت صدیق اکبرؓ خوئې عبدالرحمن په خدمت اقدس کښې حاضر شو.دعبدالرحمن په لاس کښې مسواك وو.نبیﷺ مسواك طرف ته ډیر ډیر کتل. حضرت عائشهؓ پوهه شوه. چه نبیﷺ مسواك کول غواړی.د عبدالرحمن نه ئې مسواك واخستلو.په غاښونو ئې نرم کړو.بیا ئې نبیﷺ ته ورکړو.نبیﷺ د صحت مند سړی پشان مسواك اوکړو.(٥)

وفات: څومره چه به د وفات وخت نزدې راتلو.د نبیﷺ تکلیف به زیاتیده.نزدې ورسره د اوبو پیالئ پرته وه.د درد نه چه به بې آرامه شو.په هغې کښې به ئې لاس اووهلو.او په مخ مبارك به ئې راښکلو.او دا به ئې فرمائیل.((لا اله الاّ الله، انّ للموت لسکرات)) ، ،بې شکه د مرګ

---

(١) لکه چه روستو روایت کښې راروان دی۔

(٢) طبقات ابن سعد(٢\٢١٥)_

(٣) بخاری، کتاب المغازی، رقم الحدیث(٤٤٦٢)_

(٤) بخاری کتاب المغازی، رقم الحدیث (٤٤٦٢)_

(٥) بخاری کتاب المغازی، باب مرض النبیﷺ ووفاته، رقم الحدیث(٤٤٥١)_

ډیرې سختئ دی، په دې کښې ئې لاس اوچت کړو.چت طرف ته ئې اوکتل.اووې فرمائیل. «اللهمّ فی الرّفیق الاعلیٰ» لاس ئې ښکته راوغورزیده.او روح مبارك ئې عالم قدس طرف ته والوتلو.(۱) (اناالله وانا الیه راجعون)

تاریخ وفات: په دې خبره تقریباً ټول روایات متفق دی.چه د رسول الله ﷺ وفات په ربیع الاول کښې د ګُل په ورځ شوې دې.البته په دې کښې اختلاف دې.چه د ربیع الاول کوم تاریخ وو؟ په دې سلسله کښې درې اقوال ډیر مشهور دی:

① دټولونه زیات مشهور قول کوم چه اکثرو اصحاب سیر اختیار کړې دې. دا دې. چه د نبی علیه السلام وفات په ۱۲ ربیع الاول د ګُل په ورځ شوې دې.(۲) خوپه دې قول باندې یو قوی اشکال داکیږی.چه د ۱۲ربیع الاول نه تقریباً درې میاشتې وړاندې د ذی الحجې ۱۰ھ په نهم تاریخ په اتفاق د روایاتو د جمعې ورځ وه.اوپه یکم ذی الحجه د زیارت ورځ وه.اوس د ذی الحجه، محرم، او صفر درې واړه میاشتې که د دیرشو دیرشو اومنلې شی.اوکه د یوکم دیرشو اومنلې شی.یا بعضې د دیرشو او بعضې د یوکم دیرشو اومنلې شی.په یو صورت کښې هم ۱۲ربیع الاول ۱۱ھ د ګُل ورځ نه جوړیږی.حالانکه ټول روایات په دې خبره متفق دی.چه د نبی علیه السلام وفات د ګُل په ورځ شوې دې.(۳)

② دویم قول علامه طبری د کلبی او ابومخنف نه نقل کړې دې.چه د نبی علیه السلام وفات په ۲ربیع الاول شوې دې.علامه سهیلی په ،،الروض الانف،،کښې لیکلی دی.چه که ذی الحجه، محرم او صفر درې واړه د یوکم دیرشو ورځو اومنلې شی.نو په ۲ ربیع الاول ۱۱ھ د ګُل ورځ راځی.(۴) د حافظ ابن حجر رحمه الله میلان هم دې قول طرف ته معلومیږی.البته په دې قول باندې بعضې حضراتو دا اشکال کړې دې.چه د دریو میاشتو پرله پسې د ۲۹ ورځو کیدل شاذ دی.۲ربیع الاول د ګُل ورځ هغه وخت راځی.کله چه ذی الحجه، محرم او صفر درې واړه د ۲۹ ورځو اومنلې شی.او دا صورت قلیل الوقوع دې.(۵)

③ دریم قول د امام مغازی موسی بن عقبه، لیث بن سعد او خوارزمی وغیره حضراتو دې. دا خلق فرمائی.چه د رسول الله ﷺ وفات په یکم ربیع الاول د ګُل په ورځ شوې دې.(۶) په یکم ربیع الاول به د ګُل ورځ هغه وخت وی.کله چه ذی الحجه ،محرم او صفر کښې دوه د

---

(۱) البدایة والنهایة(۲۳۹/۵-۲۴۰)_

(۲) الکامل لابن اثیر(۲۱۹/۲)_

(۳) الروض الانف (۳۷۲/۲)_

(۴) الروض الانف (۳۷۲/۲)_

(۵) حاشیه سیرة النبی ﷺ از مولانا سید سلیمان ندوی رحمه الله (۱۰۶/۲)_

(۶) الروض الانف (۳۷۲/۲) وسیرت مصطفی(۱۷۲/۳)_

۲۹ ورځو او يوه مياشت د ۳۰ ورځو اومنلې شى .او دا صورت كثيرالوقوع دې.علامه سهيلى رحمه الله دې ته اقرب القياس ونيلى دى.[۱]
ددې قول تائيد دحضرت ابن عباس رضي الله عنه دهغه روايت نه هم كيږى.كوم چه علامه ابن جرير طبرى او حافظ ابن كثير رحمه الله نقل كړې دې.چه د قرآن شريف د آيت ﴿ اَلْيَوْمَ اَكْمَلْتُ لَكُمْ دِيْنَكُمْ...﴾ د نزول د ورځې نه تردوفات ورځې پورې۸۱ ورځې دى .اودا آيت په ۹ ذى الحجه ۱۰ ﻫ نازل شوې دې.اوس د ۹ ذى الحجه نه د يكم ربيع الاول پورې دمذكوره قول په لحاظ سره حساب اولګوه.نو۸۱ ورځې جوړيږى. [۲]
د رسول الله صلی الله علیه وسلم وفات د ماسپخين مانځه نه مخكښې اوشو.په مغازى دابن اسحاق كښې دى.چه د ساخت په وخت د نبى عليه السلام وفات اوشو.او په مغازى د موسى بن عقبه كښې دى.چه د نبى عليه السلام وفات د زوال په وخت شوې دې.خو په ساخت او زوال كښې څه زياته فاصله نه وى.په دې وجه دا اختلاف زيات ژور نه دې.[۳]
د وفات نه پس د صحابورض كيفيت: د نبى كريم صلی الله علیه وسلم د وفات نه پس ټولو صحابو رضي الله عنهم باندې عجيبه اونا آشنا كيفيت خورشو.حضرت عمر رضي الله عنه توره راوښكله.او په مسجدنبوى كښې اودريده.اووې وئيل.كه چا اووئيل.چه د نبى عليه السلام وفات شوې دې.نو دهغه سټ به وهلې شى.[۴] حضرت عثمان رضي الله عنه باندې سكته (خاموشى) راغلې وه.دحضرت عائشه صديقه رضي الله عنها او نورو ازواج مطهرات رضى الله عنهن په ژړا ژړا بدحال شوې وو.حضرت على رضي الله عنه په ژړا ژړا بې هوشه شو.[۵]
حضرت ابوبكرصديق رضي الله عنه ته اطلاع ملاوشوه.هغه تشريف راوړه.او نبى كريم صلی الله علیه وسلم ته حجرې مباركې ته راروسيده.د نبى عليه السلام په بدن مبارك باندې څادر پروت وو.هغه د مخ مبارك نه څادر لرې كړو.د نبى عليه السلام تندې مبارك ئې ښكل كړو.او«لايجمع الله عليك موتتين» ئې اووئيل. اووې وئيل.چه كوم مرګ الله تعالى د نبى عليه السلام په تقدير كښې ليكلې وو.دهغې مطابق د نبى عليه السلام وفات شوې دې.بيا جمات ته راغې.د صحابه كرامو رضي الله عنهم مجمع وه.دهيڅ چا په پوهه كښې نه راتلل.چه څه اووئيلې شى.څه اوكړې شى.
حضرت عمر رضي الله عنه پخپل قابوكښې نه وو.او صحابو رضي الله عنهم چه ددوى دا كيفيت اوليده.نو په ويره او غم كښې اخته وو.حضرت صديق اكبر رضي الله عنه عمر رضي الله عنه لره چېرل او رټل مناسب اونه ګڼړل.د جمات يو ګوټ ته لاړه.چرته چه هغه لاړو.مجمع هم هلته منتقل شوه.حضرت صديق

---

[۱] الروض الانف (۳۷۲\۲)_
[۲] حاشيه سيرة النبى از مولانا سيدسليمان ندوى رحمه الله (۱۰۷\۲)_
[۳] فتح البارى(۱۴۳\۸-۱۴۴)_
[۴] اتحاف السادة المتقين (۲۹۸\۱۰)_
[۵] سيرت مصطفى(۱۷۳\۳)_

اكبر رضي الله عنه خطبه ارشاد اوفرمائيله.په هغې کښې ئې ﴿إِنَّكَ مَيِّتٌ وَإِنَّهُم مَّيِّتُونَ﴾ آيت اولوسته. ﴿وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِن قَبْلِهِ الرُّسُلُ﴾ آيت ئې اولوسته. ﴿كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ﴾ آيت ئې تلاوت کړو. او ﴿كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ﴾ آيت ئې اولوسته. ددې آياتونو دتلاوت نه پس هغه په زور سره اووئيل.

قوله: من كان منكم يعبد محمداً، فإن محمداً قد مات، ومن كان يعبد الله فإن الله حيّ لايموت: دحضرت صديق اكبر رضي الله عنه په دې خطبه کښې الله تعالى داسې اثر واچولو.چه ټول په ټوله صحابه مطمئن شو.او دا يقين اوشو.چه د نبى كريم صلى الله عليه وسلم وفات شوې دې. ډيروصحابو رضي الله عنهم اووئيل.چه دا آياتونه زمونږ په ذهن کښې نه وو پاتې شوى.د ابوبكر صديق رضي الله عنه په تلاوت كولو سره هلته توجه اوشوه.(١) ددې آياتونو طرف ته د حضرت عمر رضي الله عنه توجه هم نه وه.اودهغه خيال داوو.چه د نبى عليه السلام وختى طور باندې ددې عالم مشاهدې نه عالم قدس طرف ته انقطاع شوې ده.او دا يوه عارضى خبره ده.واپس به بيا نبى عليه السلام دې عالم مشاهدې طرف ته ملتفت او متوجه کيږى.او لکه څنګه چه زمونږ سره مخکښې اوسيده.هغه شان به بيا اوسيږى.(٢)

بعضې حضرات فرمائى.چه حضرت عمر بن الخطاب رضي الله عنه ته دا ويره وه.چه ددې نازکې موقعې نه به منافقان فائده واخلى.او فساد به پيدا کړى.په دې وجه هغوى په دغه باندې سخت موقف اختيار کړو.والله اعلم.

تكفين او تدفين ددې نه پس د نبى كريم صلى الله عليه وسلم د نيابت او خليفه جوړيدو مسئله.پينبه شوه.چه ددې تفصيل په ،،سقيفه بنى ساعده،،کښې تيرشوې دې.دا هم يوه اهمه مسئله وه. چه نبى كريم صلى الله عليه وسلم ته غسل څنګه ورکړې شى؟ د نبى عليه السلام جنازه څنګه اوکړې شى؟ نبى عليه السلام چرته دفن کړې شى؟ عجيبه خبره داوه. چه ددې سوالاتو جوابونه د حضرت صديق اكبر رضي الله عنه نه علاوه بل چا سره نه وو.حضرت صديق اكبر رضي الله عنه ددې ټولو مشکلاتو حل راوښکلو.اووې وئيل.چه ماته د رسول الله صلى الله عليه وسلم نه په دې باره کښې معلومات حاصل دى.ددې نه پس دجامو اوښکلو نه بغير نبى عليه السلام ته غسل ورکړې شو.د جنازې مونځ بغير دجماعت نه اوکړې شو.د عائشې رضي الله عنها په حجره کښې د نبى عليه السلام جنازه ايخودې شوې وه.خلق به ورتلل.او ځانله ځانله به ئې مونځ کولو.واپس به راتلل .او بيا هلته د نبى عليه السلام د دفن انتظام اوکړې شو.(٣)

[٤١٦٥] وَقَالَ يُونُسُ عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ عُرْوَةُ قَالَتْ عَائِشَةُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ فِي مَرَضِهِ الَّذِي مَاتَ فِيهِ يَا عَائِشَةُ مَا أَزَالُ أَجِدُ أَلَمَ الطَّعَامِ الَّذِي أَكَلْتُ بِخَيْبَرَ فَهَذَا أَوَانُ وَجَدْتُ انْقِطَاعَ أَبْهَرِي مِنْ ذَلِكَ السُّمِّ

---

١) البداية والنهاية (٢٤٢/٥-٢٤٣) وطبقات ابن سعد (٢٧٠/٢-٢٦٨)_

٢) طبقات ابن سعد(٢٦٦/٢)_

٣) تفصيل دپاره اوګورئ! طبقات ابن سعد(٢٧٧/٢-٢٩٢)_

دا تعليق دې.بزاز او حاکم دا موصولاً نقل کړې دې.(۱)
ابهرد ساه رګ ته وائي.دا د شا نه اوځي.او زړه سره يوځائې په پوره بدن کښې خپل اثرات رسوي. بعضې حضرات فرمائي.چه د ځيګر نه اوځي.او د زړه سره خوا کښې تيريږي.د پوره بدن مساماتو او نرۍ رګونوته خپل اثر رسوي.چه دا اوشليږي .نو انسان وفات کيږي.
نبي کريمﷺ پخپل مرض وفات کښې اوفرمائيل.چه کوم زهر ماد غزوهٔ خيبرپه موقع باندې د چيلۍ غوښې سره خوړلې وو.دهغې په وجه زه دخپل ساه رګ شليدل محسوسوم.د غزوهٔ خيبر په موقعه باندې نبيﷺ ددغه زهريله غوښې ټکړه صرف په خوله کښې ايخودې وه.او د جبرئيل امين په اطلاع ورکولو سره ئې تهوکلې وه.خو په خوله کښې د ايخودو په وجه دهغې اثر نبيﷺ مسلسل روستو هم محسوسولو.اوپه دې موقع باندې نبيﷺ اوفرمائيل.چه د زهرو په وجهماته دخپل ساه رګ شليدو اندازه کيږي.
ددې نه دا نتيجه اخستې شوې ده.چه الله تعالى رسول اللهﷺ د شهادت مرګ ورنصيب کړې دې.حديث کښې راځي.چه کوم مسلمان د زهرو په وجه وفات شي.هغه د آخرت په لحاظ سره شهيد دې.(۲)

[۴۱۶۶] حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ عُقَيْلٍ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا عَنْ أُمِّ الْفَضْلِ بِنْتِ الْحَارِثِ قَالَتْ سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْرَأُ فِي الْمَغْرِبِ بِالْمُرْسَلَاتِ عُرْفًا ثُمَّ مَا صَلَّى لَنَا بَعْدَهَا حَتَّى قَبَضَهُ اللَّهُ [ر:۷۲۹]

دلته دى.چه دمابنام مانځه نه پس نبيﷺ بيا هيڅ يو مونځ ته رانکړو.مراد ددې نه دادې.چه هيڅ يو داسې مونځ ئې رانکړو.چه په هغې کښې د نبيﷺ د قراءت اوريدو نصيب شوې وى.ګنى د مابنام دا مونځ ئې د زيارت په ورځ اوکړو.او ددې نه پس د هفتې يا اتوار په ورځ د ماسپخين مونځ نبيﷺ په مسجد کښې ورکړې دې.خوپه هغې کښې د قراءت اوريدو موقعه نه ده ملاوشوې.په دې وجه هغه ددې روايت خلاف نه دې.(۳)

[۴۱۶۷] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَرْعَرَةَ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ أَبِي بِشْرٍ عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ كَانَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يُدْنِي ابْنَ عَبَّاسٍ فَقَالَ لَهُ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَوْفٍ إِنَّ لَنَا أَبْنَاءً مِثْلَهُ فَقَالَ إِنَّهُ مِنْ حَيْثُ تَعْلَمُ فَسَأَلَ عُمَرُ ابْنَ عَبَّاسٍ عَنْ هَذِهِ الْآيَةِ إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَالْفَتْحُ فَقَالَ أَجَلُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَعْلَمَهُ إِيَّاهُ فَقَالَ مَا أَعْلَمُ مِنْهَا إِلَّا مَا تَعْلَمُ [ر:۳۴۲۸]

[۴۱۶۸] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ سُلَيْمَانَ الْأَحْوَلِ عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ قَالَ قَالَ

---

۱) فتح البارى(۱۳۱/۸)_
۲) فيض البارى(۱۴۲/۴-۱۴۳)_
۳) البداية والنهاية (۲۳۵/۵)_

ابن عباس يوم الخميس وما يوم الخميس اشتد برسول الله صلى الله عليه وسلم وجعه
فقال ائتوني أكتب لكم كتابا لن تضلوا بعده أبدا فتنازعوا ولا ينبغي عند نبي تنازع
فقالوا ما شأنه أهجر استفهموه فذهبوا يردون عليه فقال دعوني فالذي أنا فيه خير مما
تدعونني إليه وأوصاهم بثلاث قال أخرجوا المشركين من جزيرة العرب وأجيزوا الوفد بنحو ما
كنت أجيزهم وسكت عن الثالثة أو قال فنسيتها [ر:١١٤]

[٤١٦٩] حدثنا علي بن عبد الله حدثنا عبد الرزاق أخبرنا معمر عن الزهري عن عبيد الله بن عبد الله بن عتبة عن ابن عباس رضي الله عنهما قال لما حضر رسول الله صلى الله عليه وسلم وفي البيت رجال فقال النبي صلى الله عليه وسلم هلموا أكتب لكم كتابا لا تضلوا بعده فقال بعضهم إن رسول الله صلى الله عليه وسلم قد غلبه الوجع وعندكم القرآن حسبنا كتاب الله فاختلف أهل البيت واختصموا فمنهم من يقول قربوا يكتب لكم كتابا لا تضلوا بعده ومنهم من يقول غير ذلك فلما أكثروا اللغو والاختلاف قال رسول الله صلى الله عليه وسلم قوموا قال عبيد الله فكان يقول ابن عباس إن الرزية كل الرزية ما حال بين رسول الله صلى الله عليه وسلم وبين أن يكتب لهم ذلك الكتاب لاختلافهم ولغطهم [ر:١١٤]

واقعهٔ قرطاس: دا روايت او دې سره متصل راروان روايت كښې د قرطاس واقعې بيان دې. حضرت ابن عباس رضي الله عنهما فرمائي.د زيارت ورځ! او څنګه ده د زيارت ورځ، په دې ورځ د رسول الله ﷺ مرض كښې سختي راغله.ددې زيارت نه د رسول الله ﷺ د وفات نه څلور ورځې مخكښې زيارت مراد دې.

قوله: فقال ائتوني أكتب لكم كتابا لن تضلوا بعده أبدا: نبي عليه السلام اوفرمائيل.ماته راشئ.زه تاسو دپاره يو كتاب (خط) اوليكم.چه دهغې نه پس به تاسو كله هم ګمراه نه شئ.يعنى كله چه دزيارت په ورځ د نبي عليه السلام تكليف كښې سختي اوشوه.نو نبي عليه السلام حاضرينو ته اوفرمائيل.چه ماته كاغذ اوقلم راوړئ.چه زه تاسو دپاره يوه داسې وصيت نامه اوليكم.چه دهغې نه پس به تاسو نه ګمراه كيږئ.

قوله: فتنازعوا ولا ينبغي عند نبي تنازع فقالوا ما شأنه أهجر استفهموه: د رسول الله ﷺ حكم اوريدو سره صحابو رضي الله عنهم جګړه او اختلاف اوكړو.اختلاف په دې كښې اوشو.چه بعضې حضراتو اووئيل.كاغذ او قلم راوړئ.او بعضې نورو حضراتو اووئيل.چه نبي عليه السلام ته دې وخت سخت تكليف دې.په دې وجه نبي عليه السلام ته د ليكلو په تكليف كښې اچول نه دى پكار.لكه چه په دې پسې روايت كښې دى. «فقال بعضهم ان رسول الله ﷺ قد غلبه الوجع، وعندكم القرآن، حسبنا كتاب الله» بعضو اووئيل.چه په رسول الله ﷺ باندې د مرض سختي او غلبه ده.تاسو سره قرآن شته. مونږ دپاره دالله كتاب كافي دې،،دلته خو صراحت نشته.د مسلم

شريف په روايت كښې صراحت دې چه دا ويونكې حضرت عمر رضی الله عنه وو.هغوى وئيلى وو.
((حسبنا كتاب الله))[1] په دې باندې دحضرت عمر رضی الله عنه رائې سره اختلاف كونكو بعضې حضراتو اووئيل.

قوله: أَهَجَرَ اسْتَفْهِمُوهُ: ددې جملې دوه مطلبه بيان كړې شوى دى:

① ..اهجر.. كښې همزه د استفهام ده.او دا د ..هُجر.. (بضم الهاء) نه ماخوذ دې.د ..هُجر.. نه هغه بې جوړ او بې ربط كلام مراد دې.كوم چه د مريض د ژبې نه د مرض د سختوالى په حالت كښې بغير د سوچ اوفكر نه اوځى.حضرت عمر رضی الله عنه چه كله د رسول الله ﷺ د مرض د سختوالى په وجه د قلم اوكاغذ راوړلو نه منع كړل. او وې وئيل.((حسبنا كتاب الله)) نود كومو خلقو رائې چه داوه.چه قلم كاغذ راوړل او وصيت نامه ليكل پكاردى.هغوى دا جمله اووئيله.او مطلب دهغوى داوو.چه ته د نبى كريم ﷺ د حكم خلاف ورزى آخر ولې كوې؟ آيا رسول الله ﷺ د مرض د سختئ په وجه څه فضول خبره اوكړله؟ يعنى هيڅ چرې داسې نه ده.چه رسول الله ﷺ فضول خبره كړې وى.نو د حكم په تعميل كښې قلم او كاغذ راوړل، اوكوم څه چه نبى علیه السلام ليكل غواړى.هغه ليكل پكاردى.حضرت شاه عبدالعزيز رحمه الله په تحفه اثناء عشريه كښې هم دا مطلب بيان كړې دې.په دې صورت كښې استفهام انكارى دې.[2]

② دويم مطلب دا بيان شوې دې.چه ..اهجر.. د ..هَجر.. (بفتح الهاء) نه ماخوذ دې.د هجر معنى فراق او جدائى راځى.يعنى آيا رسول الله ﷺ زمونږ نه جدا كيږى؟ [3]

ددې واقعې په وجه روافضو حضرت عمر رضی الله عنه باندې ډيره ملامته او بدې ردې وئيلې دى. هغوى وائى.چه حضرت عمر رضی الله عنه او دهغه رائې سره اتفاق كونكى صحابو د رسول الله ﷺ د حكم نافرمانى اوكړله.چه دهغې په وجه امت د يو داسې وصيت نامې نه محرومه شو.چه هغې به امت د ګمراهئ او ضلالت نه بچ كړې وې.

خودروافضو دااعتراض بالكل غلط دې.اوحضرت فاروق اعظم رضی الله عنه سره د هغوى د بغض او حسد په بنياد باندې مبنى دې.د رسول الله ﷺ هرحكم به ضرورى، لازمى اوواجبى نه وو. بلكه د نبى علیه السلام بعضې احكام به اختيارى وو.اوبعضې اوامر به ئې ايجابى او لازمى وو. حضرت عمر رضی الله عنه او دهغه رائې سره اتفاق كونكو صحابو دقرائنو نه دا اوګنړل.چه د نبى علیه السلام دا حكم ايجابى اولازمى نه دې.بلكه اختيارى دې.اود حضرت عمر رضی الله عنه عادت وو.چه هغه به په داسې موقعو كښې عام طور باندې مشوره وركوله.او رسول الله ﷺ به دهغه مشوره قبلوله. ددې يو دوه نه، ډير مثالونه دى.چه په يوه معامله كښې نبى علیه السلام يو اختيارى حكم وركړو.حضرت عمر رضی الله عنه دهغې خلاف مشوره وركړله.او نبى علیه السلام قبوله كړله.

. مثلاً دحضرت ابوهريره رضی الله عنه واقعه مشهوره ده.چه هغه د رسول الله ﷺ په حكم سره د

---

[1]) صحيح مسلم، كتاب الوصية، باب ترك الوصية لمن ليس له شئ يوصى فيه، رقم الحديث (٤١٠٤)

[2]) تحفۂ اثناء عشريه (٤٥٣)_

[3]) فتح البارى(١٣٣/٨)_

نبی علیه السلام پیزار مبارك واخستل.او صحابو رضی الله عنهم ته د جنت خوشخبرئ دپاره روان شو.په لاره کښې حضرت عمر رضی الله عنه هغه سره ملاوشو.اوهغه ئې واپس کړو.هغه لاړه .اونبی کریم صلی الله علیه وسلم ته ئې عرض اوکړو.چه دا خوشخبری صحابو رضی الله عنهم ته مه ورکوئ.چرته داسې اونه شی.چه هغوی په دې خوشخبرئ سره نیك اعمال پریږدی.نو نبی علیه السلام دهغه مشوره قبوله کړله.(۱)

په دغه موقع رسول الله صلی الله علیه وسلم باندې د مرض سختی وه.حضرت عمر رضی الله عنه چه قرائنو.سره کله پوهه شو.چه د نبی علیه السلام حکم ایجابی او لازمی نه دې.نوهغوی رسول الله صلی الله علیه وسلم سره د زیات محبت په وجه دا اووئیل.چه د تکلیف په دې حالت کښې نبی علیه السلام لره دڅه څیز د لیکلو په مشقت کښې اچول نه دی پکار.او دا خبره پخپل ځائې صفا ده.چه د رسول الله صلی الله علیه وسلم دا حکم ایجابی او لازمی نه وو.ځکه که دا لازمی اوایجابی وې.نو نبی علیه السلام به دچا د اختلاف په وجه هیڅ چرې نه پریخودو.(۲)

اودا دزیارت د ورځې واقعه ده.ددې نه پس رسول الله صلی الله علیه وسلم څلور ورځو پورې ژوندې پاتې شوې دې.او په دې مینځ کښې د نبی په صحت کښې افاقه هم راغلې ده.د زیارت د ورځې د ماسپخین مونځ نبی علیه السلام ورکړو.او دمانځه نه پس ئې خطبه هم ورکړله.نوکه دا وصیت نامه لیکل ضروری او لازمی وې.نو نبی علیه السلام به په دغه څلورو ورځو کښې څه وخت دا ضرور لیکلې وې.

بعضې حضراتو وئیلی دی.چه رسول الله صلی الله علیه وسلم څه فرمائیلی وو.دا امر اختبار او امتحان وو.نبی علیه السلام دا معلومول غوښتل.چه آیا د کتاب الله متعلق صحابو رضی الله عنهم ته دا یقین کامل شوې دې.چه هغوی دپاره د لارې د رڼړا جوړیدو دپاره هغه کافی دې؟ یاهغوی ته په هغې کښې اوس هم شك دې.کله چه حضرت عمر رضی الله عنه وغیره دا اووئیل.،،حسبنا کتاب الله،، نو نبی علیه السلام ته تسلی اوشوه.او نبی علیه السلام اوفرمائیل.((دعونی فالذی انا فیه خیر)) یعنی د کتاب پریخودو (ستا د جواب اوریدو نه پس) اوس چه ما کومه اراده کړې ده.هغه خیردې.(۳)

اوس پاتې شوه داخبره چه رسول الله صلی الله علیه وسلم څه لیکل غوښتل.ددې متعلق مختلفې خبرې بیان شوې دی:

① روافض وائی.چه نبی کریم صلی الله علیه وسلم دحضرت علی رضی الله عنه دپاره خلافت بلافصل لیکل غوښتل.خودا د روافضو صرف دعوه ده.او هغوی سره ددې دعوې هیڅ دلیل نشته

② امام ابن عیینه رحمه الله او علامه بیهقی رحمه الله فرمائی.چه د حضرت صدیق اکبر رضی الله عنه خلافت

---

۱) صحیح مسلم، کتاب الایمان، باب الدلیل علی ان من مات علی التوحید دخل الجنة قطعاً رقم الحدیث (۱۵۶) (فتح الملهم ۱/۵۹۱)_

۲) قال الامام البیهقی .. ولوکان مراده ان یکتب شیئاً مفروضاً لا یتغنون عنه لم یترکه باختلافهم، ولغطهم، لقوله تعالی بلغ ما انزل الیک، کمالم یترک تبلیغ غیره لمخالفة من خالفه ومعاداة من عاداه......(وانظر دلائل النبوة للبیهقی ۷/۱۸٤)_

۳) ددې جملې مختلف مطلبونه روستو راروان دی_

ليكل نې غوښتل.خو چونكه نبى عليه السلام ته دا معلومه وه.چه زما نه پس به حضرت صديق رضي الله عنه خليفه جوړيږى.په دې وجه كله چه اختلاف اوشو.نو نبى عليه السلام خپله اراده پريخودله.(١)
ددې تائيد دامام مسلم رحمه الله دهغه روايت نه هم كيږى.كوم چه هغوى دحضرت عائشې رضي الله عنها نه نقل كړې دې. هغوى اوونيل.چه ماته رسول الله صلى الله عليه وسلم پخپل مرض وفات كښې اووئيل.«ادعى لى ابابكر اباكِ واخاكِ، حتى اكتب كتاباً، فانى اخاف ان يتمنى متمن ويقول قائل: انا اولى، ويأبى الله والمؤمنون الا ابابكر»(٢)، .يعنى خپل پلار ابوبكر رضي الله عنه، او خپل ورور(عبدالرحمن رضي الله عنه) راوغواړه.چه زه يو تحرير اوليكم.ماته ويره ده.چه څوك تمنا كونكې به تمنا اوكړى.او اوبه وائى.چه زه (دخلافت) زيات مستحق يم.حالانكه الله او مؤمنان د ابوبكر رضي الله عنه نه سوا په هيڅ چا باندې راضى نه دى.

③ او بعضو حضراتو وئيلى دى.چه روستو په روايت كښې رسول الله صلى الله عليه وسلم كوم درې وصيتونه فرمائيلى دى.هم دغه درې وصيتونه نبى عليه السلام ليكل غوښتل.والله اعلم.

قوله: فَذَهَبُوا يَرُدُّونَ عَلَيْهِ فَقَالَ دَعُونِي فَالَّذِي أَنَا فِيهِ خَيْرٌ مِمَّا تَدْعُونِي إِلَيْهِ:

بعضې صحابو رضي الله عنهم اووئيل.چه د رسول الله صلى الله عليه وسلم نه تپوس اوكړئ.چه آيا هغوى دا وصيت نامه ضرور ليكل غواړى.نو بعضې حضراتو دوباره د رسول الله صلى الله عليه وسلم سره په دې باره كښې د خبرو كولو اراده اوكړه.نو په دې باندې رسول الله صلى الله عليه وسلم اوفرمائيل ، ،ما پريږدئ.په څه كښې چه زه يم.هغه خير دې.، ،

دلته سوال پيداكيږى.چه هغه كوم او څه څيز وو.چه په هغې كښې خپل ځان نبى عليه السلام خير اوګرځولو؟

① يوه خبره خو دا مشهوره ده.چه نبى عليه السلام د رب د جمال او جلال په مشاهدې كښې مشغوله وو.نبى عليه السلام اوفرمائيل.ما هم په دې جمال او جلال مشاهده كښې پريږدئ.ما اوس تاسو خپل ځان طرف ته مه متوجه كوئ.(٣)

② بعضې حضراتو وئيلى دى.چه ددې جملې مقصد دادې.چه اوس تاسو د تحرير خبره بيا شروع كوئ.او ما د پريخودو اراده كړې ده.اوس دا تحرير پريخودل زيات غوره او زيات مناسب دى.تاسو بيا د تحرير دپاره ماته مه وايئ.(٤)

③ حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائيلى دى.چه د نبى كريم صلى الله عليه وسلم مقصد دادې.چه زما خيال د كوم تحرير او ليكلو وو.هغه زيات مناسب او غوره وو.دهغې نه كوم چه تاسو د پريخودو رائې

---

١) دلائل النبوة للبيهقى(١٨٤\٧) باب ماجاء فى همه بان يكتب لاصحابه كتاب..... وفتح البخارى (٢٠٩\١)_
٢) مسلم (٢٧٣\٢) كتاب فضائل الصحابة، باب من فضائل ابى بكر الصديق رضي الله عنه_
٣) عمدة القارى(٦٢\١٨)_
٤) فتح البارى(١٣٤\٨)_

راکړې ده.(١)

قوله: وَأَوْصَاهُمْ بِثَلَاثٍ قَالَ أَخْرِجُوا الْمُشْرِكِينَ مِنْ جَزِيرَةِ الْعَرَبِ وَأَجِيزُوا الْوَفْدَ بِنَحْوِ مَا كُنْتُ أُجِيزُهُمْ وَسَكَتَ عَنِ الثَّالِثَةِ أَوْ قَالَ فَنَسِيتُهَا: نبی علیه السلام درې وصیتونه اوفرمائیل. رومبې وصیت ئې دا اوفرمائیلو. چه مشرکین دجزیرة العرب نه اوباسئ. دویم وصیت ئې دا اوفرمائیلو. چه راتلونکی وفود هغه شان انعام او اکرام سره رخصتوئ. لکه څنګه چه به ما هغوی انعام او اکرام سره رخصتول. او دریم وصیت نه یا خو راوی خاموش پاتې شو. یا هغه اووئیل. چه مانه هیرشو. دلته خبره په دې کښې شوې ده. چه د ،،ثالثة،، نه چپ کیدونکې څوك دې. او نسیان دچا نه شوې دې؟ بعضې شارحینو فرمائیلی دی. چه سکوت کونکې حضرت ابن عباس رضی الله عنه دې. او نسیان د حضرت سعید بن جبیر رضی الله عنه نه شوې دې. یعنی سعید بن جبیر رضی الله عنه دا وائی. چه دریم وصیت یا خو حضرت ابن عباس رضی الله عنه نه دې بیان کړې. اویاکه هغوی بیان کړې دې. نو ما نه هیرشوې دې. او ماته یادنه دې. چه هغه څه دې.(٢) خو دا صحیح نه ده. صحیح داده. چه سفیان بن عیینه چه د قتیبه بن سعید استاذ دې. هغه وائی. چه زما استاذ ،، سلیمان احول،، اوفرمائیل. چه دریم وصیت زما د استاذ سعید بن جبیر رضی الله عنه ذکرکړې وو. مانه هیر شو. یا هغوی ددې نه سکوت کړې وو. یعنی سکوت کونکې سعید بن جبیر رضی الله عنه دې. او هیره د ،،سلیمان احول،، نه شوې ده.

حافظ ابن حجر رحمه الله دې دویم احتمال ته ترجیح ورکړې ده. اووئیلی ئې دی. چه په مستخرج ابی نعیم کښې صراحت دې. چه سکوت کونکې سعید بن جبري دې. او هیرونکې ،،سلیمان احول،، دې.(٣) د حافظ نظر غالباً د بخاری ،،ابواب الجزیه،، والا روایت باندې نه دې راغلې. حالانکه هلته هم دا تصریح موجود ده. ((والثالثة اما ان سکت عنها واما ان قالها، فنسیتها، قال سفیان: هذا من قول سلیمان))(٤)

اوس دا سوال پاتې کیږی. چه دا ،،امرثالث،، څه وو. چه دهغې نبی علیه السلام وصیت فرمائیلې وو؟

① د داؤدی رائې داده. چه نبی کریم صلی الله علیه وسلم د عمل بالقرآن وصیت فرمائیلې وو.(٥)

② د مهلب او ابن بطال رائې داده. چه هغه امرثالث د اسامه د لښکر تنفیذ وو.(٦)

③ بعضې علماء فرمائی. چه دریم وصیت ((الصلاة وما ملکت ایمانکم)) یعنی د مونځ اوغلامانو سره د حسن سلوك د تاکید وو(٧)

---

١) فتح الباری (١٣٤/٨)_
٢) فتح الباری(١٣٤/٨)_
٣) فتح الباری(١٤٤/٨)_
٤) صحیح بخاری، کتاب الجزیة، باب اخراج الیهود من جزیرة العرب (٤٤٩/١١)_
٥) فتح الباری(١٣٥/٨)_
٦) فتح الباری(١٣٥/٨)_
٧) فتح الباری(١٣٥/٨)_

په ابن ماجه کښې ددې صراحت موجود دې.(١)

④ او په موطا امام مالک کښې ، ،اخراج يهود ونصارى من جزيرة العرب،، سره ((لا تتخذوا قبرى وثنا يعبد)) هم ذکرشوې دې.بهرحال دا ټول احتمالات دی.خو يقينی طور باندې يو نشی متعين کيدې.

[٤١٧٠] حَدَّثَنَا يَسَرَةُ بْنُ صَفْوَانَ بْنِ جَمِيلٍ اللَّخْمِيُّ حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعْدٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عُرْوَةَ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ دَعَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَاطِمَةَ عَلَيْهَا السَّلَام فِي شَكْوَاهُ الَّذِي قُبِضَ فِيهِ فَسَارَّهَا بِشَيْءٍ فَبَكَتْ ثُمَّ دَعَاهَا فَسَارَّهَا بِشَيْءٍ فَضَحِكَتْ فَسَأَلْنَا عَنْ ذَلِكَ فَقَالَتْ سَارَّنِي النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ يُقْبَضُ فِي وَجَعِهِ الَّذِي تُوُفِّيَ فِيهِ فَبَكَيْتُ ثُمَّ سَارَّنِي فَأَخْبَرَنِي أَنِّي أَوَّلُ أَهْلِهِ يَتْبَعُهُ فَضَحِكْتُ [ر:٣٤٢٦]

[٤١٧١\٤١٧٤] حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا غُنْدَرٌ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ سَعْدٍ عَنْ عُرْوَةَ عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ كُنْتُ أَسْمَعُ أَنَّهُ لَا يَمُوتُ نَبِيٌّ حَتَّى يُخَيَّرَ بَيْنَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ فَسَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ فِي مَرَضِهِ الَّذِي مَاتَ فِيهِ وَأَخَذَتْهُ بُحَّةٌ يَقُولُ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ الْآيَةَ فَظَنَنْتُ أَنَّهُ خُيِّرَ

[٤١٧٢] حَدَّثَنَا مُسْلِمٌ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ سَعْدٍ عَنْ عُرْوَةَ عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ لَمَّا مَرِضَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمَرَضَ الَّذِي مَاتَ فِيهِ جَعَلَ يَقُولُ فِي الرَّفِيقِ الْأَعْلَى

[٤١٧٣] حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنْ الزُّهْرِيِّ قَالَ أَخْبَرَنِي عُرْوَةُ بْنُ الزُّبَيْرِ إِنَّ عَائِشَةَ قَالَتْ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ صَحِيحٌ يَقُولُ إِنَّهُ لَمْ يُقْبَضْ نَبِيٌّ قَطُّ حَتَّى يَرَى مَقْعَدَهُ مِنْ الْجَنَّةِ ثُمَّ يُحَيَّا أَوْ يُخَيَّرَ فَلَمَّا اشْتَكَى وَحَضَرَهُ الْقَبْضُ وَرَأْسُهُ عَلَى فَخِذِ عَائِشَةَ غُشِيَ عَلَيْهِ فَلَمَّا أَفَاقَ شَخَصَ بَصَرُهُ نَحْوَ سَقْفِ الْبَيْتِ ثُمَّ قَالَ اللَّهُمَّ فِي الرَّفِيقِ الْأَعْلَى فَقُلْتُ إِذًا لَا يُجَاوِرُنَا فَعَرَفْتُ أَنَّهُ حَدِيثُهُ الَّذِي كَانَ يُحَدِّثُنَا وَهُوَ صَحِيحٌ

[٤١٧٤] حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ حَدَّثَنَا عَفَّانُ عَنْ صَخْرِ بْنِ جُوَيْرِيَةَ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْقَاسِمِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ دَخَلَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ أَبِي بَكْرٍ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَنَا مُسْنِدَتُهُ إِلَى صَدْرِي وَمَعَ عَبْدِ الرَّحْمَنِ سِوَاكٌ رَطْبٌ يَسْتَنُّ بِهِ فَأَبَدَّهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَصَرَهُ فَأَخَذْتُ السِّوَاكَ فَقَصَمْتُهُ وَنَفَضْتُهُ وَطَيَّبْتُهُ ثُمَّ دَفَعْتُهُ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَاسْتَنَّ بِهِ فَمَا رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اسْتَنَّ اسْتِنَانًا قَطُّ أَحْسَنَ مِنْهُ فَمَا عَدَا أَنْ فَرَغَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَفَعَ يَدَهُ أَوْ إِصْبَعَهُ ثُمَّ قَالَ فِي الرَّفِيقِ الْأَعْلَى ثَلَاثًا ثُمَّ

---

١) عن انس بن مالک، قال كانت عامة وصيت رسول الله ﷺ حين حضرته الوفاة وهو يغرغر بنفسه ،،الصلاة وما ملكت ايمانكم،،(سنن ابن ماجه ٩٠٠١٢) كتاب الوصايا، باب هل اوصى رسول الله ﷺ رقم (٢٦٩٧)۔

قَضَى وَكَانَتْ تَقُولُ مَاتَ بَيْنَ حَاقِنَتِي وَذَاقِنَتِي [٤١٧٦، ٤١٩٤، ٤٣١٠، ٥٣٥٠، ٥٩٨٨، ٦١٤٤، وانظر: ٨٥٠]
[ر:٨٥٠، وانظر:٤١٧١]

[٤١٧٥] حَدَّثَنِي حِبَّانُ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ أَخْبَرَنَا يُونُسُ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ أَخْبَرَنِي عُرْوَةُ أَنَّ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أَخْبَرَتْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا اشْتَكَى نَفَثَ عَلَى نَفْسِهِ بِالْمُعَوِّذَاتِ وَمَسَحَ عَنْهُ بِيَدِهِ فَلَمَّا اشْتَكَى وَجَعَهُ الَّذِي تُوُفِّيَ فِيهِ طَفِقْتُ أَنْفِثُ عَلَى نَفْسِهِ بِالْمُعَوِّذَاتِ الَّتِي كَانَ يَنْفِثُ وَأَمْسَحُ بِيَدِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْهُ [٤٤٢٨، ٤٤٢٩، ٥٤٠٤، ٥٤٢٤، ٥٤١٩، ٥٩٦٠]

[٤١٧٦] حَدَّثَنَا مُعَلَّى بْنُ أَسَدٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ مُخْتَارٍ حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عُرْوَةَ عَنْ عَبَّادِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الزُّبَيْرِ أَنَّ عَائِشَةَ أَخْبَرَتْهُ أَنَّهَا سَمِعَتْ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَصْغَتْ إِلَيْهِ قَبْلَ أَنْ يَمُوتَ وَهُوَ مُسْنِدٌ إِلَيَّ ظَهْرَهُ يَقُولُ اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي وَارْحَمْنِي وَأَلْحِقْنِي بِالرَّفِيقِ الْأَعْلَى [ر:٤١٧١]

د ,, **والحقني بالرفيق** ،، معنی: د ،رفیق،، مختلف تشریحات شوی دی.

① بعضو وئیلی دی.چه ،رفیق،، نه مراد جنت دې.

② بعضو حضرات وئیلی دی. فرښتې ددې مصداق دی.

③ بعضو انبیاء علیهم السلام ددې مصداق ګرځولی دی.

④ بعضې خلقو وئیلی دی.چه ددې نه مراد انبیاء، صدیقین، شهداء او صالحین دی.چه هغوی طرف ته د قرآن شریف په دې آیت کښې اشاره شوې ده. ﴿وَحَسُنَ أُولَٰئِكَ رَفِيقًا﴾ (١)
د رفیق اطلاق واحد باندې هم کیږی.او په جماعت باندې هم کیږی.

⑤ بعضې عالمانو وئیلی دی.چه د الله تبارك وتعالی په اسماء حسنی کښې رفیق شامل دې.په دې وجه ددې نه د الله ذات اقدس مراد دې.(٢)

[٤١٧٧] حَدَّثَنَا الصَّلْتُ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ عَنْ هِلَالٍ الْوَزَّانِ عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي مَرَضِهِ الَّذِي لَمْ يَقُمْ مِنْهُ لَعَنَ اللَّهُ الْيَهُودَ اتَّخَذُوا قُبُورَ أَنْبِيَائِهِمْ مَسَاجِدَ قَالَتْ عَائِشَةُ لَوْلَا ذَلِكَ لَأُبْرِزَ قَبْرُهُ خَشِيَ أَنْ يُتَّخَذَ مَسْجِدًا [ر:٤٢٥]

[٤١٧٨] حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ عُفَيْرٍ قَالَ حَدَّثَنِي اللَّيْثُ قَالَ حَدَّثَنِي عُقَيْلٌ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ أَخْبَرَنِي عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُتْبَةَ بْنِ مَسْعُودٍ أَنَّ عَائِشَةَ زَوْجَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَتْ لَمَّا ثَقُلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَاشْتَدَّ بِهِ وَجَعُهُ اسْتَأْذَنَ أَزْوَاجَهُ أَنْ

---

(١) سورة النساء/٦٩_

(٢) د مذکوره پنځو معانیو دپاره اوګورئ: فتح الباری(١٣٧/٨)_

يُمَرَّضَ فِي بَيْتِي فَأَذِنَّ لَهُ فَخَرَجَ وَهُوَ بَيْنَ الرَّجُلَيْنِ تَخُطُّ رِجْلَاهُ فِي الْأَرْضِ بَيْنَ عَبَّاسِ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ وَبَيْنَ رَجُلٍ آخَرَ قَالَ عُبَيْدُ اللَّهِ فَأَخْبَرْتُ عَبْدَ اللَّهِ بِالَّذِي قَالَتْ عَائِشَةُ فَقَالَ لِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَبَّاسٍ هَلْ تَدْرِي مَنِ الرَّجُلُ الْآخَرُ الَّذِي لَمْ تُسَمِّ عَائِشَةُ قَالَ قُلْتُ لَا قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ هُوَ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ وَكَانَتْ عَائِشَةُ زَوْجُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تُحَدِّثُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمَّا دَخَلَ بَيْتِي وَاشْتَدَّ بِهِ وَجَعُهُ قَالَ هَرِيقُوا عَلَيَّ مِنْ سَبْعِ قِرَبٍ لَمْ تُحْلَلْ أَوْكِيَتُهُنَّ لَعَلِّي أَعْهَدُ إِلَى النَّاسِ فَأَجْلَسْنَاهُ فِي مِخْضَبٍ لِحَفْصَةَ زَوْجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثُمَّ طَفِقْنَا نَصُبُّ عَلَيْهِ مِنْ تِلْكَ الْقِرَبِ حَتَّى طَفِقَ يُشِيرُ إِلَيْنَا بِيَدِهِ أَنْ قَدْ فَعَلْتُنَّ قَالَتْ ثُمَّ خَرَجَ إِلَى النَّاسِ فَصَلَّى بِهِمْ وَخَطَبَهُمْ [ر:١٩٥]

[٤١٧٩] وَأَخْبَرَنِي عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُتْبَةَ أَنَّ عَائِشَةَ وَعَبْدَ اللَّهِ بْنَ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ قَالَا لَمَّا نَزَلَ بِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ طَفِقَ يَطْرَحُ خَمِيصَةً لَهُ عَلَى وَجْهِهِ فَإِذَا اغْتَمَّ كَشَفَهَا عَنْ وَجْهِهِ وَهُوَ كَذَلِكَ يَقُولُ لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الْيَهُودِ وَالنَّصَارَى اتَّخَذُوا قُبُورَ أَنْبِيَائِهِمْ مَسَاجِدَ يُحَذِّرُ مَا صَنَعُوا [ر:٤٢٥]

[٤١٨٠] أَخْبَرَنِي عُبَيْدُ اللَّهِ أَنَّ عَائِشَةَ قَالَتْ لَقَدْ رَاجَعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي ذَلِكَ وَمَا حَمَلَنِي عَلَى كَثْرَةِ مُرَاجَعَتِهِ إِلَّا أَنَّهُ لَمْ يَقَعْ فِي قَلْبِي أَنْ يُحِبَّ النَّاسُ بَعْدَهُ رَجُلًا قَامَ مَقَامَهُ أَبَدًا وَلَا كُنْتُ أُرَى أَنَّهُ لَنْ يَقُومَ أَحَدٌ مَقَامَهُ إِلَّا تَشَاءَمَ النَّاسُ بِهِ فَأَرَدْتُ أَنْ يَعْدِلَ ذَلِكَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ أَبِي بَكْرٍ رَوَاهُ ابْنُ عُمَرَ وَأَبُو مُوسَى وَابْنُ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [ر:١٩٥،٦٣٦،٦٥٠،٦٥٥]

[٤١٨١] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ قَالَ حَدَّثَنِي ابْنُ الْهَادِ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْقَاسِمِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ مَاتَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَإِنَّهُ لَبَيْنَ حَاقِنَتِي وَذَاقِنَتِي فَلَا أَكْرَهُ شِدَّةَ الْمَوْتِ لِأَحَدٍ أَبَدًا بَعْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [ر:٨٥٠]

قوله: مات النبي ﷺ وانه لبين حاقنتي وذاقنتي: حضرت عائشه رضي الله عنها فرمائی. د رسول الله ﷺ وفات اوشو په داسې حال کښې چه هغه زما د ججورې او ختي په منځ کښې وو. حاقنه هغه کندې ته وائی. کومه چه د مرئ د رګ او د هډوکی (ګورګوړ) په مینځ کښې وی. او ،ذاقنه،، نه مراد ،،ذقن،، دې يعنی ،،زنه، او ورپسې يو روايت کښې دی.،،بين سحری ونحری،،، د سحر نه مراد سینه ده. او د نحر نه مراد خائې د نحردې. يعنی حلق، مطلب دادې چه دوفات په وخت نبی علیه السلام زما سینې ته ډډه لګولې وه.

قوله: فلا اكره شدة الموت لاحد ابداً بعد النبي: حضرت عائشه رضي الله عنها فرمائی. چه د وفات په وخت کومه سختی ما په نبی علیه السلام باندې اوليده. دهغې نه پس زه د هيڅ چا دپاره د مرګ سختی ناخوښه نه ګڼړم. مطلب دادې. چه مونږ به مخکښې دا ګڼړل. چه د مرض سختی د

انسان د اعمالو په وجه وی.خوکله چه ما نبی علیه السلام باندې د مرض د سختئ مشاهده اوکړله.نواوس که څوك د نزع (زنکدن) په وخت سختئ کښې مبتلا اووینم.نو زه دهغې نه څه نتیجه نه اخلم.

[۴۱۸۲] حَدَّثَنِي إِسْحَاقُ أَخْبَرَنَا بِشْرُ بْنُ شُعَيْبِ بْنِ أَبِي حَمْزَةَ قَالَ حَدَّثَنِي أَبِي عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ أَخْبَرَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ كَعْبِ بْنِ مَالِكٍ الْأَنْصَارِيُّ وَكَانَ كَعْبُ بْنُ مَالِكٍ أَحَدَ الثَّلَاثَةِ الَّذِينَ تِيبَ عَلَيْهِمْ أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عَبَّاسٍ أَخْبَرَهُ أَنَّ عَلِيَّ بْنَ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ خَرَجَ مِنْ عِنْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي وَجَعِهِ الَّذِي تُوُفِّيَ فِيهِ فَقَالَ النَّاسُ يَا أَبَا حَسَنٍ كَيْفَ أَصْبَحَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ أَصْبَحَ بِحَمْدِ اللَّهِ بَارِئًا فَأَخَذَ بِيَدِهِ عَبَّاسُ بْنُ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ فَقَالَ لَهُ أَنْتَ وَاللَّهِ بَعْدَ ثَلَاثٍ عَبْدُ الْعَصَا وَإِنِّي وَاللَّهِ لَأَرَى رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَوْفَ يُتَوَفَّى مِنْ وَجَعِهِ هَذَا إِنِّي لَأَعْرِفُ وُجُوهَ بَنِي عَبْدِ الْمُطَّلِبِ عِنْدَ الْمَوْتِ اذْهَبْ بِنَا إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلْنَسْأَلْهُ فِيمَنْ هَذَا الْأَمْرُ إِنْ كَانَ فِينَا عَلِمْنَا ذَلِكَ وَإِنْ كَانَ فِي غَيْرِنَا عَلِمْنَاهُ فَأَوْصَى بِنَا فَقَالَ عَلِيٌّ إِنَّا وَاللَّهِ لَئِنْ سَأَلْنَاهَا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَمَنَعَنَاهَا لَا يُعْطِينَاهَا النَّاسُ بَعْدَهُ وَإِنِّي وَاللَّهِ لَا أَسْأَلُهَا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [ر: ۵۹۱۱]

دا دګُل د ورځې واقعه ده.په کومه ورځ چه د نبی علیه السلام وفات اوشو.(۱) حضرت علی رضی الله عنه د سحر په وخت بهر ته راووتلو.نو خلقو د رسول الله صلی الله علیه وسلم دحال پوښتنه اوکړه .حضرت علی رضی الله عنه اوونیل.چه الحمدلله نن سحر نبی علیه السلام په ښه حالت کښې وو.یعنی نن د نبی علیه السلام صحت څه قدرې ښه دې.

قوله: فَأَخَذَ بِيَدِهِ عَبَّاسُ بْنُ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ فَقَالَ لَهُ أَنْتَ وَاللَّهِ بَعْدَ ثَلَاثٍ عَبْدُ الْعَصَا: حضرت عباس رضی الله عنه دحضرت علی رضی الله عنه لاس اونیولو.اووې ونیل.چه (ته خلقو ته دا خبر ورکوې.چه د نبی علیه السلام صحت ښه دې.حالانکه) په خدائې قسم! ته به درې ورځې پس د عصا (امسا) غلام یې.یعنی څوك چه امیر جوړشی.ته به دهغه تابعدار او محکوم جوړیږې.زما خو دا خیال دې.چه رسول الله صلی الله علیه وسلم به په دې مرض کښې نزدې وفات شی.ځکه چه زه د عبدالمطلب په مخونو کښې د مرګ علامتونه پیژنم. راځه،چه د نبی علیه السلام نه مونږ تپوس اوکړو.چه ستاسو نه پس به ستاسو نائب او خلیفه څوك وی؟ که په مونږ کښې وی.نو پته به اولګی.اوکه زمونږ نه علاوه بل څوك وی.نو بیا به هم مونږ ته پته اولګی.او نبی علیه السلام به زمونږ متعلق (هغه خلیفه ته) وصیت اوکړی.(چه هغه مونږ سره دخیر سلوك اوکړی).

حضرت علی رضی الله عنه اوفرمائیل.په خدائې قسم! زه به د رسول الله صلی الله علیه وسلم نه په دې باره کښې هیڅ چرې تپوس اونکړم. ځکه که مونږ ددې متعلق تپوس اوکړو.او نبی علیه السلام (په مونږ کښې چالره

---

۱) فتح البارى (۱۴۳/۸)_

دخليفه جوړولونه) انكار اوكړو.نوبيا به خلق دنبى عليه السلام نه پس كله هم مونږته خلافت نه راكوى.

[۴۱۸۳] حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ عُفَيْرٍ قَالَ حَدَّثَنِي اللَّيْثُ قَالَ حَدَّثَنِي عُقَيْلٌ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ حَدَّثَنِي أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ الْمُسْلِمِينَ بَيْنَا هُمْ فِي صَلَاةِ الْفَجْرِ مِنْ يَوْمِ الِاثْنَيْنِ وَأَبُو بَكْرٍ يُصَلِّي لَهُمْ لَمْ يَفْجَأْهُمْ إِلَّا وَرَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ كَشَفَ سِتْرَ حُجْرَةِ عَائِشَةَ فَنَظَرَ إِلَيْهِمْ وَهُمْ فِي صُفُوفِ الصَّلَاةِ ثُمَّ تَبَسَّمَ يَضْحَكُ فَنَكَصَ أَبُو بَكْرٍ عَلَى عَقِبَيْهِ لِيَصِلَ الصَّفَّ وَظَنَّ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُرِيدُ أَنْ يَخْرُجَ إِلَى الصَّلَاةِ فَقَالَ أَنَسٌ وَهَمَّ الْمُسْلِمُونَ أَنْ يَفْتَتِنُوا فِي صَلَاتِهِمْ فَرَحًا بِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَشَارَ إِلَيْهِمْ بِيَدِهِ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ أَتِمُّوا صَلَاتَكُمْ ثُمَّ دَخَلَ الْحُجْرَةَ وَأَرْخَى السِّتْرَ [ر:۶۴۸]

[۴۱۸۴/۴۱۸۶] حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ عُبَيْدٍ حَدَّثَنَا عِيسَى بْنُ يُونُسَ عَنْ عُمَرَ بْنِ سَعِيدٍ قَالَ أَخْبَرَنِي ابْنُ أَبِي مُلَيْكَةَ أَنَّ أَبَا عَمْرٍو ذَكْوَانَ مَوْلَى عَائِشَةَ أَخْبَرَهُ أَنَّ عَائِشَةَ كَانَتْ تَقُولُ إِنَّ مِنْ نِعَمِ اللَّهِ عَلَيَّ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تُوُفِّيَ فِي بَيْتِي وَفِي يَوْمِي وَبَيْنَ سَحْرِي وَنَحْرِي وَأَنَّ اللَّهَ جَمَعَ بَيْنَ رِيقِي وَرِيقِهِ عِنْدَ مَوْتِهِ دَخَلَ عَلَيَّ عَبْدُ الرَّحْمَنِ وَبِيَدِهِ السِّوَاكُ وَأَنَا مُسْنِدَةٌ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَرَأَيْتُهُ يَنْظُرُ إِلَيْهِ وَعَرَفْتُ أَنَّهُ يُحِبُّ السِّوَاكَ فَقُلْتُ آخُذُهُ لَكَ فَأَشَارَ بِرَأْسِهِ أَنْ نَعَمْ فَتَنَاوَلْتُهُ فَاشْتَدَّ عَلَيْهِ وَقُلْتُ أُلَيِّنُهُ لَكَ فَأَشَارَ بِرَأْسِهِ أَنْ نَعَمْ فَلَيَّنْتُهُ فَأَمَرَّهُ وَبَيْنَ يَدَيْهِ رَكْوَةٌ أَوْ عُلْبَةٌ يَشُكُّ عُمَرُ فِيهَا مَاءٌ فَجَعَلَ يُدْخِلُ يَدَيْهِ فِي الْمَاءِ فَيَمْسَحُ بِهِمَا وَجْهَهُ يَقُولُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ إِنَّ لِلْمَوْتِ سَكَرَاتٍ ثُمَّ نَصَبَ يَدَهُ فَجَعَلَ يَقُولُ فِي الرَّفِيقِ الْأَعْلَى حَتَّى قُبِضَ وَمَالَتْ يَدُهُ

قوله: <u>إِنَّ مِنْ نِعَمِ اللَّهِ عَلَيَّ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تُوُفِّيَ فِي بَيْتِي وَفِي يَوْمِي</u>: حضرت عائشه رضي الله عنها فرمائى.چه د رسول الله ﷺ وفات زما په كوركښې اوهم زما دنمبر په ورځ كښې اوشو.حضرت عائشې رضي الله عنها ددې تصريح څكه اوفرمائيله.چه د دواړو جهانو سردار ﷺ د ازواج مطهرات نه اجازت اخستې وو.او د بيمارئ ورځې ئې د حضرت عائشې رضي الله عنها سره تيرې كړې وې.اوس كه د بلې يوې بى بى په نمبركښې وفات شوې وې.نودهغې په زړه كښې به داتمنا اوغم وو.چه كه دنبى عليه السلام د عائشې كور ته منتقل شوې نه وې.نو نبى عليه السلام به زما په كوركښې وې.او زما په كوركښې به نبى عليه السلام دفن شوې وې. الله جل جلاله دا كرم اوكړو.چه د حضرت عائشې رضي الله عنها په نمبركښې د نبى كريم ﷺ وفات اوشو.يعنى بالفرض كه نبى عليه السلام د نورو ازواج مطهرات نه اجازت نه وې اخستې اود عائشې رضي الله عنها كورته نه وې منتقل شوې.نو بيا به هم وفات بهرحال د حضرت عائشې رضي الله عنها سره كيدو.او د دفن كيدو ځائې به ئې د عائشې رضي الله عنها حجره جوړيده.څكه چه دهغې د نمبر په ورځ خو به نبى عليه السلام هغې كره ضرور راتلو.

[٤١٨٥] حدثنا إسماعيل قال حدثني سليمان بن بلال حدثنا هشام بن عروة أخبرني أبي عن عائشة رضي الله عنها أن رسول الله صلى الله عليه وسلم كان يسأل في مرضه الذي مات فيه يقول أين أنا غدا أين أنا غدا يريد يوم عائشة فأذن له أزواجه يكون حيث شاء فكان في بيت عائشة حتى مات عندها قالت عائشة فمات في اليوم الذي كان يدور علي فيه في بيتي فقبضه الله وإن رأسه لبين نحري وسحري وخالط ريقه ريقي ثم قالت دخل عبد الرحمن بن أبي بكر ومعه سواك يستن به فنظر إليه رسول الله صلى الله عليه وسلم فقلت له أعطني هذا السواك يا عبد الرحمن فأعطانيه فقضمته ثم مضغته فأعطيته رسول الله صلى الله عليه وسلم فاستن به وهو مستند إلى صدري

[٤١٨٦] حدثنا سليمان بن حرب حدثنا حماد بن زيد عن أيوب عن ابن أبي مليكة عن عائشة رضي الله عنها قالت توفي النبي صلى الله عليه وسلم في بيتي وفي يومي وبين سحري ونحري وكانت إحدانا تعوذه بدعاء إذا مرض فذهبت أعوذه فرفع رأسه إلى السماء وقال في الرفيق الأعلى في الرفيق الأعلى ومر عبد الرحمن بن أبي بكر وفي يده جريدة رطبة فنظر إليه النبي صلى الله عليه وسلم فظننت أن له بها حاجة فأخذتها فمضغت رأسها ونفضتها فدفعتها إليه فاستن بها كأحسن ما كان مستنا ثم ناولنيها فسقطت يده أو سقطت من يده فجمع الله بين ريقي وريقه في آخر يوم من الدنيا وأول يوم من الآخرة [ر: ٨٥٠]

[٤١٨٧] حدثنا يحيى بن بكير حدثنا الليث عن عقيل عن ابن شهاب قال أخبرني أبو سلمة أن عائشة أخبرته أن أبا بكر رضي الله عنه أقبل على فرس من مسكنه بالسنح حتى نزل فدخل المسجد فلم يكلم الناس حتى دخل على عائشة فتيمم رسول الله صلى الله عليه وسلم وهو مغشى بثوب حبرة فكشف عن وجهه ثم أكب عليه فقبله وبكى ثم قال بأبي أنت وأمي والله لا يجمع الله عليك موتتين أما الموتة التي كتبت عليك فقد متها قال الزهري وحدثني أبو سلمة عن عبد الله بن عباس أن أبا بكر خرج وعمر بن الخطاب يكلم الناس فقال اجلس يا عمر فأبى عمر أن يجلس فأقبل الناس إليه وتركوا عمر فقال أبو بكر أما بعد فمن كان منكم يعبد محمدا صلى الله عليه وسلم فإن محمدا قد مات ومن كان منكم يعبد الله فإن الله حي لا يموت قال الله وما محمد إلا رسول قد خلت من قبله الرسل إلى قوله الشاكرين وقال والله لكأن الناس لم يعلموا أن الله أنزل هذه الآية حتى تلاها أبو بكر فتلقاها منه الناس كلهم فما أسمع بشرا من الناس إلا يتلوها فأخبرني سعيد بن المسيب أن عمر قال والله ما هو إلا أن سمعت أبا بكر تلاها فعقرت حتى ما تقلني رجلاي وحتى أهويت إلى الأرض حين سمعته تلاها علمت أن النبي صلى الله عليه وسلم قد مات [ر: ١١٨٣]

[٤١٨٨] حَدَّثَنِي عَبْدُ اللّٰهِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ عَنْ سُفْيَانَ عَنْ مُوسَى بْنِ أَبِي عَائِشَةَ عَنْ عُبَيْدِ اللّٰهِ بْنِ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ عُتْبَةَ عَنْ عَائِشَةَ وَابْنِ عَبَّاسٍ أَنَّ أَبَا بَكْرٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَبَّلَ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعْدَ مَوْتِهِ [٥٣٨٣]

قوله: حدثنا يحي بن بكير: د رسول الله ﷺ چه کله وفات اوشو.نو حضرت صديق رضی الله عنه دمدينې اطرافوکښې ، ،سنح،نومې ځائې ته تلې وو.چرته چه دهغه دويمه بي بي اوسيدله. مدينې منورې ته چه راغې.نو د نبی علیه السلام وفات شوې وو.صحابه کرام رضی الله عنهم د اضطراب او بې چينئ په حالت کښې حيران وو.صديق اکبر رضی الله عنه چه راغې.نو د رسول الله ﷺ مخ مبارک نه ئې څادر لرې کړو.او تندې مبارک ئې ښکل کړو.او بيا په ژړا شو.اووې فرمائيل.

قوله: بِأَبِي أَنْتَ وَأُمِّي وَاللّٰهِ لَا يَجْمَعُ اللّٰهُ عَلَيْكَ مَوْتَتَيْنِ: ، ،زمامورپلاردې په تاسو قربان وی.په خدائې (قسم)! الله تعالى به په تاسو باندې دوه مرګونه نه جمع کوی، ، حضرت صديق اکبر رضی الله عنه دا جمله څکه اووئيله.چه بهرحضرت عمر رضی الله عنه وئيل.چه رسول الله ﷺ وفات شوې نه دې.هغه خو الله تعالى ته د ملاقات دپاره تشريف اوړلې دې.نبی علیه السلام به دوباره راځی.او ترهغه وخته پورې به نه وفات کيږی.ترڅومې پورې چه منافقين د مخ د زمکې نه ختم نکړی.(۱)

حضرت صديق اکبر رضی الله عنه د حضرت عمر رضی الله عنه رد اوکړو.اووې وئيل.چه نبی علیه السلام وفات شوې دې. اوس که نبی علیه السلام دوباره راشی.نو ګويا په نبی علیه السلام به دوباره مرګ راځی. حالانکه الله تعالى به په تاسو باندې دوه مرګونه نه جمع کوی.څکه چه ستاسو وفات شوې دې.او تاسو به دوباره نه راځئ.

قوله: من کان منکم يعبد محمداً فان محمداً ﷺ قد مات: حضرت صديق اکبر رضی الله عنه په دې خطبه کښې د نبی کريم ﷺ نوم مبارک واخسته. ، ،رسول الله، ، ئې اونه وئيل.څکه چه مقصود وصف د رسالت بيانول نه دی.بلکه ذاتِ محمدی بيانول دی.او دا بيانول دی.چه حضرت محمد ﷺ يو انسان وو.الله ﷻ هغه لره په نبوت سره مشرف کړې وو.لکه څنګه چه د نورو انسانانو او نبيانو وفات شوې دې.هغه شان د نبی علیه السلام وفات هم شوې دې.(۲)

قوله: وَاللّٰهِ مَا هُوَ إِلَّا أَنْ سَمِعْتُ أَبَا بَكْرٍ تَلَاهَا فَعَقِرْتُ حَتَّى مَا تُقِلُّنِي رِجْلَايَ وَحَتَّى أَهْوَيْتُ إِلَى الْأَرْضِ حِينَ سَمِعْتُهُ تَلَاهَا عَلِمْتُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ مَاتَ: ، ،په خدائې قسم! کله چه ما د حضرت ابوبکر رضی الله عنه نه دا آيت واوريده.چه تلاوت کولو يې.نو ماته داسې محسوسه شوه.چه زه هلاک شوم.تردې چه زما پښو مالره

---

۱) فتح البارى(۸/۱٤٦)_

۲) لامع الدرارى (۸/٤١٤)_

اوچتول پریخودل.او زه په زمکه راپریوتم.او زما یقین اوشو.چه واقعی د رسول اللهﷺ وفات شوې دې،،

دا حضرت فاروق اعظمؓ فرمائی.هغه د رسول اللهﷺ د وفات نه پس په هوش کښې نه وو. او مغلوب الحال شوې وو.فرمائیل یې:که چا اووئیل.چه نبیﷺ وفات شوې دې. زه به دهغه خټ والوخوم.کله چه حضرت عمرؓ د قرآن آیت ﴿وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ﴾ ﴿وَمَا جَعَلْنَا لِبَشَرٍ مِنْ قَبْلِكَ الْخُلْدَ﴾ وغیره آیاتونه واوریدل.نو دغه وخت هغه ته یقین اوشو.چه واقعی د نبیﷺ وفات شوې دې.

په یو روایت کښې دی.چه کله هغه د صدیق اکبرؓ نه دا آیاتونه واوریدل .نو وې وئیل. ‹‹ما شعرت انها فی کتاب الله›› یعنی ددې نه وړاندې خو ماته احساس هم نه وو.چه دا آیاتونه هم په کتاب الله کښې شته.(١)

فعُقرت (د عین ضمې او د قاف کسرې سره) ای هلکتُ، په بعضې روایاتو کښې ،،فعقرتُ،، (دعین فتحې او د قاف کسرې سره) دې.ددې معنی متحیر او حیرانیدل دی.د حضرت عمرؓ مطلب دادې.چه ما د حضرت صدیق اکبرؓ نه دا آیاتونه واوریدل.او ماته معلومه شوه.چه واقعی د نبیﷺ وفات شوې دې.نو په ما باندې دومره غم سور شو.چه زه نه شوم اودریدلې.تردې چه زه په زمکه راپریوتم.

[٤١٨٩] حَدَّثَنَا عَلِيٌّ حَدَّثَنَا يَحْيَى وَزَادَ قَالَتْ عَائِشَةُ لَدَدْنَاهُ فِي مَرَضِهِ فَجَعَلَ يُشِيرُ إِلَيْنَا أَنْ لَا تَلُدُّونِي فَقُلْنَا كَرَاهِيَةُ الْمَرِيضِ لِلدَّوَاءِ فَلَمَّا أَفَاقَ قَالَ أَلَمْ أَنْهَكُمْ أَنْ تَلُدُّونِي قُلْنَا كَرَاهِيَةَ الْمَرِيضِ لِلدَّوَاءِ فَقَالَ لَا يَبْقَى أَحَدٌ فِي الْبَيْتِ إِلَّا لُدَّ وَأَنَا أَنْظُرُ إِلَّا الْعَبَّاسَ فَإِنَّهُ لَمْ يَشْهَدْكُمْ رَوَاهُ ابْنُ أَبِي الزِّنَادِ عَنْ هِشَامٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [٥٣٨٢، ٦٣٩٢، ٦٥٠١]

قوله: لَا يَبْقَى أَحَدٌ فِي الْبَيْتِ إِلَّا لُدَّ وَأَنَا أَنْظُرُ إِلَّا الْعَبَّاسَ فَإِنَّهُ لَمْ يَشْهَدْكُمْ:

واقعهٔ لدود: دلته دا اشکال کیږی.چه رسول اللهﷺ به دخپل ذات دپاره دهیڅ چا نه بدله نه اخستله.بیا دلته زبردستئ سره دوائی ورکونکو نه اجتهادی غلطی شوې وه. هغوی دا گڼړل.چه په نبیﷺ باندې ذات الجنب مرض حمله کړې ده.او دوائی ورکول ضروری دی.او د نبیﷺ انکار طبعی کراهت باندې مبنی دې.لکه څنگه چه عام طور باندې کیږی.نو بیا دغه حضراتو سره د عفو اوکرم او دحلم او برداشت معامله ولې اونکړې شوه؟

① حضرت شاه صاحبؒ فرمائی.چه ددې وجه په پوهه کښې نه راتله.یو حکایت زما د نظر نه تیرشو.دهغې نه پس ددې وجه په پوهه کښې راغله.حکایت نې بیان کړو.چه یو نیک بزرگ وو.ټولو خلقو به دهنه ډیر زیات احترام او اکرام کولو.خو یو ځوان به راتلو.اودهغه په

---

(١) فتح الباری(١٤٦/٨)_

شان كښې به ئې ګستاخى كوله.دغه بزرګ به دهغه ټولې ګستاخئ برداشت كولې.اوهيڅ جواب به ئې نه وركولو.يوه ورځ هغه راغې.اوهغه دا بزرګ په مخ باندې يوګزار اووهلو.د هميشه عادت مطابق خيال هم دا وو.چه نن به هم هغه تحمل او برداشت اوكړى.خو دغه بزرګ فوراً بې قراره شو.خلقو ته ئې اووئيل.چه تاسو هم هغه يو ګزار اووهئ.خو دهيڅ چا جراءت اونه شو.نتيجه دا شوه.چه لږ وخت تيرشوې وو.چه ددغه ځوان وفات اوشو.دې بزرګ اوفرمائيل.كله چه ده زما سره ګستاخيانې كولې.هغه وخت د الله حلم او دهغه تحمل ده لره معاف كولو.خوكله چه نن ده د حد نه تجاوز اوكړو.او زه ئې په مخ اووهلم.نو ماته دا كشف اوشو.چه د الله غضب ته جوش راغلې دې.په دې وجه ما اوغوښتل.چه مونږ د الله د بدلې اخستلو نه وړاندې دده نه بدله واخلو.چه دې د الله د انتقام نه بچ شى.كه مونږ انتقام اخستې وې.نو د الله د طرفه ده ته معافى ملاويدې شوه.مونږ په انتقام كښې د خپل طرفه تاخير اوكړو.نو د الله د انتقام په ګرفت كښې دې راغې.

شاه صاحب ددې قصې بيانولو نه پس فرمائى.چه دلته رسول الله ﷺ ته په دې لدود (دوائى) سره تكليف رسيدلې وو.او د نبى تكليف موجب د انتقام او قصاص دې، رسول الله ﷺ د الله دانتقام د ګرفت نه هغوى لره د بچ كولودپاره پخپله د انتقام فيصله اوكړله.(١)

② دويمه وجه دا بيان كړې شوې ده.چه په اصل كښې د نبى كريم ﷺ حكم د الله حكم دې. كوم كس چه د رسول الله ﷺ حكم مات كړو.هغه د الله حكم هم مات كړو.اوس هركله چه دغه خلقو د نبى عليه السلام دحكم مخالفت اوكړو.نو يواځې د نبى عليه السلام دحكم مخالفت ئې اونكړو. بلكه د الله دحكم مخالفت ئې هم اوكړو.په دې وجه نبى عليه السلام دخپل طرفه معافى وركولې شوه.خو د الله د طرفه د معافئ وركولو خو نبى عليه السلام ته اختيار نه وو.په دې وجه نبى عليه السلام بدله واخستله.چه دلته معامله برابره برابره شى.او د الله دغضب نه داخلق بچ شى.(٢)

③ حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائيلى دى.چه نبى عليه السلام داحكم د انتقام په طور نه وو وركړې.بلكه ادب دپاره ئې وركړې وو.په دې سره د نبى عليه السلام مقصود انتقام اخستل نه وو.بلكه دهغوى تاديب مقصود وو.چه چرته هغوى بيا داسې اونكړى.(٣)

بعضې حضراتو وئيلى دى.چه داحكم ئې د خوش طبيعتئ د ظرافت په طور باندې وركړې وو.(٤) والله اعلم.

---

(١) فيض البارى(١٤٤/١٤)_

(٢) اخرج ابن جرير من طريق بكر بن الاسود عن الحسن قال: قال قوم على عهد النبى ﷺ يا محمد، انا نحب ربنا، فانزل الله ﴿ قل ان كنتم تحبون.....ذنوبكم ﴾ فجعل اتباع نبيه محمد ﷺ علماً لحبه وعذاب من خالفه (وانظر: الدرالمنثور فى التفسيربالمائور(١٧/٢)_

(٣) فتح البارى(١٤٧/٨)_

(٤) سيرة النبى(١١٢/٢)_

[٤١٩٠] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ أَخْبَرَنَا أَزْهَرُ أَخْبَرَنَا ابْنُ عَوْنٍ عَنْ إِبْرَاهِيمَ عَنِ الْأَسْوَدِ قَالَ ذُكِرَ عِنْدَ عَائِشَةَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَوْصَى إِلَى عَلِيٍّ فَقَالَتْ مَنْ قَالَهُ لَقَدْ رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَإِنِّي لَمُسْنِدَتُهُ إِلَى صَدْرِي فَدَعَا بِالطَّسْتِ فَانْخَنَثَ فَمَاتَ فَمَا شَعَرْتُ فَكَيْفَ أَوْصَى إِلَى عَلِيٍّ؟ [ر:٢٥٩٠]

[٤١٩١] حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ حَدَّثَنَا مَالِكُ بْنُ مِغْوَلٍ عَنْ طَلْحَةَ قَالَ سَأَلْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ أَبِي أَوْفَى رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَوْصَى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ لَا فَقُلْتُ كَيْفَ كُتِبَ عَلَى النَّاسِ الْوَصِيَّةُ أَوْ أُمِرُوا بِهَا قَالَ أَوْصَى بِكِتَابِ اللَّهِ

[٤١٩٢] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ حَدَّثَنَا أَبُو الْأَحْوَصِ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ عَنْ عَمْرِو بْنِ الْحَارِثِ قَالَ مَا تَرَكَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دِينَارًا وَلَا دِرْهَمًا وَلَا عَبْدًا وَلَا أَمَةً إِلَّا بَغْلَتَهُ الْبَيْضَاءَ الَّتِي كَانَ يَرْكَبُهَا وَسِلَاحَهُ وَأَرْضًا جَعَلَهَا لِابْنِ السَّبِيلِ صَدَقَةً [ر:٢٥٨٨]

[٤١٩٣] حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا حَمَّادٌ عَنْ ثَابِتٍ عَنْ أَنَسٍ قَالَ لَمَّا ثَقُلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جَعَلَ يَتَغَشَّاهُ فَقَالَتْ فَاطِمَةُ عَلَيْهَا السَّلَامُ وَاكَرْبَ أَبَاهُ فَقَالَ لَهَا لَيْسَ عَلَى أَبِيكِ كَرْبٌ بَعْدَ الْيَوْمِ فَلَمَّا مَاتَ قَالَتْ يَا أَبَتَاهُ أَجَابَ رَبًّا دَعَاهُ يَا أَبَتَاهُ مَنْ جَنَّةُ الْفِرْدَوْسِ مَأْوَاهُ يَا أَبَتَاهُ إِلَى جِبْرِيلَ نَنْعَاهُ فَلَمَّا دُفِنَ قَالَتْ فَاطِمَةُ عَلَيْهَا السَّلَامُ يَا أَنَسُ أَطَابَتْ أَنْفُسُكُمْ أَنْ تَحْثُوا عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ التُّرَابَ

د نبی کریم ﷺ چه کله وفات اوشو.نو حضرت فاطمې رضي الله عنها اوونیل.

قوله: يَا أَبَتَاهُ أَجَابَ رَبًّا دَعَاهُ يَا أَبَتَاهُ مَنْ جَنَّةُ الْفِرْدَوْسِ مَأْوَاهُ يَا أَبَتَاهُ إِلَى جِبْرِيلَ نَنْعَاهُ: ،،اې زما باباجانه! تا دخپل رب دعوت قبول کړو.اې باباجانه! دچا ځائې چه جنت الفردوس دې.اې باباجانه! مونږ جبرئیل ته ستا د مرګ خبر ورکوو،،

بیا کله چه صحابورضي الله عنهم رسول الله ﷺ دفن کړو.نو حضرت فاطمه رضي الله عنها حضرت انس رضي الله عنه ته مخاطبه شوه.وې وئیل.

قوله: يَا أَنَسُ أَطَابَتْ أَنْفُسُكُمْ أَنْ تَحْثُوا عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ التُّرَابَ: ،،اې انس آیا تاسو ته دا خوښه ده؟ چه تاسو په رسول الله ﷺ باندې خاورې واړوئ ددې درد نه ډکې اواثرناکې جملې نه دحضرت فاطمې رضي الله عنها د غم اوجذباتو اندازه لګیدې شی.مطلب دهغې دا وو.چه په کوم زړه تاسو په رسول الله ﷺ باندې خاورې واړولې.

بَابُ آخِرِ مَا تَكَلَّمَ بِهِ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

[٤١٩٤] حَدَّثَنَا بِشْرُ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ قَالَ يُونُسُ قَالَ الزُّهْرِيُّ أَخْبَرَنِي سَعِيدُ بْنُ الْمُسَيَّبِ فِي رِجَالٍ مِنْ أَهْلِ الْعِلْمِ أَنَّ عَائِشَةَ قَالَتْ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ وَهُوَ صَحِيحٌ إِنَّهُ لَمْ يُقْبَضْ نَبِيٌّ حَتَّى يَرَى مَقْعَدَهُ مِنَ الْجَنَّةِ ثُمَّ يُخَيَّرَ فَلَمَّا نَزَلَ بِهِ وَرَأْسُهُ عَلَى

فَذِي غُشِيَ عَلَيْهِ ثُمَّ أَفَاقَ فَأَشْخَصَ بَصَرَهُ إِلَى سَقْفِ الْبَيْتِ ثُمَّ قَالَ اللَّهُمَّ الرَّفِيقَ الْأَعْلَى فَقُلْتُ إِذًا لَا يَخْتَارُنَا وَعَرَفْتُ أَنَّهُ الْحَدِيثُ الَّذِي كَانَ يُحَدِّثُنَا وَهُوَ صَحِيحٌ قَالَتْ فَكَانَتْ آخِرَ كَلِمَةٍ تَكَلَّمَ بِهَا اللَّهُمَّ الرَّفِيقَ الْأَعْلَى [ر:۳۱۷۱]

بعضې عالمانو نقل کړی دی.چه کله نبی کریم ﷺ پیدا شوې وو.نو هغه ،،الله اکبر،، فرمائيلې وو.او اوس کله چه نبی علیه السلام وفات کيږی.نو هغه ،،اللّهم فی الرفيق اعلی،، فرمائی.په شروع کښې ئې هم الله ياد کړو.او دهغه لوئې ئې بيان کړله.او بيائې ټول ژوند دهغه لوئی بيانول خپل مشن جوړکړو.او اوس کله چه رخصتيږی .نو په دغه وخت هم الله يادوی.(١)

بَابُ وَفَاةِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

اشکال دا کيږی.چه امام بخاری رحمه الله ددې عنوان يو باب په ،،کتاب المناقب،، کښې قائم کړې دې.(١) د کوم ځائې نه چه امام بخاری رحمه الله د سيرت نبوی آغاز کړې وو.او اوس ئې دلته هم دا باب قائم کړو.په ښکاره دواړو کښې تکرار دې.دلته خو دا مناسب دې.خو هلته دهغې څه جوړ په پوه کښې نه راځی؟

حضرت شيخ الحديث رحمه الله ډير ښائسته جواب ورکړې دې.اوهغه داچه اصل کښې امام بخاری رحمه الله هلته ولادت بيانول غواړی.خو چونکه د ولادت په سلسله کښې د امام بخاری رحمه الله دشرط مطابق هيڅ يو روايت نه وو.په دې وجه هلته هغوی ،،باب وفاة النبی ﷺ،، قائم کړو.او روايت ئې ذکرکړو.چه په هغې کښې ئې اوخودل.چه د نبی کريم ﷺ وفات د درې شپيتو\٦٣ کالو په عمرکښې شوې دې.او دا سن١١ھ وو.اوس د سن ولادت معلومولو آسانه طريقه داده.چه د تاريخ وفات نه درې شپيته کاله شاته لاړشئ.نو د نبی علیه السلام د ولادت سن به معلوم شی.(٢)

[٤١٩٥] حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ حَدَّثَنَا شَيْبَانُ عَنْ يَحْيَى عَنْ أَبِي سَلَمَةَ عَنْ عَائِشَةَ وَابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَبِثَ بِمَكَّةَ عَشْرَ سِنِينَ يُنْزَلُ عَلَيْهِ الْقُرْآنُ وَبِالْمَدِينَةِ عَشْرًا [۳٦٩۳]

دلته کسر حذف کړې شو.ګينی د مکې د قيام موده ديارلس کاله ده.بعضې حضراتو فرمائيلې دی.چه په مکه کښې د نبوت ملاويدو نه پس تقريباً درې کاله موده د،فترة الوحی،،وه.په دې وجه په ديارلسو کالوکښې درې کاله د فترة الوحی شمار نکړې شو.(٣)

په دې روايت کښې صراحت نشته.چه د نبی علیه السلام وفات کله شوې دې.البته دا شته.چه نبی علیه السلام په مدينه منوره کښې لس کاله پاتې شوې دې.چه ددې نه دا خبره پخپله معلوميږی.

---

١) فيض البارى(١٤٣\٤)۔ .... [بقيه حواشی په راروانه صفحه اوګورئ!....

چه ددې لسو کالونه پس بیا نبی علیه السلام وفات شو.په دې مناسبت سره امام بخاری رحمه الله دا روایت دلته ذکر کړو.(۱)

[۴۱۹۶] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ عُقَيْلٍ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تُوُفِّيَ وَهُوَ ابْنُ ثَلَاثٍ وَسِتِّينَ قَالَ ابْنُ شِهَابٍ وَأَخْبَرَنِي سَعِيدُ بْنُ الْمُسَيَّبِ مِثْلَهُ [ر:۳۳۴۳]

هم دا مشهوراو راجح روایت دې.چه د وفات په وخت د نبی علیه السلام عمر دری شپیته کاله وو.په بعضې روایاتو کښې شپیته کاله راغلی دی.خوپه هغې کښې کسر حذف کړې شوې دې.په بعضې روایاتوکښې د پنځه شپیتو کالو ذکرهم راغلې دې.خو په هغې کښې راوی د ولادت او وفات کالونه مستقل شمار کړی دی.په دې وجه ئې پنځه شپیته کاله وئیلی دی.(۲) والله اعلم.

باب

[۴۱۹۷] حَدَّثَنَا قَبِيصَةُ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنِ الْأَعْمَشِ عَنْ إِبْرَاهِيمَ عَنِ الْأَسْوَدِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ تُوُفِّيَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَدِرْعُهُ مَرْهُونَةٌ عِنْدَ يَهُودِيٍّ بِثَلَاثِينَ يعني صاعا من شعير [ر:۱۹۶۲]

ددې باب تعلق هم وفات سره دې.د تیرشوی باب نه په منزله د فصل دې.په روایت کښې حضرت عائشه رضی الله عنها فرمائی.چه کله د نبی علیه السلام وفات اوشو.نو د نبی علیه السلام زغره یویهودی سره دریو صاعو په عوض کښې رهن پرته وه.هغه یهودی ته ،، ابو الشحم،، وئیلې شو.(۳) رسول الله صلی الله علیه وسلم دخپل اهل وعیال دپاره دهغه نه دیرش صاع اوربشې اخستې وې.او خپله زغره ئې هغه سره ګانړه ایخودې وه.یوکاله پورې هغه سره وه.بیا حضرت ابوبکرصدیق رضی الله عنه دهغه یهودی قرض اداکړو.هغه زغره ئې ترې واپس واخستله.(۴)

د نبی علیه السلام دنیا سره د بې رغبتۍ دا شان دې.چه نبی علیه السلام به دخپل ځان دپاره مالونه څه جمع کړی وو.چه دهغه زغره کومه چه هغه دپاره ډیره ضروری وه.هغه هم د وفات په وخت یو یهودی سره ګانړه پرته وه.

---

۱) صحیح بخاری، کتاب المناقب، باب وفاة النبی صلی الله علیه وسلم (۵۰۱۱)_
۲) الابواب والتراجم لصحیح البخاری(۲۲۰)_
۳) فیض الباری(۱۴۵\۴)_
۴) عمدة القاری(۷۵\۱۸)_
۵) فتح الباری(۱۵۱\۸)_
۶) عمدة القاری(۶۸\۱۳) کتاب الرهن)_
۷) فتح الباری(۱۴۳\۵)_

بَاب بَعْثِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أُسَامَةَ بْنَ زَيْدٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا فِي مَرَضِهِ الَّذِي تُوُفِّيَ فِيهِ

[٣١٩٨\٣١٩٩] حَدَّثَنَا أَبُو عَاصِمٍ الضَّحَّاكُ بْنُ مَخْلَدٍ عَنْ الْفُضَيْلِ بْنِ سُلَيْمَانَ حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ عُقْبَةَ عَنْ سَالِمٍ عَنْ أَبِيهِ اسْتَعْمَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أُسَامَةَ فَقَالُوا فِيهِ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ بَلَغَنِي أَنَّكُمْ قُلْتُمْ فِي أُسَامَةَ وَإِنَّهُ أَحَبُّ النَّاسِ إِلَيَّ

[٣١٩٩] حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ حَدَّثَنَا مَالِكٌ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ دِينَارٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعَثَ بَعْثًا وَأَمَّرَ عَلَيْهِمْ أُسَامَةَ بْنَ زَيْدٍ فَطَعَنَ النَّاسُ فِي إِمَارَتِهِ فَقَامَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ إِنْ تَطْعَنُوا فِي إِمَارَتِهِ فَقَدْ كُنْتُمْ تَطْعَنُونَ فِي إِمَارَةِ أَبِيهِ مِنْ قَبْلُ وَايْمُ اللَّهِ إِنْ كَانَ لَخَلِيقًا لِلْإِمَارَةِ وَإِنْ كَانَ لَمِنْ أَحَبِّ النَّاسِ إِلَيَّ وَإِنَّ هَذَا لَمِنْ أَحَبِّ النَّاسِ إِلَيَّ بَعْدَهُ [ر:٣٥٢٣]

امام بخاری رحمه الله دا واقعه دلته ذکر کړله.اګرچه د حضرت اسامه بن زید په مشرئ کښې دا لښکر نبی علیه السلام د مرض الوفات نه مخکښې د روانولو دپاره مقرر کړې وو.البته دا لښکر اوس لا په تیارئ کښې وو.چه د نبی علیه السلام د مرض الوفات سلسله شروع شوه.او دا (لښکر) روان نه شو.بیا د نبی علیه السلام د وفات غمناکه حادثه پیښه شوه.دهغې روانګی پاتې شوه. د وفات نه پس حضرت صدیق اکبر رضی الله عنه بیا هغه اولیګه.په دې وجه امام بخاری رحمه الله دا ترجمه د ،،باب وفاة النبی صلی الله علیه وسلم،، نه پس قائم کړو

باب

[٣٢٠٠] حَدَّثَنَا أَصْبَغُ قَالَ أَخْبَرَنِي ابْنُ وَهْبٍ قَالَ أَخْبَرَنِي عَمْرُو بْنُ الْحَارِثِ عَنْ ابْنِ أَبِي حَبِيبٍ عَنْ أَبِي الْخَيْرِ عَنْ الصُّنَابِحِيِّ أَنَّهُ قَالَ لَهُ مَتَى هَاجَرْتَ قَالَ خَرَجْنَا مِنْ الْيَمَنِ مُهَاجِرِينَ فَقَدِمْنَا الْجُحْفَةَ فَأَقْبَلَ رَاكِبٌ فَقُلْتُ لَهُ الْخَبَرَ فَقَالَ دَفَنَّا النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مُنْذُ خَمْسٍ قُلْتُ هَلْ سَمِعْتَ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ شَيْئًا قَالَ نَعَمْ أَخْبَرَنِي بِلَالٌ مُؤَذِّنُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ فِي السَّبْعِ فِي الْعَشْرِ الْأَوَاخِرِ

صنابحی تابعی دې.دهغه نوم عبدالرحمن بن عسیله دې.[١] ددوی حدیث امام بخاری رحمه الله د ،،باب وفاة النبی صلی الله علیه وسلم،، نه پس ذکرکړې دې.ځکه چه دا واقعه د نبی علیه السلام د وفات نه پس پیښه شوې ده.

[١] علامه عینی دهغه نوم ،،عبدالله بن عسیله،، لیکلې دې.(عمدة القاری۱۸\۷۸) خو دا دهغه نه غلطی شوې ده.دهغه نوم عبدالرحمن او دهغه کنیت ،،ابوعبدالله،،دې.په اصل کښې صنابحی درې دی.یو صنابح بن الاعسر احمسی، دا بالاتفاق صحابی دې.دویم عبدالله صنابحی دې.دده په صحابی کیدو اونه کیدو کښې شبه ده.دریم عبدالرحمن بن عسیله[بقیه حاشیه په راروانه صفحه

بَاب كَمْ غَزَا النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

[٤٢٠١] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللّٰهِ بْنُ رَجَاءٍ حَدَّثَنَا إِسْرَائِيلُ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ قَالَ سَأَلْتُ زَيْدَ بْنَ أَرْقَمَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ كَمْ غَزَوْتَ مَعَ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ سَبْعَ عَشْرَةَ قُلْتُ كَمْ غَزَا النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ تِسْعَ عَشْرَةَ [٣٧٤٣]

[٤٢٠٢] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللّٰهِ بْنُ رَجَاءٍ حَدَّثَنَا إِسْرَائِيلُ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ حَدَّثَنَا الْبَرَاءُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ غَزَوْتُ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَمْسَ عَشْرَةَ

[٤٢٠٣] حَدَّثَنِي أَحْمَدُ بْنُ الْحَسَنِ حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ حَنْبَلِ بْنِ هِلَالٍ حَدَّثَنَا مُعْتَمِرُ بْنُ سُلَيْمَانَ عَنْ كَهْمَسٍ عَنِ ابْنِ بُرَيْدَةَ عَنْ أَبِيهِ قَالَ غَزَا مَعَ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سِتَّ عَشْرَةَ غَزْوَةً

باب كم غزا النبي صلى الله عليه وسلم؟

رسول الله ﷺ خومره غزوات اوكړل؟ امام بخاري دخلاصې په طوردكتاب المغازى په اختتام باندې د نبیﷺ د غزواتو تعداد بیانوی.د كتاب المغازى په شروع كښې ددې تفصیل تیرشوې دې.

قوله: حدثنی احمد بن الحسن قال: حدثنا احمد بن محمد بن حنبل: دا احمد بن الحسن د ترمذ دې.او په ،،ترمذی كبير،، سره مشهور دې.([1]) دا روايت امام بخاری رحمه الله د ،،احمد بن الحسن،، په واسطې سره د امام احمد بن حنبل رحمه الله نه نقل كړې دې.امام مسلم رحمه الله دا روايت بغیر د واسطې نه براه راست دامام احمد بن حنبل رحمه الله نه نقل كړې دې.([2])

فائده: دامام بخاري اومسلم عالي سند روايات: ټول څلور روايتونه داسې دی.چه په هغې كښې امام مسلم رحمه الله ته د امام بخاری په مقابله كښې فوقيت حاصل دې.چه امام مسلم رحمه الله هغه بغير د واسطې نه نقل كړی دی.او امام بخاری رحمه الله ئې واسطې سره ذكركوی. او دوؤ سوو نه زيات روايتونه داسې دی.چه په هغې كښې امام مسلم رحمه الله باندې امام

...د تيرمخ بقيه] صنابحی دې.دا تابعی دې.عام طور باندې دې دريو وارو كښې اشتباه كيږی.د عربو مشهور محقق شعيب ارنووط په دې دريو وارو باندې په ،،الطريقة الواضحة فى تبيين الصنابحة،، نوم سره مستقل رساله ليكلې ده.د عبدالرحمن بن عسيلة صنابحی دحالاتو دپاره اوګورئ! تهذيب الكمال (٢٨٢/١٧_٢٨٤) وسير اعلام النبلاء (٥٠٥/٣-٥٠٧) وطبقات ابن سعد(٤٣٧/٤) والجرح والتعديل (٢٦٢/٥)

[1]) حالاتو دپاره اوګورئ! سيراعلام النبلاء (١٥٦/١٢-١٥٧)_

[2]) صحيح مسلم، كتاب الحج، كتاب الجهاد والسير، باب عدد غزوات النبی ﷺ رقم الحديث (٤٤٦)_

بخاری رحمه الله فوقیت اوړلې دې. امام بخاری رحمه الله ئې بغیر د واسطې نه نقل کوی.او امام مسلم رحمه الله ئې د بخاری رحمه الله د هغه شیخ نه یوې واسطې سره نقل کوی.(۱)

فائده: په بخاری کښې د امام احمد بن حنبل رحمه الله روایات: دا روایت امام بخاری رحمه الله د امام احمد بن حنبل رحمه الله نه د احمد بن الحسن په واسطې سره نقل کړې دې.په کتاب النکاح کښې امام بخاری رحمه الله د امام احمد بن حنبل رحمه الله نه یو روایت بغیر د واسطې نه نقل کړې دې.(۲) او په کتاب اللباس کښې ئې د امام احمد بن حنبل رحمه الله نه یو استشهاد نقل کړې دې.(۳) امام بخاری رحمه الله اګرچه د امام احمد بن حنبل رحمه الله زمانه موندلې ده.اوهغه سره ئې ملاقات کړې دې.خو په صحیح بخاری کښې دهغه ذکر صرف په دې دریو مقاتو کښې دې.(۴)

«وهذا آخر ما اردنا ایراده من شرح احادیث کتاب المغازی من صحیح الامام ابی عبدالله البخاری رحمه الله للشیخ المحدث الجلیل سلیم الله خان حفظه الله و رعاه ومتعنا الله بطول حیاته..... وقد وقع الفراغ من تسویده و اعادة النظرفیه، ثم تصحیح ملازم الطبع بیوم الخمیس ۱۰\ من شعبان ۱۴۱۵هـ الموافق ۱۲\من ینایر۱۹۹۵م، والحمدلله الذی بنعمته تتم الصالحات، وصلی الله علی النبی الامی وآله وصحبه وتابعیهم وسلم علیه وعلیهم مادامت الارض والسماوات، رتبه وراجع نصوصه وعلق علیه ابن الحسن العباسی عضو قسم التحقیق والتصنیف والاستاذ بالجامعة الفاروقیة وفقه الله تعالی لاتمام باقی الکتب کما یحبه و یرضاه، وهو علی کل شئ قدیر، ولاحول ولاقوة الا بالله العلی العظیم، ویلیه ان شاء الله شرح کتاب التفسیر».

---

۱) فتح الباری(۱۵۳۸) وعمدة القاری(۷۹\۱۸)_

۲) صحیح بخاری، کتاب النکاح، باب ما یحل من النساء وما یحرم(۷۶۵\۲)_

۳) صحیح بخاری، کتاب اللباس، باب هل یجعل نقش الخاتم ثلاثة اسطر(۸۷۳\۲)_

۴) علامه زاهد الکوثری د علامه حازمی مشهورکتاب ،،شروط الائمه،، حاشیه کښې لیکلی دی.چه امام بخاری رحمه الله پخپل صحیح کښې د امام احمد صرف دوه روایات نقل کړی دی.چه په هغې کښې یو په واسطې سره دې.او یو تعلیقاً دې.(اوګورئ:لامع الدراری:۵۱) خو صحیح خبره داده.چه امام بخاری رحمه الله نور روایت کوم چه په کتاب النکاح کښې دی. تعلیقاً نه دی ذکرشوی.بلکه ،،وقال لنا احمد بن حنبل.....،، الفاظو سره ئې بغیر د واسطې نه نقل کړی دی.)_

غزاګانې لنډې لنډې

(د مرتب دقلم نه)

غزوه بدر: د شام نه واپس کیدونکې د قریشو د تجارتي قافلې را لاندې کولو دپاره په ورځ د اتوار (یکشنبه) دولسم ۱۲ رمضان سنه ۲ هجري ۳۱۳ یا ۳۱۴ یا ۳۱۵ صحابه کرام ئې د ځان سره کړه او نبی کریم صلی الله علیه وسلم روان شو. په لښکر کښې صرف دوه اسونه او اویا اوښان وو. مدینې منورې نه دیو میل فاصلې باندې واقع بئر ابي عنبه ته په رسیدو سره نبي کریم صلی الله علیه وسلم د لښکر جائزه واخسته اوماشومان کم عمره ئې ترې واپس کړل.مقام صفراء ته چه اورسیدل نو معلومه شوه چه د تجارت دقافلې دحفاظت دپاره د مکې نه دقریشو لښکر بدر ته نزدې رارسیدلې دې. داسې اوشو چه د تجارت دقافلې مشر ابو سفیان ته چه کله پته او لګیدله چه د محمد صلی الله علیه وسلم ملګرې دوی پسې شوي دي نو هغه ضمضم غفاري له په مزدوري باندې قریشو ته دخبر رسولو دپاره اولیګلو او په خپله ابو سفیان لاره بدله کړه او د دریاب د غاړې لاره ئې غوره کړه او روان شو.قریشو ته خبر رسیدو سره د ابو جهل په مشرئ کښې د جنګیدونکو خوانانواو منلې شوی شهسوارانو د زرو ۱۰۰۰ کسانو ډله سره د سلو ۱۰۰ اسونو اوه سوه ۷۰۰ اوښانو او ګډیدونکو ښځو ډیر په شان شوکت روان شو. کله چه دتجارت قافله په حفاظت سره او وتله نو ابو سفیان د قریشو لښکر ته جواب او لیګلو چه قافله بچ شوه لهذا تاسوهم واپس شي بنو زهره واپس شول لیکن ابو جهل انکار او کړو وې وئیل: چه د بدر میدان کښې به درې ورځې خوشحالي کولو نه پس واپس کیږو.۱۷ درمضان سنه ۲ د جمعې په سحر میدان بدر کښې دکفر او اسلام صفونه یو بل ته مخامخ وو. یواځې یواځې مقابله اوشوه. دقریشو نه عتبه، شیبه او ولید میدان ته را ووتل او د مسلمانانو نه حضرت حمزه رضي الله عنه حضرت علي رضي الله عنه او عبیده ابن الحارث رضي الله عنه میدان جنګ ته رابهر شو. او دوې دغه درې واړه کافران مردار کړل د عتبه په ګذار باندے د حضرت عبیده پښه کټ شوه. څه وخت روستو هغوي ته شهادت نصیب شو. بیا عام جنګ شروع شو. د توحید فرزندانو دایمان او دغیرت او بهادري هغه مرانه اوښوده چه نن هم دتاریخ په پاڼړو کښې دهغوی نومونه په غټوټکو لیکلي شوی دی. د قریشو اویا ۷۰ کسان مړه کړې شو او اویا کسان قید کړې شو څوارلس ۱۴ مسلمانان شهیدان شو. دجنګ قیدیانو نه ئې فدیه واخستله او آزاد ئې کړل.مدینې منورې ته دروانیدو نه وړاندې ئې د خوشحالئ زیرې رسولو دپاره قاصد اولیګلو. د مسلمانانو زړونه دشکر دجذباتو نه ډك او په ژبه باندې د الله تعالی ثنا او صفت وئیلو او خوشحالئ سره واپس شو.

غزوه احد: د جنګ بدردبدل اغستلو دپاره د قریشو په سینو کښې دانتقام اور بلیدلو. دقریشو مشران دار الندوه کښې راجمع شول او د شام نه واپس شوې تجارتي قافلې توله ګټه ئې دمسلمانانو خلاف جنګ کښې استعمالولو فیصله او کړه. خوا اوشا قبائل ئې هم په جنګ کښې دشریکولو دپاره رضا کړل. د دریو زرو ۳۰۰۰ لښکر په ۵ د شوال سنه ۳ھ

دمكې نه روان شو چه په هغې کښې اوه سوه ۷۰۰ زغرې اغستونکي، درې زره ۳۰۰۰ اوبنان او دوه سوه ۲۰۰ آسونه وو. دقريشو دعزتمند خاندان پنځلس ۱۵ ښځې هم ورسره شريکې شوې. حضرت عباس رضي الله عنه دمکې نه نبی کريم صلی الله عليه وسلم ته دقريشو دلښکر خبر ورکړو. نبی کريم صلی الله عليه وسلم د حالاتو معلومولو دپاره حضرت انس او حضرت مونس اوليګل. هغوی چه واپس راغلل نو ووئې ويل چه لښکر نزدې راغلې دې. نبی کريم صلی الله عليه وسلم دعام عادت مطابق د صحابو نه مشوره واغستله بعض صحابو او عبد الله ابن ابي منافق او وئيل چه مدينه منوره کښې پاتې کيدل او دفاعی جنګ پکار دې. دنبی کريم صلی الله عليه وسلم خپله مشوره هم دا وه. خو د نورو ډيرو صحابو مشوره بلکه خواهش وو چه د مدينې منورې نه بهر مقابله کول پکار دی.دمشورې نه پس په ۱۱ دشوال سنه ۳ هـ په ورځ دجمعې دمازديګر مانځه نه پس نبی کريم صلی الله عليه وسلم زرو کسانو باندې مشتمل ډله برابره کړه او اُحد طرف ته روان شو. شپه ئې په شيخين مقام کښې تيره کړه. کم عمره صحابه رضي الله عنهم يې واپس کړل. دخالي په ورځ چه غر طرف ته روان شو.نو عبدالله بن ابي بهانه جوړه کړه.چه زما مشوره نه ده منلې شوې.او دخان سره ئې درې سوه کسان د اسلامی لښکر نه واپس کړل. په اسلامی لښکر کښې اووه سوه کسان وو.په دوی کښې سلو کسانو زغرې اغوستې وې.او په لښکر کښې صرف دوه اسونه وو. د اُحد غر ئې خان نه شاته پريښوده او صفونه يې جوړ کړل. اود يو غنډې په کنډاو کښې ئې پنځوس ۵۰ تيرانداز صحابه د حضرت عبد الله بن جبير په مشرئ کښې کينول. چه د دغې طرف نه د حملې امکان ختم شي او ورته يې په تاکيد سره او وئيل .که مسلمانانو شکست اوخوړلو.اوکه فتح ورته حاصله شوه. تاسو به په هيڅ صورت کښې دغه ځائښه پرېږدئ. په انفرادی مقابله کښې کافرانو ته د مکمل شکست ملاويدو نه پس عام جنګ شروع شو. حضرت حمزه علي او ابو دجانه په دښمن داسې حملې اوکړې چه د کافرانو صفونه ئې مات کړل.د کافرانو قدمونه اوخويدل.اود کنډاو نه ئې منډه کړه.مسلمانانو په غنيمت راجمع کولو شروع اوکړه. په کنډاو باندې مقرر شوې د پنځوستوکسانو دسته هم غنيمت طرف ته راکوزه شوه.امير منع کړل.خوهغوی ورته اووئيل.ميدان خالي دی. اوکافران شکست اوخوړلو.دلته کښې د پاتې کيدو اوس څه ضرورت دې.صرف لس کسان د عبدالله جبير رضی الله سره پاتې شو.خالد بن وليد چه کنډاو خالي اوليدلو.نود څلور سوه کسانو سره کنډاوء ته وړاندے شو.اوهلته کښې موجود يوولس صحابه کرام ئې شهيدان کړل.او په مسلمانانو ئې د شا د طرف نه حمله اوکړه.دې ناګهانه حملې د جنګ نقشه بالکل بدله کړه.کوم کافران چه تختيدلي وو.هغوی هم واپس راغلل.مسلمانان د دواړو طرف نه راګير شو.د جنګ په توره وريځه کښې ئې د خپل او پردی تميز نشو کولې.په بې خبرئ کښې د مسلمان توره د مسلمان په وينه باندې هم رنګينه شوه.کافرانو د آفتاب رسالت د مرګ افواه خوره کړه.په دې سره د مسلمانانو حوصلې ښکته شوې.څه کسانو وسله اوغورځوله.څا ميدان جنګ پريخودلو.څه صحابه کرامو په کافرانو باندې لکه د باز حملې اوکړې.او دا به ئې وئيل.دنبی عليه السلام د وفات نه پس په دنيا کښې د ژوند تيرولو به څه مزه وی.د افراتفرئ په دې حالت کښې هم څه صحابه کرام د نبی عليه السلام د حفاظت دپاره د هغوی

نه ګیرچاپیره راجمع شوی وو.حضرات ابودجانه،علي،طلحه، ابوطلحه، سعد بن ابي وقاص هم په دې بهادروکسانو کښې وو.دکافرانو په حمله کښې دنبی علیه السلام دوه غاښونه مبارك شهیدان شوی وو.شونډې مبارکې ئې زخمي شوې وې.اوپه مخ مبارك کښې ئې د وسپنې کړې ننوتې او تندې مبارك ئې په وینو ککړ شوې وو. تقریباً اویا ۷۰ صحابه رضي الله عنهم شهیدان شول او دکفارو۲۳ درویشت کسان مړه کړې شو.په دې باندې خو روایات متفق دي.چه غزوه احد د شوال په میاشت کښې دګل (دوشنبه) په ورځ ۳هـ کښې واقع شوه البته تاریخ وقوع کښې اختلاف دې.د ۷،۸، ۹، ۱۱، ۱۵، پورې روایات راغلی دی.

غزوه خندق اوبنی قریظه: دمسلمانانو خلاف دیهودیانو سازشونه جوړول څه نوې خبره نه ده.کله چه د مدینې یهود دخپلوکړو په سزا کښې دمدینې منورې نه اوشړلی شو.نوخیبر ته لاړل .اوداسلام خلاف یې سازشونه شروع کړل.په احد کښې مسلمانانو شکست خوړلې وو.نو دوی ته څه حوصله ملاوء شوه.اوقریشو ته ئې اووئیل. دا وخت دې.چه اسلام د مخ د زمکې نه ختم کړې شی.کافرانودا خبره ډیره په خوشحالئ اومنله.او د اخوا دیخوا قبیلې .بنو اسد ،بنو غطفان ،بنو سعد ،ئې هم تیار کړل.لس زره کسان د اسلام د ختمولو دپاره مدینې ته راروان شو.صرف د قریشو تعداد په کښې څلور زره وو.دوی سره درې سوه اسونه اوپنځلس اوښان وو.نبی علیه السلام ته ددوی دحملې خبر اوشو.صحابه کرامو سره ئې مشوره اوکړه.حضرت سلمان فارسي رضی اللہ عنہ ددفاعي جنګ طریقه اوښودله چه د مدینې منورې دکوم طرف نه چه دحملې خطره وی. هلته دې ژور کنده اوکنستې شی. نبی کریم صلی الله علیه وسلم په خپله دخندق حدود متعین کړل. د دې خندق ژور والې تقریباً پنځه نیم ګزه او اوږدوالې درې نیم میله وو. دلسو لسو کسانو ډلې یې جوړې کړې. او لس لس ګزه زمکه ئې هر یو سرې ته اوسپارله. دا د قحط زمانه وه د یخنې ورځې وې. یخې شپې وې. او یخې هواګانې الوتلې دریو زرو(۳۰۰۰) د اسلام فدایانو د غه لښکر دحق او باطل کندد کنستله او روان وو، کومې ډلې چه به خپله حصه مکمله کړه نو ده بلې ډلې سره به شریك شو دایمان یوه جذبه وه د اسلام یو جوش وو.دې جذبې ورته دجهاد په لاره کښې دفانی دنیا هر مشقت د موم نه هم زیات نرم کړې وو. په شاګانو باندې به یې خاوره راوړله. ټولو به دا ترانه وئیله:

نحن الذين بايعوا محمداً　　على الجهاد ما بقينا ابداً

د نبي کریم صلی الله علیه وسلم په لاس کښې ګرز راواخستلو.اود خندق نه به ئې خپله خاوره وړله، په خیټه مبارکه باندې یې کاڼړی تړلی وو. او په ژبه باندې ئې د خدائې حمد او ثنا وه او دا اشعار به ئې لوستل:

والله لولا الله ما اهتدينا　　ولا تصدقنا ولا صلينا

فانزلن سكينة علينا　　وثبت الاقدام ان لاقينا

په شپږو ورځو کښې خندق پوره کولو نه پس دغه اسلامی قافلې د سلع غر سره نزدې صفونه جوړ کړل. دکفارو لښکر ډیر په جوش وخروش کښې راورسیدو نو خندق ددوی اول استقبال او کړو دا استقبال ددوی دپاره نوې هم وو او حیرانونکې هم. چه دخندق نه به څنګه

تیرېږي؟ د دواړو طرفونه غشي ورول شروع شو. شلو ورځویا یوے میاشت پورې دا سلسله جاري وه. دالله تعالی امداد داسې راورسیدو چه د بنو غطفان نه نعیم بن مسعود اسلام راوړو او داسي چل ئې جوړ کړو چه په هغې سره د کفارو په لښکر کښې اختلاف پیدا شو بل طرف ته داسې تیزه سیلۍ راغله چه ددوی دخیمو تنابونه ئي اوشلول دا نغرونه دیګچې پریوتل سامانونه یې خواره واره شو. د هغې وجې ئې زړونه اوبیلل.او د صبا کیدو نه وړاندې په تیښته مکې ته واپس شول. دا ده ۲۳ ذي القعده ۵هـ دچهارشنبې دورځې واقعه وه.په دې غزا کښې شپږ مسلمانان شهیدان شول درې ۳ یا ۸ کافران مردار کړې شول چونکه یهود بنی قریظه په دے جنګ کښې د معاهدې خلاف ورزی اوکړه. او کافرانو سره یې امداد اوکړلو. نو ددې غزا نه پس مسلمانانو چه مدینې منورې ته را واپس شو.لا وسله ئې ایښې نه وه. چه حضرت جبریل امین راغې. او وې وئیل. عجیبه ده چه وسله مو کیښودله؟ نبي کریم صلی الله علیه وسلم اوفرمائیل آو. وسله مو کیخودله. حضرت جبریل اووئیل. فرښتو لا وسله نه ده ایخې. په بنو قریظه باندې د هغوی د عهد شکنۍ د وجے حمله کول دی. نبي کریم صلی الله علیه وسلم اعلان وکړو چه دمازیګر مونځ به په بنی قریظه کښے کوئ. د دریو زرو ۳۰۰۰ لښکر دبنی قریظه نه چاپیره شو. په لښکر کښې ۳۶ اسونه وو. پنځویشتو ورځو پورې محاصره جاري پاتې کیدونه پس بنو قریظه دحضرت سعد بن معاذ په فیصله باندې راضي شو او دخپل قلعګانو نه را کوز شول د حضرت سعد فیصله دا وه چه ددوی سړی دې قتل کړې شي. او ښځے اوماشومان دې غلامان جوړ کړې شي.اود دوی مالونه دې په مسلمانانو تقسیم کړې شي. دغه شاند څلورو سوو یهودیانو سرونه قلم کړي شو.

غزوه ذات الرقاع: د ابن اسحاق د بیان مطابق دا غزا په جمادی الاولی سنه ۴ کښې د ابن سعد په نزد په ۵ هجري او د امام بخاري درایت مطابق دخیبر دغزا نه روستو په ۷ کال شوې وه.د امام بخاری رائې څکه غوره ده چه دې غزوه کښې ابو موسی رضی الله عنه اوحضرت ابو هریره رضی الله عنه شریك وو.او دا دواړه دخیبر د غزا نه روستو مسلمانان شوے وو. نبي کریم صلی الله علیه وسلم ته خبر ملاو شو چه دغطفان دوه قبیلې مجارب او ثعلبه د مسلمانانو خلاف د جنګ دپاره جمع کیږي. د دې دپاره نبي کریم صلی الله علیه وسلم څلور سوه (۴۰۰) یا اووه سوه (۷۰۰) یا اته سوه(۸۰۰) صحابه کرام ځان سره کړل او ددوې مخې ته ورغلل. یو بل ته مخامخ شو لیکن جنګ او نشو. نبي کریم صلی الله علیه وسلم دغلته صلوه الخوف ادا کړو څکه چه ذدشمن نه خطره وه.

غزوه بنی المصطلق: بعضې مورخینو سنه ۴ هـ ابن سعد دویم شعبان سنه ۵هـ او ابن اسحاق په ۶هـ کښې ددې واقعې کیدل لیکلي دی. حافظ ابن حجر د پنځمې هجري قول غوره کړې دې.د بنو المصطلق رئیس حارث ابن ضرار په مسلمانانو دحملې تیارې شروع کړو. نبی کریم صلی الله علیه وسلم ته اطلاع اوشوه نو حضرت بریده ابن خصیب ئې د حال معلومولو دپاره اولیګلو. بریده واپس راغلو. او تصدیق ئې اوکړو . نبي کریم صلی الله علیه وسلم زید بن حارثه خپل قائم مقام جوړ کړو او ګل (دوشمبه) په ورځ د مدینې منورې نه.د مریسیع

(دا يوخاني دي) طرف ته روان شو. اوه سوه ۷۰۰ صحابه وو په لښکر کښې ديرش ۳۰ آسونه وو. ام المومنين حضرت عائشه صديقه او ام سلمه هم ورسره وې. دشمنانو خپل ځارو ته ابه ورکولې. چه ناڅاپه په ئې پرې حمله اوکړه او شکست ئې ورکړلو. لس ۱۰ کسان ېې ترينه هم مردار کړه. دوه سوه خاندانه يي قيديان کړل دوه زره ۲۰۰۰ اُبنان پنځه زره چيلي په مال غنيمت کښې ملاو شوې. روستو بيا چونکه دبني المصطلق درئيس حارث لور ام المومنين حضرت جويريه د نبي کريم صلى الله عليه وسلم په نکاح کښې راغله نو څکه ئې ټول آزاد کړل هم د دې سفر په واپسئ کښې واقعه د إفك پيښه شوه.

صلح حديبيه: د ذو القعدې په اول تاريخ د دوشنبې (ګل) په ورځ نبى كريم صلى الله عليه وسلم د عمرې په نيت مکې ته روان شو. دې سفر کښې دصحابه کرامو تعداد په مختلف رواياتو کښې ۱۳سوه ۱۴سوه ۱۵سوه او ۱۸ سوه راغلي دي.مشهور په کښې د څلوارلسوه روايت دي د اسلام دې لښکر دذوالحليفې نه دعمرې دپاره احرام اُتړلو. او بشر بن سفيان ئې په طور د جاسوس وړاندې اوليګلو. د اسلام دا لښکر چه کله عسفان ته نزدې غدير اشطاط مقام ته اورسيدلو نو بشر خبر راوړلو چه دقريشو او د هغوى ملګرى قبائل اته زره ۸۰۰۰ کسان په مقام "بلدح" کښې راجمع شوى دى. او دوه سوه ۲۰۰ کسانو سورو سره خالد بن وليد د "کراع الغميم" په لاره کښې د حملې دپاره ناست دى. نبى اکرم صلى الله عليه وسلم لاره بدله کړه او حديبيه مقام ته ئې تشريف يوړلو. هرکله چه خالد بن وليد ته پته اولګيده چه مسلمانانو لاره بدله کړه. نو قريش ئې د نوې صورتحال نه خبر کړل. د حديبيې نه حضرت عثمان رضي الله عنه خبرو اترو دپاره قريشو ته اوليګلو. بل خو دا خبره خوره شوه چه حضرت عثمان او هغه سره تلى لس ملګرى شهيدان کړې شو.ددې نه پس د بيعت الرضوان تاريخى واقعه پيښه شوه.د بيعت ا لرضوان خبر قريش مرعوبه کړل.او صلحې کولو ته ئې غاړه کيخودله.دصلح د خبرو اترو دپاره قريشو سهيل بن عمرو راوليږلو.په څو شرطونو باندې د لسو کالو دپاره صلح اوشوه. په مقام حديبيه کښې شل يا د يوې مياشتې پورې پاتې کيدو نه پس نبى كريم صلى الله عليه وسلم دخپلو ملګرو سره واپس مدينې منورې ته روان شو.ددې سفر په واپسئ سورت "فتح" نازل شو.او قرآن کريم صلح حديبيې ته د فتح مبين لقب ورکړو.

غزوه خيبر: دمدينې منورې نه شړلې شوې يهوديان خيبرته لاړل. اوهلته آباد شو.اود مسلمانانو خلاف ئې د مدينې منورې منافقان او دمکې مشرکان را بيدار کړل. چه اوس د مسلمانانو د طاقت ختمولو موقع ده. د ابن هشام په نزد باندې په محرم کال۷ کښې نبي کريم صلى الله عليه وسلم د شپاړس سوه ۱۶۰۰ صحابه کرامو چه په کښې دوه سوه ۲۰۰ سواره او څوارلس سوه پياده وو د مدينې منورې نه ۹۶ ميله لرې د شام په لار خيبر ته روان شو. د نبي کريم صلى الله عليه وسلم بيبيانو کښې ام سلمه رضي الله عنها دوى سره وه. او نبي کريم صلى الله عليه وسلم په مدينه منوره کي حضرت سباع بن عرفطه رضي الله عنه خپل نائب پريخولو.د شپې په وخت کښې خيبر ته اورسيدل. د حملې دپاره د سحر انتظار وو. يهوديان چه سحرکارونو پسې راووتل.نوصحابه ئې اوليدل چغې ئې کړې چه "محمد والخميس" د اسلام

د ا لښکر د خیبر دقلعګانو نه ګیر چاپیره شو او ترتیب وار اول قلعه ناعم بیا قموص وریسې قلعه صعب بن معاذ او د قله قلعې فتح کړې. ددے نه پس د قلعه ،وطیح ،، او سلالم ،،ته د څوارلسو ورځو پورې محاصره جاري وه. یهود صلحې ته مجبوره شو.نبي کریم ﷺ په صلح کښې دا شرط کیخودلو .چه یهود به سره زرسپین زراو ټول د جنګ سامان په خیبر کښې پریږدي. اودخیبر نه به ځي یهودو دا شرط قبول کړلو.روستو ئې درخواست او کړو. چه مونږ دې هم په خیبر کښې پریخودلی شو. اود خیبر د باغونو نیم آمدن به مونږ تاسو مسلمانانو ته درکوو. نبی کریم صلی الله علیه وسلم اجازت ورکړه.په دې غزا کښې تقریباً څوارلس صحابه کرام شهیدان او درې نوی (۹۳) یهودیان مردارشو.

فتح مکه مکرمه: د صلح حدیبیې په شرطونو کښې یوشرط دا هم وو.چه دکومې قبیلې سره د مشرکانو معاهده وی.مسلمانان به د دهغوی سره جنګ نه کوی.او نه به دهغوی خلاف چا سره مدد کوی.اودکومو قبیلو سره چه دمسلمانانو معاهده وی. مشرکان به د هغوی سره جنګ نه کوی.او نه به د هغوی خلاف چا سره مدد کوی.دصلح حدیبی نه پس قبیله بنو خزاعه د مسلمانانو او قبیله بنو بکر دقریشو ملګری شو. دې دواړو قبیلو کښې د پخوا نه د شمني را روانه وه. د دې وجې بنو بکر په بنو خزاعه باندې حمله اوکړه. قریشو د وعدې خلاف ورزی اوکړه او بنو بکر سره امداد اوکړو. د بنو خزاعه مشر عمرو بن سالم مدینې منورې ته لاړلو. او نبي کریم صلی الله علیه وسلم ئې د قریشو د خلاف ورزئ نه خبر کړو.چه قریشو تاسو سره اومعاهده کړې وه.چه مونږ به دهغه چا خلاف د هغوی د دشمن سره مدد نه کوو .دچا سره چه ستاسو معاهده وی.او اوس بنوبکر په مونږحمله اوکړه.اومشرکانو ورسره مدد اوکړلو.او تاسو سره چه ئې کومه معاهده کړې وه.دهغې خلاف ورزی ئې اوکړه. نبی کریم صلی الله علیه وسلم قریشو ته خبر او لیګلو چه د بنو خزاعه د قتل شوو کسانو دیت (تاوان) ورکړئ. یا د بنو بکر د معاهدې نه لاس واخلئ. او که داسې نه کوئ. نو بیا د صلح حدیبیے ماتولو اعلان اوکړئ. قریشو د صلح حدیبې د ماتولو اعلان اوکړو. بیا روستو په خپلو کړو پښیمانه شو. او د معاهدې نوې کول ئې اوغوښتل. خو نبی علیه السلام ترې انکار اوکړو. نبی کریم صلی الله علیه وسلم په لسم د رمضان المبارك سنه ۸ هـ (جنوری ۶۳۰عیسوی) په ورځ د چهار شنبې (بدهه) لس زره اسلامی لښکرځان سره روان کړلو. او مکې طرف ته روان شو. ازواج مطهراتو کښې ورسره حضرت میمونه او ام سلمه وه. د ښې مکې ته نزدې ئې ابو سفیان، بدیل او حکم بن خرام اونیولی شو.دوی دحالاتو معلومولو دپاره راوتلی وو. د راروانې ورځې پورې درې واړو اسلام راوړلو.چه سحر شو نو اسلامې لښکر مکې طرف ته روان شو. نبی کریم صلی الله علیه وسلم دمکې د بره طرف نه مکې ته بغیر د جنګ نه داخل شو .او حضرت خالد بن ولید د مکې د کوز طرف نه مکې ته بغیر د جنګ نه داخل شو. ده سره د قریشو بعضو کسانو جنګ اوکړلو. چه پکښې درې صحابه کرام حضرت کرز بن جابر حضرت حبیش بن اشعر او مسلمه بن المیلاد شهیدان او دولس یا خلیرویشت کفار قتل کړي شو. نبی کریم صلی الله علیه وسلم د ټولو نه وړمبې دحضرت ام هاني کورته ورغلو. اته ۸ رکعته مونځ ئې اوکړل. پیا مسجدحرام ته لاړلو. او په حرم کښې چه کوم درې سوه شپیته ۳۶۰ بُتان وو. هغه ئې مات کړل. او بیت الله ئې د تصویرونو نه

صفا کړلو. حضرت بلال رضي الله عنه او اسامه ئې ځان سره کړل. او دوه رکعته ئې په خانه کعبه کښې دننه اوکړل. د الله اکبر په اواز ئې هغه ځائې روښانه کړلو. بیا نبي کریم صلی الله علیه وسلم د کعبې نه را بهر.او خطبه ئې او فرمائله. او قریشو سره ئې د رحم او کرم معامله اوکړله. او ټول ئې معاف کړل. د دې هر څه باوجود چه دوی مسلمانانو ته سخت تکلیفونه رسولې وو.
۲۰ رمضان المبارك د جمعې ورځ وه. لګ ساعت بعد دکعبې نه د حضرت بلال رضي د آذان ښکلې او زړه راښکونکې اواز پورته شو. د ماسپخین د مانځه نه پس عام بیعت (لاس نیوه) شروع شوه. د پنځم شوال د شنبې (خیالی) د ورځې پورې نبی کریم صلی الله علیه وسلم مکه کښې حصار وو. او په شپږم شوال باندې حنین طرف ته روان شو.
غزوه حنین: دمکې مکرمې د فتح کولو خبر چه کله د هوازن اوثقیف قبیلو واوریدو کوم چه په طائف کښې آباد وو. نو یو بل سره یې مشوره اوکړه چه په مسلمانانو باندې حمله اوکړي. د دواړو قبیلو شل زره ۲۰۰۰۰ کسان د مالك بن عوف په مشرئ کښې حنین مقام ته راورسیدل. نبي کریم صلی الله علیه وسلم ته چه کله دامعلومه شوه. نو حضرت عبد الله بن ابي حدرد ئې د حالاتو معلومولو دپاره اولیګلو. هغوی واپس راغلل او د هغې دواړو قبیلو د آرادې خبرې یې ورکړلو. په شپږم شوال شنبه (خیالی) په ورځ په اتم کال د هجرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم د دولسو زرو ۱۲۰۰۰ فدایانو سره حنین مقام طرف ته روان شول. کله چه دا اسلامي لښکر د څهار شنبې په شپه د وادي حنین نه تیریدو نو په غرونو کښې پټ د دغې دوو قبیلوپه زرګونو خوانانو ناڅاپه حمله اوکړه. د دې ناڅاپې حملې د وجې مسلمانان اول روستو شو. خو نبي کریم صلی الله علیه وسلم په خپل ځاې کلك ولاړ وو. او د ژبې مبارکې نه ئې دا جلالی کلمات په چغه راوتل

انا النبی لا کذب انا ابن عبد المطلب

حضرت عباس او یو څو صحابه کرام نور هم ورسره ولاړ وو. حضرت عباس ﷺ ته ئے حکم اوکړلو.چه انصار او مهاجرینو ته آواز اوکړه.چه صحابه کرامو د حضرت عباس آواز واوریدلو. نو د سترګې په رپ کښې دغه اسلامي لښکر لکه د لیونو په دشمن را پریوتل او لګ وخت تیرنه وو. چه میدان بالکل خالي پاتې شو. او
دشمن اوتښتیدو. د دشمن او یا کسان قتل شو. تقریباً شپږ زره کسان ئې بندیان شو. څلورویشت زره اوښان څلوېښت زره چیلي او څلور زره اوقیې سپین زر په مال غنیمت کښې د مسلمانانو لاس ته راغلل . صرف څلور مسلمانان شهیدان شول. د حنین په دې مقام کښې چه کوم لښکر شکست اوخوړلو. د هغوی یوه حصه اوطاس او بله طائف ته لاړه. نبی کریم صلی الله علیه وسلم د حضرت ابو عامر په مشرئ کښې یو لښکر اوطاس طرف ته اولیګلو هلته دوی فتحه حاصله کړه. او بل طرف ته د طائف نه مسلمانانو تر پنځلسو، اوولسو۱۷، اتلسو۱۸، یا شلو ۲۰ ورځو پورې ګیره اچولې وه. دولس مسلمانان شهیدان شو. خو بیا هم قلعه فتحه نه شوه.د قبیله ثقیف دپاره نبي کریم صلی الله علیه وسلم د هدایت دعا اوکړه. او محاصره ئې ترې ختمه کړه. په پنځمه ذو القعده نبي کریم صلی الله

عليه وسلم مقام جعرانه ته اورسيدو. نو هلته د غزوه حنين بنديان او مال غنيمت جمع وو. نبي كريم صلى الله عليه وسلم د ديارلسو ورځو پورې انتظار اوكړو. چه كيدې شي. قبيله هوازن او ثقيف راشي .او خپل بنديان آزاد كړي.چه څوك هم رانغلل. نو نبي كريم صلى الله عليه وسلم مال غنيمت سره سره دغه بنديان هم تقسيم كړل. دمال غنيمت تقسيمولو نه پس د قبيله هوازن جرګه راغله.او توبه ګار شو. دې نه پس نبي كريم صلى الله عليه وسلم ټولو صحابه وو ته بنديانو آزادلو سفارش وړاندې كړو. چه د چا په حصه كښې كوم بنديان راغلى دى.نو زما دا سفارش دې. چه هغه آزاد كړئ. ټولو صحابه كرامو رضي الله عنهم دا سفارش قبول كړلو. او په يو وار يي شپږ زره بنديان آزاد كړل. په اتلسم ١٨ رمضان اتم كال دهجرت نبي كريم صلى الله عليه وسلم دفتحې مكې په اراده وتلې وو. او دوه ٢ مياشتې او شپاړس ١٦ ورځو كښې بيا واپس مدينې ته لاړلو.

غزوه موته: نبي كريم صلى الله عليه وسلم حضرت حارث بن عمير ته د اسلام ددعوت خط وركړو.او قيصر روم ته ئې او ليګلو. د قيصر د بادشاهئ لاندې د مقام بلقاء رئيس شرحبيل بن عمرو دغه سفير شهيد كړو. ددې شهيد دبدلې اخستلو دپاره نبي كريم صلى الله عليه وسلم د دريو زرو صحابه كرامو يوه ډله د حضرت زيد بن حارثه ﷺ په مشرئ كښې او ليګلو.او ورته يې او فرمائيل. چه كه چرته زيد شهيد شي نو جعفر بن ابي طالب به امير وى. اوكه جعفر شهيد شي نو عبد الله بن رواحه به امير وي. او كه عبدالله بن رواحه هم شهيد شي. نو بيا چه مسلمانان په چا متفق شي هغه به امير وى.شرحبيل چه كله خبر شو نو يو لاكهـ فوج يې د مقابلې دپاره را روان كړل. بل طرف ته هرقل نور يو لاكهـ كسانو سره په خپله د شرحبيل د امداد دپاره راوسيدلو. د موته په ميدان كښې دوه عظيم طاقتونه يو بل ته مخامخ شو. د حق او باطل دكفر او اسلام جنګ شروع شو. يو طرف ته دوه لاكهه كافران او بل طرف ته صرف درې زره د ايمان په دولت مست مسلمانان وو. حضرت زيد جعفر او عبد الله بن رواحه درې واړه پرله پسې شهيدان شو. مسلمانانو حضرت خالد بن وليد خپل امير جوړ كړلو. حضرت خالد بن وليد په بله ورځ د لښكر ترتيب بدل كړو چه په هغې سره دشمن ته خيال راغې. چه ګني نور لښكرد امداد دپاره راو رسيده. د دې وجې په دشمن رعب پريوته. او ميدان يې پريښودلو. حضرت خالد هم د ښمن پسې تګ مناسب ونه ګڼړلو او مدينې طرف ته روان شو. دې غزا كښې دولس مسلمانان شهيدان شو.ابن اسحاق او موسى بن عقبه دا واقعه په جمادى الاولى اتم كال د هجرت او خليفه بن خياط اووم كال خودلې دى.

غزوه تبوك: د مدينې منورې نه د دمشق په طرف اووه سوه ٧٠٠ كلومتره لرې فاصلې باندې د تبوك مقام واقع دى. نبي كريم صلى الله عليه وسلم ته خبر ملاو شو چه هرقل د تبوك مقام كښې يو لوې لښكر راجمع كړې دې. او په مدينه منوره باندې دحملې په اراده يې د لښكر اوله حصه مقام بلقاء ته رارسولې ده. خبر رارسيدو سره نبي كريم صلى الله عليه وسلم د مقابلې دپاره د وړاندې كيدو اعلان اوكړو. موسم دګرمي وو. د فصلونو د ريبلو وخت وو. لوګه او قحط عام وو. سفر ډير لرې وو. او مقابله هم ډيره سخته وه .څكه چه د هغه وخت د يو لوې سلطنت روم سره مقابله وه. ليكن الله تبارك وتعالى هم دخپل پيغمبر

صلى الله عليه وسلم دملګرتيا دپاره داسې خلق غوره کړې وو. چې دوی دخپل محبوب پيغمبر صلى الله عليه وسلم د ملګرتيا قدر پيژندلو.ځکه يې په چنده جمع کولو کښې هم د يوبل نه د وړاندې کيدو جذبه ښکاره کړه. ډير مخلص صحابه غزا ته د تللو دپاره ليواله وو. خو د سفر خرچه ورسره نه وه. نبي کريم صلى الله عليه وسلم ته راغلل. او دخرچې درخواست يې اوکړو. خو نبی کريم صلى الله عليه وسلم هم د سفر خرچه نشوه برداشت کولې.نبی عليه السلام به ورته معذرت اوکړو. دا صحابه به په ژړا واپس شو. او دومره په درد سره به ئې ژړل. چې د نبي کريم صلى الله عليه وسلم زړه به يې هم راډك کړلو. او آفتاب رسالت به هم په ژړا شولو. كما قال تعالى "تولوا واعينهم تفيض من الدمع حزناً ان لا يجدوا ما ينفقون" (التوبه/٩٢).د رجب سنه ۹ هـ (نومبر ۶۳۵ هـ) د زيارت په ورځ نبي کريم صلى الله عليه وسلم ديرش ځلويښت يا اويا زره صحابه ځان سره کړل. ورسره لس زره اسونه دولس زره اوښان وو. تبوك ته په پنځلسو ورځو کښې اورسيدل. د مقابلې دپاره څوك هم رانغلل. تبوك کښې د قيام په ورځو کښې نبي کريم صلى الله عليه وسلم خواوشا رياستو نو ته صحابه اوليګل. هغوی کامياب واپس شو. د دومه الجندل، ايله، اجربا، اذرح سردارانو جزيه قبوله کړه. د تبوك دقيام په موده کښې اختلاف دې. واقدی دوه مياشتې، ابن سعد شل ورځې ابن اثير نورلس ورځې، طبري دولس ورځې ابن هشام لس ورځې ليکلي دي. ليکن معلوميږي .چه د تلو پنځلس ورځې او دراتلو هم پنځلس ورځې او هلته دقيام شل ورځې وې. ټولې پنځوس ورځې وې.کله چه داسلام دا عظيم لښکر مدينې ته نزدې شو. نو خواو شا ډير خلق استقبال دپاره ولاړ وو. دمدينې منورې ماشومانو جينکو نن هم هغه ترانه په ژبه باندې جاري وه. کومه چه د نن نه نهه کاله وړاندې وه"

طلع البدر علينا من ثنيات الوداع وجب الشكر علينا ما دعا لله داع

ليکن دومره فرق ضرور ووچه هغه وخت يو نا اشنا وطن نه د مسافرو مهاجرينو استقبال وو. اونن دلته دنبوې محبت نه لاندې د اويا زرو صحابه وو لښکر او د مجاهدينو د سردار صلى الله عليه وسلم استقبال او هرکلې وو.

•••••••••••••

مصادر ومراجع كشف البارى دريم جلد

الابواب والتراجم لصحيح البخاری شیخ الحدیث مولانا محمد زکریا صاحب (متوفی ۱۴۰۲ھ مطابق ۱۹۸۲ء) ایچ ایم سعید کمپنی پاکستان چوک کراچی

اتحاف السادة المتقین بشرح أسرار إحیاء علوم الدین: علامہ سید محمد بن محمد الحسینی الزبیدی المشهور بمرتضی رحمہ اللہ (متوفی ۱۲۰۵ھ) دار احیاء التراث العربی

احسن الفتاوی مفتی رشید احمد صاحب لدھیانوی ایچ ایم سعید کمپنی

الإحسان بترتیب صحیح ابن حبان امام ابوحاتم محمد بن حبان بستی رحمہ اللہ متوفی ۳۵۴ھ موسسة الرسالة بیروت.

احکام القرآن \ مولانا ظفر احمد عثمانی \ ادارۃ القرآن کراچی

أسد الغابة عز الدین أبوالحسن علی بن محمد الجزری المعروف بابن الأثیر المتوفی ۶۳۰ھ دار الکتب العلمیة بیروت

الإصابة فی تمیز الصحابة: شهاب الدین ابوالفضل أحمد بن علی القسطلانی المصری المعروف بابن حجر رحمہ اللہ (متوفی ۸۵۲ھ) دار الفکر. بیروت

الإستیعاب فی اسماء الأصحاب بهامش الإصابة: ابوعمر یوسف بن عبد اللہ بن محمد بن عبد البر رحمہ اللہ (متوفی ۴۶۳ھ) دار الفکر للطباعة والنشر والتوزیع \ بیروت

إعلاء السنن علامہ ظفر احمد عثمانی رحمہ اللہ متوفی ۱۳۹۴ھ ادارۃ القرآن کراچی

الاستیعاب فی اسماء الأصحاب بهامش الإصابة ابوعمر یوسف بن عبااللہ بن محمد بن عبد البر رحمہ اللہ متوفی ۴۶۳ھ) دار الفکر بیروت۔

الإکمال فی أسماء الرجال \ محمد بن عبد اللہ تبریزی \ ادارۃ القرآن کراچی

امداد الفتاوی \ مولانا اشرف علی تھانوی رحمہ اللہ (۱۳۶۲ھجری)

الارشاد فی أصول الإعتقاد \ عبد الملك بن عبد اللہ (۴۷۸ھجری)

البحر الرائق علامة زین العابدین بن ابراهیم بن نجیم رحمہ اللہ المتوفی ۹۶۹ھ أو المتوفی یا المتوفی ۹۷۰ھ مکتبہ رشیدیہ کوئٹہ

البداية والنهاية: حافظ عماد الدین أبوالفداء إسماعیل بن عمر المعروف بابن کثیر رحمہ اللہ (متوفی ۷۷۴ھ) مکتبة المعارف. بیروت. طبع ثانی ۱۹۷۷ء

بذل المجهود: حضرت العلامہ خلیل أحمد سهارنپوری رحمہ اللہ (متوفی ۱۳۴۶ھ) مطبع ندوۃ العلماء لکنهو. ۱۳۹۳ھ مطابق ۱۹۷۳ء

بیان القرآن: حکیم الأمت حضرت مولانا أشرف علی صاحب تھانوی نور اللہ مرقدہ (متوفی ۱۳۶۲ھ) شیخ غلام علی اینڈ سنز لاهور

تاریخ المدینة المنورة \ ابوزید عمر بن شبه البصری (۲۶۲ھجری)

تاریخ الطبری ابوجعفر محمد بن جریر الطبری \ مؤسسة الرسالة

تاریخ الخمیس فی احوال أنفس نفیس: شیخ حسین بن محمد بن الحسن الدیار بکری المالکی رحمہ اللہ (متوفی ۹۶۶ھ) \ مؤسسة شعبان بیروت،

تاریخ دعوت وعزیمت \ مولانا ابوالحسن علی ندوی رحمہ اللہ مجلس نشریات اسلام کراچی
تالیفات رشیدیہ \ مولانا رشید احمد گنگوہی \ ادارۂ اسلامیات لاہور،
تحفہ اثناء عشریہ \ شاہ عبدالعزیز دہلوی رحمہ اللہ \ سہیل اکیڈمی لاہور،
تفسیر کبیر (مفاتیح الغیب): إمام أبوعبدالله فخرالدین محمد بن عمر الحسین رازی رحمہ اللہ (متوفی ٦٠٦ھ)۔ مکتب الاعلام الإسلامی ایران،
تفسیر ابن کثیر: حافظ أبوالفداء عمادالدین إسماعیل بن عمر ابن کثیر دمشقی رحمہ اللہ (متوفی ٧٧٤ھ) دارالفکر بیروت،
تعلیقات علی لامع الدراری \ شیخ الحدیث مولانا محمد زکریا رحمہ اللہ المتوفی ١٤٠٢ ھجری الموافق ١٩٨٢ م \ مکتبۃ إمدادیۃ مکۃ المکرمۃ۔
التعلیق الصبیح: حضرت مولانا محمد ادریس صاحب کاندھلوی رحمہ اللہ متوفی ١٣٩٤ھ مکتبۃ عثمانیۃ لاہور.
تعلیق تھذیب الریاسۃ وترتیب السیاسیۃ ابراھیم یوسف مصطفی عجو رحمہ اللہ
تقریب التھذیب: حافظ ابن حجر عسقلانی رحمہ اللہ (متوفی ٨٥٢ھ) دار الرشید حلب ١٤٠٦ھ
تھذیب الکمال: حافظ جمال الدین أبوالحجاج یوسف بن عبدالرحمن مزی رحمہ اللہ (متوفی ٧٤٢ھ). مؤسسۃ الرسالۃ
جامع الأصول \ مبارک بن احمد بن الاثیر الجزری \ دار الفکر
الجامع لأحکام القرآن: (تفسیر قرطبی) إمام أبوعبدالله محمد بن أحمد الأنصاری القرطبی رحمہ اللہ (متوفی ٦٧١ھ) دار الفکر بیروت،
الجرح والتعدیل \ عبدالرحمن بن ابی حاتم رازی \ دار الفکر
حلیۃ الأولیاء: حافظ أبونعیم أحمد بن عبدالله بن أحمد أصبهانی رحمہ اللہ (متوفی ٤٣٠ھ) دار الفکر بیروت
الحاشیۃ علی صحیح البخاری \ احمد علی سہارنپوری رحمہ اللہ \ قدیمی کتب خانہ
حاشیۃ السندی علی البخاری (مطبوعہ مع صحیح بخاری): إمام أبوالحسن نورالدین محمد بن عبدالهادی سندھی رحمہ اللہ (متوفی ١١٣٨ھ). قدیمی کتب خانہ کراچی،
درالمختار للعلامۃ علاء الدین محمد بن علی بن محمد الحصکفی رحمہ اللہ المتوفی ١٠٨٨ ھ \ مکتبۃ رشیدیۃ کوئٹہ،
درالمنثور فی التفسیر بالمأثور للحافظ جلال الدین عبدالرحمن السیوطی رحمہ اللہ المتوفی ٩١١ھ \ مؤسسۃ الرسالۃ
دلائل النبوۃ: حافظ أبونعیم أحمد بن عبدالله بن أحمد أصبهانی رحمہ اللہ (متوفی ٤٣٠ھ). دار النفائس،
دلائل النبوۃ: حافظ أبوبکر أحمد بن الحسین بن علی البیهقی رحمہ اللہ (متوفی ٤٥٨ھ). مکتبہ أثریہ لاہور،
رحماء بینهم مولانا محمد نافع صاحب مکہ بکس لاہور
الروض الأنف: إمام أبوالقاسم عبدالرحمن بن عبدالله السهیلی رحمہ اللہ (متوفی ٥٨١ھ) مکتبہ فاروقیہ ملتان ١٣٩٧،
روح المعانی فی تفسیر القرآن العظیم والسبع المثانی: أبوالفضل شهاب الدین سید محمود آلوسی بغدادی رحمہ اللہ (متوفی ١٢٧٠ھ) مکتبہ إمدادیہ ملتان،
الریاض النضرۃ \ ابوجعفر احمد محب الطبری دار التالیف مصر ١٩٥٣ عیسوی

زاد المعاد من هدی خیر الأنام: حافظ شمس الدین ابوعبدالله محمد بن ابی بکر المعروف بابن القیم رحمہ اللہ متوفی ۷۵۱ھ مؤسسة الرسالة۔

زهر الربی: (مع سنن النسائی) حافظ جلال الدین عبد الرحمن سیوطی رحمہ اللہ متوفی (۹۱۱ھ) قدیمی کتب خانہ کراچی۔

سنن ترمذی\ إمام أبو عیسی محمد بن عیسی بن سورة ترمذی رحمہ اللہ

سنن ابی داؤد: إمام أبوداؤد سلیمان بن الأشعث السجستانی رحمہ اللہ (متوفی ۲۷۵ھ) ایچ ایم سعید کمپنی کراچی\ دار إحیاء السنة النبویة،

سنن ابن ماجه: إمام أبوعبدالله محمد بن یزید بن ماجه رحمہ اللہ (متوفی ۲۷۳ھ). قدیمی کتب خانہ کراچی\ دار الکتب المصری قاهرة

السنن الصغری للنسائی: إمام أبوعبد الرحمن أحمد بن شعیب النسائی رحمہ اللہ (۳۰۳ھ) قدیمی کتب خانہ کراچی،

سنن دار قطنی: حافظ أبو الحسن علی بن عمر دار قطنی رحمہ اللہ (متوفی ۳۸۵ھ) دار نشر الکتب الإسلامیة لاهور،

سنن کبری للبیهقی: إمام حافظ أبوبکر أحمد بن الحسین بن علی البیهقی رحمہ اللہ (متوفی ۴۵۸ھ) نشر السنة ملتان،

سیرت النبی ﷺ: علامه شبلی نعمانی رحمہ اللہ (متوفی ۱۳۳۲ھ) و مولانا سید سلیمان ندوی (متوفی ۱۹۵۳ء) دار الإشاعت کراچی،

سیرة المصطفی: حضرت مولانا محمد إدریس کاندهلوی رحمہ اللہ (متوفی ۱۳۹۴ھ مطابق ۱۹۷۴ء) مکتبه عثمانیه لاهور،

سیرة ابن هشام: إمام أبو محمد عبد الملک بن هشام المعافری البصری رحمہ اللہ (متوفی ۲۱۳ھ) مکتبه عثمانیه لاهور

سیرة حلبیة (انسان العیون فی سیرة الأمین المأمون): علامه علی بن برهان الدین الحلبی رحمہ اللہ (متوفی ۱۰۴۴ھ) المکتبة الإسلامیه بیروت،

سیر أعلام النبلاء: حافظ أبوعبدالله شمس الدین محمد بن أحمد بن عثمان ذهبی رحمہ اللہ (متوفی ۷۴۸ھ) مؤسسة الرسالة،

السیرة النبویة والآثار المحمدیة\ احمد زینی دحلان\ المکتبة الإسلامیة بیروت ولبنان.

شرح السنة محی السنة حسین بن مسعود البغوی (۵۱۶)ھ

شرح نهج البلاغة\ عبد الحمید بن هبة الله ابن ابی الحدید\ بیروت دار الاندلس.

شرح نهج البلاغة میثم بن علی بن میثم البحرانی (۶۷۹)ھ انتشارات، قم ایران.

شرح معانی الآثار: إمام أبوجعفر احمد بن محمد بن سلامة بن سلمه طحاوی رحمہ اللہ (متوفی ۳۲۱ھ) میر محمد آرام باغ کراچی،\ میر محمد آرام باغ کراچی،

شرح طیبی\ إمام شرف الدین حسین بن محمد بن عبدالله الطیبی رحمہ اللہ (متوفی ۷۴۳ھ) إدارة القرآن کراچی.

الکواکب الدراری (شرح الکرمانی): علامه شمس الدین محمد بن یوسف بن علی الکرمانی رحمہ اللہ (متوفی ۷۸۶ھ) دار إحیاء التراث العربی،

شرح دیوان حسان بن ثابت رضی اللہ عنہ\ عبد الرحمن البرقوقی\ میر محمد کتب خانه

شمائل ترمذی\ محمد بن عیسی الترمذی\ ایم ایم سعید کمپنی

شیعیت کا اصلی روپ\ غلام محمد\ غلام محمد حیدر آباد سنده

شرح مسلم\إمام أبوزکریا یحیی بن شرف النووی رحمہ اللہ (٦٧٦ھ)۔قدیمی کتب خانہ کراچی،
صحیح بخاری شریف: إمام أبوعبداللہ محمد بن إسماعیل البخاری رحمہ اللہ (متوفی٢٥٦ھ) قدیمی کتب خانہ کراچی،
صحیح مسلم إمام أبوالحسین مسلم بن الحجاج القشیری رحمہ اللہ (متوفی٢٦١ھ) قدیمی کتب خانہ کراچی،
طبقات الکبری: إمام أبوعبداللہ محمد بن سعد رحمہ اللہ (متوفی٢٣٠ھ) دار صادر بیروت،
عبقریة الإسلام فی أصول الحکم \ڈاکٹر منیر عجلانی \دار نفائس بیروت
عمدة القاری شرح صحیح البخاری: إمام بدر الدین أبومحمد محمود بن أحمد العینی رحمہ اللہ (متوفی٨٥٥ھ).إدارة الطباعة المنیریة،
عورت کی حکمرانی \مولانا یوسف لدھیانوی \مکتبہ بینات کراچی
عین الهدایه \مولانا امیر علی \میر محمد کتب خانہ کراچی.
غنیه المستملی \الشیخ ابراهیم بن منصور فرغانی (٥٩٢)ھگ \مکتبہ فاحدیہ کوئٹہ
فتح الباری شرح صحیح البخاری: احمد بن علی المعروف بابن حجر عسقلانی رحمہ اللہ (متوفی٨٥٢ھ). دار الفکر بیروت،
فتاوی قاضیخان \حسن بن منصور فرغانی (٥٩٢)ھ مکتبہ قاحدیہ کوئٹہ
فیض الباری: إمام العصر علامہ أنور شاہ کشمیری رحمہ اللہ (متوفی١٣٥٢ھ). ربانی بک ڈپو دھلی،
موطا مالک بن انس المتوفی١٧٩ھ دار إحیاء التراث العربی
مسند أحمد: إمام أحمد بن حنبل رحمہ اللہ (متوفی٢٤١ھ)
المصنف لعبد الرزاق: إمام عبد الرزاق بن همام بن نافع الصنعانی رحمہ اللہ (متوفی٢١١ھ) مجلس علمی،
مصنف ابن أبی شیبة للحافظ عبداللہ بن محمد بن أبی شیبة المعروف بأبی بکر ابن أبی شیبة رحمہ اللہ المتوفی٢٣٥ھ الدار السلفیة بمبئ الهند الطبعة الثانیة ١٣٩٩ھ، ١٩٧٩م،
المجموع شرح المهذب \محی الدین بن شرف النووی (٦٧٦)ھ شرکة علماء الازهر
مشکاة المصابیح \محمد بن عبداللہ الخطیب التبریزی (٧٣٧)ھ دار الفکر بیروت.
مرأة الجنان \عبداللہ بن اسد بن سلیمان (٧٥٨)ھ مؤسسة الأعلمی للمطبوعات بیروت،
المرتضی \مولانا ابوالحسن علی ندوی \مجلس نشریات اسلام کراچی
مجمع بحار الأنوار فی غرائب التنزیل ولطائف الأخبار: محدث محمد طاهر پتنی (متوفی٩٨٦ھ) دائرة المعارف العثمانیه حیدر آباد ١٣٩٥ھ
مقدمة کتاب مولانا الیاس رحمہ اللہ اور ان کی دینی دعوت \مولانا سید سلیمان ندوی (١٩٤٩) عیسوی مجلس نشریات اسلام کراچی
المعجم الوسیط: دکتور إبراهیم أنیس \دکتور عبد الحلیم منتصر عطیة الصوالحی \محمد خلف اللہ احمد \مجمع اللغة العربیة دمشق،
معجم البلدان: علامہ أبوعبداللہ یاقوت حموی رومی رحمہ اللہ (متوفی٦٢٦ھ). دار إحیاء التراث العربی بیروت،

المنجد\ لوئیس بن نقولا\ معارف ایران،
مختار الصحاح: إمام محمد بن أبی بکر بن عبد القادر الرازی رحمہ اللہ (متوفی ٦٦٦ھ)، نه روستو، دار المعارف مصر،
میزان الإعتدال فی نقد الرجال: حافظ شمس الدین أبو عبداللہ محمد بن احمد بن عثمان، ذهبی رحمہ اللہ (متوفی ٧٤٨ھ) دار إحیاء الکتب العربیة مصر ١٣٨٢ھ،
المنتقی لابن جارود،
مجمع الزوائد و منبع الفوائد: إمام نور الدین علی بن أبی بکر الهیثمی رحمہ اللہ (متوفی ٨٠٧ھ).
مرقاة المفاتیح شرح مشکوة المصابیح: علامه نور الدین علی بن سلطان القاری رحمہ اللہ (متوفی ١٠١٤ھ). مکتبه امدادیه ملتان،
معالم السنن للإمام أبی سلیمان أحمد بن محمد الخطابی رحمہ اللہ المتوفی ٣٨٨ھ مطبعة أنصار السنة المحمدیة ١٣٦٧ھ ١٩٣٨م،
المستدرک علی الصحیحین: حافظ أبو عبداللہ محمد بن عبداللہ حاکم نیشاپوری (متوفی ٤٠٥ھ) دار الفکر بیروت،
مقدمة ابن الصلاح (علوم الحدیث) لحافظ تقی الدین أبو عمرو عثمان بن عبد الرحمن المعروف بابن الصلاح رحمہ اللہ المتوفی ٦٤٣ھ دار الکتب العلمیة بیروت
معارف القرآن\ مولانا مفتی محمد شفیع رحمہ اللہ\ ادارة المعارف کراچی
المهند علی المفند\ مولانا خلیل احمد سهارنپوری رحمہ اللہ اداره اسلامیات لاهور
منهاج السنة\ احمد بن عبد الحلیم (ابن تیمیه رحمہ اللہ)
الأمانة العظمی عند أهل السنة\ عبداللہ بن عمر سلیمان دمیجی\ دار الطیب الریاض (١٤٠٧)ھ.
النهایة فی غریب الحدیث والأثر: علامه مجد الدین أبو السعادات المبارک بن محمد بن الأثیر رحمہ اللہ (متوفی ٦٠٦). دار إحیاء التراث العربی بیروت،
نزهة النظر فی توضیح نخبة الفکر حافظ ابن حجر العسقلانی المتوفی ٨٥٢ھ الرحیم اکیڈمی
النکت علی کتاب ابن الصلاح: حافظ ابن حجر عسقلانی رحمہ اللہ (متوفی ٨٥٢ھ).
کشف الأسرار علی أصول فخر الإسلام بزدوی\ عبد العزیز بخاری\ صدف پبلشرز کراچی.
الکشاف\ محمد بن عمر الزمخشری (٥٣٨)ھ\ دار الکتب العربی بیروت
الکافی الشاف فی تخریج أحادیث الکشاف\ حافظ ابن حجر عسقلانی\ دار الکتب العربی بیروت
الکامل\ علی بن محمد بن الأثیر (٦٣٠)ھ دار الکتب العربی بیروت
کنز العمال فی سنن الأقوال والأفعال: علامه علاء الدین علی متقی بن حسام الدین هندی برهان پوری رحمہ اللہ (متوفی ٩٧٥ھ). مکتبة التراث الإسلامی حلب،
الهدایة للعلامة برهان الدین أبو الحسن علی بن أبی بکر المرغینانی رحمہ اللہ المتوفی ٥٩٢ھ کتب خانه رشیدیه دهلی\ إدارة القرآن کراتشی